Vide præclarum de hoc authore
Barthii judicium adversar. lib. 53.
cap. 6°.
Ubi post multa et varia de
ipso testimonia: vocat
Optimum Scriptorem,
Integrum Latinitatis
Acutum.
Ingeniosum
Doctum.
Gravem
Utilissimum
Et Philosophiæ Politicæque non
postremis accensendum
Eloquentem præterea et Sententiis
pererraneum merito venerandum,
Illud unum tamen, post præclaros
nostri temporis viros monemus,
Matheum eos examen rigidum non
sustinere, quod non odio Scriptoris
ex quo infinita bona didicimus, dic-
tum volo, sed amore veritatis, qua
non Luciano aut quivis tali alteri,
sed Platoni etiam et Socratæ præfer-
dam sanxit, Sapientia regula.

M. ANNÆUS LUCANUS
DE BELLO CIVILI,
cum HUG: GROTII, FARNABII
notis integris & Variorum selectiss.
Accurante CORN: SCHREVELIO.
LUGD. BATAVORUM,
Apud Franciſcum Hackium. A°. 1658.

Amplissimis, Spectatissimisque Viris,
D. D. Reipub. Leidensis

CONSULIBUS,

D. D. GULIELMO PAETS, J. U. D. Rhenolandiæ Comarchæ, Consulum Præsidi.

D. D. JOHANNI vander MAERSCHE.

D. D. ARNOLDO WITTENS, J. U. D.

D. D. RIPPERTO van GROENENDIICK, J. U. D.

NEC NON

Sapientissimis, Consultissimisque Viris,

D. D. JOHANNI van WEVELICHOVEN, J. U. D. Reipub. Leid. Syndico, & D. D. Curatoribus à Secretis.

D. D. JOACHIMO van WEVELICHOVEN, J.U.D. & Reipub. Leid. Syndico.

D. D. GERARDO ab HOOGEVEEN, J. U. D. Qui est D. D. Consulibus à Secretis.

VIRI AMPLISSIMI,

Divinum illud principis inter Græcos Comici oraculum est: οὐκ ἔστι σοφίας κτῆμα τιμιώτερον, *Non est Sapientiâ possessio pretiosior.* Quibus verbis testatum facere voluit

* 2 luit

luit Poëta, Sapientia nihil excellentius aut præstantius divino munere hominibus esse concessum: sive splendorem ejus & dignitatem, qua cæteras omnes scientias multis parasangis & intervallis post se relinquit; sive emolumenta & utilitates, quæ ex ea redundant in genus humanum, accurata mentis trutina expendas. Hæc una verum discrimen inter hominem & bestiam constituit, atque eum Divinæ imagini proximum facit, ac supra humanam sortem extollit. Hujus amore incensi jam olim eximii viri, qui rerum gestarum magnitudine immortale nomen sibi apud posteros compararunt, in id omni animi contentione incubuerunt, ut sapientiæ plenam perfectamque cognitionem adipisci possent; ita ut tanto ejus addiscendæ studio & ardore inflammarentur, ut patria, parentibus ac amicis procul relictis, in peregrinas regiones proficiscerentur. Et nihil æquè expeterent, ac vitam suam earum artium studiis excolere, quibus ad Religionem, & ad verum Dei cultum, cæterasque virtutes imbuimur. Qui ergò magno in pretio literas habent, nimirum rectè intelligunt, quantum illa conferant acquirendæ prudentiæ; quæ res moderatur publicas; quam utique certum est ex libris, cum per exempla, tum præcepta, quæ inde suppeditantur, brevissima via comparari. Hoc etiam munus fuit antiquorum sapientum, legibus urbes fundare; semel fundatas, ut in eodem statu diu perseverarent, omni industria ac vigilantia procurare. Ad utrumque consequendum, multarum ac magnarum

gnarum rerum atque artium scientiam necessariam esse, nemo ignorat; quaque instructos fuisse priscos illos legislatores, inter omnes constat. Olim cum in admiratione & pretio suo staret Sapientia, eorum, qui illi investigandæ & excolendæ se operam dare profitebantur, summa reverentia, summus erat cultus. Sciebant enim honorem artes alere ac fovere: ut contrà languere studia, ubi nullum eorum æstimium. Atque inde factum, ut & statuas, præter alios honores, nonnullis publicitus positas à Rebuspublicis constet. Quod de Zenone prodit Diogenes Laërtius, videlicet in tanto eum fuisse honore apud Athenienses, ut urbis & mœnium claves apud illum deponerent, coronaque aurea & ænea imagine honorarent. Cn. Pompejus, confecto Mithridatico bello, intraturus Posidonii Sapientiæ professione clari domum, fores percuti de more à lictore vetuit, & fasces lictorios januæ submisit is, cui se Oriens Occidensque submiserat. Utinam & nostrum sæculum, talium sit ferax exemplorum. Sed proh dolor, si unquam tempus fuit, quo virtutis & litterarum sterilitas est, hoc nostrum est; ita ut non sine ratione Venusinus noster conquestus sit, cum inquit:

Omnes res,
Virtus, fama, decus, divina, humanaque pulchris
Divitiis parent: quas qui construxerit, ille
Clarus erit, &c.

Hujus rei causam aliam non posses dare, quam quod illi, ab omni liberalioris scientiæ commercio

penitus alieni, nullum habent judicium honorandi tam magni boni; sed tantum circa terram suam hærent, curvæ & degeneres animæ. Profectò nihil hominis habet homo ille, qui non aliquo litteraturæ sensu tactus, non optet sibi cor Zenodotis, aut jecur Cratetis. Et ut olim Agrippina, Senecæ professoriam linguam inter probra objecit; ita nostri hodie homines (paucis & bonis exceptis) inter contemptus onera, hanc provinciam & Spartam nostram nobis objiciunt: magno verò invidiæ onere tum premi nos putant, si Grammatici audire cogamur. Ecce, non verebor dicere, sit quantumcunque volet fortunatus Polycrates, sit felix Sylla, sit potens Cæsar, dives Crassus, pereat luxu Lucullus, vivat in honore Pompejus, aulica gratia valeat Seianus, & quisquis fortunæ muneribus potens ambulat, indulgeat sibi: nulli horum vitream felicitatem invideo, quam unius momenti calamitas contaminat & frangit. Ego, omne quod possidetis, *nebulæ cyatho non emam: nec*

Otia divitiis Arabum liberrima mutem.

Felicitas nostra, qui litteras tractamus, & ad morum elegantiorum virtutumque possessionem adducimus, multis gradibus Regum εὐτυχίᾳ antistat. Illi enim tot curis excarnificantur, tot insidiis semper sunt obnoxii, ut nunquam illis solidum constet gaudium. Ob has ergò aliasque causas existimarunt viri sapientes, magis hoc vitæ genus expetendum, quam ullum honorem. Longè enim pretiosior est possessio scientiæ, quam omnes nummi in

in arca Timonis: longè jucundius inter Socraticos libellos latere, & nocturnis impallescere chartis, quam cum fascibus & lictoribus conspicuum, per attonitam & stupentem plebem incedere, & in curia ebur premere, quod tam diræ & graves curæ ambiunt, & non nisi cum honore & metu scandere sinunt. Longè denique jucundissimum est, *---purgatas inserere aures Fruge Cleanthea*, nobis commissæ turbellæ, & sequaces animos velut *sub pollice ducere*. Ex quo quidem labore plerumque etiam eam delectationem capimus, quam ex industria sua colonus, quum fructus uberrimos ex agro suo percipit: quamque architectus ex perfecta & amussitata regii alicujus Palatii structura sentit. Sic & *tacitum pertentant gaudia pectus*, quum ex ludo nostro, velut ex equo Trojano, optimè litteris institutos, moribus belle ornatos adolescentes videmus prodire, qui summæ rerum aliquando prodesse utiliter queant, Ecclesiæ docendæ idonei, Reipublicæ gubernandæ gnari, patriæ usui, parentibus solatio, amicis saluti, sibi ipsis honori & emolumento.

Verum quum jam & olim & nunc etiam receptum inscribere alicui, quæcunque publico bono in lucem prodeunt; non potui, Viri Magnifici, quin & hunc fætum Vobis offerrem, utpote apud quos & conceptus, & eductus est. Imprimis vero eximia vestra beneficia me compulerunt, ut ad Vos irem, & me meaque officia Vobis submissè offerrem; tum etiam daturus operam, ne quis Vestrûm,

meam in Sparta exornanda diligentiam, in studiis provehendis fidem, in laboribus denique subeundis alacritatem & industriam desideret. Cumque nostra hæc functio sit ardua, omnium oculis subjecta, calumniis multorum exposita, vestra me benevolentia complectamini, vestra auctoritate & patrocinio, contra morsus malevolorum defendatis; consilio & ope, ubicunque opus erit, sublevetis, oro, obtestorque. Deus Opt. Max. vos quam diutissimè incolumes sua virtute tueatur & conservet; vestraque consilia suo Spiritu gubernare dignetur: omnia denique tum publicè, tum privatim Vobis felicissimè cedant.

Vester omni observantia & cultu devotissimus cliens

CORN. SCHREVELIUS.

CAN-

CANDIDO
ET
BENIGNO LECTORI,
S. P. D.

EN tibi, LECTOR, LUCANUM, *in quo illustrando, quantum operæ & laboris adhibitum sit, non aliunde rectius cognoscere poteris, quam si Editionem hanc cum aliis, quæ hactenus editæ sunt, conferre velis: nam prima mihi cura fuit, Textum ipsum quam emendatissimum exhibere, ex variis editionibus inter se collatis, sed accuratissimus nobis videbatur, Clariss. nec non incomparabilis Viri,* H. Grotii; *quis enim dubitat à tanti nominis autore quid prodiisse, non satis amussitatum; & multis parasangis præstare; ideò & ejus etiam vestigia pressimus. Insuper etiam Variantes Lectiones in calce libri adjecimus, quas & Cl.* Grotius *magna diligentia & judicio ex Vett. MSS. collegit, deprompsit. Notas etiam summo studio & labore selectas ex Variis exhibemus, sed Cl.* Grotii & Farnabii, *integras & suo loco insertas. Variorum notas præcipuè ex* Hortensio, Sulpitio, Salmasio, Gronovio, *& aliorum notis collegimus, quæ huic Auctori illustrando conducere mihi videbantur. Argumenta etiam ex* Sulpitio *singulis libris addidimus. Numeris arithmeticis versus & notas distinximus, quo & Lector singula statim obvia haberet. Supplementum* Lucani *ab* Anglo *quodam antehac seorsim editum, & huic materiæ aptissimum adjunximus,*

ximus, ne quid esset quod hîc desideraretur. Indicem præterea Cl. Grotii *opera* Th. Pulmanni *& aliorum concinnatum, exhibemus, rerum, verborum, &c. locupletissimum.*

Hæc sunt, Benigne Lector, quæ Te scire volui, quæ si grata Tibi fuerint, & me à malevolorum morsu vindicare pergas, & plura indies meditanti fautor accesseris non deero Tuis commodis & usui promere, quæ cum Bono Deo in animo mihi sunt, in lucem dare. Vale & his fruere.

M. ANNÆI LUCANI
VITA,
Ex Commentario antiquissimo.

M. Annæus Lucanus patrem habuit M. Annæum Melam ex provinciâ Bæticâ Hispaniæ interioris Cordubensem Equitem Rom. illustrem inter suos; notum Romæ, & propter Senecam fratrem, clarum per omnes virtutes virum, & propter studium vitæ quietioris; quod sequens, magis à turba recedebat, minùs latebat. Matrem habuit & regionis ejusdem, & urbis, Aciliam nomine, Acilii Lucani filiam, oratoris operæ apud proconsules frequentis, & apud clarissimos viros non nullius ingenii; adeò non improbandus, ut in scriptis aliquibus hodie quoque duret ejus memoria: cujus cognomen huic inditum appâret. Natus est III. Non. Novemb. C. Cæsare Augusto Germanico II. L. Cæsiano I. Coss. Sed in patria sua non valuit educari: fatorum, credo, decretis, ut id ingenium, quod Orbem fama sui impleturum cresceret, in domina mundi aleretur urbe. Octavum enim mensem agens Romam translatus est. ac ne dispar eventus in eo narraretur ejus qui in Hesiodo refertur, cùm opinio tunc non dissimilis maneret. cunas infantis, quibus ferebatur, apes circumvolârunt, osque insidere complures, aut dulcem jam tum spiritum ejus inhaurientes, aut fœcundum, & qualem nunc existimamus, futurum significantes. Præceptoribus tunc eminentissimis est eruditus, eosque intra breve temporis spatium ingenio adæquavit: unà verò studentes superavit profectibus. Declamavit & Græcè & Latine cum magnâ admiratione audientiæ. Ob quod puerili mutato in Senatorium cultum, & in notitiam Cæsaris Neronis facilè pervenit, & honore vix dum ætate debito

dignus

dignus judicatus est. Gessit autem Quæsturam: in qua cum collegis, more tunc usitato, munus gladiatorium edidit, secundo populi favore. Sacerdotium etiam accepit auguratus. Equidem hactenus tempora habuit secunda. Quæ autem sequuntur, mutata invidia & odio Neronis, ipsi exitium, domesticis luctum miserabilem attulerunt. Inter amicos enim Cæsaris, quòd tam conspicuus fieret profectus in poëtica, frequenter offendebatur. Quippe & certamine pentaterico acto, in Pompeji theatro laureis, recitante Nerone, fuerat coronatus, & ex tempore Orphea scriptum in experimentum ingenii ediderat; & tres libros quales videmus. Quare inimicum sibi fecit Imperatorem. quo ambitiosè imitante, non hominum tantùm, sed & artium sibi principatum vendicante, interdictum est ei poëtica, interdictum est etiam causarum actionibus. Hoc factum Cæsaris juvenili æstimans animi calore, speransque ultionem, à conjuratis in cædem Neronis socius assumtus est: sed parum faustè. Deceptus est enim à Pisone & consularibus, aliisque prætura perfunctis illustribus viris. Dum vindictam expetit, in mortem irruit. Nam sua sponte coactus vita excedere, venas sibi præcîdit; periitque prid. Kal. Majas Attico Vestino & Nerva Syllano Coss. XXVII. ætatis annum agens: non sine jactura utilitatis; cùm patriæ, quæ tantam immaturè amisit indolem; tum studiorum quoque. reliqui enim VII. Belli Civilis libri locum calumniantibus, tanquam mendosi non darent. qui tametsi sub vero crimine non egent patrocinio, de iisdem dici, quod in Ovidii libris præscribitur, potest: *Emendaturus, si licuisset, erat.* Exstant ejus & alii complures; ut, Iliacon, Saturnalia. Catascomon. Silvarum X. Tragœdia Medea imperfecta. Salticæ Fabulæ XIV. & Hippamata prosa oratione in Octavium Sagittam: & pro eo, de incendio Urbis. Epistolar. ex Campania. Non fastidiendi quidem omnes: tales tamen, ut Belli Civilis videatur accessio.

TESTI-

TESTIMONIA
ET
JUDICIA
DE
LUCANO.

LUCANUS ipse de Opere suo in VII.

Hæc & apud seras gentes, populosque nepotum,
Sive sua tantum venient in sæcula fama;
Sive aliquid magnis nostri quoque cura laboris
Nominibus prodesse potest, cùm bella legentur,
Spesque metusque simul, perituraque vota movebunt:
Attonitique omnes veluti venientia fata,
Non transmissa, legent, & adhuc tibi, Magne, favebunt.

Et in x.

Invidia sacra, Cæsar, ne tangere famæ:
Nam, si quid Latiis fas est promittere Musis,
Quantum Smyrnæi durabunt vatis honores,
Venturi te meque legent: PHARSALIA *nostra*
Vivet, & à nullo tenebris damnabitur ævo.

TACITUS Annal. XVI.

Mella, quibus Gallio & Seneca parentibus natus, petitione honorum abstinuerat, per ambitionem præposteram, ut Eques Romanus Consularibus potentia æquaretur. Simul acquirendæ pecuniæ brevius iter credebat per procurationes administrandis Principis negotiis. Idem Annæum Lucanum genuerat grande adjumentum claritudinis.

Idem

Et Lucanus Annæus, Plautiusque Lateranus Consul designatus, vivida odia intulere [conjurationi in Neronem.] *Lucanum propriæ causæ accendebant, quòd famam carminum ejus premebat Nero, prohibueratque ostentare, vanus æmulatione.* Mox: *Lucanus, Quinctianusque & Senecio diu abnuere. Post promissa impunitate corrupti, quò tarditatem excusarent, Lucanus Atillam matrem suam, Quinctianus Glicium Gallum, Senecio Annium Pollionem, amicorum præcipuos, nominavere.* Deinde: *Non enim omittebant Lucanus quoque & Senecio passim conscios edere.* Posteà: *Exin M. Annæi Lucani cædem imperat* [Nero.] *Is profluente sanguine, ubi frigescere pedes manusque, & paulatim ab extremis cedere spiritum, fervido adhuc & compote mentis pectore intelligit, recordatus carmen à se compositum, quo vulneratum militem per ejusmodi mortis imaginem obiisse tradiderat, versus ipsos rettulit; eaque illi suprema vox fuit.*

Versus, quos morientem Lucanum pronunciasse ait Tacitus, sunt qui hos esse existiment:

Scinditur avulsus, nec sicut vulnere sanguis
Emicuit lentus; ruptis cadit undique venis;
Discursusque animæ diversa in membra meantis
Interceptus aquis. ———

Alii hos:

Sanguis erant lacrymæ: quæcunque foramina novit
Humor, ab iis largus manat cruor: ora redundant,
Et patulæ nares: sudor rubet: omnia plenis
Membra fluunt venis, totum est pro vulnere corpus.

STA-

STATIUS PAPINIUS Præfatione ad Librum secundum Sylvarum.

Excludit volumen Genethliacon Lucani, quod Polla Argentaria cariſſima uxorum, cùm hunc diem fortè conſecraremus, imputari ſibi voluit. Ego non potui majorem tanti autoris habere reverentiam, quàm quòd laudes ejus dicturus Hexametros meos timui.

Ejuſdem Genethliacon Lucani:

Lucani proprium diem frequentet,
Quiſquis collibus Iſthmiæ Diones
Docto pectora concitatus œſtro, &c. nam reliqua ibi lege.

M. FABIUS QUINTILIANUS.

Lucanus ardens & concitatus, & ſententiis clariſſimus, &, ut dicam quod ſentio, magis Oratoribus quàm Poëtis annumerandus.

MARTIALIS de Natali Lucani.

Hæc eſt illa dies, quæ magni conſcia partus
Lucanum populis & tibi Polla dedit.
Heu Nero crudelis, nullaque invíſior umbra;
Debuit hoc ſaltem non licuiſſe tibi.

Idem de Lucano.

Sunt quidam qui me dicunt non eſſe Poëtam,
Sed qui me vendit Bibliopola putat.

Idem alibi:

——— *unicumque Lucanum*
Facunda loquitur Corduba.

AUCTOR

Auctor Dialogi de Causis corruptæ eloquentiæ.

Exigitur enim jam ab Oratore poëticus decor; non Attii aut Pacuvii veterno inquinatus; sed ex Horatii & Virgilii & Lucani sacrario prolatus.

Sidonius Apollinaris Carm. ix.

Non quod Corduba præpotens alumnis
Facundum ciet, hîc putes legendum.
Quorum unus, &c.
Pugnam tertius ille Gallicani
Dixit Cæsaris, ut gener socerque
Cognata impulerint in arma Romam:
Tantùm dans lacrymas suis Philippis,
Ut credat Cremeræ levem ruinam;
Infra & censeat Alliam dolendam,
Ac Brenni in trutina Jovem redemtum;
Postponat Trebiam, &c.

D. Hieronymus in Chronico Eusebiano num. MMLXXX. in anno x. Neronis.

M. Annæus Lucanus Cordubensis Poëta in Pisonianâ conjuratione deprehensus, brachium ad secandas venas medico præbuit.

Inscriptio vetus.

M. ANNÆO. LUCANO
CORDUBENSI. POETÆ
BENEFICIO. NERONIS
FAMA. SERVATA.

EX

EX

L. FLORI HISTORIARUM

Libro IV. cap. 2.

Bellum Cæsaris & Pompeji.

IAm pænè toto orbe pacato, majus erat imperium Romanum, quàm ut ullis externis viribus extingui posset. Itaque invidens Fortuna principi gentium populo, ipsum illum in exitium suum armavit. Ac Mariana quidem, Cinnanaque rabies intra urbem se præcluserat, quasi experiretur; Sullana tempestas latiùs, intra Italiam tamen detonuerat; Cæsaris furor atque Pompeji, Urbem, Italiam, gentes, nationes, totum denique quà patebat imperium, quodam quasi diluvio, & inflammatione corripuit, adeò, ut non rectè tantùm civile dicatur, ac ne sociale quidem, sed nec externum; sed potiùs commune quoddam ex omnibus, & plus quàm bellum. Quippe si duces ejus inspicias, totus senatus in partibus; si exercitus, hinc XI. legiones, inde XVIII. flos omnis & robur Italici sanguinis; si auxilia sociorum, hinc Gallici Germanique delectus; inde Deiotarus, Ariobarzanes, Tarcondimotus, Cothus, omne Thraciæ, Cappadociæque, Ciliciæ, Macedoniæ, Græciæ, Italiæ, totiusque robur Orientis; si moram belli, quattuor annis, & pro clade rerum breve tempus; si locum & spatium ubi commissum est, intra Italiam; inde se in Galliam Hispaniamque deflexit; reversumque ab occasu, totis viribus in Epiro Thessaliaque consedit; hinc in Ægyptum subito transiliit; inde respexit Asiam, Africæ incubuit; postremò in Hispaniam remigravit, & ibi aliquando defecit. Sed non & odia partium finita cum bello. Non enim prius quievere, quàm in urbe ipsa, medio senatu, eorum,

qui victi erant, odia, victoris sese cæde satiarent. Caussa tantæ calamitatis eadem, quæ omnium, nimia felicitas. Siquidem Quincto Metello & Lucio Afranio consulibus, cùm Romana majestas toto orbe polleret, recentesque victorias, Ponticos & Armenios triumphos in Pompejanis theatris Roma cantaret, nimia Pompeji potentia apud otiosos (ut solet) cives movit invidiam. Metellus ob imminutum Cretæ triumphum, Cato adversus potentes semper obliquus, detrectare Pompejum, actisque ejus obstrepere. Hic dolor transversum egit, & ad præsidia dignitati paranda impulit. Fortè tunc Crassus genere, divitiis, dignitate florebat, vellet tamen auctiores opes. Cajus Cæsar eloquentia, & spiritu, & jam consulatu allevabatur. Pompejus tamen super utrumque eminebat. Sic igitur Cæsare dignitatem comparare, Crasso augere, Pompejo retinere cupientibus, omnibusque pariter potentiæ cupidis, de invadenda Rep. facilè convênit. Ergo cùm mutuis viribus in suum quisque decus niteretur, Galliam Cæsar invadit, Crassus Asiam, Pompejus Hispaniam, tres maximos exercitus: & jam sic orbis imperium, societate trium principum occupatur. Decem annos traxit ista dominatio. Exinde quoniam mutuo metu tenebantur, Crassi morte apud Parthos, & morte Juliæ Cæsaris filiæ, quæ nupta Pompejo, generi socerique concordiam matrimonii fœdere tenebat, statim æmulatio erupit. Jam Pompejo suspectæ Cæsaris opes, & Cæsari Pompejana dignitas gravis. Nec hic ferebat parem, nec ille superiorem. Nefas! sic de principatu laborabant, tanquam duos tanta imperii fortuna non caperet. Ergo Lentulo Marcelloque consulibus rupta prima conjurationis fide, de successione Cæsaris senatus, idemque Pompejus agitabat: nec ille abnuebat, si ratio sui proximis comitiis haberetur consulatus; absenti, quem decem tribuni, favente Pompejo nuper decreverant, tum dissimulante eodem negabatur. Veniret, & peteret majorum more. Ille contrà flagitare decreta, ac nisi in fide permane-

manerent, non se demissurum exercitum. Ergo ut in hostem decernitur. His Cæsar agitatus, statuit præmia armorum armis defendere. Prima civilis belli arena, Italia fuit; cujus arces levibus præsidiis Pompejus insederat; sed omnia subito Cæsaris impetu oppressa sunt. Prima Arimino signa cecinerunt. Tum pulsus Etruria Libo, Umbria Thermus, Domitius Corfinio. Et peractum erat bellum sine sanguine, si Pompejum Brundusii opprimere, ut cœperat, potuisset. Sed ille per obsessi claustra portus nocturna fuga evasit. Turpe dictu. modò princeps patrum, pacis bellique moderator, per triumphatum à se mare lacerata & pænè inermi nave fugiebat. Nec Pompejus ab Italia, quàm senatus ab urbe fugatur prior: quam pænè vacuam metu, Cæsar ingressus, consulem se ipse facit. Ærarium quoque sanctum, quia tardius aperiebant Tribuni, jussit effringi; censumque & patrimonium populi Romani antè rapuit quàm imperium. Pulso fugatoque Pompejo; maluit prius ordinare provincias, quàm ipsum sequi. Siciliam & Sardiniam annonæ pignora, per legatos habuit. Nihil hostile erat in Gallia. pacem ipse fecerat. Sed ad Hispanienses Pompeji exercitus transeunti per eam duci, portas claudere ausa Massilia est. Misera, dum cupit pacem, belli metu in bellum incidit: sed quia tutis muris erat, vinci eam sibi jussit absenti. Græcula civitas, non pro mollitia nominis, & vallum cædere, & incendere machinas ausa, & congredi navibus: sed Brutus, cui mandatum erat bellum, victos terra marique perdomuit: mox dedentibus sese ablata omnia præter (quam potiorem omnibus habebant) libertatem. Anceps variumque, & cruentum in Hispania bellum cum legatis Cn. Pompeji Petrejo & Afranio; quos Ilerdæ castra habentes, apud Sicorim amnem obsidere, & oppido intercludere aggreditur. Interim obundatione verni fluminis, commeatibus prohibet. Sic fame castra tentata sunt, obsessorque ipse quasi obsidebatur: sed ubi pax fluminis rediit; populationibus & pugna cam-

pos aperuit; iterùm ferox instat; & cedentes ad Celtiberiam consecutus, aggere & vallo, & per hæc siti ad deditionem compulit. Sic citerior Hispania recepta est, nec ulterior moram fecit. Quid enim una post quinque legiones? Itaque ultrò cedente Varrone, Gades, Fretum, Oceanus, omnia felicitatem Cæsaris sequebantur. Aliquid tamen adversus absentem ducem ausa fortuna est circa Illyricum & Africam, quasi de industria prospera ejus adversis radiarentur. Quippe cùm fauces Adriatici maris jussi occupare Dolabella & Antonius, ille Illyrico, hic Corcyræo littore castra posuissent, jam maria latè tenente Pompejo, repentè castra legatus ejus Octavius, & Libo ingentibus copiis classicorum utrimque circumvenit. deditionem fames extorsit Antonio. Missæ quoque à Basillo in auxilium ejus rates, quales inopia navium fecerat, nova Pompejanorum arte Cilicum actis sub mari funibus, captæ quasi per indaginem. duas tamen æstus explicuit: una, quæ Opiterginos ferebat, in vadis hæsit, memorandumque posteris exitum dedit. Quippe vix mille juvenum manus, circumfusi undique exercitus per totum diem tela sustinuit; & cùm exitum virtus non haberet, tamen ne in deditionem veniret, hortante tribuno Vultejo mutuis ictibus in se concurrit. In Africa quoque par & virtus & calamitas Curionis fuit, qui ad recipiendam provinciam missus, pulso fugatoque Varo jam superbus, subitum Jubæ regis adventum, equitatumque Maurorum sustinere non potuit. Patebat victo fuga, sed pudor suasit, ut amissum sua temeritate exercitum, morte sequeretur. Sed jam debitum par fortuna flagitante, sedem bello Pompejus Epiron elegerat, nec Cæsar moratus; quippe, ordinans à tergo omnibus, quamvis hiems media prohiberet tempestate, ad bellum navigavit: positisque ad Oricum castris, cùm pars exercitus ob inopiam navium cum Antonio dimissa, Brundusii moram faceret; adeò impatiens erat, ut ad arcessendos eos, ardente ventis mari, nocte concubia, speculatorio navigio, solus

ire

ire tentaverit. Exſtat ad trepidum tanto diſcrimine gubernatorem vox ipſius: Quid times? Cæſarem vehis. Contractis in unum undique omnibus copiis, poſitiſque comminus caſtris, diverſa erant ducum conſilia. Cæſar pro natura ferox, & conficiendæ rei cupidus, oſtentare aciem, provocare, laceſſere, nunc obſidione caſtrorum, quæ erant ſedecim millium vallo obducta (ſed quid his obeſſet obſidio, qui patente mari omnibus copiis abundarent?) nunc expugnatione Dyrrhachii irrita, (quippe quam vel ſitus inexpugnabilem faceret) ad hoc, aſſiduis in eruptionem hoſtium præliis (quo tempore egregia virtus Scævæ centurionis emicuit, cujus in ſcuto centum atque viginti tela ſedere) jam verò direptione urbium ſociarum, cùm Oricum & Gomphos, & alia caſtella Theſſaliæ vaſtaret: Pompejus adverſus hæc nectere moras, tergiverſari ſimul, ut hoſtem interclusum undique inopia commeatuum terreret, utque ardentiſſimi ducis conſeneſceret impetus. Nec diutius profuit duci ſalutare conſilium. Milites otium, ſocii moram, principes ambitum ducis increpabant. Sic præcipitantibus fatis, prælio ſumta eſt Theſſalia: & Philippicis campis, urbis, imperii, generis humani fata commiſſa ſunt. Nunquam ullo loco tantum virium populus Romanus, tantum dignitatis fortuna vidit. Trecenta amplius millia hinc & illinc, præter auxilia regum & ſenatus. Nunquàm imminentis ruinæ manifeſtiora prodigia, fuga victimarum, examina, inſignes interdiu tenebræ. Dux ipſe & nocturna imagine theatri ſui audiens plauſum in modum planctus circumſonare, & manè cum pullo amiculò (nefas) apud principia conſpectus eſt. Nunquam acrior neque alacrior exercitus Cæſaris fuit. Inde claſſica prius, inde tela. Annotatum quoque committentis aciem Craſtini pilum; qui mox adacto in os gladio, ſic inter cadavera repertus, libidinem ac rabiem qua pugnaverat, ipſa novitate vulneris præferebat. Sed nec minus admirabilior illius exitus belli. Quippe cùm Pompejus adeò equitum co-

pia abundaret, ut facilè circumventurus sibi Cæsarem videretur, circumventus ipse est. Nam cùm diu æquo marte contenderent, jussuque Pompeji fusus à cornu erupisset equitatus, repentè hinc signo dato, Germanorum cohortes tantum in effusos equites fecere impetum, ut illi esse pedites, hi venire in equis viderentur. Hanc stragem fugientis equitatus, levis armaturæ ruina comitata est. Tunc terrore latius dato, turbantibus invicem copiis, reliqua strages quasi una manu facta est. Nec ulla res magis exitio fuit, quàm ipsa exercitus magnitudo. Multus in eo prælio Cæsar, mediusque inter imperatorem & militem. Voces quoque obequitantis exceptæ, altera cruenta, sed docta, & ad victoriam efficax, Miles, faciem feri: altera ad jactationem composita, Parce civibus: cùm ipse sequeretur. Felicem utcunque in malis Pompejum, si eadem ipsum, quæ exercitum ejus, fortuna traxisset. Superstes dignitati suæ vixit, ut cum majore dedecore per Thessalica Tempe equo fugeret, pulsus Larissa; in deserto Ciliciæ scopulo; fugam in Parthos, Africam, vel Ægyptum agitaret: ut denique in Pelusiaco littore, imperio vilissimi regis, consiliis spadonum, &, ne quid malis desit, Septimii desertoris sui gladio trucidatus, sub oculis uxoris suæ liberorumque moreretur. Quis non peractum esse cum Pompejo crederet bellum? Atqui acrius multò atque vehementius Thessalici incendii cineres recaluere. Et in Ægypto quidem adversus Cæsarem sine partibus bellum. Quippe cùm Ptolemæus rex Alexandriæ, summum civilis belli scelus peregisset, fœdusque amicitiæ cum Cæsare medio Pompeji capite sanxisset, ultionem tanti viri manibus quærente fortunâ, caussa non defuit. Cleopatra regis soror affusa Cæsaris genibus, partem regni reposcebat. Aderat puellæ forma, & quæ duplicaretur ex illo, quòd talis passa videbatur injuriam: odium ipsius regis, qui Pompeji cædem partium fato, non Cæsari dederat, haud dubie idem in ipsum ausurus si expedisset. Quam ubi Cæsar restitui jussit in regnum, statim

ab

ıb eiſdem percuſſoribus Pompeji obſeſſus in regia, quamvis exigua manu, ingentis exercitus molem mira virtute ſuſtinuit. Ac primum ædificiorum proximorum atque navalium incendio, infeſtorum hoſtium tela ſubmovit: mox ın peninſulam Pharon ſubitus evaſit: inde depulſus in maria, mira felicitate ad proximam claſſem enatavit, relicto quidem in fluctibus paludamento, ſeu fato, ſeu conſilio, ıt illud ingruentibus hoſtium telis ſaxiſque peteretur. Tandem receptus à claſſicis ſuis, undique ſimul hoſtes adortus, de imbelli ac perfida gente, juſta generi manibus dedit. Quippe & Theodotus magiſter, auctor totius belli, & ne virilia quidem portenta, Pothinus atque Ganymeles, diverſi per mare & transfugio & morte conſumti. Regis ipſius corpus obrutum limo repertum eſt in aureæ loricæ honore. In Aſia quoque novus rerum motus à Ponto, planè quaſi de induſtria captante fortuna hunc Mithridatico regno exitum, ut à Pompejo pater, à Cæſare filius vinceretur. Rex Pharnaces magis diſcordiæ noſtræ fiducia, quàm virtutis ſuæ, infeſto in Cappadociam agmine rueat. Sed hunc Cæſar aggreſſus, uno, & (ut ſic dixerim) ıon toto prælio obtrivit, more fulminis, quod uno eoemque momento venit, percuſſit, abſceſſit. Nec vana e ſe prædicatio eſt Cæſaris, antè victum hoſtem eſſe, uàm viſum. Sic cum exteris. At in Africa cum civibus ıulto atrocius quàm in Pharſalia. Huc reliquias partium aufragarum quidam furoris æſtus expulerat: ne reliquias iceres, ſed integrum bellum. Sparſæ magis, quàm opreſſæ vires erant. Auxerat ſacramentum ipſa clades Imeratoris: nec degenerabat ducum ſucceſſio. Quippe ſas amplè ſonabat in Pompejani nominis locum, Cato & cipio. Acceſſit copiis Mauritanus rex Juba, videlicet ut tius vinceret Cæſar. Nihil ergo inter Pharſaliam & 'hapſon, niſi quòd amplior, eoque acrior Cæſarianoım impetus fuit, indignantium poſt Pompejum creviſſe llum, &c.

In

In novam

M. ANNÆI LUCANI

Editionem,

Ex accuratâ curâ & industriâ

CLARISSIMI VIRI,

D. CORNELI SCHREVELI, M.D.

Gymn. Lugd. Batt. Rect. dignissimi.

SIc iterum, LUCANE, redis de Vespere sero
In medium, & solito pulchrior ore nites.
Committens Socerum & Generum discordibus armis;
Et, quàm sit Fratrum gratia rara, docens.
O utinam! cunctos, quos lumen amabile Solis
Adspicit, hæc pudeat monstra pudenda sequi.
Sub quorum Auspiciis lævis, ac peste nefandâ,
Olim præclari tot periere Duces.
Exemplis, IÜLE, *noces. Nocet æmula Virtus*
Sceptrorum, & Regum non benè junctus amor.
Sit procul à nostris bellum hoc civile Batavis,
Nec coëant Gener hinc, nec Socer inde malus.
Corduba SCHREVELIO *statuas & marmora pone,*
Tam benè Pharsalicâ qui movet arma manu.

REINERUS NEUHUSIUS, J.C.
Gymn. Alcm. Rector.
cIↃ IↃ CLVIII.

M. AN-

THIA five SARMATIA EUROPÆA.
Ham axoby
Rhipæi montes.
Roxolani.
Callipedæ.
IAZYGES MÆOTÆ.
Sar matiæ Asiaticæ pars.
Mæotis palus
Tyras flu.
TAURICA CHERSONESUS
Peuce Ins.
PONTUS EUXINUS
PONTUS ET BITHINIA.
Paphlagonia
Gallatia.
Cappadocia
ASIA
Mysia major
Troas
PHRYGIA MAIOR.
Lycaonia.
PRO PRIA
Lycia
Antiochia
PAMPHILIA
CILICIA.
Armenia
SYRIA
Caria
Doris.
Rhodus
CYPRUS
Sidon
Tyrus
Carpathos
RETA.
NEUM.
Alexandria
Gaza
IUDÆA
Pelusium
Catabathmus.
Mareotis
Libya exterior
ÆGYPTUS.
Ammon
Atlas marmarica.
Nilus flu.
Sinus Arabicus.
famones.
HIBERNIA
Vodiæ.
OCEA
CANTAB
HERCULE
Anas fl.
Durius fl.
Turduli veteres

M. ANNÆI LUCANI

CIVILIS BELLI, SIVE PHARSALIÆ,

LIBER PRIMUS.

Sulpitii Argumenta in Libros LUCANI.

PRimus habet belli causas, utque actus ab ira
Præcipiti Cæsar Rubiconis transilit undas,
Vicinumque minax invadit Ariminon; inde
Excipit attonita dejectos urbe Tribunos;
Ad bellumque suos animat, revocatque cohortes,
Auxilium fidum: terror tum scribitur Urbis:
Et fuga Pompeji trepidans, pavidique Senatus.
Post hæc prodigia & vatum responsa canuntur.

Bella per Emathios plus quàm civilia campos,
Jusque datum sceleri canimus, populumque potentem

In

PHARSALIAE.] Vere ὑπερκριτικῶς videtur mihi Jul. Cæs. Scaliger in Hypercritico suo cap. 6. ubi inter alia Lucanum ar, quod pessimo consilio opus hoc ripserit *Pharsaliam*. Quippe ne tan- i quidem operis pars illius ea regio: Thebais, Ilias, &c. Quod tamen viri i pace dicatur, optima ratione no- i huic operi inditum arbitror ab illo in quo Pompejus cum Cæsare de ma rerum dimicavit, victusque fu- cujus pugnæ eventum, totius belli una secuta est.

1. *Bella plus quam civilia, &c.*] *Plus quam civile*, est haud dubio gravius, dirius, inhumanius quam civile: quod ipsum præ aliis bellorum generibus gravitate, diritate, inhumanitate excellit. Sic Florus lib. IV. cap. 11. *adeo ut non recte tantum civile dicatur, &c. sed potius commune quoddam ex omnibus & plus quam bellum.* id est, pæne non bellum, sed vastitatem quandam instar diluvii aut inflammationis, quæ *ceu cælo demissa lues inimicave tellus*, peragraret orbem terrarum, omniaque popularetur, velut pestilentiam aut terræ motum. *Gronovius.*
Emathios.] Macedonia olim dicta est

In sua victrici conversum viscera dextra;
Cognatasque acies: & rupto fœdere regni
Certatum totis concussi viribus orbis,
In commune nefas: infestísque obvia signis
Signa, pares aquilas, & pila minantia pilis.
Quis furor, ô cives? quæ tanta licentia ferri,

Genti-

ἠμαθία. A. Gell. lib. 14. cap. 6. Plin. lib. 4. cap. 10. & Solin. cap. 14. Ad Dyrrhachium quidem Macedoniæ oppidum difficiliore pugna certatum est, debellatum autem in campis Pharsalicis, inter Macedoniam & Thessaliam, dictis à Pharsalo Thessaliæ oppido. Passim vero noster promiscue hoc nomen usurpat, quod propriè Macedoniæ debetur.

2. *Jusque datum sceleri.*] Licentiam factam sceleribus. Uno enim belli civilis nomine, infinitæ teguntur injuriæ. Ita infra: *semel omnia victor jusserat.* Seneca: *Ex Senatus consultis plebisque scitis sæva exercentur, & publicè jubentur vetita privatim:* Cyprianus: Homicidium quum admittunt singuli, crimen est: virtus vocatur, cum publicè geritur. *Grotius.* *Jusque datum sceleri, &c.*] Cur non dictus Hylas? Quis in scelere hoc explicando non assumit sibi jus criticum? Video quid sentiat H. Grotius: *Licentiam factam sceleribus.* Audio quid moneat doct. I. S. *Jus Imperii, per bellum hoc scelestum, translatum ad Cæs.* Cæteros interpretes nihil moror. Verum Poëta, ut ego arbitror, profitetur velle se bellum civile, quod passim lib. 4. ✝ſ. 26. & 228. lib. 5. ✝ſ. 314. &c. *scelus* vocat, canere; idque non temerario quodam tumultu aut cæco furore, intra urbis mœnia aut Italiam, ut in Syllana modo tempestate aut Cinnana rabie: sed justis, uti præ se ferebant, utrinque caussis, justis exercitibus & præliis, pari gratia atque autoritate gestum, ✝ſ. 666. hujus lib. *Scelerique nefando nomen erit virtus.* vide & lib. 2. ✝ſ. 540. & lib. 3. ✝ſ. 228.

3. *In sua viscera.*] Quod Pop. Rom. in mutuam cædem ruerit. *Victrici dextra.*] Qui virtute & opibus suis totum orbem suo imperio subjecerat. *Hortensius.*

4. *Cognatasque acies.*] Hinc inde, socerum & generum; parentes, liberos; fratres, cognatos, &c. *Rupto fœdere regni.*] Quo convenerat, ut Pompejus Hispanias & Italiam, Cæsar Gallias, Crassus Asiam obtineret. Verè *concussi:* nam totus orbis ex omnibus plagis horum armis motus, ad ferenda auxilia sollicitatus fuit. *Hortens.* Quod fœdus dissiluit morte Crassi apud Parthos, & Juliæ Cæsaris filiæ, infra ✝ſ. 100. &c.

5. *Totis concussi, &c.*] Pompejum secutis Hispaniis & Oriente; Cæsarem Galliis.

6. *In commune nefas.*] Canimus certatum fuisse non sine nefario utriusque partis scelere, in oppressionem libertatis, communis salutis, adeoque Reip. interitum. *Infestisque obvia signis, &c.*] Robur utrinque floris Italici, iisdem freti auspiciis, signis vocalibus ac mutis, virtute pari, pugnæ genere & armis usi iisdem.

7. *Aquilas.*] Rom. Imperii insignia & vexilla. *Pila minantia pilis.*] Pilum erat Romanorum telum missile, de quo vide Polyb. lib. 6. & Liv. lib. 31. Veget. lib. 1. cap. 24.

8. *Quis furor, &c.*] Per indignationem avertit exclamationem ad cives jam fato defunctos; quos vesanus amor ac libido imperandi ad bellum civile acuit; quorum amplificat amentiam, deplorando communem omnium calamitatem. *Hortens.*

9. *Genti-*

Gentibus invisis Latium prabere cruorem?
Cumque superba foret Babylon spolianda trophais
Ausoniis, umbraque erraret Crassus inulta;
Bella geri placuit nullos habitura triumphos?
Heu, quantum potuit terra, pelagique parari
Hoc, quem civiles hauserunt, sanguine, dextra!
Unde venit Titan, & nox ubi sidera condit,
Quaque dies medius flagrantibus astuat horis,
Et qua bruma rigens, ac nescia vere remitti,
Astringit Scythicum glaciali frigore pontum:
Sub juga jam Seres, jam barbarus isset Araxes,
Et gens si qua jacet nascenti conscia Nilo.
Tunc, si tantus amor belli tibi Roma nefandi,

Totum

9. *Gentibus invisis, &c.*] Nomini R. [i]nfestis, Imperii nostri hostibus.

10. *Cumque superba, &c.*] Cumque è [re] & gloria nominis R. fuisset, cædem [Cra]ssi ulcisci, spolia & insignia R. re[cipe]re, quibus Crasso ademptis super[bieba]nt jam Parthi & Persæ, quorum im[peri]i sedes est Babylon, opibus & poten[tia f]lorens. *Trophæis.*] Propriè, victo[riæ] monimentis, hostium exuviis in [l]oco quo τρέπω, id est, fugæ dare [hoste]s cœpissent, suspensis.

11. *Ausoniis, &c.*] Romanis, Italis, [ab A]usone Circes & Ulyssis F. *Erraret.*] [Ex] Platonicorum mysteriis; ut umbræ [inse]pultorum circa Stygiam paludem [erra]re credantur centum annos: Maro [lib.] 1. Æneid.

[Cen]tum errant annos, volitantque hæc litora circum; (v. *sunt.*
[Tun]c demum admissi stagna exoptata re-

[Quod] anni purgationi & vernaculandis [anim]is dedicantur, quibus vitiorum [sord]es eluantur, ut aliquando Elysii fe[licita]te fruantur. *Hortens. Erraret, &c.*] [circa] Stygiam paludem; non admit[tebatu]s transvehendusque nisi sepulturæ [hon]os & vindictæ. *Umbra inulta.*] [nul]li cæde inulta.

12. *Nullos habitura, &c.*] Bello civili vincentibus nullus decernebatur triumphus.

13. *Heu, quantum, &c.*] Exclamatione pathetica hyperbolicè ostendit iis copiis multa regna debellari potuisse. Partitur etiam orbem terrarum in quatuor mundi plagas. *Hortens.*

15. *Unde venit Titan, &c.*] Περίφρασις IV. plagarum cœli & orbis terrarum.

16. *Quaque dies, &c.*] Periphrasis meridiei.

17. *Et qua bruma, &c.*] Ad Septentrionem.

18. *Scythicum.*] Quicquid barbarum sævumque intelligi volumus, id *Scythicum* appellamus.

19. *Seres, &c.*] Scythiæ pop. vellere nobiles. Plin. lib. 6. cap. 17. Solin. cap 63. vide infra lib. 10. ✝ 291. *Araxes.*] Armenii, Araxis fl. accolæ jampridem victi fuissent.

20. *Et gens si qua jacet, &c.*] Et si qui ad Nilum orientem accolunt. Nili autem fontes ignoravit vetustas, quos è montibus Lunæ in Mauritania Inferiori ducunt recentiores.

21. *Tunc, si tantus, &c.*] His quatuor

mundi

Totum sub Latias leges cùm miseris orbem,
In te verte manus: nondum tibi defuit hostis.
At nunc semirutis pendent quòd mœnia tectis
Urbibus Italiæ, lapsisque ingentia muris
Saxa jacent; nulloque domus custode tenentur,
Rarus & antiquis habitator in urbibus errat:
Horrida quòd dumis, multosque inarata per annos
Hesperia est, desuntque manus poscentibus arvis;
Non tu Pyrrhe ferox, nec tantis cladibus auctor
Pœnus erit: nulli penitus discindere ferro
Contigit: alta sedent civilis vulnera dextræ.
Quòd si non aliam venturo fata Neroni
Invenere viam, magnoque æterna parantur

Regna

mundi cardinibus sub imperium attractis, tum concurrite ad arma civilia, si omnino bellum civile placet; quando minima vel jactura vel periculo imperii, ad satietatem licebit dimicare. *Hort.*

23. *In te verte manus, &c.*] Hostem, ubi foris cessavit, domi reperisti, neque solitudinem tuam, desolationem & vastitatem exterorum hostium potentiæ aut sævitiæ imputes, sed armis tuis ô Roma. *Suis & ipsa Roma viribus ruit.*

24. *At nunc, &c.*] Nunc, inquit, si quis quæsierit quam ob rem multa Italiæ oppida eversa sint aut deserta; non ab externis hostibus id evenisse comperiet; sed Romanos ipsos bellorum civilium caussam extitisse. *Omnibon. Pendent quod mœnia.*] Increpat, quod eo maximè tempore secum dissederit, quum Italia esset semidiruta, afflictaque cladibus; tum ob bella Punica; tum ob civilia Syllæ & Marii, adeò ut penè sit interiturum nomen Romanum. *Sulpitius.*

30. *Pyrrhe ferox, &c.*] Pyrrhus Epirotarum rex in auxilium à Tarentinis accitus, magno Romanis terrori fuit, mari, terra, viris, equis, incognitisque in id tempus elephantis; neque armis solum, sed consiliis & dolis eos aggressus est: tandem victus, castris exutus, ab Italiaque exactus.

31. *Pœnus erit.*] Ita rectius, quam *erat.* Grotius. *Pœnus erit.*] *Generaliter:* Pop. Carthaginensis; vel Annibal, qui bello Punico secundo, Italiam vastavit, resque Romanas attrivit. *Nulli penitus, &c.*] Nec his, nec aliis hostibus. *Discindere.*] In totum dissipare & quasi delere Romanum imperium. *Sulpitius.*

32. *Alta sedent.*] Calamitas bello civili accepta, profunda est & pestifera.

33. *Quod si non aliam.*] Aperta ad Principem assentatione, cum suspicione ironiæ. approbat cladem belli civilis, ex qua magnum præmium & solatium est exortum, videlicet Neronis felix imperium; cui ad id aditus non patuissent, nisi prius tanta cæde respubl. fuisset oppressa, & à Cæsaribus occupata: Argumentaturque à Jovis exemplo. *Sulpitius. Quod si non aliam.*] Assentatio quam vix excusaverit Ironia.

34. *Magnoque æterna parantur.*] Idque Jovis exemplo, ad quem devictis gigantibus firmius cœli devenit regnum. *Magno parantur.*] Magno pretio acquiruntur.

35. *Cœlum-*

Regna deis, cœlumque ſuo ſervire Tonanti
Non niſi ſævorum potuit poſt bella gigantum:
Jam nihil ô Superi querimur: ſcelera ipſa, nefaſque
Hac mercede placent: diros Pharſalia campos
Impleat: & Pœni ſaturentur ſanguine manes:
Ultima funeſta concurrant prœlia Munda.
His, Cæſar, Peruſina fames, Mutinæque labores
Accedant fatis: &, quas premit aſpera, claſſes,
Leucas: & ardenti ſervilia bella ſub Ætna.
Multum Roma tamen debet civilibus armis,
Quòd tibi res acta eſt. Te, cùm ſtatione peracta
Astra petes ſerus, prælati regia cœli

Exci-

35. *Cœlumque ſuo ſervire Tonanti, &c.*] …leſta & nefaria bella civilia, quæ …x recenſet.

…8. *Hac mercede, &c.*] Quod hinc …oni ad Imperium Rom. paruit adi- *Pharſalia campos.*] De campis Phar- …cis ſupra. in his depugnatum eſt in- Pompejum & Cæſarem, mox inter …avium Antoniumque, & Cæſ. per- …ores; ſed vide infra vſ. 687.

…9. *Et Pœni ſaturentur, &c.*] Sangui- …noſtro inferias referamus umbris …thaginenſium, qui bellis Punicis in- …erunt.

…o. *Ultima funeſta, &c.*] Ad Mundam …aniæ urbem, Pompeji liberi devicti …, Cn. cæſus, Sextus fuga elapſus: …mpejanorum cæſa 30. M. Cæſar ut …os obſideret, è congeſtis cadaveri- …aggerem ſtruxit.

…r. *His, Cæſar.*] Avertit orationem …æſarem Neronem. *Peruſina fames.*] …ſiam Thuſciæ urbem, quo L. Anto- …confugerat, Auguſtus per famem …editionem compulit. *Mutinæque …es, &c.*] Antonius D. Brutum in …na urbe Ciſalpinæ Galliæ obſedit, …o obſidione levando uterque Con- …ircius & Panſa cæſus eſt. quem ta- Auguſtus obſidione liberavit.

… *Leucas, &c.*] Inſula in ſinu Am- bracio, item promontorium Epiri, inter quod & Actium, Octavius Antonium & Cleopatram navali certamine vicit. *Servilia bella ſub Ætna.*] Non ſervile illud bellum à Syro Enno in Sicilia motum A. U. DCXVIII. quod nihil ad rem præſentem. verum intellige navale bellum in Siculo mari, ad quod Sex. Pompeius concitaverat armaveratque ergaſtula contra Auguſtum, à quo Sextus victus in Aſiam profugit.

44. *Multum Roma.*] Poſt varias urbium clades & calamitates recenſitas; per correctionem aliquam felicitatis partem viciſſim opponit; idq; in gratiam Neronis, hominis ſceleratiſſimi, à quo malæ gratiæ poſtea fuerunt habitæ Lucano. *Hortenſ. Roma debet.*] Non, ut ante, *debes.* Eſt enim ad Neronem, non ad Romam apoſtrophe. *Grotius.*

45. *Quod tibi res, &c.*] Duplex hinc mihi videtur ſententia duci poſſe: una, civilia arma vel eo nomine Imperio Rom. utilia fuiſſe, quod ſub umbram unius principis monarchæ redactum eſſet: altera, quod bellis civilibus Roma jam defuncta eſſet, nec metuenda amplius, Nerone regnante. *Hortenſ. Cum ſtatione, &c.*] Emenſus vitæ ſpatium, & imperio feliciter functus.

46. *Serus.*] Longævus. *Prælati.*] Quod tu præ-

Excipiet gaudente polo: seu sceptra tenere,
Seu te flammigeros Phœbi conscendere currus,
Telluremque nihil mutato sole timentem
Igne vago lustrare juvet: tibi numine ab omni
Cedetur: jurisque tui natura relinquet
Quis deus esse velis; ubi regnum ponere mundi.
Sed neque in Arctoo sedem tibi legeris orbe:
Nec polus adversi calidus quà mergitur Austri;
Unde tuam videas obliquo sidere Romam.
Ætheris immensi partem si presseris unam,
Sentiet axis onus. librati pondera cœli
Orbe tene medio: pars ætheris illa sereni
Tota vacet, nullaque obstent à Cæsare nubes.
Tunc genus humanum positis sibi consulat armis,

Inque

tu prætulisti terris; & quod illic maluisti quam in terris regnare. Sed Hortensius interpretatur *prælati*, pro ampli & spatiosi.

47. *Polo.*] Cœlitibus.. *Seu sceptra tenere.*] Seu Jovis, seu Phœbi munus locumque velis, &c. Arbitrio tuo permittetur, quis deus esse velis. Imitatio Virgil. 1. Georg.

Tuque adeo quem mox quæ sint hab. &c.

49. *Nihil mutato, &c.*] Non metuentem incendium mutato auriga, ut quondam Phaëronte.

51. *Jurisque tui natura.*] Alii, *Jurique tuo natura.*

53. *Sed neque in Arctoo, &c.*] Relatus vero in deos, & sideribus additus, noli sedem tibi eligere versus alterum polorum, unde obliquo intuitu impedito, parumque efficaci Romam conspicias; sed juxta æquatorem, ut recto, propinquo & gratioso vultu nos intuearis. Hæc omnia Ironicè & Amphibologicè dicta quidam volunt, ut quæ Neronem innuant strabum & obesum; sed persistere videtur in illa invocatione & imitatione Virgiliana 1. Georg.

Qua locus Erigonem inter Chelasque, &c.

54. *Polus qua mergitur.*] Ita maluimus, quam *vergitur.* Nam & Germanicus in Arateis, *pars mersa sub undas Oceani*, de polo Antarctico & ipse loquens. Et Avienus: *subit altera mersa sub undas Pars Erebum.* Grotius. *Mergitur.*] Alii, *vertitur.*

55. *Obliquo sidere.*] Obliquo intuitu, qui est à Polo Antarctico Romam versus, impedito sane terræ tumore. Vel per obliquum sidus, obliquum horizontem intelligit, quem in omnibus cardinibus habent, præter eos, qui sub æquinoctiali degunt. *Hortens.*

57. *Sentiet axis onus.*] Et sic cæli cursus impediretur, & hac vel illac inclinaretur. *Librati.*] Suspensi æquali pondere. *Sulpitius.*

58. *Orbe tene medio.*] Consiste in medio cæli; nam nec cernes Romam obliquo sydere, nec eris axibus oneri. *Idem.*

59. *Tota vacet.*] Libera sit, nec inter illam & terras aliquid interponatur, sed perpetuo pateat, ut à terris semper conspiciare. *Idem.*

61. *Inque*

Inque vicem gens omnis amet: pax missa per orbem
Ferrea belligeri compescat limina Jani.
Sed mihi jam numen: nec, si te pectore vates
Accipiam, Cirrhæa velim secreta moventem
Sollicitare Deum, Bacchúmque avertere Nysa.
Tu satis ad dandas Romana in carmina vires.
Fert animus causas tantarum expromere rerum:
Immensúmque aperitur opus, quid in arma furentem
Impulerit populum, quid pacem excusserit orbi.
Invida fatorum series, summísque negatum
Stare diu; nimióque graves sub pondere lapsus,
Nec se Roma ferens. sic, cùm compage soluta

51. *Inque vicem.*] Tmesis. Mutuus que erit amor.

2. *Belligeri compescat, &c.*] Jani bel- acisque indicis, ex instituto Numæ, plum apertum significabat urbem in is esse; clausum, erat pacis signum, d contigit sub Numa, iterum post nuin Punicum bellum, & sub Au- o ter. *Compescat.*] Claudat portam am & vectibus ferreis munitam. *itius.*

3. *Sed mihi jam numen, &c.*] Aliis mortem & ἀποθέωσιν Deus expe- s, mihi in vivis Deus haberis pro- s & præsens adeo, ut mihi tuo nu- e afflato non sit opus, quod alii fa- vates, Delphici Apollinis vel Ny- cchi, quorum in tutela Poëtæ sunt, σιασμὸν votis expetere.

.. *Cirrhæa velim secreta, &c.*] Cir- oppidum Phocidis haud procul à his, ubi Apollinis Delphici cele- racultum.

. *Nysa.*] Nysæ fuere decem, omnes Baccho sacræ; præcipue, Indica, ica, Delphica.

Causas tantarum, &c.] Causas censet noster, sed vide quas & reddit lib. 1. civilis belli.

Invida fatorum, &c.] *Prima causa*, fatalis necessitas, quæ periodum crescendi, & ἀκμὴν consecuta, jam declinare & ad occasum vergere cœperit. *Invidens Fortuna principi gentium populo, ipsum illum in exitium suum armavit*, Florus lib. 1. cap. 2. *Summisque negatum.*] Summa cadunt subitò. *Magna repentè ruunt.* Et, *Tolluntur in altum, Ut lapsu graviore cadant.* Claud.

71. *Nimioque graves sub pondere, &c.*] Suo sub pondere, viribus & amplitudinis mole defatigata, pressa & ruens.

Ipsa suas vires odit Romana juventus,
Et quas struxit opes, male sustinet.

Petr. Arbir.

72. *Nec se Roma ferens.*] Nimia Romanorum potentia. Estque tanquam exemplum superioris versus, summa graves lapsus dare, ubi suo pondere cœperint ruere. Romanum imperium ad summum pervenerat, relinquitur, hoc ipsum quod sequitur, magna ruina casurum esse. *Hortens.* *Sic, cum compage, &c.*] Non secus atque ipsa universi machina, consummato tandem tempore & quasi ætate sua, solutis compagibus, legibus atque fœderibus rerum, in Chaos & confusam molem, unde initio extracta & concinnata est, reditura sit.

Secula tot mundi ſuprema coëgerit hora,
Antiquum repetens iterum chaos; omnia miſtis
Sidera ſideribus concurrent. ignea pontum
Aſtra petent : tellus extendere littora nolet,
Excutiétque fretum : fratri contraria Phœbe
Ibit, & obliquum bigas agitare per orbem
Indignata, diem poſcet ſibi : totáque diſcors
Machina divulſi turbabit fœdera mundi.
In ſe magna ruunt. lætis hunc numina rebus
Creſcendi poſuêre modum. nec gentibus ullis
Commodat in populum, terræ, pelagíque potentem,
Invidiam Fortuna ſuam. tu cauſa malorum
Facta tribus dominis communis Roma, nec unquam
In turbam miſſi feralia fœdera regni:

O malè

74. *Antiquum repetens, &c.*] Ita legit Janus Rutgerſius, cum vulgati habeant, *Antiquum repetent iterum chaos omnia; miſtis Sidera.*

76. *Tellus extendere, &c.*] Litora extenſa & oppoſita non valebunt, ut antea, mare coërcere & excutere, quo minus terra obruatur.

77. *Fratri contraria Phœbe.*] Luna non ſequetur ſolem certis & ſolitis per Zodiacum vicibus: ſed contrario feretur motu.

78. *Obliquum orbem.*] Zodiacum intelligunt. *Bigas agitare, &c.*] Lunam bigis, ſolem quadrigis vehi fingunt poëtæ.

80. *Fœdera mundi.*] Leges illas certas, viceſque ortus & occaſus ſyderum, ſtellarumque meantium remeantiumque perpetuo.

81. *Lætis hunc, &c.*] Felicibus ac florentibus imperiorum rebus, ne ultra quam humana ferant, vel ſperent, vel affectent.

82. *Nec gentibus ullis, &c.*] Neque tamen ulli exterarum gentium permiſſum eſt trium principum exercere odium ſuum invidiamque erga nos.

84. *Invidiam Fortuna ſuam.*] Hoc eſt, Fortuna nulli exterarum gentium permiſit, evertere ſtatum Imperii Rom. Sed fœdus trium principum, cauſſa fuit exitii Rom. *Sulpitius. Tu cauſa malorum.*] *Secunda cauſa.* Fœdus (quam Varro Tricipitinam appellavit) Craſſi, Cæſaris, Pompeji, qui opibus, dignitate, gloria & ſpiritu florentes, ſibi invicem conciliati, atque affinitate conjuncti inierunt ſocietatem, ne quid in Repub. agi paterentur, quod ipſis tribus non placuiſſet, partiri itaque provincias & exercitus, Pompeius Hiſpanias & Libyam per legatos adminiſtrabat: Craſſus, cui Syria contigit, ad bellum Parthicum profectus eſt; Cæſari imperium Galliæ in alterum quinquennium prorogatum, ferale autem & pernicioſum extitit hoc imperii diviſi fœdus. quippe, *Nec regna ſocium ferre, nec tedæ ſciunt.*

85. *Dominis communis Roma.*] Dominus, & rex nomina invidioſa, & Romanis libertatis aſſertoribus ſemper exoſa.

86. *In turbam, &c.*] In plures principes diviſi.

87. *O malè*

O malè concordes, nimiáque cupidine cæci,
Quid miſcere juvat vires, orbémque tenere
In medio? dum terra fretum, terramque levabit
Aër, & longi volvent Titana labores,
Noxque diem cœlo totidem per ſigna ſequetur;
Nulla fides regni ſociis, omniſque poteſtas
Impatiens conſortis erit. nec gentibus ullis
Credite; nec longè fatorum exempla petantur:
Fraterno primi maduerunt ſanguine muri.
Nec pretium tanti tellus, pontuſque furoris
Tunc erat: exiguum dominos commiſit aſylum.
Temporis anguſti manſit concordia diſcors,
Paxque fuit non ſponte ducum. nam ſola futuri
Craſſus erat belli medius mora. Qualiter undas
Qui ſecat, & geminum gracilis mare ſeparat Iſthmos,
Nec patitur conferre fretum: ſi terra recedat,

Ionium

87. *O malè concordes, &c.*] O male ſarta gratia conjuncti, atque invadendæ Reip. libidine tranſverſim acti, ſperaſtiſne diuturnam hanc potuiſſe fieri πολυκοιρανίαν?

88. *Orbem tenere in medio.*] Orbem inter vos partiri, ac ſub veſtrum jus vindicate. Vel, ſervare orbem dubium, cujus imperio parêre debeat. *Hortenſius.*

89. *Dum terra fretum, &c.*] Quandiu conſtabunt ſibi rerum naturæ fœdera, ut aquas ſublevet terra inferior, ut aër, quaſi orbis περιφέρεια contineat & undique coërceat terram quaſi centrum, pondere libratam ſuo ✝ſ. 91. lib. 5. ut ſol diurnos annuoſque abſolvat curſus, ut nox diei viciſſim ſuccedat; tamdiu, id eſt, ſemper, diſſilient conſociati regni fœdera.

91. *Signa ſequetur.*] Zodiaci, cujus ſex ſigna per vices obſcurata admittunt noctem, tanquam in æquinoctio.

93. *Nec gentibus ullis, &c.*] Neque Argis & Thebis petenda erant exempla, ipſa prima urbis noſtræ rudimenta maduerunt ſanguine alterius è conditoribus, Remi ſcilicet à fratre Romulo cæſi, prætextu contemptus, quod novum vallum tranſiliſſet.

97. *Aſylum.*] Romulus aſylum in urbe aperuerat, quo omnes qui confugerant in partem & fortunam novæ urbis invitavit.

98. *Temporis anguſti, &c.*] Modico admodum tempore duravit concordia hæc inter Pompejum & Cæſarem non ſincera, expectante utroque diſſidii occaſionem.

99. *Nam ſola futuri, &c.*] *Tertia cauſa.* Cædes Craſſi apud Parthos, quem, quoad vixit, uterque reſpexit, metuens ſcilicet ne novas res molientibus ille interveniret. Medius itaque intercedens dirimebat bellum civile. non ſecus atque Iſthmos Achaïcus ſeu Corinthiacus, id eſt, anguſta terra inter duo maria, obſtat quo minus confundantur & commiſceant ſe Ionium ab Occidente & Ægæum ab Oriente.

Ionium Ægæo frangat mare: sic, ubi sæva
Arma ducum dirimens, miserando funere Crassus
Assyrias Latio maculavit sanguine Carras,
Parthica Romanos solverunt damna furores.
Plus illa vobis acie, quàm creditis, actum est
Arsacidæ: bellum victis civile dedistis.
Dividitur ferro regnum: populique potentis,
Quæ mare, quæ terras, quæ totum possidet orbem,
Non cepit fortuna duos. nam pignora juncti
Sanguinis, & diro ferales omine tedas
Abstulit ad manes, Parcarum, Julia, sæva
Intercepta manu. quòd si tibi fata dedissent
Majores in luce moras, tu sola furentem
Inde virum poteras, atque hinc retinere parentem;
Armatasque manus excusso jungere ferro,
Ut generos soceris mediæ junxêre Sabinæ.

Morte

103. *Frangat.*] Ita rectius quam *franget.* Grotius.

105. *Carras.*] Urbem Mesopotamiæ, quo noctu se fugiens receperat Crassus, *Charan.*

106. *Solverunt damna, &c.*] Aperuerunt viam simultati Cæs. & Pompeji erupturæ.

108. *Arsacidæ, &c.*] O Parthi, ab Arsace authore imperii; lib. 8. vs. 218.

109. *Dividitur ferro regnum.*] Mortuo enim Crasso, in duas partes respub. divulsa fuit, ut inter duos de principatu ferro decerneretur. *Hortens. Populique potentis.*] Imperii Rom. amplitudo non ferebat duos, non suffecit duobus. ad 120. vs. infra.

111. *Nam pignora juncti, &c.*] *Quarta causa.* Mors Juliæ Cæsaris filiæ, quæ nupta Pompejo & jam gravida, ubi conjugis vestem, temere domum è comitiis in quibus orta contentione, cæsus fuerat Domitii servus, delatam cruore respersam vidisset, animo consternata & viro suo timens abortum fecit mortuaque est. Hæc immatura propter Rempubl. morte intercepta, fœdus & jus affinitatis pessimo civilis belli omine abstulit. *Pignora juncti.*] Fœdus & jus affinitatis, quæ nuptiarum lenocinium utrunque alteri conjunxit, mors Juliæ rupit.

112. *Ferales tædas.*] Tristes nuptias malo omine secuturæ discordiæ secum Julia sua morte abstulit, immatura morte intercepta. *Hortens.*

113. *Parcarum.*] Parcæ tres finguntur, Clotho, Lachesis & Atropos, penes has omnium mortalium ratio constare existimatur. ita dictas volunt per antiphrasin, quod nulli parcant.

114. *Intercepta manu.*] Nimis præmatura morte intercepta, propter rempub. quæ incolumis & quieta, ea superstite, manere potuisset.

118. *Ut generos soceris, &c.*] Cum Sabini armis vim & illatam ignominiam ulturi, repeterent virgines suas à Romanis sub Romulo raptas; Sabinæ inter utramque aciem passis crinibus

pro-

Morte tua discussa fides, bellumque movere
Permissum est ducibus.: stimulos dedit æmula virtus.
Tu nova ne veteres obscurent acta triumphos,
Et victis cedat piratica laurea Gallis,
Magne times: te jam series, usúsque laborum
Erigit, impatiensque loci fortuna secundi.
Nec quenquam jam ferre potest, Cæsárve priorem,
Pompejúsve parem. quis justius induit arma,
Scire nefas: magno se judice quisque tuetur:
Victrix causa Deis placuit, sed victa Catoni.
Nec coïere pares: alter vergentibus annis
In senium, longoque togæ tranquillior usu
Dedidicit jam pace ducem: famaque petitor

Multa

progressæ, precibus & lacrymis pacem exorabant, patresque viris conciliabant.

120. *Stimulos dedit æmula virtus.*] *Quinta causa.* Duorum ducum æmulatio. *Jam* (inquit Florus l. 4. c. 2.) *Pompeio suspecta Cæsaris opes, & Cæsari Pompeiana dignitas gravis. Nec hic ferebat parem, nec ille superiorem. Nefas! sic de principatu laborabant, tanquam duos tanta imperii fortuna non caperet.*

121. *Tu nova ne veteres, &c.*] Tu Pompei, times, ne nova Cæsaris gesta, ac triumphi de Gallis, Germanis & Britannis qui eum manent, obscurent veteres illos tuos triumphos de Armeniis, Mithridate, Afris, Siculis, Hispanis, Cilicibus piratis.

122. *Piratica laurea.*] Triumphus de piratis, Cilicibus scil. quos Pompeius intrà diem quadragesimum, quum vitam petiissent, in deditionem accepit, incruenta victoria. *Sulpitius.*

123. *Magne times.*] Magnus est Pompeius appellatus & salutatus à Sylla quum reverteretur ab Aphrica. *Sulpitius. Te.*] O Cæsar.

124. *Impatiensque loci, &c.*] In transgressu oppiduli cujusdam in Alpibus, Cæsar dixisse fertur: Mallem hic primus esse quam Romæ secundus. Plutarch. & Velleius Paterc.

125. *Nec quemquam, &c.*] Sequitur Florus: *Nec hic ferebat parem; nec ille superiorem.* Æquior Pompeio Dion: Πομπήϊος μὲν οὐδενὸς ἀνθρώπων δεύτερος, Καῖσαρ δὲ καὶ πρῶτος πάντων εἶναι ἐπεθύμει. *Grotius.*

126. *Pompeiusve parem, &c.*] Pompeius neminem secum dignitate exæquari volebat, 1. com. Cæs.

128. *Victrix causa.*] Cæsariana. *Sed victa Catoni.*] Magna certe Catonis laus, utpote cujus judicium de justiore causa conferatur judicio deorum. verum ut ait Cic. pro Ligario: *Nunc melior certe ea judicanda est, quam etiam dii adjuverunt.*

129. *Nec coïere pares.*] Qua differentia duces concurrerent aperit; & Pompejum quercui annosæ sacratæque comparat: Cæsarem fulmini. Tum describit illos ab ætate, usu belli & pacis, liberalitate, cupiditate honorum & ingeniorum acrimonia. *Sulpitius. Hortensius. Alter vergentibus annis.*] Pompeius jam prope sexagenarius, 12. annorum ocio fretus, artes, usum, & munia strenui Imperatoris dedidicerat, ex largitionibus & ludis captans populi favorem.

133. *Sui*

Multa dare in vulgus : totus popularibus auris
Impelli, plausuque sui gaudere theatri :
Nec reparare novas vires, multumque priori
Credere fortunæ. stat magni nominis umbra.
Qualis frugifero quercus sublimis in agro
Exuvias veteres populi, sacrataque gestans
Dona ducum : nec jam validis radicibus hærens,
Pondere fixa suo est ; nudosque per aëra ramos
Effundens, trunco, non frondibus, efficit umbram :
At quamvis primo nutet casura sub Euro,
Tot circùm silvæ firmo se robore tollant,
Sola tamen colitur. Sed non in Cæsare tantum
Nomen erat, nec fama ducis : sed nescia virtus
Stare loco : solusque pudor non vincere bello.
Acer, & indomitus; quò spes, quóque ira vocasset,
Ferre manum, & nunquam temerando parcere ferro.
Successus urgere suos : instare favori
Numinis : impellens quicquid sibi summa petenti
Obstaret : gaudensque viam fecisse ruina.
Qualiter expressum ventis per nubila fulmen

Ætheris

133. *Sui gaudere theatri.*] Quod ad Mitylenæi theatri exemplar, sed multo magnificentius è marmore Romæ extruxerat. cum (inquit Florus) Ponticos & Armenios triumphos in Pompeianis theatris Roma cantaret, nimia Pompeii potentia apud otiosos (ut solet) cives movit invidiam.

135. *Magni nominis umbra.*] Quod ob rerum gestarum magnitudinem consecutus est, salutatus primum à Syllæ exercitu, nomine Magni.

137. *Exuvias veteres, &c.*] Spolia, ἀναθήματα, tropæa.

141. *At quamvis.*] Ita melius quam *Et.* Grotius. *Primo nutet, &c.*] Primo quocunque vento casum minata.

144. *Nescia virtus.*] Altiora usque petens Cæsar (inquit Paterculus) supra humanam & naturam & fidem evectus, dux erat bello peritissimus, civis in toga (nisi ubi vereretur ne quem haberet parem) modestissimus.

147. *Ferre manum.*] Conferre, conserere pugnam. *Temerando parcere ferro.*] Temere cruentando, ubi res vim & arma posceret. infra lib. 1. vs. 439.

149. *Impellens quicquid, &c.*] Ita Seneca de Xerxe : *Divina atque humana impellentem & mutantem quicquid obstiterat, trecenti stare jusserunt.* lib. 6. de Benef. cap. 31.

150. *Ruina.*] Cum hostium clade perrupisse confertas acies. *Hortensius.*

151. *Qualiter.*] Cæsaris heroïcum impetum in rebus gerendis, non minus eleganti comparatione amplificat, à natura

Ætheris impulsi sonitu, mundique fragore
Emicuit, rupitque diem, populosque paventes
Terruit, obliqua præstinguens lumina flamma:
In sua templa furit: nullaque exire vetante
Materia, magnamque cadens, magnámque revertens
Dat stragem latè, sparsósque recolligit ignes.
Hæ ducibus causæ suberant: sed publica belli
Semina, quæ populos semper mersêre potentes.
Namque ut opes nimias mundo fortuna subacto
Intulit, & rebus mores cessêre secundis,
Prædáque & hostiles luxum suasêre rapinæ:
Non auro, tectisve modus: mensásque priores
Aspernata fames: cultus gestare decoros.

Vix

tura fulminis & ejus effectis. *Hortens.* *Expressum ventum, &c.*] Ex opinione Zenonis, qui fulmen voluit esse validam incensionem è nubibus inter se vi ventorum collisis erumpentem & vehementi cum impetu ad terras ruentem.

153. *Rupitque diem, &c.*] Protulit lucem; *vel*, clarore suo & fulgore diei lucem superavit.

154. *Obliquâ præstinguens, &c.*] Oblique contortum, oculis offuso lumine, aciem perstringit. Alii, *perstringens.*

155. *In sua templa furit, &c.*] In Jovis ipsius fulminatoris templa; *vel*, in cœli convexa. Hæc enim sunt templa cœli. quod, nulla illi materia obstante, pergit & retorquetur, & dissipatam flammam conglobat. *Joach. Camer.*

156. *Magnamque cadens, &c.*] In descriptione effectuum fulminis, respicit ad celeritatem Cæsaris in obeundis expeditionibus.

157. *Recolligit.*] Puncto temporis vibrationem illam in omnes mundi plagas emissam, colligit; ut nescias quo remearit. *Hortensius.*

158. *Sed publica belli.*] *Sexta & ultima causa.* Romanorum vitia, ex diutina pace & nimia felicitate luxus in ædificiis, cibis, vestibus: avaritia, ambitio, dominandi libido, seditiones, studia partium, &c.

159. *Populos potentes.*] Assyrios, Persas, Lacedæmonios, Carthaginenses, Corinthios, Milesios, Asiæ multos populos. *Mersêre.*] Evertere, delevere.

160. *Opes nimias mundo, &c.*] Asiaticas, Attalicas, Ponticas, Cyprias, Corinthiacas. *Luxuriam spoliorum & censum in damna furentem.* Petron.

161. *Et rebus mores.*] Et boni mores cœperunt depravati vitiis, quæ suadent res secundæ. *Martial.* 11. lib. 6. epigr. *Mores.*] Casti, incorrupti ex urbe excesserunt.

163. *Auro, &c.*] Vasis aureis, *vel* Hendiadys, Auratis tectis, lacunaribus auro renidentibus. *Mensasque priores, &c.*] Veterum Rom. hominum continentium & frugalium cibi jam fastididiti, *Ingeniosa gula est. Seculo scarus, &c.* Petron. *vel* ipsæ mensæ. *Nil rhombus, nil dama sapit, nisi sustinet orbes Grande ebur è citro factos, &c.* Juvenal. 11. Sat. & noster, 10. lib. *Orbes sectos Atlantide sylva.* Et Petronius, *Ecce Afris eruta terris Citrea mensa.*

164. *Cultus gestare decoros, &c.*] Multi-

Vix nuribus, rapuêre mares: fœcunda virorum
Paupertas fugitur; totóque accersitur orbe,
Quo gens quaque perit. tunc longos jungere fines
Agrorum, & quondam duro sulcata Camilli
Vomere, & antiquos Curiorum passa ligones,
Longa sub ignotis extendere rura colonis.
Non erat is populus, quem pax tranquilla juvaret,
Quem sua libertas immotis pasceret armis.
Inde iræ faciles, &, quod suasisset egestas,
Vile nefas: magnúmque decus, ferróque petendum,
Plus patria potuisse sua: mensuráque juris
Vis erat: hinc leges, & plebiscita coacta;
Et cum Consulibus turbantes jura Tribuni:

Hinc

Multitia, vestes sericas & bombycinas, quæ fœminis vix indulgerentur, sumpsere viri. *Et tot nova nomina vestis, Quaque virum quærunt.* Petron. Arbit.

165. *Fœcunda virorum, &c.*] Quæ strenuos & egregios olim produxit viros. *Fabricium, & incomptis Curium capillis, utilem bello tulit & Camillum Sæva paupertas & avitus apto cum lare fundus.* Horatius lib. II. Ode 12. & Val. Max. lib. 4. cap. 4.

167. *Quo gens quaque perit.*] Aurum, luxus, omniumque vitiorum materia, Lacedæmoniis aliisque gentibus fatalis. *Tunc longos jungere, &c.*] Jam non contenti agellis quos viri continentissimi, Camillus aravit, Curius fodit, censentes illum perniciosum esse civem cui non sufficerent 7. jugera; extendebant hos agros usque ad ignotos sibi colonos, vicinorum coëmptione & adjectione; *vel*, Ipsi non sua manu agros colebant, sed alienis colendos elocabant; *vel* latifundia in provinciis sub ignotis colonis possidebant.

173. *Inde iræ faciles, &c.*] Ab hoc fastu & luxu faciles erant ad iras, vindicandasque injurias; hinc pro levi erat omne aggredi nefas, ad quod sua egestas ære alieno gravatos impulerat; *vel*, peccata, quæ quis è tenuioribus atque egenis designare pro vili & levi habebant, grandia aggrediebantur scelera, visumque est decus magnum, &c. ut seq.

174. *Magnumque decus, &c.*] Honorem ingentem, & pro quo ferro dimicandum esset, existimabant, posse plus reliquis civibus, & suo arbitrio Rempub. gerere, leges ferre, &c. *Sulpitius.*

175. *Mensuraque juris.*] Quod quisque potuit, licuit.

176. *Vis erat.*] Vi enim & favore, non jure & legibus omnia agebantur. *Hinc leges & plebiscita coactæ.*] Ita Priscianus accepit, leges & plebiscita vi coactas esse. Posset tamen videri scripsisse Lucanus: *hinc leges & plebis scita coacta* Plebis coactæ scita. Similes tamen locutiones priscis usitatæ & Grammaticis notæ. *Salmas.* Plin. Exerc. 1263. *Leges & plebiscita coacta.*] Coactæ dicuntur leges, cum non exercentur, vel violenter promulgantur. *Sulpitius. Leges, & plebiscita coacta.*] Coss. & Senatus ferebant leges; Tribuni & plebs, plebiscita, *scivit plebs.*

177. *Et cum consulibus, &c.*] Tribuni contra nitentes quum Coss. omnia confunde-

Hinc rapti pretio fasces, sectórque favoris
Ipse sui populus; letalísque ambitus urbi;
Annua venali referens certamina Campo:
Hinc usura vorax, avidúmque in tempore fœnus,
Et concussa fides; & multis utile bellum.
Jam gelidas Cæsar cursu superaverat Alpes;
Ingentésque animo motus, bellúmque futurum
Ceperat. ut ventum est parvi Rubiconis ad undas,
Ingens visa duci patriæ trepidantis imago,
Clara per obscuram vultu mœstissima noctem,
Turrigero canos effundens vertice crines,
Cæsarie lacera, nudísque adstare lacertis,

Et

fundebant jura. *Turbantes jura.*] A consulibus discordantes.

178. *Hinc.*] Ex luxu & cupiditate. *Rapti pretio fasces, &c.*] Consulatus, cujus insignia, fasces & secures, venalis factus est: dum populus favoris sui auctionator, largitionibus potentium corruptus suffragia vendebat, nec sine contentione & rixis, non raro ad cædem usque in Campo Martio, quo Calend. Januar. ad comitia descendebat. *Emptique Quirites, Ad prædam strepitumque lucri suffragia vertunt. Venalis populus, venalis curia Patrum. Est favor in pretio.* Petron. Arb. *Sectorque.*] Venditor suorum suffragiorum populus, quum pecunia corruptus suos magistratus venderet. *Sector* à seco, qui incidit aliquid dividitque. πρατης Gr. Sectores item appellantur, qui lucelli vilis spem secuti, bona damnatorum in auctionibus coëmebant, revendebantque eadem pluris. *Hortens.*

181. *Usura.*] Pecunia quæ in fænore sorti accedit, quod ea ex usu acquiratur. Græci τόκος vocant, quasi partum pecuniæ. Fænus Varroni de Ling. Lat. idem quod usura. *Hortens. Usura vorax, &c.*] *Gemino deprensam gurgite prædam Fœnoris illuvies usúsque exederat æris.* Arbiter.

182. *Concussa fides.*] Labefactata credito. *Multis utile bellum.*] Qui re profligata & perdita misceri omnia turbarique cupiebant, opesque ex bellis civilibus, proscriptionibus & auctionibus sperabant.

185. *Ceperat.*] Conceperat. *Rubiconis ad undas.*] Fluvii, qui Italiam à Gallia citeriore distterminat. Ad Rubiconem erecta stabat columna marmorea, in qua insculptum erat hoc Senatusconsultum: IMPERATOR, MILES, TIROVE ARMATE, QVISQVIS ES HIC SISTITO, VEXILLVM SINITO, ARMA DEPONITO, NEC CITRA HVNC AMNEM RVBICONEM, SIGNA, ARMA EXERCITVMVE TRADVCITO. SI QVIS ERGO ADVERSVS PRAECEPTA IERIT FECERITVE, ADJVDICATVS ESTO HOSTIS POP. ROM. AC SI CONTRA PATRIAM ARMA TVLERIT, &c.

186. *Ingens visa duci patriæ, &c.*] Videtur hoc affinxisse poëta, ex eo somnio, quo Cæsar (ut refert Plutarchus) sibi visus est matri stuprum inferre; vide sis ostentum quod Cæsari ad Rubiconem cunctanti & cogitabundo factum est, apud Sueton. 32. cap. Jul. Cæs.

188. *Canos effundens, &c.*] Propter antiquitatem.

189. *Lacera, &c.*] Ob discordiam.

92, Huc-

Et gemitu permista loqui : Quò tenditis ultrà?
Quò fertis mea signa viri ? si jure venitis,
Si cives : hucusque licet. Tunc perculit horror
Membra ducis, riguêre comæ, gressúmque coërcens
Languor in extrema tenuit vestigia ripa.
Mox ait : O magnæ qui mœnia prospicis urbis
Tarpeia de rupe tonans, Phrygiique penates
Gentis Iuleæ, & rapti secreta Quirini,
Et residens celsa Latialis Juppiter Alba,
Vestalésque foci, summíque ô numinis instar.
Roma, fave cœptis : non te furialibus armis
Persequor : en adsum victor terráque, maríque
Cæsar, ubique tuus, (liceat modò) nunc quoque miles.
Ille erit ille nocens, qui me tibi fecerit hostem.
Inde moras solvit belli, tumidúmque per amnem
Signa movet properè. sic cùm squalentibus arvis
Æstiferæ Libyes viso Leo comminus hoste

Sub-

192. *Hucusque licet.*] Ad Rubiconem.

195. *O magnæ qui mœnia, &c.*] O Jupiter qui coleris in monte Capitolino, ceu Tarpeio, dicto à Tarpeia Vestali, quæ ibi obruta est scutis Sabinis, ex pacto proditæ arcis. *Jupiter omnipotens, & tu Saturnia Tellus, &c. Testor ad has acies invitum arcessere Martem; Invitas me ferre manus, &c.* Cæs. apud Petronium.

196. *Phrygiique penates, &c.*] Quos Trojæ flammis ereptos secum in Italiam Æneas duxit. Apollinem & Neptunum ut quidam volunt. ut alii Minervam, Jovem, Junonem, hoc est, tres aëris regiones, penarésque, per quos penitus spiramus; è gente autem Iuli Cæsar originem duxit.

197. *Rapti secreta Quirini.*] Sacra mysteria Romuli in cœlum translati. Plutarchus in Romulo.

198. *Latialis Juppiter Alba.*] Cui tanquam Latii præsidi sacra in monte Albano dedicavit Ascanius statuam, ferias, viscerationem.

199. *Vestalesque foci, &c.*] Ignis, quem è Troja ab Ænea in Italiam advectum, virgines inextinctum conservant in Vestæ templo, huc à Numa ex Alba translatum.

202. *Nunc quoque miles.*] Etiam nunc quum videas arma contra te ferre, propugnator tamen tuus defensorque sum.

204. *Tumidumque per amnem.*] Imbribus & resolutis nivibus auctum. mox vs. 217.

205. *Sic cum squalentibus.*] Illustrat rem, comparatione ducta à natura leonis Libyci : qui hoste viso venatore, anceps aliquandiu cunctatur; dum ira concitatus, quædam ejus signa proferat, priusquam in hostem armatum vel vincere vel vinci paratus feratur. *Squalentibus.*] Propter siccitatem desertorum Libyæ. *Hortens.*

206. *Æstiferæ.*] Quod meridiei subjecta sit Libya : vel quia ob æstum, nullas propè aquas habeat. *Hoste.*] Venatore.

208. *Can-*

Subſedit dubius, totam dum colligit iram;
Mox ubi ſe ſævæ ſtimulavit verbere caudæ,
Erexítque jubam, & vaſto grave murmur hiatu
Infremuit: tum torta levis ſi lancea Mauri
Hæreat, aut latum ſubeant venabula pectus,
Per ferrum tanti ſecurus vulneris exit.
Fonte cadit modico, parvíſque impellitur undis
Puniceus Rubicon, cùm fervida canduit æſtas:
Pérque imas ſerpit valles, & Gallica certus
Limes ab Auſoniis diſterminat arva colonis.
Tunc vires præbebat hyems, atque auxerat undas
• *Tertia jam gravido pluvialis Cynthia cornu,*
Et madidis Euri reſolutæ flatibus Alpes.
Primus in obliquum ſonipes opponitur amnem
Excepturus aquas. molli tum cetera rumpit

Turba

208. *Caudæ.*] Cauda, quæ animi index, crebro ictu ſe flagellat, atque ad iracundiam excitat. Plin. 8.

209. *Vaſto hiatu.*] Magna oris apertione.

210. *Torta lancea.*] Immiſſa.

211. *Subeant.*] Ingrediantur. *Venabula.*] Venatorium telum.

212. *Per ferrum, &c.*] Per ipſum, quo transfigitur, venabulum in venatorem ruit. *Securus exit.*] Negligens vulnus, per ipſam haſtam ruit in venatorem. *Sulpicius.*

213. *Fonte cadit modico.*] Dilatat narrationem à deſcriptione fluvii Rubiconis, quem ſupra diximus labi inter Ravennam & Ariminum; & priuſquam ad mare Hadriaticum, in quod effunditur vadoſo oſtio, perveniat, cum obſcuro humilique amniculo miſceri. Æſtate modicus eſt, propter æſtum, ut omnes ferè amnes, ſi non augeantur imbribus: hyeme, imbrium niviumque acceſſu augentur. *Hortenſ.*

214. *Puniceus Rubicon, &c.*] A colore terræ, *vel* alluſum ad Etymon. Alii leg. *Punicens.*

216. *Limes ab Auſoniis.*] Id eſt, terminus citerioris Galliæ & Italiæ erat Rubicon.

217. *Tunc vires, &c.*] Menſe Januario. *Auxerat undas.*] Non *hauſerat.* Cauſas enim explicat, cur Rubico eſſet ſolito aquoſior, longos imbres & nives Alpinas. *Grotius. Auxerat undas.*] Alii leg. *hauſerat*, quia ſeq. *gravido cornu.* hoc eſt, aquis pleno.

218. *Tertia jam, &c.*] Tertia luna ab interlunio, quæ fere pluvia eſt; vel, quid ſi intelligamus, pluiſſe jam tres noctes? *Gravido cornu.*] Pleno: tunc enim cornua Lunæ potiſſimum implentur, quum ad plenilunium ipſa accedit: Vel potius ad plenitudinem aquarum referre licet. *Cynthia.*] Luna: ut Cynthius Sol, Lunæ frater à Cyntho monte Deli, ubi ſimul colebantur.

219. *Alpes.*] Nives ex Apenninis Alpibus.

220. *Primus in obliquum, &c.*] Equites primum ingreſſi amnem, fluminis impetum ſiſtunt, quo tutius tranſeant pedites.

Turba vado fracti faciles jam fluminis undas.
Cæsar ut adversam superato gurgite ripam
Attigit, Hesperiæ vetitis & constitit arvis,
Hîc, ait, hîc, pacem, temerataque jura relinquo;
Te Fortuna sequor: procul hinc jam fœdera sunto.
Credidimus fatis, utendum est judice bello.
Sic fatus, noctis tenebris rapit agmina ductor
Impiger, & torto Balearis verbere fundæ
Ocyor, & missa Parthi post terga sagitta:
Vicinumque minax invadit Ariminum, ut ignes

Solis

224. *Vetitis & constitit, &c.*] Et, Senatus Consulto, ut supra vs. 93. &, quia Rubicon terminus erat provinciæ Cæsaris.

225. *Hic, ait, hic, &c.*] Emphasis in particula locali est, significans omnia armis nunc agenda; quod vel ipso Senatusconsulto tacitè arguebatur, quum jactam esse aleam ipse diceret. *Hortens. Temerataque jura relinquo.*] Violata à Pompeio & Senatu. Consecutus cohortes (inquit Suetonius) ad Rubiconem fluv. qui provinciæ ejus finis erat, paulum constitit: ac reputans quantum moliretur, conversus ad proximos, *etiam nunc*, inquit, *regredi possumus: quod si ponticulum transierimus, omnia armis agenda erunt.* Cunctanti ostentum tale factum est, &c. Tunc Cæsar: *Eatur*, inquit, *quo deorum ostenta & inimicorum iniquitas vocat: Jacta est alea.* Sueton Jul. Cæs. cap. 3. & Appian lib. 2. de civ. bello. *Judice fortuna cadat alea.* Cæs. apud Petronium.

227. *Credidimus fatis.*] Ad somnium respicit, quo per quietem visus sibi fuerat matri stuprum afferre; & à conjectoribus admonitus fuerat, ut terra, quæ omnium parens esset, aliquando ipsius potestati subjiceretur. *Judice bello.*] Ut bellum æquitatem caussæ judicet, quod ei victoriam est daturum, cujus causa sit justior. *Hortens. Judice.*] Alii, *vindice.*

228. *Noctis tenebris.*] Fretus suorum consensu Cæsar, clam cohortibus aliquot præmissis ex Ravenna, ubi ex consuetudine sua convivio frequenti se dederat, & dissimulanter ne qua suspicio rerum movendarum oriretur, publico spectaculo interfuerat, sub noctem rheda profectus fuit, & Ariminum versus, nulli communicato consilio, iter tetendit. Inde Rubicone ante diem digressus, ex improviso Ariminum occupavit, reliquis legionibus ex hibernis evocatis, quas subsequi jusserat. Hic Tribuni pleb. illi occurrerunt, qui in concione conspecti, vehementer militum animos ad ultionem incenderunt. *Hort.*

229. *Et torto, &c.*] Amplificatio celeritatis in obeundis rebus, & velocitatis in faciendo itinere. *Torto Balearis, &c.*] Lapide misso è funda Balearica. Baleares insulæ duæ sunt in mari Mediterraneo, Gymnasiæ olim dictæ, hodie *Majorca* & *Minorca.* quarum incolæ erant funditores peritissimi. quibus id unum ab infantia studium. Cibum puer à matre non accepit, nisi, quem ipsa moustrante percussit. Flor. lib. 3. cap. 8.

230. *Post terga sagitta.*] Parthi dum se fugere simulant, sagittas ab inguine ductas in hostem à tergo mittunt.

231. *Ariminum.*] Umbriæ urbem in Flaminia via. *Ut ignes.*] Ita pro *&* reposuimus, quo rectius cohæreret sententia, quæ turpiter hiabat. Primo diluculo

Solis lucifero fugiebant astra relicto.
Jamque dies primos belli visura tumultus
Exoritur: seu sponte deûm, seu turbidus Auster
Impulerat, mœstam tenuerunt nubila lucem.
Constitit ut capto jussus deponere miles
Signa foro, stridor lituûm, clangorque tubarum
Non pia concinuit cum rauco classica cornu.
Rupta quies populi, stratisque excita juventus
Diripiunt sacris affixa penatibus arma,
Quæ pax longa dabat: nuda jam crate fluentes
Invadunt clypeos, curvataque cuspide pila,
Et scabros nigræ morsu rubiginis enses.
Ut nota fulsere aquilæ, Romanaque signa,
Et celsus medio conspectus in agmine Cæsar,
Diriguêre metu, gelidos pavor alligat artus,
Et tacito mutos volvunt sub pectore questus:
O malè vicinis hæc mœnia condita Gallis!

O tristi

luculo capit Ariminum. cætera gesta orto jam die. Appianus: *Ἀρίμινόν τε αἱρεῖ περὶ ἕω.* Sic olim conjecimus. Nunc id durius videtur, & scriptum potius à Lucano:

Vicinumque minax invadit Ariminon: ignes
Solis lucifero fugiebant astra relicto.

Nam sic & in secundo pro *Auximum* Græca terminatione *Auximon* posuit, quia versus aliter eam vocem non recipiebat. Interjecerunt copulam, quibus inusitata hæc desinentia displicebat. *Grotius.* *Ut ignes.*] Oriente Sole stellas obscurante, *quarum ultimus extat Lucifer.*

233. *Jamque dies, &c.*] Quæ capta jam urbe insecuta sint, splendide simul & graviter commemorat. Cives undique ad arma concurrunt, haud secus ac si Pœnus aut Gallus oppidum primo assultu occupasset. *Hortens.*

234. *Seu sponte deum, &c.*] Seu deorum voluntate evenit hoc civilis tempestatis signum; sive inductis ab Austro nubibus: mœstus utique erat. sic initio lib. 7.

236. *Miles, &c.*] Cæsaris milites, jussi occupato foro classica canere, aquilas ponere.

238. *Non pia, &c.*] Impios belli civilis concentus.

239. *Quies populi, &c.*] Somnus.

240. *Diripiunt sacris, &c.*] Obvia quæque & templorum parietibus suspensa arma rapiunt.

241. *Fluentes, &c.*] Dissolutos. vimineas sc. crates corio à blattis & vetustate exeso nudatas.

246. *Diriguere, &c.*] Ariminenses.

247. *Et tacito mutos volvunt.*] Hypallage. vel lege, *Et tacitos muto volvunt.*

248. *O male vicinis, &c.*] O urbem nostram male sitam contra Galliam, & in cardinibus Italiæ, expositam omnibus qui Italiam invaserint.

 251. *Fri-*

O tristi damnata loco ! pax alta per omnes,
Et tranquilla quies populos : nos præda furentum,
Primaque castra sumus. meliùs fortuna dedisses
Orbe sub Eoo sedem, gelidaque sub Arcto,
Errantesque domos, Latii quàm claustra tueri.
Nos primi Senonum motus, Cimbrumque ruentem
Vidimus, & Martem Libyes, cursumque furoris
Teutonici. quoties Romam fortuna lacessit,
Hac iter est bellis. gemitu sic quisque latenti,
Non ausus timuisse palàm : vox nulla dolori
Credita : sed quantum, volucres cùm bruma coërcet,
Rura silent, mediusque jacet sine murmure pontus;
Tanta quies. Noctis gelidas lux solverat umbras :
Ecce faces belli, dubiaque in prœlia menti

Urgen-

251. *Primaque castra sumus.*] Primum oppidum in quo hostis castra ponit.

252. *Orbe sub Eoo sedem.*] *Sub curru nimium propinqui solis, in terra* (ut veteribus creditum) *domibus negata. Gelidaque sub.*] *Vel sub gelidaque*, conjunctione copulativa frequentius à Lucano usurpata pro disjunctiva. *Arcto.*] *Quod latus mundi nebulæ malusque Jupiter urget.*

253. *Errantesque domos.*] Scytharum ἁμαξοβίαν. vel etiam, Nomadum, Numidarum, *Quorum plaustra vagas rite trahunt domos. Latii, &c.*] Fauces & limites Italiæ.

254. *Nos primi, &c.*] Enumerat exempla quorundam exterorum hostium, quorum incursiones, Ariminenses primi sustinuerunt, & quidem cum insigni suorum clade. *Hortens. Senonum motus.*] Hi ulturi injuriam Fabii legati, qui contra jus gentium Gallorum ducem hasta trajecerat, exercitum à Clusio movent ad Urbem. [illegible] currentes ad Aliam fl[illegible] mam contendunt [illegible] runt, incend[illegible] tu Roma liberata est. A. V. 365. *Cimbrumque ruentem.*] Cimbri è Germaniæ Chersone & Teutones post multos Rom. coss. & procoss. cum exercitibus fusos, à Mario victi tandem, cæsique sunt. A. V. 652. divisim posuit eos poëta, quod diversis pugnis & diverso itinere superati sunt.

255. *Martem Libyes, &c.*] Secundum bellum Punicum. quamvis non hac iter erat Annibali, Asdrubali forte.

257. *Gemitu sic quisque, &c.*] Indignabantur hæc Ariminenses, sed tacite. comparatione ducta ab avibus hyberno frigore constrictis, & à maris medii tranquillitate.

258. *Vox nulla dolori.*] *Credita*, commissa; nullus enim audebat aperta voce deplorare dolores. *Sulpitius.*

261. *Noctis gelidas, &c.*] Dies orta, noctem fugarat.

262. F[illegible] *belli, &c.*] Q. Cassius & M. [illegible] b. pl. à Marcello & [illegible] tu excedere *jussi*, [illegible] intercederent, urbe [illegible] nducto curru, servi[illegible] ad Cæsarem profug[illegible] Curio, de quo lib. I. ỹ. 269.

Urgentes addunt stimulos, cunctasque pudoris
Rumpunt fata moras: justos Fortuna laborat
Esse ducis motus, & causas invenit armis.
Expulit ancipiti discordes urbe Tribunos
Victo jure minax jactatis curia Gracchis.
Hos jam mota ducis, vicinaque signa petentes
Audax venali comitatur Curio lingua:
Vox quondam populi, libertatemque tueri
Ausus, & armatos plebi miscere potentes.
Utque ducem varias volventem pectore curas,

Con-

ꝟſ. 799. erat autem is eo tempore Ravennæ, ut habet Cæſar, 1. com. expectabatque ſuis leniſſimis poſtulatis reſponſa.

264. *Laborat.*] Conatur efficere, ut juſti videantur.

266. *Expulit ancipiti discordes urbe Tribunos Victo jure minax jactatis curia Gracchis.*] Acceperunt verbum *jactare*, ut apud Ciceronem in Verrem: *jactatus domi suæ vir primus & homo honestissimus.* & alibi: *clamore conviciorum jactatus.* Quomodo ſi accipias, *jactare, vexare, raptare, tractare* ejuſdem contumeliæ. Is ſenſus merito nimis tenuis viris doctiſſimis viſus, cum trucidati fuerint uterque, itaque levi mutatione ſcribunt, *mactatis.* Eſt autem vir eruditus, qui & alium in vulgata reperit ſenſum: videlicet Senatum, exprobrata tribunis Gracchorum ſeditione: eundem exitum his interminatum eſſe, ni curia excederent. Nobis verò *jactati Gracchi* ſunt, in Tiberim projecti. Id enim nunquam ante hac in ſacroſancto tribuni, in honeſto triumviri coloniis deducendis, imo nè ullius quidem in civis corpore editum nefas unicum recordatur hic Lucanus. Jam illa junctim, *jactatis Gracchis victo jure minax*, non continent aliam formulam conſulti aut ſententiarum minos vibratarum; ſed ſunt vera deſcriptio curiæ, quaſi natus, per Gracchos in Tiberim tractos & jactos victis partibus plebis & jure tribunitio ſuperior ac minax, urbe tribunos expulit. Ejus deſcriptionis veritatem firmat Velleius lib. II. *Hoc initium in urbe Roma civilis sanguinis gladiorumque impunitatis fuit. Inde jus vi obrutum, potentiorque habitus prior.* Et plus uno loco Saluſtius. *Ancipiti.*] Dubia; nam pars Cæſari, pars Pompeio favebat. *Discordes.*] Reſiſtentes Senatui & Pompeianis.

267. *Victo jure.*] Violato Tribuniciæ poteſtatis ſacroſancto jure. *Minax jactatis, &c.*] Senatus, exprobrata Tribunis Gracchorum ſeditione, his eundem exitum interminatus eſt, ni curia diſcederent.

269. *Audax venali, &c.*] Curio nuper Trib. pl. Cæſari infeſtus, populo acceptus, ad dicendum paratiſſimus, plurimo ære alieno gravatus à Cæſare levabatur, factuſque ſuarum partium. *Venali lingua*] Suam enim operam vendiderat Cæſari. *Audacem* verò appellat, quia contra Senatum Cæſarem tuebatur.

270. *Vox quondam pop.*] Olim Tribunus, qui pro populo loquebatur.

271. *Miscere potentes.*] Non, reconciliare, ut volunt quidam. ſed inter ſe committere. propter participium *Ausus*; vel, intra conditionem privatorum redigere. laborabat enim, ut & Pompeius exercitus deponeret.

Conspexit : Dum voce tua potuêre juvari
Cæsar, ait, partes, quamvis nolente Senatu,
Traximus imperium tunc, cùm mihi Rostra tenere
Jus erat, & dubios in te transferre Quirites.
Sed postquàm leges bello siluêre coactæ,
Pellimur è patriis laribus, patimurque volentes
Exilium : tua nos faciat victoria cives.
Dum tripidant nullo firmatæ robore partes,
Tolle moras : semper nocuit differre paratis.
Par labor atque metus pretio majore petuntur.
Bellantem geminis tenuit te Gallia lustris,
Pars quota terrarum. facili si prœlia pauca
Gesseris eventu, tibi Roma subegerit orbem.
Nunc neque te longi remeantem pompa triumphi
Excipit, aut sacras poscunt Capitolia laurus:
Livor edax tibi cuncta negat : gentesque subactas

Vix

273. *Dum voce tua, &c.*] Generis deliberativi hortatoria oratio est Curionis. Exordium constat benevolentia, quam sumit ab officio personæ suæ ergà Cæsarem; cui satis abundè se fecisse testatur, quamdiu tribunatum gessit; & quidem invitis adversariis. *Hortens.*

275. *Traximus imperium.*] Produximus, ut tibi Imperium in altetum quinquennium prorogaretur. *Tunc, cum mihi Rostra, &c.*] Quandiu licuit mihi è suggesto (rostris navium Antiatum exculto) concionem ad popul. habere eumque tibi conciliare, ad partes tuas inflectere.

276. *Dubios.*] Incertos cui faverent. *Transferre.*] Flectere Pop. Romanum eorumque animos fingere, ut id quod peteres, ipsorum suffragiis & beneficio obtineres. *Hortens.*

277. *Postquam leges, &c.*] Postquam leges vi oppressæ inter arma siluere, Imperiumque à Senatu & Coss. delatum est Pompeio, tribuni Curia ejecti.

279. *Nos faciat.*] Nos restituat.

280. *Dum trepidant, &c.*] Sed mature facto opus est, ut imparatos aggrediaris.

282. *Par labor atque, &c.*] Labore eodem quo Gallos debellasti, Romam tibi subjicies totumque terrarum orbem

283. *Bellantem geminis, &c.*] Decem quidem annorum Imperium decretum Cæsari fuerat, sed pacata jam intra 9. annos Gallia, C. Marcellus ad Senatum retulit, ut Cæsari ante rempus succederetur. ita supererat annus decimus.

286. *Nunc neque.*] Negatur tibi de Gallia devicta triumphum agere, imo vix impune feres beno gestum bellum.

287. *Laurus.*] Lauro coronati triumphantes ascendebant Capitolium, & ipsum lauro ornatum.

288. *Gentesque subactas.*] A turpi. adeo scil. gratos experieris, ut vix fuerit tibi impune, Galliam sub imperium tantis laboribus & periculis traxisse.

289. *Se-*

Vix impune feres : ſocerum depellere regno
Decretum eſt genero. partiri non potes orbem :
Solus habere potes. Sic poſtquam fatus, & ipſi
In bellum prono tantum tamen addidit iræ,
Accenditque ducem, quantum clamore juvatur
Eleus ſonipes; quamvis jam carcere clauſo
Immineat foribus, pronúſque repagula laxet :
Convocat armatos extemplo ad ſigna maniplos :
Vtque ſatis trepidum turba coëunte tumultum
Compoſuit vultu, dextráque ſilentia juſſit :
Bellorum ô ſocii, qui mille pericula Martis
Mecum (ait) experti, decimo jam vincitis anno.
Hoc cruor Arctois meruit diffuſus in arvis,
Vulneraque, & mortes, hyeméſque ſub Alpibus actæ?
Non ſecus ingenti bellorum Roma tumultu

Con-

289. *Socerum depellere, &c.*] Pompeius quaſi rex non admittet Cæſarem ſocerum ſuum in partem dignitatis. ſupra ✝ſ. 126.

290. *Partiri non potes.*] Εἷς βασιλεὺς, εἷς κοίρανος ἔστω. Pompeius non fert parem, neque tu ſuperiorem.

291. *Sic poſtquam.*] Hoc eſt, juxta parœmiam, ad quam alluſit, *Currenti calcaria addidit*, excitabat Cæſarem eo, quo ſua ſponte ferebatur.

293. *Clamore juvatur.*] Certantes equos adhortationem & gloriam intelligere ſcribit Plinius.

294. *Eleus ſonipes.*] Equus in certamine Olympiaco prope Elidem Achaiæ oppidum. *Quamvis jam carcere clauſo Immineat foribus, primuſque repagula laxet.*] Τὰς ὕσπληγγας χαλᾷ. Sed ὕσπληγξ & ἀφετηρία communis ſtadii & circi. ut in ſtadio ὕσπληγξ repagulum erat ſive regula linea, quæ laxabatur & aperiebatur exituris in ſtadium curſoribus; ita ὕσπληγγες in circo carcerum *repagula* vocabantur, quibus laxatis & apertis oſtiis emittebantur equi. *Salmaſ.* Plin. Exerc. pag. 924. *Carcere clauſo.*] Loco, unde celeres, vel currus dato ſigno proſilirent.

295. *Pronuſque repagula laxet.*] Ferox lentet & impellat obices & funes, ἀφετήρια, quæ provolaturum coërceant.

296. *Maniplos.*] Militum contubernia. lib. 7. ✝ſ. 508. ordines, centurias legionis decimæ tertiæ, hanc enim evocaverat, reliquæ nondum convenerant.

297. *Tumultum.*] Murmur, fremitum.

299. *Bellorum ô ſocii, &c.*] Oratio gen. Deliberativi, hortatoria, continens conqueſtionem de injuriis ſuis, iniquitate adverſariorum, à quibus re bene geſta tam indigne excipiantur: inſectationem Pompeii, confirmationem militum à felicis ſucceſſus ſpe. vide ſis orationem quam Cæſari tribuit Petronius Arb. *in ſpecimine civilis belli.*

301. *Arctois, &c.*] Gallia, Germania, Britannia.

302. *Mortes, &c.*] Sociorum.

303. *Non ſecus ingenti, &c.*] Con-

Concutitur, quàm si Pœnus transcenderet Alpes
Annibal. implentur valido tirone cohortes:
In classem cadit omne nemus: terráque maríque
Jussus Cæsar agi. quid? si mihi signa jacerent
Marte sub adverso, ruerántque in terga feroces
Gallorum populi? nunc, cùm Fortuna secundis
Mecum rebus agat, Superíque ad summa vocantes,
Tentamur. veniat longa dux pace solutus
Milite cum subito, partésque in bella togatæ,
Marcellúsque loquax, & nomina vana Catones.
Scilicet extremi Pompejum, emtíque clientes
Continuo per tot satiabunt tempora regno?
Ille reget currus nondum patientibus annis?
Ille semel raptos nunquam dimittet honores?

Quid

tra me diutinis laboribus optime de patria meritum omnia hostilia parantur, perinde ac contra infestissimum hostem. per invidiam inimicorum, exercitum deponere jubeor, triumpho spolior, ad causam dicendam revocor in ordinem, successor mihi ante tempus missus, delectos tota Italia habitus adversum me patriæ hostem declaratum, sylvæ cæsæ ad naves extruendas. *Vincendo, certior exul: sanguine Germano, sexagintaque triumphis, Esse nocens cœpi.* Cæs. apud Petronium.

307. *Quid, &c.*] Quid aliud facerent, si amissis signis victos nos insequerentur hostes. Jam vero cum victores redeamus diis faventibus, sic utique excipimur? Sed veniat, &c.

311. *Dux pace solutus.*] Pompeius, supra ℣s. 130.

312. *Subito.*] Evocato & tumultuarie conscripto. videtur Poëta ad id alludere, quod Faonius Pompeio illudens, ol[illegible]a quæ jampridem dictitarat: *Age*, inquit, *tellurem pede concute Pompei, ut exercitus inde educas, jam tempus postulat.* Plutarch. Pomp. & Appian. 2. *Partésque, &c.*] Senatus paci quam militiæ aptior.

313. *Marcellúsque loquax.*] Consul, lingua magis quam manu strenuus. *Nomina vana Catones.*] Ita rectius quam *Catonis*, ut vulgati, aut *Catonum*. Grotius. *Nomina vana Catones.*] Ut, *nomen inane Sophos.* Alii leg. aliter. quem Cæsar infestum sibi supra modum habuit. eum autem perstringit quasi nominis (quia *Catus* sapientem significat) vanitate fultum.

314. *Extremi Pompeium.*] Inter remotissimas nationes, namque Pompeio favebant reges Orientis. *vel* infima de plebe. *Emptique, &c.*] Quos beneficiis & largitione sibi fecit obnoxios, *mercedibus emptæ, Ac viles operæ: quorum est mea Roma noverca.* Petron.

315. *Continuo, &c.*] Inexplebili utcunque regnandi cupiditate actum, à Syllæ morte usque ad hæc tempora?

316. *Ille reget, &c.*] Illine permissum triumphare ante annum triumphi legitimum ætatis tricesimum? triumpharat autem de Hiarba Numidarum rege Pompeius annum 24. agens.

317. *Raptos nunquam, &c.*] Præturam nullis adjutus suffragiis sibi adsumpserat 23. annos natus. Consulatum

Quid jam rura querar totum suppressa per orbem,
Ac jussam servire famem? quis castra timenti
Nescit mista foro? gladii cùm triste minantes
Judicium insolita trepidum cinxere corona,
Atque auso medias perrumpere milite leges
Pompejana reum clauserunt signa Milonem?
Nunc quoque ne lassum teneat privata senectus,
Bella nefanda parat suetus civilibus armis,
Et docilis Syllam scelerum vicisse magistrum.
Utque feræ tigres numquam posuêre furorem,
Quas nemore Hyrcano, matrum dum lustra sequuntur,
Altus cæsorum pavit cruor armentorum;
Sic & Syllanum solito tibi lambere ferrum

Durat,

tum solus obtinuerat, præfecturas plurimas, & jam prorogatas ad quadriennium provincias.

319. *Suppressa per orbem, Ac jussam.*] Ne quid aliunde frumenti adferretur, quo urbs fame laborans Pompeio præfecturam annonæ delegaret. Quod dictitabat Clodius. Non propter famem scriptam esse legem, sed ut lex scriberetur factam esse famem. unde nonnulli legunt *Ad jussam. Servire famem.*] Subjectam esse Pompeio, ut famem faciat quum velit. *Castra timenti, &c.*] In quæstione de Clodii cæde & actione Miloniana ad reprimendum populi tumultum Pompeius armatis militibus forum sepserat, quam insolitam coronam Cicero in oratione pro Milone, *novam judicii formam & inusitatam frequentiam* vocat.

321. *Judicium triste.*] De pœna capitis ob cædem perpetratam in via Appia, monumento majorum Clodii; nam eam viam lapidibus straverat Appius Claudius. *Insolita corona.*] Multitudine armatorum. *Hortens.*

322. *Atque auso medias.*] Cum judicia & leges absque armis & armatis vigere & florere debeant; ille judicia forensia armatis clausit. *Hortens.*

324. *Nunc quoque, &c.*] Ab ante acta malorum & scelerum, ut ita dicam, assuetudine, præsentia consilia virulenter insectatur, quæ longa consuetudine ab institutore & magistro suo Sylla, ab adolescentia imbiberit, ex quo etiam hanc indolem eum hausisse dicit. *Hortens. Ne lassum, &c.*] Ne senectutem agat privatam & ociosam.

326. *Docilis Syllam, &c.*] Scelere facile superaturus, crudelitatis & scelerum omnium magistrum suum Syllam, sub quo meruerat Pompeius 23. annos natus, summo honore à Sylla habitus, ut cui uni venienti assurgeret, caput nudaret, honorificeque eum appellaret, Magni nomine (ut ferunt nonnulli) à Sylla primo salutatum.

328. *Nemore Hyrcano.*] Hyrcana sylva Scythiæ.

330. *Sic & Syllanum, &c.*] Per aversionem Pompeji bibendi sanguinis jugem sitim applicat comparationi, quam semel quondam ex Sylla hausit. Idque hanc ob causam Pompeio objicit, quod cædibus ac proscriptionibus civium sub Sylla aleretur, quando bona proscriptorum ab eo hastæ subjiciebantur. *Hort.*

Durat, Magne, ſitis: nullus ſemel ore receptus
Pollutas patitur ſanguis manſueſcere fauces.
Quem tamen inveniet tam longa potentia finem?
Quis ſcelerum modus eſt? ex hoc jam te, improbe, regno
Ille tuus ſaltem doceat diſcedere Sylla.
Poſt Cilicáſne vagos, & laßi Pontica regis
Prælia, barbarico vix conſummata veneno,
Ultima Pompejo dabitur provincia, Cæſar;
Quòd non, victrices aquilas deponere juſſus,
Paruerim? mihi ſi merces erepta laborum eſt,
His ſaltem longi, non me duce, præmia belli
Reddantur: miles ſub quolibet iſte triumphet.
Conferet exanguis quò ſe poſt bella ſenectus?
Quæ ſedes erit emeritis? quæ rura dabuntur,
Quæ noſter veteranus aret? quæ mœnia feſſis?
An melius fient piratæ, Magne, coloni?
Tollite jampridem victricia, tollite ſigna:

Viribus

334. *Regno.*] Invidioſo imperio, nec inferiore Syllæ dictatura.

335. *Tuus ſaltem.*] Cui ſtudebas, magiſter ſceleris, qui te ſibi adfinitate devinxit, tibi in matrimonium data Æmilia privigna. *Doceat diſcedere Sylla.*] Qui annos 60. natus ſe dictatura abdicavit & privatus Puteolis egit.

336. *Cilicaſne vagos.*] Piratas maria infeſtantes à Pompeio devictos, infra lib. 2. ✝ſ. 5.7. *Laßi Pontica, &c.*] Mithridates rex Ponti per annos 40. cum Romanis bellum geſſit à Sylla & Lucullo attritus profligatuſque, à Pompeio tandem victus eſt. in turri à Pharnace filio obſeſſus, male tentatum veneno (adverſus quod amuletis & antidotis ſe munierat) ſpiritum ferro expulit.

338. *Ultima Pompeio, &c.*] Egone reſto ultimus hoſtis debellandus?

339. *Quod non, &c.*] Quod juſſu Senatus non dimiſerim exercitum victorem ante triumphum.

341. *His ſaltem longi.*] His ſaltem militibus ſtipendia, honoreſque reddantur, & agri aſſignentur in quibus jam emeriti quieſcant. niſi forte agris digniores cenſendi ſint Cilices illi piratæ, quos à ſe devictos Pompeius in mediterranea ſubmovit & Solos Colonias deduxit. Emeriti qui ſint, vide quæ ad ✝ſ. 622. lib. 3. *Reddenda eſt gratia vobis: Non ſolus vici.* Cæſar apud Petronium. *Non me duce.*] Hæc vera lectio præ vulgata *cum duce.* Accipiat miles præmia, vel alio Imperatore. Cui convenit quod ſequitur, *ſub quolibet.* Grotius.

343. *Conferet exanguis.*] Commiſerationis locus ad militum animos incendendos, ab ætate ſcil. & incommodis militiæ. His ergò agri aſſignentur, in quibus jam emeriti, & quieſcant & conſeneſcant. *Hortenſ.*

347. *Tollite.*] Epilogus conſtat exhortatione ad ſumenda arma contrà inimi-

Viribus utendum est, quas fecimus. arma tenenti
Omnia dat, qui justa negat: nec numina desunt.
Nam neque præda meis, neque regnum quæritur armis:
Detrahimus dominos urbi servire paratæ.
Dixerat: at dubium non claro murmure vulgus
Secum incerta fremit: pietas, patriíque penates
Quamquàm cæde feras mentes, animósque tumentes
Frangunt; sed diro ferri revocantur amore,
Ductorísque metu. Summi tum munera pili
Lælius, emeritique gerens insignia doni,
Servati civis referentem præmia quercum;
Si licet, exclamat, Romani maxime rector

Nomi-

inimicorum injurias. *Tollite, &c.*] Verum non verbis sed viribus res decernenda est, tollite itaque signa, &c. *victores ite ferentes, Ite mei comites, & causam dicite ferro, &c.* Petron.

348. *Arma tenenti, &c.*] At hic dabit, si vos abnueritis, manu capulum gladii concutiens inquit Tribunus; vel, ut Appianus refert, *Cæsar* provinciæ prorogandæ præfecturam petens.

349. *Nec numina desunt.*] *Deerunt* habet MS. Puteanorum, quod haud dubie rectius. Est enim sperantis. *Grotius.*

350. *Nam neque, &c.*] Caussa ab honesto & justo; quum neque regnum, neque dominationem affectet ullam, nec lucrum sectetur; sed defensionem dignitatis suæ, honores & præmia militum pro exhaustis laboribus militaribus: quæ omnia justa sunt & honesta. *Hortens.*

351. *Detrahimus, &c.*] Asserimus urbem nostram in libertatem.

353. *Pietas, patriique, &c.*] Quamquam pietas in patriam, in uxores & liberos nonnihil animos videbantur debilitare, quo minus illis bellum facerent; assuetudine tamen longa bellorum adeo erant efferati, ut Imperatores dignitatis tuendæ caussa, bellum quam pacem maluerint. *Hortens.*

354. *Cæde feras, &c.*] Assiduitate bellorum efferatas. *Tumentes.*] Victoriis.

355. *Frangunt.*] Mitigant.

356. *Summi tum, &c.*] Cum in legione essent præter velites & pilanos tria militum genera, *hastati*, *principes*, *triarii*; atque hi singuli in decem partes dividerentur, quibus partibus præficerentur Centuriones; primæ quidem cohortis ceu ordinis Triariorum (namque hi ætate, usu, fortitudine cæteris præstabant) centurio appellabatur *Primipilus*, cujus voluntati & imperio milites omnes parerent, eratque ille consilii particeps.

357. *Emeritique gerens, &c.*] Gerens quernam coronam donatam in testimonium servati civis, hostisque in prælio cæsi; de coronis cæteris vide A. Gellium lib. 5. cap. 6. erat forte evocatus. vide quæ ad ỳs. 471. lib. 7.

358. *Quercum.*] Totum pro parte, coronam quernam. Suprà enim demonstratum est, querna corona eum militem donari solere, qui civis civem in prælio servasset.

359. *Si licet, exclamat.*] Hortatoria oratio est Lælii ad Cæsarem, ut eo pergat, quo ire constituerit. Reprehendit verecunde, quod non suo jure militum

opera

Turba vado fracti faciles jam fluminis undas.
Cæsar ut adversam superato gurgite ripam
Attigit, Hesperiæ vetitis & constitit arvis,
Hîc, ait, hîc, pacem, temerataque jura relinquo;
Te Fortuna sequor: procul hinc jam fœdera sunto.
Credidimus fatis, utendum est judice bello.
Sic fatus, noctis tenebris rapit agmina ductor
Impiger, & torto Balearis verbere fundæ
Ocyor, & missa Parthi post terga sagitta:
Vicinumque minax invadit Ariminum, ut ignes

Solis

224. *Vetitis & constitit, &c.*] Et, Senatus Consulto, ut supra vs. 93. &, quia Rubicon terminus erat provinciæ Cæsaris.

225. *Hic, ait, hic, &c.*] Emphasis in particula locali est, significans omnia armis nunc agenda; quod vel ipso Senatusconsulto tacitè arguebatur, quum jactam esse aleam ipse diceret. *Hortens.* *Temerataque jura relinquo.*] Violata à Pompeio & Senatu. Consecutus cohortes (inquit Suetonius) ad Rubiconem fluv. qui provinciæ ejus finis erat, paulum constitit: ac reputans quantum moliretur; conversus ad proximos, *etiam nunc*, inquit, *regredi possumus: quod si ponticulum transierimus, omnia armis agenda erunt.* Cunctanti ostentum tale factum est, &c. Tunc Cæsar: *Eatur*, inquit, *quo deorum ostenta & inimicorum iniquitas vocat: Jacta est alea.* Sueton Jul. Cæs. cap. 3. & Appian lib. 2. de civ. bello. *Judice fortuna cadat alea.* Cæs. apud Petronium.

227. *Credidimus fatis.*] Ad somnium respicit, quo per quietem visus sibi fuerat matri stuprum afferre; & à conjectoribus admonitus fuerat, ut terra, quæ omnium parens esset, aliquando ipsius potestati subjiceretur. *Judice bello.*] Ut bellum æquitatem caussæ judicet, quod ei victoriam est daturum, cujus causa sit justior. *Hortens.* *Judice.*] Alii, *vindice.*

228. *Noctis tenebris.*] Fretus suorum consensu Cæsar, clam cohortibus aliquot præmissis ex Ravenna, ubi ex consuetudine sua convivio frequenti se dederat, & dissimulanter ne qua suspicio rerum movendarum oriretur, publico spectaculo interfuerat, sub noctem rheda profectus fuit, & Ariminum versus, nulli communicato consilio, iter tetendit. Inde Rubicone ante diem digressus, ex improviso Ariminum occupavit, reliquis legionibus ex hibernis evocatis, quas subsequi jusserat. Hic Tribuni pleb. illi occurrerunt, qui in concione conspecti, vehementer militum animos ad ultionem incenderunt. *Hort.*

229. *Et torto, &c.*] Amplificatio celeritatis in obeundis rebus, & velocitatis in faciendo itinere. *Torto Balearis, &c.*] Lapide misso è funda Balearica. Baleares insulæ duæ sunt in mari Mediterraneo, Gymnasiæ olim dictæ, hodie *Majorca* & *Minorca.* quarum incolæ erant funditores peritissimi. quibus id unum ab infantia studium. Cibum puer à matre non accepit, nisi, quem ipsa monstrante percussit. Flor. lib. 3. cap. 8.

230. *Post terga sagitta.*] Parthi dum se fugere simulant, sagittas ab inguine ductas in hostem à tergo mittunt.

231. *Ariminum.*] Umbriæ urbem in Flaminia via. *Ut ignes.*] Ita pro & reposuimus, quo rectius cohæreret sententia, quæ turpiter hiabat. Primo di-

luculo

Solis lucifero fugiebant astra relicto.
Jamque dies primos belli visura tumultus
Exoritur : seu sponte deûm, seu turbidus Auster
Impulerat, mœstam tenuerunt nubila lucem.
Constitit ut capto jussus deponere miles
Signa foro, stridor lituûm, clangorque tubarum
Non pia concinuit cum rauco classica cornu.
Rupta quies populi, stratisque excîta juventus
Diripiunt sacris affixa penatibus arma,
Quæ pax longa dabat : nuda jam crate fluentes
Invadunt clypeos, curvataque cuspide pila,
Et scabros nigræ morsu rubiginis enses.
Ut nota fulsere aquilæ, Romanaque signa,
Et celsus medio conspectus in agmine Cæsar,
Diriguêre metu, gelidos pavor alligat artus,
Et tacito mutos volvunt sub pectore questus:
O malè vicinis hæc mœnia condita Gallis!

O tristi

luculo capit Ariminum. cætera gesta orto jam die. Appianus: *Ἀρίμινόν τε αἱρεῖ περὶ ἕω.* Sic olim conjecimus. Nunc id durius videtur, & scriptum potius à Lucano:

Vicinumque minax invadit Ariminon: ignes
Solis lucifero fugiebant astra relicto.

Nam sic & in secundo pro *Auximum* Græca terminatione *Auximon* posuit, quia versus aliter eam vocem non recipiebat. Interjecerunt copulam, quibus inusitata hæc desinentia displicebat. *Grotius. Ut ignes.*] Oriente Sole stellas obscurante, *quarum ultimus extat Lucifer.*

233. *Jamque dies, &c.*] Quæ capta jam urbe insecuta sint, splendide simul & graviter commemorat. Cives undique ad arma concurrunt, haud secus ac si Pœnus aut Gallus oppidum primo assultu occupasset. *Hortens.*

234. *Seu sponte deum, &c.*] Seu deorum voluntate evenit hoc civilis tempestatis signum; sive inductis ab Austro nubibus: mœstus utique erat. sic initio lib. 7.

236. *Miles, &c.*] Cæsaris milites, jussi occupato foro classica canere, aquilas ponere.

238. *Non pia, &c.*] Impios belli civilis concentus.

239. *Quies populi, &c.*] Somnus.

240. *Diripiunt sacris, &c.*] Obvia quæque & templorum parietibus suspensa arma rapiunt.

241. *Fluentes, &c.*] Dissolutos. vimineas sc. crates corio à blattis & vetustate exeso nudatas.

246. *Diriguere, &c.*] Ariminenses.

247. *Et tacito mutos volvunt.*] Hypallage. vel lege, *Et tacitos muto volvunt.*

248. *O male vicinis, &c.*] O urbem nostram male sitam contra Galliam, & in cardinibus Italiæ, expositam omnibus qui Italiam invaserint.

 251. *Fri-*

O tristi damnata loco! pax alta per omnes,
Et tranquilla quies populos: nos præda furentum,
Primaque castra sumus. meliùs fortuna dedisses
Orbe sub Eoo sedem, gelidaque sub Arcto,
Errantesque domos, Latii quàm claustra tueri.
Nos primi Senonum motus, Cimbrumque ruentem
Vidimus, & Martem Libyes, cursumque furoris
Teutonici. quoties Romam fortuna lacessit,
Hac iter est bellis. gemitu sic quisque latenti,
Non ausus timuisse palàm: vox nulla dolori
Credita: sed quantum, volucres cùm bruma coërcet,
Rura silent, mediusque jacet sine murmure pontus;
Tanta quies. Noctis gelidas lux solverat umbras:
Ecce faces belli, dubiaque in prœlia menti

Urgen-

251. *Primaque castra sumus.*] Primum oppidum in quo hostis castra ponit.

252. *Orbe sub Eoo sedem.*] *Sub curru nimium propinqui solis, in terra* (ut veteribus creditum) *domibus negata. Gelidaque sub.*] *Vel sub gelidaque*, conjunctione copulativa frequentius à Lucano usurpata pro disjunctiva. *Arcto.*] *Quod latus mundi nebulæ malusque Jupiter urget.*

253. *Errantesque domos.*] Scytharum ἁμαξοβίων. vel etiam, Nomadum, Numidarum, *Quorum plaustra vagas rite trahunt domos. Latii, &c.*] Fauces & limites Italiæ.

254. *Nos primi, &c.*] Enumerat exempla quorundam exterorum hostium, quorum incursiones, Ariminenses primi sustinuerunt, & quidem cum insigni suorum clade. *Hortens. Senonum motus.*] Hi ulturi injuriam Fabii legati, qui contra jus gentium Gallorum ducem hasta trajecerat, exercitum à Clusio movent ad Urbem. Romanos occurrentes ad Aliam fluv. profligant, Romam contendunt, quam diripiunt, diruunt, incendunt, Capitolium 7. menses obsident; tandem Camilli interventu Roma liberata est. A. V. 365. *Cimbrumque ruentem.*] Cimbri è Germaniæ Chersone & Teutones post multos Rom. coss. & procoss. cum exercitibus fusos, à Mario victi tandem, cæsique sunt. A. V. 652. divisim posuit eos poëta, quod diversis pugnis & diverso itinere superati sunt.

255. *Martem Libyes, &c.*] Secundum bellum Punicum. quamvis non hac iter erat Annibali, Asdrubali forte.

257. *Gemitu sic quisque, &c.*] Indignabantur hæc Ariminenses, sed tacite. comparatione ducta ab avibus hyberno frigore constrictis, & à maris medii tranquillitate.

258. *Vox nulla dolori.*] *Credita*, commissa; nullus enim audebat aperta voce deplorare dolores. *Sulpitius.*

261. *Noctis gelidas, &c.*] Dies orta, noctem fugarat.

262. *Ecce faces belli, &c.*] Q. Cassius & M. Antonius trib. pl. à Marcello & Lentulo Coss. Senatu excedere jussi, quod pro Cæsare intercederent, urbe egressi, noctu, conducto curru, servilique veste amicti ad Cæsarem profugerunt. & cum iis Curio, de quo lib. 1. vs. 799.

Urgentes addunt ſtimulos, cunctaſque pudoris
Rumpunt fata moras: juſtos Fortuna laborat
Eſſe ducis motus, & cauſas invenit armis.
Expulit ancipiti diſcordes urbe Tribunos
Victo jure minax jactatis curia Gracchis.
Hos jam mota ducis, vicinaque ſigna petentes
Audax venali comitatur Curio lingua:
Vox quondam populi, libertatemque tueri
Auſus, & armatos plebi miſcere potentes.
Utque ducem varias volventem pectore curas,

ꝟſ. 799. erat autem is eo tempore Ravennæ, ut habet Cæſar, 1. com. expectabatque ſuis leniſſimis poſtulatis reſponſa.

264. *Laborat.*] Conatur efficere, ut juſti videantur.

266. *Expulit ancipiti diſcordes urbe Tribunos Victo jure minax jactatis curia Gracchis.*] Acceperunt verbum *jactare*, ut apud Ciceronem in Verrem: *jactatus domi ſuæ vir primus & homo honeſtiſſimus.* & alibi: *clamore conviciorum jactatus.* Quomodo ſi accipias, *jactare, vexare, raptare, tractare* ejuſdem contumeliæ. Is ſenſus merito nimis tenuis viris doctiſſimis viſus, cum trucidati fuerint uterque, itaque levi mutatione ſcribunt, *mactatis.* Eſt autem vir eruditus, qui & alium in vulgata reperit ſenſum: videlicet Senatum, exprobrata tribunis Gracchorum ſeditione: eundem exitum his interminatum eſſe, nì curia excederent. Nobis verò *jactati Gracchi* ſunt, in Tiberim projecti. Id enim nunquam ante hac in ſacroſancto tribuni, in honeſto triumviri coloniis deducendis, imo nè ullius quidem in civis corpore editum nefas unicum recordatur hic Lucanus. Jam illa junctim, *jactatis Gracchis victo jure minax*, non continent aliquam formulam conſulti aut ſententiarum in tribunos vibratarum; ſed ſunt ſimplex ac mera deſcriptio curiæ, quaſi dixiſſet: Senatus, per Gracchos in Tiberim tractos & jactos victis partibus plebis & jure tribunitio ſuperior ac minax, urbe tribunos expulit. Ejus deſcriptionis veritatem firmat Velleius lib. II. *Hoc initium in urbe Roma civilis ſanguinis gladiorumque impunitatis fuit. Inde jus vi obrutum, potentiorque habitus prior.* Et plus uno loco Saluſtius. *Ancipiti.*] Dubia; nam pars Cæſari, pars Pompeio favebat. *Diſcordes.*] Reſiſtentes Senatui & Pompeianis.

267. *Victo jure.*] Violato Tribunitiæ poteſtatis ſacroſancto jure. *Minax jactatis, &c.*] Senatus, exprobrata Tribunis Gracchorum ſeditione, his eundem exitum interminatus eſt, ni curia diſcederent.

269. *Audax venali, &c.*] Curio nuper Trib. pl. Cæſari infeſtus, populo acceptus, ad dicendum paratiſſimus, plurimo ære alieno gravatus à Cæſare levabatur, factuſque ſuarum partium. *Venali lingua*] Suam enim operam vendiderat Cæſari. *Audacem* verò appellat, quia contra Senatum Cæſarem tuebatur.

270. *Vox quondam pop.*] Olim Tribunus, qui pro populo loquebatur.

271. *Miſcere potentes.*] Non, reconciliare, ut volunt quidam. ſed inter ſe committere. propter participium *Auſus*; vel, intra conditionem privatorum redigere. laborabat enim, ut & Pompeius exercitus deponeret.

Conspexit : Dum voce tua potuêre juvari
Cæsar, ait, partes, quamvis nolente Senatu,
Traximus imperium tunc, cum mihi Rostra tenere
Jus erat, & dubios in te transferre Quirites.
Sed postquàm leges bello siluêre coactæ,
Pellimur è patriis laribus, patimurque volentes
Exilium : tua nos faciat victoria cives.
Dum tripidant nullo firmatæ robore partes,
Tolle moras : semper nocuit differre paratis.
Par labor atque metus pretio majore petuntur.
Bellantem geminis tenuit te Gallia lustris,
Pars quota terrarum. facili si prœlia pauca
Gesseris eventu, tibi Roma subegerit orbem.
Nunc neque te longi remeantem pompa triumphi
Excipit, aut sacras poscunt Capitolia laurus:
Livor edax tibi cuncta negat : gentesque subactas

Vix

273. *Dum voce tuæ, &c.*] Generis deliberativi hortatoria oratio est Curionis. Exordium constat benevolentia, quam sumit ab officio personæ suæ ergà Cæsarem; cui satis abundè se fecisse testatur, quamdiu tribunatum gessit, & quidem invitis adversariis. *Hortens.*

275. *Traximus imperium.*] Produximus, ut tibi Imperium in altetum quinquennium prorogaretur. *Tunc, cum mihi Rostra, &c.*] Quandiu licuit mihi è suggesto (rostris navium Antiatum exculto) concionem ad popul. habere eumque tibi conciliare, ad partes tuas inflectere.

276. *Dubios.*] Incertos cui faverent. *Transferre.*] Flectere Pop. Romanum eorumque animos fingere, ut id quod peteres, ipsorum suffragiis & beneficio obtineres. *Hortens.*

277. *Postquàm leges, &c.*] Postquam leges vi oppressæ inter arma siluere, Imperiumque à Senatu & Coss. delatum est Pompeio, tribuni Curia ejecti.

279. *Nos faciat.*] Nos restituat.

280. *Dum trepidant, &c.*] Sed mature facto opus est, ut imparatos aggrediaris.

282. *Par labor atque, &c.*] Labore eodem quo Gallos debellasti, Romam tibi subjicies totumque terrarum orbem

283. *Bellantem geminis, &c.*] Decem quidem annorum Imperium decretum Cæsari fuerat, sed pacata jam intra 9. annos Gallia, C. Marcellus ad Senatum retulit, ut Cæsari ante tempus succederetur. ita supererat annus decimus.

286. *Nunc neque.*] Negatur tibi de Gallia devicta triumphum agere, imo vix impune feres beno gestum bellum.

287. *Laurus.*] Lauro coronati triumphantes ascendebant Capitolium, & ipsum lauro ornatum.

288. *Gentesque subactas.*] A turpi. adeo scil. gratos experieris, ut vix fuerit tibi impune, Galliam sub imperium tantis laboribus & periculis traxisse.

289. *So-*

Vix impune feres: socerum depellere regno
Decretum est genero. partiri non potes orbem:
Solus habere potes. Sic postquam fatus, & ipsi
In bellum prono tantum tamen addidit iræ,
Accenditque ducem, quantum clamore juvatur
Eleus sonipes; quamvis jam carcere clauso
Immineat foribus, pronúsque repagula laxet:
Convocat armatos extemplo ad signa maniplos:
Vtque satis trepidum turba coëunte tumultum
Composuit vultu, dextráque silentia jussit:
Bellorum ô socii, qui mille pericula Martis
Mecum (ait) experti, decimo jam vincitis anno.
Hoc cruor Arctois meruit diffusus in arvis,
Vulneraque, & mortes, hyeméque sub Alpibus actæ?
Non secus ingenti bellorum Roma tumultu

Con-

289. *Socerum depellere, &c.*] Pompeius quasi rex non admittet Cæsarem socerum suum in partem dignitatis. supra ℣ſ. 126.

290. *Partiri non potes.*] Εἷς βασιλεὺς, εἷς κοίρανος ἔστω. Pompeius non fert parem, neque tu superiorem.

291. *Sic postquam.*] Hoc est, juxta parœmiam, ad quam allusit, *Currenti calcaria addidit*, excitabat Cæsarem eo, quo sua sponte ferebatur.

293. *Clamore juvatur.*] Certantes equos adhortationem & gloriam intelligere scribit Plinius.

294. *Eleus sonipes.*] Equus in certamine Olympiaco prope Elidem Achaiæ oppidum. *Quamvis jam carcere clauso Immineat foribus, primusque repagula laxet.*] Τὰς ὕσπληγγας χαλᾷ. Sed ὕσπληγξ & ἀφετηρία communis stadii & circi. ut in stadio ὕσπληγξ repagulum erat sive regula linea, quæ laxabatur & aperiebatur exituris in stadium cursoribus; ita ὕσπληγγες in circo carcerum *repagula* vocabantur, quibus laxatis & apertis ostiis emittebantur equi. *Salmas.* Plin. Exerc. pag. 924. *Carcere clauso.*] Loco, unde celetes, vel currus dato signo prosilirent.

295. *Pronusque repagula laxet.*] Ferox lentet & impellat obices & funes, ἀφετήρια, quæ provolaturum coërceant.

296. *Maniplos.*] Militum contubernia. lib. 7. ℣ſ. 508. ordines, centurias legionis decimæ tertiæ, hanc enim evocaverat, reliquæ nondum convenerant.

297. *Tumultum.*] Murmur, fremitum.

299. *Bellorum ô socii, &c.*] Oratio gen. Deliberativi, hortatoria, continens conquestionem de injuriis suis, iniquitate adversariorum, à quibus re bene gesta tam indigne excipiantur: insectationem Pompeii, confirmationem militum à felicis successus spe. vide sis orationem quam Cæsari tribuit Petronius Arb. *in specimine civilis belli.*

301. *Arctois, &c.*] Gallia, Germania, Britannia.

302. *Mortes, &c.*] Sociorum.

303. *Non secus ingenti, &c.*] Con-

tra

Concutitur, quàm si Pœnus transcenderet Alpes
Annibal. implentur valido tirone cohortes:
In classem cadit omne nemus: terráque maríque
Jussus Cæsar agi. quid?si mihi signa jacerent
Marte sub adverso, ruerentque in terga feroces
Gallorum populi? nunc, cùm Fortuna secundis
Mecum rebus agat, Superíque ad summa vocantes,
Tentamur. veniat longa dux pace solutus
Milite cum subito, partésque in bella togata,
Marcellúsque loquax, & nomina vana Catones.
Scilicet extremi Pompejum, emtíque clientes
Continuo per tot satiabunt tempora regno?
Ille reget currus nondum patientibus annis?
Ille semel raptos nunquam dimittet honores?

Quid

tra me diutinis laboribus optime de patria meritum omnia hostilia parantur, perinde ac contra infestissimum hostem. per invidiam inimicorum, exercitum deponere jubeor, triumpho spolior, ad causam dicendam revocor in ordinem, successor mihi ante tempus missus, delectos tota Italia habitus adversum me patriæ hostem declaratum, sylvæ cæsæ ad naves extruendas. *Vincendo, certior exul: sanguine Germano, sexagintaque triumphis, Esse nocens cœpi.* Cæs. apud Petronium.

307. *Quid, &c.*] Quid aliud facerent, si amissis signis victos nos insequerentur hostes. Jam vero cum victores redeamus diis faventibus, sic utique excipimur? Sed veniat, &c.

311. *Dux pace solutus.*] Pompeius, supra vs. 130.

312. *Subito.*] Evocato & tumultuarie conscripto. videtur Poëta ad id alludere, quod Faonius Pompeio illudens, ob ea quæ jampridem dictitarat: *Age,* inquit, *tellurem pede concute Pompei, ut exercitus inde educas, jam tempus postulat.* Plutarch. Pomp. & Appian. 2. *Partesque, &c.*] Senatus paci quam militiæ aptior.

313. *Marcellusque loquax.*] Consul, lingua magis quam manu strenuus. *Nomina vana Catones.*] Ita rectius quam *Catonis*, ut vulgati, aut *Catonum*. Grotius. *Nomina vana Catones.*] Ut, *nomen inane Sophos.* Alii leg. aliter. quem Cæsar infestum sibi supra modum habuit. eum autem perstringit quasi nominis (quia *Catus* sapientem significat) vanitate fultum.

314. *Extremi Pompeium.*] Inter remotissimas nationes, namque Pompeio favebant reges Orientis. *vel* infima de plebe. *Emptique, &c.*] Quos beneficiis & largitione sibi fecit obnoxios, *mercedibus emptæ, Ac viles operæ: quorum est mea Roma noverca.* Petron.

315. *Continuo, &c.*] Inexplebili utcunque regnandi cupiditate actum, à Syllæ morte usque ad hæc tempora?

316. *Ille reget, &c.*] Illi ne permissum triumphare ante annum triumphi legitimum ætatis tricesimum? triumpharat autem de Hiarba Numidarum rege Pompeius annum 24. agens.

317. *Raptos nunquam, &c.*] Præturam nullis adjutus suffragiis sibi adsumpserat 23. annos natus. Consulatum

Quid jam rura querar totum ſuppreſſa per orbem,
Ac juſſam ſervire famem? quis caſtra timenti
Neſcit miſta foro? gladii cùm triſte minantes
Judicium inſolita trepidum cinxere corona,
Atque auſo medias perrumpere milite leges
Pompejana reum clauſerunt ſigna Milonem?
Nunc quoque ne laſſum teneat privata ſenectus,
Bella nefanda parat ſuetus civilibus armis,
Et docilis Syllam ſcelerum viciſſe magiſtrum.
Utque feræ tigres numquam poſuêre furorem,
Quas nemore Hyrcano, matrum dum luſtra ſequuntur,
Altus cæſorum pavit cruor armentorum;
Sic & Syllanum ſolito tibi lambere ferrum

Durat,

tum ſolus obtinuerat, præfecturas plurimas, & jam prorogatas ad quadriennium provincias.

319. *Suppreſſa per orbem, Ac juſſam.*] Ne quid aliunde frumenti adferretur, quo urbs fame laborans Pompeio præfecturam annonæ delegaret. Quod dictitabat Clodius. Non propter famem ſcriptam eſſe legem, ſed ut lex ſcriberetur factam eſſe famem. unde nonnulli legunt *Ad juſſam. Servire famem.*] Subjectam eſſe Pompeio, ut famem faciat quum velit. *Caſtra timenti, &c.*] In quæſtione de Clodii cæde & actione Miloniana ad reprimendum populi tumultum Pompeius armatis militibus forum ſepſerat, quam inſolitam coronam Cicero in oratione pro Milone, *novam judicii formam & inuſitatam frequentiam* vocat.

321. *Judicium triſte.*] De pœna capitis ob cædem perpetratam in via Appia, monumento majorum Clodii; nam eam viam lapidibus ſtraverat Appius Claudius. *Inſolita corona.*] Multitudine armatorum. *Hortenſ.*

322. *Atque auſo medias.*] Cum judicia & leges abſque armis & armatis vigere & florere debeant; ille judicia forenſia armatis clauſit. *Hortenſ.*

324. *Nunc quoque, &c.*] Ab ante acta malorum & ſcelerum, ut ita dicam, aſſuetudine, præſentia conſilia virulenter inſectatur, quæ longa conſuetudine ab inſtitutore & magiſtro ſuo Sylla, ab adoleſcentia imbiberit, ex quo etiam hanc indolem eum hauſiſſe dicit. *Hortenſ. Ne laſſum, &c.*] Ne ſenectutem agat privatam & ocioſam.

326. *Docilis Syllam, &c.*] Scelere facile ſuperaturus, crudelitatis & ſcelerum omnium magiſtrum ſuum Syllam, ſub quo meruerat Pompeius 23. annos natus, ſummo honore à Sylla habitus, ut cui uni venienti aſſurgeret, caput nudaret, honorificeque eum appellaret, Magni nomine (ut ferunt nonnulli) à Sylla primo ſalutatum.

328. *Nemore Hyrcano.*] Hyrcana ſylva Scythiæ.

330. *Sic & Syllanum, &c.*] Per averſionem Pompeji bibendi ſanguinis jugem ſitim applicat comparationi, quam ſemel quondam ex Sylla hauſit. Idque hanc ob cauſam Pompeio objicit, quod cædibus ac proſcriptionibus civium ſub Sylla aleretur, quando bona proſcriptorum ab eo haſtæ ſubjiciebantur. *Hort.*

 334. *Regno.*]

Durat, Magne, sitis: nullus semel ore receptus
Pollutas patitur sanguis mansuescere fauces.
Quem tamen inveniet tam longa potentia finem?
Quis scelerum modus est? ex hoc jam te, improbe, regno
Ille tuus saltem doceat discedere Sylla.
Post Cilicásne vagos, & lassi Pontica regis
Prælia, barbarico vix consummata veneno,
Ultima Pompejo dabitur provincia, Cæsar;
Quòd non, victrices aquilas deponere jussus,
Paruerim? mihi si merces erepta laborum est,
His saltem longi, non me duce, præmia belli
Reddantur: miles sub quolibet iste triumphet.
Conferet exanguis quò se post bella senectus?
Quæ sedes erit emeritis? quæ rura dabuntur,
Quæ noster veteranus aret? quæ mœnia fessis?
An melius fient piratæ, Magne, coloni?
Tollite jampridem victricia, tollite signa:

Viribus

334. *Regno.*] Invidioso imperio, nec inferiore Syllæ dictatura.

335. *Tuus saltem.*] Cui studebas, magister sceleris, qui te sibi adfinitate devinxit, tibi in matrimonium data Æmilia privigna. *Doceat discedere Sylla.*] Qui annos 60. natus se dictatura abdicavit & privatus Puteolis egit.

336. *Cilicasne vagos.*] Piratas maria infestantes à Pompeio devictos, infra lib. 2. ✝ſ. 5.7. *Lassi Pontica, &c.*] Mithridates rex Ponti per annos 40. cum Romanis bellum gessit à Sylla & Lucullo attritus profligatusque, à Pompeio tandem victus est. in turri à Phasnace filio obsessus, male tentatum veneno (adversus quod amuletis & antidotis se munierat) spiritum ferro expulit.

338. *Ultima Pompeio, &c.*] Egone resto ultimus hostis debellandus?

339. *Quod non, &c.*] Quod jussu Senatus non dimiserim exercitum victorem ante triumphum.

341. *His saltem longi.*] His saltem militibus stipendia, honoresque reddantur, & agri assignentur in quibus jam emeriti quiescant. nisi forte agris digniores censendi sint Cilices illi piratæ, quos à se devictos Pompeius in mediterranea submovit & Solos Colonias deduxit. Emeriti qui sint, vide quæ ad ✝ſ. 622. lib. 3. *Reddenda est gratia vobis: Non solus vici.* Cæsar apud Petronium. *Non me duce.*] Hæc vera lectio præ vulgata *cum duce.* Accipiat miles præmia, vel alio Imperatore. Cui convenit quod sequitur, *sub quolibet.* Grotius.

343. *Conferet exanguis.*] Commiserationis locus ad militum animos incendendos, ab ætate scil. & incommodis militiæ. His ergò agri assignentur, in quibus jam emeriti, & quiescant & consenescant. *Hortens.*

347. *Tollite.*] Epilogus constat exhortatione ad sumenda arma contrà inimi-

Viribus utendum est, quas fecimus. arma tenenti
Omnia dat, qui justa negat: nec numina desunt.
Nam neque præda meis, neque regnum quæritur armis:
Detrahimus dominos urbi servire paratæ.
Dixerat: at dubium non claro murmure vulgus
Secum incerta fremit: pietas, patriique penates
Quamquàm cæde feras mentes, animósque tumentes
Frangunt; sed diro ferri revocantur amore,
Ductorisque metu. Summi tum munera pili
Lælius, emeritique gerens insignia doni,
Servati civis referentem præmia quercum;
Si licet, exclamat, Romani maxime rector

Nomi-

inimicorum injurias. *Tollite, &c.*] Verum non verbis sed viribus res decernenda est, tollite itaque signa, &c. *victores ite ferentes, Ite mei comites, & caussam dicite ferro, &c.* Petron.

348. *Arma tenenti, &c.*] At hic dabit, si vos abnueritis, manu capulum gladii concutiens inquit Tribunus; vel, ut Appianus refert, *Cæsar* provinciæ prorogandæ præfecturam petens.

349. *Nec numina desunt.*] *Deerunt* habet MS. Puteanorum, quod haud dubie rectius. Est enim sperantis. *Grotius.*

350. *Nam neque, &c.*] Caussa ab honesto & justo; quum neque regnum, neque dominationem affectet ullam, nec lucrum sectetur; sed defensionem dignitatis suæ, honores & præmia militum pro exhaustis laboribus militaribus: quæ omnia justa sunt & honesta. *Hortens.*

351. *Detrahimus, &c.*] Asserimus urbem nostram in libertatem.

353. *Pietas, patriique, &c.*] Quamquam pietas in patriam, in uxores & liberos nonnihil animos videbantur debilitare, quo minus illis bellum facerent; assuetudine tamen longa bellorum adeo erant efferati, ut Imperatores dignitatis tuendæ caussa, bellum quam pacem maluerint. *Hortens.*

354. *Cæde feras, &c.*] Assiduitate bellorum efferatas. *Tumentes.*] Victoriis.

355. *Frangunt.*] Mitigant.

356. *Summi tum, &c.*] Cum in legione essent præter velites & pilanos tria militum genera, *hastati, principes, triarii*; atque hi singuli in decem partes dividerentur, quibus partibus præficerentur Centuriones; primæ quidem cohortis ceu ordinis Triariorum (namque hi ætate, usu, fortitudine cæteris præstabant) centurio appellabatur *Primipilus*, cujus voluntati & imperio milites omnes parerent, eratque ille consilii particeps.

357. *Emeritique gerens, &c.*] Gerens quernam coronam donatam in testimonium servati civis, hostisque in prælio cæsi; de coronis cæteris vide A. Gellium lib. 5. cap. 6. erat forte evocatus, vide quæ ad ỷs. 471. lib. 7.

358. *Quercum.*] Totum pro parte, coronam quernam. Suprà enim demonstratum est, querna corona eum militem donari solere, qui civis civem in prælio servasset.

359. *Si licet, exclamat.*] Hortatoria oratio est Lælii ad Cæsarem, ut eo pergat, quo ire constituerit. Reprehendit verecunde, quod non suo jure militum

opera

Nominis, & fas est veras expromere voces;
Quòd tam lenta tuas tenuit patientia vires
Conquerimur. deerátne tibi fiducia nostri?
Dum movet hic calidus spirantia corpora sanguis,
Et dum pila valent fortes torquere lacerti,
Degenerem patiêre togam, regnumque Senatus?
Usque adeò miserum est civili vincere bello?
Duc age per Scythiæ populos, per inhospita Syrtis
Littora, per calidas Libyæ sitientis arenas.
Hæc manus, ut victum post terga relinqueret orbem,
Oceani tumidas remo compescuit undas:
Fregit & Arctoo spumantem vortice Rhenum.
Jussa sequi tam posse mihi, quàm velle necesse est.
Nec civis meus est, in quem tua classica Cæsar

Audiero.

opera utatur. Monet affectus ab indigno; commemorat sua præclara facinora & virtutem milirum pro Imperatore suo navatam: promittir insuper suam operam; & ultrò sacramento se obligat ad obeunda jussa Imperatoris, etiam impia, si sit opus. *Hortens.* *Maxime Rector.*] Exordium ductum à benevolentia, quam captat à persona Cæsaris, quum eum Rom. nominis maximum Rectorem nominat. *Idem.*

361. *Lenta tuas.*] Attentio à verecunda reprehensione patientiæ, qua Senatus abutitur.

363. *Dum movet, &c.*] *Dum spiritus hos regit artus.*

365. *Degenerem patiere togam.*] Togatos inertes & imbelles. *Regnumque Senatus.*] Atrociter & invidiose, Senatus autoritarem *regnum* nominat: & docet in ipsa narrarione impotentem dominationem Senatus, & invidiam gloriæ alienæ. *Hortens.*

367. *Duc age, &c.*] Amplificatione locorum promptos militum animos ac benevolos ergà Ducem arguit. *Hortens.* *Syrtis.*] Syrtes duæ sunt, Major & Minor, sinus in mari Libyco, propter fluctus arenasque affluentes ac refluentes importuosi atque navigantibus infesti; vide Salustii bell. Jug. Orationem 5. Dionis Prusæi. Procopium 6. Ædif.

368. *Per calidas Libyæ.*] Per deserta Libyæ aquarum expertia.

369. *Hæc manus.*] Δεικτικῶς. suam ostendens.

370. *Oceani.*] Cum Britanniam aggressus est.

371. *Arctoo vertice.*] Ob impetuosum violentumque ejus cursum, qui ubi maximè vorticosus est, circà originem suam, nullis navigiis navigabilis; & multis amnibus auctus in Oceanum Septentrionalem infundiıur. *Hortens.* *Spumantem vortice Rhenum.*] Fl. vorticosum, Galliam à Germania dividentem. 3. ostiis se in Mosam & Oceanum Septentrionalem exoneranrem.

372. *Jussa sequi, &c.*] Necesse mihi est, in tuam gratiam eniri, ut ea possim quæ volo. vide quæ nos ad epigr. lib. 12. Martialis. Sunt qui legunt, *Tam velle mihi quam posse necesse est.*

373. *Nec civis, &c.*] Neque erit mihi pro cive, contra quem tubæ tuæ canent signa belli.

374. *Per*

Audiero. per ſigna decem felicia caſtris,
Perque tuos juro quocumque ex hoſte triumphos;
Pectore ſi fratris gladium, juguloque parentis
Condere me jubeas, plenæque in viſcera partu
Conjugis, invita peragam tamen omnia dextra.
Si ſpoliare Deos, ignemque immittere templis,
Numina miſcebit caſtrenſis flamma Monetæ:
Caſtra ſuper Tuſci ſi ponere Tybridis undas,
Heſperios audax veniam metator in agros.
Tu quoſcumque voles in planum effundere muros,
His aries actus diſperget ſaxa lacertis:
Illa licet, penitus tolli quam juſſeris urbem,
Roma ſit. His cuncta ſimul aſſensêre cohortes,
Elataſque altè, quæcumque ad bella vocaret,
Promisêre manus. it tantus ad æthera clamor,
Quantus, piniferi Boreas cùm Thracius Oſſæ
Rupibus incubuit, curvato robore preſſæ

Fit

374. *Per ſigna decem felicia caſtris.*] Victricia omnibus in locis, quibus jam per decem annos caſtra metatus es, quia quotannis in ſtatis caſtris hybernabant. vel per aquilas 10. legionum. licet una tantum adfuerit, cæteræ ſubſequerentur.

377. *Plenæque, &c.*] Gravidæ uxoris.

378. *Invita peragam, &c.*] Utut horreat refugiatque manus.

379. *Si ſpoliare, &c.*] Commendat inſuper operam ſuam pro Cæſare, ab impio, in Deos: quos, ad ineundam Imperatoris gratiam, exemplo Brenni & aliorum quorundam ſacrilegorum, qui delubrum Delphicum & multa alia Græca templa diripuerant, ſuis donariis non verebitur ſpoliare. *Hortenſ.*

380. *Numina, &c.*] Ignis è caſtris noſtris incendet ſtatuam Junonis dictæ Monetæ, quod ab æde Junonis audita eſt vox quæ docebat, qua ratione plena fieret procuratio propter terræ motum. ædem autem hanc dedicavit L. Fu. Camillus à monendo nomen *Monetæ* inditum.

381. *Caſtra ſuper.*] Si patriam obſidere, juxta Tibrim caſtra metatum. *Tuſci.*] In Thuſcia orti.

382. *Veniam metator in agros.*] Caſtra metabor. *Metator.*] Sunt verò in re militari *metatores*, qui præcedentes locum caſtris eligunt.

384. *Aries actus.*] Machina bellica ad ſubruendos muros. vide Vegetium lib. 4. cap. 14. & Am. Marcel. & quæ nos ad 490. ✝ſ. 3. lib.

385. *Illa licet, &c.*] Sublatas in aſſenſus ſignum manus, fortitudinis & fidei pignora.

386. *Aſſenſêre cohortes.*] Aſſenſum teſtantur clamore, quantus non cedit fragori ſylvæ pineæ in Oſſa Theſſaliæ monte depreſſæ aut ſublatæ, Boreæ è Thracia flantis impulſu.

394. *Spar-*

Fit ſonus, aut rurſus redeuntis in æthera ſilvæ.
Cæſar ut acceptum tam prono milite bellum,
Fataque ferre videt, ne quo languore moretur
Fortunam, ſparſas per Gallica rura cohortes
Evocat, & Romam motis petit undique ſignis.
Deſeruêre cavo tentoria fixa Lemano,
Caſtraque quæ Vogeſi curvam ſuper ardua rupem,
Pugnaces pictis cohibebant Lingonas armis.
Hi vada liquerunt Iſaræ, qui gurgite ductus
Per tam multa ſuo, famæ majoris in amnem
Lapſus, ad æquoreas nomen non pertulit undas.
Solvuntur flavi longa ſtatione Rutheni:
Mitis Atax Latias gaudet non ferre carinas,
Finis & Heſperiæ promoto limite Varus:

Qua-

394. *Sparſas per, &c.*] Hanc orationem Ravennæ habitam ſcribit Cæſar lib. I. civ. bell. *Conclamant* (inquit) *legionis decimæ tertiæ quæ aderant milites (hanc enim initio tumultus evocaverat, reliquæ nondum convenerant) ſeſe paratos eſſe Imperatoris ſui, Tribunorumque Pl. injurias defendere. Cognita militum voluntate Ariminum cum ea legione proficiſcitur: ibique Tribunos Pl. qui ad eum confugerant, convenit, reliquas legiones ex hibernis evocat, & ſubſequi jubet.*

396. *Deſeruere cavo, &c.*] Evocati diſceſſere qui tentoria fixerant juxta lacum Lemanum. *Lac de Lozanne & Geneſve. Lemano.*] Lemanus lacus Allobrogum eſt, Genevam & Lauſannam urbes alluens, Rhodanumque impermiſtis aquis tranſmittens. Plinius inter miracula fluminum recenſet, quod Rhodani dulces aquæ in Lemano lacu ſupernatent. *Hortenſ.*

397. *Vogeſi.*] Vogeſus ſive Moſegus rectius, qui & *Voſecus* à nonnullis appellatur, in finibus Lingonum, unde Moſæ fontes decurrunt, haud procul à fonte Macronæ fluminis. *Vocetus* Tacito in Helvetiis eſt: ad cujus montis radicem vetus oppidum Vindoniſſa fuit, poſteris temporibus ab Alemannis Rhenum tranſgreſſis, ita vaſtata, ut ne veſtigia ejus exſtent, præter nomiſmata, antiquitatis monumenta, quæ illic effodiuntur. *Hortenſius. Vogeſi curvam.*] Montis Lotharingiæ, ex quo Moſa profluit. *Mont de fauciles. Super ardua rupem.*] Non *ripam*. Mons enim Vogeſus, & in monte caſtra. *Rupem* pro monte dici uſitatiſſimum. *Grotius.*

398. *Cohibebant.*] Reprimebant, ne quid molirentur. *Lingonas armis.*] Celtarum pop. *le pays de Langres.*

399. *Iſaræ.*] Galliæ Narbonenſis fluv. *Lyſere*, qui in Rhodanum influens, amittit nomen.

400. *Famæ majoris.*] Nam Rhodano mixtus amittit ſuum nomen.

402. *Solvuntur flavi, &c.*] Præſidio Romano ſolvuntur Rhuteni pop. Narbonenſis Galliæ, *de Rouvergne.* flavi crinibus, vel epitheton à ratione nominis.

403. *Atax Latias gaudet.*] Fl. ex Pyrenæo ortus, *Aude.* non ulterius habet naves Rom. *Non ferre carinas.*] Non navigari à militibus Romanis.

404. *Heſperiæ promoto limite.*] Prolatis

Quaque sub Herculeo sacratus nomine portus
Vrget rupe cava pelagus : non Corus in illum
Jus habet, aut Zephyrus : solus sua littora turbat
Circius, & tuta prohibet statione Monœci.
Quaque jacet littus dubium, quod terra, fretumque
Vendicat alternis vicibus, cùm funditur ingens
Oceanus, vel cùm refugis se fluctibus aufert.
Ventus ab extremo pelagus sic axe volutet,
Destituatque ferens : an sidere mota secundo
Tethyos unda vagæ lunaribus æstuet horis:
Flammiger an Titan, ut alentes hauriat undas,

tis Italiæ finibus, quæ olim angustior. Alii leg. *milite.* *Limite.*] Ita scribendum, non *milite.* Promoto limite est, prolatis Italiæ finibus; quæ olim angustior. Lectionem hanc ex conjectura sola à nobis positam, confirmat idem MS. Putean. qui disertè sic habet. *Grot.* *Varus.*] Alpinus fluv. Italiam à Narbonensi Gallia disterminat. *Varo.*

405. *Quaque sub Herculeo, &c. Monœci.*] In ora Liguriæ arx est & portus Herculis *Monæci*, quod pulsis hostibus ibi habitarit; vel quod nullus ibi cum eo coleretur. ὡς μόν۞ οἰκῶν.

406. *Urget.*] Repellit. *Pelagus.*] Mare Ligusticum, quod à proxima Liguria nomen habet. Ligures enim inter Macram & Varum flumina sedes habuere, circà ima Alpium latera, qua sita sunt in Ligusticum pelagus obversa. *Hortens.* *Corus in illum, &c.*] Ventus, qui adversus Aquilonem flat ab Occasu solstitiali: ἀργέστης.

407. *Zephyrus.*] Qui adversus Eurum flat, Favonius. *Solus sua, &c.*] Ventus Narbonensi provinciæ tantum notus. vide Gell. lib. 2. cap. 22.

408. *Circius.*] Sic dictus, quod omnia turbet & circumvertat; quo minus portus naves in statione adversus Circium tueatur. De hoc A. Gell. Galli ventum ex sua terra flantem, quem sævissimum patiuntur *Circium* appellant; à turbine opinor ejus ac vertigine. *Monœci.*] Herculis Monœci portus est, in ora Ligustica, ut dictum. *Hortens.* *Monæci.*] Forte *morari.*

409. *Quaque jacet, &c.*] Evocavit cohortes è Belgarum oris, quas fluxus ac refluxus maris senis quibusque horis aut circiter faciunt, ut nunc maria sint, nunc terræ. cujus æstus & reciprocationis causam, an fiat impulsu stellæ polaris, an lunæ motu an solis influentia, videant & exquirant philosophi, qui mundi naturam causasque rerum exquirunt: me certe latent.

410. *Vendicat.*] Attribuit sibi.

411. *Aufert.*] Retrahit se.

412. *Volutet.*] Volvat.

413. *Destituatque ferens.*] An eo cessante fiat refluxus. *An sidere mota secunda.*] Luna, quæ post Solem secunda est; vel *secundo*, id est, favente & prospero. *Sulpitius.*

415. *Hauriat undas.*] Attrahat, ebibat quo alatur. Stellas enim igneæ esse naturæ & τρέφεσθαι ἐκ τῆς ἐπιγείου ἀναθυμιάσεως opinabantur Heraclitus & Stoici. Plutar. de placitis philos. & Cic. 2 de natura deorum.

Convexa polus dum sidera pascet.
Virgil. 1. Æneid. vide libro 9. versu 313.

Erigat Oceanum, fluctuſque ad ſidera tollat,
Quærite, quos agitat mundi labor: at mihi ſemper
Tu, quæcumque moves tam crebros cauſa meatus,
Ut ſuperi voluêre, late. Tunc rura Nemoſſi
Qui tenet, & ripas Aturi, quà littore curvo
Molliter admiſſum claudit Tarbellicus æquor,
Signa movet, gaudetque amoto Santonus hoſte:
Et Biturix, longiſque leves Sueſſones in armis:
Optimus excuſſo Leucus Rhemúſque lacerto,
Optima gens flexis in gyrum Sequana frenis:
Et docilis rector roſtrati Belga covini:
Arvernique auſi Latio ſe ſingere fratres,
Sanguine ab Iliaco populi; nimiúmque rebellis
Nervius, & cæſi pollutus ſanguine Cotta:

Et

417. *Quos agitat mundi labor.*] Hoc eſt, ô philoſophi, qui naturam mundi, ſtudio & labore inveſtigatis. *Sulpitius.* *Mihi.*] Me; *vel*, quantum ad me.

419. *Late.*] Scil. mihi ſemper late, ac ſis obſcura. *Sulpit.* *Nemoſſi, &c.*] Metropolis & capitis Avernorum. male legitur *Monetlus & Nemetis.* Quo enim tantum mihi lævus abiret poëta, relictis Aquitanis, ad ripam Rheni?

420. *Aturi, &c.*] Fl. Tarbellorum in Aquitania. *Ador* vel *Dour.*

421. *Claudit Tarbellicus æquor.*] *Ancon* emendat Scaliger. *Tarbellicus æquor.*] Tarbeia, oppidum Aquitaniæ Stephano, *Tarbe*, ſed Joſepho Scal. *Auqx.*

422. *Signa movet.*] Diſcedit. *Santonus.*] Galliæ Aquitaniæ pop. ea regio *Xainctoigne.* *Hoſte.*] Romano, olim hoſte.

423. *Biturix.*] Galliæ Aquit. urbs *Bourges.* forte qui Bituriges *Bourdeaux.* *Longiſque leves.*] Haſtis pugnaces, vel longo bello ſubacti. *Sueſſones.*] Alii legunt *Axones*, pro accolis Axonis fluvii, in Rhemorum finibus. *Sueſſones.*] Notus Galliæ populus. Veſtigia vocis manuſcripti præferunt, *Sexones.* Vulgo *Axones* male. *Grotius.* *Sueſſones.*] Rhemis vicini *Soiſſons.*

424. *Optimus excuſſo.*] Jaculandi peritus. *Excuſſo lacerto.*] Ad jaculandum. *Leucus.*] Galliæ Belgicæ pop. quorum urbs *Toul.* *Rhemuſque lacerto.*] Galliæ pop. quorum primaria urbs *Rhemes.*

425. *Optima gens, &c.*] Sequanæ fluv. *Seine* accolæ. *Burgoignons.* equitandi periti.

426. *Et docilis rector.*] Et Belgæ pop. Oceano, Rheno, Matrona, & Sequana incluſi, è vehiculis falcatis prælianres. *Roſtrati Belga covini.*] Male legitur *monſtrati.* *Covini.*] Covinus, vehiculum falcatum eſt, cujus multus uſus fuit, apud Gallos & Britannos in prælio.

427. *Arvernique, &c.*] *Les gens d'Auvergne*, videntur pro Heduis poſiti, quibus ſunt vicini. Hedui autem *primi in urbe jus adepti ſunt; datum id fœderi antiquo, & quia ſoli Gallorum fraternitatis nomen cum pop. Rom. uſurpant.* Tacit. lib. 11. & Cic. ad Trebatium 7. & ad Attic. 1.

428. *Iliaco populi, &c.*] Trojano; proditur enim Antenorem exſtruxiſſe Clarum montem.

429. *Nervius.*] Galliæ Belgicæ pop. fero-

Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis
Vangiones : Batavíque truces, quos ære recurvo
Stridentes acuêre tubæ : quà Cinga pererrat
Gurgite : quà Rhodanus raptum velocibus undis
In mare fert Ararim : quà montibus ardua summis
Gens habitat cana pendentes rupe Gebennas :
Pictones immunes subigunt sua rura ; nec ultrà
Instabiles Turonas circumsita castra coërcent.
In nebulis Meduana tuis marcere perosus
Andus, jam placida Ligeris recreatur ab unda.
Inclyta Cæsareis Genabos dissolvitur alis.
Tu quoque lætatus converti prœlia Trevir :
Et nunc tonse Ligur, quondam per colla decora

Crini-

ferocissimus *de Tournay. Cæsi pellutus, &c.*] Apud Eburones Tetutius Sabinus & Arunculus Cotta cum quinque cohortibus in hybernis cæsi sunt fraude Ambiorigis. & apud Carnutes C. Fusius Cotta rei frumentariæ præfectus.

430. *Sarmata braccis.*] De quibus Ovid. 3. Trist. *Pellibus & sutis arcebant frigora braccis.* & Mela lib. 2. braccæ autem caligarum fluxarum genus: à qua veste, ea Galliæ pars dicta est Braccata, quæ postea Narbonensis. vide Baysium de re vest. & Jos. Scal. ad 4. lib. Propertii, & Is. Casaub. ad Suetonii August. & Ald. Manut. Quæsit. per ep. 22. & quæ Cluverius libro 2. de Antiq. German. cap. 16.

431. *Vangiones.*] Wormacenses, *Wormes. Batavique.*] Hollanders.

432. *Acuere.*] Incitavère in bella. *Cinga pererrat, &c.*] Fl. è Pyrenæis non procul à Narbonensi provincia. Cæs. lib. 1. belli civ.

433. *Rhodanus, &c.*] *Le Rhosne* in quem ad Lugdunum influit Arar. *la Saone.*

435. *Gebennas.*] Montes, qui Arvernos ab Helviis discludunt, nivales.

436. *Pictones.*] Quinque hos versus manuscripti antiqui omnes non habent. Itaque omninò adducor, ut adjectitios credam. *Grot. Pictones.*] Aquitaniæ pop. quorum regio *Poictou. Immunes, &c.*] Amotis præsidiis R.

437. *Turonas.*] Ita reposuimus ex MS. quo usus Canterus, in quo, *Turonos.* Ejusdem libri fide hunc versum illi *In nebulis*, præposuimus, aliquo nunc sensu, qui nullus alias. *Grotius. Turonas.*] Quorum territorium *Touraine*; urbs *Tours.*

438. *In nebulis, &c.*] Et Andegavenses à fontibus fluv. Meduanæ *le Mayne*, movent Ligerim versus. *le Loyre.*

439. *Andus.*] Malim *Andis.* Nam plurale est *Andes.* Grotius.

440. *Genabos.*] Eadem urbs quæ Genabum aliis, ut facile genera mutantur in peregrinis vocibus. Ita autem rescripsimus pro *Menabos.* Grotius. *Genabos.*] Oppidum ad Ligerim situm *Gian.* in Carnutibus. *Alis.*] Turmis, præsidiis.

441. *Converti prœlia.*] E Gallia in Italiam transferri bella. *Trevir.*] Pop. Belgiæ, quorum metropolis *Triers.*

442. *Tonse Ligur, &c.*] Gallia olim

C omnis

Crinibus effusis toti prælate Comatæ:
Et quibus immitis placatur sanguine diro
Teutates, horrensque feris altaribus Hesus;
Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ.
Vos quoque qui fortes animas, bellóque peremtas
Laudibus in longum vates dimittitis ævum,
Plurima securi fudistis carmina Bardi.
Et vos barbaricos ritus, morémque sinistrum
Sacrorum Druidæ positis repetistis ab armis.
Solis nosse deos, & cœli numina vobis,

Aut

omnis fuit Comata. Cisalpina in qua Ligures primum posuerunt capillos, sumpseruntque togas, unde & Togata dicta: Transalpina omnis Comata, præter Narbonensem provinciam, quæ Braccata dicta fuerat. Plin. lib. 1. cap. 17. & lib. 3. cap. 44. Sunt qui *Liger* legunt, & Ligeris fluv. accolas intelligunt.

443. *Prælate.*] Dicit Ligures virtute, Comatis prælatos.

445. *Teutates, Hesus; & Taranis Scythicæ, &c.*] Mercurius, Gallis Theutates, Ægyptiis ΘΕΥΘ. Plato in Phædro & Philebo. Cic. lib. 3. de Natur. Deor. Livius lib. 36. Lactant. de fals. rel. cap. 6. Hesus, sive Heus; Mars, quem asperrima placavere cultura; nam victimæ ejus fuere mortes captorum. Cæs. com. 6. de bel. Gal. Jornandes lib. de reb. Gothicis. Jupiter, quasi βροντᾶιος, *Tonans*, à Tatan, quod Wallis Britannis qui veteris Gallicæ linguæ vestigia & reliquias retinent (*tonitru* sonat) ut videtur Phil. Cluverio lib. 1. de antiquitate Germaniæ, cap. 9. His omnibus litatum humanis hostiis, uti Dianæ Tauricæ. vide Cæs lib. 6. de bello Gall. Solin. cap. 34. Mela lib. 3. c. 2. Lactant. lib. 1. de falsa relig. c. 21. Pythæi Adversaria lib. 1. cap. 3. Cluverium lib. 1. de Antiq. Ger. cap. 22. 26. & 28. *Hesus.*] *Esus* habent manuscripti, quomodo hoc nomen & apud Lactantium legitur. *Grotius.*

447. *Vos quoque, &c.*] Transitio ad aversionem Gallorum, quorum sacerdotes Gallia pacata ad intermissa studia & sacra se convertebant: & pro concione laudabant eos, qui fortiter in præliis occubuissent. *Hortens.*

449. *Securi fudistis carmina.*] Bellico tumultu & trepidatione, soluti: inter arma enim silent musæ. *Bardi.*] Ὑμνηταὶ ϗ ποιηταί, inquit Strabo l. 4. qui præter hos & Dryidas tertium genus τῶν τιμωμένων recenset, οὐάτεις, ἱεροποιοὺς ϗ φυσιολόγους. Mela cap. 2. lib. 3.

450. *Et vos, &c.*] Post Cæsaris abitum restituistis diræ immanitatis religionem, & sacra plusquam Scythica, humanis hostiis aræ admotis & à tergo cæsis.

451. *Druidæ.*] Πρὸς τῇ φυσιολογίᾳ, ϗ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκοῦντες δικαιότατοι, &c. Strabo lib. 4. horum erat sacrificia curare, jura religionis interpretari, &c. Cæs. lib. 6. de bello Gallico, magi & sacerdotes Gallorum. Marcell. lib. 15. vide & Cluverium de antiq. German. lib. 1. cap. 24. Mel. 2. cap. 3. lib.

452. *Solis nosse Deos.*] Propter paradoxa & diversas à cæteris sapientibus opiniones, de Deo, anima, mundo, &c.

453. Ne-

Aut solis nescire datum : nemora alta remotis
Incolitis lucis. vobis auctoribus, umbræ
Non tacitas Erebi sedes, Ditísque profundi
Pallida regna petunt : regit idem spiritus artus
Orbe alio : longæ (canitis si cognita) vitæ
Mors media est. certè populi, quos despicit Arctos,
Felices errore suo, quos ille timorum
Maximus, haud urget leti metus. inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis : & ignavum rediture parcere vitæ.
Et vos crinigeros bellis arcere Caycos
Oppositi, petitis Romam; Rhenúque feroces
Deseritis ripas, & apertum gentibus orbem.
Cæsar, ut immensæ collecto robore vires
Audendi majora fidem fecêre, per omnem
Spargitur Italiam; vicináque mœnia complet.
Vana quoque ad veros accessit fama timores,

Irru-

453. *Nemora alta, &c.*] Unde & iis nomen, à δρῦς. Plin. lib. 16. cap. 44.

454. *Vobis auctoribus, &c.*] Vos asseritis animas è corporibus migrantes non descendere ad inferos, sed orbe alio in alia corpora migrare, atque hinc felices prædicat Septentrionales, qui disciplina horum instituti, τὸ πάντων φοβερώτατον, mortem contemnunt, imo appetunt, ut quæ viam ad immortalitatem sternat. Pomp. Mela cap. 2. lib. 3.

458. *Mors media est.*] Id est, media morte pervenitur ad æternam illam vitam. *Sulpitius.*

462. *Ignavum.*] Quia turpe existimant, mortem effugere.

463. *Et vos crinigeros, &c.*] Et vos in præsidiis positi ad cohibendos Chaucos (quos Claudianus ad Stiliconem appellat Chaycos. *Frisios, Groningenses, Bremenses & Luneburgenses*) evocati à Cæsare per R. deseritis Rheni ripas & Germaniam à Cæs. patefactam sequentibus Imp.

465. *Orbem apertum.*] Orbem Germanicum dicit. *Hortens.*

466. *Cæsar ut immensæ.*] Ab enumeratione populorum, quos vicerat Cæsar; quique eum in Italiam ex castris secuti ad bellum fuere; ad omissam, vel intermissam rerum gestarum seriem, redit Poëta: & primum quidem disertè simul & graviter narrat, quanta trepidatione, tumultu ac pavore, urbem, totamque Italiam, fama ejus adventus compleverit. Ordine commemorat ea, quæ belli proœmia comitari solent. *Hortens. Cæsar, &c.*] Cæsar evocatis legionibus & subsequi jussis, Pisaurum, Fanum, Anconam cæterasque Italiæ urbes præsidiis firmat. Cæs. 1. civ. bel.

469. *Vanæ quoque, &c.*] Fugæ igitur, & conversiones omnibus in locis summa trepidatione fieri cœptæ, &c. quum

Cæsa-

Irrupitque animos populi, cladémque futuram
Intulit, & velox properantis nuntia belli
Innumeras solvit falsa in præconia linguas.
Est qui, tauriferis ubi se Mevania campis
Explicat, audaces ruere in certamina turmas
Afferat, & quà Nar Tyberino illabitur amni
Barbaricas sævi discurrere Cæsaris alas:
Ipsum omnes aquilas, collatáque signa ferentem,
Agmine non uno, densísque incedere castris.
Nec, qualem meminêre, vident: majórque, ferúsque
Mentibus occurrit, victóque immanior hoste.
Hunc inter Rhenum populos Alpésque jacentes,
Finibus Arctöis, patriáque à sede revulsos
Ponè sequi, jussámque feris à gentibus Urbem,
Romano spectante, rapi. sic quisque pavendo

Dat

Cæsarem cum universis copiis adesse crederent. Appian. 2. *Arma, cruor, cædes, incendia, totaque bella Ante oculos volitant, &c.* Petron.

471. *Velox properantis, &c.*] *Fama malum, quo non aliud velocius ullum.* Æneid. 4. Virg. *Interea volucer motis conterrita pennis, Fama volat, summi que petit juga celsa Palati.* Petron.

472. *Præconia.*] Denuntiationes.

473. *Est qui, &c.*] Sunt qui falsò divulgant, turmas Cæsaris vastare Umbriam, cujus oppidum est Mevania, *Bevagna*, quam alluit Clitumnus armentis gratus. *Tauriferis.*] Eo indicat, inde eximios tauros Romam mitti solere, qui pro victimis cædebantur.

475. *Et qua Nar, &c.*] Et qua Nar Umbriæ fluv. prope montes Spoletanos in Tybrim effunditur.

476. *Barbaricas.*] Cæsaris copias ex Numidis, Gallis, Germanis aliisque barbaris nationibus conflatas, per has regiones discurrere ac vagari. *Alas.*] Alæ equitum dicuntur ab eo, quod ad similitudinem alarum utrinque protegant acies. *Hortens.*

477. *Ipsum omnes aquilas, &c.*] Imaginantur se videre eum ferociorem factum ipsis Gallis hostibus quos vicerit. *vel* ferociorem atque elatiorem ob victos hostes. Tum milites ei multos esse, eosque audaces, & ad maleficium inferendum paratos ferebant. quemadmodum fere in id genus negociis omnia magis terribilia referri solent. hinc fuga tumultuaria, &c. Dio. l.41.

478. *Densisque castris.*] Præ copiarum multitudine.

479. *Nec qualem, &c.*] Tam mitem & placabilem.

481. *Hunc inter, &c.*] Helvetios, cæterosque Gallos & Germanos sequi Cæsarem.

482. *Revulsos.*] Quasi vi extractos, compulsosque ad bellum.

484. *Spectante.*] Neque prohibente. *Pathetice*, vel, spectante, nec se patriæ direptione contaminante. *Sic quisque pavendo, &c.*] Nam ut quisque est affectus, ita rebus vel affingit, vel detrahit; amplificat extenuatve. Neque

Dat vires fama: nullóque auctore malorum
Quæ finxêre, timent. nec solum vulgus inani
Percussum terrore pavet: sed curia, & ipsi
Sedibus exiliere Patres, invisáque belli
Consulibus fugiens mandat decreta Senatus.
Tum quæ tuta petant; & quæ metuenda relinquant,
Incerti, quò quemque fugæ tulit impetus, urgent
Præcipitem populum, serięque hærentia longa
Agmina prorumpunt. credas aut tecta nefandas
Corripuisse faces, aut jam quatiente ruina
Nutantes pendere domos. sic turba per urbem
Præcipiti lymphata gradu, velut, unica rebus
Spes foret afflictis patrios excedere muros,
Inconsulta ruit. qualis cùm turbidus Auster
Reppulit à Libycis immensum Syrtibus æquor,

Fractá-

que ullus temere reperitur, qui ea, qua quid acceperit fide, alteri sine additamento tradit. *Hortens.*

485. *Nulloque auctore malorum.*] Ut vel ad famam id referatur, cujus nullus certus sciretur author: vel ad id quod sequitur, nullo authore malorum: quæ sibi quisque finxit mala timuit, & ob oculos velut præsentia versantur. *Hortensius.*

488. *Invisaque belli, &c.*] Senatus mandat Consulibus, *Videant ne quid detrimenti Resp. capiat, Cæsarem persequantur, delectum habeant, exercitum conscribant.* Hi urbe continuo excedunt, Capuamque ad Pomp. profecti, summam Imperii ei deferunt.

490. *Tumquæ, &c.*] Fuit ea fuga omnino turbarum ac tumultuum plena. Qui enim urbe exibant (ordinis senatorii equestrisque fere primarii homines) etsi videbantur ad bellum proficisci, tamen revera ea patiebantur quæ captis usu veniunt. Dio. lib. 41. *Huic fuga per terras, illi magis unda probatur; et patria est, pontus jam tutior, &c. Quantum quisque timet, tantum fugit.* Petron.

492. *Serieque hærentia.*] Hoc est, longo ordine emigrantium in morem erumpunt ex urbe. *Hortens.*

493. *Credas aut tecta, &c.*] Uti fieri solet grassante incendio, aut terræ motu tectis ruinam minante.

495. *Nutantes.*] Minantes casum è motu terræ.

496. *Lymphata gradu, &c.*] Mente alienata, furore autem correptos credebant veteres conspexisse in fontibus Nympham aliquam, cujus iratæ spiritu agitarentur. vide quæ ad Senecæ Medeam, ℣ſ. 386. cane rabido morsi horrent conspectam lympham.

498. *Qualis cum turbidus Auster.*] Qualiter tempestate deprehensi gubernator, nautæ, vectoresque se in mare præcipitant deserta navi necdum soluta: sic, &c. de Syrtibus supra ℣ſ. 367. Et hunc locum explicat Petronius: *Ac velut ex alto quum magno inhorruit Auster, &c. Hic dat vela fugæ Fortunæque omnia credit.*

501. Ma-

Fractáque veliferi sonuerunt pondera mali,
Desilit in fluctus deserta puppe magister,
Navitáque, & nondum sparsa compage carinæ,
Naufragium sibi quisque facit: sic urbe relicta
In bellum fugitur. nullum jam languidus ævo
Evaluit revocare parens, conjuxve maritum
Fletibus, aut patrii, dubiæ dum vota salutis
Conciperent, tenuêre Lares: nec limine quisquam
Hæsit, & extremo tunc forsitan urbis amatæ
Plenus abit visu: ruit irrevocabile vulgus.
O faciles dare summa Deos, eadémque tueri
Difficiles! urbem populis, victísque frequentem
Gentibus, & generis, coëat si turba, capacem
Humani, facilem venturo Cæsare prædam
Ignavæ liquêre manus. cùm pressus ab hoste
Clauditur externis miles Romanus in oris,

Effugit

501. *Magister.*] Quem Pompeio & Senatui comparat; nautas verò populo.

502. *Sparsa compage.*] Navi adhuc integra, & nondum dissoluta compage seu contextura. *Sulpit.*

506. *Dubiæ dum vota, &c.*] Coss. nec conceptis votis nec peractis de more sacrificiis fugam corripuere. Plutar. Cæs.

507. *Lares.*] Domestici dii, custodes domus, Laræ nymphæ & Mercurii filii. *Ille manus trepida natos tenet: ille penates Occultat gremio, deploratumque relinquit Limen.* Petron. *Nec limine, &c.*] Nec quisquam in discessu subinde respexit, sed tanquam videndi cupiditate expletus, neque amplius videre cupiens, abiit.

508. *Extremo visu.*] Pathos à gestu. Solet enim ita plerumque fieri, ut in discessu subinde respiciamus ea, quæ fuerunt nobis jucundissima, tanquam nunquam rursum visuri. *Hortens.*

510. *O faciles.*] Amplificando rem poëta sententiose exclamat. *O faciles, &c.*] Dilatat narrationem ab exclamatione per indignationem in Deos nimis faciles in magnis rebus largiendis; sed qui gravatè eas tueantur; non verò quod nequeant, sed quod nolint. *Hortens.*

511. *Urbem populis, &c.*] Exaggerat indignitatem rei à loco, quod cives, qui consueverant urbes & castra exterarum gentium expugnare; nunc Romam frequentissimam, per ignaviam & metum deserant. Addit Hyperbolen, quæ omnes gentes humanas reciperet, si eò confluerent. *Hortens.*

512. *Generis.*] *Hyperbole.*

514. *Cum pressus, &c.*] Romani in agro hostili ab hoste pressi, fossa, vallo & aggere è cespitibus subito opere congestis se tuentur: jam vero urbem bene munitam & suam, sub primum adventantis Cæs. rumorem deserunt. *Gaudet Roma fuga, debellatique Quirites Rumoris sonitu mœrentia tecta relinquunt.* Petron. Arb.

522. *Pom-*

Effugit exiguo nocturna pericula vallo:
Et subitus rapti munimine cespitis agger
Præbet securos intra tentoria somnos.
Tu tantùm audito bellorum murmure Roma
Desereris; nox una tuis non credita muris.
Danda tamen venia est tantorum danda pavorum:
Pompeio fugiente timent. tum ne qua futuri
Spes saltem trepidas mentes levet, addita fati
Pejoris manifesta fides, Superique minaces,
Prodigiis terras implerunt, æthera, pontum.
Ignota obscuræ viderunt sidera noctes,
Ardentémque polum flammis, cœlóque volantes
Obliquas per inane faces, crinémque timendi
Sideris, & terris mutantem regna cometen.
Fulgura fallaci micuerunt crebra sereno:
Et varias ignis denso dedit aëre formas.
Nunc jaculum longo, nunc sparso lumine lampas

Emi-

522. *Pompeio fugiente timent.*] *Empha-*, Mag. illo Pompeio, gentium victo- civitatis suæ principe. *Quid tam par- queror? gemino cum Consule Magnus: tremor Ponti, &c. Pro pudor! Imperii erto nomine fugit: ut Fortuna levis Ma- quoque terga videret.* Petron. Arbit. *n ne qua, &c.*] Poëta ne videatur hi- ricis cedere, portenta etiam & pro- ia refert. Quod idem facit Appia- lib. 2. de civ. bell. Monstra, *inquit*, terea ac signa cœlestia mentem ple- que territabant. Nam sanguinem isse, deorum sudasse simulachra, plu- a è cœlo tacta fuisse templa: Mu- etiam peperisse memorant, mul- ae alia horrenda apparuisse, quæ p. interitum, mutationemque por- lerent. Supplicationes igitur ut communi consternatione decretæ, &c.

26. *Ignota obscuræ, &c.*] Appare- noctu stellæ non aliàs visæ aut ob- itæ.

527. *Ardentemque polum flammis.*] Cœlum ardere visum, quod fit sublatis in altiora ventis. *Cœloque, &c.*] *Præcipites stellæ passimque volare videntur, Quum vaga per liquidum scintillant lumina mundum: Et tenues longis jaculantur crinibus ignes, &c.* Manil. 1.

528. *Crinemq; &c. terris mutant. &c.*] Crinitam stellam, κομήτην, diri ominis, tristia portendentem. *Nunquam spectatum impune cometam.* Claud. οὐδεὶς κομήτης ὅςις οὐ κακὸν φέρει. sed de his adi Meteorologos & Physicos.

530. *Fulgura fallaci, &c.*] E nube elisa naturaliter; in sereno non sine prodigio. *Diespiter igni corusco nubila dividens Plerumque per purum sonantes, Egit equos volucremque currum.* Horat. lib. 1. Od. 34.

532. *Jaculum longo, &c.*] Ἀκοντίας βολὶς, subtilioribus commixtis constans, sursumque evolans. *Lampas, &c.*] Λύχνος, candela, fumus rarus & tenuis, in longum & latum distensus.

Emicuit cœlo : tacitum ſine nubibus ullis
Fulmen, & Arctoïs rapiens de partibus ignem,
Percuſſit Latiale caput : ſtellæque minores
Per vacuum ſolitæ noctis decurrere tempus,
In medium venêre diem : cornúque coacto
Jam Phœbe toto fratrem cùm redderet orbe,
Terrarum ſubita percuſſa expalluit umbra.
Ipſe caput medio Titan cùm ferret Olympo,
Condidit ardentes atra caligine currus,
Involvitque orbem tenebris, gentéſque coëgit
Deſperare diem : qualem fugiente per ortus
Sole Thyeſteæ noctem duxêre Mycenæ.
Ora ferox Siculæ laxavit Mulciber Ætnæ;
Nec tulit in cœlum flammas, ſed vertice prono
Ignis in Heſperium cecidit latus. atra Charybdis
Sanguineum fundo torſit mare. flebile ſævi
Latravêre canes. Veſtali raptus ab ara

Ignis,

533. *Tacitum ſine, &c.*] Sine tonitru, è nube rara vel nulla.

534. *Arctois rapiens, &c.*] Quod perraro fit, cum Notus dicatur fulminis fabricator. verum hoc, ut notet hoſtes ex Septentrione advenrare.

535. *Latiale caput.*] Capirolium, vel Romam capur Larii vel ædem Jovis Latialis in monte Albano.

537. *In medium venere diem.*] Apparuere medio die. *Cornuque coacto, &c.*] Luna defecit, pleno jam orbe inſtar ſolis & objectu terræ impedita, ne ſolem viderer. *Parte alia plenos extinxit Cynthia vultus Et lucem ſceleri ſubduxit.* Petron.

538. *Fratrem cum redderet.*] Repræſentaret Solem integra rotunditate.

540. *Ipſe caput medio, &c.*] Sol jam meridionalis deliquium paſſus eſt interventu Lunæ. *Ore cruento Deformis Titan vultus caligine texit.* Petron.

543. *Qualem fugiente per ortus.*] Sicut olim in ortum reverſo ſole cœnam Arrei abominante. vide Senecæ Thyeſten, & quæ nos ad chorum ejus ultim.

545. *Ora ferox Siculæ, &c.*] Crateras, unde flammas, fumos, & interdum lapides ardentes eructat Ætna mons Siciliæ, aperuit, neque flammas ſurſum miſit ut ſolita eſt, ſed Italiam verſus inclinatas, quaſi mox civili bello arſuram. *Jamque Ætna voratur ignibus inſolitis.* Petron.

547. *Charybdis.*] Siculum fretum, in qua Charybdis vorago ſanguinem ex imo eructavit.

548. *Flebile ſævi, &c.*] Scylla ſaxum in freto Siculo, quam canibus marinis ſuccinctam inguina fingunt, propter undas cavernis ſcopuli alliſas & latrare viſas, jam flebile quiddam ſonuit.

549. *Veſtali raptus, &c.*] Ignis Veſtalis, de quo ſupra ỳſ. 199. extinctus.

550. *Oſten-*

Ignis, & ostendens confectas flamma Latinas
Scinditur in partes, geminóque cacumine surgit,
Thebanos imitata rogos. tum cardine tellus
Subsedit, veterémque jugis nutantibus Alpes
Discussêre nivem. Tethys majoribus undis
Hesperiam Calpen, summumque implevit Atlanta.
Indigetes flevisse deos, Urbísque laborem
Testatos sudore Lares, delapsáque templis
Dona suis, dirásque diem fœdasse volucres
Accipimus; silvísque feras sub nocte relictis
Audaces media posuisse cubilia Roma.
Tum pecudum faciles humana ad murmura linguæ,
Monstrosique hominum partus, numeróque modóque
Membrorum; matrémque suus conterruit infans:
Diráque per populum Cumanæ carmina vatis

Vul-

550. *Ostendens confectas, &c.*] Flamma sacrificii quod fiebat Jovi Latiali in monte Albano, conceptum nomine pop. Latini in feriis Latinis quotannis lib. 5. ℣. 400. in duas partes divisa ascendit, divisionem & discordiam portendens. *Confectas.*] Finitas: nam peracto nocturno sacrificio Latinæ finitæ erant. Unde alibi: *Vidit flammiferas confectas nocte Latinas. Latinas.*] Ita sæpè absolute ponitur, ut subaudiatur, *ferias*. Sulpitius.

552. *Thebanos imitata rogos.*] Rogi, in quem eundem Eteocles & Polynices filii OEdipi apud Thebas mutuis concisi vulneribus fuerunt conjecti, flamma in duas se partes divisit, æterni odii testis. Stat. 1. 2. lib.

553. *Subsedit.*] Diducta in hiatum subsedit. *Veteremque jugis, &c.*] Terræ motu agitatis Alpibus excussæ nives.

554. *Tethys majoribus, &c.*] Altius inundavit Oceanus occidentalis inter Calpen Hispaniæ terminum *Gibraltar* & Abylam extremum Mauritaniæ montem, pro quo videtur poëta posuisse Atlanta minorem, scil. *Errif.* prope Herculis columnas.

556. *Indigetes flevisse deos.*] Qui ex hominibus inter deos relati sunt.

557. *Lares.*] Deos domesticos, habitu peregrinantium formatos & caninis pellibus amictos. *Delapsaque templis, &c.*] Donaria, anathemata diis suspensa sponte decidisse.

558. *Dirasque diem, &c.*] Ominosas & noctis filias aves interdiu apparuisse.

560. *Media posuisse cubilia.*] Dicit feras noctu è sylvis urbem intrasse, & in medio foro sua lustra posuisse; quod quidem significabat, urbem fuga civium desertum iri, & solitudinem quandam fore. *Hortens.*

561. *Tum pecudum, &c.*] Boves locutos, ut bello Punic. 2. & Macedonico. *Pecudesque locutas*, Virgil. 1. Georgicor.

562. *Monstrosique hominum, &c.*] Habentes membra plura vel pauciora, diversa, majora, &c.

564. *Cumana carmina, &c.*] Sibyllæ Cumanæ carmina.

Vulgantur. tum, quos sectis Bellona lacertis
Sæva movet, cecinêre deos: crinémque rotantes
Sanguinei populis ululârunt tristia Galli.
Compositis plenæ gemuerunt ossibus urnæ.
Tum fragor armorum, magnæque per avia voces
Auditæ nemorum: & venientes cominus umbræ.
Quíque colunt junctos extremis mœnibus agros,
Diffugiunt: ingens Urbem cingebat Erinnys,
Excutiens pronam flagranti vertice pinum,
Stridentésque comas: Thebanam qualis Agaven
Impulit, aut sævi contorsit tela Lycurgi
Eumenis: aut qualem jussu Junonis iniquæ
Horruit Alcides, viso jam Dite, Megæram.
Insonuêre tubæ, & quanto clamore cohortes
Miscentur, tantum nox atra silentibus auris.

Edi-

565. *Quos sectis Bellona, &c.*] Corybantes & Galli numine Bellonæ & Cybeles afflati, sectis sibi humeris & lacertis, rotatoque capite saltantes vaticinabantur tristia. vide quæ nos ad Senec. Med. 804. cervices lubricis intorquentes motibus crinesque pendulos rotantes in circulum, &c. ancipiti ferro, quod gerebant, sua quisque brachia dissecant. Apul. 8. Met.

566. *Crinemque rotantes Sanguinei.*] Non *sanguineum crinem*, ut ante: sed illi sanguinolenti, *Quos circumtonuit gaudens Bellona cruentis.* Nostrum hoc ex conjectura probant manuscripti Thuani, & regiorum unus. *Grotius.*

567. *Ulularunt.*] Tristi voce & ululatu horrenda canebant. *Galli.*] Sic fuerunt hi sacerdotes appellati, à Gallo fluvio Phrygiæ, ad quem sua Orgia exercebant; sive quod ex eo bibentes furerent. *Hortens.*

568. *Compositis plenæ, &c.*] Manes etiam placati, gemuerunt è sepulchris.

569. *Tum fragor armorum, &c.*] Sic Virg. 1. Georg. *Armorum crepitus, &c.* & Ovid. 15. Metam. *Arma ferunt, &c.* quos noster videtur hic imitatus.

570. *Venientes cominus umbræ.*] Conspectæ prope umbræ. *Ecce inter tumulos, atque ossa carentia bustis Umbrarum facies diro stridore minatur.* Petron.

572. *Ingens Urbem cingebat Erinnys, &c. Thebanam qualis Agaven Impulit, aut sævi contorsit, &c.*] Furia per urbem visa, purpureos concutere crines & flagrantem obviis intendere facem. *Emergit late Ditis chorus horrida Erinnys. Et Bellona minax, facibusque armata Megæra, Letumque, &c.* Petron. Arb. Qualis Agaven stimulavit in cædem filii sui Penthei, aut Lycurgum regem Thraciæ; qui dum Bacchi odio vites exscinderet, sua sibi crura præcidit: aut Herculem, qui ab inferis reversus, immissa à Junone furia correptus, uxorem suam & liberos interfecit. Senec. Herc. Fu.

573. *Excutiens pinum.*] Agitans facem ex pinu, intentam in obvios.

578. *Insonuêre tubæ, &c.*] Noctu auditæ tubæ & exercituum concursus clamoresque.

580. *Et*

Edidit: & medio visi consurgere Campo
Tristia Syllani cecinêre oracula manes:
Tollentémque caput gelidas Anienis ad undas
Agricolæ fracto Marium fugêre sepulcro.
Hæc propter placuit Tuscos de more vetusto
Acciri vates. quorum qui maximus ævo
Aruns incoluit deserta mœnia Lunæ,
Fulminis edoctus motus, venásque calentes,
Fibrarum, & monitus volitantis in aëre pennæ:
Monstra jubet primùm, quæ nullo semine discors
Protulerat natura, rapi, sterilíque nefandos
Ex utero fetus infaustis urere flammis.
Mox jubet & totam pavidis à civibus Urbem
Ambiri, & festo purgantes mœnia lustro:
Longa per extremos pomœria cingere fines
Pontifices, sacri quibus est permissa potestas.

Turba

580. *Et medio, &c.*] Syllæ manes è sepulchro in campo Martio horrenda suique temporis æmula prædixerunt.

582. *Tollentemque caput, &c.*] Rusticis visus Marius emicans è sepulchro.

583. *Sepulcro.*] *Signate.* Sylla enim reversus victor Caji Marii reliquias sitas apud Anienem fluv. erutas dissipari jusserat.

584. *Tuscos de more, &c.*] Rerum divinatum atque sacrificiorum peritissimos. namque divinandi disciplinam, atque ritus ad religionem spectantes, Thusci à Græcis (hi autem à Chaldæis habuerant) percepta Romanis tradidere.

586. *Desertæ mœnia.*] Incolis vacuæ & raræ. *Lunæ.*] Primi Etruriæ oppidi, cum portu, à cujus sinu, Lunæ curvaturam referente, nomen habere videtur.

587. *Fulminis edoctus motus.*] Fulminum evocationes, aruspicinam, avium garritus & volatus callens, sic Virg. de Heleno, *interpres divum, &c. Et volucrum linguas & præpetis omina pennæ.* Æn. 3.

589. *Monstra jubet primum.*] Aruns primum jubet prodigia procurari, monstrosos partus cremari, urbem lustrari. *Nullo semine.*] Dubito an *nullo semine*, quasi sponte nata dicat: an rectius *misto semine:* ita enim melius cohæret *discors natura.* Δημόκριτος ἔφησι γίγνεσθαι τὰ τέρατα διὰ τὸ δύο γονὰς πίπτειν. Arist. de Gen. Animal. l. IV. c. IV. *Grot.* *Nullo semine, &c.*] H. Grotius legit *misto semine*, propter τὸ *discors natura*, quamvis possit de mula intelligi *sterili ex utero.*

591. *Ex utero.*] Hoc propter mulam, quæ pepererat, dixit.

593. *Ambiri.*] Circuitione solenni ac purgatione, Amburbio.

594. *Pomœria cingere fines.*] Spatium post, pone, vel proxime murum. quod neque habitari, neque arari fas erat.

595. *Pontifices, &c.*] Præcedebant Pontifices, rerum quæ ad sacra pertinent, doctores, consulti, custodes, dicti à ponte sublicio, quem fieri & restitui ab ipsis oportebat.

596. *Turba*

Turba minor ritu sequitur succincta Gabino,
Vestalémque chorum ducit vittata sacerdos,
Trojanam soli cui fas vidisse Minervam.
Tum qui fata deûm, secretáque carmina servant,
Et lotam parvo revocant Almone Cybellen:
Et doctus volucres Augur servare sinistras:
Septemvírque epulis festis, Titiíque sodales:
Et Salius læto portans ancilia collo:
Et tollens apicem generoso vertice Flamen.
Dúmque illi effusam longis anfractibus urbem
Circumëunt, Aruns dispersos fulminis ignes
Colligit, & terræ mæsto cum murmure condit,

Dátque

596. *Turba minor, &c.*] Minores sacerdotes. *Gabino.*] Toga sic in tergum rejecta, ut ejus lacinia revocata hominem cingeret. à Gabiis Volscorum opp. mos ortus, eujus cives ad subitaneum bellum ita cincti profecti, redierunt victores.

597. *Vestalemque chorum ducit.*] Numero sex. *Vittata sacerdos.*] Infulis ceu vittis, teniis caput cincta antistes Vestalium max.

598. *Trojanam Minervam.*] Palladium ab Ænea è Troja in Italiam advectum.

599. *Qui fata deum, &c.*] Quindecim viri, quibus Sibyllinos libros custodiendi inspiciendique potestas.

600. *Lotam parvo, &c.*] Qui ut Galli Cybeles sacerdotes matrem deûm Pessinuntiam in Almone fluv. quotannis lavabant. Ovid. 4. Fast. *Revocant.*] MSS. quidam *referunt.* non male. *Grot.*

601. *Augur.*] Augures. *Sinistras.*] Auspicatas, quia quæ à diis missa sunt dextra, nobis sunt sinistra; *vel* quia Romanis quibus in auspiciis captandis pars antica erat Meridies; Oriens, melior cœli pars, fuit sinistra.

602. *Septemvirque epulis.*] Septemviri Epulones, quibus ludorum epulare sacrificium curæ erat. *Festis.*] Non *festus.* Sed, *Septemvir festis epulis*, curandis scil. Ita ut emendavimus, habet MS. Puteanorum. *Grotius.* *Titiique sodales.*] Apollinis sac. à titiis avibus, quas observare soliti sunt. dicti aliis, à Tito Tatio. Tacit. 1. Annal.

603. *Salius læto, &c.*] Salii 12. Martis sacerdotes, ancilia, hoc est, scuta (è quibus unum è cœlo cecidisse fertur regnante Numa, imperio fatale) gestantes, saltantesque.

604. *Tollens Flamen.*] Flamines præcipue tres, Dialis, Martialis, Quirinalis, quasi Filamines dicti. quod licio in capite velati erant semper, ac caput cinctum habebant filo, Var. lib. 4. de L. L. à Pileo, Putarch. à flama, sacra ea est infula, Dionys. 2. vel à flammeo, velamento, capitis. Jos. Scal. in Varron, à virga lanata.

606. *Dispersos fulminis, &c.*] Dispersos ignes & fulgurita in unum redigit, tacita cum prece terræ condit, & locum appellat Bidental. vide quæ nos ad Persii Sat. 2. vs. 27. Ex cœli regionibus inquit H. Grotius. Cic. *Cœli fulgura regionibus ratis temperanto.*

607. *Tacito cum murmure condit, &c.*] Significat monumentum eo loco statui, aram nempe vel Puteal, cum aliqua fortasse inscriptione, quæ testaretur

fulgur

Dátque locis nomen, sacris tunc admovet aris
Electa cervice marem. jam fundere Bacchum
Ceperat, obliquóque molas inducere cultro:
Impatiénsque diu non grati victima sacri,
Cornua succincti premerent cùm torva ministri,
Deposito victum præbebat poplite collum.
Nec cruor emicuit solitus: sed vulnere largo
Diffusum rutilo nigrum pro sanguine virus.
Palluit attonitus sacris feralibus Aruns:
Atque iram Superûm raptis quæsivit in extis.
Terruit ipse color vatem: nam pallida tetris
Viscera tincta notis, gelidóque infecta cruore
Plurimus asperso variabat sanguine livor.

Cernit

fulgur sub illa ara conditum. Vetus Interpres Juvenalis hoc modo explicat quid sit fulgura condere: *condi fulgura dicuntur, quotiescunque Pontifex dispersos ignes in unum redigit quadam tacita ignorataque prece, & locum aggestione consecratum it.* Salmas.

608. *Datque locis nomen.*] Ex cæli regionibus. Cicero: *Cæli fulgura regionibus ratis temperanto.*

609. *Electa cervice marem.*] Taurum egregium & eximium. *Fundere Bacchum.*] Fronti victimæ inter cornua invergere vinum.

610. *Obliquoque.*] Transverso, vel supposito. vide Thyest. Sen. ỳs. 692. *Molas inducere cultro.*] Salsas fruges, hordeum sale mistum, quo frons victimæ, focus & cultri aspergebantur.

611. *Impatiensque diu, &c.*] Si hostia aris admota refugeret, reluctaretur, mugitum icta daret, aut non placide caderet, ingratum censebatur sacrificium.

615. *Virus.*] Tetra & virulenta sanies.

616. *Feralibus Aruns.*] Funestis, exitialibus, *feram* enim antiqui mortem dixerunt.

617. *Extis.*] Exta sunt, quæ ex visceribus sacrificantur diis, vide quæ nos ad Sen. Thyest. ỳs. 763. quæ eadem & *viscera* dici videntur, Oedip. Senec. ỳs. 332. & 354.

618. *Terruit ipse color vatem.*] Videt enim exta maculosa, gelida, livida, tabida, putria. *Nam pallida, &c.*] Aruspices imaginatione dividebant jecur in duas partes *familiarem* & *hostilem*, deinde ex utriusque partis habitu, plenitudine, colore, &c. conjiciebant quid nobis, quid hosti esset eventurum. Cic. 2. de divin. *Quæ pars inimici, quæ pars familiaris esset. Fissum familiare & vitale tractant.* Apparet duplex fissum fuisse: unum *familiare*, ut opinor, in jecore: alterum *vitale* in aliis extis, ut pulmone: de quo Lucanus, *Parvisque secat vitalia limes.* Fissum etiam unum erat nostrum, alterum hostium, eratque, ut conjicio, linea quædam & limes, qui fibras in extis, ut jecore medio, bipartito secabat & dirimebat. Erat & duplex in jecore caput, unum nostrum, alterum adversariorum. Lucan. *Ecce videt cap.* Hæc Turnebus lib. 5. Advers. cap. 18. & lib. 11. cap. 27. Hic autem ab hostili parte, Cæs. scilicet læta omnia; à familiari (Romæ scil. Pompeique) infausta conjicit.

621. *Tabe*

Cernit tabe jecur madidum: venásque minaces
Hostili de parte videt. pulmonis anheli
Fibra latet, parvúsque secat vitalia limes.
Cor jacet: & saniem per hiantes viscera rimas
Emittunt: prodúntque suas omenta latebras.
Quódque (nefas) nullis impunè apparuit extis,
Ecce videt capiti fibrarum increscere molem
Alterius capitis: pars ægra & marcida pendet,
Pars micat, & celeri venas movet improba pulsu.
His ubi concepit magnorum fata malorum,
Exclamat: Vix fas Superi quæcunque monetis
Prodere me populis: neque enim tibi summe litavi
Juppiter hoc sacrum: cæsique in viscera tauri
Inferni venêre Dei. non fanda timemus:
Sed venient majora metu. Dii visa secundent,
Et fibris sit nulla fides; sed conditor artis

Finxe-

621. *Tabe jecur.*] Jecur sanie corruptum. *Venasque minaces.*] Quasi exitium & calamitatem aliquam.

622. *Pulmonis anheli.*] Quod è pulmone, ceu folle respiramus & ducimus anhelitum. *Hortens.*

623. *Parvus limes.*] Præcordia indicat; membrana illa quæ cor & pulmones à jecore & liene dirimit, Græcis diaphragma appellatur.

624. *Cor jacet.*] Cor non palpitat. *Et saniem.*] Putridum & corruptum sanguinem. *Hiantes rimas.*] Fissuras se aperientes. *Produnt.*] Ostendunt. *Hort. Sulpit.*

627. *Capiti fibrarum, &c.*] Visa sunt etiam, inquit, magni mali argumentum duo jocinoris capita, quorum unum ab altero opprimebatur. *Impune.*] Sine gravi incommodo. *Increscere.*] Insurgere, & hoc victoriam indicat. *Sulpitius.*

628. *Pendet.*] Non movetur.

629. *Pars micat.*] Salit & palpitat. *Improba.*] Audax. *Celeri pulsu.*] Quo audacia & celeritas Cæsaris significatur.

631. *Monetis.*] Alii, *movetis.*

632. *Neque enim tibi summe litavi, &c. cæsique in viscera tauri, &c.*] Video me non litasse, id est, non placasse Jovem hac hostia ingrata, cujus extis dii iras suas ostenderunt. vel piaculari, qua erratum est, forte quod Jovi taurum immolari negant. vide quæ ad Sen. Medeam, ℣s. 61. & Hercu. Fu. vers. 299. Omnia vero apparuere tristia, ac si diis inferis litassem. Virgil. 6. Æneid. *Tum Stygio regi, &c.*

634. *Inferni venere.*] Eruditè exponit, quibus Diis tauro litavit; nempe inferis, quos in viscera venisse ait. *Majora.*] Detestabiliora. *Hortens.*

635. *Dii visa secundent.*] Benè precantis, & deprecantis infortunium; imò calamitatem imminentem, quam exta portenderent. *Hortens.*

636. *Et fibris sit nulla fides, sed conditor artis, &c.*] Et fallat aruspicina ars. neque fides habeatur Tagi artis hujus inventori. hunc autem, è sulco in agro

Tarqui-

Finxerit ista Tages. flexu sic omina Tuscus
Involvens, multáque tegens ambage canebat.
At Figulus, cui cura Deos, secretáque cœli
Nosse fuit, quem non stellarum Ægyptia Memphis
Æquaret visu, numerisque moventibus astra,
Aut hic errat (ait) nulla cum lege per ævum
Mundus, & incerto discurrunt sidera motu:
Aut, si fata movent, orbi, generique paratur
Humano matura lues. terra ne dehiscent,
Subsidentque urbes? an tollet fervidus aër
Temperiem? segetes tellus infida negabit?
Omnis an infusis miscebitur unda venenis?
Quod cladis genus, ô Superi? qua peste paratis
Sævitiam? extremi multorum tempus in unum
Convenêre dies. summo si frigida cœlo

Stella

quiniensi natum puerili specie do- se Etruscos aruspicinam, refert Ci- 2. de divin. & Ovid. 15. Met.

37. *Omina.*] Alii *omnia.*

39. *At Figulus.*] Lucanus, ante- m ad prædictionem futuri belli è fi- ı revolutionum & planetarum per- at, præmittit artificiose prosopo- hiam Figuli, cum amplificatione, xacta Astrologiæ scientia. *Hortens. lus.*] Nigidii Figuli Pythagorici ni astrologi meminit Cic. A. Gel- sæpius, & Euseb. *Deos, &c.*] Stel- juæ nonnullis dii, *vel* deorum men- ex stellis. *Secretaque cæli.*] Motus :es siderum.

o. *Quem non stellarum, &c.*] Qui ım observationis judiciique ex iis a præibat Ægyptios astrologos, est n Memphis nobilissima Ægypti s, *Cairo.*

. *Visu.*] Inspectione & observa- *Numerisque.*] Canoris spatiis tem- ı, quibus se astra per gradus mo- quadam cum harmonia, ut Cic. *Sulpit.*

642. *Aut hic errat, &c.*] Si cœlum hoc volvatur certa lege & providentia divina, neque fortuito & casu (ut volunt stulti) erret, si efficacia & influxu suo superiora illa & cœlestia corpora agant in hæc inferiora: magna certe instat terrarum orbi incolisque clades. At quænam illa? Terræne hiatus? An pestis ex aëris corrupti intemperie? *Errat.*] Movetur & vertitur. *Per ævum.*] Per æternitatem.

643. *Incerto.*] Temerario & fortuito.

646. *Subsident.*] Pessum ibunt, submergentur, & obruentur. *Tollet temperiem.*] Fiet intemperatus.

647. *Segetes tellus infida negabit? Omnis an infusis, &c.*] Utrum fames è terræ sterilitate? An ex aqua veneno infecta & corrupta lues?

650. *Extremi multorum, &c.*] Exitiales è multis aspectus conspiravere in hoc unum tempus, ut sit deterrimum.

651. *Summo si frigida cælo, &c.*] Si Saturnus obtineret in summo cælo, id est, medio Aquarium, qui una est è sedibus

Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes;
Deucalioneos fudiſſet Aquarius imbres,
Totáque diffuſo latuiſſet in æquore tellus.
Si ſævum radiis Nemeæum Phœbe Leonem
Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
Succensúſque ſuis flagraſſet curribus æther.
Hi ceſſant ignes. tu qui flagrante minacem
Scorpion incendis cauda, cheláſque peruris,
Quid tantum Gradive paras? nam mitis in alto
Juppiter Occaſu premitur, Veneríſque ſalubre
Sidus hebet, motúque celer Cyllenius hæret,
Et cœlum Mars ſolus habet: cur ſigna meatus

Deſe-

ſedibus Saturni; diluvium timetetur, quale fuit tempore Deucalionis. *Quod tamen Olympiodorus fieri poſſe negat niſi magni anni hyeme, ubi omnes planetæ conjuncti ſunt in hyberno ſigno: piſcibus aut Aquario.*

652. *Stella frigida.*] Quod longiſſime à Sole recedat ſuprà, quo is penetrare nequit, ut ad inferiores planetas. *Nigros.*] Ob propinquitatem proximorum circulorum, quum alioquin ſit colore candido ſtella. *Hortenſ.*

653. *Deucalioneos.*] Quales cecidere tempore Deucalionis, & Pyrrhæ, quo mundus aquarum diluvio obrutus fuit. *Hortenſ.*

655. *Si ſævum radiis.*] Si ſol deprehenſus eſſet in Leone, ut propria ſede: periculum eſſet, ne conflagraret mundus. *Neque hoc fit niſi magni anni æſtate.* Turnebus lib. 21. cap. 18. *Nemeæum Phœbe Leonem.*] Leonem ab Hercule in Nemea ſylva interfectum, & in ſtellas relatum.

658. *Hi ceſſant ignes. tu qui flagrante, &c.*] Verum, hi planetæ non ita deprehenduntur, ſed tu O Mars, in Scorpio, cujus chelæ in Libram extenduntur, dominate, quæ bella paras? *Tu qui, &c.*] Averſio ad Martem, qui cum natura calidus ſit & ſiccus, accendit in humanis corporibus choleram, audaciam ad furorem uſque & inſolentiam, roburque gignit. Martis domus ſunt Scorpius & Aries, peſſimum omnium ſidus, ſi deprehendatur in Scorpione. *Hortenſ.*

659. *Scorpion.*] Prior Scorpii pars, quæ Chelæ dicuntur ab æquinoctiali circulo ira premitur, ut eum ſuſtinere plane videatur. *Chelaſque.*] Chelæ Scorpii brachia ſunt. *Hortenſ. Sulpit.*

660. *Mitis in alto, &c.*] Benigna Jovis ſtella in caſu ceu dejectione ſua premitur.

661. *Veneriſque ſalubre, &c.*] Salutaris ſtella Veneris, languet iners, retunditur.

662. *Motuque celer, &c.*] Mercurius alibi celer, hic hæret hebetque. *Celer Mercur.*] Celerem vocat ob id, quod novem diebus ociore ambitu permeet ſuum orbem quam Sol. Sedes habet Virginem & Geminos.

663. *Cœlum Mars ſolus habet.*] Mars ſolus dominus anni, in 10. regione, ſummum cœlum tenens in Scorp. cæteris planetis deſtitutis propria ſua ſede, & hebentibus, prævalebit producetque ſuos effectus, bella nefaria.

664. *Nun-*

Deseruêre suos, mundóque obscura feruntur:
Ensiferi nimium fulget latus Orionis?
Imminet armorum rabies: ferríque potestas
Confundet jus omne manu: sceleríque nefando
Nomen erit virtus: multósque exibit in annos
Hic furor. & Superos quid prodest poscere finem?
Cum domino pax ista venit. duc Roma malorum
Continuam seriem: cladémque in tempora multa
Extrahe, civili tantùm jam libera bello.
Terruerant satis hæc pavidam præsagia plebem:
Sed majora premunt. nam qualis vertice Pindi
Edonis Ogygio decurrit plena Lyæo:

Talis

664. *Mundoque.*] Per cælum. *Obscu-*
r.] Et propter eclypses hoc dixit, & ...ia à malis futuris, & à terra contra-...re nigredinem. *Sulpit.*

665. *Nimium fulget latus Orionis?*] ...ella primæ magnitudinis in dextro ...mero, tres secundæ magnitudinis in ...lteo Orionis, &c. nimio fulgore por-...ndent belli ardorem. *Latus Orionis.*] ...ion sidus est, quod in suo ortu & oc-...u tempestates acerrimas concitat, ...laque & cædes sæpe portendit. Ef-...gitur in formam juvenis ense accin-... *Sulpit.*

...66. *Ferrique potestas.*] Id est, vis ju-...am opprimet, & jus fasque omne. ...udacia & scelus pro virtute habe-...tur. *Sulpit.* *Ferrique potestas.*] Supra ...2. hujus libri.

...68. *Multosque exibit, &c.*] Duravit ...que pene annos bellum civile.

...69. *Et Superos, &c.*] Neque fas est, ...e è Rep. votis exposcere finem ...elli, qui non datur sine oppressio-...bertatis; extendatur itaque hoc ...m utcunque miserum: ut vel sic ...ur libertate.

...0. *Cum domino.*] Cum Cæsare vi-... pax quidem brevis veniet, sed ea ...vitute. *Duc Roma, &c.*] Aversione precatur longum & diuturnum bellum civile, ut libertas tanto sit diuturnior, quam Roma simul amissura est cum pace. Atque hæc quidem dicit Martem in statione cæli minari. *Hort.*

673. *Terruerant, &c.*] Verba sunt Poëtæ: licet, inquit, omnia ista prodigia, aruspicum responsa, & Mathematici prædictiones, terrorem hominum animis incutiebant; tamen fatidicæ mulierculæ enthysiasmo agitatæ vaticinium, multò magis civium mentes percellebant. *Hortens.*

674. *Nam qualis, &c.*] Nam matrona, non levius quam solent Threissæ mulieres furore Thebani Bacchi correptæ, per montes Thessaliæ ferri, Phœbi afflatu agitata, sic vaticinata est.

675. *Edonis.*] Baccha seu Mænas, Bacchi sacerdos. Edon Thraciæ mons est, quem ita dictum volunt ab Edono Mydonis fratre germano. Hinc Edonis Threïssa. *Hortens.* Non est ἡ Ἠδωνίς, nec systolen fecit poëta, Ἠδωνὶς scribens pro Ἠδωνίς, ut vult Servius: sed legendum *Odonis.* ἡ Ὠδωνίς. *Odones* Thraciæ pop. ut *Bistones.* inde Ὠδωνίς, mulier, ut Βιστονίς. *Salmas.* *Ogygio Lyæo.*] Plena Baccho, & Bacchi furore af-

Talis & attonitam rapitur matrona per urbem,
Vocibus his prodens urgentem pectora Phœbum.
Quò feror ô Pæan? qua me super æthera raptam
Constituis terræ? video Pangæa nivosis
Cana jugis, latósque Æmi sub rupe Philippos.
Quis furor hic, ô Phœbe, doce: qua tela, manusque
Romanæ miscent acies, bellúmque sine hoste est?
Quò diversa feror? primos me ducis in ortus,
Quà mare Lagæi mutatur gurgite Nili.
Hunc ego, fluminea deformis truncus arena
Qui jacet, agnosco: dubiam super æquora Syrtim,
Arentemque feror Libyen, quò tristis Erinnys

Trans-

flata. Ogygia insula est contrà Lacinium promontorium. Plin. lib. 3. cap. 10. *Lyæus* Bacchus dicitur à solvendo, quod vinum immodice haustum membra solvat & enervet.

678. *Quo feror.*] Verba sunt vatis insanæ ad Phœbum, cujus numine agitata, fingit se nescire quo gentium. *Pæan.*] Apollo ἀπὸ τοῦ παίειν, vel παύειν τὰς ἀνίας. vel ab acclamatione Latonæ, cæso Pythone ἰὲ παῖ.

679. *Video.*] Ita Dis apud Petronium: *Cerno equidem gemina jam stratos morte Philippos, Thessaliæque rogos, & funera gentis Iberæ, &c. Pangæa nivosis Cana jugis, latosque Æmi, &c.*] Juga, montem Thraciæ; & Philippos civitatem ad radicem Æmi montis Thraciæ: *Ubi videtur noster innuere, pugnatum esse inter Pompeium & Cæsarem, quod & à plerisque aliis autoribus factum est*, à Virgilio 1. Georg. *Romanas acies iterum videre Philippi.* Ovid. 15. Met. *Pharsalia sentiet illum, Æmathiique iterum madefient cæde Philippi.* & Floro lib. 4. cap. 2. *Et Philippicis campis, urbis, imperii, generis humani fata commissa sunt.* Locutis interim de pugna Pharsalica inter Pomp. & Cæs. At male confunduntur Philippi & Pharsalia, longe inter se dissita. Apud Pharsalum quidem in Thessalia victus est Pompeius à Cæsare. Apud Philippos in Thracia devicti Brutus & Cassius: postea ab Antonio & Octavio.

681. *Quæ tela, manusque.*] Præferam ex MS. Puteanor.

Quis furor hic, ô Phœbe, doce, quod tela manusque
Romanæ miscent acies, bellumque sine hoste est.

682. *Hoste.*] Externo. *Hostis* apud majores nostros dicebatur, quem nunc *peregrinum* dicimus. Cic. 1. Off.

683. *Quo diversa feror.*] In quas diversas orbis partes rapior? *Primos me ducis in ortus.*] Ægyptum innuit, quo fugientem post Pharsalicam pugnam Pompeium Cæsar secuturus erat.

684. *Qua mare Lagæi, &c.*] Qua septem ostiis in mare lapsus colorem ejus & saporem mutat Nilus fluv. Ægypti quondam regnatæ Ptolomæo Lagi F. lib. 8. ℣. 691. *Lagæi Nili.*] Hoc est Ægyptii, à Ptolomæo Lago, primo rege Ægyptiorum, post Alexandri mortem.

685. *Hunc ego.*] Pompeium, ab Achilla jussu Ptolomæi obtruncandum.

686. *Dubiam Syrtim.*] Periculosam. *Syrtim.*] Supra ℣. 367.

687. *Arentemque feror Libyen.*] In

Afri-

Transtulit Emathias acies. nunc desuper Alpis
Nubiferæ colles, atque aëriam Pyrenen
Abripimur. patriæ sedes remeamus in urbis:
Impiaque in medio peraguntur bella senatu.
Consurgunt partes iterum, totúmque per orbem
Rursus eo. nova da mihi cernere littora ponti,
Telluremque novam: vidi jam Phœbe Philippos.
Hæc ait: & lasso jacuit defecta furore.

M. AN-

Africam, quo se recipient, qui pugnæ Pharsalicæ superfuerint. *Feror Libyen.*] Micyllus notat, poëtis valdè familiare esse, ἐλλειπτικῶς dicere, *feror Libyen, Syrtim*, pro in Libyen, Syrtim.

688. *Nunc desuper Alpis, &c.*] Expeditionem Cæsaris per montes Pyrenæos in Hispaniam designat, expugnaturi Petreium & Afranium, mox Pompeji filios ad Mundam.

690. *Patriæ sedes remeamus in urbis.*] Cæsar Romam reversus Remp. constituit.

691. *Impiaque in medio, &c.*] Interficitur Cæsar in senatu.

692. *Consurgunt partes iterum.*] Octavius & Antonius ultuti Cæsaris percussores Brutum, Cassium, &c. *Totumque per orbem, &c.*] Athenas, Armeniam, Parthiam, Ægyptum, quo se devictis ad Philippos Cassio & Bruto, confert Antonius, & ipse mox ab Octavio superandus navali pugna ad Actium.

693. *Nova da mihi cernere.*] Concede, ut videam pugnas navales alibi, quam ubi conspexi. Intelligimus autem ipsam vidisse ea, quæ in mari Hadriatico, & ad Massiliam Cæsaris tempore gesta sunt; & nunc videre alias apud Siciliam, quæ ab Augusto contrà Sextum Pompeium gerentur; & in Antonium & Cleopatram in mari Actiaco. *Sulpit.*

695. *Lasso.*] Ita legendum, non *lapso*, aut *laxo*. Sic & habent MSS. Puteanor. & Thuani. *Grotius.* *Lasso jacuit defecta furore.*] *Cessit furor & rabida ora quierunt.* Virg. 6. Æneid.

 I. *Jam-*

M. ANNÆI LUCANI

CIVILIS BELLI, SIVE PHARSALIÆ,

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

EST ubi conquestus nosci ventura Secundus,
Justitio indicto narrat fera tempora Syllæ.
Post hæc Brutus adit constanti mente Catonem;
Cui rursum nubit funesto Martia cultu.
It Capuam Magnus: latè occupat omnia Cæsar:
Teque capit Domiti: sequitur tum concio Magni.
Brundusio it natus, cujus tentare remota
Auxilia: obsessusque tamen vix effugit ipse.

IAmque iræ patuere deûm, manifestáque belli
Signa dedit mundus: legésque,& fœdera rerum,
Præscia monstrifero vertit natura tumultu,
Indixitque nefas. cur hanc tibi rector Olympi
Sollicitis visum mortalibus addere curam,

Noscant

1. *IAmque.*] Monstra primum ac prodigia solicitudinem, & curam sciendi quid hæc portenderent, injecerant: bella mox ex aruspicis, astrologi, Phœbadis vaticiniis prædicta, timorem & consternationem incusserant, Jovem itaque precatur poëta, ne liceat sortes futuras vel è portentis deorum, vel è præsagiis hominum præscire, fierique ex animo miseris priusquam è fato fiant. *Iræ patuere deûm, &c.*] *Continuæ clades hominum venturaque damna Auspiciis patuere deûm, &c.* Petronius.

3. *Monstrifero tumultu.*] Qui toto orbe, tot prodigiis præcedentibus, statim coortus fuit. *Hortens.*

4. *Indixitque nefas.*] Hoc est, natura præscia rerum futurarum, ante tempus denuntiavit bellum, quo cruciatus animorum

Nescant venturas ut dira per omina clades?
Sive parens rerum cùm primùm informia regna,
Materiámque rudem flamma cedente recepit,
Fixit in æternum caussas, quâ cuncta coërcet,
Se quoque lege tenens, & secula jussa ferentem
Fatorum immoto divisit limite mundum:
Sive nihil positum est, sed fors incerta vagatur,
Fertque refertque vices, & habent mortalia casum:
Sit subitum quodcunque paras: sit cæca futuri
Mens hominum fati: liceat sperare timenti.
Ergo ubi concipiunt quantis sit cladibus Urbi
Constatura fides Superûm, ferale per urbem
Justitium: latuit plebeio tectus amictu
Omnis honos: nullos comitata est purpura fasces.
Tum questus tenuêre suos, magnúsque per omnes

Erra-

morum ex metu imminentium malorum gravior esset & diuturnior. *Cur hanc.*] Aversio ad Jovem, qua quærit caussas, cur mortales hoc pacto præmonitos suorum malorum, & miseros esse ante tempus voluerit. *Hortens.*

7. *Sive parens, &c.*] Sive (ex sententia Stoïcorum) omnia regantur fatali necessitate, & legibus quas ab orbe condito posuit Deus, quas semel jussit, quibus semper paret; sive, ut volunt Epicurei, temere omnia & casibus eveniant; sit *Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ.* Statius Theb. 3. *supera seu conditor aulæ, &c.* Cic. Div. præscientia malorum cui provideri & caveri non potest, inutilis est, &c. vide & dissertationem Favorini apud A. Gellium, lib. 14. cap. 1. Senec. passim & Boëtium. *Informia regna.*] Intelligit chaos, & rudem illam materiam.

9. *Qua cuncta, &c.*] Qua lege cuncta gubernat & regit; eadem quoque & se tenet. Ergo ut Stoïcus fatetur divinam providentiam omnia moderari. *Hortens.*

10. *Se quoque lege tenens.*] Ita Seneca de Deo ex Stoïcorum sententia: *Semper paret, semel jussit.* Grotius.

11. *Fatorum immoto.*] Hoc est firmo, immutabili & inevitabili termino ac fato omnia distinxit. *Hortens.*

12. *Positum est.*] Fato decretum. *Fors.*] Alii *fort.*

14. *Sit subitum, &c.*] Si casu fortunæ omnia eveniunt; id quod negant Platonici, ut subitum & improvisum sit, quod futurum est. *Sit cæca.*] Ignoret mens humana ea, quæ sint eventura, ne ante tempus turbent & cruciatum adferant. *Hortens.*

16. *Ergo ubi concipiunt, &c.*] Postquam igitur ex ostentis & vaticiniis innotuit quantas clades allatura esset prodigiorum certitudo: indicta est juris dicundi statio ceu intermissio, quod non nisi in publica calamitate, luctu aut necessitate fiebat. *Urbi.*] Alii, *Orbi.*

18. *Latuit plebeio, &c.*] Magistratus omnes sumpserunt plebeios habitus; neque à vulgo discernebantur veste. ipsi Consules exuebant purpuram.

 21. *Sic*

Erravit sine voce dolor. sic funere primo
Attonitæ tacuêre domus, cùm corpora nondum
Conclamata jacent, nec mater crine soluto
Exigit ad sævos famulorum brachia planctus:
Sed cùm membra premit fugiente rigentia vita,
Vultúsque exanimes, oculósque in morte jacentes;
Nec dum est ille dolor, sed jam metus: incubat amens,
Miratúrque malum. Cultus matrona priores
Deposuit: mæstaque tenent delubra catervæ.
Hæ lacrymis sparsêre Deos, hæ pectora duro
Affixêre solo: laceràsque in limine sacro
Attonitæ fudêre comas: votísque vocari
Assuetas crebris feriunt ululatibus aures.
Nec cunctæ summi templo jacuêre Tonantis:
Divisêre deos: & nullis defuit aris

Invi-

21. *Sic funere primo, &c.*] Quasi dolore silent stupentque qui animam jam exhalanti adstant. ubi vero expiravit, conclamabant & nomine ter vocatum jubebant æternum valere: *Salve mi maxime Palla Æternumq; vale.* Virg. 11. Æn. hinc *conclamare* in desperationis proverbium abiit.

24. *Exigit ad sævos, &c.*] Tanquam præfica modum luctus & planctus signa dat. vide quæ ad Sen. Troad. ℣ſ. 83.

25. *Sed cum membra, &c.*] Cum vero mater in extremo quasi amplexu premit membra rigida.

26. *Oculosque in morte jacentes.*] Ita manuscripti, non *minaces*, quod huic loco minime convenit. *Grotius.*

27. *Nec dum est, &c.*] Micyllus suspicatur hæc esse transposita, legendumque: *Nec dum est ille metus, sed jam dolor,* quasi dicat, omni jam vitæ spe deplorata metum in dolorem abiisse. *Incubat amens.*] Superinstat filio, præ dolore insaniens. *Sulpit.*

28. *Cultus matrona, &c.*] Sic jam matres vestis mutatione, planctu, sparso crine, luctu, supplicatione dolorem veluti in publica calamitate testantur.

31. *Affixere solo.*] In templis se prostravere. Gronovius legit *Adfixere*, ut in MSS. quatuor reperit. Neque enim impetu se prosternendi; sed decenti submissione, & approximando, ut Apuleii verbo utar, os terræ, inque eo habitu aliquandiu permanendo, venerationem monstrabant. Silius lib. 1. *Adfigunt proni squallentia corpora terræ.*

34. *Nec cunctæ summi, &c. Divisere deos.*] Sed aliæ alia deorum templa petebant.

35. *Et nullis defuit aris, &c.*] Diis, qui non exaudirent supplices. Invidiam alicui facit qui ejus sævitiam in odium adducit. *Ante ipsas, quo mors foret invidiosior, aras.* Ovid. Met. 7. vel, Ne invidiam & indignationem diis inter se moveret omnes frequentavit aras, nullis defuit. Copulativa sc. pro disjunctiva posita, ut supra monui l. 1. ℣ſ. 252. quandoque pro negativa præcedente negatione quod nostro usitatum, infra ℣ſ. 235. lib. 5. ℣ſ. 542.

40. *Nunc*

Invidiam factura parens: quarum una madentes
Scissa genas, planctu liventes atra lacertos,
Nunc, ait, ô miseræ contundite pectora matres;
Nunc laniate comas, neve hunc differte dolorem,
Et summis servate malis: nunc flere potestas
Dum pendet fortuna ducum: cùm vicerit alter,
Gaudendum est. his se stimulis dolor ipse lacessit.
Nec non bella, viri, diversáque castra petentes
Effundunt justas in numina sæva querelas.
O miseræ sortis, quòd non in Punica nati
Tempora Cannarum fuimus, Trebiaque, juventus.
Non pacem petimus Superi: date gentibus iras:
Nunc urbes excite feras: conjuret in arma
Mundus: Achæmeniis decurrant Medica Susis
Agmina: Massagetas Scythicus non alliget Ister:
Fundat ab extremo flavos Aquilone Suevos
Albis, & indomitum Rheni caput: omnibus hostes

Red-

40. *Nunc flere potestas, &c.*] Licet [in]dulgere lacrymis & dolorem luctu [...]eri, quandiu neuter vicerit; at cum [alt]er vicerit, vel ex animo vel simulate [gau]dendum est.

[4]3. *Diversáque castra, &c.*] Alter[i]s; alii Pompeiana, alii Cæsariana.

[4]5. *O miseræ sortis, &c.*] O felices [...], quibus contigere hostes externi, [ta]nque crudeles, & quibus natis tem[pore] Punicorum bellorum contigit op[...]e, vel clade Cannensi, in qua periit [Ae]milius Coss. cum 44000. Roman. [ve]l Trebiam fluv. ubi L. Sempronius magna clade ab Annibale victus [est;] miseros heu nos, qui in hæc civilis tempora incidimus.

Non pacem petimus.] Concessio, [...] non recusent bellum; sed quod aliunde sibi inferri, quam à suis.

[*Date g*]*entibus iras.*] Concitent tantum [g]entes ad arma Romana lacessen[da, o]mninò bellandum sit. Inde enu-merat aliquot gentes immanitate barbaras, cum quibus aliquando Pop. Rom. bellum habuerit. *Hortens.*

48. *Excite feras.*] Adversus nos.

49. *Achæmeniis, &c.*] Contra nos veniant Parthi è Susis civitate Persidis. lib. 8. vs. 224. Persæ autem & Medi confuse ponuntur pro Parthis gravibus Rom. nominis hostibus, apud quos Crassus cum filio & exercitu nuper perierant.

50. *Massagetas Scythicus.*] Neque Ister prohibeat Scythas & Sauromatas quominus in nos irruant. Ad Massagetas vero non pervenit Ister, neque è Scythia fluit.

51. *Flavos Suevos.*] Bavaros, Polonos, Pomeranos, quibus cæsaries flava.

52. *Albis.*] *Elbe.* Germaniæ fluv. è montibus Bohemiæ ortus. *Indomitum Rheni caput.*] Rhenus duos habet fontes inter Rhætos, quos Augustus coërcuit, non domuit. Sueton.

D 4   54. *Da-*

Reddite nos populis: civile avertite bellum:
Hinc Dacus premat, inde Getes: occurrat Iberis
Alter: ad Eoas hic vertat signa pharetras.
Nulla vacet tibi Roma manus. vel perdere nomen
Si placet Hesperium Superi, collapsus in ignes
Plurimus ad terram per fulmina decidat æther.
Sæve parens, utrasque simul partésque ducésque,
Dum nondum meruêre, feri. tantóne novorum
Proventu scelerum quærunt, uter imperet Urbi?
Vix tanti fuerat civilia bella moveri,
Ut neuter. Tales pietas peritura querelas
Egerit: at miseros angit sua cura parentes,
Oderúntque gravis vivacia fata senectæ,
Servatósque iterum bellis civilibus annos.
Atque aliquis magno quærens exempla timori,
Non alios, inquit, motus tunc fata parabant,

Cùm

54. *Dacus premat, inde Getes.*] Sarmatiæ Europeæ pop. *Walachi, Moldavi, Transylvani. Occurrat; &c.*] Occupentur Pompeius & Cæsar externis bellis. alter in Hispanos, alter ducat legiones in Parthos pharetratos.

56. *Nulla vacet tibi Roma manus.*] Omnes gentes Romam undique hostili animo petant. *Vel perdere, &c.*] Si vobis ô Superi decretum sit funditus perdere Rom. nomen, vestra manu pereat, fulmine cœlitus in terras misso.

60. *Dum nondum meruere.*] Antequam civili polluantur sanguine. *Feri.*] Percutias.

61. *Proventu scelerum.*] Ubertate scelerum. *Urbi.*] Alii, *Orbi.*

62. *Vix tanti, &c.*] Civile bellum non erat movendum, ut neuter imp. id est, pro ipsa etiam libertate tuenda. *Moveri.*] Alii, *movere.*

63. *Ut neuter.*] Nec Cæsar, nec Pompeius. An ergò tanta clade armis civilibus omnia miscere oportet, ut neuter lætam victoriam reportarit? *Peritura.*] Nil profutura.

64. *Egerit.*] Effundit; ab *egero, ris. At miseros angit, &c.*] Senes de legibus fatorum questos & nimio de stamine, quod hæc in tempora durent, quod facinus admiserint dignum tam longo ævo. Juv. 10. sat.

67. *Atque aliquis, &c.*] Atque aliquis senum expressurus præsentem calamitatem, repetit civilis inter Marium & Syllam belli faciem, cui hanc confert. Audi Dionem lib. 41. Jam cum iras cupiditatesque eorum qui Romam petebant, secum expenderent, memoriaque repeterent mala superiorum temporum, quæ partim ipsi senserant, partim ex aliis audierant, cogitantes quæ & quanta Marius ac Sylla edidissent facinora, nihil de Cæsare moderati sibi pollicebantur: sed longe plura atque atrociora metuebant, quod ejus milites majori ex parte barbari erant.

68. *Tunc fata, &c.*] Priori civili bello inter Marium & Syllam.

69. *Cum*

Cùm post Teutonicos victor, Libycósque triumphos
Exul limosa Marius caput abdidit ulva.
Stagna avidi texêre soli, laxaque paludes
Depositum Fortuna, tuum: mox vincula ferri
Exedêre senem, longúsque in carcere pædor.
Consul, & eversa felix moriturus in urbe
Pœnas antè dabat scelerum. mors ipsa refugit
Sæpe virum, frustráque hosti est concessa potestas
Sanguinis invisi. primo qui cædis in ictu
Diriguit, ferrúmque manu torpente remisit;
Viderat immensam tenebroso in carcere lucem,
Terribilesque Deos scelerum: Mariúmque futurum:
Audierátque pavens: Non hæc contingere fas est

Colla

69. *Cum post Teutonicos, &c.*] Postquam triumphasset de Jugurtha subacta Numidia; & postea de Cimbris & Teutonibus. supra lib. 1. ℣. 254.

70. *Exul limosa Marius, &c.*] C. Marius invidens, Cor. Syllæ gloriam traditi à Boecho Jugurthæ; & ambitione ardens, delatam Syllæ contra Mithridatem expeditionem, & imperium abrogare per Sulpitium trib. pl. conatus, Syllam, qui adhuc in Campania socialis belli reliquias persequebatur, irritavit. Hic itaque exercitu Romam ducto, Urbem ingressus, devictos adversarios ex S. C. hostes judicatos urbe expulit. Elapsus fuga Marius, in Minturnensium paludibus, demersus calamis & palustribus herbis tectus delituit. hinc emergens equitum strepitu territus, ab iis quos Geminianus miserat deprehensus, Minturnas in custodiam, ut publice necaretur abreptus est.

71. *Stagna avidi, &c.*] *Uvidi* MS. Puteanor. unde promptum emendare: *Stagna udi texere soli.* Nec dubitem, quin ita legendum. *Grotius.* *Avidi texere soli.*] Bibuli. *Laxaque paludes.*] Quæ Marium demersum admitterent.

72. *Depositum.*] Reservatum ad septimum Consulatum.

73. *Exedere.*] Attrivere, consumpsere.

74. *Consul, &c.*] Cos. septimum futurus & victor ultorque hostium moriturus in urbe.

75. *Pœnas ante dabat scelerum.*] Tulit jam pœnas eorum scelerum quæ perpetraturus erat postmodo Romam reversus. *Mors ipsa, &c.*] Carnifex Minturnensium, Cimber ceu Gallus, ingressus carcerem tenebricosum, percussurus Marium, vidit ignem ex oculis Marii emicantem, audiitque vocem: *Tune homo Marium interficere audes?* Territus fugit Cimber, & Minturnenses miseratione & reverentia viri, quondam vindicis Italiæ dicti, Marium dimisere.

76. *Hosti est concessa potestas.*] Cimbro, olim è numero hostium à Mario devictorum.

77. *Sanguinis invisi.*] Marii, quem victorem oderat.

80. *Deos scelerum.*] Furias θεὰς ποινίμους. Dii autem utriusque sunt generis. *Mariumque futurum.*] Emphaticè. futurum sc. crudelem ultorem.

 82. *Le-*

Colla tibi: debet multas hic legibus ævi,
Ante suam, mortes: vanum depone furorem.
Si libet ulcisci deleta funera gentis,
Hunc Cimbri servate senem. non ille favore
Numinis, ingenti Superûm protectus ab ira,
Vir ferus, & Romam cupienti perdere fato
Sufficiens: idem pelago delatus iniquo
Hostilem in terram, vacuisque mapalibus actus,
Nuda triumphati jacuit per regna Jugurthæ,
Et Pœnos pressit cineres. solatia fati
Carthago, Mariusque tulit: pariterque jacentes
Ignovere deis. Libycas ibi colligit iras,

Ut

82. *Legibus ævi.*] Morti, quæ lex ævi est.

83. *Vanum depone furorem.*] Cupiditatem mei interimendi.

85. *Hunc Cimbri servate senem.*] Me sæviturum in Romanos & inferias ex illis relaturum civibus tuis ab iis cæsis. *Non ille favore, &c.*] Non illum servabant dii quod Mario faverent, sed quod Romæ irascerentur, hoc effero viro usuri pro suo flagello.

86. *Ab ira, &c.*] Malim sic legere:

——— *Non ille favore*
Numinis, ingenti superûm protectus at ira,
Vir ferus, &c.

Melius enim sic cohæret sensus. *Grotius.*

88. *Sufficiens.*] Qui vel unus ad eversionem urbis sufficere potuisset, si voluisset. *Hortens. Idem pelago delatus iniquo.*] Marius à Minturnensibus dimissus, iter mare versus per devia corripuit, se in scapham conjecit, insurgente tempestate gubernaculo fracto delatus est ad insulam Meningen, ubi receptis quibusdam sociis, auditoque filium suum cum Cethego salvos in Africam evasisse ad Hiempsalem, & ipse ad agrum Carthaginensem trajecit; ibi interdictus à Sextili prætoris lictore, ne in Africa pedem poneret. *Renuntia*, inquit Marius, *prætori, vidisse te C. Marium exulem in ruderibus Carthaginis sedentem, haud male fortunam ejus urbis, & suarum rerum mutationem in exemplum ei proponens. Plutarchus. Et Cimbrum in Mario, Mariumque in carcere victum. Quod Consul totiens, exulque, ex exule Consul: Et jacuit Libycis compar jactura ruinis, &c. Manil.* 4.

89. *Hostilem in terram, &c.*] Cui interdicebatur à Prætore, hostis declaratus. *vel,* Mario infestam, qui eam subegerat.

90. *Nuda triumphati; &c.*] *Hypallage*, ipse nudus, *vel* desolata, incolis vacua, aut rara. *Triumphati.*] De quo triumpharat.

91. *Et Pœnos pressit cineres.*] Nam inter ruinas Carthaginis aliquandiu delituit. *Hortens. Solatia fati, &c.*] Carthagini solatio erat Marius huc miseriarum adactus: Mario, homulo, tantæ urbis excidium & ruina.

93. *Libycas.*] Efferas, immanes, quales solent esse barbarorum. *Ibi colligit iras.*] *Marius clade major, si quidem carcer, catenæ, fuga, exilium horrificaverant dignitatem.* Florus lib. 3. cap. 2.

94. *Ut*

Ut primùm fortuna redit: servilia solvit
Agmina: conflato sævas ergastula ferro
Exeruêre manus. nulli gestanda dabantur
Signa ducis, nisi qui scelerum jam fecerat usum,
Attuleratque in castra nefas. prò fata! quis ille,
Quis fuit ille dies, Marius quo mœnia victor
Corripuit? quantóque gradu mors sæva cucurrit?
Nobilitas cum plebe perit: latéque vagatur
Ensis: & à nullo revocatum est pectore ferrum.
Stat cruor in templis: multáque rubentia cæde
Lubrica saxa madent. nulli sua profuit ætas.
Non senis extremum piguit vergentibus annis
Præcipitasse diem: nec primo in limine vitæ
Infantis miseri nascentia rumpere fata.
Crimine quo parvi cædem potuêre mereri?
Sed satis est jam posse mori. trahit ipse furoris

Im-

94. *Ut primum fortuna redit.*] Cum C. Cinna Cos. ad pop. referret de revocandis quos Senatus, ita volente Sylla, hostes judicaverat, & de adscribendo novorum civium x. tribus veteribus xxxv. à dissidentibus Coss. in media urbe disceptatum est. Cinna Urbe pulsus à Cn. Octavio collega, solicitat urbes Italicas, vires undique contrahit, servis etiam ad libertatem vocatis, reversum Marium sibi jungit, quadruplici agmine urbem intrant Cinna, Marius, Carbo, Sertorius, in adversarios desæviunt.

95. *Conflato sævas, &c.*] Manicis & catenis soluti servi, modo ergastuli clausi, capessunt arma.

96. *Nulli gestanda, &c.*] Nemo ad Marium in honore aliquo erat, nemo signifer, nisi qui scelere insignis esset, venisset nefarius in militiam.

98. *Pro fata!*] Exclamat in horribilem cædem Marianam, quùm urbem ingrederetur.

100. *Quantóque gradu, &c.*] Quanta celeritate, crudelitatisque magnitudine. *Sulpit.*

101. *Nobilitas cum plebe perit.*] Lege Appianum de hac re latius de civili bell. Florum lib. 3. c. 21. Plutar. Mar.

102. *A nullo revocatum est.*] Nulli pepercêre, ne iis quidem, qui ad templa Deorum statuasque confugerant. *Sulpitius.*

103. *Stat cruor in templis.*] Neque iis parcebatur, qui ad templa & aras confugerant.

105. *Non senis extremum, &c.*] Etiam senibus alterum jam pedem in Charontis cymba habentibus, mortem accelerabant. *Vergentibus annis.*] Ad mortem se inclinantibus. *Sulpit.*

106. *Primo in limine.*] Ipso ortu & principio.

108. *Crimine quo, &c.*] Ab innocentia & ætate, commiseratio.

109. *Posse mori.*] Accepisse animam quam amittant.

110. *Vi-*

Impetus: &, visum est lenti, quæsisse nocentem.
In numerum pars magna perit: rapuitque cruentus
Victor ab ignota vultus cervice recisos,
Dum vacua pudet ire manu. spes una salutis
Oscula polluta fixisse trementia dextra.
Mille licet gladii mortis nova signa sequantur,
Degener ô populus, vix secula longa decorum
Sic meruisse viris, nedum breve dedecus ævi,
Et vitam, dum Sylla redit. cui funera vulgi
Flere vacet? vix te sparsum per viscera Bæbi
Innumeras inter carpentis membra corona
Discessisse manus: aut te præsage malorum
Antoni, cujus laceris pendentia canis
Ora ferens miles festa rorantia mensa

Im-

110. *Visum est lenti.*] Ignavi hominis videbatur, solum sontes ad pœnam rapere. *Hortens. Lenti.*] Ignavi.

111. *In numerum.*] Augendo duntaxat numero, non quod in ipsis causa mortis inveniretur. *Grotius. In numerum pars magna perit.*] Promiscue tam innocentes quam nocentes, ignoti pariter ac noti cadunt augendo duntaxat numero.

113. *Spes una salutis, &c.*] Dederat quippe hoc suis signum, ut interficerent quoscunque ille non resalutasset, quibus salutantibus nihil responderet, aut quibus manum osculandam non porrexisset. *Signum pacis erat dextram tetigisse tyranni.*

114. *Trementia.*] Metu mortis.

116. *Degener ô populus, &c.*] O degeneres! qui licet undique mortem minitentur stricti gladii, velint tam turpi osculi obsequio debere ætatem vel longissimam: multo minus redimere brevem in vita eaque ignominiosa moram, usque dum reversus Sylla & hos qui vitam Marii munere habent, perimat.

119. *Vix te sparsum, &c.*] Vix mihi vacat flere te ô Bæbi, manibus militum & turbæ discerptum.

120. *Inter carpentis.*] Discerpentis, lacerantis. *Coronæ.*] Turbæ multitudinis cingentis te.

121. *Discessisse.*] Ita reposuimus pro *discerpsisse*. M. Bæbius sectus in partes. Ita Latini usurpant vocem, *discedere*. Cicero Offic. III. *Cum terra discessisset*. Sic eadem vox infrà lib. III. usurpatur: *Discessit medium tam vastos pectus ad ictus*. Et confirmat hanc emendationem nostram MS. Puteanor. *Grotius. Præsage malorum.*] Qui calamitatem illam multo ante Metello prædixerat.

122. *Antoni, &c.*] M. Antonii clariss. oratoris, qui immissos ad trucidandum illum percussores eloquentia demulserat, caput abscissum Annius Trib. detulit ad Marium cœnantem, qui caput illud per summam animi ac verborum insolentiam aliquandiu contrectatum rostris deinde affigi jussit. Val. Max. lib. 9. cap. 2. Cicer. de Oratore.

124. *Fim-*

Imposuit. truncos laceravit Fimbria Crassos.
Sæva Tribunitio maduerunt robora tabo.
Te quoque neglectum violatæ Scævola dextræ
Ante ipsum penetrale Deæ, sempérque calentes
Mactavére focos: parvum sed fessa senectus
Sanguinis effudit jugulo, flammisque pepercit.
Septimus hæc sequitur, repetitis fascibus, annus:
Ille fuit vitæ Mario modus, omnia passo,
Qua peior fortuna potest, atque omnibus uso,
Qua melior: mensoque, homini quid fata pararent:
Jam quot apud Sacri cecidêre cadavera portum?

Aut

124. *Fimbria.*] Efferus Marii miles. *Crassos.*] Patrem & filium in mutuo alterum alterius aspectu; Florus lib. 3. cap. 21. filium à patre in fuga interfectum, ne in militum insequentium manus veniret, refert Appian.

125. *Tribunitio maduerunt robora tabo.*] Locus ille in carcere, unde malefici præcipitabantur, maduit sanguine Licinii Tribuni magistratus sacrosancti. *Alii exp.* Rostra, unde Tribuni perorabant, maduisse sanguine. Florus hoc ad Marium filium refert.

126. *Te quoque neglectum.*] Te spretum, quum ob pontificatum venerari te debuisset. *Sulpitius.* Grotius sensum hinc elicere non potest: forte, *Te quoque in exemplum. Violatæ dextræ.*] Id est, datæ paulò ante fidei. Vel lege *violentæ*: & interpretare, occisum à satellitibus Marii Scævolam, eo quod Marius illi manum osculandam non dedisset, quod signum erat morti addicentis. Suprà habuimus:

—— *spes una salutis*
Oscula pollutæ finxisse trementia dextræ.

Apud Florum locus similis: *Ancharius, ipso vidente Mario confossus est, quia fatalem scilicet illam manum non porrexerat salutanti.* Grotius. *Te quoque neglectum, &c.*] Mucius, *inquit*, Scævola, pontifex max. Vestales amplexus aras tantum non eodem igne sepelitur. *dextræ Marii*, ut modo vſ. 113.

127. *Ante ipsum penetrale.*] In vestibulo Vestæ: vel, ut quidam, ad aram. pathos à loco. *Hortens.*

129. *Pepercit.*] Non extinxit flammam, ut cui parum esset sanguinis.

130. *Septimus hæc sequitur, &c.*] Septimus C. Marii Consulatus, namque inter sextum & septimum intercedebant 13. anni.

131. *Ille fuit, &c.*] Intra dies quam inierat consulatum tredecim, morbo laterali & insania obiit annos natus 70.

133. *Mensoque homini quid, &c.*] Emendo ex consensu manuscriptorum:

—— *mensoque homini quid fata pate   rent:*

Id est, menso experimentis vitæ, quæ summa esset fatorum distantia, à maxima felicitate ad maximam miseriam. *Grotius.* Vel ut Hortensius exponit, qui in adversis & secundis mensus fuerat, quid fata pararent & constituerent. *Mensoque homini quid fata pararent.*] Experto omnes casus quos homini fata decrevissent.

134. *Jam quot apud, &c.*] Transit jam ad horrendas clades inter Syllam ex Asia reducem, & Marium juniorem, vicesimo ætatis suæ anno Consulem factum,

Aut Collina tulit stratas quot porta catervas,
Tunc cùm penè caput mundi, rerúmque potestas
Mutavit tralata locum, Romanáque Samnis
Ultra Caudinas speravit vulnera Furcas?
Sylla quoque immensis accessit cladibus ultor.
Ille quod exiguum restabat sanguinis Urbi
Hausit; dumque nimis jam putrida membra recidit,
Excessit medicina modum, nimiúmque secuta est,
Quà morbi duxere, manus. periêre nocentes;
Sed cùm jam soli possent superesse nocentes.
Tunc data libertas odiis, resolutáque legum
Frænis ira ruit, non uni cuncta dabantur,
Sed fecit sibi quisque nefas. semel omnia victor
Jusse-

ctum. *Apud sacri cecidere, &c.*] Ad Sacriportum haud procul à Præneste, C. Marium (C. Marii filium, sive nepotem incertum) Sylla fudit: cum autem Præneste fugisset, obsidionem ejus Sylla delegavit Lucr. Ofellæ. Marius cum per cuniculum captaret evadere, inhibitus, mortem sibi conscivit in cuniculo cum fugæ comite stricto gladio occurrens, &c. Sylla Lamponium & Felesinum Samnitium duces, qui ad Cos. obsidione exuendum advenerant, ad decimum à Porta Collina stadium consecutus magna strage fudit. *Apud Sacriportum & Collinam* 70. *amplius millia Sylla concidit.* Florus.

136. *Tunc cum pene, &c.*] Promiserat Marius Samnitibus, qui à suis partibus steterant, se tralaturum caput Imperii à Romanis ad Samnites: qui jam spem conceperant se majori clade pressuros & missuros sub graviori jugo Romanos, quam olim T. Veturium & Sp. Posthumium ad Furcas Caudinas, saltum abruptum in Appulia, ubi Romani à Samnitibus sub jugum missi. Liv. 9.

137. *Samnis.*] Annotat vetus ad oram MS. Puteanor. scholiastes Damasippum hic indicari Samnitem, qui Marianarum fuit parrium. *Grotius.*

138. *Ultra Caudinas, &c.*] Ad portam Collinam major clades accepta fuit, quam quondam exercitus Romanus acceperat à Samnitibus ad Furcas Caudinas. Caudinæ Furcæ, duo saltus sunt sylvestres, juxtà & alti, jugorum inter se perpetuitate juncti. *Hortens.*

141. *Dumque nimis, &c.*] Cum adversariis & sediriosis optimos cives tollit, velut acrior chirurgus, qui membra syncera & sana cum putridis & corruptis excidit.

143. *Periere nocentes.*] Hinc illud Metelli: *Statue tandem quos perditurus is.* hinc 40. Senatores, Equites 1600. una tabella proscripti. & vox illa Furfidii: *Vivere aliquos debere, quibus imperaret.*

144. *Nocentes.*] Crudeles Syllani.

145. *Tunc data, &c.*] Imperatum Syllæ de Marianis occidendis non extendebat se tantum in gratiam Syllæ, sed licentiam hanc quisque convertebar in odii sui aut sceleris libidinem.

147. *Sed fecit sibi quisque nefas.*] Proposiro percussoribus proscriptorum præmio talentis duobus; indicibus pari præ-

Jusserat. infandum domini per viscera ferrum
Exegit famulus: nati maduêre paterno
Sanguine. certatum est, cui cervix cæsa parentis
Cederet: in fratrum ceciderunt præmia fratres.
Busta repleta fuga, permistáque viva sepultis
Corpora: nec populum latebræ cepere ferarum.
Hic laqueo fauces, elisáque guttura fregit:
Hic se præcipiti jaculatus pondere dura
Dissiluit percussus humo: mortésque cruento
Victori rapuêre suas: hic robora busti
Extruit ipse sui, nec dum omni sanguine fuso
Desilit in flammas, &, dum licet, occupat ignes.
Colla ducum pilo trepidam gestata per urbem,
Et medio congesta foro: cognoscitur illic
Quicquid ubique latet scelerum. non Thracia tantum
Vidit Bistonii stabulis pendere tyranni,
Postibus Antæi Libye: nec Græcia mœrens
Tot laceros artus Pisæa flevit in aula.

Cùm

ri præmio; accusantibus indicio, occultenribus supplicio.

150. *Certatum est, &c.*] A filiis, quis ipsorum obtruncaret patrem.

151. *In fratrum præmia*] In salutem quam fratris caput gerens assèquebatur. *Sulpit.*

152. *Busta repleta fuga.*] Latebras quærebant in sepulchris & lustris ferarum.

154. *Elisaque.*] Strangulata.

156. *Dissiluit, &c.*] Alii, *Desiluit.*

157. *Rapuere suas.*] Præripuere, præoccupavere, ne in manus & cruciatus hostium devenirent. *Robora busti, &c.*] Ligna rogi sui.

160. *Colla ducum, &c.*] Abscissa miserorum capita, vultum ac spiritum retinentia in conspectum suum Sylla afferri voluit, ut illa oculis, quia ore nefas erat, manderet. Val. Max lib. 9. cap. 2.

161. *Cognoscitur illic, &c.*] Ex acervo capitum in foro congestorum, cædes clandestinæ patuere.

162. *Non Thracia, &c.*] Non tot cædibus infames fuerunt, non tot capita postibus suis affixere, Diomedes rex Thraciæ, qui equos humanis carnibus pavit; Antæus Libyæ gigas qui hospites ad palæstram provocatos victósque occidit; OEnomaus qui filiæ suæ procos curru consecutus interfecit. de his vide Mythologos, &, quæ nos ad Senecæ Herc. Fu. ⅌s. 215. Herc. OEt. ⅌s. 24. & Thyesten, ⅌s. 138.) quot sæviit Sylla cædibus, quot capita Romæ in foro congesta fuerunt.

163. *Bistonii stabulis, &c.*] Bistonis civitas Thraciæ, à Bistone Martis & Calirrhoës fil.

165. *Pisæa flevit in aula.*] Pisæ, civitas Elidos, regia OEnomai.

166. *Con-*

Cùm jam tabe fluunt, confusáque tempore multo
Amisére notas, miserorum dextra parentum
Colligit, & pavido subducit cognita furto.
Méque ipsum memini casi deformia fratris
Ora rogo cupidum, vetitísque imponere flammis,
Omnia Syllanæ lustrasse cadavera pacis:
Pérque omnes truncos, cum qua cervice recisum
Conveniat, quæsisse caput. Quid sanguine manes
Placatos Catuli referam? cui victima tristes
Inferias Marius, forsan nolentibus umbris,
Pendit, inexpleto non fanda piacula busto:
Cùm laceros artus, æquatáque vulnera membris
Vidimus, & toto quamvis in corpore caso
Nil animæ letale datum, moréмque nefandæ
Dirum sævitiæ, pereuntis parcere morti.

Avul-

166. *Confusaque.*] Cum diu capita cæsorum confusa jacuissent, & inter se commixta, figuras & lineamenta facierum amiserunt, ut difficile esset dignoscere. *Hortens.* *Tabe fluerent.*] Postquam corrupta erant, parentes furtim subtrahebant, ut sepelirent. *Sulpit.*

167. *Notas, &c.*] Quibus internosci possent & à suis agnosci.

169. *Meque ipsum, &c.*] Hoc à sene suo dictum fingit Poëta.

170. *Vetitis flammis.*] Vetuerat enim Sylla, sicut & Marius comburi cadavera, ut feris alitibus prædæ essent. *Sulpit.*

171. *Syllanæ pacis.*] Per Ironiam. per *pacem* enim intelligit cædium finem, quæ parta jam victoria, facta sunt. *Sulpit.*

173. *Sanguine, &c.*] Q. Luctatius Catulus qui collega fuerat Marii, & cum eo de Cimbris triumpharat. Ubi se à Mario morti destinatum audivit, in cubiculo suo recens calce illito nec dum perficcato carbonibus accensis sponte suffocatus est. In cujus ultionem Catulus frater à Sylla jam petiit sibi concedi Marium Imperatoris fratrem, quem apud Luct. Catuli sepulchrum, tanquam manes fratris placaturus, brachiis, cruribus, naso, auribus mutilatis, execta lingua, oculis demum effossis, servavit aliquandiu, ut per singulorum membrorum carnificinam moreretur.

174. *Cui victima.*] Hostia sacrificata Catulo.

175. *Nolentibus umbris.*] Invitis manibus Catuli.

176. *Pendit.*] Persolvit mortuo hostiam, quæ debebatur fratri. *Hortens.* *Inexpleto busto.*] Hoc est, mortuo fratre, cujus justa non fuerant expleta, nisi hostia aliqua mactata, cujus sanguine litaretur. *Nefanda.*] Id est, nefarias inferias, sanguinem humanum, quo existimabat fratrem Catulum satiari posse, nondum alioqui satiatum. *Hortens.*

177. *Æquataq; vulnera membris, &c.*] Singulis membris singula infligebantur vulnera & cruciatus.

180. *Parcere morti.*] Membratim cruciarent, superstes esset vita ad doloris sensum.

Avulsæ cecidêre manus, exsectâque lingua
Palpitat, & muto vacuum ferit aëra motu.
Hic aures, alius spiramina naris aduncæ
Amputat: ille cavis evolvit sedibus orbes,
Ultimáque effodit spectatis lumina membris.
Vix erit ulla fides, tam sævi criminis unum
Tot pœnas cepisse caput. sic mole ruinæ
Fracta sub ingenti miscentur pondere membra:
Nec magis informes veniunt ad littora trunci,
Qui medio periêre freto. quid perdere fructum
Juvit, &, ut vilem, Marii confundere vultum?
Ut scelus hoc Syllæ, cædésque ostensa placeret,
Agnoscendus erat. Vidit Fortuna colonos
Prænestina suos cunctos simul ense recisos,
Unius populum pereuntem tempore mortis.
Tunc flos Hesperiæ, Latii jam sola juventus,

Con-

sensum. *Ita feri*, imperavit Caligula, *ut sentiat se mori.*

182. *Muto motu.*] Non vocali.

183. *Spiramina, &c.*] Narium.

184. *Orbes.*] Oculos. κύκλους, Sophocles in OEdipo. *Radice ab ima funditus vulsos simul Evolvit orbes.* Senec. OEd. vs. 966. vide & quæ nos ibi.

186. *Vix erit ulla fides.*] Vix erit dignum fide, unum corpus capax fuisse tot pœnarum. *Criminis.*] Crudelitatis. *Sulpitius.*

187. *Sic mole ruinæ.*] Ædificiorum ruentium pondere.

189. *Nec magis informes, &c.*] Non minus lacerum & deforme fuit Marii corpus, quam eorum qui collapsorum ædificiorum ruina attriti sunt; aut qui mersi, scopulis allisi & piscium esca facti, litus appellunt. *Trunci.*] Cadavera truncata.

190. *Fructum, &c.*] Oculorum pabulum, & usuram voluptatis quam percepturus erat Sylla agnoscendo Marium.

191. *Ut vilem.*] Ut vulgarem. *Confundere.*] Deformare.

193. *Vidit Fortuna colonos.*] Signanter & emphatice exprobratur Fortunæ, Prænestino templo & cultu celebri, suorum neglectus. *Colonos.*] Habitatores.

194. *Prænestina suos, &c.*] Lucretius Præneste recepto Senatores omnes, qui Mario favissent partim interfecerat, partim in vincula conjecerat. Adveniens Sylla V. M. Prænestinorum spe salutis per P. Cethegum data, extra mœnia municipii evocata, cum abjectis armis humi corpora prostravissent, interficienda, & per agros dispergenda curavit. *Ense recisos.*] Alii habent *receptos*, quod φορτικὸν est, nec satis Latinum. At manuscriptos sequor, qui habent *ense recepto*: id est, in corpora admisso. *Grotius.*

195. *Unius populum, &c.*] Uno quasi ictu, intra spatium quo unus interfici posset.

196. *Tunc flos Hesperiæ, &c.*] Qua-

 tuor

Concidit, & miseræ maculavit ovilia Romæ.
Tot simul infesto juvenes occumbere leto,
Sæpe fames, pelagique furor, subitæque ruinæ,
Aut cæli, terræque lues, aut bellica clades,
Numquam pœna fuit. densi vix agmina vulgi
Inter & exangues immissa morte catervas
Victores movêre manus. vix cæde peracta
Procumbunt, dubiáque labant cervice: sed illos
Magna premit strages: peraguntque cadavera partem
Cædis: viva graves elidunt corpora trunci.
Intrepidus tanti sedit securus ab alto
Spectator sceleris: miseri tot millia vulgi
Non piguit jussisse mori. congesta recepit
Omnia Tyrrhenus Syllana cadavera gurges.

In

tuor legiones contrariæ partis, & in his Samnites quàm plurimos, namque hi ex Italis soli Mario & Cinnæ adhæserant, in publica Villa (quæ in campo Martio erat) obtruncari jusserat.

197. *Ovilia Romæ.*] Ovilia erant in campo Martio loca septa & cancellis conclusa, in quæ per pontes, qui erant angustæ viæ, ibant Centuriæ suffragia dicturæ.

199. *Sæpe fames, &c.*] Fame, tempestate, ruinis, terræ motu, peste, bello tot periisse accepimus aliquando: in supplicium, unius jussu tot cecidisse non audiium.

200. *Bellica clades.*] *Cædes* habent manuscripti duo. *Grotius.*

201. *Nunquam pœna fuit.*] Sensus est: Tanta hominum cædes, morbis aut aliis malis ἐπιδημικοῖς interdum forte, at nunquam suppliciis imputata est. *Grotius. Densi vix agmina vulgi Inter, &c. vix cæde peracta, &c.*] Cædentibus vix erat spatium ferri stringendi, cæsis vix spatium cadendi, in turba stipata.

203. *Vix cæde, &c.*] Puto *hi* substituendum: quia sequitur, *sed illos.* Grot.

204. *Dubiaque.*] Vacillanti & semiviva. *Labant.*] Nutant hac & illac. *Sulpitius. Illos.*] Semivivos.

205. *Peraguntque cadavera.*] Hoc est, mortui suo pondere vivos necabant.

206. *Elidunt.*] Comprimunt, suffocant. *Trunci.*] Eorum, quibus capita erant abscissa. *Sulpitius.*

207. *Intrepidus tanti, &c.*] Ipse editiori loco sedebat otiosus spectator. Quin & VI. M. in Circum congregatis, Senatum in ædem Bellonæ vocavit: apud quem dum verba faceret, auditu lamentabiles morientium quiritatus perterruerunt Senatores: Ille constanti & nihil mutato vultu dicere pergebat, eos animum orationi suæ adhibere jubebat, neque curare quid foris fieret: quosdam enim malos homines suo jussu castigari. Plut. Sylla.

208. *Miseri tot millia, &c.*] Centum civium M. in his Senatores XC. Consulares XV. Equestris ordinis M M. DC.

209. *Congesta recepit, &c.*] Cadavera in Tyberim projici jussa. qui injectorum haud capax, priora undis admisit, posterius vero injecta prioribus supernatarunt, non flumine demersa.

211. *In*

In fluvium primi cecidêre, in corpora summi.
Præcipites hæsêre rates, & strage cruenta
Interruptus aquis fluxit prior amnis in æquor,
Ad molem stetit unda sequens: nam sanguinis alti
Vis sibi fecit iter, campúmque effusa per omnem,
Præcipitíque ruens Tyberina ad flumina rivo
Hærentes adjuvit aquas: nec jam alveus amnem,
Nec retinent ripæ, redeuntque cadavera campo.
Tandem Tyrrhenas vix eluctatus in undas
Sanguine cæruleum torrenti dividit æquor.
His ne, Salus rerum, Felix his Sylla vocari,
His meruit tumulum medio sibi tollere Campo?
Hæc rursus patienda manent: hoc ordine belli

Ibi-

211. *In corpora summi.*] Posterius injecta cadavera, prioribus supernatarunt, non flumine demersa.

212. *Præcipites.*] Prono & secundo alveo discurrentes. *Hæsere.*] In cadavera. *Sulpit. Hæsere rates, &c.*] *Cruentis Fluctibus, ac tarda per densa cadavera prora.* Juv. 10.

213. *Prior amnis.*] Qui erat ante cadavera: nam posterior substitit cadaverum cumulo. *Sulpit.*

214. *Ad molem stetit unda sequens.*] Ad cadaverum aggerem substitit, unda posterior. *Nam sanguinis.*] Rescribendum puto *dum.* Stetit flumen obsessum cadaveribus, donec sanguinis rivi viam fecere. *Grotius. Sanguinis alti vis sibi fecit iter.*] Copia sanguinis impellit undas Tyberis, qui cruore auctus inundavit, reddiditque cadavera in agros ejecta.

217. *Hærentes.*] Stagnantes, non fluentes.

218. *Redeuntque cadavera campo.*] MS. Puteanor. *redditque:* rectè, ut ad amnem referatur, ut & quòd sequitur verbum *dividit.* Solenne autem Lucano, & *que* ponere, pro *sed*, & tacitè transire de casu in casum. Sensus ergò est: Amnem non retinent aut alveus aut ripæ; sed ipse exundans campo reddit cadavera, & mare dividit sanguine. *Grotius.*

219. *Tandem Tyrrhenas.*] Extremum conatum aquarum impeditarum in excurrendo coarguit; ut in ipso cursu à sanguine aqua se diviserit. *Hortens.*

220. *Sanguine torrenti.*] Cruore, cum abundantia vehementiaque currenti. *Sulpit.*

221. *Hisne, &c.*] *En quibus actis Felicis cognomen assequendum putavit?* inquit Val. Max., lib. 9. cap. 2. quem locum lege sis. *Sylla* (inquit Solinus c. 7.) *dictus potius est, quam fuit felix.* Indignatus poëta exprobrat illi cognomenta Antiphrastica, qui se Conservatorem patriæ, Felicem, & Venustum dici voluit: liberos, Faustum Faustamque appellavit.

222. *Tumulum medio sibi tollere Campo?*] Dictatura abdicata Puteolos secessit, ubi morbo pediculari interiit magno honore in funus elatus, in campo Martio crematus est & sepultus.

223. *Hæc rursus patienda manent.*] Talia (inquit senex) nobis jam imminent, vel etiam graviora mala.

 225. *Quan-*

Ibitur: hic stabit civilibus exitus armis.
Quanquàm agitant graviora metus, multoque coïtur
Humani generis majore in prælia damno.
Exulibus Mariis bellorum maxima merces
Roma recepta fuit: nec plus victoria Syllæ
Præstitit, invisas penitus quàm tollere partes.
Hos aliò fortuna vocas: olimque potentes
Concurrunt. neuter civilia bella moveret,
Contentus, quo Sylla fuit. Sic mœsta senectus
Præteritíque memor flebat, metuensque futuri.
At non magnanimi percußit pectora Bruti
Terror, & in tanta pavidi formidine motus
Pars populi lugentis erat: sed nocte sopora,
Parrhasis obliquos Helice cùm verteret axes,
Atria cognati pulsat non ampla Catonis.
Invenit insomni volventem publica cura
Fata virum, casúsque Urbis, cunctísque timentem,
Securúmque sui; faríque his vocibus orsus:
Omnibus expulsæ terris, olimque fugatæ

Vir-

225. *Quanquam agitant*, &c.] Marius quidem exul, cum suis, reditum sibi in patriam proponebat: Sylla, adversariorum vindictam: at nostri his præmiis non contenti, acerrime de orbis imperio in certamen descendentes, quanto majora molientur?

232. *Sic mœsta senectus*, &c.] In hunc modum, inquit Poëta, senex aliquis memoravit præterita, metuit futura.

234. *Bruti terror.*] Fuit hic M Brutus Junii Bruti F. propter ingenium, studia & mores à Cicerone multum laudatus, postea percussor Cæsaris.

235. *Et.*] Pro *nec*, ut supra ℣. 35.

236. *Pars populi.*] Repetatur illud *non*. *Nocte sopora.*] A circumstantia temporis nocturni, quod maximè propter silentium & tranquillitatem consultationibus captum est. Ad hæc vult ostendere, principem virum, cui salus Reipub. curæ est, non debere totam noctem stertere. *Hortens.* *Nocte sopora.*] Noctu. ursa majore, circumvolvente sua plaustra, ἅμαξαν, vel polum. Fuit autem Helice ceu Calisto filia Lycaonis regis Arcadiæ, in qua Parrhasium oppidum.

238. *Cognati pulsat.*] Avunculi, erat enim Brutus Catonis ex Servilia sorore nepos. *Non ampla Catonis.*] Utpote hominis continentis & frugalis, plane Stoici; infra ℣. 384. hic postea Uticæ sibi mortem conscivit.

241. *Securumque sui.*] De se minime solicitum, ut consummatum Stoicum decuit.

242. *Omnibus expulsæ*, &c.] Oratio Bruti deliberativa est, cujus scopus est & propositio, Cæsaremne an Pompeium debeat sequi; an continere se in otio,

Virtutis jam sola fides, quam turbine nullo
Excutiet fortuna tibi; tu mente labantem
Dirige me, dubium certo tu robore firma.
Namque alii Magnum, vel Cæsaris arma sequantur:
Dux Bruto Cato solus erit. pacem ne tueris,
Inconcussa tenens dubio vestigia mundo?
An placuit, ducibus scelerum, populique furentis
Cladibus immistum civile absolvere bellum?
Quemque suæ rapiunt scelerata in prælia causæ:
Hos polluta domus, legésque in pace timendæ;
Hos ferro fugienda fames, mundique ruinæ
Permiscenda fides. nullum furor egit in arma.

Castra

otio, & pacem tueri: De ejus consilio alterum se secuturum. *Hortens.*

243. *Virtutis jam sola fides.*] O solum perfectæ virtutis, quam alii jamdudum expulerunt, domicilium. quo unico relicto exemplo ducti, credant homines esse virtutem. *Quam turbine, &c.*] Horat. Ode 3. l. 3. *Justum & tenacem propositi, &c.*

245. *Robore firma.*] Rationis stabilitate.

246. *Namque alii Magnum.*] Causa ambigui consilii ac dubiæ mentis, quod videat civitatem in duas partes divulsam, quarum aliæ alios duces sequantur; se adhuc neutro inclinari, sed Catonem ducem solum & ejus salubria monita velle sequi dicit. *Hortens.*

247. *Dux Bruto Cato solus erit.*] Tu mihi solus eris dux. *Pacemne tueris.*] Ut à bello & partibus omnino abstineas, in proposito constans, cum cæteri omnes labent.

248. *Inconcussa tenens.*] Perstans in stabilitate & constantia tua, etiam si nutet ruatque mundus: quippe turpissimum est virtute prædito viro de gradu dejici. *Sulpit.*

249. *An placuit, &c.*] An potius visum est te civili huic bello immiscere?

250. *Absolvere bellum.*] Probare, non improbare.

251. *Quemque suæ rapiunt.*] Quisque suam caussam ut justam tuetur, quum interim civile bellum nefarium sit. *Hortens.* *Rapiunt scelerata in prælia causæ.*] Hunc Reip. libertatis defendendæ prætextus; illum P. R. beneficii assertio, suæque dignitatis atque salutis tutela; alium propter flagiria domestica, inopiam & æs alienum, timor judiciorum & legum quas bello eludant, in arma rapit; omnes privatam fidei suæ ruinam permiscere publicæ cupientes.

252. *Hos polluta, &c.*] Stupris & adulteriis cooperta, propter quæ in toga in eos legibus animadvertendum esset, quas in bello eludunt ac evadunt. *Hortens.*

253. *Mundique ruinæ, &c.*] Æs alienum alios ad eludendos creditores, & fidem violandam in militiam trudit. Vel ut servent fidem conjuratis etiam cum totius mundi ruina. *Hortens. Sulpitius.*

254. *Permiscenda fides.*] De obæratis loquitur, qui privatam fidei suæ ruinam permiscere publicæ cupiebant. *Grotius.* *Furor egit in arma.*] Mens cæca & belli libidine acta: sed præmio ducti.

 256. *Per*

Castra petunt magna victi mercede: tibi uni
Per se bella placent? quid tot durasse per annos
Profuit immunem corrupti moribus ævi?
Hoc solum longæ pretium virtutis habebis?
Accipient alios, facient te bella nocentem.
Ne tantum ô Superi liceat feralibus armis,
Has etiam movisse manus: nec pila lacertis
Missa tuis cæca telorum in nube ferantur:
Nec tanta incassum virtus eat. ingeret omnis
Se belli fortuna tibi. quis nolet ab isto
Ense mori, quamvis alieno vulnere labens,
Et scelus esse tuum? meliùs tranquilla sine armis
Otia solus ages, sicut cœlestia semper
Inconcussa suo volvuntur sidera lapsu.
Fulminibus propior terræ succenditur aër,
Imáque telluris ventos, tractúsque coruscos
Flammarum accipiunt: nubes excedit Olympus

256. *Per se bella placent?*] Propter pacem, belli finem.

259. *Accipient alios, &c.*] Atqui ex diutina tua à bello immunitate apparebit, te non probasse causas, quibus alii ad bellum suscipiendum excitantur, ipsi nocentes ante bellum; tu non nisi cum bello.

260. *Ne tantum, &c.*] Aversione precatur Deos, ne Catonem virum integrum malis misceri sinant, & in prælio ferro sævire in innocentes, & quidem iis manibus, quæ castæ sunt & incorruptæ. *Hortens. Ne tantum, &c.*] Atque utinam ne nunc quidem pravis & cæca cupidine actis ad bellum civibus miscereris, vir tam sanctus & integer, ut ratio belli à te solo pendere videatur.

263. *Ingeret omnis Se belli, &c.*] Omnis belli eventus submittet se tibi, & tu bellum conficies.

264. *Quis nolet ab isto Ense mori.*] Multò est efficacius, quod habet MS. Puteanor. & R. habuit manu priore, *in isto Ense mori.* sicut induere ensem aliquis dicitur. *Grotius.*

266. *Melius tranquilla, &c.*] Optime igitur & te dignum feceris, si omnino à bello abstinueris, intra ocium tuum securus, supra mortalia ista subvectus, non secus ac cœlestia illa corpora, immotus, imperturbatus. *Talis est sapientis animus, qualis mundi status supra Lunam. Semper illic serenum est, &c.* Sen. epist. 59.

269. *Fulminibus propior, &c.*] Infima aëris regio pontus & terra vexantur ventis, tempestatibus, fulmine: montes vero qui nubes cacumine transcendunt, in tuto positi inferiora despiciunt.

271. *Nubes excedit, &c.*] A diverso simul & remotissimo à terra loco, nempe Olympo, cujus verticem nubes excedere dicit, atque ob id non feriri. *Hortens.*

Lege deûm. minimas rerum discordia turbat:
Pacem summa tenent. quàm latè Cæsaris aures
Accipient tantum venisse in prœlia civem!
Nam prælata suis nunquam diversa dolebit
Castra ducis Magni. nimium placet ipse, Catoni
Si bellum civile placet. pars magna Senatus,
Et duce privato gesturus prælia Consul
Sollicitant, procerésque alii: quibus adde Catonem
Sub juga Pompeii; toto jam liber in orbe
Solus Cæsar erit. quòd si pro legibus arma
Ferre juvat patriis, libertatémque tueri:
Nunc neque Pompeii Brutum, neque Cæsaris hostem,
Post bellum victoris habe. Sic fatur. at illi
Arcano sacras reddit Cato pectore voces:
Summum Brute nefas civilia bella fatemur:
Sed quò fata trahunt, virtus secura sequetur.
Crimen erit Superis & me fecisse nocentem.

Sidera

273. *Quam late Cæsaris aures, &c.*] Quam gratum credis fore Cæsari, quantum sibi ipse placebit, si modo te è tranquillæ pacis proposito ad bellum civile protraxerit, etiamsi ad partes sibi adversas? & se solum (si diis placet) pronunciabit liberum, si post Consules (quorum fuerat sortiri Italiam, ductare exercitus, bellum gerere) & Senatum, auspiciis Pompeji privati hominis summo imperio subjectos; Cato quoque pedibus iverit in servitutem Pompeji. vide amplum de Catone testimonium Senecæ epist. 95. & epist. 14.

280. *Toto jam liber in orbe Solus Cæsar erit.*] Qui contrà Senatum suam caussam armis tuebitur; nec superiorem in suis castris habebit; non Consules, non proceres, qui summam Imperii Pompeio detulerunt. *Hortens.*

281. *Quod si pro legibus arma, &c.*] Quod ad me attinet, neque Cæsaris nunc, neque Pompeji hostis sum. uter vero ipsorum victor tandem molitus fuerit aliquid contra leges & libertatem Reipub. adversus hunc me acerrimum profiteor hostem. Nomine utique & re habes me assertorem patriæ.

285. *Arcano sacras.*] Quasi ejus verba nihil aliud sint, quam oracula, ex divino sacrario profecta.

286. *Summum Brute nefas.*] Catonis oratio gravis & planè Catoniana, hoc est Stoicæ rigiditatis plena; tota in hoc parata est, ut Brutum refutet, & ejus argumenta de abstinendo ab armis civilibus diluat. Bruti argumentis opponit, honestum, necessarium & pium, patriæ libertatem defendere, quum illud non facere sit impium. Largitur quidem civile bellum nefarium; sed transfert in fatalem necessitatem. *Hort.*

287. *Virtus secura sequetur.*] Sed virtus mea nil sibi metuens, sequetur fatalem necessitatem. *Sulpit.*

288. *Me fecisse nocentem.*] Imposuisse mihi

Sidera quis, mundumque velit spectare cadentem
Expers ipse metus? quis, cùm ruat arduus æther,
Terra labet, misto coëuntis pondere mundi,
Complosas tenuisse manus? gentes ne furorem
Hesperium ignotæ, Romanaque signa sequentur,
Deductique fretis alio sub sidere reges?
Otia solus agam? procul hunc arcete furorem,
O Superi, motura Dacas ut clade, Getasque
Securo me Roma cadat. ceu morte parentem
Natorum orbatum, longum producere funus
Ad tumulum jubet ipse dolor: juvat ignibus atris
Inseruisse manus, constructoque aggere busti
Ipsum atras tenuisse faces: non ante revellar,
Exanimem quàm te complectar Roma, tuumque
Nomen libertas, & inanem prosequar umbram.
Sic eat: immites Romana piacula divi

Plena

mihi hanc necessitatem, ut arma induerem.

289. *Sidera quis, &c.*] Quis in tantum Stoicus est, aut cui ita in chalybem aut callum obduruere præcordia, ut terram cœlo misceri & omnia ruere videat, ipse interim supinus & compressis sedens manibus?

291. *Terra labet.*] Id est, si omnium rerum elementa confunderentur; mare ac terra cælo miscerentur, otiosus confertis manibus sederem? *Coëuntis.*] Confundentis se. *Hortens. Sulpit.*

292. *Complosas.*] Ita MSS. Alii leg. *Compressas. Gentesne furorem, &c.*] Gentesne exteræ & remotæ venient ad partes & auxilium Imperii nostri: ego vero ignavus sedebo? procul absit à me hæc vecordia? *Furorem Hesperium.*] Civile bellum Romanum, recte *furorem* vocat, quo cives inter se, & in se mutuò arma induunt. *Hortens.*

294. *Deducti.*] Separati.

296. *Motura Dacas.*] Si Roma cadens Scythiæ populos ad commiserationem & auxilia ferenda moveret; multò justius Catonem. *Hortens. Dacas.*] Sarmatiæ pop. supra ✝ f. 54. Sunt tamen qui nolint huic ut & Virgilio 8. Æn. & Silio 13. licentiam priorem corripiendi permittere, substituant itaque *Daas*, pop. ad mare Caspium.

297. *Ceu morte parentem, &c.*] Annon hoc dabo dolori & amori erga patriam, quod erga liberos? Nato suprema solvo libens: Quidni patriæ? Non te deseram ô patria, non tibi deero dulce nomen, Libertas.

298. *Producere funus.*] Comitari longam pompam exequiarum. *Sulpit.*

300. *Inseruisse manus, &c.*] Rogum incendere & ignem fovere. *Idem.*

302. *Exanimem.*] Dirutam & deletam.

303. *Nomen.*] Quod mihi dulcissimum est.

304. *Sic eat.*] Sit ita, ut dii velint sibi litari universo Rom. sanguine: Cur meum morer? O utinam ad patriam expiandam, libertatemque Imperii tuen-

Plena ferant: nullo fraudemus sanguine bellum.
O utinam, cœlique Deis, Erebique liberet
Hoc caput in cunctas damnatum exponere pœnas!
Devotum hostiles Decium pressere catervæ:
Me geminæ figant acies, me barbara telis
Rheni turba petat: cunctis ego pervius hastis
Excipiam medius totius vulnera belli.
Hic redimat sanguis populos: hac cæde luatur,
Quicquid Romani meruerunt pendere mores.
Ad juga cur faciles populi, cur sæva volentes
Regna pati pereunt? me solum invadite ferro,
Me frustra leges & inania jura tuentem:
Hic dabit, hic pacem jugulus, finemque laborum
Gentibus Hesperiis: post me regnare volenti
Non opus est bello. quin publica signa, ducemque

Pom-

tuendam, diis superis, Inferisque suffi-ceret caput hoc meum omnibus diris devotum. ut Pub. Decii quondam pro salute exercituum in prœlio contra Samnites. Historiam, ritum, & devotionis formam lege apud Livium lib. 8. de patre; & de filio lib. 10.

306. *O utinam.*] Exclamatio pathetica, magna gravitate & dignitate verborum exornata; sed indignationis plena. Hac optat posse se suo capite suoque sanguine pacem redimere & libertatem tueri. Sunt autem cætera omnia planè Catoniana, tragicæ indignationis referta. Ad ultimum ità concludit, sibi ad Pompeium Ducem eundum esse: à quo, si victor extiterit, nihil libertati sit timendum. *Hortens.*

309. *Geminæ figant acies.*] Hinc Pompeiana, illinc Cæsariana.

310. *Rheni turba petat.*] Rheni accolæ, Germani, Galli, qui Cæsaris signa sequuntur.

312. *Hic.*] Meus.

313. *Romani meruerunt, &c.*] Mali, flagitiosi.

315. *Me solum. Me, &c.*] Mirum in modum concitat affectus, geminatione particulæ *me*, & pronominis demonstrativi *hic*: ut erat rigidus & vehemens in dicendo. *Hortens. Me solum invadite ferro.*] Me obstantem tyrannidi.

316. *Inania jura.*] Sine vi & efficacia; quæ contemnantur nunc, quum arma invalescant. *Hortens. Inania jura.*] Oppressa.

318. *Post me regnare, &c.*] Neque enim me extincto invenietur, qui libertatem armis tueatur. *Regnare.*] Atroci verbo & invidioso utitur, *regnare:* quum regni affectatores, Sp. Melium, Saturninum & alios nonnullos, vel ex levissima suspicione ad cædem rapere solerent. *Hortens.*

319. *Quin publica signa.*] Epilogus, quo hortatur Brutum, ut consociatis animis & armis, auspicia Senatus, & Pompeji sequantur. Ea *publica* quasi Pop. Romani vocat, quum Cæsaris *hostilia* sint. *Hortens. Quin publica, &c.*] Hortatur Brutum ad arma capessenda & Pompeji partes, reddita ratione.

Pompejum ſequimur ? nec, ſi fortuna favebit,
Hunc quoque totius ſibi jus promittere mundi
Non bene compertum eſt : ideo me milite vincat,
Ne ſibi ſe viciſſe putet. Sic fatur : & acres
Irarum movit ſtimulos : juveniſque calorem
Excitat in nimios belli civilis amores.
Interea, Phœbo gelidas pellente tenebras,
Pulſatæ ſonuêre fores : quas ſancta relicto
Hortenſî mœrens irrupit Marcia buſto.
Quondam virgo toris melioris juncta mariti :
Mox ubi connubii pretium, merceſque ſoluta eſt
Tertia jam ſoboles, alios fecunda penates
Impletura datur; geminas è ſanguine matris
Permiſtura domos. ſed poſtquam condidit urna
Supremos cineres, miſerando concita vultu,

Effu-

320. *Nec, ſi fortuna, &c.*] Cæſarem affectare monarchiam jamdudum compertum eſt : de Pompejo, non liquet, hujus itaque auſpicia ſequar, qui non ſibi, ſed patriæ militat.

321. *Hunc.*] Pompejum. Nam ſi fortunâ Pompejo faverit, ſatis conſtat, quod is non vindicabit ſibi jus Mundi; hoc eſt, principatum & perpetuam dictaturam, quam affectat Cæſar. *Hortenſius.*

323. *Ne ſibi ſe, &c.*] Rectam eſſe hanc emendationem, docent Ms. Puteanor. & Thuan. Hæc quoque, inquit, juſta cauſa eſt, cur Pompejo militem; ut vel hinc intelligat, cauſam agi non ſuam, ſed publicam : & ſi eadem quæ Cæſar cogitat, eundem me ipſi futurum, qui nunc ſum Cæſari. *Grot.*

324. *Juveniſque.*] Bruti.

326. *Phœbo.*] Oriente Sole.

327. *Relicto Hortenſî mœrens irrupit Marcia buſto.*] Cato Marciam uxorem ex qua tres ſuſceperat filios, jamque gravidam amico Hortenſio poſtulanti ceſſit; quo defuncto eandem recepit. Quod illi exprobravit Cæſar : ineſcandi (inquiens) Hortenſii cauſa dimiſit pauperem, quam poſtea reciperet ditatam.

328. *Irrupit.*] Ingreſſa eſt. Hanc Poëta fingit hoc loco, ſua ſponte Catonem adiiſſe, non autem accitam : & eruditè in Marciæ proſopographia immoratur, ſepulto Hortenſio marito, ſub initium civilis belli. *Meliorem maritum* vocat Catonem, cui prius nupta fuerat. *Hortenſ.*

329. *Melioris juncta mariti.*] Catonis.

330. *Pretium.*] Ut patet eſſet trium liberorum. *Merceſque ſoluta eſt.*] Ubi eſt matrimonii officio ſatisfactum, & proles ſuſcepta, quæ eſt matrimonii præmium; nam ad eam ſuſcipiendam inventum fuit. *Sulpit.*

331. *Fecunda.*] Parata ad procreandum.

332. *Geminas, &c.*] Catonis & Hortenſii.

334. *Supremos cineres.*] Cineres ſuperioris mariti, Hortenſii.

335. *Con-*

Effusas laniata comas, concussaque pectus
Verberibus crebris, cineresque ingesta sepulcri,
Non aliter placitura viro, sic mœsta profatur:
Dum sanguis inerat, dum vis materna, peregi
Jussa Cato, & geminos excepi feta maritos.
Visceribus lassis, partuque exhausta, revertor
Jam nulli tradenda viro. da fœdera prisci
Illibata tori: da tantum nomen inane
Connubii: liceat tumulo scripsisse, Catonis
Marcia: nec dubium longo quæratur in ævo,
Mutârim primas expulsa, an tradita, tedas.
Non me lætorum sociam, rebusque secundis
Accipis: in curas venio, partemque laborum.
Da mihi castra sequi: cur tuta in pace relinquar,
Et sit civili propior Cornelia bello?

Hæ

335. *Concussaque.*] Mss. rectius *contusaque.* Grot.

336. *Cineresque.*] Aspersa cineribus mariti.

337. *Non aliter, &c.*] Inculta, neglecta & mœrens, placitura inculto & rigido Catoni.

338. *Dum sanguis inerat, dum vis materna,*] Multis & validis argumentis probat Gronovius hic *justa* requiri, quem pudicè vocat *sanguinem* & *vim maternam:* neque enim sine his justa illa matronalia sive uxoria præstantur. Sed & præcesserat ex persona Poëtæ narrantis; *connubii pretium mercesque soluta est Tertia jam suboles.* Quid hoc aliud quam prioris connubii justa peracta? Porro sic etiam *justa funebria* dicuntur. Vide Gronov. Observ. lib. 4. cap. 6. *Sanguis inerat.*] Extenditur ultima in *Sanguis. Dum vis materna.*] Mater esse poteram.

339. *Jussa Cato:*] Tua, qui me tradidisti Hortensio. *Feta.*] Prægnans.

340. *Visceribus lassis.*] Defesso & jam sterili utero; sum enim anus. *Sulpit. Partuque exhausta.*] Effœta.

341. *Da fœdera, &c.*] Recipe me in torum pudicum, ἀναφρόδιτον. Infra ℣. 378.

342. *Illibata.*] Est autem id quod petit honestum, maximè quum addit, *illibata fœdera*; castum nempe, utpote quæ non concubitus caussa eam rem petat. *Nomen inane.*] Ut Catonis uxor solummodo dicatur. *Hortens.*

343. *Liceat tumulo, &c.*] Ut sepulchro meo inscribatur: *Marcia Catonis.*

344. *Nec dubio, &c.*] Ne in dubio sit apud posteros, repudiata ne fuerim an tradita. *Grotius* legit *dubium.*

345. *Mutarim tedas, &c.*] Mutarimne primas nuptias repudiata; an ex utriusque consensu *tradita* amico Hortensio. *Hortens.*

346. *Non me lætorum.*] Neque venio particeps futura rerum lætarum, sed comes & solatium tibi in adversis.

348. *Da mihi castra sequi.*] Periculosum etiam comitem ad Corneliæ imitationem se offert. *Sulpit.*

349. *Cornelia bello?*] L. Scipionis filia, quam post mortem Juliæ duxit Pom-

Hæ flexêre virum voces, & tempora quanquam
Sunt aliena toris, jam fato in bella vocante:
Fœdera sola tamen, vanaque carentia pompa
Jura placent, sacrisque deos admittere testes.
Festa coronato non pendent limine serta;
Infulaque in geminos discurrit candida postes,
Legitimaque faces, gradibusque acclivis eburnis
Stat torus, & picto vestes discriminat auro:
Turritaque premens frontem matrona corona,
Tralata vetuit contingere limina planta.

Non

Pompejus, jamque sub initium belli Mytilenen ablegavit, victus autem fugiensque in Ægyptum, eam receptam fugæ comitem habuit. lib. 5. ℣. 722.

351. *Aliena toris, &c.*] Non contrahendis matrimoniis apta, imminente jam civili bello.

352. *Fœdera, &c.*] Hinc dilatat narrationem à ceremoniis nuptialibus Romanorum id temporis; quarum nihil tum inter eos celebratum fuit. Harum enumeratione admirabili copia narrationem amplificat. *Hortens. Fœdera sola tamen.*] Conjugii fides, citra pompam celebrem & ceremonias nuptiarum.

353. *Deos admittere testes.*] Jovem & Junonem τελείυς, Venerem, Suadam, Dianam. vide Plutarch. Rom. Quæst. 2. & quæ nos ad Medeam Senecæ ℣. 1.

354. *Festa coronato, &c.*] In celebritate nuptiarum postes & januam floribus & festa fronde ornabant. Juvenal. lib. 6. ℣. 80.

355. *Infulaque.*] Novæ nuptæ ad limen mariti ubi venissent, postes, priusquam ingrederentur, laneis vittis & fasciis redimibant, oleoque ungebant. *Infulaque.*] Conjunct. copulat. *que*, pro *nec*, ut supra ℣. 35.

356. *Legitimaque faces.*] Ε'γὼ δ' οὔτι σοι πυρὸς ἀφῆψα φῶς νόμιμον. ἐν γάμοις, &c. Euripides in Phænissis. Quinque autem faces adhibebantur in nuptiis. vide quæ nos ad Sen. Thebaid. ℣. 507. rationes lege apud Plutarch. Rom. Quæst. 2. & Augustin. de Civit. Dei, lib. 6. cap. 9. & lib. 7. cap. 24. *Gradibusque, &c.*] Neque lectus in honorem Genii sternitur in aula, in quem gradibus inscenditur eburnis, stragulo acupicto auroque intertexto tectus.

357. *Discriminat.*] Dividit & variat lymbis, & lineis aureis.

358. *Turritaque premens, &c.*] Neque more nuptarum gerens coronam turriculis distinctam atque insurgentem, vitat (sic enim legit Brodæus) tangere limen. Neque enim è religione erat novam nuptam pedibus limen tangere, sed in transgressu supportabatur à Pronubis aut transiliebat. Rationes vide apud Plutarch. Rom. Quæst. 29. Si retineamus *vetuit*? Quid si sic intelligamus? Neque Berecynthia mater, Cybele turrita, quæ eadem est cum Vesta, id est, terra, vetuit hanc nuptam contingere limen pedibus. Varro enim ref. Serv. ad 8. Ecl. Virg. opinatus est, ideo sponsas limen non tetigisse, ne à sacrilegio inchoarent, si depositura virginitatem calcarent rem Vestæ, id est, numini castissimo consecratam. J. Rutgersius leg. *metuit*, sensu quo Horat. Od. 2. lib. 2. *penna metuente solvi, &c.* Var. Lection. lib. 1. cap. 12.

359. *Tralata vetuit.*] Pro *metuit* habent

Non timidum nuptæ leviter tectura pudorem
Lutea demissos velarunt flammea vultus:
Balteus haud fluxos gemmis astrinxit amictus,
Colla monile decens; humerisque hærentia primis
Suppara nudatos cingunt angusta lacertos.
Sic, ut erat, mœsti servans lugubria cultus,
Quoque modo natos, hoc est amplexa maritum.
Obsita funerea celatur purpura lana.
Non soliti lusêre sales: nec more Sabino
Excepit tristis convicia festa maritus.
Pignora nulla domus, nulli coiêre propinqui.
Junguntur taciti, contentique auspice Bruto.

Ille

bent *vitas* MS. Puteanor. & Thuan. & R. antiquior. quam lectionem in textum recipiendam censeo. Et *matrona* accipiendum, non de pronuba, sed de ipsa nova nupta. *Grotius.* Fuit autem apud Romanos moris, ut domo egrediens nova sponsa, limen transiliret. Plautus in Casina: *Sensim super attolle limen pedes nova nupta.* Plutarch. ἐν Ῥωμαϊκοῖς. *Διὰ τί τὴν γαμουμένην οὐκ ἐῶσιν αὐτὴν ὑπερβῆναι τὸν οὐδὸν τῆς οἰκίας, ἀλλ' ὑπεραίρουσιν οἱ προπέμποντες.* Plaut. in Casina: *Ubi tu es, qui colere mores Massilienses postulas?* hoc est molles. *Brodæus.*

360. *Non timidum, &c.*] Non operiebatur flammeo, velo luteo, seu rubro, quo novatum nuptarum capita tegebantur pudoris gratia, vel in subjectionis symbolum.

362. *Balteus, &c.*] Non zona gemmis distincta cinxit vestes; non monile ornabat collum.

363. *Humerisque suppara, &c.*] Ubi & vestem superiorem fuisse apparet, & primis humeris hæsisse. Cur autem dicatur *nudatos lacertos* cinxisse, ea fortasse caussa est, quod Marcia recens à funere Hortensii mariti, nudis ad planctum pectore & lacertis veniebat. Subjicit enim: *Sicut erat mœsti servans lugubria cultus.* Porro eleganter Tertullianus adversus Gentes, vexillorum vela transversis hastulis alligata *suppara* vocat, & *stolas crucium* appellat. *Supparum* Nonius interpretatur, *Linteum femorale usque ad talos pendens, dictum quod subtus appareat.* At Varro lib. IV. de L.L. à subucula distinguit, & ab eo deducit quod est supra. *Alterum genus inquit, quod subtus est; à quo supparus.* Quod verisimilius. *Ferrar.*

364. *Suppara.*] Supparum, subuculæ ceu tunicæ genus pectora complexum. Ald. Manut. lib. 3. Quæsit. 2. per epist.

365. *Sic, ut erat, &c.*] A recenti funere mariti squallida & pullata.

367. *Funerea lana.*] Pulla.

368. *Non soliti lusere sales, &c.*] Non occinebantur, pro more nuptiarum à Sabinis ceu Fescenninis tracto, dicteria. de his vide quæ nos ad Medeam Senecæ vs. 113.

370. *Pignora nulla.*] Non liberi.

371. *Taciti.*] Sine pompa & strepitu ceremoniarum. *Contentique auspice Bruto.*] Adhibito tantum Bruto quasi auspice & paranympho. Val. Max. lib. 2. cap. 1.

372. *Ille*

Ille nec horrificam sancto dimovit ab ore
Cæsariem, duroque admisit gaudia vultu:
(Ut primùm tolli feralia viderat arma,
Intonsos rigidam in frontem descendere canos
Passus erat, mœstamque genis increscere barbam.
Uni quippe vacat studiisque odiisque carenti,
Humanum lugere genus) nec fœdera prisci
Sunt tentata tori: justo quoque robur amori
Restitit. hi mores, hæc duri immota Catonis
Secta fuit, servare modum, finemque tenere,
Naturamque sequi, patriæque impendere vitam;
Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.
Huic epulæ, vicisse famem: magnique penates,
Submovisse hyemem tecto: pretiosaque vestis,
Hirtam membra super Romani more Quiritis
Induxisse togam: Venerisque huic maximus usus,
Progenies; Urbi pater est, Urbique maritus:
Justitiæ cultor, rigidi servator honesti:

In

372. *Ille nec horrificam, &c.*] Cato non barbam posuit, non capillitium, non vultu præ se tulit lætitiam, non cum uxore rem habuit, ab illo tempore quo civile bellum parari viderat.

377. *Uni quippe vacat studiisque, &c.*] Partium studiis minime occupatus, Philosophiæ studiis vacat. quæ docent se noscere, suasque deplorare miserias.

379. *Robur amori Restitit.*] Constans immotusque animus.

381. *Secta fuit.*] Stoica. *Finemque tenere.*] Prospicere finem & ad eum omnia referre.

384. *Huic epulæ, vicisse famem.*] Laudat Catonem à temperantia & frugalitate. Pro delitiis habuit omne id, quod famem pellebat: pro luculentis ædibus tectum, quamvis modicum ac tenue, sub quo adversus cæli injuriam latitaret. Splendidum satis ducebat amictum penulam villosam & hirtam contra frigus & aëris inclementiam. *Hortens. Sulpitius. Huic epulæ, &c.*] Vide tamen quid de illius potationibus ad auroram protractis scribat Plutarchus in vita ejus, quod & illi objectum à Cæsare. *Magnique penates.*] Supra vs. 238.

386. *More Quiritis.*] More veterum Romanorum, qui dicebantur Quirites, vel à Curibus vel à Romulo Quirino dicto, quod hastam, quæ Sabinis Quiris est, gestare solebat. *Hirtam membra super, &c.*] Ubi *more Quiritis* non est more veterum Romanorum, ut volunt interpretes; nam & posteri Quirites, & ipse Cato: sed *Quiris* pro quolibet ex populo, id est, plebeia vulgarique toga contecto & angusta, rudique textura confecta. *Ferrarius.*

388. *Progenies.*] Sobolis procreatio.

391. Sub-

In commune bonus: nullosque Catonis in actus
Subrepsit, partemque tulit sibi nata voluptas.
Interea trepido discedens agmine Magnus,
Mœnia Dardanii tenuit Campana coloni.
Hæc placuit belli sedes, hinc summa moventis
Hostis in occursum sparsas extendere partes,
Umbrosis mediam qua collibus Appenninus
Erigit Italiam, nullo quà vertice tellus
Altius intumuit propiusque accessit Olympo.
Mons inter geminas medius se porrigit undas
Inferni Superique maris: collesque coërcent
Hinc Tyrrhena vado frangentes æquora Pisæ,
Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.
Fontibus hic vastis immensos concipit amnes,
Fluminaque in gemini spargit divortia ponti.

In

391. *Subrepsit.*] Subintravit: numquam enim in sua vita, & in actibus suis voluptates admisit.

392. *Interea trepido, &c.*] Pompejus perterritus rumore adventantis propere Cæsaris, Capuam ex urbe temere profugit. hic se confirmavit, hanc belli sedem primum intendit.

393. *Mœnia Dardanii.*] Capuam, à Capy Trojano, ut quidam volunt, conditam.

394. *Belli sedes.*] Hic delectu habito copias colligere, exercitum conscribere, Cæsari summa molienti occurrere.

395. *Sparsas extendere partes.*] Mittere & dividere cohortes & copias. *Sulpit.*

396. *Umbrosis mediam, &c.*] In regione plana, qua Apennini latus modice assurgit.

399. *Mons inter geminas, &c.*] Est autem Apenninus, mons, qui Italiam in longitudinem tanquam spina dorsi secat à sinistra partem mare Adriaticum seu Superum spectans, à dextra mare Tyrrhenum ceu Inferum respiciens.

400. *Collesque coërcent, &c.*] Cujus colles & latera signat coërcetque à dextra in imo sinu Tyrrheni maris, urbs Pisæ à sinistra. Ancona Piceni urbs in Adriatico mari, ventis & fluctibus è Dalmatia advenientibus exposita, est enim ἀγκὼν ulna cubiti, ceu sura potius Italiæ in tibiæ formam porrectæ. *Coërcent.*] Constringunt utrinque.

402. *Dalmaticis.*] Hadriaticis: sumpto epitheto ab ora adversa littoris Illyrici, circà quam Dalmatia est, quæ Pannoniæ pars est, spectans ad Adriaticum mare. *Hortens.*

403. *Fontibus hic vastis, &c.*] Ex hoc Apennino oriuntur multi celebres amnes qui delabuntur in utrunque mare Superum & Inferum. Divortia aquarum sunt (inquit Turnebus Advers. lib. 14. cap. 11.) juga unde in diversa aquæ & cœlestes & perennes divertunt. *Et ipsis jugis ad divortia aquarum castra posuit.* Livius.

404. *Divortia.*] In diverticula superi inferique maris, quod longis anfractibus & mæandris divertant, priusquam maria ingrediantur. *Hortens.*

405. In

In lævum cecidere latus, veloxque Metaurus,
Crustumiumque rapax, & junctus Isapis Isauro,
Sennaque, & Adriacas qui verberat Aufidus undas:
Quoque magis nullum tellus se solvit in amnem,
Eridanus, fractasque evolvit in aquora silvas,
Hesperiamque exhaurit aquis. Hunc fabula primum
Populeâ fluvium ripas umbrasse corona:
Cumque diem pronum transverso limite ducens,
Succendit Phaëthon flagrantibus æthera loris,
Gurgitibus raptis penitus tellure perusta,
Hunc habuisse pares Phœbeis ignibus undas.
Non minor hic Nilo, si non per plana jacentis
Ægypti Libycas Nilus stagnaret arenas.
Non minor hic Istro, nisi quod, dum permeat orbem
Ister,

405. *In lævum cecidere latus.*] In Superum mare ceu Adriaticum, *golfo de Venetia. Metaurus.*] Umbriæ fluv. Asdrubalis clade notus.

406. *Crustumiumque rapax.*] Fl. in Flaminia. *Et junctus Isapis Isauro.*] Scribe cum MS. Puteanor. & R. A. *Et juncto Sapis Isauro.* Exstat id nomen fluminis apud Plin. III. 15. *Grotius. Isapis.*] Flaminiæ fluv. Straboni lib. 3. sed Plinio lib. 3. cap. 15. & Boccatio *Sapis. Isauro.*] Piceni fluv. Blondo & Leandro Flogia.

407. *Sennaque & Adriacas.*] *Et Clanis & Rubicon & Senonum de nomine Senna.* Sil. 8. *Verberat.*] Cum impetu influit. *violens obstrepit Aufidus.* Horat. lib. 3. od. 30. *Aufidus undas.*] Apuliæ fluv. Cannensi clade memorabilis, *L. Osanio.*

408. *Quoque magis, &c.*] Padus *Po*, totius Europæ amnium longe maximus, circa ostia, excepto Danubio. *Proluit insano contorquens vortice sylvas Fluviorum rex Eridanus.* Virg. Georg. I. non autem oritur ex Apennino, uti nec alii quidam fluvii quorum fontes poëta Apennino tribuit.

410. *Hesperiamque exhaurit aquis.*] Amnes navigabiles & lacus immensi in Padum se exonerant, ita ut flumina 30. in Adriaticum effundat. *Exhaurit aquis.*] Quicquid enim aquarum est in Italia secum videtur arripere: nam multa in eum influunt flumina. *Sulpit. Hunc fabula primum, &c.*] Fabula ceu fama est, Phaëtontis sorores versas fuisse in populos ad ripas hujus fluvii, &c. Ovid. 2. Met.

412. *Diem pronum.*] Solem præcipitem. *Transverso limite ducens.*] A via errantem.

413. *Flagrantibus loris.*] Habenis & curru ardentibus. *Idem.*

414. *Gurgitibus raptis, &c.*] Cæteris fluv. exhaustis & desiccatis, Eridanum parem fuisse extinguendo Phaëtonti.

416. *Non minor hic Nilo.*] Si nactus fuisset terram planam & jacentem, instar Ægypti, per quam Nilus leniter decurrens stagnat seque extendit.

418. *Istro, nisi quod, &c.*] Max. Europæ fluv. cujus superior pars Danubius, inferior Ister vocatur, *Done*, *Danaw*, qui in agro Frustembelgensi non

Abnoba

Ister, casuros in qualibet æquora fontes
Accipit; & Scythicas exit non solus in undas.
Dexteriora petens montis declivia Tybrim
Unda facit, Rutubamque cavum. delabitur inde
Vulturnusque celer, nocturnæque editor auræ
Sarnus, & umbrosæ Liris per regna Maricæ
Vestinis impulsus aquis, radensque Salerni
Culta Siler, nullasque vado qui Macra moratus
Alnos, vicinæ procurrit in æquora Lunæ.
Longior educto quà surgit in aëra dorso,
Gallica rura videt, devexasque excipit Alpes.
Tunc Umbris Marsisque ferax, domitusque Sabello
Vomere, piniferis amplexus rupibus omnes
Indigenas Latii populos, non deserit antè
Hespe-

Abnoba monte, (ut olim creditum) ortus, 60. amnes receptos in Pontum defert per 6. ostia. Mela lib. 2. cap. 1.

420. *Scythicas in undas.*] In mare Ponticum.

421. *Dexteriora petens montis declivia Tybrim Unda facit, Rutubamque cavum.*] A dextra parte Apennini in mare Tyrrhenum defluunt Tiberis per Etruriam, Romam alluens, *Tivere*; & Rutuba, quem Vibius agnoscit in Tiberim influentem. Est & alius hujus nominis Liguriæ fluv.

422. *Cavum.*] Propter riparum altitudinem.

423. *Vulturnusque celer.*] Fl. Campaniæ. *Nocturnæque editor auræ Sarnus.*] Fl. qui per Lucanos, Picentinos, & Campanos labitur, in paludes diffusus, opacas & tetras exhalat nebulas, *Scafate.*

424. *Umbrosæ.*] Sylvosæ. *Liris per regna Maricæ.*] Liris fluv. Campaniæ Minturnas præterfluens. Minturnensium autem numen Marica mater Latini regis, quæ prius Circe fuerat. Lactant. 1. fals. relig. cap. 21. hodie *Garigliano.*

425. *Vestinis impulsus aquis, &c.*] In quem se exonerant flumina Vestinorum.

426. *Siler.*] Sive Silarus Campaniæ fluv. qui alluit agros Salerni opp. Picentinorum. *Macra moratus.*] Macra Liguriam ab Etruria disterminans, in mare prolapsus juxta Lunam portum Etruriæ, innavigabilis, quia vadosus.

427. *Alnos.*] Naves, rates.

428. *Longior educto, &c.*] Apenninus Galliam prospiciens in longitudinem per omnem Italiam exporrectus, quem Umbri, Marsi, Samnites, Aborigenes antiquissimus Latii pop. colunt, in duo deinde se dividens brachia, altero extenditur in Rhegium promontorium Brutiorum, in Siculo mari, *Rhezo*; altero in Lacinium promontorium juxta Crotonem, *Cabo delle colonne.* à Junonis Laciniæ columnis & templo.

429. *Gallica rura.*] Despicit Galliam Transalpinam. *Alpes devexas.*] Montes inclinatos & pendulos.

430. *Tunc Umbris.*] Prosequitur ordine tractum Apennini montis, ad Siculum mare usque, ubi terminatur.

431. *Indigenas.*] Qui in eo loco geniti sunt. *Sulpit.*

434. In

Hesperiam, quàm cùm Scyllæis clauditur undis,
Extenditque suas in templa Lacinia rupes,
Longior Italia, donec confinia pontus
Solveret incumbens, terrasque repelleret æquor.
At postquam gemino tellus elisa profundo est,
Extremi colles Siculo cessêre Peloro.
Cæsar in arma furens, nullas, nisi sanguine fuso,
Gaudet habere vias, quòd non terat hoste vacantes
Hesperiæ fines, vacuosque irrumpat in agros,
Atque ipsum non perdat iter, consertaque bellis
Bella gerat. non tam portas intrare patentes
Quàm fregisse juvat: nec tam patiente colono

Arva

434. *In templa Lacinia.*] Juno Lacinia in Calabria colebatur in templo ditissimo atque sanctissimo, quod ei constituit Hercules, Lacinio latrone illic occiso. *Sulpit.*

435. *Longior Italia, &c.*] Atque se quondam Apenninus extendebat ulterius quam nunc est Italia, continuatus scil. junctusque Siciliæ, sed *venit medius vi pontus & undis Hesperium Siculo latus abscidit arvaque & urbes Litore diductas angusto interluit æstu.* Virgil. Æneid. 3. *Pontus.*] Mare Ionium & Siculum.

436. *Solveret.*] Dissolveret vicinitatem. nam mare Tyrrhenum vicinam Siciliam suo æstu ab Apenninis jugis abrumperet, & viam faceret inter Italiam & Siciliam, quæ conjunctæ aliquando fuerunt; sed ipsum pelagus à Sicilia suum nomen retinuit, postquam æstu maris ab Italia abrupta fuit.

437. *Gemino tellus, &c.*] Hinc Ionio, inde Tyrrheno mari.

438. *Extremi colles Siculo, &c.*] Extrema pars Apennini abscissa est Peloro promontorio Siciliæ quod Italiam prospicit, in cujus appellationem & ipse cessit. *Siculo cessere, &c.*] Ubi ergò Italia duobus æquoribus à Sicilia est avulsa; extrema Apennini juga cesserunt, interluente pelago, Siciliæ promontorio Peloro, inter quod & Rhegium angustissimum est fretum. *Hortens.*

439. *Cæsar in arma furens, &c.*] *Varie hic implicitæ sunt conjunctiones*, uti monuimus supra vs. 35. *Sed ita disponendas arbitror.* Cæsar armis potius rem peragi quam pacate exoptans (ut lib. 1. vs. 146.) *Acer & indomitus quo spes quoque ira vocasset ferre manum, & nunquam temerando parcere ferro, &c. gaudensque viam fecisse ruina*; gaudet nullas habere vias nisi sanguine fuso, non gaudet quod terat Italiæ fines hoste vacantes. præsidiis vacuos irrumpat agros, nec agros vastandi occasionem offendat quacumque ruit, quod bella manu conserta hostemque non conveniat. juvat non tam portas, &c. infra lib. 3. vs. 364.

440. *Quod non terat, &c.*] Gaudet hoc ipso, quod vacuam non invenit Italiam. *Grotius.*

442. *Non perdat iter.*] Perit iter Cæsari, in quo non vincit. Ita infrà: *Sic hostes mihi deesse nocet, damnumque putatur Armorum, nisi qui vinci potuere repellent.* Grot. *Consertaque bellis.*] Connexa: ut uno nondum finito inciperet aliud. *Sulp.*

444. *Patiente colono, &c.*] Non impediente, transitum permittente.

446. *Con-*

Arva premi, quàm si ferro populetur, & igni.
Concessa pudet ire via, civemque videri.
Tunc urbes Latii dubiæ, varioque favore
Ancipites, quanquàm primo terrore ruentis
Cessuræ belli, denso tamen aggere firmant
Mœnia, & abrupto circundant undique vallo:
Saxorumque orbes, & quæ super eminus hostem
Tela petant, altis murorum turribus aptant.
Pronior in Magnum populus, pugnatque minaci
Cum terrore fides: ut cùm mare possidet Auster
Flatibus horrisonis, hunc æquora tota sequuntur:
Si rursus tellus pulsu laxata tridentis
Æolii, tumidis immittat fluctibus Eurum,
Quamvis icta novo, ventum tenuêre priorem
Æquora, nubiferoque polus cùm cesserit Euro,
Vendicat unda Notum. Facilis sed vertere mentes
Terror erat, dubiamque fidem fortuna ferebat.
Gens Hetrusca fuga trepidi nudata Libonis,

Jus-

446. *Concessa pudet ire via.*] Hostiliter grassari maluit.

447. *Varioque favore Ancipites, &c.*] Cæsaremne reciperent, an Senatus Pompejique autoritatem tuerentur.

448. *Ruentis.*] Ingruentis belli.

449. *Cessuræ.*] Defecturæ.

450. *Abrupto, &c.*] Præcipiti, tumultuario.

451. *Saxorumque orbes.*] Saxorum acervos, vel saxa rotunda tormentis emittenda.

453. *Pronior in Magnum populus.*] Et post varios conflictus mentis, hinc studiorum & fidei erga Pompejum, inde metus Cæsaris: vicere tandem studia & fidem metus fortunaque Cæsaris. in Comparatione itaque Austrum cape Pompejum, Eurum Cæsarem, mare populum. *Pugnatque minaci, &c.*] Sive ob veterum victoriarum memoriam, quibus formidabilis erat Pompejus: sive quod ex urbe profecturus, edicto pronunciasset, habiturum se pro hoste Reipub. quicunque sua castra non esset secutus: sive quod princeps civitatis, summam haberet authoritatem ob perpetuam domi & belli felicitatem.

456. *Tellus pulsu, &c.*] Strongyle, antrum Æoli, quo *Luctantes ventos tempestatesque sonoras Imperio premit Æolus, &c.* Virg. 1. Æneid. eo enim respicit poëta.

459. *Polus.*] Aër. *Cum cesserit.*] Ita emendavimus. ante fuit, *concesserit.* Grotius.

460. *Vendicat.*] Acquirit, retinet.

462. *Gens Hetrusca.*] Ubi in universum totius propè Italiæ studium in Pompejum commemoravit: transitione hinc refert, qui duces Pompejani, & primum quidem in Hetruria; mox in Umbria dederint se, vel in fugam abierint. *Hortensius. Libonis.*] Præfecti tum

forte

Jusque sui pulso jam perdidit Umbria Thermo.
Nec gerit auspiciis civilia bella paternis
Cæsaris audito conversus nomine Sylla.
Varus, ut admotæ pulsarunt Auximon alæ,
Per diversa ruens neglecto mœnia tergo,
Quà silva, quà saxa, fugit. depellitur arce
Lentulus Esculea. victor cedentibus instat,
Divertitque acies: solusque ex agmine tanto
Dux fugit, & nullas ducentia signa cohortes.
Tu quoque nudatam commissæ deseris arcem
Scipio Luceriæ: quanquam fortissima pubes
His sedeat castris, jampridem Cæsaris armis

Par-

forte Etruriæ. ad Scribonium Libonem missum Caninium Revilum legatum colloquii causa de pace concilianda, meminit autor Commentariorum de civili bello lib. I. fuisse item Achaiæ ac Liburnicæ classis præfectum, lib. 3.

463. *Jusque sui pulso, &c.*] Adventu Curionis cognito, è Tignio cohortes eduxisse & profugisse Thermum reperio lib. I. de civili bello. sed ubi Tignium sit, non ita facile. Firmium forte aut aliud opp. Umbriæ. Tignia est Picenorum fluv.

464. *Nec gerit auspiciis, &c.*] Faustus Sylla degenerans à patris fortitudine & fortuna, fugam cepit.

466. *Varus, &c.*] Atius Varus, decurionibus Auximi Picenorum opp. ad Cæs. inclinantibus, præsidium ex oppido educit, & profugit, &c. lib. I. com. civ. bell. *Alæ.*] Equitum proprie vexillationes.

467. *Neglecto mœnia tergo.*] Hosti in fuga exposita.

468. *Depellitur arce, &c.*] Asculum Picenum Lentulus Spinther cum decem cohortibus tenebat: qui Cæsaris adventu cognito, profugit ex oppido. cohortes secum abducere conatus à magna parte militum deseritur lib. I. de civ. bel.

470. *Divertitque acies.*] A recto itinere alià circumduxit: vel potius à duce ad se avocat. *Grotius. Solusque.*] Traditis copiarum reliquiis Vibullio Rufo.

473. *Luceriæ.*] *Nuceriæ* legit Micyllus, quæ in Umbria, ubi jam erat Cæsar & in Piceno. Verum hac in parte sæpius excusandus est poëta, ut qui neque temporum neque rerum servet ordinem. ut post discessum Pompeji, qui iis rebus cognitis, quæ erant ad Corfinium gestæ, Luceria profectus est Canusium, atque inde Brundusium, Scipio Luceriæ in præsidio relictus profugerit. fuit autem hic L. Scipio socer Pompeji.

474. *Jampridem Cæsaris, &c.*] Ad Cæsaris vires minuendas Marcellus author fuit patribus Senatusconsulti, quo decernebatur ut Bibulo (quem in Parthos, post cædem Crassi mittendum præ se ferebant) Pompejus legionem unam, Cæsar alteram cederet. Cæsar itaque cum unam pro se traderet, & Pompejus repetebat ab illo alteram, quam post Titurii Cottæque Cæsaris prætorum acceptam cladem, utendam illi dederat, ita utranque Cæsar suppeditavit. Has legiones habuisse Scipionem refert poëta. Dio. lib. 40. & Appian. lib. 2. de civ. bel.

476. *Sup-*

Parthorum subducta metu: qua Gallica damna
Supplevit Magnus, dumque ipse ad bella vocaret,
Donavit socero Romani sanguinis usum.
At te Corfini validis circundata muris
Tecta tenent pugnax Domiti: tua classica servat
Oppositus quondam polluto tiro Miloni.
Ut procul immensam campo consurgere nubem,
Ardentesque acies percussis sole corusco
Conspexit telis, Socii decurrite, dixit,
Fluminis ad ripas, undaque immergite pontem:
Et tu montanis totus nunc fontibus exi,
Atque omnes trahe gurges aquas, ut spumeus alnos
Discussa compage feras. hoc limite bellum
Haereat, hac hostis lentus terat otia ripa.
Praecipitem cohibete ducem: victoria nobis

Hic

476. *Supplevit Magnus.*] Cum Caesar in Italiam venisset, cognovit per M. Marcellum duas eas legiones, quas dixi, quae ex S. C. debuissent ad Parthicum bellum mitti, Cn. Pompejo fuisse traditas. *Gallica damna* dicit Titurium Sab. & Cottam caesos in Ambiorigis conspectu. *Dumque ipse.*] Eas legiones Pompejus L. Scipioni tradiderat socero suo, donec ipse eas ad reliquas copias evocaret. *Hortens.*

478. *At te Corfini, &c.*] L. Domitius Aenobarbus successor Caesari in Gallius S. C. delegatus, se receperat in Corfinium Pelignorum oppidum cum xx. cohortibus; hunc Caesar insequitur.

479. *Pugnax Domiti.*] Imo pusillanimis & minime militaris. Sed Poeta noster, pronioris semper in Pompejum studii, Pompejanos extollit, Caesarianos deprimit. *Tua classica, &c.*] Tu Domiti accepisti cohortes quibus Pompejus forum sepserat in quaestione de Clodio à Milone caeso. supra libro I. vs. 323.

480. *Oppositus quondam, &c.*] Cur enim Milo pollutus? accusatum sciunt omnes, & forum cohortibus militaribus circumseptum. Legendum est igitur, ni fallor: *Oppositus quondam pullato tyro Miloni.* Dempster.

481. *Ut procul, &c.*] Domitius cohortes v. praemisit ex oppido, qui pontem fluminis, quod erat ab oppido IIIM. passuum, interrumperent, ubi cum antecursoribus Caesaris praelio commisso, celeriter Domitiani à ponte repulsi, se in oppidum receperunt. *Nubem.*] Pulverem à cohortibus excitatum.

482. *Ardentesque, &c.*] Ad solem fulgentes.

485. *Et tu montanis, &c.*] Aversio ad amnem, ut quantum possit, cum omnibus fontibus è montibus delapsus, & agros inundet, & disturbet pontem.

486. *Alnos.*] Sublicas & tigna pontis ex alno vel alio quovis ligno.

487. *Discussa compage feras.*] Dissolutis juncturis pontis. *Hoc limite, &c.*] Pons interruptus moretur & retardet festinantem Caesarem.

489. *Victoria nobis, &c.*] Hic mo-

tam

Hîc primùm stans Cæsar erit. nec plura locutus,
Devolvit rapidum nequicquam mœnibus agmen.
Nam prior è campis, ut conspicit amne soluto
Rumpi Cæsar iter, calida prolatus ab ira,
Non satis est muris latebras quæsisse pavori?
Obstruitis campos, fluviis arcere paratis,
Ignavi? non si tumido me gurgite Ganges
Summoveat, stabit jam flumine Cæsar in ullo,
Post Rubiconis aquas. equitum properate catervæ:
Ite simul pedites: ruiturum ascendite pontem.
Hæc ubi dicta, levis totas accepit habenas
In campum sonipes: crebroque simillima nimbo
Trans ripam validi torserunt tela lacerti.
Ingreditur pulsa fluvium statione vacantem
Cæsar, & ad tutas hostis compellitur arces.
Et jam moturas ingentia pondera turres
Erigit, & mediis subrepsit vinea muris.
Ecce, nefas belli, reseratis agmina portis

Capti-

tam trahere coactus Cæsar nobis pro victoria sit.

491. *Devolvit rapidum, &c.*] Emittit v. cohortes ex oppido.

492. *Amne soluto, &c.*] Ponte interrupto, qui fluvium coërcebat: nam *ligatus* dicitur fluvius, qui pontem supra se habet.

493. *Prolatus.*] Percitus ira, ad hunc modum eos insectatur. *Hortens.*

496. *Ganges.*] Indiæ fluvius qui Cyro & Alexandro moram injecit. *Ganges.*] Hoc est, si Ganges me transitu prohibere non posset, multò minus hic fluvius meum impetum sustinebit; imò nulli amnes, post transitum Rubiconis, A majori ad minus. *Hortens.*

498. *Post Rubiconis.*] Postquam transierim Rubiconis aquas. lib. 1. ✠ſ. 185.

499. *Ruiturum.*] Quem diruere parant.

503. *Statione, &c.*] Domitianis militibus.

504. *Et ad tutas, &c.*] Cæsar legionibus adductis ad oppidum constitit, juxtaque murum castra posuit, turres erexit, tormenta paravit, vineas admovit. *Ad tutas arces,*] Intrà Corfinium.

505. *Turres.*] Nam è turribus missilia librabantur. *Grotius.*

506. *Vinea muris.*] Vide l. 3. ✠ſ. 487.

507. *Ecce, nefas belli, &c.*] Domitius ad Pompejum in Apuliam literas miserat, ut quanta posset celeritate obsessis subveniret, Cæsarem intercluderet. rescripsit Pompejus id se facere non posse, ut Domitius itaque se cum copiis clam Corfinio subtraheret. Literis acceptis, Dom. dissimulans, in concilio pronunciat Pompejum brevi adfuturum. ipse cum paucis consilium fugæ capit, id militibus suboluit, qui legatis

ad

Captivum traxêre ducem, civisque superbi
Constitit ante pedes. vultu tamen alta minaci
Nobilitas recta ferrum cervice poposcit.
Scit Cæsar pœnamque peti, veniamque timeri.
Vive, licet nolis, & nostro munere, dixit,
Cerne diem. victis jam spes bona partibus esto,
Exemplumque mei: vel, si libet, arma retenta;
Et nihil hac venia, si viceris ipse, paciscor.
Fatur: & astrictis laxari vincula palmis
Imperat. heu quantò melius vel cæde peracta
Parcere Romano potuit fortuna pudori!
Pœnarum extremum civi, quòd castra secutus
Sit patria, Magnumque ducem, totumque Senatum,
Ignosci: premit ille graves interritus iras:
Et secum: Romámne petes, pacisque recessus
Degener? in medios belli non ire furores

Jam-

ad Cæs. missis sese paratos esse portas aperire, imperata facere, & L. Domitium vivum in ejus potestatem tradere; quod proximo die factum.

508. *Civisque superbi, &c.*] Cæsaris, cui noster usque malevolus.

509. *Vultu minaci.*] Intrepido & imperterrito.

510. *Nobilitas recta, &c.*] Equites R. tribuni, senatorum liberi, senatores ad Cæs. producti; L. Domitius, P. Lentulus Spinther, Vibullius Rufus; Sex. Quintilius Varus quæstor. L. Rubius, inquit interpres Lambertus Hortensius. cui ego non assentior. video enim poëtam induxisse animum, ut Pompeianis in omnibus adularetur. qui hic imbelli Domitio magnanimitatem & nobilitatem adfingit. producti quidem illi aliique complures & à Cæsare dimissi incolumes.

513. *Cerne diem.*] Fruere lucis usura & vitæ. *Spes bona.*] Venia.

514. *Mei.*] Clementiæ meæ.

515. *Et nihil hac venia.*] Neque tempo-sitam parem gratiam, sicubi tu victor fueris.

517. *Quanto melius, &c.*] Quanto majori honori fuisset, morte affici, quam vita donari, quæ dedecus summum. Imo supplicium maximum erat civi Romano ignosci, quod patria & publica arma hostilibus & privatis prætulerit.

519. *Civi.*] Romano homini maximum est supplicium, venia opus habere, quod publica arma privatis prætulerit. Antea legebatur, *cui sit.* Grotius.

521. *Premit.*] Supprimit, dissimulat.

522. *Et secum.*] Aliter hæc referunt Plutarchus, Appianus & Cæsar: Domitium cæterosque productos Cæsar à contumeliis militum conviciisque prohibet. pauca apud eos loquitur; pecunias quas in publicum deposuerat allatas ad se à Corfiniensib. Domitio reddit, permittitque illi ire quo libuisset. ille autem Massiliam, atque hac devicta se ad Pompejum contulit, ceciditque in acie Pharsalica.

524. *Jam-*

Jamdudum moriture paras? rue certus, & omnes
Lucis rumpe moras, & Cæsaris effuge munus.
Nescius interea capti ducis arma parabat
Magnus, ut admixto firmaret robore partes.
Jamque secuturo jussurus classica Phœbo,
Tentandasque ratus moturi militis iras,
Alloquitur tacitas veneranda voce cohortes:
O scelerum ultores, melioraque signa secuti:
O verè Romana manus: quibus arma Senatus
Non privata dedit, votis deposcite pugnam.
Ardent Hesperii sævis populatibus agri:
Gallica per gelidas rabies effunditur Alpes:
Jam tetigit sanguis pollutos Cæsaris enses.
Dii melius, belli tulimus quòd damna priores:
Cœperit inde nefas. jamjam me præside Roma
Supplicium, pœnamque petat. neque enim ista vocari

Præ-

524. *Jamdudum moriture.*] Qui jam dudum statueris pugnando mori in armis. *Rue certus.*] Clausula deliberationis, qua hortatur se ipsum ad militiam, utque transeat, vel cum mortis periculo, in castra Pompeji, utcunque casura sit belli alea.

525. *Lucis rumpe moras.*] Vitam, quæ ab hoste donata, non est munus: ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα.

526. *Nescius interea, &c.*] Pompejus interim ignarus eorum quæ Corfinii gesta sunt, exercitum conscribit & auxiliis undique confirmat. *Capti ducis.*] Domitii.

528. *Secuturo jussurus, &c.*] Signum daturus movendi postero die castra, militum animos in pugnam explorat.

531. *O scelerum.*] Pompeji oratio tota in demonstratione versatur. habet enim vituperationem & laudem personarum, & quidem à rebus gestis. Exordio benevolentiam captat, per Exclamationem: à pietate militum erga suam patriam. *Hortens. Scelerum ultores.*] Armorum impiè à Cæs. patriæ illatorum. ut mox vs. 539. *Melioraque signa secuti.*] Pro patria, sub quibus militant Coss. & Senatus.

532. *Romana manus.*] Libertatis patriæ studiosa.

533. *Non privata dedit.*] Ut Cæsaris sunt. *Votis deposcite pugnam.*] Alacri animo & cum acclamatione poscite signa dari belli, infra vs. 599.

534. *Ardent Hesperii, &c.*] Ferro & flamma vastatur Italia, furibundis Gallis à Cæsare immissis.

536. *Jam tetigit, &c.*] Et jam Cæsar sanguine imbuit bellum.

537. *Dii melius, &c.*] Diis gratia, quibus placuit, à Cæsare potius quam à nobis initium capere nefaria hæc bella.

539. *Neque enim ista, &c.*] Rem honesto vocabulo & plausibili appellat; ut militum animos magis accendat, & alacriores ad vindictam reddat. Et ab exemplis ostendit, non debere hoc certamen susceptum contrà nefarios cives

bellum

Prœlia juſta decet, patriæ ſed vindicis iram.
Nec magis hoc bellum eſt, quàm cùm Catilina paravit
Arſuras in tecta faces, ſociuſque furoris
Lentulus, exertique manus veſana Cethegi.
O rabies miſeranda ducis! cum fata Camillis
Te Cæſar, magniſque velint miſcere Metellis,
Ad Cinnas, Marioſque venis. ſternêre profectò,
Ut Catulo jacuit Lepidus, noſtraſque ſecures

Paſ-

bellum appellari; ſed potius *conjuratio*, ut illa Catilinaria. *Hortenſ.*

541. *Cum Catilina, &c.*] Conjuratio illa ſatis nota vel pueris ex Saluſtio.

543. *Exertique manus veſana Cethegi.*] Alibi *nudum* appellat. Quo loco rectè notavit Sulpitius, *exertum* eum dici, qui habet humerum & brachium dextrum nudatum. Etſi brachium porrigere extrà togam veteres *exerere*, & *exertum brachium* dicerent: *exertos* tamen propriè eos appellarunt, qui ſine tunica, nudoque humero & brachio extrà togam porrecto incederent. Hoc Cethegorum peculiare ac gentile fuiſſe ſcriptores docent. ut & Horat. lib. de Arte poët. *Fingere cinctutis non exaudita Cethegis. Cinctuti* dicuntur, quod loco tunicæ cinctum geſtarent; hoc eſt, ſubligaculum, ſive campeſtre, quod ſolas partes infrà pectus velabat. *Ferrarius. Exertique manus, &c.*] Antiqui Cethegi (inquit Turnebus lib. 19. Adv. cap. 9.) tunicas non gerebant, ſed pro tunica cinctum vel campeſtre ab umbilico ad pedes, reliquo corpore exerto & nudo. unde toga in urbe tecti nudos exercebant lacertos. Horat. epiſt. ad Piſones, *cinctutis Cethegis.* noſter infra libro 6. ℣ſ. 794. *nudique Cethegi.* Silius Ital. *Ipſe humero exertus gentilis more.*

544. *O rabies.*] Per exclamationem exemplis oſtendit, Cæſarem præpoſtere ſummos viros in republ. imitari; qui non evertere, ſed conſervare patriam ſtuduerunt. *Hortenſ. Cum fata.*] Qui cum poſſis & debeas, Camillum & Metellos imitatus, ſervare patriam: velis in peſtes & everſores patriæ degenerare, Cinnam & Marium. ita ſcripſerat Brutus ad Atticum de Antonio: ὃς ἐν Βρούτοις καὶ Κασσίοις καὶ Κάτωσι συνταχθῆναι δυνάμενος προσθήκην ἑαυτὸν Ὀκταβίῳ δέδωκεν. Plutar. in Bruto. *Camillis.*] Furius Camillus urbem à Gallis captam, Capitolium obſeſſum, exul, creatus Dictator liberavit pulſis Gallis.

545. *Miſcere.*] Æquiparare. *Metellis.*] Numidico Pio, Cretico, Balearico.

546. *Cinnas.*] Not. ad ℣ſ. 94. ſupra. *Marioſque venis.*] Supra ℣ſ. 70. & deinceps. *Sternêre profectò.*] Sed dabis mihi hujus amentiæ pœnas, victus, ut à Catulo Lepidus, qui Coſſ. inter ſe diſceptarunt. Lepidus acta Syllæ reſcindere conatus, è Gallia quam provinciam ſortitus eſt, & ubi res novas moliebatur, revocatus à Senatu, cum exercitu ad urbem rediit: ſed à Catulo collega in Campo Martio ſuperatus, in Sardiniam fugit; ibique non multo poſt, periit.

547. *Jacuit.*] Superatus fuit Lepidus à Catulo in Campo Martio. *Noſtraſque, &c.*] Cn. Papirius Carbo tertium Coſ. cum C. Mario creatus, reverſo è bello Mithridatico Sylla, urbe profugit. ſed à Metello Pio prope Faventiam ſuperatus, in Siciliam fugit, à Pompejo captus, & damnatus capitis catenis vinctus, ſecuri percuſſus eſt.

 548. *Sica-*

Passus, Sicanio tegitur qui Carbo sepulcro,
Quique feros movit Sertorius exul Iberos.
Quanquàm, si qua fides, his te quoque jungere Cæsar
Invideo, nostrasque manus quòd Roma furenti
Opposuit. Parthorum utinam post prælia sospes,
Et Scythicis Crassus victor remeasset ab oris,
Ut simili causa caderes, qua Spartacus hostis.
Te quoque si Superi titulis accedere nostris
Jusserunt, valet in torquendo dextera pilo:
Fervidus hæc iterum circa præcordia sanguis
Incaluit: disces non esse ad bella fugaces,
Qui pacem potuêre pati. licet ille solutum,
Defectumque vocet, ne vos mea terreat ætas.
Dux sit in his castris senior, dum miles in illis.

Quò

548. *Sicanio sepulchro.*] Pompejus enim Carbonem ex Libya in Siciliam profectum, atque inde in Corsicam fugientem, media fuga intercepit, ac capitis damnavit. *Hortens.*

549. *Quiq; feros movit Sertorius, &c.*] Q. Sertorius à Sylla proscriptus Hispanos ad arma movit, contra quem missus Q. Metellus Cos. mox Pompejus, ancipiti acie sæpius pugnarunt. Sertorius tandem domestico scelere & insidiis extinctus est à Perpenna belli socio in convivio.

550. *Quamquam si qua, &c.*] Collatione eorum quos recensuit contemptim, de Cæsare loquitur; ducto argumento à majori ad minus: ut inferat cum illis etiam Cæsarem non esse conferendum: simul se Ducem à Senatu lectum ad furorem ejus frangendum. Omnia insolentiæ plena, quum Cæsarem ita contemnat, ut cum mancipio gladiatore, ejusque interitu conferat. *Hortens. Jungere Cæsar.*] Conferre, causa ac pœna.

551. *Invideo.*] Doleo. *Sulpit. Nostrasque manus, &c.*] Mihi contra te in patriam furentem, Coss. & Senatus bellum hoc demandarunt.

553. *Scythicis.*] Pro *Parthicis.*

554. *Ut simili causa caderes.*] Per speciem latrocinii, ut ille servorum manu contracta. *Qua Spartacus hostis.*] Spartacus Thrax, gladiator è ludo Lentuli Capuæ cum 70. sociis effugit, servis ad partem vocatis armatisque exercitum 70 M. confecit, legatos, prætores, Coss. Rom. devicit, à M. Crasso tandem devictus cæsusque est.

555. *Te quoque si Superi, &c.*] Spartaci victi & Sertorii debellati laudem insolenter sibi vendicat Pompejus, ad quatum rerum titulos & Cæsarem se adjecturum minatur. *Hortens. Titulis accedere, &c.*] Victoriis meis additum.

556. *Valet in torquendo.*] Laudat se à viribus corporis, quibus præter ætatem valeat; & confirmat milites collatione ducum & utriusque exercitus. *Hortens.*

559. *Pacem potuêre pati.*] In pace vivere. vide quæ ad vs. 314. lib. 5. *Solutum, defectumque.*] Dissolutum viribus & debilitatum.

561. *Dux sit in his, &c.*] Cur mihi

duci

Quò potuit civem populus perducere, liber,
Ascendi, supraque nihil nisi regna reliqui.
Non privata cupit; Romana quisquis in urbe
Pompejum transire parat. hinc Consul uterque,
Hinc acies statura ducum. Cæsarne Senatus
Victor erit? non tam cæco trahis omnia cursu,
Teque nihil Fortuna pudet. Multisne rebellis
Gallia jam lustris, ætasque impensa labori
Dant animos? Rheni gelidis quòd fugit ab undis,
Oceanumque vocans incerti stagna profundi;
Territa quæsitis ostendit terga Britannis?
An vanæ tumuere minæ, quòd fama furoris
Expulit armatam patriis è sedibus urbem?
Heu demens, non te fugiunt, me cuncta sequuntur:
Qui cùm signa tuli toto fulgentia ponto,
Antè

duci ætas illa probro sit, quæ illius militibus honori?

562. *Quo potuit, &c.*] Ecphonesis, in amentiam Populi Rom. qui Cæsaris potentiam in suam servitutem armarunt. se quidem inscendisse ad gloriæ usque fastigium summum; ac suprà se nihil nisi dominationem ac tyrannidem reliquisse. *Hortens. Liber.*] Libertatem suam retinens, non delata ulli imperii summa.

564. *Non privata cupit.*] Non civis esse vult, sed tyrannus, qui &c.

565. *Hinc Consul.*] A partibus nostris. *Uterque.*] L. Lentulus & C. Marcellus. A. U. 705.

566. *Ducum.*] Procerum, Senatorum.

567. *Non tam cæco trahis, &c.*] Objectio à fortunæ providentia, quam dicit tam cæcam non fore, ut id fieri patiatur. *Hortens.*

568. *Multisne.*] *Invidiose.* Duobus, neque exactis iis.

570. *Rheni gelidis, &c.*] Cæsar Germanos ferro & igni populatus, in hostico per dies 18. moratus, se in Galliam recepit, rescisso post se ponte, quem in Rheno struxerat, ne Germanis usui esset. hanc Pompejus fugam calumniatur.

571. *Oceanumque vocans incerti, &c.*] Et quod causatus Oceanum Britannicum esse Gallici maris æstuaria, reciproco fluxu & refluxu, modo stagnantia, modo vadosa: repulsus est à Britannis quibus ultro bellum intulerat. *Sed hæc Cæsaris gesta Pompejus per invidiam extenuans inducitur. Incerti profundi.*] Ob perpetuam reciprocationem. Causa inferendi belli Britannis erat, quod satis compertum haberet, ab iis auxilia Gallis transmissa fuisse. *Hortensius.*

573. *An vanæ tumuere.*] Inefficaces & sine viribus; quasi tuo adventu territi urbem deseruerint cives, quum mea signa sint secuti. *Hortens.*

576. *Qui cum signa tuli, &c.*] Qui intra spacium 2. mensium, piratas Cilicas maria latrociniis infestantes coërcui; & captis, ne ad piraticam relaberentur,

Antè bis exactum quàm Cynthia conderet orbem,
Omne fretum metuens pelagi pirata reliquit,
Angustaque domum terrarum in sede poposcit.
Idem per Scythici profugum divortia Ponti
Indomitum regem, Romanaque fata morantem,
Ad mortem, Sylla felicior, ire coëgi.
Pars mundi mihi nulla vacat: sed tota tenetur
Terra meis, quocunque jacet sub sole, trophæis.
Hinc me victorem gelidas ad Phasidos undas
Arctos habet: calida medius mihi cognitus axis
Ægypto, atque umbras nusquam flectente Syene.

Occa-

rentur, agrum assignavi, deductis procul à mari Solos urbem Ciliciæ, à me instauratam, appellatamque Pompeiopolin.

579. *Angustaque in sede.*] Intelligit Solos, urbem Ciliciæ.

580. *Per Scythici profugum divortia Ponti.*] Per diverticula & transversas semitas sui regni in Asia minori fugientem in Armeniam, Colchos, Albanos, Hiberos, &c.

581. *Indomitum regem, Romanaque.*] Mithridatem, qui 40. annos cum Romanis bella gessit. *Fata morantem.*] Victorias & Imperium.

582. *Mortem.*] Male veneno tentatam, sed ferro exactam. lib. 10. ℣ſ. 356. *Felicior, ire coëgi.*] Allusum ad cognomen Syllæ Felicis, qui Mithridatem attriverat, ut & Lucullus.

583. *Pars mundi mihi, &c.*] Vide Martial. epist. 75. lib. 5.

585. *Phasidos undas.*] Fl. max. Colchidos. quo Mithridatem Pompejus insequutus est.

586. *Arctos habet.*] Pars Septentrionalis subjecta Arcto ursæ majori. *Medius mihi cognitus axis Ægypto.*] Pars mundi Meridionalis, datus enim fuerat à Senatu tutor pueri regis Ptolemæi, item ibi sub Sylla fuerat.

587. *Umbras nunquam flectente Syene.*] Ita veteres libri, nec aliter lectum est ætate Macrobii, qui merito id reprehendit. per illos igitur dies quibus crescit Nilus, in illis locis unde oritur, umbras sine fine absumi ac deficere vult Plinius. ergò sub Cancro & Leone, per duo scilicet dodecatemoria, nullæ umbræ in illo tractu ubi fontes Nili. idem de Meroë & Syene pronunciat Lucanus, lib. 2. ℣ſ. 233.

——— contraque incensa Leonis
Ora tumet: Cancroque suam torrente Syenem
Imploratus adest, nec campos liberat undis,
Donec in autumnum declinet Phœbus & umbras
Extendat Meroë.

Id est, donec ἄσκιος esse desinat Meroë, quod fit Sole in Autumnum inclinante, cum in Virginem transit. tunc enim residit & decrescere incipit. igitur ex sententia Lucani per totum Cancri signum & Leonis, Meroë sine umbra. ita certe opinatur vir magnus. sed diversa veterum opinio fuit de Syene & Meroë, quantum ad ἀσκιότητα, ut ita loquar. Syene sub æstivo tropico Cancri, in ea solstitii medio die nullam umbram jaci scribit Plin. lib. II. cap. LXXIV. idem ibidem tradit apud Meroën quæ à Syene quinque millibus stadiorum

Occasus mea jura timet, Tethynque fugacem
Qui ferit, Hesperius post omnia flumina Batis.
590 *Me domitus cognovit Arabs, me Marte feroces*
Heniochi, notique erepto vellere Colchi.

Cap-

diorum abest, bis anno umbras absumi, sole duodevicesimam Tauri partem, & quartam decimam Leonis obtinente. diversis itaque temporibus Syene & Meroë ἄσκιοι: illa tunc est, cum certam partem Cancri Sol detinet; hæc vero eo die, quo Sol certam Leonis partem ingreditur. Lucanus quoque diversum tempus ἀσκιότητ@, his duabus urbibus assignavit. de Syene loquens, Cancro eam torreri semper dicit, quia Sol in Cancri signo constitutus, supra verticem illius civitatis invenitur, quo tempore jugis ibi & incitatissimus calor, lib. x.

—— Cancroque suam torrente Syenen
Imploratus adest.

Et lib. VIII. vs. 851.

Nam quis ad exustam Cancro torrente Syenen
Ibit.

tunc enim torrentissimus æstus, cum Sol supra verticem stat, [illegible] κάθετον, ut Syenæ sub Solstitio, quo tempore medio die nullas ibi corpora jaciunt umbras. At de Meroë ita canit: lib. x. vs. 304.

—— quæ quamvis arbore multa
Frondeat, æstatem nulla sibi mitigat umbra,
Linea tam rectum mundi ferit illa Leonem.

His verbis aperte indicat Meroën ἄσκιον esse, tantum cum Sol per Leonem transit. sed quid est, quod ait, Leonem rectum feriri ab illa mundi linea, hæc non intelligo. scribendum:

Linea tam rectum mundi fert illa Leonem.

adeo, inquit, rectum, & supra verticem stantem in Leone Solem fert illa mundi linea, sub qua est Meroë. *Leonem rectum,* dixit Solem in Leone contra perpendiculum stantem. Meroë ergo ipsa tunc ἄσκι@, cum quartam decimam Leonis Sol obtinet: Syene vero juxta eundem ipso solstitii die nullas habet umbras. quæ & Lucanus manifeste distinxit, Cancrum Syenæ assignans, sub quo ἄσκι@ fit; Meroæ autem Leonem. Nec forte putandum, per totos dies Cancri & Leonis nullas umbras eum Syenæ dare, aut Meroæ. Sic accipiendum cum dicit: *umbras nunquam cum flectente Syene*, per totum scil. Cancri signum, sub quo sita est. ita etiam intelligendum, ubi canit: *Meroën nulla umbra æstatem mitigare*, per totum nempe Leonis signum sic accepisse satis ostendit versus qui sequitur,

Linea tam rectum mundi fert illa Leonem.

Salmas. Plin. Exerc. pag. 422. *Umbras nusquam flectente Syene.*] Syene oppidum est Thebaidos in confinibus Ægypti atque Æthiopiæ, quæ directa & perpendiculari linea tropico subjecta, medio Solstitii die sole Cancrum ingresso, est ἄσκι@. corpora scil. arrecta umbram in neutram partem jaciunt. Alii, *nusquam.*

588. *Occasus mea jura timet.*] Hispania, cujus extremus fluvius Bætis *Guadalquivir*, in fretum Gaditanum infunditur. quod & ipsum effluit in mare Occidentale, refluitque. *Thetynque fugacem.*] Fluens ac refluens fretum Gaditanum intelligit. *Hortens.*

590. *Arabs.*] Circa Amanum montem in expeditione ad rubrum mare.

591. *Heniochi.*] Pop. feri, juxta Colchos, ab Amphyo & Telechio, vel ut alii tes. Rheca & Amphistrato Castoris & Pollucis ἡνιόχοις, id est, aurigis, qui ibi consederant, orti. *Notique erepto vellere Colchi.*] Ab Jasone periti, cujus notissima historia.

592. *Cap-*

Cappadoces mea signa timent, & dedita sacris
Incerti Judæa Dei, mollisque Sophene.
Armenios, Cilicasque feros, Taurosque subegi.
Quod socero bellum, præter civile, reliqui?
Verba ducis nullo partes clamore sequuntur,
Nec matura petunt promissa classica pugnæ.
Sensit & ipse metum Magnus; placuitque referri
Signa, nec in tantæ discrimina mittere pugnæ
Jam victum fama non visi Cæsaris agmen.
Pulsus ut armentis primo certamine taurus
Silvarum secreta petit, vacuosque per agros
Exul in adversis explorat cornua truncis;

Nec

592. *Cappadoces mea.*] Asiæ minoris pop. *Et dedita sacris Incerti Judæa Dei.*] Primus Romanorum Cn. Pompejus, quum ex Asia victrices circumageret copias, debellatis in transitu Judæis, templi penetravit intimos recessus. Ex illo tempore vulgatum est, inquit Tacitus, *vacuam esse sedem & inania arcana.* Enimvero tenuerat antea mortaleis opinio, esse intus Numen aliquod, Apim, Ammonemve, aut Anubin, cujus nomen inter ipsos modo notum, pronuntiari apud exteros profanosque fas haud esset. At postquam Pompejus, jure victoriæ, adyta reseravit, palam omnibus factum est, de nihilo esse tot sacra, totque ceremonias, siquidem neminem Deum præcipuè colerent. Ab eadem etiam fama jactatum vulgo in Judæos est, esse eos nubium & cæli cultores. *Cunæus.* *Dedita, &c.*] Pompejus Judæam subegit, Aristobulum regem cepit. sacra vero Judaica nobis notiora, quam Lucano.

593. *Mollisque Sophene.*] Luxu soluta Asiæ regio.

594. *Armenios, &c.*] Has gentes pervagatus devicit bello Mithridatico. *Taurosque.*] Tauri montis accolas.

595. *Socero bellum.*] Cæsari, cujus filiam duxerat Pompejus.

596. *Verba ducis nullo partes, &c.*] Milites non excipiunt orationem Pompeji cum plausu & acclamatione, neque petunt signa profectionis in bellum dari. quod & ipse Pompejus advertens subtimuit, & instituto itinere omisso, se Luceria Canutium, & inde Brundusium contulit.

597. *Nec matura petunt, &c.*] Et notum Ciceronis cavillum est, qui cum in castra Dyrrachina paulo serius venisset reliquis; interrogatus per contemptum à Pompejanis, cur tardius adesset; respondit, quod mature satis veniret, quum nihil parati ad bellum inveniret. *Hortens.*

598. *Placuitque referri.*] Retro Brundusium duci cohortes.

599. *Nec in tantæ discrimina, &c.*] Neque mittere exercitum suum consternatum, fama & metu Cæsaris nondum visi in discrimen pugnæ.

601. *Pulsus ut armentis, &c.*] Sumpta est hæc comparatio è Virgil. *sed alter Victus abit, longeque ignotis exulat oris, &c.* 3. Georg.

603. *In adversis explorat cornua truncis.*] *Et tentat sese, atque irasci in cornua discit Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit Ictibus, &c.*

604. *Nec*

Nec redit in pastus, nisi cùm cervice recepta
Excussi placuêre tori: mox reddita victor
Quos libet in saltus comitantibus agmina tauris
Invito pastore trahit: sic viribus impar
Tradidit Hesperiam, profugusque per Appula rura
Brundusii tutas concedit Magnus in arces.
Urbs est Dictæis olim possessa colonis,
Quos Creta profugos vexêre per æquora puppes
Cecropiæ, victum mentitis Thesea velis.
Hanc latus angustum jam se cogentis in arctum
Hesperiæ, tenuem producit in æquora linguam,
Adriacas flexis claudit quæ cornibus undas.
Nec tamen hoc arctis immissum faucibus æquor.

Por-

604. *Nec redit in pastus, &c.*] *Post ubi collectum robur, viresque receptæ Signa movet, præcepsque oblitum fertur in hostem.* *Cervice recepta.*] Viribus cervicis rursum collectis; quippe cui omne robur in cervice ac cornibus situm sit. *Hortensius.*

605. *Tori.*] Pulpæ, musculi & densitas quædam carnis in collo & cruribus, & etiam in brachiis hominum, in qua quidem esse dicuntur vires. Virgil.
Luxuriatque toris animosum pectus.
Sulpitius. *Reddita victor.*] Recepta armenta, devictis aliis tauris, ipse ducit.

607. *Sic viribus impar, &c.*] *Redditio Comparationis*, sic Pompejus se imparem Cæsari sentiens, Cæsari Italiam cedere, ipse per Apuliam profectus, Brundusium, hinc in Macedoniam navigare instituit.

610. *Urbs est, &c.*] Brundusium urbs condita fuit, atque habitata à Cretensibus quibusdam, qui Atheniensibus advecti navibus profugerunt è Creta cum Theseo reduce Minotauri victore. Strab. lib. 6. *Dictæis.*] Cretensibus: à Dicte, oppido Cretæ.

612. *Cecropiæ.*] Athenienses, à Cecrope primo Atheniensium rege. *Mentitis Thesea velis.*] Nigris, præ festinatione & nautarum oblivione, iisdem quibus solverant Athenis, contra mandarum patris Ægei, qui præceperat ut si victor rediret filius, alba suspenderent carbasa.

613. *Hanc latus, &c.*] Hic qua Italia cogit se in arctum (legitur & *arcum*) angustia illa porrigitur. In æquora ad formam linguæ, hoc est, terræ molliter devexæ & se coarctantis, quæ curvaro sinu prætenditur mari Adriatico, ità ut portus frequenri utrinque flexu repræsentet cornua capitis cervini, unde & nomen. namque Messapiorum lingua, *ἡ κεφαλὴ τȣ̃ ἐλάφȣ καλεῖται βρεντέσιον.* Strab. 6.

614. *Tenuem linguam.*] Terram tenuem, exporrectam in linguæ formam. *Sulpit.*

615. *Cornibus.*] Rupibus exporrectis in formam cornuum cervinorum, quibus simillimæ sunt, & urbs ipsa caput imitatur. *Sulpit.*

616. *Nec tamen, &c.*] Neque tamen satis fidus foret hic portus, nisi objecta insula, fluctus ventosque exceptos frangeret.

617. *Co-*

Portus erat, si non violentos insula Coros
Exciperet saxis, lassasque refunderet undas.
Hinc illinc montes scopulosæ rupis aperto
Opposuit natura mari, flatusque removit,
Ut tremulo starent contentæ fune carinæ.
Hinc latè patet omne fretum, seu vela ferantur
In portus Corcyra tuos, seu læva petatur
Illyris Ionias vergens Epidamnus in undas.
Huc fuga nautarum, cùm totas Adria vires
Movit, & in nubes abiere Ceraunia, cumque
Spumoso Calaber perfunditur æquore Sason.
Ergo ubi nulla fides rebus post terga relictis,
Nec licet ad duros Martem convertere Iberos,
Cùm media jaceant immensis tractibus Alpes:
Tunc sobole è tanta natum, cui firmior ætas,
Affatur: Mundi jubeo tentare recessus.
Euphratem, Nilumque move, quò nominis usque

Nostri

617. *Coros.*] Ventos ab occasu solstitiali flantes.

618. *Refunderet.*] Remitteret fluctus, quibus feritur.

620. *Flatusque removit.*] Ventos arcuit.

621. *Contenta fune.*] Quæ non indigerent anchora. *Sulpit.*

623. *Corcyra tuos.*] Inf. *Corfis*, à dextra. *Læva petatur, &c.*] Epidamnus, quam Romani, ut Pomp. Mela lib. 2. cap. 3. vel ut Appius scribit, Corcyrenses, (propter inauspicatum nomen quasi ἐπὶ *damnum*, Dyrrachium appellaverunt) in Illyrica ora, versus mare Ionium posita.

624. *Epidamnus in undas.*] Legitur & *Epidaurus*, verum ut historiæ nostræ inserviatur, perplacet *Epidamnus.*

625. *Huc fuga nautarum.*] In portum Brundusii. *Cum totas Adria vires.*] Quando in Adriatico tempestas exoritur.

626. *Et in nubes, &c.*] Nubibus involuti non apparent montes illi Epiri.

627. *Calaber perfunditur æquore Sason.*] Insula contra Calabriam, inter Epirum & Brundusium.

628. *Ergò ubi nulla fides.*] Postquam sensit Pompejus Cæsarem se consequi, & à tergo iter fugæ interclusum: Cn. Pompejum filium natu majorem cum mandatis Brundusio ad contrahenda toto orbe auxilia misit. *Hortens. Fides rebus, &c.*] Spes Italiæ tenendæ, quæ Brundusium fugientibus erat à tergo.

629. *Nec licet ad duros, &c.*] Neque posset jam bellum transferri in Hispaniam longe dissitam atque Alpibus interclusam, quam provinciam tenebant Petreius & Affranius Pompeji legati.

631. *Cui firmior ætas.*] Cn. Pompejum filium natu majorem, missurus ad devictas à se gentes auxilia petitum.

632. *Recessus.*] Loca remota.

633. *Euphratem.*] Armeniam, unde oritur; Syriam, quam præterlabitur

Euphra-

Nostri fama venit, quas est vulgata per urbes
Post me Roma ducem: sparsos per rura colonos
Redde mari Cilicas: Pharios hinc concute reges,
Tigranemque meum. nec Pharnacis arma relinquas,
Admoneo, nec tu populos utrâque vagantes
Armeniâ, Pontique feras per littora gentes,
Riphæasque manus, & quas tenet æquora denso
Pigra palus Scythici patiens Mæotica plaustri.
Et quid plura moror? totos mea, nate, per ortus
Bella feres, totoque urbes agitabis in orbe.
Perdomitas: omnes redeant in castra triumphi.
At vos, qui Latios signatis nomine fastos,
Primus in Epirum Boreas agat: inde per arva
Grajorum, Macedûmque novas acquirite vires:
Dum paci dat tempus hyems. Sic fatur: & omnes
Jussa gerunt, solvuntque cavas à littore puppes.
At nunquam patiens pacis, longæque quietis

Armo-

Euphrates. *Nilumq.*] Ægyptum, quam Nilus rigat.

634. *Quas est vulgata, &c.*] Ad quas Romanum nomen propter me victorem pervenit.

635. *Sparsos per, &c.*] Supra vs. 570.

636. *Pharios.*] Ægyptios; à Pharo Ins.

637. *Meum.*] Beneficio meo in pristinum fortunæ habitum restitutum. Val. Max. lib. 5. cap. 1. *Pharnacis.*] Filii Mithridatis, cui à patre deficienti Pompejus confecto bello Bosphorum concesserat.

638. *Utraque.*] Majori & Minori. *Vagantes, &c.*] Scythas vagos, ἁμαξοβίους.

639. *Pontique feras, &c.*] Maris Euxini, ἀξένου prius dicti propter immanitatem accolarum.

640. *Riphæasque manus.*] Incolas Riphæorum montium Scythiæ. *Quas tenet, &c.*] Accolas Mæotidis paludis gelu constrictæ & induratæ, ita ut per eam onusta agantur vehicula.

642. *Et quid plura moror?*] Enumerationem in compendium contrahit, ut per totum orbem Imperii Rom. regibus, dynastis, provinciis & liberis populis denuntiet bellum populo Rom. esse, & auxilia equitum ac peditum suo nomine iis imperet. *Hortensius. Ortus.*] Orientales regiones.

644. *Omnes redeant, &c.*] Auxilio mihi adsint reges omnes & gentes, de quibus ego nostrique triumphavimus.

645. *Qui Latios, &c.*] Consules, quorum nomina in Fastis præfigebantur suis annis. lib. 5. vs. 5.

646. *Primus in Epirum, &c.*] Cum primo vento in Epirum navigate, solicitaturi Græcos & Macedonas.

647. *Macedûmque.*] Pro Macedonum.

650. *At nunquam.*] Misso Pompejo ad Cæsarem redit, & ejus celeritatem in per-

Armorum, ne quid fatis mutare liceret,
Assequitur, generique premit vestigia Cæsar,
Sufficerent aliis primo tot mœnia cursu
Rapta, tot oppressæ dejectis hostibus arces:
Ipsa caput mundi, bellorum maxima merces,
Roma capi facilis: Sed Cæsar in omnia praceps,
Nil actum credens, dùm quid superesset agendum,
Instat atrox: & adhuc, quamvis possederit omnem
Italiam, extremo sedeat quòd littore Magnus,
Communem tamen esse dolet: nec rursus aperto
Vult hostes errare freto, sed molibus undas
Obstruit, & latum dejectis rupibus æquor.
Cedit in immensum cassus labor: omnia pontus
Haurit saxa vorax, montesque immiscet arenis:
Ut maris Ægai medias si celsus in undas

Depel-

in persequendis inimicis. *Hort.* *Nunquam patiens pacis, &c.*] Nihil detrectans. omni in re properans, solitus *Successus urgere suos: instare favori Numinis*, ut lib. 1. ✝s. 148.

652. *Generique, &c.*] Pompejum propere sequutus, Brundusium cum 6. legionibus venit.

653. *Sufficerent aliis.*] Collatio Cæsaris cum ingeniis aliorum ducum.

655. *Caput mundi, &c.*] Summi imperii sedes, triumphati orbis caput.

656. *Cæsar in omnia praceps.*] Cæsar cum dubitaret quo animo Pompejus Brundusii remaneret, an ut maris Adriatici utramque partem potestate sua retineret; an inopia navium ibi restitisset. veritus ne Italiam ille dimittendam non existimaret, cupiensque simul bellum conficere, profectus Dyrrhachium Cos. ipse, ut Pompejum intercipetet, exitus Brundusini portus præcludere constituit.

657. *Nil actum credens, &c.*] Hoc transcripsit Justinianus lib. xi. C. de his quibus ut indign. *Nihil enim actum credimus, dum aliquid addendum superest.*

660. *Communem tamen, &c.*] Non tulit Italiam sibi communem esse cum Pompejo, ut ne eum quidem tulerit in mari. *Hortens.*

661. *Molibus undas, &c.*] Qua fauces potius erant angustissimæ, molem ab utraque parte litoris in vado jaciebat. quo vero agger, propter altitudinem aquæ contineri non posset, rates terra, cratibus ac pluteis contectas, & turribus adversus impetum & incendia munitas collocavit.

663. *Cedit in immensum cassus labor.*] Labor immensus cedit incassum. Hypallage. *Omnia pontus, &c.*] Injectas moles absorbent arenæ. ut refert Poëta secus atque autor Commentariorum de bello civ.

665. *Ut maris Ægai, &c.*] Neque tamen moles illæ magis portum obstruunt aut in mare eminent, quam si in lacu Averno demergatur Gaurus mons Campaniæ, aut in Ægæo mari Eryx mons Siciliæ, qui quoniam procul

Depellatur Eryx, nullæ tamen æquore rupes
Emineant, vel si convulso vertice Gaurus
Decidat in fundum penitus stagnantis Averni.
Ergo ubi nulla vado tenuit sua pondera moles,
Tunc placuit cæsis innectere vincula silvis,
Roboraque immensis latè religare catenis.
Tales fama canit tumidum super æquora Xerxem
Construxisse vias, multum cùm pontibus ausus,
Europamque Asiæ, Sestonque admovit Abydo,
Incessitque fretum rapidi super Hellesponti,
Non Eurum, Zephyrumque timens: cùm vela, ratesque
In medium deferret Athon. sic ora profundi
Arctantur casu nemorum: tunc aggere multo
Surgit opus, longæque tremunt super æquora turres.
Pompejus tellure nova compressa profundi
Ora videns, curis animum mordacibus angit,
Ut reseret pelagus, spargatque per æquora bellum.
Sæpe Noto plenæ, tensisque rudentibus actæ

Ipsa

cul distat ab Ægæo, Sabellicus & alii *Athos* legendum autumant.

669. *Ergò ubi nulla, &c.*] Prosequitur Cæsaris diligentiam & studium in perficiendo opere cepto. *Hortens. Nulla vado, &c.*] Ut modo ℣s.663.

670. *Vincula silvis, Roboraque, &c.*] Rates conjunctas, & quaternis singulis anchoris firmatas.

672. *Tales fama canit, &c.*] Qualiter Xerxes μέγας Φρονῶν, olim in Hellesponti freto ponte ex navibus ducto, ab Abydo urbe Asiæ in Seston urbem Europæ, pedibus trajecit exercitum. Herodot. 7. Mela lib. 2. cap. 2.

675. *Incessitque.*] Init super fretum rapidi Hellesponti. *Hortens.*

676. *Eurum, &c.*] Qui tamen, concitato pelago, pontem disjecerunt. *Cum vela, &c.*] Cum montem Macedoniæ Athon à continenti abscindi jussum circumnavigaret. *Velificatus Athos,* Juvenal. Sat. 10. ℣s. 180.

677. *Sic ora profundi, &c.*] Sic fauces portus Brund. ratibus roboreis è sylvis excisis & in mare dejectis coarctantur.

678. *Aggere multo, &c.*] Trabibus terra constratis.

679. *Longæque tremunt, &c.*] In quarta quaque ratium turres binorum tabulatorum excitatæ.

680. *Pompejus.*] Ubi videt ostia & fauces aggere præclusas, omni studio & conamine laborat, ut ratibus Cæsaris perruptis refractoque aggere viam sibi aperiat Dyrrhachium trajecturo.

682. *Ut reseret pelagus.*] Ut aperiat mare, & obices solvat. *Sulpit. Spargatque.*] In Macedoniam transferat bellum. *Alii* machinas bellicas dissipet.

683. *Sæpe Noto plenæ.*] Pompejus na-

Ipsa maris per claustra rates fastigia molis
Discußêre salo, spatiumque dedêre carinis:
Tortaque per tenebras validis ballista lacertis,
Multifidas jaculata faces. Ut tempora tandem
Furtiva placuere fugæ: ne littora clamor
Nauticus exagitet, neu buccina dividat horas,
Neu tuba præmonitos perducat ad æquora nautas
Præcepit sociis. jam cœperat ultima Virgo
Phœbum laturas ortu præcedere Chelas,
Cùm taciti solvêre rates. non anchora voces
Movit, dum spißis avellitur uncus arenis:
Dum juga curvantur mali, dumque ardua pinus

Erigi-

ves magnas onerarias turribus trium tabulatorum instructas ad opera Cæsaris disturbanda appellebat; sic quotidie utrinque fundis, sagittis, reliquisque telis pugnabatur, quæ naves, ut vult Luc. aggerem Cæsaris diruperunt, autor tamen Comment. dimidiam vix operis partem à Cæs. effectam refert.

687. *Ut tempora, &c.*] Pompejus, adventu navium à Cos. Dyrrhachio remissarum, profectionem parat. ne Cæsariani milites sub ipsa profectione oppidum irrumperent, portus obstruit, vicos plateasque transversis fossis & sudibus præacutis præsepit. milites silentio naves conscendere jubet, &c. comment. I.

688. *Clamor Nauticus.*] Nautarum solventium & se invicem cohortantium κελευσμα.

689. *Buccina.*] Quæ vigiliarum distinctiones indicare solet.

690. *Nec tuba, &c.*] Neu tuba signum profectionis canat.

691. *Jam cœperat ultima Virgo.*] Videtur poëta ex Heliaci Virginis ortus notatione innuere Pompejum Brundusio discessisse sub Æquinoctio Autumnali circa medium Septembrem: cum ex Ciceronis epistolis, & Commentariis de bello civili (Cæsarisne illi sint, Oppii vel Hirtii) constet cœptum hoc bellum post comitia, ineunte Januario, Ariminum & alia opp. capta à Cæs. in Februario; Pompejum excessisse Brundusio in Martio; rediisse ad Romam Cæsarem, devicisse Pompeji duces, Marsiliam oppugnasse eadem æstate sequenti; deinde anno in Pharsalia depugnatum. Dio tamen scribit, *Autumnum jam exiisse.* lib. 41. *Ultima virgo.*] Ultima virginis signi Zodiaci pars, quam excipit Libra, quæ dicitur Chela, pendetque à prima Scorpionis parte. *Hortens.*

692. *Phœbum laturas, &c.*] Sub auroram, seu potius unà cum aurora, paulò ante exortum Solis Cæsarianorum stationes perrupit. *Hort.* *Phœbum laturas, &c.*] Videtur & matutinum tempus denotare, cum tamen Appianus 2. de civ. bel. Rom. Pompejum circa vesperam solvisse scribat. & autor comment. sub noctem naves solvisse. *Chelas.*] Scorpii brachia, quæ tribuuntur Libræ, quæ Virginem excipit.

693. *Non anchora voces.*] A signis alti silentii in fuga Pompeji.

695. *Dum juga, &c.*] Dum antennæ inclinantur. *Pinus.*] Malus.

696. *Pa-*

Erigitur, pavidi claſſis ſiluere magiſtri:
Strictaque pandentes deducunt carbaſa nautæ,
Nec quatiunt validos, ne ſibilet aura, rudentes.
Dux etiam votis hoc te, Fortuna, precatur,
Quam retinere vetas, liceat ſibi perdere ſaltem
Italiam. vix fata ſinunt. nam murmure vaſto
Impulſum roſtris ſonuit mare, fluctuat unda,
Totque carinarum permiſtis æquora ſulcis.
Ergo hoſtes portis, quas omnes ſolverat urbis
Cum fato converſa fides, muriſque recepti,
Præcipiti curſu flexi per cornua portus
Ora petunt, pelaguſque dolent contingere claſſes.
Heu pudor, exigua eſt fugiens victoria Magnus.
Anguſtus puppes mittebat in æquora limes
Arctior Euboica, qua Chalcida verberat, unda.
Hic hæſere rates geminæ, claſſique paratas
Excepêre manus: tractoque in littora bello,

Hic

696. *Pavidi magiſtri.*] Gubernatores navium Pompejanarum.

697. *Strictaq; pandentes.*] Extremum conatum nautarum oculis ſubjicit, in explicandis, evolvendiſque velis, & velorum alis. *Hortenſ.* *Pandentes.*] Alii leg. *pendentes.* *Deducunt, &c.*] Explicant vela antennis ſubſtricta.

698. *Ne ſibilet aura.*] Ne concuſſorum rudentum ſonitus fugam prodat.

699. *Dux etiam, &c.*] Pompejus.

700. *Perdere, &c.*] Abſque jactura relinquere, tuto diſcedere, deſerere.

701. *Vix fata ſinunt, &c.*] Non licet. neque enim ſine ſtrepitu potuere tot naves remis veliſque educi è portu.

704. *Ergo hoſtes portis, &c.*] Brunduſini Pompejanorum militum injuriis atque ipſius Pompeji contumeliis permoti, Cæſaris rebus nec fortunæ minus faventes, Cæſarianos per admotas ſcalas aſcendentes recipiunt; qui moniti ut foſſas & ſudes præacutas caveant, longo itinere à Brunduſinis circumducti ad portum perveniunt, duaſque naves cum militibus, quæ ad moles Cæſaris adhæſerant ſcaphis deprehendunt.

705. *Cum fato converſa fides.*] Poëta cum fato fidem mutatam eſſe dicit: nam cum fuga Pompeji, Brunduſini fidem mutarunt. *Hortenſ.*

706. *Cornua portus.*] Portum cervi cornua referentem. ſupra ỳſ. 613.

707. *Ora petunt.*] Oſtia, portus.

709. *Limes, &c.*] Limes ille, per quem exibant Pompejanæ naves, erat anguſtior Euripo, qua juxta Chalcida interluit Euboicam inſ. & Bœotiam.

711. *Claſſique paratas Excepere manus.*] Uncos ferreos, ad naves retinendas fabricatos.

712. *Tractoque in litora bello.*] Conferto prælio per noctem tumultuario cum Pompejanis, qui in duabus illis navibus pertrahebantur ad litus.

713. Ne-

Hic primùm rubuit civili sanguine Nereus.
Cetera classis abit summis spoliata carinis:
Ut Pagasæa ratis peteret cùm Phasidos undas,
Cyaneas tellus emisit in æquora cautes,
Rapta puppe minor subducta est montibus Argo,
Vanaque percussit pontum Symplegas inanem,
Et statura redit. jam Phœbum urgere monebat
Non idem Eoi color ætheris, albaque nondum
Lux rubet, & flammas propioribus eripit astris,
Et jam Pleias hebet, fessi jam plaustra Bootæ
In faciem puri redeunt languentia cœli,
Majoresque latent stellæ, calidumque refugit
Lucifer ipse diem. pelagus jam Magne tenebas,

Non

713. *Nereus.*] Mare.

714 *Summis spoliata carinis.*] Alii sic accipiunt; quasi illæ, studio præcipitis fugæ mutilatæ fuissent, id quod arguit comparatio navis Argus. *Hort.* *Summis spoliata carinis.*] His duabus navibus extremis.

715. *Ut Pagasæa, &c.*] Ut Argo olim, qua Jason cum Minyis è Pagaso Thessaliæ oppido solventes petebant Colchos Phaside fluv. celebres, transmissa per Cyaneas seu Symplegadas insulas, quæ concurrere inter se finguntur, è collisione insularum deminuta est parte puppis extrema. vide quæ ad Senecæ Medeam ỳs. 341. & Herc. Fu. ỳs. 1230. *Phasidos undas.*] Colchos, ad Phasidem fluvium.

716. *Tellus emisit.*] Tellus quasi irata novis nautis, cautes emisit, ut navium transituram collidérent. *Cyaneæ cautes.*] Duæ insulæ vicinæ & parvæ in Ponto, contrà Thracium Bosphorum, quæ quia olim concurrere creditæ, dictæ sunt *Symplegades*, id est, concurrentes. *Sulpitius.*

717. *Rapta puppe.*] Alii *Rupta.* *Subducta est.*] Liberata à concussu montium.

718. *Vanaque.*] Instabilis. Vel nihil nocens concurrendo. *Percussit pontum.*] Non navim. *Sulpit.*

719. *Statura redit.*] Permansura immota. *Jam Phœbum, &c.*] Jam Orientis color è pullo in croceum, mox roseum mutatus, prænunciabat Solis ortum appetere.

720. *Albaque nondum.*] Quæ Solem jam jam emersurum antecedit, cujus accessu propiore, stellæ obscurantur, quarum lucem *flammas* hoc loco nominat poëta per similitudinem. *Hortens.*

721. *Flammas propioribus, &c.*] Major lux offuscat minorem, & eo citius quo quæque vicinior est & minor.

722. *Pleias hebet.*] Vergiliæ, stellæ 7. in humero seu capite Tauri obscurantur. *Plaustra Bootæ.*] Ursa major, cujus 7. stellas lucidiores secundæ magnitudinis, plaustrum vulgo dictum Bootes sequi videtur, *custos Erymanthidos ursæ Arctophylax formam terga sequentis habet.* *Fessi.*] Steph. leg. *flexi.*

723. *In faciem, &c.*] Sua luce obscurata colorem ætheris induunt.

724. *Majoresque latent stellæ, &c.*] *Diffugiunt stellæ, quarum agmina cogit Lucifer, & cœli statione novissimus exit.*

726. Non

Non ea fata ferens, quæ, cùm super æquora toto
Prædonem sequerere mari. lassata triumphis
Descivit fortuna tuis. cum conjuge pulsus,
Et natis, totosque trahens in bella penates,
Vadis adhuc ingens populis comitantibus exul.
Quæritur indigna sedes longinqua ruina.
Non quia te Superi patrio privare sepulcro
Maluerint: Phariæ busto damnantur arenæ:
Parcitur Hesperiæ, procul hoc ut in orbe remoto
Abscondat Fortuna nefas, Romanaque tellus
Immaculata sui servetur sanguine Magni.

M. AN-

726. *Non ea fata, &c.*] Non alios insequutus, ut olim piratas Cilicas, supra vs. 576. sed fugiens. Audi Florum: Et peractum fuerat bellum sine sanguine, si Pompejum Brundusii opprimere, ut cœperat, potuisset. Sed ille per obsessi claustra portus nocturna fuga evasit. Turpe dictu. modo princeps patrum, pacis bellique moderator, per triumphatum à se mare lacerata & pene inermi nave fugiebat.

727. *Prædonem.*] Cilicas.

728. *Descivit.*] Desciuit nunc te ͜. Alii leg. *Deseruit*, malè. *Grotius.* *Conjuge pulsus.*] Cornelia, supra vs. 349.

729. *Natis.*] Cneio & Sexto.

730. *Ingens populis, &c.*] Magnæ authoritatis propter comites Coss. Senatus partem principem, & exercitum. *Exul.*] Pathos à conditione.

731. *Quæritur indignæ, &c.*] Vide Epig. 75. Martialis & quæ nos ad illud.

732. *Non quia te Superi, &c.*] Aitiologia: ne Italia toties ab ipso servata, tanti viri cladem ob oculos cernat, quum omninò in fatis sit ipsi pereundum esse.

733. *Phariæ busto, &c.*] Ægyptiaca arena destinatur sceleratæ cædi & tristi sepulchro Pompeji, *sed ipsum Terra tegit Libyes: si tamen ulla tegit.* eodem epigr.

734. *Parcitur Hesperiæ.*] Ne Italia tot Pompeji victoriis servata, tot triumphorum illius spectatrix, nunc eum cernat victum, aut cæsi sanguine contaminetur.

M. ANNÆI LUCANI

CIVILIS BELLI,

SIVE

PHARSALIÆ,

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Tertius exponit fugientis somnia Magni,
Atque ut Trinacrias est Curio missus in urbes.
Brundusio reditum describit Cæsaris: inde
Prædanti fiscum, cui vult obstare Metellus.
Hinc populos, Magnum qui sunt in bella secuti,
Utque iter accelerans Hispanas Cæsar in oras,
Massiliam fidam vexat terraque marique:
Moxque abiens Bruto victori bella relinquit.

Propulit ut classem velis cedentibus Auster
Incumbens, mediumque rates tenuere profundum,
Omnis in Ionios spectabat navita fluctus:
Solus ab Hesperia non flexit lumina terra
Magnus, dum patrios portus, dum littora nunquam
Ad visus reditura suos, tectumque cacumen
Nubibus, & dubios cernit vanescere montes.

Inde

1. *Propulit.*] Quemadmodum Maro Æneam inter navigandum Carthaginis mœnia subinde respicientem facit; ita Lucanus Pompejum, soluto portu Brundusino, Italiam respectantem introducit. *Hortens.* *Cedentibus.*] Impulsu procedentibus. *Sulpit.*

3. *Omnis in Ionios.*] Cæteris omnibus Ionium mare prospicientibus, Pompejus solus respexit Italiam.

6. *Tectumque, &c.*] Montium fastigia nubibus obducta.

7. *Vanescere montes.*] Rarescere, disparere, vix dignosci à nubibus. vide quæ nos ad Senecæ Troada, ✠. 1046.

8. *Sopo-*

Inde soporifero cesserunt languida somno
Membra ducis: diri tum plena horroris imago
Visa caput mæstum per hiantes Julia terras
Tollere, & accenso furialis stare sepulcro.
Sedibus Elysiis, campoque expulsa piorum
Ad Stygias (inquit) tenebras, manesque nocentes,
Post bellum civile trahor. vidi ipsa tenentes
Eumenidas, quaterent quas vestris lampadas armis.
Præparat innumeras puppes Acherontis adusti
Portitor: in multas laxantur Tartara pœnas.
Vix operi cuncta dextra properante sorores
Sufficiunt: lassant rumpentes stamina Parcas.
Conjuge me lætos duxisti Magne triumphos:
Fortuna est mutata toris: semperque potentes
Detrahere in cladem fato damnata maritos
Innupsit tepido pellex Cornelia busto.

Ha-

8. *Soporifero cesserunt, &c.*] Pompejo per quietem Juliæ (de qua l. 1. ℣. 113.) umbram oblatam fingit poëta.

10. *Per hiantes, &c.*] *Tellure rupta Tartaro gressum efferre.*

11. *Accenso furialis, &c.*] Instar furiæ accensis rogis & prætentis facibus adstare, indignata propter superductam Corneliam, & civile bellum.

12. *Sedibus Elysiis, &c.*] Nec mea tui cura ipsa in morte recedit. Quin & manes passura meos, ex quo bella movere cœpisti, ego è beatarum animarum sedibus in damnatorum loca detrudor. de Elysiis campis vide quæ ad Senecæ Troad. ℣. 942.

15. *Eumenidas.*] Furias tres, εὐμενεῖς dictas Oresti, postquam eas consilio Apollinis placasset. *Quaterent, &c.*] Tenentes manu faces quas intentarent vestris furialibus armis incitandis.

16. *Præparat innumeras, &c.*] Neque enim una sua ratis sufficiet transvehendis animis eorum qui hoc bello perituri sunt.

17. *Portitor.*] Charon, qui vehit animas. *In multas laxantur, &c.*] Ut novis animis fiat locus. *laxatque foros Charon.* Virg. Æneid. 6. & Sen. Herc. OEt. ℣. 949. *Laxate manes.*

18. *Vix operi, &c.*] Exercentur, imo lassantur Parcæ staminibus vitæ absolvendis.

21. *Toris: semperque potentes, &c.*] Cum conjuge, namque Cornelia fatalis est & ominosa maritis. P. Crasso prius, qui periit, apud Parthos, tibi jam futura æque perniciosa. lib. 8. ℣. 90.

23. *Innupsit.*] Ita scribendum, non *nupsit.* Vide Festum voce, *innubere.* Grot. *Tepido busto.*] Improbat Pompeji festinantiam ad nuptias novas, non servato luctus legitimo tempore, mensium scil. decem. *Tepido.*] Mei recens mortuæ, vel conjugis sui, juxta legitimum tempus 10. mensium. *Pellex Cornelia busto.*] Invidiose vocat eam pellicem, quæ intra legitimum luctus spatium nupta fuerit suo nuper marito, cujus memoriæ per illam exciderit.

Portus erat, si non violentos insula Coros
Exciperet saxis, lassasque refunderet undas.
Hinc illinc montes scopulosæ rupis aperto
Opposuit natura mari, flatusque removit,
Ut tremulo starent contenta fune carina.
Hinc latè patet omne fretum, seu vela ferantur
In portus Corcyra tuos, seu læva petatur
Illyris Ionias vergens Epidamnus in undas.
Huc fuga nautarum, cùm totas Adria vires
Movit, & in nubes abiere Ceraunia, cumque
Spumoso Calaber perfunditur æquore Sason.
Ergo ubi nulla fides rebus post terga relictis,
Nec licet ad duros Martem convertere Iberos,
Cùm media jaceant immensis tractibus Alpes:
Tunc sobole è tanta natum, cui firmior ætas,
Affatur: Mundi jubeo tentare recessus.
Euphratem, Nilumque move, quò nominis usque

Nostri

617. *Coros.*] Ventos ab occasu solstitiali flantes.

618. *Refunderet.*] Remitteret fluctus, quibus feritur.

620. *Flatusque removit.*] Ventos arcuit.

621. *Contenta fune.*] Quæ non indigerent anchora. *Sulpit.*

623. *Corcyra tuos.*] Ins. *Corfu*, à dextra. *Læva petatur, &c.*] Epidamnus, quam Romani, ut Pomp. Mela lib. 2. cap. 3. vel ut Appius scribit, Corcyrenses, (propter inauspicatum nomen quasi *ἐπὶ damnum*, Dyrrachium appellaverunt) in Illyrica ora, versus mare Ionium posita.

624. *Epidamnus in undas.*] Legitur & *Epidaurus*, verum ut historiæ nostræ inserviatur, perplacet *Epidamnus.*

625. *Huc fuga nautarum.*] In portum Brundusii. *Cum totas Adria vires.*] Quando in Adriatico tempestas exoritur.

626. *Et in nubes, &c.*] Nubibus involuti non apparent montes illi Epiri.

627. *Calaber perfunditur æquore Sason.*] Insula contra Calabriam, inter Epirum & Brundusium.

628. *Ergò ubi nulla fides.*] Postquam sensit Pompejus Cæsarem se consequi, & à tergo iter fugæ interclusum: Cn. Pompejum filium natu majorem cum mandatis Brundusio ad contrahenda toto orbe auxilia misit. *Hortens. Fides rebus, &c.*] Spes Italiæ tenendæ, quæ Brundusium fugientibus erat à tergo.

629. *Nec licet ad duros, &c.*] Neque posset jam bellum transferri in Hispaniam longe dissitam atque Alpibus interclusam, quam provinciam tenebant Petreius & Affranius Pompeji legati.

631. *Cui firmior ætas.*] Cn. Pompejum filium natu majorem, missurus ad devictas à se gentes auxilia petitum.

632. *Recessus.*] Loca remota.

633. *Euphratem.*] Armeniam, unde oritur; Syriam, quam præterlabitur Euphra-

Nostri fama venit, quas est vulgata per urbes
Post me Roma ducem: sparsos per rura colonos
Redde mari Cilicas: Pharios hinc concute reges,
Tigranemque meum. nec Pharnacis arma relinquas,
Admoneo, nec tu populos utrâque vagantes
Armeniâ, Pontique feras per littora gentes,
Riphæasque manus, & quas tenet æquora denso
Pigra palus Scythici patiens Mæotica plaustri.
Et quid plura moror? totos mea, nate, per ortus
Bella feres, totoque urbes agitabis in orbe
Perdomitas: omnes redeant in castra triumphi.
At vos, qui Latios signatis nomine fastos,
Primus in Epirum Boreas agat: inde per arva
Grajorum, Macedûmque novas acquirite vires:
Dum paci dat tempus hyems. Sic fatur: & omnes
Jussa gerunt, solvuntque cavas à littore puppes.
At nunquam patiens pacis, longæque quietis

Armo-

Euphrates. *Nilumq.*] Ægyptum, quam Nilus rigat.

634. *Quas est vulgata, &c.*] Ad quas Romanum nomen propter me victorem pervenit.

635. *Sparsos per, &c.*] Supra vers. 570.

636. *Pharios.*] Ægyptios; à Pharo Ins.

637. *Meum.*] Beneficio meo in pristinum fortunæ habitum restitutum. Val. Max. lib. 5. cap. 1. *Pharnacis.*] Filii Mithridatis, cui à patre deficienti Pompejus confecto bello Bosphorum concesserat.

638. *Utraque.*] Majori & Minori. *Vagantes, &c.*] Scythas vagos, ἀμαξοβίους.

639. *Pontique feras, &c.*] Maris Euxini, ἀξένου prius dicti propter immanitatem accolarum.

640. *Riphæasque manus.*] Incolas Riphæorum montium Scythiæ. *Quas tenet, &c.*] Accolas Mæotidis paludis gelu constrictæ & induratæ, ita ut per eam onusta agantur vehicula.

642. *Et quid plura moror?*] Enumerationem in compendium contrahit, ut per totum orbem Imperii Rom. regibus, dynastis, provinciis & liberis populis denuntiet bellum populo Rom. esse, & auxilia equitum ac peditum suo nomine iis imperet. *Hortensius. Ortus.*] Orientales regiones.

644. *Omnes redeant, &c.*] Auxilio mihi adsint reges omnes & gentes, de quibus ego nostrique triumphavimus.

645. *Qui Latios, &c.*] Consules, quorum nomina in Fastis præfigebantur suis annis. lib. 5. vers. 5.

646. *Primus in Epirum, &c.*] Cum primo vento in Epirum navigate, solicitaturi Græcos & Macedonas.

647. *Macedûmque.*] Pro Macedonum.

650. *At nunquam.*] Misso Pompejo ad Cæsarem redit, & ejus celeritatem in per-

Armorum, ne quid fatis mutare liceret,
Assequitur, generique premit vestigia Cæsar,
Sufficerent aliis primo tot mœnia cursu
Rapta, tot oppressæ dejectis hostibus arces:
Ipsa caput mundi, bellorum maxima merces,
Roma capi facilis: Sed Cæsar in omnia præceps,
Nil actum credens, dùm quid superesset agendum,
Instat atrox: & adhuc, quamvis possederit omnem
Italiam, extremo sedeat quòd littore Magnus,
Communem tamen esse dolet: nec rursus aperto
Vult hostes errare freto, sed molibus undas
Obstruit, & latum dejectis rupibus æquor.
Cedit in immensum cassus labor: omnia pontus
Haurit saxa vorax, montesque inmiscet arenis:
Ut maris Ægæi medias si celsus in undas

Depel-

in persequendis inimicis. *Hort. Nunquam patiens pacis, &c.*] Nihil detrectans. omni in re properans, solitus *Successus urgere suos: instare favori Numinis*, ut lib. 1. vs. 148.

652. *Generique, &c.*] Pompejum propere sequutus, Brundusium cum 6. legionibus venit.

653. *Sufficerent aliis.*] Collatio Cæsaris cum ingeniis aliorum ducum.

655. *Caput mundi, &c.*] Summi imperii sedes, triumphati orbis caput.

656. *Cæsar in omnia præceps.*] Cæsar cum dubitaret quo animo Pompejus Brundusii remaneret, an ut maris Adriatici utramque partem potestate sua retineret; an inopia navium ibi restitisset. veritus ne Italiam ille dimittendam non existimaret, cupiensque simul bellum conficere, profectus Dyrrhachium Cos. ipse, ut Pompejum interciperet, exitus Brundusini portus præcludere constituit.

657. *Nil actum credens, &c.*] Hoc transcripsit Justinianus lib. XI. C. de his quibus ut indign. *Nihil enim actum credimus, dum aliquid addendum superest.*

660. *Communem tamen, &c.*] Non tulit Italiam sibi communem esse cum Pompejo, ut ne eum quidem tulerit in mari. *Hortens.*

661. *Molibus undas, &c.*] Qua fauces portus erant angustissimæ, molem ab utraque parte litoris in vado jaciebat. quo vero agger, propter altitudinem aquæ contineri non posset, rates terra, cratibus ac pluteis contectas, & turribus adversus impetum & incendia munitas collocavit.

663. *Cedit in immensum cassus labor.*] Labor immensus cedit incassum. Hypallage. *Omnia pontus, &c.*] Injectas moles absorbent arenæ. ut refert Poëta secus atque autor Commentariorum de bello civ.

665. *Ut maris Ægæi, &c.*] Neque tamen moles illæ magis portum obstruunt aut in mare eminent, quam si in lacu Averno demergatur Gaurus mons Campaniæ, aut in Ægæo mari Eryx mons Siciliæ, qui quoniam pro-

cul

Depellatur Eryx, nulla tamen æquore rupes
Emineant, vel si convulso vertice Gaurus
Decidat in fundum penitus stagnantis Averni.
Ergo ubi nulla vado tenuit sua pondera moles,
Tunc placuit cæsis innectere vincula silvis,
Roboraque immensis latè religare catenis.
Tales fama canit tumidum super æquora Xerxem
Construxisse vias, multum cùm pontibus ausus,
Europamque Asiæ, Sestonque admovit Abydo,
Incessitque fretum rapidi super Hellesponti,
Non Eurum, Zephyrumque timens: cùm vela, ratesque
In medium deferret Athon. sic ora profundi
Arctantur casu nemorum: tunc aggere multo
Surgit opus, longæque tremunt super æquora turres.
Pompejus tellure nova compressa profundi
Ora videns, curis animum mordacibus angit,
Ut reseret pelagus, spargatque per æquora bellum.
Sæpe Noto plena, tensisque rudentibus acta

cul distat ab Ægæo, Sabellicus & alii *Athos* legendum autumant.

669. *Ergò ubi nulla, &c.*] Prosequitur Cæsaris diligentiam & studium in perficiendo opere cœpto. *Hortens. Nulla vado, &c.*] Ut modo ✝s.663.

670. *Vincula silvis, Roboraque, &c.*] Rates conjunctas, & quaternis singulis anchoris firmatas.

672. *Tales fama canit, &c.*] Qualiter Xerxes μέγα φρονῶν, olim in Hellesponti freto ponte ex navibus ducto, ab Abydo urbe Asiæ in Seston urbem Europæ, pedibus trajecit exercitum. Herodot. 7. Mela lib. 2. cap. 2.

675. *Incessitque.*] Init super fretum rapidi Hellesponti. *Hortens.*

676. *Eurum, &c.*] Qui tamen, concitato pelago, pontem disjecerunt. *Cum vela, &c.*] Cum montem Macedoniæ Athon à continenti abscindi jussum circumnavigaret. *Velificatus Athos*, Juvenal. Sat. 10. ✝s. 180.

677. *Sic ora profundi, &c.*] Sic fauces portus Brund. ratibus roboreis è sylvis excisis & in mare dejectis coarctantur.

678. *Aggere multo, &c.*] Trabibus terra constratis.

679. *Longæque tremunt, &c.*] In quarta quaque ratium turres binorum tabulatorum excitatæ.

680. *Pompejus.*] Ubi videt ostia & fauces aggere præclusas, omni studio & conamine laborat, ut ratibus Cæsaris perruptis refractoque aggere viam sibi aperiat Dyrrhachium trajecturo.

682. *Ut reseret pelagus.*] Ut aperiat mare, & obices solvat. *Sulpit. Spargatque.*] In Macedoniam transferat bellum. *Alii* machinas bellicas dissipet.

683. *Sæpe Noto plenæ.*] Pompejus na-

Ipſa maris per clauſtra rates faſtigia molis
Diſcuſſêre ſalo, ſpatiumque dedêre carinis:
Tortaque per tenebras validis balliſta lacertis,
Multifidas jaculata faces. Ut tempora tandem
Furtiva placuere fugæ: ne littora clamor
Nauticus exagitet, neu buccina dividat horas,
Neu tuba præmonitos perducat ad æquora nautas
Præcepit ſociis. jam cœperat ultima Virgo
Phœbum laturas ortu præcedere Chelas,
Cùm taciti ſolvêre rates. non anchora voces
Movit, dum ſpiſſis avellitur uncus arenis:
Dum juga curvantur mali, dumque ardua pinus

Erigi-

ves magnas onerarias turribus trium tabulatorum inſtructas ad opera Cæſaris diſturbanda appellebar; ſic quotidie utrinque fundis, ſagittis, reliquiſque telis pugnabatur, quæ naves, ut vult Luc. aggerem Cæſaris diruperunt, autor tamen Comment. dimidiam vix operis partem à Cæſ. effectam refert.

687. *Ut tempora, &c.*] Pompejus, adventu navium à Coſ. Dyrrhachio remiſſarum, profectionem parat. ne Cæſariani milites ſub ipſa profectione oppidum irrumperent, portas obſtruit, vicos plateaſque tranſverſis foſſis & ſudibus præacutis præſepit. milites ſilentio naves conſcendere jubet, &c. comment. 1.

688. *Clamor Nauticus.*] Nautarum ſolventium & ſe invicem cohortantium κέλευσμα.

689. *Buccina.*] Quæ vigiliarum diſtinctiones indicare ſolet.

690. *Nec tuba, &c.*] Neu tuba ſignum profectionis canat.

691. *Jam cœperat ultima Virgo.*] Videtur poëta ex Heliaci Virginis ortus notatione innuere Pompejum Brunduſio diſceſſiſſe ſub Æquinoctio Autumnali circa medium Septembrem: cum ex Ciceronis epiſtolis, & Commentariis de bello civili (Cæſariſne illi ſint, Oppii vel Hirtii) conſtet cœptum hoc bellum poſt comitia, ineunte Januario, Ariminum & alia opp. capta à Cæſ. in Februario; Pompejum exceſſiſſe Brunduſio in Martio; rediiſſe ad Romam Cæſarem, deviciſſe Pompeji duces, Marſiliam oppugnaſſe eadem æſtate ſequenti; deinde anno in Pharſalia depugnatum. Dio tamen ſcribit, *Autumnum jam exiiſſe.* lib. 41. *Ultima virgo.*] Ultima virginis ſigni Zodiaci pars, quam excipit Libra, quæ dicitur Chelæ, pendetque à prima Scorpionis parte. *Hortenſ.*

692. *Phœbum laturas, &c.*] Sub auroram, ſeu potius unà cum aurora, paulò ante exortum Solis Cæſarianorum ſtationes perrupit. *Hort. Phœbum laturas, &c.*] Videtur & matutinum tempus denotare, cum tamen Appianus 2. de civ. bel. Rom. Pompejum circa veſperam ſolviſſe ſcribat. & autor comment. ſub noctem naves ſolviſſe. *Chelas.*] Scorpii brachia, quæ tribuuntur Libræ, quæ Virginem excipit.

693. *Non anchora voces.*] A ſignis alti ſilentii in fuga Pompeji.

695. *Dum juga, &c.*] Dum antennæ inclinantur. *Pinus.*] Malus.

696. *Pa-*

Erigitur, pavidi claßis siluere magistri:
Strictaque pandentes deducunt carbasa nautæ,
Nec quatiunt validos, ne sibilet aura, rudentes.
Dux etiam votis hoc te, Fortuna, precatur,
Quam retinere vetas, liceat sibi perdere saltem
Italiam. vix fata sinunt. nam murmure vasto
Impulsum rostris sonuit mare, fluctuat unda,
Totque carinarum permistis æquora sulcis.
Ergo hostes portis, quas omnes solverat urbis
Cum fato conversa fides, murisque recepti,
Præcipiti cursu flexi per cornua portus
Ora petunt, pelagusque dolent contingere classes.
Heu pudor, exigua est fugiens victoria Magnus.
Angustus puppes mittebat in æquora limes
Arctior Euboica, qua Chalcida verberat, unda.
Hic hæsere rates geminæ, claßique paratas
Excepêre manus: tractoque in littora bello,

Hic

696. *Pavidi magistri.*] Gubernatores navium Pompejanarum.

697. *Strictaq; pandentes.*] Extremum conatum nautarum oculis subjicit, in explicandis, evolvendisque velis, & velorum alis. *Hortens. Pandentes.*] Alii leg. *pendentes. Deducunt, &c.*] Explicant vela antennis substricta.

698. *Ne sibilet aura.*] Ne concussorum rudentum sonitus fugam prodat.

699. *Dux etiam, &c.*] Pompejus.

700. *Perdere, &c.*] Absque jactura relinquere, tuto discedere, deserere.

701. *Vix fata sinunt, &c.*] Non licet. neque enim sine strepitu potuere tot naves remis velisque educi è portu.

704. *Ergo hostes portis, &c.*] Brundusini Pompejanorum militum injuriis atque ipsius Pompeji contumeliis permoti, Cæsaris rebus nec fortunæ minus faventes, Cæsarianos per admotas scalas ascendentes recipiunt; qui moniti ut fossas & sudes præacutas caveant, longo itinere à Brundusinis circumducti ad portum perveniunt, duasque naves cum militibus, quæ ad moles Cæsaris adhæserant scaphis deprehendunt.

705. *Cum fato conversa fides.*] Poëta cum fato fidem mutatam esse dicit: nam cum fuga Pompeji, Brundusini fidem mutarunt. *Hortens.*

706. *Cornua portus.*] Portum cervi cornua referentem. supra ỳs. 613.

707. *Ora petunt.*] Ostia, portus.

709. *Limes, &c.*] Limes ille, per quem exibant Pompejanæ naves, erat angustior Euripo, qui juxta Chalcida interluit Euboicam ins. & Bœotiam.

711. *Claßique paratas Excepere manus.*] Uncos ferreos, ad naves retinendas fabricatos.

712. *Tractoque in litora bello.*] Conferto prælio per noctem tumultuario cum Pompejanis, qui in duabus illis navibus pertrahebantur ad litus.

 713. Ne-

Hic primùm rubuit civili sanguine Nereus.
Cetera classis abit summis spoliata carinis:
Ut Pagasæa ratis peteret cùm Phasidos undas,
Cyaneas tellus emisit in æquora cautes,
Rapta puppe minor subducta est montibus Argo,
Vanaque percussit pontum Symplegas inanem,
Et statura redit. jam Phœbum urgere monebat
Non idem Eoi color ætheris, albaque nondum
Lux rubet, & flammas propioribus eripit astris,
Et jam Pleias hebet, fessi jam plaustra Boötæ
In faciem puri redeunt languentia cœli,
Majoresque latent stellæ, calidumque refugit
Lucifer ipse diem. pelagus jam Magne tenebas,

Non

713. *Nereus.*] Mare.

714. *Summis spoliata carinis.*] Alii sic accipiunt; quasi illæ, studio præcipitis fugæ mutilatæ fuissent, id quod arguit comparatio navis Argus. *Hort.* *Summis spoliata carinis.*] His duabus navibus extremis.

715. *Ut Pagasæa, &c.*] Ut Argo olim, qua Jason cum Minyis è Pagaso Thessaliæ oppido solventes petebant Colchos Phaside fluv. celebres, transmissa per Cyaneas seu Symplegadas insulas, quæ concurrere inter se finguntur, è collisione insularum deminuta est parte puppis extrema. vide quæ ad Senecæ Medeam ỳs. 341. & Herc. Fu. ỳs. 1210. *Phasidos undas.*] Colchos, ad Phasidem fluvium.

716. *Tellus emisit.*] Tellus quasi irata novis nautis, cautes emisit, ut navium transituram colliderent. *Cyaneæ cautes.*] Duæ insulæ vicinæ & parvæ in Ponto, contrà Thracium Bosphorum, quæ quia olim concurrere creditæ, dictæ sunt *Symplegades*, id est, concurrentes. *Sulpitius.*

717. *Rapta puppe.*] Alii *Rupta. Subducta est.*] Liberata à concussu montium.

718. *Vanaque.*] Instabilis. Vel nihil nocens concurrendo. *Percussit pontum.*] Non navim. *Sulpit.*

719. *Statura redit.*] Permansura immota. *Jam Phœbum, &c.*] Jam Orientis color è pullo in croceum, mox roseum mutatus, prænunciabat Solis ortum appetere.

720. *Albaque nondum.*] Quæ Solem jam jam emersurum antecedit, cujus accessu propiore, stellæ obscurantur, quarum lucem *flammas* hoc loco nominat poëta per similitudinem. *Hortens.*

721. *Flammas propioribus, &c.*] Major lux offuscat minorem, & eo citius quo quæque vicinior est & minor.

722. *Pleias hebet.*] Vergiliæ, stellæ 7. in humero seu capite Tauri obscurantur. *Plaustra Boötæ.*] Ursa major, cujus 7. stellas lucidiores secundæ magnitudinis, plaustrum vulgo dictum Bootes sequi videtur, *custos Erymanthidos ursæ Arctophylax formam terga sequentis habet. Fessi.*] Steph. leg. *flexi.*

723. *In faciem, &c.*] Sua luce obscurata colorem ætheris induunt.

724. *Majoresque latent stellæ, &c.*] *Diffugiunt stellæ, quarum agmina cogit Lucifer, & cœli statione novissimus exit.*

726. *Non*

Non ea fata ferens, quæ, cùm super æquora toto
Prædonem sequerere mari. lassata triumphis
Descivit fortuna tuis. cum conjuge pulsus,
Et natis, totosque trahens in bella penates,
Vadis adhuc ingens populis comitantibus exul.
Quæritur indigna sedes longinqua ruinæ.
Non quia te Superi patrio privare sepulcro
Maluerint: Phariæ busto damnantur arenæ:
Parcitur Hesperiæ, procul hoc ut in orbe remoto
Abscondat Fortuna nefas, Romanaque tellus
Immaculata sui servetur sanguine Magni.

M. AN-

726. *Non ea fata, &c.*] Non alios insequutus, ut olim piratas Cilicas, supra vs. 576. sed fugiens. Audi Florum: Et peractum fuerat bellum sine sanguine, si Pompejum Brundusii opprimere, ut cœperat, potuisset. Sed ille per obsessi claustra portus nocturna fuga evasit. Turpe dictu. modo princeps patrum, pacis bellique moderator, per triumphatum à se mare lacerata & pene inermi nave fugiebat.

727. *Prædonem.*] Cilicas.

728. *Descivit.*] Deseruit nunc te. Alii leg. *Deseruit*, malè. *Grotius.* *Conjuge pulsus.*] Cornelia, supra vs. 349.

729. *Natis.*] Cneio & Sexto.

730. *Ingens populis, &c.*] Magnæ authoritatis propter comites Coss. Senatus partem principem, & exercitum. *Exul.*] Pathos à conditione.

731. *Quæritur indignæ, &c.*] Vide Epig. 75. Martialis & quæ nos ad illud.

732. *Non quia te Superi, &c.*] Aitiologia: ne Italia toties ab ipso servata, tanti viri cladem ob oculos cernat, quum omninò in fatis sit ipsi pereundum esse.

733. *Phariæ busto, &c.*] Ægyptiaca arena destinatur sceleratæ cædi & tristi sepulchro Pompeji, *sed ipsum Terra tegit Libyes: si tamen ulla tegit.* eodem epigr.

734. *Parcitur Hesperiæ.*] Ne Italia tot Pompeji victoriis servata, tot triumphorum illius spectatrix, nunc eum cernat victum, aut cæsi sanguine contaminetur.

M. ANNÆI LUCANI

CIVILIS BELLI, SIVE PHARSALIÆ,

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

TErtius exponit fugientis ſomnia Magni,
Atque ut Trinacrias eſt Curio miſſus in urbes.
Brunduſio reditum deſcribit Cæſaris : inde
Prædanti fiſcum, cui vult obſtare Metellus.
Hinc populos, Magnum qui ſunt in bella ſecuti,
Utque iter accelerans Hiſpanas Cæſar in oras,
Maſſiliam fidam vexat terraque marique :
Moxque abiens Bruto victori bella relinquit.

PRopulit ut claſſem velis cedentibus Auſter
Incumbens, mediumq; rates tenuere profundum,
Omnis in Ionios ſpectabat navita fluctus :
Solus ab Heſperia non flexit lumina terra
Magnus, dum patrios portus, dum littora nunquam
Ad viſus reditura ſuos, tectumque cacumen
Nubibus, & dubios cernit vaneſcere montes.

Inde

1. P*Ropulit.*] Quemadmodum Maro Æneam inter navigandum Carthaginis mænia ſubinde reſpicientem facit; ita Lucanus Pompejum, ſoluto portu Brunduſino, Italiam reſpectantem introducit. *Hortenſ. Cedentibus.*] Impulſu procedentibus. *Sulpit.*

3. *Omnis in Ionios.*] Cæteris omnibus Ioſium mare proſpicientibus, Pompejus ſolus reſpexit Italiam.

6. *Tectumque, &c.*] Montium faſtigia nubibus obducta.

7. *Vaneſcere montes.*] Rareſcere, diſparere, vix dignoſci à nubibus. vide quæ nos ad Senecæ Troada, vſ. 1046.

8. *Sepa-*

Inde soporifero cesserunt languida somno
Membra ducis: diri tum plena horroris imago
Visa caput mœstum per hiantes Julia terras
Tollere, & accenso furialis stare sepulcro.
Sedibus Elysiis, campoque expulsa piorum
Ad Stygias (inquit) tenebras, manesque nocentes,
Post bellum civile trahor. vidi ipsa tenentes
Eumenidas, quaterent quas vestris lampadas armis.
Præparat innumeras puppes Acherontis adusti
Portitor: in multas laxantur Tartara pœnas.
Vix operi cuncta dextra properante sorores
Sufficiunt: lassant rumpentes stamina Parcas.
Conjuge me lætos duxisti Magne triumphos:
Fortuna est mutata toris: semperque potentes
Detrahere in cladem fato damnata maritos
Innupsit tepido pellex Cornelia busto.

Ha-

8. *Soporifero cesserunt, &c.*] Pompejo per quietem Juliæ (de qua l. 1. ℣. 113.) umbram oblatam fingit poëta.

10. *Per hiantes, &c.*] *Tellure rupta Tartaro gressum efferre.*

11. *Accenso furialis, &c.*] Instar furiæ accensis rogis & prætentis facibus adstare, indignata propter superductam Corneliam, & civile bellum.

12. *Sedibus Elysiis, &c.*] Nec mea tui cura ipsa in morte recedit. Quin & manes passura meos, ex quo bella movere cœpisti, ego è beatarum animarum sedibus in damnatorum loca detrudor. de Elysiis campis vide quæ ad Senecæ Troad. ℣. 942.

15. *Eumenidas.*] Furias tres, εὐμενεῖς dictas Oresti, postquam eas consilio Apollinis placasset. *Quaterent, &c.*] Tenentes manu faces quas intentarent vestris furialibus armis incitandis.

16. *Præparat innumeras, &c.*] Neque enim una sua ratis sufficiet transvehendis animis eorum qui hoc bello perituri sunt.

17. *Portitor.*] Charon, qui vehit animas. *In multas laxantur, &c.*] Ut novis animis fiat locus. *laxatque foros Charon.* Virg. Æneid. 6. & Sen. Herc. OEt. ℣. 949. *Laxate manes.*

18. *Vix operi, &c.*] Exercentur, imo lassantur Parcæ staminibus vitæ absolvendis.

21. *Toris: semperque potentes, &c.*] Cum conjuge, namque Cornelia fatalis est & ominosa maritis. P. Crasso prius, qui periit, apud Parthos, tibi jam futura æque perniciosa. lib. 8. ℣. 90.

23. *Innupsit.*] Ita scribendum, non *nupsit*. Vide Festum voce, *innubere*. Grot. *Tepido busto.*] Improbat Pompeji festinantiam ad nuptias novas, non servato luctus legitimo tempore, mensium scil. decem. *Tepida.*] Mei recens mortuæ, vel conjugis sui, juxta legitimum tempus 10. mensium. *Pellex Cornelia busto.*] Invidiose vocat eam pellicem, quæ intra legitimum luctus spatium nupta fuerit suo nuper marito, cujus memoriæ per illam exciderit.

 24. *Ha-*

Hæreat illa tuis per bella, per æquora signis,
Dum non securos liceat mihi rumpere somnos,
Et nullum vestro vacuum sit tempus amori,
Sed teneat Cæsarque dies, & Julia noctes.
Me non Lethæa, conjux, oblivia ripæ
Immemorem fecêre tui, regesque silentum
Permisêre sequi. veniam, te bella gerente,
In medias acies. nunquam tibi Magne per umbras,
Perque meos manes generum non esse licebit.
Abscindis frustra ferro tua pignora. bellum
Te faciet civile meum. Sic fata, refugit
Umbra per amplexus trepidi dilapsa mariti.
Ille, Dei quamvis cladem, manesque minentur,
Major in arma ruit, certa cum mente malorum.
Et, quid (ait) vani terremur imagine visus?
Aut nihil est sensus animis à morte relictum,
Aut mors ipsa nihil. Titan jam pronus in undas
Ibat, & igniferi tantum demerserat orbis,
Quantum deesse solet lunæ seu plena futura est,
Seu jam plena fuit: tunc obtulit hospita tellus
Puppibus accessus faciles: legêre rudentes,

Et

24. *Hæreat.*] Licet tecum assidue sit, nullum tamen vestro vacuum erit tempus amori. *Hæreat illa tuis, &c.*] Illa licet te in bella comitetur, non tamen fruemini mutuo amore, namque te interdiu exercebit pater meus Cæsar, noctu ego tibi somnos interturbabo.

28. *Me non Lethæa.*] Neque oblivionis ille fluvius degustatus apud inferos ademit mihi tui memoriam.

29. *Regesque.*] Pluto & Proserpina.

30. *Veniam, &c.*] *Omnibus umbra locis adero*, ultrix usque sequar te, monebo usque, te esse Cæsaris generum.

33. *Abscindis frustra, &c.*] Frustra tentas bello extinguere jus affinitatis, namque hoc bellum te mihi reddet. *Prædicitque illi mortem.*

34. *Te faciet meum.*] His verbis ei mortem denuntiat. *Refugit, &c.*] *Frustra comprensa manus effugit imago, Par levibus ventis, volucrique simillima somno.*

36. *Ille, &c.*] Pompejus majori cum fiducia, imo obstinacia obvius it fatis.

37. *Certa cum mente malorum.*] Cum certo proposito agendi belli civilis. *Sulpitius.*

40. *Titan jam pronus, &c.*] Solis jam occidentis media pene parte, (instar lunæ semiplenæ) sub Horizonte depressa appulit Dyrrachium Pompejus.

43. *Hospita.*] Dyrrachina.

44. *Legere rudentes.*] Collectis funibus & velis, maloque inclinato subiêrunt portum remigio.

46. *Ca-*

Et posito remis petierunt littora malo.
Cæsar, ut emissas venti rapuêre carinas,
Absconditque fretum classis, & littore solus
Dux stetit Hesperio, non illum gloria pulsi
Lætificat Magni: queritur quòd tuta per æquor
Terga ferant hostes. neque enim jam sufficit ulla
Præcipiti fortuna viro: nec vincere tanti,
Ut bellum differret, erat. tunc pectore curas
Expulit armorum, pacique intentus agebat,
Quoque modo vanos populi conciret amores,
Gnarus & irarum causas, & summa favoris
Annona momenta trahi. namque asserit urbes
Sola fames, emiturque metus, cum segne potentes
Vulgus alunt. nescit plebes jejuna timere.
Curio Sicanias transcendere jussus in urbes,
Quà mare tellurem subitis aut obruit undis,

Aut

46. *Cæsar ut emissas.*] Traducto Dyrrachium Pompejo, redit ad Cæsarem poëta, etiam tum in littore sedentem cum exercitu, ubi classis Pompejana è conspectu ablata fuit. *Hortens.*

47. *Absconditque, &c.*] Propter distantiam, & globi rotunditatem.

49. *Queritur quid, &c.*] Cæsar moræ omnis impatiens, nullam percipit voluptatem è Pompeji fuga, quæ parva erat victoria. supra lib. 2. ℣. 70. & inique tulit evasisse Pompejum, cujus fuga bellum protraheretur, quod semel confectum voluit.

51. *Præcipiti.*] Nulla fortuna Cæsari satis erat, præcipitanti semper, & nunquam cunctanti in rebus agendis. *Nec vincere tanti.*] Nec tanti existimabat unam victoriam, ut vellet bellum protrahere, malebat enim cum periculo statim conficere. *Hort. Sulp.*

52. *Tunc pectore, &c.*] Cæsar, etsi maxime è re esse arbitraretur Pompejum sequi, priusquam se transmarinis auxiliis confirmaret; partim tamen navium desiderio; partim ne quid se absente tentaretur per Galliam & Italiam, timens; nec non exercitum in Hispania sub ducibus Pompejanis veritus: in Siciliam Curione misso, in Sardiniam Valerio, &c. ipse Iberiam cogitans ad Urbem proficiscitur.

55. *Gnarus & irarum causas.*] Sciens populi animos abalienari, à fide deficere & detrectare imperium, si quando fame & penuria laboretur; conciliari studium plebis & benevolentiam, largitione annonæ; quæ sola civium obedientiam obstringit. Cum populus *duas tantum res anxius optet, Panem & Circenses.* Juven. Sat. 10. ℣. 80.

56. *Trahi.*] Conciliari.

57. *Metus.*] Obedientia.

58. *Jejuna.*] Fame pressa. *Timere.*] Studium, fidem, obsequium præstare.

59. *Curio Sicanias, &c.*] Curio itaque proprætor cum tribus legionibus missus est in Siciliam, frumentatum.

60. *Qua mare tellurem, &c.*] Qua Siculum

Aut scidit, & medias fecit sibi littora terras.
Vis illic ingens pelagi, semperque laborant
Æquora, ne rupti repetant confinia montes:
Bellaque Sardoas etiam sparguntur in oras.
Utraque frugiferis est insula nobilis arvis.
Nec plus Hesperiam longinquis messibus ulla,
Nec Romana magis complerunt horrea terræ.
Ubere vix gleba superat, cessantibus Austris,
Cùm medium nubes Borea cogente sub axem,
Effusis magnum Libye tulit imbribus annum.
Hæc ubi sunt provisa duci, tunc agmina victor
Non armata trahens, sed pacis habentia vultum,
Tecta petit patriæ. prô, si remeasset in urbem,
Gallorum tantùm populis, Arctoque subacta,
Quam seriem rerum longa præmittere pompa,
Quas potuit belli facies! ut vincula Rheno,
Oceanoque daret! celsos ut Gallia currus
Nobilis, & flavis sequeretur mista Britannis!

Per-

culum mare Rhegium & Pelorum interfluit. vide lib. 2. supra vs. 435.

63. *Ne rupti, &c.*] Ne Apenninus & Pelorus vi undarum divulsi, rursus conjungantur.

64. *Bellaque Sardoas.*] Valerius missus est frumentatum in Sardiniam.

66. *Nec plus Hesperiam.*] Non ex alia ulla terra major frumenti copia in Italiam & Romam advehitur, quam ex insulis Sicilia & Sardinia.

68. *Ubere vix, &c.*] Vix ipsa Africa superat fertilitate has ins. Austris non flantibus.

69. *Cum medium nubes Borea.*]. Cum repulsis à Borea nubibus rigata abundam messem & frugum proventum tulit. *Borea.*] Non quod in siticulosa regione Libyes, aut sub torrida zona largus imber tum cadat, sed quod terra largius humectetur rore nocturno: quo tempore effusâ pluvia, & Sardoa & Sicula rura utiliter rigantur & perfunduntur.

70. *Magnum annum.*] Uberem annonam frumentariam & ditem messem. *Hortens.*

72. *Non armata trahens, &c.*] Deductis in municipia cohortibus, vel eas pacem præ se ferentes urbem versus ducit.

74. *Arctoque subacta.*] Germanis cæterisque populis Septentrionalibus devictis.

75. *Quam seriem, &c.*] Quam speciosam triumphi pompam, quas urbium captarum & præliorum imagines potuisset præferre.

76. *Vincula Rheno.*] Vel propter pontém in Rheno constructum, & mare Britannicum tum primum à Romanis navigatum; vel propter utriusque accolas devictos.

77. *Celsos ut Gallia.*] Triumphales

Impe-

Perdidit ô qualem vincendo plura triumphum!
Non illum latis vadentem cœtibus urbes,
Sed tacita vidêre metu. non constitit usquam
Obvia turba duci: gaudet tamen esse timori
Tam magno populis, & se non mallet amari.
Jamque & pracipites superaverat Anxuris arces,
Et qua Pontinas via dividit uda paludes,
Qua sublime nemus, Scythica qua regna Diana;
Quaque iter est Latiis ad summam fascibus Albam:
Excelsa de rupe procul jam conspicit Urbem,
Arctoi toto non visam tempore belli:
Miratusque sua, sic fatur, mœnia Roma:
Téne, Deûm sedes, non ullo Marte coacti
Deseruêre viri! pro qua pugnabitur urbe?
Dii melius, quòd non Latias Eous in oras
Nunc furor incubuit; nec juncto Sarmata velox
Pannonio, Dacisque Getes admistus: habenti

Tam

Imperatoris currus sequentibus Gallis & Britannis crine flavis.

79. *Plura triumphum.*] Italiæ oppida vincendo & Pompejum cum Coss. fugando.

80. *Non illum, &c.*] Non illum prætereuntem excepere urbes lætis acclamationibus, metus inhibuit gratulationem.

81. *Non constitit, &c.*] Non prodibant illi obviam urbes gratulatoriæ.

82. *Gaudet tamen, &c.*] Invidiose hoc in Cæsarem ut semper.

84. *Jamque & pracipites, &c.*] Jam prætererat Tarracinam & Anxur in arduo positam; & qua via Appia dividit paludem Pontinam in Volscis.

86. *Sublime nemus.*] Nemus Aricinum, clivus Virbii. CLX. stadia distans à Roma. *Scythica qua regna Diana.*] In sylva Aricina colebatur simulachrum Scythicæ Dianæ, huc ab Oreste translatum è Taurica regione, cæso rege Thoante. Dianæ Aricinæ sacerdos Rex dicebatur. Sueton. Calig. cap. 35. *Nemorensi regi, quod, &c.* Martial. ep. 65. lib. 9. *Quæ Triviæ nemorosa petit dum regna viator.* & noster lib. 6. ✠. 74. Strabo lib. 5. Solin. cap. 8.

87. *Quaque iter est Latiis.*] Qua ad Albam longam eunt Coss. sacrificatum in Latinis feriis, supra libro 1. ✠. 550.

89. *Arctoi toto non, &c.*] Adversus Gallos, Germanos, Britannos gesti, Septentrionem versus.

91. *Deûm sedes.*] *Roma Deûm sedes.* Ovid.

93. *Dii melius.*] Dii melius prospexerunt, quod à cive potius quam ab externo hoste inferatur bellum hoc Urbi, à timido duce Pompejo desertæ. *Eous.*] Parthicum bellum, ab Oriente.

94. *Juncto Sarmata, &c.*] Quod non invadant nos Sarmatæ misti Pannoniis, Getæ Dacis, supra lib. 2. ✠. 54.

98. *Nam-*

Tam pavidum tibi Roma ducem Fortuna pepercit,
Quòd bellum civile fuit. Sic fatur, & Urbem
Attonitam terrore subit. namque ignibus atris
Creditur, ut captæ, rapturus mœnia Romæ,
Sparsurusque Deos. fuit hæc mensura timoris:
Velle putant, quodcunque potest. non omina festa,
Non fictas læto voces simulare tumultu:
Vix odisse vacat. Phœbea palatia complet
Turba Patrum, nullo cogendi jure Senatus,
E latebris educta suis: non Consule sacræ
Fulserunt sedes: non proxima lege potestas
Prætor adest: vacuæque loco cessêre curules.
Omnia Cæsar erat. privatæ Curia vocis
Testis adest. sedêre Patres censere parati,

Si

98. *Namque ignibus, &c.*] Timetur ne ferro & flamma omnia divastet, neque ipsis sacris parcat.

100. *Mensura timoris.*] Tantum timebant Romani, quantum videbant Cæsarem posse; & quia omnia in eos poterat, omnia sibi ab eo metuebant. *Sulpit.*

101. *Velle putant, &c.*] Causas publici timoris ordine commemorat, hanc primum opinionem omnium animis insedisse, Cæsarem ea omnia perpetraturum fuisse quæcunque potuisset, Syllæ exemplo: sed præter spem omnia evenere. *Hortens. Velle putant, quodcunq; potest. non omnia festa.*] Th. Pulmannus legendum censet, nescio an recte:

——— *non omnia fausta.*

Sed indubie melius significantiusque:

——— *non omina fausta.*

Alludit ad morem revocandi in urbem Imperatoris, quem cum victore exercitu reducem faustis acclamationibus recipiebant, fausta illi omina apprecantes. *Dempster. Non omina festa.*] Ut modo ✠. 8c.

103. *Vix odisse vacat.*] Vix animo sunt præsenti, exercendo, ut par est, odio. *Phœbea palatia, &c.*] Patres in in Apollinis ædem Palatinam vocatos benignè affatum esse Cæsarem, excusasse bellum hoc susceptum dignitatis suæ tuendæ gratia adversus invidiam & injurias paucorum, hortatum ut secum curam Reip. susciperent, curarentque legatos mittendos ad Pompejum & Coss. de pace, &c. testantur omnes historici, Plutarchus, Appianus, Dio, Florus, Oppius ceu Hircius.

104. *Nullo cogendi, &c.*] Jus enim cogendi Senatum penes Coss. vel Prætorem erat. Ab Antonio & Cassio convocatum Senatum refert Dio. lib. 41.

105. *E latebris educta suis.*] Ex ædibus suis quo se receperant.

106. *Sedes.*] Curia *Non proxima, &c.*] Non Prætor, proximus à Coss. magistratus.

107. *Curules.*] Sellæ majorum magistratuum, Consulum, Prætorum, Censotum, Ædilium curulium.

108. *Omnia Cæsar erat.*] Cæsar omnium magistratuum munera solus obibat. *Privatæ Curia, &c.*] Convocabantur Patres, testes futuri, actorum & consultorum Cæsaris privati hominis.

109. *Censere parati.*] Parati, Cæsari, si po-

Si regnum, si templa sibi, jugulumque Senatus,
Exiliumque petat. melius, quòd plura jubere
Erubuit; quàm Roma pati. tamen exit in iram
Viribus an possent obsistere jura per unum
Libertas experta virum. pugnaxque Metellus
Ut videt ingenti Saturnia templa revelli
Mole, rapit gressus, & Cæsaris agmina rumpens,
Ante fores nondum reseratæ constitit ædis.
(Usque adeo solus ferrum, mortemque timere
Auri nescit amor. pereunt discrimine nullo
Amissæ leges: sed pars vilissima rerum
Certamen movistis opes) prohibensque rapina
Victorem clara testatur voce Tribunus:
Non nisi per nostrum vobis percussa patebunt
Templa latus, nullasque feres nisi sanguine sacro
Sparsas, raptor, opes. certè violata potestas
Invenit ista Deos. Crassumque in bella secutæ
Sæva Tribunitiæ noverunt prœlia diræ.
Detege jam ferrum. neque enim tibi turba verenda est

Spe-

si poposcisset, decernere regnum, divinos honores, quorum vellet cædem, exilium, proscriptionem.

111. *Melius.*] Melius fuit, optime actum est, quod, &c.

112. *Tamen exit, &c.*] Tamen libertas tentans per unum virum (Metellum scil. Trib. pl. obstantem Cæsari ærarium effracturo) an jura possent obsistere viribus, iram movet.

114. *Pugnaxque.*] Obstans Cæsari.

115. *Saturnia.*] Ærarium quod erat in æde Saturni à Tullo Hostilio condita.

118. *Usque adeo.*] Exclamatio in execrandam auri famem, qua nihil non nefarii sceleris mortales audent perpetrare. Hinc recte Virg. *Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames!* Hortens.

119. *Pereunt discrimine, &c.*] Leges cum libertate perierant, nemine asserente: aurum solum invenit patronum.

122. *Testatur voce Tribunus.*] Protestatur se prohibiturum, *vel*, detestatur, execratur.

124. *Sacro Sparsas raptor, opes. certe violata, &c.*] Tribuni, Tribunitia autem potestas sacrosancta est, quam, quicunque violaverit aut pro levi habuerit, Deos expertus est ultores, uti Crassus non ita pridem qui diris & execrationibus Atteii Trib. pl. impetitus, misere in Parthis periit.

125. *Sparsas opes.*] Aspersas Tribunitio sanguine. *Grotius.*

126. *Invenit ista Deos.*] Credebant Deos præsentes vindices adesse, si quis eam potestatem violasset.

128. *Detege jam ferrum.*] Stringe ferrum in me; nec abstine sacrosancto sanguini fundendo, verecundia civium

spectan-

Spectatrix scelerum: deserta stamus in Urbe.
Non feret è nostro sceleratus præmia miles:
Sunt quos prosternas populi, quæ mœnia dones.
Pacis ad exhaustæ spolium non cogit egestas:
Bellum Cæsar habes. His magnam victor in iram
Vocibus accensus: Vanam spem mortis honestæ
Concipis: haud (inquit) jugulo se polluet isto
Nostra, Metelle, manus. dignum te Cæsaris ira
Nullus honor faciet. te vindice tuta relicta est
Libertas? non usque adeò permiscuit imis
Longus summa dies, ut non, si voce Metelli
Serventur leges, malint à Cæsare tolli.
Dixerat: & nondum foribus cedente Tribuno
Acrior ira subit: sævos circumspicit enses,
Oblitus simulare togam. tum Cotta Metellum
Compulit audaci nimium desistere cœpto.
Libertas, inquit, populi, quem regna coërcent,
Libertate perit; cujus servaveris umbram,

Si,

spectantium inhibitus. Nemo superest civis, nemo libertatis assertor in urbe.

130. *E nostro sceleratus.*] Ex ærario publico.

131. *Sunt quos prosternas populi.*] Converte bellum tuum ad hostes potius, ex his victis redde militibus promissa munera. non feres ex ærario thesauros, quos longa pace congestos non expromere licebit, nisi publica jusserit egestas. Hos olim (inquit Appianus) execratione publice proposita conditos fuisse memorant, ut, nisi Celtico insurgente bello, à nullo promerentur.

132. *Pacis ad exhaustæ spol.*] Inopia pecuniæ non cogit te ad diripienda, impiè spolia, quæ olim pax longa congessit, & in usum necessarium in æde Saturni condidit, & ad hunc usque diem intacta & inviolata servavit. *Hortens.*

134. *Honesta, &c.*] Mea manu inflictæ.

136. *Dignum te Cæsaris, &c.*] Sacrosancta potestas tua, quam jactas usque, non faciet te dignum ira mea.

137. *Te vindice tuta relicta est Libertas?*] Tune quæso libertatem ex urbe fugientem moraris? tune libertatis solus in urbe assertor? respondet ad illud supra, ỳs. 129.

138. *Non usque adeo, &c.*] Non eo desperationis & confusionis venit Respublica, ut legum suarum assertorem Metellum malit quam Cæsarem.

142. *Sævos circumspicit enses.*] Admota capulo manu, dixisse fertur Cæsar: *An ignoras adolescens, difficilius esse mihi dicere hoc quam facere?*

143. *Togam.*] Pacem.

145. *Libertas, inquit, populi, &c.*] Libertas populi oppressa, obnoxia est libertati illius qui oppressit; cujus tamen retinebis imaginem, si libenter te subjicias imperatis.

147. *Tot*

Si, quicquid jubeare, velis. tot rebus iniquis
Paruimus victi: venia est hæc sola pudoris,
Degenerisque metus, nil jam potuisse negari.
Ocyus avertant diri mala semina belli.
Damna movent populos, si quos sua jura tuentur,
Non sibi, sed domino gravis est, quæ servit, egestas.
Protinus abducto patuerunt templa Metello.
Tunc rupes Tarpeja sonat, magnoque reclusas
Testatur stridore fores: tunc conditus imo
Eruitur templo multis intactus ab annis
Romani census populi, quem Punica bella,
Quem dederat Perses, quem victi præda Philippi:
Quod tibi Roma fuga Pyrrhus trepidante reliquit,

Quo

147. *Tot rebus iniquis, &c.*] Et cum cæterarum rerum, legum, libertatis, &c. pertulimus jacturam, necessitate adacti; quin & thesauris etiam publicis cedamus, impetrabit degeneris metus veniam apud posteros necessitas, cui resistere in nostra manu non erat.

150. *Ocyus avertat, &c.*] Alibi audiendus vir summus, qui sic incongrue legi scribit, substituitque *avertant*, pro abeant in rem malam ista belli irritamenta. Verum verbum hoc interdum proprium est, de rebus illis, quas ex aliena in nostram potestatem & ditionem, ut plurimum fraude & malis artibus redigimus. Cic. in Verrem; *istum in Quæstura, pecuniam publicam avertisse.* Gronov. *Ocyus avertat, &c.*] Quin ocyus auferat thesaurum hunc, cujus fortasse causa bellum hoc dirum à Cæsare motum est, dirius futurum si illum obnixe detineamus.

151. *Damna movent populos.*] Ærarium populi liberi exhaustum, non fit sine publico damno: sed populi servientis egestas & thesauri exhausti, domino, non populo damnum adferunt.

153. *Patuerunt templa Metello.*] Reclusum erat ærarium, & thesauri à nemine usque in illam diem contacti, militibus rapiendi concessi.

154. *Tunc rupes Tarpeia sonat.*] Stridore cardinum resonuit saxum Tarpejum. Ita enim fores erant factæ, ut sine crepitu ac sine stridore, quia ferreæ, aperiri nequirent; ut eo fures, si qua tentarentur, se proderent. *Hortens.* *Magnoque reclusas, &c.*] Impactis securibus reclusæ fores, & stridore cardinum resonat collis Saturnius, Tarpejus, vel Capitolinus, in quo ærarium.

157. *Census populi.*] Aurum & argentum, è mulctis, tributis, donis gentium devictarum. *Punica bella.*] Primum quo mulctati sunt Carthaginenses MCC. talentis argenti. Secundum, quo mulctabantur XM. tal. arg. in L. annos æquis portionibus solvendis, sed intervenit Tertium.

158. *Perses.*] Macedoniæ rex ab Æmylio Paulo devictus. vide Plutarch. Æmylium Paul. *Philippi.*] Patris Persæ à T. Flaminio ad deditionem compulsi. Plutar. T. Q. Flam.

159. *Quod tibi Roma, &c.*] Supra lib. I. vs. 30.

H 160. *Quo*

Quo te Fabricius regi non vendidit auro,
Quicquid parcorum mores servastis avorum,
Quod dites Asiæ populi misêre tributum,
Victorique dedit Minoïa Creta Metello,
Quod Cato longinqua vexit super æquora Cypro.
Tunc Orientis opes, captorumque ultima regum
Quæ Pompejanis prælata est gaza triumphis
Egeritur: tristi spoliantur templa rapina;
Pauperiorque fuit tunc primùm Cæsare Roma.
Interea totum Magni fortuna per orbem
Secum casuras in prœlia moverat urbes.
Proxima vicino vires dat Græcia bello.
Phocaïcas Amphissa manus, scopulosaque Cyrrha,
Parnassusque jugo misit desertus utroque.
Bœoti coïere duces, quos impiger ambit
Fatidica Cephissos aqua, Cadmeaque Dirce,

Pi-

160. *Quo te Fabricius, &c.*] Aurum à Pyrrho oblatum ut patriam desereret proderetque, recusavit Fabricius ad regem legatus.

161. *Mores servastis avorum.*] Frugalitas veterum Romanorum & parsimonia.

162. *Quod dites Asiæ.*] Quod ab Antiocho Syriæ, Attali legatione & hæreditate obvenit.

163. *Minoia Creta Metello.*] Minoi olim regnata Creta, à Q. Metello vastata.

164. *Quod Cato, &c.*] Missus in Cyprum adversus Ptolemæum Cato Maj. advexit VII. M. talenta.

165. *Captorumque regum.*] Mithridatis Ponti, Tigranis Armeniæ, Aristobuli Judeæ regis, &c. *Ultima.*] Ex remotissimis regionibus. *Ultima gaza.*] Novissima præda de regibus parta. *Grotius.*

168. *Pauperiorque, &c.*] Emphatice & invidiose in Cæsarem ære alieno prius pressum.

169. *Interea totum, &c.*] Recenset poëta catalogum populorum qui Pompejo auxilia submiserunt. 1. Europæ. 2. Asiæ. 3. Africæ. orditur à Græcia.

170. *Secum casuras, &c.*] Eandem cum Pompejo fortunam & cladem experturas.

171. *Vicino, &c.*] Pompejo jam Dyrrhachii.

172. *Phocaïcas Amphissa, &c.*] Apparet eum τὴν Φωκαίαν Ionicam urbem in Asia confudisse, & τὴν Φωκίδα Achaïæ regionem. *Salmasius. Amphissa manus.*] Oppido Phocidis. *Scopulosaque Cyrrha.*] Ad rupem sita.

173. *Parnassusque.*] Mons Apollinis Pythii oraculo & Musarum sede clarus, bicollis. *Jugo misit desertus utroque.*] Tithoreo & Hyampeo.

175. *Fatidica Cephissos aqua.*] Oritur Cephissus amnis è montibus Phocidis Delphico oraculo claris. *Cadmeaque Dirce.*] Dirce fons vicinus Thebis à Cadmo positis. vide quæ ad Senecæ Theb. vs. 126.

176. *Pi-*

Pisæaque manus, populisque per æquora mittens
Sicaniis Alpheus aquas. Tunc Mænala liquit
Arcas, & Herculeam miles Trachinius Oeten.
Thesproti, Dryopesque ruunt, quercusque silentes
Chaonio veteres liquerunt vertice Sellæ.
Exhausit totas quamvis delectus Athenas,
Exigua Phœbea tenent navalia puppes,
Tresque petunt veram credi Salamina carinæ.
Jam dilecta Jovi centenis venit in arma

Creta

176. *Pisæaque manus.*] E Pisis opp. Elidis, juxta Alpheum fluv. qui fertur subter mare ferri ad Arethusam fontem Siciliæ. Pausan. Eliacor. I.

177. *Tunc Mænala.*] Advenerunt Arcades à Mænalo Arcadiæ monte, & Thessali à Trachyne, quam Hercules condidit sub OEta monte.

179. *Thesproti, Dryopesque.*] Epiri pop. *Ruunt.*] Properant ad castra Pompeji. *Quercusque, &c.*] Dodoneas quercus non amplius responsa dantes; fugatis columbis fatidicis. vide quæ ad Senecæ Medeam, ℣. 349.

180. *Sellæ.*] Epiri pop. MS. P. recte *Sellæ*, sicut *Arctæ*. Est enim Græcum Σελλοὶ apud Homerum, & ex eo Strabonem & Stephanum. *Grot.*

181. *Exhausit totas, &c.*] Athenæ, utcunque delectu prius exhaustæ, è navalibus tamen suis Phœbo dicatis mittunt tres Salaminias naviculas; quæ tentur Salamina esse veri juris Atheniensium non Megarensium, uti olim controversum erat. Simul videtur allusum ad illud Horatii: *Ambiguam tellure nova Salamina futuram*; propter Cypriam. vide Senec. Troad. vers. 842. Erant item Athenis tres naves publico usui destinatæ: *Theoris*, qua vehebantur in Delum quotannis è Theseïo voto; Plato in Phædone: *Paralus*, qua mittebantur Delphos aut alio rem divinam facturi; Aristophanis interpres; *Salaminia*, quæ evocatos ad judicium subveheret. Plutarchi Pericles.

182. *Phœbea navalia.*] Quod ea Phœbo dedicata essent, propter studia literarum, quibus præsidet: quamquam non Piræum, sed Tænarum revera Phœbo dedicatum erat.

183. *Tresque petunt veram, &c.*] Recenset Lucanus auxiliares copias, quæ Pompejo Magno suppetias in bello adversus C. Cæsarem venerant; interque cæteros populos recensentur & Athenienses, de quibus hæc scripsit: Sed docet, non magnas fuisse auxiliares istas Atheniensium copias, etiamsi, quotquot potuerunt, conscripti sint milites. Paucitatem istarum copiarum postea refert, tresque tantum naves cum *Salaminia* militibus instructas fuisse scribit. *Tresque petunt, &c.*] Id est, tres naves militibus instructæ sunt, quarta exspectabatur instruenda *Salaminia*. Quod vero *Salaminia* navis militibus instruitur, argumento est, rem militiamque illam cordi fuisse Atheniensibus; tantumque habitum fuisse delectum, quantus haberi potuit: nam non solebant Athenienses instruere *Salaminiam* Navem, ut docet Critolaus apud Plutarch. in Pericle, nisi πρὸς τὰς μεγάλας χρείας. *Petitus. Veram Salamina.*] Seneca Troadibus; *Nunquid Aiacis Salamina veram.* Manilius: *Vera, Syracusis Salamis non merget Athenas.* Grotius.

184. *Dilecta Iovi, &c.*] Creta ingentium πο-

Creta vetus populis, Gnossasque agitare pharetras
Docta, nec Eois pejor Gortyna sagittis.
Tunc qui Dardaniam tenet Oricon: & vagus altis
Dispersus sylvis Athamas, & nomine prisco
Enchelia versi testantes funera Cadmi.
Colchis, & Adriacas spumans Absyrtos in undas,
Et Penei qui rura colunt, quorumque labore
Thessalus Æmoniam vomer proscindit Iolcon.
Inde lacessitum primò mare, cùm rudis Argo
Miscuit ignotas temerato littore gentes,
Primaque cum ventis, pelagique furentibus undis
Composuit mortale genus, fatisque per illam

Acces-

τρίμπολις in qua Jupiter natus educatusque fuit.

185. *Gnossasque, &c. Gortyna sagittis.*] Cretæ urbes notiss. Gnossus & Gortyna sagittariis insignes.

186. *Nec Eois.*] Non cedens Parthis arte mittendi sagittas.

187. *Dardaniam tenet Oricon.*] Heleno & Andromache Dardanis regnatam maritimam illam Epiri urbem, Virg. 3. Æn. 5.

188. *Dispersus sylvis Athamas.*] Athamanes, montes Epiri incolentes.

189. *Enchelia versi, &c.*] Illyrii pop. quorum urbs Cadmi & Harmiones in serpentes conversorum est monimentum. ἔγχελυς autem anguilla est *longæ cognata colubræ*, ut ait Juvenalis, Satyra 3.

190. *Colchis & Adriacas, &c.*] Tolle comma, & scribe *Absyrtis*, quomodo id nomen scribitur apud Plin. III. 26. Strabonem quoque & Stephanum. Hæc autem Absyrtis Colchis, id est, *Colchica* vocatur, quia Medea & frater ejus Absyrtus ibi laceratus, ex Colchis erant. *Grotius.* *Colchis.*] Non Ponti illa sed Istri regio, dicta à Colchis qui ab Æëta missi ad persequendum Jasonem, hic consederunt. *Absyrtos in undas.*] Insula cum fluvio cognomine in mare Adriaticum prolapso, sub Illyrico.

191. *Et Penei.*] Dele *&*, manuscriptis auctoribus. Nam nomen fluminis est *Peneus* Πηνειὸς, non *Peneus*, Πηνεὸς. *Grotius.* *Penei.*] Fl. Thessaliæ.

192. *Æmoniam vomer proscindit Iolcon.*] Thessaliæ opp.

193. *Inde lacessitum.*] Præferam quod in MS. P. est, *Unde lacessitum*, ut cohæreant hæc cum superioribus. *Grotius.* *Lacessitum.*] Vexatum remis. *Inde lacessitum, &c.*] Ex Iolco solverunt Argonautæ. Argo autem primam celebrant Poëtæ navem. *Rudis.*] Ignara navigandi. *Rudis Argo, &c.*] Exprimit illud Senecæ in Medeæ choro primo: *Bene dissepti fœdera mundi Traxit in unum Thessala pinus, Jussitque pati verbera pontum: Partemque metus fieri nostri Mare sepositum.*

194. *Temerato littore.*] Occupato & violato: nam multas gentes in ipso cursu navigationis violarunt Argonautæ: & miscuerunt ignotas gentes temerandis hospitiis. *Hortens.*

196. *Composuit.*] Commisit inter se, conciliavit. *Hortens.* *Fatisque per illam.*] Mortis novum genus illatum, scil. naufragium.

197. *Tunc*

Accessit mors una ratem. tunc linquitur Æmus
Thracius, & populum Pholoë [illegible]ntita biformem.
Deseritur Strymon tepido committere Nilo
Bistonias consuetus aves, & barbara Cone
Sarmaticas ubi perdit aquas, sparsamque profundo
Multifidi Peucen unum caput alluit Istri:
Mysiaque, & gelido tellus persusa Caico
Idalis, & nimium glebis exilis Arisbe.
Quique colunt Pitanen, & quæ tua munera Pallas
Lugent damnatæ Phœbo victore Celenæ:
Quà celer erectis descendens Marsya ripis
Errantem Mæandron adit, mistusque refertur:
Passaque ab auriferis tellus exire metallis
Pactolon: quà culta secat non vilior Hermus.

Ilia-

197. *Tunc linquitur.*] Deflectit è Magnesia in Thraciam. *Æmus Thracius.*] Mons Thraciæ.

198. *Pholoë mentita biformem.*] Mons Arcadiæ, Pholo aliisque Centauris, qui (cum primi ab equis dimicarent) procul visi erant biformes, habitatus.

199. *Deseritur Strymon.*] Adveniunt & auxilia à Strymone Thraciæ fluv. cujus frigus grues sub hyemem fugientes Nili teporem petunt. *Bistonis* autem stagnum est Thraciæ.

200. *Et barbara Cone.*] Et ubi ad insulam Conen (sitne illa Conopos Plinii lib. 4. cap. 12. an Apolonii ἄσκαν, circa Istri ostia Insula; dubium) in mare funditur Ister Sarmaticus fluv. & Peuce primum vel unum ostiorum Istri alluit Peucen Insulam ostio fluv. objectam.

202. *Multifidi Peucen.*] Sex ostiis, ut alii septem, Pontum influentis.

203. *Mysiaque.*] Asiæ minoris regio.

204. *Idalis.*] Quæ sub Ida jacet tellus: *Omnibonus.* Sed Ortelius approbat lectionem, *Æolis.* Caicus enim Straboni l. 12. est Æolidis fluv. Aliis Asiæ proprius. *Nimium glebis exilis.*] Sterilis.

205. *Pitanen.*] Oppidum Troadis. *Quæ tua munera Pallas.*] Et Celenæ urbs Phrygiæ, quæ lugent fatum Satyri sui Marsyæ, qui inventis, quas Pallas abjecerat, tibiis fretus, Apollinem in certamen Musices provocavit, & ab eo victus excoriatus est: versus autem in fluvium sui nominis, cadit in Mæandrum fluv. sinuosum & per plana sæpius flexibus in fontem recurrentem.

207. *Qua celer, & rectis.*] Sic corrigendum, ubi in vulgatis est, *qua celer erectis. rectæ ripæ* opponuntur flexuosis: conciti fluviorum & cum impetu descendentes, rectas ripas agunt; ut contrà molles & placidi, curvis eunt ripis & flexuosis: talis Mæander, *qui recurrentibus ripis flexuosus.* Utriusque amnis Mæandri & Marsyæ fontes in Celænarum colle esse convenit inter omnes. Livius: *Et Marsyas amnis haud procul à Mæandri fontibus oriens in Mæandrum cadit.* Καταῤῥάκτης dictus est idem Marsyas, quod cum impetu descenderet. *Salmas.*

210. *Pactolon.*] Auriferi fluvii celebrantur Pactolus, Hermus, Ganges, Tagus, Iber, Indus, Arimaspus.

 211. *Ilia-*

Iliacæ quoque signa manus, perituraque castra
Ominibus petiêre suis: nec fabula Trojæ
Continuit, Phrygiique ferens se Cæsar Iüli.
Accedunt Syriæ populi, desertus Orontes,
Et felix, sic fama, Ninos: ventosa Damascus,
Gazaque, & arbusto palmarum dives Idume.
Et Tyros instabilis, pretiosaque murice Sidon.
Has ad bella rates non flexo limite ponti,
Certior haud ullis duxit Cynosura carinis.
Phœnices primi, famæ si creditur, ausi
Mansuram rudibus vocem signare figuris.
Nondum flumineas Memphis contexere biblos

Nove-

211. *Iliacæ quoque, &c.*] Et Troës venerunt auxilio Pompeji, sed fato suo, id est, inauspicato & vinci solito.

212. *Nec fabula Troiæ.*] Neque eos à Pompejanis partibus detinuit fama de Cæsare oriundo Julia stirpe.

213. *Phrygiique ferens.*] Jactitans se ab Iulo magno oriundum. *Hortens.*

214. *Accedunt Syriæ populi.*] In universum proponit, è Syria etiam copias auxiliares ad Pompejum venisse. Dividit inde Syriam in partes; admiscetque per occasionem locorum jucunda & utilia scitu pariter de inventione litterarum. *Hortens. Desertus Orontes.*] Fl. Syriæ desertus, accolis ad Pompejum affluentibus.

215. *Felix (sic fama) Ninos.*] Ubertate, & rerum affluentia celebrata Ninos. *πόλις ποτὲ μεγάλη καὶ εὐδαίμων.* Arrian. in τῷ περὶ τῶν Indiæ. *Ventosa Damascus.*] Quod sita in patentibus campis, undique ventis sit exposita. *Hortens. Ventosa.*] In patenti campo sita, ventis exposita. *Damascus.*] Urbs Syriæ.

216. *Arbusto palmarum dives Idume.*] Palmis nobilis Syriæ regio Judæa.

217. *Instabilis.*] Quondam, insula. LXX. passuum mari à terra dissita, sed aggere Alexandri post juncta continenti. *Pretiosaque murice Sidon.*] Phœniciæ urbs maritima purpurarum piscatu celebris.

218. *Has ad bella, &c.*] Cynosura, haud certior dux ullis alibi carinis, duxit has rates ad Dyrrhachium, recta navigatione. Namque Helice cæteros Graios, Tyrios Cynosura per altum dirigit. Certior quam Helice, quod polo vicinior, *κείνῃ δ' ἄρα Φοίνικες πίσυνοι περόωσι θάλασσαν.* Aratus.

219. *Cynosura.*] Hæ recto cursu venere Dyrrhachium, duce Cynosura stella.

220. *Phœnices primi.*] Cadmus cum Phœnicibus suis litterarum figuras vel invenisse vel in Græciam intulisse fertur. Mela lib. 1. cap. 12.

221. *Mansuram vocem.*] Vocabula & dictiones rerum perpetuo mansuras scribere figuris elementorum, quorum inventores primi ipsi exstiterunt. *Hortensius.*

222. *Nondum flumineas Memphis.*] Necdum Ægyptii norant voces figuris literarum delineatas chartis è papyro seu junco Nilotico dissecto signare, sed per figuras animalium *ἱερόγλυφα γράμματα*, sensus mentis, monimenta me-

Noverat: & saxis tantùm, volucresque feræque,
Sculptaque servabant magicas animalia linguas.
Deseritur Taurique nemus, Perseaque Tarsos,
Coryciumque patens exesis rupibus antrum,
Mallos, & externæ resonant navalibus Ægæ.
Itque Cilix justa jam non pirata carina.
Movit & Eoos bellorum fama recessus,
Quà colitur Ganges, toto qui solus in orbe
Ostia nascenti contraria solvere Phœbo
Audet, & adversum fluctus impellit in Eurum:
Hîc ubi Pellæus post Tethyos æquora ductor
Constitit, & magno vinci se fassus ab orbe est.

Qua-

ta memoriæ, vaticinia, & sapientum præcepta sermonesque saxis impresserunt. *Biblos.*] Nilus biblum gignit sive papyrum, unde paginæ candidæ fiebant: hinc *flumineas* quasi Niloticas biblos dixit: ex juncorum tenuissimis fibris, stragula vela, & vestes contexebantur; & ante chartarum usum, in palmarum foliis scribere solebant. Inde in quarundam arborum libris, postea plumbeis voluminibus publica monumenta. *Memphis.*] Ægyptus, à parte totum. *Hortens.*

224. *Sculptaque animalia.*] Animalium figuræ, quæ pro litteris erant. *Magicas linguas.*] Philosophorum, sive sacerdotum, hieroglyphicas voces & dicta. *Hortens.*

225. *Taurique nemus.*] Montis Asiæ, proprie ita dicitur ea pars quæ Ciliciam & Pamphyliam ab Armenia distinguit. *Perseaque Tarsos.*] Quia nomen habet à Persei talaribus ταρσός. *Grotius. Perseaque.*] A Perse condita urbs Ciliciæ. Alii à Tarso, Persei talaribus. vel quod ibi ungulam ceu plantam fregerit Pegasus, vel παρὰ τὸ τερσανθῆναι, quod ea loca primum à diluvio exaruerint, dictam volunt, legendumque *Terseaque Tarsos*, Cœl. Rhodig. lib. 4. cap. 11.

226. *Coryciumque patens, &c.*] Portus & specus in Cilicia. de quo vide quæ Mela lib. 1. cap. 13.

227. *Mallos, & externæ resonant navalibus Ægæ.*] Ciliciæ oppid.

228. *Justa jam non pirata carina.*] Auxiliari, non prædatoria, ut olim. supra lib. 2. ỳs. 576.

229. *Eoos bellorum fama recessus.*] Extremas Orientis partes accolas Gangis, qui, cum reliqui fluvii à sole aversi, ille adversus solem orientem contendit.

231. *Ostia nascenti contraria.*] Miraculi simile dicit, quod Ganges contrà Solem orientem in Oceanum exeat; cum reliqui amnes vel à Sole aversi, vel in Septentrionem, vel in Austrum cursum teneant. Sed & Ister adversus Solem labitur. *Nascentem Phœbum*, orientem Solem vocat. *Hortens.*

233. *Ubi Pellæus post Tethyos, &c.*] Craterus ad matrem Aristopatram scripsit, Alexandrum ad Gangem usque pervenisse: alii Hyparim itineris ejus finem fuisse referunt: fluminis autem vastitate inhibitus constitit citra Oceanum Orientalem Indicum, quem itineris finem statuerat. *Pellæus.*] Alexander, sic dictus à Pella, urbe Macedoniæ. *unus Pellæo juveni non sufficit orbis*, ait Satyr.

 235. *Fe-*

Quaque ferens rapidum diviso gurgite fontem
Vastis Indus aquis mistum non sentit Hydaspen;
Quique bibunt tenera dulces ab arundine succos,
Et qui tingentes croceo medicamine crinem
Fluxa coloratis astringunt carbasa gemmis.
Quique suas struxêre pyras, vivique calentes
Conscendêre rogos. prô quanta est gloria genti
Injecisse manum fatis, vitaque repletos,
Quod superest, donasse deis! Venêre feroces
Cappadoces, duri populus nunc cultor Amani,
Armeniusque tenens volventem saxa Niphatem:
Æthera tangentes silvas liquêre Coastræ.
Ignotum vobis Arabes venistis in orbem,

Um-

235. *Ferens rapidum.*] Μέγας τὲ ῥέων ἀπὸ τῶν πηγῶν, &c. Arrian. l. 5. *Diviso gurgite, &c.*] Duobus ostiis in mare influentem, & quo loco dividitur, Insulam Paralen, facit. Strab. lib. 15.

236. *Mistum non sentit Hydaspen.*] Adeo ex se vastus est.

237. *Quique bibunt tenera, &c.*] Indicam intelligit harundinem ex qua hodie fit saccharum, quod olim non fiebat, sed aqua duntaxat exprimebatur ad potum. Itaque Saccharum priscis celebratum alius generis, & ex alia harundine. Harundo ea quæ Saccharum veteribus cognitum fert, arboreæ est magnitudinis, & *Mambu* ab Indis vocatur, & Saccharum *Mambu* hac ætate quoque appellant, quod in his harundinibus gignitur & colligitur. *Salmasius.* Plin. Exercit. pag. 1298. *Quique bibunt, &c.*] Indos innuit, qui bibunt μελὶ τὸ καλάμινον, τὸ λεγόμενον σάκχαρι. Arrian. in περίπλῳ maris Erythræi. saccharum expressum è succo arundinum *Suger canes.*

238. *Et qui tingentes, &c. Fluxa coloratis astringunt carbasa gemmis.*] Cathæi Indiæ pop. pulchritudinem omni modo adstruunt. regem ob formam eligunt, capillitia tingunt, &c. Strabo lib. 15. lineas vestes καρπάσινα & ipsas gemmis distinctas zonis gemmatis cingunt. Strabo lib. 15.

239. *Carbasa.*] Lineas vestes indicat.

240. *Quique suas struxere pyras, &c.*] Brachmanes, Gymnosophistæ, philosophi Indiæ. Brachman. oppidum Ptol. vel ut alii insulas Gangis incolentes. se vitæ saturos in rogum à se extructum conjectos comburunt. Strabo lib. 15. Philostrat. 3. de Calano notum.

242. *Injecisse manum fatis.*] Intulisse sibi mortem.

244. *Nunc cultor Amani.*] Emenda ex Mss. Puteanor & Thuan. *non cultor Amani.* Hoc dicit, Amanum ita durum esse, ut habitari possit, coli non possit. *Grotius. Amani.*] Montis Ciliciæ.

245. *Niphatem.*] Fl. Armeniæ.

246. *Æthera tangentes, &c.*] Pop. incolentes extremæ Indiæ lucos, *ubi aëra vincere summum, &c.* Virg. Georg. 2. *Coastræ.*] Melius *Coatræ* Ms. P. & R. recentior. Populus est ad Mæotim, Plinio memoratus lib. VI. *Grotius.*

247. *Ignotum vobis Arabes, &c.*] Quid opus erat (inquit Jos. Scaliger in Prolegomenis ad Manilium) illis inter

Æqua-

Umbras mirati nemorum non ire ſiniſtras.
Tunc furor extremos movit Romanus Oloſtras,
Carmanoſque duces, quorum devexus in Auſtrum,
Æther, non totam mergi tamen aſpicit Arcton.
Lucet & exigua velox ibi nocte Bootes.
Æthiopumque ſolum, quòd non premeretur ab ulla
Signiferi regione poli, niſi poplite lapſo
Ultima curvati procederet ungula Tauri.
Quaque caput rapido tollit cum Tigride magnus
Euphra-

Æquatorem & Tropicum Cancri degentibus, mirari ſiniſtras umbras, quæ & ipſis ἀμφισκίοις aliquando ſiniſtræ ſunt. Sed reſpexit poëta Arabiam Felicem ceu Auſtralem, Solem in Cancro, & umbram Meridionalem quæ Occidentem ſpectantibus in ſiniſtram, id eſt, Auſtrum verſus projicitur, quæ citra Cancri trop. poſitis in dextram ſemper. Exagitat & hunc locum Jul. Scal. Poët. lib. 6. cap. 6. Vide noſtrum infra lib. 9. ℣ſ. 539. & Cæl. Rhod. lib. I. cap. 10. Rudibus ſimul iſtis in ſua patria amphiſciis, translatis jam cis Tropicum, mirari licuit umbras nunquam ſiniſtras ire. vide & comment. Solini, cap. 46.

249. *Furor extremos movit Romanus.*] Belli Romani. *Oloſtras.*] Mss. *Oreſtas.* Ego verum puto *Oretas.* Sunt enim proximi Carmanis ὠρεῖται apud Strabonem XV. Sed poëta primam ſyllabam corripuit, ea licentia, quam in voce *Orion* uſurpari cernimus. Vide inſuper Plin. lib. VI. c. 20. & 2. c. 75. *Grot.* *Oloſtras.*] Indiæ pop. Plin. lib. 6. cap. 20. neque probanda lectio *Oretas* aut *Oreſdas*, ut ſit pop. Septentrionalis. quæ lectio tantam Joſ. Scaligero in Prolegom. in Manilium præbuit anſam exagitandi Lucanum & ſe torquendi.

250. *Carmanoſque duces, &c.*] Aſiæ pop. inter Perſidem & Indiam ut volunt. quibus ſub tropico Cancri vel ulterius poſitis urſa major non tota occidit, ſed prominet aliquid de capite ejus.

252. *Exigua, &c.*] Exigua noctis parte lucet, occidit ſc. citius, utpote Horizonti eorum propior. *Bootes.*] Arctophylax nuncupatur. Idem & Arcturus dicitur & cuſtos plauſtri, quod plauſtrum ſive Septentriones ſequatur ex intervallo, & quaſi Septentrionibus ſuccinctus ſit. *Hortenſ.*

253. *Æthiopumque ſolum, &c.*] Locus (inquit Glareanus) vix intelligibilis & in quo multi egregii viri fruſtra ſudarint. forte Æthiopas ultra Æquinoctialem poſitos voluit poëta, dicereque Æthiopia non ſubeſt ulli è ſignis Septentrionalibus, niſi quod Taurinus pes ultra Æquinoctialem protendatur. Sed & hoc falſum.

255. *Ultima curvati, &c.*] Hoc videtur ſignificare Lucanus, Æthiopiam nuſquam à ſignifero ſtringi, niſi ubi æquator circulus leviter Tauri ungula contingitur circa 50. longitudinis gradum. *Procederet.*] Niſi à Tauri ungulis Æquinoctialis circuli margines contingerentur, ubi Meroë eſt. Cæterum quantum Æthiopia ultra tropicum hyemalem eſt, nullum ſigniferi ſignum habet; ut neque ii, qui intra Cancrum & circulum Arcticum habitant. *Hortenſ.*

256. *Rapido tollit cum Tigride.*] Unde & nomen, ſagittam quippe Perſæ *Tigrin*, appellant.

Spectatrix scelerum: deserta stamus in Urbe.
Non feret è nostro sceleratus præmia miles:
Sunt quos prosternas populi, quæ mœnia dones.
Pacis ad exhausta spolium non cogit egestas:
Bellum Cæsar habes. His magnam victor in iram
Vocibus accensus: Vanam spem mortis honestæ
Concipis: haud (inquit) jugulo se polluet isto
Nostra, Metelle, manus. dignum te Cæsaris ira
Nullus honor faciet. te vindice tuta relicta est
Libertas? non usque adeò permiscuit imis
Longus summa dies, ut non, si voce Metelli
Serventur leges, malint à Cæsare tolli.
Dixerat: & nondum foribus cedente Tribuno
Acrior ira subit: sævos circumspicit enses,
Oblitus simulare togam. tum Cotta Metellum
Compulit audaci nimium desistere cœpto.
Libertas, inquit, populi, quem regna coërcent,
Libertate perit; cujus servaveris umbram,

Si,

spectantium inhibitus. Nemo superest civis, nemo libertatis assertor in urbe.

130. *E nostro sceleratus.*] Ex ærario publico.

131. *Sunt quos prosternas populi.*] Converte bellum tuum ad hostes potius, ex his victis redde militibus promissa munera. non feres ex ærario thesauros, quos longa pace congestos non expromere licebit, nisi publica jusserit egestas. Hos olim (inquit Appianus) execratione publice proposita conditos fuisse memorant, ut, nisi Celtico insurgente bello, à nullo promererentur.

132. *Pacis ad exhaustæ spol.*] Inopia pecuniæ non cogit te ad diripienda, impiè spolia, quæ olim pax longa congessit, & in usum necessarium in æde Saturni condidit, & ad hunc usque diem intacta & inviolata servavit. *Hortens.*

134. *Honesta, &c.*] Mea manu inflictæ.

136. *Dignum te Cæsaris, &c.*] Sacrosancta potestas tua, quam jactas usque, non faciet te dignum ira mea.

137. *Te vindice tuta relicta est Libertas?*] Tune quæso libertatem ex urbe fugientem moraris? tune libertatis solus in urbe assertor? respondet ad illud supra, ℣. 129.

138. *Non usque adeo, &c.*] Non eo desperationis & confusionis venit Respublica, ut legum suarum assertorem Metellum malit quam Cæsarem.

142. *Sævos circumspicit enses.*] Admota capulo manu, dixisse fertur Cæsar: *An ignoras adolescens, difficilius esse mihi dicere hoc quam facere?*

143. *Togam.*] Pacem.

145. *Libertas, inquit, populi, &c.*] Libertas populi oppressa, obnoxia est libertati illius qui oppressit; cujus tamen retinebis imaginem, si libenter te subjicias imperatis.

147. *Tot*

Si, quicquid jubeare, velis. tot rebus iniquis
Paruimus victi: venia eſt hæc ſola pudoris,
Degeneriſque metus, nil jam potuiſſe negari.
Ocyus avertant diri mala ſemina belli.
Damna movent populos, ſi quos ſua jura tuentur,
Non ſibi, ſed domino gravis eſt, quæ ſervit, egeſtas.
Protinus abducto patuerunt templa Metello.
Tunc rupes Tarpeja ſonat, magnoque recluſas
Teſtatur ſtridore fores: tunc conditus imo
Eruitur templo multis intactus ab annis
Romani cenſus populi, quem Punica bella,
Quem dederat Perſes, quem victi præda Philippi:
Quod tibi Roma fuga Pyrrhus trepidante reliquit,

7. *Tot rebus iniquis, &c.*] Et cum
ırum rerum, legum, libertatis, &c.
imus jacturam, neceſſitate adacti;
& theſauris etiam publicis ceda-
impetrabit degeneris metus ve-
apud poſteros neceſſitas, cui reſi-
u noſtra manu non erat.
). *Ocyus avertat, &c.*] Alibi au-
us vir ſummus, qui ſic incon-
egi ſcribit, ſubſtituitque *avertant*,
eant in rem malam iſta belli irri-
ıta. Verum verbum hoc interdum
ium eſt, de rebus illis, quas ex
in noſtram poteſtatem & ditio-
ııt plurimum fraude & malis ar-
redigimus. Cic. in Verrem; *iſtum*
æſtura, pecuniam publicam avertiſ-
onov. *Ocyus avertat, &c.*] Quin
auferat theſaurum hunc, cujus
ſe cauſa bellum hoc dirum à Cæ-
notum eſt, dirius futurum ſi il-
obnixe detineamus.
ı. *Damna movent populos.*] Æra-
populi liberi exhauſtum, non fit
ublico damno: ſed populi ſervien-
eſtas & theſauri exhauſti, domino,
opulo damnum adferunt.
;. *Patuerunt templa Metello.*] Re-
cluſum erat ærarium, & theſauri à ne-
mine uſque in illam diem contacti, mi-
litibus rapiendi conceſſi.

154. *Tunc rupes Tarpeia ſonat.*] Stridore cardinum reſonuit ſaxum Tarpejum. Ita enim fores erant factæ, ut ſine crepitu ac ſine ſtridore, quia ferreæ, aperiri nequirent; ut eo fures, ſi qua tentarentur, ſe proderent. *Hortenſ. Magnoque recluſas, &c.*] Impactis ſecuribus recluſæ fores, & ſtridore cardinum reſonat collis Saturnius, Tarpejus, vel Capitolinus, in quo ærarium.

157. *Cenſus populi.*] Aurum & argentum, è mulctis, tributis, donis gentium devictarum. *Punica bella.*] Primum quo mulctati ſunt Carthaginenſes MCC. talentis argenti. Secundum, quo mulctabantur XM. tal. arg. in L. annos æquis portionibus ſolvendis, ſed intervenit Tertium.

158. *Perſes.*] Macedoniæ rex ab Æmylio Paulo devictus. vide Plutarch. Æmylium Paul. *Philippi.*] Patris Perſæ à T. Flaminio ad deditionem compulſi. Plutar. T. Q. Flam.

159. *Quod tibi Roma, &c.*] Supra lib. 1. vſ. 30.

Quo te Fabricius regi non vendidit auro,
Quicquid parcorum mores servastis avorum,
Quod dites Asiæ populi misêre tributum,
Victorique dedit Minoïa Creta Metello,
Quod Cato longinqua vexit super æquora Cypro.
Tunc Orientis opes, captorumque ultima regum
Quæ Pompejanis prælata est gaza triumphis
Egeritur: tristi spoliantur templa rapina;
Pauperiorque fuit tunc primùm Cæsare Roma.
Interea totum Magni fortuna per orbem
Secum casuras in prœlia moverat urbes.
Proxima vicino vires dat Græcia bello.
Phocaicas Amphissa manus, scopulosaque Cyrrha,
Parnassusque jugo misit desertus utroque.
Bœoti coïere duces, quos impiger ambit
Fatidica Cephissos aqua, Cadmeaque Dirce,

Pi-

160. *Quo te Fabricius, &c.*] Aurum à Pyrrho oblatum ut patriam desereret proderetque, recusavit Fabricius ad regem legatus.

161. *Mores servastis avorum.*] Frugalitas veterum Romanorum & parsimonia.

162. *Quod dites Asiæ.*] Quod ab Antiocho Syriæ, Attali legatione & hæreditate obvenit.

163. *Minoia Creta Metello.*] Minoi olim regnata Creta, à Q. Metello vastata.

164. *Quod Cato, &c.*] Missus in Cyprum adversus Ptolemæum Cato Maj. advexit VII. M. talenta.

165. *Captorumque regum.*] Mithridatis Ponti, Tigranis Armeniæ, Aristobuli Judeæ regis, &c. *Ultima.*] Ex remotissimis regionibus. *Ultima gaza.*] Novissima præda de regibus parta. *Grotius.*

168. *Pauperiorque, &c.*] Emphatice & invidiose in Cæsarem ære alieno prius pressum.

169. *Interea totum, &c.*] Recenset poëta catalogum populorum qui Pompejo auxilia submiserunt. 1. Europæ. 2. Asiæ. 3. Africæ. orditur à Græcia.

170. *Secum casuras, &c.*] Eandem cum Pompejo fortunam & cladem experturas.

171. *Vicino, &c.*] Pompejo jam Dyrrhachii.

172. *Phocaïcas Amphissa, &c.*] Apparet eum τὴν φωκαίαν Ionicam urbem in Asia confudisse, & τὴν φωκίδα Achaïæ regionem. *Salmasius. Amphissa manus.*] Oppido Phocidis. *Scopulosaque Cyrrha.*] Ad rupem sita.

173. *Parnassusque.*] Mons Apollinis Pythii oraculo & Musarum sede clarus, bicollis. *Jugo misit desertus utroque.*] Tithoreo & Hyampeo.

175. *Fatidica Cephissos aqua.*] Oritur Cephissus amnis è montibus Phocidis Delphico oraculo claris. *Cadmeaq; Dirce.*] Dirce fons vicinus Thebis à Cadmo positis. vide quæ ad Senecæ Theb. ✝ſ. 126.

176. *Pi-*

Pisæaque manus, populisque per æquora mittens
Sicaniis Alpheus aquas. Tunc Mænala liquit
Arcas, & Herculeam miles Trachinius Oeten.
Thesproti, Dryopesque ruunt, quercusque silentes
Chaonio veteres liquerunt vertice Sellæ.
Exhausit totas quamvis delectus Athenas,
Exigua Phœbea tenent navalia puppes,
Tresque petunt veram credi Salamina carinæ.
Jam dilecta Jovi centenis venit in arma

Creta

Pisæaque manus.] E Pisis opp. juxta Alpheum fluv. qui fertur mare ferri ad Arethusam fon- iliæ. Pausan. Eliacor. 1.

Tunc Mænala.] Advenerunt Ar- Mænalo Arcadiæ monte, & à Trachyne, quam Hercules t sub OEta monte.

Thesproti, Dryopesque.] Epiri *unt.*] Properant ad castra Pom- *uercusque, &c.*] Dodoneas quer- amplius responsa dantes; fu- lumbis fatidicis. vide quæ ad Medeam, ℣s. 349.

Sellæ.] Epiri pop. MS. P. recte cut *Arctæ.* Est enim Græcum pud Homerum, & ex eo Stra- Stephanum. *Grot.*

Exhaustit totas, &c.] Athenæ, delectu prius exhaustæ, è na- amen suis Phœbo dicatis mit- Salaminias naviculas; quæ te- alamina esse veri juris Athe- nōn Megarensium, uti olim rsum erat. Simul videtur allu- lud Horatii: *Ambiguam tellu- alamina futuram*; propter Cy- ride Senec. Troad. vers. 842. em Athenis tres naves publico natæ: *Theoris*, qua vehebantur n quotannis è Theseïo voto; Phædone: *Paralus*, qua mitte- elphos aut aliò rem divinam Aristophanis interpres; *Sala-* æ evocatos ad judicium sub- veheret. Plutarchi Pericles.

182. *Phœbea navalia.*] Quod ea Phœbo dedicata essent, propter studia literarum, quibus præsidet: quamquam non Piræum, sed Tænarum revera Phœbo dedicatum erat.

183. *Tresque petunt veram, &c.*] Recenset Lucanus auxiliares copias, quæ Pompejo Magno suppetias in bello adversus C. Cæsarem venerant; interque cæteros populos recensentur & Athenienses, de quibus hæc scripsit: Sed docet, non magnas fuisse auxiliares istas Atheniensium copias, etiamsi, quotquot potuerunt, conscripti sint milites. Paucitatem istarum copiarum postea refert, tresque tantum naves cum *Salaminia* militibus instructas fuisse scribit. *Tresque petunt, &c.*] Id est, tres naves militibus instructæ sunt, quarta exspectabatur instruenda *Salaminia.* Quod vero *Salaminia* navis militibus instruitur, argumento est, rem militiamque illam cordi fuisse Atheniensibus; tantumque habitum fuisse delectum, quantus haberi potuit: nam non solebant Athenienses instruere *Salaminiam* Navem, ut docet Critolaus apud Plutarch. in Pericle, nisi πρὸς τὰς μεγάλας χρείας. *Petitus. Veram Salamina.*] Seneca Troadibus: *Nunquid Aiacis Salamina veram.* Manilius: *Vera, Syracusis Salamis non merget Athenas.* Grotius.

184. *Dilecta Iovi, &c.*] Creta inge-

τείμπο-

Creta vetus populis, Gnossasque agitare pharetras
Docta, nec Eois pejor Gortyna sagittis.
Tunc qui Dardaniam tenet Oricon: & vagus altis
Dispersus sylvis Athamas, & nomine prisco
Encheliæ versi testantes funera Cadmi.
Colchis, & Adriacas spumans Absyrtos in undas,
Et Penei qui rura colunt, quorumque labore
Thessalus Æmoniam vomer proscindit Iolcon.
Inde lacessitum primò mare, cùm rudis Argo
Miscuit ignotas temerato littore gentes,
Primaque cum ventis, pelagique furentibus undis
Composuit mortale genus, fatisque per illam

Acces-

τρίμπολις in qua Jupiter natus educatusque fuit.

185. *Gnossasque, &c. Gortyna sagittis.*] Cretæ urbes notiss. Gnossus & Gortyna sagitrariis insignes.

186. *Nec Eois.*] Non cedens Parthis arte mittendi sagittas.

187. *Dardaniam tenet Oricon.*] Heleno & Andromache Dardanis regnatam maritimam illam Epiri urbem, Virg. 3. Æn. 5.

188. *Dispersus sylvis Athamas.*] Athamanes, montes Epiri incolenres.

189. *Encheliæ versi, &c.*] Illyrii pop. quorum urbs Cadmi & Harmiones in serpentes conversorum est monimentum. ἔγχελυς autem anguilla est *longæ cognata colubræ*, ut ait Juvenalis, Satyra 3.

190. *Colchis & Adriacas, &c.*] Tolle comma, & scribe *Absyrtis*, quomodo id nomen scribitur apud Plin. III. 26. Strabonem quoque & Srephanum. Hæc autem Absyrtis Colchis, id est, *Colchica* vocatur, quia Medea & frater ejus Absyrtus ibi laceratus, ex Colchis erant. *Grotius.* *Colchis.*] Non Ponti illa sed Istri regio, dicta à Colchis qui ab Æëta missi ad persequendum Jasonem, hic consederunt. *Absyrtos in undas.*] Insula cum fluvio cognomine in mare Adriaticum prolapso, sub Illyrico.

191. *Et Penei.*] Dele &, manuscriptis auctoribus. Nam nomen fluminis est *Peneus* Πηνειὸς, non *Peneus*, Πηνεός. *Grotius.* *Penei.*] Fl. Thessaliæ.

192. *Æmoniam vomer proscindit Iolcon.*] Thessaliæ opp.

193. *Inde lacessitum.*] Præferam quod in MS. P. est, *Unde lacessitum*, ut cohæreant hæc cum superioribus. *Grotius.* *Lacessitum.*] Vexatum remis. *Inde lacessitum, &c.*] Ex Iolco solverunt Argonautæ. Argo autem primam celebrant Poëtæ navem. *Rudis.*] Ignara navigandi. *Rudis Argo, &c.*] Exprimit illud Senecæ in Medeæ choro primo: *Bene dissepti fœdera mundi Traxit in unum Thessala pinus, Jussitque pati verbera pontum: Partemque metus fieri nostri Mare sepositum.*

194. *Temerato littore.*] Occupato & violaro: nam multas gentes in ipso cursu navigationis violarunt Argonautæ: & miscuerunt ignotas gentes remerandis hospiriis. *Hortens.*

196. *Composuit.*] Commisit inter se, conciliavit. *Hortens.* *Fatisque per illam.*] Mortis novum genus illatum, scil. naufragium.

197. *Tunc*

Acceßit mors una ratem. tunc linquitur Æmus
Thracius, & populum Pholoë [illegible]ntita biformem.
Deſeritur Strymon tepido committere Nilo
Biſtonias conſuetus aves, & barbara Cone
Sarmaticas ubi perdit aquas, ſparſamque profundo
Multifidi Peucen unum caput alluit Iſtri:
Myſiaque, & gelido tellus perfuſa Caico
Idalis, & nimium glebis exilis Ariſbe.
Quique colunt Pitanen, & quæ tua munera Pallas
Lugent damnata Phœbo victore Celena:
Quà celer erectis deſcendens Marſya ripis
Errantem Mæandron adit, miſtuſque refertur:
Paſſaque ab auriferis tellus exire metallis
Pactolon: quà culta ſecat non vilior Hermus.

Ilia-

197. *Tunc linquitur.*] Deflectit è Magnesia in Thraciam. *Æmus Thracius.*] Mons Thraciæ.

198. *Pholoë mentita biformem.*] Mons Arcadiæ, Pholo aliiſque Centauris, qui (cum primi ab equis dimicarent) procul viſi erant biformes, habitatus.

199. *Deſeritur Strymon.*] Adveniunt & auxilia à Strymone Thraciæ fluv. cujus frigus grues ſub hyemem fugientes Nili teporem petunt. *Biſtonis* autem ſtagnum eſt Thraciæ.

200. *Et barbara Cone.*] Et ubi ad inſulam Conen (ſitne illa Conopos Plinii lib. 4. cap. 12. an Apolonii ἄϊξκων, circa Iſtri oſtia Inſula; dubium) in mare funditur Iſter Sarmaticus fluv. & Peuce primum vel unum oſtiorum Iſtri alluit Peucen Inſulam oſtio fluv. objectam.

202. *Multifidi Peucen.*] Sex oſtiis, ut alii ſeptem, Pontum influentis.

203. *Myſiaque.*] Aſiæ minoris regio.

204. *Idalis.*] Quæ ſub Ida jacet tellus: *Omnibonus.* Sed Ortelius approbat lectionem, *Æolis.* Caicus enim Straboni l. 12. eſt Æolidis fluv. Aliis Aſiæ proprius. *Nimium glebis exilis.*] Sterilis.

205. *Pitanen.*] Oppidum Troadis. *Quæ tua munera Pallas.*] Et Celenæ urbs Phrygiæ, quæ lugent fatum Satyri ſui Marſyæ, qui inventis, quas Pallas abjecerat, tibiis fretus, Apollinem in certamen Muſices provocavit, & ab eo victus excoriatus eſt: verſus autem in fluvium ſui nominis, cadit in Mæandrum fluv. ſinuoſum & per plana ſæpius flexibus in fontem recurrentem.

207. *Qua celer, & rectis.*] Sic corrigendum, ubi in vulgatis eſt, *qua celer erectis. rectæ ripæ* opponuntur flexuoſis: conciti fluviorum & cum impetu deſcendentes, rectas ripas agunt; ut contrà molles & placidi, curvis eunt ripis & flexuoſis: talis Mæander, *qui recurrentibus ripis flexuoſus.* Utriuſque amnis Mæandri & Marſyæ fontes in Celænarum colle eſſe convenit inter omnes. Livius: *Et Marſyas amnis haud procul à Mæandri fontibus oriens in Mæandrum cadit.* Καταῤῥάκτης dictus eſt idem Marſyas, quod cum impetu deſcenderet. *Salmaſ.*

210. *Pactolon.*] Auriferi fluvii celebrantur Pactolus, Hermus, Ganges, Tagus, Iber, Indus, Arimaſpus.

Iliacæ quoque signa manus, perituraque castra
Ominibus petiêre suis: nec fabula Trojæ
Continuit, Phrygiique ferens se Cæsar Iüli.
Accedunt Syriæ populi, desertus Orontes,
Et felix, sic fama, Ninos: ventosa Damascus,
Gazaque, & arbusto palmarum dives Idume.
Et Tyros instabilis, pretiosaque murice Sidon.
Has ad bella rates non flexo limite ponti,
Certior haud ullis duxit Cynosura carinis.
Phœnices primi, famæ si creditur, ausi
Mansuram rudibus vocem signare figuris.
Nondum flumineas Memphis contexere biblos

Nove-

211. *Iliacæ quoque, &c.*] Et Troës venerunt auxilio Pompeji, sed fato suo, id est, inauspicato & vinci solito.

212. *Nec fabula Trojæ.*] Neque eos à Pompejanis partibus detinuit fama de Cæsare oriundo Julia stirpe.

213. *Phrygiique ferens.*] Jactitans se ab Iulo magno oriundum. *Hortens.*

214. *Accedunt Syriæ populi.*] In universum proponit è Syria etiam copias auxiliares ad Pompejum venisse. Dividit inde Syriam in partes; admiscetque per occasionem locorum jucunda & utilia scitu pariter de inventione litterarum. *Hortens. Desertus Orontes.*] Fl. Syriæ desertus, accolis ad Pompejum affluentibus.

215. *Felix (sic fama) Ninos.*] Ubertate, & rerum affluentia celebrata Ninos. *πόλις ποτὲ μεγάλη καὶ εὐδαίμων.* Arrian. in τῷ περίπλῳ Indiæ. *Ventosa Damascus.*] Quod sita in patentibus campis, undique ventis sit exposita. *Hortens. Ventosa.*] In patenti campo sita, ventis exposita. *Damascus.*] Urbs Syriæ.

216. *Arbusto palmarum dives Idume.*] Palmis nobilis Syriæ regio Judæa.

217. *Instabilis.*] Quondam, insula. LXX. passuum mari à terra dissita, sed aggere Alexandri post juncta continenti. *Pretiosaque murice Sidon.*] Phœniciæ urbs maritima purpurarum piscatu celebris.

218. *Has ad bella, &c.*] Cynosura, haud certior dux ullis alibi carinis, duxit has rates ad Dyrrhachium, recta navigatione. Namque Helice cæteros Graios, Tyrios Cynosura per altum dirigit. Certior quam Helice, quod polo vicinior, *κυνοσούρᾳ Φοίνικες πίσυνοι περόωσι θάλασσαν.* Aratus.

219. *Cynosura.*] Hæ recto cursu venere Dyrrhachium, duce Cynosura stella.

220. *Phœnices primi.*] Cadmus cum Phœnicibus suis litterarum figuras vel invenisse vel in Græciam intulisse fertur. Mela lib. 1. cap. 12.

221. *Mansuram vocem.*] Vocabula & dictiones rerum perpetuo mansuras scribere figuris elementorum, quorum inventores primi ipsi exstiterunt. *Hortensius.*

222. *Nondum flumineas Memphis.*] Necdum Ægyptii norant voces figuris literarum delineatas chartis è papyro ceu junco Nilotico dissecto signare, sed per figuras animalium *ἱερόγλυφα γράμματα*, sensus mentis, monimenta me-

Noverat: & saxis tantùm, volucresque feraque,
Sculptaque servabant magicas animalia linguas.
Deseritur Taurique nemus, Perseaque Tarsos,
Coryciumque patens exesis rupibus antrum,
Mallos, & externæ resonant navalibus Ægæ.
Itque Cilix justa jam non pirata carina.
Movit & Eoos bellorum fama recessus,
Quà colitur Ganges, toto qui solus in orbe
Ostia nascenti contraria solvere Phœbo
Audet, & adversum fluctus impellit in Eurum:
Hîc ubi Pellæus post Tethyos æquora ductor
Constitit, & magno vinci se fassus ab orbe est.

Qua-

memoriæ, vaticinia, & sapientum præcepta sermonesque saxis impressent. *Biblos.*] Nilus biblum gignit sive papyrum, unde paginæ candidæ fierent: hinc *flumineas* quasi Niloticas biblos dixit: ex juncorum tenuissimis filis, stragula vela, & vestes contexebantur; & ante chartarum usum, in palmarum foliis scribere solebant. Inde in quarundam arborum libris, postea plumbeis voluminibus publica monumenta. *Memphis.*] Ægyptus, à parte totum. *Hortens.*

224. *Sculptaque animalia.*] Animalium figuræ, quæ pro litteris erant. *Magicas linguas.*] Philosophorum, sive sacerdotum, hieroglyphicas voces & dicta. *Hortens.*

225. *Taurique nemus.*] Montis Asiæ, hic ita dicitur ea pars quæ Ciliciam & Pamphyliam ab Armenia distinguit. *Perseaque Tarsos.*] Quia nomen habet à talaribus ταρσοῖς. *Grotius.* *Per-...*] A Perse condita urbs Ciliciæ. Tarso, Persei talaribus. vel quod ...ulam ceu plantam fregerit Pegasus ... παρὰ τὸ ταρσωθῆναι, quod ... primum à diluvio exaruerint, ... volunt, legendumque *Terseaque* Cœl. Rhodig. lib. 4. cap. 11.

226. *Coryciumque patens, &c.*] Portus & specus in Cilicia. de quo vide quæ Mela lib. 1. cap. 13.

227. *Mallos, & externæ resonant navalibus Ægæ.*] Ciliciæ oppid.

228. *Justa jam non pirata carina.*] Auxiliari, non prædatoria, ut olim. supra lib. 2. vs. 576.

229. *Eoos bellorum fama recessus.*] Extremas Orientis partes accolas Gangis, qui, cum reliqui fluvii à sole aversi, ille adversus solem orientem contendit.

231. *Ostia nascenti contraria.*] Miraculi simile dicit, quod Ganges contrà Solem orientem in Oceanum exeat; cum reliqui amnes vel à Sole aversi, vel in Septentrionem, vel in Austrum cursum teneant. Sed & Ister adversus Solem labitur. *Nascentem Phœbum*, orientem Solem vocat. *Hortens.*

233. *Ubi Pellæus post Tethyos, &c.*] Craterus ad matrem Aristopatram scripsit, Alexandrum ad Gangem usque pervenisse: alii Hyparim itineris ejus finem fuisse referunt: fluminis autem vastitate inhibitus constitit citra Oceanum Orientalem Indicum, quem itineris finem statuerat. *Pellæus.*] Alexander, sic dictus à Pella, urbe Macedoniæ. *unus Pellæo juveni non sufficit orbis*, ait Satyr.

 235. *Fe-*

Quaque ferens rapidum diviso gurgite fontem
Vastis Indus aquis mistum non sentit Hydaspen;
Quique bibunt tenera dulces ab arundine succos,
Et qui tingentes croceo medicamine crinem
Fluxa coloratis astringunt carbasa gemmis.
Quique suas struxêre pyras, vivique calentes
Conscendêre rogos. prô quanta est gloria genti
Injecisse manum fatis, vitaque repletos,
Quod superest, donasse deis! Venêre feroces
Cappadoces, duri populus nunc cultor Amani,
Armeniusque tenens volventem saxa Niphatem:
Æthera tangentes silvas liquêre Coastræ.
Ignotum vobis Arabes venistis in orbem,

Um-

235. *Ferens rapidum.*] Μέγας τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῶν πηγῶν, &c. Arrian. l. 5. *Diviso gurgite, &c.*] Duobus ostiis in mare influentem, & quo loco dividitur, Insulam Paralen, facit. Strab. lib. 15.

236. *Mistum non sentit Hydaspen.*] Adeo ex se vastus est.

237. *Quique bibunt tenera, &c.*] Indicam intelligit harundinem ex qua hodie fit saccharum, quod olim non fiebat, sed aqua duntaxat exprimebatur ad potum. Itaque Saccharum priscis celebratum alius generis, & ex alia harundine. Harundo ea quæ Saccharum veteribus cognitum fert, arboreæ est magnitudinis, & *Mambu* ab Indis vocatur, & Saccharum *Mambu* hac ætate quoque appellant, quod in his harundinibus gignitur & colligitur. *Salmasius.* Plin. Exercit. pag. 1298. *Quique bibunt, &c.*] Indos innuit, qui bibunt μέλι τὸ καλάμινον, τὸ λεγόμενον σάκχαρι. Arrian. in περίπλῳ maris Erythræi. saccharum expressum è succo arundinum *Suger canes.*

238. *Et qui tingentes, &c. Fluxa coloratis astringunt carbasa gemmis.*] Cathæi Indiæ pop. pulchritudinem omni modo adstruunt. regem ob formam eligunt, capillitia tingunt, &c. Strabo lib. 15. lineas vestes χρύσπαστα & ipsas gemmis distinctas zonis gemmatis cingunt. Strabo lib. 15.

239. *Carbasa.*] Lineas vestes indicat.

240. *Quique suas struxere pyras, &c.*] Brachmanes, Gymnosophistæ, philosophi Indiæ. Brachman. oppidum Ptol. vel ut alii insulas Gangis incolentes. se vitæ saturos in rogum à se extructum conjectos comburunt. Strabo lib. 15. Philostrat. 3. de Calano notum.

242. *Injecisse manum fatis.*] Intulisse sibi mortem.

244. *Nunc cultor Amani.*] Emenda ex Mss. Puteanor & Thuan. *non cultor Amani.* Hoc dicit, Amanum ita durum esse, ut habitari possit, coli non possit. *Grotius. Amani.*] Montis Ciliciæ.

245. *Niphatem.*] Fl. Armeniæ.

246. *Æthera tangentes, &c.*] Pop. incolentes extremæ Indiæ lucos, *ubi aëra vincere summum, &c.* Virg. Georg. 2. *Coastræ.*] Melius *Coatræ* Ms. P. & R. recentior. Populus est ad Mæotim, Plinio memoratus lib. vi. *Grotius.*

247. *Ignotum vobis Arabes, &c.*] Quid opus erat (inquit Jos. Scaliger in Prolegomenis ad Manilium) illis inter

Æqua-

Umbras mirati nemorum non ire sinistras.
Tunc furor extremos movit Romanus Olostras,
Carmanosque duces, quorum devexus in Austrum,
Æther, non totam mergi tamen aspicit Arcton.
Lucet & exigua velox ibi nocte Bootes.
Æthiopumque solum, quòd non premeretur ab ulla
Signiferi regione poli, nisi poplite lapso
Ultima curvati procederet ungula Tauri.
Quaque caput rapido tollit cum Tigride magnus

Euphra-

Æquatorem & Tropicum Cancri degentibus, mirari sinistras umbras, quæ & ipsis ἀμφισκίοις aliquando sinistræ sunt. Sed respexit poëta Arabiam Felicem ceu Australem, Solem in Cancro, & umbram Meridionalem quæ Occidentem spectantibus in sinistram, id est, Austrum versus projicitur, quæ citra Cancri trop. positis in dextram semper. Exagitat & hunc locum Jul. Scal. Poët. lib. 6. cap. 6. Vide nostrum infra lib. 9. ꝟſ. 539. & Cæl. Rhod. lib. 1. cap. 10. Rudibus simul istis in sua patria amphisciis, translatis jam cis Tropicum, mirari licuit umbras nunquam sinistras ire. vide & comment. Solini, cap. 46.

249. *Furor extremos movit Romanus.*] Belli Romani. *Olostras.*] Mss. *Orestas.* Ego verum puto *Oretas.* Sunt enim proximi Carmanis ὠρεῖται apud Strabonem XV. Sed poëta primam syllabam corripuit, ea licentia, quam in voce *Orion* usurpari cernimus. Vide insuper Plin. lib. VI. c. 20. & 2. c. 75. *Grot.* *Olostras.*] Indiæ pop. Plin. lib. 6. cap. 20. neque probanda lectio *Oretas* aut *Oresdas*, ut sit pop. Septentrionalis. quæ lectio tantam Jos. Scaligero in Prolegom. in Manilium præbuit ansam exagitandi Lucanum & se torquendi.

250. *Carmanosque duces, &c.*] Asiæ pop. inter Persidem & Indiam ut volunt. quibus sub tropico Cancri vel ulterius positis ursa major non tota occidit, sed prominet aliquid de capite ejus.

252. *Exigua, &c.*] Exigua noctis parte lucet, occidit sc. citius, utpote Horizonti eorum propior. *Bootes.*] Arctophylax nuncupatur. Idem & Arcturus dicitur & custos plaustri, quod plaustrum sive Septentriones sequatur ex intervallo, & quasi Septentrionibus succinctus sit. *Hortens.*

253. *Æthiopumque solum*, &c.*] Locus (inquit Glareanus) vix intelligibilis & in quo multi egregii viri frustra sudarint. forte Æthiopas ultra Æquinoctialem positos voluit poëta, diceteque Æthiopia non subest ulli è signis Septentrionalibus, nisi quod Taurinus pes ultra Æquinoctialem protendatur. Sed & hoc falsum.

255. *Ultima curvati, &c.*] Hoc videtur significare Lucanus, Æthiopiam nusquam à signifero stringi, nisi ubi æquator circulus leviter Tauri ungula contingitur circa 50. longitudinis gradum. *Procederet.*] Nisi à Tauri ungulis Æquinoctialis circuli margines contingerentur, ubi Meroë est. Cæterum quantum Æthiopia ultra tropicum hyemalem est, nullum signiferi signum habet; ut neque ii, qui intra Cancrum & circulum Arcticum habitant. *Hortens.*

256. *Rapido tollit cum Tigride.*] Unde & nomen, sagittam quippe Persæ *Tigrin*, appellant.

Euphrates, quos non diversis fontibus edit
Persis, & incertum, tellus si misceat amnes,
Quod potius sit nomen aquis. sed sparsus in agros
Fertilis Euphrates Phariæ vice fungitur undæ:
At Tigrim subito tellus absorbet hiatu,
Occultosque tegit cursus, rursusque renatum
Fonte novo flumen pelagi non abnegat undis.
Inter Cæsareas acies, diversaque signa
Pugnaces dubium Parthi tenuêre favorem,
Contenti fecisse duos. tinxêre sagittas
Errantes Scythiæ populi, quos gurgite Bactros
Includit gelido, vastisque Hyrcania silvis.
Hinc Lacedæmonii moto gens aspera fræno
Heniochi, sævisque affinis Sarmata Moschis,

Col-

257. *Quos non diversis fontibus, &c.*] Uterq; fluvius oritur ex Armeniæ montibus, verum non parum distantibus: vulgo tamen creditum unum habuisse fontem. Euphrates Mesopotamiam rigans, ut Ægyptum Nilus, infra Seleuciam aquas suas nomenque in Tigrim evomit. à quo per duo ostia in sinum Persicum defertur. *Non diversis.*] Boëth. Cons. philos. *Tigris & Euphratès uno se fonte resolvunt.* Grotius.

259. *Sed sparsus in agros.*] Dum per camporum planiciem funditur, eosque rigat, quotannis excursu aquarum suarum, Nilum imitatur. Inter omnes quos habet Asia, clarissimus est Euphrates, post hunc Tigris, deinde Araxes.

260. *Phariæ undæ.*] Periphrasis Nili. *Hortens.*

261. *At Tigrim, &c.*] Tigris autem ante Euphratem exceptum, Taurum montem subterlapsus, mox ad lacum Thespitim in cuniculos mersus, post xxv M. pass. redditus, in Sinum Persicum prolabitur.

263. *Pelagi non abnegat, &c.*] Post longum enim & anfractuosum cursum in sinum Persicum devolvitur; uno, vel, ut alii, duobus ostiis, per agrum Susianum lapsus. *Hortens.*

264. *Inter Cæsareas acies.*] Parthi, inquit, misêre neutri auxilia, gratulati sibi bellum hoc civile Romanis à se objectum, ut qui, Crasso sublato, Pompejum & Cæsarem inter se commiserint. ut lib. 1. vs. 99. Pompejanas tamen partes secutos, refert Justin. lib. 47. *Diversaque signa.*] Pompejana.

266. *Contenti fecisse duos.*] Ut duo duces inter se committerentur: qui de principatu decertarent. *Hortens. Tinxere sagittas.*] Veneno, toxico.

267. *Errantes Scythiæ populi, &c.*] Nomades, ἁμαξόβιοι, Bactriani, populi Scythiæ, ut Bactrus, fluv. Scythiæ.

268. *Hyrcania silvis.*] Regio Asiæ, silvis nobilis.

269. *Lacedæmonii moto gens aspera fræno Heniochi.*] Equites feri ad Caucasum ab Amphyto & Telechio Lacedæmoniis Castoris & Pollucis ἡνιόχοις orti.

270. *Sarmata.*] *Russes & Tartari*, vulgo. *Moschis, Colchorum quà rura secat*

ditis-

Colchorum quà rura secat ditissima Phasis:
Quà Crœso fatalis Halys, quà vertice lapsus
Rhiphæo Tanaïs diversi nomina mundi
Imposuit ripis, Asiæque, & terminus idem
Europæ, mediæ dirimens confinia terræ,
Nunc hunc, nunc illum, quà flectitur, ampliat orbem.
Quaque fretum torrens Mæotidos egerit undas
Pontus, & Herculeis aufertur gloria metis,
Oceanumque negat solas admittere Gades.
Hinc & Sithoniæ gentes, auroque ligatas
Substringens Arimaspe comas: hinc fortis Arius,
Longaque Sarmatici solvens jejunia belli

Mas-

ditissima Phasis.] Populi ad Hyrcanum mare, circa fontes Phasidis fluv. Colchorum ditissimi, propter vellus aureum.

272. *Halys.*] Fluvius, Lydos à Medis dirimens, Crœso fatalis ex oraculi amphibologia. Κροῖσος ἅλυν διαβὰς μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει. Herodot. lib. 1. *Qua vertice lapsus, &c.*] Qua Tanaïs è montibus Rhiphæis ortus Europam ab Asia disterminat.

273. *Diversi nomina mundi.*] Quod quidem nihil aliud est, quam quod disterminet Europam ab Asia: ut dextra orbis pars per Mæoticum lacum intranti, Asia: læva, Europa appelletur. Atque ita diversis ripis, diversa nomina indit Tanaïs: quod idem accidit Nilo, Asiæ & Africæ disterminatori. *Hortensius.*

276. *Nunc hunc, nunc illum.*] Nunc enim Asiæ, nunc Europæ largius indulget. *Grot. Qua flectitur, ampliat orbem.*] Orbis illam partem, quam flexu declinat, ampliorem reddit.

277. *Quaque fretum torrens, &c.*] Qua Bosphorus Cimmerius emittit undas Mæotidis paludis in Euxinum mare, hinc Bosphorus Thracius in Propontidem, inde Hellespontus in Ægæum. Ita non sibi solis maris Mediterranei gloriam vendicent columnæ Herculis ad fretum Gaditanum, per quas immittitur Oceanus Occidentalis. Plin. lib. 3. proëm. Solin. cap. 28. Mela lib. 1. cap. 5.

278. *Herculeis metis.*] Terminis, qui sunt circa Gades. Terrarum origo est ab occasu Solis & Gaditano freto, ubi Oceanus per fretum Herculeum in interiora maria irrumpit; quæ quod duos orbes dividant, *mediterranea* appellantur: intranti ad dextram Africa est, lævam Europa. Poëta ergo hoc loco voluit significare, maria omnia interiora à Ponto Euxino nasci, non à freto Gaditano; inde Herculi gloriam auferri, quod ipse fractione horum montium, nihil fecerit ad Oceanum introducendum. *Hortens. Beroald.*

280. *Sithoniæ gentes, &c.*] Scythiæ gentes, & in his, gens unocula Arimaspi, accolæ fluvii cognominis auriflui, & ipsi comas auro in nodum colligati: ut qui aurum ex arenis colligant.

281. *Arius, &c. Geloni.*] Asiæ Scythicæ populus.

282. *Longaque Sarmatici, &c.*] Scythiæ popul. qui sitim famemque levant epoto equorum sanguine. de iis Claudianus,

Massagetes quo fugit equo; volucresque Geloni.
Non, cùm Memnoniis deducens agmina regnis
Cyrus, & effusis numerato milite telis
Descendit Perses, fraternique ultor amoris
Æquora cùm tantis percussit classibus, unum
Tot reges habuêre ducem. coiêre nec unquam
Tam variæ cultu gentes, tam dissona vulgi
Ora. tot immensæ comites mistura ruinæ
Excivit populos, & dignas funere Magni
Exequias Fortuna dedit. non corniger Ammon
Mittere Marmaricas cessavit in arma catervas:
Quicquid ab occiduis Libye patet arida Mauris,
Usque Paratonias Eoa ad littora Syrtes.
Acciperet felix ne non semel omnia Cæsar,
Vincendum pariter Pharsalia præstitit orbem.
Ille ubi deseruit trepidantis mœnia Romæ,

Agmi-

dianus, *Et qui cornipedes in pocula vulnerat audax Massagetes.* de his Virgil. *Et lac concretum cum sanguine potat equino.* Georg. 3.

284. *Non, cum Memnoniis.*] Amplificat poëta auxiliares copias Pompeji ex collatione exercituum Cyri, Xerxis, & Agamemnonis, sed hyperbolicè. *Memnoniis deducens agmina regnis Cyrus.*] Persicis & Susianis ab oriente, unde & Memnon Tithoni & Auroræ filius venit olim auxilio Priami. Alii leg. *Mæoniis.*

285. *Effusis numerato.*] Singulis singulas mittere jussis sagittas, exercitum numeravit. Herodot. 7.

286. *Descendit Perses.*] Omnino legendum *Xerxes* cum Mss. Tres enim duces nominat, Cyrum, Xerxem, Agamemnona. *Grotius.* *Perses.*] Xerxes rex Persiæ. *Fraternique.*] Agamemnon ulturus fratris Menelai uxorem à Paride raptam.

288. *Ducem.*] Imperatorem, regem regum Agamemnona.

290. *Tot immensæ comites.*] Ut Priamo, Trojam rogum, ita Pompejo victas ab illo gentes Fortuna dedit exequias & cædis socios. *Mistura ruinæ.*] Præferendum *missura*, consentiente manuscriptorum auctoritate. *Grot.*

292. *Non corniger Ammon.*] Neque Africa cessavit auxilia mittere in cujus regione Cyrenaica deserta & arenosa Jovi Ammoni sub specie arietis culto templum consecravit Liber pater. infra lib. 9. ℣. 511. & lib. 10. ℣. 38.

293. *Marmaricas.*] Marmarica Africæ regio est, Ægyptum versus. hoc est, *Barcha.* Alii leg. *Marmaridas.*

294. *Quicquid ab occiduis Libye patet arida Mauris, &c.*] Omnes gentes à Mauritania, quæ ultima pars est Africæ ad occasum, usque ad Parætonium portum prope Syrtes, ortum versus.

296. *Acciperet felix, &c.*] Ne Cæsari opus esset singulas gentes persequi, contulit huc omnes undique Fortuna, ut una acie Pharsalica orbem totum subigeret Cæsar.

298. *Ille ubi deseruit.*] Post longam

cata-

Agmine nubiferam rapto superevolat Alpem:
Cumque alii famæ populi terrore paverent,
Phocais in dubiis ausa est servare juventus
Non Graja levitate fidem, signataque jura,
Et causas, non fata, sequi. tamen ante furorem
Indomitum, duramque viri deflectere mentem
Pacifico sermone parant, hostemque propinquum
Orant Cecropiæ prælata fronde Minervæ.
Semper in externis populo communia vestro
Massiliam bellis testatur fata tulisse,
Comprensa est Latiis quacunque annalibus ætas.

Et

catalogi populorum seriem; qui tota Asia & Europa auxilia Pompejo miserunt, redit ad intermissam narrationem historiæ. *Hortens. Ille ubi deseruit, &c.*] Cæsar ab urbe profectus in ulteriorem Galliam, cognovit Domitium nuper à se captum Corfinii & dimissum advenisse Massiliam, cujus urbis cives Pompejo faventes, portas Cæsari venienti occluserunt. Cæsar xv. primos Massiliensium evocatos movet, ne, dum unius hominis voluntati obtemperare velint, illi soli ex omnibus Italiæ civitatibus bellum sibi accersant: ita monitos ad suos dimittit. hos ad Cæsarem cum responso à suis civibus reducit poëta, *Misera* (inquit Florus) *Massilia, quæ dum cupit pacem, belli metu in bellum incidit.*

301. *Phocais in dubiis, &c.*] Massilienses. Phocæenses quippe Ioniæ quæ est in Asia, ab Harpago Cyri præfecto pulsi, in Galliam venere Narbonensem, ubi Massiliam condiderunt.

302. *Graia levitate fidem.*] Græca gens levis fidei olim habita. πιςὸν ἕλλας οἶδεν οὐδέν. Eurip. in Iphig. *Signataque jura.*] Sancita olim cum pop. R. fœdera.

303. *Et causas, non fata, sequi.*] Æquitatem non fortunam seq.

304. *Viri deflectere, &c.*] Cæsaris.

306. *Cecropiæ prælata fronde Minervæ.*] Gestantes manu & prætendentes frondem oleaginam pacis signum, Pallas vero præses Athenarum Cecropi quondam regnatarum, oleæ perhibetur inventrix. *Centum oratores augusta ad mœnia regis Ire jubent, ramis velatos Palladis omnes.* Virg. Æneid. 7.

307. *Semper, &c.*] Oratio legatorum deliberativi generis est. In ea duo potissimum petunt: unum ut sibi liceat extrà partes esse: alterum, ut exclusis copiis & signis Romanis, ipse & Pompeius urbem ingrediantur. Nam & annales Italiæ & populi Rom. testantur, Massiliam in exteruis bellis communem fortunam, secundam & adversam cum Pop. Rom. semper tulisse. *Hortens. Semper.*] Legati fide sua modeste & constanter exposita, dissuadent bellum civile, sibi ut liceat extra partes esse petunt: non esse sui judicii discernere utra causa sit justior: sed quidvis potius pati se esse paratos, quam armatum Cæsarem admittere. *In externis populo, &c. ignoto si quis, &c.*] Annales vestri sunt testes satis locupletes fidei nostræ semper vobis præstitæ adversus exteros hostes, quam & nunc promptam habes si externa paras bella; si civilia, libet certe misereri eorum sortem qui arma capessunt; perfugium victis, supplicibus atque iis qui in partibus esse nolunt daturis.

313. La-

Et nunc, ignoto ſi quos petis orbe triumphos,
Accipe devotas externa in prœlia dextras.
At ſi funeſtas acies, ſi dira paratis
Prœlia diſcordes, lacrymas civilibus armis
Secretumque damus. tractentur vulnera nulla
Sacra manu. ſi cœlicolis furor arma dediſſet,
Aut ſi terrigenæ tentarent aſtra gigantes,
Non tamen auderet pietas humana vel armis
Vel votis prodeſſe Jovi: ſortiſque deorum
Ignarum mortale genus, per fulmina tantùm
Sciret adhuc cœlo ſolum regnare Tonantem.
Adde quòd innumeræ concurrunt undique gentes,
Nec ſic horret iners ſcelerum contagia mundus,
Ut gladiis egeant civilia bella coactis.
Sit mens iſta quidem cunctis, ut veſtra recuſent
Fata, nec hæc alius committat prœlia miles.
Cui non conſpecto languebit dextra parente?
Telaque diverſi prohibebunt ſpargere fratres.
Finis adeſt rerum, ſi non committitis illis

Arma,

313. *Lachrymas, &c.*] Per *lacrymas* commiſerationem ſignificat.

314. *Secretumq;*] Seceſſum quo confugiant cives qui volunt eſſe ab illis immunes. *Sulpit.* *Tractentur vulnera, &c.*] Abſit, ut manus noſtræ imbuantur ſanguine eorum, quibus cum ſacra nobis intercedunt jura.

315. *Sacra.*] Impia vulnera, nefaria & deteſtanda, propter bella civilia. *Si cœlicolis, &c.*] Neque nobis cauſas veſtras expendere aut ad partes ire magis fas eſt, quam hominibus hoc idem facere liceret, ſi Dii inter ſe diſſentirent, aut iis arma, ut olim, gigantes Terræ filii inferrent. Argument. à majori ad minus.

317. *Pietas humana.*] Homines pii.

318. *Vel votis prodeſſe.*] Precibus & oratione juvare.

319. *Per fulmina tantum.*] *Cœlo tonantem crederet Jovem.* Horat. Od. 5. l. 3.

322. *Nec ſic horret, &c.*] Non utique opus erit populis coactis ad partes in bello hoc civili: ſatis paſſim reperietis hominum ſceleratorum qui arma ſumant.

324. *Sit mens iſta quidem cunctis.*] Atque utinam omnibus ſocils aliiſque gentibus eadem mens quæ nobis, neque ſe bello huic fatali immiſcerent alii quam cives Romani.

326. *Cui non conſpecto, &c.*] Quis enim mente tam effera eſt, cujus dextræ non languorem, immo ſtuporem incutiat, compeſcatque à telis mittendis conſpectus à diverſa parte pater aut frater?

328. *Finis adeſt rerum, &c.*] Statim videbitis exitum belli hujus, niſi contra

vos

Arma, quibus fas est. nobis hæc summa precandi,
Terribiles aquilas, infestaque signa relinquas,
Urbe procul, nostrisque velis te credere muris,
Excludique sinas admisso Cæsare bellum.
Sit locus exceptus sceleri, Magnoque, tibique
Tutus, ut invictæ fatum si consulat Urbi,
Fœdera si placeant, sit quo veniatis inermes.
Vel, cùm tanta vocent discrimina Martis Iberi,
Quid rapidum deflectis iter? non pondera rerum,
Nec momenta sumus: nunquam felicibus armis
Usa manus patriæ primis à sedibus exul,
Et post tralatas exustæ Phocidos arces,

Mœni-

vos ipsos armaveritis externos, quibus jam olim insedit odium vestri, causa & voluntas vos ulciscendi.

329. *Quibus fas est.*] Id est, qui putant sibi licere bellum gerere civile, sine quibus necessario bellum civile interibit. *Grotius.* *Nobis hæc summa, &c.*] Nos summopere à te petimus, ut signis infestis animoque hostili exclusis urbem nostram amicus ingrediaris.

333. *Sit locus exceptus, &c.*] Liceat modo nostræ civitati esse à partibus liberæ, civili bello exemptæ, & loco medio, quo in colloquium & fœdera, si diis ita visum est, conveniatis inermes tu & Pompejus.

336. *Vel, cum tanta, &c.*] Aut, properanti ad Hispanum bellum in quo cardo rerum vertitur, quæ tandem causa divertendi ad nos; populum, neque ullius momenti aut ponderis ad summam victoriæ; neque felicis unquam successus in bello, utpote parvum, patria profugum, aliena in ora consedentem, fidei quam belli dextra potentiorem, clariorem?

338. *Nunquam felicibus.*] Extenuant opes suas à perpetua infelicitate in bellis gerendis, in quibus majores sui ferè infelicem exitum habuissent. *Hortens.*

339. *Manus exul.*] Multitudo profuga ab antiqua è Græcia patria. *Sulpit.*

340. *Et post tralatas exustæ Phocidos arces.*] Error communis Latinorum scriptorum, *Phocenses*, qui Phocaenses erant appellantium. *Phocaenses* ab urbe Asiæ Phocæa condiderunt Massiliam; non Phocenses à Phocide, regione circà Parnassum. Illi Φωκαεῖς vel Φωκαιεῖς dicti: isti Φωκεῖς. Non ferendum ergò Lucanum *Phocidem* dixisse pro *Phocaïde.* quomodo enim ἡ Φωκὶς possit esse Φωκαῒς, aut Φωκαῒς. atque idem Lucanus paulo ante *Phocaïda juventutem* de Massilitanis dixerat:

Phocaïs in dubiis ausa est servare juventus
Non Græca levitate fidem.

Idem Lucanus *Phocaïcum* κτητικῶς usurpavit pro Phocico, à regione Phocide quæ circà Parnassum:

—— crinesque in terga solutos
Candida Phocaïca complectitur infula lauro.

Ubi *Phocaïca laurus* manifestè pro Parnassia & Phocica. qua ratione fieri possit, Φωκαϊκὴ ἀπὸ τῶν Φωκέων non video. *Salmas.* Plin. Exerc. pag. 94. *Phocidos arces.*] Videtur poëta eos secutus

qui

Mœnibus exiguis alieno in littore tuti,
Illustrat quos sola fides. si claudere muros
Obsidione paras, & vi perfringere portas,
Excepisse faces tectis, & tela parati,
Undarum raptos aversis fontibus haustus
Quærere, & effossam sitientes lambere terram:
Et desit si larga Ceres, tunc horrida cerni,
Fœdaque contingi maculato carpere morsu.
Nec pavet hic populus pro libertate subire,
Obsessum Pœno gessit quod Marte Saguntum.
Pectoribus rapti matrum, frustraque trahentes
Ubera sicca fame medios mittentur in ignes:
Uxor & à caro poscet sibi fata marito.
Vulnera miscebunt fratres, bellumque coacti
Hoc potius civile gerent. Sic Graja juventus
Finierat: cùm turbato jam prodita vultu
Ira ducis, tandem testata est voce dolorem.
Vana movet Grajos nostri fiducia cursus.

Quam-

qui Massiliam conditam volunt à Phocensibus Græciæ: cum tamen Massiliæ conditores è Phocæa urbe Ioniæ in Asia expulsi ab Harpago Cyri præfecto in Galliam concesserint. Just. lib. 43. Strabo lib. 4.

342. *Illustrat quos, &c.*] Laus gentis à fide. *Si claudere muros.*] Argumentatur à difficili ad terrendum Cæsarem ab obsidione. Docent difficulter se superari posse à signis tolerantiæ in rebus angustis. Terrent ab exemplo Saguntinorum, quos decretum est imitari. *Hortens.*

344. *Excepisse faces tectis, &c.*] Tum ad urbis defensionem, tum ad extrema omnia perferenda sumus parati, si avertatis flumina, aquam è puteis bibere; si deficiat frumentum, illa, quæ visu horrida, contactu fœda sunt, edere parati.

345. *Raptos haustus.*] Potum subtractum.

348. *Carpere.*] Ita substituimus pro *corpora.* Verbum enim desideratur. Ad hanc emendationem nostram satis propè accedit Ms. R. recentior, qui habet *corpore.* Ms. M. *attingere*, quod glossema putem. *Grotius.*

349. *Nec pavet, &c.*] Nec dubitamus tolerare quæcunque Saguntini pop. Hispaniæ tulere ab Hannibale obsessi. Liv. l. 1. Juven. sat. 15. Val. Max. lib. 6. cap. 6. Qui cum vim Punicam ulterius nequirent arcere, aurum, argentum, preciosa quæque, liberos conjugesque à se cæsos, se denique in ignem in foro extructum præcipitavere.

354. *Miscebunt fratres, &c.*] Mutua sui cæde, potius quam se immisceant Rom. bello civili.

355. *Graia juventus Finierat.*] Massiliensium legati. supra vs. 340.

357. *Ducis.*] Cæsaris.

358. *Graios.*] Massilienses. *Cursus.*]

Expe-

Quamvis Hesperium mundi properemus ad axem,
Massiliam delere vacat. gaudete cohortes:
Obvia præbentur fatorum munere bella.
Ventus ut amittit vires, nisi robora densæ
Occurrant silvæ, spatio diffusus inani ...
Utque perit magnus nullis obstantibus ignis;
Sic hostes mihi deesse nocet: damnumque putamus
Armorum, nisi, qui vinci potuere, rebellent.
Sed si solus eam dimissis degener armis,
Tunc mihi tecta patent. jam non excludere tantum,
Inclusisse volunt. at enim contagia belli
Dira fugant. dabitis pœnas pro pace petita:
Et nihil esse meo discetis tutius ævo,
Quam duce me bellum. Sic postquam fatus, ad urbem
Haud trepidam convertit iter: tum mœnia clausa
Conspicit; & densa juvenum vallata corona.
Haud procul à muris tumulus surgentis in altum
Telluris, parvum diffuso vertice campum

Expli-

Expeditionis in Hispaniam supra versu 366.

359. *Hesperium, &c.*] Occiduam mundi plagam, in qua Hispania, *improprie*, cum axes duo sint tantum, Arcticus & Antarcticus.

360. *Gaudete cohortes: Obvia, &c.*] Expetiistis prælia vobis dari & urbes rapiendas; ecce vobis fato oblata quæ poscitis.

362. *Ventus ut, &c.*] Duobus similibus ostendit, bellis suas vires crescere: unum ductum à natura ventorum; alterum ab ingenio ignis: quorum uterque deficiente materia, vires suas amittit. *Hortens.*

364. *Nullis obstantibus.*] Nulla materia obstante.

365. *Damnumque, &c.*] Supra lib.2. vs. 440.

366. *Rebellent.*] Nobis bello resistant.

367. *Sed si solus, &c.*] Cum indignatione stomachatur id, quod legati obtulerant; modo vs. 329. atque invertit, velle Massilienses ipsum ab exercitu semotum exceptum prodere.

369. *At enim, &c.*] At vero nolunt bello civili pollui; pacem scil. exoptantes. *Ironice & indignanter.*

372. *Quam duce me bellum.*] Quam meas partes & signa sequi. *Sic postquam fatus, &c.*] Quibus injuriis permotus Cæsar, legiones tres Massiliam adducit: turres vineasque ad oppugnationem urbis agere, naves longas 18. facere Arelate instituit. his D. Brutum præfecit, &c. 1. com. civ. bell.

374. *Vallata corona.*] Circundata ad defensionem urbis.

375. *Tumulus surgentis, &c.*] Montis cacumen in planitiem modicam extendit.

 377. *Hæc*

Explicat: hæc patiens longo munimine cingi
Visa duci rupes, tutisque aptissima castris.
Proxima pars urbis celsam consurgit in arcem
Par tumulo, mediisque sedent convallibus arva.
Tunc res immenso placuit statura labore,
Aggere diversos vasto committere colles.
Sed prius ut totam, quà terra cingitur, urbem
Clauderet, à summis perduxit ad æquora castris
Longum Cæsar opus, fontesque & pabula campi
Amplexus fossa, densas tollentia pinnas
Cespitibus, crudaque extruxit brachia terra.
Jam satis hoc Grajæ memorandum contigit urbi,
Æternumque decus, quòd non impulsa, nec ipso
Strata metu, tenuit flagrantis in omnia belli
Præcipitem cursum: raptisque à Cæsare cunctis,
Vincitur una mora. quantum est quod fata tenentur!
Quodque virum toti properans imponere mundo

Hos

377. *Hæc patiens, &c.*] Hic tumulus, cum posset vallo circundari, visus est locus castris aptissimus.

379. *Proxima pars, &c.*] Tumuli editioris altitudinem æquabat arx urbis, colli huic opposita, quibus intermedia jacebat vallis.

381. *Statura labore.*] Constatuta.

382. *Aggere diversos, &c.*] Aggere conjungere urbis & casttorum colles.

383. *Sed prius ut totam, &c.*] Massilia tribus partibus mari alluitur, quartam partem, qua oppugnatu difficilior visa est propter loci naturam & arcem, Cæsar interclusit, ducto, à suis castris in edito colle positis, ad mare utrinque aggere è cespitibus instar muri pinnato & turribus distincto atque fossâ: hac ratione oppidanos frumentatione & pabulatione prohibuit.

386. *Tollentia pinnas.*] Erigentia turriculas & propugnacula in similitudinem pinnatum muri. *Sulpit.*

387. *Crudaque extruxit brachia.*] Incurvos aggerum flexus, brachiorum in modum curvatos, idque cruda ac recenti terra & cespitibus herbulis, ductos ad mare usque. *Hortens.*

388. *Jam satis, &c.*] Gratulatur urbi, poëta ubique Pompejanus, fidei, constantiæ, fortitudinis glotiam.

391. *Præcipitem cursum.*] Impetum Cæsaris. *Sulpit.* *Raptisque à Cæsare cunctis.*] Statim vel se dedentibus vel occupatis & impulsis à Cæsare cæteris urbibus.

392. *Mora.*] Diuturna obsidione. *Quantum est quod fata tenentur.*] Non utique parum erat, quod una hæc civitas retardarit præcipitem impetum & successus fatales Cæsaris, in cujus tamen potestatem & ipsa postmodo cum totius mundi imperio necessario sit cessura. *Tenentur.*] Retinentur.

393. *Properans imponere mundo.*] Festinans præficere Cæsarem.

394. *Per-*

Hos perdit Fortuna dies! tunc omnia latè
Procumbunt nemora, & spoliantur robore silvæ:
Ut, cùm terra levis mediam virgultaque molem
Suspendant, structa laterum compago ligatam
Arctet humum, pressus ne cedat turribus agger.
Lucus erat longo nunquam violatus ab ævo,
Obscurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas alte summotis solibus umbras.
Hunc non ruricolæ Panes, nemorumque potentes
Sylvani Nymphæque tenent, sed barbara ritu
Sacra deûm, structæ sacris feralibus aræ;
Omnis & humanis lustrata cruoribus arbos.
Siqua fidem meruit Superos mirata vetustas,
Illis & volucres metuunt insistere ramis,
Et lustris recubare feræ: nec ventus in illas
Incubuit silvas, excussaque nubibus atris,
Fulgura: non ullis frondem præbentibus auris,
Arboribus suus horror inest. tum plurima nigris

Fon-

394. *Perdit.*] In cassum conterit. *Sulpitius. Tunc omnia late, &c.*] Cæduntur passim sylvæ, ad turres extruendas, vineas, aliasque machinas: nec non ad firmandos continendosque, lignorum strue & interjectis trabibus aggeres, ne subsideret ac difflueret levis per se terra, turrium superstructarum mole gravata.

398. *Arctet humum.*] Cohibeat terram, ne sidat ac defluat. *Hortens.*

399. *Lucus erat, &c.*] Amplificatio narrationis à descriptione luci, quem Cæsar, opera excitaturus ante urbem, excindi jussit. Hunc describit à qualitate, religione ignoti Dei, à diro sacrorum ritu, horrore arborum. *Hortensius. Nunquam violatus ab ævo.*] Inciduus.

401. *Solibus umbras.*] Radiis solaribus.

402. *Hunc non ruricolæ Panes.*] Non Dii agrestes noti, & numina rustica quæ alias colunt sylvas, Panes, Fauni, Satyri, Sylvani, Nymphæ, Dryades, &c.

403. *Barbara ritu, &c.*] Effera. Scythicæ Dianæ æmula, immolatis hostiis humanis, ut lib. 1. vs. 445.

406. *Si qua fidem, &c.*] Et si qua fide digna sit religiosa antiquitas, declinant aves illum lucum, feræ, venti, fulgura.

410. *Non ullis frondem, &c.*] Fronde (inquiunt interpretes) caret lucus propter opacitatem ramorum solis radios non admittentium. Micyllus καθ' ὑπαλλαγὴν exponit, frondibus nullas auras præbentibus. Bersmanus vice τοῦ *præbentibus*, legendum *prædantibus* conjicit ex glossemate adjecto, *rapientibus*. H. Grotius agnoscit lectionem *ferientibus*, quam ego probaverim, hac mente & dispositione. Nullis auris frondem moventibus ex se horrent arbores.

411. *Arboribus suus horror.*] Sua religio. *Hortens.*

 413. *In-*

Fontibus unda cadit, ſimulacraque mœſta deorum
Arte carent; cæſiſque extant informia truncis.
Ipſe ſitus, putrique facit jam robore pallor
Attonitos: non vulgatis ſacrata figuris
Numina ſic metuunt: tantum terroribus addit,
Quos timeant non noſſe deos. jam fama ferebat
Sæpe cavas motu terræ mugire cavernas,
Et procumbentes iterum conſurgere taxos,
Et non ardentis fulgere incendia ſilvæ,
Roboraque amplexos circumfluxiſſe dracones.
Non illum cultu populi propiore frequentant,
Sed ceſſere deis. medio cum Phœbus in axe eſt,
Aut cœlum nox atra tenet, pavet ipſe ſacerdos
Acceſſus, dominumque timet deprendere luci.
Hanc jubet immiſſo ſilvam procumbere ferro.
Nam vicina operi, belloque intacta priori
Inter nudatos ſtabat denſiſſima montes.
Sed fortes tremuere manus, motique verenda
Majeſtate luci, ſi robora ſacra ferirent,
In ſua credebant redituras membra ſecures.
Implicitas magno Cæſar terrore cohortes

413. *Informia truncis.*] Squalida, inculta, rudia, hinc mœrorem inducentia, cum veneratione quadam.

415. *Non vulgatis, &c.*] Lanugo qua obducuntur ſimulachra, eaque inſolitis formis expreſſa.

417. *Quos timeant, &c.*] Teutatem, Heſum, Taranim; lib. 1. vſ. 445. deos ignotos & ſuperſtitioſe cultos. *Primus in orbe Deos fecit timor.*

419. *Conſurgere taxos.*] Erigi, *vel*, renaſci. funeſta enim arbor, ut & cupreſſus, quæ ſucciſa non regerminat.

420. *Non ardentis, &c.*] Flammis, velut fatuis & lambentibus corripi arbores, neque tamen abſumi, draconibus implicari.

422. *Non illum cultu, &c.*] Tanquam ſacroſanctum, diis ſolis incolendum permittunt.

423. *Medio cum Phœbus, &c.*] Ne in Deum luci præſidem & tutelarem incidat, tanquam *δαιμόνιον μεσημβρινόν*, aut Empuſam meridianam, media die aut noctu nemora luſtrantem, horret adire ipſe ſacerdos.

428. *Nudatos ſtabat, &c.*] Sylvis ſpoliatos ſuperiori bello Gallico.

429. *Manus.*] Militum. *Verenda.*] Veneranda luci religione.

431. *In ſua credebant, &c.*] Quod Lycurgo Threicio regi quondam, vites, in odium Bacchi & ſuorum temulentiæ tædium, incidenti.

432. *Magno terrore cohortes.*] Non *torpore*, ſed pavore Deûm ac religione.

Ut vidit, primus raptam librare bipennem
Ausus, & aëriam ferro proscindere quercum,
Effatur merso violata in robora ferro:
Jam ne quis vestrum dubitet subvertere silvam,
Credite me fecisse nefas. Tunc paruit omnis
Imperiis non sublato secura pavore
Turba, sed expensa Superorum, & Cæsaris ira.
Procumbunt orni, nodosa impellitur ilex,
Silvaque Dodones, & fluctibus aptior alnus,
Et non plebeios luctus testata cupressus.
Tunc primum posuere comas, & fronde carentes
Admisêre diem: propulsaque robore denso
Sustinuit se sylva cadens. gemuêre videntes
Gallorum populi: muris sed clausa juventus
Exultat. quis enim læsos impune putaret
Esse deos? servat multos Fortuna nocentes:
Et tantum miseris irasci numina possunt.
Utque satis cæsum nemoris, quæsita per agros
Plaustra ferunt: curvoque soli cessantis aratro
Agricolæ raptis annum flevêre juvencis.

Virgilius: *Jam tum relligio pavidos terrebat agrestes.* Grot.

435. *Merso, &c.*] Immisso, impasto.

436. *Quis vestrum, &c.*] Ne quã vos loci religio moretur, mihi vani numinis profanatio imputetur, cujus violati iras subeat caput hoc meum.

439. *Expensa Superorum.*] Cæsaris plus quam deorum iram verita.

441. *Silvaque Dodones.*] Quercus Dodanæo Jovi sacra, lib. 6. ꝟs. 427. Dodona autem sylva in Epiro est, quercu, vel, ut Herodotus vult, fago fatidica celebris. *Fluctibus aptior alnus.*] Navigiis apta.

442. *Non plebeias, &c.*] Divitum & nobilium funeribus, propter raritatem arboris. Jos. Scal. rogis & luctibus dicata. ut quæ excisa non repullulet. *Neque harum quas colis arborum Te, præter invisas cupressos Ulla brevem dominum sequetur.* Horat. od. 14. lib. 2. Plin. lib. 16. cap. 33. Diti sacra.

443. *Posuere comas.*] Excisæ sunt.

444. *Diem.*] Lucem, solem. *Propulsaque robore, &c.*] Arboribus inter se stipatis & spissis non erat spacium excisis decidendi.

447. *Exultat.*] Deos sperans violati luci ultores.

448. *Servat multos Fortuna nocentes.*] *Multi committunt eadem diverso crimina fato, Ille crucem precium sceleris tulit, hic diadema.* Juven. sat. 13. ꝟs. 104.

450. *Utq; satis cæsum nemoris.*] Plaustra cum jumentis exiguntur ad sylvas succisas in castra & ad opera convehendas.

Dux tamen impatiens hæsuri ad mœnia Martis
Versus ad Hispanas acies, extremaque mundi,
Jussit bella geri. stellatis axibus agger
Erigitur, geminasque æquantes mœnia turres
Accipit: hæ nullo fixerunt robore terram,
Sed per iter longum causa repsere latenti.
Cùm tantum nutaret onus, telluris inanes
Concussisse sinus quærentem erumpere ventum
Credidit, & muros mirata est stare juventus.
Illinc tela cadunt excelsas urbis in arces.
Sed major Grajo Romana in corpora ferro
Vis inerat. neque enim solis excussa lacertis
Lancea, sed tenso ballistæ turbine rapta,

Haud

das. quorum desiderio interit labor anni tempestivus agricolis.

453. *Dux tamen impatiens, &c.*] Præmiserat Cæsar C. Fabium legatum cum legionibus tribus in Hispaniam, ejecturum præsidium Afranii legati Pompeji, qui Pyrenæos saltus occupaverat; reliquis legionibus, quæ longius hyemabant, subsequi jussis, ipse navibus effectis & intra dies 30. armatis D. Brutum præfecit, C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliæ reliquit, deinde cum equitibus 900. quos sibi præsidio reliquerat, in Fabii castra pervenit.

455. *Stellatis axibus.*] Turres ambulatoriæ erant, quas hoc loco describit poëta, quarum fundamenta erant non in solida terra; sed in rotis, quas *axes stellatos* hoc loco vocat Lucanus. *Hort.* *Stellatis axibus, &c.*] Lignisne transversariis insectis compactisque ad continendum aggerem, atque adeo ab utraque parte distinctis & stellarum more apparentibus? an rotis, quarum radii modiolo ducti stellas scintillantes imitantur? an asseribus, quibus præfixæ erant cuspides?

456. *Geminasque æquantes, &c.*] Aggerque accepit, &c. id est, super aggerem constituuntur turres duæ ambulatoriæ ceu reptiles, quæ trochleis, rotis, funibus ac nervis intus actæ procederent. Comment. 2. bel. civ. vide & Vegetium lib. 3. cap. 2.

458. *Sed per iter longum, &c.*] Hæ turres duæ ad altitudinem murorum erectæ, ita paulatim procedebant, ut nemo causam motus videre potuerit: ita enim promovebantur, ut sua sponte procedere viderentur, αὐτόματα à Græcis dicuntur, quæ se funibus ac nervis latente causa, agunt. *Hortens.*

459. *Cum tantum nutaret, &c.*] Quas moles cum viderent Massilienses nutando procedere, credebant id terræ motu, (cujus causa est ventus in cavernis terræ luctans & exitum quærens) factum, muris proinde suis timebant.

462. *Illinc tela cadunt.*] Ex iis turribus.

463. *Major Graio Romana, &c.*] Tantus in oppido omnium rerum ad bellum apparatus, tantaque multitudo tormentorum, ut eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ sustinere potuerint. Comment. bell. civil. 2.

465. *Tenso ballistæ turbine rapta.*] Sagittas

Haud unum contenta latus transire, quiescit:
Sed pandens perque arma viam, perque ossa, relicta
Morte fugit: superest telo post vulnera cursus.
At saxum quoties ingenti ponderis ictu
Excutitur, qualis rupes, quam vertice montis
Abscidit impulsu ventorum adjuta vetustas,
Frangit cuncta ruens: nec tantum corpora pressa
Exanimat: totos cum sanguine dissipat artus.
Ut tamen hostiles densa testudine muros
Tecta subit virtus, armisque innexa priores
Arma ferunt, galeamque extensus protegit umbo,
Quæ prius ex longo nocuerunt missa recussu,
Jam post terga cadunt: nec Grajis flectere jactum,
Aut facilis labor est longinqua ad tela parati
Tormenti mutare modum: sed pondere solo

Con-

gittas balistis emissas, neque ossium, neque armorum vis moratur, quo minus transfixo quem destinarant, etiam ulterius evolent. Balistæ, ut & aliarum machinarum formam, vide apud Am. Marcellinum lib. 23.

467. *Relicta morte fugit.*] Egreditur relicto mortifero vulnere.

468. *Superest telo, &c.*] Post vulneratum trajectumque hominem, telum egressum ulrerius evolat. *Sulpitius.*

469. *At saxum quoties, &c.*] Saxa vero balistis emissa, non minori vi quam rupes vetustate exesa & venti procella abrupta, corpora comminuit. *Obtritum perit omne cadaver More animæ.* Juven. sat. 3.

474. *Testudine muros, &c.*] Testudo proprie erat tabulatum ex trabibus factum, coriis ac ciliciis contextum adversus tela & incendium, sub qua milites latentes, viam turribus muniebant aut vineis, solum æquabant, ac muros tentabant. Comm. 2. civ. bel. & Vitruvius lib. 10. Subita autem testudo, quæ & hic innuitur, erat series scutorum supra capita sublatorum continuata in morem squammarum, qua protecti milites sagittas, saxa telaque alia declinabant.

475. *Subit virtus.*] Milites fortes subeunt tecti testudine. *Innexa priores.*] Ms. P. *prioris*, rectè: sed & pro *innexa* scribendum *innixa*. Is mos est testudinis, ut posterior quisque antegressi scuto innitatur. *Grotius.*

476. *Galeamque extensus, &c.*] Scutum supra caput elevatum, eos à saxorum cadentium injuria defendit. *Hortensius.*

477. *Quæ prius, &c.*] Cum jam intra balistarum destinatum jactum se recepissent Romani testudine tecti, neque expeditum esset Massiliensibus torquere balistas, ut cominus ferirent, saxa ingentis ponderis evolvebant è muris in Romanos. *Missa recussu.*] Ms. P. & T. *recessu*, quod recipiendum. Subierant mænia, ita ut jam telis impeti non possent, sicut ante eminus impetebantur. *Grotius.*

Contenti, nudis evolvunt saxa lacertis.
Dum fuit armorum series, ut grandine tecta
Innocua percussa sonant, sic omnia tela
Respuit: at postquam virtus incensa virorum
Perpetuam rupit defesso milite cratem;
Singula continuis cesserunt ictibus arma.
Tunc adoperta levi procedit vinea terra;
Sub cujus pluteis, & tecta fronte latentes
Moliri nunc ima parant, & vertere ferro
Mœnia: nunc aries suspenso fortior ictu
Incussus densi compagem solvere muri
Tentat, & impositis unum subducere saxis.
Sed super & flammis, & magna fragmine molis,
Et sudibus crebris, & adusti roboris ictu

Per-

481. *Nudis evolvunt, &c.*] Nulla machina usis.

482. *Dum fuit, &c.*] Quandiu testudo illa sibi constitit, conjuncta invicem scutorum serie, non plus Romanis nocuere dejecta à Massiliensibus saxa, quam tectis grando.

484. *Virorum.*] Massiliensium.

485. *Perpetuam rupit, &c.*] Fregit testudinem, defessis militibus Romanis.

486. *Singula continuis, &c.*] Divisa singulorum scuta cesserunt ictibus.

487. *Vinea terra.*] Vinea est machina tabulatis cratibusque constrata, crudis deinde coriis & centonibus udis tecta, sub qua obsidentes tuti murorum fundamenta subruebant.

488. *Pluteis, &c.*] Plutei hic significant tabulas & asseres, quibus armata est vineæ frons. Alias pluteus & ipse est machina, vineæ haud dissimilis. de quo vide Vegetium lib. 4.

489. *Moliri.*] Pro demoliri.

490. *Aries suspenso, &c.*] Aries erat trabs ingens, adunco præmunita ferro, transversis asseribus intra testudinem plerunque suspensa & librata, quæ à multitudine retroacta ad majorem impetum, emissa deinde propellebatur ad extrahendos lapides, quassandos labefactandosque muros. vide Marcellin. lib. 23. & Joseph. in bello Jud.

493. *Sed.*] Romanos saxis, sudibus, facibusque submotos ab operibus & in castra compulsos, mox ipsa opera noctu incensa refert noster; sed poëta, sed Pompejanus. vide autem comment. 2. belli civ. Musculo jam labefactatæ turris pars concidit. Inermes cum infulis sese porta proripiunt Massilienses, &c. supplices orant ut Cæsaris adventus expectetur. Trebonius, quia Cæsar magnopere mandaverat ne per vim oppidum expugnari pateretur, induciarum quoddam genus misericordia motus fecit. Massilienses vero sine fide occasionem fraudis nacti, languentibus Romanis atque ocio deditis, meridiano tempore ignem operibus inferunt, qui secundo magnoque vento illatus aggerem, pluteos, testudinem, turres, tormentaque prius absumebat, quam quemadmodum accidisset animadverti posset. *Super & flammis.*] Desuper, è muris.

495. *Cra-*

Percussæ cedunt crates, frustraque labore
Exhausto fessus repetit tentoria miles.
Summa fuit Grajis starent ut mœnia voti.
Ultro acies inferre parant, armisque coruscas
Nocturni texêre faces: audaxque juventus
Erupit: non hasta viris, non letifer arcus,
Telum flamma fuit, rapiensque incendia ventus
Per Romana tulit celeri munimina cursu.
Nec, quamvis viridi luctetur robore, lentas
Ignis agit vires: teda sed raptus ab omni
Consequitur nigri spatiosa volumina fumi:
Nec solùm silvas, sed saxa ingentia solvit,
Et crudæ putri fluxerunt pulvere cautes.
Procubuit, majorque jacens apparuit agger.
Spes victis telluris abit, placuitque profundo
Fortunam tentare mari. non robore picto
Ornatas decuit fulgens tutela carinas,
Sed rudis, & qualis procumbit montibus arbor,
Conseritur stabilis navalibus area bellis.

495. *Crates.*] Vinea & testudo cratibus tecta.

497. *Summa fuit voti.*] Unicum Massiliensium votum fuit, ne mœnia subruta dejicerentur; alioqui stratis muris capta fuerit civitas. *Hortens.*

498. *Ultro acies inferre parant.*] Eruptiones crebræ, maxime Albicorum, factæ. *Armisque coruscas.*] Operiebant ignes scutis, ne adverterent Romani.

501. *Telum flamma fuit.*] Pro telis faces gerebant.

502. *Munimina cursu.*] Opera Rom. turrim, pluteos, &c.

503. *Luctetur.*] Difficulter corripiat & urat. *Sulpit.*

504. *Teda sed raptus, &c.*] Omnia in fumum & flammam abeunt, neque ligna tantum aggeris & operum, sed & ipsa saxa in pulverem soluta defluunt.

507. *Et crudæ cautes.*] Dura saxa. *Fluxerunt.*] In tenuem pulverem sunt dissolutæ. *Sulpit.*

508. *Procubuit.*] Agger combustis, quæ continebant eum trabibus, diffluebat.

509. *Victis.*] Romanis, ut vult poëta. *Placuitque profundo, &c.*] Bis quidem pugna certatum est navali. in superiore Brutus fuit superior.

510. *Non robore picto, &c.*] Non ornabantur, non fulgebant naves tutelare numen in puppi pictum gerentes: compingebantur tantum rudi & subitaneo modo, ut esset unde milites pugnarent; infra vs. 556.

513. *Stabilis area.*] Compingitur in modum areæ ac stabilis basis, ut in ea naumachia edi posset & pugna stataria. *Hortens.*

Et jam turrigeram Bruti comitata carinam
Venerat in fluctus Rhodani cum gurgite classis,
Stœchados arva tenens. nec non & Graja juventus
Omne suum fatis voluit committere robur:
Grandævosque senes mistis armavit ephebis.
Accepit non sola viros, quæ stabat in undis
Classis; & emeritas repetunt navalibus alnos.
Ut matutinos spargens super æquora Phœbus
Fregit aquis radios, & liber nubibus æther,
Et posito Borea, pacemque tenentibus Austris,
Servatum bello jacuit mare, movit ab omni
Quisque suam statione ratem, paribusque lacertis
Cæsaris hinc pubes, hinc Grajo remige classis
Tollitur: impulsæ tonsis tremuêre carinæ,
Crebraque sublimes convellunt verbera puppes.
Cornua Romanæ classis, validaque triremes,

Quas-

514. *Turrigeram Bruti comitata carinam.*] Navem Bruti prætoriam. infra ℣. 553.

515. *Venerat in fluctus, &c.*] Naves longæ 12. quas Arelate fieri jusserat Cæsar, flumine Rhodani secundo deductæ in mare, stationes ad insulam Stæchada habebant. Stæchades autem tres sunt insulæ, ab ora Ligurum ad Massiliam usque dispersæ, ab ordine dictæ. στοῖχος.

516. *Necnon & Graia, &c.*] Massilienses voluerunt omnes vires navalis pugnæ eventui committere. antea quidem pugna navali certatum fuerat, sed leviter, jam L. Nasidius à Pompejo cum 16. navibus missus Domitium Massiliensesque hortatus est, ut rursus cum Bruti classe, additis suis auxiliis, confligerent.

519. *Accepit non sola viros, &c.*] Neque armant instruuntque classem tantum quam in mare deductam habuerant, sed & veteres ex navalibus productas refecerunt, &c. Com. 2. de bel. civ.

520. *Et emeritas, &c.*] Sic naves vocat per vetustatem inutiles, quas reficiunt ac conscendunt. *Alnos.*] Pro navibus.

522. *Fregit aquis radios, &c.*] Reflexu. *Jamque rubescebat radiis mare, & æthere ab alto Aurora in roseis fulgebat lutea bigis.*

523. *Posito Borea.*] Quieto. *Quum venti posuere, &c.* Virg. 7. Æneid. quem locum sibi imitandum proposuit hic noster.

524. *Servatum bello, &c.*] Compositum, pacatum, quasi prælio accommodatum.

526. *Grajo remige, &c.*] Massiliensi. ut ad ℣. 301. supra.

527. *Impulsæ tonsis tremuere carinæ.*] *Et in lento luctantur marmore tonsæ*, id est, remi. Virg. 7. Æneid.

528. *Convellunt.*] Movent & vi educunt ex undis. *Sulpit.*

529. *Cornua Romanæ classis.*] Romana classis promovebatur in formam semilunæ, diductis in cornua utrinque navi-

Quasque quater surgens extructi remigis ordo
Commovet, & plures quæ mergunt æquore pinus,
Multiplices cinxêre rates. hoc robur aperto
Oppositum pelago. lunata fronte recedunt,
Ordine contentæ gemino crevisse liburnæ.
Celsior at cunctis Bruti Prætoria puppis
Verberibus senis agitur, molemque profundo
Invehit, & summis longè petit æquora remis.
Ut tantum medii fuerat maris, utraque classis
Quod semel excussis posset transcurrere tonsis,
Innumeræ vasto miscentur in æthere voces:
Remorumque sonus premitur clamore; nec ullæ
Audiri potuere tubæ. tum cærula verrunt,
Atque in transtra cadunt, & remis pectora pulsant.
Ut primùm rostris crepuerunt obvia rostra:
In puppim rediêre rates, emissaque tela
Aëra texerunt, vacuumque cadentia pontum.
Et jam diductis extendunt cornua proris,
Diversæque rates laxata classe receptæ.
Ut, quoties æstus Zephyris, Eurisque repugnat;

Huc

navibus validioribus, rejectis in medium agmen liburnis & ratibus levioribus.

530. *Quasque quater.*] Et quadriremes.

531. *Et plures, &c.*] Et naves quæ pluribus remis aguntur, quinqueremes.

532. *Multiplices cinxere rates.*] Varii generis rates, biremes, uniremes.

534. *Ordine contentæ, &c.*] Biremes Liburnæ celeres, à Liburniis pop. Dalmatiæ, quibus in usu erant dictæ. *Gemino ordine.*] Sunt enim biremes. *Crevisse.*] Attollere sese.

536. *Verberibus senis agitur.*] Sex remigum ordinibus. hexeris. *Molemque profundo, &c.*] Se, ingentis magnitudinis navem & longius in mare remos utrinque protendentem.

538. *Utraque classis, &c.*] Quantum uno utrinque remorum ictu possent committi.

541. *Premitur clamore.*] Non auditur præ clamore sese hortantium & concurrentium.

543. *In transtra cadunt.*] Remis insurgunt, deinde in transtra cadunt diductis ad pectora remis. *ἀνῆρεις.*

545. *In puppim, &c.*] Naves rostris arietantes, congressus impetu repulsæ, dissiluere in puppim *ran asterne.*

546. *Aëra texerunt.*] Hyperbolice.

547. *Et jam diductis, &c.*] Et jam utraque ex parte divertuntur proræ, extenduntur cornua, classis ordines laxantur, ut naves hostiles suscipiant.

549. *Ut quoties æstus Zephyris.*] Remis hinc inde impelluntur maris fluctus

Huc abeunt fluctus, illuc mare: sic ubi puppes
Sulcato varios duxerunt gurgite tractus,
Quod tulit illa ratis remis, hac reppulit æquor.
Sed Grajis habiles, pugnamque lacessere pinus
Et tentare fugam, nec longo frangere gyro
Cursum, nec tarde flectenti cedere clavo.
At Romana ratis stabilem præbere carinam
Certior, & terra similem bellantibus usum.
Tunc in signifera residenti puppe magistro
Brutus ait, paterisne acies errare profundo?
Artibus & certas pelagi? jam confere bellum:
Phocaïcis medias rostris oppone carinas.
Paruit, obliquas & præbuit hostibus alnos.
Tunc quæcunque ratis tentavit robora Bruti,
Ictu victa suo, percussa capta cohæsit.
Ast alias manicaque ligant, teretesque catena,

Seque

ctus in diversas partes, non secus atque ubi venti, in contrarium quum ab æstu maris aguntur, undas rapiunt; ut lib. 2. ℣ſ. 455.

551. *Varios tractus.*] Iverunt diverso tramite & sulco. *Hac* quæ venit.

552. *Illa.*] Quæ discessit. *Sulpit.*

553. *Sed Grajis habiles.*] Massilienses & celeritate navium & scientia gubernatorum confisi nostros eludebant, producta longius acie circumvenire nostros, aut pluribus navibus adoriri singulas, &c. Nostri minus exercitatis remigibus minusque peritis gubernatoribus utebantur, tum etiam gravitate & tarditate navium, ut quæ subito ex humida materia factæ fuerint impediebantur, &c. com. 1. civ. bell. *Pugnamque lacessere.*] Ita rectius quam *capessere*, ob id quod sequitur.

556. *Stabilem præbere, &c.*] Ut supra ℣ſ. 513. stabilem aream navalibus bellis stationem firmam, & pugnæ statariæ pedestri pene similem.

558. *Signifera, &c.*] Prætoria, quæ signum præfert.

559. *Paterisne acies errare profundo?*] Certasne arte & navium agilitate, quibus inferiores sumus? quin age conserto bello comminus decernamus rem. oppone itaque latera navium rostris Massiliensium.

562. *Obliquas & præbuit hostibus alnos.*] Transversas naves.

564. *Percussa capta cohæsit.*] Ita emendavit Jo. Rutgersius lib. 1. Variar. lect. cap. 12. ex *percussæ & captæ.* Naves in robustam & firmam Bruti Prætoriam actæ, rostris infixis illi adhæsere velut captæ. Ita Curtius lib. IV. *In quarum alteram quinqueremis eadem concitata & ipsa rostro icta est & illam invicem tenuit.* Antea enim legebatur *percussa & capta.*

565. *Alias manicaque ligant.*] Alias Massiliens. naves uncis & manibus ferreis, harpagonibus & catenis injectis retinuerunt.

566. *Re-*

Seque tenent remis: tecto stetit æquore bellum.
Jam non excussis torquentur tela lacertis,
Nec longinqua cadunt jaculato vulnera ferro:
Miscenturque manus. navali plurima bello
Ensis agit. stat quisque suæ de robore puppis
Pronus in adversos ictus: multique peremti
In ratibus cecidêre suis: cruor altus in undis
Spumat, & obducto concrescunt sanguine fluctus.
Et quas immissi traxerunt vincula ferri,
Has prohibent jungi conferta cadavera puppes:
Semianimes alii vastum subiêre profundum,
Hauseruntque suo permistum sanguine pontum.
Hi luctantem animam lenta cum morte trahentes,
Fractarum subita ratium periêre ruina.
Irrita tela suas peragunt in gurgite cædes:
Et quodcumque cadit frustrato pondere ferrum,
Exceptum mediis invenit vulnus in undis.
Phocaicis Romana ratis vallata carinis,

Robo-

566. *Remis.*] Pectinatim connexis, vel transversis. *Tecto stetit, &c.*] Conjunctis navibus stratum non apparuit mare.

567. *Jam non excussis.*] Jam non amplius pugnatur eminus, neque ictus ex intervallo telorum conjectu infliguntur; sed cominus, consertis manibus res agitur. *Hortens. Torquentur*] Emittuntur.

568. *Nec longinqua, &c.*] Non vulnera inflicta eminus. *vel*, non tela infligentia vulnera.

569. *Navali plurima, &c.*] Res agitur conserta manu.

571. *Multique peremti.*] Imo lege cum Ms. P. *nullique peremti In ratibus cecidere suis.* Quomodo & à priore manu habuisse videtur Ms. T. Sensus est: De puppe ita prominentes pugnabant, ut qui caderent, non in navem suam caderent, sed in hostilem, vel in mare. *Grotius.*

573. *Obducto concrescunt.*] Antea erat *obducti concreto.* Sed ita, ut nos, Ms.

574. *Et quas immissi, &c.*] Neque per cadavera fluitantia conjungi possunt naves uncis & harpagonibus tractæ, *Cruentis Fluctibus, ac tarda per densa cadavera prora.* Juven. Sat. 10.

580. *Irrita tela suas, &c.*] Tela aberrantia ab iis in navibus in quos destinata fuerant, conficiunt alios natantes in mari.

581. *Frustrato, &c.*] Nisu irrito.

582. *Vulnus in undis.*] Quem vulneret.

583. *Phocaicis Romana, &c.*] Romana quædam navis obsessa à duabus navibus Massiliensium, militibus validis ab utraque parte navim defendentibus, diu propugnata est, ita ut neutro se inclinaret victoria.

584. *Re-*

Robore diducto dextrum, lævumque tuetur
Æquo Marte latus: cujus dum pugnat ab alta
Puppe Tagus, Grajumque audax aplustre retentat,
Terga simul pariter missis & pectora telis
Transigitur. medio concurrit pectore ferrum,
Et stetit incertus flueret quo vulnere sanguis,
Donec utrasque simul largus cruor expulit hastas,
Divisitque animam, sparsitque in vulnera letum.
Dirigit huc puppim miseri quoque dextra Telonis,
Qua nullam melius, pelago turbante, carinæ
Audivêre manum: nec lux est notior ulli
Crastina, seu Phœbum videat, seu cornua lunæ,
Semper venturis componere carbasa ventis.
Hic Latiæ rostro compagem ruperat alni:
Pila sed in medium venêre trementia pectus,
Avertitque ratem morientis dextra magistri.
Dum cupit in sociam Gyareus erumpere puppim,
Excipit immissum suspensa per ilia ferrum,
Affixusque rati, telo retinente, pependit.
Stant gemini fratres, fecundæ gloria matris,
Quos eadem variis genuerunt viscera fatis:

(Discre-

584. *Robore diducto.*] Fortibus militibus divisis. *Sulpit.*

586. *Tagus.*] Rom. miles conatus revellere & retinere ornamentum navis Massiliensis. *Aplustre.*] Vel amplustre, ornamentum navis, quod summo malo imponitur.

588. *Transigitur.*] Non *transfigitur*, ut nonnulla exemplaria: repugnat enim quantitas antepenultimæ syllabæ. *Medio concurrit, &c.*] Utriusque hastæ cuspis sibi obvia facta est in medio corpore.

589. *Quo vulnere sanguis.*] Anticone è pectore, an postico è tergo.

591. *Divisitque animam, &c.*] Ex utroque vulnere emisit.

592. *Telonis.*] Massiliensis navis gubernatoris.

593. *Qua nullam melius.*] Qua, non alteri melius paruerunt naves, mari turbato & cursum impediente.

594. *Nec lux est, &c.*] Neque alius quisquam melius explorabat præsentiebatque venturæ diei ventos tempestatemque ex aspectu Solis aut Lunæ.

597. *Latiæ rostro compagem ruperat alni.*] Romanæ navis.

598. *Pectus, &c. magistri.*] Telonis.

600. *Dum cupit.*] Massiliensis quidam, occupaturus munus Telonis cæsi.

602. *Affixusque rati, &c.*] Telo, quo vulneratus est, affigebatur navi.

604. *Viscera.*] Uterus.

605. *Discre-*

(Discrevit mors sæva viros: unumque relictum
Agnorunt miseri, sublato errore, parentes,
Æternis causam lacrymis: tenet ille dolorem
Semper, & amissum fratrem lugentibus offert.)
Quorum alter, mistis obliquo pectine remis
Ausus Romanæ Graja de puppe carinæ
Injectare manum: sed eam gravis insuper ictus
Amputat: illa tamen nixu quo prenderat, hæsit,
Diriguitque tenens strictis immortua nervis.
Crevit in adversis virtus: plus nobilis ira
Truncus habet: fortique instaurat prœlia læva,
Rapturusque suam procurrit in æquora dextram.
Hæc quoque cum toto manus est abscissa lacerto.
Jam clypeo, telisque carens, non conditur ima
Puppe: sed expositus, fraternaque pectore nudo

Arma

605. *Discrevit.*] Omnino parenthesi hic opus, quam visum est addere. *Discrevit mors sæva viros.*] Imitatio Virgiliana. *Daucia Laridæ, Tymberque simillima proles, Indiscreta suis gratusque parentibus error, At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas, &c.* lib. 10. Æneid. *Unumque relictum.*] Alterum superstitem parentes internoscendi sublata difficultate, facile noverunt, cum vehementer similes essent, ut inter vivos non dignoscerent. Allusum videtur ad illud Virgilii: *proles Indiscreta suis, gratusque parentibus error.* Hortens.

606. *Sublato errore.*] Interfecto altero.

607. *Æternis causam lacrymis.*] Qui eum fratrem cæsum repræsentet, memoriam usque illius apud parentes lugentes non sinit interire.

609. *Mistis obliquo, &c.*] Implicitis pectinatim remis duarum navium, Romanæ & Massiliensis. supra ℣s. 566.

610. *Ausus Romanæ Graia, &c.*] Vel ex hoc loco vide quam Cæsarianis iniquus sit poëta, qui Massiliensi id tribuit quod erat Acilii militis Cæsaris. idque fide trium testium locupletiss. Sueton. Cæs. cap. 68. *Acilius miles Cæsaris navali ad Massiliam prælio, injecta in puppem hostium dextra & abscissa, memorabile illud apud Græcos Cynægiri exemplum* (Herod. 6. Just. 2.) *imitatus transiliit in navem, umbone obvios agens.* Idem Plutarchus in Cæs. & Val. Max. lib. 3. cap. 2.

612. *Nixu.*] Eodem conatu & gestu.

613. *Diriguit.*] Rigida facta est, & inhorruit, navi non demissa. *Sulpit.*

615. *Truncus habet.*] Mutilatus ipse & mancus, dextra manu amputata.

616. *Rapturusque suam, &c.*] Inclinat, projecta sinistra ad intercipiendam dextram.

617. *Hæc quoque, &c.*] Læva, cum magna parte brachii.

618. *Jam clypeo, &c.*] Destitutus jam sinistra quæ clypeum, dextra quæ tela gestaret.

619. *Sed expositus.*] Ictibus Romanorum periculisque objectus. *Sulpitius.* *Fraternaque, &c.*] *Emphatice.* Nudi corporis objectu tegens fratrem armatum.

621. *Tela-*

Arma tegens, crebra confixus cuspide perstat:
Telaque multorum leto casura suorum
Emerita jam morte tenet. tum vulnere multo
Effugientem animam lassos collegit in artus:
Membraque contendit toto quicunque manebat
Sanguine, & hostilem, defectis robore membris,
Insiluit, solo nociturus pondere, puppim.
Strage virûm cumulata ratis, multoque cruore
Plena, per obliquum crebros latus accipit ictus.
At postquàm ruptis pelagus compagibus hausit,
Ad summos repleta foros, desedit in undas,
Vicinum involvens contorto vertice pontum.
Æquora discedunt mersa diducta carina,
Inque locum puppis cecidit mare. multaque ponto
Præbuit illa dies varii miracula fati.
Ferrea dum puppi rapidos manus inserit uncos,
Affixit Lycidam. mersus foret ille profundo,
Sed prohibent socii, suspensaque crura retentant.
Scinditur avulsus: nec, sicut, vulnere, sanguis

Emi-

621. *Telaque multorum, &c.*] Excipit tela casura in mortem suorum ipse jam omni mortis certæ munere defunctus. *Sumpta metaphora à militibus qui stipendiis defunctis à militia eximuntur vocanturque Emeriti.*

622. *Tum vulnere, &c.*] Jamque deficientem per vulnera animam emissurus, vires, quæ reliquæ erant collegit intenditque, ut hostilem navem insiliens, pondere suo, obrueret, quæ cadaveribus pressa, ictibus quassa & soluta, tandem desedit mersa.

625. *Defectis robore membris.*] Hoc est, omnibus suis viribus destitutus; in navem hostilem insiluit, vel solo pondere ei vim illaturus, cum alia ratione nequiret. *Hortens.*

627. *Strage virum, &c.*] Dicit navem cadaveribus cumulatam, & transversis ictibus quassatam, solutis compagibus, tandem desedisse. *Hortensius.*

630. *Foros.*] Fori in navibus sunt tabulata, per quæ nautæ discurrunt.

635. *Ferrea dum puppi, &c.*] Immissa à Romanis harpago navi *Mass.* corripuit Lycidam quendam, quem dum socii retinere conantur, discerptus est divisusque, diffusus à superiore corporis parte vitalium capaci sanguinis, intercidit in mare. ita inferior pars ab imo ventre ad talos statim defecit, superior vero pars in qua pulmo, epar, cor, cerebrum, membra vitalia, diu luctata restitit; lentiusque interiit.

638. *Scinditur avulsus.*] Sunt qui referunt hos versus à Lucano recitatos, Neronis jussu incisis sibi venis & profluente sanguine. Alii eos illum protulisse

Emicuit lentus: ruptis cadit undique venis,
Discursusque animæ diversa in membra meantis
Interceptus aquis, nullius vita peremti
Est tanta dimissa via. pars ultima trunci
Tradidit in letum vacuos vitalibus artus,
At tumidus qua pulmo jacet, qua viscera fervent,
Hæserunt ibi fata diu: luctataque multum
Hac cum parte viri vix omnia membra tulerunt.
Dum nimium pugnax unius turba carinæ
Incumbit prono lateri, vacuamque relinquit,
Qua caret hoste, ratem: congesto pondere puppis
Versa, cava texit pelagus, nautasque carina:
Brachia nec licuit vasto jactare profundo,
Sed clauso periere mari. Tunc unica diri
Conspecta est leti facies, cum forte natantem
Diversæ rostris juvenem fixere carinæ.
Discessit medium tam vastos pectus ad ictus:
Nec prohibere valent obtritis ossibus artus,
Quo minus æra sonent, eliso ventre, per ora
Ejectat saniem permistus viscera sanguis.
Postquam inhibent remis puppes, ac rostra recedunt,

Dis-

lisse autumant, quos habes l. 9. ℣s. 811. Tacitus Annal. 15.

640. *Animæ diversa, &c. Vita peremti.*] Sanguinis, in quo vita.

641. *Interceptus.*] Confusus & mistus.

642. *Tanta dimissa via.*] Tam spaciosa mortis porta, vulnere tam amplo.

645. *Fata.*] Mors.

646. *Vix omnia membra tulerunt.*] Vix abstulerunt, tradideruntque morti.

647. *Dum nimium, &c.*] Milites unius navis pugnæ nimis intenti, omnes se conferunt ad alterum latus, ab hostibus oppugnatum defensuri; atque ita navem pondere inclinatam invertunt.

649. *Congesto pondere, &c.*] Inversa navis, milites conclusos demersit.

651. *Brachia, &c.*] Natare non licuit.

652. *Unica diri, &c.*] Miserrima apparuit una leti facies cum interciperetur à duabus navibus concurrentibus, juvenis quidam natans, rostris navium in medio juvenis pectore collisis.

657. *Æra sonent.*] Ærata rostra. *Elisa ventre.*] Compresso & contuso. *Per ora, &c.*] Sanguis intestinis mistus ejicitur ore, velut sanies.

659. *Postquam inhibent remis puppes, ac rostra recedunt, &c.*] Gronovio placet ut reponatur *remi:* sic enim mollius remis rostrisque actio & motus adscribuntur.

Disjectum in pelagus perfosso pectore corpus
Vulneribus transmisit aquas. pars maxima turbæ
Naufraga, jactatis morti obluctata lacertis,
Puppis ad auxilium sociæ concurrit: at illi
Robora cum vetitis prensarent altius ulnis,
Nutaretque ratis populo peritura recepto:
Impia turba super medios ferit ense lacertos:
Brachia linquentes Graja pendentia puppe,
A manibus cecidere suis: non amplius unda
Sustinuere graves in summo gurgite truncos.
Jamque omni fusis nudato milite telis,
Invenit arma furor: remum contorsit in hostem
Alter: at hi tortum validis aplustre lacertis,
Avulsasque rotant excusso remige sedes.
In pugnam fregere rates. sidentia pessum
Corpora cæsa tenent, spoliantque cadavera ferro.
Multi inopes teli, jaculum letale revulsum
Visceribus traxere suis, & vulnera læva

Oppres-

buntur. Ergo *inhibent remis, & remiges inhibent & navem inhibent, & navem inhibent remis*, quod integrum, & denique inhibent remi; ut apud Ovid. *duo defendunt retinacula navem: ἀντὶ* τοῦ duobus defenditur retinaculis navis. Attribuitur instrumento, quod est tractantis instrumentum. *Postquam inhibent, &c.*] A recedentibus rostris dejecto corpore, per vulnus pervium transmissæ sunt aquæ.

661. *Pars maxima, &c.*] Navis cujusdam Massiliensis fractæ milites ac nautæ conati vitæ suæ consulere sociam navem natando petunt prensantque, licet interdicti ab iis, qui in navi erant, subversionem timentibus, si illi admitterentur.

664. *Robora, &c.*] Naves sociorum.

665. *Nutaret.*] Inclinaret se & periclitaretur. *Peritura.*] Erat enim tantus numerus, ut si susceptus fuisset, navis procul dubio mergeretur. *Sulpitius.*

666. *Impia turba.*] Quia socios lædebat. *Super medios ferit ense.*] Desuper, in navi. *Lacertos.*] Navim prensantium.

667. *Graiæ.*] Massiliensi. *Pendentia puppe.*] Amputata scil.

668. *A manibus.*] Quibus inhærebant.

669. *Graves in summo, &c.*] Non natantes, brachiis jam destitutos.

670. *Jamque omni fusis, &c.*] Jamque deficientibus utrinque telis, *furor arma ministrat, & quod cuique repertum Rimanti, telum ira facit.* Virg. Æneid. 1. &c.

672. *Aplustre.*] Navis ornamentum.

673. *Rotant.*] Rotando immittunt. *Sedes.*] Transtra.

674. *Sidentia pessum.*] Subsidentia; vel sub pedibus jacentia. sic l. 5. v. 616.

677. *Vulnera læva, &c.*] Ut sanguinem

Oppressere manu, validos dum præbeat ictus
Sanguis & hostilem cum torserit, exeat hastam.
Nulla tamen plures hoc edidit æquore clades,
Quam pelago diversa lues. nam pinguibus ignis
Affixus tedis, & tecto sulfure vivax
Spargitur: at faciles præbere alimenta carinæ
Nunc pice, nunc liquida rapuere incendia cera.
Nec flammas superant undæ: sparsisque per æquor
Jam ratibus fragmenta ferus sibi vendicat ignis.
Hic recipit fluctus, extinguat ut æquore flammas:
Hi, ne mergantur, tabulis ardentibus hærent.
Mille modos inter leti, mors una timori est,
Qua cœpere mori. Nec cessat naufraga virtus.
Tela legunt dejecta mari, ratibusque ministrant:
Incertasque manus ictu languente per undas
Exercent. nunc, rara datur si copia ferri,
Utuntur pelago. sævus complectitur hostem
Hostis, & implicitis gaudent subsidere membris,

Mer-

nem sisterent, viresque sibi suppeterent, quoad hastam illam suis visceribus extractam in hostem misissent: tum libenti animo spiritum emissuri.

681. *Quam pelago diversa lues.*] Quam ignis qui aquæ contrarius. *Pinguibus ignis, &c.*] Phalaricæ sagittæ è tedis oleo incendiario, pice, bitumine, nitro, sulphure & resina involutæ è balistis in naves emittuntur, qui *ignis Græcus* dictus est *Wildfier.*

684. *Pice, &c. cera.*] Qua naves ungebantur ad injuncturas committendas. *Rapuere incendia.*] Concepere ignem, igne correptæ sunt.

685. *Nec flammas superant undæ.*] Non extinguere valent ignes aquæ. *Sparsisque, &c.*] Et ipsa fragmenta tabulæque lacerarum ratium sparsæ corripiunt ignem.

689. *Mille modos inter leti.*] Inter tot mortium genera, eam solam mortem timent, quæ prima ipsis occurrit; puta mergi aut uri. *Grotius. Mille modos inter leti, &c.*] Et cum innumera circumstarent mortis genera, illud tamen solum timebant, quod instaret, incendium, puta, naufragium, &c. *nec ultra Cæca timent aliunde fata.* Horat. od. 13. lib. 1.

690. *Nec cessat naufraga virtus.*] Illi qui fractis navibus nabant, se exercebant in legendis subministrandisque telis pugnantibus, & in feriendo ut poterant hoste. *Sulpit.*

691. *Tela legunt dejecta mari.*] Qui navibus fractis natant, colligunt tela fluitantia, ministrantque sociis qui sunt in ratibus, quin & debili & incerto propter fluctus ictu petunt hostes, eosque, si deficiant tela, mari submergunt, etiam cum suo periculo.

694. *Utuntur pelago.*] Mergunt hostem in mari. *Sulpit.*

 696. *Mer-*

Mergenteſque mori. Pugna fuit unus in illa
Eximius Phoceus animam ſervare ſub undis,
Scrutarique fretum ſi quid merſiſſet arenis,
Et nimis affixos unci convellere morſus,
Adductum quoties non ſenſerat ancora funem.
Hic ubi compreſſum penitus deduxerat hoſtem,
Victor & incolumis ſummas remeabat in undas,
Sed ſe per vacuos credit dum ſurgere fluctus,
Puppibus occurrit, tandemque ſub æquore manſit.
Hi ſuper hoſtiles jecerunt brachia remos,
Et ratium tenuere fugam. Non perdere letum
Maxima cura fuit, multus ſua vulnera puppi
Affixit moriens, & roſtris abſtulit ictus.
Stantem ſublimi Tyrrhenum culmine proræ
Lygdamus excuſſa Balearis tortor habena,
Glande petens, ſolido fregit cava tempora plumbo.
Sedibus expulſi, poſtquam cruor omnia rupit
Vincula, procumbunt oculi: ſtat lumine rapto
Attonitus, mortiſque illas putat eſſe tenebras.
At poſtquam membris ſenſit conſtare vigorem,
Vos, ait, ô ſocii, ſicut tormenta ſoletis,

Me

696. *Mergenteſque mori.*] Dum merguntur, mergere alios.

697. *Phoceus.*] Maſſilienſis, ſupra ℣ſ. 340. urinator egregius. *Animam ſervare.*] Spiritum retinere.

698. *Scrutarique fretum.*] E fundo aliquid repetere, & anchoram ſub aquis ſolvere, ſi fune refigi non poſſet.

701. *Penitus deduxerat.*] Funditus demerſerat, ipſe emerſurus, uti aſſuerat.

703. *Vacuos credit.*] Non occupatos navibus.

704. *Puppibus occurrit.*] Ratibus illiſus, depreſſus eſt.

705. *Hi ſuper hoſtiles jecerunt.*] Alii remos impedierunt, fugientes hoſtes moraturi.

706. *Non perdere letum.*] Ne morerentur inulti.

707. *Multus ſua vulnera puppi.*] Multi ut ſocias tutarentur naves, interpoſuerunt corpora ſua vulnerata hoſtium roſtris objecta.

709. *Tyrrhenum.*] Militem Rom.

710. *Lygdamus.*] Miles Maſſil. *Balearis.*] Vide lib. 1. ℣ſ. 229.

711. *Glande petens.*] Pila plumbea.

712. *Sedibus expulſi.*] Sedes has intellige ſinus oculorum.

713. *Vincula.*] Nervos.

714. *Mortiſque illas putat.*] Ictum lethalem eſſe putat.

716. *Sicut tormenta ſoletis.*] Collocate me, ut baliſtas ſoletis, rectum ad projicienda tela in hoſtes.

718. Eg-

Me quoque mittendis rectum componite telis.
Egere quod superest anima Tyrrhene per omnes
Bellorum casus. ingentem militis usum
Hoc habet ex magna defunctum parte cadaver:
Viventis feriere loco. sic fatus in hostem
Cœca tela manu, sed non tamen irrita mittit.
Excipit hæc juvenis generosi sanguinis Argus,
Qua jam non medius descendit in ilia venter,
Adjuvitque suo procumbens pondere ferrum.
Stabat diversa victa jam parte carinæ
Infelix Argi genitor, (non ille juventæ
Tempore Phocaicis ulli cessurus in armis:
Victum ævo robur cecidit, fessusque senecta
Exemplum, non miles erat) qui funere viso,
Sæpe cadens longæ senior per transtra carinæ
Pervenit ad puppim spirantesque invenit artus.
Non lacrymæ cecidere genis, non pectora tundit,
Distentis toto riguit sed corpore palmis.
Nox subit, atque oculos vastæ obduxere tenebræ,
Et miserum cernens agnoscere desinit Argum.
Ille caput labens, & jam languentia colla
Viso patre levat: vox fauces nulla solutas
Prosequitur: tacito tantum petit oscula vultu,

Invi-

718. *Egere.*] Se hortatur.

719. *Ingentem militis usum, &c.*] Intermortuusque habet quod feriatur loco viventis. *Ingentem militis usum.*] Faciet officium magni militis.

722. *Cœca tela manu.*] Sui ipsius cœci.

723. *Argus.*] Massiliensis.

724. *Qua jam non medius.*] Supra umbilicum.

725. *Adjuvitque, &c.*] Et ipse in telum procumbens addidit telo vim.

726. *Diversa.*] In prora, nam filius in puppi. mox ✝ſ. 731.

728. *Phocaicis.*] Massiliensibus. supra ✝ſ. 340.

730. *Exemplum, &c.*] Excitator virtutis alienæ, licet viribus per annos exhaustus ipse non pugnaret. *Funere, &c. artus.*] Filii.

734. *Distentis toto, &c.*] Extentis manibus pedibusque extremis partibus calore destitutis & rigentibus.

735. *Nox subit, &c.*] Mortis caligo ceu animi deliquium obrepit patri exanimato è filii cæde.

737. *Ille caput.*] Argus. *Labens.*] Inclinatum.

738. *Solutas.*] In morte resolutas.

739. *Tacito tantum petit oscula vultu.*] Vultu gestuque petit extrema illa mune-

 ra,

Invitatque patris claudenda ad lumina dextram.
Ut torpore senex caruit, viresque cruentus
Cœpit habere dolor, Non perdam tempora dixit,
A sævis permissa Deis, jugulumque senilem
Confodiam. veniam misero concede parenti,
Arge, quod amplexus, extrema quod oscula fugi.
Nondum destituit calidus tua vulnera sanguis,
Semianimisque jaces, & adhuc potes esse superstes.
Sic fatus, quamvis capulum per viscera missi
Polluerat gladii, tamen alta sub æquora tendit
Præcipiti saltu. letum præcedere nati
Festinantem animam morti non credidit uni.
Inclinant jam fata ducum: nec jam amplius anceps
Belli casus erat: Graja pars maxima classis
Mergitur: ast aliæ mutato remige puppes
Victores vexere suos: navalia pauca
Præcipiti tenuere fuga. Quis in urbe parentum
Fletus erat! quantus matrum per litora planctus!

Con-

ra, osculi spiritum supremum excipientis, & dextra oculos comprimentis. Necessitudine enim proxime conjunctus morientibus oculos clausit apud veteres, & expirantem deosculatus, fugientem ore animam excepit. *Extremo siquis super halitus errat Ore legam.* Virgil. lib. 4. Æneid.

741. *Ut torpore senex caruit.*] Ubi exanimi torpore ejecto respiravit senex, ad se rediit, recepitque à dolore vires.

742. *Non perdam tempora.*] Non differam mortem. *Sulpit. Non perdam tempora dixit.*] Non fruar miseræ vitæ usura mihi à diis haud æquis concessa, sed confodiam jug.

746. *Nondum destituit, &c.*] Expecta, habebis me supremi itineris comitem, nolo tibi superesse, antevertam certe.

748. *Quamvis capulum, &c.*] Præoccupare filii mortem festinans duplici voluit mortis anchora niti. gladium capulo tenus in viscera adegerat, inde se in mare præcipitavit.

752. *Inclinant jam, &c.*] Epilogus pugnæ navalis. Victoria inclinabat, & victi meditabantur fugam. Constat epilogus affectibus variis, à miserabili facie urbis Massiliæ, in quo ingens luctus virorum ac mulierum ortus, omnia miscebat. *Hort. Ducum.*] Massiliensium, L. Domitii & L. Nasidieni. vide adnotata ad ℣. 29. & 916. supra, sed vide an dicat, inclinare fata ducum Rom. & Massil. Bruti jam victoris, Domitii victi.

753. *Grajæ pars.*] Massiliensis. supra ℣. 340. Ex Massiliensium classe quinque sunt depressæ, quatuor captæ. com. civil. bell. 2.

754. *Aliæ mutato.*] Captæ.

755. *Victores.*] Romanos.

758. *Con-*

Conjux sæpe sui, confusis vultibus unda,
Credidit ora viri, Romanum amplexa cadaver:
Accensisque rogis miseri de corpore trunco
Certavere patres. at Brutus in æquora victor,
Primus Cæsareis pelagi decus addidit armis.

M. AN-

758. *Conjux sæpe sui, &c.*] Litori appulsa cadavera lacera jam atque exesa non agnoscebantur. uxores itaque cadavera Romanorum pro suis amplexæ sunt. Patres contendebant de cadaveribus, quæ suorum filiorum esse volebant, ut ea cremarent.

762. *Primus Cæsareis.*] Primus è Cæsarianis ducibus navalis pugnæ gloriam addidit terrestribus Cæsaris victoriis.

M. ANNÆI LUCANI
CIVILIS BELLI,
SIVE
PHARSALIÆ,
LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

Castra Ducis castris ad Celsa quartus Ilerdam
Confert in tumulo, qui pene est obrutus imbri,
Enatat hinc Cæsar. Sicoris diducit & undas:
Petreique fugam sequitur vicinia, pacem
Incipit; at subita Petrei cæde repellit:
Qui mox esuriens veniam vitamque precatur.
Pugnat in Adriaca posthæc Antonius unda:
Vultejusque cadit, Libyæ te Curio mactat.

At procul extremis terrarum Cæsar in oris
Martem sævus agit non multa cæde nocentem,
Maxima sed fati ducibus momenta daturum.

Jure

1. *At procul, &c.*] Ad Massiliam ita pugnatum fuit. Hic relicto in obsidione Bruto, ad bellum Hispanicum transit Poëta. Cæsar tribus legionibus ad Massiliam relictis, cum pari numero in Hispaniam ire perrexerat: jussis legionibus, quæ non longo intervallo sequebantur, suis vestigiis instare. *At procul.*] *At* transitionis particula quartum librum orditur & quidem imitatione Virgiliana: *At regina gravi jam dudum saucia cura, &c.* Hortens. *Extremis terrarum Cæsar.*] In Hispania, Hesperia in ultima bellum gerit Cæsar.

2. *Non multa cæde nocentem.*] Duces enim Pompejani omnium rerum inopia pressi se Cæsari dediderunt. infra vs. 354.

3. *Maxima, &c.*] Multum adjumenti & momenti allaturum Cæsari melius persequuturo summam & caput belli; postquam desiisset ipse timere, Pompejus

Jure pari rector castris Afranius illis,
Ac Petrejus erat: concordia duxit in aquas
Imperium commune vices, tutelaque valli
Pervigil alterno paret custodia signo.
His præter Latias acies erat impiger Astur,
Vectonesque leves, profugique à gente vetusta
Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberis.
Colle tumet modico, lenique excrevit in altum
Pingue solum tumulo: super hunc fundata vetusta
Surgit Ilerda manu: placidis prælabitur undis
Hesperios inter Sicoris non ultimus amnes,
Saxeus ingenti quem pons amplectitur arcu,
Hybernas passurus aquas. at proxima rupes
Signa tenet Magni: nec Cæsar colle minore

Ca-

pejus sperare auxilium à legatis suis legionibusque in Hispania. *Fati momenta.*] Belli Imperatoribus res magni ponderis daturum. Innuit reliquum belli civilis è victoria belli Hispanici, suum exitum habiturum. *Ducibus.*] Cæsari ac Pompejo. *Hortens.*

4. *Jure pari rector castris Afranius.*] Potestate æquali, fide & amore mutuo, cura pari, & alterna imperii vice in tutandis castris. Adventu enim Vibullii Rufi à Pompejo missi, Afranius, Petrejus, Varro, legati Pompeji officia inter se partiuntur: ut Varro cum duabus legionibus ulteriorem Hispaniam tueatur: Petrejus cum duabus legionibus & auxiliis Lusitaniæ, Celtiberiæ, Cantabriæ, &c. ad Afranium proficiscatur, qui ipse Hispaniæ citerioris partem max. cum tribus legionibus obtineat; constituuntque bellum ad Ilerdam propter loci opportunitatem gerere.

7. *Pervigil custodia.*] Custodes. *Alterno signo.*] Nunc enim Petrejani, nunc Afraniani vallum custodiebant. *Sulpit.*

8. *His præter Latias, &c.*] Præter Rom. legiones quinque, erant in Petreji & Afranii castris, Asturum, Vectonum, Celtiberorum (qui ex Celtis, Gallia sua relicta, & Pyrenæos saltus transgressis ad Iberum fluv. consederant oriundi, erant) & aliarum Hispaniæ utriusque gentium cohortes 80. equitum 3000. *Astur, Vectonesque.*] Gentes Hispaniæ.

10. *Gallorum Celtæ.*] Celtæ qui in Iberiam migrarunt Celtiberi sunt appellati. Celtæ enim nostra lingua Galli dicuntur, ut Cæsar inquit. *Sulpit.*

11. *Colle tumet modico, &c.*] In colle leviter ascendenti sita est Ilerda, in solo fertili, XX. M. passus ab Ibero, citra Sicorim fluv.

14. *Hesperios inter Sicoris.*] Sicoris in Pyrenæis jugis ortus labitur præter Ilerdam, & longius devectus in meridiem, tandem Ibero miscetur. *Hortens.*

15. *Pons amplectitur arcu.*] Pons iste erat ab occidua parte Ilerdæ, & in potestate Afranianorum.

16. *At proxima rupes, &c.*] In colle Ilerdæ vicino Pompejani castra habebant.

17. *Nec Cæsar colle minore Castra levat.*] In alio sub castris Afranii Cæsar attollit castra.

 18. *Me-*

Castra levat: medius dirimit tentoria gurges.
Explicat hinc tellus campos effusa patentes,
Vix oculo prendente modum, camposque coërcet
Cinga rapax, vetitus fluctus, & littora cursu
Oceani pepulisse suo: nam gurgite misto,
Qui præstat terris, aufert tibi nomen Iberus.
Prima dies belli cessavit Marte cruento,
Spectandasque ducum vires, numerosaque signa
Exposuit: piguit sceleris: pudor arma furentum
Continuit: patriæque, & ruptis legibus unum
Donavere diem. prono cum Cæsar Olympo
In noctem subita circumdedit agmina fossa,
Dum prima præstant acies, hostemque fefellit,
Et prope consertis obduxit castra maniplis.

Luce

18. *Medius dirimit tentoria gurges.*] Sicoris (inquit Sulpitius) interfluit utraque castra, verum cum Ilerda, & utraque castra fuisse citra Sicorim videantur ex iis quæ acta utrinque fuerint: locum hunc vix explicabilem fatetur Glareanus, nisi intelligatur aliquam Afraniorum partem ultra flumen fuisse. vide notam ad 147. vſ. infra.

19. *Explicat hinc tellus.*] Hinc se per planum extendit campus ultra quam oculis possit prospici.

20. *Coërcet.*] Terminat.

21. *Cinga rapax.*] Fluv. ab orientali castrorum parte, uti Sicoris ab occidua. *Vetitus fluctus.*] Nam in ipso cursu, Ibero celeberrimo omnium totius Hispaniæ amniam miscetur, vetusque nomen amittit; perinde ut Mosella, ubi Rheno fuerit confusus. *Hortens.*

22. *Gurgite misto, &c.*] Sub Ilerda influit Iberum, qui fluv. adimit nomen Cingæ, nomen dat Iberiæ.

23. *Qui præstat terris.*] Qui infinitis partibus præstantior est in Hispaniis, aversio. *Hortens.*

24. *Prima dies, &c.*] Primo die post castra collata, nihil gestum est, copias tantum utrinque eduxērunt atq; ostentarunt.

26. *Sceleris.*] Belli civilis.

28. *Prono cum Cæsar Olympo.*] Vespero Olympum claudente, id est, Sole occidente.

29. *In noctem subita, &c.*] Cæsar ubi cognovit per Afranium stare, quo minus prælio dimicaretur; ab infimis radicibus montis, intermissis passibus 400. castra facere constituit. à fronte contra hostem pedum 13. fossam fieri jussit. prima & secunda acies in armis permanebat. post hos opus in occulto acies tertia faciebat. sic omne prius est perfectum, quam ab Afranio intelligeretur castra muniri. Comm. 2. civ. bell.

30. *Dum primæ præstant.*] Hoc est, ante stant ne ab Afranianis Cæsarianorum studium & labores observarentur. *Hortens.* *Hostemque fefellit, Et prope, &c.*] Afranius Petreiusque operis impediendi causa, copias suas ad infimas montis radices producunt, & prælio lacessunt; neque idcirco Cæsar opus intermittit, &c.

32. *Luce*

Luce nova collem subito conscendere cursu,
Qui medius tutam castris dirimebat Ilerdam,
Imperat, huc hostem pariter terrorque, pudorque
Impulit: & rapto tumulum prior agmine cepit.
His virtus, ferrumque locum promittit: at illis
Ipse locus. miles rupes oneratus in altas
Nititur: adversoque acies in monte supina
Hæret, & in tergum casura, umbone sequentis
Erigitur. nulli telum vibrare vacabat,
Dum labat, & fixo firmat vestigia pilo,
Dum scopulos, stirpesque tenent, atque hoste relicto
Cædunt ense viam. vidit lapsura ruina
Agmina dux, equitemque jubet succedere bello,
Munitumque latus lævo praducere gyro.
Sic pedes ex facili, nulloque urgente receptus,
Irritus, & victor subducto Marte pependit.
Hactenus armorum discrimina. cetera bello

Fata

32. [*Luce nova collem, &c.*] In planitie inter opp. Ilerdam & Afranii castra tumulus erat, quem si occupasset Cæsar, omni commeatu ab oppido & ponte se interclusurum hostes sperabat. eductis itaque legionibus 3. aciem instruit, unius legionis antesignanos præcurrere atque occupare eum tumulum jubet. qua re cognita, cohortes Afranii quædam breviore itinere eundem occupant, repelluntque Cæsarianos: hic autem & sub ipso oppido horis quinque pugnatum est.

34. *Hostem, &c. at illis.*] Afranian.

36. *His virtus, &c. miles rupes.*] Cæsarian.

37. *Oneratur, &c.*] Armis.

38. *Adversoque acies, &c.*] Supino pectore arduum collem ascendentes milites Cæs. ac retro casuri, nisi sequentium à tergo clypeis sustentati fuissent.

42. *Hoste relicto.*] Non directo in hostem telo, non habito hostis respectu.

43. *Cædunt ense viam.*] Cædendo perviam faciunt. *Grotius.* *Cædunt ense viam.*] Virgulta amputantes & vepres, viam sibi aperiunt.

44. *Equitemque jubet, &c.*] Submissus à Cæsare equitatus, latera perequitans, commodiorem ac tutiorem suis receptum dat.

47. *Irritus.*] Re infecta. *Victor subducto, &c.*] Dirempto prælio, utrique se superiores discessisse existimaverunt.

48. *Hactenus armorum.*] Huc usque pugnam ad Ilerdam commemoravit: Jam describit inundationem, qua fluminibus vastè restagnantibus, in subitum discrimen adductus fit Cæsar; quod omnis evagandi facultas pabulatoribus esset adempta, itineribus diluvio aquarum infessis, & pontibus vi & impetu fluminis abruptis. Simul Poëta varias inundationis causas adfert. *Hortensius.*

49. *Va-*

Fata dedit variis incertus motibus aër.
Pigro bruma gelu, siccisque Aquilonibus hærens,
Æthere constricto pluvias in nube tenebat.
Urebant montana nives, camposque jacentes
Non duratura conspecto sole pruinæ:
Atque omnis propior mergenti sidera cœlo
Aruerat tellus hyberno dura sereno.
Sed postquam vernus calidum Titana recepit
Sidera respiciens delapsæ portitor Helles,
Atque iterum æquatis ad justa pondera Libræ
Temporibus vicere dies: tunc, sole relicto,
Cynthia quo primum cornu dubitanda refulsit,
Exclusit Boream, flammasque accepit ab Euro.

Ille

49. *Variis incertus motibus aër.*] Biduo quo hæc gesta sunt, tanta tempestas coorta est, ut nunquam illis locis majores aquas fuisse constaret, &c. Comment. 2.

50. *Pigro bruma gelu, &c.*] Propter Aquilonem continuum gelida & sicca præcesserat hyems, neque nubibus gravidis dissolvi licitum congelato aëre.

52. *Urebant montana nives, &c.*] Ita Virgilius; *penetrabile frigus adurat. Perusti artus membra torrida gelu*, dixit Liv. lib. 21. & Tacit. lib. 13. *Ambusti multorum artus vi frigoris.* quod prius dixerat Xenophon. ἦν δὲ χιὼν πολλὴ ψῦχος οὕτως, ὥστε τὸ ὕδωρ, &c. καὶ τῶν ἀλλήλων πολλῶν καὶ ῥῖνες ἀπεκαίοντο καὶ ὦτα. Neque tamen Aristoteli assentior, qui 4. Meteor. fieri hoc vult διὰ τὸ συνάγεσθαι ἐν αὐτῷ περιϊστάμενον τὸ θερμόν. Sed propter calorem innatum restinctum in herbis plantisque, humoremque vividum à frigore depulsum, ita ut tanquam ignis calore adustæ inarescant. ψυχρὸς ἄνεμος βορέης πνεύσει. & mox, καταφάγεται ὄρη, καὶ ἔρημον ἐκκαύσει, καὶ ἀποσβέσει χλόην ὡς πῦρ. tanquam ignis. Ecclesiast. cap. 33.

53. *Non duratura, &c.*] Primo sole solvendæ.

54. *Atque omnis, &c.*] Atque omnis tellus Hesperiæ, Occidenti, quo mergi videntur stellæ, subjecta, aruerat, constricta hyberno gelu & frigore.

56. *Sed postquam vernus, &c.*] Postquam vero Sol ingressus est signum Arietis quo vectus Phrygus pontum transfretasse fingitur, delapsa sorore Helle, quæ ponto nomen reliquit.

57. *Respiciens, &c.*] Effigiatur averso capite respiciens Aries.

58. *Æquatis ad justæ, &c.*] Æquata jam nocti die. Æquinoctio verno; perinde ac Autumnali, ubi sol Libram ingreditur.

59. *Vicere dies.*] Dies longiores fuere noctibus. *Tunc, sole relicto.*] Tunc Lunæ à coitu novæ, recedentis à Sole cornua nondum apparebant. *Si nigrum obscuro comprenderit aëra cornu, Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.* Virg. 1. Georg.

60. *Dubitanda.*] Cum suo exortu dubia est & incerta, neque cornua apparent.

61. *Boream.*] Αἰθρηγενέτην, serenitatis jam per totam hyemem autorem,

Ille suo nubes quascunque invenit in axe,
Torsit in occiduum Nabatæis flatibus orbem.
Et quas sentit Arabs, & quas Gangetica tellus
Exhalat nebulas, quicquid concrescere primus
Sol patitur, quicquid cœli fuscator Eoï
Impulerat Corus, quicquid defenderat Indos:
Incendere diem nubes oriente remotæ,
Nec medio potuere graves incumbere mundo,
Sed nimbos rapuere fuga. vacat imbribus Arctos,
Et Notus; in solam Calpen fluit humidus aër.
Hic ubi jam Zephyri fines, & summus Olympi
Cardo tenet Tethyn, vetitæ transcurrere densos
Involvere globos, congestumque aëris atri
Vix recipit spatium, quod separat æthere terram.
Jamque polo pressæ largos densantur in imbres;
Spissatæque fluunt: nec servant fulmina flammas,

Quam-

rem, pluviæque abactorem. *Flammasq; accepit ab Euro.*] Calorem ac ruborem, venti pluviæque præsagia. *Vento semper rubet aurea Phœbe.* 1. Georg.

62. *Ille suo nubes, &c.*] Eurus nubes omnes ex Eois partibus impulit in Occiduas.

63. *Nabatæis flatibus orbem.*] Eois: orientalibus. Nabatæi autem incolæ sunt Arabiæ Felicis.

64. *Gangetica.*] India, quam Ganges perlabitur.

65. *Primus, &c.*] Oriens, nobis matutinus.

66. *Cœli fuscator Eoi, &c.*] Eoum cœlum obscurans inductis nubibus Corus.

67. *Corus.*] Sive Caurus, quem Græci ἀργεστὴν nominant, adversus Aquilonem flat. *Hortens. Quicquid defenderat Indos.*] Quæcunque nubes Solis æstum Indis arcuerat, ardoremque temperaverat.

68. *Incendere.*] Inflammarunt aërem, unde pluviæ & tonitrua nascuntur. *Oriente remotæ.*] Euri impetu actæ ex oriente.

69. *Graves incumbere mundo.*] Aqua plenæ.

70. *Vacat imbribus Arctos.*] Nec non ab Arcto & Noto congeruntur nubes in Hispaniam, ubi Calpe promontorium Bæticæ, una è columnis Herculis, *Gibraltar.*

71. *In solam Calpen.*] In Hispaniam. à parte totum.

72. *Hic ubi jam Zephyri fines.*] Hic, ad extremum Occidentem, unde Zephyrus flare, & cœlum pronum mari conjungi vulgo creditur, conglobatæ nubes hærebant, ulterius progredi inhibitæ.

74. *Congestumque, &c.*] Et spacium, quo distat terra ab æthere, vix recipit congeriem nubium.

76. *Polo pressæ, &c.*] Nubes coactæ in aëre dissolvuntur in pluviam.

77. *Spissatæque fluunt.*] Condensatæ toto æthere pluviam fundunt. *Hortens. Nec servant, &c.*] Extinguuntur enim à nimbis.

78. *Quam-*

Quamvis crebra micent: exſtinguit fulgura nimbus.
Hinc imperfecto complectitur aëra gyro
Arcus, vix ulla variatus luce colorem,
Oceanumque bibit, raptoſque ad nubila fluctus
Pertulit, & cœlo defuſum reddidit æquor.
Jamque Pyrenææ quas nunquam ſolvere Titan
Evaluit, fluxere nives, fractoque madeſcunt
Saxa gelu. tum, qua ſolitis è fontibus exit,
Non habet unda vias: tam largas alveus omnis
A ripis accepit aquas. jam naufraga campo
Cæſaris arma natant, impulſaque gurgite multo
Caſtra labant: alto reſtagnant flumina vallo.
Non pecorum raptus faciles, non pabula merſi
Ulla ferunt ſulci: tectarum errore viarum
Fallitur occultos ſparſus populator in agros.

Jam-

78. *Quamvis crebra micent.*] Verſus hic jam olim mihi ſuſpectus fuit. Et certè deeſt in Ms. P. & in Ms. T. aſſcriptus demum manu recentiore. *Grotius.*

79. *Hinc imperfecto, &c.*] Non ut alias in arcum incurvata è fulgore Solis in nubem concavam & roridam ex adverſo ſitam refracto, ſed propter denſitatem nubium, nec coloribus diſtincta nec arcu completa, *Concipit Iris aquas, alimentaque nubibus adfert.* attollit aquas maris refunditque in terras, *& bibit ingens Arcus.* Virg. 1. Georg. *Ecce autem bibit arcus, pluet, credo hercle hodie.* Plauti Curculio.

80. *Vix ulla variatus, &c.*] Docet in denſa & obſcura nube ita arcum apparuiſſe, ut vix fuerit conſpicuus. *Hortenſius.*

82. *Et Cælo defuſum, &c.*] Ita emendavimus pro *diffuſum.* Aquas è cælo lapſas cælo reddidit. *Grotius*

83. *Jamque Pyrenææ, &c.*] Enumeratis operoſe reſtagnationis cauſis, earum effectus nunc commemorat. Et orditur à nivibus Alpinis Pyrenæorum montium, qui Galliam ab Hiſpania ſeparant. *Hortenſ. Jamque Pyrenææ, &c.*] E Pyrenæis montibus liquefactæ defluunt nives. Ita Com. 1. de bel. civ. tum autem ex omnibus montibus nix profluit, ac ſummas ripas fluminis ſuperavit, ponteſque ambos, quos C. Fabius fecerat, uno die interrupit, &c.

84. *Fractoque gelu.*] Glacies tot annos durata, ſoluta fuit.

85. *Tum, qua ſolitis, &c.*] Pluvios exundantes non capit ſuus alveus. *Expatiata ruunt per apertos flumina campos.*

87. *Naufraga campo, &c.*] Quaſi naufragi in ſumma aqua totis campis Cæſaris caſtra & milites fluitarunt.

90. *Non pecorum raptus faciles, &c.*] Cinga & Sicoris, inter quæ flumina caſtra Cæſ. poſita ſunt, ſpatio millium 30. tranſiri neutrum poterat. neque frumentum ſupportare civitates quæ ad amicitiam Cæſaris acceſſerant, neque pabulatum progredi aut progreſſi longius redire in caſtra poterant, &c. Comment. 1.

92. *Occultos, &c.*] Aqua tectos.

93. Jam-

Jamque comes semper magnorum prima malorum
Sæva fames aderat: nulloque obsessus ab hoste
Miles eget, toto censu non prodigus emit
Exiguam Cererem. Prô lucri pallida tabes!
Non deest prolato jejunus venditor auro.
Jam tumuli, collesque latent: jam flumina cuncta
Condidit una palus, vastaque voragine mersit.
Absorpsit penitus rupes, ac tecta ferarum
Detulit, atque ipsas hausit: subitisque frementes
Vorticibus contorsit equos, & reppulit æstus
Fortior Oceani: nec Phœbum surgere sentit
Nox subtexta polo: rerum discrimina miscet
Deformis cœli facies, junctæque tenebræ.
Sic mundi pars ima jacet, quam zona nivalis,
Perpetuæque premunt hyemes: non sidera cœlo
Ulla videt, sterili non quicquam frigore gignit,
Sed glacie medios signorum temperat ignes.
Sic, ô summe parens mundi, sic sorte secunda
Æquorei rector facias Neptune tridentis:

Et

93. *Jamque comes, &c.*] Restagnatio magnas difficultates Cæsaris exercitui attulit & quasi obsidione pressit. jamque commeatus inopia ad denarios 50. in singulos modios annona pervenerat, militum vires dimitutæ, atque incommoda indies augebantur.

95. *Censu non prodigus emit.*] Peculio, stipendio, patrimonio.

96. *Exiguam Cererem.*] Frumenti modicum, vel panis frustum parvum. *Prô lucri pallida tabes.*] Exclamatio. infames caupones & institores, qui panem suum ipsi famelici precio vendunt. De avaro ejusmodi qui in obsidione Prænestina murem captum ducentis potius denariis vendere, quam ipse leniendæ famis gratia edere voluit, adeoque periit, vide Liv. 23. lib. Front. 4. cap. 5. Plin. 8. cap. 57.

102. *Æstus Fortior Oceani.*] Fluctibus & impetu ipsa inundatio vehementior æstu maris.

103. *Nec Phœbum, &c.*] Neque propter tenebras densas apparuit Sol ortus, aut discernebatur dies à nocte.

106. *Sic mundi pars ima jacet.*] Quales tenebræ hyemesque perpetuæ urgent plagas extremas utrique polo subjectas, siderum aspectus expertes, frigore steriles.

109. *Sed glacie medios, &c.*] Sed suo frigore temperant æstum zonæ mediæ, ut interjectæ sint habitabiles.

110. *Sic, ô summe parens mundi.*] Apostrophe ad Jovem & Neptunum, cum voto ut bellum civile diluvio mergant. *Forte secunda, &c.*] Cui in divisione regni Saturni cecidit imperium pelagi sorte secunda.

112. Tu

Et tu perpetuis impendas aëra nimbis:
Tu remeare vetes quoscunque emiseris æstus.
Non habeant amnes declivem ad litora cursum,
Sed pelagi referantur aquis: concussaque tellus
Laxet iter fluviis. hos campos Rhenus inundet,
Hos Rhodanus: vastos obliquent flumina fontes.
Rhiphæas huc solve nives, huc stagna, lacusque,
Et pigras, ubicunque jacent, effunde paludes:
Et miseras bellis civilibus eripe terras.
Sed parvo Fortuna viri contenta pavore,
Plena redit, solitoque magis favere secundi,
Et veniam meruere Dei. jam clarior aër,
Et par Phœbus aquis, densas in vellera nubes
Sparserat, & noctes ventura luce rubebant:
Servatoque loco rerum, discessit ab astris
Humor, & ima petit, quicquid pendebat aquarum.

Tol-

112. *Tu perpetuis, &c.*] Jupiter.

113. *Tu remeare, &c.*] Neptune.

114. *Non habeant amnes, &c.*] Non deferant fluvii aquas suas in mare; sed repellantur.

115. *Concussaque tellus, &c.*] Neptuni tridente, terræ motu quassata tellus iter amnibus aperiat.

116. *Hos campos Rhenus inundet.*] Huc, in Hispaniam fluvios divertant ex Germania & Gallia Rhenus atque Rhodanus, huc confluant nives è montibus Rhiphæis, huc stagna, lacus, paludes.

117. *Obliquent flumina.*] Obliquos habeant, & per totam longitudinem, alveis transversis emittant.

118. *Riphæas.*] Hyperboreas & Scythicas. *Sulpit.*

120. *Eripe terras.*] Libera, submergendo Cæsarem cum exercitu.

121. *Sed parvo Fortuna, &c.*] Sed destitutum ad modicum temporis Cæsarem & leviuscula calamitate territum, ampla mox & indulgentior insequuta est Fortuna.

122. *Plena.*] Favens: & tanquam propitia mater, cepit illi adblandiri. *Hort.*

123. *Veniam meruere Dei.*] Præteritam noxam insequenti successu abunde compensantes.

124. *Par Phœbus aquis.*] Dispergendis nubibus atque in raritatem & candorem vellerum attenuandis valens. νίφεα περιπέφθεν, Οἷα μάλιστα πόκοισιν ἐοικότα.

125. *Noctes ventura luce, &c.*] Longæ tenebræ adventante luce paulatim fugabantur; ea ferme facie, quæ est diei illucescentis primulum. *Grotius.* *Noctes ventura luce rubebant.*] Sub occasum Solis, rubor erat insequentis diei serenitatis præsagium. *vel*, die illucescente primulum rubescebat cœlum, non tenebris offusum, ut modo ℣. 103.

126. *Discessit ab astris, &c.*] Decidit, quicquid pluviarum in nubibus suspensum erat.

130. *Ut-*

Tollere silva comas: stagnis emergere colles
Incipiunt, visoque die durescere valles.
Utque habuit ripas Sicoris, camposque reliquit,
Primùm cana salix madefacto vimine parvam
Texitur in puppim, cæsoque inducta juvenco
Vectoris patiens tumidum superenatat amnem.
Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus
Navigat Oceano: sic cum tenet omnia Nilus,
Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.
His ratibus trajecta manus festinat utrinque
Succisum curvare nemus: fluviique ferocis
Incrementa timens, non primis robora ripis
Imposuit: medios pontem distendit in agros.
Ac ne quid Sicoris repetitis audeat undis,
Spargitur in sulcos, & scisso gurgite rivis
Dat pœnas majoris aquæ. Postquam omnia fatis

Cæsa-

130. *Utque habuit ripas Sicoris.*] Alveo jam suo Sicorim capiente: cessante inundatione.

131. *Primum cana, &c.*] Imperat militibus Cæsar, ut naves faciant cujus generis eum superioribus annis usus Britanniæ docuerat, carinæ ac statumina ex levi materia fiebant: reliquum corpus navium viminibus contextum coriis integebatur. Comment. 1. *Ad eam* (inquit Plin. lib. 4. cap. 16.) *Britanni vitilibus navigiis corio circumsutis navigant.*

132. *Juvenco, &c.*] Corio bubulo, Synecd.

134. *Sic Venetus stagnante Pado.*] Cujusmodi navigiis utuntur Veneti se effundente Pado, Britanni in Oceano ventis placido, Ægyptii inundante Nilo: papyrus autem frutex est palustris, unde Ægyptii navigia contexunt, uti ex libro ejus vela, tegetes, funes, vestes, &c.

136. *Conseritur.*] Contexitur Ægyptiaca cymba bibula papyro. Alibi dictum Memphim regiam Ægypti fuisse, & hodie Cairum appellari. *Hortens.*

137. *His ratibus trajecta, &c.*] Naviculas has cartis junctis devehit noctu Cæsar M. passuum à castris 22. quibus trajecti milites, ulteriore ripa occupata atque munita, succidit materiam ponti faciendo, quem biduo perficit. ita rei frumentariæ & pabulationi affatim consultum.

138. *Succisum curvare nemus.*] Materiam quærere ponti faciendo. *Grot. Fluviique ferocis, &c.*] Timens ne Sicoris impetuosus augeretur ac cresceret.

141. *Ac ne quid Sicoris, &c.*] Cæsar, ne semper magno circuitu per pontem equitatus esset mittendus, nactus idoneum locum, fossas pedum 30. in latitudinem complures facere instituit, quibus partem aliquam Sicoris averteret, vadumque in eo fluv. efficeret. Comment. 1. Has prioris inundationis pœnas dedisse Sicorim dicit poëta.

143. *Postquam omnia, &c.*] Afranius & Petreius intercluso sibi à Cæsa-

Cæsaris ire videt, celsam Petrejus Ilerdam
Deserit: & noti diffisus viribus orbis,
Indomitos quærit populos, & semper in arma
Martis amore feros, & tendit in ultima mundi.
Nudatos Cæsar colles, desertaque castra
Conspiciens, capere arma jubet: nec quærere pontem,
Nec vada, sed duris fluvium superare lacertis.
Paretur: rapuitque ruens in prœlia miles,
Quod fugiens timuisset, iter. mox uda receptis
Membra fovent armis, gelidosque à gurgite cursu
Restituunt artus, donec decresceret umbra
In medium surgente die. jamque agmina summa
Carpit eques, dubiique fuga, pugnæque tenentur.
Attollunt campo geminæ juga saxea rupes

Valle

ris equitatu frumento pabuloque, defectione item civitatum & Cæsaris amicitiam secutarum, permoti, in Celtiberiam bellum transferre statuunt, quæ in amicitia permanserat Pompeji, magnis ejus in Sertoriano bello affecta beneficiis, & quod Cæsaris nomen in barbaris erat obscurius.

145. *Orbis.*] Regionis in qua erant, ad Cæs. jam inclinantis.

146. *Indomitos, &c.*] Celtiberos.

147. *In ultima mundi.*] In ulteriorem Hispaniam.

148. *Nudatos Cæsar colles, &c.*] De tertia vigilia Afranius atque Petreius castra moverant, omnibus copiis Sicorim transierant, ad Iberum recto maturantes itinere. Quod ubi Cæsar per exploratores cognoverat, duas Aftanianorum legiones Sicorim traduxisse, castra ad Octogesam oppidum ad Iberum positum munita, ibi naves conquisitas è quibus junctis ponte facto exercitum trajicerent: ille equites fluvium multo opere vix aversum tentare & transire jussit, magno jumentorum numero in flumine supra atque infra constituto & pedites transire ausos traduxit.

149. *Nec quærere pontem.*] Pons enim magnum circuitum habebat.

150. *Fluvium superare.*] Tranare.

151. *Paretur.*] Cuncti scil. obtemperant. *Rapuitque.*] Hoc est, celeriter amnem ingressus est. *Rapuitque, &c.*] Et persequendi hostis studiose alto & rapido flumini committunt milites Cæs. quod vel ipsi fugientes è bello vix tentassent.

152. *Mox uda receptis, &c.*] Udi gelidique à trajectione corpora reficiunt, cursuque calefaciunt ad meridiem usque, ne defessi prælio objiciantur.

155. *Jamque agmina, &c.*] Equitatus Cæsaris novissimum hostium agmen consequutus, premere eos, morari, atque iter impedire cœpit.

157. *Attollunt campo, &c.*] A millibus passuum quinque campestris itineris, exploratores, retulere, montes, difficilia atque angusta loca excipere. Laborabat itaque Cæsar ne Afraniani his angustiis occupatis & suis prohibitis, exercitu Iberum trajecto, è manibus dimissi bellum transferrent in Celtiberos & remotas gentes.

160. *Hoste*

Valle cava media: tellus hinc ardua celsos
Continuat colles: tuta quos inter opaco
Anfractu latuêre via: quibus hoste potito
Faucibus, emitti terrarum in devia Martem,
Inque feras gentes Cæsar videt. Ite sine ullo
Ordine, ait, *raptumque fuga convertite bellum,*
Et faciem pugnæ, vultusque inferte minaces:
Nec liceat pavidis ignava occumbere morte:
Excipiant recto fugientes pectore ferrum.
Dixit: & ad montes tendentem prævenit hostem.
Illic exiguo paulum distantia vallo
Castra locant. postquam spatio languentia nullo
Mutua conspicuos habuerunt lumina vultus,
Et fratres, natosque suos videre, patresque;
Deprensum est civile nefas. tenuêre parumper
Ora metu: tantum nutu, motoque salutant
Ense suos. mox ut stimulis majoribus ardens
Rupit amor leges, audet transcendere vallum
Miles, in amplexus effusas tendere palmas.
Hospitis ille ciet nomen; vocat ille propinquum:

Admo-

160. *Hoste potito.*] Afranianis.
161. *Faucibus.*] Angustiis. Furcis.
163. *Raptumque fuga, &c.*] Nolite pati hostem, bellum, certam victoriam vobis eripi per fugam.
164. *Et faciem, &c. Nec liceat, &c.*] Ne pereant ignavi & fugientes acceptis in tergo vulneribus, convertite, excipiantque adverso pectore tela.
167. *Et ad montes, &c.*] Cæsar diverso itinere per valles maximas & saxa prærupta, angustiis & montibus occupatis, ex magnis rupibus nactus planiciem, contra hostem aciem instruxit. Afranius utrinque pressus, ibi constitit. Cæsar, intercluso omni ad Iberum itinere, quam proxime hostem potest, castra communivit.

169. *Postquam spatio, &c.*] Postquam milites hinc inde luminibus certis neque per castrorum distantiam (quæ modica erat) languentibus se mutuo agnoverunt, & in adversis castris fratres, natos, patres viderunt, admoniti statim nefarii quod inierant, belli, primum taciti se invicem conspiciebant, deinde salutabant eminus, mox amplexabantur. Petreii (inquit Commentariorum de civili bello autor) atque Afranii adæquationem curantium discessu, liberam nacti milites colloquii facultatem, vulgo procedunt. quem quisque in castris notum aut municipem habebat, conquirit atque vocat, agunt gratias, &c.
175. *Leges, &c.*] Quibus cautum est cum hoste colloqui aut versari.

 178. *Con-*

Admonet hunc studiis consors puerilibus ætas:
Nec Romanus erat, qui non agnoverat hostem.
Arma rigant lacrymis, singultibus oscula rumpunt:
Et quamvis nullo maculatus sanguine miles,
Quæ potuit fecisse, timet. Quid pectora pulsas?
Quid vesane gemis? fletus quid fundis inanes?
Nec te sponte tua sceleri parêre fateris?
Usqueadeóne times, quem tu facis ipse timendum?
Classica det bello; sævos tu neglige cantus:
Signa ferat; cessa: jam jam civilis Erinnys
Concidet, & Cæsar generum privatus amabit.
Nunc ades, æterno complectens omnia nexu,

O re-

178. *Consors puerilibus ætas.*] Connutritio atque acta simul pueritia.

179. *Nec Romanus erat.*] Quotquot erant in utrisque castris Romani, se invicem agnoscebant.

180. *Arma rigant lacrymis, &c.*] Præ lætitia dolori mista, & concordiæ studio votisque conquesti se cum hominibus necessariis & consanguineis arma contulisse.

182. *Quæ potuit fecisse, timet.*] Cædem, puta, fratris, patris, propinqui. *Quid pectora pulsas.*] Hæc ex persona poëtæ condolentis militum affectus, arguentisque eos sui doloris & civilis hujus belli autores, ut qui partes sequantur, à quibus eos dissuadet hortaturque eos ad concordiam.

184. *Sceleri parêre fateris?*] Imperatori scelestum bellum jubenti.

185. *Quem tu facis, &c.*] Cujus partes tu secutus, obsequio tuo & officio potentem eum & timendum facis.

186. *Classica det bello.*] Ita emendandum, pro, *dent bellum.* Cæsar classicum canere jubeat: tu ne audi. Signa moveat, ne sequere. jam pax erit. *Grotius.* *Classica dent bellum. sævos tu neglige cantus. Signa ferat, &c.*] Sic vetus scriptura, cui subrogavit vir summus: *Classica det bello.* Quid? an non classica bellum dare, juxta bene dicuntur atque buccinæ vel signa canere? Nam vulgatis sensus idem. *Classica* jussa cani ab Cæsare, *dent* potestatem pugnæ (nam qui pugnat injussu capital est) sed si classica faciant copiam prælii, tu ne audi. Nec enim, quia, cum insequenti versu dicitur: *Signa ferat*; intelligitur *Cæsar*; ideo necesse est superius tale verbum poni, ad quod idem nominativus subaudiatur. Classica igitur puta Cæsaris ad pugnam vocent. Tale est illud Ennii in annalibus:

—— *Tonsamque tenentes*
Parerent, observarent, portisculus signum
Cum dare cœpisset. Gronov.

Classica det bello, &c.] Imperator classicum canere jubeat; tu ne audi. Signa moveat; tu ne sequere. jam pax erit. Alii leg. *Classica dent bellum.*

188. *Cæsar generum, &c.*] Cæsar à vobis destitutus & in privatum redactus, redibit in gratiam cum Pompejo.

189. *Nunc ades, &c.*] Adsis ô Concordia, mundi hujus fabricæ rerumque omnium in mundo sacrum & certum vinculum, viresque tuas experiantur isti discordes.

191. Ma-

O rerum, mistique salus concordia mundi,
Et sacer orbis amor: magnum nunc secula nostra
Venturi discrimen habent. periêre latebræ
Tot scelerum: populo venia est erepta nocenti:
Agnovêre suos. prô numine fata sinistro
Exigua requie tantas augentia clades!
Pax erat, & miles castris permistus utrisque
Errabat: duro concordes cespite mensas
Instituunt, & permisto libamina Baccho.
Graminei luxêre foci: junctoque cubili
Extrahit insomnes bellorum fabula noctes;
Quo primum steterint campo, qua lancea dextra
Exierit. dum, quæ gesserunt fortia, jactant,
Et dum multa negant, quod solum fata petebant,

191. *Magnum nunc secula, &c.*] Postquam agnoverint eos esse cives suos, quos pro hostibus habuerint: satis instructi videntur ad discernendum quid faciant in posterum. periit iis omnis prætextus, sublata est omnis excusatio ignorantiæ. Manifesto omnes tenentur scelere, nisi abstineant ab hoc bello, quod infertur civibus jam non ignotis.

192. *Venturi discrimen, &c.*] Loquitur tanquam præsentia essent quæ narrat. Hactenus quæ facta sunt excusari aliquo modo possunt. In posterum verò magnum imminet periculum. nam nisi abstinetur à bello, omnes manifesto scelere contaminari necesse est. Pugnabunt in cives jam non ignotos. *Grotius.* *Discrimen venturi.*] Periculum instantium malorum. *Periere latebræ.*] Jam se impietatis excusare non possunt, quia viderunt se contrà necessarios arma ferre. *Sulpit.*

194. *Prô, numine fata, &c.*] Sed ô numina læva, fata levia, tantillam concordiæ vel speciem vel spem tanta clade compensantia. Namque ecce inter ipsa amicitiæ symbola, mensas consociatas, pocula mutua, castrenses focos, cubilia communia, jucundas utrinque recordationes actorum laborum, rerum strenue gestarum, periculorum præteritorum. Petreius, re intellecta, armat familiam, cum hac & prætoria cohorte cetratorum, barbarisque equitibus ad vallum advolat, colloquia militum interrumpit, Cæsaris milites repellit à castris, quos deprehendit, interficit, &c. flens manipulos circuit, neu se, neu Pompejum, neu Imperatorem deserant prodantque obsecrat, postulat ut renovata in duces fide jurent omnes se exercitum ducesque non deserturos, &c. Comment, 1.

196. *Pax erat, &c.*] Redit ad historiam, unde digressus fuerat. Vagabantur interim in utrisque castris utrique, haud aliter, ac si pax conciliata fuisset. *Hortens.*

197. *Duro concordes, &c.*] Dilatat narrationem à signis reconciliationis. Sunt enim amicitiæ symbola, mensæ communes. *Hortens.*

203. *Quod solum fata petebant.*] Culpam in fata confert, ut modo vs. 194.

Est miseris renovata fides, atque omne futurum
Crevit amore nefas. nam postquam fœdera pacis
Cognita Petrejo, seque, & sua tradita venum
Castra videt, famulas scelerata ad prœlia dextras
Excitat, atque hostes turba stipatus inermes
Præcipitat castris, junctosque amplexibus ense
Separat, & multo disturbat sanguine pacem.
Addidit ira ferox moturas prœlia voces:
Immemor ô patriæ, signorum oblite tuorum,
Non potes hoc causæ miles præstare Senatus,
Assertor victo redeas ut Cæsare: certè
Ut vincare potes. dum ferrum, incertaque fata,
Quique fluat multo non deerit vulnere sanguis,
Ibitis ad dominum? damnataque signa feretis?
Utque habeat famulos nullo discrimine Cæsar
Exorandus erit? ducibus quoque vita petenda est?
Nunquam nostra salus pretium, mercesque nefandæ
Proditionis erit: non hoc civilia bella,

Ut

204. *Atque omne, &c.*] Per hanc concordiam data est nefariæ cædis occasio.

205. *Nam postquam, &c.*] Namque legatos ad Cæsarem de pace miserant, fidem ab eo de sua, de Petreii & Afranii vita petierant, se statim signa translaturos promiserant.

207. *Famulas scelerata, &c.*] Ut modo nota ad ✠ſ. 194.

212. *Signorum oblite tuorum.*] Qui diversa, hoc est, hostium signa, nostris relictis, nunc sequaris.

213. *Non potes hoc causa, &c.*] Quod si causæ senatus defensor non potes efficere, ut victo Cæsare libertatis patriæ victor redeas; saltem hoc potes, ut fide servata pugnes dum vincaris.

215. *Dum ferrum, &c.*] Quandiu vobis dextra armata, dum belli eventus adhuc incertus est, quandiu calidus vobis movet circum præcordia sanguis, quem pro libertate tuenda pulchrè effundatis, placetne servitutis jugo colla submittere?

217. *Damnataque signa feretis?*] Patriæ infesta, hostilia judicata Senatus Consulto, vobisque ipsis damnata.

218. *Utque habeat, &c.*] Non habita, inquit, Bersmannus, differentia inter vos & servos sceleri assuetos. Quid si dicamus; citra pugnæ discrimen, id est, non belli fortuna coactos, sed sponte servire paratos? *Nullo discrimine.*] Ex illo Virgilii: *Tros Tyriusve mihi nullo discrimine agetur.* Hoc ne, inquit, orandus est Cæsar, ut nos sibi servire patiatur, hac sola lege, ne durius vos Pompejanos habeat, quam Cæsarianos suos? Nam alioqui, ut Tacitus inquit, *recentissimus quisque servorum & conservis ludibrio est.* Grotius.

219. *Ducibus quoque, &c.*] Nobis, ut modo nota ad ✠ſ. 205.

221. *Non hoc civilia bella, &c.*] Reddit

Ut vivamus, agunt. trahimur sub nomine pacis.
Non chalybem gentes penitus fugiente metallo
Eruerent, nulli vallarent oppida muri,
Non sonipes in bella ferox, non iret in æquor
Turrigeras classis pelago sparsura carinas,
Si bene libertas unquam pro pace daretur.
Hostes nempe meos sceleri jurata nefando
Sacramenta tenent: at vobis vilior hoc est
Vestra fides, quod pro causa pugnabitis æqua.
Sed veniam sperare licet. prô dira pudoris
Funera! nunc toto fatorum ignarus in orbe
Magne paras acies, mundique extrema tenentes
Sollicitas reges, cum forsan fœdere nostro
Jam tibi sit promissa salus. Sic fatur, & omneis
Concussit mentes, scelerumque reduxit amorem.
Sic ubi desueta silvis in carcere clauso

Man-

dit causam civilium bellorum: aut ut pugnando moriantur; aut victores suam libertatem retineant. *Hortens.*

222. *Trahimur, &c.*] In servitutem abducimur, prodimur.

223. *Non chalybem gentes.*] Quorsum tela, muri, bellicosi equi, classes; si honestius libertatem pro pace tradere, quam armis tueri liceret. *Penitus fugiente, &c.*] Penitus recondito in fodinis, apud Chalybas pop. ad fluv. Thermodoonta.

228. *Hostes nempe meos, &c.*] Cæsaris milites sacramento obstricti fidem scelestæ & injustæ causæ præstant: vobisne levior fides in causa justa propugnanda?

230. *Quod pro causa pugnabitis, &c.*] Ita rectè Ms. Non alia causa vos hostibus ignaviores estis, quam quod justum bellum geritis. nam illos scelera obdurant. *Grotius.*

231. *Sed veniam.*] Ita emendavimus pro *Et.* Est enim *ἀνθυποφορ.* *Grot.*

Prô dira, &c.] Epilogus constat pathetica exclamatione in detestanda pacis fœdera, quæ à militibus se absente cum hoste inita sunt. *Hort.* *Prô dira, &c.*] Prô pudorem extinctum! Prudent. *Qui me pudoris funere perderet.*

233. *Mundique extrema, &c.*] Dum tu externa solicitas auxilia, nos jurati in causam tuam milites te hic prodimus, vitamque tuam cum hoste paciscimur.

236. *Scelerumque reduxit amorem.*] Belli & scelestæ cædis civium. sic terror oblatus à ducibus; crudelitas in supplicio, vana religio jurisjurandi, spem præsentis deditionis sustulit, mentesque militum convertit, & rem ad pristinam belli rationem redegit. Comment. I.

237. *Sic ubi desuetæ, &c.*] Veluti feræ caveis coërcitæ, feritate deposita, manum mansuetarii pati edoctæ, & rabiem exuisse visæ, degustato tamen sanguine in pristinam redeunt truculentiam.

Mansuevêre feræ; & vultus posuêre minaces,
Atque hominem didicêre pati: si torrida parvus
Venit in ora cruor, redeunt rabiesque furorque,
Admonitæque tument gustato sanguine fauces:
Fervet, & à trepido vix abstinet ira magistro.
Itur in omne nefas: & quæ Fortuna Deorum
Invidia cæca bellorum in nocte tulisset,
Fecit nostra, fides: inter mensasque, torosque,
Quæ modo complexu foverunt pectora, cædunt:
Et quamvis primò ferrum strinxêre gementes,
Ut dextra justi gladius dissuasor adhæsit,
Dum feriunt, odêre suos, animosque labantes
Confirmant ictu. fervent jam castra tumultu,
Et scelerum turba: rapiuntur colla parentum.
Ac velut occultum pereat scelus, omnia monstra
In faciem posuêre ducum: juvat esse nocentes.

Tu

242. *Magistro.*] Custode, rectore.

245. *Fecit nostra fides.*] Ita emendans Hugo Grotius, legit, *Fecit nostra fides,* atque ita intelligit. Potuerat bellum civile deorum & fati iniquioris videri culpa: præsertim si fortuita prælia ignotos ignotis implicuissent: nunc profecto nostra est, quia alter alterum novimus, ejusque rei certi & nobis conscii sumus, nam quæ aut ignorantia, aut impetu fiunt, eorum culpa facile fato assignatur: quæ destinato καὶ ἐκ προαιρέσεως aguntur, ea non ἀτυχήματα sunt, sed ἀδικήματα. Cæterum non video cur vetus lectio *Fecit monstra fides*, tam monstro similis cuipiam videatur. Quin tentemus si quis commodus inde sensus elici possit. Petreiani, *inquit*, dum fidem jurejurando renovatam ducibus probare volunt, perpetrarunt monstrosas civium suorum cædes, quales non fortuna victoriæ insolens exercuisset in hostes deorum ira victos in ipsa confusione tumultuosi belli. Sed dispiciat lector, & infra vs. 252. appellat *monstra.*

246. *Quæ modo complexu, &c.*] Edixerat Petreius, ut, penes quem quisque sit miles Cæsaris, producatur, productos palam in Prætorio interficiunt. *Foverunt pectora.*] Addit à gestibus alios affectus, quod ea pectora confoderunt; quæ paulò antè complexi fuerant. *Hortensius.*

247. *Gementes.*] Inviti sc.

248. *Ut dextra justi, &c.*] Postquam tamen extraxissent gladium contra jus in suos hospites, cives, propinquos sæviturum, inter feriendum, odium in suos colligunt simulque exprimunt: animos scil. prius dubios & vacillantes ictu confirmant, obdurantque.

249. *Labantes.*] Deficientes.

252. *Ac velut occultum, &c.*] Ac veluti sceleris periret laus & gratia, si celaretur: portentosas cædes proferunt, cæsorum cognatorum capita ducibus præsentant.

254. Tu

Tu Cæsar, quamvis spoliatus milite multo
Agnoscis superos: neque enim tibi major in arvis
Emathiis fortuna fuit, nec Phocidos undis
Maßiliæ, Phario nec tantum est æquore gestum.
Hoc siquidem solo civilis crimine belli
Dux causæ melioris eris. polluta nefanda
Agmina cæde duces junctis committere castris
Non audent, altæque ad mœnia rursus Ilerdæ
Intendere fugam. campos eques obvius omnes
Abstulit, & siccis inclusit collibus hostem.
Tunc inopes undæ prærupta cingere fossa
Cæsar avet, nec castra pati contingere ripas,
Aut circum largos curvari brachia fontes.
Ut leti videre viam, conversus in iram
Præcipitem timor est. miles non utile clausis

Auxi-

254. *Tu Cæsar, &c.*] Cæsarem laudat à clementia, qua confessus & veneratus, reveritus atque imitatus deos, in milites adversariorum qui in sua castra venerant, non sævierit. namque hos summa diligentia conquisitos dimiserat; præter Tribunos permultos & Centuriones, qui sua voluntate apud eum permanserunt. *Grotius.* Deos tibi faventes agnoscis; qui causam tuam non felicem tantum, sed & favorabilem faciunt.

255. *Neque enim tibi, &c.*] Neque enim majorem gloriam è victoria Pharsalica, Massiliensi, Alexandrina reportasti, quam ex hac tua clementia & iracundiæ victoria, imo & hinc Deos fortunamque tibi devinctiores demeruisti. Cic. pro Marcello, Q. Ligario, &c.

256. *Emathiis fortuna fuit.*] Pharsalicis, lib. 1. ꝟs. 1. *Phocidos, &c.*] Supra lib. 3. ꝟs. 340.

257. *Phario, &c.*] Ægyptiaco. Pharos insula est & turris quæ claudit portum Alexandrinum, claustrum Ægypti maritimum.

258. *Hoc siquidem, &c.*] Quod volueris hoc scelere vacare, quo se obstrinxerunt Pompejani, approbas causam tuam esse meliorem.

259. *Polluta nefanda, &c.*] Petreiani nefandæ cædis quasi ultricibus agitati furiis, non ausi diutius sustinere Cæsarem, aquationis, pabulationis atque omnium rerum difficultatibus circumventi, consilium capiunt de revertendo ad Ilerdam.

265. *Castra pati, &c.*] Afran. castrorum procurrentes partes & vallum duci à castris ad amnes aut fontes, non passus est Cæsar.

267. *Ut leti videre viam, &c.*] Postquam sibi vallo atque fossa circumventis & aquationi interclusis mortis necessitatem imminere vident, rem ferro decernere parant. Cæsar suos ex adverso in aciem dirigit, sed pugnæ abstinet, satius ratus sine cruore eos ad deditionem cogere, quam cum suorum periculo aut hostium multo sanguine vincere.

268. *Miles non utile, &c.*] Afraniani inopia pabuli adducti, fugam parant, &

Auxilium mactavit equos: tandemque coactus
Spe posita damnare fugam, casurus in hostes
Fertur. Ut effuso Cæsar decurrere passu
Vidit, & ad certam devotos tendere mortem:
Tela tene jam miles, ait, ferrumque ruenti
Subtrahe: non ullo constet mihi sanguine bellum:
Vincitur haud gratis, jugulo qui provocat hostem.
En sibi vilis adest invisa luce juventus,
Jam damno peritura meo: non sentiet ictus,
Incumbet gladiis, gaudebit sanguine fuso.
Deserat hic fervor mentes, cadat impetus amens,
Perdant velle mori. Sic deflagrare minaces
Incassum, & vetito passus languescere bello,
Substituit merso dum nox sua lumina Phœbo.
Inde ubi nulla data est miscendæ copia mortis,
Paulatim cadit ira ferox, mentesque tepescunt.
Saucia majores animos ut pectora gestant,
Dum dolor est, ictusque recens, & mobile nervis
Conamen calidus præbet cruor, ossaque nondum
Abduxère cutem: si conscius ensis adacti
Stat

quo essent expeditiores omnia sarcinaria jumenta interfici jubent.

270. *Spe posita damnare fugam.*] Non amplius in fuga, cujus nulla jam apparet spes, fiduciam ponere. *Casurus, &c.*] Moriturus. Eduxerant enim legiones & sub castris in aciem instruxerant.

273. *Tela tene jam miles.*] Cæsar suis imperat ne tela in hostes jaciant, ne irruentibus se opponant.

275. *Vincitur haud gratis, &c.*] Non moriuntur inulti & citra damnum victoris, qui desperati & morituri ruunt in media arma.

276. *Vilis adest invisa, &c.*] Mortis secura, & vitæ pertæsa.

278. *Incumbet gladiis, &c.*] Non incumbet glad. non gaudebit repetita *non*.

279. *Deserat hic, &c.*] Defervescat iis impetus iste & libido moriendi.

280. *Sic deflagrare, &c.*] Hoc modo Cæsar passus est desiderium mortis & ardorem belli, cujus nulla iis data est copia, lentescere. *Producitur*, inquit, Cæs. *res utrisque ad solis occasum continentur: inde utrique in castra discedunt.*

283. *Miscendæ copia mortis, &c.*] Ita lib. 7. ℣. 100. *mortesque suorum Permiscere meis.* Sed & alii leg. *miscendi copia Martis.*

285. *Saucia majores, &c.*] Non secus atque ferox animus dolore recentis vulneris ad pugnam vehementius accenditur se ulturus: quod si victor sentiens se illi vulnus infixisse detrectet prælium, defervescunt mox saucio sanguis, robur, animus.

288. *Abduxere autem.*] Alii legunt *Addu-*

Stat victor, tenuitque manus; tum frigidus artus
Alligat, atque animum subducto robore torpor,
Postquam sicca rigens astrinxit vulnera sanguis.
Jamque inopes undæ, primùm tellure refossa,
Occultos latices, abstrusaque flumina quærunt:
Nec solùm rastris, durisque ligonibus arva,
Sed gladiis fodêre suis: puteusque cavati
Montis ad irrigui premitur fastigia campi.
Non se tam penitus, tam longè luce relicta
Merserit Assyrii scrutator pallidus auri.
Non tamen aut tectis sonuerunt cursibus amnes,
Aut micuère novi, percusso pumice, fontes:
Antra nec exiguo stillant sudantia rore,
Aut impulsa levi turbatur glarea vena.
Tunc exhausta super multo sudore juventus
Extrahitur, duris silicum lassata metallis.
Quoque minus possent siccos tolerare vapores,
Quæsitæ fecistis aquæ. nec languida fessi

Cor-

Adduxere: nam tunc ossa cutem adducunt, hoc est, attrahunt, quum cruor effunditur, quæ antequam id fiat, plena est sanguine. *Conscius.*] Qui scit ipsum moriturum. *Ensis. adacti.*] Mortiferi vulneris, quod ipse inflixit. *Sulpit.*

290. *Alligat.*] Stringit, debilitat. *Subducto robore.*] Enervatis viribus.

292. *Jamque, &c.*] Aquarum indigi.

295. *Puteusque cavati, &c.*] Mons effossus est. quoad putei altitudo ad situm campestrem descenderet. *Forsitan &, scrobibus quæ sint fastigia, quæris.* Virg. 2. Georg.

296. *Premitur fastigia.*] Deprimitur, effoditur puteus excavati montis ad profunda campi, quæ *fastigia* hic nominat: propriè tamen altitudinem & summitatem operis significat *fastigium.* Hortens.

297. *Tam longe, &c.*] Tam alte in terræ viscera à dio.

298. *Assyrii scrutator.*] Quod in Assyria foditur. *Pallidus auri.*] Sulfureane exhalatione è fodinis? an avaritia?

299. *Non tamen, &c.*] Non tamen deprehenderunt amnem subterraneum, aut fontis scaturiginem.

300. *Percusso pumice.*] Saxo. Pumex proprie is, qui in usu est corporum levigandorum fœminis ac viris; tum autem & libris. *Hortens.*

302. *Aut impulsa, &c.*] Nec minutissimi lapilli crepitant vena, id est, meatu fluentis aquæ. *Levi vena.*] Parvo aquarum rivulo.

304. *Extrahitur, &c. metallis.*] E fodinis.

305. *Quoque minus, &c.*] E gelidis fodinis subducti calorem aëris minus jam ferre poterant, & magis sitiebant.

306. *Nec languida, &c.*] Abstinebant à cibis ut levarent, saltem ne intenderent sitim.

308. *Auxi-*

Corpora sustentant epulis, mensasque perosi
Auxilium fecère famem: si mollius arvum
Prodidit humorem, pingues manus utraque glebas
Exprimit ora super. nigro si turbida limo
Colluvies immota jacet, cadit omnis in haustus
Certatim obscœnos miles: moriensque recepit,
Quas nollet victurus, aquas: rituque ferarum
Distentas siccant pecudes, & lacte negato,
Sordidus exhausto sorbetur ab ubere sanguis.
Tunc herbas, frondesque terunt, & rore madentes
Distringunt ramos: & si quos palmite crudo,
Arboris aut tenera succos pressère medulla.
O fortunati, fugiens quos barbarus hostis
Fontibus immisto stravit per rura veneno.
Hos licet in fluvios saniem, tabemque ferarum,
Pallida Dictæis, Cæsar; nascentia saxis
Infundas aconita palam, Romana juventus
Non decepta bibet. torrentur viscera flamma,

Ora-

308. *Auxilium fecere famem.*] Esurie enim ipsa minus sitire videbantur. *Sulpitius.* *Si mollius arvum, &c.*] E glebis terræ succulentioris humorem manibus ambabus exprimebant.

311. *Cadit omnis in, &c.*] Totus exercitus confluxit ad sordes has hauriendas plenis manibus.

312. *Moriensque recepit.*] Siti exhaustus mortique vicinus turbidam & cœnosam aquam bibit, quam servandæ vitæ certus recusasset.

314. *Distentas siccant pecudes.*] Sugunt pecudes, & lacte deficiente saniosum exugunt sanguinem.

316. *Terunt, &c.*] Contundunt ut succum eliciant.

317. *Palmite crudo.*] Vitis palmites novitios, *crudos*, hoc est, nondum sole coctos, colligebant, unde & succum exprimebant. *Hortens.*

319. *O fortunati, &c.*] His feliciores poëta eos pronunciat qui venenatis ab hoste fontibus extincti fuere. quod fecerunt in Romanos eum prosequentes barbari hostes, Jugurtha rex Numidiæ, Mithridates Ponti rex, Juba Mauritaniæ.

321. *Hos licet in, &c.*] Quod si fontes veneno serpentium aut ferarum Cæsar coram infecisset, prudentes scientesque Petreiani parati erant bibere.

322. *Pallida.*] Pallorem inducentia. *Dictæis, Cæsar.*] Cretensibus, quam tamen in Idæ (Phrygiam autem exponit interpres) jugis nasci scribit Nicander in Alexipharmacis. *Nascentia, &c.*] Unde & nomen ἐν δ' ἀγραίοις Θηλείην ἀκόνιτον ἀνεβλάστησεν ἐρίπναις. Nicand. *Quæ quia nascuntur dura vivacia caute, Agrestes aconita vocant.* Ovidius 7. Metamorphoseos.

324. *Torrentur viscera.*] Uruntur flamma intolerabili sitis.

325. *Ri-*

Oraque ficca rigent squamosis aspera linguis.
Jam marcent venæ, nulloque humore rigatus
Aëris alternos angustat pulmo meatus,
Rescissoque nocent suspiria dura palato.
Pandunt ora siti, nocturnumque aëra captant.
Expectant imbres, quorum modo cuncta natabant
Impulsu, & siccis vultus in nubibus hærent.
Quoque magis miseros unda jejunia solvant,
Non super arentem Meroën, Cancrique sub axe,
Quà nudi Garamantes arant, sedêre: sed inter
Stagnantem Sicorim, & rapidum deprensus Iberum
Spectat vicinos sitiens exercitus amnes.
Jam domiti cessêre duces: pacisque petendæ
Auctor damnatis supplex Afranius armis,
Semianimes in castra trahens hostilia turmas,
Victoris stetit ante pedes, servata precanti
Majestas, non fracta malis, interque priorem

For-

325. *Rigent.*] Aspera sunt. *Squamosis aspera linguis.*] Asperis, arescentibus. uti videre est in iis qui febri laborant.

327. *Alternos angustat pulmo meatus.*] Respirationes, τῶν εἰσπνοῶν ἢ ἐκπνοῶν.

328. *Rescissoque, &c.*] Fatiscenti ceu ulcerato, exasperato. *Suspiria.*] Halitus, emissiones anhelæ, unde suspiriosi dicti, qui difficulter respirant. *Sulpit.*

330. *Modo cuncta, &c.*] In tempestate & inundatione Sicoris. supra versu 50.

331. *Hærent in nubibus.*] Spectant nubes pluviam non emittentes. *Sulpit.*

332. *Quoque magis miseros, &c.*] Ut magis siti irritarentur, erant inter duo flumina eis conspicua. Sic Ovid. *Non facile esuriens posita retinebere mensa, Fortis equus visæ semper adhinnit equæ.* Tum periphrasticè, *Jejunium undæ*, sitim vocat. & *solvere* pro irritare seu labefactare. *Sulpit. Hortens.* *Quoque magis, &c.*] Et quod vehementius sitim irritare posset, objectis potentias moventibus.

333. *Meroën.*] Nili insulam. *Cancrique sub axe.*] Sub Tropico Cancri, qui limes est torridæ Zonæ.

334. *Garamantes arant.*] Libyæ pop.

337. *Jam domiti cessere duces.*] Tandem omnibus rebus obsessi, quartum jam diem sine pabulo retentis jumentis aquæ, ligni & frumenti inopia, colloquium petunt. & id si fieri possit, semoto à militibus loco, ubi id à Cæsare negatum, & palam si colloqui vellent, concessum est: datur obsidis loco filius Afranii. venitur in locum quem Cæsar deligit: audiente utroque exercitu, loquitur Afranius, &c. Comment. de bello civ. 1.

338. *Damnatis, &c.*] Abjectis, improbatoque bello.

340. *Servata precanti, &c.*] Utcunque supplex, mediam tamen quandam

inter

Fortunam, casusque novos, gerit omnia victi,
Sed ducis, & veniam securo pectore poscit.
Si me degeneri stravissent fata sub hoste,
Non deerat fortis rapiendo dextera leto:
At nunc sola mihi est oranda causa salutis,
Dignum donanda, Cæsar, te credere vita.
Non partis studiis agimur, nec sumsimus arma
Consiliis inimica tuis. nos denique bellum
Invênit civile duces: causæque priori,
Dum potuit, servata fides: nil fata moramur.
Tradimus Hesperias gentes, aperimus Eoas,
Securumque orbis patimur post terga relicti.
Nec cruor effusus campis tibi bella peregit,
Nec ferrum, lassæque manus. hoc hostibus unum,
Quod vincas, ignosce tuis. nec magna petuntur.
Otia des fessis, vitam patiaris, inermem

Dege-

inter fortunam priorem prosperam atque hanc adversam, retinet dignitatem, tam ducis quam victi memor.

342. *Omnia victi, &c.*] Nec inter lætam fortunam & adversam, quicquam ejus majestati diminutum est, sed omnia victi ducis præ se tulit, hoc est, officium exhibebat. *Hortens.*

343. *Securo pectore poscit.*] Impavido, in utrunque parato.

345. *Fortis rapiendo, &c.*] Qua mihi honestam mortem inferrem.

347. *Dignum donanda, &c.*] Quod te dignum existimem à quo vitæ beneficium accipiam.

348. *Non partis studiis agimur, &c.*] Non secuti sumus partes, aut Pompejanæ factionis studio arma adversus te induimus post motum hoc bellum: sed jam ante cum essemus Pompeji duces, legationis muneri, quantum in nobis erat & quoad licuit, fidem præstitimus, cedimus modo diis & necessitati fatali, neque moram injicimus Fortunæ, quo minus te evehat quo te fata vocant.

349. *Consiliis inimica tuis.*] Tuis rebus, tuæ dignitati adversantia. *Grotius.*

351. *Nil fata moramur.*] Videmus hoc agere fortunam, ut te Orbi imponat. nos ei moram injicere nolumus. *Grotius.*

352. *Tradimus Hesperias, &c.*] Tuæ fidei tradimus exercitus nostros cum Hispaniis, ita ut tibi securo de nobis & metu occidentis liberato pandatur iter adversus Pompejum in Oriente.

353. *Securumque orbis, &c.*] Permittimus te securum esse omnium periculorum, quæ à tergo ab Hispanis & Italis possent imminere. *Hortens.*

355. *Hoc hostibus unum, &c.*] Quod incruentam tibi cedamus victoriam. quo facilior in nos debes esse, quod tuo velificati sumus consilio, qui omnem iniisti rationem vincendi sine sanguine.

356. *Nec magna petuntur.*] Petimus tantum vacationem à bello.

357. *Inermem, &c.*] Bello immunem, neque enim in partes redituri sumus

Degere, quam tribuis: campis prostrata jacere
Agmina nostra putes: nec enim felicibus armis
Misceri damnata decet, partemque triumphi
Captos ferre tui: turba hac sua fata peregit.
Hoc petimus, victos ne tecum vincere cogas.
Dixerat: At facilis Cæsar, vultuque serenus
Flectitur, atque usum belli, pœnamque remittit.
Ut primum justa placuerunt fœdera pacis,
Incustoditos decurrit miles ad amnes;
Incumbit ripis, permissaque flumina turbat.
Continuus multis subitarum tractus aquarum
Aëra non passus vacuis discurrere venis,
Arctavit, clausitque animam: nec fervida pestis
Cedit adhuc: sed morbus egens jam gurgite plenis
Visceribus sibi poscit aquas. mox robora nervis,
Et vires rediêre viris. O prodiga rerum
Luxuries, nunquam parvo contenta paratu,
Et quæsitorum terra, pelagoque ciborum
Ambitiosa fames, & lautæ gloria mensæ,
Discite, quàm parvo liceat producere vitam,

Et

mus adversus te, de nobis securum perinde ac si ferro tuo ad internecionem occubuissemus omnes. precamur contra, ne victi cogamur sequi tua signa victricia & triumphos.

364. *Usum belli, &c.*] Vacationem à bello & impunitatem indulget.

365. *Justæ placuerunt fœdera pacis.*] Fœdere inter duces sancito non dubiæ ut nuper, inter milites.

366. *Incustoditos, &c.*] Non interclusos, non interdictos.

367. *Turbat.*] Turbida reddit, dum procumbit bibendi avidus.

368. *Continuus multis, &c.*] Largus & sine respiratione intermissus haustus plerisque spiritum constrinxit.

369. *Venis.*] Arteriis gutturis & pulmonum fistulis.

370. *Fervida pestis, &c.*] Vehemens & ardens sitis.

371. *Morbus egens.*] Sitis inextincta, quæ bibendo crescebat.

372. *Mox robora nervis.*] Mox rediere militibus aqua refectis vires pristinæ.

373. *O prodiga, &c.*] Occasione à beneficio aquæ redditæ, excurrit poëta in detestationem luxus delicatorum.

374. *Parvo contenta paratu.*] Iis quæ facile parantur.

376. *Ambitiosa fames, &c.*] Neque ad delicias tantum, sed ad gloriam & ostentationem. Petron. *Ingeniosa gula est, &c.*

377. *Discite, &c.*] Ex his Afranianis, quos restituit non vinum nobile & vetus, sed aqua simplex.

379. No-

Et quantum natura petat. non erigit agros
Nobilis ignoto diffusus consule Bacchus:
Non auro, murrhaque bibunt: sed gurgite puro
Vita redit. satis est populis fluviusque Ceresque,
Heu miseri, qui bella gerunt. Tunc arma relinquens
Victori miles spoliato pectore tutus,
Innocuusque suas curarum liber in urbes
Spargitur. ô quantum donata pace potitos
Excussis unquam ferrum vibrasse lacertis
Pœnituit, tolerasse sitim, frustraque rogasse
Prospera bella Deos. nempe usis Marte secundo
Tot dubiæ restant acies, tot in orbe labores:
Ut nunquam fortuna labet successibus anceps,

Vin-

379. *Nobilis ignoto, &c.*] Nobile vinum Opimio, Cæs. & Philippo, vel alio propter vetustatem ignoto nobis Consule reconditum. *Capillato diffusum consule*, inquit Juvenalis, *cujus patriam, titulumque senectus Delevit multa veteris fuligine testæ*; quem vide Sat. 5. ℣s. 30. & quæ nos ibi.

380. *Non auro, &c.*] Non aureis poculis murrhinisque. de quibus vide quæ nos ad epist. 113. Martial. lib. 14. *Gurgite puro.*] Aqua mera & simplici.

381. *Satis est populis, &c.*] Da mihi polentam & aquam inquit Epicurus, & cum Jove ipso de felicitate contenderim, Senec. epist. & Ælian. var. histor. lib. 4. cap. 13. ἄρτον μόνον, πρὸς γὰρ τῷ ποταμῷ δειπνήσειν πέποιθα. Cyrus. Ἐπεὶ τί δεῖ βροτοῖσι πλὴν δυοῖν μόνον Δήμητρος ἀκτῆς πώματός θ' ὑδρηχόου. Menand.

382. *Heu miseri, qui bella gerunt.*] Heu quot labores subeundi, quot miseriæ perferendæ iis qui castra sequuntur. *Tunc arma, &c.*] Inter alia Cæsar responderat: se nunc id non agere ut ab illis abductum exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit; sed ne illi habeant, quo contra se uti possint. proinde arma tradant, exercitum dimittant, provinciis excedant, domicilium aut possessiones qui in Hispania habent, statim, reliqui ad Varum fluv. dimittantur. Comment. civ. bel. 1.

383. *Tutus, &c.*] Hispanus miles illæsus dimittitur. Cavet Cæsar ne quid eis noceatur, ne quis invitus sacramento cogatur. Addit etiam, ut quid quisque eorum in bello amiserit restituatur, &c. Comment. civ. bel. 1.

385. *O quantum, &c. nempe usis, &c.*] O quam pœnituit Afranianos continuati tandiu belli, detrectatæ deditionis, rerum inopiæ ultra quam opus erat perpessæ, votorum pro felici bello ad deos non exaudientes solicite conceptorum, eoque magis cum videant victoribus restare tot pugnarum discrimina, &c.

390. *Ut nunquam fortuna, &c.*] Et quamvis fortuna constans adspiret iis prospera, multo tamen labore & sanguine victorias iis constaturas. *Labet successibus.*] Nutet, à secundis rebus, id quod incertum erat futurum. *Hortensius.*

391. *Ter-*

Vincendum toties: terras fundendus in omneis
Est cruor, & Cæsar per tot sua fata sequendus.
Felix, qui potuit mundi nutante ruina,
Quo jaceat jam scire loco. non prœlia fessos
Ulla vocant, certos non rumpunt classica somnos.
Jam conjux, natique rudes, & sordida tecta,
Et non deductos recipit sua terra colonos.
Hoc quoque securis oneris fortuna remisit,
Sollicitus menti quod abest favor: ille salutis
Est auctor, dux ille fuit. sic prœlia soli
Felices nullo spectant civilia voto.
Non eadem belli totum fortuna per orbem
Constitit: in partes aliquid sed Cæsaris ausa est,

Quà

391. *Terras fundendus in omneis, &c.*] Macedoniam, Ægyprum, Africam, Hispaniam rursus: omnes orbis partes.

392. *Per tot sua, &c.*] Per rot bellorum & fortunæ incertos eventus.

393. *Felix qui potuit, &c.*] Felices sane hos Afranianos, quibus, cum cæteræ omnes mundi parres in ruinam vacillarent, permissum est in sua tellure, lare secreto tutoque tectis, leni perfrui ocio.

395. *Certos non rumpunt, &c.*] *Neque excitatur classico miles truci.* Horat. 2. ep. *Martia cui somnos classica pulsa fugant.* Tibull.

396. *Sordida tecta.*] *Humili loco sed certa sedet Sordida parvæ fortunæ domus.* Senec. Hercul. Fu. ℣. 198.

397. *Et non deductos, &c.*] Quibus non opus esser finem belli expectare, ut sibi victoribus & veteranis in colonias alio deductis assignarentur agri. *Non deductos colonos.*] Antequam deducerentur; quod non contingebat nisi veteranis & victoribus. *Grot.*

399. *Sollicitus menti, &c.*] Quod partium studio vacantes neutri solicite faveant, neutri victoriam voveant, utrique ex æquo obligati; Pompejo, veteri sacramento; Cæsari, novo beneficio. Itaque male in vulgatis lib. legitur *pavor. Abest favor.*] Ita rectius Ms. Liberavit illos Fortuna ab una maxima molestia, studio scil. partium: Utercunque vicerit, ferent facile; alteri parti ob sacramentum vetus; alteri ob recens beneficium benevolentes. *Grotius.*

402. *Non eadem belli, &c.*] *Audite L. Florum lib. 4. cap. 2. hujus loci expositorem atque imitatorem.* Aliquid ramen adversus absenrem ducem ausa fortuna est circa Illyrium, &c. Quippe cum fauces Adriatici maris jussi occupare Dolabella & Antonius, ille Illyrico, hic Corcyræo litore castra posuissent; jam maria late tenente Pompejo, repente castra legatus ejus Octavius, & Libo cum ingentibus copiis classicorum utrinque circumvenit. deditionem fames extorsit Antonio. Missæ quoque à Basilo in auxilium ejus rates, quales inopia navium fecerat, nova Pompejanorum arte Cilicum actis sub mari funibus, captæ quasi per indaginem, duas tamen æstus explicuit: una, quæ Opiterginos ferebat, in vadis hæsit, memorandumque posteris exitum dedit. Quippe vix mille juvenum manus, cir-

M cumfusi

Quà maris Adriaci longas ferit unda Salonas,
Et tepidum in molles Zephyros excurrit Iader.
Illîc bellaci confisus gente Curetum,
Quos alit Adriaco tellus circumflua ponto,
Clauditur extrema residens Antonius ora,
Cautus ab incursu belli, si sola recedat,
Expugnat quæ tuta, fames. non pabula tellus
Pascendis submittit equis, non proferit ullam
Flava Ceres segetem: spoliabat gramine campum
Miles, & attonso miseris jam dentibus arvo
Castrorum siccas de cespite vulserat herbas.
Ut primùm adversæ socios in littore terræ
Et Basilum vidêre ducem: nova furta per æquor
Exqui-

cumfusi undique exercitus per totum diem tela sustinuit, & cum exitum virtus non haberet, ne in deditionem veniret, hortante tribuno Vulteio mutuis ictibus, in se concurrit.

404. *Qua maris Adriaci, &c.*] Qua mare Adriaticum alluit Salonas opp. Dalmatiæ in mare exporrectas. Hermolao, *Spalato.*

405. *Et tepidum, &c.*] Monstrat plagam in quam decurrit amnis. *Hortensius. Iader.*] Fluv. Dalmatiæ juxta Salonas mare Adriaticum influens, versus Occid.

406. *Curetum.*] Omnino cum Mss. legendum est *Curictum.* Curictas vocat Plinius III. 21. Κυρακτικὴ hæc pars Straboni. *Grotius. Curetum.*] Non sunt isti Brundusini, ut vult Sulpitius, à Cretensibus oriundi, ut supra libro 2. ỷs. 6. 10. Non Cretenses auxiliares ut Omnibonus. Repugnat loci descriptio, & quantitas syllabæ. gesta hæc prope Salonas gr. lat. circiter 44. non Brundusium 42. 2. hoc in Italia, neque insula, illæ in Illyrico. Non sunt Κρῆτες. Videntur ergo incolæ unius ex iis insulis quas Plin. lib. 3. cap. 26. vocat Creteas contra Liburnos sitas. illius credo quam Ptol. 2. Geograph. adjacentem Liburniæ agnoscit Curictam, cujus duo oppida sunt Phulsinium & Curicum. *Vegiam* hodie dici credit Hermolaus, Alii Nigram Melænam, seu Cercyram autumant, unde & *Cercyræo litore* apud Florum legendum videtur.

408. *Clauditur, &c.*] Undique obsidetur classibus ab Octavio Libone, in extrema ora Dalmatiæ Cercyra insula. *Hortens. Antonius ora.*] C. Ant. Non M. Antonius qui Brundusii subsistebat pias Cæs. trajecturus.

409. *Cautus ab incursu, &c.*] Armis utique & loci natura satis munitus, nisi inopia frumenti & pabuli pressus fuisset.

415. *Ut primum, &c.*] Ubi Antonius vidit socios sub Dolabellæ signis, & Basilum in adverso sinus litore: conatus est novo fugæ genere evadere. Sed hæc aliter Florus, ut modo. *Adversæ terræ.*] Illyricæ, ubi Dolabella erat. *Sulpit.*

416. *Basilum videre ducem.*] Classis præfectum: Opiterginorum ducem.

417. Ex-

Exquiſita fuga: neque enim de more carinas
Extendunt, puppeſque levant, ſed firma gerendis
Molibus inſolito contexunt robora ductu.
Namque ratem vacuæ ſuſtentant undique cuppæ,
Quarum porrectis ſeries conſtricta catenis
Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.
Nec gerit expoſitum telis in fronte patenti
Remigium: ſed, quod trabibus circumdedit æquor,
Hoc ferit, & taciti præbet miracula curſus,
Quòd nec vela ferat, nec apertas verberet undas.
Tunc freta ſervantur, dum ſe declivibus undis
Æſtus agat, refluoque mari nudentur arenæ.
Jamque relabenti creſcebant littora ponto;
Miſſa ratis prono defertur lapſa profundo,
Et geminæ comites. cunctas ſuper ardua turris
Eminet, & tremulis tabulata minantia pinnis.

No-

417. *Exquiſita.*] Excogitata. *Sulpit. Neque enim de, &c.*] Non in longitudinem extendunt carinam, aut puppim in altitudinem attollunt.

418. *Sed firma gerendis, &c.*] Sed contexit ſcaphas navium magnarum circiter ſexaginta duplici ordine collocatas, quas trabibus & catenis à fronte vinctas cratibus pluteiſque munivit. atque hæc ratis cuppis, id eſt, ſcaphis ſuſtentata à remigibus qui non videbantur, intra geminos ſcapharum utrinque ordines propellebatur. *Varie videtur mihi implicita & velut una è multis mifla hæc relatio. Hujuſmodi ratem à Marco Antonio Brunduſii contextam meminit Autor Com. de civ. bel. 3. duaſque adjectas triremes. Neque de tempore convenit, ante Cæſaris adventum? necne. Quid igitur faciam in tanta diverſarum rerum, nominum, locorum, temporum confuſione? Non ea ſum fronte ut authoris fidem velim aſtruere, non ea mente ut fidem tuam, lector, conſarcinatis mendaciis ludificari. Itaque (qui aliorum commentatorum, ubi quid nodi inciderit mos eſt) levi brachio iſta tranſeo.*

422. *Obliquas alnos.*] Trabes ex alno.

423. *Nec gerit, &c.*] Nec habet remorum ordinem cui noceri poſſit. *In fronte.*] In lateribus, qua extrà à fluctibus maris pulſabatur. *Sulpit. Hortenſ.*

425. *Hoc ferit.*] Quod eſt intrà ſcaphas. *Taciti curſus.*] Quod nuſquam remiges apparerent.

427. *Tunc freta ſervantur, &c.*] Obſervatur æſtus maris, ut cum undarum refluxu ratis jam ſtructa deductaque trajiciat.

428. *Refluoque mari, &c.*] Tum enim altius littora attolluntur, & deteguntur. *Hortenſ.*

429. *Jamque relabenti, &c.*] Jamque refluo æſtu ſe extendere videtur litus.

431. *Et geminæ comites.*] Et duæ una triremes: quas ratis turrita, tabulatis iiſque pinnatis munita ſupereminet.

432. *Tabulata minantia pinnis.*] Eminentia excelſis pinnis: ſive, quod quum moventur naves vi æſtus marini, hinc

Noluit Illyricæ custos Octavius undæ
Confestim tentare ratem, celeresque carinas
Continuit, cursu crescat dum præda secundo:
Et temerè ingressos repetendum invitat ad æquor
Pace maris. Sic dum pavidos formidine cervos
Claudat odoratæ metuentes aëra pennæ:
Aut dum dispositis attollat retia varis
Venator, tenet ora levis clamosa Molossi;
Spartanos, Cretasque ligat: nec creditur ulli
Sylva cani, nisi qui presso vestigia rostro
Colligit, & præda nescit latrare reperta,
Contentus tremulo monstrasse cubilia loro.
Nec mora. complentur moles, avideque petitis
Insula deseritur ratibus: quo tempore primas
Impulit ad noctem jam lux extrema tenebras.

At

illinc minentur. Sic Virgil. de equo Durateo: *Mediæq; minans illabitur urbi.* Pinnæ propriè murorum sunt minæ, Gr. ἐπάλξεις. Belg. *De canteelen.*

433. *Noluit Illyricæ, &c.*] Octavius præfectus Pompejanæ classis ad custodiam Illyrici litoris, noluit statim ratim invadere, sed continuit se donec reliquæ triremes tutæ fugæ spe allectæ in mare descenderent.

436. *Et temere ingressos.*] Parum circumspectè promotos, elicit ad repetendum mare, quam diu *pax* illi esset, hoc est, hostes abessent.

437. *Sic dum pavidos, &c.*] Qualiter venator indaginem tendens suspendit formidinem ceu lineam, retis genus, id est plumis versicoloribus atque ad odorem ustulatis intertexti, quo cervi territi in veras plagas irruant. *Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ.* Virg. 3. Georg. vide & Nemesiani Cynegetica. Pierii Hieroglyph. 7. & quæ nos ad Sen. Hippol. ℣ſ. 46.

439. *Attollat retia, &c.*] Erigat retia perticis furcatis. *Varis.*] Varæ vel vari, perticæ, furculæ quibus retia feris eriguntur, Græc. στάλικας, χαλίδες. Belg. *Stangen.*

440. *Tenet ora levis clamosa Molossi.*] Ne latratu feras terreant. *At vos laxas Canibus tacitis mittite habenas: Teneant acres lora Molossos. Et pugnaces tendant Cressæ Fortia trito vincula collo. At Spartanos, (genus est audax Avidumque feræ,) nodo cautus Propiore liga. veniet tempus, Cum latratu cava saxa sonent. Nunc demissi nare sagaci Captent auras, lustraque presso Quærant rostro.* Senec. Hippol. versu 30. & quæ nos ibi. *Molossi.*] Canes Epirotici.

441. *Cretasque ligat.*] Cretenses canes.

444. *Contentus tremulo, &c.*] Concusso loro admonet venatorem inventæ feræ. *Loro.*] Cauda.

445. *Complentur moles, &c.*] Ratibus imponuntur milites.

446. *Insula deseritur ratibus.*] Cercyra, Curicta, Melæna de qua supra, ad ℣ſ. 406. *Quo tempore.*] Crepusculo.

447. *Impulit ad noctem.*] Ita legendum: non *impedit*, aut *impetit*. Grot.

448. *Pom-*

At Pompejanus fraudes innectere ponto
Antiqua parat arte Cilix, passusque vacare
Summa freti, medio suspendit vincula ponto,
Et laxas fluitare sinit, religatque catenas
Rupis ab Illyricæ scopulis. nec prima, nec illa,
Quæ sequitur, tardata ratis: sed tertia moles
Hæsit, & ad cantes adducto fune secuta est.
Impendent cava saxa mari: ruituraque semper
Stat (mirum) moles: & silvis æquor inumbrat.
Huc fractas Aquilone rates, submersaque pontus
Corpora sæpe tulit, cæcisque abscondit in antris:
Restituit rupes tectum mare, cumque caverna
Evomuêre fretum, contorti verticis undæ
Tauromenitanam vincunt fervore Charybdim.
Hîc Opiterginis moles onerata colonis
Constitit: hanc omni puppes statione solutæ
Circueunt: alii rupes, ac littora complent.
Vultejus tacitas sensit sub gurgite fraudes,
(Dux erat ille ratis) frustra qui vincula ferro
Rumpere conatus, poscit spe prœlia nulla,

Incer-

448. *Pompejanus, &c.*] Pompeji jam partes secutus. lib. 3. ℣s. 228.

449. *Antiqua, &c.*] Piratica. *Vacare, &c.*] Non apparentibus in superficie maris vinculis.

453. *Tardata ratis.*] Retenta supra, ad ℣s. 402. *Tertia moles, &c.*] Ratis illa ingens cuppis superstructa, in qua Opitergini vehebantur.

455. *Cava saxa, &c.*] Describit rupem excisam, exporrectam & ruituræ similem, ad quam funibus adducebatur ratis illa.

459. *Restituit rupes tectum mare.*] Scopuli absorptos fluctus refundunt. Sic antea Clariss. Grotius legebat: deinde verò hanc suam conjecturam damnavit; utpote cui omnes Mss. refragantur, in illis enim *raptus* legitur. *Raptus* enim vocat ipsas res raptas, corpora scilicet & naves, quæ pertracta ad has cavernas, deinde iterum evomuntur. *Grot.* *Restituit rupes tectum mare, &c.*] Scopulus absorptos fluctus refundit: instar Charybdis cui hanc rupem comparat, *imo barathri ter gurgite vastos Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras Erigit alternos.* Virg. 3. Æneid.

461. *Tauromenitanam, &c.*] Juxta Tauromenium Siciliæ opp. ostenditur Charybdis, ad cujus litus ejiciuntur, quæ illa vorago absorpserat.

462. *Opiterginis.*] Opitergium opp. est Venetorum. *Oderso* Leandro.

463. *Puppes statione.*] Pompejanæ.

465. *Tacitas.*] Insidiose positas.

466. *Ferro.*] Securi, bipenni. Alii leg. *ferri*, id est, catenas ferreas.

467. *Poscit spe, &c.*] Accingit se & hor-

Incertus quà terga daret, quà pectora bello.
Hoc tamen in casu, quantum deprensa valebat,
Effecit virtus: inter tot millia capta
Circumfusa rati, & plenam vix inde cohortem,
Pugna fuit, non longa quidem. nam condidit atra
Nox lucem dubiam, pacemque habuêre tenebræ.
Tunc sic attonitam, venturaque fata paventem
Rexit magnanima Vultejus voce cohortem:
Libera non ultrà parva quàm nocte juventus,
Consulite extremis angusto in tempore rebus.
Vita brevis nulli superest, qui tempus in illa
Quærenda sibi mortis habet: nec gloria leti
Inferior, juvenes, admoto occurrere fato.
Omnibus incerto ventura tempore vitæ
Par animi laus est, & quos speraveris annos
Perdere, & extrema momentum abrumpere lucis,
Accersas dum fata manu. non cogitur ullus
Velle mori. fuga nulla patet: stant undique nostris

In-

hortatur suos ad pugnam, sine ulla aut fugæ aut victoriæ spe. *ut sequenti versu.*

471. *Plenam vix inde cohortem.*] Cohors decima pars est legionis, cujus numerus variat. constat plerunque 600. circiter militibus. Florus refert fuisse mille. Prima quidem in legione cohors habet pedites M. CV. equites loricatos CXXXII. Vegetius lib. 2. cap. 6.

476. *Libera non ultra, &c.*] O Juvenes libertate vestra non ultra brevem hanc noctem fruituri.

477. *Angusto in tempore rebus.*] Brevi utcunque, *vel*, difficili & periculoso. ut Horat. od. 10. lib. 2. *Rebus angustis animosus atque fortis appare.*

478. *Vita brevis, &c.*] Nemo queratur sibi fuisse vitam brevem, qui in illa utcunque brevi tempus habuit sibi mortis consciscendæ, priusquam adimatur.

479. *Nec gloria leti, &c.*] Neque tribuetur nobis minori laudi, mortem vicinam & in limine nobis ab hoste imminentem, nostra manu præoccupasse, quam si diuturnior ejus nobis usura esset futura. cum enim nemo exploratum habeat quandiu sit victurus, æqua magnanimitatis laus est, breve quod superest momentum ac longissimam quam sperabas vitam incidisse, modo ipse fortiter incidas.

480. *Admoto occurrere fato.*] Non ideo minor nostra laus erit, quod mortem nobis inferemus, quæ vitari jam aut diu differri, ob vim hostium non potest. Quamdiu enim victurus sit, nemo scit. *Grotius.*

484. *Accersas dum fata.*] Quasi dicat, non jam in voluntate situm est, sed in necessitate, ut moriamur. *Hortens.* *Non cogitur ullus, &c.*] Mori cogimur: velle mori, non ita, neque enim cogitur voluntas. Verum quod urget necessitas,

Intenti cives jugulis. decernite letum,
Et metus hinc absit: cupias quodcunque necesse est.
Non tamen in cæca bellorum nube cadendum est,
Ut cùm permistis acies sua tela tenebris
Involvunt. conserta jacent cùm corpora campo,
In medium mors omnis abit. perit obruta virtus.
Nos in conspicua sociis, hostique carina
Constituêre Dei. præbebunt æquora testes,
Præbebunt terræ, summis dabit insula saxis.
Spectabunt geminæ diverso è littore partes.
Nescio quod nostris magnum & memorabile fatis
Exemplum, Fortuna, paras. quæcunque per ævum
Exhibuit monimenta fides, servataque ferro
Militiæ pietas, transibit nostra juventus.
Namque suis pro te gladiis incumbere Cæsar
Esse parum scimus: sed non majora supersunt
Obsessis, tanti quæ pignora demus amoris.

Abscin-

sitas, velimus; & in virtutem cedet necessitas. Quicquid necesse est sapiens vult.

486. *Cives jugulis.*] Romani; qui nobis non parcent. Non verisimile est (inquit Jo. Rutgersius lib. 1. cap. 12. var. lect.) Vultejum ea oratione qua suis mori potius suadebat quam in hostium potestatem venirent, tam honorifico nomine appellasse, qui Opitergini etiam erant: legit itaque *Intenti Cilices jug.* ut supra vs. 449.

487. *Metus hinc absit.*] Ita rectius quidam libri, quam *omnis abest.* Hortantis enim est oratio. *Grotius.* Quasi dicat, statuamus aliquid, quod necessitas cogit.

488. *Non tamen in cæca, &c.*] Neque carebimus pulchro fortitudinis nostræ teste, conspicui diis & hominibus, sociis ab insula spectantibus, hostibus à continenti terra & mari. jacebimusque nos inter nos, victores cum victis; non misti confusa strage tanquam cæco belli tumultu cæsi sub incerto cædis autore, dum gloria in commune & omnes ex æquo diffunditur.

489. *Ut cum.*] Ita restituimus pro *Aut.* Grotius. Alloqui egregiorum & clarorum militum virtus ingloria est & sine laude obruitur, quando in tenebris telorum nube sternuntur; & ignoretur, quis fortirer dimicando ceciderit. Tum enim ignavissimum quemque par gloria comitatur. *Virtutem* præclara facinora dicit, quæ fortes & magnanimi milites in stataria pugna edunt. *Hortens.*

490. *Conserta.*] Confusa inter cæsorum cadavera. *Hortens.*

497. *Quæcunque per, &c.*] Nostra, ô juvenes, fides pie & fortiter Imperatori præstita superabit omnia omnium quotquot historiis mandata fuerunt exempla.

502. *Obsessis.*] Sed nos obsessi majus testi-

Abſcindit noſtræ multum ſors invida laudi,
Quòd non cum ſenibus capti natiſque tenemur.
Indomitos ſciat eſſe viros, timeatque furentes,
Et morti faciles animos: & gaudeat hoſtis
Non plures hæſiſſe rates. tentare parabunt
Fœderibus, turpique volent corrumpere vita.
O utinam, quò plus habeat mors unica famæ,
Promittant veniam, jubeant ſperare ſalutem:
Ne nos, cùm calido fodiemus viſcera ferro,
Deſperaſſe putent. magna virtute merendum eſt,
Cæſar ut, amiſſis inter tot millia paucis,
Hoc damnum, clademque vocet. dent fata receſſum,
Emittantque licet, vitare inſtantia nolim.
Projeci vitam comites, totuſque futuræ
Mortis agor ſtimulis: furor eſt. agnoſcere ſolis
Permiſſum eſt, quos jam tangit vicinia fati,

Victu-

teſtimonium præſtare non poſſumus. *Sulpit.*

504. *Senibus capti natiſque tenemur.*] Parentibus & natis, quos Saguntinorum æquantes fidem trucidaturi eſſemus potius quam in poteſtatem hoſtium venirent.

506. *Et gaudeat hoſtis, &c.*] Quod ſi illæ duæ ſimul implicitæ catenis afforent nobis, non dubitaremus de victoria.

507. *Tentare parabunt Fœderibus, turpique, &c.*] Vel cum ſervitute vel inhoneſta deditione conjunctæ vitæ conditionem nobis offerre, quo pertinaci mortis conſilio depoſito diſcedamus ab armis.

509. *O utinam, &c.*] Optat, ut hoſtes vitam promittant tantum: non quod cupiat vivere; ſed ne exiſtimetur ob rem deſperatam ſibi intuliſſe mortem, vivendi facultate conceſſa. Nam *veniam*, vitam intelligit. *Hortenſ. Unica famæ, &c.*] Simplex, non vim aliunde timens, non opus habens admoto occurrere fato, ut ſupra 480. vſ. à deſperationis imputatione libera.

512. *Magna virtute, &c.*] Egregio aliquo & ſingulari fortitudinis exemplo.

513. *Paucis.*] Cohorte una.

514. *Dent fata receſſum.*] Quamvis mihi fata darent, ut incolumis poſſim diſcedere, nolim tamen præſentem mortem effugere.

517. *Mortis agor ſtimulis.*] Ardenti efferor mortis deſiderio. *Diine hunc ardorem mentibus addunt Euryale, an ſua cuique Deus fit dira cupido?* Afflat certe divinitus amabilis inſania, divinus eſt hic impetus. Invident quippe miſeris mortalibus Dii hoc, ut ſciant, quam dulcis & felix res mors ſit, quo diutius velint vivere. mori autem vicinis dulcedinem ejus præſentire ſolum datur. *Agnoſcere ſolis, &c.*] Illum numinis calorem agnoſcere, nobis ſolis Dii permiſere, qui morti eſtis proximi; & quem Dii celant eos, qui vitam diuturnam morti anteponunt. *Hortenſ.*

520. *Sic*

Victurosque Dei celant, ut vivere durent,
Felix esse mori. Sic cunctas sustulit ardor
Nobilium mentes juvenum: cùm sidera cœli,
Ante ducis voces, oculis humentibus omnes
Aspicerent, flexoque Ursæ temone paverent:
Iidem, cùm fortes animos præcepta subissent,
Optavêre diem. nec segnis mergere ponto
Tunc erat astra polus: nam sol Ledæa tenebat
Sidera, vicino cùm lux altissima Cancro est:
Nox tum Thessalicas urgebat parva sagittas.
Detegit orta dies stantes in rupibus Istros,
Pugnacesque mari Graja cum classe Liburnos.
Tentavêre priùs suspenso vincere bello
Fœderibus, fieret captis si dulcior ipsa

Mor-

520. *Sic cunctas, &c.*] Hac oratione mentes suorum ad voluntariam mortem incensas erexit Vultejus; in tantum, ut qui prius lacrymabundi ortum insequentis diei expavissent, alacres jam exoptarent. *Sustulit.*] Erexit & incendit ad voluntariam mortem.

523. *Flexo temone, &c.*] Anacreon:
Μεσονυκτίοις ποθ' ὥραις,
Στρέφετ' ὅτ' ἄρκτος ἤδη
Κατὰ χεῖρα τὴν βοώτου.
Flexoque Ursæ temone paverent.] Ursæ majoris plaustrum in Orientem conversum signum est præcipitantis noctis; adventantis diei, Sole existente in Geminis, Cancro, Leone. undecima enim Aprilis nobis in apice Meridionali elevatum mediam constituit noctem.

525. *Nec segnis mergere, &c.*] Jamque sidera nocturna in Horizontem properabant, nocte utpote brevi, Sole ex ultima parte Geminorum (in quos, Castor & Pollux Ledæ filii conversi sunt) ingressuro Cancrum.

526. *Sol Ledæa tenebat Sidera.*] Periphrasis est Geminorum, in quorum ultima parte Sol erat, Cancrum jam jam ingressurus; quo tempore noctes sunt contractiores & brevissimæ. *Hortensius.*

527. *Vicino cum lux, &c.*] Dies æstivus, propemodum solstitialis, qui incidit in primum punctum Cancri, signorum altissimi.

528. *Nox tum Thessalicas, &c.*] Cum matutino mergeretur oppositum signum Sagittarius. *Hortens. Urgebat parva sagittas.*] In Occidentem. Sagittario (quem Chironem Thessalicum fuisse volunt) Cronice occidente, opposito Soli in Geminis orienti.

529. *Istros, &c.*] Istri accolas. Illyrios, hostes Opiterginorum, iis terra imminentes: à mari autem instantem Octavium Liburnici & Dalmatici litoris custodem cum classe auxiliari Græcorum quorum plerique Pompeji partes secuti sunt.

531. *Tentavere prius, &c.*] Hoc fingit poëta accidisse ex Vulteii voto supra ℣f. 509.

532. *Fœderibus, &c.*] Deditionis conditionibus, oblatis, & vitæ pactione.

Mortis vita mora. ſtabat devota juventus,
Damnata jam luce ferox, ſecuraque pugnæ
Promiſſo ſibi fine manu: nullique tumultus
Excuſſêre viris mentes ad ſumma paratas:
Innumeraſque ſimul pauci terraque marique
Suſtinuêre manus: tanta eſt fiducia mortis.
Utque ſatis bello viſum eſt fluxiſſe cruoris,
Verſus ab hoſte furor: primus dux ipſe carinæ
Vultejus jugulo poſcens jam fata retecto,
Ecquis, ait, juvenum eſt, cujus ſit dextra cruore
Digna meo, certaque fide per vulnera noſtra
Teſtetur ſe velle mori? nec plura locuto
Viſcera non unus jamdudum tranſigit enſis.
Collaudat cunctos: ſed eum, cui vulnera prima
Debebat, grato moriens interficit ictu.
Concurrunt alii, totumque in partibus unis
Bellorum fecêre nefas. ſic ſemine Cadmi
Emicuit Dircæa cohors, ceciditque ſuorum
Vulneribus, dirum Thebanis fratribus omen.
Phaſidos & campis inſomni dente creati

Ter-

533. *Devota juventus, &c.*] Certo & deſtinato mortis conſilio addicta, vitæ deſiderio omni conclamato.

535. *Tumultus.*] Hoſtium cum terrore ingruentium.

536. *Summa paratas.*] Extrema. mortem.

537. *Innumeraſque, &c.*] Ut ſupra ex Floro, ad ℣ſ. 402.

540. *Ab hoſte furor.*] In ſe invicem.

541. *Jugulo poſcens, &c.*] Nudato porrectoque jugulo invitat commilitonis alicujus manum, qua pereat.

543. *Certâque fide, &c.*] Quo pignore ſpondeat & ſe pari fiducia moriturum.

546. *Collaudat cunctos.*] Moribundus Vultejus. *Sed eum, &c.*] Et ne ingratus moreretur, retulit gratiam inflicti ab illo vulneris, & cujus nomine ſe illi debitorem agnoverat.

548. *Concurrunt alii.*] Concurrunt cæteri ejuſdem partis milites mutuiſque concidunt vulneribus non aliter quam fratres illi terrigenæ nati ex Draconis dentibus à Cadmo ſatis. Ovid. Metam. 3. Sen. OEdip. 720.

550. *Dircæa cohors.*] Thebana. Dirce fons juxta Thebas. vide quæ ad verſum 126. Thebaid. Senec.

551. *Dirum Thebanis fratribus omen.*] Infauſtum omen Eteocli & Polynici qui ſimili fato aliquando mutuis vulneribus ſe confecturi erant.

552. *Phaſidos.*] Atque uti *per mutua vulnera peribant Terrigenæ fratres* nati è dentibus vigilis draconis interfecti ſatis ab Jaſone, inter ſe commiſſi conjecto ab

Terrigena, missa magicis è cantibus ira,
Cognato tantos implerunt sanguine sulcos:
Ipsaque, inexpertis quod primum fecerat herbis,
Expavit Medea nefas: sic mutua pacti
Fata cadunt juvenes: minimumque in morte virorum
Mors virtutis habet: pariter sternuntque, caduntque
Vulnere letali: nec quenquam dextra fefellit,
Cùm feriat moriente manu. nec vulnus adactis
Debetur gladiis: percussum est pectore ferrum,
Et jugulis pressêre manum. cùm sorte cruenta
Fratribus incurrant fratres, natusque parenti:
Haud trepidante tamen toto cum pondere dextra
Exegêre enses: pietas ferientibus una,
Non repetisse, fuit. jam latis viscera lapsa
Semianimes traxêre foris, multumque cruoris
Infudêre mari. despectam cernere lucem,
Victoresque suos vultu spectare superbo,
Et mortem sentire juvat. jam strage cruenta
Conspicitur cumulata ratis: bustisque remittunt

Cor-

cto ab Jasone in medium silice & carminibus magicis Medeæ auxiliaribus. Ovid. Metam. 7. *Campis insomni, &c.*] In Colchis, quorum Phasis fluv. clariss.

555. *Ipsaque, &c.*] *Ipsa quoque extimuit, quæ totum fecerat illum: Ut qui peti vidit juvenem tot ab hostibus unum Palluit.*

557. *Juvenes.*] Opitergini. *Minimumque in, &c.*] Minima pars fortitudinis erat mortem oppetere. In ipsa morte militariter pugnant. Ita Grotius qui ex M. S. restituit *minimumque*, cum vulgo legatur *nimiumque*. quod & probari potest.

560. *Cum feriat moriente manu.*] Quamvis feriat manu sua ipsius morituri & ipsa mortem infligente.

561. *Percussum est, &c.*] Dum ipsi jugulos suos intendunt occurrentes, atque irruentes in sociorum gladios capulo tenus.

563. *Incurrant.*] Ita scribendum; non *incurrunt*. Grotius.

564. *Haud trepidante, &c.*] Neque minori vi & ferientes adigebant tela, id pietatis loco ducentes uno ictu conficere neque ingeminare vulnus.

567. *Foris.*] Tabulatis ratis.

568. *Despectam, &c.*] A se contemptam.

569. *Victoresque suos, &c.*] Octavianos, à quibus quasi victoribus huc rerum adacti fuerant.

570. *Sentire juvat.*] *Emphatice.* frui sensu.

571. *Bustisque remittunt, &c.*] Comburenda ac sepelienda Opiterginorum cadavera curaverunt hostes mirati tantæ apud suos autoritatis esse Cæsarem,

tan-

Corpora victores, ducibus mirantibus, ulli
Esse ducem tanti. nullam majore locuta est
Ore ratem, totum discurrens fama per orbem.
Non tamen ignava post hac exempla virorum
Percipient gentes, quàm sit non ardua virtus
Servitium fugisse manu. sed regna timentur
Ob ferrum, & sævis libertas uritur armis:
Ignoratque datos, ne quisquam serviat, enses.
Mors utinam pavidos vita subducere nolles,
Sed virtus te sola daret. Non segnior illo
Marte fuit, qui tunc Libycis exarsit in arvis.
Namque rates audax Lilybæo littore solvit
Curio: nec forti velis Aquilone recepto
Inter semirutas magnæ Carthaginis arces,

Et

tantam militum in ducem fidem. *Virtus & in hoste probatur.*

572. *Ducibus mirantibus.*] Octavio & suis.

574. *Ore ratem.*] Præconio & celebratione.

575. *Non tamen ignava, &c.*] Eo tamen vecordiæ ventum est atque ignaviæ, ut, licet hoc factum in aliis laude dignum prædicent, ipsi nolint vel ex hoc exemplo intelligere quam non difficile fiet servitutem excutere, se in libertatem asserere; vel sibi illata morte; vel sublatis tyrannis.

577. *Sed regna timentur, &c.*] Sed tyrannicæ potestates timentur, quia custodiis & satellitiis armantur, dum libertatem vi opprimunt. Quasi vero libertatis studiosis difficile sit scire, sibi datos esse enses, ad tuendam libertatem, ne cogantur servire. *In nullius sumus potestate, cum mors in nostra.* Stoice.

578. *Libertas uritur.*] Opprimitur ab armatis. *Hortens.*

580. *Mors utinam, &c.*] Degeneres itaque & ignavi vitam cum servitute agant turpem: fortes & nobiles se sua manu in libertatem asserant.

581. *Non segnior, &c.*] Neque bello minus atroci atque adverso à Cæsarianis in Africa pugnatum est, quam fuerat in Adriatico. In Africa quoque (inquit Florus) par & virtus & calamitas Curionis fuit qui ad recipiendam provinciam missus, pulso fugatoque Varo jam superbus, subitum Jubæ regis adventum equitatumque Maurorum sustinere non potuit. Patebat victo fuga, sed pudor suasit, ut amissum sua temeritate exercitum, morte sequeretur.

583. *Namque rates, &c.*] In Siciliam Curionem Proprætorem cum legionibus 3. Cæsar miserat, jussum ut cum Siciliam recepisset protinus in Africam traduceret exercitum. ille, profugiente è provincia Catone, quartam leg. conscripserat, sed copias P. Atii Vari despiciens, duas tantum legiones & D. equites transportavit. Lilybæum Siciliæ promontorium est, quod spectat Africam; uti Pelorum, Italiam; Pachinum, Græciam. *Audax.*] Audacem eum vocat, quasi temerarium, & qui parum circumspectè res gerebat.

584. Nec

Et Clupeam, tenuit stationis littora nota:
Primaque castra locat cano procul æquore, quà se
Bagrada lentus agit sicca sulcator arena.
Inde petit tumulos, exesásque undique rupes,
Antæi quæ regna vocat non vana vetustas.
Nominis antiqui cupientem noscere causas,
Cognita per multos docuit rudis incola patres.
Nondum post genitos Tellus effeta gigantes,
Terribilem Libycis partum concepit in antris.
Nec tam justa fuit terrarum gloria Typhon,
Aut Tityos, Briareusque ferox: cœloque pepercit,
Quòd non Phlegræis Antæum sustulit arvis.
Hoc quoque tam vastas cumulavit munere vires
Terra sui fœtus, quòd, cùm tetigêre parentem,
Jam defecta vigent renovato robore membra.
Hæc illi spelunca domus: latuisse sub alta
Rupe ferunt, epulas raptos habuisse leones.
Ad somnos non terga feræ præbere cubile
Assuerunt, non sylva torum: viresque resumit

In

584. *Nec forti, &c.*] Levi & secundo vento.

585. *Inter semirutas magnæ Carthaginis arces, Et Clupeam.*] Aquilariam appulit à Clupeis M. pass. XXII. distantem. haud procul à Carthagine jam ab excidio tertii bell. Pun. modice restituta.

586. *Nota.*] Romanis bello & pace cognitæ. *vel* Curioni fama cognita.

588. *Bagrada lentus, &c.*] Fl. prope Uticam mare influens.

589. *Inde petit.*] Illinc in castra Corneliana se contulit. *Sulpit.*

590. *Antæi quæ, &c.*] Poëta, quo detur ansa fabulandi de Herculis & Antæi palæstrico certamine, accersit *Ἀνταίου μνῆμα* (quo de Strab lib. ult.) è Mauritania Tingitana long. 8. lat. 30. ad colles prope Uticam. long. 30. lat. 34. Fulgentius rationem hujus fabulæ reddit.

591. *Cupientem, &c.*] Curionem, aut alium quemlibet hospitem.

593. *Nondum post genitos Tellus.*] Tellus, nondum effœta ex partu gigantum, concepit Antæum in Libya.

595. *Nec tam justa fuit, &c.*] Neque Terræ ex procreatis Typheo, Tityo, & Briareo, tanta erat gloriandi causa, quam nato Antæo.

596. *Cœloque pepercit.*] Male cessisset diis, si & hunc socium habuissent Gigantes, ubi in Thessalicis campis bellum cœlo inferebant.

598. *Hoc quoque, &c.*] Dederat & Antæo Terra mater hoc munus, ut certamine fessus, contacta terra vires auctiores resumeret, fortiorque resurgeret.

604. *Sylva torum.*] Frondes aut tabulæ.

605. *Pe-*

In nuda tellure jacens. periêre coloni
Arvorum Libyes: pereunt, quos appulit æquor,
Auxilioque diu virtus non uſa cadendi,
Terræ ſpernit opes: invictus robore cunctis,
Quamvis ſtaret, erat. tandem vulgata cruenti
Fama mali, terras monſtris æquorque levantem,
Magnanimum Alciden Libycas excivit in oras.
Ille Cleonæi projecit terga leonis,
Antæus Libyci. perfudit membra liquore
Hoſpes, Olympiacæ ſervato more palæſtræ.
Ille parum fidens pedibus contingere matrem,
Auxilium membris calidas infudit arenas.
Conſeruêre manus, & multo brachia nexu.
Colla diu gravibus fruſtra tentata lacertis:
Immotumque caput fixa cum fronte tenetur.
Miranturque habuiſſe parem. nec viribus uti
Alcides primo voluit certamine totis,
Exhauſitque virum: quod creber anhelitus illi
Prodidit, & gelidus feſſo de corpore ſudor.
Tunc cervix laſſata quati: tunc pectore pectus

Urge-

605. *Periere coloni,&c.*] Tum Libyæ incolæ, tum advenæ ab illo in palæſtram provocati victique interficiebantur.

607. *Cadendi.*] Quo enim frequentius cadebat, eò fortior reſurgebat. *Sulpitius.*

608. *Terræ ſpernit opes.*] Neque amplius jam habuit opus beneficio matris Terræ, qua contacta ſumeret roboris incrementum, ſatis ex ſe validus etiam cum ſtaret.

609. *Quamvis ſtaret.*] Non ſe proſterneret. *Tandem vulgata, &c.*] Tandem Hercules monſtrorum paſſim domitor, fama crudelis hujus monſtri accitus, huc advenit.

612. *Ille Cleonæi.*] Hercules initurus luctam exuit pellem leonis Nemeæi à ſe inter Cleonas & Phliuntem cæſi.

613. *Libyci.*] Leonis Lib. exuvias. *Perfudit membra, &c.*] Hercules ſe oleo unxit, ceu ceromate ex more patrio atque uſitato in certaminibus Olympicis ab ipſo inſtitutis.

616. *Auxilium membris, &c.*] Jam uſurus beneficio matris. modo vſ.608. ſe arena ſumma conſperſit, quo robuſtior eſſet.

620. *Miranturque habuiſſe parem.*] Miratur uterque ſe ſibi parem offendiſſe. *Nec viribus, &c.*] Necdum intentis uſus viribus Antæum defatigarat.

622. *Exhauſit.*] Defatigavit Antæum.

624. *Laſſata quati.*] Debilitata inclinabat, non ut prius, *Immotum caput fixa cum fronte tenebatur.* vſ. 619.

625. *Tunc*

Urgeri: tunc obliqua percussa labare
Crura manu. jam terga viri cedentia victor
Alligat, & medium compreßis ilibus arctat:
Inguinaque insertis pedibus distendit, & omnem
Explicuit per membra virum. rapit arida tellus
Sudorem: calido complentur sanguine venæ.
Intumuêre tori, totosque induruit artus,
Herculeosque novo laxavit corpore nodos.
Constitit Alcides stupefactus robore tanto:
Nec sic Inachiis, quamvis rudis esset, in undis
Defectam timuit reparatis anguibus hydram.
Conflixêre pares, telluris viribus ille,
Ille suis. numquam sævæ sperare novercæ
Plus licuit. videt exhaustos sudoribus artus,
Cervicemque viri, siccam cum ferret Olympum.
Utque iterum feßis injecit brachia membris,
Non expectatis Antæus viribus hostis,
Sponte cadit, majorque accepto robore surgit.

Quis-

625. *Tunc obliqua, &c.*] Antæi crura supplantata Herculis manu labascebant.

626. *Jam terga, &c.*] Hercules Antæi tergum lacertis implicitum compressit, atque ipsum humi prostravit.

629. *Rapit arida, &c.*] Coërcet, sistit sudorem Antæi.

630. *Calido complentur, &c.*] Recenti, quo & vires restaurantur.

631. *Totosque induruit artus.*] Lassi modo laxique artus restituuntur, jam in solidos & duros.

632. *Novo laxavit corpore nodos.*] Renovato, viribus refecto.

633. *Constitit Alcides.*] Non sine stupore admiratus est Hercul. unde Antæo vires restitutæ.

634. *Nec sic Inachiis, &c.*] Neque tantum illi metum injecit Hydra, numerosum malum, cui uno capite reciso duo repullulabant, quamvis tum tyro nec monstris assuetus, cum illa excetra certavit in Lerna, palude Argivorum, Inacho primum regnatorum; quam conflictus iste. *Quamvis rudis.*] Adhuc inexercitatus, quod is labor inter primos numeretur. *Inachiis undis.*] Palude Argivorum.

635. *Defectam.*] Truncam. *Anguibus.*] Capitibus.

637. *Numquam sævæ, &c.*] Neque Junoni Herculis interitum anquirenti, major ex ullo laborum illi inflictorum spes hominem perdendi quam ex hoc.

639. *Siccam cum, &c.*] Non ita sudoribus exhaustam cum Atlanti succurrens sustineret humeris cœlum.

641. *Non expectatis.*] Antequam ab Hercule prosterneretur, ipse ultro labitur.

642. *Majorque.*] Validior.

643. *Quis-*

Quiſquis ineſt terris, in feſſos ſpiritus artus
Egeritur: telluſque viro luctante laborat.
Ut tandem auxilium tactæ prodeſſe parentis
Alcides ſenſit: ſtandum eſt tibi, dixit, & ultrà
Non credere ſolo, ſternique vetabere terra:
Hærebis preſſis intra mea pectora membris:
Huc Antæe cades. ſic fatus, ſuſtulit altè
Nitentem in terras juvenem. morientis in artus
Non potuit nati Tellus ſummittere vires.
Alcides medium tenuit. jam pectora pigro
Stricta gelu, terriſque diu non credidit hoſtem.
Hinc ævi veteris cuſtos famoſa vetuſtas,
Miratrixque ſui ſignavit nomine terras.
Sed majora dedit cognomina collibus iſtis,
Pœnum qui Latiis revocavit ab arcibus hoſtem
Scipio. nam ſedes Libyca tellure potito
Hæc fuit. en veteris cernis veſtigia valli.
Romana hos primùm tenuit victoria campos.

Curio

643. *Quiſquis ineſt terris.*] In Antæum tranſit vis Terræ, dum filio robur ſuggerit, exhauſtæ.

649. *Huc Antæe cades.*] In pectus meum: non gremium terræ.

650. *Nitentem in terras juvenem.*] In terras delabi volentem Antæum.

651. *Submittere vires.*] Sequor Ms. T. & P. qui habent *permittere*, non vulgati ſignificatu; ſed eo, qui indicat, mitti aliquid tam feliciter, ut pertingat. *Grotius.*

652. *Medium tenuit.*] Sublevatum, inter cœlum & terram, neque dimiſſum niſi morte prius rigentem.

654. *Hinc ævi veteris.*] Hinc veteres volentes ſibi temporis geſta poſteris commendare, indiderunt huic loco nomen. *Antæi regna & monumentum.* Plin. lib. 5. c. 1. *Famoſa vetuſtas.*] Quæ famam rerum geſtarum ad poſteros tranſmittit: alioqui ferè in malam partem accipitur, pro eo qui malam habet famam. *Hortenſ.*

656. *Sed majora dedit, &c.*] Serior utcunque, ſed elarior nominis gloria his collibus, ex *Caſtris Cornelianis.* Namque hic primus caſtrorum locus C. Scipioni. qui Coſ. traductis in Africam eopiis duo eadem nocte hoſtium caſtra incendir, Syphacem regem eepit, Hannibalem 16. jam annos in Italia bellantem vincentemque revocavit in Africam ad ſua tutanda.

658. *Nam ſedes Libyca.*] Eſt is locus jugum directum, eminens in mare, utraque ex parte præruptum atque aſperum, ſed paulo ramen leniore faſtigio ab ea parte quæ ad Uricam vergit. abeſt directo ab Utica paulo amplius paſſus mille, ſed propter reſtagnationem maris, ſex millium circuitu in oppidum pervenitur.

660. *Romana, &c.*] Romanus qui pti-

Curio lætatus, tanquam fortuna locorum
Bella gerat, servetque ducum sibi fata priorum,
Felici non fausta loco tentoria ponens,
Indulsit castris, & collibus abstulit omen,
Sollicitatque feros non æquis viribus hostes.
Omnis Romanis quæ cesserat Africa signis,
Tunc Vari sub jure fuit: qui robore quanquam
Confisus Latio, regis tamen undique vires
Excivit Libycæ gentis, extremaque mundi
Signa suum comitata Jubam. non fusior ulli
Terra fuit domino: quà sunt longissima regna,
Cardine ab occiduo vicinus Gadibus Atlas
Terminat: à medio, confinis Syrtibus Ammon.

At

primam in Africa de Pœnis reportavit victoriam, his collibus castra habuit.

661. *Curio lætatus, &c.*] Redit à digressione ad institutum.

662. *Ducum sibi fata priorum.*] Scipionum African. majoris & minoris.

663. *Indulsit castris.*] Operam dedit, incubuit metandis castris. *Hortensius. Omen.*] Prioris felicitatis victoriæque auspicium.

665. *Sollicitat.*] Provocat. *Non æquis, &c.*] Duabus legionibus & D. equitibus. supra vs. 583. *Hostes.*] Varum & Afros, quibus, viribus par non erat.

666. *Omnis Romanis, &c.*] Tubero à Pompejo missus cum imperio in Africam, portu & oppido Uticæ prohibitus est ab Atio Varo, qui ad Auximum amissis cohortibus protinus ex fuga in Africam pervenerat, atque eam sua sponte vacuam occupaverat, delectuque habito duas legiones effecerat, hominum & locorum notitia & usu ejus provinciæ nactus aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis ex prætura eam provinciam obtinuerat. Comm. civ. bell. 1. & Cic. pro Ligario.

668. *Latio.*] Militum Italicorum. *Regis tamen, &c.*] A Juba tamen rege Mauritaniæ socio & amico Pompeji, auxilia petiit, atque accepit primum DC. equites Numidas & pedites CCCC. mox regem ipsum cum magnis copiis.

669. *Libycæ gentis.*] Malim *Libyæ gentes*; ut sit explicatio ejus, quod præcessit, *regis vires*; & cohæreat cum sequentibus. *Grotius. Extremaque, &c.*] Infra vs. 672.

670. *Non fusior ulli, &c*] Non alius rex latius extendit imperium.

671. *Qua sunt longissima regna.*] In longitudinem extenduntur ab ultimo litore occiduo, qua Atlante terminatur Africa, long. gr. 6. usque ad Ammoniacam regionem, long. gr. 55.

672. *Gadibus Atlas.*] Ins. extra fretum Herculeum, in ora Bæticæ Hispaniæ. has opponit poëta Atlanti, sed quam recte, consules Geographos. excusabisque, poëtis *quidlibet audendi esse potestatem.* vide lib. 1. vs. 555.

673. *Syrtibus Ammon.*] De Syrtibus, lib. 1. vs. 367. de Jove Ammone, lib. 9. vs. 5. 1. & lib. 10. vs. 38. qui tamen à propiore Syrtium distat in long. 8. gr.

N 674. At

At quà lata jacet, vasti plaga fervida regni
Distinet Oceanum, Zonaque exusta calentis
Sufficiunt spatio. populi tot castra sequuntur,
Autololes, Numidæque vagi, semperque paratus
Inculto Gætulus equo: tum concolor Indo
Maurus, inops Nasamon, misti Garamante perusto
Marmaridæ volucres, æquaturusque sagittas
Medorum, tremulum cùm torsit missile, Mazax:
Et gens, quæ nudo residens Massylia dorso
Ora levi flectit frænorum nescia virgâ:
Et solitus vacuis errare mapalibus Afer
Venator, ferrique simul fiducia non est,

Vesti-

674. *At qua lata jacet.*] Secundum latitudinem dicit Jubæ regnum extendi ad zonam torridam & ulterius.

675. *Distinet.*] Hinc & inde tenet & exporrigitur sub torrida zona. *Sulpit.*

676. *Sufficiunt spatio.*] Extenduntur in spatium & implent eam. *Tot castra sequuntur.*] Quasi dicat, numerosa. *Sulpitius.*

677. *Autololes.*] Mauritaniæ Tingitanæ pop. *Numidæque vagi.*] Nomadas respicit, domos plaustris circumferentes. Saluft. de bel. Jug.

678. *Gætulus equo.*] Libyæ interioris gens equis insidens, non stratis ephippiis. quos mox ỳs. 602. *nudos* vocat.

679. *Inops Nasamon.*] In litore sterili Arenosæ Syrtis victitans. lib. 9. ỳs. 410. & 458. *Garamante.*] Alii Nasamones deserta & arenosa Marmariæ, vel ut alii, Libyæ colunt.

680. *Marmaridæ volucres.*] Africæ min. pop. Ægyptum versus, pedibus velox. *Æquaturusque sagittas, &c.*] Et Mazax qui torquet missilia non minore vi & dexteritate quam Medi Parthique sagittas mittunt.

681. *Medorum, tremulum cum torsit missile, Mazax.*] Perperam legitur *Mazax.* Et apud Suetonium: *armillata & phalerata Mazucum turba, &c.* τῶν Μαζυῶν. Nulli sunt in Africa *Mazaces* populi, sed *Mazuces* aut *Maryces*, inde & *Marices.* Stephanus: Μάξυες, οἱ Λίβυες Νομάδες. Ἐκαλεῖτο προσηγορικῶς. Μάξυς, *Marux.* Nemesianus:

Quemque coloratus Mazax deserta per arva
Pavit, & assiduos docuit tolerare labores.

Male *Mazax.* sic Βύζας, Latinis *Byzax.* Salmas. Plin. 320.

682. *Nudo residens.*] Non ephippiis strato. *Massylia dorso.*] Massyli, Virg. 4. Æneid. *Infreni Numidæ* dicti. *Numidæ gens inscia fræni, &c. Cujus equum flectit non cedens virga lupatis.* Sil. Ital. 1. Μασσαίσυλοι μικροῖς ἵπποις χρώμενοι, ὀξέσι δὲ καὶ εὐπειθέσιν, ὥστε ἀπὸ ῥαβδίου οἰακίζεσθαι. Strabo lib. ultim. & Martial. lib. 9. epigr. 23. equi sine frænis, &c. Liv. 55. Polyb. *Nam flecti facilis, Lascivaque colla secutus Paret in obsequium lentæ moderamine virgæ. Verbera sunt præcepta fugæ, sunt verbera fræni.* Nemesian.

685. *Ferrique simul fiducia non, &c.*] Non confidit ferro, sed injecta veste leones superat. Leonum summa vis in oculo

Vestibus iratos laxis operire leones.
Nec solum studiis civilibus arma parabat,
Privata sed bella dabat Juba concitus ira.
Hunc quoque, quo superos humanaque polluit anno,
Lege Tribunitia solio depellere avorum
Curio tentârat, Libyamque auferre tyranno,
Dum regnum te Roma facit. memor ille doloris
Hoc bellum sceptri fructum putat esse retenti.
Hac igitur regis trepidat jam Curio fama,
Et quòd Caesareis nunquam devota juventus
Illa nimis castris, nec Rheni miles in undis
Exploratus erat, Corfini captus in arce,
Infidusque novis ducibus, dubiusque priori,
Fas utrunque putat. sed postquam languida segni
Cernit cuncta metu, nocturnaque munia valli

Deso-

oculo creditur. Getuli itaque contra impetum ingruentis leonis objiciunt sagum. Plin. lib. 8. cap. 16.

687. *Nec solum studiis civilibus, &c.*] Jubæ & paternum hospitium cum Pompejo, & simultas cum Curione intercedebat, quod Tribunus pl. legem promulgaverat, qua regnum Jubæ publicaverat. Comm. civ. bell. 2.

689. *Quo superos humanaque polluit anno Lege Tribunitia.*] Quo anno ipse Tribunus à Cæsare corruptus (lib. 1. ℣. 209. & infra ℣. 819.) Cæsaris caussam tuebatur, mox Cæsarem incitabat, quo facto & humana omnia & divina miscuit.

692. *Dum regnum te Roma facit.*] Dum unius (Cæsaris scil.) dominationi Romam subjicere parat. *Memor ille doloris, &c.*] Juba injuriæ memor, regnum se retinuisse vel ob hoc gaudet, quod Curionem ulciscatur.

693. *Sceptri fructum retenti.*] Retinuisse regnum vel ob hoc gaudet, ut Curioni posset malefacere. *Grot.*

694. *Hac igitur regis trepidat jam Curio fama.*] Curionem regis advenientis fama perterritum & hoc male habebat, quod parum confideret militibus suis, neque veteranis Cæsariis, qui sub eo in Gallia & Germania militaverant: neque firmæ satis fidei, ut qui Pompejo sacramentum dixerant, & Domitio duce suo Corfinii tradito Cæsari, missi in Siciliam cum Curione fuerant.

696. *Nec Rheni miles.*] Quia hos milites, neque Gallico, neque Germanico bello exploratus fuerat; sed Tyrones erant, qui Corfinii Pompejo sacramentum sub Domitio dixerant, ideo minus illis fidebat.

698. *Novis ducibus.*] Cæsari & Curioni. *Priori.*] Pompejo.

699. *Fas utrunque putat.*] Cum utrique dixissent sacramentum: alterum deserere, alteri adhærere. *Postquam, &c.*] Postquam advertit exercitum munia officiaque sua detrectare, ad defectionem spectare, huc solicitatos à Quintilio Varo, qui fuerat cum iis Corfinii, jamque erat cum Atio Varo: hæc secum deliberat.

702. *Au-*

Desolata fuga, trepida sic mente profatur:
Audendo magnus tegitur timor: arma capessam
Ipse prior: campum miles descendat in æquum,
Dum meus est: variam semper dant otia mentem.
Eripe consilium pugna: cùm dira voluntas
Ense subit prenso, galeæ texêre pudorem,
Quis conferre duces meminit? quis pendere causas?
Quà stetit, inde favet: veluti fatalis arenæ
Muneribus non ira vetus concurrere cogit
Productos: odêre pares. Sic fatus, apertis
Instruxit campis acies: quem blanda futuris
Deceptura malis belli fortuna recepit.
Nam pepulit Varum campo, nudataque fœda
Terga fuga, donec vetuerunt castra, cecîdit.

Tri-

702. *Audendo magnus tegitur timor.*] Audendum est aliquid in prælia, simul ut timorem meum dissimulem, simul suspicionem de militum meorum fide tegam, imo tollam. Qui enim jam ociosi ducum meritis & belli causis expendendis vacant; mox, armati & in aciem producti, partibus quas sibi sequendas sumpserunt, stabunt, obliti causarum, ducum, sui.

704. *Variam mentem.*] Intermissiones variant consilia, maxime per quietem nocturnam, qua animus dubius, quod optimum factu sit, præsens tandem arripit consilium. *Hortens.*

705. *Eripe consilium pugna.*] Id rectius quam *pugnæ*. Sequentia quoque aliter quam ante distinximus. Vult enim à vacuo milite expendi caussarùm justa, ducum merita: ubi in acie steterint, hæc cessare. Probant hanc nostram conjecturam Ms. P. Etiam Ms. T. manu secunda. *Grotius. Cum dira voluntas, &c.*] Quando statuunt tectis gladiis ad hostes meos deficere. *Hortensius.*

707. *Quis conferre duces, &c.*] Quis eos inter se comparare ausus fuit, & expendere utrius caussa justior sit. *Hortensius.*

708. *Qua stetit, inde favet.*] A cujus parte miles stetit, illi plus favet; quam illi, ad quem coactus venit. *Hortens. Veluti fatalis arenæ Muneribus.*] Sicut in muneribus gladiatoriis, non odium aut simultas committit gladiatores in lethale arenæ certamen; sed ipsa parium compositio & æmula virtus.

711. *Quem blanda futuris, &c.*] Cui fortuna, ipsum deceptura, principio favit. nam primum cum Numidis prospere pugnavit, Imperatorque est appellatus. Inde Varum pepulit, &c. *Blanda malis futuris.*] Alliciens in futuram cædem.

712. *Recepit.*] Excepit. *Sulpit.*

713. *Nam pepulit Varum, &c.*] Siquidem primum è Numidis equitibus, CXX. cæsis, reliquos in castra compulit. Varum mox in castra ad oppidum non sine magna Varianorum cæde fugavit, ita ut timens castris de tertia vigilia silentiò exercitum in oppidum reduceret.

715. *Tri-*

Tristia sed postquàm superati prœlia Vari
Sunt audita Jubæ: lætus quòd gloria belli
Sit rebus servata suis, rapit agmina furtim,
Obscuratque suam per jussa silentia famam;
Hoc solum metuens incautus ab hoste timeri.
Mittitur, exigua qui prœlia prima lacessat,
Eliciatque manu, Numidis à rege secundus,
Ut sibi commissi simulator Sabbura belli:
Ipse cava regni vires in valle retentat:
Aspidas ut Pharias cauda solertior hostis
Ludit, & iratas incerta provocat umbra:
Obliquansque caput vanas serpentis in auras
Effusæ toto comprendit guttura morsu
Letiferam citra saniem: tunc irrita pestis
Exprimitur, faucesque fluunt pereunte veneno.
Fraudibus eventum dederat fortuna: feroxque

Non

715. *Tristia sed postquàm.*] Narrare nunc incipit Fortunæ ludibrium; hoc est, transit ad pugnam adversam Curionis, in qua infeliciter non modo pugnavit, sed miserè periit. *Hortens.*

716. *Lætus quod gloria belli.*] Lætus fuit victoriam de Curione sibi servatam esse.

717. *Rapit agmina furtim.*] Raptim collectas copias ducit clanculum, ne adventus sui fama ad Curionem perveniret, cavens.

719. *Hoc solum metuens, &c.*] Improvisus hactenus, hoc solum timebat ne à Curione timeretur, atque ita prælii & rei gerendæ non daretur occasio.

720. *Mittitur, &c.*] Curio, accepto regis adventu, se in Corneliana castra receperat. præmittit rex Saburam præfectum ejus, cum parvis copiis, qui & rumorem spargeret ipsum Jubam revocatum finitimo bello & controversiis Leptitanorum restitisse in regno. simulque subtractum è castris Curionem in prœlium eliceret.

723. *Ipse cava regni, &c.*] Rex cum omnibus copiis insequebatur, & sex M. pass. intervallo à Sabura consederat.

724. *Aspidas ut Pharias, &c.*] Neque aliter Curionem delusit Juba, quam solet Aspidem Ægyptiam Ichneumon, quam hebetes habentem oculos, eosque non in fronte sed in temporibus, Ichneumon caudæ suæ umbra provocat, attollentem autem ictus irritos aversus excipit, donec obliquo capite speculatus invadat in fauces aspidis virus effundentis, sed citra noxam hostis. Plin. lib. 8. cap. 24. & Nicander in Theriacis.

726. *Vanas serpentis in auras Effusæ.*] Exilientis in umbram caudæ *Sulpit.*

728. *Irrita pestis, &c.*] Virus incassum effunditur.

730. *Fraudibus eventum, &c.*] Curio, ex perfugis quibusdam oppidanis audito Saburam adesse tantum cum levibus copiis, regem domi restitisse, adolescentiæ fervore, magnitudine animi, superioris temporis proventu, fidu-

cia

Non exploratis occulti viribus hostis,
Curio nocturnum castris erumpere cogit,
Ignotisque equitem latè decurrere campis.
Ipse sub Auroræ primos excedere motus
Signa jubet castris, multùm, frustraque rogatus
Ut Libycas metuat fraudes, infectaque semper
Punica bella dolis. leti fortuna propinqui
Tradiderat fatis juvenem: bellumque trahebat
Auctorem civile suum. super ardua ducit
Saxa, super cautes abrupto limite signa.
Cùm procul è summis conspecti collibus hostes
Fraude sua cessère parum, dum colle relicto
Effusam patulis aciem committeret arvis.
Ille fugam credens, simulatæ nescius artis,
Ut victor, medios aciem projecit in agros.
Tunc primùm patuère doli, Numidæque fugaces
Undique completis clauserunt montibus agmen.
Obstupuit dux ipse simul, perituraque turba.
Non timidi petière fugam, non prœlia fortes:

Quip-

cia rei bene gerendæ, supra omnia fato civilis ab eo excitati commotique belli pœnas poscente, equitatum omnem prima nocte ad castra hostium mittit, qui oppressos somno & dispersos hostes, ad magnum numerum confecit. *Eventum dederat.*] Fortuna dedit successum dolis regis. *Hortens.*

731. *Occulti viribus hostis.*] Regis insidiis, modo ad vs. 720.

732. *Curio nocturnum, &c.*] Curio cum omnibus copiis quarta vigilia exit, equites suos redeuntes convenit, è captivis quærit quis castris præsit, respondent *Saburam.*

735. *Frustraque rogatus.*] A Cn. Domitio præfecto equitum.

738. *Bellumque, &c.*] Ut modo, versu 730.

742. *Fraude sua cessère parum.*] Sabura suis imperaverat, ut simulatione timoris, paulatim cederent, ac pedem referrent: sese cum opus esset, signum prælij daturum.

744. *Ille fugam credens, &c.*] Curio ad superiorem spem addita præsentis temporis opinione, hostes fugere arbitratus, copias ex locis superioribus in campum deducit.

745. *Projecit in agros.*] Magis probem, quod est in Mss. *dejecit*, ex colle scilicet in planitiem. *Grotius.*

746. *Doli.*] A rege subsecuto, summissis auxiliis, hostium copias augeri, signo à Sabura dato equitatu hostium ab utroque cornu aciem nostram circumveniri. *Numidæque, &c.*] Spem unam salutis, proximos colles jubet suos capere Curio. hos præoccupat missus à Sabura equitatus.

749. *Non timidi petière fugam.*] Lassatis scil. ex itinere & prælio nocturno

equis,

Quippe ubi non sonipes motus clangore tubarum
Saxa quatit pulsu, rigidos vexantia frænos
Ora terens, spargitque jubas, & surrigit aures,
Incertoque pedum pugnat non stare tumultu.
Fessa jacet cervix. fumant sudoribus armi:
Oraque projecta squalent arentia lingua:
Pectora rauca gemunt, quæ creber anhelitus urget:
Et defecta gravis longè trahit ilia pulsus:
Siccaque sanguineis durescit spuma lupatis.
Jamque gradum neque verberibus, stimulisque coacti,
Nec, quamvis crebris jussi calcaribus, addunt.
Vulneribus coguntur equi, nec profuit ulli
Cornipedis rupisse moras: neque enim impetus illis
Incursusque fuit: tantum profertur ad hostes,
Et spatium jaculis oblato vulnere donat.
At vagus Apher equos ut primum emisit in agmen:
Tunc campi tremuêre sono: terraque soluta,
Quantus Bistonio torquetur turbine pulvis,
Aëra nube sua texit, traxitque tenebras.

Ut

equis, ut versic. insequente, &c. atque septis undique peditibus stipatisque, ita ut vix arma movendi daretur locus, ut mox vs. 772. *Non prælia fortes.*] Equites labore confecti, & pauci, numero CC. (reliqui enim in itinere substiterant) quamcunque in partem impetum fecerant, hostes loco cedere cogebant. sed neque longius fugientes prosequi, nec vehementius equos incitare poterant, Com. civ. bel. 2.

750. *Non sonipes, &c.*] Non ferocis equi *Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.*

753. *Incertoque pedum, &c.*] Neque uti fortis equus & recens stare loco novit.

754. *Fessa jacet cervix.*] Sed fessa jacet, &c.

760. *Addunt.*] Accelerant.

761. *Nec profuit ulli, &c.*] Neque enim profuit incitasse equum in hostem, debilis namque lassati equi incursus eo usque tantum provehebatur quo jaculis hostium equitem exponeret.

763. *Tantum profertur ad hostes.*] Eousque solum stimulis & calcaribus impellitur, ut ægrè ad hostes perveniat, & præsens atque inevitabile vulnus accipiat. *Hortens.*

765. *At vagus Apher, &c.*] Numidarum vero equitum concitato cursu tremuere campi & pulvereæ nubes atque tenebræ inductæ, pulvere, tanquam vi Boreæ è Thracia flantis excitato.

766. *Terraque soluta.*] Dissoluta in pulverem.

767. *Bistonio, &c.*] Thracio, Septentrionali. Bistonis signum est & regio Thraciæ.

 770. *Nullo*

Ut verò in pedites fatum miserabile belli
Incubuit: nullo dubii discrimine Martis
Ancipites steterunt casus, sed tempora pugnæ
Mors tenuit. neque enim licuit procurrere contrà,
Et miscere manus. sic undique septa juventus
Comminus obliquis, & rectis eminus hastis
Obruitur: non vulneribus, nec sanguine, solùm
Telorum nimbo peritura, & pondere ferri.
Ergo acies tanta parvum spissantur in orbem:
Ac, si quis metuens medium torrepsit in agmen,
Vix impunè suos inter convertitur enses.
Densaturque globus, quantum pede prima relato
Constrinxit gyros acies. non arma movendi
Jam locus est pressis: stipataque membra teruntur.
Frangitur armatum colliso pectore pectus.
Non tam læta tulit victor spectacula Maurus
Quàm fortuna dabat: fluvios non ille cruoris,
Membrorumque videt lapsum, & ferientia terram
Corpora: compressum turba stetit omne cadaver.
Excitet invisas diræ Carthaginis umbras

Inse-

770. *Nullo dubii, &c.*] Certa erat facilisque victoria, neque pugnæ mora longior, quam quæ Romanis interficiendis sufficeret.

771. *Sed tempora pugnæ Mors tenuit.*] Tempus quod pugnando conterendum fuisset, occidendo consumptum est. *Sulpitius.*

773. *Miscere manus.*] Conserta pugna contendere.

776. *Telorum nimbo peritura.*] Telorum, instar grandinis fusorum multitudine & pondere.

779. *Suos inter convertitur enses. Densaturque globus.*] Suorum, globo condensatorum, dum ii, qui ab exteriori parte globi erant, referrent pedem cederentque introrsum ad declinandos hostium ictus.

783. *Frangitur armatum, &c.*] Corpora armata armatis corporibus illisa dissiliebant, frangebanturque.

784. *Non tam læta, &c.*] Neque tam lætam ex cæde Romanorum voluptatem perceperunt Mauri, quam fortuna dabat, cum non fluvios sanguinis, non mutilata & cadentia viderent corpora, ut quæ constricta & stipata sustinerent se invicem, neque cæsa deciderent ad terram: sic arbores, lib. 3. vs. 445.

788. *Excitet invisas diræ Carthaginis, &c.*] Invitet excitatas Carthaginensium umbras Fortuna ad hæc parentalia. retulerunt quippe victorum nepotes inferias Annibali, abunde parentaverunt hac cæde animis Pœnorum à suis cæsorum.

791. Re-

Inferiis fortuna novis: ferat ista cruentus
Annibal, & Pœni tam dira piacula manes.
Romanam, Superi, Libyca tellure ruinam
Pompejo prodesse nefas, votisque Senatus.
Aphrica nos potiùs vincat sibi. Curio fusas
Ut vidit campis acies, & cernere tantas
Permisit clades compressus sanguine pulvis,
Non tulit afflictis animam producere rebus,
Aut sperare fugam: ceciditque in strage suorum
Impiger ad letum, & fortis virtute coacta.
Quid nunc rostra tibi prosunt turbata, forumque,
Unde Tribunitia plebeius signifer arce
Arma dabas populis? quid prodita jura Senatus,
Et gener, atque socer bello concurrere jussi?
Ante jaces, quàm dira duces Pharsalia confert,
Spectandumque tibi bellum civile negatum est.
Has urbi miseræ vestro de sanguine pœnas

Ferre

791. *Romanam, &c.*] Indoluere certe Senatus Pompejusque in suæ causæ emolimentum cecidisse tot cives Rom. mallentque victoriam hanc Afrorum nomine, quam suo relatam. *Superi, Libyca tellure, &c.*] In Deos exclamat, quod tantam cædem passi sunt fieri nulla reipub. utilitate. melius enim Afri Romam subjugassent, quam quod libertate amissa, perpetuo sub Cæsaribus serviamus. *Sulpit.* Glareanus exponit, quod Poëta velit, tum Pompejum, tum Senatum tam pium ac magnanimum videri, ut malit Afros vincere Romanos sibi, quam Pompejo ac senatui.

793. *Curio fusas, &c.*] Hortatus est Curionem Cn. Domitius, præfectus equitum, cum paucis circumsistens, ut fuga salutem peteret, seque in castra reciperet: se ab eo non discessurum pollicitus. At Curio nunquam, amisso exercitu, quem à Cæsare fidei suæ commissum acceperat, se in ejus conspectum reversurum confirmavit, atque ita prælians interfectus est. Com. civ. bel. 2.

799. *Quid nunc, &c.*] Insultatio, adjecta commiseratione.

800. *Unde Tribunitia, &c.*] Tribunitiæ conciones non ratò fuerant populi incitamenta, seditionum faces, classica tumultuum. Curio autem trib. pl. fuerat Cæsari inimicissimus, mox ab eo liberatus ære grandi alieno, redemptusque auro, acerrimè pro Cæsare stetit, & cum tribunis pl. ad Cæsarem ex urbe tandem profugit, non parvus belli hujus civilis concitator. ut l. 1. ꝟ. 270. &c.

801. *Prodita.*] Ære corrupta & prodita à te.

802. *Gener.*] Pompejus & Cæsar commissi.

803. *Ante jaces, &c.*] Neque tamen contigit tibi exitum hujus belli in pugna illa Pharsalica videre.

805. *Has urbi miseræ.*] Deinde Poëta ecphonesin suam avertit ad civitatis

Ferre datis: luitis jugulo sic arma potentes.
Felix Roma quidem, civesque habitura beatos,
Si libertatis superis tam cura placeret,
Quàm vindicta placet. Libycas en nobile corpus
Pascit aves, nullo contectus Curio busto.
At tibi nos (quandò non proderit ista silere
A quibus omne ævi senium sua fama repellit,)
Digna damus, juvenis, merita præconia vitæ.
Haud alium tanta civem tulit indole Roma,
Aut cui plus leges deberent recta sequenti.
Perdita tunc Urbi nocuerunt secula, postquam
Ambitus, & luxus, & opum metuenda facultas
Transverso mentem dubiam torrente tulerunt.
Momentumque fuit mutatus Curio rerum,
Gallorum captus spoliis, & Cæsaris auro.
Jus licet in jugulos nostros sibi fecerit ense

Sylla

primarios; qui simili fortuna luant civilia bella, quæ ipsi vel concitarunt; vel sua temeritate & amentia susceperunt. *Hortens.*

806. *Jugulo sic.*] Morte vestra. *Arma potentes.*] Contra Rempubl. suscepta.

808. *Si libertatis superis, &c.*] Si deos æqua tangeret cura indulgendi nobis libertatis assertores, quam ulciscendi libertatis oppressores. *Nec unquam*, inquit Tacitus, *atrocioribus populi Rom. cladibus, magisve justis judiciis approbatum est, non esse curæ Deis securitatem nostram, esse ultionem.*

810. *Nullo contectus Curio busto.*] Inhumatus, præda avibus Libycis.

811. *Quando non, &c.*] Cur enim taceam virtutes ejus & merita? quæ innumeris seclis canescentia per omne ævi tempus plenis gloriæ velis ferentur.

812. *Senium repellit.*] Pro oblivione & temporum injuria usurpat, qua rei memoria intercidere potest. *Hortens.*

814. *Haud alium tanta, &c.*] Erat certe summa indole, eloquentiæ laude claruit, legum propugnator acerrimus, quandiu incorruptus stetit Reip. status.

816. *Perdita tunc, &c.*] Verum corruperunt illum perdiderúntque perditi civitatis mores, ambitio, luxus, avaritia. *Urbi.*] Id rectius quam *Orbi*, ob ea quæ præcedunt. *Grotius.*

818. *Transverso mentem, &c.*] A recto, bono & æquo mentem Curionis abripuere.

819. *Momentumque fuit, &c.*] Atque ita mutatus & à Cæsare corruptus dignitatem & causam ejus pertinaciter tuebatur neque minima civilis belli fax, ut qui Cæsari stimulos addiderit, ut per quem plurimi in Cæsaris partes inclinarint.

820. *Gallorum captus spoliis, &c.*] Sexcenties H. S. æris alieni contraxerat Curio. Val. Max. lib. 9. cap. 1. quo liberavit eum Cæsar.

821. *Jus licet in jugulos.*] Non improbanda lectio hæc. At Ms. P. *Jus licet*

Sylla potens, Mariusque ferox, & Cinna cruentus:
Cæsareæque domus series; cui tanta potestas
Concessa est: emêre omnes, hic vendidit Urbem.

M. AN-

cet in jugulos nostro sibi fecerit ense Sylla potens, &c. Quasi dicat Romanos Romanis armis subactos; sicut alius dixit, provincias provinciarum sanguine vinci. *Grot.* *Jus licet in jugulos, &c.*] Sylla quidem Marius, Cinna, &c. vi oppresserunt libertatem, invaserunt Remp. neque id tamen sine summa impensa largitionum & stipendiorum, illi emerunt, hic vendidit.

823. *Cæsareæque domus series.*] Cæsaris successores, quibus permissus fuit Imperii clavus.

824. *Hic vendidit Urbem.*] *Vendidit hic auro patriam, dominumq; superbum Imposuit.* Virg. 6. Æneid.

1. Sic

M. ANNÆI LUCANI

CIVILIS BELLI, SIVE PHARSALIÆ,

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

Quintus in Ægypto narrat te Magne Senatum
Constituisse Ducem: tum Delphica consulit antra
Appius, & domitis rediens jam Cæsar Iberis;
Componit sævos intra sua castra tumultus.
Et Dictator abit, nec non & Consul ab urbe
Brundusium, classem recipit, Pharsalia cymba
Pene Ducis periit temeraria: navigat inde
Marcus, & in Lesbum te vir, Cornelia, mittit.

Sic alterna duces bellorum vulnera passos
In Macedûm terras, miscens adversa secundis,
Servavit fortuna pares. Jam sparserat Æmo
Bruma nives, gelidoq; cadens Atlantis Olympo:

Insta-

1. Sic alterna] Epiphonemate inconstantiam Fortunæ, qua nunc hic, nunc ille victor evaserat, Quintum librum orditur. *Hortensius.* *Duces bellorum, &c.*] Pompejum, Italia pulsum, Massilia expugnata, & exercitibus cum Hispaniis amissis: Cæsarem, navali clade in Adriatico accepta, & Curione cum exercitu in Africa cæso.

3. *Servavit Fortuna pares.*] Alternante tamen fortuna, reservati sunt pares de summa rerum dimicaturi in Pharsalica pugna. *Jam sparserat.*] Hyemis notatio. *Æmo.*] Thraciæ monte.

4. *Gelidoque cadens Atlantis, &c.*] Cave illud *Atlantis* secundo casu accipias. Significat enim ex occasu Vergiliarum mensem Decembrem. *Grotius.* *Atlantis Olympo.*] Patronym. fœm. Maia vel alia è filiabus Atlantis. *Synecd.* Atlantides, Pleiades occiderant Cosmice. quod fit circiter 3. Id. Novemb.

5. *Dies,*

Instabatque dies, qui dat nova nomina fastis,
Quique colit primus ducentem tempora Janum.
Dum tamen emeriti remanet pars ultima juris,
Consul uterque vagos belli per munia Patres
Elicit Epirum. peregrina ac sordida sedes
Romanos cepit proceres: secretaque rerum
Hospes in externis audivit curia tectis.
Nam quis castra vocet tot strictas jure secures,
Tot fasces? docuit populos venerabilis ordo
Non Magni partes, sed Magnum in partibus esse.
Ut primum mœstum tenuêre silentia cœtum,
Lentulus excelsa sublimis sede profatur:
Indole si dignum Latia, si sanguine prisco
Robur inest animis, non qua tellure coacti,
Quamque procul tectis captæ sedeamus ab urbis
Cernite: sed vestræ faciem cognoscite turbæ:
Cunctaque jussuri primùm hoc decernite Patres,
Quod regnis, populisque liquet, nos esse Senatum.

Nam,

5. *Dies, dat nova, &c.*] Cal. Januarii. quo die creati novi consules, eorumque nomina præfigebantur sui anni Fastis, id est, libris singulorum annorum descriptiones & gesta continentibus.

6. *Quique colit primus, &c.*] Festus nomine Jani, choragi, capitis, patris, ducisque insequentis anni. Ovid. Fast. 1. Martial. lib. 8. ep. 2.

7. *Dum tamen.*] Nondum plane peracto potestatis suæ consularis tempore. *Emeriti remanet, &c.*] Metaph. à militia. lib. 3. ✝ſ. 632.

8. *Consul uterque, &c.*] Lentulus & Marcellus Coss. in Epirum convocaverunt Senatores per officia belli dispersos.

9. *Elicit Epirum.*] Pro in Epirum. Epirus celebris olim regno Pyrrhi.

10. *Secretaque rerum.*] Arcana Senatus deliberantis consilia.

11. *Hospes curia.*] Quæ jam in exteras terras translata erat. *Hortens. In externis.*] In terra & urbe aliena.

12. *Nam quis castra, &c.*] Quidni enim appellem curiam potius Senatorum, quam castra Pompeji, ubi tot simul legitimi magistratus cum insignibus suis, fascibus & securibus?

13. *Docuit populos, &c.*] Et tot conspecti simul venerabiles Senatores docuerunt populos & gentes quæ confluxerant, non convenisse omnes in partes Pompeji, sed & ipsum Pompejum fuisse partem Senatus.

15. *Mœstum tenuere, &c.*] *Hypallage.* cœtus mœstus tenuit silentia.

17. *Indole si dignum Latia.*] Si vera illa & prisca virtus Romana animis vestris insideat, nolite expendere ubi simus: sed ex tot senatorum ac civium præsentia, succurrat vobis, qui simus.

22. *Quod regnis, &c.*] Facto à vobis

Nam, vel Hyperboreæ plaustrum glaciale sub Ursa,
Vel plaga quà torrens, claususque vaporibus axis
Nec patitur noctes, nec iniquos crescere soles,
Si fortuna ferat, rerum nos summa sequetur,
Imperiumque comes. Tarpeia sede perusta
Gallorum facibus, Vejosque habitante Camillo,
Illic Roma fuit. non unquam perdidit ordo
Mutato sua jura solo. mœrentia tecta
Cæsar habet, vacuasque domos, legesque silentes,
Clausaque justitio tristi fora. curia solos
Illa videt Patres, plena quos urbe fugavit.
Ordine de tanto quisquis non exulat, hic est:
Ignaros scelerum, longaque in pace quietos
Bellorum primus sparsit furor: omnia rursus
Membra loco redeunt. en totis viribus orbis
Hesperiam pensant superi: jacet hostis in undis

Obru-

bis Senatus Consulto sciant populi, hic esse Senatum, quem penes est totius orbis terr. imperium.

23. *Nam,vel Hyperboreæ, &c.*] Quem Senatum si qua iniquæ Fortunæ procella raperet in oras Boreali Arcto vel torridæ zonæ subjectas; commigratura tamen sit Imperii summa.

24. *Plaga qua torrens.*] Circulus æquinoctialis æstu & caloribus constrictus, sub quo degentes perennem habent ἰσημερίαν. *Claususque vaporibus.*] Opponit plagæ frigidæ, inrolerabilem æstum zonæ torridæ, quæ intrà duos tropicos Cancri & Capricorni, quos medius dividit æquinoctialis, continetur & quasi clauditur: & æstum *vapores* vocat. *Hortens.*

25. *Nec iniquos soles.*] Æquinoctialis circulus non patitur noctes ac dies inæquales esse.

27. *Tarpeia sede perusta, &c.*] Confirmat ab exemplo, ibi Romam & imperium Romanum esse, ubi augustus ordo Senatorius. *Hortens. Tarpeia sede perusta.*] Lib. I. vs. 169. urbe Rom. *Synecdoche.* Neque enim Capitolium à Gallis incensum est.

28. *Veiosque habitante Camillo.*] Camillus exulabat Ardeæ: cui, inde evocato Veios, dictatura & rerum summa S. C. tradita est.

29. *Ordo.*] Senatorius.

30. *Mœrentia tecta, &c.*] Urbem Rom. occupavit Cæsar, vacuam, mœstam oppressis legibus & indicta juris dicundi intermissione tristem.

32. *Curia solos, &c.*] Illa quam Cæsar habet. Curia non videt alios Senatores quam eos quos ambitus, majestatis læsæ alteriusve noxæ damnatos, Cæsar urbi restitutos revocavit.

35. *Ignaros scelerum, &c.*] Sub primo belli civilis motu & trepidatione consternati diffugiebant; huc tandem in Epirum convenerunt tanquam in corpus suum, Senatores & alii ordines.

37. *Viribus orbis.*] Quæ in auxilium nostrúm adyenerunt.

38. *Hesperiam pensant superi.*] Italiam & Hi-

Obrutus Illyricis: Libyæ squalentibus arvis
Curio Cæsarei cecidit pars magna Senatus.
Tollite signa duces: fatorum impellite cursum:
Spem vestram præstate Deis: fortunaque tantos
Det vobis animos, quantos fugientibus hostem
Causa dabat. nostrum exhausto jus clauditur anno:
Vos, quorum finem non est sensura potestas,
Consulite in medium Patres, Magnumque jubete
Esse ducem. Læto nomen clamore Senatus
Excipit: & Magno fatum patriæque suumque
Imposuit. Tunc in reges, populosque merentes
Sparsus honos, pelagique potens Phœbeïa donis
Exornata Rhodos, gelidique inculta juventus
Taygeti: fama veteres laudantur Athenæ:

Massi-

& Hispanias amissas. *Hostis in, &c.*] Vultejus cum rate Opiterginorum. supra lib. 4. vſ. 402.

39. *Libyæ, &c.*] Lib. 4. vſ. 581.

40. *Cæsarei cecidit pars magna Senatus.*] Cæsari intimus & summo in honore habitus, & quo cæso privatur Cæsar summo suo Senatore.

41. *Fatorum impellite cursum.*] Urgete fata & quo dii faventes vocant, cum bona fiducia sequimini.

42. *Fortunaque tantos, &c.*] Successus det vobis fortes animos ad persequendum libertatis hostem, non secus atque justitia causæ dedit vobis animum relinquendæ urbis, illo invadente.

44. *Nostrum exhausto, &c.*] Potestatis nostræ Consularis imperium cum anno exacto finem habet.

45. *Vos, &c.*] Vos Senatores quorum autoritas non est annua.

46. *In medium Patres.*] In commune. Quod vobis Reique pub. Bonum, Felix, Faustumque sit. *Magnumque jubete Esse ducem.*] Declarate Pompejum belli ducem. Quod & prius Capuæ factum, sed adjunctis Coss.

47. *Læto nomen clamore.*] Summo omnium applausu ac suffragiis decernitur summa rei Pompejo. *Hortens.*

48. *Fatum patriæque, &c.*] Publicæ & privatæ rei fatum, fortunam & administrationem.

49. *Tunc in reges, &c.*] Collaudati reges & populi de Repub. bene meriti, iisque honores habiti, qui Senatus auspicia sequuti auxilia attulerant miserantve, quorum nonnullos pergit enumerare. *Populosque merentes.*] Bene meritos de Republ. *Grotius.*

50. *Pelagique potens Phœbeia, &c.*] Rhodos insula Carpathii pelagi classe potens, Phœbo dilecta, cujus radius semel die vel maxime nubilo lustratur ob amatam, ut fabulantur, Rhoden virginem, colosso & templo Phœbi clara, ut quæ Phœbo sorte cesserit. Pindarus 7. Olymp. Horat. od. 7. lib. 1.

51. *Gelidique inculta, &c.*] Lacedæmonii. Taygetus mons in Laconica Eurotæ fluv. vicinus.

52. *Fama.*] Sapientiæ ne studiorum? an victoriarum Persicarum? *Veteres laudantur Athenæ.*] Αὐτόχθονας enim se esse volebant, cujus rei insignia gestabant in verticibus, cicadas aureas.

53. *Mas-*

Maßiliaque sua donatur libera Phocis.
Tunc Sadalen, fortemque Cotyn, fidumque per arma
Deiotarum, & gelidæ dominum Rhaſipolin oræ
Collaudant: Libyamque jubent auctore Senatu
Sceptrifero parêre Jubæ. prô triſtia fata!
Et tibi non fidæ gentis digniſsime regno,
Fortunæ Ptolemae pudor, crimenque Deorum,
Cingere Pellæo preſſos diademate crines
Permiſſum: ſævum in populos puer accipis enſem:
Atque utinam in populos! donata eſt regia Lagi;
Acceßit Magni jugulus: regnumque ſorori

Ere-

53. *Maßiliaque ſua, &c.*] Et Phocis Achaiæ regia libertate donata æque ac Maſſylia colonia ejus, quam tamen à Phocenſibus Aſiæ deductam meminimus lib. 3. ☩ſ. 340. *Libera Phocis.*] Phocis regio in Bæotia à qua Maſſilienſes ſunt oriundi, donata eſt libertate. *Sulpitius.*

54. *Tunc Sadalen, fortemque Cotyn.*] Equites ex Thracia D dedit Cotus & Sadalem filium miſit. Com. civ. bel. 3. *Fidumque per, &c.*] DC. equites adduxit Galaniæ rex Deiotarus, pro quo extat oratio Ciceronis.

55. *Gelidæ dominum Rhaſipolin.*] CC. ex Macedonia Rhaſipolis, quibus ipſe præerat, & ob Thraciam vicinam, *frigidam* nominat.

56. *Libyamque jubent auctore Senatu.*] Ex autoritate Senatus decernitur Africa Jubæ.

57. *Prô triſtia fata.*] Quoniam autem Africæ meminit, quam Senatus præſidiis contra vim Cæſaris firmavit; per occaſionem in perfidiam Ptolomæi pueri exclamat: qui quum eum tractum defendere debuiſſet, quod à Senatu in regnum confirmatus, Pompejum tutorem accepiſſet, eum poſtea ad ſe fugientem, ſcelerate trucidavit, parricidium cum perfidia conjungens. *Hortenſ.*

58. *Non fidæ gentis, &c.*] Indigne regno fidæ gentis; *vel* digne regno non fidæ gentis.

59. *Fortunæ.*] Ἔλεγχος, qui futurus erat dedecori Diis & Fortunæ tam indignum evehentibus. *Crimenque Deorum.*] Culpam in Deos transfert & Fortunam, quod tantum pueri ſcelus ibi regnare juſſerint, ubi Alexander orbis dominator regnavit & conditus fuit. *Hortenſ.*

60. *Cingere Pellæo, &c.*] Ut Dionyſius hic Ptolomæus Auletæ filius, etiamnum puer Pompeji rogatu confirmaretur Ægypti rex coronareturque diademate Alexandri Magni in Pella Macedoniæ opp. nati, Alexandriæ in Ægypto conditoris. Strab. leg. 17.

61. *Sævum in populos, &c.*] Crudeliter enim imperavit.

62. *Populos.*] Tantum, & non in Pompejum etiam & ſororem tuam. *Regia Lagi.*] Regnum Ægypti, quod obtinuerat Ptolomæus Lagi f. lib. 8. ☩ſ. 692.

63. *Acceßit Magni jugulus.*] Et tanti muneris accepta merces; Pompeji, quem tu tutorem habueras, ad te confugientis cædes, inf. libro 8. ☩ſ. 573. *Sorori Ereptum.*] Cleopatræ, quæ regni cum fratre heres à patre relicta fuerat.

64. *Scep-*

Ereptum est, soceroque nefas. jam turba soluto
Arma petit cœtu, quæ cùm populique, ducesque
Casibus incertis, & cæca sorte pararent,
Solus in ancipites metuit descendere Martis
Appius eventus: finemque expromere rerum
Sollicitat superos, multosque obducta per annos
Delphica fatidici reserat penetralia Phœbi.
Hesperio tantum, quantum semotus Eoo
Cardine, Parnassus gemino petit æthera colle,
Mons Phœbo, Bromioque sacer: cui numine misto
Delphica Thebanæ referunt trieterica Bacchæ.
Hoc solum fluctu terras mergente cacumen
Eminuit, pontoque fuit discrimen, & astris.
Tu quoque vix summam seductus ab æquore rupem
Extuleras, unoque jugo Parnasse latebas.
Ultor ibi expulsæ premerent cùm viscera partus

Ma-

64. *Soceroque nefas.*] Pompeji cædes subtracta Cæsari, cui & insidiatus postea erat ipse rex. *Jam turba soluto.*] Jam dimissa concione arma expedivere.

66. *Cæca sorte pararent.*] Eventu ignoto & obscuro.

67. *Solus in ancipites, &c. Appius eventus.*] Is (inquit Val. Max. l. 1. c. 8.) belli civilis eventum explorare cupiens viribus imperii (namque Achaiæ præerat) antistitem Delphicæ cortinæ in intimam sacri specus partem coëgit descendere, &c. inf. ℣ſ. 120. & 224. Idem refert Orosius lib. 6. cap. 15.

69. *Obducta per annos.*] Clausa cessante oraculo. infra ℣ſ. 111. & 131.

71. *Hesperio tantum, &c.*] In terræ umbilico, ab occasu & ortu æque distans. *Audiit & medius cœli Parnassus.* Statius & Strabo lib. 9.

72. *Gemino.*] Tithoreo & Hyampeo.

73. *Phœbo, Bromioque sacer.*] Apollini & Baccho, λῷῳ & βρέμειν, quorum utrunque eundem esse cum Sole probat Macrob. 1. Saturn. cap. 18. Communi itaque cultu Thebanæ Mænades Bacchi ministræ, tertio quoque anno Delphis celebrant sacra. in memoriam victoriæ Indicæ à Libero parte trienni expeditione partæ. *Numine misto.*] Communi cultu.

74. *Trieterica.*] Sacra Trieterica appellata sunt, quæ Libero patri, è victoria & expeditione Indica reverso, instituta fuere Thebis. Tertio quoque anno peragebantur sumptuosius & splendidius iis orgiis, quæ singulis annis celebrabantur. *Hortens.*

75. *Hoc solum, &c.*] Diluvio cæteris submersis, alterum è Parnassi collibus eminuit. Ovid. 1. Metam.

76. *Pontoq́;, &c.*] Medium inter aquas & cœlum.

77. *Vix summam.*] Vix summo jugo extabas.

79. *Ultor ibi expulsæ, &c.*] Hic Apollo juvenis, ulturus Pythona, qui Junonis jussu Latonam gravidam è Jove & partui vicinam persequutus fuerat, interemit.

O 80. *Pæan.*]

Matris, adhuc rudibus Paan Pythona sagittis
Explicuit, cùm regna Themis, tripodasque teneret.
Ut vidit Paan vastos telluris hiatus
Divinam spirare fidem, ventosque loquaces
Exhalare solum, sacris se condidit antris,
Incubuitque adyto, vates ibi factus, Apollo.
Quis latet hîc superûm? quod numen ab æthere pressum
Dignatur cæcas inclusum habitare cavernas?
Quis terram cœli patitur Deus, omnia cursus
Æterni secreta tenens, mundique futuri
Conscius, ac populis sese proferre paratus,
Contactusque ferens hominis, magnusque, potensque,
Sive canit fatum, seu quod jubet ipse canendo
Fit fatum? Forsan terris inserta regendis,

80. *Pæan.*] Apollo. lib. 1. vs. 678. *Pythona.*] Pytho, Demogorgonis & Terræ filius, draco ingens & prodigiosus, qui ante natum Apollinem in Parnasso monte oracula reddidit. *Hortens.* *Sagittis.*] Stravit humi mille gravem telis.

81. *Explicuit.*] Interfecit. *Themis.*] Dea, quæ præcepit hominibus ea petere, quæ fas essent. Ovid. 1. Metamorph. cujus unum toto orbe celeberrimum erat oraculum, cui Apollo successit. *Tripodasque teneret.*] Tripos, mensa erat sive sedes aurea vel ahenea tres habens bases, quam ubi Pythia vates inscendisset, hausto divinationis spiritu, responsa retulit. Jamblichus de mysteriis. & Diod. Sic. lib. 16. Strab. lib. 9.

82. *Vastos telluris hiatus, &c.*] In medio montis anfractu profundum terræ foramen, ex quo frigidus spiritus, vi quadam velut vento in sublime expulsus, mentes vatum in vecordiam vertit; impletaque Deo responsa consulentibus dare cogit, &c. ulteriorem templi Delphici descriptionem vide apud Justin. lib. 24. & Diod. Sic. l. 16. de occasione inventi oraculi à pastore.

83. *Divinam spirare fidem.*] Emittere oracula. *Ventosque loquaces, &c.*] Exhalationes specus; quæ mentes primum inflabant vatum, mox linguas in vaticinia solvebant.

86. *Quis latet hic superum.*] Oraculi hujus causam inquirit poëta. *Quod numen, &c.*] Quis Deus è cœlo delapsus, immergi se concludique dignatur in hac caverna.

88. *Quis terram cæli patitur Deus.*] Quis Deus vult terram habitare. vel ecquis Deus patitur se in terræ hiatu concludi? *Sulpit. Hortens.* *Omnia cursus.*] Fata, seriem ordinemque causarum sciens.

89. *Mundique futuri, &c.*] Ea quæ eventura sunt præcinens.

91. *Hominis.*] Phœbadis, virginis Pythiæ, quem ingressus suo numine implet.

92. *Quod jubet, &c.*] Ita *fatum* dici volunt quod Deus fatus est, id est, decrevit, constituit.

93. *Forsan terris inserta regendis.*] An forte densior aliqua & potentior pars inest expiratque ex hoc antro Delphico, cœlestis illius mentis & animæ mundi

Aëre

Aëre libratum vacuo quæ sustinet orbem,
Totius pars magna Jovis Cirrhæa per antra
Exit, & ætherio trahitur connexa Tonanti.
Hoc ubi virgineo conceptum est pectore numen,
Humanam feriens animam sonat, oraque vatis
Solvit; ceu Siculus flammis urgentibus Ætnam
Undat apex: Campana fremens ceu saxa vaporat
Conditus Inarimes æterna mole Typhöeus.
Hoc tamen expositum cunctis, nullique negatum
Numen, ab humani solùm se labe furoris
Vindicat. haud illic tacito mala vota susurro
Concipiunt. nam fixa canens, mutandaque nulli
Mortales optare vetat: justisque benignus
Sæpe dedit sedem totas mutantibus urbes,

Ut

mundi quæ infusa in omnes mundi partes cum librat, regit, fovet, vegetatque? *Deum namque ire per omnes Terrasque tractusque maris cœlumque profundum.* 4. Georg. & 6. Æn. Virg. *Spiritus intus alit, &c.* vide vs. 89. lib. 1.

95. *Cirrhæa.*] Cirrha opp. Phocidos haud procul à Delphis.

96. *Ætherio trahitur, &c.*] Cum superiore illo aëre coit, & menti divinitori consonat.

97. *Hoc ubi Virgineo.*] Hoc igitur antro Pythia correpta divino furore; quem conceptum *numen* vocat, magno boätu responsa emugit. Ipsum inquit, numen, os vatis solvit. Tum duabus similitudinibus horrendum illum sonum & vehementiam amplificat. *Hortensius.*

99. *Ceu Siculus, &c.*] Veluti Ætnæ Siculæ cacumen fumum undantem evomit.

100. *Undat apex.*] Cacumen fumum undantem effundit in sublime. *Hort.* *Campana fremens ceu saxa.*] Ceu Inarime, Ænaria, Pithecusa *Ischia* insula in litore Campano superjecta Typhœo effundit saxa. *Vaporat.*] Allusum ad nomen Typhonis, id est, procellæ conflagrationes ejusmodi succendentis.

101. *Inarimes æterna mole Typhoeus.*] Inarimen primus dixit Virgilius ab Homeri εἰς ἀρίμοις. vide quæ nos ad Sen. Thyest. vs. 807. & Erythræi indicem ad illud 9. Æneid. Virg. *Inarime Jovis imperiis imposta Typhœo.*

102. *Hoc tamen expositum.*] Hoc oraculum, inquit, omnibus mortalibus patet, & consulentibus sine discrimine de futuris respondetur; sed planè ænigmaticè vel amphibologicôs. *Hortens.*

103. *Ab humani, &c.*] Non admittit vota impia. non ad gratiam vel odium precibus aut muneribus corrumpitur.

104. *Haud illic, &c.*] *Murmurque humilesque susurros Tollere de templis* mandat. Pers. 2. Sat.

105. *Nam fixa canens, &c.*] Cum enim fata Deum canat certa & mutari nescia, frustra voveat quis hæc mutari posse. *Desine fata Deum flecti sperare precando.* Virg. Æneid. 6.

106. *Benignus.*] Deus Apollo.

107. *Totas mutantibus urbes.*] Quia dicit *totas mutantibus*: de Phœnicibus, qui

Ut Tyriis: dedit ille minas impellere belli,
Ut Salaminiacum meminit mare. sustulit iras
Telluris sterilis, monstrato fine: resolvit
Aëra tabificum. non ullo secula dono
Nostra carent majore Deûm, quàm Delphica sedes
Quòd siluit, postquam reges timuêre futura,
Et superos vetuêre loqui. nec voce negata
Cyrrhææ mœrent vates, templique fruuntur
Justitio. nam si qua Deus sub pectora venit,
Numinis aut pœna est mors immatura recepti,
Aut pretium: quippe stimulo fluctuque furoris
Compages humana labat, pulsusque Deorum
Concutiunt fragiles animas. Sic tempore longo
Immotos tripodas, vastæque silentia rupis

Appius

qui terræ motu vexati relicto patriæ solo, Sidona, unde postea à rege Ascaloniorum pulsi, Eyron condidere, intelligo potius, quam de Cadmo aut Didone. Just. 18. vel de colonis Gadium. 10. lib. 457. ☩ſ.

108. *Dedit ille minas, &c.*] Idem Apollo docuit qua ratione bella essent ineunda, uti Athenienses ligneis mœnibus se tueri jussi, Persici belli minas repulere, devicto Xerxe navali pugna ad Salamina insl. Herod. Polyb.

109. *Sustulit iras, &c.*] Sic Ægypti sterilitas è siccitate 9. annorum sublata. Thrasea à Busitide cæso. sic Phrygia sepulto Aty. Diod. Sicul. Ita Attica, postquam moniti oraculo satisfecissent Minoi.

110. *Monstrato fine.*] Id est, modo piandi. *Resolvit, &c.*] Pestis remedium denunciat. uti Thebanis, in exilium, misso eo qui Laium interfecerat. Senec. OEdip. Lucanis, Palinuri placatis manibus. Virg. Æneid. 6. Romanis, Æsculapio accersito ex Epidauro, Liv. 10.

111. *Non ullo secula dono.*] Deficientis hujus oraculi caussas inquirit infra ☩ſ. 131 hic deflet.

113. *Reges timuere futura.*] Sibi timentes, oracula à suis adiri vetuerunt.

114. *Nec voce negata.*] Gratulentur vero sibi Pythiæ vates Delphica desiisse oracula.

115. *Cyrrhea vates.*] Phœbades.

116. *Justitio.*] Silentio. *translat.* à juris dicundi intermissione. *Nam si qua Deus, &c.*] Neque enim vitales sunt Phœbades inflatæ vel à Deo irato, mortis supplicio affectæ; vel à benigno, mortis præmio, tanquam dono optimo donatæ.

118. *Quippe stimulo, &c.*] Quippe enthusiasmi impetu concussa labascit anima & nimius divini spiritus haustus reddentibus pestifer existit, Val. Max. lib. 1. cap. 8.

119. *Pulsusque Deorum.*] Enthusiasmus, stimulus ille occultus numinis, quo Phœbus agitatur. *Hortens.*

121. *Immotos tripodas.*] Cortinas jam diu clausas, à nemine consultas, utpote silentes.

122. *Hespe-*

Appius Hesperii scrutator ad ultima fati
Sollicitat. jussus sedes laxare verendas
Antistes, pavidamque Deis immittere vatem,
Castalios circum latices, nemorumque recessus
Phemonoën errore vagam, curisque vacantem
Corripuit, cogitque fores irrumpere templi.
Limine terrifico metuens consistere Phœbas,
Absterrere ducem noscendi ardore futuri
Cassa fraude parat. quid spes (ait) improba veri
Te Romane trahit? muto Parnassus hiatu
Conticuit, pressitque Deum: seu spiritus istas
Destituit fauces, mundique in devia versum
Duxit iter: seu barbarica cùm lampade Pytho
Arsit, in immensas cineres abière cavernas,
Et Phœbi tenuêre viam: seu sponte Deorum

Cirrha

122. *Hesperii, &c.*] Curiosus per sortes explorator, quis nam foret eventus belli civilis.

123. *Sedes laxare verendas.*] Aperire sacrarium.

124. *Antistes.*] Sacrorum præses, templi Delphici custos. *Pavidamque.*] Dei afflantis & enthusiasmi laborem simul & discrimen subire formidantem. *Deis immittere vatem.*] *Hypallagen esse volunt interpretes.* Deum immittere in Phœbadem. Simpliciter intelligi malim. Jussum ab Appio antistitem ut Phœbadem mitteret in adytum.

125. *Castalios circum latices.*] Castalium fontem in radicibus Parnassi.

126. *Phemonoën.*] Phœbadem aliquam. Phœmonoë autem prima erat, quæ ex oraculo Delphico vaticinata est. Strabo 9. lib.

128. *Metuens, &c.*] Modo. ad versum 124.

129. *Absterrere, &c.*] Volens Appium ab instituto deducere, causata est diuturnum oraculi silentium, sed frustra.

132. *Pressitque Deum.*] Obruit divinam illam vim cujus afflatu dabantur responsa. *Seu.*]. Causas reddere conatur cessantis oraculi. de qua Plutarch. περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων. *Spiritus istas, &c. Seu barbarica, &c.*] Sive spiritus has deseruit, atque in alias mundi partes migravit. sive quo tempore Delphis à Brenno oppugnatis, terræ motu, grandine, tempestate & incendio corruere omnia, cinere spiraculis obstrictis. Pausan. in Phocaic. Justin. lib. 24. de Xerxe idem ref. Herod. in Urania. vel tempore Mithridatico, cum oracula deficerent ubique, sublatis Dæmonum præstigiis atque potestate, sub adventu Christi.

134. *Barbarica cum lampade Pytho Arsit.*] Quo tempore Delphi à Brenno incensi. Nam locus ipse Πυθὼ τῶν Græcis dicitur. *Grotius.*

135. *In cineres abiere, &c.*] Repletæ sunt cinere cavernæ; ita ut spiritus viam qua progrediatur non habeat. *Sulpit.*

136. *Seu sponte Deorum, &c.*] Seu Diis quibus Roma curæ max. est, visum

sum

Cirrha silet, fatique sat est arcana futuri
Carmine longæva vobis commissa Sibyllæ:
Seu Pæan solitus templis arcere nocentes,
Ora quibus solvat nostro non invenit ævo.
Virginei patuêre doli, fecitque negatis
Numinibus, metus ipse fidem. tum torta priores
Stringit vitta comas, crinesque in terga solutos
Candida Phocaica complectitur infula lauro.
Hærentem, dubiamque premens in templa sacerdos
Impulit. illa pavens adyti penetrale remoti
Fatidicum, prima templorum in parte resistit:
Atque Deum simulans, sub pectore ficta quieto
Verba refert, nullo confusæ murmure vocis
Instinctam sacro mentem testata furore,
Haud æquè læsura ducem, cui falsa canebat,

Quàm

sum fuerit ut Delphicum oraculum cesset, postquam libros Sibyllinos habeat, qui fata sua contineat, de quibus vide quæ A. Gell. lib. 1. cap. 19. & Plin. lib. 13. cap. 13.

138. *Longæva vobis, &c.*] Tot annos viventis, *quos haberet pulveris hausti corpora*, Ovid. Met. 14.

139. *Seu Pæan, &c.*] Seu Deus non inveniat sanctos quibus, neque sanctas per quas vaticinetur.

141. *Virginei patuere doli.*] Visa est Appio virgo Pythia subdole causatâ oraculi silentium, cum ipsa tremebunda subterfugeret ingressum ad Deum, quem adesse negavit.

142. *Tum torta priores, &c.*] Hominem tamen simulato numine deceptura, se ad cortinam accingit, vittis ornatam, infula laureata redimitam, crinibus à tergo solutis.

143. *Stringit vitta comas.*] Ostendit quibus ceremoniis Pythia se adornaret, cum fingeret se in cortinam descensuram, & simulato numine oraculum adituram. *Vittæ* capitis ornamenta sunt. his hostiæ cædendæ maxime obnubebantur. *Infula*, fascia erat in diadematis formam ita concinnata, ut utrinque vittæ dependerent. *Hortens.*

144. *Phocaica.*] Parnasside; quia Parnassus in Phocide.

145. *Hærentem.*] Moras texentem. *Sacerdos.*] Antistes. supra ✝︎s. 124.

146. *Illa pavens, &c.*] Metuens tamen adventum & penetrale ingredi, in limine restitit.

148. *Deum simulans.*] Se numine concepto afflatam fingens, nescia quæ simulate secum murmurat. *Quieto.*] Non extra se rapto, non vexato à Deo, ut infra ✝︎s. 168. & Virg. Æneid. 6.

149. *Nullo confusæ murmure.*] Non obscuris ambagibus; non perplexis verborum circuitionibus; qui mos Phœbo semper fuerat, ut interpretem torqueret & exerceret. *Confusæ, &c.*] Interruptæ, *vel* perplexæ, obscuris vera involventis.

150. *Instinctam.*] Afflatam *ἐνθουσιαστικῶς*. *Hortens.*

151. *Haud æque, &c.*] Non æque noxia

Quàm tripodas, Phœbique fidem. non rupta trementi
Verba sono, nec vox antri complere capacis
Sufficiens spatium, nulloque horrore comarum
Excussæ laurus, immotaque culmina templi,
Securumque nemus, veritam se credere Phœbo
Prodiderant. sentit tripodas cessare, furensque
Appius: Et nobis meritas dabis impia pœnas,
Et superis, quos fingis, ait, nisi mergeris antris,
Deque orbis trepidi tanto consulta tumultu
Desinis ipsa loqui. Tandem conterrita virgo
Confugit ad tripodas, vastisque abducta cavernis
Hæsit, & insueto concepit pectore numen,
Quod non exhaustæ per tot jam secula rupis
Spiritus ingessit vati: tandemque potitus
Pectore Cirrhæo, non unquam plenior artus
Phœbados irrupit Pæan: mentemque priorem
Expulit, atque hominem toto sibi cedere jussit

Pecto-

noxia Appio futura simulata hæc, atque illa veri oraculi verba quæ insequebantur.

152. *Tripodas.*] Oracula Phœbi vocat. *Tripodas.*] Supra vs. 81. *Non rupta trementi Verba sono, nec vox, &c.*] Cum non apparerent signa illa quæ numine afflatas comitari assolent, non verba interrupta & tremula: non *vox major nec mortale sonans.* non laurea capiti excussa comarum horrore. infra vs. 171.

155. *Immotaque culmina, &c. Veritam se, &c.*] Non *attonitæ magna ora domus. Non tremere omnia visa repente, Liminaque laurusque dei: totusque moveri Mons circum, &c.* Virg. 6. & 3. Æneid. arguebant Pythiam doli & metus, ut quæ veri enthusiasmi laborem horreret.

157. *Cessare furensque, &c.*] Non sollicitari oraculum, non adesse vati Deum.

158. *Et nobis meritas, &c. Ipsa loqui.*] Et mihi quem fallis, & Deo quem fingis dabis pœnas, nisi descendas in antrum, deque hujus belli eventu respondeas vere, non tuis verbis, Deum ementita, numine non afflata.

159. *Nisi mergeris antris, &c.*] Nisi descendas in specum sacrum & certum respondeas mihi de fatis belli civilis, afflatu Apollinis, non tuis consutis technis. Eum afflatum numinis Græci ἐνθουσιασμὸν vocant. *Hortens.*

164. *Quod non exhaustæ, &c.*] Quod ventus ille ex spiramento specus non jam exhausti immisit virgini.

166. *Cirrhæo.*] Fatidico, Cyrrhææ virginis Phœbados. *Non unquam, &c.*] Nullius unquam vatis mentem plenius invasit.

167. *Mentemque priorem.*] Humanam, nullo numine imbutam, sed rudem, quam spiritu fatidico implevit. *Hortens.*

168. *Hominem toto.*] Sensum sui, men-

Pectore. bacchatur demens aliena per antrum
Colla ferens, vittasque Dei, Phœbeaque serta
Erectis discussa comis, per inania templi
Ancipiti cervice rotat, spargitque vaganti
Obstantes tripodas, magnoque exæstuat igne,
Iratum te Phœbe ferens: nec verbere solo
Uteris, & stimulis; flammas in viscera mergis.
Accipit & frænos: nec tantum prodere vati,
Quantum scire, licet. venit ætas omnis in unam
Congeriem: miserumque premunt tot secula pectus.
Tanta patet rerum series, atque omne futurum
Nititur in lucem: vocemque petentia fata
Luctantur: non prima dies, non ultima mundi,
Non modus Oceani, numerus non dêerat arenæ.
Talis in Euboïco vates Cumana recessu,

Indi-

mentem humanam. *Sibi cedere.*] Suæ inspirationi.

169. *Aliena per antrum, &c.*] Non jam sui juris, rotata pro arbitrio Phœbi cujus instinctu agitabatur.

171. *Discussa comis.*] Horrores. ut supra ℣. 154. *Non comptæ mansere comæ*, Æneid. 6.

172. *Ancipiti cervice rotat.*] In utramque partem alternatim diducta, vâcillanti, ultro citroque agitata. *Vaganti.*] Sibi furibundæ & discurrenti obvios.

173. *Igne.*] Calore numinis.

174. *Iratum te Phœbe ferens.*] Utrum virgini, quæ modo illius numen fuerat ementita, quod interminatus fuerat Appius supra ℣. 159. An Appio curioso futuri inquisitori? *Nec verbere solo, &c.*] Neque verò tantum verberas flagellasque animum ejus & stimulis urges; verum etiam accendis. *Hortens.*

175. *Et stimulis.*] Neque stimulas tantum atque incendis virginem ut canat futura: sed & frêna injicis, ne plura vaticinetur, quam scire opus est. infra ℣. 197. *Ea frena furenti Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo.* Æn. 6. Virg.

177. *Venit ætas omnis, &c.*] Jamque conceperat omnia omnium ætatum fata, quæ animo furentis una quasi facie observata, enunciari & in lucem proferri poscebant.

178. *Tot sæcula pectus.*] Tot ætatum fata infelicis vatis animum distorquebant: nam ut antea dictum, multis ætatibus oraculum cessarat, imò in totum siluerat. *Hortens.*

179. *Tanta patet, &c.*] Exclamatio in immensam atque innumerabilem congeriem fatorum, quæ furentis animo obversabantur. *Hortens.*

180. *Vocemque petentia.*] Omnia fata luctabantur in ore, ut in lucem proferrentur. *Hortens.*

182. *Non deerat arenæ.*] Non latebat illam, non fugiebat vatis notitiam.

183. *Talis in Euboico, &c. Sic plena laborat, &c.*] Uti Sibylla indignata suum oraculum ab omnibus mortalibus solicitari, è cæterorum cumulo excerpta Rom. tantum fata novem libris com-

Indignata suum multis servire furorem
Gentibus ex tanta fatorum strage superba
Excerpsit Romana manu. sic plena laborat
Phemonoë Phœbo, dum te consultor operti
Castalia tellure Dei vix invenit, Appi,
Inter fata diu quærens tam magna latentem.
Spumea tunc primùm rabies vesana per ora
Effluit, & gemitus, & anhelo clara meatu
Murmura: tunc mœstus vastis ululatus in antris,
Extremæque sonant domita jam virgine voces.
Effugis ingentes, tanti discriminis expers,
Bellorum Romane minas? solusque quietem
Euboici vasta lateris convalle tenebis.
Cætera suppressit, faucesque obstruxit Apollo.
Custodes tripodes fatorum, arcanaque mundi,
Tuque potens veri Pæan, nullumque futuri
A Superis celate diem, suprema ruentis
Imperii, cæsosque duces, & funera regum,
Et tot in Hesperio collapsas sanguine gentes

Cur

complexa est, quos Tarquinio Superbo obtulit, &c. A. Gell. lib. I. cap. 19. Ita Phœbas hæc inter alia enumerata vix tandem inventum & semotum Appii fatum, impulsu nominis concepti instincta, horrendo vocis sono, Appio inter obscuras verborum ambages, cecinit: *Nihil*, inquiens, *ad te hoc Romane bellum, Euboicæ Cœlam obtinebis, &c.* Val. Max. lib. I. cap. 8. *Euboico recessu.*] In Cumæo antro.

185. *Fatorum strage.*] Cumulo sortium.

187. *Operti.*] Occulti, tecti.

188. *Castalio, &c.*] Delphico antro.

190. *Spumea tunc primum.*] Ad enthusiasmum tandem transit, post longas circumstantiarum circuitiones. Reddidit illud Virgilianum de Sibylla lib. VI. Æneid.

——— Immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum, tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.

193. *Extremæque, &c.*] *Ea frena furenti Incutit.* supra ℣. 176. *Voces.*] Istæ quæ seq.

198. *Custodes tripodes fatorum.*] Causas inquirit poëta, cur non aperte Deus prædixerit eventum belli. *Tripodes.*] Quasi tripodes custodirent fata & mundi arcana; ac non potius in solius Dei manu essent.

199. *Nullumque futuri.*] Quam nihil futurorum latere voluere Superi.

201. *Cæsosque duces.*] Cædendos, casuros. *Regum.*] Jubæ, &c. an principum?

202. *Et tot in, &c.*] Et cædes gentium

Cur aperire times? an nondum numina tantum
Decrevêre nefas? & adhuc dubitantibus astris
Pompeji damnare caput, tot fata tenentur?
Vindicis an gladii facinus, pœnasque furorum,
Regnaque ad ultores iterum redeuntia Brutos,
Ut peragat fortuna, taces? tunc pectore vatis
Impacta cessêre fores, exclusaque templis
Prosiluit: perstat rabies; nec cuncta locuta est,
Quem non emisit, superest Deus. ille feroces
Torquet adhuc oculos, totoque vagantia cœlo
Lumina: nunc vultu pavido, nunc torva minaci,
Stat nunquam facies: rubor igneus inficit ora,
Liventesque genas: nec, qui solet esse timenti,
Terribilis sed pallor inest: nec fessa quiescunt
Corda; sed ut tumidus Boreæ post flamina pontus
Rauca gemit; sic multa levant suspiria vatem.

Dum-

tium miscendas funeribus civium Romanorum.

203. *An nondum, &c.*] An nihil adhuc decretum à diis de eventu belli, & Pompeji morte?

204. *Et adhuc dubitantib.*] In dubio à diis, *vel*, silentio oraculi supprimuntur. *Adhuc dubitantibus astris.*] Quasi ab astris futurorum casus pendeant.

205. *Pompeji damnare caput.*] Utrum Pompejum cædendum judicarent an non? *Tot fata tenentur.*] Hæc fata omnia supprimuntur à Phæbo, ne mortalibus proderentur. *Hortens.*

206. *Vindicis an gladii facinus.*] An forte subtices, quo melius Nemesis exigat à Cæsare pœnas civilis hujus belli, afferatque in libertatem Remp. interfecto à D. & M. Brutis Cæsare, uti à Junio Bruto quondam exacto Tarquinio?

208. *Tunc pectore vatis.*] Ita scribendum, non *fatis.* post *ille*, id est, Phœbus. *Grotius.* *Pectore vatis.*] Pectore irruentis vatis dissiluere fores impulsæ, ipsaque evolat.

209. *Exclusaq; templis.*] Melius Mss. *expulsaque templis*, ejecta vi numinis. *Grotius.*

210. *Perstat rabies.*] Nondum Deum penitus pectore excusserat.

211. *Quem non emisit, &c.*] Phœbus adhuc vatis mentem obsidebat, eam nondum deseruerat, ut sui compos esset. *Hortens.* *Ille feroces.*] Phœbus.

212. *Oculos.*] Virginis Pythiæ.

213. *Nunc torva minaci.*] Σμερδαλέον δεδορκότι, torve.

214. *Stat nunquam facies.*] *Non vultus, non color unus.* Æneid. 6. Virg.

215. *Nec, &c.*] Pallor est non territæ, sed terrentis. *Grotius.*

217. *Sed ut tumidus, &c.*] Addit comparationem aptam ad subjiciendam rem oculis: à natura maris, vento commoti, quo cessante, etiamnum sævit. *Hortens.* *Boreæ post flamina pontus.*] Ponente jam & cessante Borea.

218. *Levant suspiria vatem.*] Animum vatis sedant reficiuntque, *de case.*

219. *Dum-*

Dumque à luce ſacra, qua vidit fata, refertur
Ad vulgare jubar, mediæ venêre tenebræ.
Immiſit Stygiam Pæan in viſcera Lethen,
Quæ raperet ſecreta Deûm. tum pectore verum
Fugit, & ad Phœbi tripodas rediêre futura:
Vixque refecta cadit. nec te vicinia leti
Territat ambiguis fruſtratum ſortibus Appi:
Jure ſed incerto mundi, ſubſidere regnum
Chalcidos Euboicæ vana ſpe rapte parabas.
Heu demens, nullum belli ſentire fragorem,
Tot mundi caruiſſe malis, præſtare Deorum
Excepta quis morte poteſt! ſecreta tenebis
Littoris Euboici memorando condite buſto,
Quà maris anguſtat fauces ſaxoſa Caryſtos,
Et tumidis infeſta colit quà numina Rhamnus,

Arcta-

219. *Dumque à luce ſacra, &c.*] Inter lucem illam adyti ſacram & æthieream hanc in quam reddituга erat: *vel* inter divinam illam raptæ mentis notitiam & hanc humanam cognitionem, Phœbus mediam injecit caliginem & ſoporatam rerum viſarum oblivionem. Alluſum ſimul ad Lethen fluv. infernum.

220. *Mediæ venere tenebræ.*] Quas autem tenebras, quamque caliginem, medias interveniſſe dicat, non obſcure mox ſubjicit: Oblivionem ſcil. omnium anteactorum vaticiniorum in mentem immiſit Phœbus, ubi ad ſe rediit. *Hortenſ.*

223. *Ad Phœbi tripodas.*] Notitia futurorum ſe recepit in cortinam fatorum cuſtodem.

224. *Vixque refecta cadit.*] Sic ult. vſ. lib. 1. *& laſſo tacuit defecta furore.* *Nec te vicinia leti, &c.*] At is ratus (inquir Valer. Max.) conſiliis ſe Apollinis monitum, ne illi diſcrimini intereſſet, in eam regionem ſeceſſit, quæ inter Rhamnuuta nobilem Attici ſoli partem, Caryſtumque Chalcidico freto vicinam interjacens, Cœlæ Eubææ nomen obtinet, ubi ante Pharſalicum certamen morbo conſumptus, prædictum à Deo locum ſepultura poſſedit.

226. *Jure ſed incerto mundi.*] Dum adhuc incertum ſit, penes quem ſit futurum imperium. *Subſidere regnum.*] Sibi ſubjicere, invadere dolo, ἐφεδρεύειν. ſic enim pro *ſubſiſtere* abſolute accipias, legendum erit *regno.*

227. *Chalcidos Euboicæ.*] Chalcidos in Euboia, urbis ad Euripum ſitæ, Aulidi objectæ. Ad differentiam alterius in Ætolia. *Vana ſpe rapte.*] Adductus in ſpem vanam occupandi imperium.

228. *Demens, nullum belli, &c.*] Qui ſperabas tibi ullo receſſu tanquam Homerica tecto nube, à tam late graſſanti malo ſecuritatem, quam niſi mors ſola nemo Deorum præſtare valet.

232. *Qua maris anguſtat, &c.*] Neque tamen eſt Caryſtos in freto Euripi, ſed Cycladibus oppoſita in Eubœa inſ. urbs. *Saxoſa Caryſtos.*] Marmore nobilis.

233. *Et tumidis infeſta, &c.*] Docet, inter

Arctatus rapido fervet qua gurgite pontus,
Euripusque trahit, cursum mutantibus undis,
Chalcidicas puppes ad iniquam classibus Aulim.
Interea domitis Cæsar remeabat Ibêris,
Victrices aquilas alium laturus in orbem:
Cùm propè fatorum tantos per prospera cursus
Avertêre Dei. nullo nam Marte subactus
Intra castrorum timuit tentoria ductor
Perdere successus scelerum: cùm panè fideles
Per tot bella manus satiatæ sanguine tandem
Destituêre ducem: seu mœsto classica paulùm
Intermissa sono, claususque, & frigidus ensis,

Expu-

inter Carystum & fretum Chalcidicum, ex adverso Atticæ, ubi Rhamnus erat, cellam Euboïcam exstitisse. *Et tumidis colit, &c.*] Et qua jacet Rhamnus Atticæ pagus, ubi colitur Nemesis superbiæ & insolentiæ vindex, quæ & hinc dicitur Rhamnusia. *Qua numina Rhamnus.*] Hujus Deæ meminit Catullus, Ovid. Statius. *Rhamnusia* enim dicta à pago Atticæ, ut Pausanias scribit. Quidam *Adrasteam* & *Nemesin* eandem esse dicunt. Hinc *Rhamnusia Nemesis*, dicitur in eos, quibus ob arrogantiam & fastum, fortunæ commutationem imprecamur. *Hortens. Numina Rhamnus.*] Nemesin.

234. *Arctatus rapido, &c.*] A vicino mari Chalcidico, quod Atticam, ubi Rhamnus est, alluit, uti ex adverso Chalcidem Eubææ. Hæc avulsa Bæotiæ fuit, modico interfluente Euripo, ita arcto, ut ponte jungatur. Hinc *arctatum* dicit, nam ibi angustissimus est Euripus. *Pontus.*] Euboïcus, sive Chalcidicus. *Hortens.*

235. *Euripusque trahit.*] Fretum hinc Bœotiam & Atticam, inde Euboiam ins. interluens, ponte duo jugerum junctum. *Strabo de Negroponte.* Septies die ac nocte refluum eo impetu ut navigia reluctantibus ventis secum rapiat. *Trahit.*] Ex Eubæa raptat impellitque in Bœotiam adversam. *Hortens.*

236. *Aulim.*] Portum Bœotiæ Græcorum, contra Trojam conjuratione & mora classis Græcæ nobilem.

237. *Interea domitis, &c.*] A digressione redit ad historiam intermissam. Cæsar ex Hispania reversus, devictis ducibus Pompejanis, Gadibusque receptis, tam diu circa Placentiam restitit, donec legionem seditione agitatam ad officium retraxit; auctoribus novi motus summo supplicio affectis. *Hortensius.*

238. *Alium laturus in orbem.*] In Epirum & Macedoniam contra Pompejum.

239. *Cum prope fatorum, &c.*] Cum civilis belli prosperos successus Dii pene everterunt, coorta seditione in exercitu.

242. *Perdere successus scelerum.*] Scelerum successum dicit, propter civile negotium, quo ipse civis in civem induisset arma; ac tam multorum civium sanguinem fudisset, omnibus suis victoriis. *Hortens.*

244. *Seu mœsto classica, &c.*] Sive, quod militari ferocia per belli intermissionem ad Placentiam defervescente, ad ocium & pacem inclinabant: sive quod

stipen-

Expulerat belli furias: seu præmia miles
Dum majora petit, damnat causamque, ducemque,
Et scelere imbutos etiam nunc venditat enses.
Haud magis expertus discrimine Cæsar in ullo est,
Quam non è stabili, tremulo sed culmine cuncta
Despiceret, staretque super titubantia fultus,
Tot raptis truncus manibus, gladioque relictus
Penè suo, qui tot gentes in bella trahebat,
Scit non esse ducis strictos, sed militis, enses.
Non pavidum jam murmur erat, nec pectore tecto
Ira latens: nam quæ dubias constringere mentes
Causa solet, dum quisque pavet, quibus ipse timori est,
Seque putat solum regnorum injusta gravari,

Haud

stipendia auctiora peterent ad civile hoc bellum majori pretio operam venalem licebantur. Cæsaris exercitus (inquit Appianus) juxta Placentiam seditione edita, quod diutius in bello teneretur, Imperatorem cœpit conclamare. Minas porro quinque singulas olim pollicitas à Cæsare, quum Brundusii esset, instantius petebar. lib. 2. de civ. bell.

248. *Venditat.*] Alii leg. *vindicat.* Id est, asserere vult, missionem petit.

249. *Haud magis expertus, &c.*] Seditionem per X. annos in Gallicis bellis non senserat, in civilibus aliquas. Sueton. in Cæsar. 69. nunquam tamen alias neque majori cum periculo expertus est, quam lubrica & instabilis esset imperatoris sedes, militaribus viris hinc illuc parvo momento impulsis freti; à quibus si destitutus fuerit sibique relictus, tum denique fatebitur non suo sed militum ense pugnandum esse.

250. *Quam non è stabili.*] Id est, quam lubrica esset ejus potentia, & quam inconstans, & infirma. *Tremulo.*] Dubio & periculoso.

251. *Super titubantia fultus.*] Trementia, inconstantia & incerta.

252. *Truncus manibus.*] Orbatus, destitutus militibus. *Gladioq; relictus Pæne suo.*] Jam experiebatur suo periculo, enses, quibus victoriæ fuerant partæ, non suos esse, sed militum, quorum auxilio vicerat. *Hortens.*

254. *Strictos enses.*] Enses qui stringuntur. *Grot.*

255. *Non pavidum jam murmur erat.*] Neque clancularia erar conjuratio, sed aperta seditio.

256. *Nam quæ dubias, &c.*] Metus ignominiæ ac pœnæ solet feroces militum animos constringere ac sub imperio continere, ea causa nunc non continuit militares homines à seditione. *Hortens. Nam quæ dubias, &c. quicquid multis peccatur.*] Non enim Cæsaris milites in imperio continuit, qui alios plerunque, metus, ne paucorum, qui gravatim ferunt tyranni injustum imperium, conjuratio judicaretur: sed emanarat jam in plurimos seditio, qui junctæ quasi umbone phalanges præfidentius loquitabantur: & quod à multis peccatur impune fieri creditur.

258. *Seque putat solum, &c.*] Quidam sic exponunt *gravari:* Tyrannidis injustitiam gravatim ferre, ut verbum *gravari* deponent aliter, non passivè accipiatur.

Haud retinet. quippe ipsa metus exoluerat audax
Turba suos. quicquid multis peccatur, inultum est.
Effudêre minas: Liceat discedere Cæsar
A rabie scelerum. quæris terraque marique
His ferrum jugulis, animasque effundere viles
Quolibet hoste paras: partem tibi Gallia nostri
Eripuit: partem duris Hispania bellis:
Pars jacet Hesperia: totoque exercitus orbe
Te vincente perit. Terris fudisse cruorem
Quid juvat Arctois, Rhodano, Rhenoque subactis?
Tot mihi pro bellis bellum civile dedisti.
Cepimus expulso patriæ cùm tecta Senatu,
Quos hominum, vel quos licuit spoliare Deorum?
Imus in omne nefas, manibus, ferroque nocentes,
Paupertate pii. finis quis quæritur armis?
Quid satis est, si Roma parum? jam respice canos,

Inva-

piatur. Vel *injusta*, hoc est per injusta, ut sit eclipsis, quod & Glariano videtur arridere. Dum scil. miles putat se per injusta regna, & injustam dominationem opprimi. *Hortens.*

261. *Minas.*] Has quæ seq. *Liceat discedere, &c.*] Petitoria oratio militum generis Deliberativi est. Postulant enim absente Cæsare missionem & vacationem à militia, post tot & tantos labores exantlatos. Habes & locos Demonstratorios, quibus bellum ut nefarium & impium detestantur. Quin & Judiciales attingunt dum obiter cum Cæsare expostulant de injuria facti: quod pro tantis laboribus adeo nullæ sibi habeantur referanturve gratiæ; ut suas victorias Fortunæ acceptas ferat, non virtuti militum; quod indignum toleratu. *Hort. Liceat discedere Cæsar.*] Petimus missionem, Cæsar, eamque justam à civilium bellorum furore.

263. *His ferrum jugulis.*] Qui nos jugulent. *Viles quolibet, &c.*] Nostras, apud te levi aut nullo precio habitas.

266. *Hesperia.*] In Italia.

267. *Rhodano, &c.*] Gallis & Germanis Rhodani Rhenique fluv. accolis.

270. *Cepimus expulso, &c.*] Capta Roma, neque ædes civium neque templa deorum nobis diripienda permittebantur.

272. *Imus in omne nefas.*] Arguimur quidem propter arma nefaria & scelestas rapinas, impii, sed propter paupertatem, pii: illa tibi, hæc nobis.

273. *Paupertate pii.*] Quantum enim rapinarum est, tuum est, non nostrum à pietate in Imperatorem. *Hortensius.* Vel sumus in tanta rapiendi licentia pauperes tanquam si pii & innocentes essemus. *Sulpit.*

274. *Jam respice, &c. Usus abit vitæ.*] Optima vitæ pars nobis periit, bellis insumpta, nec dum prospeximus senectuti, aut quæsivimus canis viaticum.

275. *Et*

Invalidasque manus, & inanes cerne lacertos.
Usus abit vita: bellis consumsimus ævum.
Ad mortem dimitte senes. en improba vota:
Non duro liceat morientia cespite membra
Ponere, non anima galeam fugiente ferire,
Atque oculos morti clausuram quærere dextram,
Conjugis illabi lacrymis, unique paratum
Scire rogum. liceat morbis finire senectam.
Sit præter gladios aliquod sub Cæsare fatum.
Quid, velut ignaros ad quæ portenta paremur,
Spe trahis? usque adeò civilibus armis
Nescimus cujus sceleris sit maxima merces?
Nil actum est bellis, si non dum comperit istas
Omnia posse manus. nec fas, nec vincula juris
Hoc audere vetant. Rheni mihi Cæsar in undis
Dux erat, hic socius. Facinus quos inquinat, æquat.

Adde,

275. *Et inanes lacertos.*] Et exhaustos viribus lacertos. *Hortens.*

277. *Ad mortem dimitte senes.*] Ut domi moriamur. *En improba vota.*] *Ironice.* Quantulum est hoc votum?

278. *Non duro liceat, &c.*] Liceat tandem molliter requiescere, non duro solo usque in castris recumbere.

279. *Non anima galeam.*] Non in pugna usque morientes ferire gal. an. fu. Alii leg. *glebam.*

280. *Oculos morti, &c.*] Propinqui dextram, quæ oculos morientibus claudat. lib. 3. vs. 740.

281. *Unique paratum, &c.*] In militia enim pluribus unus rogus erigitur.

282. *Morbis, &c.*] Non ferro usque.

283. *Sit præter gladios, &c.*] Contingat nobis sub Cæsare mors naturalis, non violenta. *Hortens.*

284. *Quid velut ignaros, &c.*] Expostulant cum Cæsare, quod impiè quasi cæci ad cædem Pompeji & Senatus ducantur. cujus sceleris & impietatis mercedem non obscurè coarguunt: exilium, cædes, & nihil nisi horrendi supplicii. Obliquè videntur Cæsari minitari fædam cædem aliquando, pro nefario bello. *Hortens.*

286. *Nescimus cujus, &c.*] Quasi vero nesciamus, quanta maneant milites præmia, qui vel scelesta sui ducis cæde, bello civili finem imponunt.

287. *Nil actum est bellis.*] Nihil pugnando promovimus, si adhuc nondum est expertus, has nostras manus, vel ipsum trucidare posse. *Hortens.*

288. *Omnia posse manus.*] Etiam ipsum ducem de medio tollere. *Nec fas, &c.*] Neque enim tenemur jure sacramenti, quo minus hoc audeamus.

289. *Rheni mihi Cæsar.*] In bello quidem Gallico & Germanico datus es nobis dux: hoc suscepisti bellum sine imperio, nobis fretus. & quidni socii simus?

290. *Facinus quos inquinat.*] Qui eodem crimine tenentur, æquales sunt & socii. Ita Impp. Leo & Anthemius in Constitutione, Cod. Justin. 31. *Ut eos*

quos

Adde, quòd ingrato meritorum judice virtus
Nostra perit. quicquid gerimus, fortuna vocatur.
Nos fatum sciat esse suum. licet omne Deorum
Obsequium speres, irato milite, Cæsar,
Pax erit. Hæc fatus, totis discurrere castris
Cœperat, infestoque ducem deposcere vultu.
Sic eat, ô Superi, quando pietasque, fidesque
Destituunt, moresque malos sperare relictum est;
Finem civili faciat discordia bello.
Quem non ille ducem potuit terrere tumultus!
Fata sed in præceps solitus demittere Cæsar,
Fortunamque suam per summa pericula gaudens
Exercere, venit: nec, dum desæviat ira,
Expectat: medios properat tentare furores.
Non illis urbes, spoliandaque templa negasset,
Tarpejamque Jovis sedem, matresque Senatus,
Passurasque infanda nurus. vult omnia Cæsar

A se

quos par facinus coinquinat & æquat, utrosque similis pœna comitetur. Grotius.

292. *Quicquid gerimus, &c.*] Qui fortunæ suæ, non virtuti nostræ prælia felicitet gesta fert accepta.

293. *Nos fatum, &c.*] Faciemus ut intelligat felicitatem suam à nobis pendere.

294. *Obsequium speres.*] Impiè hoc ab irato milite; quod ne applaudentibus quidem diis bellum sit gesturus amplius, nisi milites sibi propitios & faventes habeat. *Hortens. Irato milite.*] Et deserente te.

295. *Pax erit.*] Non poteris bellum gerere.

297. *Sic eat, ô Superi.*] Deos precatur poëta, ut discordiæ & rebellionis hujus interventu dirimatur bellum civile. *Quando pietasque, &c.*] Ubi in ducibus deficit pietas & fides in patriam & cives suos, speremus à perfidia & rebellione militum finem civilis belli.

300. *Quem non ille, &c.*] Non tamen Cæsarem. Qui (referente Suetonio) fecit ut celeriter ad officium redierint, nec tam indulgentia ducis quam celeritate. Non enim cessit unquam tumultuantibus, atque etiam obviam semper iit.

301. *Fata sed in præceps dimittere.*] Solitus præcipitare, magnisque exponere discriminibus. *Sulpit.*

303. *Venit, &c.*] Quibus rebus (inquit Appianus) commotus Cæsar, ex Massilia Placentiam magna celeritate solicitudineque pervenit, & ad milites adhuc diffidentes profectus, hunc in modum fari cœpit. *Ira, &c. furores.*] Militum.

305. *Non illis urbes.*] Neque enim rapinas raptusque suis negasset suo judicio quod illa improbasset; sed quo militum animos horum amore & desiderio incitatos detineret.

306. *Tarpeiamque Jovis sedem.*] Libro I.

A se sæva peti, vult præmia Martis amari:
Militis indomiti tantum mens sana timetur.
Non pudet, heu Cæsar, soli tibi bella placere
Jam manibus damnata tuis? hos ante pigebit
Sanguinis? his ferri grave jus erit? ipse per omne
Fasque nefasque rues? lassare, & disce sine armis
Posse pati: liceat scelerum tibi ponere finem.
Sæve quid insequeris? quid jam nolentibus instas?
Bellum te civile fugit. Stetit aggere fultus
Cespitis, intrepidus vultu, meruitque timeri
Non metuens: atque hæc ira dictante profatur:
Qui modò in absentem vultu, dextraque furebas
Miles, habes nudum, promtumque ad vulnera pectus.
Hic fuge, si belli finis placet, ense relicto.
Detegit imbelles animos nil fortiter ausa
Seditio, tantumque fugam meditata juventus,

Ac

bro 1. ℣s.196. *Matresque Senatus.*] Matronas, & virgines stuprandas.

309. *Sana timetur.*] Pacem appetens, detestata bellum scelestum.

310. *Non pudet, heu Cæsar.*] Per aversionem expostulat cum Cæsare Poëta, quasi illi soli bellum civile placeat. *Hortens.*

311. *Manibus damnata tuis.*] Militibus, iisque feris.

312. *His ferri grave jus erit.*] Cum indignatione hæc effundit poëta: quum alioquin facultas diripiendi & ferro sæviendi posthac militibus erit, qui cædibus & rapinis semper delectati fuerunt, & tu iis gaudes. *Hortens.*

313. *Lassare, & disce, &c.*] Epilogum concludit monitione, ut tandem belli civilis tædium capiat, ut defatigetur semel post tot incommoda & pericula bellorum, maximè civilium. *Hortens. Sine armis, &c.*] Esse. ἰδιωτισμὸς Hispanis usitatus, Senecæ Thyestes, *posse sine regno pati.* Senec. 2. cont. 2. *putes sine viro pati.* & noster infra l.9. ℣s 110. *nescis sine rege pati.*

316. *Aggere fultus.*] Quo emineret, ad milites concionaturus.

317. *Meruitque timeri.*] Autoritate & majestate verendus.

318. *Non metuens.*] Dissimulato metu, inquit, Frontinus lib. 1. Stratag. cap.9.

321. *Hic fuge.*] Alii leg. *Hinc fuge.* Quasi non simpliciter eos missos faceret, sed contemptim & cum stomacho è castris facessere juberet: quæ res suprà modum milites percellit, existimantes Cæsarem retenturum eos, blandimenta multa dando. *Hort. Hoc fuge.*] Pectore hoc meo reconde ensem, & bello quod adeo tibi displicet, finem impone.

322. *Detegit imbelle, &c.*] Multa seditiose in ducem loqui, nihil audere; arguit degeneres ignavosque animos, ad fugam quam ad bellum paratiores.

Ac ducis invicti rebus lassata secundis.
Vadite, meque meis ad bella relinquite fatis:
Invenient hæc arma manus, vobisque repulsis
Tot reddet Fortuna viros, quot tela vacabunt.
An ne fugam Magni tanta cum classe sequuntur
Hesperiæ gentes, nobis victoria turbam
Non dabit, impulsi tantum quæ præmia belli
Auferat, & vestri rapta mercede laboris,
Lauriferos nullo comitetur vulnere currus?
Vos defecta senes, exhaustaque sanguine turba
Cernetis nostros jam plebs Romana triumphos.
Cæsaris an cursus vestræ sentire putatis
Damnum posse fugæ? veluti si cuncta minentur
Flumina, quos miscent pelago, subducere fontes,
Non magis ablatis unquam decresceret æquor,
Quàm nunc crescit, aquis: an vos momenta putatis
Ulla dedisse mihi? nunquam sic cura Deorum
Se premit, ut vestræ morti, vestræque saluti
Fata vacent. Procerum motus hæc cuncta sequuntur.

Huma-

325. *Vadite.*] Hinc facessite, positis armis.

326. *Invenient hæc arma manus*] Facile inveniam novos milites qui capessant arma à quibus vos disceditis.

328. *Anne fugam Magni, &c.*] Cum videatis tantas Italorum atque Hispanorum copias sequi Pompejum fugientem & prope victum, creditisne mihi defuturos milites belli jam pene absoluti, victoriæ & triumphi comites, facili & parvo labore in vestri honoris præmia cessuros?

330. *Impulsi tantum, &c.*] Jam præcipitis & quasi peracti.

333. *Vos defecta senes, &c.*] Vos bello diutino fracti, sed propter perfidiam vestram inhonorâri, turbæ & sine nomine vulgo rêdditi atque in fecem plebis relati, spectabitis nos triumphantes.

336. *Veluti si cuncta, &c.*] Non magis quam minueretur mare, si fontes negarent illi flumina.

339. *An vos momenta putatis, &c.*] Refutat id, quod clamaverant, Cæsarem militum virtute & labore vicisse. Respondet Deos Imperatorum non militum fata curare: infertque proinde suam victoriam à fatis, non à militibus pendere. *Momenta.*] Favorem, effectum. *Hortens. Sulpit.*

340. *Nunquam sic cura, &c.*] Cura Deûm, non tam dimittit se & ad vilia descendit, ut vestris rebus vacet, plebem respiciat: de principum negotiis, Dii tantum sunt soliciti, illis cæteros omnes servire volunt.

342. *Procerum motus hæc, &c.*] Omnia hæc ad principes ducesque referuntur, qui sunt curæ Diis, & volunt multitudinis

Humanum paucis vivit genus. orbis Iberi
Horror, & Arctoi, nostro sub nomine miles,
Pompejo certè fugeres duce. fortis in armis
Cæsareis Labienus erat: nunc transfuga vilis
Cum duce prælato terras, atque æquora lustrat.
Nec melior mihi vestra fides, si bella nec hoste,
Nec duce me geritis, quisquis mea signa relinquit,
Nec Pompejanis tradit sua partibus arma,
Hic nunquam vult esse meus. sunt ista profectò
Curæ castra Deis, qui me committere tantis,
Non nisi mutato voluerunt milite, bellis.
Heu, quantum Fortuna humeris jam pondere fessis
Amolitur onus! sperantes omnia dextras
Exarmare datur, quibus hic non sufficit orbis.
Jam certè mihi bella geram: discedite castris:
Tradite nostra viris ignavi signa Quirites.

At

titudinis labores in illorum commoda verti. *Sulpit.*

343. *Humanum, &c.*] Ita, In paucorum (hoc est principum) utilitatem, cæteri omnes nascuntur & vivunt. *Orbis Iberi, &c.*] Qui me duce Gallos, Germanos, Hispanos debellastis, fugissetis certe, nacti Pompejum ducem. adeo præstat exercitus cervorum leone duce, &c.

345. *Fortis in armis, &c.*] Labienus, legatus meus in bello Gallico, quondam fortis & ubique victor, ex quo ad Pompejum à me defecerit, animo & fortuna simul cum fide deficiens, vagatur profugus cum duce, quem mihi prætulit. De Labieni defectione ad Pomp. vide quæ Dio, lib. 41.

348. *Nec melior mihi, &c.*] Neque tamen melius judicabo de fide vestra quam Labieni: etiamsi ad Pompejum non defeceritis, neque enim ego illum pro meo habiturus sum, nisi qui meas partes secutus fuerit.

353. *Mutato voluerunt milite.*] Firmioribus viribus ex novo milite conscripto.

354. *Quantum Fortuna, &c.*] Quanta cura me exonerat Fortuna, cui modo solicito de præmio militibus, quibus totus orbis dividundus vix sufficeret, pro strenue navata opera pernumerando, jam ad manum & in promptu merces est abunda ipsorumque votis expetita, mera missio absque præmiis.

355. *Sperantes omnia.*] Qui potuissent à me omnia sperare: & est callida ad mitigandum retinendumque ratio. *Sulpit. Sperantes omnia.*] Qnibus fas erat omnia à me sperare.

356. *Exarmare.*] Missas facere.

357. *Mihi bella geram.*] *Emphaticè*; non vobis, qui me deseruistis.

358. *Viris ignavi signa.*] Fortibus; namque vos ignavi estis. *Quirites.*] In alia seditione, (ref. Suetonio) ardente tunc in Africa bello, milites missionem & præmia cum ingentibus minis flagitantes, una voce qua *Quirites* eos appellarat, tam facile circumegit & flexit,

At paucos, quibus hæc rabies auctoribus arsit,
Non Cæsar, sed pœna tenet. procumbite terræ:
Infidumque caput, feriendaque tendite colla.
Et tu, quo solo stabunt jam robore castra
Tiro rudis, specta pœnas, & disce ferire,
Disce mori. Tremuit sæva sub voce minantis
Vulgus iners: unumque caput, tam magna juventus
Privatum factura timet: velut ensibus ipsis
Imperet, invito moturus milite ferrum.
Ipse pavet, ne tela sibi dextræque negentur
Ad scelus hoc Cæsar: vicit patientia sævi
Spem ducis, & jugulos, non tantùm præstitit enses.
Nil magis, assuetas sceleri quàm perdere mentes,
Atque perire timet. tam diro fœderis ictu
Parta quies, pœnaque redit placata juventus.
Brundusium decimis jubet hanc attingere castris,

Et

xit, ut ei milites esse se confestim responderint: & quamvis recusantem in Africam sint secuti.

359. *At paucos, &c.*] Paucos nihilominus retineo, neque ego tamen, sed pœna, seditionis hujus autoribus infligenda, ut exemplum ad novos milites transeat. qui discant capite plectere seditiosos, ipsi simile expectent supplicium, si quid simile deliquerint. *Grotius exponit:* Disce in pœna, quod in prœlio usurpes, ferire & mortem contemnere.

360. *Procumbite terræ.*] Ut securi percutiamini.

365. *Unumque caput, &c.*] Unum Cæsarem timuerunt, quem facile fuerat in ordinem redigere, si ab eo recederent. perinde ac si ipsi enses imperium ducis executuri fuissent, renuente & detrectante imperium milite.

368. *Ipse pavet.*] Metuebat enim Cæsar, ne milites haberet, patentes imperio: & tamen militum patientia vicit exspectationem ducis. *Hortens.*

369. *Ad scelus hoc Cæsar.*] Ad interficiendos eos qui missionem & pacem optaverant.

370. *Jugulos, &c.*] Nonam legionem, apud Placentiam, totam cum ignominia missam fecit: ægreque post multas & supplices preces, nec nisi exacta de sontibus pœna, restituit. Sueton. in Cæsare. Nonæ legionis, quæ seditionis causam inprimis præstitit, decumatione constituta, gemitu ab omnibus edito, prætores genibus affusi veniam suppliciter ab ipso deposcebant. Cæsar tandem vix ira posita, hoc concessit ut C. duntaxat: & XX. seditionis principes ab omnibus eligerentur, & XII. ex his à cæteris selecti supplicio afficerentur. Appian. 2. de bello civ.

371. *Nil magis, &c.*] Nihil magis timuit, quam ne veterani ad omne scelus assueti, vel ferociam animi ponerent, vel ab ipso recederent.

374. *Decimis jubet.*] Decem dierum itineribus. Et satis quidem longis citatisque, si modo longitudinem fere Italiæ armati X. diebus sint emensi. *Hanc attin-*

Et cunctas revocare rates, quas avius Hydrus,
Antiquusque Taras, secretaque littora Leucæ,
Quas recipit Salapina palus, & subdita Sipus
Montibus: Ausoniam quà torquens frugifer oram,
Dalmatico Boreæ, Calabroque obnoxius Austro
Appulus Adriacas exit Garganus in undas.
Ipse petit trepidam tutus sine milite Romam
Jam doctam servire togæ: populoque precanti
Scilicet indulgens, summum Dictator honorem
Contigit, & lætos fecit se Consule fastos.
Namque omneis voces, per quas jam tempore tanto
Mentimur dominis, hæc primùm repperit ætas,
Quà sibi ne ferri jus ullum Cæsar abesset,
Ausonias voluit gladiis miscere secures.

Addi-

attingere.] Juventutem, hoc est, exercitum.

375. *Avius Hydrus.*] Flexuosus fluvius Calabriæ.

376. *Taras.*] Fluv. juxta Tarentum. *Leucæ.*] Urbis Salentinorum.

377. *Salapina palus.*] Variant hic Mss. sed quam recepimus vera est lectio. Salapia enim paludi nomen. Plinius III. II. *Grot.* *Salapina palus.*] Salapia Apuliæ opp. Annibalis meretricio amore famosum. *Sipus.*] Sipuntum, Apuliæ urbs.

378. *Montibus.*] Gargani, qui Apuliæ mons est, hinc Austro è Calabria, inde Boreæ è Dalmatia flanti, expositus, cui subjacens promontorium in mare Adriaticum extenditur.

381. *Ipse petit trepidam, &c.*] Cæsar composita seditione, sine exercitu Romam contendit.

382. *Togæ.*] Pacis autori Cæsari jam togato.

383. *Summum Dictator.*] Neque Senatu, aut Consule illum deligente, seipsum Dictatorem nominavit Cæsar. undecima deinde die Dictaturæ se abdicavit postquam se & P. Servilium Coss. creasset.

384. *Lætos, &c.*] Ironice. *Fastos.*] Supra versu 5. dictum, annos in libris Fastorum nominibus Consulum signari solere. Et significaturi quo anno quid gestum esset, Consulum solum ejus anni nomina citabantur. *Hortens.*

385. *Namq; omneis voces, &c.*] Namque ab hoc anno, quo Cæsar, ne quod sibi ferro sæviendi jus deesset, summam imperii potestatem consulatui adnexuit, invaluere omnes illi tituli quibus tyrannis Imp. assentamur, cujusmodi sunt *Divus*, *semper Augustus*, *Pater patriæ*, *fundator quietis*, *Dominus*, *&c.* *Voces, per quas, &c.*] Titulos indicat assentationis plenos, quibus solebant tyrannis falsò assentari, tum primum inventos. Propterea *mentimur* non quibuslibet, sed dominis; id quod servorum est, & mancipiorum abjecti fractique animi. *Hortens.*

388. *Ausonias secures.*] Consulatum urbis Romæ. *Gladiis miscere, &c.*] Imperatorum insignia insignibus Consulum.

 389. *Ne-*

Addidit & fasces aquilis, & nomen inane
Imperii rapiens, signavit tempora digna
Mœsta nota. nam quò melius Pharsalicus annus
Consule notus erit? fingit solennia campus,
Et non admissæ dirimit suffragia plebis,
Decantatque tribus, & vana versat in urna.
Nec cœlum servare licet: tonat augure surdo,
Et lætæ jurantur aves, bubone sinistro.
Inde perit primùm quondam veneranda potestas
Juris inops: careat tantum ne nomine tempus,
Menstruus in fastos distinguit secula Consul.
Nec non Iliacæ numen quod præsidet Albæ

Haud

389. *Nomen inane, &c.*] Consulis aut etiam Imperatoris, cum rectius appellandus esset tyrannus.

390. *Signavit, &c.*] Signavit annum suum cæde Pompeji, eversione Senatus & libertatis.

392. *Fingit solennia campus, &c.*] Hinc posteaquam ad unum Cæsarem cuncta fuerint delata, omnes majorum ritus & disciplina in creandis magistratibus sublata sunt. Imaginaria quædam Comitiorum in Campo habetur species, citantur à præcone tribus, neque tamen conveniunt aut admittuntur ad distincta suffragia, frustra in cistas conjiciuntur tabellæ, si quidem Imperator vel centuriis commendat vel ipse designat creatque quem vult Consulem.

393. *Dirimit suffragia.*] Sustulit. nam Se & Servilium Cons. dixit.

395. *Nec cœlum servare licet.*] Prævaricato etiam omni jure auspiciorum. Neque enim, pro more veterum, adhibentur Comitiis centuriatis Augures tres, qui cœlum & aves observent; aut si adhibeantur, cum propter Jovem tonantem, fulgurantemve aut infausta auspicia comitia impediri oporteat; dissimulant tamen se non audisse tonitrua, & quæcunque mali ominis apparuerint auguria parati sunt jurare læta esse & auspicata. *Tonat augure surdo.*] Dissimulante augure. Nam qui sub tonitru Jovis creatus fuerat, vitio creatus dicebatur, cogebaturque se abdicare magistratui. *Hortens.*

396. *Et lætæ jurantur aves.*] Augur lætas & auspicatas aves addixisse jurabat. Inauspicatæ aves maximè erant, cornix, bubo, &c. *Hortens.*

397. *Potestas Juris inops.*] Consularis, autoritate sua & jure privata.

398. *Careat tantum ne nomine.*] Cum autem omnia à Cæsaribus administrarentur, poterat Consulatus aboleri. Sed ideo singulis annis Coss. adhuc creati sunt, ut tempora eorum nominibus in Fastis digererentur. Vel ideo tantum consules creati sunt, ut tempora signari possent. *Hortens. Sulpit.*

399. *Menstruus in fastos, &c.*] In breve tempus, senos menses, binos, singulos, creatus Cos. Hoc enim sub Impp. postea factitatum meminere Suetonius in Caligula, Claudio, Nerone: & Tacitus lib. 17. de Othone. *In fastos.*] *In fastus* Ms. P. Et sanè eo sæculo hanc vocem, ut multas alias, fuisse geminæ flexionis, indicat illud x.

Nec meus Eudoxi vincetur fastibus annus. Grotius.

400. *Iliacæ.*] Ab Ascanio Trojano con-

Haud meritum Latio solennia sacra subacto
Vidit flammifera confectas nocte Latinas.
Inde rapit cursus, &, qua piger Appulus arva
Deseruit rastris, & inerti tradidit herbæ,
Ocyor & cœli flammis, & tigride fœta
Transcurrit: curvique tenens Minoïa tecta
Brundusii, clausas ventis brumalibus undas
Invenit, & pavidas hyberno sidere classes.
Turpe duci visum est rapiendi tempora belli
In segnes exisse moras, portuque teneri,
Dum pateat tutum vel non felicibus æquor.
Expertes animos pelagi sic robore complet:
Fortius hyberni flatus, cœlumque fretumque
Cùm cepere, tenent, quàm quos incumbere certos

Per-

conditæ. *Numen quod, &c.*] Jupiter Latialis, cui quotannis novi Coss. in monte Albano Latinas celebrabant de nocte ferias in memoriam fœderis inter Tarquinium Sup. & Lat. renovati. Macr. lib. 1. Saturn: cap. 16.

401. *Haud meritum.*] Indignum sacris, quia Latii libertatem non defenderat. *Latio solennia, &c.*] His rebus & feriis Latinis, comitiisque omnibus perficiundis XL. dies tribuit, inde ab urbe proficiscitur, Brundusiumque pervenit. Comment. 3. civ. bell. *Subacto Latio.*] Italia jam in potestatem redacta.

402. *Vidit flammifera, &c.*] Quasi dicat, Cæsar antequam ex urbe discederet, perfecit ferias Latinas, & quidem nocte, qua in monte discedebatur, cum funalibus & tædis ob tenebras. *Hortensius.*

403. *Quæ piger Appulus.*] Per Apuliam incultam, & herba horridam relictam.

405. *Ocyor & cœli, &c.*] Hyperbole de tigridis catulis orbatæ velocitate, vide quæ nos ex Plinio & Solino ad 18. epigr. Martialis lib. spect.

406. *Curviq; tenens.*] Lib. 2. ỳs. 613. *Minoia.*] A Cretensibus, quibus Minos imperavit, condita. ut lib. 2. ỳs. 610.

407. *Clausas ventis, &c.*] Non tentandas navibus.

408. *Pavidas hyberno.*] Tempestates hybernas minante Delphino oriente cum Cane matutino.

411. *Dum pateat tutum.*] Cæsar enim sibi turpe duxit, quum Brundusii esset, bellum trahere, ac non statim consueta sua celeritate in adversam Græciam exercitum traducere, quam diu mare tutum esset per hostes; qui jam propter anni tempus portus omnes tenebant in Græcia. *Hortens. Non felicibus æquor.*] Pompejanis, vel aliis, quos minus felices judicabat quam suos.

412. *Expertes animos, &c.*] Hujusmodi oratione confirmavit milites suos ad mare tentandum, suasitque ut impedimenta in Italia relinquerent, ipsi expediti naves conscenderent, &c. Comment. civ. bell. 3.

413. *Fortius hyberni, &c.*] Constantius dicit hybernos ventos cælum tenere, quam vernos. *Hortens.*

 415. *Per-*

Incumbatque furens, & Graja ad n
Ne Pompejani Phæacum è littore tot
Languida jactatis comprendant carb.
Rumpite, quæ retinent felices vincu
Jamdudum nubes, & sævas perdim.
Sidera prima poli Phœbo labente
Exierant, & luna suas jam fecerat
Cùm pariter solvêre rates, totosque
Laxavêre sinus: & flexo navita corn
Obliquat lævo pede carbasa, summa

415. *Perfida nubiferi, &c.*] Propter ventorum crebras mutationes sub incertis vernis sideribus.

416. *Nec maris anfractus.*] Neque per circuitum iter est, unde opus sit variis ventis: sed uno tantum constanti. Aquilone tamen commodior erat Auster. quod testatur Comm. de civ. bell. 3. *Nacti*, inquit, *Austrum*; & *Increbuit Auster.*

418. *Hic utinam, &c.*] Optat è vestigio citra moram, ita secundum & ferentem ventum, ut plenis velis trajiciat. *Hortens. Curvent carchesia mali.*] Vehementi flatu urgeat & inclinet summam mali partem, quo velum attollitur.

419. *Graia ad mœnia, &c.*] Epidamnum ceu Dyrrhach. lib. 2. ℣. 624. ab iis Corcyrensibus qui Phæacum insulam tenuerunt conditum. Thuc. l. 1. Strabo lib. 7. ...

420. ...
è lit...
nost...

ritatis sive p...
tionem. *H...*

423. *Ja...*
cipitationis,
tibus nubi...
tos positum
vento, etia...
tui proxima:

424. *Side...*
tibus omnib...
quodcunque in...
esse facturos,...
vit, imposit...
die terram a...
rum, &c. C...

425. *Luna...*
vespertini.

427. *Sinu...*
doc. ipsa vela
quato in lon...

Suppara velorum perituras colligit auras.
Ut primùm levior propellere lintea ventus
Incipit, exiguumque tument, mox reddita malo
In mediam cecidere ratem: terraque relicta
Non valet ipsa sequi puppes, quæ vexerat aura.
Æquora lenta jacent alto torpore ligata.
Pigrius immotis hæsere paludibus unda,
Sic stat iners Scythicas astringens Bosporus undas
Cùm glacie retinente fretum non impulit Ister,
Immensumque gelu tegitur mare: comprimit unda,
Deprendit quascunque rates: nec pervia velis
Æquora frangit eques, fluctuque latente sonantem
Orbita migrantis scindit Mæotida Bessi.
Sæva quies pelagi, mœstoque ignava profundo

Sta-

quibus ea vertebantur: & nunc dextri, nunc sinistri solvebantur velorum sinus pro venti mutabilitate, & pro ut dextra vel sinistra adflaret. *Cornua* sunt extremitates antennarum. Facere ergo pedem, Belg. *De schoot vieren.* Obliquare sinus velorum, Belg. *'t Seyl aensetten.* Sic obliquare cursum, Belg. *Laveeren.*

429. *Suppara, &c.*] Lintea supra antennam & acatium expansa. *topsailes.*

430. *Ut primum,&c.*] Melius Ms.P. *Et primum.* Sequitur enim *mox.* Et primum quidem, inquit, ferens fuit ventus: mox elanguit *Grotius.* *Levior propellere.*] Parum crebrescens. *Levior propellere lintea.*] Venti flatus qui naves à terra deduxerat, re[illegible] deficitque. *Mox reddita,* [illegible] flare desinentibus, lax[illegible] ac in mediam navi[illegible] ut tum ad enavigand[illegible] utilia.

[illegible] que ma[illegible] *nd.* hav[illegible] ontus F[illegible] Bospo[illegible] er inf[illegible]

436. *Bosporus.*] Duo Bospori sunt, angusta maris freta; quorum alter Thracius, alter Cimmerius appellatur. In Bosporo Thracio, ubi Bizantium est, os Pontici maris in angustias quatuor stadiorum contractum, in Propontidem, Euxinum exonerat. Cimmerius Bosporus inter Mæotim & Euxinum Europam alluit. *Hortens.*

438. *Comprimit unda.*] Astringit, retinetque.

439. *Nec pervia velis, &c.*] Pontus & Mæotis palus, modo navigiis pervia, jam indurata, equitibus, curribus & plaustris solum præstant. *orbita* autem vestigium rotæ est, ipsa tota, *Synec.* currus.

[illegible] *e latente.*] Quia sub [illegible] essorum pop. Thraciæ [illegible] m.

[illegible] *s pelagi,&c.*] Ista tran[illegible] tis maris Cæsari magis [illegible] einens quam sævissima [illegible] tar glacialis maris, Pon[illegible] nstricti nec servantis cur[illegible] ines; non æstu fluit, non [illegible] xu refluxuque æstuat, non

 ex

Stagna jacentis aquæ, veluti deserta rigente
Æquora natura cessant: Pontusque vetustas
Oblitus servare vices non commeat æstu,
Non horrore tremit: non Solis imagine vibrat.
Casibus innumeris fixæ patuêre carinæ.
Illinc infestæ classes, & inertia tonsis
Æquora motura; gravis hinc languore profundi
Obsessis ventura fames. nova vota timori
Sunt inventa novo, fluctus nimiasque precari
Ventorum vires, dum se torpentibus unda
Excutiat stagnis, & sit mare. nubila nusquam,
Undarumque minæ: cœlo languente, fretoque
Naufragii spes omnis abit. sed nocte fugata
Læsum nube diem jubar extulit, imaque sensim
Concussit pelagi, movitque Ceraunia nautis.
Inde rapi cœpère rates, atque æquora classem

Cur-

ex undarum motu solis splendorem & imaginem vibrat. *Solis imaginem interpretes Lunam esse volunt, referuntque hæc omnia ad Ionium mare & Cæsaris nocturnam navigationem. dispiciat Lector.*

443. *Jacentis aquæ, &c.*] Propter tranquillitatem immotæ. *Veluti deserta rigente.*] Tanquam relicta à natura quæ nunc rigere, & se non movere videtur. Vel quasi æquor à natura damnatum esset, ne fluctus suos moveret, ac consuetas vires commeandi reciprocas servaret. *Sulpit. Hortens.*

446. *Non horrore tremit.*] Sed jacet immota unda, ut ne Solis quidem imaginem huc agitatam ac tremulam in aquarum superficie vibret. *Solis imaginem* hoc loco Lunam intelligit, quæ lucem suam à Sole accipit: navigabat enim Cæsar nocte, ut modo dictum est. *Hortens.*

447. *Patuere carinæ.*] Obnoxiæ fuere.

448. *Infestæ classes.*] Hostiles, Pompejanæ, remigiis & celeritate præstantiores. *Tonsis.*] Remis: à tondendis fluctibus, sic dictæ. Virg. *Et in lento luctantur marmore tunsæ.*

449. *Gravis hinc, &c.*] Si diu maris tranquillitate detinerentur, gravis fames.

450. *Nova vota.*] Tempestates exoptantia.

452. *Dum se torpentibus, &c.*] Modo cesset inerti torpore stagnare, redeat in suam naturam exciteturque ventis.

454. *Cœlo languente.*] Ventis quiescentibus, nubibus nusquam apparentibus.

455. *Naufragii, &c.*] Invasitque metus famis.

456. *Læsum nube.*] Nubibus obductum.

457. *Movitque Ceraunia.*] Submovit ex oculis nautarum, agitatione fluctuum. *Hortens.* *Movitq; Ceraunia nautis.*] Ceraunia Epiri montes moveri videbantur, cum naves ventis agitarentur.

458. *Atque æquora, &c.*] Et fluctus sinuosi à puppi surgentes cœpere impellere classem.

460. Pa-

Curva sequi, quæ jam vento, fluctuque secundo
Lapsa Palæstinas uncis confixit arenas.
Prima duces vidit junctis consistere castris
Tellus, quam volucer Genusus, quam mollior Apsus
Circumeunt ripis. Apso gestare carinas
Causa palus, leni quam fallens egerit unda.
At Genusum nunc sole nives, nunc imbre solutæ
Præcipitant: neuter longo se gurgite lassat,
Sed minimum terræ vicino littore novit.
Hoc fortuna loco tantæ duo nomina famæ
Composuit: miserique fuit spes irrita mundi,
Posse duces parva campi statione diremtos
Admotum damnare nefas. nam cernere vultus,
Et voces audire datur: multosque per annos
Dilectus tibi, Magne, socer, post pignora tanta,

San-

460. *Palæstinas uncis confixit, &c.*] Quid Palæstinæ cum iis, qui ex Italia in Epirum navigant? lege, quamquam nihil juvantibus manuscriptis *Apamestinas*. Nam Apamestæ est in prominente parte Italiæ, quæ ad Epirum accedit, contrà Apsum flumen. Vide Plin. & Ptolemæum. *Grotius*. *Palæstinas.*] Palæste, urbs Orico vicina prope Ceraunia ad eum locum qui appellatur Pharsalus, omnibus navibus ad unam incolumibus milites exposuit. lib. 3. de bel. civ. *Uncis confixit arenas.*] Ancoris.

461. *Prima duces vidit, &c.*] Eo tempore Pompejus erat in Candavia. Audito vero Cæsarem advenisse & recepisse Oricum & Apolloniam; Dyrrhachio timens, adpropetat. Cæsar ad fluv. Apsum castra posuit, Pompejus trans flumen.

462. *Genusus, quam mollior Apsus.*] Macedoniæ fluv.

463. *Apso, &c. fallens egerit unda.*] Apsus leniter fluens stagnat, ideoque navigabilis est.

464. *Causa palus.*] Causa cur navigabilis sit, quod palus leniter se in Apsum exoneret. *Hortens.*

465. *At Genusum, &c.*] Genusus torrentior est rapidiorque propter nives solutas quibus augetur.

466. *Neuter, &c.*] Neuter fluv. procul à mari oritur.

468. *Duo nomina.*] Cæsarem & Pompejum.

469. *Miserique fuit, &c.*] Jamque omnium expectatio incassum cessit: speraverant enim fore, ut duces isti, si quando in mutuum alter alterius conspectum venisset, nefarium hoc bellum improbarent.

471. *Admotum damnare nefas.*] In procinctu quasi, & ante oculos utriusque positum.

472. *Multosque per annos, &c.*] Ex quo enim inita cum Pompejo affinitate, tradita illi in matrimonium filia sua, Cæsar Gallias obtinuit, non contigit propius vidisse Pompejum quam hic, nisi quod in Ægypto postea caput ejus oblatum conspexerit.

473. *Pignora tanta, &c.*] Nuptias Pom-

Sanguinis infausti sobolem, mortemque nepotis,
Te nisi Niliaca propiùs non vidit arena.
Cæsaris attonitam miscenda ad prœlia mentem
Ferre moras scelerum partes jussêre relictæ.
Ductor erat cunctis audax Antonius armis,
Jam tum civili meditatus Leucada bello.
Illum sæpe minis Cæsar, precibusque morantem
Evocat: O mundi tantorum causa malorum,
Quid Superos, & fata tenes? sunt cætera cursu
Acta meo, summam rapti per prospera belli
Te poscit Fortuna manum. num rupta vadosis
Syrtibus incerto Libye nos dividit æstu?

Num-

Pompeji & Juliæ, quæ gravida abortum fecit mortuaque est, ut diximus lib. 1. ỳs. 113.

474. *Sanguinis infausti sobolem.*] Post affinitatem infelicis filiæ. *Mortemque nepotis.*] Fætus immaturi. Ms. P. leg. *nepotum*, quod & Torrentius in Codice quodam optimo scriptum reperit: & multitudinis numero rem magis exaggerat. Tum *post pignora tanta*, legendum dicit, *post pignora rapta*; nam & sensus hoc suadere videtur. Nam profecto *sanguinis infausti sobolem*, Juliam, Cæsaris filiam intelligit; ac more suo iniquior Cæsari, *infaustum sanguinem* ait.

476. *Cæsaris attonitam, &c.*] Cæsar expositis militibus eadem nocte naves remiserat Brundusium, quibus reliquas legiones equitatusque transportaret Antonius, cujus tardior adventus Cæsarem in bella pronum remorabatur.

477. *Ferre moras scelerum.*] Cessationem prælii & cædis. nam *moras scelerum*, suo more cladem civilem vocat. *Partes.*] Copiæ. *Relictæ.*] Brundusii; nam ibi exercitui præerat Antonius. *Sulpit. Hortens.*

479. *Jam tum civili, &c.*] Hic sub Julio Cæs. exercitatus edoctusque bellum tractare civile, quale & ipse postea moverit contra Octavium Augustum in quo victus est prope Leucad. lib. 1. ỳs. 43. *Meditatus.*] Ridiculum hoc, ne dicam ἀδύνατον, quasi verò Antonius eventum belli præscire potuisset. *Leucada.*] Actiacam pugnam. Nam Leucas, insula est in sinu Ambracio; item promontorium Epiri; inter quod & Actium, Octavius Antonium & Cleopatram navali certamine vicit. *Meditatus Leucada.*] Meditatus civile bellum, quod postea ad Actium gessit. *Grotius.*

480. *Illum sæpe minis Cæsar.*] Cæsar, inquit poëta, indignabundus Antonii moram, hujusmodi verbis secum stomachatur.

482. *Quid Superos.*] Cur belli exitum remoraris? *Sunt cætera cursu, &c.*] Omnia nostro consilio, *cursu* & celeritate, feliciter & virtute sunt confecta: nihil igitur reliquum est, nisi id, quod fortuna abs te postulat, ut finem bello imponamus. *Hortens.*

483. *Summam manum.*] Summam manum rebus imponere dicimur, quum perficimus. *Sulpit.*

484. *Num rupta, &c.*] Num tibi iter est, per mare periculosum longum aut inexploratum? non est.

485. *Libye nos dividit.*] Argumentatur à fa-

Nunquid inexperto tua credimus arma profundo?
Inque novos traheris casus? ignave, venire
Te Cæsar, non ire, jubet. prior ipse per hostes
Percussi medias alieni juris arenas.
Tu mea castra times? pereuntia tempora fati
Conqueror: in ventos impendo vota, fretumque.
Ne retine dubium cupientes ire per æquor:
Si bene nota mihi est, ad Cæsaris arma juventus
Naufragio venisse volet. jam voce doloris
Utendum est: non ex æquo divisimus orbem.
Epirum Cæsarque tenet, totusque Senatus:
Ausoniam tu solus habes. his terque, quaterque
Vocibus excîtum postquàm cessare videbat,
Dum se deesse Deis, at non sibi numina, credit:
Sponte per incautas audet tentare tenebras,
Quod jussi timuêre, fretum: temeraria prono

Exper-

à facili, ad transportandum exercitum. Nam Syrtes Libycæ nos non separant, sed sumus vicini: quum inter Calabriam, Brundusiumque & Dyrrhachium atque Epirum, fretum sit non multorum stadiorum latitudine. *Hort.*

486. *Nunquid inexperto, &c.*] Non ante à me tentato. Cæsar enim nuper admodum, cum septem legiones transvectaret, mare illud emensus fuerat: quare acerbe eum *ignavum* appellat, quod exemplum ejus imitari non audeat. *Hortens.*

487. *Venire.*] Sequi.

488. *Non ire jubet.*] Venitur ad amicos: itur ad hostes, aut in vacua. *Grot.*

489. *Percussi medias, &c.*] Appuli, fixique ancoras in litore ab hostibus occupato.

490. *Pereuntia tempora fati.*] Tua ignavia, quæ meam victoriam, mihi fato destinatam, remoretur, quam propè in manibus habeo. *Hortens.*

491. *In ventos impendo.*] Id est, frustrà preces consumo meas in fretum. *Hortens.*

493. *Ad Cæsaris, &c.*] Milites mei vel è certo naufragio enatantes ad me trajici gestiunt.

494. *Voce doloris.*] Quam mihi dolor extorquet.

495. *Non ex æquo divisimus.*] Cum ego & totus Senatus Epirum; tu solus Italiam possideas, tuoque imperio regas. Proinde inæqualiter orbis divisus est. *Hortens.*

497. *Terque.*] Sæpius.

498. *Vocibus excitum, &c.*] Antonium invocatum, quem interea Libo Pompeji præfectus cum classe L. navium, insula quæ contra Brundusinum portum est, occupata, egressu prohibuit.

499. *Se deesse Deis.*] Se negligere rerum bene gerendarum occasiones à Diis oblatas, Deos suis votis non deesse.

501. *Jussi timuere.*] Antonius Gabinius,

Expertus ceßiſſe Deo: fluctuſque verendos
Claßibus, exigua ſperat ſuperare carina.
Solverat armorum feſſas nox languida curas:
Parta quies miſeris, in quorum pectora ſomno
Dat vires fortuna minor: jam caſtra ſilebant:
Tertia jam vigiles commoverat hora ſecundos,
Cæſar ſollicito per vaſta ſilentia greſſu
Vix famulis audenda parat: cunctiſque relictis,
Sola placet Fortuna comes. tentoria poſtquàm
Egreſſus vigilum, ſomno cedentia membra
Tranſiluit, queſtus tacitè quòd fallere poſſet;
Littora curva legit, primiſque invênit in undis
Rupibus exeſis hærentem fune carinam.
Rectorem, dominumque ratis ſecura tenebat
Haud procul inde domus, non ullo robore fulta,
Sed ſterili junco, cannaque intexta paluſtri,
Et latus inverſa nudum munita phaſelo.

Hæc

binius, & Calenus cum ſuis, quos præter mandatum literis evocaverat. *Temeraria prono, &c.*] Multoties expertus feliciter ſibi ceſſiſſe temeraria auſa.

502. *Fluctuſq; verendos Claßibus, exigua, &c.*] Cum pars exercitus ob inopiam navium cum Antonio Brunduſii relicta moram faceret, Cæſar moræ impatiens, tanquam nuncius, ad arceſſendos eos, ardente ventis mari, nocte concubia, ſpeculatorio navigio, ſolus ire tentavit. ait Florus lib. 4. cap. 2. lembo, Dio. 41. rati veloci, Appian. 2. de bell. civ. navi duodecim remorum. Plur. in Cæſ.

504. *Solverat.*] Noctis notatio. *Armorum.*] Pro armatorum.

505. *In quorum, &c.*] Quorum, quo quiſque fortuna eſt minori, eo arctiori compreſſus ſomno reficitur. ut infra ỳſ. 527.

506. *Jam caſtra ſilebant: Tertia, &c.*] Altiſſima per caſtra quies, ſub ſecunda noctis vigilia, è ternis in ternas horas relevatis ſingulis.

509. *Vix famulis audenda parat.*] Facinus, quod famulorum nemo auſus fuiſſet. Plurarchus refert Cæſarem ſervili habitu diſſimulaſſe ſe. Appianus, præmiſiſſe eum tres ſervos qui ratem appararent ſibi tanquam Cæſaris nuncio.

511. *Somno cedentia, &c.*] Militum ſomno ſopitorum.

512. *Queſtus tacite, &c.*] Inique tamen ferens vigilias adeo ſecuras, imo neglectas.

513. *Legit.*] Luſtrat, percurrit.

516. *Non ullo robore fulta.*] Nullis lignis fulta.

517. *Sterili junco.*] In ſterili ſolo nato.

518. *Et latus, &c.*] Cujus latus inverſa cymba muniebatur.

519. *Te-*

Hæc Cæsar bis terque manu quassantia tectum
Limina commovit. molli consurgit Amyclas,
Quem dabat, alga, toro. Quis nam mea naufragus, inquit,
Tecta petit? aut quem nostræ Fortuna coëgit
Auxilium sperare casæ? Sic fatus, ab alto
Aggere, jam tepidæ sublato fune favillæ,
Scintillam tenuem commotos pavit in ignes,
Securus belli: prædam civilibus armis
Scit non esse casas. O vitæ tuta facultas
Pauperis, angustique lares! ô munera nondum
Intellecta Deûm! quibus hoc contingere templis,
Aut potuit muris, nullo trepidare tumultu
Cæsarea pulsante manu? tum poste recluso,
Dux ait: Expecta votis majora modestis,
Spesque tuas laxa juvenis, si jussa secutus
Me vehis Hesperiam, non ultrà cuncta carinæ
Debebis, manibusque inopem duxisse senectam.
Ne cessa præbere Deo tua fata, volenti
Angustos opibus subitis implere Penates.
Sic fatur: quanquam plebeio tectus amictu,

Indo-

519. *Tectum, &c.*] Tenui quippe adminiculo fultum.

520. *Amyclas.*] Navitæ nomen.

521. *Naufragus.*] E naufragio, credo, enatans.

524. *Aggere.*] Thoro ex alga & ulva. *Jam tepidæ, &c.*] Suscepit funem in quo servabatur ignis, *arida circum Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.* Virg. 1. Æneid.

525. *Commotos pavit, &c.*] Nutrivit movendo, donec flamma eluxit.

527. *O vitæ tuta, &c.*] O paupertas, incolumitatis pignus! Deorum munus! cujus quanta sit utilitas nesciunt mortales. Νήπιοι οὐδ' ἴσασιν ὅσον μέγ' ὄνειαρ, &c. Hesiod.

532. *Dux ait, &c.*] Onerat nautæ animum magnificis commodorum promissis, priusquam proponat, quid sit faciendum, quidque petat. *Hortens. Votis majora modestis.*] Majora præmia quam per modestiam optare liceat.

533. *Spesque tuas, &c.*] Dilata, ad sperandum amplissima.

534. *Me vehis Hesperiam.*] Pro in Hesperiam. *Non ultra, &c.*] Non erit cur posthac victum scapha sola quæritas.

535. *Duxisse senectam.*] Ut meo beneficio tranquillam quietamque senectam sis in otio & lauta vita acturus. *Hortens.*

536. *Ne cessa præbere, &c.*] Quin laxas sinum ad capienda Mercurii & bonæ Fortunæ missilia, quin pandis fores tenuis laris repente & tanquam per somnium admissurus aureum imbrem.

538. *Quanquam, &c.*] Utcunque servili-

Addidit & fasces aquilis, & nomen inane
Imperii rapiens, signavit tempora digna
Mœsta nota. nam quò melius Pharsalicus annus
Consule notus erit? fingit solennia campus,
Et non admissa dirimit suffragia plebis,
Decantatque tribus, & vana versat in urna.
Nec cœlum servare licet: tonat augure surdo,
Et lætæ jurantur aves, bubone sinistro.
Inde perit primùm quondam veneranda potestas
Juris inops: careat tantum ne nomine tempus,
Menstruus in fastos distinguit secula Consul.
Nec non Iliacæ numen quod præsidet Albæ

Haud

389. *Nomen inane, &c.*] Consulis aut etiam Imperatoris, cum rectius appellandus esset tyrannus.

390. *Signavit, &c.*] Signavit annum suum cæde Pompeji, eversione Senatus & libertatis.

392. *Fingit solennia campus, &c.*] Hinc postea quam ad unum Cæsarem cuncta fuerint delata, omnes majorum ritus & disciplina in creandis magistratibus sublata sunt. Imaginaria quædam Comitiorum in Campo habetur species, citantur à præcone tribus, neque tamen conveniunt aut admittuntur ad distincta suffragia, frustra in cistas conjiciuntur tabellæ, si quidem Imperator vel centuriis commendat vel ipse designat creatque quem vult Consulem.

393. *Dirimit suffragia.*] Sustulit. nam Se & Servilium Conf. dixit.

395. *Nec cœlum servare licet.*] Prævaricato etiam omni jure auspiciorum. Neque enim, pro more veterum, adhibentur Comitiis centuriatis Augures tres, qui cœlum & aves observent; aut si adhibeantur, cum propter Jovem tonantem, fulgurantemve aut infausta auspicia comitia impediri oporteat; dissimulant tamen se non audisse tonitrua; & quæcunque mali ominis apparuerint auguria parati sunt jurate læta esse & auspicata. *Tonat augure surdo.*] Dissimulante augure. Nam qui sub tonitru Jovis creatus fuerat, vitio creatus dicebatur, cogebaturque se abdicare magistratui. *Hortens.*

396. *Et lætæ jurantur aves.*] Augur lætas & auspicatas aves addixisse jurabat. Inauspicatæ aves maxime erant, cornix, bubo, &c. *Hortens.*

397. *Potestas Juris inops.*] Consularis, autoritate sua & jure privata.

398. *Careat tantum ne nomine.*] Cum autem omnia à Cæsaribus administrarentur, poterat Consulatus aboleri. Sed ideo singulis annis Coss. adhuc creati sunt, ut tempora eorum nominibus in Fastis digererentur. Vel ideo tantum consules creati sunt, ut tempora signari possent. *Hortens. Sulpit.*

399. *Menstruus in fastos, &c.*] In breve tempus, senos menses, binos, singulos, creatus Cos. Hoc enim sub Impp. postea factitatum meminere Suetonius in Caligula, Claudio, Nerone: & Tacitus lib. 17. de Othone. *In fastos.*] *In fastus* Ms. P. Et sanè eo sæculo hanc vocem, ut multas alias, fuisse geminæ flexionis, indicat illud x.

Nec meus Eudoxi vincetur fastibus annus. Grotius.

400. *Iliacæ.*] Ab Ascanio Trojano con-

Haud meritum Latio solennia sacra subacto
Vidit flammifera confectas nocte Latinas.
Inde rapit cursus, & , quæ piger Appulus arva
Deseruit rastris, & inerti tradidit herbæ,
Ocyor & cœli flammis, & tigride fœta
Transcurrit: curvique tenens Minoïa tecta
Brundusii, clausas ventis brumalibus undas
Invenit, & pavidas hyberno sidere classes.
Turpe duci visum est rapiendi tempora belli
In segnes exisse moras, portuque teneri,
Dum pateat tutum vel non felicibus æquor.
Expertes animos pelagi sic robore complet:
Fortius hyberni flatus, cœlumque fretumque
Cùm cepère, tenent, quàm quos incumbere certos

Per-

conditæ. *Numen quod, &c.*] Jupiter Latialis, cui quotannis novi Coss. in monte Albano Latinas celebrabant de nocte ferias in memoriam fœderis inter Tarquinium Sup. & Lat. renovati. Macr. lib. 1. Saturn: cap. 16.

401. *Haud meritum.*] Indignum sacris, quia Latii libertatem non defenderat. *Latio solennia, &c.*] His rebus & feriis Latinis, comitiisque omnibus perficiundis XL. dies tribuit, inde ab urbe proficiscitur, Brundusiumque pervenit. Comment. 3. civ. bell. *Subacto Latio.*] Italia jam in potestatem redacta.

402. *Vidit flammifera, &c.*] Quasi dicat, Cæsar antequam ex urbe discederet, perfecit ferias Latinas, & quidem nocte, qua in monte discedebatur, cum funalibus & tædis ob tenebras. *Hortensius.*

403. *Quæ piger Appulus.*] Per Apuliam incultam, & herba horridam relictam.

405. *Ocyor & cœli, &c.*] Hyperbole de tigridis catulis orbatæ velocitate, vide quæ nos ex Plinio & Solino ad 18. epigr. Martialis lib. spect.

406. *Curviq; tenens.*] Lib. 2. ỳs. 613. *Minoia.*] A Cretensibus, quibus Minos imperavit, condita. ut lib. 2. ỳs. 610.

407. *Clausas ventis, &c.*] Non tentandas navibus.

408. *Pavidas hyberno.*] Tempestates hybernas minante Delphino oriente cum Cane matutino.

411. *Dum pateat tutum.*] Cæsar enim sibi turpe duxit, quum Brundusii esset, bellum trahere, ac non statim consueta sua celeritate in adversam Græciam exercitum traducere, quam diu mare tutum esset per hostes; qui jam propter anni tempus portus omnes tenebant in Græcia. *Hortens. Non felicibus æquor.*] Pompejanis, vel aliis, quos minus felices judicabat quam suos.

412. *Expertes animos, &c.*] Hujusmodi oratione confirmavit milites suos ad mare tentandum, suasitque ut impedimenta in Italia relinquerent, ipsi expediti naves conscenderent, &c. Comment. civ. bell. 3.

413. *Fortius hyberni, &c.*] Constantius dicit hybernos ventos cælum tenere, quam vernos. *Hortens.*

Perfida nubiferi vetat inconstantia veris.
Nec maris anfractus, lustrandaque littora nobis,
Sed recti fluctus; soloque Aquilone secandi.
Hic utinam summi curvet carchesia mali,
Incumbatque furens, & Graja ad mœnia perflet,
Ne Pompejani Phæacum è littore toto
Languida jactatis comprendant carbasa remis:
Rumpite, quæ retinent felices vincula proras.
Jamdudum nubes, & sævas perdimus undas.
Sidera prima poli Phœbo labente sub undas
Exierant, & luna suas jam fecerat umbras:
Cùm pariter solvêre rates, totosque rudentes
Laxavêre sinus: & flexo navita cornu
Obliquat lævo pede carbasa, summaque pandens

Sup-

415. *Perfida nubiferi, &c.*] Propter ventorum crebras mutationes sub incertis vernis sideribus.

416. *Nec maris anfractus.*] Neque per circuitum iter est, unde opus sit variis ventis: sed uno tantum constanti. Aquilone tamen commodior erat Auster. quod testatur Comm. de civ. bell. 3. *Nacti*, inquit, *Austrum*; & *Increbuit Auster*.

418. *Hic utinam, &c.*] Optat è vestigio citra moram, ita secundum & ferentem ventum, ut plenis velis trajiciat. *Hortens. Curvent carchesia mali.*] Vehementi flatu urgeat & inclinet summam mali partem, quo velum attollitur.

419. *Graia ad mœnia, &c.*] Epidamnum ceu Dyrrhach. lib. 2. vs. 624. ab iis Corcyrensibus qui Phæacum insulam tenuerunt conditum. Thuc. l. 1. Strabo lib. 7. atque Apolloniam.

420. *Ne Pompeiani.*] Ne Pompejanæ è litore Dyrrhachino triremes invadant nostras onerarias ventis destitutas.

422. *Rumpite.*] Ad milites hortantis Cæsaris verba sunt, habentque celeritatis sive præcipitantiæ potius indicationem. *Hortens.*

423. *Jam dudum, &c.*] Causa præcipitationis, quod paulatim dispalescentibus nubibus verisimile esset, ventos positum iri: simul cum prospero vento, etiam portus & loca maris portui proxima aquis nudarentur. *Hortens.*

424. *Sidera prima, &c.*] Conclamantibus omnibus, *imperaret, quod vellet; quodcunque imperavissent, se æquo animo esse facturos*, pridie Non. Jan. naves solvit, impositis VII. legionibus, postridie terram attigit juxta saxa Cerauniorum, &c. Comment. civ. bell. 3.

425. *Luna suas.*] Notatio temporis vespertini.

427. *Sinus.*] Velorum sinus, *Synecdoc.* ipsa vela. *Flexo navita, &c.*] Obliquato in longitudinem navis velo, ad captandum flantem à latere ventum remittentem, cornu antennæ cum pede, id est, imo veli angulo sinistro producunt nautæ, reducto altero. *they bring fore the lorbord tack.*

428. *Obliquat lævo pede.*] Pedes propriè sunt funes ad angulos velorum, qui-

Suppara velorum perituras colligit auras.
Ut primùm levior propellere lintea ventus
Incipit, exiguumque tument, mox reddita malo
In mediam cecidere ratem: terraque relicta
Non valet ipsa sequi puppes, quæ vexerat aura.
Æquora lenta jacent alto torpore ligata.
Pigrius immotis hæsere paludibus undæ,
Sic stat iners Scythicas astringens Bosporus undas
Cùm glacie retinente fretum non impulit Ister,
Immensumque gelu tegitur mare: comprimit unda,
Deprendit quascunque rates: nec pervia velis
Æquora frangit eques, fluctuque latente sonantem
Orbita migrantis scindit Mæotida Bessi.
Sæva quies pelagi, mœstoque ignava profundo

Sta-

quibus ea vertebantur: & nunc dextri, nunc sinistri solvebantur velorum sinus pro venti mutabilitate, & pro ut dextra vel sinistra adflaret. *Cornua* sunt extremitates antennarum. Facere ergo pedem, Belg. *De schoot vieren.* Obliquare sinus velorum, Belg. *'t Seyl aensetten.* Sic obliquare cursum, Belg. *Laveeren.*

429. *Suppara, &c.*] Lintea supra antennam & acatium expansa. *topsailes.*

430. *Ut primum, &c.*] Melius Ms.P. *Et primum.* Sequitur enim *mox.* Et primum quidem, inquit, ferens fuit ventus: mox elanguit *Grotius. Levior propellere.*] Parum crebrescens. *Levior propellere lintea.*] Venti flatus qui naves à terra deduxerat, remittit deficitque. *Mox reddita, &c.*] Ventis flare desinentibus, laxa malis hæsere, ac in mediam navim cecidere; imo ut tum ad enavigandum parum essent utilia. *Hortens.*

434. *Æquora lenta, &c.*] Jamque malacia æquor sternebatur, *becallend.* haud aliter quam gelu astringitur Pontus Euxinus, quem neque emittit Bosporus Thracius, neque impellit Ister influens septem ostiis.

436. *Bosporus.*] Duo Bospori sunt, angusta maris freta; quorum alter Thracius, alter Cimmerius appellatur. In Bosporo Thracio, ubi Bizantium est, os Pontici maris in angustias quatuor stadiorum contractum, in Propontidem, Euxinum exonerat. Cimmerius Bosporus inter Mæotim & Euxinum Europam alluit. *Hortens.*

438. *Comprimit undæ.*] Astringit, retinetque.

439. *Nec pervia velis, &c.*] Pontus & Mæotis palus, modo navigiis pervia, jam indurata, equitibus, curribus & plaustris solum præstant. *orbita* autem vestigium rotæ est, ipsa rota, *Synec.* currus.

440. *Fluctuque latente.*] Quia sub glacie est.

441. *Bessi.*] Bessorum pop. Thraciæ ad Æmum montem.

442. *Sæva quies pelagi, &c.*] Ista tranquillitas stagnantis maris Cæsari magis adversa & inclemens quam sævissima tempestas, instar glacialis maris, Pontique gelu constricti nec servantis cursus vicissitudines; non æstu fluit, non reciproco fluxu refluxuque æstuat, non

 ex

Stagna jacentis aquæ, veluti deserta rigente
Æquora natura cessant: Pontusque vetustas
Oblitus servare vices non commeat æstu,
Non horrore tremit: non Solis imagine vibrat.
Casibus innumeris fixæ patuêre carinæ.
Illinc infestæ classes, & inertia tonsis
Æquora motura; gravis hinc languore profundi
Obsessis ventura fames. nova vota timori
Sunt inventa novo, fluctus nimiasque precari
Ventorum vires, dum se torpentibus unda
Excutiat stagnis, & sit mare. nubila nusquam,
Undarumque minæ: cœlo languente, fretoque
Naufragii spes omnis abit. sed nocte fugata
Læsum nube diem jubar extulit, imaque sensim
Concussit pelagi, movitque Ceraunia nautis.
Inde rapi cœpere rates, atque æquora classem

Cur-

ex undarum motu solis splendorem & imaginem vibrat. *Solis imaginem interpretes Lunam esse volunt, referuntque hæc omnia ad Ionium mare & Cæsaris nocturnam navigationem. dispiciat Lector.*

443. *Jacentis aquæ, &c.*] Propter tranquillitatem immotæ. *Veluti deserta rigente.*] Tanquam relicta à natura quæ nunc rigere, & se non movere videtur. Vel quasi æquor à natura damnatum esset, ne fluctus suos moveret, ac consuetas vires commeandi reciprocas servaret. *Sulpit. Hortens.*

446. *Non horrore tremit.*] Sed jacet immota unda, ut ne Solis quidem imaginem huc agitatam ac tremulam in aquarum superficie vibret. *Solis imaginem* hoc loco Lunam intelligit, quæ lucem suam à Sole accipit: navigabat enim Cæsar nocte, ut modo dictum est. *Hortens.*

447. *Patuere carinæ.*] Obnoxiæ fuere.

448. *Infestæ classes.*] Hostiles, Pompejanæ, remigiis & celeritate præstantiores. *Tonsis.*] Remis: à tondendis fluctibus, sic dictæ. Virg. *Et in lento luctantur marmore tunsæ.*

449. *Gravis hinc, &c.*] Si diu maris tranquillitate detinerentur, gravis fames.

450. *Nova vota.*] Tempestates exoptantia.

452. *Dum se torpentibus, &c.*] Modo cesset inerti torpore stagnare, redeat in suam naturam exciteturque ventis.

454. *Cœlo languente.*] Ventis quiescentibus, nubibus nusquam apparentibus.

455. *Naufragii, &c.*] Invasitque metus famis.

456. *Læsum nube.*] Nubibus obductum.

457. *Movitque Ceraunia.*] Submovit ex oculis nautarum, agitatione fluctuum. *Hortens. Movitq; Ceraunia nautis.*] Ceraunia Epiri montes moveri videbantur, cum naves ventis agitarentur.

458. *Atque æquora, &c.*] Et fluctus sinuosi à puppi surgentes cœpere impellere classem.

460. Pa-

Curva sequi, quæ jam vento, fluctuque secundo
Lapsa Palæstinas uncis confixit arenas.
Prima duces vidit junctis consistere castris
Tellus, quam volucer Genusus, quam mollior Apsus
Circumeunt ripis. Apso gestare carinas
Causa palus, leni quam fallens egerit unda.
At Genusum nunc sole nives, nunc imbre solutæ
Præcipitant: neuter longo se gurgite lassat,
Sed minimum terræ vicino littore novit.
Hoc fortuna loco tantæ duo nomina famæ
Composuit: miserique fuit spes irrita mundi,
Posse duces parva campi statione diremtos
Admotum damnare nefas. nam cernere vultus,
Et voces audire datur: multosque per annos
Dilectus tibi, Magne, socer, post pignora tanta,
San-

460. *Palæstinas uncis confixit, &c.*] Quid Palæstinæ cum iis, qui ex Italia in Epirum navigant? lege, quamquam nihil juvantibus manuscriptis *Apamestinas.* Nam Apameste est in prominente parte Italiæ, quæ ad Epirum accedit, contrà Apsum flumen. Vide Plin. & Ptolemæum. *Grotius. Palæstinas.*] Palæste, urbs Orico vicina prope Ceraunia ad eum locum qui appellatur Pharsalus, omnibus navibus ad unam incolumibus milites exposuit. lib. 3. de bel. civ. *Uncis confixit arenas.*] Ancoris.

461. *Prima duces vidit, &c.*] Eo tempore Pompejus erat in Candavia. Audito vero Cæsarem advenisse & recepisse Oricum & Apolloniam; Dyrrhachio timens, adproperat. Cæsar ad fluv. Apsum castra posuit, Pompejus trans flumen.

462. *Genusus, quam mollior Apsus.*] Macedoniæ fluv.

463. *Apso, &c. fallens egerit unda.*] Apsus leniter fluens stagnat, ideoque navigabilis est.

464. *Causa palus.*] Causa cur navigabilis sit, quod palus leniter se in Apsum exoneret. *Hortens.*

465. *At Genusum, &c.*] Genusus torrentior est rapidiorque propter nives solutas quibus augetur.

466. *Neuter, &c.*] Neuter fluv. procul à mari oritur.

468. *Duo nomina.*] Cæsarem & Pompejum.

469. *Miserique fuit, &c.*] Jamque omnium expectatio incassum cessit: speraverant enim fore, ut duces isti, si quando in mutuum alter alterius conspectum venisset, nefarium hoc bellum improbarent.

471. *Admotum damnare nefas.*] In procinctu quasi, & ante oculos utriusque positum.

472. *Multosque per annos, &c.*] Ex quo enim inita cum Pompejo affinitate, tradita illi in matrimonium filia sua, Cæsar Gallias obtinuit, non contigit propius vidisse Pompejum quam hic, nisi quod in Ægypto postea caput ejus oblatum conspexerit.

473. *Pignora tanta, &c.*] Nuptias Pom-

Sanguinis infausti sobolem, mortemque nepotis,
Te nisi Niliaca propiùs non vidit arena.
Cæsaris attonitam miscenda ad prœlia mentem
Ferre moras scelerum partes jussêre relictæ.
Ductor erat cunctis audax Antonius armis,
Jam tum civili meditatus Leucada bello.
Illum sæpe minis Cæsar, precibusque morantem
Evocat: O mundi tantorum causa malorum,
Quid Superos, & fata tenes? sunt cætera cursu
Acta meo, summam rapti per prospera belli
Te poscit Fortuna manum. num rupta vadosis
Syrtibus incerto Libye nos dividit æstu?

Num-

Pompeji & Juliæ, quæ gravida abortum fecit mortuaque est, ut diximus lib. I. ℣. 113.

474. *Sanguinis infausti sobolem.*] Post affinitatem infelicis filiæ. *Mortemque nepotis.*] Fætus immaturi. Ms. P. leg. *nepotum*, quod & Torrentius in Codice quodam optimo scriptum reperit: & multitudinis numero rem magis exaggerat. Tum *post pignora tanta*, legendum dicit, *post pignora rapta*; nam & sensus hoc suadere videtur. Nam profecto *sanguinis infausti sobolem*, Juliam, Cæsaris filiam intelligit; ac more suo iniquior Cæsari, *infaustum sanguinem* ait.

476. *Cæsaris attonitam, &c.*] Cæsar expositis militibus eadem nocte naves remiserat Brundusium, quibus reliquas legiones equitatusque transportaret Antonius, cujus tardior adventus Cæsarem in bella pronum remorabatur.

477. *Ferre moras scelerum.*] Cessationem prælii & cædis. nam *moras scelerum*, suo more cladem civilem vocat. *Partes.*] Copiæ. *Relictæ.*] Brundusii; nam ibi exercitui præerat Antonius. *Sulpit. Hortens.*

479. *Jam tum civili, &c.*] Hic sub Julio Cæs. exercitatus edoctusque bellum tractare civile, quale & ipse postea moverit contra Octavium Augustum in quo victus est prope Leucad. lib. I. ℣. 43. *Meditatus.*] Ridiculum hoc, ne dicam αἰδυνατὸν, quasi verò Antonius eventum belli præscire potuisset. *Leucada.*] Actiacam pugnam. Nam Leucas, insula est in sinu Ambracio; item promontorium Epiri; inter quod & Actium, Octavius Antonium & Cleopatram navali certamine vicit. *Meditatus Leucada.*] Meditatus civile bellum, quod postea ad Actium gessit. *Grotius.*

480. *Illum sæpe minis Cæsar.*] Cæsar, inquit poëta, indignabundus Antonii moram, hujusmodi verbis secum stomachatur.

482. *Quid Superos.*] Cur belli exitum remoraris? *Sunt cætera cursu, &c.*] Omnia nostro consilio, *cursu* & celeritate, feliciter & virtute sunt confecta: nihil igitur reliquum est, nisi id, quod fortuna abs te postulat, ut finem bello imponamus. *Hortens.*

483. *Summam manum.*] Summam manum rebus imponere dicimur, quum perficimus. *Sulpit.*

484. *Num rupta, &c.*] Num tibi iter est, per mare periculosum longum aut inexploratum? non est.

485. *Libye nos dividit.*] Argumentatur à fa-

Nunquid inexperto tua credimus arma profundo?
Inque novos traheris casus? ignave, venire
Te Cæsar, non ire, jubet. prior ipse per hostes
Percussi medias alieni juris arenas.
Tu mea castra times? pereuntia tempora fati
Conqueror: in ventos impendo vota, fretumque.
Ne retine dubium cupientes ire per æquor:
Si bene nota mihi est, ad Cæsaris arma juventus
Naufragio venisse volet. jam voce doloris
Utendum est: non ex æquo divisimus orbem.
Epirum Cæsarque tenet, totusque Senatus:
Ausoniam tu solus habes. his terque, quaterque
Vocibus excîtum postquàm cessare videbat,
Dum se deesse Deis, at non sibi numina, credit:
Sponte per incautas audet tentare tenebras,
Quod jussi timuêre, fretum: temeraria prono

Exper-

à facili, ad transportandum exercitum. Nam Syrtes Libycæ nos non separant, sed sumus vicini: quum inter Calabriam, Brundusiumque & Dyrrhachium atque Epirum, fretum sit non multorum stadiorum latitudine. *Hort.*

486. *Nunquid inexperto, &c.*] Non ante à me tentato. Cæsar enim nuper admodum, cum septem legiones transvectaret, mare illud emensus fuerat: quare acerbe eum *ignavum* appellat, quod exemplum ejus imitari non audeat. *Hortens.*

487. *Venire.*] Sequi.

488. *Non ire jubet.*] Venitur ad amicos: itur ad hostes, aut in vacua. *Grot.*

489. *Percussi medias, &c.*] Appuli, fixique ancoras in litore ab hostibus occupato.

490. *Pereuntia tempora fati.*] Tua ignavia, quæ meam victoriam, mihi fato destinatam, remoretur, quam propè in manibus habeo. *Hortens.*

491. *In ventos impendo.*] Id est, frustrà preces consumo meas in fretum. *Hortens.*

493. *Ad Cæsaris, &c.*] Milites mei vel è certo naufragio enatantes ad me trajici gestiunt.

494. *Voce doloris.*] Quam mihi dolor extorquet.

495. *Non ex æquo divisimus.*] Cum ego & totus Senatus Epirum; tu solus Italiam possideas, tuoque imperio regas. Proinde inæqualiter orbis divisus est. *Hortens.*

497. *Terque.*] Sæpius.

498. *Vocibus excitum, &c.*] Antonium invocatum, quem interea Libo Pompeji præfectus cum classe L. navium, insula quæ contra Brundusinum portum est, occupata, egressu prohibuit.

499. *Se deesse Deis.*] Se negligere rerum bene gerendarum occasiones à Diis oblatas, Deos suis votis non deesse.

521. *Jussi timuere.*] Antonius Gabinius,

Expertus cessisse Deo: fluctusque verendos
Classibus, exigua sperat superare carina.
Solverat armorum fessas nox languida curas:
Parta quies miseris, in quorum pectora somno
Dat vires fortuna minor: jam castra silebant:
Tertia jam vigiles commoverat hora secundos,
Cæsar sollicito per vasta silentia gressu
Vix famulis audenda parat: cunctisque relictis,
Sola placet Fortuna comes. tentoria postquàm
Egressus vigilum, somno cedentia membra
Transiluit, questus tacitè quòd fallere posset;
Littora curva legit, primisque invênit in undis
Rupibus exesis hærentem fune carinam.
Rectorem, dominumque ratis secura tenebat
Haud procul inde domus, non ullo robore fulta,
Sed sterili junco, cannaque intexta palustri,
Et latus inversa nudum munita phaselo.

Hæc

binius, & Calenus cum suis, quos præter mandatum literis evocaverat. *Temeraria prono, &c.*] Multoties expertus feliciter sibi cessisse temeraria ausa.

502. *Fluctusq; verendos Classibus, exigua, &c.*] Cum pars exercitus ob inopiam navium cum Antonio Brundusii relicta moram faceret, Cæsar moræ impatiens, tanquam nuncius, ad arcessendos eos, ardente ventis mari, nocte concubia, speculatorio navigio, solus ire tentavit. ait Florus lib. 4. cap. 2. lembo, Dio. 41. rati veloci, Appian. 2. de bell. civ. navi duodecim remorum. Plut. in Cæs.

504. *Solverat.*] Noctis notatio. *Armorum.*] Pro armatorum.

505. *In quorum, &c.*] Quorum, quo quisque fortuna est minori, eo arctiori compressus somno reficitur. ut infra ỳs. 527.

506. *Jam castra silebant: Tertia, &c.*] Altissima per castra quies, sub secunda noctis vigilia, è ternis in ternas horas relevatis singulis.

509. *Vix famulis audenda parat.*] Facinus, quod famulorum nemo ausus fuisset. Plurarchus refert Cæsarem servili habitu dissimulasse se. Appianus, præmisisse eum tres servos qui ratem appararent sibi tanquam Cæsaris nuncio.

511. *Somno cedentia, &c.*] Militum somno sopitorum.

512. *Questus tacite, &c.*] Inique tamen ferens vigilias adeo securas, imo neglectas.

513. *Legit.*] Lustrat, percurrit.

516. *Non ullo robore fulta.*] Nullis lignis fulta.

517. *Sterili junco.*] In sterili solo nato.

518. *Et latus, &c.*] Cujus latus inversa cymba muniebatur.

519. *Te-*

Hæc Cæsar bis terque manu quassantia tectum
Limina commovit. molli consurgit Amyclas,
Quem dabat, alga, toro. Quis nam mea naufragus, inquit,
Tecta petit? aut quem nostra Fortuna coëgit
Auxilium sperare casæ? Sic fatus, ab alto
Aggere, jam tepidæ sublato fune favillæ,
Scintillam tenuem commotos pavit in ignes,
Securus belli: prædam civilibus armis
Scit non esse casas. O vita tuta facultas
Pauperis, angustique lares! ô munera nondum
Intellecta Deûm! quibus hoc contingere templis,
Aut potuit muris, nullo trepidare tumultu
Cæsarea pulsante manu? tum poste recluso,
Dux ait: Expecta votis majora modestis,
Spesque tuas laxa juvenis, si jussa secutus
Me vehis Hesperiam, non ultrà cuncta carinæ
Debebis, manibusque inopem duxisse senectam.
Ne cessa præbere Deo tua fata, volenti
Angustos opibus subitis implere Penates.
Sic fatur: quanquam plebeio tectus amictu,

Indo-

519. *Tectum, &c.*] Tenui quippe adminiculo fultum.

520. *Amyclas.*] Navitæ nomen.

521. *Naufragus.*] E naufragio, credo, enatans.

524. *Aggere.*] Thoro ex alga & ulva. *Jam tepidæ, &c.*] Suscepit funem in quo servabatur ignis, *arida circum Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.* Virg. 1. Æneid.

525. *Commotos pavit, &c.*] Nutrivit movendo, donec flamma eluxit.

527. *O vita tuta, &c.*] O paupertas, incolumitatis pignus! Deorum munus! cujus quanta sit utilitas nesciunt mortales. Νήπιοι ἐδ' ἴσασιν ὅσον μέγ' ὄνειαρ, &c. Hesiod.

532. *Dux ait, &c.*] Onerat nautæ animum magnificis commodorum promissis, priusquam proponat, quid sit faciendum, quidque petat. *Hortens. Votis majora modestis.*] Majora præmia quam per modestiam optare liceat.

533. *Spesque tuas, &c.*] Dilata, ad sperandum amplissima.

534. *Me vehis Hesperiam.*] Pro in Hesperiam. *Non ultra, &c.*] Non erit cur posthac victum scapha sola quærites.

535. *Duxisse senectam.*] Ut meo beneficio tranquillam quietamque senectam sis in otio & lauta vita acturus. *Hortens.*

536. *Ne cessa præbere, &c.*] Quin laxas sinum ad capienda Mercurii & bonæ Fortunæ missilia, quin pandis fores tenuis laris repente & tanquam per somnium admissurus aureum imbrem.

538. *Quanquam, &c.*] Utcunque servili-

Indocilis privata loqui. tum pauper Amyclas:
Multa quidem prohibent nocturno credere ponto.
Nam sol non rutilas deduxit in æquora nubes,
Concordesque tulit radios: Noton altera Phœbi,
Altera pars Borean diducta luce vocabat.
Orbe quoque exhaustus medio, languensque recessit,
Spectanteis oculos infirmo lumine passus.
Lunaque non gracili surrexit lucida cornu,
Aut orbis medii puros exesa recessus:
Nec duxit recto tenuata cacumina cornu,
Ventorumque nota rubuit: tum lurida pallens
Ora tulit vultu sub nubem tristis ituro.
Sed mihi nec motus nemorum, nec littoris ictus,
Nec placet incertus, qui provocat æquora, Delphin:

Aut

servili habitu (teste Plutarcho) vel plebeio nuncium mentitus, non tamen potuit non magnifica & splendida loqui.

540. *Multa quidem, &c.*] Plurima hesterna tempestatum prognostica vetant *me nocte per altum Ire neque à terra permittunt solvere funem.* Noster autem suo more signa omnia congerit è Virg. 1. Georg. accersitis quæ & ipse debet Arati σημείοις & φαινομένοις.

541. *Nam sol non, &c.*] Sol enim occidens si rutilus sit, aut rubescentibus circundatus nubibus, serenitatem crastini spondet. Arat. Virg. 1. Georg. Plin. lib. 18. cap. ult.

542. *Concordesque tulit radios.*] *Nec concordes tulit radios.* ut lib. 2. ✝︎s. 35. monuimus. *Sed densa inter nubila sese Diversi erumpebant radii*, hinc ad Austrum, inde ad Boream sparsi.

543. *Diducta luce.*] Divisis radiis.

544. *Orbe quoque, &c.*] Medio concavus visus, & fulgore debilis.

545. *Lumine passus.*] Spectari se passus est, non læsa acie aspicientis. *Sulpitius.*

546. *Non gracili, &c.*] Non tenui, sed obtuso & crasso. Vel surrexit non lucida, cornu gracili: nam si cornu lunæ acuminatum, ventum præsagit. *Sulpitius. Non gracili surrexit lucida cornu.*] *Obtusis per cœlum cornibus ibat.* ἀμβλείησι κεραίαις. Arat. *Si nigrum obscuro comprenderit aëra cornu, &c.* 1. Georg.

547. *Aut orbis, &c.*] Nec clara & nubeculis vacua in medio orbis sui recessu. *Puros exesa, &c.*] Continens in medio & concavitate nubem.

548. *Nec duxit, &c.*] Resupina Lunæ cornua pluviam ab Austro præsagiunt. ὑπτιόωσι δ' νότοιο. Arat.

549. *Ventorumque nota rubuit.*] *Vento semper rubet aurea Phœbe.* αἰεὶ μὲν ἐρεύθῃς Πνεύματι ἐλπ. rubicunda fiat.

551. *Litoris ictus.*] *Resonantia longe Litora misceri, & nemorum increbrescere murmur.* Virgil. 1. Georg. οἰδαίνουσα θάλασσα.

552. *Nec placet incertus.*] Certus Delphinorum lascivientium cursus ventum ab illa parte prænunciat: incertus, ventos diversos.

553. *Aut*

Aut ſiccum quod mergus amat: quodque auſa volare
Ardea ſublimis pennæ confiſa natanti:
Quodque caput ſpargens undis, velut occupet imbrem,
Inſtabili greſſu metitur littora cornix.
Sed ſi magnarum poſcunt diſcrimina rerum,
Haud dubitem præbere manus: vel littora tangam
Juſſa, vel hoc potius pelagus, flatuſque negabunt.
Hæc fatur, ſolvenſque ratem dat carbaſa ventis:
Ad quorum motus non ſolùm lapſa per altum
Aëra diſperſos traxêre cadentia ſulcos
Sidera: ſed ſummis etiam quæ fixa tenentur
Aſtra polis, ſunt viſa quati. niger inficit horror
Terga maris: longo per multa volumina tractu
Æſtuat unda minax: flatuſque incerta futuri,
Turbida teſtantur conceptos æquora ventos.
Tunc rector trepidæ fatur ratis: Aſpice ſævum
Quanta paret pelagus: Zephyroſne intendat, an Euros
Incertum eſt: puppim dubius ferit undique pontus.

Nubi-

553. *Aut ſiccum quod, &c.*] *Quum medio celeres revolant ex æquore mergi Clamoremque ferunt ad litora.*

554. *Ardea ſublimis, &c.*] *Notaſque paludes Deſerit atque altam ſupravolat ardea nubem.* καὶ δ᾽ ἂν ἐπὶ ξηρὴν ὅτ᾽ ἐρῳδιὸς, &c. Arat. *Natanti.*] *Metaph.* Leniter volanti.

555. *Quodque caput, &c.*] *Curſans per litora cornix Demerſit caput, & fluctum cervice recepit.* Cic. 1. divin. Arat. χέρσῳ ὑπέκυψε κορώνη Ἢπου καὶ ποταμοῖο ἐβάψατο, &c.

557. *Sed ſi magnarum, &c.*] Licet iſta præſagia diſſuadeant navigationem, tranſmittam tamen, niſi id vel mare, vel venti adverſi, me invitum cogant retrò vertere velum, & juſſis tuis non obedientem eſſe. *Hortenſ.*

559. *Juſſa.*] Italia. *Vel hoc potius pelagus.*] Per maris ventorumque rabiem ſtabit potius quam per me, quo minus trajicias.

561. *Ad quorum, &c.*] Vi ventorum ſidera ac ſtellæ è zodiaco cadere viſa ſunt, quæ ſuo lapſu magnum ſulcum traxere per aëra. *Hort. Non ſolum, &c.*] Non illæ, quas vocant transvolantes, deciderunt tantum, ſed & fixæ ſtellæ labaſcere videbantur. *Sæpe etiam ſtellas, vento impendente, videbis Præcipites cœlo labi.* καὶ διὰ νύκτα μέλαιναν, ὅτ᾽ ἀστέρες ἀΐσσωσι.

564. *Viſa.*] *De cœlo ſtella ſereno, Etſi non cecidit, potuit cecidiſſe videri.* Ovid. Metam. 2. vide Meteorologos. *Quati.*] Propter venti intermedii motum.

566. *Flatuſq; incerta futuri.*] Æquora diverſis flatibus agitata teſtantur diverſos ventos imminentes.

568. *Trepidæ fatur ratis.*] *Hypallage,* rector trepidus ratis.

Nubibus, & cœlo Notus est. si murmura ponti
Consulimus, Cori verrent mare. gurgite tanto,
Nec ratis Hesperias tanget, nec naufragus oras.
Desperare viam, & vetitos convertere cursus
Sola salus. liceat vexata littora puppe
Prendere, ne longè nimium sit proxima tellus.
Fisus cuncta sibi cessura pericula Cæsar,
Sperne minas, inquit, pelagi, ventoque furenti
Trade sinum. Italiam si cœlo auctore recusas,
Me pete. sola tibi causa hæc est justa timoris,
Vectorem non nosse tuum; quem numina nunquam
Destituunt; de quo malè tunc Fortuna meretur,
Cùm post vota venit: medias perrumpe procellas
Tutela secure mea. cœli iste fretique,

Non

571. *Nubibus, & cœlo Notus est.*] Nubes aguntur Noto: mare murmurar Coro. Jo. Rutgersius lib. 1. var. lect. cap. 12. ita dispungir legitque, *Nubibus & cœlo Notus est: si murmura ponti Consulimus, Cori. Veniet mare gurgite tanto, Nec ratis Hesp.*

572. *Cori verrent mare.*] Conjectura vera ducentibus Ms. qui non *venient Cori in mare*, sed *Cori venient mare* præferunt: Virgilius 1. Æneid.

Ni faciat, maria ac terras cælumque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verruntque per auras. Grot.

Gurgite tanto.] Tempestate.

573. *Nec naufragus oras.*] Neque etiam naufragi appellemur oræ Italiæ, fluctibus & ventis adversantibus.

574. *Desperare viam.*] Una scil. superest salus, ut desperata navigatione, retrò unde venimus, cursum vertamus. *Hortens.*

576. *Nec longè nimium, &c.*] Licet haud procul à terra absimus. *Hortens.*

577. *Fisus cuncta sibi, &c.*] Cæsar fortunam multis antea bellis sibi benignam & faventem expertus, quum non dubitaret, quin ista etiam præsentia pericula feliciter evaderet, ad istum modum respondit nautæ. *Hortens.*

578. *Pelagi, &c.*] Hæc mari facta refert noster & Suetonius: sed Plut. Appian. Dio in flumine Anio. ad cujus ostia, cum æstum maris & fluctus occurrentes nulla vi aut arte gubernator superare posset, navim retro vertebat. quod conspicatus Cæsar, seipsum aperuit, & manum gubernatoris attoniti prehendens: *Agedum, inquit, bone vir, audacter perge, neque time quicquam: Cæsarem vehis & Cæsaris una fortunam.*

579. *Sinum.*] Vela. *Cœlo auctore recusas.*] Vento prohibente.

580. *Me pete.*] Me jubente.

583. *Cum post vota venit.*] Cum expetitur atque expectatur, & vota mea antevertit semper, donatque semper, antequam opto aliquid.

584. *Tutela secure mea.*] Quem ego à periculis tutari possum. *Cœli iste fretique.*] Hoc periculum nihil curat nostrum navigium, sed ventorum ac maris quædam molestia est & infestatio.

Hor-

Non puppis nostræ labor est: hanc Cæsare pressam
A fluctu defendet onus. nec longa furori
Ventorum sævo dabitur mora: proderit undis
Ista ratis. nec flecte manum: fuge proxima velis
Littora: tum Calabro portu te crede potitum,
Cùm jam non poterit puppi, nostræque saluti
Altera terra dari. quid tanta strage paretur
Ignoras? quærit pelagi, cœlique tumultu
Quid præstet Fortuna mihi. Non plura locuto
Avulsit laceros percussa puppe rudentes
Turbo rapax, fragilemque supervolitantia malum
Vela tulit: sonuit victis compagibus, alnus.
Inde ruunt toto concita pericula mundo.
Primus ab Oceano caput exeris Atlanteo,
Core, movens æstus: jam te tollente furebat
Pontus, & in scopulos totas erexerat undas.

Occur-

Hortens. Cœli iste fretiq;, Non, &c.] Infestatur aër, plectitur pelagus, nostra puppi sospite, cui non intenditur à ventis periculum.

585. *Hanc Cæsare pressam.*] Hoc est, onus, quod vehis, defendet navigium, in quo ipsum Cæsarem vehis & ejus fortunam. Poëta nimiam confidentiam, sed poëticè, Cæsari tribuit; quasi verò ei in manus esset, fluctus regere, & ventis imperare. Quare arroganter addit: *Nec longa furori Venturum sævo dabitur mora* Hortens. *Hanc Cæsare pressam.*] Cæsar vector tutam tibi præstabit cymbam, quasi numen tutelare navis, vide Cl. V. I. Selden. de Diis Syris, Syntagm. 2. cap. 15.

586. *Nec longa furori.*] Nec durabit diu tempestas hæc.

588. *Proxima.*] Epiri lit.

589. *Calabro.*] Brundusino.

590. *Cum jam non, &c.*] Quia neque è re mea est, neque salute, ut repetamus litus oppositum, id est, Epiri, *vel*, aliud.

591. *Strage.*] Tempestate.

593. *Quid præstet Fortuna mihi.*] Ut præstet mihi incolumem navigationem, classibus Pompejanis per tempestatem non ausis deserere litora. *Præstet.*] Conferat. blanditur enim mihi, ostendens, quod quum possit nocere, conferat beneficium. *Sulpit. Non plura locuto, &c.*] *Talia jactanti stridens Aquilone procella Velum adversa ferit.*

596. *Sonuit alnus.*] Juncturis jam fatiscentibus crepuit navicula, ut quæ jam videretur dissilire. *Hortens. Alnus.*] Cymba.

597. *Inde ruunt, &c.*] Summatim undique statim congesta omnia pericula commemorat, quæ particulatim enarrando jam dilatabit. *Hortens. Toto concita pericula mundo.*] Ab omni cœli parte.

598. *Ab Oceano caput exeris Atlanteo.*] A mari Atlantico. Corus, flat ab Occasu solstitiali, adversus Aquilonem. *Atlanteo.*] Ab Atlante monte, quem alluit in extrema Africæ ora, sic dictum mare. Deinde Cori violentia quum con-

Occurrit gelidus Boreas, pelagusque retundit:
Et dubium pendet, vento cui concidat, æquor.
Sed Scythici vicit rabies Aquilonis, & undas
Torsit, & abstrusas penitus vada fecit arenas.
Nec perfert pontum Boreas ad saxa, suumque
In fluctus Cori frangit mare: motaque possunt
Æquora subductis etiam concurrere ventis.
Non Euri cessasse minas, non imbribus atrum
Æolii jacuisse Notum sub carcere saxi
Crediderim: cunctos solita de parte ruentes
Defendisse suas violento turbine terras,
Sic pelagus mansisse loco. nam parva procellis
Æquora rapta ferunt: Ægæas transit in undas
Tyrrhenum: sonat Ionio vagus Adria ponto.
Ah quoties frustrà pulsatos æquore montes
Obruit illa dies! quam celsa cacumina pessum
Tellus victa dedit! non ullo littore surgunt

Tam

concitaretur mirum in modum maris æstus, fluctus in scopulos cum admirabili fremitu erecti fuerunt. *Hortensius.*

601. *Occurrit gelidus Boreas.*] Coro opponit Aquilonem ex adverso insurgentem, ut ventorum lucta & prælium inter se multò violentius æstum misceat. *Retundit.*] Significanter. Nam cum dicit Boream Coro occurrisse obviam, necessario æstum retrò disjecit; ut coarguat & ventorum inter se & undarum pugnam in medio Adriatico. *Hortens.*

602. *Cui concidat, æquor.*] Cui pareat, cui succumbat.

604. *Torsit.*] Retudit, retrò disjecit. *Abstrusas penitus, &c.*] *Terram inter fluctus aperit: furit æstus arenis.*

605. *Ad saxa.*] Ad rupes litoris. *Suumque, &c.*] Sed frangit fluctus à se impulsos ad undas à Coro inductas.

607. *Subductus, &c.*] Etiam cessantibus ventis.

609. *Sub carcere saxi, &c.*] Æolio in antro, ventorum carcere. inf. 7. in mari Siculo.

611. *Defendisse suas, &c.*] Ne ab adversis ventis percellerentur, ne à mari concitato obruerentur terræ, à quibus ipsi flant.

612. *Mansisse loco.*] Intra sua litora & metas coërcitum fuisse. *Nam parva procellis, &c.*] Non raro enim diversa maria ventis rapta miscentur aliis; uti Tyrrhenum Ægæo, Ionio Adriaticum.

615. *Ah quoties frustra, &c.*] Ah quoties tempestas illa conata est obruere fluctibus summos litoris montes, quum tellus quasi victa visa est in profundum demergere celsa cacumina à mari superata! sed frustra.

616. *Pessum, &c.*] Tmesis, pro *pessumdedit*, quum rabie fluctuum illisorum contecta vel jacuerint, vel prostrata fuerint. *Hortens.*

618. *Alio-*

Tam validi fluctus, alioque ex orbe voluti
A magno venêre mari, mundumque coërcens
Monstriferos agit unda sinus. Sic rector Olympi
Cuspide fraterna lassatum in secula fulmen
Adjuvit, regnoque accessit terra secundo,
Cùm mare convolvit gentes, cùm littora Tethys
Noluit ulla pati, cœlo contenta teneri.
Tunc quoque tanta maris moles crevisset in astra,
Ni Superûm rector pressisset nubibus undas.
Non cœli nox illa fuit: latet obsitus aër
Infernæ pallore domus, nimbisque gravatus
Deprimitur, fluctusque in nubibus accipit imbrem.
Lux etiam metuenda perit, nec fulgura currunt
Clara, sed obscurum nimbosus dissilit aër.

Tunc

618. *Alioque ex orbe, &c.*] Ab alia orbis parte, & Oceano qui terram ambiens immisit vastos fluctus; *H. Grotius*, plenos belluis.

620. *Sic rector Olympi Cuspide, &c.*] Neque minus intumuit mare, quam ubi quondam Jupiter fatigarus hominum sceleribus vindicandis fulmine, decreverat universum rerrarum orbem diluvio perdere; advocatis *Cærulei fratris auxiliaribus undis, Ipse tridente suo terram percussit.*

621. *In secula.*] Per tot sæcula; & ob tot sæculorum perpetuum usum hebetatum. *Hortens.*

622. *Regnoque accessit.*] Hoc est terræ mare mixtum fuit, & mare cælo. Vel ut Cl. Grotius rectè exponit: Terra accessio facta est ejus sortis, quæ Neptuno obvenerat. *Regnoque accessit terra.*] *Mare & tellus nullum discrimen habebant. Secundo, &c.*] Mari (quod, in sortitione regnorum Saturni, Neptuno cesserat, ut Jovi cœlum, inferi Plutoni) terra accessio facta est. *Omnia pontus erant,*

623. *Convolvit gentes.*] Diluvio mersit. *Cum litora Tethys.*] *Deerant quoque litora ponto.*

624. *Cælo contenta teneri.*] *Maria undique & undique cælum.*

627. *Non cæli nox illa fuit.*] Non erant illæ simplices noctis ob interpositæ terræ umbram, tenebræ. *Nec una nox est: densa tenebras obruit Caligo.* Senec. Agam. 466. *Cæcaque nox premitur tenebris noctisque suisque*, Ovid. 9. Met. sed Tartareæ & infernæ. *Stygia modo nigrior unda.*

628. *Infernæ pallore domus.*] Nox enim illa ab inferis profecta videbatur; ob tenebras plus quam tartareas; quas densissimi nimbi inducebanr in aërem, cum fontes omnes abyssi magnæ rupti essent, & cæli cataractæ apertæ forent, in quibus generatur pluvia. *Hortensius.*

629. *Fluctusque in nubibus, &c.*] *Fluctibus erigitur, cælumque æquare videtur Pontus, & inductas aspergine tangere nubes.*

630. *Lux etiam, &c.*] Fulgura nubibus & pluvia extinguuntur.

631. *Obscurum.*] Obscure.

 632. *Con-*

Tunc Superûm convexa tremunt, atque arduus axis
Insonuit, motaque poli compage laborant.
Extimuit Natura chaos: rupisse videntur
Concordes elementa moras, rursusque redire
Nox manes mistura Deis. spes una salutis,
Quòd tanta mundi nondum periêre ruina.
Quantum Leucadio placidus de vertice pontus
Despicitur; tantum nautæ vidêre trementes
Fluctibus è summis præceps mare: cumque tumentes
Rursus hiant undæ, vix eminet æquore malus.
Nubila tanguntur velis, & terra carina.
Nam pelagus, qua parte sedet, non celat arenam
Exhaustum in cumulos, omnisque in fluctibus unda est.
Artis opem vicêre metus: nescitque magister
Quam frangat, cui cedat aquæ. discordia Ponti
Succurrit miseris, fluctusque evertere puppim
Non valet in fluctus: victum latus unda repellens

Eri-

632. *Convexa.*] Cœlum. *Axis.*] Polus.

633. *Motaque poli compage, &c.*] Vix sustinent molem mundi.

634. *Extimuit Natura chaos.*] *Mundum revelli sedibus totum suis, Ipsosque rupto crederes cælo deos Decidere, & atrum rebus induci Chaos.* Sen. Aga. 479. & noster lib. 1. vs. 74.

635. *Concordes elementa moras.*] Causas quibus conjunctæ sunt, morantur que in concordia. *Sulpit.* *Rursusque redire, &c.*] Dissolutis elementorum fœderibus, cœlo inferis confuso.

636. *Spes una salutis.*] Nec certior suæ salutis spes Cæsari, & Amyclæ supereft, quam quod nondum perierunt mundi soluti fragore.

638. *Quantum Leucadio, &c.*] E dorso fluctus æquantis altitudinem Leucatæ promontorii Cæsar & Amyclas, ceu alii nautæ si qui tum in mari erant, modo despiciunt declivitatem undæ. *Et nunc sublimis veluti de vertice montis Despicere in valles, imumque Acheronta videtur. Nunc ubi demissam curvum circumstetit æquor, Suspicere inferno summum de gurgite cælum.* 9. Metam.

643. *Nam pelagus, &c.*] *Qua unda dehiscit, Terram inter fluctus aperit, furit æstus arenis.* 1. Æneid.

644. *Exhaustum in cumulos.*] Congeritur mare in fluctus instar montium erectos.

645. *Artis opem vicere metus.*] *Ipsa pavet, nec se, quis sit status, ipse fatetur Scire ratis rector: nec quid jubeatve, velitve. Tanta mali moles, tantoque potentior arte est.*

646. *Frangat.*] Navigando secet. *Discordia Ponti, &c.*] Quippe fluctibus alternis utrinque repulsa navis non subsidere aut everti potuit.

648. *Non valet in fluctus.*] Mutavimus distinctionem, sensu aliter non constante. quo minus fluctus quis evertat

Erigit, atque omnis surgit ratis ardua vento.
Non humilem Sasonæ vadis, non littora curvæ
Thessaliæ saxosa pavent, oræque malignos
Ambraciæ portus: scopulosa Ceraunia nautæ
Summa timent. Credit jam digna pericula Cæsar
Fatis esse suis. tantusne evertere, dixit,
Me Superis labor est: parva quem puppe sedentem
Tam magno petiere mari? si gloria leti
Est pelago donata mei, bellisque negamur;
Intrepidus, quamcunque datis mihi numina, mortem
Accipiam. licet ingentes abruperit actus
Festinata dies fatis; sat magna peregi.
Arctoas domui gentes: inimica subegi
Arma metu: vidit Magnum mihi Roma secundum.
Jussa plebe tuli fasces per bella negatos:

Nulla

tat navem, obstant fluctus alii. Probat hanc distinctionem Ms. T. Etiam in aliis eadem distinctio: sed pro *fluctus*, est *fluctum*. Grotius.

650. *Non humilem Sasona vadis.*] Non metuunt jam ne allidatur ratis ad humilem Sasona ins. inter Epirum & Brundusium, neque littora Thess. aut Ambracii sinus portus Leucatæ scopuloso monti & nautis formidato subjacentes: sed ne in celsa Cerauniorum juga impingant, timent fluctibus in altum jactati.

652. *Ceraunia nautæ Summa timent.*] *Diæresis*, ceu Tmesis. Ἀκρωκεραύνια.

653. *Digna pericula Cæsar.*] In aquis perire grave lethum cur priscis visum sit, vide quæ nos ad Senec. Aga. ✝ſ. 500.

654. *Digna Fatis esse suis.*] Tanti viri morti congrua. *Sulpit.*

655. *Parva quem puppe, &c.*] Componit inter se per antitheton, magnum mare, & puppim parvam. Dein est πάθος à loco: cum gloriosius ducat in bello terra perire pugnando, quam in mari à piscibus devorari. Quod si tamen Diis ita visum, ut hic fluctibus obruatur, unum superest, quo se consolatur; fama honesta, & rerum gestarum gloria immortalis. *Hortens.*

657. *Bellisque negamur.*] Neque dabitur bella absolvere, vel gloriosa cum victoria vel pulchra morte.

659. *Licet ingentes, &c.*] Utcunque vitæ stamen mihi, nondum quod institueram consecuto inciderint fata, non tamen me totum in morte periisse, non me hic inutiliter fuisse, sed satis vel naturæ vel gloriæ vixisse accipient posteri. Dido Virgiliana, *Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi, &c.* Æneid. 4.

660. *Festinata dies.*] Nimis maturata à fatis, quum majora rerum opera patranda animo conceperim. *Hortens.*

661. *Arctoas domui gentes.*] Germanas, Gallicas, Britannicas. *Inimica subegi.*] Eorum qui honoribus meis invidi adversabantur, Pompeji, Marcelli, &c.

662. *Secundum.*] Qui modo neminem ferebat parem.

663. *Jussa plebe tuli.*] Coacta ut suf-

 fragia

Nulla meis aberit titulis Romana potestas.
Nesciat hoc quisquam, nisi tu, quæ sola meorum
Conscia votorum es, me, quamvis plenus honorum,
Et Dictator eam Stygias, & Consul ad umbras,
Privatum Fortuna, mori. mihi funere nullo
Est opus ô Superi: lacerum retinete cadaver
Fluctibus in mediis: desint mihi busta, rogusque,
Dum metuar semper, terraque expecter ab omni.
Hæc fatum decimus, dictu mirabile, fluctus
Invalida cum puppe levat: nec rursus ab alto
Aggere dejecit pelagi, sed pertulit unda,
Scruposisque angusta vacant ubi littora saxis,
Imposuit terræ. pariter tot regna, tot urbes
Fortunamque suam tacta tellure recepit.
Sed non tam remeans Cæsar jam luce propinqua,

Quàm

fragia ferret. *Fasces per bella negatos.*] Consularum, qui in bellis mihi occupato negatus fuerat, non habita ratione absentis.

664. *Nulla meis aberit, &c.*] Honores Rom. omnes gessi, Flaminis Dialis sacerdorium, Quæsturam, Ædilitatem, Præturam, Consularum, Dictaturam.

665. *Nesciat hoc.*] Non *nesciet.* Optantis enim est. *Grotius. Nisi tu.*] Apostrophe ad Fortunam.

668. *Privatum.*] De meo judicio privatum me mori, quamquam enim sum & Dictator & Consul, nihil ramen ista mihi sunt, qui regiam potestatem speravi, nec ulla minore contentus esse possum: hanc nondum adeptus, privarus mihi videor. Ita in Secundo:

Non privata cupit, Romana quisquis in
Urbe
Pompejum transire parat.

Non privata, id est, regnum. Hic *privatum,* est, nondum Regem. *Grotius. Privatum.*] Privati hominis more. silenti morte.

670. *Desint mihi busta.*] Absit exequiarum & sepulchri pompa, mortem meam celari malo, quo reditum metuant hostes, sperent mei.

672. *Hæc fatum, &c.*] Hæc dicentem tollit ingens fluctus Decumanus. De quo vide quæ nos ad Senec. Agam. ỳs. 496. qui cymbam in scrupeam terram exposuit.

673. *Ab alto aggere.*] Per Metaph. pro fluctu, qui aggeris in morem attollebatur.

674. *Sed pertulit unda.*] Scil. in terram.

675. *Scruposisque vacant, &c.*] Ubi littus nullis rupibus fuit aut saxis periculosum.

676. *Tot regna, &c.*] Quæ omnia in tempestate modo conclamarat.

677. *Tacta tellure recepit.*] In jus & ditionem suam, terram quam reliquerat, capras provincias & regna; tum autem & fortunam, quæ & illum in maris periculo videbatur destituisse, recepit. *Hortens.*

678. *Sed non tam.*] Non vero tam rediens quam exiens latebat suos. *Remeans*

Quàm tacita sua castra fuga, comitesque fefellit.
Circumfusa duci flevit, gemituque suorum,
Et non ingratis incessit turba querelis.
Quò te dure tulit virtus temeraria Cæsar?
Aut quæ nos viles animas in fata relinquens,
Invitis spargenda dabas tua membra procellis?
Cùm tot in hac anima populorum vita, salusque
Pendeat, & tantus caput hoc sibi fecerit orbis,
Sævitia est voluisse mori. nullusne tuorum
Emeruit comitum, fatis non posse superstes
Esse tuis? cum te raperet mare, corpora segnis
Nostra sopor tenuit. pudet heu. tibi causa petendæ
Hæc fuit Hesperiæ? visum est committere quenquam
Tam sævo crudele mari? sors ultima rerum

In

means Cæsar, &c.] Tum Fortunam accusans, quod felicitati ejus invidisset, nautas retroverti jubet. Navis itaque aspirante vento facile compulsa, ad fluvii oram cita regreditur. Appian. 2.

680. *Circumfusa duci flevit.*] Cæsarem vero nonnulli ob audaciam admirabantur: alii querelis prosecuti sunt, quod facinus militari potius quam imperatoria laude dignum esset aggressus. App.

681. *Incessit.*] *Incessit*, ab *incesso*, id est, impetiit, incusavit.

682. *Quo te dure tulit, &c.*] Benevolentia à persona Cæsaris & ejus temeritate: quam ut mitiget ac leniat, vestit honesto vocabulo virtutis. *Hort.*

685. *Cum tot in hac, &c.*] Cum in tua tot populorum salus contineatur, & ex tua unius vita, nostra omnium pendeat. *Vitam tibi ipsi si negas, multis negas.* Sen. Thebais.

687. *Nullus ne tuorum, &c.*] Nemon' erat e tuis tam bene de te meritus, quem nolles tibi superstitem gravia omnia pati. nos quippe omnes de te pendemus, perituri certe si te rapuisset vis iniqua maris. *vel distinguas Interrogatorie, hoc sensu.* æquumne fuit te à rapido mari jactari, nos securos dormire?

690. *Pudet heu, &c.*] Dolentis exclamatio: quod cum per legatum Italicas copias evocare potuisset, ipse se in periculum tantum conjecerit. *Hortensius.*

691. *Hæc fuit Hesperiæ.*] Ut cæteras copias evocares. *Visum est committere quenquam.*] *Alii legunt hæc Interrogationis notis dispuncta, quarum unam mutare ausus, ita concipio sensum:* Crudele utique visum fuerat, si Imperator quemvis nuncium tam truci commisisset mari idque non nisi extrema urgente necessitate, quæ in mortis discrimina plerosque solet præcipitare: multo crudelius erat atque indignius, si hoc idem Imperatori suo permitterent milites. *Orationem illi per ἀποσιώπησιν deficientem esse volunt. Judicium sit penes lectorem.*

692. *Sors ultima rerum.*] Extrema necessitas & vitæ desperatio solet homines in extrema pericula præcipitare. Te nulla necessitas adegit; cur tuam vitam sævienti mari committeres. *Hortens.*

 695. *Las-*

In dubios casus, & prona pericula mortis
Præcipitare solet. mundi jam summa tenentem
Permisisse mari! tantum quid numina lassas?
Sufficit ad fatum belli favor iste, laborque
Fortunæ, quòd te nostris impegit arenis?
Hinc usus placuere Deûm, non rector ut orbis,
Nec dominus rerum, sed felix naufragus esses?
Talia jactantes, discussa nocte, serenus
Oppreßit cum sole dies, fessumque tumentes
Composuit pelagus ventis patientibus undas.
Nec non Hesperii lassatum fluctibus æquor
Ut vidêre duces, purumque insurgere cœlo
Fracturum pelagus Boream, solvêre carinas,
Quas ventus, doctæque pari moderamine dextræ
Permistas habuêre diu: latumque per æquor,
Ut terrestre, coit, consertis puppibus, agmen.
Sed nox sæva modum venti, velique tenorem
Eripuit nautis, excußitque ordine puppes.
Strymona sic gelidum, bruma pellente, relinquunt
Poturæ te, Nile, grues, primoque volatu

Effin-

695. *Lassas?*] Conservando te, toties spontaneis periculis expositum.

696. *Sufficit ad fatum, &c.*] Quin & hoc abunde lætum cape belli & victoriæ omen, quod te ex tanto periculo fortuna nobis reddidit incolumem.

698. *Hinc usus placuere Deûm.*] Itane potius uteris benignitate Deorum, ut eripiaris è naufragio temere provocato; quam ad summam Imperii consequendam?

699. *Felix naufragus.*] Ut mergendi periculo propinquus, evaderes. *Sulpitius.*

700. *Serenus, &c.*] Orto sole, remittunt venti, sedatur mare.

703. *Hesperii lassatum, &c. duces.*] Qui Brundusii erant, Antonius, Gabinius, Galenus, & Posthumius.

705. *Boream.*] At Cæsar non Boream, sed Austrum idoneum ventum fuisse navigantibus, ut Oricum peterent, scribit. *Hortensius. Boream, &c.*] Nacti Austrum naves solvunt, inquit com. 3. de bell. civ.

706. *Doctæque.*] Remigum & gubernatorum. *Pari moderamine, &c.*] Agmine conjunctas & æquatis procedentes velis.

709. *Sed nox sæva, &c.*] Sed ventus nocte remittens ordinem turbavit.

711. *Strymona sic gelidum, &c.*] Sic grues, ubi à Strymone fluv. Thraciæ hyemis frigus fugientes petunt Nilum tepidum, primo egressu exprimunt volando literam Υ vel Α vel Δ: mox ventis attritæ & disturbatæ glomerantur confusæ.

714. *Mox*

Effingunt varias, casu monstrante, figuras.
Mox ubi percussit tensas Notus altior alas:
Confusos temerè immistæ glomerantur in orbes,
Et turbata perit dispersis littera pennis.
Cum primùm redeunte die violentior aër
Puppibus incubuit, Phœbeo concitus ortu,
Prætereunt frustra tentati littora Lissi,
Nymphæumque tenent, nudas Aquilonibus undas.
Succedens Boreæ jam portum fecerat Auster.
Undique collatis in robur Cæsaris armis,
Summa videns duri Magnus discrimina Martis
Jam castris instare suis: seponere tutum
Conjugii decrevit onus, Lesboque remotam
Te procul à sævi strepitu Cornelia belli
Occulere. Heu quantum mentes dominatur in æquas
Justa

714. *Mox ubi Notus altior.*] Ventus violentior verberaverit alas extensas, sine ordine convolant glomeratæ in orbes, ut nullas figuras præ se ferant elementorum. *Hortens.*

716. *Litera pennis.*] Υ. Δ. Λ. vel alia figura quam prius referebant. *Pennis.*] Ipsis gruibus.

717. *Violentior aër.*] Ventus qui est aër immissus.

718. *Phœbeo.*] Sole oriente.

719. *Prætereunt frustra, &c.*] Hæc aliter referuntur lib. 3. comment. de civ. bell. Q. Coponius qui Dyrrachii classi Rhodiæ præerat, naves à portu educit. & cum jam remissiore vento nostris appropinquasset, idem Auster increbuit, nostrisque præsidio fuit. usi itaque fortunæ beneficio, Dyrrhachium prætervecti, nacti portum qui appellatur Nymphæum ultra Lissum M. pass. tria, eo naves introduxerant qui portus ab Africo tegebatur, ab Austro non erat tutus: incredibili mox felicitate Auster in Africum se vertit.

720. *Nudas Aquilonibus.*] Imo Nymphæum ab Austro non est tutum. Nec magis illud verum, quod sequitur:

Succedens Boreæ jam portum fecerat Auster.

Imo succedens Austro Africus Nymphæum fecerat portum, id est, tutum à ventorum injuria. Omninò aut quos nos habemus Cæsaris commentarios non legit Lucanus, aut non intellexit. *Grot.* *Nudas Aquilonibus undas.*] Non expositas Aquilonibus. Verùm κατ' ἀντίφρασιν. Proprie enim Austris patet Nymphæum, vel, portum in quem nullæ naves appellunt flante Aquilone.

722. *In robur Cæsaris armis.*] Ad belli vires firmas.

725. *Conjugii decrevit onus.*] Conjugem Corneliam. lib. 2. vs. 339. quam neque satis commode apud se retinere, neque citra molestiam à se segregare posset. *Lesboque remotam.*] In remotam inde Lesbum insulam ablegare, ne præsens spectatrix belli aleæ, utcunque caderet, adesset. *Hortens.*

727. *Æquas.*] Bonas, pias, faciles. *Gro-*

Justa Venus! dubium, trepidumque ad prœlia, Magne,
Te quoque fecit amor: quod nolles stare sub ictu
Fortunæ, quo mundus erat, Romanaque fata,
Conjux sola fuit. mentem jam verba paratam
Destituunt, blandæque juvat ventura trahentem
Indulgere moræ, & tempus subducere fatis.
Nocte sub extrema, pulso torpore quietis,
Dum fovet amplexu gravidum Cornelia curis
Pectus, & aversi petit oscula grata mariti:
Humentes mirata genas, percussaque cæco
Vulnere, non audet flentem deprendere Magnum.
Ille gemens, Non nunc, vita mihi dulcior, inquit,
Cùm tædet vitæ, læto sed tempore, conjux,
Venit mœsta dies, & quam nimiumque, parumque,
Distulimus: jam totus adest in prœlia Cæsar.
Cedendum est bellis: quorum tibi tuta latebra
Lesbos erit, desiste preces tentare: negavi

Jam

Grotius. Æquas.] Mutuo amore connexas & ex æquo amantes, faciles, pias.

728. *Justa Venus.*] Amor conjugalis. *Dubium, &c.*] *Suspensum* (uti de Ænea suo Virg 2. Æneid.) *& pariter comitique onerique timentem; quem dudum non ulla, &c.*

729. *Quod nolles, &c.*] Solam uxorem volebas poni extra tela & aleam fortunæ, cui obnoxia erat Roma & totus Romæ subjectus mundus. *Sub ictu.*] Conflictu & pugna.

731. *Conjux sola fuit.*] Ea sola fuit in causa, quod prælium distuleris. *Hort. Mentem jam verba, &c.*] Quibus conjugem verbis aggrediatur & quæ prima exordia sumat nescit. interea donec dentur tentandi aditus & mollissima fandi tempora, mora, qua licet dolorem prorogat.

733. *Subducere fatis.*] Subtrahere necessitati, quæ instabat. *Sulpit.*

734. *Extrema, &c.*] In diem prona, somnique experte.

736. *Pectus.*] Pompeji.

737. *Cæco Vulnere.*] Efflicto amore & solicitudine de amovenda uxore, quam animo versabat, nec dum cum illa communicaverat.

738. *Deprendere.*] Interpellare sermone, & quare fleret, interrogare?

739. *Non nunc, vita mihi dulcior.*] O omnis fortunæ mihi chara comes, neque lætæ minus olim quam præsentis adversæ.

741. *Mœsta dies, &c.*] Qua amovearis in tutiorem aliquem & commodiorem locum; quam nimium distuli quod ad tuam incolumitatem & Reip. gerendæ commoditatem spectat; parum, quod ad amorem nostrum.

744. *Negavi jam mihi.*] Ego id quod jucundissimum animo meo est, mihi negavi: tui scil. præsentia. tu idem in me facias.

745. *Non*

Jam mihi: non longos à me patière recessus.
Præcipites aderunt casus: properante ruina,
Summa cadunt. satis est audisse pericula Magni.
Meque tuus decepit amor, civilia bella
Si spectare potes. nam me jam Marte parato
Securos cepisse pudet cum conjuge somnos,
Eque tuo, miserum quatient cùm classica mundum,
Surrexisse sinu. vereor civilibus armis
Pompejum nullo tristem committere damno.
Tutior interea populis, & tutior omni
Rege late, positamque procul fortuna mariti
Non tota te mole premat. si numina nostras
Impulerint acies, maneat pars optima Magni;
Sitque mihi, si fata premant, victorque cruentus,
Quò fugisse velim. Vix tantum infirma dolorem
Cepit, & attonito cesserunt pectore sensus.
Tandem ut vox mœstas potuit proferre querelas:

Nil

745. *Non longos, &c.*] Non longe tamen distabis. *Cum Lesbos alioqui ins. maris Ægæi procul absit.*

746. *Præcipites aderunt casus.*] In præcipiri, & quæ cito discernentur: namque fastigium consequutæ res, repente in ruinam vergunt.

747. *Satis est audisse pericula Magni. Meque tuus, &c.*] Sufficiat tibi audivisse mea pericula: non etiam vidisse. quod quamvis tu pro tuo, in me amore re exitus hujus civilis belli comitem & spectatricem præstare potes: ego tamen hoc tuo amore deceptus non rationem habuisse mei videor. cui pudori sit, in publica calamitate cum cæteri omnes sibi conjugibus & liberis interdixerint, non pari mœroris & damni conditione uti.

751. *Quatient cum classica.*] Cum omnes nationes mundi intentæ erunt in eventum instantis pugnæ. *Hortens.*

752. *Vereor civilibus armis.*] Puderet me in hoc civili bello, quo omnes conjugibus ac liberis carere debent, lætum ob uxoris præsentiam conspici. *Grotius.*

754. *Tutior interea populis.*] Regibus iis & pop. qui nostra castra & fortunam sequuntur, securius latebis & tutius.

755. *Positamque procul, &c.*] Si mihi in prælio sit occumbendum levior ad te semotam quam præsentem venturus est dolor. sin fusa acie sit fugiendum, te meliori mei parte incolumi, erit quo fugere velim.

756. *Non tota te mole premat.*] Ne luctu & dolore in totum te conficiat. *Hortens.*

758. *Si fata premant.*] Si adversa fortuna vexabor, & Cæsar me persequetur. *Sulpitius.*

759. *Vix tantum, &c.*] Cornelia vix sustinere valens dolorem ex his mariti verbis conceptum, primum stupuit, mox ubi ad se rediit, sic effata est.

762. *Nil*

Nil mihi de fatis thalami, Superisque relictum est
Magne, queri: nostros non rumpit funus amores,
Nec diri fax summa rogi: sed sorte frequenti,
Plebeiaque nimis careo dimissa marito.
Hostis ad adventum rumpamus fœdera teda:
Placemus Socerum. Sic est tibi cognita, Magne,
Nostra fides? credisne aliquid mihi tutius esse,
Quàm tibi? nonne olim casu pendemus ab uno?
Fulminibus me sæve jubes, tantaque ruina
Absentem præstare caput? secura videtur
Sors tibi, cùm facias etiam nunc vota, perisse,

Ut

762. *Nil mihi de fatis, &c.*] Oratio Corneliæ pathetica est. Estque hæc propositio. Indignè fero Magne, quod non morte, sed in vita abs te separor despecta. Et refutat simul caussas à Pompejo adductas. *Nil mihi de fatis thalami.*] Non est cur ineusem Deos aut fata quod conjugium nostrum morte dissolverint: sed te, qui me amandas & quasi per divortium dimittis eo quod cæteri omnes per belli hujus civ. tempus sibi uxoribus interdixerint, modo ỳs. 749.

764. *Nec diri fax summa.*] Non ultima justa funebria, non sepulchrum. *Sorte frequenti.*] Vulgari admodum sorte, hoc est, divortio: quum alioqui verè amantes mors sola separet. Speciem autem divortii habet ista separatio. Ideo dicit *dimissa.* quæ vox divortio convenit. *Grotius.*

766. *Hostis ad adventum, &c.*] Quasi vero quia jam totus adest in prælia Cæsar (modo ỳs. 742.) nos oporteat illi gratificari, facto divortio.

767. *Placemus socerum.*] Mitigemus Cæsarem, qui turbatus est, quod simus conjuncti. *Sulpit.*

768. *Credisne aliquid, &c.*] Respondet ad illa ỳs. 743. *tibi tuta latebra Lesbos erit.* & ỳs. 754. *Tutior int.*

769. *Nonne olim, &c.*] Nonne, ex quo conjugium iniivimus, communem etiam salutis atque periculi inimus sortem?

770. *Fulminibus me sæve jubes, &c.*] Me semotam cogis esse magis solicitam & miseram, quam si bello aut etiam ruinæ, quam timere videris, interessem: ipse interim securus & in utrunque paratus.

771. *Secura videtur, &c.*] Namque, cum mihi maxime in votis sit una tecum mori potius quam misera & malis obnoxia superesse tibi: tu me, sine te vivere, sine te mori cogis. quæ cum malim te ad manes comitari quam sequi, cogat tamen tandiu tibi superesse quoad tristis (quod omen avertant Dii) tuæ cædis ad me in Lesbon fama pervenerit.

772. *Cum facias etiam nunc vota, perisse.*] Aliter hæc distinguenda hunc in modum:

——— secura videtur
Sors tibi, cum facias etiam nunc vota perisse?
Ut nolim servire malis, sed morte parata
Te sequar ad Manes, feriat dum mæsta remotas
Fama procul terras, vivam tibi nempe superstes,
Adde quod assuescis fatis, &c.

Dixe-

Ut nolim ſervire malis: ſed morte parata,
Te ſequar ad manes. feriat dum mœſta remotas
Fama procul terras, vivam tibi nempe ſuperſtes.
Adde, quòd aſſueſcis fatis, tantumque dolorem
Crudelis me ferre doces. ignoſce fatenti:
Poſſe pati, timeo. quòd ſi ſunt vota, Deiſque
Audior, eventus rerum ſciet ultima conjux.
Sollicitam rupes jam te victore tenebunt,
Et puppim, quæ fata feret tam læta, timebo.
Nec ſolvent audita metus mihi proſpera belli,
Cùm vacuis projecta locis à Cæſare poſſim
Vel fugiente capi. noteſcent littora clari
Nominis exilio, poſitaque ibi conjuge Magni,
Quis Mitylenæas poterit neſcire latebras?

Hoc

Dixerat Pompejus:

Tutior interea populis, & tutior omni
Rege late.

Regerit Cornelia, quomodo fieri poſſit, ut ipſa ſecura ſit, quum Pompejus eo ipſe loco ſe poſitum ſentiat, ut mortuum ſe quam vivum malit. Nam & hoc dixerat:

—— non nunc vita mihi dulcior, inquit,
Cum tædet vitæ, læto ſed tempore, conjunx.

Quomodo, inquit, ego ſecura eo, quum tibi mors in voto ſit? Deinde fac me ſatis fortem futuram, ut tibi ſupereſſe nolim, tamen tamdiu ſaltem ſuperero, donec nuntius cladis ad me advenerit. Jam verò & hoc ipſum metuo, ut ſatis fortis ſim ad mortem capeſſendam, poſtquam à te ſepoſita didicero te carere. *Grotius.* Vel ut Mycillus exponit: Cum facias mea vota periſſe ac fruſtrà eſſe: quibus illud mecum conſtitui, ut nolim ſervire malis.

774. *Feriat dum mœſta, &c.*] Et tamen, inquit, non ero nimis præceps in accerſenda mihi morte; ſed tam diu ſuperſtes tibi vivam, dum fama de te victo in Lesbum ad me perveniat, id quod diverſum à meis votis eſt. *Hortenſius.*

776. *Aſſueſcis fatis, &c.*] Aſſuefacis me tanto dolori ferendo, quantum metuo ut perferre poſſim; ne interea exanimer.

778. *Quod ſi ſunt vota.*] Quod ſi vota mea Dii exaudierint, ut vincas; lætus victoriæ tuæ nuncius ad me ultimus perveniet, ſolicitam ultra tempus & mœſtam.

780. *Rupes jam te, &c.*] Lesbos inſ. aſpera rupibus.

781. *Fata feret tam læta.*] Victoriæ nuncium.

782. *Nec ſolent audita, &c.*] Neque tamen lætus ille nuncius me liberabit metu & periculo, ut quæ in locum præſidiis nullis munitum ſemota, ab hoſte, vel fugiente poſſim intercipi.

784. *Noteſcent litora, &c.*] Non poterit latere hoſtem receſſus mei atque latebræ locus.

786. *Mitylenas.*] Mitylene Lesbi urbs eſt.

787. *Si*

Hoc precor extremum, ſi nil tibi victa relinquent
Tutius arma fuga, cùm te commiſeris undis,
Quolibet infauſtam potiùs deflecte carinam:
Littoribus quærêre meis. Sic fâta, relictis
Exiluit ſtratis amens, tormentaque nulla
Vult differre mora. non mœſti pectora Magni
Suſtinet amplexu dulci, non colla tenere:
Extremuſque perit tam longi fructus amoris:
Præcipitantque ſuos luctus: neuterque recedens
Suſtinuit dixiſſe vale, vitamque per omnem
Nulla fuit tam mœſta dies. nam cætera damna
Durata jam mente malis, firmaque tulerunt.
Labitur infelix, manibuſque excepta ſuorum
Fertur ad æquoreas, ac ſe proſternit, arenas,
Littoraque ipſa tenet, tandemque illata carinæ eſt.
Non ſic infelix patriam, portuſque reliquit
Heſperios, ſævi premerent cùm Cæſaris arma.
Fida comes Magni vadis duce ſola relicto,
Pompejumque fugis. quæ nox tibi proxima venit,
Inſomnis. viduo tum primùm frigida lecto,
Atque inſueta quies uni, nudumque marito

Non

787. *Si nil tibi victa, &c.*] Si tibi ultima ſalus quærenda ſit fuga per mare, quemlibet potius locum pete quam Lesbon, namque huc te inſequentur hoſtes, notam mei ſeceſſus ſedem.

790. *Sic fata, relictis.*] Ad eum modum locuta Cornelia exiluit è lecto amenti ſimilis; neque oſculo, neque amplexu dignata maritum, adeo graviter doluit; ut nulla mora interpoſita ſe inde abripuerit. *Hortenſ.*

791. *Tormentaque nulla, &c.*] Cruciatus doloris è diſceſſu concepti.

794. *Extremuſque.*] Ultimus complexus.

795. *Præcipitantque ſuos luctus.*] Præcipitantes accelerant, abrumpunt.

797. *Nam cætera damna, &c.*] Ad omnia anteacta damna, incommoda, miſerias & calamitates, quæ perpeſſi fuerant, jam occalluerant.

799. *Labitur infelix, &c.*] Exanimata cadit. *auras. Ægra fugit, ſuſcipiunt famulæ.*

800. *Arenas.*] In quibus relinquendus erat vir.

801. *Tenet tandemque.*] Quoad licet, occupat, ægre avulſa.

802. *Non ſic infelix patriam.*] Non tanto cum dolore fugiebas patriam urgente hoſte, ruta ſcil. viro comite: à quo jam diſcedens videris tibi deſerta, ſola & meliori parte orbata.

806. *Viduo, &c. uni.*] Cubanti ſoli.

808. *Somno*

Non hærente latus. somno quàm sæpe gravata
Deceptis vacuum manibus complexa cubile est,
Atque oblita fugæ quæsivit nocte maritum!
Nam, quamvis flamma tacitas urente medullas,
Non juvat in toto corpus jactare cubili:
Servatur pars illa tori. caruisse timebat
Pompejo: sed non Superi tam læta parabant.
Instabat, misera Magnum quæ redderet, hora.

M. An-

808. *Somno quam sæpe, &c.*] *Movet atque lacertos, Per somnum, corpusque petens amplectitur auras.* Alcyone Ovidiana 11. Metam.

809. *Deceptis manibus.*] Quas marito injicere voluit, qui non adfuit. *Hort.*

811. *Quamvis flamma, &c.*] Licet ardenter amat, non tamen impatiens vacuo sua corpora lecto versat: sed pudibunda suam quasi præsenti viro adservat lecti partem.

813. *Servatur pars illa tori.*] Alteram partem tori servavit Pompejo intactam. *Caruisse timebat.*] Metuebat ne Pompejum non reciperet. Atqui recepit, sed victum: quod pejus quam non recipere. *Grotius. Caruisse timebat, &c.*] Metuebat illa solum ne Pompejum diutino bello detentum desideraret. de absentia illius solicita: sed tristius quippiam parabant fata, recepit quippe illum citius quam expectabat; victum scil. profugum, & brevi coram interficiendum.

R 1. Post-

M. ANNÆI LUCANI

CIVILIS BELLI,

SIVE

PHARSALIÆ,

LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM.

Dyrrhachium in sexto, dum Magnus ab hoste tuetur,
Vallatur muro in campis & peste laborat.
Esurit & Cæsar, pugnaque erumpit aperta
Pompejus; Scævæ vires & nobile fatum,
Thessaliæque situs: mox quæ tulit illa, canuntur.
Hinc magicam Erechtho Stygias ut consulat umbras,
Sextus adit, ciet illa Deos, cogitque cadaver,
Tristia fata loqui, moritur quod carmine rursus.

Postquam castra duces, pugnæ jam mente propinqui,
Imposuêre jugis, admotaque comminus arma,
Parque suum vidêre Dei, capere omnia Cæsar

Mœnia

1. *Postquam castra duces.*] E castris ad Apsum fluv. ℣s. 461. lib. 5. uterque exercitum eduxerat eodem tempore; Pompejus noctu, ut Antonium interciperet; Cæsar interdiu, ut se cum Antonio conjungeret. Antonius de Pompeji insidiis certior per Græcos factus, castris se continuit, donec altero die ad eum Cæsar perveniret. Pompejus ne duobus exercitibus circumcluderetur, discessit & ad Asparagum Dyrrhachinorum pervenit, atque ibi castra posuit. eodem & Cæsar cum exercitu profectus, juxta eum castra posuit. *Pugnæ jam mente propinqui.*] Cæsar quidem rerum inopia & necessitate pressus conficiendæ rei cupidus ostentare aciem, provocare: Pompejus commeatu abundans, adversus hæc nectere moras, tergiversari: L. Florus.

3. *Parque suum.*] Metaph. ab arena seu Gladiatoribus sumpta. Spectatores & fautores Dii: Arena, Pharsalia: Par gladiatorum, Cæsar & Pompejus. Sic alibi: *sed par quod semper habemus, Libertas & Cæsar erunt.* Grotius. *Parq; suum*

videre

Mœnia Grajorum ſpernit, Martemque ſecundum
Jam niſi de genero fatis debere recuſat.
Funeſtam mundo votis petit omnibus horam,
In caſum quæ cuncta ferat. placet alea fati
Alterutrum merſura caput. ter collibus omneis
Explicuit turmas, & ſigna minantia pugnam,
Teſtatus nunquam Latiæ ſe deeſſe ruinæ.
Ut videt ad nullos exciri poſſe tumultus
In pugnam generum, ſed clauſo fidere vallo,
Signa movet, tectuſque via dumoſa per arva
Dyrrhachii præceps rapiendas tendit ad arces.
Hoc iter æquoreo præcepit limite Magnus,
Quemque vocat collem Taulantius incola Petram,

Inſe-

videre Dei.] Sic infra ℣ſ. 91. & lib. 7. ℣ſ. 690. & Seneca lib. cur bonis viris mala fiant. *Ecce ſpectaculum dignum ad quod reſpiciat intentus operi ſuo Deus. Ecce par Deo dignum; vir fortis cum mala fortuna compoſitus. Capere omnia, &c.*] Non operæ precium ducit urbes Græcas expugnare, Pompejo ſoli intentus, victoriæ de illo inhians.

6. *Funeſtam mundo, &c.*] Quæ illum Dominum imponat victis gentibus non ſine magna humani generis clade.

7. *Caſum quæ cuncta ferat.*] Dubium eventum, ruinam. *Alea fati.*] Caſus & periculum. Horat. *periculoſæ plenum opus aleæ.* lib. 2. od. 1. *Placet alea fati.*] Hoc eſt, placet ſummam rerum in incertum eventum committere. Alluſum eſt ad paræmiam, *Omnem jacere aleam*, pro eo, quod eſt, rem univerſam periclitari, & fortunæ arbitrio committere. *Hortenſ.*

8. *Alterutrum merſura caput.*] Pompeji vel Cæſaris. *Ter collibus omneis, &c.*] Poſtridie, eductis omnibus copiis, acie inſtructa, decertandi poteſtatem Pompejo fecit. ubi eum ſuis locis ſe tenere animadvertit; poſtero die magno circuitu, difficili anguſtoque itinere, Dyrrhachium profectus eſt, ſperans Pompejum aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo intercludi poſſe, quod omnem commeatum totiuſque belli apparatum eo contuliſſet, &c. comment. 3. Cæſ.

10. *Teſtatus nunquam, &c.*] Profeſſus ſe promptum paratumque ad evertendum Rom. imperium. *Nunquam Latiæ ſe deeſſe ruinæ.*] Quaſi verò id eſſet minari Italiæ ruinam, quum dignitatem ſuam armis tueatur; ac toties inimicos ad pacem faciendam cohortatus, ab armis diſceſſurus fuiſſet. *Hortenſ.*

14. *Dyrrhachii præceps, &c.*] Ita Florus: *Expugnatione*, inquit, *Dyrrhachii irrita, quippe quam vel ſitus inexpugnabilem faceret.*

15. *Hoc iter æquoreo, &c.*] Pompejus primo ignoravit Cæſaris conſilium: mox per exploratores certior factus, caſtra movit, expeditiori juxta litus via ſe antevertere eum poſſe ſperans. Cæſar vero parvo noctis itinere intermiſſo, Pompejum antevenit.

16. *Taulantius incola Petram.*] Taulantii, pop. Macedoniæ, qui Dyrrhachii & Apolloniæ agros quondam tenuerunt. Strab. 7. Thucyd. 1.

 17. *In-*

Insedit castris, Ephyreaque mœnia servat,
Defendens tutam vel solis turribus urbem.
Non opus hanc veterum, nec moles structa tuetur,
Humanusque labor, facilis, licet ardua tollat,
Cedere vel bellis, vel cuncta moventibus annis.
Sed munimen habet nullo quassabile ferro,
Naturam, sedemque loci. nam clausa profundo
Undique præcipiti, scopulisque vomentibus æquor,
Exiguo debet, quod non est insula, colli.
Terribiles ratibus sustentant mœnia cautes,
Ioniumque furens rapido cùm tollitur austro,
Templa, domosque quatit, spumatque in culmina pontus.
Hinc avidam belli rapuit spes improba mentem
Cæsaris, ut vastis diffusum collibus hostem

Cin-

17. *Insedit castris.*] Pompejus interclusus Dyrrhachio, edito loco, qui *Petra* appellatur, castra communivit. *Ephyreaq; mœnia.*] Dyrrhachium conditum à Corcyræis: Corcyra à Corinthiis. Vide Strabonem & Thucydidem. *Grotius. Ephyreaque mœnia servat.*] Dyrrhachium, à Phalio Corinthio conditore. Thucyd. Strab. lib.6. & 7. Nec non à Corcyrensibus colonis ejus, qui & à Corinthiis oriundi fuerunt. Corinthus autem *Ephyra* dicta erat ab Ephyra nympha, Oceani & Tethyos filia, inf. ỹs. 57.

18. *Defendens tutam, &c.*] Etiam sine exercitu satis sua natura munita.

19. *Non opus hanc veterum, &c.*] Neque tam propter mœnia, quæ plerumque in arduum quantumvis hominum manibus extructa, aut bello aut vetustate destruuntur, quam naturam & sedem loci.

23. *Nam clausa, &c.*] Nam in rupibus sitam & mari undique cinctam exiguus collis, quo continenti jungitur, eam facit peninsulam.

24. *Undiq; præcipiti, scopulisque, &c.*] Ms. P.

——— *nam clausa profundo*
Undique & illisum scopulis removentibus æquor.

Pro *removentibus*, rectius forte *revomentibus* legas. *Grotius. Vomentibus æquor.*] Allisos fluctus rejicientibus.

26. *Terribiles ratibus.*] Proinde mœnia in scopulis sita, periculum minantur appellentibus navibus: maximè, inquit, ubi Auster à meridie cœperit sævire, & vastum Ionium mare, in Hadriaticum effuderit. *Hortens.*

28. *Spumatque in culmina.*] Spumas spargit per summa tecta.

29. *Hinc avidam, &c.*] Ita melius quam *huc*. Est enim historiæ continuatio. *Grotius.* Describit magno verborum pondere studiumque conatumque Cæsaris in obsidendo Pompejum, quantaque industria fuerit usus in ducendis aggeribus ac fossis, ut undique illius castra arctissima obsidione premerentur. *Hortens.*

30. *Diffusum collibus, &c.*] Lego *diffusus.* Cæsar enim (quo sui minori cum periculo undique frumentum commeatumque supportare possent, coërcito Pompeji equitatu, simul ut

Pom-

Cingeret ignarum, ducto procul aggere valli.
Metitur terras oculis: nec cespite tantùm
Contentus fragili subitos attollere muros,
Ingentes cautes, avulsaque saxa metallis,
Grajorumque domos, direptaque mœnia transfert.
Extruitur, quod non aries impellere sævus,
Quod non ulla queat violenti machina belli.
Franguntur montes, planumque per ardua Cæsar
Ducit opus: pandit fossas, turritaque summis
Disponit castella jugis, magnoque recessu
Amplexus fines, saltus, nemorosaque tesqua,
Et silvas, vastasque feras indagine claudit.
Non desunt campi, non desunt pabula Magno,
Castraque Cæsareo circumdatus aggere mutat.
Flumina tot cursus illic exorta fatigant,
Illic mersa suos: operumque ut summa revisat,
Defessus Cæsar mediis intermanet agris.

Nunc

Pompejum pabulatione prohiberet autoritatemque ejus apud exteras nationes minueret) editos atque asperos colles circa Pompeji castra præsidiis tenuit, castellaque ibi communivit. Inde, ut loci cujusque natura ferebat, ex castello in castellum perducta munitione circumvallare Pompejum instituit.

31. *Ducto procul aggere valli.*] Producto è colle in collem.

34. *Ingentes.*] Sed ing. c. *Metallis.*] Fodinis, venis lapidum.

36. *Aries impellere sævus.*] De ariete, vide quæ ad ỳs. 490. lib 3.

38. *Franguntur montes.*] Editioribus locis dejectis, atque humilibus exaltatis æquavit opus.

39. *Pandit fossas.*] Præ muris ducit latas fossas. *trenches.*

40. *Magnoque, &c.*] XV. mille pass. ambitu aggeris. Metaph. à venatoribus sumpta.

41. *Nemorosaque tesqua.*] Sunt autem *tesqua*, loca dumosa, sylvestria & aspera.

43. *Non desunt pabula Magno.*] Tantum erat septi spatium, quantum sufficeret Pompejo ad pabula, ad castra subinde mutanda, ut quod multorum fluminum fontes, cursus, & ostia contineret & quantum lassitudine conficeret Cæsarem opera lustraturum.

45. *Flumina tot cursus.*] Et hoc non solum ad amplificationem spatii; verum etiam ad copiam rerum necessariarum, quas natura loci præbebat Pompejo, pertinet; quum flumina ibi orta, longis anfractibus viarum suis cursibus lassata, ibi rursum se in mare effunderent. *Hortens.*

47. *Intermanet agris.*] Opera Cæsaris tanta erant, ut cum mane ad ea revisenda exiret, vesperi defatigatus, in mediis agris remaneret, & pernoctaret defessus ambulando. *Hortens.*

 48. *Nunc*

Nunc vetus Iliacos attollat fabula muros,
Adſcribatque Deis: fragili circumdata teſta
Mœnia mirentur refugi Babylonia Parthi.
En quantum Tigris, quantum celer ambit Orontes,
Aſſyriis quantum populis telluris Eôæ
Sufficit in regnum, ſubitum, belliqueque tumultu
Raptum clauſit opus. tanti periêre labores.
Tot potuêre manus adjungere Seſton Abydo,
Ingeſtoque ſolo Phryxeum elidere pontum,
Aut Pelopis latis Ephyren abrumpere regnis,
Et ratibus longæ flexus donare Maleæ,

48. *Nunc vetus Iliacos, &c.*] Fabuloſa jam & vana antiquitas jactet muros Trojæ XL. M. paſſ. in circuitu, quos Apollo & Neptunus à Laomedonte conducti ſtruxiſſe feruntur. *Ironice.*

49. *Adſcribatque Deis.*] Neptuno & Apollini. *Fragili circumdata, &c.*] Parthi, ſimulata fuga præliari ſoliti, pro miraculo habeant Babylonis muros è latere cocto, latos L. cubitos, altos quadruplo amplius, in circuitu habentes ſtadia CCCL. *Ironice.*

51. *Quantum Tigris, &c.*] Quantum areæ occupavit Babylon quam alluit Euphrates qui in Tigrim funditur, quantum Antiochia, quam interluit Orontes, quantum Ninos regni ſedes & urbs regia Aſſyriæ, tantum raptim clauſit Cæſar aggere ſuo.

52. *Telluris Eoæ.*] Aſiaticæ. Sunt enim fueruntque omnes enumeratæ urbes, partim in minori, & partim in majori Aſia. *Hortenſ.*

54. *Raptum.*] Raptim acceleratum. *Sulpit. Tanti periere labores.*] Tanta Nini, Laomedontis, Semiramidis, Seleuci opera victa ſunt ab hoc Cæſariano; *vel*, hi tanti Cæſaris labores & ipſi brevi in caſſum cecidere profligato Cæſare.

55. *Tot potuere manus adjungere.*] *Hæ poſſent & Athon capere dextra. Et mœſtum pelagus gementis Helles Intercludere ponte non natanti.* Via Domitiana Papinii libro 4. Sylvarum. *Adjungere Seſton, &c.*] Ad amplificandam induſtriam Cæſaris, enumerat aliquot loca, multis ſtadiis diſtantia, quæ conjungere pari conatu potuiſſet. Seſtus enim & Abydus oppida ſunt maritima Helleſponti, inter ſe objacentia. *Seſton Abydo.*] Verſ. 674. lib. 2.

56. *Ingeſtoque ſolo, &c.*] Jactis in mare molibus obſtruere Helleſpontum, quem Phryxus transfretavit. lib. 4. ꝟſ. 56.

57. *Aut Pelopis, &c.*] His *parvus, Lechiæ niſi vetarent, Inous freta miſcuiſſet Iſthmos.* Papin. lib. 4. Sylv. hoc eſt, perfoſſo Iſthmo, lib. 1. ꝟſ. 1. Peloponneſo abrumpere Ephyren, id eſt, Corinthum, ſupra ꝟſ. 17. *Abrumpere.*] Tot etiam manus potuiſſent Iſthmum perfodere, in quo Ephyra, hoc eſt, Corinthus ſita eſt. *Hortenſ.*

58. *Et ratibus longæ, &c.*] Pervio facto Iſthmo Corinthiaco, ne opus ſit longa & periculoſa navigatione circuire Maleam, promontorium Laconiæ, per L. millia paſ. in mare protenſum. *Flexus donare.*] Id eſt, facere rectam navigationem; & Maleam promontorium ipſum tollere.

Aut aliquem mundi, quamvis Natura negasset,
In melius mutare locum. coit area belli:
Hîc alitur sanguis terras fluxurus in omneis,
Hîc & Thessalicæ clades, Libycæque tenentur.
Æstuat angusta rabies civilis arena.
Prima quidem surgens operum structura fefellit
Pompejum: veluti mediæ qui tutus in arvis
Sicaniæ rapidum nescit latrare Pelorum:
Aut vaga cùm Tethys, Rutupinaque littora fervent,
Unda Caledonios fallit turbata Britannos.
Ut primùm vasto septas videt aggere terras:
Ipse quoque à tuta deducens agmina Petra
Diversis spargit tumulis, ut Cæsaris arma
Laxet, & effuso claudentem milite tendat.
Ac tantum septi vallo sibi vendicat agri,
Parva Mycenææ quantum sacrata Dianæ
Distat ab excelsa nemoralis Aricia Roma:

Quo-

60. *Coit area belli.*] Clauditur à Cæsare campus area & quasi arena belli, intra quam septi sunt, qui sanguinem effundent in variis orbis partibus : alii in campo Pharsalico, in Africa alii.

63. *Æstuat.*] Furit ac sævit hic intrà eas angustias, ubi castra habebat Pompejus. *Hortens. Æstuat angusta, &c.*] *Æstuat infelix angusto limite mundi.* Juven. de Alexandro, Sat. 10. *Arena.*] Spatio. Translat. ab arena theatrali, in qua committuntur gladiatores.

65. *Veluti mediæ, &c.*] Uti qui in meditullio Siciliæ degit, non audit latratum Scyllæ & Charybdis in freto Siculo contra Pelorum promont.

67. *Aut vaga cum, &c.*] Ut qui in Britannia insf. versus Calcedonios, Scotos, degunt, non audiunt æstum maris sævientis adversus litus Rutupinum in Cantio.

70. *Ipse quoque à tuta, &c.*] Pompejus neque à mari neque Dyrrhachio discedere volebat : quam plurimos itaque colles occupavit, & quam latissimas regiones præsidiis tenebat, Cæsarisque copias quam maxime posset, distinebat. *Petra.*] Supra ℣. 16.

72. *Laxet.*] Destineat. quamplurimos enim colles occupaverat, ut copias Cæsaris destineret. *Tendat.*] Extenuet. *Hortens.*

73. *Ac tantum septi, &c.*] Tantum spatii introrsum complexus fuit Pompejus, in quo scil. dispertivit copias, quantum distat Aricia à Roma. *Hortensius.*

74. *Parva.*] Quantum Aricia oppid. Latii prope Albam, distat à Roma : & quanto spatio ostium Tibridis à Roma distat, recto limite non flexo ad cursus fluvii, hoc est, XIIII. M. pass. *Mycenææ, &c.*] Ab Oreste è Taurica translata, lib. 3. ℣. 81.

75. *Aricia Roma.*] Ibid. ad ℣. 86. lib. 3.

Quoque modo Roma prælapsus mœnia Tybris
In mare descendit, si nusquam torqueat amnem.
Classica nulla sonant, injussaque tela vagantur;
Et fit sæpe nefas, jaculum tentante lacerto.
Major cura duces miscendis abstrahit armis.
Pompejum exhausta prabenda ad pabula terræ,
Qua currens obtrivit eques, gradibusque citatis
Ungula frondentem discussit cornea campum.
Belliger attonsis sonipes defessus in arvis,
Advectos cùm plena ferant præsepia culmos,
Ore novas poscens moribundus labitur herbas,
Et tremulo medios abrumpit poplite gyros.
Corpora tum solvit tabes, & digerit artus.
Traxit iners cœlum fluida contagia pestis

Obscu-

76. *Quoque modo Romæ, &c.*] Quanto spatio Roma abest ab ostio Tibridis, ubi in mare Tyrrhenum effunditur, ut directum limitem metiamur, non obliquum. Quidam tradunt Ostiam ab Roma XIV. millia passuum abesse. *Hortens.*

78. *Classica nulla sonant, &c.*] Neutra ex parte datur signum pugnæ. Pompejus inquit Cæs. com. 3. totis copiis dimicare non constituerat, tamen suis locis sagittarios funditoresque mittebat, qui multos è nostris vulnerabant, &c.

79. *Nefas jaculum.*] Cædes extra belli copiam. *Tentante lacerto.*] In incertum mittente præ studio exercendi.

80. *Major cura duces, &c.*] Pompejum lues, Cæsarem fames *Acrior illum Cura domat.* Virg. 3. Georg.

81. *Pompejum exhausta, &c.*] Erat summa inopia pabuli in castris Pompeji adeo ut foliis ex arboribus strictis, & teneris arundinum radicibus contusis equos alerent. frumenta enim quæ fuerant intra munitiones sata, consumserant: & cogebantur Corcyra atque Acarnania, longo interjecto navigationis spatio, pabulum supportare. 3. com. civ. bell.

83. *Frondentem discussit, &c.*] Herbis nudavit campos.

85. *Cum plena ferant, &c.*] Malim *dum.* Moriuntur equi præ fame, dum pabulum ex Corcyra atque Acarnania exspectatur longo navigationis spatio. Vide Cæsarem lib. III. Belli Civil. Sensus forte est, culmorum aridorum satis fuisse in præsepibus: sed ab equis desideratas herbas virides. *Grot.* *Cum plena ferant, &c.*] Ego retineo *cum.* ut sit imitatio Ovid. 7. Metam. *Acer equus quondam, &c. Ad præsepe gemit morbo moriturus inerti.* quod & ipse debet Virgil. 3. Georg. *Et dulces animas plena ad præsepia reddunt.*

86. *Novas poscens, &c.*] Aliunde advectas, *vel* è radicibus contusis. ut modo dict.

87. *Et tremulo medios abrumpit, &c.*] *Segnior cursu sonipes in ipso Concidit gyro, dominumque prono Prodidit armo.* OEd. Sen. 1. chor.

88. *Digerit artus.*] Dissipat, consumit.

89. *Traxit.*] *Principio cœlum spissa caligine*

Obſcuram in nubem. tali ſpiramine Neſis
Emittit Stygium nebuloſis aëra ſaxis,
Antraque letiferi rabiem Typhonis anhelant.
Inde labant populi, cœloque paratior unda
Omne pati virus duravit viſcera cœno.
Jam riget atra cutis, diſtentàque lumina rumpit:
Igneaque in vultus, & ſacro fervida morbo
Peſtis abit, feſſumque caput ſe ferre recuſat.
Jam magis atque magis præceps agit omnia fatum:
Nec medii dirimunt morbi vitamque, necemque:
Sed languor cum morte venit, turbaque cadentum
Aucta lues, dum miſta jacent incondita vivis
Corpora: nam miſeros ultra tentoria cives
Spargere funus erat. tamen hos minuêre labores
A tergo pelagus, pulſuſque Aquilonibus aër,
Littoraque, & plena peregrina meſſe carina.

At

ligine terris Preßit: & ignavos incluſit nubibus aſtus. Ovid. 7. Metam. *Sed gravis & ater incubat terris vapor, &c.* Sen. OEd. *Iners cœlum, &c.*] Non motus.

90. *Spiramine.*] Exhalatione. *Neſis.*] Inſ. in Campano littore. quam agnoſcit Plin. lib. 19. cap. 8. Cic. ad Attic. ſæpius. & Statius 3. ſylv alii leg. *Neſſus*, & de Ozolis intelligunt.

91. *Stygium, &c.*] Tetrum, lethalem, infernum.

92. *Antraque letiferi, &c.*] Speluncæ Inarimes inſulæ impoſtæ Typhœo, qui ſulfureos atque peſtiferos vapores emittere dicitur. lib. 5. ℣ſ. 101. & Mela lib. 1. cap. 13.

93. *Unda, &c.*] *Conſtat & in fontes vitium veniſſe lacuſque.*

94. *Duravit viſcera cœno.*] Obſtruxit alvum. *viſcera torrentur primo.*

95. *Riget atra cutis.*] *Aret Pellis, & ad tactum tractanti dura reſiſtit. Diſtentaque lumina rumpit.*] *Tum vero ardentes oculi.* & tument diſtentæ ſanguine genæ.

96. *Igneaque in vultus.*] *Flammæque latentis Indicium rubor eſt & ductus anhelitus igni, &c. & ægro Rubor in vultu, &c.* Sen. OEd. *Sacro fervida, &c.*] Execranda peſte, *vel* ſacro igne, Eryſipela. quem. quia è ferventi ſanguine natus ſit, peſtis comitem addit Celſ. lib 5.

97. *Feſſumque caput, &c.*] Præ gravedine ſe non ſuſtinet.

98. *Præceps agit omnia fatum: Nec medii, &c.*] Subita mors, vix morbo interveniente vitæ necique.

100. *Turbaque cadentum Aucta lues.*] Quo plures moriebantur, eo ſæviebat peſtifera lues magis ac magis. *Hortenſ. Turbaque cadentum, &c.*] Cæſar ex perfugis cognoſcebat, equos eorum vix tolerari, &c. ipſos valetudine non bona, cum anguſtiis loci & odore tetro & multitudine cadaverum, tum, &c. 3. com.

103. *Tamen hos, &c.*] Levarunt tamen peſtem hanc ventus ſalutaris & omnium rerum copia navibus advecta.

 107. *At*

At liber terra ſpatioſis collibus hoſtis
Aëre non pigro, nec inertibus angitur undis:
Sed patitur ſævam, veluti circumdatus arcta
Obſidione, famem. nondum ſurgentibus altam
In ſegetem culmis, cernit miſerabile vulgus
In pecudum cecidiſſe cibos, & carpere dumos,
Et morſu ſpoliare nemus, letumque minanteis
Vellere ab ignotis dubias radicibus herbas:
Quæ mollire queunt flamma, quæ frangere morſu,
Quæque per abraſas utero demittere fauces,
Plurimaque humanis antehac incognita menſis
Diripiens miles, ſaturum tamen obſidet hoſtem.
Ut primùm libuit ruptis evadere clauſtris
Pompejo, cunctaſque ſibi permittere terras:
Non obſcura petit latebroſæ tempora noctis,
Et raptum furto ſoceri ceſſantibus armis
Dedignatur iter: latis exire ruinis

Quæ-

107. *At liber terra, &c.*] Cæſar autem non peſte ex aëris aut aquæ contagione, ſed frumenti inopia laborabat.

109. *Nondum ſurgentibus altam.*] Nondum ſpicas fundentibus, nedum matureſcentibus.

110. *Cernit miſerabile vulgus.*] Videt milites herbis, gramine, foliis veſci.

112. *Letumque, &c.*] Lethales.

113. *Radicibus herbas.*] Radicis genus inventum eſt, quod appellatur *Chara*, ex hoc effectos admiſto lacte panes, cum in colloquiis Pompejani iis famem objectarent, vulgo in eos jaciebant. quo viſo Pompejus, ſibi cum feris rem eſſe dixit, &c. Cæſ. comm. 3. & Sueton. in Cæſ. cap. 68. Plutarch.

114. *Quæ mollire, &c.*] Quæcunque poterant coquere.

115. *Abraſas utero, &c.*] Aſperitate eſculentorum exulceratas, *plebeia radere beta.* Perſ. 3. Sat. Audiebantur (inquit Cæſar, lib. 3. de bell. civ.) crebræ militum voces, prius ſe cortice ex arboribus victuros, quam Pompejum è manibus dimiſſuros.

117. *Saturum tamen obſidet hoſtem.*] Commeatu abundantem.

118. *Ut primum libuit, &c.*] Equis macie corruptis, conandum ſibi aliquid Pompejus de eruptione exiſtimavit, cujus rei expeditiorem dedere illi facultatem Allobroges duo fratres, qui à Cæſare tranſierunt, &c. Comm. 3. de bell. civ. prius autem facta erant uno die 6. prælia ad Dyrrhachium & munitiones, ubi Scæva tam ſtrenue rem geſſit.

120. *Non obſcura petit, &c.*] Non clam & noctu, ſed palam & interdiu, per vallum & munitiones Cæſaris erumpere parat.

121. *Et raptum.*] Non vult furtim fuga dilabi, id quod ſpeciem ignaviæ ac timiditatis præ ſe ferret. *Hortenſ.*

122. *Laxis exire ruinis.*] Sed hoc fuit conſi-

Quærit, & impulso turres confringere vallo,
Perque omneis gladios, & quà via cæde paranda est.
Opportuna tamen valli pars visa propinqui,
Quam Minuti castella vocant, & confraga densis
Arboribus dumeta tegunt. huc pulvere nullo
Proditus agmen agit, subitusque ad mœnia venit.
Tot simul è campis Latiæ fulsere volucres:
Tot cecinêre tubæ. ne quid victoria ferro
Deberet, pavor attonitos confecerat hostes.
Quod solum valuit virtus, jacuêre peremti,
Debuerant quo stare loco: qui vulnera ferrent
Jam deerant, nimbusque ferens tot tela peribat.
Tum piceos volvunt immissæ lampadis ignes:
Tum quassæ nutant turres, lapsumque minantur.
Roboris impacti crebros gemit agger ad ictus.
Jam Pompejana celsi super ardua valli
Exierant Aquilæ: jam mundi jura petebant.
Quem non mille simul turmis, nec Cæsare toto

Aufer-

consilium, ut dejecta parte aggeris non exigua, suos in hostem emittere.

123. *Et impulso, &c.*] Disjecto machinis, vallo, ferro viam per Cæsarianos facere.

126. *Minuti.*] Ms. P. & T. *Numici.* Grot. *Minuti castella vocant.*] Minutio (inquit Appianus) quam plurima tolerante, ferunt quippe clypeo ejus XX. supra C. inhæsisse sagittas, &c. Cæsar eum Scævam vocat ut noster & Florus. neque tamen Minutium Scævam dictum arbitror, ut volunt quidam: Cassium Scævam appellat Suetonius & M. Cæsium Scævam Val. Max. l.3. c.2.

127. *Huc pulvere, &c.*] Huc legionem ducit silentio, ne pulvis concursu militum excitatus humo, adventum peditum Pompejanorum proderet. *Hort.*

128. *Mœnia venit.*] Vallum.

129. *Volucres.*] Aquilæ signa.

130. *Tot cecinere tubæ, &c.*] Hæ tubæ tantam trepidationem attulerunt hostibus, ut nihil opus esset ferro, aut justo certe prælio decernere ad obtinendam victoriam. *Hortens.*

132. *Jacuere peremti*] Quem quisque locum cepisset, ex eo non cessit, in eo cecidit fortiter pugnans.

133. *Ferrent.*] Acciperent.

134. *Nimbusque ferens.*] *Metaph.* tela instar grandinis ruentia. *Peribat.*] Cæsis dudum omnibus Cæsarianis.

135. *Piceos volvunt, &c.*] Sagittas & faces incendiarias. lib. 3. ꝟs. 682. stupam picatam.

137. *Roboris, &c.*] Arietis. lib. 3. ꝟs. 490.

139. *Jam mundi jura petebant.*] Mss. omnes *patebant.* ut sensus sit: Jam aditus erat ad libertatem. *Grot. Mundi jura petebant.*] Mundum in libertatem è tyrannide asserturæ.

140. *Cæsare toto.*] Quidam cum conditione

Auferret Fortuna locum, victoribus unus
Eripuit, vetuitque capi: seque arma tenente,
Ac nondum strato, Magnum vicisse negavit.
Scæva viro nomen: castrorum in plebe merebat
Ante feras Rhodani gentes: ibi sanguine multo
Promotus Latiam longo gerit ordine vitem.
Pronus ad omne nefas, & qui nesciret, in armis
Quàm magnum virtus crimen civilibus esset.
Hic ubi quærentes socios jam Marte relicto
Tuta fugæ cernit, Quò vos pavor, inquit, abegit
Impius; & cunctis ignotus Cæsaris armis?
O famuli turpes, servum pecus, absque cruore
Terga datis morti? cumulo vos deesse virorum
Non pudet, & bustis, interque cadavera quæri?
Non ira saltem juvenes, pietate remota,
Stabitis? è cunctis, per quos erumperet hostis,

Nos

ditione locutum Poëtam volunt, videlicet tam fortiter pugnasse Scævam, ut etiam ipsius dux Cæsar, Pompejo multo acrior, si contra Scævam tetendisset, nihil eum omnibus copiis efficere potuisse. *Hortens. Cæsare toto.*] Totis Cæsaris copiis & viribus.

141. *Victoribus unus eripuit.*] Pompejanis jam pene victoribus eripuit victoriam.

144. *Castrorum, &c. ibi sanguine multo.*] Gregarius meruit miles ante bellum Gallicum, in eo ad Centurionis dignitatem evectus est. vide Valer. Max. lib. 2. cap. 2. cujus insigne est vitis quam ad castigandos milites gestabat Centurio. Plin. lib. 14. cap. 1. Juvenal. 8. Sat. & 14. Sat. ℣. 194. Martial. l. 10. epigr. 26.

146. *Ordine vitem.*] Militum centuriam.

147. *Pronus ad omne nefas.*] Quod laudi vertitur, id crimen vocat Poëta, quod nesciverit in bellis civilibus virtutem esse magnum crimen, cum liceat omnem vim armorum virtute prohibere, nedum eam, quam civis civi infert. *Hortens.*

149. *Hic ubi quærentes, &c.*] Ubi vidit contubernales suos, abjectis hastis circumspicere tutum receptum ad fugam, hujusmodi verbis, ipsorum ignaviam insectatus fuit. *Hortens.*

150. *Tuta fugæ cernit.*] Loca & viam qua tuti fugerent. *Pavor impius.*] In Cæsarem, cui non servatis fidem, sacramento militari datam. *Hortens.*

151. *Cunctis ignotis Cæsaris armis.*] In nullo Cæsaris bello hactenus notus.

152. *Servum pecus.*] *O imitatorum servum pecus*, inquit Horat.

153. *Cumulo deesse, &c.*] Vel, mori inter fortes, quorum hic sunt cadavera cumulata. *Sulpit. Cumulo vos deesse, &c.*] Annon vos pudet non mortem oppetere cum fortibus viris?

155. *Non ira saltem, &c. è cunctis, per quos, &c.*] Si nulla vos pietas in ducem retineat, sistat vos tamen ira & indignatio, namque nos visi sumus hostibus

maxi-

Nos ſumus electi. non parvo ſanguine Magni
Iſta dies ierit. peterem felicior umbras
Cæſaris in vultu. teſtem hunc Fortuna negavit:
Pompejo laudante cadam. confringite tela
Pectoris incurſu, juguliſque retundite ferrum.
Jam longinqua petit pulvis, ſonituſque ruinæ,
Securaſque fragor concuſſit Cæſaris aures.
Vincimus ô ſocii; veniet, qui vendicet arces,
Dum morimur. movit tantum vox illa furorem,
Quantum non primo ſuccendunt claſſica cantu:
Miranteſque virum, atque avidi ſpectare, ſequuntur
Scituri juvenes, numero deprenſa, locoque,
An plus quàm mortem virtus daret. ille ruenti
Aggere conſiſtit, primumque cadavera plenis
Turribus evolvit, ſubeunteſque obruit hoſtes
Corporibus: totæque viro dant tela ruinæ,
Roboraque, & moles; hoſti ſeque ipſe minatur.
Nunc ſude, nunc duro contraria pectora conto

De-

maxime idonei & imbelles, per quos erumperent, verum non impune ferent.

158. *Peterem felicior, &c.*] Felicius me mori exiſtimarem, ſi occumbere licuiſſet Cæſare inſpiciente: hoc non contigit, ita me geram ut virtus mea vel ab hoſte laudetur.

160. *Confringite tela, &c.*] Irruite in tela hoſtium, pectore & jugulo.

162. *Longinqua petit.*] Apparet longius. *Jam longinqua petit pulvis.*] Pulvis iſte & fragor belli Cæſarem dudum inſcium ſiſtet huc mox cum ſubſidiis.

164. *Veniet qui vindicet, &c.*] Cæſar ſcil. qui aſſeret ſibi caſtella. Verba ſunt Scævæ ad ſuos, accendentiſque ſuorum animos ad defenſionem. *Hortenſius.*

165. *Movit tantum vox illa, &c.*] Vox illa Scævæ tantum valuit ad pugnam, quantum nulla tuba ſuo cantu, quoties ſignum dat militibus ad ineundum prælium. *Hortenſ.*

166. *Succendunt.*] Accendunt militares animos, quando in procinctu ſtant, parati ad pugnam. *Hortenſ.*

168. *Numero deprenſa, &c.*] An virtus numero hoſtium obruta & iniquo loco deprenſa poſſet aliquid amplius dare quam mortem; gloriamne an victoriam?

169. *Ille ruenti, &c.*] Scæva in ſummo aggere, ruinam minitanti. *Hort.*

170. *Primumque, &c.*] Suorum cadaveribus, telorum ſaxorumque utitur loco adverſus hoſtes.

172. *Totæque ruinæ, &c.*] Omnis materia erat ei telum.

173. *Moles.*] Saxa. *Hoſti ſeque ipſe minatur.*] Velle ſe præcipitem in illos demittere.

174. *Contraria.*] Hoſtium. *Conto.*] Pertica.

175. *Te-*

Detrudit muris, & valli summa tenentes
Amputat ense manus: caput obterit, ossaque saxo,
Ac male defensum fragili compage cerebrum
Dissipat: alterius flamma crinesque, genasque
Succendit: strident oculis ardentibus ignes.
Ut primùm cumulo crescente cadavera murum
Admovêre solo: non segnior extulit illum
Saltus, & in medias jecit super arma catervas,
Quàm per summa rapit celerem venabula pardum.
Tunc densos inter cuneos compressus, & omni
Vallatus bello vincit, quem respicit, hostem.
Jamque hebes, & crasso non asper sanguine mucro
Percussum Scæva frangit, non vulnerat, hostem.
Perdidit ensis opus, frangit sine vulnere membra.
Illum tota premit moles, illum omnia tela.
Nulla fuit non certa manus, non lancea felix:

Par-

175. *Tenentes, &c.*] Ascendentium manus prehendentes valli summa.

177. *Compage.*] Galea.

178. *Flamma crinesque, &c.*] Stuppa picata, face.

179. *Oculis ardentibus.*] In quos telum ignitum immiserat. *Sulpit.*

180. *Ut primum, &c.*] Transit ad ea, quæ defensionem Scævæ sunt insequuta. Ubi, inquit, cæsorum tantus fuit acervus, ut muro æquaretur, saltu se in medios hostes dejecit. *Hort. Cumulo, &c.*] Fossam compleverunt; vallo vel castelli muro æquata cadaverum strue.

181. *Non segnior, &c.*] Ea celeritate insiluit super cadaverum struem qua pardus solet, in venabulorum aciem.

184. *Cuneos compressus.*] Cuneus proprie est multitudo peditum cuneum repræsentans, quæ juncta cum acie primum angustior, deinde latior procedit ad ordines hostium diffringendos. *Compressus.*] Oppressus. *Omni, &c.*] Omnibus copiis, adversus quas stetit, oppressus undique.

186. *Crasso non asper, &c.*] Obtusus cæde gelatoque sanguine perdiderat usum & officium ensis.

187. *Percussum Scæva frangit, &c.*] Vel sola vox *frangit* repetita satis ostendit horum duorum versuum alterum vacare. Ms. T. ex prima manu versum duntaxat priorem habuit: posteriorem ad marginem asscriptum. Contra in Ms. P. annotatum est priorem versum abundare. Puto hunc locum unum esse ex iis, quos in secunda editione, ut fieri solet, mutavit Lucanus; & priorem versum prius scriptum: postea ejus loco substitutum alterum, hunc in modum:

Jamque hebes & crasso non asper vulnere mucro
Perdidit ensis opus: frangit sine vulnere membra.

Est enim hoc argutius. *Grotius.*

188. *Perdidit ensis opus.*] Perdiderat usum gladii, id est, non secuit, sed fregit.

189. *Moles.*] Multitudo hostium.

191. *Par-*

Parque novum Fortuna videt concurrere, bellum,
Atque virum. fortis crebris sonat ictibus umbo,
Et galeæ fragmenta cavæ compressa perurunt
Tempora: nec quicquam nudis vitalibus obstat
Jam, præter stantes in summis ossibus hastas.
Quid nunc vesani jaculis, levibusque sagittis
Perditis hæsuros nunquam vitalibus ictus?
Hunc aut tortilibus vibrata phalarica nervis
Obruat, aut vasti muralia pondera saxi:
Hunc aries ferro, ballistaque limine portæ
Summoveat: stat non fragilis pro Cæsare murus,
Pompejumque tenet: jam pectora non tegit armis:
Ac veritus credi clypeo, lævaque vacasse,
Aut culpa vixisse sua, tot vulnera belli
Solus obit, densamque ferens in pectore silvam,

Jam

191. *Parque novum.*] Inauditum certamen, quod in unum pugnarent innumeri. *Sulpit. Parque novum, &c.*] Supra ꝟ. 3. *Bellum.*] Universas Pompeji copias, cum uno Scæva compositas.

193. *Et galeæ, &c.*] Et galea crebro ictu contusa fractaque caput ejus stringit.

194. *Nec quicquam, &c.*] Et tela hostium corpori illius fixa supplent locum fractæ loricæ & inerme pectus defendunt. *Nudis vitalibus obstat.*] Nihil prohibet quo minus feriatur in vitalibus, hoc est, in locis, in quibus est vitæ summa, ut in præcordiis, corde, &c. *Sulpit.*

196. *Quid nunc vesani jaculis.*] Aversio poëtæ ad Pompejanos, cum irrisione.

198. *Phalarica.*] Genus teli missile, quo utuntur ex Phalis, id est, ex turribus & editis locis. est autem in modum hastæ valido ferro præfixa intrà tubum, cujus hastile sulphure, resina, bitumine & stuppis convolvitur infuso oleo, quod incendiarium vocant, & è balista emittitur. *Sulpit. Phalarica.*] Libro 3. ꝟ. 680.

199. *Muralia pondera saxi.*] Ingenti magnitudine.

200. *Aries ferro.*] Lib. 3. ꝟ. 400. *Ballistaque limine, &c.*] Machina cujus brachia tenduntur funibus nervisque ad emittenda saxa, faces, jacula. cujus formam vide apud Marcellinum l. 21. & Veget. lib. 4. cap. 22.

201. *Stat non fragilis, &c.*] Pompeji copias sustinet, victoriamque moratur.

202. *Jam pectora non tegit armis.*] Et jam turpe ducens clypeo tegi, lævam corporis partem suis carere vulneribus, atque in vita ulterius manere, abjicit clypeum, & pectore occurrit telorum multitudini.

203. *Credi clypeo, lævaque vacasse.*] Fidere clypeo: ipsum ergò clypeum abjecit, ut sinistra etiam posset hostem ferire. *Sulpit.*

204. *Aut culpa vixisse sua.*] Statuerat enim illic pro Cæsare mori. *Sulpit.*

205. *Solus obit.*] Obire vulnera, pro eo, quod est, tot vulnera infligit solus

& ac-

Jam gradibus feſſis, in quem cadat, eligit hoſtem,
Par pelagi monſtris. Libycæ ſic bellua terræ,
Getulus denſis Elephas oppreſſus ab armis
Omne repercuſſum ſqualenti miſſile tergo
Frangit, & hærentes mota cute diſcutit haſtas.
Viſcera tuta latent penitus, citraque cruorem
Confixæ ſtant tela feræ: tot facta ſagittis,
Tot jaculis, unam non explent vulnera mortem.
Dictæa procul ecce manu Gortynis arundo
Tenditur in Scævam, quæ voto certior omni
In caput, atque oculi lævum deſcendit in orbem.
Ille moras ferri, nervorum & vincula rumpit,
Affixam vellens oculo pendente ſagittam
Intrepidus, telumque ſuo cum lumine calcat.
Pannonis haud aliter poſt ictum ſævior urſa,

Cùm

& accipit invicem, quot hoſtes, cum quibus res erat, dare poterant. *Sulpitius.*

206. *Jam gradibus feſſis.*] Stando pugnandoque defatigatus, & ex uno corpore circumſpectat aliquem ex hoſtium numero, in quem cum impetu corruat. *In quem cadat.*] Ut modo verſu 173.

207. *Par pelagi monſtris.*] Et hoc quoque libri nonnulli agnoſcunt. At Ms. P. ſic habet:

—— in quem cadat eligit hoſtem
Sic Libycus denſis elephas oppreſſus ab armis, &c.

Quod & ipſum puto eſſe ex ſecunda & meliore Lucani editione. Neque immerito repudiavit illud de pelagi monſtris, ut alienum ab hoc loco. *Grotius. Pelagi monſtris.*] Cetis, balenis, quæ ſe immittentes, pondere & mole ſua naves depreſſum eunt.

208. *Armis.*] Venatoribus, vel telis.

209. *Omne repercuſſum, &c.*] Corii duritie reſiſtit telis, quod ſi quando penetrent, ea tamen non altius infixa mota cute diſcutit.

213. *Unam, &c.*] Unius Scævæ.

214. *Dictæa procul, &c.*] Cretenſi. Dicte mons eſt, Gortyna urbs Cretæ, quæ claruit olim ſagittarum & jaculorum mittendi ſtudio. *Gortynis arundo,* eſt Cretenſis ſagitta. *Procul ecce manu, &c.*] Dilatatio narrationis ab ictu certo cujuſdam ſagittarii Cretenſis, qui in Scævæ oculum contorſit ſagittam; & qua ferocia hic eam, una cum oculo extraxerit. *Hortenſ.*

216. *Orbem.*] Oculum, ut l. 2. vſ. 184. *vel* ſinum, in quo oculus. alterum illi excuſſum fuiſſe oculum meminere Plutarch. Suet. Appian.

217. *Moras ferri, &c.*] Oculum cui infixa erat ſagitta, ruptis nervis cum ipſo telo educit. *Vincula rumpit.*] Nervoſas radices, quibus oculus continetur. *Sulpit.*

219. *Lumine calcat.*] Oculo.

220. *Pannonis.*] Auſtrica, Hungarica. *Haud aliter.*] Non ſecus inquit, urſa telum, quo vulnerata eſt, appetit. *Sulpit.*

221. Li-

Cùm jaculum parva Libys amentavit habena,
Se rotat in vulnus: telumque irata receptum
Impetit, & secum fugientem circuit hastam.
Perdiderat vultum rabies: stetit imbre cruento
Informis facies: lætus fragor æthera pulsat
Victorum: majora viris de sanguine parvo
Gaudia non faceret conspectum in Cæsare vulnus.
Ille tegens alta suppressum mente dolorem,
Mitis, & à vultu penitus virtute remota,
Parcite, ait, cives: procul hinc avertite ferrum:
Collatura meæ nil sunt jam vulnera morti:
Non eget ingestis, sed vulsis pectore telis.
Tollite, & in Magni viventem ponite castris:
Hoc vestrò præstate duci: sit Scæva relicti
Cæsaris exemplum potiùs, quàm mortis honestæ.
Credidit infelix simulatis vocibus Aulus:

Nec

221. *Libys.*] Venator peritus, quales habet Libye. *Amentavit.*] Hoc est, jecit ex amento seu ligula quæ telo innectitur. *Habena.*] Amento. *Sulp. Amentavit habena.*] Amento torsit.

222. *Se rotat in vulnus.*] Se rotans conatur evellere sagittam lateri hærentem.

223. *Impetit.*] Invadit. *Secum fugientem.*] Quæ secum convertitur: vel quam fugiens fert. *Circuit.*] Circuendo conatur apprendere. *Sulpit.*

224. *Perdiderat vultum rabies.*] Vultus Scævæ non præ se ferebat priorem rabiem. *Hypallage. Cruento imbre.*] Fluxu sanguinis.

226. *Victorum.*] Pompejanorum. *Majora viris, &c.*] Non minor ad æthera sublatus est clamor à Pompejanis jam se vicisse ratis vulnerato Scæva, quam si ipsum Cæsarem vulnerassent.

228. *Ille tegens alta, &c.*] Hoc Appianus refert hunc in modum. Scæva, post multa & præclara facinora edita, oculum sagitta saucius, velut quippiam dicturus, in medium prosiliit. Pompeji ductorem quendam singulari virtute cognitum ad se vocans; Serva, inquit, tibi similem, serva amicum ac curatores mihi adhibe, quoniam vulnere affligor. Accurrentibus ad illum veluti transfugam duobus è Pompeji exercitu, unum aggressus occidit, alterius humerum ense trajecit, &c. lib. 3. de bell. civ.

229. *Et à vultu, &c.*] Composuit enim vultum ad misericordiam commovendam. *Sulpit.*

231. *Collatura meæ, &c.*] Nihil additura, non profectura ad mortem sunt tela injecta: evulsa potius emittent animam.

234. *Sit Scæva relicti, &c.*] Facite ut videar potius transiisse à Cæsare, quam pro eo mortem cum gloria oppetiisse.

236. *Aulus.*] Nomen illius ductoris, cujus opem imploravit.

Nec vidit recto gladium mucrone tenentem:
Membraque captivi pariter laturus, & arma,
Fulmineum mediis excepit faucibus ensem.
Incaluit virtus: atque una cæde refectus
Solvat, ait, pœnas, Scævam quicunque subactum
Speravit: pacem gladio si quærit ab isto
Magnus, adorato submittat Cæsare signa.
An similem vestri, segnemque ad fata putastis?
Pompeji vobis minor est, causaque Senatus,
Quàm mihi mortis amor. Simul hæc effatus, & altus
Cæsareas pulvis testatur adesse cohortes.
Dedecus hic belli Magno, crimenque remisit,
Ne solum tota fugerent te Scæva caterva:
Subducto qui Marte ruis: nam sanguine fuso
Vires pugna dabat. labentem turba suorum
Excipit, atque humeris defectum imponere gaudet.
Ac velut inclusum perfosso in pectore numen,
Et vivam magnæ speciem Virtutis adorant:

Tela-

238. *Captivi, &c. ensem. Incaluit virtus.*] Scævæ.

244. *Similem vestri, &c.*] Imbellem & mortis timidum.

245. *Pompeji vobis minor est, &c.*] Vos non tam detinet amor Pompeji ac Senatus, quam me mortis desiderium: ita ut dulcius mihi sit pro Cæsare occumbere, quam superesse. *Hortens.*

247. *Cæsareas pulvis, &c.*] Excitatus à P. Syllæ adventantis militibus pulvis, honesti recessus prætextum dedit Pompejanis, ne Scævam solum fugere arguerentur.

248. *Dedecus hic belli, &c.*] Tum demum Pompejani magno dedecore liberati fuere; quum non Te, sed Cæsarem fugere viderentur; quum pulvis procul exortus, hostis adventum testaretur. Sed falsi opinione fuere. *Hortens.*

250. *Subducto qui Marte, &c.*] Nam recipientibus se Pompejanis, quum non haberet in quos pugnaret, cecidit. *Ruis.*] Moreris. *Sulp. Subducto qui, &c.*] Qui receptui signo à Pompejanis dato, non habens in quos calidum & ministeria obeuntem sanguinem exerceas, deficis.

251. *Vires pugna dabat.*] Ex cædibus fortior evadebat. *Sulpit. Labentem turba suorum, &c.*] Deficientem socii tollunt, virtutem scil. illius venerati. cujus monimentum Deorum templis & imagini ipsius Martis suspendunt, tela illi infixa & arma viri. Vixisse eum testatur, Cæs. com. 3. Cum enim Scævæ capite, humero, femore saucii & oculo uno orbati scutum ad Cæs. relatum esset, inventa sunt in eo foramina CCXXX. (sed ut alii referunt, CXX.) donavit eum MCC. æris, atque ab octavis ordinibus ad primipilum traduxit, &c.

257. *Fe-*

Telaque confixis certant evellere membris,
Exornantque Deos, ac nudum pectore Martem
Armis Scæva tuis. felix hoc nomine famæ
Si tibi durus Iber, aut si tibi terga dedisset
Cantaber exiguis, aut longis Teutonus armis.
Non tu bellorum spoliis ornare Tonantis
Templa potes, non tu lætis ululare triumphis.
Infelix, quanta dominum virtute parasti!
Nec magis hac Magnus castrorum parte repulsus
Intra claustra piger dilato Marte quievit,
Quàm mare lassatur, cùm se tollentibus Euris
Frangentem fluctus scopulum ferit, aut latus alti
Montis adest, seramque sibi parat unda ruinam.
Hinc vicina petens placido castella profundo
Incursu gemini Martis rapit: armaque latè
Spargit, & effuso laxat tentoria campo:

Mutan-

257. *Felix hoc nomine famæ, &c. Non tu bellorum, &c.*] Multam & veram consecuturus gloriam, si pro patria pugnans hac usus fuisses virtute in Hispanis, Cantabris, Germanisque subjugandis. hic vero periit tibi virtus, quippe cui neque triumphum læta & licentiosa acclamatione prosequi, neque spolia Jovi Capitolino referre continget, quod bello civili vincentibus negatum est. Val. Max.

262. *Dominum virtute parasti, &c.*] Dion. πολλὴν σπουδὴν ὥσπερ ποτὲ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, οὕτω τότε κατὰ τῆς Ῥωμαίων δουλείας ποιούμενοι. *Grot. Dominum virtute parasti.*] *Invidiose.* Cæsarem, cui per te Roma tuque ipse sis serviturus. Saluft. 1. Hist. *Victor exercitus, cui per tot labores & vulnera nihil præter tyrannum quæsitum est.*

263. *Nec magis hac, &c.*] Pompejus hic repulsus non desistebat, magis quam fluctus maris à scopulo repercussi, quin & crebro impulsu victores tandem scopulum evertunt.

264. *Intra claustra.*] Castra undique circumvallata.

267. *Adest.*] Adedit, exedit. *Seram ruinam.*] Hoc est, non subitam, sed tardam ac lentam.

266. *Frangentem fluctus, &c.*] Crebris ictibus & diutino insultu quassam.

268. *Hinc vicina, &c.*] Pompejus ab Ægo & Roscillo Allobrogibus transfugis edoctus, transversum inter geminum aggerem ad mare vallum nondum esse perfectum, sagittariis militibusque navi missis, qui munitionum defensores à tergo peterent, ipse prima luce cum copiis accessit. cohortes itaque Cæsaris, quæ ad mare excubuerant, terra marique pressæ terga vertunt, quas Pompejani non sine multa cæde insecuti sunt usque ad castra Marcellini. ubi Antonius cum XII. cohortibus descendere visus Pompejanos compressit. *Profundo.*] Mari. ut nota sup.

269. *Gemini.*] Terra marique, ibid.

270. *Spargit.*] Extendit, latius diffundit. *Effuso laxat tentoria campo.*] Prius

 circum-

Mutandæque juvat permissa licentia terræ.
Sic pleno Padus ore tumens super aggere tutas
Excurrit ripas, & totos concutit agros.
Succubuit si quà tellus, cumulumque furentem
Undarum non passa, ruit: tum flumine toto
Transit, & ignotos aperit sibi gurgite campos.
Illos terra fugit dominos: his rura colonis
Accedunt, donante Pado. vix prælia Cæsar
Senserat, elatus specula quæ prodidit ignis.
Invenit impulsos presso jam pulvere muros,
Frigidaque ut veteris deprendit signa ruinæ;
Accendit pax ipsa loci, movitque furorem
Pompejana quies, & victo Cæsare somnus.
Ire vel in clades properat, dum gaudia turbet.
Torquato ruit inde minax: qui Cæsaris arma
Segnius haud vidit, quam malo nauta tremente
Omnia Circeæ subducit vela procellæ:

Agmi-

circumscriptus atque inclusus gaudet jam liberiore campo.

272. *Sic pleno Padus, &c.*] Expatiatur, non secus atque Padus exundans. *vel* superat aggeres oppositos; *vel*, si qua parte aggere eversus fatiscit, irruit ac longe lateque campos inundat. **Super aggere tutas, &c.*] Superegreditur ripas munitas aggeribus. *Sulpit.*

274. *Cumulumq; furentem.*] Magnam vim fluminis.

276. *Aperit sibi campos.*] Per ignotum campum fluit, quum hactenus naturalem suum cursum intrà alveos retinuisset. *Sulpit. Hortens.*

277. *Illos terra fugit dominos.*] Terra alluvione attrita decedit & aliis dominis atque aliis adjicitur.

278. *Vix prælia Cæsar, &c.*] Neque multo post, Cæsar, significatione per castella fumo facta, deductis ex præsidiis quibusdam cohortibus, eodem venit, qui, cognito detrimento, cum animadvertisset Pompejum extra munitiones egressum, &c. 3. com. Cæs.

280. *Impulsos.*] Prostratos. *Presso.*] Sedato.

281. *Frigidaque, &c.*] Non à recenti pugna calentia.

282. *Accendit pax ipsa loci.*] Pompeji quietem partam ægris oculis vidit Cæsar.

284. *Ire vel in clades properat.*] Paratus se in perniciem certam præcipitare, modo illius pacem disturbet.

285. *Torquato ruit inde minax.*] Ruit inde minatus exitium Torquato, qui à Pompejo præfectus fuerat castello expugnato. *Qui Cæsaris arma, &c.*] Qui, viso Cæsare, suos intra aggerem interiorem (castellum enim inclusum erat majoribus castris) recepit: non minus caute quam providus nauta, tempestatem ad Circæum in mari Tyrrheno ingruentem advertit, velaque contrahit.

288. *Muro*

Agminaque interius muro breviore recepit,
Densius ut parva disponeret arma corona.
Transierat primi Cæsar munimina valli,
Cum super è totis emisit collibus agmen,
Effuditque acies obseptum Magnus in hostem.
Non sic Ætnais habitans in vallibus horret
Enceladum spirante Noto, cùm tota cavernas
Egerit, & torrens in campos defluit Ætna:
Cæsaris ut miles glomerato pulvere victus
Ante aciem, cæci trepidus sub nube timoris
Hostibus occurrit fugiens, inque ipsa pavendo
Fata ruit. totus mitti civilibus armis
Usque vel in pacem potuit cruor: ipse furenteis
Dux tenuit gladios. felix, ac libera legum

Roma

288. *Muro breviore recepit.*] Revocavit, in interiorem aggerem qui brevior erat, ut milites compressiores haberet Torquatus. *Hortens.*

290. *Transierat primi Cæsar munimina valli, Cum super, &c.*] Cæsar ejus diei detrimentum sarcire cupiens, legionem Pompeji in castellum eductam opprimere se posse sperans, cohortes XXXIII quam potuit occultissime duxit. & munitiones castrorum, tametsi erant magnæ, aggressus, Pompejanos ex vallo deturbavit. Pompejus re nunciata quintam legionem subsidio suis duxit. ibi Cæsaris equitatus, receptui suo timens, initium fugæ faciebat. cohortes cum ex vallo Pompejum adesse & suos fugere cernerent, ne utrinque ab hoste interciuderentur, sese in fossas fuga præcipitabant. omniaque erant tumultus, timoris, fugæ plena.

293. *Non sic Ætnæis, &c.*] Catinenses atque accolæ Ætnæ non ita horrent incendium & flammas montis Ætnæ, quam Encelado giganti fulmine icto injectam fabulantur, vento intra cavernas furente, ut Cæsariani jam trepidabant victi fugatique.

294. *Cavernas, &c.*] Lapides ignitos & globos flammarum eructat in subjectos campos.

297. *Ante aciem.*] Ante manum cum hoste consertam. *Cæci sub nube timoris.*] Quia qui timent quid sint acturi non provident. *Sulpit.*

298. *Inque ipsa, &c.*] In fatum, dum fugiunt, incidunt.

299. *Totus mitti, &c.*] Potuit hic tanta edi clades, ut Cæsarianis nulla vel spes, vel caussa rebellandi superfuisset. *Sulpit. Totus mitti civilibus, &c.*] Atque hic debellatum fuisset civile bellum magna cum Cæsarianorum cæde; nisi Pompejus vel fato vel metu suos repressisset à persequendo hostes. Adeo ut suis amicis ipse Cæsar dixerit: *Penes hostes hodie fuisset victoria, si ducem vincere scientem habuissent.*

300. *Ipse furentes, &c.*] Pompejus continuit suos in civilem cædem furentes. Neque enim ita apte de Cæsare intelligi potest qui à suis neq; autoritate, neque hortatu, neque minis, neque precibus impetrare potuit ut consisterent.

301. *Libera legum.*] Ita Silius lib. 2. *It liber campi pastor.*

Roma fores, jurisque tui, vicisset in illo
Si tibi Sylla loco. dolet heu, semperque dolebit,
Quod scelerum Cæsar prodest tibi summa tuorum
Cum genero pugnasse pio. Prô tristia fata,
Non Utica Libye clades, Hispania Mundæ
Flesset, & infando pollutus sanguine Nilus
Nobilius Phario gestasset rege cadaver:
Nec Juba Marmaricas nudus pressisset arenas,
Pœnorumque umbras placasset sanguine fuso
Scipio: nec sancto caruisset vita Catone.
Ultimus esse dies potuit tibi Roma malorum:
Exire è mediis potuit Pharsalia fatis.
Deserit adverso possessam numine sedem
Cæsar, & Emathias lacero petit agmine terras.

Arma

302. *Vicisset in illo, &c.*] Institisset fortunæ suæ & victoriæ; fugientes insecutus hostes, vel ad internecionem cæsos, utcunq; cives debellasset, P. Cor. Syllæ, melius sciens vincere quam Pompejus, sicubi illi contigisset par facultas.

304. *Scelerum summa.*] Maximum inter scelera tua, scilicet, quod pium generum oppugnaveris. *Sulpit.*

305. *Pio.*] Tam pie parcente tibi & civibus. *Prô tristia fata, &c.*] Quam occasionem nisi omisisset ille: Non ad Uticam Africa tot vidisset cædes Jubæ regis, Scipionis, Catonis, Labieni, Petreii, Fausti, Syllæ, &c. Non ad Mundam, de qua vide lib. 1. ℣s. 40.

307. *Et infando pollutus.*] Neque Pompejus ad ostium Nili Pelusiacum appellens, ibi periisset. lib. 8. ℣s. 465. *Sanguine Nilus.*] Pompeji, lib. 8. ℣s. 618. & deinceps.

308. *Phario, &c.*] Ptolomæo rege Ægyptio, cujus permissu jussuque interfectus est. Pharos ins. & turris ad portum Alexandrinum.

309. *Nec Juba.*] Nec Rex Juba, & Petreius, ne in manus hostis venirent, mutuis vulneribus concurrentes cecidissent. *Marmaricas, &c.*] Marmarica Africæ regio est, Ægyptum versus. *Marmaricas, &c.*] Lib. 3. ℣s. 293.

310. *Pœnorumque, &c.*] Neque Scipio Pompeji socer penes quem in Africa reliquiarum Pharsaliæ & imperii summa erat, ferro suo trajectus & in mare præcipitatus retulisset inferias umbris Pænorum in secundo & tertio bello Punico gentis suæ auspiciis cæsorum.

311. *Nec sancto caruisset vita Catone.*] Neque è vivis discessisset vir integerrimus Cato, qui Uticæ sibi necem conscivit.

312. *Malorum.*] Belli civilis & libertatis oppressæ.

313. *Exire è mediis, &c.*] Potuit non fieri pugna Pharsalica. *Sulp. Exire è mediis, &c.*] Jamque in itinere medio incisus fuisset nervus Pharsalicæ victoriæ.

314. *Deserit adverso, &c.*] Cæsar castra & regionem in quibus infeliciter pugnarat, noctu deserens in Thessaliam se contulit.

315. *Lacero petit agmine terras.*] Duobus

Arma secuturum soceri, quacunque fugasset,
Tentavere sui comites divertere Magnum,
Hortati, patrias sedes, atque hoste carentem
Ausoniam peteret. Nunquam me Cæsaris, inquit,
Exemplo reddam patriæ, nunquamque videbit
Me, nisi dimisso redeuntem milite Roma.
Hesperiam potui, motu surgente, tenere,
Si vellem patriis aciem committere templis,
Ac medio pugnare foro. dum bella relegem,
Extremum Scythici transcendam frigoris orbem,
Ardentesque plagas. victor tibi, Roma, quietem
Eripiam, qui, ne premerent te prælia, fugi?
Ah potiùs, ne quid bello patiaris in isto,
Te Cæsar putet esse suam. sic fatus, in ortus
Phœbeos convertit iter, terræque secutus
Devia, quà vastos aperit Candavia saltus,
Contigit Emathiam, bello quam fata parabant.

Thes-

bus enim illis præliis desidetavit Cæsar è suis, milites 900. equites 62. centuriones 30. tribunos mil. 10. signa militaria 32.

316. *Arma secuturum soceri, &c.*] Pompejum ab instituto. Cæsarem insequendi frustra conati sunt amici divellere: hortati ut Italiam Romamque potius repeteret.

319. *Nunquam me Cæsaris.*] Non videbit me Roma armatum, ut Cæsarem: non revertar in patriam nisi dimisso exercitu.

322. *Motu surgente.*] Initio tumultus hujus civilis.

323. *Si vellem patriis, &c.*] Si placuisset illorum exemplum, qui cum civili hoste in medio foro dimicantes, templa & sacra Deorum impie contaminarunt.

324. *Dum bella relegem.*] Ego certe quo bellum à patria longe submoveam, adibo extremas regiones gelidæ Arcto vel zonæ torridæ subjectas. *Relegem.*] Abigam, prohibeam. *Sulpit.*

328. *Ne quid bello patiaris, &c.*] Sed potiùs Cæsar te possideat, quam ut per me detrimentum capias, ullumve incommodum accipias. *Hortens.*

329. *In ortus, &c.*] Pompejus Cæsarem insecutus ad Asparagum consedit. Cæsar in veteribus castris trans Genusium amnem tantisper constitit, quoad Pompejanos aliis rebus occupatos sensit. inde per Epirum & Acarnaniam in Macedoniam iter flexit. Secutus est Pompejus per Candaviam qui mons est Illyricum à Macedonia disterminans.

331. *Candavia.*] Mons Epiri, qui Illyricum à Macedonia dirimit.

332. *Contigit Emathiam.*] Pervenit in Thessaliam regionem, locum fatalem, in quo Pompejani funderentur à Cæsare. *Hort.* *Bello quam, &c.*] Pompeji cladi, à fatis destinatam.

Thessaliam, qua parte diem brumalibus horis
Attollit Titan, rupes Ossæa coërcet.
Cùm per summa poli Phœbum trahit altior æstas,
Pelion opponit radiis nascentibus umbras.
At medios ignes cœli, rabidique Leonis
Solstitiale caput nemorosus submovet Othrys.
Excipit adversos Zephyros, & Iapyga Pindus,
Et maturato præcîdit vespere lucem.
Nec metuens imi Borean habitator Olympi
Lucentem totis ignorat noctibus Arcton.
Hos inter montes media qui valle premuntur,
Perpetuis quondam latuêre paludibus agri:
Flumina dum campi retinent, nec pervia Tempe
Dant aditus pelago, stagnumque implentibus undis

Cre-

333. *Thessaliam, &c.*] Ab Ortu brumali mons Ossa Thessaliam terminat: vide Herodotum in Polymnia, unde hæc desumpta est chorographia.

334. *Rupes Ossæa.*] Describit autem eam regionem, maximè à montibus quinque quibus cingitur ambiturque: Sunt autem Ossa, Pelium, Othrys, Pindus & Olympus.

335. *Cum per summa, &c.*] Pelion mons adumbrat Thessaliam ab ortu Solis juxta æquatorem; quem & Astrologi vocant *summa poli.*

337. *At medios ignes cœli, &c.*] Ad meridiem & notum (inquit Herodotus) Othryn habet. Solis itaque meridiani in æstivo tropico Cancri & inde Leonis signo, ardorem, Othrys arcet.

339. *Excipit adversos Zephyros, &c.*] Pindus mons ad Occasum situs excipit Favonium & Iapyga ventum ex Apulia flantem; atque altitudine sua Soli occidenti interjectus noctem præproperat.

340. *Præcidit lucem.*] Subtrahit lucem & inumbrat Thessaliam.

341. *Nec metuens imi Borean, &c.*] Et qui radices Olympi ad Boream siti incolunt, ab Aquilonis sævitia per montis altitudinem muniti, Cynosuram & Helicen nocte lucentes non vident.

343. *Hos inter montes media, &c.*] Τὴν δὲ Θεσσαλίην λόγος ἐστὶ τὸ παλαιὸν εἶναι λίμνην, ὥστε γε συγκεκλεισμένην πάντοθεν ὑπερμήκεσι ὄρεσι. Herod. Polym.

344. *Perpetuis quondam, &c. discessit Olympo, &c.*] Stagnabat olim Thessalia in paludem montibus undique clausam, priusquam Hercules divulsis Ossa & Olympo, exitum Peneo fluv. dedit in mare, aperuitque amœnissima Tempe. Herodotus à Neptuno terræ motu factum esse refert. vide Sen. Herc. En. ℣ſ. 282. & Ælian. var. hist. lib. 3. cap. 1.

345. *Flumina dum campi, &c.*] Fluminum cursus non habentes exitum in mare, augebant paludem.

346. *Dant aditus pelago.*] Imo *pelagi*, ut habet Ms. P. & R. A. Maris aditus erant interclusi. *Grot. Stagnumque implentibus.*] In implenda Thessalia occupatis.

347. Cre-

Crescere cursus erat. postquam discessit Olympo
Herculea gravis Ossa manu, subitæque ruinam
Sensit aqua Nereus: melius mansura sub undis,
Emathis æquorei regnum Pharsalos Achillis
Eminet, & prima Rhœteïa littora pinu
Qua tetigit Phylace, Pteleosque, & Dorion ira
Flebile Pieridum; Trachin, pretioque nefandæ
Lampados Herculeis fortis Melibæa pharetris:
Atque olim Larissa potens: ubi nobile quondam
Nunc super Argos arant: veteres ubi fabula Thebas
Monstrat Echionias: ubi quondam Pentheos exul,
Colla, caputque ferens supremo tradidit igni,
Questa quod hoc solum nato rapuisset Agave.

Ergo

347. *Crescere cursus erat.*] Loco cursus crescebant. *Sulpit.*

348. *Subitæque ruinam, &c.*] Mare sensit impetum Penei emissi.

349. *Melius mansura sub undis.*] Atque utinam mansisset usque sub aquis potius, quam facta fuisset terra & arena, qua concurreret civ. bell. Rom.

350. *Emathis æquorei, &c.*] Thessalica Pharsalos regnata quondam Achilli filio Thetidis marinæ, eminuit ex aquis.

351. *Prima Rhœteia, &c.*] Eminuit Phylace urbs Pthioticæ regnata Protesilao qui in bello Troj. primus Græcorum emicuit in litus Trojanum. Rhœteum autem Troados promontorium est.

352. *Pteleosque.*] Thessaliæ urbs & nemus. *Dorion ira, &c.*] Oppidum, juxta quod Thamyris à musis in carminis certamen provocatis victus atque excœcatus fuit. Hom. 2. Iliad.

353. *Trachin.*] Thessaliæ opp. in aspero & saxoso loco conditum. *τραχύν.* Heraclea postea dicta. *Pretioq; nefandæ, &c.*] Magnesiæ in Thessalia civitas, patria Philoctetæ, quem Hercules donavit sagittis, incensæ ab eo in OEta pyræ precio.

354. *Fortis Melibæa.*] Philoctetæ patria, absque quo, sagittas Herculeas afferente, Troja capi non poterat. *Sulpit.*

355. *Larissa potens.*] Thess. urbs, patria Achillis fortissimi è Græcis olim ad Trojam. *Ubi nobile quondam, &c.*] Ubi quondam erat Argos nobilis civitas, nunc diruta aratro vertitur.

356. *Veteres ubi fabula Thebas.*] Atque hic etiam Thebæ sunt Phthioticæ, æmulæ Bœoticarum. Echion unus erat è terrigenis cujus opera usus Cadmus Thebas condidit. *nota seq.*

357. *Monstrat Echionias.*] Hoc vult, Thebas Phthioticas dictas, à Thebis Bæoticis; ex eo quod Agave ibi exsilii sui sedem invenisset. *Grot.* *Exul.*] *Exul*, ab aliis exponitur, *mente alienata*, ab aliis, *exterminata à filio Baccharum ritus execrante.* Agave autem filium Pentheum per furorem, rata vitulum, interfecit, ad se reversa Thessaliam fuga petiit ubi filio justis persolutis, ex nomine veteris patriæ Thebas condidit. Virg. in Culice, *quo quondam victa furore Venit Nyctileum fugiens Cadmeïs Agave, Infandas scelerata manus, & cæde cruenta.*

359. *Questa quod, &c.*] Desiderans reliqua membra ad rogum.

 360. Er-

Ergo abrupta palus multos discessit in amnes.
Purus in occasus, parvi sed gurgitis, Æas
Ionio fluit inde mari: nec fortior undis
Labitur avecta pater Isidis, & tuus, Oeneu,
Penè gener crassis oblimat Echinadas undis:
Et Meleagream maculatus sanguine Nessi
Euenos Calydona secat. ferit amne citato
Maliacas Sperchios aquas: & flumine puro
Irrigat Amphrysos famulantis pascua Phœbi.
Quique nec humentes nebulas, nec rore madentem
Aëra, nec tenues ventos suspirat Anauros.
Et quisquis pelago per se non cognitus amnis
Peneo donavit aquas. it gurgite rapto
Apidanos: nunquamque celer, nisi mistus, Enipeus.
Accipit Asopos cursus, Phœnixque, Melasque.
Solus in alterius nomen cùm venerit unda,

Defen-

360. *Ergo.*] *Thessaliæ fluvios recitat.* *Abrupta palus, &c.*] Emissa angustiis per montes ab Hercule vel Ennosigæo divulsos palus prius inclusa.

361. *Purus in occasus, &c.*] Æas flumine limpido & modico in mare Ionium labitur. *Æas.*] Variant Mss. Sed veram hanc esse lectionem, docent Strabo & Plin.

362. *Nec fortior undis, &c.*] Inachus pater Ius à Jove in vaccam mutatæ, mox sibi redditæ & in Ægyptum avectæ.

363. *Et tuus, Oeneu.*] Archelous, cui desponsata fuerat Deianira filia OEnei: sed Herculi victori nupta.

364. *Crassis oblimat Echinadas undis.*] Turbidus exit, limoque auget Echinadas insulas ostio suo, ante Ætoliam, objectas.

365. *Et Meleagream, &c.*] Et Euenos fluv. (juxta quem Nessus Centaurus ab Herc. quod Deianeiræ vim inferre conatus esset, cæsus fuit) per Calydoniam Meleagro olim regnatam labitur.

366. *Ferit amne, &c.*] Sperchius in Maliacum sinum exit.

367. *Et flumine puro.*] Ad Amphrysum fluv. Apollo Admeti armenta pavit.

369. *Quiq; nec humentes, &c.*] Thessaliæ fluv. nullas auras aut nebulas exhalans. quod & nomen indicat. Sed vide Turnebum lib. 3. Adv. cap. 2.

371. *Pelago per se non cognitus.*] Hoc est, qui nomen suum secum non defert in mare, sed Peneo, in ipso cursu miscetur. Alii legunt: *per se jam cognitus.* Hortens.

372. *It gurgite rapto, &c.*] Enipeus (inquit Strabo) accipit Apidanum. & juncti concitatiore cursu fluunt. Apollon. 1. Arg. Ovid. vero 1. Metam. *Irrequietus Enipeus, Apidanusque senex.*

374. *Accipit Asopos cursus.*] Asopos recepto Phœnice fluv. juxta Thermopylas in mare exit. Strab. 9. *Melasque.*] Thess. fluvius.

375. *Solus in alterius, &c.*] In Peneum incidit, neque tamen illius undis admi-

Defendit Titaresus aquas, lapsusque supernè
Gurgite Penei pro siccis utitur arvis.
Hunc fama est Stygiis manare paludibus amnem,
Et capitis memorem, fluvii contagia vilis
Nolle pati, superumque sibi servare timorem.
Ut primùm emissis patuerunt amnibus arva,
Pinguis Bœbicio discessit vomere sulcus:
Mox Lelegum dextra pressum descendit aratrum.
Æolidæ, Dolopesque solum fregêre coloni,
Et Magnetes equis, Minyæ gens cognita remis.
Illîc semiferos Ixionidas Centauros
Fœta Pelethroniis nubes effudit in antris.
Aspera te Pholoës frangentem Monyche saxa,

Teque

admiscetur. vult exprimere illud Homeri β. Οὐδ' ὅγε Πηνειῷ συμμίσγεται ἀργυροδίνῃ, Ἀλλά τέ μιν καθύπερθεν ἐπιῤῥέει ἠΰτ' ἔλαιον, Ὅρκου γὰρ δεινοῦ Στυγὸς ὕδατός ἐστιν ἀποῤῥώξ.

376. *Lapsusque superne.*] Superne innatat.

377. *Pro siccis arvis.*] Pro alveo.

378. *Hunc fama est.*] Describit Titaresum ab ejus origine, & fontibus, & natura; quod cum ex sacratis undis Stygis scaturiat, nolit vili fluvio commisceri, nec ab eo labefactari. *Hortensius. Stygiis manare, &c.*] Ita Homerus. verum è Citario monte oritur.

379. *Capitis memorem.*] Originis suæ è Styge. *Fluvii contagia vilis.*] Penei, quem influit.

380. *Timorem.*] Religionem jurisjurandi. namque Stygis *Dii jurare timent & fallere numen.* Virgilius Æneïd. 6. ὅστε μέγιστος Ὅρκος, δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι. Iliad. 15. vide quæ nos ad Senec. Herc. Fu. ℣s. 711.

381. *Ut primum, &c.*] *Thessaliæ incolas enumerat.*

382. *Bœbicio.*] Rescribe *Bebrycio* cum Mss. *Grot. Bœbicio.*] Alii, *Bœbiaco.* à Bœbe opp. Thess.

383. *Lelegum, &c.*] Thessaliæ opp. Plin. lib. 4. cap. 7. & Strab. lib. 7.

384. *Æolidæ.*] Thessali antiqui ab Æolo, Hellenis F. Sed & omnes Græci extra Isthmum præter Athenienses & Megarenses dicti erant diu Æoles. *Dolopesque solum, &c.*] Ætolorum pop. qui Magnesiam commigrarunt.

385. *Magnetes equis.*] Penei fluv. & Pelii montis accolæ equorum domitores optimi, ut & Centauri vicini. *Minyæ gens.*] Comites Jasonis in expeditione Colchica. *Cognita remis.*] Expeditione Argonautica.

386. *Semiferos Ixionidas, &c.*] Centauros Pelii montis accolas, quos ex nube sibi pro Junone à Jove supposita genuisse Ixion fingitur, forma superne humana, inferne equina: cum enim primi ab equis pugnarent, è longe biformes visi sunt, cum equi ora aquis immersa haberent. *Ixionidas.*] Ixionis filios & nepotes.

387. *Fœta nubes.*] Gravida Nephele, in antro Pelethronio. *Hortens. Pelethroniis.*] Pelethronium, mons Thess.

388. *Pholoës frangentem.*] Montis Arcadiæ. à Pholo centauro Herculis in Nemeæum leonem proficiscentis hospite

ibi

Teque sub Oetæo torquentem vertice vulsas
Rhœce ferox, quas vix Boreas inverteret, ornos:
Hospes & Alcidæ magni Phole: teque per amnem
Improbe Lernæas vector passure sagittas:
Teque senex Chiron, gelido qui sidere fulgens
Impetis Æmonio majorem Scorpion arcu.
Hac tellure feri micuerunt semina Martis.
Primus ab æquorea percussis cuspide saxis
Thessalicus sonipes bellis feralibus omen
Exiluit; primus chalybem, frænosque momordit,
Spumavitque novis Lapithæ domitoris habenis.
Prima fretum scindens Pagasæo littore pinus,
Terrenum ignotas hominem projecit in undas.
Primus Thessalicæ rector telluris Itonus

In

ibi sepulto. *Monyche saxa.*] Centaur. *quantos jaculetur Monychus ornos.* Juvenal. Sat. 1.

389. *Sub OEtæo, &c.*] Sub OEta monte, *evulsis truncis jaculator audax.*

392. *Improbe Lernæas, &c.*]. Nesse, qui cum transvectæ à te Deianeiræ stuprum offerres, ab Hercule sagittis Hydræ Lernææ felle imbutis trajectus fuisti.

393. *Chiron.*] E Centauris justissime, qui in cœlum relatus, est Sagittarius. *Gelido qui sidere.*] A pedibus usque ad humeros in hyemali circulo collocatus: unde à poëta *gelido sidere fulgere* dicitur. Caput ejus solum extrà eum circulum apparere videtur. *Hortens.*

394. *Impetis Æmonio.*] Thessalico arcu videris petere præcedentem Scorpion. *Majorem Scorpion arcu.*] Occupantem duorum δωδεκατημορίων spatium.

395. *Hac tellure.*] *Ad inventa jam Thessaliæ transit. Feri micuerunt, &c.*] Thessali, pugnæ ex equis, frænorum & ephippiæ inventores erant, invicta manus & bello nata.

396. *Primus ab æquorea, &c.*] Hic percussa tridente petra Neptunus produxit bellatorem equum. cui nomen Scyphius. Pindari interp. in 4. Pyth. Non hic agitur de certamine Palladis & Neptuni, quod in Attica habitum fuit.

398. *Primus chalybem, &c.*] *Fræna Pelethronii Lapithæ, &c.* Virgilius 3. Georg.

400. *Prima fretum scindens.*] Lib. 3. ỷs. 193. *Pagasæo littore.*] E Pagaso Thessaliæ oppido, Argonautæ solventes, petebant Colchos. vide lib. 2. ỷs. 715.

401. *Terrenum hominem.*] Jasonem cum magna Argonautarum manu in undas projectum, hoc est, mare ingressum primum miratur ex Thessalia. *Hortensius.*

402. *Primus Thessalicæ, &c.*] Hic primum Itonus Thessaliæ rex Deucalionis F. invenit rationem conflandi æris, argenti & auri, signandæque monetæ. *Itonus.*] Ms. R. A. & T. *Ionus.* Alius *Hyonas.* Nomen hoc alibi adhuc quæro. *Grotius.*

403. *In*

In formam calidæ percussit pondera massæ,
Fudit & argentum flammis, aurumque moneta
Fregit, & immensis coxit fornacibus æra.
Illic, quod populos scelerata impegit in arma,
Divitias numerare datum est. hinc maxima serpens
Descendit Python, Cyrrhæaque fluxit in antra:
Unde & Thessalicæ veniunt ad Pythia laurus.
Impius hinc prolem superis immisit Aloeus,
Inseruit celsis propè se cùm Pelion astris,
Sideribusque vias incumbens abstulit Ossa.
Hac ubi damnata fatis tellure locarunt
Castra duces; cunctos belli præsaga futuri
Mens agitat, summique gravem discriminis horam
Adventare palam est. propius jam fata moveri
Degeneres trepidant animi, pejoraque versant.

Ad

403. *In formam percussit.*] Signavit in monetam. *Sulpit.*

406. *Illic, &c.*] Ibi primum nummi omnis sceleris, ipsiusque belli nefarii irritamenta.

407. *Hinc maxima serpens, &c.*] In Thessalia serpens ille *πύθων* è putredine post diluvium natus est, quem Apollo interfecit, cujus corio tripus Delphicus contectus est, inque illius serpentis cæsi memoriam instituta Pythia certamina, quorum præmium laurus.

408. *Cyrrhæaq; fluxit in antra.*] Delphica. Cirrha opp. Phocidis haud procul à Delphis.

409. *Ad Pythia.*] Certamina, quorum præmium laurus. *Grotius.*

410. *Impius hinc prolem, &c.*] Hic Iphimedia uxor Aloei à Neptuno compressa peperit Otum & Ephialten, qui nonum ætatis annum ingressi, novem ulnas longi erant, & gigantibus contra Jovem opem ferentes, Pelio, quod per se prope contingit astra, imposuere Ossam, quæ cœli orbes ne volverentur impedit. *Prolem.*] Otum & Ephialten, gemellos fratres, qui ab Aloëo, *Aloidæ* dicti fuerunt. Hi cum auxilium gigantibus superis bellum facientibus ferrent, Apollinis & Dianæ sagittis confecti fuere. Virg. VI. Æneid.

Hic & Aloïdas geminos immania vidi
Corpora, &c.

Hortens.

411. *Inseruit celsis, &c.*] Ubi Pelion, inquit, propemodum ad cælum usque vertice suo perveniret, Ossa Pelio imposita continuit orbes cæli ne verterentur, & stellæ vias suas currerent, & meatum naturalem retinerent. *Hort.*

413. *Damnata fatis.*] Destinata bello civili.

414. *Cunctos belli, &c.*] Omnes inter spemque metumque soliciti, exitum dubii expectant.

416. *Palam est.*] Certò enim constabat instare prælium, neque diu futurum, quin in pugnam descenderetur, atque de summa rei omnibus utrinque copiis dimicaretur. *Hortens.*

417. *Degeneres trepidant animi.*] *Degeneres animos timor arguit*, plerisque prona est

Ad dubios pauci præsumto robore casus
Spemque metumque ferunt. Turba sed mistus inerti
Sextus erat, Magno proles indigna parente,
Qui mox Scyllæis exul grassatus in undis,
Polluit æquoreos Siculus pirata triumphos.
Qui stimulante metu fati prænoscere cursus,
Impatiensque moræ, venturisque omnibus æger;
Non tripodas Deli, non Pythia consulit antra,
Nec quæsisse libet, primis quid frugibus altrix
Ore Jovis Dodona sonet, quis noscere fibra
Fata queat, quis prodat aves, quis fulgura cœli
Servet & Assyria scrutetur sidera cura,
Aut si quid tacitum, sed fas, erat. ille supernis
Detestanda Deis sævorum arcana Magorum
Moverat, & tristeis sacris feralibus aras,

Um-

na est timori in pejus fides; pauci præfidenti animo meliora sperant.

418. *Ad dubios pauci, &c.*] Paucos fuisse dicit, qui benè de eventu futuræ pugnæ ominarentur. *Hortens.*

419. *Turba sed mistus, &c.*] Sextus Pompeji F. à patris virtutibus degenerans, cum ignava & pusilanima plebe timet; solicitatque artes magicas ad præcognoscendum belli eventum.

421. *Qui mox Scyllæis, &c.*] Qui postea elapsus clade ad Mundam, piraticam exercuit in mari Siculo, & cum dedecore traduxit patris de piratis profligatis triumphos.

424. *Venturisq; omnibus æger.*] Pusilanimus ad bonam futurorum spem *æger, solâque libidine fortis.* Juven. Sat. 4.

425. *Non tripodas Deli, non Pythia consulit, &c. Assyria scrutetur, &c. ille supernis, &c.*] Neque tamen consulit divinationum honestiora genera, non Apollinis oraculum in Delo insf. De tripode dictum ad ỳs. 81. lib. 1. non oraculum Delphicum. de quo dictum lib. 5. ỳs. 71. & deinceps: non oraculum Jovis à columba seu muliere redditum è quercu Dodonæa in Chaonio Epiri nemore. *Herodot. Euterpe.* quæ sylva glande nobilis erat, qua vescebantur primi homines ante inventas fruges; non extispicia per fibras victimarum; non auspicia per aves oscines & præpetes; non auguria per tonitrua, fulmina, fulgetra: non Astrologiam, qua claruerunt Chaldæi Assyriæ pop. aut si qua alia divinatio tacita erat, sed licita: sed ille solicitabat, sacra magica, inferna, diis superis detestata: persuasumque habebat reddi à manibus Dæmoniisque per Necromantiam ea quæ Dii aut nescirent, aut præsciri nollent.

432. *Moverat.*] Ita rescripsi pro *Noverat.* Non enim vult Sexto cognitas artes magicas: sed implorasse illum τὴν νεκυομαντείαν, ut omnibus aliis divinationibus certiorem. *Grotius. Et tristes sacris feralibus.*] Moverat item aras umbrarum, horrorem facientes infernalibus suis & diris sacris, quibus mortui evocentur. Et *fidem* etiam *Ditis*, id est, Plutonis. *Miseroque* persuasum

sum

Umbrarum, Ditiſque fidem: miſeroque liquebat
Scire parum Superos. vanum, ſævumque furorem
Adjuvat ipſe locus, vicinaque mœnia caſtris
Hæmonidum, ficti quas nulla licentia monſtri
Tranſierat, quarum, quicquid non creditur, ars eſt.
Theſſala quinetiam tellus herbaſque nocenteis
Rupibus ingenuit, ſenſuraque ſaxa canentes
Arcanum ferale Magos. ibi plurima ſurgunt
Vim factura Deis. & terris hoſpita Colchis
Legit in Hæmoniis, quas non advexerat, herbas.
Impia tot populis, tot ſurdas gentibus aures
Cœlicolûm, diræ convertunt carmina gentis.
Una per æthereos exit vox illa receſſus,
Verbaque ad invitum perfert cogentia numen,
Quod non cura poli, cœlique volubilis unquam

Avo-

ſum erat, parvam admodum eſſe oraculorum fidem in Superis, & proinde nihil certi ab iis ſe accepturum. *Hortenſ.*

434. *Furorem, &c.*] Cupiditatem explorandi futura.

435. *Ipſe locus.*] Theſſalia, in qua multæ veneficæ. *Vicinaque mœnia, &c.*] Pharſalicis campis vicinæ urbes Theſſalarum mul. veneficiis atque incantamentis famoſarum.

436. *Ficti quas nulla, &c.*] Quarum artium nihil tam licenter fingitur, quod non ſuperet. Simile illud Claudiani:

—— ſed quamvis variis miracula monſtris
Ingeminent teneras vincturi carmine mentes,
Nil veris æquale dabunt.

Grotius.

437. *Quarum, &c.*] Quarum artes incredibilia efficiunt, ſuperantque fidem.

439. *Senſuraque ſaxa, &c.*] Et ſaxa quæ ſentiant ſagarum incantamenta. *Vivaque ſaxa ſua, &c.* Medea Ovid. 7. Metam.

440. *Ibi plurima, &c.*] Naſcuntur plurima quæ à Diis coactis extorqueant, quæ velint veneficæ; mox vſ. 446.

441. *Terris hoſpita Colchis.*] Medea è Colchis huc ab Jaſone advecta colligebat hic herbas potentiores quam quas ipſe à Ponto ſecum advexerat.

443. *Impia tot populis, &c.*] Deos minus audientes vota tot gentium & populorum, carmina Theſſalidum ſagarum flectunt, imo cogunt, penetrant quippe cœli penetralia. *Quibus obaudiunt Manes, turbantur ſidera, coguntur numina, ſerviunt elementa.* Apul. 3. Met.

445. *Una per æthereos exit vox, &c.*] Sola vox carminum veneficarum penetrat cælos & ad Deorum aures pervenit, quas ferit ac cogit, defertque carmina earum ad Deos, quos vel nolentes compellit pro ſuo arbitratu. *Hort.*

446. *Verbaque ad invitum, &c.*] Attentionemque expetit, imo exprimit vox Theſſ. Diis hoc agentibus neque hinc avocatis aut vacantibus gubernationi cœli & orbium.

447. *Quod non cura Poli, &c.*] Hoc eſt,

Avocat. infandum tetigit cùm ſidera murmur,
Tunc Babylon Perſea licet, ſecretaque Memphis
Omne vetuſtorum ſolvat penetrale Magorum:
Abducit ſuperos alienis Theſſalus aris.
Carmine Theſſalidum dura in præcordia fluxit
Non fatis adductus amor: flammiſque ſeveri
Illicitis arſere ſenes. nec noxia tantum
Pocula perficiunt, aut cùm turgentia ſucco
Frontis amaturæ ſubducunt pignora fetæ.
Mens hauſti nulla ſanie polluta veneni
Excantata perit. quos non concordia miſti
Alligat ulla tori, blandæque potentia formæ,
Traxerunt torti magica vertigine fili.
Ceſſavere vices rerum: dilataque longa
Hæſit nocte dies: legi non paruit æther.

Tor-

eſt, quod numen nunquam avocatur à cura gubernandi cæli & orbium cæleſtium; tamen viribus carminum Magicorum avertitur. *Hortenſ.*

448. *Infandum tetigit, &c.*] Ubi iſtæ incantationes ſolicitant Deos, non Chaldæi Aſtrologi, non ſacerdotes Ægyptii (etiamſi omnes artes effundant, omnia ſacra magica parent) morantur Deos, quo minus toti vacent Theſſalicis ſagis.

449. *Perſea licet, &c.*] Aſſyriæ urbs, Chaldæis primo, inde Perſis ſubdito; à Cyro ſc. capta. *Memphis.*] Ægyptus.

451. *Abducit.*] Removet ab alienis ſacris, & cogit ſibi parere. *Sulpit. Theſſalis aris.*] Mulier Theſſala.

453. *Non fatis adductus amor.*] Non naturalis, ſed vi veneficiorum immiſſus. Virgil. *Hæc ſe carminibus promittit ſolvere mentes Quas velit, aſt aliis duras immittere curas.* Sulpit. *Non fatis, &c.*] Naturæ, ætati, votiſque diverſus amor.

454. *Nec noxia tantum, &c.*] Et plus ad amorem conciliandum valent carmina, quam philtra, quam hippomanes *naſcentis equi de fronte revulſus, Et matri præreptus amor.* Virg. Æneid. 4. & Plin. lib. 8. cap. 42.

455. *Pocula perficiunt.*] Neque hoc præſtant venena, ſed ſola carmina. *Grotius.*

456. *Amaturæ ſubducunt pignora fetæ.*] Carunculam hanc in fronte recens nati pulli, ſi quis præripuerit equæ quæ peperit, mater non admittit fœtum ad ubera. pignus itaque amoris appellat.

457. *Mens hauſti nulla, &c.*] Carmina dementant ſæpe & in furorem vertunt, etiam citra pocula veneni hauſta.

458. *Quos non concordia miſti, &c.*] Quos non amor conjugalis, non forma devinxit: traxit in amorem rhombus, vertigo magica, girgillo, cui filum involvitur: traxere licia incantata & nominibus eorum quos cogere volebant veneficæ, nexa, *Terna tibi hæc primum triplici diverſa colore Licia circumdo.* & mox: *Necte tribus nodis ternos, &c. Veneris dic vincula necto.* Virg. Ecl. 8.

461. *Ceſſavere vices rerum.*] Viciſſitudines rerum è lege naturæ; ut noctis & diei,

Torpuit & præceps audito carmine mundus:
Axibus & rapidis impulsos Juppiter urgens
Miratur non ire polos. nunc omnia complent
Imbribus, & calido producunt nubila Phœbo:
Et tonat ignaro cœlum Jove. vocibus iisdem
Humentes latè nebulas, nimbosque solutis
Excussêre comis. ventis cessantibus, æquor
Intumuit: rursus vetitum sentire procellas
Conticuit turbante Noto: puppimque ferentes
In ventum tumuêre sinus. de rupe pependit
Abscissa fixus torrens: amnisque cucurrit
Non quà pronus erat. Nilum non extulit æstas:
Mæander direxit aquas: Rhodanumque morantem
Præcipitavit Arar: submisso vertice montes
Explicuêre jugum. nubes suspexit Olympus:

Soli-

diei, tempestatum anni, torpente carminibus cœlo nec revoluto. Saga, inquit Apulejus 1. Met. potens cœlum deponere, terram suspendere, fontes durare, montes diluere, manes sublimare, Deos infirmare, sidera extinguete, Tartarum ipsum illuminate.

463. *Torpuit.*] Non volvit se.

465. *Nunc omnia, &c.*] Splendente sole omnia pluviis mergunt veneficæ istæ. *Et evocavi nubibus fixis aquas.* Med. Sen.

467. *Et tonat ignaro cœlum Jove.*] Inscio Jove, sereno tonat æthere. *Vocibus iisdem, &c.*] His carminibus fretæ veneficæ, sacris nefandis operatæ, pedibus nudis passoque capillo vagantes nebulas inducunt aut fugant. *nubila pello, Nubilaque induco.*

469. *Ventis cessantibus, &c.*] *Sonuere fluctus, tumuit insanum mare Tacente vento.* Sen. Med. *concussaque sisto Stantia concutio cantu freta, &c. ventos abigoque, vocoque,* Ovid. Med. 7. Metam. Apul. 1. Met.

471. *Turbante Noto.*] In tempestate malaciam faciunt: in sereno iratum mare. *Grotius.*

472. *In ventum tumuere sinus.*] Contra ventum adversum plenis velis feruntur naves. *De rupe pependit, &c.*] De rupe proclivi præceps torrens sistitur. *Sistere aquam fluviis.* Virg. 4. Æneid.

473. *Amnisque cucurrit, &c.*] *Ripis mirantibus, amnes In fontes redire suos.* Ovid. 7. Met.

474. *Nilum non extulit æstas.*] Nilus in æstivo solstitio solitus inundatione Ægyptum rigare, carminibus inhibetur neque excrescit.

475. *Mæander direxit aquas.*] Mæander fluv. alias sinuosus l. 3. ꝟs. 208. arte magica recto fertur cursu. *Rhodanumq; morantem, &c.*] Arar leni alioqui agmine præcipitat se in Rhodanum, qui rapidissimus alias, magico carmine tardatur lib. 1. ꝟs. 434.

476. *Submisso vertice, &c.*] Demisso in planum vertice descendunt montes campis æquati.

477. *Nubes suspexit Olympus.*] Olympus mons Macedoniæ, nubes cacumi-

 ne su-

Solibus & nullis Scythicæ, cùm bruma rigeret,
Dimaduêre nives. impulsam sidere Tethyn
Reppulit Hæmonidum, defenso littore, carmen.
Terra quoque immoti concussit ponderis axem,
Et medium vergens nisu titubavit in orbem.
Tanta molis onus percussum voce recessit,
Prospectumque dedit circumlabentis Olympi.
Omne potens animal leti, genitumque nocere,
Et pavet Hæmonias, & mortibus instruit arteis.
Has avidæ tigres, & nobilis ira leonum
Ore fovent blando: gelidos his explicat orbes,
Inque pruinoso coluber distenditur arvo.
Viperei coëunt, abrupto corpore, nodi:
Humanoque cadit serpens afflata veneno.
Quis labor hic superis, cantus herbasque sequendi,
Spernendique timor? cujus commercia pacti
Obstrictos habuêre Deos? parêre necesse est,
An juvat? ignota tantum pietate merentur?

An

ne superans, demissus arte magica videt nubes se altiores.

478. *Solibus & nullis Scythicæ.*] Media bruma, è montibus Scythiæ nullo sole illustratis solutæ defluunt nives.

479. *Impulsam sidere Tethyn.*] Mare luna & sideribus tempestuosis Arcturo, Orione, Suculis orientibus sævire solitum, carminibus Thess. inhibetur & à litore arcetur.

481. *Terra quoque immoti, &c.*] Terræ motu intremuit axis: terrarum vero orbis subsidens & medio loco dimotus, mutuum supero atque infero cœlo conspectum dedit. permisitque unius loci incolis totius cœli prospectum.

484. *Prospectumque dedit.*] Terra in medio obstans vetat uno in loco videri supera cœli atque infera: quæ simul appareant, si illam è medio dimoveris. *Grotius.*

485. *Omne potens, &c.*] Omne serpentum genus utcunque noxium & lethiferum, timet tamen magica carmina, quibus incantatum, sopitum, ruptumque, à veneficis ad malas artes adhibetur. *Serpens, quærens quibus Mortifera veniat, carmine audito stupet.* Sen.

488. *Ore fovent blando.*] Insontes & innocuæ lambunt.

490. *Viperei coëunt.*] Vipera in partes concisa carminibus harum restituta coit.

491. *Humanoque, &c.*] Afflatu veneficæ rumpitur serpens.

492. *Quis labor, &c.*] Quærit cum admiratione atque indignatione poëta, unde veneficæ tantum apud Deos valeant, utrum ex pacto & sponte sua; an necessario & vi coacti exaudiant ipsarum carmina & veneficiis earum obnoxii velint nolintque, quod illæ petunt.

495. *Ignota tantum, &c.*] Nescio qua; quam nemo novit mortalium. *Ironice.*

496. *Hoc*

An tacitis valuêre minis? hoc juris in omneis
Eſt illis ſuperos? an habent hæc carmina certum
Imperioſa Deum, qui mundum cogere, quicquid
Cogitur ipſe, poteſt? illis & ſidera primùm
Præcipiti deducta polo: Phœbeque ſerena
Non aliter diris verborum obſeſſa venenis
Palluit, & nigris, terreniſque ignibus arſit,
Quàm ſi fraterna prohiberet imagine tellus,
Inſereretque ſuas flammis cœleſtibus umbras.
Et patitur tantos cantu depreſſa labores
Donec ſuppoſitas propior deſpumet in herbas.
Hos ſcelerum ritus, hæc diræ carmina gentis
Effera damnârat nimiæ pietatis Erichtho,
Inque novos ritus pollutam duxerat artem.
Illi namque nefas urbis ſubmittere tecto
Aut laribus ferale caput: deſertaque buſta
Incolit, & tumulos expulſis obtinet Umbris,
Grata Deis Erebi. cœtus audire ſilentum,

Noſſe

496. *Hoc juris in omneis, &c.*] Utrum jus hoc & imperium habent in omnes deos? an unum certum?

499. *Illis & ſidera, &c.*] *Hanc ego de cælo ducentem ſidera vidi.* Tibul.

500. *Phœbeque ſerena, &c.*] Et clara luna incantata expalluit turbida luce & terrena, non aliter atque ubi Eclipſim paſſa obſcuratur interpoſita ſibi Solique terra. *Facie lurida mœſta, cum Theſſalicis Vexata minis, cælum freno Propiore legit.*

503. *Fraterna prohiberet imagine tellus.*] Solis illuſtratione.

505. *Deprenſa labores, &c.*] Lectionem hanc prætulit olim H. Grot. Ego prætulerim vulgatam: *depreſſa*, ut habent optimi Mss. hoc eſt, tracta carmine, rhombo deducta, quo propior herbas ſua ſaliva & ſpuma inficiat. *Quamvis Athracio lunam ſpumare veneno Sciret.* Val. Flac. 6. Arg. *Lunam deſpumari, ſtellas evelli, diem tolli noctem teneri, &c.* Apul. Metam. 1.

507. *Gentis.*] Theſſalidum cæterarum.

508. *Damnârat nimiæ pietatis.*] Improbat, rejicit, contemnit tanquam nimium in ſe haberent pietatis. ſic lib. 8. v. 407. *Damnat apud gentes ſceleris, &c. Erichtho.*] Nomen veneficæ ſumptum ex Ovid. epiſt. Sapphus; *ut quam furialis Erichtho Impulit.* Maga (ut ait Apulejus lib. 2. Met. de Pamphile) primi nominis, & omnis carminis ſepulchralis magiſtra, quæ omnem iſtam lucem mundi ſideralis in ima Tartara & in vetuſtum chaos mergit.

509. *Artem.*] Necromantiam ſcil.

510. *Illi namque nefas, &c.*] Neque enim urbes aut tecta ſubibat; ſed ſepulchra.

513. *Cœtus audire ſilentum.*] Illa ſciebat jura inferorum abdita & operta

Nosse domos Stygias, arcanaque Ditis operti
Non Superi, non vita vetat. tenet ora profanæ
Fœda situ macies, cœloque ignota sereno.
Terribilis Stygio facies pallore gravatur,
Impexis onerata comis. si nimbus, & atræ
Sidera subducunt nubes, tunc Thessala nudis
Egreditur bustis, nocturnaque fulgura captat.
Semina fœcundæ segetis calcata perussit,
Et non letiferas spirando perdidit auras.
Nec superos orat, nec cantu supplice numen
Auxiliare vocat, nec fibras illa litanteis
Novit: funereas aris imponere flammas
Gaudet, & accenso rapuit quæ tura sepulcro.
Omne nefas Superi prima jam voce precantis
Concedunt, carmenque timent audire secundum.
Viventes animas, & adhuc sua membra regentes,
Infodit busto: fatis debentibus annos
Mors invita subit: perversa funera pompa

Ret-

terris, *res altas terra & caligine mersas*, quæ viventibus nosse nefas.

515. *Non vita vetat.*] Vivis enim illa nosse non licet. *Sulp.* *Profanæ.*] Erichthus.

516. *Cœloque ignota sereno.*] De die aut serena luce non uspiam visa.

517. *Stygio.*] Tristi, infernali.

519. *Sidera subducunt nubes.*] Obscurant Solem, Lunam, stellas. *Nudis.*] Vacuis quibus umbras expulerat. modo ꝟs. 5. 10. *vel* per Hypallagen, ipsa nuda.

520. *Nocturnaque fulgura captat.*] Divinationem ex ignibus nocturnis.

521. *Semina fœcundæ, &c.*] *Quacunque ingreditur, florentia proterit arva, Exuritque herbas.*

522. *Et non letiferas, &c.*] *Afflatuque suo populi urbesque, domosque Polluit.*

524. *Litanteis.*] Quibus dii placantur.

525. *Funereas aris imponere, &c.*] Sacris operari infernis, quæ accendebantur igne tantum è rogis rapto.

527. *Precantis.*] Hujus veneficæ.

528. *Carmenque timent, &c.*] Horrent quippe repetitam excantationem.

529. *Viventes animas, &c.*] Eos, quibus fata diuturnioris vitæ usuram erant largitura, illa interficit. Epod. 5. Horat. de Canidia.

531. *Perversa pompa.*] Quia in funere vestis pervertitur & mutatur. *Dorleans.* *Perversa funera pompa, &c.*] A sepulchris, præpostero pompæ ritu Erichtho refert cadavera defunctorum, quos ad vitam revocat, in necyomantiæ usum. *Sed & bustis & rogis reliquiæ quædam, & cadaverum præsegmina ad exitiabiles viventium fortunas petuntur.* Apul. 2. Met.

532. *Le-*

Rettulit à tumulis: fugêre cadavera letum.
Fumantes juvenum cineres, ardentiaque ossa
E mediis rapit illa rogis, ipsamque, parentes
Quam tenuêre, facem: nigroque volantia fumo
Feralis fragmenta tori, vestesque fluentes
Colligit in cineres, & olentes membra favillas.
Ast ubi servantur saxis, quibus intimus humor
Ducitur, & tracta durescunt tabe medullæ
Corpora; tunc omneis avidè desævit in artus,
Immersitque manus oculis: gaudetque gelatos
Effodisse orbes: & sicca pallida rodit
Excrementa manus: laqueum, nodosque nocenteis
Ore suo rupit: pendentia corpora carpsit,
Abrasitque cruces: percussaque viscera nimbis
Vulsit, & incoctas admisso sole medullas.
Insertum manibus chalybem, nigramque per artus
Stillantis tabi saniem, virusque coactum
Sustulit, & nervo morsus retinente pependit.

Et

532. *Letum.*] Alii leg. *lectum.* scil. funebrem.

533. *Fumantes juvenum, &c.*] Efficaciora scil. futura in suis veneficiis omnia, quod *fumantes*, quod *juvenum*, quod *ardentia*, quod *ipsis parentibus præreptam*, parentes autem filiorum rogum face accendebant.

536. *Feralis tori.*] Vel thorum feralem ipsam pyram vocat, in qua tanquam in thoro, mortuus imponebatur. *Hortens. Feralis fragmenta tori.*] Feretri, vestium, & membrorum reliquias semiustas.

538. *Ast ubi servantur saxis.*] Quod si quando incidat in corpora non cremata, sed Orientalium more, condita. *Humor Ducitur.*] Temperaturæ ille humor putrescens à calore ambientis educitur; quod in corruptione fit, *vel*, sanies aromatis elicitur.

539. *Ducitur.*] Educitur. *Tracta durescunt, &c.*] Extracta sanie, *vel*, per siccitatem contracta & arescente.

542. *Orbes.*] Oculos, vel sinus, in quibus oculi, ut supra ✠s. 216.

543. *Excrementa manus.*] Ungium sordes & præsegmina. *Hic irresectum sæva dente livido Canidia rodens pollicem.* Hor. 5. epod. *Nocenteis.*] Alii leg. *nocentis*, hoc est, strangulati, suspensi.

545. *Cruces.*] Saniem è crucibus. *Percussaque, &c.*] Madefacta nimbis & pluvia.

546. *Incoctas.*] Induratas.

547. *Insertum manibus, &c.*] Clavos ferreos, quibus fixi, qui in cruce pendebant, quod est προσηλῶσαι. Joh. 20. 25. *Hic nares & digiti, illic carnosi clavi pendentium, alibi trucidatorum servatus cruor, &c.* Apul. 2. Met. Cathenas, manicas. infra ✠s. 797.

548. *Coactum.*] Collectum, congelatum.

549. *Nervo morsus retinente pependit.*]

Mor-

Et quacunque jacet nudum tellure cadaver,
Ante feras, volucresque sedet: nec carpere membra
Vult ferro, manibusque suis, morsusque luporum
Expectat, siccis raptura è faucibus artus.
Nec cessant à cæde manus, si sanguine vivo
Est opus, erumpat jugulo qui primus aperto.
Nec refugit cædes, vivum si sacra cruorem,
Extaque funereæ poscunt trepidantia mensæ:
Vulnere sic ventris, non, quà Natura vocabat,
Extrahitur partus, calidis ponendus in aris.
Et quoties sævis opus est, ac fortibus umbris,
Ipsa facit manes: hominum mors omnis in usu est.
Illa genæ florem primævo corpore vulsit,
Illa comam lævâ morienti abscîdit ephebo.
Sæpe etiam caris cognato in funere dira
Thessalis incubuit membris: atque oscula fingens,
Truncavitque caput, compressaque dentibus ora

Laxa-

Mordicus pependit studio avellendi, sicubi nervus retineret quod illa dentibus corripuerat.

550. *Et quacunque jacet, &c.*] Ita emendavimus pro *quodcunque*. Ubicunque cadaver est, ibi ipsa ante vultures. *Grotius.*

551. *Ante feras.*] Antevertit feras & alites.

552. *Morsusque luporum, &c.*] Sed expectat mors. lup. ad majorem in veneficiis efficaciam. *Et ossa ab ore rapta jejunæ canis.* Epod. 5. Hor. *Et extorta dentibus ferarum trunca calvaria.* Apul. 3. Met.

554. *Nec cessant, &c.*] Neque cædi abstinet, si quando opus sit ad funesta sacra sanguine recens emisso, aut extis adhuc palpitantibus.

556. *Nec refugit cædes.*] Hic versus cum sequente deest in Ms. P. Forte & hoc ex emendatione Lucani, aut Argentariæ Pollæ. *Grotius.*

558. *Vulnere sic ventris.*] Per vulnus extrahit utero partum, quem aris imponat.

560. *Et quoties sævis opus est.*] Ubi opus est cruentis umbris; ibi ipsa interficit aliquem, cujus manes suscitet.

561. *Hominum mors, &c.*] Ad alia facinora alia utitur morte, cujusque ætatis: modo ephebi comas posituri, modo adolescentis primævo in flore juventæ.

562. *Florem primævo, &c.*] Lanuginem efflorescentem.

564. *Sæpe etiam caris, &c.*] Sæpe sub prætextu extremi osculi (de quo vide quæ ad ✠s. 710. lib. 3.) cognatis morientibus caput aliqua parte imminuit, præmordit linguam, insusurravit mandatum ad inferos. *Sagæ istæ ora mortuorum demorsicant: eaque sunt illis artis magicæ supplementa.* Apul. 2. Met.

565. *Thessalis.*] Erichtho. *Fingens.*] Alii *figens*.

567. *Laxa-*

Laxavit: ſiccoque hærentem gutture linguam
Præmordens, gelidis infudit murmura labris,
Arcanumque nefas Stygias mandavit ad umbras.
Hanc ut fama loci Pompejo prodidit: alta
Nocte poli, Titan medium quo tempore ducit
Sub noſtra tellure diem: deſerta per arva
Carpit iter. fidi ſcelerum, ſuetique miniſtri
Effractos circum tumulos, ac buſta vagati
Conſpexêre procul prærupta in caute ſedentem,
Qua juga devexus Pharſalica porrigit Æmus.
Illa Magis, magicisque Deis incognita verba
Tentabat, carmenque novos fingebat in uſus.
Namque timens, ne Mars alium vagus iret in orbem,
Emathis & tellus tam multa cæde careret;
Pollutos cantu, dirisque veneſica ſuccis
Conſperſos, vetuit tranſmittere bella Philippos,
Tot mortes habitura ſuas, uſuraque mundi
Sanguine: cæſorum truncare cadavera Regum
Sperat, & Heſperiæ cineres avertere gentis,
Oſſaque nobilium, tantoſque acquirere manes.

Hic

567. *Laxavit.*] Aperuit.

568. *Gelidis infudit murmura, &c.*] Aliquid in ore mortui immurmuravit, quaſi negotium aliquod perferendum ad inferos arcanum mandaret. *Hortenſ.*

570. *Hanc ut fama loci, &c.*] Tandem aliquando ad ipſam veneficam tranſit; tempus & locum, in quo eam offendit; tum etiam quid moliretur refert. *Hortenſ. Pompejo.*] Sexto, Pompeji F. *Alta nocte.*] Concubia, media nocte qua Sol meridianus verſatur apud Antipodas.

573. *Miniſtri.*] Famuli Sexti Pompeji.

575. *Sedentem.*] Veneficam Erictho.

576. *Porrigit.*] In planum extendit. *Æmus.*] Mons Thraciæ, qui noſtro aliiſque autoribus pro monte Theſſaliæ uſurpatur. uti dictum eſt ad ✠ſ. 680. l. 1.

577. *Illa Magis, &c.*] Illa ſolicita ne alio transferretur bellum civile, adeoque ipſa careret uſu ac fructu tot cadaverum, meditabatur carmina & artes quibus retineret illud in Theſſalia.

580. *Emathis.*] Theſſalia.

582. *Tranſmittere bella.*] In alias terras transferre. *Philippos.*] Urbem Thraciæ. quæ tamen confunditur cum Pharſalo uti adnotatum eſt ad ✠ſ. 680. lib. 1.

583. *Tot mortes habitura ſuas.*] Cadaveribus & fuſo hic multarum gentium ſanguine ad ſua veneficia uſura.

584. *Regum.*] Pompejo auxilium ferentium, *vel* principum.

585. *Heſperiæ.*] Italæ.

586. *Tantoſq; acquirere manes.*] Tantorum

Hic ardor, solusque labor, quid corpore Magni
Projecto rapiat, quos Cæsaris involet artus.
Quam prior affatur Pompeji ignava propago.
O decus Hæmonidum, populis quæ pandere fata,
Quæque suo ventura potes devertere cursu,
Te precor, ut certum liceat mihi noscere finem,
Quem belli fortuna paret. non ultima turbæ
Pars ego Romanæ, Magni clarissima proles;
Vel dominus rerum, vel tanti funeris hæres.
Mens dubiis percussa pavet, rursusque parata est
Certos ferre metus. hoc casibus eripe juris;
Ne subiti, cæcique ruant: vel numina torque,
Vel tu parce Deis, & Manibus exprime verum.
Elysias resera sedes, ipsamque vocatam,
Quos petat è nobis, Mortem tibi coge fateri.
Non humilis labor est: dignum, quod quærere cures,
Vel tibi, quò tanti præponderet alea fati.

Im-

torum heroum manes suæ potestati atque impetio subjicere.

587. *Hic ardor, &c.*] Jam dudum gessit ac spe fruitur, meditata, quæ Pompeji, quæ Cæsaris occisi rapiat membra.

589. *Pompeji.*] Supta ℣. 420.

590. *O decus Hæmonidum, &c.*] Petitoria oratio Sexti Pompeji. Orditur à captatione benevolentiæ ac persona veneficæ, dum illi præscientiam rerum tribuit, & plura etiam quam homini tribui debeant. *Hortens.* *Decus Hæmonidum.*] Thessalarum celebertima. *Populis quæ pandere fata.*] Quæ futura præscite, impedireque ne eveniant, potes. *Quid ars magica valeat efficere, vide quæ nos ad Senecæ Medeam*, ℣. 753.

591. *Devertere.*] Duo illi maximè adscribit, fatorum præscientiam, & potestatem impediendi fata. *Hortens.*

595. *Vel dominus rerum.*] Si vicerit pater. *Vel tanti funeris.*] Si occubuerit pater. *Hæres.*] Erat tamen Pompeji fil. minor natu.

596. *Dubiis percussa pavet.*] Exitus incerta. *Rursusque parata est, &c.*] Parata utique omnes perferre casus, cetti modo sint ptiusque explorati.

597. *Hoc casibus eripe juris.*] Tu casibus iis præripe hanc in me potestatem, ne improvisi ruant in me jam ante à te edoctum.

598. *Vel numina torque.*] Compelle superos & extorque ex illis rerum certitudinem: vel exprime verum ex aliquo Manium. *Hortens.*

599. *Manibus exprimere verum.*] Carminibus & veneficiis coge ut verum prædicant.

600. *Elysias resera sedes, &c.*] Aut mitte Deos; atque per Necromantiam evoca manes ex Elysiis campis. sive malis ipsam Mortem muneris sui præsciam. De Elysiis campis vide quæ nos ad Senecæ Troada. ℣. 942.

603. *Vel tibi.*] *Emphatice.* *Quo tanti, &c.*] Quo se inclinet belli hujus fortuna & victoria.

604. *Le-*

Impia lætatur vulgata nomine fama
Thessalis, & contra: Si fata minora moveres,
Pronum erat, ô juvenis, quos velles (inquit) in actus
Invitos præbere Deos. conceditur arti,
Unam cùm radiis presserunt sidera mortem,
Inseruisse moras: &, quamvis fecerit omnis
Stella senem, medios herbis abrumpimus annos.
At simul à prima descendit origine mundi
Causarum series, atque omnia fata laborant
Si quicquam mutare velis, unoque sub ictu
Stat genus humanum: tunc, Thessala turba fatemur,
Plus Fortuna potest. sed si prænoscere casus
Contentus, faciles aditus, multique patebunt
Ad verum: tellus nobis, ætherque, chaosque,
Æquoraque, & campi, Rhodopeaque saxa loquentur.
Sed pronum, cùm tanta novæ sit copia mortis,

Ema-

604. *Lætatur vulgata, &c.*] Gaudet artis suæ & nominis gloria apud Romanos celebrata.

605. *Si fata minora moveres.*] Si unius cujuslibet aut singulorum fata vel proferri vel mutari posceres: hoc quidem in nostra potestate esset, valet quippe ars nostra seni jam morti ab omnibus sideribus destinato vitam prorogare: & contra, longæ vitæ addictum, in medio ætatis cursu tollere.

608. *Cum radiis presserunt.*] Id veneficio nostro donatur, ut quum constellatio alicujus præfixerit certum mortis momentum, eam extrahamus, contemptis omnibus sideribus. *Hortens. Presserunt.*] Constituerunt mortem alicui. *Sulpit.*

611. *At simul à prima, &c.*] Verum fata illa majora è serie & ordine causarum ab æterno disposita non est artis nostræ mutare; & plus in iis valet una Fortuna quam nostræ omnium Thessalarum artes.

612. *Omnia fata laborant.*] Omnia obstant & periclitantur. *Sulpit.*

613. *Unoque sub ictu.*] Periculo & casu.

615. *Sed si prænoscere, &c.*] Sed ad eventus belli præscientiam expedita & multiplex nobis patet ratio.

617. *Tellus nobis.*] Geomantia; ex signis raptim in terra factis. *Ætherque.*] Acromantia ex avium volatu, ex ventis, & imbribus, *vel* Pyromantia; ex fulgure, fulmine & igne. *Chaosque.*] Necromantia, evocata ab inferis umbra. Chaos, hiatus & vorago æternæ noctis, id est, mortis. confusa rerum moles lib. 1. ✝s. 74.

618 *Æquoraque.*] Hydromantia; ex aqua. *Et campi, &c.*] Aruspicina, ex observatione extorum in victimis & pecudibus camporum & montium. *Rhodopeaque saxa.*] Rhodope Thraciæ mons est.

619. *Sed pronum, &c.*] Expeditissimam tamen omnium rationem copia

 cada-

Emathiis unum campis attollere corpus,
Ut modò defuncti, tepidique cadaveris ora
Plena voce sonent: ne membris sole perustis
Auribus incertum feralis strideat umbra.
Dixerat: & noctis geminatis arte tenebris,
Mœstum tecta caput squalenti nube, pererrat
Corpora cæsorum, tumulis projecta negatis.
Continuò fugêre lupi, fugêre revulsis
Unguibus impastæ volucres, dum Thessala vatem
Eligit, & gelidas leto scrutata medullas
Pulmonis rigidi stantes sine vulnere fibras
Invenit, & vocem defuncto in corpore quærit.
Fata peremtorum pendent jam multa virorum,
Quem superis revocasse velit. si tollere totas
Tentasset campis acies, & reddere bello:
Cessissent leges Erebi, monstroque potenti
Extractus Stygio populus pugnasset Averno.
Electum tandem trajecto gutture corpus
Ducit, & inserto laqueis feralibus unco,
Per scopulos miserum trahitur, per saxa cadaver
Victurum: montisque cavi, quem tristis Erichtho
Damnârat sacris, alta sub rupe locatur.
Haud procul à Ditis cæcis depressa cavernis

In

cadaverum in Thess. campis affert Necromantiam: quorum unius umbra excitanda est.

621. *Modo defuncti.*] E cujus recens cæsi ore distincta & liquida vox percipiatur.

624. *Arte tenebris.*] Incantatione.

626. *Tumulis, &c.*] Insepulta.

628. *Vatem.*] Cadaver vaticinio aptum.

629. *Gelidas leto, &c.*] Explorans cui sint integerrima vocis organa.

632. *Fata peremtorum, &c.*] Incertum est, quis è tanta cadaverum strue in vitam sit revocandus.

634. *Tentasset campis acies.*] Quod si tentasset omnes cæsos vitæ & prælio restituere: oportuit inferorum leges de suo jure cedere: nec citra naturæ dedecus, potensque prodigium, tot vitæ restituti in pugnam rediissent.

637. *Trajecto gutture.*] Cujus guttur ipsa unco trajecerat. *Grotius.*

640. *Victurum.*] In vitam reditu-rum.

641. *Damnarat sacris.*] Damnatum destinarat magicis sacris.

642. *Haud procul, &c.*] Specus dehiscentis in præceps ad Tartarum prope profundæ, sylva taxea opacæ, unde evo-

canda

In præceps subsedit humus: quam pallida pronis
Urget silva comis, & nullo vertice cœlum
Suspiciens, Phœbo non pervia taxus opacat.
Marcentes intus tenebræ, pallensque sub antris
Longa nocte situs, nunquam, nisi carmine factum,
Lumen habet. non Tænareis sic faucibus aër
Sedit iners, mœstum mundi confine latentis,
Ac nostri: quò non metuunt emittere manes
Tartarei reges. nam quamvis Thessala vates
Vim faciat fatis, dubium est, quod traxerit illuc
Aspiciat Stygias, an quod descenderit, umbras.
Discolor, & vario furialis cultus amictu
Induitur, vultusque operitur crine soluto,
Et coma vipereis substringitur horrida sertis.
Ut pavidos juvenis comites, ipsumque trementem
Conspicit, exanimi defixum lumina vultu:

Poni-

canda erat umbra, descriptio; qualem vide apud Virg. 6. Æneid. Senec. OEd. ℣s. 530. & Statium 4. Theb.

644. *Comis.*] Inclinatis ramis.

645. *Phœbo.*] Solis radiis impenetrabile nemus è funesta taxo obumbrat. *Taxus.*] Arbor venenata, à qua toxica, quasi taxica dicta sunt. *Sulpitius.*

646. *Pallens situs.*] Squalor ac lanugo in ipsis arboribus.

648. *Non Tænareis sic faucibus.*] Non adeo obscura est vallis Tænarea, unde ad inferos aditus. Vide Statium lib. 2. Theb. *Non Tænareis, &c.*] Tænarus, antrum ad radicem promontorii Maleæ in Laconia: ubi propter vastum hiatum, tetrum vaporem atque auditum strepitum descensus ad inferos patere credebatur. *Tænareas etiam fauces, alta ostia Ditis.* Virg. 4. Georg. Senec. Herc. Fu. ℣s. 661. *Aër iners.*] Obscurus, immotus, crassus. *Sulpit.*

649. *Mœstum mundi.*] Terminus, inter Inferos & nos.

650. *Quo non metuunt, &c.*] In quem Tænarum, *vel* in quam specum veneficæ Erichthus, reges inferni non dubitant emittere umbras, tanquam in locum vitæ mortisque medium, ambiguum.

652. *Dubium est, quod traxerit.*] Num evocarit huc umbram: an ipsa ad imos manes descenderit, id quod sequens versus declarat. *Hortens.*

655. *Operitur.*] Mss. P. & T. *vultusque aperitur crine remoto.* Hactenus scil. velaverat vultum crine: nunc eum nudat, quo sit terribilior. nam sequitur: *Et coma vipereis substringitur horrida nodis.* Grotius. *Operitur crine soluto.*] Grotius leg. *aperitur crine remoto.* sed minus probe. In sacris enim operiebantur, simulque promittebant capillos. *Nudis humeris infusa capillos* Medea. Ovid. 7. Metam.

656. *Et coma vipereis, &c.*] Serta adhibet viperis implicita, furiarum more. *Tibi hæc cruenta serta texuntur manu, Novena quæ serpens ligat.* Med. Senec.

657. *Juvenis comites.*] Sexti P.

660. *Jam*

Ponite, ait, trepida conceptos mente timores:
Jam nova, jam vera reddetur vita figura.
Ut quamvis pavidi poßint audire loquentem.
Si verò Stygiosque lacus, ripamque sonantem
Ignibus ostendam, si me præsente videri
Eumenides possent, villosaque colla colubris
Cerberus excutiens, & vincti terga Gigantes;
Quis timor ignavi metuentes cernere manes?
Pectora tunc primum ferventi sanguine supplet
Vulneribus laxata novis: taboque medullas
Abluit: & virus largè lunare ministrat.
Huc quicquid fetu genuit Natura sinistro
Miscetur. non spuma canum, quibus unda timori est,
Viscera non lyncis, non diræ nodus hyænæ
Defuit, & cervi pasti serpente medulla:

Non

660. *Jam nova, jam vera, &c.*] Responsa dabit hic sub forma humana eademque placidissima vere sibi restitutus, quem vel timidissimi non horreatis.

662. *Si vero Stygiosque lacus.*] Quod si vobis ostendi possent horrenda quotquot in inferno sunt; non tamen esset vobis metuendum, me præsente, quam illa timent. *Ripamque sonantem.*] Pyriphlegethonta, lacus igneos Tartarum ambientes.

663. *Si me præsente videri.*] *Me præstante* rescriptum erat in Ms. T. quod probo. *Grot.*

664. *Eumenides.*] Furiæ. libro 7. ✝ſ. 778. *Villosaque colla colubris.*] *Stygius canis, cujus sordidum tabo caput Lambunt colubræ: viperis horrent jubæ.*

665. *Vincti terga Gigantes.*] Terræ filii, qui Diis bellum inferre ausi à Jove fulminati in Tartarum dejiciebantur, catenis manus post terga revincti.

666. *Quis timor, ignavi, &c.*] Si ego ostenderem vobis omnia horrenda, quæ in inferno sunt, non esset vobis metuendum: quippe manes metuunt me præsentem. *Sulpit.*

667. *Pectora tunc primum, &c.*] Quibus artibus mortuo animam restituerit, & quæ monstra rerum ad id adhibuerit, nunc ostendit. *Hortens. Supplet.*] Implet.

668. *Laxata novis.*] Aperta ad recipiendum novum sanguinem.

669. *Virus large lunare ministrat.*] Spumam ceu salivam lunarem magnæ in magicis efficaciæ supra ✝ſ. 105.

670. *Sinistro miscetur.*] Infelici, monstroso & damnato. *qualia multa enumerat.*

671. *Canum, quibus unda timori est.*] Rabidorum. namque & ipsi canes rabidi, & ii quos momordere, horrent aquæ conspectum. Plin. lib. 8. cap. 40. *Nec formidatis auxiliatur aquis.* Ovid.

672. *Nodus hyænæ.*] Spina. Hyænæ collum & juba continuitate spina porrigitur. Plin. lib. 37. cap. 10.

673. *Cervi pasti serpente medulla.*] Cervi spiritu serpentes è latebris extrahunt, cornu elidunt & vorant. atque

hinc

Non puppim retinens, Euro tendente rudentes,
In mediis echeneis aquis, oculique draconum,
Quæque sonant feta tepefacta sub alite saxa:
Non Arabum volucer serpens, innataque rubris
Æquoribus custos pretiosæ vipera conchæ:
Aut viventis adhuc Libyci membrana cerastæ,
Aut cinis Eoa positi Phœnicis in ara.
Quò postquàm viles, & habentes nomina pestes
Contulit: infando saturatas carmine frondes,
Et, quibus os dirum nascentibus inspuit, herbas
Addidit, & quicquid mundo dedit ipsa veneni:
Tunc vox Lethæos cunctis pollentior herbis
Excantare Deos, confundit murmura primùm
Dissona, & humanæ multùm discordia linguæ.
Latratus habet illa canum, gemitusque luporum.

Quod

hinc juvenescere creduntur. ἔλαφος, διὰ τῶ ἑλκεῖν ὑπὸ ὄφεις. Solin. 32. cap. Plin. lib. 11. cap. 83. vide quæ nos ad Martial. epigr. 29. lib. 12.

674. *Puppim retinens, &c. echeneis aquis.*] Pisciculus, qui carinis adhærens, naves retinere creditur: unde & nomen ἔχειν τὰς νῆας. Remora. in veneficiis quoque infamis, &c. Plin. lib. 9. cap 15. & lib. 32. cap. 1. *Ruant venti licet, sæviant procellæ, &c.*

675. *Oculique draconum.*] Quibus melle tritis inuncti, oculi redduntur impavidi adversus nocturnas imagines.

676. *Quæque sonant feta, &c.*] Ætites, in aquilæ nido repertus lapillus, quasi prægnans, quassus quippe sonat. Plin. lib. 19. cap. 3. Aliis Gagates.

677. *Volucer serpens.*] Iaculus serpens, qui se ex arborum ramis vibrat. lib. 9. vs. 720. & Plin. lib. 8. cap. 23.

678. *Æquoribus custos pretiosæ vipera conchæ.*] Vipera in mari Erythræo, quæ conchas in quibus uniones sive margaritæ nascuntur observat.

679. *Membrana cerastæ.*] Exuvium serpentis. de quo Plin. lib. 8. cap. 23. & Nicander in Theriacis. *Squamea Cyniphei tenuis membrana chelydri*, Ovid. 7. Metam. noster lib. 9. vs. 716. & 851.

680. *Phœnicis in ara.*] Avis unicæ, & cujus ætate confectæ seque cremantis cineribus nova oritur. Plin. lib. 10. cap. 2. Ovid. Metam. 15.

681. *Quo postquam viles, &c.*] Ibi ad hunc specum, ista rerum monstra coëgit, quas *pestes* Lucanus nuncupat, κατ' αὔξησιν. *Hortens. Et habentes nomina.*] Suspicor legendum *nec habentes nomina*, sic enim Ovidius, quem noster imitatus. Metam. 7. *His & mille aliis postquam sine nomine rebus Propositum inst. &c.* quadrabit simul cum præcedenti *viles.* ut *vile & sine nomine vulgus. Pestes.*] Venena & monstra.

682. *Saturatas.*] Excantatas.

683. *Os dirum, &c.*] Suum ipsius Erichthus.

687. *Dissona, & humanæ.*] Dissona, aliena à voce humana, composita sc. ex omnibus sonis, cantibus, sibilis, ululatibus, &c.

691. *Illi-*

Quod trepidus bubo, quod strix nocturna queruntur,
Quod strident ululantque feræ, quod sibilat anguis
Exprimit, & planctus illisæ cautibus undæ,
Silvarumque sonum, fractæque tonitrua nubis.
Tot rerum vox una fuit. mox cætera cantu
Explicat Hæmonio, penetratque in Tartara lingua.
Eumenides, Stygiumque nefas, pœnæque nocentum,
Et Chaos innumeros avidum confundere mundos,
Et Rector terræ, quem longa in secula torquet
Mors dilata deum, Styx, &, quos nulla meretur
Thessalis, Elysios, cœlum, matremque perosa
Persephone, nostræque Hecates pars ultima, per quam
Manibus & mihi sunt tacitæ commercia linguæ:
Janitor & sedis laxæ, qui viscera sævo
Spargis nostra cani: repetitaque fila sorores
Fracturæ: tuque ô flagrantis portitor undæ

Jam

691. *Illisæ cautibus undæ.*] Non *cantibus*. hanc etiam lectionem probant Mss. omnes. Sonum enim dicit illum inter alios, quem fluctus edunt impacti scopulis. Et propriè hic ponitur *planctus*: ut, *plangunt littora fluctus.*

693. *Tot rerum vox, &c.*] Clausula horrendarúm vocum, quibus in necromantia venefica utebatur. *Hortens.*

694. *Penetratque in Tartara lingua.*] Exauditur ab inferis excantatio ejus. *Sulpit.*

695. *Eumenides.*] Invocatio furiarum, & quantum rerum damnatarum est apud inferos; ut in vota & preces adsint; ut corpus positum ad canendum eventura, animent. *Hortens. Eumenides, Stygiumque nefas, &c.*] Sic Sibylla 6. Æneid. Virgil. *Dii quibus imperium est animarum, umbræque silentes, Et Chaos & Phlegethon, &c.* Et Medea Senec. *Vos precor vulgus silentum, vosque ferales deos. Atque Chaos cæcum, &c.*

696. *Chaos innumeros.*] Lib. 1. ỳs. 47.

697. *Rector terræ, &c.*] Pluto, Dis. Jupiter Stygie cui in sortitione regni Saturni contigit terra infera, cui vitæ tædium.

698. *Styx.*] Palus infetorum.

699. *Thessalis.*] Venefica. *Elysios, cœlum.*] Supra ỳs. 600. *Matremque perosa Persephone.*] Ad superos redire nolens degustatis mali punici granis 7. *Nec repetita sequi curet Proserpina matrem.* Virg. 1. Georg.

700. *Nostræque Hecates.*] Hecate, quæ in cœlo Luna, in terris Diana, in inferis es Proserpina: cujus beneficio mihi cum diis Manibus, murmuris commercia & colloquia.

701. *Tacitæ commercia linguæ.*] Murmurantis & susurrantis. Nam veneficis intima familiaritas fuit cum Hecate & Tisiphone. *Hortens.*

702. *Janitor.*] Cerbere, *κρέας βορῶν*, id est, *carnem vorans*, inferni janitor, umbrarum terror.

704. *Fracturæ.*] Grotius legendum autumat *Tracturæ*, hoc est, Parcæ iterum neturæ fila, quæ semel absolveratis, & revo-

Jam lassate senex ad me redeuntibus umbris:
Exaudite preces, si vos satis ore nefando,
Pollutoque voco, si nunquàm hæc carmina fibris
Humanis jejuna cano, si pectora plena
Sæpe dedi, & lavi calido prosecta cerebro:
Si quis, qui vestris caput, extaque lancibus infans
Imposuit, victurus erat, parête precanti.
Non in Tartareo latitantem poscimus antro,
Assuetamque diu tenebris, modò luce fugata
Descendentem animam: primo pallentis hiatu
Hæret adhuc Orci. licet has exaudiat herbas
Ad manes ventura semel. Ducis omina nato
Pompejana canat noti modò militis umbra,
Si bene de vobis civilia bella merentur.
Hæc ubi fata caput, spumantiaque ora levavit,
Aspicit astantem projecti corporis umbram,
Exanimes artus, invisaque claustra timentem
Carceris antiqui. pavet ire in pectus apertum,

Visce-

revocaturæ in vitam cadaver hoc. *Portitor undæ, &c.*] Charon, Stygis & Pyriphlegetontis portitor.

705. *Jam lassate senex.*] Aversio ad Charontem, quem crebrò trajiciendo lassatum fingit, propter laboris perpetui assiduitatem. *Hortens. Jam lassate senex, &c.*] Vehendis ultro citroque umbris, quas ego evoco.

706. *Nefando.*] Diris carminibus & carne humana depasto.

707. *Si nunquam, &c.*] Quin gustaverim prius carnem humanam.

708. *Pectora plena, &c.*] Prægnantis mulieris; *vel* alvo extracti fœtus, ut supra ỽs. 558. & ỽs. seq.

709. *Prosecta cerebro.*] Exta quæ Diis prosecentur.

710. *Si quis, &c.*] Si extractum alvo infantem & mox victurum aris vestris imposui. *Lancibus infans, &c.*] Vasis, quæ in sacris exta exciperent.

712. *Non in Tartareo, &c.*] Non peto ut redeat umbra diu retenta in imo Tartaro: sed recenter emissa, nec dum à Charonte transvecta, ita, ut licet, carmine meo & veneficiis excitetur, non tamen nisi semel Styga trajiciat.

716. *Ducis omnia nato.*] Umbra militis sui & modo defuncta canat Sexto patris sua fata & eventum.

717. *Noti modo militis umbra.*] Ms. P. & TH. & R A. *nostri modo militis umbra.* Recte. *Grotius.*

718. *Si bene de vobis, &c.*] Si modo in beneficium vestrum & rem cedant bella civilia.

721. *Invisaque claustra, &c.*] Trepidantem redire, è libertate qua frui jam cœperat in pristinum corporis carcerem, δίμας, σῆμα.

722. *Carceris antiqui.*] In quo paulò ante anima condita fuerat. *Hortensius.*

724. *Ab*

Visceraque, & ruptas letali vulnere fibras.
Ah miser, extremum cui mortis munus iniquæ
Eripitur, non posse mori. miratur Erichtho
Has fatis licuisse moras, irataque morti
Verberat immotum vivo serpente cadaver:
Perque cavas terræ, quas egit carmine, rimas
Manibus illatrat, regnique silentia rumpit.
Tisiphone, vocisque meæ secura Megæra,
Non agitis sævis Erebi per inane flagellis
Infelicem animam? jam vos ego nomine vero
Eliciam, Stygiasque canes in luce superna
Destituam: per busta sequar, per funera custos,
Expellam tumulis, abigam vos omnibus urnis.
Teque Deis, ad quos alio procedere vultu
Ficta soles, Hecate, pallenti tabida forma,
Ostendam, faciemque Erebi mutare vetabo.
Eloquar immenso terræ sub pondere, quæ te

Con-

724. *Ah miser.*] Commiseratio poëtæ. *Extremum, &c.*] Cui negatur libere in morte mori. *Cui mortis munus iniquæ.*] Imo: *cui mortis munus iniquè Eripitur, non posse mori.* Quomodo habent Mss. R. A. & T. *Grotius.*

726. *Has fatis licuisse moras.*] Quod licuerit animæ tamdiu detrectare imperium suum non extemplo corpus ingressæ.

727. *Vivo serpente cadaver.*] Flagello anguineo. more furiarum. *Angue ter excusso, &c. vivo manus aëra verberat hydro.* Statius & Senecæ Megæra in Thyeste.

728. *Perq; cavas terræ.*] Carminibus enim effecerat, ut terra se in hiatum diduceret, per quem cum manibus colloquia misceret. *Hortens. Egit carmine.*] Aperuit, rimas agere fecit.

729. *Manibus illatrat, &c.*] *Graviore manes voce & attonita ciet.* OEdip. Sen. vs. 568. *Atque hic Tiresias nondum adventantibus umbris, Testor ait, &c.* Stat. Theb. *Regnique silentia rumpit.*] Nam cum apud inferos nulla vox ab umbris audiatur, Erichtho eò vocem immittit. *Hortens.*

730. *Tisiphone.*] Furiæ. *Vocisque meæ secura.*] Negligens, non obsecuta meæ voci.

731. *Erebi per inane.*] Per regionem umbrarum, exilem Plutonis domum.

732. *Jam vos ego nomine, &c.*] Non vos ut prius Eumenidas, Erinnys, ultrices pœnarum ciebo: sed infernas & Stygias canes: sed ἁρπυίας, μεγάλοιο Διὸς κυνὰς Apollonius lib. 2. atque ita excitatas detinebo in luce neque ad inferos reverti patiar.

734. *Per funera custos.*] Custos sepulchrorum unde vos arcebo.

736. *Teque Deis, &c.*] Teque, Hecate, exhibebo Diis spectandam nativo vultu, quo palles apud inferos.

739. *Eloquar immenso, &c.*] Referam

quam

Contineant, Ennæa, dapes, quo fœdere mœstum
Regem noctis ames, quæ te contagia passam
Noluerit revocare Ceres. tibi pessime mundi
Arbiter immittam ruptis Titana cavernis,
Et subito feriêre die. Paretis? an ille
Compellandus erit, quo nunquam terra vocato
Non concussa tremit, qui Gorgona cernit apertam,
Verberibusque suis trepidam castigat Erinnym,
Indespecta tenet vobis qui Tartara; cujus
Vos estis superi; Stygias qui pejerat undas?
Protinus astrictus caluit cruor, atraque fovit
Vulnera, & in venas extremaque membra cucurrit.

Per-

quam vili cibo vescaris apud inferos. Δηλονότι ταῦτα ἐστὶν Ἑκάτης βρώματα, ἅ φησὶν οὗτος μαινίδας καὶ τριγλίδας. Antiphanes apud Athenæum lib. 7. cap. 18..

740. *Ennæa.*] Proserpina; ab Enna Siciliæ opp. ubi rapta est à Plutone. *Quo fœdere mœstum, &c.*] Incesto, erat enim filia Jovis & Cereris. Ceres autem ipsa filia Saturni & Opis.

741. *Contagia passam, &c.*] Cibi infernalis. Ascalaphi enim judicio cum insimulata esset gustasse apud inferos VII. grana mali punici, incisa est omnis spes revertendi ad superos.

742. *Tibi pessime mundi, &c.*] Gigantes Θεομάχους, imo Tartaro emissos solurosque tibi injiciam, inferorum & tenebrarum rex; teque in lucem, quam horres, extraham. vel per terram carmine meo fatiscentem immittam tibi solis radios.

744. *Paretis?*] Meis scil. carminibus magicis? an alius gravior ac truculentior accersendus erit, qui te cogat parere jussui meo? *Ille Compellandus erit.*] Dæmogorgon Deorum princeps, sive Demiurgus ille sit, (Platonis) Deus summus, omnium rerum creator, cujus nomen arcanum & ineffabile inter cætera Deorum nomina citare nefas, nisi summa urgente necessitate. Ita Tiresias in necyomantia 1. Theb. Stat. *Scimus enim & quicquid dici noscique timetis, Et turbare Hecaten, ni te Tymbrae vererer, Et triplici mundi summum, quem scire nefastum est; Illum sed taceo.*

745. *Quo nunquam, &c.*] Cujus nomine vel citato, terra concutitur.

746. *Qui Gorgona cernit apertam.*] Qui clypeum in quo Medusæ caput est homines convertens in lapides, sine periculo cernit, ipse Demogorgon omni Gorgone quam cæteri timent, superior.

748. *Indespecta tenet vobis qui Tartara.*] Omnium scil. firmamentum, anima mundana, inaccessum incolens & Tartari abyssum summæ profunditatis, quo visus vester pertendere non valuit. *Cujus Vos estis superi.*] Qui vobis loco est inferior.

749. *Stygias qui pejerat undas.*] Neque legi adstrictus, ut timeat pejerare Stygem, quod cæteri Dii horrent. supra ℣. 378.

750. *Protinus astrictus, &c.*] Sic minata auditur venefica intratque anima cadaver.

Percussæ gelido trepidant sub pectore fibræ:
Et nova desuetis subrepens vita medullis,
Miscetur morti. tunc omnis palpitat artus:
Tenduntur nervi: nec se tellure cadaver
Paulatim per membra levat, terraque repulsum est,
Erectumque simul. distento lumina rictu
Nudantur. non dum facies viventis in illo,
Jam morientis erat. remanet pallorque rigorque;
Et stupet illatus mundo. sed murmure nullo
Ora astricta sonant. vox illi, linguaque tantùm
Responsura datur. dic, inquit Thessala, magna,
Quod jubeo, mercede mihi: nam vera locutum
Immunem toto mundi præstabimus ævo
Artibus Hæmoniis: tali tua membra sepulcro,
Talibus exuram Stygio cum carmine silvis,
Ut nullos cantata magos exaudiat umbra.
Sit tanti vixisse iterum: nec verba, nec herbæ
Audebunt longæ somnum tibi solvere Lethes,
A me morte data. tripodas, vatesque deorum

Sors

752. *Trepidant.*] Palpitant vitalia.

756. *Terraque repulsum est.*] Repente erigit se in pedes.

757. *Distento lumina rictu.*] Sinus oculorum aperiuntur. Catachresis in *rictu*. Sunt qui *nictu* legant.

759. *Jam.*] Alii leg. *Sed*; quid si, *Nec.* facies non erat viventis plane, nec tamen mortui, sed semivivi, intermortui.

760. *Murmure nullo.*] Compresso ore nondum vocem emittit.

761. *Ora adstricta.*] Nullam adhuc vocem edebat. *Tantum, &c.*] Ad interrogata veneficæ, non ultro secutura & libera.

763. *Nam vera locutum, &c.*] In æternum præstabo te liberum si modo vera referas, ne quis te magus in vitam revocet, tuamque interpellet quietem.

765. *Artibus Hæmoniis.*] Thessalicis veneficiis. *Tali tua, &c.*] Docet quibus artibus & qua ratione id præstabit.

766. *Talibus sylvis.*] Tali ligno rogum in quo comburaris, instruam, additis diris & horrendis carminibus, ut umbra tua excantata, omnes magos facile contemnat, & ad eorum veneficia obsurdescat. *Hortens. Talibus silvis.*] Lignis incantatis.

769. *Lethes.*] Quietæ pacis. Lethe fingitur amnis apud inferos, cujus aqua pota rerum oblivionem inducit.

770. *Tripodas, vatesque, &c.*] Phœbades & Deorum vates consulti, non reddunt oracula dilucidè, sed ambagibus suis, dubios & incertos auditores dimittunt. *Hortens.*

771. *Sors.*]

Sors obſcura tenet. certus diſcedit, ab umbris
Quiſquis vera petit, duraque oracula mortis
Fortis adit. ne parce, precor. da nomina rebus,
Da loca, da vocem qua mecum fata loquantur.
Addidit & carmen, quo, quicquid conſulit, umbram
Scire dedit. Mœſtum fletu manante cadaver;
Triſtia non equidem Parcarum ſtamina, dixit,
Reſpexi, tacitæ revocatus ab aggere ripæ:
Quod tamen è cunctis mihi noſcere contigit umbris,
Effera Romanos agitat diſcordia manes,
Impiaque infernam ruperunt arma quietem.
Elyſias alii ſedes, ac Tartara mœſta
Diverſi liquêre duces: quid fata pararent,
Hi fecêre palàm. triſtis felicibus umbris
Vultus erat. vidi Decios, natumque, patremque,
Luſtrales bellis animas, flentemque Camillum,
Et Curios; Syllam de te Fortuna querentem.

Deplo-

771. *Sors.*] Reſponſum ſive oraculum obſcurum. *Tripodas, &c. Sors obſcura tenet.*] Oraculorum reſponſa incerta ſunt & ambigua. Necromantia vera & certa refert. de tripode vide quæ ad ỳſ. 81. ſup.

772. *Oracula mortis.*] Manes conſultos, necromantiam.

773. *Fortis adit.*] Fortis & intrepidus ex mortuis oracula petit. *Ne parce precor.*] Precor ne verearis vera proloqui. *Da nomina rebus.*] Ede fata nominatim, hoc loco, voce clara.

775. *Addidit & carmen.*] Et alio carmine præparavit umbram, præſtititque illi facultatem ſciendi quæcunque interrogarentur.

776. *Mœſtum fletu, &c.*] Umbra lacrymis effuſis reſpondit.

777. *Triſtia non equidem, &c.*] Non datum eſt mihi novæ umbræ nec dum Stygem tranſvectæ, plane ſcire quid parent fata: quod vero ex aliis umbris noſſe licuit, pandam.

779. *Quod tamen è cunctis, &c.*] Glareanus, deſiderari hic verbum aliquod dicit: aut *dicam*, aut ſimile quid.

780. *Effera Romanos, &c.*] Civilis hujus belli furor ad Romanorum umbras devenit. quarum alias felices ex Elyſio pulſas interturbata quiete: alias impias ex imo Tartaro ruptis catenis fugientes, Elyſium capeſſentes novis ſceleſtis cedentes. inf. 790. adverti teſtari quid fata parent.

783. *Diverſi.*] Ex diverſis emigrantes locis.

786. *Luſtrales bellis animas.*] Expiatorias, eorum ſcil. qui ſe pro exercituum ſalute devoverant in bellis contra Samnites, lib. 2. ỳſ. 308. *Camillum.*] Lib. 2. ỳſ. 544.

787. *Curios.*] Curium Dentatum, hominem continentiſſ. pauperem, ſed auro Samnitum incorruptum, qui Pyrrhum Italia expulit, de Lucanis & Sabinis triumphavit l. 1. ỳſ. 169. *Syllam*

de te

Deplorat Libycis perituram Scipio terris
Infaustam sobolem. major Carthaginis hostis,
Non servituri mœret Cato fata nepotis.
Solum te Consul depulsis prime tyrannis
Brute pias inter gaudentem vidimus umbras.
Abruptis Catilina minax, fractisque catenis
Exultat, Mariique truces, nudique Cethegi.
Vidi ego lætantes popularia nomina Drusos;
Legibus immodicos, ausosque ingentia Gracchos.
Æternis chalybum nodis, & carcere Ditis
Constricta plausêre manus: camposque piorum
Poscit turba nocens. regni possessor inertis

Pal-

de te Fortuna querentem.] De quo vide librum 2. ỳs. 139. & deinceps, qui cum ubique Fortuna usus fuisset secunda, se Felicem cognominavit, filium Faustum. ut lib. 2. ỳs. 221. cujus tamen umbra de fortunæ iniquitate queritur ob partes patricias à Cæsare oppressas, in quibus & filius suus Faustus cum suis interceptus periit, orta inter exercitus dissensione.

788. *Scipio terris, &c.*] Scipio Æmilianus vel Africanus deplorat L. Scipionem Pompeji socerum periturum in Africa, quam ipse debellaverat supra ỳs. 311.

789. *Major Carthaginis hostis, &c.*] Cato Major (qui ficis ex Africa advectis & in senatu delatis, omni suæ de quacunque re sententiæ adjecit: *Videri sibi & delendam Carthaginem*) mœret fata Catonis Minoris, qui ne dominatum Cæsaris videret, sibi mortem conscivit Uticæ lib. 2. ỳs. 247. & deinceps. & supra ỳs. 311.

791. *Consul depulsis, &c.*] L. Junius Brutus regum exactor, primus cum Tarquinio Collatino Consul fruitur læta spe Cæsaris olim interficiendi à sua progenie M. & D. Brutis.

793. *Catilina minax.*] Seditiosus Reip. ruinam molitus. notus vel pueris è Salustio. *Catenis.*] Quibus vinctus erat in Tartaro.

794. *Mariique truces.*] C. Marius libro 2. ỳs. 69. & deinceps; cum fratre M. & filio. *Nudique.*] Silius It. *Ipse humero exertus gentili more, &c.* *Nudique.*] Lib. 2. ỳs. 543. *Cethegi.*] Catilinariæ conjurationis socii.

795. *Popularia nomina Drusus.*] Liv. Drusus trib. pl. populi & sociorum favorem emeriturus legem Agrariam & frumentariam perferre conatus est, & Socios ad spem civitatis erexit domi suæ postea occisus.

796. *Ausosq; ingentia Gracchos.*] Tib. & C. Gracchi fr. Trib. pl. seditionibus vexarunt Remp. promulgatis legibus Agraria, Frumentaria, Judiciaria.

797. *Æternis chalybum nodis.*] Ferreis vinculis in Tartaro coërciti Gracchi & cæteri.

798. *Plausere manus.*] Gratulati discordiæ & tumultui Reip. quia similes curæ, nec ipsa in morte recedunt. *Camposque piorum.*] Damnatorum manes poscunt sibi Elysium, ut novis è bello civili advenis locus sit.

799. *Regni possessor, &c.*] Pluto laxat Tartara lib. 3. ỳs. 17. & parat arma in pœ-

Pallentes aperit sedes, abruptaque saxa
Asperat, & durum vinclis adamanta, paratque
Pœnam victori. refer hæc solatia tecum,
O juvenis, placido manes, patremque, domumque,
Expectare sinu, regnique in parte serena
Pompejo servare locum. nec gloria parvæ
Sollicitet vitæ: veniet quæ misceat omneis
Hora duces. properate mori, magnoque superbi
Quamvis è parvis animo descendite bustis,
Et Romanorum manes calcate Deorum.
Quem tumulum Nili, quem Tybridis abluat unda,
Quæritur, & ducibus tantùm de funere pugna est.
Tu fatum ne quære tuum cognoscere: Parcæ,
Me reticente, dabunt: tibi certior omnia Vates
Ipse canet Siculis genitor Pompejus in arvis:

Ille

in pœnas nocentum, saxa prærupta & obtusa asperat, adamantinas catenas refingit.

802. *Victori.*] Cæsari & suis libertatis Reip. oppressoribus.

803. *Patremque, domumque.*] Cæsarianis Tartara parari Pompejo Pompejanisque Elysium.

804. *Regniq; in parte serena.*] In campo Elysio.

805. *Nec gloria parvæ, &c.*] Neque solicitus invideas Cæsari victori vitæ superstitis moram, brevem utique futuram; ut qui intra quadriennium in vestrum ordinem redigetur, & ipse cæsus ad vos descender.

807. *Hora duces.*] Fatalis: qua acerrime inter se confligent Cæsariani & Pomp. *Properate mori, &c*] Vos igitur libentes fatis obviam ite, qui, utcunque magni funeris pompa destituti fueritis; apud inferos tamen calcabitis umbras victrices, vos patriæ libertatis propugnatores in Elysio beati sub pedibus videbitis illos patriæ oppressores in imo Tartaro cruciatos.

809. *Romanorum manes calcate Deorum.*] Jul. Cæsaris & insequentium Imperatorum, per ἀποθέωσιν in Martio campo solenni funere relatorum in numerum Deorum, cujus pompam vide apud Herodianum lib. 4.

810. *Quem tumulum Nili.*] Et cum tellus æqua recludatur victori victisque; de modo tamen & loco omnis hæc est disceptatio uter in litore Ægyptio prope Nilum; uter in campo Martio ad Tiberim sit comburendus. illud Pompejo, hoc Cæsari continget. *Abluat unda.*] *Alluat* Ms. P. rectius. *Grot.*

811. *Ducibus tantum, &c.*] De ea re solum quæstio est, uter circà Nilum, hoc est, uter in Ægypto; rursum uter circà Tybrim Romæ exhalabit animam. *Hortens.*

812. *Tu.*] Sexte.

813. *Tibi certior omnia Vates.*] Umbra patris tui in somnis tibi apparens in Sicilia ostendet tibi tua fata, *venturaque bella, Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem, Expediet.* Fictio poëtica.

814. *Pompejus in arvis.*] *Oris* Ms. P.

Ille quoque incertus, quò te vocet, unde repellat,
Quas jubeat vitare plagas, quæ sidera mundi.
Europam miseri, Libyamque, Asiamque timete:
Distribuit tumulos vestris fortuna triumphis.
O miseranda domus, toto nihil orbe videbis
Tutius Emathia. Sic postquam fata peregit;
Stat vultu mæstus tacito, mortemque reposcit.
Carminibus magicis opus est, herbisque, cadaver
Ut cadat, & nequeunt animam sibi reddere fata
Consumto jam jure semel. Tum robore multo
Extruit illa rogum: venit defunctus ad ignes:
Accensa juvenem positum strue linquit Erichtho,
Tandem passa mori. Sextoque ad castra parentis
It comes: & cœlo lucis ducente colorem,
Dum ferrent tutos intra tentoria gressus,
Jussa tenere diem densas nox præstitit umbras.

M. AN-

quod rectum puto. *Undis* babebat Ms. R. A. *Grotius.*

817. *Europam miseri, Libyamq;, &c.*] Nulla orbis pars erit vobis tuta; nulla vestra clade & ruina vacabit. Pater cadet circa Libyam in litore Alexandrino: filii; Cneius, in Europa, ad Mundam in Hispania, à Cæsare victus, Sextus, in Asia, interceptus ab Antonianis militibus interibit. Ita funera vestra dividentur in tres orbis partes à patre Pompejo triumphatas. *Pompejos juvenes Asia atque Europa, sed ipsum Terra tegit Libyes: si tamen ulla tegit. Quod mirum toto si spargitur orbe? jacere Uno non poterat tanta ruina loco.* Martial. epist. 7. lib. 1. *Et quasi non posset tot tellus ferre sepulchra, Divisit cineres.* Petron. Arbit. de Pompejo, Crasso, Cæsare.

819. *Toto nihil orbe, &c.*] E Thessalica enim clade elapsi omnes.

820. *Fata.*] Eventum belli, & Pompejorum fata. *Peregit.*] Mortuus iste in vitam revocatus.

821. *Mortemq; reposcit.*] Rursus mori petit.

822. *Carminibus magicis, &c.*] Reddendus jam morti ope veneficæ, cujus arte evocatus fuerat factusque juris sui, neque enim in jam semel defunctum Parcæ jus habuerunt.

824. *Robore multo, &c.*] E ligno pyram struit, juvenemque vitæ modo restitutum comburit.

828. *Cœlo lucis ducente colorem.*] Illucescentem jam Auroram Erichtho carminibus suis inhibuit tardavitque, donec Sextus cum suis in castra rediisset.

I. *Seguier,*

M. ANNÆI LUCANI

CIVILIS BELLI, SIVE PHARSALIÆ, LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM.

Septimus ut Magni narravit somnia, plorat
Fata Ducis, mox turba omnis sibi prælia poscit:
Censet idem cupidus facundo Tullius ore:
Dux dat id invitus: scribit tum dira poëta
Prodigia, instructas acies, factura Ducumque
Verba suis animos, & prælia gesta, fugamque:
Invehitur posthæc in te sævissime Cæsar,
Damnans Pharsali completos sanguine campos.

Segnior Oceano, quàm lex æterna vocabat,
Luctificus Titan nunquam magis æthera contra
Egit equos, currumque polo rapiente retorsit:
Defectusque pati voluit, raptæque labores
Lucis:

1. Segnior, &c.] Pugnam Pharsalicam Poëta narraturus, initium ducit à Chronographia, hoc est ab exortus diei descriptione, quo prælium inituri erant. *Hortensius.* *Segnior Oceano.*] Tardior quam æterna motus lege erat permissum, Sol ex Eoo mari videbatur oriri: vultu mœstior quam alias contra primi motoris cursum niti, quasi in ortum reverti à rapida contrarii cursus vertigine victus. libro 1. ꝟs. 543.

2. *Luctificus Titan.*] Sol, sive dies ille fatalis, qui exercitibus Romanis luctum & calamitatem allaturus erat.

3. *Retorsit.*] Contrà mundum, à quo tamen ab ortu in occasum raptus fuit. *Hortens.*

4. *Defectusque pati voluit.*] Tanquam Eclipsin passurus deficere & laborare

 cœpit.

Lucis: & attraxit nubes, non pabula flammis,
Sed ne Thessalico purus luceret in orbe.
At nox felicis Magno pars ultima vitæ
Sollicitos vana decepit imagine somnos.
Nam Pompejani visus sibi sede theatri
Innumeram effigiem Romanæ cernere plebis,
Attollique suum lætis ad sidera nomen
Vocibus, & plausu cuneos certare sonanteis.
Qualis erat populi facies, clamorque faventis,
Olim cùm juvenis, primique ætate triumphi
Post domitas gentes, quas torrens ambit Ibērus,
Et quæcunque fugax Sertorius impulit arma,
Vespere pacato, pura venerabilis æquè
Quàm currus ornante toga, plaudente Senatu,

Sedit

cœpit. *Raptæque labores.*] Interventu enim lunæ laborat Sol, ac lux nobis aufertur.

5. *Attraxit nubes.*] Aliud signum, cur Sol horruerit videre instantem cladem. *Hortens. Pabula flammis.*] Lib. 1. ℣s. 415.

6. *Ne Thessalico purus, &c.*] Ne puris conspicuus radiis pugnæ Thessalicæ interesset.

7. *Nox.*] Pompejus per quietem sibi visus est theatrum à se extructum ingredi, applaudente populo & multis ornare spoliis templum Veneris victricis. Quo insomnio partim confirmatus est, partim territus, metuens ne Cæsari, qui ad Venerem genus suum referebat, gloriam ipse adferret. Plutarch. & Appian. & Florus. *Felicis Magno.*] Namque exinde prospera Pompeji fortuna deficere *ruere & sublapsa referri* cœpit.

9. *Pompejani, &c.*] A Pompejo extructi ad formam illius quod in Mitylene viderat. sed augustioris & capacioris. Tacit. lib. 14. & Plin. lib. 7. cap. 3. & lib. 36. cap. 15.

12. *Cuneos certare, &c.*] Spectatores, in ordinibus graduum ad formam cunei in angustum à fronte contractorum, sedentes. vide Lips. de Amphith. 13. & Buling. de Circo cap. 34. *Certare sonanteis.*] Certatim applaudere.

13. *Qualis erat populi facies.*] Quali lætitia plausuque exceptus fuerat olim ex Hispania reversus, & de Sertorio triumphans ante legitimam ætatem permissu senatus.

14. *Juvenis.*] Annos 24. natus.

15. *Quas torrens, &c.*] Hispanas. libro 4. ℣s. 23.

16. *Quæcunque, &c.*] Lib. 2. ℣s. 549. *Fugax Sertorius.*] Exul & fugitivus ex urbe & Italia in Hispanias, quas ad arma concitavit. Proscriptus ergò in ulteriore Hispania bellum ingens excitavit. *Hortens.*

17. *Vespere pacato.*] Hispania, ad Occidentem sita. *Pura venerabilis, &c.*] Non minus conspicuus clarusve toga candida & pura, qua etiam dum novus pene tyro & primas juventutis metas ingressus induebatur, quam picta illa & palmata qua triumphant consules.

18. *Plaudente Senatu.*] *Emphatice.* Senatu scil. triumphum indulgente, atque

Sedit adhuc Romanus eques. Seu fine bonorum
Anxia venturis ad tempora læta refugit:
Sive per ambages solitas contraria visis
Vaticinata quies, magni tulit omina planctus:
Seu vetito patrias ultrà tibi cernere sedes,
Sic Romam fortuna dedit. Ne rumpite somnos,
Castrorum vigiles, nullas tuba verberet aures.
Crastina dira quies, & imagine mœsta diurna
Undique funestas acies feret, undique bellum.
Unde pares somnos populi; noctemque beatam?
O felix, si te vel sic tua Roma videret.
Donassent utinam Superi, patriæque, tibique
Unum, Magne, diem, quo fati certus uterque
Extremum tanti fructum caperetis amoris.
Tu velut Ausonia vadis moriturus in urbe:
Illa rati semper de te sibi conscia voti

Hoc

que applaudente juveni Pompejo equiti, necdum ordinis Senatorii.

19. *Eques Romanus.*] Nondum Senatorii ordinis; quod nemini antea contigerat, ut eques Rom. juvenis XXIV. annos natus, ante legitimam ætatem permissu totius Senatus triumpharet. *Hortens. Seu fine bonorum, &c.*] Seu (inquit poëta somnii hujus causam anquirens) mens rerum lætarum adesse finem rata, per quietem recurrit ad solatium præsentium malarum ex memoria præteritarum.

21. *Sive per ambages, &c. Seu vetito patrias, &c. Sic Romam, &c.*] Sive, quod non raro fit, ut somnia repræsentent contrarium. ita hic Pompejo oblatus est plausus pro planctu; sive, cum non daretur Pompejo exinde Romam videre, voluit fortuna eam ab illo cerni; per quietem & somnii imaginem.

22. *Omina.*] Præsentiones magnorum malorum. *Hortens.*

24. *Ne rumpite somnos, &c.*] Apostrophe pathetica ad stationarios castrorum vigiles, ut cum silentio excubias agant, neque buccinæ vigilias distinguentis sonitu Pompejo somnum & somnium interrumpant: cum crastina dies abunde calamitatum sit allatura.

28. *Unde pares somnos populi.*] O utinam populo Rom. similis somnus & nox tam beata contingeret, qua te vicissim adspiceret ille talem, qualis tibi visus es per Insomnium! *Grotius, vel*, unde tibi alius ejusmodi somnus imaginem populi referens concilietur, felici utique, si te vel ita somniantem Roma videret?

30. *Donassent, &c.*] O abunde felicem utrumque, si & Pompejo & Romæ, quamvis cladis suæ futuræ certis, unius diei moram indulsissent Dii, qua supremis mutui amoris officiis, extremis osculis & salutatione fruerentur.

33. *Tu velut Ausonia, &c.*] Tu proficisceris in bellum fiducia victoriæ plenus, & quasi è prælio Romam reversurus & in urbe moriturus.

34. *Illa rati semper, &c.*] Roma assueta

Hoc scelus haud unquam fatis hærere putavit,
Sic se dilecti tumulum quoque perdere Magni.
Te misto flesset luctu, juvenisque, senexque,
Injussusque puer: lacerasset crine soluto
Pectora femineum, ceu Bruti funere, vulgus.
Nunc quoque tela licet paveant victoris iniqui,
Nuntiet ipse licet Cæsar tua funera, flebunt:
Sed dum tura ferent, dum laurea serta Tonanti.
O miseri, quorum gemitus edere dolorem,
Qui te non pleno pariter planxère theatro.
Vicerat astra jubar, cum misto murmure turba
Castrorum fremuit, fatisque trahentibus orbem,
Signa petit pugnæ. miseri pars maxima vulgi

Non

sueta votis certis de te tuisque victoriis eandem jam fiduciam conceperat. neque enim putavit tam crudele fatum tibi impendere ut prælio victus fugeres, ut alibi quam in patria caderes, spoliareturque ipsa tuo busto & tumulo.

35. *Fatis.*] Transfert calamitatis caussam in fata, quibus ita visum fuit; ut ita misere post hanc unam adversam pugnam, tantus vir, princeps Reipubl. extingueretur. *Hortens.*

37. *Te misto flesset luctu.*] Quod si tibi contigisset in patria mori; quam solenni omnis ordinis, sexus, ætatis, luctu & pompa funebri elatus fuisses.

38. *Injussusque puer.*] Scal. conjicit leg. *Investisque puer.*

39. *Bruti funere.*] T. Brutum liberatorem urbis, exactorem Tarquinii matronæ Rom. defunctum luxerunt per annum, ut parentem & violatæ pudicitiæ vindicem.

40. *Nunc quoque tela, &c.*] Et nunc vel invito Cæsare victore deflebunt te: idque in publica lætitia ac victoriæ gratulatione.

42. *Sed dum thura ferent, &c.*] Et tamen hac parte miseri, quod non publico luctu & planctu conceptum de te dolorem profiteri & persequi datur: sed illum alta mente supprimere, concoquere, & gemitu tantum testari. Nonnulli leg. *odere*, verum *edere*, hoc est, suppressere, concoxere. *Thura ferent, &c.*] Id quod in publico luctu & lætitia ob victoriam partam fieri solebat. *Hort.*

45. *Vicerat astra jubar.*] Sol oriens obscuraverat astra. *Cum misto murmure turbæ, &c.*] Pompejus pugnæ periculum formidabat, statuebatque tempore & inopia atterere & debellare homines armis invictos. Neque tamen diutius licebat illi per suorum & sociorum præcipitantiam tam salutari frui consilio. Milites ocium, socii moram, principes ambitum ducis increpabant. Sic præcipitantibus fatis, prœlio sumpta est Thessalia, & urbis, imperii, generis humani fata commissa sunt. Plut. & Florus.

46. *Fremuit.*] Dicit turbam castrensem fremuisse, pugnæque signa poposcisse, & Pompeji cunctationem incusasse. *Hortens. Trahentibus orbem.*] In perniciem.

47. *Signa petit pugnæ.*] Signum apud Romanos pugnæ committendæ erat paludamentum purpureum seu coccinum supra Prætorium expansum.

48. *Non*

Non totum visura diem, tentoria circum
Ipsa ducis queritur, magnoque accensa tumultu
Mortis vicinæ properanteis admovet horas.
Dira subit rabies: sua quisque, ac publica fata
Præcipitare cupit: segnis, pavidusque vocatur,
Ac nimium patiens soceri Pompejus, & orbis
Indulgens regno, qui tot simul undique gentes
Juris habere sui vellet, pacemque timeret.
Nec non & reges, populique queruntur Eoi
Bella trahi, patriaque procul tellure teneri.
Hoc placet, ô Superi, cùm vobis vertere cuncta
Propositum, nostris erroribus addere crimen.
Cladibus irruimus, nocituraque poscimus arma:
In Pompejanis votum est Pharsalia castris.
Cunctorum voces Romani maximus auctor
Tullius eloquii, cujus sub jure, togaque
Pacificas sævus tremuit Catilina secures,
Pertulit, iratus bellis, cùm rostra forumque
Optaret, passus tam longa silentia miles.
Addidit invalidæ robur facundia causæ.

Hoc

48. *Non totum visura diem.*] Interitura ante noctem.

50. *Mortis vicinæ.*] Rutgersius legit, *Morti vicinæ.* lib. 1. Var. lect. cap. 12. *Admovet.*] Accelerat.

53. *Soceri Pompejus.*] Cæsaris. *Et orbis indulgens regno.*] Arguebatur segnis & à dignitate ad ambitionem declinans bellum protrahere, quo diutius cum imperio esset & tantis tamque illustribus imperaret viris. Appellabatur *Agamemnon, rex regum,* &c. Plut. & App.

55. *Pacemque timeret.*] Ne pace confecta imperium deponere cogeretur.

58. *Hoc placet, ô Superi, &c.*] Conquestio poëtæ expostulantis, cur ita Diis visum sit ut eos, quos errore cœcos in perniciem missuri sint, etiam cladis suæ authores argui veliut.

61. *In Pompejanis votum est Pharsalia castris.*] Dimicatio de rerum summa in campis Pharsalicis à Pompejanis expetitur votis ardentissimis.

62. *Cunctorum voces Romani, &c.*] Omnium nomine Pompejum allocutus est Cicero, dono quodam (ut ait Quintilianus) providentiæ genitus, in quo totas vires suas eloquentia experiretur, qui Consul nefarios Catilinæ Rempub. evertere aggressi conatus, prudentia advertit, consilio suppressit, autoritate extinxit.

63. *Jure, togaque.*] Scholiastes Juvenalis citat hoc, legitque *jure togato.*

65. *Iratus bellis.*] Iniquo ferens animo conciones suas & forenses causas destineri silereque inter bella.

67. *Addidit invalidæ robur.*] Causam

Hoc pro tot meritis ſolum te, Magne, precatur,
Uti ſe Fortuna velis, proceresque tuorum
Caſtrorum, regeſque tui cum ſupplice mundo
Affuſi, vinci ſocerum patiare rogamus.
Humani generis tam longo tempore bellum
Cæſar erit? meritò, Pompejum vincere lentè,
Gentibus, indignum eſt, à tranſcurrente ſubactis.
Quò tibi fervor abit? aut quò fiducia fati?
De Superis ingrate times? cauſamque Senatus
Credere Diis dubitas? ipſa ſua ſigna revellent,
Proſilientque acies. pudeat vidiſſe coactum.
Si duce te juſſo, ſi nobis bella geruntur,
Sit juris quocunque velint concurrere campo.
Quid mundi gladios à ſanguine Cæſaris arces?
Vibrant tela manus: vix ſigna morantia quiſquam
Expectat: propera, ne te tua claſſica linquant.
Scire Senatus avet, miles te, Magne, ſequatur,

An

ſam infirmam per ſe probabilem ſua facundia reddidit Cicero, de ineundo ſc. prælio. *Hortenſ.*

68. *Hoc pro tot meritis, &c.*] Fortuna ſupplex invitat, ut velis priſtina ſua & aſſueta benignitate uti.

71. *Affuſi.*] Ad genua tua proſtrati, more ſupplicum. *Hortenſ. Patiare rogamus.*] Facta tantum pugnæ copia.

72. *Humani generis, &c.*] Ab indigno; quaſi dicat, tam diu Cæſar humanas gentes bellis infeſtabit, ut nunquam ſit futurus illi finis bellandi. *Hortenſ.*

73. *Merito, &c.*] Gentes olim à te ſumma celeritate & quaſi in tranſcurſu devictæ, eædemque ſub te jam militantes queruntur, neque id injuria, tibi hanc tamdiu in manibus hærere victoriam.

76. *Superis ingrate times?*] Quorum propenſam benignitatem tot præliis victor expertus es.

79. *Si duce te juſſo.*] Non jubente. Poſſes & *juſto* ſcribere, id eſt legitimo. *Si duce te juſſo.*] Si tibi Senatus, non tu Senatui imperas, ſi te Senatus publicæ cauſæ & belli ducem creavit: permitte illi hoc juris ut ſuo arbitrio, ubi res, tempus, locus poſtulant, prælium conſerat.

80. *Sit juris quocunque velint.*] Imo *velim*, ut habent Mss. Loquitur autem Cicero, non ex ſua tantum, ſed & ex Senatus perſona. *Grotius.*

81. *Quid mundi gladios.*] Mora diſtines. *Arces? &c.*] Ne milites non imperium tuum morati, neque te cunctabundum expectantes revulſis ſignis prælium ineant. *vel*, ne te deſerant, atque à te deficiant.

84. *Scire Senatus avet.*] Utrum imperium hoc à Senatu delatum abſolute tibi arroges, tanquam ſub te Senatus militet: an æquam poteſtatem Senatui impertias.

85. *Re-*

An comes. Ingemuit Rector, sensitque Deorum
Esse dolos, & fata sua contraria menti.
Si placet hoc, inquit, cunctis, si milite Magno,
Non duce tempus eget, nil ultrà fata morabor.
Involvat populos una Fortuna ruina,
Sitque hominum magnæ lux ista novissima parti.
Testor Roma tamen Magnum, quo cuncta perirent,
Accepisse diem. potuit tibi vulnere nullo
Stare labor belli: potuit sine cæde subactum,
Captivumque ducem violatæ tradere Paci.
Quis furor, ô cæci, scelerum? Civilia bella
Gesturi, metuunt, ne non cum sanguine vincant.
Abstulimus terras, exclusimus æquore toto,
Ad præmaturas segetum jejuna rapinas
Agmina compulimus, votumque effecimus hosti,
Ut mallet sterni gladiis, mortesque suorum
Permiscere meis. belli pars magna peracta est

His,

85. *Rector.*] Pompejus. *Deorum esse dolos, &c.*] Et animo quasi calamitatem præsagiente timuit, ne furore & belli ardore divinitus incitata multitudo, ipsum adversus institutum, rationes, & consilia ad bellum traheret.

87. *Si placet hoc, inquit, &c.*] Si eo ventum sit imprudentiæ & vecordiæ, ut obsequio meo quam imperio & ductu Senatus uti malit: per me non stabit, quo minus sibi fata sua accersant.

89. *Involvat populos.*] *Epitrope.*

91. *Testor Roma.*] *Apostrophe. Magnum, quo cuncta perirent.*] Me fatalem hunc prælii diem non è mente mea instituisse, non approbasse; sed ab aliis mihi obtrusum atque imperatum tulisse.

92. *Potuit tibi vulnere nullo.*] Potuit sine sanguine Cæsar debellari, tempore & rerum inopia ad deditionem & pacis conditiones impulsus.

94. *Captivumque ducem, &c.*] Cæsarem captum in nostram potestatem redigere, ac tradere in pristinam pacem, quam ipse prior violavit. *Hortens.*

95. *Civilia bella.*] Quod contra factum oportuit, ut civili sanguini parceremus.

97. *Abstulimus terras.*] Hostem victum fugavimus. *Exclusimus æquore toto.*] Maria late tenent nostræ classes, hoste navibus destituto.

98. *Ad præmaturas, &c.*] Rei frumentariæ inops hostis, segetes vix dum maturas rapit.

99. *Votumque effecimus hosti.*] In necessitatem pugnæ & illam desperationem redegimus, ut ferro quam fame emori malint, modo non moriantur inulti.

101. *Belli pars magna, &c. multos in summa, &c. fortissimus ille est, &c.*] Bonam jam belli hujus partem transactam videtis; ubi vel tirones nostri pugnam deposcant. sed videant, ne per temeritatem

His, quibus effectum est, ne pugnam tiro paveret:
Si modo virtutis stimulis, iraque calore
Signa petunt. multos in summa pericula misit
Venturi timor ipse mali. fortissimus ille est,
Qui promtus metuenda pati, si comminus instent,
Et differre potest. placet hæc tam prospera rerum
Tradere Fortunæ? gladio permittere mundi
Discrimen? pugnare ducem, quàm vincere, malunt.
Res mihi Romanas dederas Fortuna regendas:
Accipe majores, & cæco in Marte tuere.
Pompeji nec crimen erit, nec gloria bellum.
Vincis apud Superos votis me Cæsar iniquis:
Pugnatur. quantum scelerum, quantumque malorum
In populos lux ista feret! quot regna jacebunt!
Sanguine Romano quàm turbidus ibit Enipeus!
Prima velim caput hoc funesti lancea belli,
Si sine momento rerum, partisque ruina

Casu-

tatem potius & insolentiam imperiti rerum atque recenti victoria nimis elati hoc faciant, quam consulto & ex vera fortitudine, quæ præcipit mediocritatem servandam in adeundis declinandisve periculis, hosti iraque indulgeamus fugam sternamusque potius aureum fugienti pontem, quam eum desperatum lacessamus. Multos timor in extremum periculum ex desperatione rapuit. Magis itaque fortes nos præstabimus hostem instantem differendo, quam si prompte & cum fiducia formidabilia aggressi manum conferamus.

107. *Hæc tam prospera, &c.*] Res prosperas adeo certas exponere aleæ fortunæ?

108. *Gladio permittere, &c.*] Cruento Marti, cujus alea anceps.

110. *Res mihi Romanas, &c.*] Apostrophe ad Fortunam.

111. *Majores.*] Auctiores factas auspiciis consiliisque meis. *Et cæco in Marte tuere.*] Et tu, si rem bello temerario contra consilia & prudentiam geri velis, ipsa geras.

112. *Pompeji nec crimen erit.*] Nec mihi crimini detur clades accepta belli non ex animo meo suscepti, nec laudi victoria, si qua eveniat.

113. *Vincis apud Superos, &c.*] Faciliores expertus es deos ad exaudienda vota tua ô Cæsar iniqua, ut qui sanguine civili rem discerni cupis; quam mea, qui cunctando rem restituere citra cruorem voluerim. Impetrasti pugnam.

115. *Quot regna, &c.*] Quot reges in servitutem rediget, si vincat, Cæsar?

116. *Enipeus.*] Thessaliæ fluv. lib. 6. ℣. 373.

117. *Prima velim caput.*] Utinam ego primus in bello cadam, modo id fiat sine partium mearum damno & calamitate.

118. *Sine momento.*] Motu, mutatione, aut calamitate. *Sulpit.*

119. Ne-

Caſurum eſt, feriat: neque enim victoria Magno
Lætior. aut populis inviſum, hac clade peracta,
Aut hodie Pompejus erit miſerabile nomen.
Omne malum victi, quod ſors feret ultima rerum,
Omne nefas victoris erit. Sic fatur, & arma
Permittit populis, frænoſque furentibus ira
Laxat: & ut victus violento navita Coro
Dat regimen ventis, ignavumque arte relicta
Puppis onus trahitur. trepido confuſa tumultu
Caſtra fremunt, animique truces ſua pectora pulſant
Ictibus incertis. multorum pallor in ore
Mortis venturæ eſt, facieſque ſimillima fato.
Adveniſſe diem, qui fatum rebus in ævum
Conderet humanis, & quæri Roma quid eſſet,
Illo Marte palàm eſt. ſua quiſque pericula neſcit,
Attonitus majore metu. quis littora ponto
Obruta, quis ſummis cernens in montibus æquor,

Æthe-

119. *Neque enim victoria.*] Neque enim victoria è civium ſanguine parta majori erit mihi lætitiæ quam mors.

120. *Aut populis inviſum, &c.*] Victor, invidia carere non potero, ut qui effuſo ſanguine civium vicerim: victus, utique miſer ero, cauſa damnabitur ex eventu. infra vſ. 260.

122. *Omne malum victi.*] Victi calamitas recidet in ſcelus & dedecus victoris.

123. *Sic fatur, &c.*] *Sed audi Plutarchum.* Illi, inquit, Domitius, ſcil. Favonius, Afranius & alii hæc dictitantes, Pompejum exiſtimationis retinendæ cupidum, amicorumque verecundia victum compulerunt, uti optimis conſiliis omiſſis, voluntates ipſorum & ſpes ſequeretur. Quod ſane vel navis gubernatorem haud æquum erat facere, multo minus tot gentium atque exercituum imperatorem, qui tanquam malus medicus cupiditatibus male ſanorum ducum indulſit, metuens ſcil. ne ſalutem afferendo moleſtus eſſet; *in vita Pompeji.*

125. *Coro.*] Corus, ventus qui adverſus Aquilonem flat ab occaſu ſolſtitiali. *Coro.*] Lib. 1. vſ. 406.

126. *Dat regimen ventis.*] Permittit.

129. *Ictibus incertis.*] Vario affectuum & conſiliorum impulſu.

130. *Mortis venturæ eſt.*] Ex mortis metu. *Fato.*] Morti.

131. *Adveniſſe diem, &c.*] Vident adeſſe diem & prœlium quo dimicabitur de rerum ſumma, reip. libertate, aut perpetua monarchia. in commune itaque timet quiſque de ſe ſecurus.

132. *Quid eſſet.*] Civitas ne libera manſura, an ſub unius imperium redigenda?

135. *Quis ſummis, &c.*] Cui enim vacet ſibi ſoli timere, cum videat univerſi machinam labaſcere ruereque, terris maria miſceri, & terras cælo?

139. *Nec*

Ætheraque in terras dejecto sole cadentem,
Tot rerum finem, timeat sibi? non vacat ullos
Pro se ferre metus: Urbi, Magnoque timetur.
Nec gladiis habuêre fidem, nisi cotibus asper
Exarsit mucro. tunc omnis lancea saxo
Erigitur: tendunt nervis melioribus arcus:
Cura fuit lectis pharetras implere sagittis.
Auget eques stimulos, frænorumque aptat habenas.
Si liceat Superis hominum conferre labores,
Non aliter, Phlegra rabidos tollente Gigantes,
Martius incaluit Siculis incudibus ensis:
Et rubuit flammis iterum Neptunia cuspis,
Spiculaque extenso Pæan Pythone recoxit,
Pallas Gorgoneos diffudit in ægida crines,
Pallenæa Jovi mutavit fulmina Cyclops.
Non tamen abstinuit venturos prodere casus

Per

139. *Nec gladiis, &c.*] Quin & tela, tanquam parum acuta in civium cædem, subigunt cotibus.

140. *Exarsit mucro.*] Splenduit. *Lancea saxo.*] Cuspis lanceæ retusa acuminatur cote subacta.

143. *Stimulos.*] Calcaria.

144. *Si liceat Superos, &c.*] *Si parva licet componere magnis.*

145. *Non aliter, Phlegra, &c.*] Ita, ubi Gigantes Diis bellum indicebant in Phlegræis campis, quos alii in Italia fuisse volunt, inter Cumas & Neapolim, alii in Macedonia, quod innuit poëta in *tollente*, hoc est, montibus congestis, Pelio super imposita Ossa, &c. erigente. *Phlegra.*] Phlegræi campi intrà Cumas jacent & Neapolim. *Hort.*

146. *Martius incaluit Siculis, &c.*] Sicula fornace recoxit Cyclops Martis frameam, Neptuni tridentem, Apollinis sagittas in Pythone conficiendo hebetatas, anguineos crines in capite Medusæ quos Pallas gestabat in ægide, scuto ceu lorica sua; fulmina quibus mox Jupiter usurus erat contra Gigantes apud Pallenen opp. Macedoniæ, quam & Phlegram olim dictam Stephanus ex Eudoxio tradit, & Eustathius in catalogo.

150. *Pallenæa, &c.*] Pallene enim est oppidum Macedoniæ seu Thraciæ, quod & Phlegra aliquando dictum fuit; *Fulmina* ergo *Pallenæa* vocat Poëta, vel quibus mox Jupiter apud Pallenen contrà Gigantes usus est. *Hort. Cyclops.*] Quispiam è ministris Vulcani: *Brontes aut Steropes aut nudus membra Pyracmon.*

151. *Non tamen abstinuit, &c.*] De prodigiis quæ Pompejo cladem portendebant, vide quæ fusius referunt Plut. in Pomp. & Cæs. vitis, Appian. lib. 2. de bello civ. Dio lib. 31. Cæs. comment. 3. Val. Max. l. 1. c. 6. Cn. *inquit Val. Max.* Pompejum Jupiter omnip. abunde monuerat, ne cum C. Cæsare ultimam belli fortunam experiri contenderet: Egresso à Dyrrhachio adversa agmini ejus fulmina jaciens, examinibus apum signa obscurando, subita tri-

stitia

Per varias Fortuna notas. nam Thessala rura
Cum peterent, totus venientibus obstitit æther:
Inque oculis hominum fregerunt fulmina nubes:
Adversasque faces, immensoque igne columnas,
Et trabibus mistus avidos typhonas aquarum
Detulit, atque oculos ingesto fulgure clausit.
Excussit cristas galeis, capulosque solutis
Perfudit gladiis, ereptaque pila liquavit:
Æthereoque nocens fumavit sulfure ferrum.
Nec non innumero cooperta examine signa,
Vixque revulsa solo, majori pondere pressum
Signiferi mersêre caput, rorantia fletu,
Usque ad Thessaliam Romana, & publica signa.

Ad-

stitia implicatis militum animis, nocturnis totius exercitus terroribus, ab ipsis altaribus hostiarum fuga, &c. die autem prœlii constat in delubris Deûm sua sponte signa conversa, &c. *Prodere.*] Significare variis portentis futuræ pugnæ eventum. *Hortens.*

153. *Obstitit æther.*] Terruit, ne procederent.

154. *Fregerunt fulmina nubes.*] Nubes refringebant fulmina in faciem & oculos adversos.

155. *Adversasque faces.*] Æther detulit ex adverso Meteora ignita λύχνυς instar facis in superiore parte accensos. *Immensoque, &c.*] Ignis perpendicularis exhalationes formam columnæ pyramidalis referentes; δόκοις, exhalationibus formam trabis repræsentantibus in longum porrectis.

156. *Avidos typhonas.*] Mss. habent *pythonas:* & exponunt scholiastæ, ignes forma serpentum. Fortè *siphonas* legendum. Plin. 11. 49. *Ex eodem genere & in longam veluti fistulam nubes aquam trahit.* Grotius. *Typhonas aquarum.*] Ventos vorticosos qui sine fulmine effringunt nubes; fulmina non ignita, Plin. lib. 2. cap. 48.

158. *Excussit cristas galeis.*] De effectibus istiusmodi fulminis subtilis, discutientis, & urentis, vide Philosophos meteorolog.

160. *Æthereoque nocens fumavit sulfure ferrum.*] Fulmine, quod sulfureæ est naturæ.

161. *Nec non innumero, &c.*] Vide quæ ad vs 132. supra.

162. *Vix revulsa solo.*] Signa vix è solo emovit signifer multa vi nixus & inclinatus, quod mali erat ominis. *Majori pondere pressum.*] Quo violentius extrahebat, hoc magis pronum caput in terram fuit. vel majori onere pressus, caput demittere cogebatur. *Hort. Sulp.*

163. *Rorantia fletu, &c.*] Maduere quasi fletu aut sudore simulachra deorum quæ secum ferebant Romani, adhuc publica, donec ea privati juris fecisset pugna Pharsalica.

164. *Publica signa.*] Anaphora est. nam vox *signa* præcessit eadem periodo, versu ante quarto. Dicit autem illa signa fuisse publica Populi Rom. usque ad pugnam Pharsalicam. Postea enim nulla in Cæsarem nisi privata arma. Similis locus Taciti: *Postquam Bruto & Cassio cæsis nulla jam publica arma.* Grot.

Admotus Superis discussa fugit ab ara
Taurus, & Emathios praeceps se jecit in agros;
Nullaque funestis inventa est victima sacris.
At tu, quos scelerum Superos? quas ritè vocasti
Eumenidas Caesar? Stygii quae numina regni?
Infernumque nefas? & mersos nocte furores?
Impia tam savè gesturus bella litasti?
Jam dubium monstrisne Deûm, nimióne pavori
Crediderint: multis concurrere visus Olympo
Pindus, & abruptis mergi convallibus Æmus,
Edere nocturnas belli Pharsalia voces,
Ire per Ossaeam rapidus Boebeïda sanguis:
Inque vicem vultus tenebris mirantur apertos,
Et pallere diem, galeisque incumbere noctem,
Defunctosque patres, & cunctas sanguinis umbras
Ante oculos volitare suos. sed mentibus unum

Hoc

165. *Admotus Superis, &c.*] Supra ad ℣ſ.152. & lib.1. ℣ſ. 613. Nunquam imminentis ruinae manifestiora prodigia, fuga victimarum, examina, insignes interdiu tenebrae. Florus lib.4 c.2.

167. *Nullaque funestis, &c.*] Quae litaret, aut victoriam significaret.

168. *At tu, quos scelerum Superos?*] Infestus ubique Caesari poëta Stygios illum Deos nefarii sceleris autores & Furias solicitasse insimulat; quem tamen Appianus refert nocte media perfectis sacris invocasse Martem, parentemque suam Venerem, templum Victoriae faventi vovisse, &c.

169. *Eumenidas.*] Furias sic dictas κατ' ἀντίφρασιν, quasi quidvis potius quam propitias & benignas. *Hortens.*

172. *Jam dubium monstrisne Deûm.*] Dubium est apparueritne illa an Panico timore perterrit sibi visi sint strepitu sus mo tenebras aperte videri facies suorum, pallere diem, tenebras circumfundi galearum nitori, parentum & consanguineorum umbras sibi ob oculos versari.

173. *Concurrere.*] Concertare, ut mons monti illideretur. *Sulpit.*

176. *Ossaeam Boebeida, &c.*] Lacum Thessaliae ad radicem Ossae. *Boebeïda.*] Mss. variant: Sed veram esse hanc lectionem, docet nos Strabo libri IX. *Grotius.*

177. *Mirantur apertos.*] Imò *opertos,* ut habet Mss. consensus. Vident alter alterius ora subitis tenebris obducta. *Grotius. Apertos.*] Insignes erant interdiu tenebrae, inquit, Florus.

178. *Incumbere.*] Circumfusam esse.

180. *Sed mentibus unum, &c.*] ... festo & impio f...

Hoc solamen erat, quòd voti turba nefandi
Conscia, quæ patrum jugulos, quæ pectora fratrum
Sperabat, gaudet monstris, mentisque tumultu,
Atque omen scelerum subitos putat esse furores.
Quid mirum, populos, quos lux extrema manebat
Lymphato trepidasse metu? præsaga malorum
Si data mens homini est, Tyriis qui Gadibus hospes
Adjacet, Armeniumque bibit Romanus Araxem:
Sub quocunque die, quocunque est sidere mundi,
Mœret, & ignorat causas, animumque dolentem
Corripit: Emathiis, quid perdat, nescit in arvis.
Euganeo, si vera fides memorantibus, Augur
Colle sedens, Aponus terris ubi fumifer exit,
Atque Antenorei dispergitur unda Timavi,
Venit summa dies, geritur res maxima, dixit:
Impia concurrunt Pompeji & Cæsaris arma.

Seu

181. *Voti turba nefandi.*] Omnia hæc de Pompejanis militibus intelligenda sunt, quos extrema lux verè manebat. Nec obstat illud; *Quod* patrum jugulos, &c. In utroque enim exercitu, tum in fratres, tum in omnes patria vincendi erant desideria. *Hortensius.*

185. *Quid mirum, &c.*] Quid vero mirum, si hi, cum loci, tum mortis vicina (in qua multa præscire sæpe datur) mente correpti futuram cladem præsagierint: cum & Romani passim in extremis orbis partibu[illegible]es, eo die mœsti fuerint, n[illegible]œroris causam scirent? [illegible]

186. *Lymph*[illegible] [illegible]6.

187. *Tyriis* [illegible] extre-
mæ Hispaniæ [illegible] oloni
[illegible]
[illegible] uv.
[illegible] quæ
[illegible] ibe

suam, pugna hac in Pharsalicis campis oppressam.

192. *Euganeo, &c.*] Patavii, C. Cornelius, divinandi scientia nobilis, cum eo die quo depugnatum est auguria observaret, primo tempus ipsum pugnæ notavit, idque iis qui aderant significavit: deinde ad observanda signa iterum conversus, divino quodam furore afflatus exiluit, vociferatus, *Vincis ô Cæsar, &c.* Plut. in Cæs. Patavini autem dicti sunt Euganei, Henetis & Trojanis oriun[illegible]

[illegible] *terris, &c.*] Aliis, urbs
[illegible]: Aliis, fluvius. Mihi
[illegible]e ex Suetonio in Tib.

[illegible] *rei Timavi.*] Fluv. in re-
[illegible]um, ad cujus fontem An-
[illegible]tofugus Patavium condi-
[illegible] Virg. 1. Æneid. *Dispergi-*
[illegible]eptem, *aliis novem* ostiis in
[illegible]reditus, qui tamen ipse ho-
[illegible]it.

Seu tonitrus, ac tela Jovis præsaga notavit:
Aëra seu totum discordi obsistere cœlo,
Prospexitque polos: seu lumen in æthere mœstum,
Solis in obscuro pugnam pallore notavit.
Dissimilem certè cunctis, quos explicat, egit
Thessalicum Natura diem: si cuncta perito
Augure mens hominum cœli nova signa notasset,
Spectari è toto potuit Pharsalia mundo.
O summos hominum, quorum Fortuna per orbem
Signa dedit, quorum fatis cœlum omne vacavit.
Hæc & apud seras gentes, populosque nepotum,
Sive sua tantum venient in secula fama,
Sive aliquid magnis nostri quoque cura laboris
Nominibus prodesse potest: cùm bella legentur,
Spesque metusque simul, perituraque vota movebunt:
Attonitique omnes veluti venientia fata,
Non transmissa legent, & adhuc tibi, Magne, favebunt.
Miles ut adverso Phœbi radiatus ab ictu

Descen-

197. *Seu tonitrus, &c.*] Sive illud è tonitru & fulminibus adverterit, sive è siderum dispositione, sive è tristi cœli, Solis, ætherisque facie. Fuit enim ille dies omnibus aliis dissimilis: quem si observassent periti ubique augures, non fuerat difficile cladem Pharsalicam in omni mundi parte sensisse.

198. *Aëra seu totum, &c.*] Sive animadvertit, cœlestia corpora pugnare cum mundo; ac recusare naturæ lege cursum suum torquere. *Hortens.*

199. *Prospexitque.*] *Perspexitque* habent omnes Mss. *Grotius.*

205. *O summos hominum.*] Lucanus *summos homines* vocat, quos Maro *Romanos rerum dominos. O summos hominum.*] O quanti erant Romani, quantæ supra alias omnes gentes Diis curæ; ut quorum rebus notandis signandisque universum cœlum intentum caverit.

207. *Hæc & apud, &c.*] Atque bella hæc ubi posteri acceperint vel fama vel ex historiarum monimentis, carminis forte hujus mei labore, si modo is sit qui vitalitatem mereatur: varie afficientur, spe bona solicitisque votis (sat scio) Pompejo favebunt. Neque enim legent audientve tanquam transacta & præterita, sed cum studio & affectu tanquam præsentia & eventura.

208. *Sua fama, &c.*] Quæ multis post sæculis in rebus humanis erunt, & ad posteritatem fama hujus pugnæ ac cladis perveniet. *Hortens.*

211. *Peritura vota movebunt.*] Id est, desiderabunt frustrà lectores, ut Pompejus victor futurus sit. *Sulpit.*

214. *Miles ut adverso, &c.*] Narrat Poëta, quo ordine Pompejus prior suam aciem instruxerit, & quos quibus cornibus præfecerit. *Hortens. Miles.*] Exercitus Pompeji qui importunitate omnium coactus contra animi sui sententiam

Descendens totos perfudit lumine colles,
Non temerè immissus campis: stetit ordine certo
Infelix acies. cornus tibi cura sinistri
Lentule, cum prima, quæ tum fuit optima bello,
Et quarta legione, datur: tibi numine pugnax
Adverso, Domiti, dextri frons tradita Martis.
At medii robur belli fortissima densant
Agmina, quæ Cilicum terris deducta tenebat
Scipio, miles in hoc, Libyco dux primus in orbe.
At juxta fluvios, & stagna undantis Enipeî,
Cappadocum montana cohors, & largus habenis

Pon-

tentiam & consilium pugnare, eduxit copias, aciem instruxit. *Adverso Phœbi.*] Orientis Solis radii à fronte percusserunt Pompejanos instructos, Cæsari autem ab ortu Sol aversus profuit.

215. *Perfudit lumine, &c.*] Proinde Cæsar ortum; Pompejus occasum tenebat. *Lumine colles.*] Armorum fulgore.

216. *Non temere immissus campis.*] Prudenter & optimo consilio instructus. Quippe nihil temere facturus Pompejus videbatur. *Appian.*

217. *Infelix acies.*] Iniquo fato cessura, & vincenda. *Cornus tibi cura, &c.*] Lentulo quidem dextrum cornu tribuit Appianus, quod Pompejo Plutarchus, uti sinistrum Domitio. Cæsar autem refert Pompejum præfuisse sinistro cornu, in quo erant legiones duæ, Prima & Tertia sub initio dissensionis à Cæsare traditæ ex S. C. Quod verisimilius est, ut validissimum exercitus firmamentum objiceretur Cæsari, qui erat in dextro cornu cum Sylla & decima legione.

219. *Pugnax.*] Quam pugnax fuerit iste L. Domitius (nam Cn. Domitius à Cæsare stetit mediamque aciem tenuit) vide quæ ad ✠ſ. 479. lib. 2.

220. *Adverso, Domiti.*] Recte. Namque Corfinii obsessus, à suis militibus Cæsari traditus & ab eo demissus. l. 2. Massiliensi classi præfectus & inde victus aufugit. lib. 3. hic victus cæsusque est. infra ✠ſ. 600. *Dextri frons, &c.*] Cornu dextrum.

221. *At medii robur, &c.*] Mediam aciem tuebatur Scipio Pompeji socer, cum 8. legionibus, quas secum habuerat in Syria cui præfuit. advocatus inde à Pompejo per literas. Adjuncta Cilicensi legione, & cohortibus quas ex Hispania traduxerat Afranius.

223. *Miles in hoc, &c.*] Hic militabat sub Pompejo, sed æquo classicorum & prætoris honore, pugnæ mox Pharsalicæ reliquias in Africam traduxit, atque ibi dux creatus est contra Cæsarem.

224. *At juxta fluvios, &c.*] Robur & fiducia belli in Italis erat. Sociorum copiæ hinc inde ad ostentationem prolatæ. Dextrum cornu muniverat Pompejus Enipeo amne, cui Cappadocas & Ponticos equites adjecisse videtur.

225. *Cappadocum, &c.*] Quorum regem fuisse Ariarathem, paulo antè demonstravimus. Ipsa regio montosa est, unde opinor poëtam Cappadocum *cohortem montanam* appellare; sive adeo, quod castra sua in collibus, unde descendebant, habuerint. *Hortens. Largus habenis.*] Laxis usus lotis.

Ponticus ibat eques. ſicci ſed plurima campi
Tetrarchæ, regeſque tenent, magnique tyranni,
Atque omnis Latio quæ ſervit purpura ferro.
Illuc, & Libye Numidas, & Creta Cydonas
Miſit: Itureis curſus fuit inde ſagittis:
Inde truces Galli ſolitum prodiſtis in hoſtem:
Illic pugnaces commovit Iberia cetras.
Eripe victori gentes, & ſanguine mundi
Fuſo, Magne ſemel, totos conſume triumphos.
Illo fortè die Cæſar ſtatione relicta,
Ad ſegetum raptus moturus ſigna, repentè
Conſpicit in planos hoſtem deſcendere campos,
Oblatumque videt votis ſibi mille petitum
Tempus, in extremos quo mitteret omnia caſus.
Æger quippe moræ, flagranſque cupidine regni,
Cœperat exiguo tractu civilia bella
Ut lentum damnare nefas. diſcrimina poſtquam

Adven-

227. *Tetrarchæ.*] Tetrarcha, qui quartam regni partem tenet. *Regeſque tenent.*] Omnes purpurati dynaſtæ & principes auxiliares.

228. *Quæ ſervit purpura ferro.*] Summatim omnes purpurati Reges, dynaſtæ ac principes ſubjecti imperio Rom. *Hortenſ.*

229. *Creta Cydonas.*] Sagittarios miſit Creta inſ. cujus Cydon urbs.

230. *Ituræis curſus fuit inde ſagittis.*] Ituræi pop. Cœl. Syriæ. Plin. lib. 3. cap. 23. Strab. lib. 16. Flav. Vopiſ. Virgil. Georg. 2. *Ityreos taxi torquentur in arcus.*

231. *Galli.*] Allobroges qui à Cæſ. ad Pomp. profugerant lib. 6. ✝ſ. 268. & alii forte. *Solitum prodiſtis in hoſtem.*] Cæſarem, contra quem in Gallia olim pugnabatis.

232. *Iberia.*] Hiſpania. *Cetras.*] Scuta brevia lunata.

233. *Eripe victori gentes.*] Collatas huc omnes undique gentes objice Cæſari, ô Pompei, internecione delendas; ita non erunt quibus imperet, de quibus triumphet.

235. *Illo forte die Cæſar, &c.*] Cæſar, deſperata belli copia ea nocte tres legiones emiſerat frumentatum. ubi vero aciem Pompeji longius à vallo progreſſam videret, ſuos convocari juſſit, & lætus pugnam apparat.

239. *In extremos caſus, &c.*] Quo tempore de ſumma rei dimicaret. *Hortenſius.*

240. *Æger quippe moræ.*] Moræ impatientem & certaminis de rerum ſumma ſtudio ardentem tædere cœperat belli protracti.

241. *Exiguo tractu.*] Parvo momento; vel parvo ſpatio quo pugna differebatur. *Sulpit.*

242. *Diſcrimina poſtquam, &c.*] Verum ubi in procinctu ultimum diſcrimen adeſſe vidit, ſubſedit illi aliquantum

Adventare ducum, supremaque prœlia vidit,
Casuram & fati sensit nutare ruinam,
Illa quoque in ferrum rabies promtissima, paulum
Languit, & casus audax spondere secundos
Mens stetit in dubio, quam nec sua fata timere,
Nec Magni sperare sinunt: formidine mersa,
Prosilit hortando melior fiducia vulgo.
O domitor mundi, rerum fortuna mearum,
Miles, adest toties optata copia pugnæ.
Nil opus est votis: jam fatum accersite ferro.
In manibus vestris, quantus sit Cæsar, habetis.
Hæc est illa dies, mihi quam Rubiconis ad undas
Promissam memini, cujus spe movimus arma,
In quam distulimus vetitos remeare triumphos.

Hæc

tum ferox animus. *Sed hæc maligne in Cæsarem, ut omnia noster, neque enim illi unquam major alacritas & fiducia, ut testantur omnes historici.*

245. *In ferrum.*] In pugnam. quasi Cæsar delectatus fuisset rabie pugnandi. *Hortens.*

247. *Nec sua fata timere.*] Neque enim sua felicitas permisit illi desperare; neque Pompeji advertenti felicitatem, erat cur valde speraret.

248. *Formidine mersa, &c.*] Quoniam vero ducis sciebat esse, secum metuere omnia; coram milite, nihil: suos oratione cohorraturus, *Spem vultu simulat, premit altum corde timorem.*

249. *Melior fiducia.*] Dubius erat spei metusque: sed metu suppresso, spem aperit, ut quæ urilior incitandis militum animis. Dux secum metuere omnia debet; coram milite, nihil. *Grot.* Vel *fiducia.*] Qui melius videret suis rebus, quam vulgus militum, quos ad pugnam hortaretur. *Hortens.*

250. *O domitor, &c.*] Oratio Cæsaris ad milites, generis deliberativi, hortatoria est, ad prælium fortiter ineundum. Captat benevolentiam, reddit attentos: narrat: perstringit adversarium. Hortatur à spe commodorum, & primum quidem à præcedenribus promissis. Perorat aprè. *Hortens. Mundi, &c.*] Galliæ, Germaniæ, Britanniæ, Hispaniæ C C C C. fere nationibus patriæ additis. ut habet Appianus in oratione quam Cæsari affingit, quam si placet cum hac conferas.

251. *Adest toties optata, &c.*] Copia pugnæ quam toties optavimus data, non ociosis votis, sed strenuis gladiis fabricanda est nobis fotruna nostra.

253. *In manibus vestris.*] Fortunam, virtutem, liberalitatem, fidem Cæsaris, rotum denique Cæsarem, quantus est, habetis.

254. *Mihi quam Rubiconis.*] Lib. 1. ℣. 359.

256. *In quam distulimus, &c.*] Quæ fortiter & prospere gesta dabit, nobis dilatos negatosque triumphos. Vel quidies non solum nobis dabit victoriam, sed belli civilis finem: distulimus enim triumphos superiores de bello Gallico & Britannico, quos inimici nobis negarunt. *Hortens.*

Hæc eadem est hodie, quæ pignora, quæque penates
Reddat, & emerito faciat vos Marte colonos.
Hæc, fato quæ teste probet, quis justius arma
Sumserit, hæc acies victum factura nocentem est.
Si pro me patriam ferro flammisque petistis,
Nunc pugnate truces, gladiosque exolvite culpa.
Nulla manus belli, mutato judice, pura est.
Non mihi res agitur, sed vos, ut libera sitis
Turba, precor, gentes ut jus habeatis in omneis.
Ipse ego privatæ cupidus me reddere vitæ,
Plebejaque toga modicum componere civem:
Omnia dum vobis liceant, nihil esse recuso.
Invidia regnate mea. nec sanguine multo
Spem mundi petitis: Grajis delecta juventus

Gymna-

257. *Quæ pignora, &c.*] Quæ vos hostes declaratos restituat patriæ, conjugibus, liberis: quæ vos stipendiis defunctos debellatoque bello militiæ eximat, agrisque donet.

258. *Et emerito.*] Ita melius quam *emeritos*. Hæc dies bello debellato, colonos vos faciet. *Grot.* *Emerito.*] Alii, *emeritos*.

259. *Hæc fato teste.*] Hodie fatum, hoc est, prædestinatio divina testabitur præsenti nostra victoria; nostrane caussa justior sit, an inimicorum. *Hortens.* *Fato quæ teste, &c.*] Ita Cic. pro Ligario de hac ipsa caussa. *Nunc melior certe ea judicanda est, quam etiam Dii adjuverunt.* lib. 1. vs. 128. & Cæsar apud Appianum. *Hæc dies cunctorum adferet judicium.*

261. *Si pro me, &c.*] Lib. 1. vs. 378.

262. *Gladiosque.*] Justitiam caussæ gladiis adstruite. *Exolvite culpâ.*] Si enim Dii victoriam dederint, ea testabitur culpam in inimicis esse, ac vos juste gladios strinxisse. *Hortens.*

263. *Mutato judice.*] Sub adversario judice.

266. *Ipse ego privatæ cupidus, &c.*] Intrà urbem enim nec Dictatores, nec Coss. nec alii magistratus in alia veste quam in prætexta fuere: extrà urbem paludati. Quoties ergò Dictatores propter negotia urbana creati, ii prætexta more reliquorum. Sylla deposita Dictatura, & ejus insigni toga prætexta, togæ communi, id est, puræ reddidit; quod & Cæsar de se hic ait. *Ferrarius.* *Privatæ, &c. Plebeiaque toga.*] Me in ordinem redigere.

269. *Invidia regnate mea.*] Vestra licentia cedat in invidiam meam. mihi invideatur, modo vos regnetis. *Nec sanguine multo.*] Non difficile est (inquit Cæsar apud Appianum) tyrones inexpertosque viros ab his, qui laboribus ac præliis assueti sunt, superari, &c. & hæc de Italis loqui me putare. Sociorum quippe nulla cura aut ratio habenda est, neque enim cum illis pugnandum credite. Mancipia sunt è Syria, Phrygia & Lydia ad fugiendum continuo serviendumque parata, &c.

270. *Grajis delecta juventus.*] Delicati ac molles Græci, lingua & ludis quam manu & armis promptiores.

272. *Vix*

Gymnasiis aderit, studioque ignava palæstræ,
Et vix arma ferens, & mistæ dissona turbæ
Barbaries; non illa tubas, non agmine moto
Clamorem latura suum. civilia paucæ
Bella manus facient: pugnæ pars magna levabit
His orbem populis, Romanumque obteret hostem.
Ite per ignavas gentes, famosaque regna,
Et primo ferri motu prosternite mundum:
Sitque palàm, quas tot duxit Pompejus in urbem
Curribus, unius gentes non esse triumphi.
Armeniosne movet, Romana potentia cujus
Sit ducis? aut emtum minimo vult sanguine quisquam
Barbarus Hesperiis Magnum præponere rebus?
Romanos odêre omnes, dominosque gravantur,
Quos novêre, magis. sed me Fortuna meorum
Commisit manibus, quorum me Gallia testem
Tot fecit bellis. cujus non militis ensem
Agnoscam? cœlumque tremens cùm lancea transit,

Di-

272. *Vix arma ferens, &c.*] Imbelles Barbari linguis confusi, disciplinæ inexperti & inepti, neque laturi ipsa concurrentium agminum signa & clamores. *Mistæ dissona turbæ.*] Turba barbarorum confusa diversarum gentium linguis, quæ res vehementer in prælio victoriæ obest; ubi nulla gens in pugna alterius linguam intelligit. *Hortens.*

274. *Civilia paucæ, &c.*] Non adeo multi cives sunt adversus quos dimicandum est, maximus pugnæ labor versabitur in conficiendis gentibus externis, levandoque orbe his populis Rom. nominis hostibus.

277. *Ite per ignavas gentes.*] Sternite ac proculcate ignavas has & infames gentes promiscue hic collectas.

280. *Curribus.*] Triumphis. *Unius gentes non esse triumphi.*] Non dignas esse, de quibus unus agatur triumphus.

281. *Armeniosne movet, &c. Romanos odêre omnes.*] Creditisne gentes has externas curare quis Rom. Imperio præsit? aut sanguinis sui vel minima impensa laboraturos ut Pompejus rebus Italicis præficiatur? Imo odere Romanos, quibus gravate serviunt: & eos quam nos impensius; quos meminerunt sibi servitium hoc imposuisse.

282. *Aut emptum minimo.*] Ita Ms. non *nimio.* An externi vel minimum sanguinis impendere velint rei ad se non pertinenti? *Grotius.*

285. *Sed me Fortuna meorum.*] Pompejus se hostibus victis: at ego me amicis victoribus, quorum virtus, fides, probitas toties mihi spectata est in Gallicis bellis, credidi.

287. *Cujus non militis.*] Tela prope singulorum meorum novi.

288. *Lancea transit cælum.*] Velut per aëra. *Sulpit.*

 290. *Du-*

Ætheraque in terras dejecto sole cadentem,
Tot rerum finem, timeat sibi? non vacat ullos
Pro se ferre metus: Urbi, Magnoque timetur.
Nec gladiis habuêre fidem, nisi cotibus asper
Exarsit mucro. tunc omnis lancea saxo
Erigitur: tendunt nervis melioribus arcus:
Cura fuit lectis pharetras implere sagittis.
Auget eques stimulos, frænorumque aptat habenas.
Si liceat Superis hominum conferre labores,
Non aliter, Phlegra rabidos tollente Gigantes,
Martius incaluit Siculis incudibus ensis:
Et rubuit flammis iterum Neptunia cuspis,
Spiculaque extenso Pæan Pythone recoxit,
Pallas Gorgoneos diffudit in ægida crines,
Pallenæa Jovi mutavit fulmina Cyclops.
Non tamen abstinuit venturos prodere casus

Per

139. *Nec gladiis, &c.*] Quin & tela, tanquam parum acuta in civium cædem, subigunt cotibus.

140. *Exarsit mucro.*] Splenduit. *Lancea saxo.*] Cuspis lanceæ retusa acuminatur cote subacta.

143. *Stimulos.*] Calcaria.

144. *Si liceat Superos, &c.*] *Si parva licet componere magnis.*

145. *Non aliter, Phlegra, &c.*] Ita, ubi Gigantes Diis bellum indicebant in Phlegræis campis, quos alii in Italia fuisse volunt, inter Cumas & Neapolim, alii in Macedonia, quod innuit poëta in *tollente*, hoc est, montibus congestis, Pelio super imposita Ossa, &c. erigente. *Phlegra.*] Phlegræi campi intrà Cumas jacent & Neapolim. *Hort.*

146. *Martius incaluit Siculis, &c.*] Sicula fornace recoxit Cyclops Martis frameam, Neptuni tridentem, Apollinis sagittas in Pythone conficiendo hebetatas, anguineos crines in capite Medusæ quos Pallas gestabat in ægide, scuto ceu lorica sua; fulmina quibus mox Jupiter usurus erat contra Gigantes apud Pallenen opp. Macedoniæ, quam & Phlegram olim dictam Stephanus ex Eudoxio tradit, & Eustathius in catalogo.

150. *Pallenæa, &c.*] Pallene enim est oppidum Macedoniæ seu Thraciæ, quod & Phlegra aliquando dictum fuit; *Fulmina* ergo *Pallenæa* vocat Poëta, vel quibus mox Jupiter apud Pallenen contrà Gigantes usus est. *Hort.* *Cyclops.*] Quispiam è ministris Vulcani: *Brontes aut Steropes aut nudus membra Pyracmon.*

151. *Non tamen abstinuit, &c.*] De prodigiis quæ Pompejo cladem portendebant, vide quæ fusius referunt Plut. in Pomp. & Cæs. vitis, Appian. lib. 2. de bello civ. Dio lib. 31. Cæs. comment. 3. Val. Max. l. 1. c. 6. Cn. *inquit Val. Max.* Pompejum Jupiter omnip. abunde monuerat, ne cum C. Cæsare ultimam belli fortunam experiri contenderet: Egresso à Dyrrhachio adversa agmini ejus fulmina jaciens, examinibus apum signa obscurando, subita tri-

stitia

Per varias Fortuna notas. nam Thessala rura
Cum peterent, totus venientibus obstitit æther:
Inque oculis hominum fregerunt fulmina nubes:
Adversasque faces, immensoque igne columnas,
Et trabibus mistos avidos typhonas aquarum
Detulit, atque oculos ingesto fulgure clausit.
Excussit cristas galeis, capulosque solutis
Perfudit gladiis, ereptaque pila liquavit:
Æthereoque nocens fumavit sulfure ferrum.
Nec non innumero cooperta examine signa,
Vixque revulsa solo, majori pondere pressum
Signiferi mersêre caput, rorantia fletu,
Usque ad Thessaliam Romana, & publica signa.

Ad-

stitia implicatis militum animis, nocturnis totius exercitus terroribus, ab ipsis altaribus hostiarum fuga, &c. die autem prœlii constat in delubris Deûm sua sponte signa conversa, &c. *Prodere.*] Significare variis portentis futuræ pugnæ eventum. *Hortens.*

153. *Obstitit æther.*] Terruit, ne procederent.

154. *Fregerunt fulmina nubes.*] Nubes refringebant fulmina in faciem & oculos adversos.

155. *Adversasque faces.*] Æther detulit ex adverso Meteora ignita λύχνους instar facis in superiore parte accensos. *Immensoque, &c.*] Ignis perpendicularis exhalationes formam columnæ pyramidalis referentes; δοκὶς, exhalationibus formam trabis repræsentantibus in longum porrectis.

156. *Avidos typhonas.*] Mss. habent *pythonas:* & exponunt scholiastæ, ignes forma serpentum. Fortè *siphonas* legendum. Plin. 11. 49. *Ex eodem genere & in longam veluti fistulam nubes aquam trahit.* Grotius. *Typhonas aquarum.*] Ventos vorticosos qui sine fulmine effringunt nubes; fulmina non ignita, Plin. lib. 2. cap. 48.

158. *Excussit cristas galeis.*] De effectibus istiusmodi fulminis subtilis, discutientis, & urentis, vide Philosophos meteorolog.

160. *Æthereoque nocens fumavit sulfure ferrum.*] Fulmine, quod sulfureæ est naturæ.

161. *Nec non innumero, &c.*] Vide quæ ad ✝ſ. 132. supra.

162. *Vix revulsa solo.*] Signa vix è solo emovit signifer multa vi nixus & inclinatus, quod mali erat ominis. *Majori pondere pressum.*] Quo violentius extrahebat, hoc magis pronum caput in terram fuit. vel majori onere pressus, caput demittere cogebatur. *Hort. Sulp.*

163. *Rorantia fletu, &c.*] Madeure quasi fletu aut sudore simulachra deorum quæ secum ferebant Romani, adhuc publica, donec ea privati juris fecisset pugna Pharsalica.

164. *Publica signa.*] Anaphora est. nam vox *signa* præcessit eadem periodo, versu ante quarto. Dicit autem illa signa fuisse publica Populi Rom. usque ad pugnam Pharsalicam. Postea enim nulla in Cæsarem nisi privata arma. Similis locus Taciti: *Postquam Bruto & Cassio cæsis nulla jam publica arma.* Grot.

Admotus Superis discussa fugit ab ara
Taurus, & Emathios præceps se jecit in agros;
Nullaque funestis inventa est victima sacris.
At tu, quos scelerum Superos? quas ritè vocasti
Eumenidas Cæsar? Stygii quæ numina regni?
Infernumque nefas? & mersos nocte furores?
Impia tam sævè gesturus bella litasti?
Jam dubium monstrisne Deûm, nimióne pavori
Crediderint: multis concurrere visus Olympo
Pindus, & abruptis mergi convallibus Æmus,
Edere nocturnas belli Pharsalia voces,
Ire per Ossæam rapidus Bœbeïda sanguis:
Inque vicem vultus tenebris mirantur apertos,
Et pallere diem, galeisque incumbere noctem,
Defunctosque patres, & cunctas sanguinis umbras
Ante oculos volitare suos. sed mentibus unum

Hoc

165. *Admotus Superis, &c.*] Supra ad ℣s. 152. & lib. 1. ℣s. 613: Nunquam imminentis ruinæ manifestiora prodigia, fuga victimarum, examina, insignes interdiu tenebræ. Florus lib. 4 c. 2.

167. *Nullaque funestis, &c.*] Quæ litaret, aut victoriam significaret.

168. *At tu, quos scelerum Superos?*] Infestus ubique Cæsari poëta Stygios illum Deos nefarii sceleris autores & Furias solicitasse insimulat; quem tamen Appianus refert nocte media perfectis sacris invocasse Martem, parentemque suam Venerem, templum Victoriæ faventi vovisse, &c.

169. *Eumenidas.*] Furias sic dictas κατ' ἀντίφρασιν, quasi quidvis potius quam propitias & benignas. *Hortens.*

172. *Jam dubium monstrisne Deûm.*] Dubium est apparuerintne illa prodigia, an Panico timore perterriti Pompejani sibi visi sint audire noctu clamorem strepitumque bellicum, videre concursus montium, lacus fluere sanguine, per tenebras aperte videri facies suorum, pallere diem, tenebras circumfundi galearum nitori, parentum & consanguineorum umbras sibi ob oculos versari.

173. *Concurrere.*] Concertare, ut mons monti illideretur. *Sulpit.*

176. *Ossæam Bœbeida, &c.*] Lacum Thessaliæ ad radicem Ossæ. *Bœbeïda.*] Mss. variant: Sed veram esse hanc lectionem, docet nos Strabo libri IX. *Grotius.*

177. *Mirantur apertos.*] Imò *opertos*, ut habet Mss. consensus. Vident alter alterius ora subitis tenebris obducta. *Grotius.* *Apertos.*] Insignes erant interdiu tenebræ, inquit, Florus.

178. *Incumbere.*] Circumfusam esse.

180. *Sed mentibus unum, &c.*] Quod qui utrinque scelesto & impio furebant voto interficiendi patres fratresque, non potuerunt terreri his monstris; quinimo fruebantur, & omen hinc capiebant perpetrandi sceleris quod conceperant.

181. *Voti*

Hoc solamen erat, quòd voti turba nefandi
Conscia, quæ patrum jugulos, quæ pectora fratrum
Sperabat, gaudet monstris, mentisque tumultu,
Atque omen scelerum subitos putat esse furores.
Quid mirum, populos, quos lux extrema manebat
Lymphato trepidasse metu? præsaga malorum
Si data mens homini est, Tyriis qui Gadibus hospes
Adjacet, Armeniumque bibit Romanus Araxem:
Sub quocunque die, quocunque est sidere mundi,
Mæret, & ignorat causas, animumque dolentem
Corripit: Emathiis, quid perdat, nescit in arvis.
Euganeo, si vera fides memorantibus, Augur
Colle sedens, Aponus terris ubi fumifer exit,
Atque Antenorei dispergitur unda Timavi,
Venit summa dies, geritur res maxima, dixit:
Impia concurrunt Pompeji & Cæsaris arma.

Seu

181. *Voti turba nefandi.*] Omnia hæc de Pompejanis militibus intelligenda sunt, quos extrema lux verè manebat. Nec obstat illud; *Quod* patrum jugulos, &c. In utroque enim exercitu, tum in fratres, tum in omnes paria vincendi erant desideria. *Hortensius.*

185. *Quid mirum, &c.*] Quid vero mirum, si hi, cum loci, tum mortis vicina (in qua multa præscire sæpe datur) mente correpti futuram cladem præsagierint: cum & Romani passim in extremis orbis partibus degentes, eo die mœsti fuerint, neque tamen mœroris causam scirent?

186. *Lymphato.*] Lib. 1. ℣s. 496.

187. *Tyriis qui Gadibus.*] Ins. extremæ Hispaniæ, in qua civitas colonia Tyriorum.

188. *Araxem.*] Armeniæ fluv.

189. *Sub quocunq; die.*] Sub quacunque cœli plaga.

191. *Quid perdat, &c.*] Libertatem suam, pugna hac in Pharsalicis campis oppressam.

192. *Euganeo, &c.*] Patavii, C. Cornelius, divinandi scientia nobilis, cum eo die quo depugnatum est auguria observaret, primo tempus ipsum pugnæ notavit, idque iis qui aderant significavit: deinde ad observanda signa iterum conversus, divino quodam furore afflatus exiluit, vociferatus, *Vincis ô Cæsar, &c.* Plut. in Cæs. Patavini autem dicti sunt Euganei, Henetis & Trojanis oriundi.

193. *Aponus terris, &c.*] Aliis, urbs in agro Patavino: Aliis, fluvius. Mihi fons videtur esse ex Suetonio in Tib. cap. 14.

194. *Antenorei Timavi.*] Fluv. in regione Venetorum, ad cujus fontem Antenor Troja profugus Patavium condidisse fertur. Virg. 1. Æneid. *Dispergitur unda.*] Septem, *aliis novem* ostiis in mare exire creditus, qui tamen ipse hodie vix extat.

X 2 197. *Seu*

Seu tonitrus, ac tela Jovis præsaga notavit:
Aëra seu totum discordi obsistere cælo,
Prospexitque polos: seu lumen in æthere mæstum,
Solis in obscuro pugnam pallore notavit.
Dissimilem certè cunctis, quos explicat, egit
Thessalicum Natura diem: si cuncta perito
Augure mens hominum cœli nova signa notasset,
Spectari è toto potuit Pharsalia mundo.
O summos hominum, quorum Fortuna per orbem
Signa dedit, quorum fatis cœlum omne vacavit.
Hæc & apud seras gentes, populosque nepotum,
Sive sua tantum venient in secula fama,
Sive aliquid magnis nostri quoque cura laboris
Nominibus prodesse potest: cùm bella legentur,
Spesque metusque simul, perituraque vota movebunt:
Attonitique omnes veluti venientia fata,
Non transmissa legent, & adhuc tibi, Magne, favebunt.
Miles ut adverso Phœbi radiatus ab ictu

Descen-

197. *Seu tonitrus, &c.*] Sive illud è tonitru & fulminibus adverterit, sive è siderum dispositione, sive è tristi cœli, Solis, ætherisque facie. Fuit enim ille dies omnibus aliis dissimilis: quem si observassent periti ubique augures, non fuerat difficile cladem Pharsalicam in omni mundi parte sensisse.

198. *Aëra seu totum, &c.*] Sive animadvertit, cælestia corpora pugnare cum mundo; ac recusare naturæ lege cursum suum torquere. *Hortens.*

199. *Prospexitque.*] *Perspexitque* habent omnes Mss. *Grotius.*

205. *O summos hominum.*] Lucanus *summos homines* vocat, quos Maro *Romanos rerum dominos.* *O summos hominum.*] O quanti erant Romani, quantæ supra alias omnes gentes Diis curæ; ut quorum rebus notandis signandisque universum cœlum intentum caverit.

207. *Hæc & apud, &c.*] Atque bella hæc ubi posteri acceperint vel fama vel ex historiarum monimentis, carminis forte hujus mei labore, si modo is sit qui vitalitatem mereatur: varie afficientur, spe bona solicitisque votis (sat scio) Pompejo favebunt. Neque enim legent audientve tanquam transacta & præterita, sed cum studio & affectu tanquam præsentia & eventura.

208. *Sua fama, &c.*] Quæ multis post sæculis in rebus humanis erunt, & ad posteritatem fama hujus pugnæ ac cladis perveniet. *Hortens.*

211. *Peritura vota movebunt.*] Id est, desiderabunt frustrà lectores, ut Pompejus victor futurus sit. *Sulpit.*

214. *Miles ut adverso, &c.*] Narrat Poëta, quo ordine Pompejus prior suam aciem instruxerit, & quos quibus cornibus præfecerit. *Hortens.* *Miles.*] Exercitus Pompeji qui importunitate omnium coactus contra animi sui sen-

tentiam

Descendens totos perfudit lumine colles,
Non temerè immissus campis: stetit ordine certo
Infelix acies. cornus tibi cura sinistri
Lentule, cum prima, quæ tum fuit optima bello,
Et quarta legione, datur: tibi numine pugnax
Adverso, Domiti, dextri frons tradita Martis.
At medii robur belli fortissima densant
Agmina, quæ Cilicum terris deducta tenebat
Scipio, miles in hoc, Libyco dux primus in orbe.
At juxta fluvios, & stagna undantis Enipeî,
Cappadocum montana cohors, & largus habenis

Pon-

tentiam & consilium pugnare, eduxit copias, aciem instruxit. *Adverso Phœbi.*] Orientis Solis radii à fronte percusserunt Pompejanos instructos, Cæsari autem ab ortu Sol aversus profuit.

215. *Perfudit lumine, &c.*] Proinde Cæsar ortum; Pompejus occasum tenebat. *Lumine colles.*] Armorum fulgore.

216. *Non temere immissus campis.*] Prudenter & optimo consilio instructus. Quippe nihil temere facturus Pompejus videbatur. *Appian.*

217. *Infelix acies.*] Iniquô fato cessura, & vincenda. *Cornus tibi cura, &c.*] Lentulo quidem dextrum cornu tribuit Appianus, quod Pompejo Plutarchus, uti sinistrum Domitio. Cæsar autem refert Pompejum præfuisse sinistro cornu, in quo erant legiones duæ, Prima & Tertia sub initio dissensionis à Cæsare traditæ ex S. C. Quod verisimilius est, ut validissimum exercitus firmamentum objiceretur Cæsari, qui erat in dextro cornu cum Sylla & decima legione.

219. *Pugnax.*] Quam pugnax fuerit iste L. Domitius (nam Cn. Domitius à Cæsare stetit mediamque aciem tenuit) vide quæ ad ℣s. 479. lib. 2.

220. *Adverso, Domiti.*] Recte. Namque Corfinii obsessus, à suis militibus Cæsari traditus & ab eo demissus. l. 2. Massiliensi classi præfectus & inde victus aufugit. lib. 3. hic victus cæsusque est. infra ℣s. 600. *Dextri frons, &c.*] Cornu dextrum.

221. *At medii robur, &c.*] Mediam aciem tuebatur Scipio Pompeji socer, cum 8. legionibus, quas secum habuerat in Syria cui præfuit. advocatus inde à Pompejo per literas. Adjuncta Cilicensi legione, & cohortibus quas ex Hispania traduxerat Afranius.

223. *Miles in hoc, &c.*] Hic militabat sub Pompejo, sed æquo classicorum & prætotis honore, pugnæ mox Pharsalicæ reliquias in Africam traduxit, atque ibi dux creatus est contra Cæsarem.

224. *At juxta fluvios, &c.*] Robur & fiducia belli in Italis erat. Sociorum copiæ hinc inde ad ostentationem prolatæ. Dextrum cornu muniverat Pompejus Enipeo amne, cui Cappadocas & Ponticos equites adjecisse videtur.

225. *Cappadocum, &c.*] Quorum regem fuisse Ariarathem, paulo antè demonstravimus. Ipsa regio montosa est, unde opinor poëtam Cappadocum *cohortem montanam* appellare; sive adeo, quod castra sua in collibus, unde descendebant, habuerint. *Hortens. Largus habenis.*] Laxis usus loris.

 227. *Te-*

Ponticus ibat eques. ſicci ſed plurima campi
Tetrarchæ, regeſque tenent, magnique tyranni,
Atque omnis Latio quæ ſervit purpura ferro.
Illuc, & Libye Numidas, & Creta Cydonas
Miſit: Itureis curſus fuit inde ſagittis:
Inde truces Galli ſolitum prodiſtis in hoſtem:
Illic pugnaces commovit Iberia cetras.
Eripe victori gentes, & ſanguine mundi
Fuſo, Magne ſemel, totos conſume triumphos.
Illo fortè die Cæſar ſtatione relicta,
Ad ſegetum raptus moturus ſigna, repentè
Conſpicit in planos hoſtem deſcendere campos,
Oblatumque videt votis ſibi mille petitum
Tempus, in extremos quo mitteret omnia caſus.
Æger quippe moræ, flagranſque cupidine regni,
Cœperat exiguo tractu civilia bella
Ut lentum damnare nefas. diſcrimina poſtquam

Adven-

227. *Tetrarchæ.*] Tetrarcha, qui quartam regni partem tenet. *Regeſque tenent.*] Omnes purpurati dynaſtæ & principes auxiliares.

228. *Quæ ſervit purpura ferro.*] Summatim omnes purpurati Reges, dynaſtæ ac principes ſubjecti imperio Rom. *Hortenſ.*

229. *Creta Cydonas.*] Sagittarios miſit Creta inſ. cujus Cydon urbs.

230. *Ituræis curſus fuit inde ſagittis.*] Ituræi pop. Cœl. Syriæ. Plin. lib. 3. cap. 23. Strab. lib. 16. Flav. Vopiſ. Virgil. Georg. 2. *Ityreos taxi torquentur in arcus.*

231. *Galli.*] Allobroges qui à Cæſ. ad Pomp. profugerant lib. 6. vſ. 268. & alii forte. *Solitum prodiſtis in hoſtem.*] Cæſarem, contra quem in Gallia olim pugnabatis.

232. *Iberia.*] Hiſpania. *Cetras.*] Scuta brevia lunata.

233. *Eripe victori gentes.*] Collatas huc omnes undique gentes objice Cæſari, ô Pompei, internecione delendas; ita non erunt quibus imperet, de quibus triumphet.

235. *Illo forte die Cæſar, &c.*] Cæſar, deſperata belli copia ea nocte tres legiones emiſerat frumentatum. ubi vero aciem Pompeji longius à vallo progreſſam videret, ſuos convocari juſſit, & lætus pugnam apparat.

239. *In extremos caſus, &c.*] Quo tempore de ſumma rei dimicaret. *Hortenſius.*

240. *Æger quippe moræ.*] Moræ impatientem & certaminis de rerum ſumma ſtudio ardentem tædere cœperat belli protracti.

241. *Exiguo tractu.*] Parvo momento; vel parvo ſpatio quo pugna differebatur. *Sulpit.*

242. *Diſcrimina poſtquam, &c.*] Verum ubi in procinctu ultimum diſcrimen adeſſe vidit, ſubſedit illi aliquantum

Adventare ducum, supremaque prœlia vidit,
Casuram & fati sensit nutare ruinam,
Illa quoque in ferrum rabies promtissima, paulum
Languit, & casus audax spondere secundos
Mens stetit in dubio, quam nec sua fata timere,
Nec Magni sperare sinunt: formidine mersa,
Prosilit hortando melior fiducia vulgo.
O domitor mundi, rerum fortuna mearum,
Miles, adest toties optata copia pugnæ.
Nil opus est votis: jam fatum accersite ferro.
In manibus vestris, quantus sit Cæsar, habetis.
Hæc est illa dies, mihi quam Rubiconis ad undas
Promissam memini, cujus spe movimus arma,
In quam distulimus vetitos remeare triumphos.

Hæc

tum ferox animus. *Sed hæc maligne in Cæsarem, ut omnia noster, neque enim illi unquam major alacritas & fiducia, ut testantur omnes historici.*

245. *In ferrum.*] In pugnam. quasi Cæsar delectatus fuisset rabie pugnandi. *Hortens.*

247. *Nec sua fata timere.*] Neque enim sua felicitas permisit illi desperare; neque Pompeji advertenti felicitatem, erat cur valde speraret.

248. *Formidine mersa, &c.*] Quoniam vero ducis sciebat esse, secum metuere omnia; coram milite, nihil: suos oratione cohortaturus, *Spem vultu simulat, premit altum corde timorem.*

249. *Melior fiducia.*] Dubius erat spei metusque: sed metu suppresso, spem aperit, ut quæ utilior incitandis militum animis. Dux secum metuere omnia debet; coram milite, nihil. *Grot.* Vel *fiducia.*] Qui melius videret suis rebus, quam vulgus militum, quos ad pugnam hortaretur. *Hortens.*

250. *O domitor, &c.*] Oratio Cæsaris ad milites, generis deliberativi, hortatoria est, ad prælium fortiter ineundum. Captat benevolentiam, reddit attentos: narrat: perstringit adversarium. Hortatur à spe commodorum, & primum quidem à præcedentibus promissis. Perorat aptè. *Hortens.* *Mundi, &c.*] Galliæ, Germaniæ, Britanniæ, Hispaniæ C C C C. fere nationibus patriæ additis. ut habet Appianus in oratione quam Cæsari affingit, quam si placet cum hac conferas.

251. *Adest toties optatæ, &c.*] Copia pugnæ quam toties optavimus data, non ociosis votis, sed strenuis gladiis fabricanda est nobis fortuna nostra.

253. *In manibus vestris.*] Fortunam, virtutem, liberalitatem, fidem Cæsaris, totum denique Cæsarem, quantus est, habetis.

254. *Mihi quam Rubiconis.*] Lib. I. ℣. 359.

256. *In quam distulimus, &c.*] Quæ fortiter & prospere gesta dabit, nobis dilatos negatosque triumphos. Vel quidies non solum nobis dabit victoriam, sed belli civilis finem: distulimus enim triumphos superiores de bello Gallico & Britannico, quos inimici nobis negarunt. *Hortens.*

X 4 257. *Quæ*

Hæc eadem est hodie, quæ pignora, quæque penates
Reddat, & emerito faciat vos Marte colonos.
Hæc, fato quæ teste probet, quis justius arma
Sumserit, hæc acies victum factura nocentem est.
Si pro me patriam ferro flammisque petistis,
Nunc pugnate truces, gladiosque exolvite culpa.
Nulla manus belli, mutato judice, pura est.
Non mihi res agitur, sed vos, ut libera sitis
Turba, precor, gentes ut jus habeatis in omneis.
Ipse ego privatæ cupidus me reddere vitæ,
Plebejaque toga modicum componere civem:
Omnia dum vobis liceant, nihil esse recuso.
Invidia regnate mea. nec sanguine multo
Spem mundi petitis: Grajis delecta juventus

Gymna-

257. *Quæ pignora, &c.*] Quæ vos hostes declaratos restituat patriæ, conjugibus, liberis: quæ vos stipendiis defunctos debellatoque bello militiæ eximat, agrisque donet.

258. *Et emerito.*] Ita melius quam *emeritos*. Hæc dies bello debellato, colonos vos faciet. *Grot.* *Emerito.*] Alii, *emeritos*.

259. *Hæc fato teste.*] Hodie fatum, hoc est, prædestinatio divina testabitur præsenti nostra victoria; nostrane caussa justior sit, an inimicorum. *Hortens.* *Fato quæ teste, &c.*] Ita Cic. pro Ligariò de hac ipsa causa. *Nunc melior certe ea judicanda est, quam etiam Dii adjuverunt.* lib. I. vs. 128. & Cæsar apud Appianum. *Hæc dies cunctorum adferet judicium.*

261. *Si pro me, &c.*] Lib. I. vs. 378.

262. *Gladiosque.*] Justitiam causæ gladiis adstruite. *Exolvite culpâ.*] Si enim Dii victoriam dederint, ea testabitur culpam in inimicis esse, ac vos juste gladios strinxisse. *Hortens.*

263. *Mutato judice.*] Sub adversario judice.

266. *Ipse ego privatæ cupidus, &c.*] Intrà urbem enim nec Dictatores, nec Coss. nec alii magistratus in alia veste quam in prætexta fuere: extrà urbem paludati. Quoties ergò Dictatores propter negotia urbana creati, ii prætexta more reliquorum. Sylla deposita Dictatura, & ejus insigni toga prætexta, togæ communi, id est, puræ reddidit; quod & Cæsar de se hic ait. *Ferrarius.* *Privatæ, &c. Plebeiaque toga.*] Me in ordinem redigere.

269. *Invidia regnate mea.*] Vestra licentia cedat in invidiam meam. mihi invideatur, modo vos regnetis. *Nec sanguine multo.*] Non difficile est (inquit Cæsar apud Appianum) tyrones inexpertosque viros ab his, qui laboribus ac præliis assueti sunt, superari, &c. & hæc de Italis loqui me putare. Sociorum quippe nulla cura aut ratio habenda est, neque enim cum illis pugnandum credite. Mancipia sunt è Syria, Phrygia & Lydia ad fugiendum continuo serviendumque parata, &c.

270. *Grajis delecta juventus.*] Delicati ac molles Græci, lingua & ludis quam manu & armis promptiores.

272. *Vix*

Gymnasiis aderit, studioque ignava palæstræ,
Et vix arma ferens, & mistæ dissona turbæ
Barbaries; non illa tubas, non agmine moto
Clamorem latura suum. civilia paucæ
Bella manus facient: pugnæ pars magna levabit
His orbem populis, Romanumque obteret hostem.
Ite per ignavas gentes, famosaque regna,
Et primo ferri motu prosternite mundum:
Sitque palàm, quas tot duxit Pompejus in urbem
Curribus, unius gentes non esse triumphi.
Armeniosne movet, Romana potentia cujus
Sit ducis? aut emtum minimo vult sanguine quisquam
Barbarus Hesperiis Magnum præponere rebus?
Romanos odère omnes, dominosque gravantur,
Quos novêre, magis. sed me Fortuna meorum
Commisit manibus, quorum me Gallia testem
Tot fecit bellis. cujus non militis ensem
Agnoscam? cælumque tremens cùm lancea transit,

Di-

272. *Vix arma ferens, &c.*] Imbelles Barbari linguis confusi, disciplinæ inexperti & inepti, neque laturi ipsa concurrentium agminum signa & clamores. *Mistæ dissona turbæ.*] Turba barbarorum confusa diversarum gentium linguis, quæ res vehementer in prælio victoriæ obest; ubi nulla gens in pugna alterius linguam intelligit. *Hortens.*

274. *Civilia paucæ, &c.*] Non adeo multi cives sunt adversus quos dimicandum est, maximus pugnæ labor versabitur in conficiendis gentibus externis, levandoque orbe his populis Rom. nominis hostibus.

277. *Ite per ignavas gentes.*] Sternite ac proculcate ignavas has & infames gentes promiscue hic collectas.

280. *Curribus.*] Triumphis. *Unius gentes non esse triumphi.*] Non dignas esse, de quibus unus agatur triumphus.

281. *Armeniosne movet, &c. Romanos odère omnes,*] Creditisne gentes has externas curare quis Rom. Imperio præsit? aut sanguinis sui vel minima impensa laboraturos ut Pompejus rebus Italicis præficiatur? Imo odere Romanos, quibus gravate serviunt: & eos quam nos impensius; quos meminerunt sibi servitium hoc imposuisse.

282. *Aut emptum minimo.*] Ita Ms. non *nimio*. An externi vel minimum sanguinis impendere velint rei ad se non pertinenti? *Grotius.*

285. *Sed me Fortuna meorum.*] Pompejus se hostibus victis: at ego me amicis victoribus, quorum virtus, fides, probitas toties mihi spectata est in Gallicis bellis, credidi.

287. *Cujus non militis.*] Tela prope singulorum meorum novi.

288. *Lancea transit cælum.*] Velut per aëra. *Sulpit.*

Dicere non fallar, quo sit vibrata lacerto.
Quòd si signa ducem nunquam fallentia vestrum
Conspicio, faciesque truces, oculosque minaces:
Vicistis. videor fluvios spectare cruoris,
Calcatosque simul Reges, sparsumque Senatus
Corpus, & immensa populos in cæde natantes.
Sed mea fata moror, qui vos in tela ruentes
Vocibus his teneo. veniam date bella trahenti:
Spe trepido: haud unquam vidi tam magna daturos,
Tam prope me Superos: camporum limite parvo
Absumus à votis. ego sum, cui Marte peracto,
Quæ populi, Regesque tenent, donare licebit.
Quone poli motu, quo cœli sidere verso,
Thessalicæ tantum, Superi, permittitis oræ?
Aut merces hodie bellorum, aut pœna paratur.
Cæsareas spectate cruces, spectate catenas,
Et caput hoc positum rostris, effusaque membra,
Septorumque nefas, & clausi prœlia campi.
Cum duce Syllano gerimus civilia bella.
Vestri cura movet. nam me secura manebit

Sors

290. *Ducem.*] Me.

292. *Vicistis.*] Jam dudum certa vobis in manu est victoria.

295. *Mea fata.*] Victoriam meam.

297. *Trepido.*] Gestio, exulto.

298. *Tam prope me Superos.*] Tam quasi in procinctu præsentes & propitios.

299. *Votis.*] Victoria expetita. *Ego sum, &c.*] *A spe amplißimorum præmiorum eos accendit.*

301. *Quone poli motu, &c.*] Duplex interrogatio. Simile loquendi genus in decimo; *quantosne tumores Mente gerit famulus Magni cervice revulsa.* Grotius. *Quone poli motu, &c.*] Qua cœli facie & influxu permissum est Thessaliæ, ut sit tanti certaminis area? infra, ỷs. 847. Quo ne, id est, quonam, ut lib. 10. ỷs. 99.

304. *Cæsareas spectate cruces.*] *A metu pœnarum*, quæ me & vos pœnæ & cruciatus manent, si victi fuerimus.

305. *Caput hoc positum rostris.*] Caput hoc meum affixum rostris, qualia Syllanis temporibus facta vidimus.

306. *Septorumque nefas.*] Hoc est, Comitii, in quo stans populus Rom. suffragia ferre solebat. *Septa* hæc loca vocabantur in Campo Martio inclusa tabulatis, specie ovilium. Hinc & *septa* pro ovilibus subinde ponuntur. quare per epexegesin addit, *clausum campum.* Hortens. *Septorumque nefas.*] Vide quæ ad ỷs. 196. lib. 2.

307. *Duce Syllano.*] Pompejo crudelitatem Syllæ, cujus magister equitum fuerat, referenti. lib. 1. ỷs. 326.

308. *Nam me secura, &c.*] De vobis soli-

Sors quæsita manu: fodientem viscera cernet
Me mea, qui nondum victo respexerit hoste.
Dii, quorum curas abduxit ab æthere tellus,
Romanusque labor, vincat, quicunque necesse
Non putat in victos sævum distringere ferrum,
Quique suos cives, quòd signa adversa tulerunt,
Non credit fecisse nefas. Pompejus in arcto
Agmina vestra loco vetita virtute moveri
Cùm tenuit, quanto satiavit sanguine ferrum!
Vos tamen hoc oro juvenes, ne cadere quisquam
Hostis terga velit: civis, qui fugerit, esto.
Sed dum tela micant, non vos pietatis imago
Ulla, nec adversa conspecti fronte parentes
Commoveant: vultus gladio turbate verendos.
Sive quis infesto cognata in pectora ferro
Ibit, seu nullum violabit vulnere pignus,
Ignoti jugulum tanquam scelus imputet hostis.

Ster-

solicitus sum. quid de me faciam, certum est. namque hæc dextra, si non victoriam mihi, necem certe dabit.

311. *Dii.*] O Dii, Romano huic discrimini intenti, illi è nobis concedite victoriam qui majorem clementiam in victos exerciturus sit. *Quorum curas tellus, &c.*] Qui curatis terrena & Romanum imperium. *Abduxit ab æthere.*] Removit, ut non solum cælestia consideretis. *Sulpit.*

312. *Quicunque necesse, &c. Quique suos cives.*] Qui non sævit in eos cives qui contra se arma induerint. qui victis & in suam potestatem redactis parcit. Quod ego usque feci.

315. *Pompejus in arcto.*] Pompejus vero, cum ad Dyrrhachium vos gemini valli angustiis clausos & fortitudinem vestram exercere loco iniquo impeditos oppressisset, ad satietatem cives cecidit. lib. 6. ℣. 163.

318. *Ne cadere quisquam, &c.*] Nolite hostes fugientes tam insequi, quam oppositos & pertinaciter in acie resistentes invadere.

319. *Civis, qui fugerit, esto.*] Fugientes civium loco habere. Cæsar quippe multo ante Romæ testatus fuerat, se inter amicos habiturum eos qui neutram partem sequerentur. Pompejus vero discedens ab urbe in senatu dixerat, eodem se habiturum loco, qui in castris Cæsaris fuissent.

320. *Sed dum tela micant.*] Adversis autem & repugnantibus ne parcite. etiamsi fuerint cognati, fratres, verendi patres.

322. *Gladio turbate verendos.*] Ferite faciem venerandorum patrum. *Sulpit.*

325. *Ignoti jugulum tanquam scelus imputet hostis.*] Ita legit H. Grotius ex M. S. hoc sensu: Etiamsi quis propinquum nullum invenerit quem occidat, cædem ego ignoti cujusvis tanto in beneficio accipiam, quam si mea causa parri-

Sternite jam vallum, fossasque implete ruina,
Exeat ut plenis acies non sparsa maniplis.
Parcite ne castris: vallo tendetis in illo,
Unde acies peritura venit. vix cuncta locuto
Cæsare, quemque suum munus trahit, armaque raptim
Sumta viris: celeres capiunt præsagia belli;
Calcatisque ruunt castris: stant ordine nullo,
Arte ducis nulla: permittunt omnia fatis.
Si totidem Magni soceros, totidemque petentes
Urbis regna sua funesto in Marte locasses,
Non tam præcipiti ruerent in prœlia cursu.
Vidit ut hostiles in rectum exire catervas
Pompejus, nullasque moras permittere bello,
Sed Superis placuisse diem: stat corde gelato
Attonitus: tantoque duci sic arma timere
Omen erat. premit inde metus, totumque per agmen
Sub-

parricidium fecisset. *vel*, pro scelere habeat externi hostis jugulum petere, cum propinqui ad manum. Cæteri leg. *impetat*, hac mente: Quicunque contra stabit resistetque, ejus jugulum petite, nullo discrimine, cognatus ne an alienus sit, habito. Micyl.

326. *Sternite jam vallum, &c.*] *Cæsar apud Appianum.* Ad pugnam exeuntes diruite mœnia, fossas opplete, ut nihil nisi victores abeamus. Videant nos hostes ipsi destitutos castris, sciantque nobis ex necessitate injunctum esse, eorum castris potiri, aut in prœlio cadere.

328. *Vallo tendetis in illo.*] Tentoria figetis intra vallum Pomp. castrorum.

331. *Celeres capiunt præsagia belli.*] Festini demoliuntur vallum castrorum, tanquam victoriæ omen capientes suprema Cæsaris verba: *Vallo tendetis in illo, unde, &c.*

332. *Ordine nullo, Arte ducis nulla.*] Imo instructis opt. consilio ordinibus procedebant. Dextro enim cornu ubi erat decima legio præfuit Sylla, & ipse Cæsar contra Pompejum (supra versu 217.) restitit: Antonius sinistrum cornu tenebat, ubi legio Nona adjuncta Octava: in media acie erat Cn. Domitius. Ne vero à multitudine equitum circumveniretur, celeriter ex tertia acie singulas cohortes detraxit, atque ex his quartam instituit, equitatuique opposuit, &c. comment. civ. bell. 3.

334. *Si totidem Magni soceros.*] Ea celeritate ruebant in prœlium, ac si singuli fuissent Cæsares; singuli sibi hac pugna regnum aperiissent.

335. *Locasses.*] Nostra emendatio est. antea *locasset*. Si *locasses*, hoc est, si quis locasset: *In cælum jusseris, ibit.* Si tamen cum Mss. malis *locasset*, refer ad Cæsarem. Si, inquit, Cæsar totidem alios Cæsares in acie constituisset, non poterant magis ad pugnam calere. *Grot.*

337. *In rectum, &c.*] Recta ex adverso in se tendere.

339. *Gelato.*] Formidine. sic supra de Cæsar. ✠ vs. 242.

341. *Omen erat.*] Inauspicatum. *Premit*

Sublimi provectus equo: Quem flagitat, inquit,
Vestra diem virtus, finis civilibus armis,
Quem quæsistis, adest. totas effundite vires;
Extremum ferri superest opus, unaque gentes
Hora trahit. quisquis patriam, carosque penates,
Qui sobolem, ac thalamos, desertaque pignora quærit,
Ense petat: medio posuit Deus omnia campo.
Causa jubet melior Superos sperare secundos:
Ipsi tela regent per viscera Cæsaris, ipsi
Romanas sancire volent hoc sanguine leges.
Si socero dare regna meo, mundumque pararent,
Præcipitare meam fatis potuêre senectam.
Non iratorum populis urbique Deorum est
Pompejum servare ducem. quæ vincere possent
Omnia contulimus. subiêre pericula clari
Spontè viri, sacraque antiquus imagine miles.
Si Curios his fata darent, reducesque Camillos

Tem-

mit inde metus.] Supprimit, dissimulat. *premit altum corde timorem.*

342. *Quem flagitat.*] In discrimen rerum.

343. *Finis civilibus armis.*] Ultimus belli labor.

346. *Una hora trahit.*] Unius horæ prælium tot gentes orbis vocat in periculum vitæ; ut vel succumbant; vel victores patriæ, conjugibus & liberis suis restituantur. *Hort.* *Quisquis patriam.*] Sibi quisque reditum ad suos ense, in hoc prœlio struat.

349. *Causa jubet melior, &c.*] Conscientia (inquit Pompejus apud Appianum) causæ nobis optima, pro libertate enim & patria pugnamus, jure legum freti, opinione recta, totque præcellentibus stipati viris, &c.

351. *Sancire leges.*] Leges per Cæsarem propè eversas rursum stabilire & confirmare. *Hort.* *Hoc sanguine.*] Cæsaris. *Leges.*] Libertatem.

352. *Si socero dare, &c.*] Si orbis imperium in Cæsarem conferre statuissent Dii; me certe patriæ libertatis defensorem è vita sustulissent: Me vero propitii in vivis retinere voluerunt.

355. *Quæ.*] Tanta præterea potentia, tam ingentes apparatus, &c. Pompejus apud Appianum. *Vincere possent.*] Victoriam conferre.

356. *Subiere pericula, &c.*] Totque præcellentibus stipati viris, quorum pars Senatorii ordinis est, pars equestris, &c. Pomp. apud Appian. Reges item, tetrarchæ, dynastæ, multique alii nobilitate & gravitate venerandi.

357. *Sacraque imagine miles.*] Veterani milites; quique illustribus majoribus orti sunt; quorum imagines recensere possent. *Hortens.*

358. *Si Curios his fata darent, &c.*] Si jam Curius Camillus, Decii (de quibus dictum lib. 2. vers. 544. lib. 6. vers. 787. & lib. 2. vers. 308.) in vivis essent, continentissimi

Temporibus, Deciosque caput fatale voventes,
Hinc ſtarent. primo gentes oriente coactæ,
Innumeræque urbes, quantas in prælia nunquam
Excivêre manus. toto ſimul utimur orbe.
Quicquid ſigniferi comprenſum id limite cæli
Sub Noton, & Borean hominum ſumus, arma movemus.
Nonne ſuperfuſis collectum cornibus hoſtem
In medium dabimus? paucas victoria dextras
Exigit: at plures tantum clamore catervæ
Bella gerent. Cæſar noſtris non ſufficit armis.
Credite pendentes è ſummis mœnibus urbis
Crinibus effuſis hortari in prælia matres.
Credite grandævum, vetitumque ætate Senatum
Arma ſequi, ſacros pedibus proſternere canos:
Atque ipſam domini metuentem occurrere Romam.
Credite, qui nunc eſt, populum, populumque futurum
Permiſſas afferre preces. hæc libera naſci,
Hæc vult turba mori. ſi quis poſt pignora tanta
Pompejo locus eſt, cum prole, & conjuge ſupplex,
Imperii ſalva ſi majeſtate liceret,
Volverer ante pedes. Magnus, niſi vincitis, exul,
Ludibrium ſoceri, veſter pudor, ultima fata

Depre-

nentiſſimi illi viri & conſtantiſſimi patriæ aſſertores, à noſtra parte ſtarent.

360. *Primo gentes.*] Ultima ex Aſia adſunt auxiliares.

362. *Toto ſimul utimur orbe.*] Totius orbis viribus.

363. *Quicquid ſigniferi, &c.*] Ex omni pop. ſubjecto Zodiaco, ab extremo Noto ad ultimum Boream degentes habemus auxilia.

365. *Nonne ſuperfuſis collectum, &c.*] Annon facile erit expanſa acie & equitatu circumvenire hoſtes nobis numero longe cedentes? Cæſar habuit cohortes 80. quæ ſumma erat 22000. quem numerum Pompejus duplo ſuperabat, præter externos. Cæſari erant 1000. equites, Pompejo 7000.

369. *Credite pendentes, &c.*] Credite matronas Romæ & Senatores per ætatem arma ſequi impotentes, ipſam urbem timentem ne libertatem amittat, cives jam viventes & poſtmodo naſcituros, me denique cum conjuge & liberis ſupplicem, ſi fas eſt, implorare operam veſtram hodie ſtrenue navatam.

375. *Hæc libera naſci.*] Futura poſtera.

376. *Hæc vult.*] Præſens. *Pignora tanta.*] Res, quæ vobis debent eſſe chariſſimæ, uxores, Senatum, Romam, libertatem veſtram & poſteritatis.

380. *Ultima fata, &c.*] Exilio, imo ipſa

Deprecor, ac turpes extremi cardinis annos,
Ne discam servire senex. Tam mœsta locuti
Voce ducis flagrant animi, Romanaque virtus
Erigitur, placuitque mori, si vera timeret.
Ergo utrinque pari concurrunt agmina motu
Irarum: metus hos regni, spes excitat illos.
Hæ facient dextræ, quicquid non expleat ætas
Ulla, nec humanum reparet genus omnibus annis,
Ut vacet à ferro. gentes Mars iste futuras
Obruet, & populos ævi venientis in orbem
Erepto natale feret. tunc omne Latinum
Fabula nomen erit: Gabios, Vejosque, Coramque
Pulvere vix tectæ poterunt monstrare ruinæ,
Albanosque lares, Laurentinosque penates
Rus vacuum, quod non habitet nisi nocte coacta

Invi-

ipsa morte fœdiorem gravioremque servitutem deprecor; in senectute multo magis gravem & sub ipsa vitæ meæ clausula.

381. *Extremi cardinis annos*] Ut enim januæ in cardinibus versantur; ità ultima vitæ humanæ pars in senectute vertitur. Extremus enim vitæ cardo est senectus, in qua ultima ætas se vertit. *Sulpit. Hortens.*

383. *Romanaque.*] Si quidem vere Pompejus timeret, ne interiret Rom. libertas, vel si Rom. virtus vere tim.

386. *Metus hos, &c.*] Metus tyrannidis Pompejanos: spes summi imperii Cæsarianos.

387. *Hæ facient dextræ.*] Hoc prœlium eam hominum cædem dabit, cui restituendæ non sufficient omnes anni insequentes, etiam in pace perpetua acti.

389. *Ut vacet.*] Quantumvis. *Vacet à ferro.*] Vivat in pace. *Sulpit.*

390. *Et populos ævi, &c.*] Et auferet venturæ ætatis prolem, sublatis iis, qui sobolem propagassent.

391. *Erepto natale feret.*] Pro *auferet*, tollet è rebus humanis, ut ex iis nulli procreentur. *Ævi venientis*, pro temporis insequentis populos. Et *natale* pro natali dixit. *Hortens.* *Tunc omne Latinum, &c.*] Vix fidem inveniet apud posteros nomen & gloriam Italiæ tantam fuisse.

392. *Gabios.*] Italiæ urbem in via Prænestina, à Rom. 20. M. pass. *Vejosque.*] Etruriæ opp. 18. M pass. ab Urbe. *Coramque.*] Latii pop. inter Velitram & Senam.

394. *Albanosque lares.*] Longam Albam à Tullo Hostilio eversam dirutamque. *Laurentinosque.*] Laurentum, oppid. Latii maritimum, regiam Latini.

395. *Rus vacuum, &c.*] Omnes has urbes desolatas & vastas factas ostendent ruinæ, & loca inculta, nisi quod novi Coss. in monte Albano celebrent Ferias Latinas ex instituto Numæ, l. 5. vs. 401. *Nocte coacta.*] Id est, ipse coactus ad sacra, quæ illic fiunt Jovi Albano in Latinis feriis ex vetere Numæ Pompilii instituto. Cæterum Latinæ

feriæ

Invitus, questusque Numam jussisse, Senator.
Non ætas hæc carpsit edax, monimentaque rerum
Putria destituit: crimen civile videmus,
Tot vacuas urbes. Generis quò turba redacta est
Humani? toto populi qui nascimur orbe,
Nec muros implere viris, nec possumus agros.
Urbs nos una capit: vincto fossore coluntur
Hesperiæ segetes: stat tectis putris avitis
In nullos ruitura domus: nulloque frequentem
Cive suo Romam, sed mundi fæce repletam,
Cladis eò dedimus, ne tanto in tempore bellum
Jam posset civile geri: Pharsalia tanti
Causa mali. cedant feralia nomina Cannæ,
Et damnata diu Romanis Allia fastis.

Tem-

feriæ erant conceptivæ, ut ipsi vocabant, quæ singulis annis à magistratibus in dies certos vel incertos concipiebantur, quibus pro communi salute totius Latii, Jovi Latiali, in monte Albano sacra fiebant, idque à præfecto urbis Latinarum feriarum caussa creato. In his feriis populis Latinis carnes dividebantur ex præscripto vetusti fœderis inter Romanos & Latinos percussi, Sp. Cassio, & Posthumo Cominio Coss. *Hort.* *Nocte coactæ.*] Ipse Senator coactus, *vel* nocte, qua coactæ urbes Lat. 47. ejus sacri participes conveniant.

397. *Non ætas hæc carpsit edax.*] Neque has urbes edax vetustas absumpsit; sed civile bellum in culpa, lib. 1. ỳs. 24. *Monumentaque rerum, &c.*] Sensus est: crimen civile in causa est, cur videmus tot patria monumenta collapsarum urbium, quæ nulla ætas diminuit. Vel videmus tot urbes vacuas, esse crimen civile. *Hortens.*

398. *Crimen civile, &c.*] Italiæ ædificia non ætas destituit, sed jacent culpa belli civilis. Vide proœmium Pharsaliæ. *Grotius.*

402. *Vincto fossore, &c.*] Agros servitia compedibus vincta colunt, dominis civili bello extinctis.

404. *In nullos ruitura domus.*] Ut quæ incolis destituta sit.

405. *Mundi fæce repletam.*] Colluvie omnium gentium. Juven. Sat. 3. ỳs. 61. *quota portio fæcis Achææ, &c.*

406. *Ne tanto in tempore bellum.*] A pugna Pharsalica, ad nostram usque tempestatem quamvis triumvirale bellum, non pauca hominum millia absumpserit. *Hortens.*

407. *Pharsalia tanti.*] Ea in Pharsalicis campis clades sustulit omnem exinde civilis belli segetem, tam parvo civium numero superstite.

408. *Cedant feralia nomina Cannæ.*] Cladi huic Pharsalicæ cedant Cannæ. (lib. 2. ỳs. 46)

409. *Damnata diu Romanis Allia fastis.*] XVII. Kal. Sextiles, Alliensis in fastos (de quibus lib. 5. ỳs. 5.) relatus inter atros dies, quod eo die Tribuni militum legiones ad Alliam fluv. educentes, à Gallis victi sunt & Urbem amiserint.

410. Tem-

Tempora signavit leviorum Roma malorum:
Hunc voluit nescire diem. prô tristia fata.
Aëra pestiferum tractu, morbosque fluentes,
Insanamque famem, permissasque ignibus urbes;
Mœniaque in præceps laturos plena tremores
Hi possent explere viri: quos undique traxit
In miseram Fortuna necem, dum munera longi
Explicat eripiens ævi, populosque, ducesque,
Constituit campis: per quos tibi Roma ruenti
Ostendat quàm magna cadas. quò latiùs orbem
Possedit, citiùs per prospera fata cucurrit.
Omne tibi bellum gentes dedit omnibus annis:
Te geminum Titan procedere vidit in axem.
Haud multum terræ spatium restabat Eoæ,
Ut tibi nox, tibi tota dies, tibi curreret æther,

Omnia-

410. *Tempora signavit, &c.*] Fasti loquuntur leviores illas clades Alliensem & Cannensem, tacent hanc Pharsalicam gravem & tristem memoratu.

412. *Aëra pestiferum tractu.*] Suffecissent hi qui in prœlio Pharsalico ceciderunt reparandis damnis humani generis è peste & morbis contagiosis, è fame, incendiis, terræ motibus. *Morbosque fluentes.*] Contagiosos, qui urbes exhauriunt. *Hortens.*

414. *In præceps laturos, &c.*] Id est, hi viri explere potuissent tremores laturos mœnia urbium in præceps.

415. *Quos undique traxit.*] Quos ab omni orbis terræ parte in unam hanc cladem contractas protrivit fortuna.

416. *Dum munera longi, &c.*] Dum una quasi synopsi explicitas fortuna rursus eripuit tot multorum annorum victorias & triumphos.

417. *Explicat eripiens, &c.*] Dum ipsa fortuna *explicat*, id est, detegit sese, qualis esset (nam prius visa est favorabilis) eripiens scil. Romæ, munera longi ævi, id est, quicquid per tot sæcula contulerat, una hora auferens. quasi dicat, hoc prœlio Fortuna tot sæculorum munera, victorias & triumphos Romano imperio rursum eripuit. *Badius. Glarean.* Vel *eripiens munera*, id est, subtrahens eos, qui intra multos annos nati sunt. *Explicat.*] In pugna extendit. *Sulpit.*

419. *Quam magna cadas.*] Hinc enim Roma videre poterat, quas vires habuisset, & quam magnas amisisset. *Hortens.* *Quo latius orbem, &c.*] Breviori gyro Roma è summa rerum cecidit, quam quo tam amplum nacta fuerat imperium.

421. *Omne tibi bellum gentes.*] Singulis annis singula bella tibi adjecerunt alias post alias gentes.

422. *In axem.*] Ad Septentrionem, & meridiem.

423. *Haud multum terræ.*] Restabant Parthi tantum & Indi armis subigendi, ut ab Oriente ad Occidentem universus terrarum orbis Rom. imperio subjiceretur.

425. *Ro-*

Omniaque errantes stellæ Romana viderent.
Sed retro tua fata tulit par omnibus annis
Emathiæ funesta dies. hac luce cruenta
Effectum, ut Latios non horreat India fasces,
Nec vetitos errare Daas in mœnia ducat:
Sarmaticumque premat succinctus Consul aratrum:
Quòd semper sævas debet tibi Parthia pœnas,
Quòd fugiens civile nefas, redituraque nunquam
Libertas, ultra Tigrim, Rhenumque recessit,
Ac, toties nobis jugulo quæsita, negatur,
Germanum, Scythicumque bonum: nec respicit ultrà
Ausoniam: vellem, populis incognita nostris:
Vulturis ut primùm lævo fundata volatu

Romu-

425. *Romana viderent.*] Romanis subdita.

426. *Sed retro tua fata tulit.*] Sed unus hic Thessalici prœlii dies tot retro annorum fœlicia fata subvertit. *Par omnibus annis.*] Qui tantum damnum attulit, quantum utilitatis omnes anni superiores. *Sulpit.*

427. *Hac luce cruenta, &c.*] Hoc prœlio factum est, ut Romani Imperii majestas & gloria fieret contemptior apud exteras gentes, Indos, Daas, Sarmatas, Parthos.

428. *Fasces.*] Coss. summum Imperium.

429. *Nec vetitos errare Daas.*] Neque Scythiæ popul. ἁμαξοφορήτοις vagis urbes constituat Consul.

430. *Sarmaticumque premat succinctus Consul.*] Neque Sarmatis urbis loca designet Consul succinctus; quod fiebat aratro, subjunctis vacca & tauro, sulcum ducente ubi mœnia ponerentur.

431. *Quod semper sævas debet*] Quod Romani non ulti sunt Crassos cæsos, legiones victas & signa ablata. lib. 1. ℣. 10.

432. *Quod fugiens civile nefas.*] Quod periit nobis libertas, fuga extra Rom. Imperii terminos avecta, fugiens civile nefas, nunquam reditura.

433. *Ultra Tigrim.*] Quasi dicat, ultra terminos Imperii Romani. Sed cum infra dicat Germanis & Scythis concessam libertatem, vereor ne *Tanaim*, sit legendum, quem ultra Scythæ, ut trans Rhenum Germani. ultra Tigrim certè Parthi regnabantur, non autem liberi erant. Itaque opponit Tacitus: *Acrior Arsacis regno Germanorum libertas.* Grotius. *Tigrim, Rhenumque.*] *Tanaim* legi oportere videtur. propter *Scythicum* quod sequitur, & cui convenit, uti *Rheno Germanum.* Parthi ultra Tigrim agnoverunt regem: ut mox ℣. 442. Scythiæ ultra Tanaim liberi erant.

434. *Jugulo quæsita.*] Mortis discrimine, dum tyrannos è medio tollere aggredimur.

435. *Germanum, Scythicumq́, bonum.*] Libertas; bonum quo fruuntur Germani & Scythæ.

436. *Vellem, &c.*] Quam libertatem utinam Romani non novissent unquam; sed ab Urbe condita ad hæc usque Thess. cladis tempora sub regibus serviissent.

437. *Vulturis ut primum, &c.*] Ubi augu-

Romulus infami complevit mœnia luco,
Usque ad Thessalicas servisses Roma ruinas.
De Brutis, Fortuna, queror. quid tempora legum
Egimus, aut annos à Consule nomen habentes?
Felices Arabes, Medique, Eoaque tellus,
Quam sub perpetuis tenuerunt fata Tyrannis.
Ex populis, qui regna ferunt, sors ultima nostra est,
Quos servire pudet. Sunt nobis nulla profectò
Numina: cùm cæco rapiantur secula casu,
Mentimur regnare Jovem. spectabit ab alto
Æthere Thessalicas, teneat cùm fulmina, cædes?
Scilicet ipse petet Pholoën? petet ignibus Oeten,
Immeritæque nemus Rhodopes, pinusque minanteis?
Caßius hoc potius feriet caput? astra Thyestæ
Abstulit, & subitis damnavit noctibus Argos:
Tot similes fratrum gladios, patrumque gerenti

Thes-

augurio captato de nomine novæ urbi imponendo, Remo sex vultures apparuerant, Romulo 12. atque illius tempus hujus superaret numerus.

438. *Infami complevit mœnia luco.*] Ad quod asylum in luco, à Romulo ad augendum imperium, apertum confugere servi, judiciis obnoxii, scelerati. *Aut pastor fuit, aut illud quod dicere nolo.* Juven. Sat. 8. vs. ult.

439. *Thessalicas ruinas.*] Cladem Pharsalicam.

440. *De Brutis.*] De Junio Bruto, qui ejecto Tarquinio ult. regum, libertatem intulit, quam diu retentam amittere jam grave est, libet queri. *Quid tempora, &c.*] Quid prodest summa æquitate sub legibus vixisse, & Coss. quorum nominibus numerantur signanturque anni. lib. 5. vs. 5.

442. *Arabes, &c.*] Qui semper regibus paruerunt.

444. *Ex populis, &c.*] Nos omnium postremi in id jugum ex libertate incidimus, quod non nisi gravate & cum pudore perpetimur.

446. *Cum cæco rapiantur, &c.*] Frustra, ut video, Deos esse credimus, frustra timemus Jovem, siquidem hæc scelera non curet vindicare, si quidem hæc tam lentus videat, tam lentus puniat. *Vitam regit fortuna, non providentia.*

449. *Scilicet ipse, &c.*] *Feriunt summos fulmina montes.* Sed quid montes meruere pati? quin Cæsar potius fulminatur?

451. *Caßius hoc potius feriet caput?*] Et cur Cæsaris caput reservatur potius Cassii (unius è percussoribus Cæs.) ferro, quàm tuo fulmine jam feritur? *Astra Thyestæ.*] Jup. repulit Solem in ortum, execratus scelus Atrei in fratrem (vide Senecæ Thyesten & quæ nos ad ult chorum) cur non idem hic facit detestatus præsentia hinc inde tot parricidia?

452. *Argos.*] Mycenas Argis vicinas, Pelopidarum sedem.

 455. *Cla-*

Thessalia dabit ille diem? mortalia nulli
Sunt curata Deo. cladis tamen hujus habemus
Vindictam, quantam terris dare numina fas est.
Bella pares Superis facient civilia divos:
Fulminibus manes, radiisque ornabit, & astris,
Inque Deûm templis jurabit Roma per umbras.
Ut rapido cursu fati suprema morantem
Consumsêre locum: parva tellure diremti,
Inde manum spectant, vultusque agnoscere quærunt,
Quò sua pila cadant, aut quà sibi fata minentur,
Facturi quæ monstra forent. vidêre parentes
Frontibus adversis, fraternaque comminus arma,
Nec libuit mutare locum: tamen omnia torpor
Pectora constrinxit: gelidusque in viscera sanguis
Perculsa pietate coit: totaque cohortes
Pila parata diu tensis tenuêre lacertis.

Dii

455. *Cladis.*] Ironice.

457. *Bella pares.*] Bellum hoc rerum summam deferet Imperatoribus, qui in deorum numerum referentur.

458. *Fulminibus.*] Hæc propter fulmina 2. ode Horat. & stellam crinitam quæ per septem dies continuo fulsit, credita Cæsaris in cœlum recepti anima. Suet. Cæs. cap. 88. Virgil. 9. Ecl. quin & simulachro Cæsaris stellam in vertice addiderunt. *Manes.*] Animas Cæs.

459. *Inque Deûm templis.*] *Emphatica Ironia:* quasi præsentiora sint numina umbræ Imperatorum quam ipsi Dii. *Jurabit Roma per umbras.*] *Jurandasque tuum per nomen ponimus aras.* Horatius 1. epist. lib. 2.

461. *Parva tellure diremti.*] Ubi jam inter duas acies tantum erat relictum spacii, quantum satis esset ad concursum utriusque exercitus: subit recordatio affinitatis, & pœnitentiæ indicia manarunt lacrymæ.

462. *Inde manum spectant.*] Multis è diversis lectionibus hanc concinnavimus. Ubi propius hostem ventum est, aspiciunt quos petant vultus, quæ ipsis minentur manus, quæ denique facturi essent scelera. *Grotius. Inde manum spectant, &c.*] Multitudinem exponit Micyllus. Supra vs. 320. dixerat Cæsar se agnoscere suos ex ensibus & lanceis singulos, jusseratque non parcere suis. Quid igitur si ita intelligamus? circumspiciunt utrinque si quem in adversa acie agnoscant ex armis telisque aut vultu, ut habeant in quem pila mittant, amicorum, hospitum, cognatorum cædes, imo monstrosa parricidia perpetraturi.

464. *Quæ monstra.*] Crudeles cædes aut scelera. *Sulpit.*

466. *Mutare locum.*] Recedere aut progredi. *Itala natio,* inquit Appianus, *magno silentio immota restitit. Torpor constringit.*] Omnes exanimati stabant, & perculsi: inter tot enim virorum millia qui concursuri erant, multa horrenda contigerunt præter opinionem. *Hort.*

470. *Dii*

Dii tibi non mortem, quæ cunctis pœna paratur,
Sed sensum post fata tuæ dent, Crastine, morti,
Cujus torta manu commisit lancea bellum,
Primaque Thessaliam Romano sanguine tinxit.
O præceps rabies, cùm Cæsar tela teneret,
Inventa est prior ulla manus! tunc stridulus aër
Elisus lituis, conceptaque classica cornu:
Tunc ausæ dare signa tubæ: tunc æthera tendit,
Extremique fragor convexa irrumpit Olympi:
Unde procul nubes, quò nulla tonitrua durant.
Excepit resonis clamorem vallibus Æmus,
Peliacisque dedit rursus geminare cavernis:
Pindus agit gemitus, Pangææque saxa resultant,
Oetææque gemunt rupes. vocesque furoris
Expavere sui tota tellure relatas.
Spargitur innumerum diversis missile votis.

Vul-

470. *Dii tibi non mortem.*] Imprecatur poëta æternas pœnas sensumque mortis Crastino, qui commisit acies.

471. *Crastine morti.*] Erat hic Crastinus in exercitu Cæsaris evocatus, hoc est, emeritus miles, qui in gratiam imperatoris iterum sponte militabat. is signo dato, *Sequimini me*, inquit, *manipulares mei qui fuistis, & vestro imperatori quam constituistis operam date, &c.* simul respiciens Cæsarem; *Faciam*, inquit, *hodie imperator, ut aut vivo mihi aut mortuo gratias agas, &c.* Com. 3. Cæs. qui mox adacto in os gladio, sic inter cadavera repertus, libidinem ac rabiem qua pugnaverat, ipsa novitate vulneris præferebat. Florus lib. 4. cap. 2.

475. *Inventa est, &c.*] Promptiorne in pugnam quam ipsius Cæsaris? *Manus.*] Crastini. *Tunc stridulus aër.*] Statim, inquit Appianus, lituorum sono & tubarum clangore acuuntur in prælium. nec non præcones & præfecti hinc inde discurrentes, exercitum, per partes hortabantur.

476. *Classica.*] Classicum est & ipsa tuba, vel sonus quo milites convocari & ad pugnam etiam excitari solebant: hinc *Classicum canere*, pro ad rem quampiam excitare. *Hortens.*

477. *Tendit.*] Pro intendit & implet.

478. *Extremique fragor, &c.*] Concurrentium clamor pervenit ad convexa cœli; vel (ut constet poëtæ numerus montium) Olympi montis Thessaliæ, qui secundam aëris regionem, in qua nubes & tonitrua, cacumine superat.

480. *Æmus.*] Mons Thraciæ, lib. 6. ✝ſ. 579.

481. *Peliacisque dedit, &c.*] Resonum clamorem & Echo reddiderunt cavernæ Pelii montis Thess.

482. *Pindus agit.*] Mons Thess. *Pangææque saxa resultant.*] Mons Thraciæ, lib. 1. ✝ſ. 679.

483. *Vocesque furoris, &c.*] Milites pugnantes expavere resonos repercussosque à montibus suos clamores.

485. *Spargitur, &c.*] *Vulnera pars*

optat,

Vulnera pars optat, pars terræ figere tela,
Ac puras ſervare manus. rapit omnia caſus;
Atque incerta facit, quos vult, Fortuna nocentes.
Sed quota pars cladis jaculis, ferroque volanti
Exacta eſt? odiis ſolus civilibus enſis
Sufficit, & dextras Romana in viſcera ducit.
Pompeji denſis acies ſtipata catervis,
Junxerat in ſeriem nexis umbonibus arma.
Vixque habitura locum dextras, ac tela movendi
Conſtiterat, gladioſque ſuos compreſſa tenebat.
Præcipiti curſu veſanum Cæſaris agmen
In denſos agitur cuneos: perque arma, per hoſtem
Quærit iter, quà torta graves lorica catenas
Opponit, tutoque latet ſub tegmine pectus.
Hac quoque perventum eſt ad viſcera: totque per arma
Extremum eſt, quod quiſque ferit. civilia bella
Una acies patitur, gerit altera: frigidus inde
Stat gladius; calet omne nocens à Cæſare ferrum.
Nec Fortuna diu rerum tot pondera vergens,

Abſtu-

optat, &c.] Alii certa ferire, alii irrita errare ſua tela volunt.

489. *Sed quota pars, &c.*] Minimum tamen cædis à ſagittis & jaculis, multo maximum à gladiis.

492. *Pompeji denſis acies, &c.*] Clypeis junctis teſtudine facta ad excipienda tela & primum excurſum infringendum conſtitit acies Pompejana ex præcepto ipſius. Cæſaris itaque milites, cum à Pompejanis non concurri viderent, uſu periti, ſua ſponte curſum repreſſerunt & ad medium fere ſpatium conſtiterunt; ubi parvo intermiſſo temporis ſpatio, reſpiratione facta, reſumptis viribus renovatoque curſu, pila miſerunt, celeriterque gladios ſtrinxerunt. Neque vero Pompejani huic rei defuerunt. nam & tela exceperunt, & impetum legionum tulerunt, & ordines conſervarunt, piliſque miſſis ad gladios redierunt. Comment. 3. de civ. bell.

497. *In denſos cuneos.*] Cuneus proprie eſt multitudo peditum cuneum repræſentans; quæ juncta cum acie, primum anguſtior, deinde latior procedit, ad ordines hoſtium diffringendos. *Cuneos.*] Vide lib. 6. vſ. 184.

498. *Catenas.*] Hamos & licia loricæ, quæ conſerta eſt ex annulis ceu catenulis.

501. *Extremum eſt.*] Intima pars.

502. *Una acies patitur.*] Pompejana. *Altera.*] Cæſariana.

503. *Stat gladius.*] A Pompejana parte. *Calet omne, &c.*] Contrà Cæſarianorum gladii ſtricti, calido ſanguine aſſiduè maduerunt. *Hortenſ.*

504. *Nec Fortuna diu rerum*] Nec fortu-

Abstulit ingenteis fato torrente ruinas.
Ut primùm toto diduxit cornua campo
Pompejanus eques, bellique per ultima fudit:
Sparsa per extremos levis armatura maniplos
Insequitur, sævasque manus immittit in hostem.
Illic quæque suo miscet gens prœlia telo:
Romanus cunctis petitur cruor: inde sagittæ,
Inde faces, & saxa volant, spatioque solutæ
Aëris, & calido liquefactæ pondere glandes.
Tunc & Ituræi, Medique Arabesque, soluto
Arcu turba minax, nusquam rexêre sagittas:
Sed petitur solus, qui campis imminet aër:
Inde cadunt mortes: sceleris sed crimine nullo
Externum maculant chalybem; stetit omne coactum

Cir-

fortuna belli erat diu anceps: statim ad Cæsarem inclinavit. *Pondera vergent.*] Ita Ms. Hoc est, librans velut eventu dubio. *Grotius.*

505. *Fato torrente.*] Præcipiti & declivi instar torrentis.

506. *Ut primum toto diduxit, &c.*] Equites à sinistro Pompeji cornu, universi procurrerunt; omnisque multitudo sagittariorum se profudit. quorum impetum noster equitatus non tulit, verum paulum loco motus cessit. equites Pompejani hoc acrius instare & se turmatim explicare, aciemque nostram à latere aperto circuire cœperunt, &c. mox ad ℣. 521.

507. *Per ultima belli fudit.*] Equites Pompejani postquam dextrum & sinistrum cornu in planitiem deduxerunt, in apertam & ultimam pugnam, manipulares levis armaturæ, insequuti fuerunt. *Hortens.*

508. *Levis armatura.*] Levis armaturæ milites, Ferentarii, Sagittarii, Funditores, Balistarii. Veget. lib. 2. *Maniplos, &c.*] Manipulus proprie est contubernium militum, qui conjunctis quasi manibus dimicabant: trigesima pars legionis.

511. *Inde sagittæ.*] A militibus levis armaturæ.

512. *Spatioque solutæ, &c.*] Per attritionem aëris intermedii ex veloci motu liquefactæ sunt pilæ plumbeæ in figuram glandium formatæ, & fundis emissæ. Motu autem accensos colliquescere plumbeos sagittarum mucrones fatetur Aristot. lib. de cœlo & Meteor. *Non secus exarsit quam cum Balearica plumbum Funda jacit, volat illud, & incandescit eundo: Et, quos non habuit, sub nubibus invenit ignes.* Ovid. Metam. 2.

514. *Ituræi, &c.*] Supra ℣. 230.

515. *Nusquam rexere sagittas.*] In nullum direxere adversas: sed in aërem misere, unde caderent letiferæ.

517. *Mortes.*] Pro sagittæ mortiferæ. *Sceleris sed crimine.*] Sed scelere vacabant hæ sagittæ ab externis gentibus in Romanos missæ. nefas cumulatum admiserunt civium utrinque pila.

518. *Externum maculant chalybem.*] Quia nemini lethale vulnus inflixerunt, sed leniter extrema cuspis sanguine imbuta

buta

Circa pila nefas: ferro subtexitur æther,
Noxque super campos telis conserta pependit.
Tum Cæsar metuens, ne frons sibi prima labaret
Incursu, tenet obliquas post signa cohortes:
Inque latus belli, quà se vagus hostis agebat,
Immittit subitum non motis cornibus agmen.
Immemores pugnæ, nulloque pudore timendi
Præcipites fecère palàm, civilia bella
Non bene barbaricis unquam commissa catervis.
Ut primùm sonipes transfixus pectora ferro,
In caput effusi calcavit membra regentis:
Omnis eques cessit campis, glomerataque pubes
In sua conversis præceps ruit agmina frænis.
Perdidit inde modum cædes, ac nulla secuta est
Pugna: sed hinc jugulis, hinc ferro bella geruntur.
Nec valet hæc acies tantum prosternere, quantum
Inde perire potest. Utinam Pharsalia campis

Suffi-

buta fuit. *Stetit omne coactum, &c.*] Sed soli Romani qui pilis utebantur, coactim cædem faciebant. *Hortens.*

519. *Æther.*] Telorum nube obductus. In umbra itaque (inquit Lacon) pugnabitur.

521. *Tum Cæsar metuens, &c.*] Ubi Cæsar advertit equitatum suum impetum Pompejanorum equitum & sagittariorum non ferre, quartæ aciei quam ex cohortium numero instituerat, ut subsidio esset equitatui & dextro cornui, signum dedit. illi celeriter procurrentes tanta vi in Pompeji equites, fecerunt, ut eorum nemo consisteret, omnesque conversi incitata fuga montes peterent. quibus summotis omnes sagittarii & funditores destituti inermes sine præsidio interfecti sunt.

523. *Vagus hostis agebat.*] Pompejanus eques, turmatim se explicans & discurrens ad circumeundum aciem Cæsaris. *Hortens.*

524. *Subitum non motis cornibus agmen.*] Cohortes illas subsidiarias quartæ aciei, è 3000. peditibus.

525. *Immemores pugnæ, &c.*] Pompejani equites auxiliares terga vertentes ostenderunt civilis belli momentum non bene creditum fuisse his externis & barbaris. *Timendi.*] Spernendi, quia fugere non pudebat.

528. *Ut primum, &c.*] Ubi equi Pompejanorum, quartæ illius aciei telis saucii, excusserunt pronos sessores; fugam capessunt equites.

532. *Perdidit inde modum cædes.*] Non temperatum est cædibus; non interficiendi modus servatus est.

533. *Sed hinc jugulis.*] Jugulantur Pompejani, cadunt Cæsariani. vide quæ ad ℣s. 617. infra.

534. *Nec valet hæc acies, &c.*] Nec sufficiunt Cæsariani, conficiendis Pompejanis, utpote quorum multo major numerus,

536. *Suf-*

Sufficiat cruor iste tuis, quem barbara fundunt
Pectora, non alio mutentur sanguine fontes.
Hic numerus totos tibi vestiat ossibus agros:
Aut si Romano compleri sanguine mavis,
Istis parce precor: vivant Galatæque, Syrique,
Cappadoces, Gallique, extremique orbis Ibêri,
Armenii, Cilices: nam post civilia bella
Hic populus Romanus erit. Semel ortus in omneis
It timor, & fatis datus est pro Cæsare cursus.
Ventum erat ad robur Magni, mediasque catervas;
Quod totos errore vago perfuderat agros:
Constitit hîc bellum, fortunaque Cæsaris hæsit.
Non illic regum auxiliis collecta juventus
Bella gerit, ferrumque manus movêre togata:
Ille locus fratres habuit, locus ille parentes.
Hîc furor, hîc rabies, hîc sunt tua crimina Cæsar.

536. *Sufficiat cruor iste tuis.*] Nec Romano sang. ruberent fluvii.

538. *Hic numerus totos tibi.*] Barbarorum, externorum. *Vestiat ossibus agros.*] Tegat, spargat.

540. *Istis parce precor.*] Istis externis gentibus parce, ut sint, qui bello finito, civitate donati Romam tueantur. *Galatæque, &c.*] Pop. Asiæ juxta Paphlagoniam, Gallogræci.

541. *Extremique orbis Iberi.*] Occidui Orbis incolæ Hispani.

543. *Semel ortus in omneis, &c.*] Ubi à paucis trepidari cœpit, omnes in fugam ruunt. quod Cæsari victoriæ momentum dedit. *Tunc*, inquit Florus, *terrore latius dato, turbantibus invicem copiis, reliqua strages quasi una manu facta est. Nec ulla res magis exitio fuit, quam ipsa exercitus magnitudo.*

544. *Fatis datus est pro Cæsare cursus.*] In fatis fuit, ut Cæsar victoria potiretur, & prosperè rem gereret. *Hortens.*

545. *Robur Magni, &c. Constitit hic bellum.*] Firmissimas copias quæ erant circa Pompejum. Cohortes illæ quartæ aciei eodem quo fuderant equitatum impetu, sinistrum cornu, pugnantibus etiam tum ac resistentibus in acie Pompejanis, circumierunt, eosque à tergo sunt adorti. Et tertiam aciem, quæ quieta hucusque fuerat, Cæsar procurrere jussit, quos recentes cum Pompejani sustinere non possent, universi terga verterunt. Comment. 3. civ. bell.

546. *Errore vago, &c.*] Certamine multiplici.

547. *Hæsit.*] Retardata est.

548. *Non illic regum, &c.*] Non hic steterunt reges socii, auxiliares copiæ & senatus; sed Romani utrinque milites iidemque cognati, fratres, patres, filii.

549. *Togata.*] Præfert hanc lect. è Ms. 2. Grotius. videtur tamen loqui de copiis sociorum. feratur itaque & altera lectio *rogatæ*, id est, exoratæ & accitæ ad suppetias ferendas.

551. *Hic furor, hic rabies.*] Inter cives, cognatos, &c.

Hanc fuge mens partem belli, tenebrisque relinque,
Nullaque tantorum discat, me vate, malorum,
Quàm multum bellis liceat civilibus, ætas.
Ah potiùs pereant lacrymæ, pereantque querelæ.
Quicquid in hac acie gessisti Roma, tacebo.
Hîc Cæsar, rabies populi, stimulusque furoris,
Ne qua parte sui pereat scelus, agmina circum
It vagus, atque ignes animis flagrantibus addit.
Inspicit & gladios, qui toti sanguine manent,
Qui niteant primo tantùm mucrone cruenti,
Quæ presso tremat ense manus, quis languida tela,
Quis contenta ferat, quis præstet bella jubenti,
Quem pugnare juvet, quis vultum cive peremto
Mutet: obit latis projecta cadavera campis.
Vulnera multorum totum fusura cruorem
Opposita premit ipse manu. quacunque vagatur
Sanguineum veluti quatiens Bellona flagellum,
Bistonas aut Mavors agitans, si verbere sævo
Palladia stimulet turbatos ægide currus,

Nox

552. *Hanc fuge mens, &c.*] Per Apostrophen ad seipsum, fingit se prætermissurum horrendam civilis hoc in loco pugnæ faciem, quam tamen maxime & nimium exaggerat.

555. *Pereant lacrymæ.*] Ne deploremus, ne conqueramur, ne utamur hac pietate. *Sulpit.*

556. *Tacebo.*] Ne questu recrudescat dolor.

557. *Rabies populi.*] OEstrum Bellonæ, incitator suorum circumquaque percurrit.

559. *Ignes animis, &c.*] Incitamenta crudelitatis.

560. *Inspicit & gladios.*] Advertit quo animo, quibus viribus, quo vultu quisque pugnet.

562. *Quæ presso, &c.*] Quis timide & quasi invitus feriat, quis alacriter.

563. *Quis præstet bella jubenti.*] Quis jussu potius quam voluntate pugnet.

566. *Vulnera multorum, &c.*] Suorumne pie; an adversariorum crudeliter?

568. *Bellona.*] Belli dea, Martis soror, furialis Enyo. *Flagellum.*] Quo bellantes instigare fingitur.

569. *Bistonas aut Mavors agitans.*] Thracas, à Bistone urbe & stagno, cui bellicosæ genti Mars præsidere creditur. *Gradivumque patrem Geticis qui præsidet agris.* Virg. 3. Æneid.

570. *Ægide currus.*] Scutum ceu lorica Palladis, in quo caput Medusæ homines in lapides convertens, & respicere videtur ad Palladis apparatum & suppetias contra Martem, Venerem & Troas. Homer. Iliad. ε.

571. Nox

Nox ingens scelerum, & cædes oriuntur, & instar
Immensæ vocis gemitus, & pondere lapsi
Pectoris arma sonant, confractique ensibus enses.
Ipse manu subicit gladios, ac tela ministrat,
Adversosque jubet ferro confundere vultus.
Promovet ipse acies: impellit terga suorum:
Verbere conversæ cessantes excitat hastæ.
In plebem vetat ire manus, monstratque Senatum.
Scit cruor imperii qui sit, quæ viscera legum:
Unde petat Romam, libertas ultima mundi
Quo steterit ferienda loco. permista secundo
Ordine nobilitas, venerandaque corpora ferro

Urgen-

571. *Nox ingens scelerum.*] Confusio cœca, nullo habito discrimine.

572. *Et pondere lapsi.*] Homericum illud expressit, quod in Iliade frequens est; Δούπησεν δὲ πεσών, ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ.

574. *Subicit gladios.*] Subjicit. subministrat.

575. *Adversosque jubet, &c.*] Multus in eo prœlio Cæsar fuit, mediusque inter imperatorem & militem. Voces quoque obequitantis exceptæ, altera cruenta, sed docta & ad victoriam efficax; *Miles faciem feri:* altera ad jactationem composita; *Parce civibus.* Florus. præceperat Cæsar suis, ut tela in ora & facies adversariorum intentarent. fore enim ut juvenes formosi faciei suæ timentes vultus tegerent vel averterent. Sed stratagema hoc consilio tam levi vix tanto Imperatore dignum videtur Jano Rutgersio lib. I. var. lect. cap. 4. longe itaque aliud fuisse consilium putat. Cæsarem scil. veritum ne suorum militum ardor, conspectis popularibus & propinquis defervesceret, imperasse ut vultus eorum ferro turbarentur, ne agnoscerentur, & huc faciunt quæ supra vs. 320. & 465. & infra vs. 627.

578. *Monstratque Senatum.*] In quem omnem pugnæ rabiem convertant; ut qui belli & injuriarum caussæ & fontes essent; quum à plebe culpa omnis abesset.

579. *Scit cruor imperii, &c.*] Id est, novit, quorum cæde ipse ad imperium pervenire posset; quibus superstitibus difficile foret. Scit, quorum sanguine Imperium redimere potest. *Hortensius.* *Imperii qui sit.*] Senatus scil. quo fuso expeditior sibi ad summum imperium sternatur iter. *Quæ viscera legum.*] Emendatio est nostra, eleganti, ni fallimur, metaphora. Ante, *Regum.* atqui Regibus, nihil cum Senatu, de quo hic sermo. Illi enim seorsim apud sua quisque auxilia. *Grotius.* *Legum.*] Alii leg. *rerum.*

580. *Unde petat Romam.*] A quibus Imperium Romanum petat, quibus extorqueat monarchiam. *Libertas ultima.*] Libertatis propugnatores summi & ultimi.

581. *Permista secundo, &c.*] Equitibus permistus senatus. tres enim Rom. ordines, Patritius, Equester, Plebejus.

582. *Venerandaque corpora, &c.*] Nobiles illustrium familiarum viri cujusmodi

Urgentur: cadunt Lepidos, caduntque Metellos,
Corvinosque simul, Torquataque nomina legum,
Sæpe duces, summosque hominum te, Magne, remoto.
Illic plebeja contectus casside vultus,
Ignotusque hosti, quod ferrum Brute tenebas!
O decus imperii, spes ô suprema Senatus,
Extremum tanti generis per secula nomen,
Ne rue per medios nimium temerarius hostes,
Nec tibi fatales admoveris antè Philippos,
Thessalia periture tua. nil proficis istic
Cæsaris intentus jugulo: nondum attigit arcem

Juris,

modi paucos enumerat, Lepidos, Metellos, Val. Corvinos, Manlios Torquatos.

584. *Torquataque nomina legum.*] Qui legunt *regum* multum torquentur ut *Torquata nomina* concilient *regibus*. Alii intelligunt reges torquatos ענקם duces torquibus ornatos. Alii familiam Manliorum cui cognomen Torquati à torque detracta Gallo cæso qui eum in singulare certamen provocaverat, Liv. lib. 7. A. Gell. lib. 9. cap. 13. & regium illud insigne Torquatis convenire volunt. Grotius emendat *legum* ut modo ℣s. 579. *legum nomina*, hoc est, liberæ reipublicæ. Hanc si admittamus correctionem, concipio, Torquatos severissimos assertores legum dici, sicut *Manliana imperia*, severa illa & rigida propter filium securi feriri jussum, &c. Liv. lib. 8. vel respici ad libertatem & Consulare imperium, quod noster *legum* nomine sæpe exprimit. supra versu 440. & lib. 9. 267. 385. 560. Nomina autem Torquata, id est, ipsos Torquatos ut mox ℣s. 589. Nodum vero solvisse litemque sustulisse videtur, qui legit: *Torquataque nomina regum Sæpe duces.* Lepidos scil. Metellos, Corvinos, Torquatos, illustres viros, quorum auspiciis Reges ipsi sæpe militaverint. sic lib. 8. ℣s. 207. & lib. 10. ℣s. 136. & lib. 3. ℣s. 88. *Nomina legum.*] Sic & antehac Grotius legendum censuit; sed deinde sequutus est Cl. Joh. Rutgersium, qui distinctione locum sic sanat: *Torquataque nomina, Regum Sæpe duces, &c.* Grotius.

585. *Sæpe duces, summosque hominum.*] Cædunt tribunos, consulares, senatores, summos omnes excepto Pompejo.

586. *Illic plebeia, &c.*] Illic Marcus Brutus plebeiis armis tectus latuit Cæsarianos jussos petere viros principes, modo ℣s. 578.

587. *Quod ferrum Brute tenebas.*] Quo postmodo Cæsarem eras occisurus, ut libertatem restitueres.

589. *Extremum tanti, &c.*] Ultimæ gentis Brutorum à Junio Bruto, qui reges exegit, ortorum. quem tamen absque virili stirpe periisse refert Dionys. Halicarn.

590. *Ne rue per medios, &c.*] Parce tibi neque per temeritatem accerse tibi mortem præmaturam. reserva te ad facinus oportuniore tempore perpetrandum.

591. *Nec tibi fatales, &c.*] Non in hoc civili bello in Pharsalia, sed altero & tuo, in Philippis ab Antonio & Octavio victus. vide quæ ad ℣s. 680. l. 1.

593. *Nondum attigit, &c.*] Nondum est assecutus ἀκμὴν & summum Imperii,

Juris, & humanum culmen, quo cuncta reguntur
Egressus, meruit fatis tam nobile letum:
Vivat, &, ut Bruti procumbat victima, regnet.
Hîc patriæ perit omne decus: jacet aggere magno
Patritium campis commista plebe cadaver.
Mors tamen eminuit clarorum in strage virorum
Pugnacis Domiti; quem clades fata per omneis
Ducebant. nusquam Magni fortuna sine illo
Succubuit: victus toties à Cæsare, salva
Libertate perit: tunc mille in vulnera lætus
Labitur, ac venia gaudet caruisse secunda.
Viderat in crasso versantem sanguine membra
Cæsar, & increpitans; Jam Magni deseris arma,
Successor Domiti: sine te jam bella geruntur.
Dixerat: ast illi suffecit pectora pulsans
Spiritus in vocem, morientiaque ora resolvit.
Non te funesta scelerum mercede potitum,
Sed dubium fati Cæsar, generoque minorem
Aspiciens, Stygias Magno duce liber ad umbras
Et securus eo: te sævo Marte subactum,
Pompejoque graveis pœnas, nobisque daturum

Cùm

perii, ut mereatur cadere manu Bruti, cujus familiæ opus est reges tollere. vivat regnetque prius, ut, &c.

594. *Humanum culmen, &c.*] Nondum superavit summum honorem Roman. quo cuncta reguntur.

597. *Decus.*] Nobiles patricii, ut seq. *Aggere magno.*] In magno acervo. *Hortensius.*

600. *Pugnacis Domiti.*] L. 2. ꝟſ. 479. *Quem clades, &c. nusquam Magni.*] Supra ꝟſ. 220.

602. *Salva, &c.*] Patria nondum in servitutem redacta.

603. *Tunc mille in vulnera, &c.*] Ipsene multis vulneribus confossus? an inter saucios omni ex parte & cadentes? L. vero Domitius ex castris in montem refugiens, cum vires eum lassitudine defecissent, ab equitibus est interfectus. Cæs. comment. 3.

604. *Venia gaudet caruisse secunda.*] Primam enim consecutus fuerat ad Corfinium. ut lib. 2. ꝟſ. 512. & quæ ad ꝟſ. 522.

607. *Successor Domiti.*] Quia successurum se Cæsari in bellum Gallicum speraverat. *Grotius.* *Successor Domiti.*] Lib. 2. ꝟſ. 478.

612. *Stygias Magno, &c.*] Morior tamen liber, te nondum victoriam plene consecuto, nedum summum Imperium, nec dum patriam à te oppressam conspiciens.

616. *Den-*

Cùm moriar, sperare licet. non plura locutum
Vita fugit, densæque oculos pressère tenebræ.
Impendisse pudet lacrymas in funere mundi
Mortibus innumeris, ac singula fata sequentem
Quærere, letiferum per cujus viscera vulnus
Exierit; quis fusa solo vitalia calcet;
Ore quis adverso, demisso faucibus ense,
Expulerit moriens animam; quis corruat ictu,
Quis steterit, dum membra cadunt: qui pectora telis
Transmittant, aut quos campis affixerit hasta:
Quis cruor emissus perruperit aëra venis,
Inque hostis cadat arma sui: quis pectora fratris
Cædat, &, ut notum possit spoliare cadaver,
Abscisum longe mittat caput: ora parentis
Quis laceret, nimiaque probet spectantibus ira
Quem jugulat, non esse patrem. mors nulla querela
Digna sua est, nullosque hominum lugere vacamus.
Non istas habuit pugnæ Pharsalia parteis,

Quas

616. *Densæque oculos, &c.*] Σκότος δέ οἱ ὄσσ' ἐκάλυψεν. Homer.

617. *Impendisse pudet, &c.*] Digreditur rursum ab instituto in excusationem, quamobrem non persequatur ordine singulorum cædem, & circumstantias cladis non persequatur. Et quum dicit *in funere mundi*, amplificatio cladis est, quasi in ea mundus concidisset. *Hortens.* *Impendisse pudet, &c.*] In tanta clade, quanta mundi summo Imperio grave inflixit vulnus, non libet, non vacat singulas mortes & vulnera lacrymis luctuque prosequi. Ex Pompejano exercitu circiter millia XV. ceciderunt: in deditionem venerunt amplius millia XXIIII. Cæsar non amplius CC. desideravit. Sed in his centuriones XXX. Comment. 3.

618. *Singula fata.*] Diversos casus & & diversa mortis genera. *Hortens.*

620. *Vitalia.*] Sunt propriè interioris corporis, in quibus maximè vita sita est, ut Cor, cerebrum, hepar & intestina, &c. *Hortens.*

621. *Ore quis adverso.*] Ita intercidit Crastinus. supra ad vs. 471.

623. *Dum membra.*] Truncatus membra. *Qui pectora telis, &c.*] Mss. *quis pectora tela Transmittat.* Grotius.

625. *Perruperit aëra venis.*] Prosilierit, & autoris arma consperserit.

628. *Abcisum longe, &c.*] Ut impius possit eum tanquam ignotum spoliare, neque agnoscatur esse frater.

629. *Nimiaque probet, &c.*] Et jam lacerum, apud eos, qui cum indignatione spectaret, patrem esse diceret.

631. *Sua est.*] Singulari & propria, ut modo vs. 617.

632. *Non istas habuit, &c.*] Dilatat amplificationem hujus cladis cum aliis com-

Quas aliæ clades: illîc per fata virorum,
Per populos hîc Roma perit: quod militis illîc,
Mors hîc gentis erat: ſanguis ibi fluxit Achæus,
Ponticus, Aſſyrius: cunctos hærere cruores
Romanus, campiſque vetat conſiſtere torrens:
Majus ab hac acie, quàm quod ſua ſecula ferrent,
Vulnus habent populi: plus eſt quàm vita, ſaluſque,
Quod perit: in totum mundi proſternimur ævum.
Vincitur his gladiis omnis, quæ ſerviet, ætas.
Proxima quid ſoboles, aut quid meruêre nepotes
In regnum naſci? pavidè num geſſimus arma?
Teximus aut jugulos? alieni pœna timoris
In noſtra cervice ſedet. poſt prœlia natis
Si dominum Fortuna dabas, & bella dediſſes.
Jam Magnus tranſiſſe Deos, Romanaque fata
Senſerat infelix: tota vix clade coactus

For-

comparatæ: modo, & eventu, mox ỹſ. 638. *Partes.*] Formam pugnæ & ſortem. *Sulpit.*

633. *Aliæ clades.*] Ad Traſimenum, Trebiam, Ticinum, Alliam, Cannas, &c. *Illic per fata virorum.*] Ibi numerabantur milites cæſi: hic gentes & populi.

635. *Sanguis ibi fluxit Achæus.*] Ibi nationis alicujus unius ſanguis fuſus eſt, hic multarum promiſcue: Romani autem permiſti copia fecit ut inſtar torrentis flueret.

636. *Cunctos hærere cruores.*] Ingentem Romanorum cædem eo indicat argumento; quod hærentem ſanguinem barbarorum cruor ille impulerit. *Sulpitius.*

637. *Torrens.*] Copia Romani cruoris fluentis. *Sulpit.*

638. *Quam quod ſua ſæcula ferrent.*] Illa tempora pati poſſent: nam antea Punicis: modò Syllanis & Marianis prœliis erant attrita. *Sulpit.*

639. *Plus eſt quam vita.*] Perit ſcil. libertas pop. Rom. eaque poſteris in perpetuum interitura.

643. *In regnum naſci.*] In ſervitutem ſub Impp. *Pavide num geſſimus arma?*] Nunquid nos timide libertatem propugnavimus? Annon jugulum noſtrum & cervicem gladiis oppoſuimus, quo poſteros ſervituti eximeremus?

644. *Alieni pœna timoris.*] Nos pœnam damus timoris poſterorum: proinde, ô Fortuna, cum dederis poſteris dominos, quibus ſervient, hoc eſt, Cæſares & Tyrannos; eadem via & bellum & pugnas illis ipſis dediſſes; non autem nobis, aut certè utriſque. *Hortenſius.*

645. *Poſt prœlia natis.*] Si vellet Fortuna poſteris libertatem adimere, par erat ut & bellum iis daret, quo ipſi pro ſe decertarent.

647. *Tranſiſſe Deos.*] A ſe ad Cæſarem. *Ferus omnia Jupiter Argos Tranſtulit.* Virg. 2. Æneid.

648. *Tota vix clade, &c.*] Nondum

coa-

Fortunam damnare suam. stetit aggere campi
Eminus, unde omneis sparsas per Thessala rura
Aspiceret clades, quæ bello obstante latebant.
Tot telis sua fata peti, tot corpora fusa,
Ac se tam multo pereuntem sanguine vidit.
Nec, sicut mos est miseris, trahere omnia secum
Mersa juvat, gentesque suæ miscere ruinæ:
Ut Latiæ post se vivat pars maxima turbæ,
Sustinuit dignos etiam nunc credere votis
Cœlicolas, voluitque sui solatia casus:
Parcite, ait, Superi cunctas prosternere gentes:
Stante potest mundo, Romaque superstite, Magnus
Esse miser. si plura juvant mea vulnera, conjux
Est mihi, sunt nati; dedimus tot pignora fatis.
Civiline parum est bello, si meque, meosque
Obruat? exigua clades sumus, orbe remoto?
Omnia quid laceras? quid perdere cuncta laboras?
Jam nihil est Fortuna meum. sic fatur: & arma,
Signaque, & afflictas omni jam parte catervas
Circuit, & revocat matura in fata ruentes,

Seque

coactus tota clade accepta incusare suam fortunam.

651. *Quæ bello obstante latebant.*] Quas per tumultum & concursum pugnantium prius cernere non licuit.

654. *Nec, sicut mos est miseris, &c.*] Neque tamen voluit, quod in rebus deploratis & desperatis solent miseri, omnia secum obruere.

655. *Mersa.*] Perdita & obruta, & desperata in pugna. *Sulpit.*

656. *Ut Latiæ post, &c.*] Neque tanta accepta clade indignabatur Deos supplicibus votis precari, ut sibi reliquum exercitum præstarent incolumem.

657. *Dignos.*] Deos scil. ad quos vota fundat, & preces. *Hortens.*

658. *Voluitque sui solatia casus.*] Optavit salutem reliquorum, quæ erat ei solatio maximo in tanta ruina. *Sulpit.*

659. *Parcite, &c.*] Sufficiat iræ vestræ hæc mea calamitas; vel si ulterius in me animadvertere visum sit, uxorem liberosque meos devoveo pro salute gentium & Rom. Imperii.

664. *Exigua clades sumus, &c.*] An non satis est clades nostra, nisi & totus orbis nobiscum ruat? *Orbe remoto.*] Si mundus nobiscum non perierit. *Sulpitius.*

668. *Revocat matura in fata ruentes.*] Receptui canit. Sed audi Cæsarem 3. com. Pompejus, ut equitatum suum pulsum vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animadvertit, aliis diffisus, acie excessit, protinusque se in castra equo contulit, & iis centurionibus quos in statione ad præto-

Seque negat tanti. nec deerat robur in enses
Ire duci, juguloque pati, vel pectore letum:
Sed timuit strato miles ne corpore Magni
Non fugeret, supraque ducem procumberet orbis:
Cæsaris aut oculis voluit subducere mortem.
Nequicquam. infelix, socero spectare volenti
Præstandum est ubicunque caput. sed tu quoque conjux
Causa fugæ, vultusque tui: fatisque probatum
Te præsente mori. Tunc Magnum concitus aufert
A bello sonipes, non tergo tela paventem,
Ingenteisque animos extrema in fata ferentem.
Non gemitus, non fletus erat, salvaque verendus
Majestate dolor, qualem te, Magne, decebat
Romanis præstare malis. non impare vultu
Aspicis Emathiam: nec te videre superbum
Prospera bellorum, nec fractum adversa videbunt.
Quamque fuit læto per treis infida triumphos,

Tam

prætoriam portam posuerat, clare, ut milites exaudirent, tuemini, inquit, castra, & defendite diligenter, si quid durius acciderit, ego reliquas portas circumeo, & castrorum præsidia confirmo. hæc cum dixisset se in prætorium contulit, summæ rei diffidens, & tamen eventum expectans.

669. *Seque negat tanti.*] Negat se tanti esse pretii, ut pro se in mortem præcipitent, & Cæsarianis, jam rebus perditis, trucidandos objiciant. *Hortens.* *Nec deerat robur, &c.*] Audacia eundi in prœlia non deerat Pompejo, neque vitæ contemptus, sed noluit suos in ruinam & necem secum trahere.

673. *Cæsaris aut oculis voluit, &c.*] Voluit præterea necem suam subtrahere Cæsaris oculis; simul se vivum reddere uxori. sed frustra. in fatis namque erat ut præsente conjuge obtruncaretur, caputque ejus Cæsari offerretur, lib. 8. ℣. 618. & lib. 9. ℣. 1035.

676. *Fatisque probatum.*] Miror Mss. omnes habere, *fatisque negatum.* Forte scripserit Lucanus *rogatum*, ut allusio sit, ad legum rogationes. *Grotius.*

679. *Ingentesque animos, &c.*] Magnanimi ducis & constantis exemplar in Pompejo describitur. qui ne in extremis quidem perculsus animo fuerit, neque gemuerit; sed dolor verenda majestate eluxit, &c. *Hortens.*

682. *Non impare vultu.*] Non immutato propter adversa: eodem, quo prius tulisset prospera.

685. *Quamque fuit læto.*] Sensus est: Fortuna ut fuit infida Pompejo in secundis rebus; ita in adversis fuit illo minor, quod eum de mentis suæ constantia dejicere non valuerit. *Hortens.* *Treis infida triumphos.*] 1. Africanum, devictis Carbone, Domitio & Hiarba rege, qui Domitio auxilium tulerat. 2. Hispanicum, de Sertorio & Perpen-

 na,

Tam misero Fortuna minor. jam pondere fati
Deposito securus abis: nunc tempora læta
Respexisse vacat: spes nunquam implenda recessit:
Quid fueris nunc scire licet. fuge prœlia dira,
Ac testare Deos, nullum qui perstet in armis,
Jam tibi Magne mori: ceu flebilis Africa damnis,
Et ceu Munda nocens, Pharioque à gurgite clades,
Sic & Thessalicæ post te pars maxima pugnæ.
Non jam Pompeji nomen populare per orbem,
Nec studium belli: sed par, quod semper habemus,
Libertas, & Cæsar erunt: teque inde fugato
Ostendet moriens, sibi se pugnasse, Senatus.

Nonne

na. lib. 2. ℣s. 549. & 3. Ponticum de Mithridate, Tigrane, &c.

686. *Pondere fati, &c.*] Levatus onere imperii, quod tibi fatum commiserat.

687. *Nunc tempora læta.*] Nunc tibi ocium est frui memoria anteactæ felicitatis: postquam insatiata spes plura acquirendi interierit.

689. *Quid fueris nunc, &c.*] E collatione præsentium adversarum intelliges quantæ fuerint res tuæ prosperæ. *Tum denique*, inquit ille apud comicum, *omnes nostra intelligimus bona, quum quæ in potestate habuimus, amisimus.*

690. *Ac testare Deos, &c.*] Et quum post discessum tuum è prœlio Pharsalico major pars cladis contigerit, Deos testes citare licet, eos non tua gratia, sed publicæ libertatis causa in armis perstitisse & cecidisse, qui interierint; ut & eos, qui post mortem tuam in Africa, in Hispania & Ægypto ceciderunt.

691. *Tibi mori.*] Non tua gratia, sed publicæ libertatis causa. *Ceu flebilis Africa.*] In qua Cato, Scipio, rex Juba & multi alii perierunt. *Hortens.*

692. *Et ceu Munda nocens.*] Ad Mundam victi fuerunt liberi Pompeji postea: in quo prælio periclitatus fuit Cæsar; ut de inferenda sibi nece cogitaret. ut alibi recensuimus. *Pharioque à Gurgite.*] Quum Ptolomæus rex Alexandrinus, summum civilis belli scelus peregisset, fædusque amicitiæ cum Cæsare, medio Pompeji capite sanxisset; ut Florus inquit. *Hortens.*

693. *Sic & Thessalicæ.*] Aversio iterum ad Pompejum, quod post ejus mortem, maxima pars pugnantium civium in Thessalia peribunt pro salute & libertate patriæ. Major enim pars cladis Thessalicæ contigit absente jam Pompejo; ideoque illi non magis imputari potest, quam quæ post mortem ejus acciderunt. *Grot. Hortens.*

694. *Populare.*] Nobile habebitur & celebre amplius per totum orbem. Vel gratum populo. Est & *populare*, quod fit unius populi. humile item & obscurum. *Hortens.*

695. *Nec studium belli.*] Pugnandi libido. sed libertatis retinendæ, & Cæsaris interficiendi unicum studium erat. *Hortens. Par.*] Lib. 6. ℣s. 3.

696. *Libertas, & Cæsar erunt.*] Commissi pugnabunt libertas & Cæsar, illa ut se tueatur, Cæsar ut excutiat libertatem & monarchiam inducat.

697. *Sibi se pugnasse.*] Suæ libertatis tuendæ gratia.

700. *Re-*

Nonne juvat pulsum bellis cessisse, nec istud
Prospectare nefas, spumanteis cæde catervas?
Respice turbatos incursu sanguinis amnes,
Et soceri miserere tui. quo pectore Romam
Intrabit factus campis felicior istis?
Quicquid in ignotis solus regionibus exul,
Quicquid sub Phario positus patiere tyranno;
Crede Deis, longo fatorum crede favori.
Vincere pejus erat. prohibe lamenta sonare,
Flere veta populos: lacrymas, luctusque remitte.
Tam mala Pompeji, quàm prospera mundus adoret.
Aspice securus vultu non supplice reges:
Aspice possessas urbes, donataque regna,
Ægyptum, Libyamque, & terras elige morti.
Vidit prima tuæ testis Larissa ruinæ
Nobile, nec victum fatis caput: omnibus illa
Civibus effudit totas per mœnia vires

Ob-

700. *Respice turbatos, &c.*] Imo fruere optimo solatio fugæ tuæ, quod non vides tantam civium stragem.

701. *Soceri miserere tui.*] Cæsaris, qui parta per tot civium cædem victoria, multo miserior futurus est quam tu victus. *Quo pectore Romam.*] Quo animo, qua conscientia?

704. *Phario, &c.*] Ptolomæo. lib. 8. vs. 618.

705. *Crede Deis, &c.*] Judicium deorum & longa faventium fatorum series tibi fidem faciant id quod melius est tibi evenisse, ἀδικεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν, vinci quam vincere in bello civili. *Longo fatorum crede favori.*] Perpetuus in te Deorum favor, fidem tibi faciat, è duobus malis id tibi evenisse, quod erat minus. Minus malum est bello civili vinci, quam vincere. Ni ita esset, victorem te fecissent Dii, quos tibi bene velle dubitare non debes. *Grotius.*

707. *Remitte.*] Reprime, prohibe. *Sulp.*

709. *Vultu non supplice.*] Jubet eum, vultu non mæsto aspicere tot reges, quos in regnum restituerit; & urbes quas libertate donarit. *Hortens.*

710. *Possessas urbes.*] Pompejopolim. libro 2. vs. 578. *Donataque regna, &c.*] Ægyptum Ptolomæo, cui ipse tutor à Senatu datus fuerat: Libyam Jubæ, Tigrani Armeniam, Pharnaci Pontum, Ariobarzani Cappadociam.

712. *Vidit prima tuæ, &c.*] Pompejus, ubi jam castra oppugnari & hostem intra vallum versari vidit, equum nactus, detractis insignibus imperatoriis, decumana porta se è castris ejecit, protinusque equo citato Larissam contendit, neque ibi constitit, &c. Comment. 3. Cæs.

713. *Nobile, &c.*] Constantiam atque animi magnitudinem retinens in rebus utcunque adversis.

714. *Civibus effudit, &c.*] Larissæi huma-

Obvia ceu læto: præmittunt munera flentes:
Pandunt templa, domos: socios se cladibus optant.
Scilicet immenso superest ex nomine multum,
Teque minor solo: cunctas impellere gentes
Rursus in arma potes, rursusque in fata redire.
Sed quid opus victo populis, aut urbibus, inquit?
Victori præstate fidem. Tu Cæsar in alto
Cædis adhuc cumulo patriæ per viscera vadis:
At tibi jam populos donat gener. avehit inde
Pompejum sonipes: gemitus, lacrymæque sequuntur:
Plurimaque in sævos populi convicia divos.
Nunc tibi vera fides quæsiti Magne favoris
Contigit, ac fructus. felix se nescit amari.
Cæsar ut Hesperio vidit satis arva natare
Sanguine, parcendum ferro, manibusque suorum
Jam ratus, ut viles animas, perituraque frustra
Agmina permisit vitæ. sed castra fugatos

Ne

humaniter & honorifice excepto opem offerunt.

715. *Obvia ceu læto.*] Tanquam victori procedens obviam.

718. *Teque minor solo, &c.*] Aliorum opinione æque venerandus ac prius; sua non ita; rejicit itaque rationes & spem omnem comparandi copias & renovandi belli.

719. *Rursusque in fata redire.*] Iterum fortunam tentare. *In fata redire.*] In bella & mortem. *Sulpit.*

720. *Victo.*] Mihi, Pompejo.

721. *Victori.*] Cæsari. *Tu Cæsar.*] Apostrophe poëtæ ad Cæsarem.

722. *Cumulo cædis.*] Congerie cadaverum. *Vadis per viscera.*] Calcas cadavera & adhuc plures interficis. *Sulpit.*

723. *At tibi jam populos, &c.*] Fuga te victorem testatus Pompejus permittit tibi populos. *Avehit inde, &c.*] Neque Larissæ constitit; sed paucos suorum ex fuga nactus nocturno itinere non intermisso, comitatu equitum XXX. ad mare pervenit, navemque frumentariam conscendit.

724. *Gemitus lacrymæque sequuntur.*] Simul oppidani Pompejum discedentem lacrymis prosequuti fuerunt, atque in Divos, quasi iniquos in hac pugna, multa convicia jecerunt. *Hortens.*

726. *Nunc tibi vera fides, &c.*] Ignis hic periculi & adversitatis probavit tibi verum amorem eorum quorum fidem in prosperis exploratam habere non datur; cum plures fortunam quam amicitiam colant.

728. *Hesperio.*] Italorum.

730. *Viles animas, perituraq; frustra.*] Plebeios & gregarios milites, nec sibi summum Imperium captanti futuros impedimento.

731. *Sed castra fugatos, &c.*] Cæsar, Pompejanis ex fuga intra vallum compulsis, nullum spatium perterritis dari oportere existimans, milites cohortatus

est,

Ne revocent, pellatque quies nocturna pavorem;
Protinus hostili statuit succedere vallo,
Dum fortuna calet, dum conficit omnia terror,
Non veritus grave ne fessis, ac Marte subactis
Hoc foret imperium. non magno hortamine miles
In prædam ducendus erat: victoria nobis
Plena viri, dixit: superest pro sanguine merces,
Quam monstrare meum est: nec enim donare vocabo,
Quod sibi quisque dabit. cunctis en plena metallis
Castra patent: raptum Hesperiis è gentibus aurum
Hic jacet: Eoasque premunt tentoria gazas.
Tot regum fortuna simul, Magnique coacta
Expectat dominos: propera præcedere miles
Quos sequeris: quascunque tuas Pharsalia fecit,
A victis rapiantur opes. nec plura locutus
Impulit amentes, aurique cupidine cæcos
Ire super gladios, supraque cadavera patrum,
Et cæsos calcare duces. quæ fossa, quis agger
Sustineat pretium belli, scelerumque petentes?
Scire volunt, quanta fuerint mercede nocentes.

Inve-

est, ut beneficio fortunæ uterentur castraque oppugnarent; qui etsi magno æstu fatigati (nam ad meridiem res erat producta) tamen ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. *Castra.*] Pompeji.

732. *Pavorem.*] Pompejanorum.

735. *Marte subactis.*] Defatigatis pugna.

739. *Nec enim donare vocabo.*] Quod sibi dare possit, cuique vestrum in manu est, neque enim pro donis ea imputabo.

740. *Plena metallis.*] Mox ꝟſ. 752.

741. *Hesperiis, &c.*] Hispaniis, quæ cum Italia in divisione Pompejo obtigerant, lib. 1. ꝟſ. 4.

742. *Eoasque premunt.*] Orientales, Asiaticas divitias.

743. *Coacta.*] Congesta.

744. *Dominos.*] Vos. *Præcedere miles, &c.*] Præoccupare castra & antevertere hostes fugientes in castra.

745. *Tuis.*] Tui juris.

746. *A victis rapiantur opes.*] Scribe ex fide Mss. *rapiuntur.* Nisi præcedis Pompejanos, jam illi rapient supellectilem quæ in castris est, quæque vobis victoriæ jure debetur. *Nec plura locutus.*] Hic quoque prior editio habuit, *sic milite jusso*, quod manuscripti testantur. *Grotius.*

748. *Ire super gladios.*] Nullam impietatem verentur perpetrare, auri ac prædæ siti. *Hortens.*

749. *Quæ fossa, &c.*] Ecphonesi concludit rabiem invadentium castra. *Hortens.*

752. *In-*

Invenère quidem ſpoliato plurima mundo,
Bellorum in ſumtus congeſta pondera maſſæ:
Sed non implerunt cupientes omnia mentes.
Quicquid fodit Iber, quicquid Tagus expulit auri,
Quodque legit dives ſummis Arimaſpus arenis,
Ut rapiant, parvo ſcelus hoc væniſſe putabunt,
Cùm ſibi Tarpejas victor deſponderit arces:
Cùm ſpe Romanæ promiſerit omnia prædæ:
Decipitur, quòd caſtra rapit. capit impia plebes
Ceſpite patricio ſomnos: vacuumque cubile
Regibus infandus miles premit: inque parentum,
Inque toris fratrum poſuerunt membra nocentes:
Quos agitat veſana quies, ſomnique furentes:

Theſ-

752. *Invenere quidem ſpoliato, &c.*] Captis caſtris, luxuriam, victoriæ fiduciam, & vanitatem Pompejanorum videre licuit, offenderunt enim triclinia ſtrata, magnum argenti pondus expoſirum, tabernacula myrto & hedera coronata, &c. Plut. Pomp. & Cæſ. comment: 3. *Spoliato mundo.*] Quod illuc omnes propè totius Aſiæ populorum opes propemodum congeſtæ eſſent; quas hic vocat ſpolia totius mundi. *Hortenſ.*

753. *Maſſæ.*] Auri & argenti.

754. *Sed non implerunt, &c.*] Hanc lectionem probat H. Grotius, cujus exemplar ſecutus ſum. Mihi vero perplacet quam habent lib. vulgati. *Sed non implevit cupientes omnia mentes, Quicquid fodit Iber, &c.* hac mente: Invenerunt quidem in caſtris Pompeji, aurum Hiſpanum & Orientis gaza, uti Cæſar propoſuerat ſupra ℣ſ. 740. Sed aurum hoc Hiſpanum in caſtris raptum non ſufficit militibus Cæſarianis omnia cupientibus & ipſam Romam ſibi diripiendam ex ducis promiſſo ſperantibus.

755. *Iber.*] Hiſpanus. Hiſpaniâ olim celebris erat fodinis auri, argenti, ferri. *Tagus expulit auri.*] Luſitaniæ fluv. *auriferi ripa beata Tagi.* Ovid. 15. el. lib. 1. Amor.

756. *Arimaſpus arenis.*] Scythiæ gens unocula, accolæ fluvii cognominis auriflui, & ipſi comas auro in nodum colligati: ut qui aurum ex arenis colligant. *Arimaſpus arenis.*] Lib. 3. ℣ſ. 281.

757. *Ut rapiant parvo, &c.*] Quamvis hæc omnia rapiant, putabunt tamen hæc non reſpondere meritis belli civilis à ſe geſti.

758. *Tarpeias victo deſponderit arces.*] Rom. lib. 1. ℣ſ. 196.

760. *Decipitur.*] Quaſi ſibi ac ſuis multò plura promiſiſſet, quam inventa fuerunt. *Hortenſ. Decipitur, &c.*] *He is bid loſſe.* ut qui ſibi Romæ direptionem promiſerit.

761. *Ceſpite patricio ſomnos.*] Tabernaculis patriciorum è recenti ceſpite conſtratis.

762. *Parentum, Inque toris fratrum.*] Cæſorum aut fugatorum.

763. *Nocentes.*] Scelerati, parricidæ.

764. *Quos agitat, &c.*] Dormientibus horrenda per quietem objiciuntur ſomnia: animis obverſantur ſcelerata pugnæ Theſſalicæ arma.

766. In-

Thessalicam miseri versant in pectore pugnam.
Invigilat cunctis sævum scelus, armaque tota
Mente agitant, capuloque manus absente moventur.
Ingemuisse putes campos, terramque nocentem
Inspirasse animas, infectumque aëra totum
Manibus, & superam Stygia formidine noctem.
Exigit à meritis tristeis victoria pœnas,
Sibilaque & flammas infert sopor: umbra peremti
Civis adest: sua quenque premit terroris imago.
Ille senum vultus, juvenum videt ille figuras:
Hunc agitant totis fraterna cadavera somnis:
Pectore in hoc pater est, omnes in Cæsare manes.
Haud alios nondum Scythica purgatus in ara
Eumenidum vidit vultus Pelopêus Orestes:
Nec magis attonitos animi sensere tumultus,
Cùm fureret, Pentheus; aut cùm desîsset, Agave.

Hunc

766. *Invigilat cunctis sævum scelus.*] Scelerum conscientia vexantur, etiam dum dormiunt. *Sulpit.*

767. *Moventur.*] Quasi vibrantes gladium, quem tamen non tenent.

768. *Ingemuisse putes campos, &c.*] Terram gemitu animas emisisse crederes, atque umbras & manes per aërem superioris hemisphærii infernali terrore tenebrosum volitasse.

769. *Inspirasse.*] Inspirando emisisse.

770. *Superam noctem.*] Tenebras nocturnas nostri hemisphærii plenas fuisse territamentis, & malorum dæmonum & furiarum occursibus. *Sulpit.*

771. *Exigit à meritis, &c.*] Quasi Cæsariani pro victoria Diis graves pænas dederint. Sed quas pœnas luerint, ipse statim infert. *Hortens.*

772. *Sibilaque & flammas, &c.*] Et per somnum repræsentantur iis Furiæ intentantes vipereos sibilantesque crines & faces.

776. *Pectore in hoc pater est.*] Hujus menti obversatur umbra patris cæsi. *Omnes in Cæsare manes.*] Omnes omnium manes territant Cæsarem.

777. *Haud alios nondum Scythica, &c.*] Qualiter *Agamemnonius scenis agitatus Orestes Armatam facibus matrem & serpentibus atris Cum fugit*, priusquam oraculo monitus Tauricam Dianam in Scythia peteret, ubi à sorore Iphigenia Deæ sacerdote agnitus expiatusque est: placatæque furiæ *Eumenides* appellatæ.

778. *Pelopeus Orestes.*] Pelopis nepos.

779. *Nec magis attonitos, &c.*] *Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus, &c:* Æneid. 4. Virgil.

780. *Aut cum desisset, Agave.*] Ita legit H. Grotius, hoc sensu: Non magis externati erant, aut Pentheus cum Agave fureret: aut ipsa Agave cum furere desiisset & scelus suum agnosceret. Sic Pers. Sat. 5. *Postquam destertuit esse Mæonides.* Alii leg. *desciisset*, id est, à mente discessisset Ja. Rutgersius putat

 leg.

Hunc omnes gladii, quos aut Pharsalia vidit,
Aut ultrix visura dies, stringente Senatu,
Illa nocte premunt: hunc infera monstra flagellant.
Et quantum pœnæ misero mens conscia donat,
Quòd Styga, quòd manes, infestaque Tartara somnis
Pompejo vivente videt! Tamen omnia passo,
Postquam clara dies Pharsalica damna retexit,
Nulla loci facies revocat feralibus arvis
Hærentes oculos. cernit propulsa cruore
Flumina, & excelsos cumulis æquantia colles
Corpora, sidentes in tabem spectat acervos,
Et Magni numerat populos: epulisque paratur
Ille locus, vultus ex quo, faciesque jacentum
Agnoscat. juvat Emathiam non cernere terram,
Et lustrare oculis campos sub clade latenteis.
Fortunam, Superosque suos in sanguine cernit.
Ac ne læta furens scelerum spectacula perdat,
Invidet igne rogi miseris, cœloque nocenti

Inge-

leg. *aut desævisset Agave.* cum M. S. habeant, *aut deservisset Agave.* eadem mente qua Grotius *desisset* legit. sic lib. 5. ꝟs. 303.

782. *Ultrix visura, dies.*] Qua in Senatu à conjuratis confossus 23. vulneribus casurus erat.

783. *Infera monstra flagellant.*] Ultrices furiæ & carnifex conscientia.

786. *Pompeio vivente videt.*] Quo mortuo, majoribus furiis exagitabitur. *Tamen omnia passo.*] *Quin animum ab odio ad veritatem historiæ averte, lector.* Cæsar prima luce omnes eos qui in monte consederant, ex superioribus locis in planitiem descendere, atque arma projicere jussit; quod ubi sine recusatione fecerunt, passisque palmis, projecti ad terram, flentes ab eo petierunt salutem; consolatus consurgere jussit, & pauca apud eos de levitate sua locutus, omnes conservavit; militibusque suis jussit, ne qui eorum violarentur, neu quid desiderarent. *Multo certe minus in umbras sævitum crediderim, aut pavisse oculos cæsorum spectaculo, aut sepulchra & rogos negavisse*

788. *Nulla loci, &c.*] Tristis & horrendus stragis aspectus non revocat.

790. *Et excelsos, &c.*] Et strues congestorum cadaverum æquas collibus.

791. *Sidentes in tabem, &c.*] Depressos & manantes sanie.

794. *Non cernere terram.*] Quin tectum constratumque cadaveribus solum spectare juvat.

796. *Fortunam, Superosque, &c.*] Quoties contemplatur acervos cæsorum, reputat apud se, suam felicitatem, quæ ei suorum Divorum beneficio contigit. *Hortens. Superosque, &c.*] Martem & Venerem quos ante prœlium invocaverat. supra ad ꝟs. 168.

798. *Invidet igne rogi miseris.*] Invidet

Ingerit Emathiam. non illum Pœnus humator
Consulis, & Libyca succensæ lampade Cannæ
Compellunt, hominum ritus ut servet in hostes:
Sed meminit nondum satiata cædibus ira,
Cives esse suos. Petimus non singula busta,
Discretosque rogos: unum da gentibus ignem:
Non interpositis urantur corpora flammis.
Aut generi si pœna juvat, nemus extrue Pindi:
Erige congestas Oetæo robore sylvas,
Thessalicam videat Pompejus ab æquore flammam.
Nil agis hac ira: tabesne cadavera solvat,
An rogus, haud refert: placido Natura receptat
Cuncta sinu, finemque sui sibi corpora debent.
Hos, Cæsar, populos si nunc non usserit ignis,
Uret cum terris, uret cum gurgite ponti.
Communis mundo superest rogus, ossibus astra

Mistu-

det cadaveribus rogum. ἀρχαϊσμός. Nam cum Genitivo dici, *Invideo tibi gloriæ:* & cum Abl. *Invideo tibi gloria,* testatur Diomedes lib. 1. *Cæloque nocenti, &c.*] Hypallage. Ingerit Emathiam exhalantem tetros cadaverum odores, qui corrumpant aërem.

799. *Ingerit Emathiam.*] Id est, immittit aërem pestiferum in Emathiam, qui ex cadaverum corruptione inficiebatur. *Sulpit.* *Non illum Pœnus, &c.*] Neque illum monet exemplum etiam crudelissimi hostis Rom. Annibalis, qui P. Æmylii ad Cannas interfecti cadaver conquisitum honorifice sepeliit; ut cives dignetur jure humanæ sepulturæ. Eundem honorem præstiterat Marcello insidiis intercepto, verum id in Apulia. Liv. lib. 13. & lib. 37.

800. *Succensæ lampade Cannæ.*] Rogus ad Cannas ab Annibale Pœno accensus.

801. *Hominum ritus.*] Jus humanum sepeliendi mortuos. *Hortens.*

802. *Sed meminit, &c.*] *Invidiose,* quasi dicat, quod majori odio cives prosequitur Cæsar, quam hostes Annibal.

803. *Cives esse suos.*] Quos majori odio habebat, quam Hannibal hostes. *Sulpit.* *Petimus, &c.*] Poëta, ex persona cæsorum.

806. *Aut generi si pœna juvat, &c.*] Aut si velis Pompejum male urere, unam omnibus extrue pyram è sylvis Pindi montis & OEtæ, quam ex æquore prospiciat ille.

809. *Nil agis hac ira.*] Frustrà inquit, sævis in mortuos, impotentia hac tua animi. Quid enim refert, ignene absumantur cadavera, & in cineres redigantur; an humi putrescant tabe & vermibus conficiantur. *Hortens.*

810. *Placido Natura.*] Natura omnia quæ composuit in sua elementa rursus dissolvit.

811. *Sibi.*] Naturæ.

814. *Communis mundo superest rogus.*] Ex opinione Platonis in Timæo, & Cic. qui lib. de Nat. Deorum ait, Certa temporum revolutione ex incremento

Z 5 con-

Misturus. quocunque tuam Fortuna vocabit,
Hæ quoque eunt animæ. non altius ibis in auras,
Non meliore loco Stygia sub nocte jacebis.
Libera Fortunæ mors est: capit omnia tellus
Quæ genuit: cœlo tegitur, qui non habet urnam.
Tu, cui dant pœnas inhumato funere gentes,
Quid fugis hanc cladem? quid olentes deseris agros?
Has trahe Cæsar aquas: hoc, si potes, utere cœlo.
Sed tibi tabentes populi Pharsalica rura
Eripiunt, camposque tenent victore fugato.
Non solùm Hæmonii funesta ad pabula belli
Bistonii venêre lupi, tabemque cruentæ
Cædis odorati Pholoën liquêre leones.
Tunc ursi latebras, obscœni tecta, domosque
Deseruêre canes, & quicquid nare sagaci
Aëra non sanum, motumque cadavere sentit.
Jamque diu volucres civilia castra secutæ

Con-

contrariorum incendia & diluvia fieri. Et Phœbus Ovidianus: *Esse quoque in fatis reminiscitur affore tempus, Quo mare, quo tellus, correptaque regia cœli Ardeat, & mundi moles operosa laboret.* Metam. 1.

815. *Quocunque tuam, &c.*] *Nulla certior tamen Rapacis Orci fine destinata Aula Cæsaris manet Umbram: quid ultra tendis? Æqua tellus Cæsari recluditur, Plebisque fæci.*

816. *Non altius ibis in auras.*] Anima tua non ibit in cælum, ut vulgò creditum fuit post mortem tuam: sed ad inferos descendet, propter tuam tyrannidem. *Hortens.*

818. *Fortunæ.*] Alii *Fortuna*, hoc est, Mortui ab injuria fortunæ liberi sunt.

819. *Cœlo tegitur, &c.*] *Nec tumulum curo, sepelit Natura relictos.* Mæcenatis citat Sen. epist. 93.

821. *Quid fugis hanc cladem?*] Et quid tandem non capis diuturniorem hujus spectaculi fructum? quin bibis aquas sanguine corruptas, quin uteris aëre hoc infesto? *Ironice.*

824. *Camposque tenent.*] Cum ergò Cæsar propter graveolentiam aëris infecti, putredine & fætore cadaverum cogatur discedere; cæsi ibi relicti, manent quodammodo camporum possessores. *Hortens.*

825. *Non solum Hæmonii, &c.*] Neque solum ad dilanianda devorandaque cadavera in Thessalis campis venere lupi Threicii, supra ✝ſ. 569. sed & ursi, canes, grues, vultures, &c.

827. *Pholoën.*] Montem Arcadiæ. libro 3. ✝ſ. 198.

830. *Non sanum.*] Cadaveris odore mutatum & corruptum.

831. *Volucres civilia, &c.*] Vultures & volucres aliæ. πέφοι ἔμψυχοι, quæ & triduo præsagire, & è longinquo odorari cadavera creduntur. Plin. libro 10. cap. 6.

832. *Vos*

Conveniunt. vos, quæ Nilo mutare soletis
Threïcias hyemes, ad mollem serius Austrum
Istis aves. nunquam se tanto vulture cœlum
Induit, aut plures presserunt aëra pennæ.
Omne nemus misit volucres, omnisque cruenta
Alite sanguineis stillavit roribus arbor.
Sæpe super vultus victoris, & impia signa
Aut cruor, aut alto defluxit ab æthere tabes,
Membraque dejecit jam lassis unguibus ales.
Sic quoque non omnis populus pervênit ad ossa,
Inque feras discerptus abit: non intima curant
Viscera, nec totas avide sorbere medullas:
Degustant artus. Latiæ pars maxima turbæ
Fastidita jacet; quam sol, nimbique, diesque
Longior Emathiis resolutam miscuit arvis.
Thessalica infelix quo tanto crimine tellus
Læsisti Superos, ut te tot mortibus unam,
Tot scelerum fatis premerent? quod sufficit ævum,

Im-

832. *Vos quæ Nilo, &c.*] Primum grues per aversionem memorat. Hæ ex ultimis in ultima abeunt: harum abscessu gens Pygmæorum inducias habet, cum iis dimicantium. *Hortensius.* *Vos, quæ Nilo, &c.*] Lib. 5. ℣. 711. & Senec. OEdip. ℣. 604.

833. *Serius, &c.*] Hic quippe moratæ.

834. *Nunquam, &c.*] Plenus fuit vulturibus aër.

835. *Pennæ.*] Volucres.

836. *Cruentæ, &c.*] Sanguis stillabat ab arboribus, quo alites partem prædæ congesserant.

841. *Sic quoque non omnis, &c.*] Neque feræ discerpunt cadavera, aut nudant ossa, non rimantur viscera; in tanta abundantia sufficit degustasse pleraque fastidiose & dente superbo.

842. *Inque feras abit.*] Convertit se in carnem ferarum, quæ illa carne alebantur. *Sulpitius.* *Inque feras discerptus abit.*] Ita Juven. sat. 14. *tota novalia sævos In ventres abeant.* & Ovid. 8. Metam. *demisso in viscera censu.*

844. *Latiæ pars maxima, &c.*] Quod tantus esset cæsorum numerus & multitudo, ut non potuerint omnes depasci. *Hortens.*

846. *Emathiis resolutam miscuit.*] Putredine corruptam, in terram Thessalicam redegerunt. Corpora enim sive condita fuerint, sive insepulta relinquantur, resolvuntur in terram diuturnitate & longitudine temporis, quod omnia absumit. *Hortens.*

847. *Thessalica infelix.*] Detestatur Thessaliam tam miserandæ cladi dirisque fatis damnatam, ut supra ℣. 301.

849. *Quod sufficit ævum.*] Quænam ævi diuturnitas poterit eluere & abolere memoriam tanti damni?

851. *Quæ*

Immemor ut donet belli tibi damna vetustas?
Quæ seges infecta surget non decolor herba?
Quo non Romanos violabis vomere manes?
Antè novæ venient acies, scelerique secundo
Præstabis nondum siccos hoc sanguine campos.
Omnia majorum vertamus busta licebit,
Et stantes tumulos, & qui radice vetusta
Effudère suas, victis compagibus, urnas:
Plus cinerum Hæmoniæ sulcis telluris aratur,
Pluraque ruricolis feriuntur dentibus ossa.
Nullus ab Emathio religasset littore funem
Navita, nec terram quisquam movisset arator,
Romani bustum populi: fugerentque coloni
Umbrarum campos, gregibus dumeta carerent:
Nullusque auderet pecori permittere pastor
Vellere surgentem de nostris ossibus herbam;

Ac,

851. *Quæ seges surget.*] Hoc est, nulla seges in Thessalicis campis surget, quin sit decolor futura & purpureo colore infecta. *Hortens. Decolor herba.*] A sanguine hic fuso.

852. *Manes.*] Qui in sepulchris errant, nec nisi justis solutis Styga transvehuntur.

853. *Ante novæ venient acies.*] Antequam aboleantur prioris hujus belli civilis vestigia, hoc eodem campo necdum à priori sanguine exiccato, confligent hinc Antonius & Octavius, inde Brutus & Cassius secundo bello nefario. Quod tamen prope Philippos urbem Macedoniæ commissum est. uti dictum ad ℣. 80. lib. 1.

855. *Omnia majorum, &c.*] Quod si omnia Romanorum ossa & cineres velimus eruere è tumulis tam integris quam vetustate collapsis; minora tamen erunt his quæ semisepulta eruuntur inter arandum ab agticolis Thessalicis.

856. *Et stantes tumulos.*] Tam integros adhuc tumulos, quam vetustate collapsos. *Grotius. Radice vetusta, &c.*] Imo sepulchri fundo, nisi respiciat potius caprificum quæ de epate enata disjicit monimenta. Plin. lib. 16. cap. 19. Juven. Sat. 10. ℣. 145. Martial. lib. 10. epist. 2.

857. *Victis compagibus.*] Solutis vetustate commissuris.

859. *Ruricolis feriuntur dentibus ossa.*] Aratrorum. *Hoc dentem tenuat terram renovantis aratri.* Ovid.

860. *Nullus ab Emathio, &c.*] Te O Thessalia nemo frequentaret nauta, arator, pastor, nemo habitaret, fugerent omnes tanquam execrandum locum, gentium & pop. Rom. bustum, umbris frequentatum; imo tanquam desolatam terram & inhabitabilem sub torrida zona ceu frigida; si modo tu ut prima, ita sola fuisses nefarii belli area: Sed alia jam loca pari clade damnata te excusatam & scelere hoc absolutam præstant.

866. *Im-*

Ac, velut impatiens hominum, vel solis iniqui
Limite, vel glacie nuda, atque ignota jaceres,
Si non prima nefas belli, sed sola tulisses.
O Superi, liceat terras odisse nocenteis.
Quid totum premitis, quid totum absolvitis orbem?
Hesperiæ clades, & flebilis unda Pachyni,
Et Mutina, & Leucas puros fecêre Philippos.

M. AN-

866. *Impatiens hominum.*] Inhabitabilis. *Solis iniqui, &c.*] Inter utrumque Tropicum, zona torrida.

867. *Nuda, &c.*] Desolata, inculta propter frigus, uti in zonis frigidis.

869. *O Superi, &c.*] Exclamatio ad Superos: ut fas sit odisse eas terras, in quibus tanta damna sunt accepta à Pop. Rom. toto orbe. Clades toto orbe acceptas, tribus versibus sequentibus perstringit; ut non sola dicatur Thessalia nefas belli, hoc est, civile bellum tulisse. *Hortens.*

870. *Quid totum premitis, &c.*] Cur damnatis; & mox in participationem sceleris admissas absolvitis crimine toto orbis partes?

871. *Hesperiæ clades.*] Bellum civile in Hispania ad Mutinam maxime, ut lib. 1. ℣. 40. *Pachyni.*] Promontorii Siciliæ. ubi navali prœlio victus est Sext. Pompejus, ab Agrippa auspiciis Augusti.

872. *Mutina.*] Lib. 1. ℣. 41. *Leucas.*] Lib. 1. ℣. 43. *Puros fecere Philippos.*] Quasi innocentes, & Romano cruore immaculatos & inexercabiles. *Sulpit.*

M. ANNÆI LUCANI

CIVILIS BELLI, SIVE PHARSALIÆ, LIBER OCTAVUS.

ARGUMENTUM.

Octavo in Lesbum fugiens per devia Magnus
Navigat, & conjunx lacrymando abducta reliquit
Deflentem populum: properans tum nauta monetur,
Tendat ut ad Cilices, ubi Sextus, turba Ducumque
Decernunt, quo sit Dux confugiturus, atroxque
Ægyptus legitur; venientem regia prodit,
Conjugeque & nato coram confodit Achillas:
Ambustum Codrus truncum clam texit arena.

Jam super Herculeas fauces, nemorosaque Tempe,
Hæmoniæ deserta petens dispendia sylvæ,

Cor-

1. *Jam super.*] Exordium ducit à fuga Pompeji statim post amissam pugnam. Pompejus hostes intrà munitiones intuitus, projectis insignibus imperii, sive potius Imperatoriis, ut Cæsar ait, equo sedens, decumana porta, quatuor duntaxat comitantibus egressus, citato cursu Larissam contendit, &c. *Hortens.* *Jam super.*] Felicem utcunque in malis Pompejum, *inquit Florus*, si eadem ipsum, quæ exercitum ejus, fortuna traxisset. Superstes dignitati suæ vixit, ut cum majore dedecore per Thessalica Tempe equo fugeret, pulsus Larissa: in deserto Ciliciæ scopulo, fugam in Parthos, Africam vel Ægyptum agitaret: ut denique in Pelusiaco litore, imperio vilissimi regis; consiliis spadonum, &, ne quid malis desit, Septimii desertoris sui gladio trucidatus, sub oculis uxoris suæ liberorumque moreretur. *Herculeas fauces, &c.*] Dissidia inter Ossam & Olympum, qua per Tempe exit Peneus in sinum Thermaicum, libro 6. ℣. 345. in confinibus Thessaliæ & Macedoniæ, Thermopylas dictas à thermis ibi Herculi sacris.

2. *Dispendia sylvis.*] Circuitus, erroresque cũ itineris dispendio, ut mox ℣. 4.

3. *Cor-*

Cornipedem exhaustum cursu, stimulisque negantem
Magnus agens, incerta fugæ vestigia turbat,
Implicitasque errore vias. pavet ille fragorem
Motorum ventis nemorum, comitumque suorum.
Qui post terga venit, trepidum, laterique timentem
Exanimat. quamvis summo de culmine lapsus,
Nondum vile sui pretium scit sanguinis esse,
Seque memor fati tantæ mercedis habere
Credit adhuc jugulum, quantum pro Cæsaris ipse
Avulsa cervice daret. deserta sequentem
Non patitur tutis fatum celare latebris
Clara viri facies. multi Pharsalica castra
Cùm peterent, nondum fama prodente ruinas,
Occursu stupuêre ducis, vertigine rerum
Attoniti: cladisque suæ vix ipse fidelis
Auctor erat. gravis est Magno, quicunque malorum
Testis adest. cunctis ignotus gentibus esse
Mallet, & obscuro tutus transire per orbem

No-

3. *Cornipedem exhaustum cursu.*] Equum fessum, neque se promoventem, utcunque stimulis fossum.

4. *Incerta fugæ vestigia turbat.*] Non unum rectum cursum regia via servat; sed modo hac, modo illac, per itinerum ambages fugit: ne si persecutores tergo institissent, in regia via vestigia deprehendi potuissent. *Hortens.*

5. *Implicitasque errore vias.*] Quæ lateant fallantque insequentes. *Pavet ille fragorem.*] *Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis Suspensum.* Æneid. 2. Virg. *non sine vano Aurarum & sylvæ metu, &c.* Horat. 23. od. lib. 1.

8. *Quanvis summo, &c.*] Utut victus jam & neglectus, pristinæ tamen fortunæ & gloriæ memor, magno æstimari cervicem suam credit eodemque precio à Cæsare expeti, quo ipse Cæsaris emeret.

9. *Nondum vile sui pretium.*] Quasi dicat, Pompejus scit, sanguinis sui pretium nondum esse vile. An, nondum scit Pompejus sanguinis sui pretium esse vile, quod in Ægypto Spadonis jussu interficeretur. *Sulpit. Hortens.*

12. *Deserta sequentem, &c.*] Pompejus notus non potuit celare calamitatem suam, utcunque per deserta fugeret.

15. *Peterent.*] Pompejo auxilium laturi.

16. *Vertigine rerum.*] Subita mutatæ fortunæ vicissitudine.

17. *Cladisque suæ, &c.*] Vix ipse Pompejus, cladis suæ nuncius fidem iis comprobavit.

18. *Gravis est Magno.*] Cum dolore & rubore excipit obvios in conscientiam & testimonium suæ calamitatis: seq. ratio.

21. *Sed*

Nomine: sed longi pœnas Fortuna favoris
Exigit à misero, quæ tanto pondere famæ
Res premit adversas, fatisque prioribus urget.
Nunc festinatos nimium sibi sentit honores,
Actaque laurifera damnat Syllana juventa.
Nunc & Corycias classes, & Pontica signa
Dejectum meminisse piget. sic longius ævum
Destruit ingenteis animos, & vita superstes
Imperio. nisi summa dies cum fine bonorum
Affuit, & celeri prævertit tristia leto,
Dedecori est fortuna prior. quisquam ne secundis
Tradere se fatis audet, nisi morte parata?
Littora contigerat, per quæ Peneïus amnis

Ema-

21. *Sed longi pœnas, &c.*] Quo lætior fuerit, eo jam tristior est fortuna, famam gravans & prosperis *fatis contraria fata rependens.*

22. *Quæ tanto pondere famæ.*] Quo cursus felicitatis in vita humana major est, & perpetuo florentior, eo casus in adversis durior, & simul ad ferendum acerbior.

23. *Fatisque prioribus urget.*] Priorem secundam Fortunam calamitatis hujus gravitate compensat. *Hortens.*

24. *Nunc festinatos, &c.*] Jam intelligit præcoces sibi honores habitos non esse constantes. fortunam quæ è carceribus festinanter evolarit, sub meta lassatam deficere. Martial. de Scopo: *Curribus illa tuis semper properata, brevisque Cur fuit & vita tam prope meta tuæ.* lib. 10. epist. 50.

25. *Actaque laurifera, &c.*] Triumphum de Hiatba & gestis in Africa, quem egit 24. annos natus, Sylla graviter ferente, obstante atque negante triumphum illi decernendum; ut qui hæc gessisset sub alienis auspiciis, idque ante maturam ætatem.

26. *Nunc & Corycias classes.*] Piget de tanto gloriæ culmine dejectum meminisse classes à se ductas contra Cilicas piratas, lib. 2. ℣. 376. & triumphum de Mithridate rege Ponti.

27. *Sic longius ævum, &c.*] Ὄλβος δ' οὐκ ἐς μακρὸν ἀνδρῶν ἔρχεται. Pind. in Pythiis. Felicitas, nisi adsit matura mors, ludibrio ferme homines exponit, felix exitus coronat opus, *la sera loda la dia.* vitam mors. *Nemo ante obitum felix.* τέρμα τοῦ βίου ὀλβίζει. Juvenal. Sat. 10. de Mario, Pompejo, &c.

28. *Destruit ingentes animos, &c.*] Sic nocuit magnanimis clarisque viris vixisse diutius, & in vita post amissum imperium remanere. *Sulpit.*

30. *Prævertit tristia leto, Dedecori.*] Fecimus cohærere cum sequenti commate. Sententia est: Felicitatem, ni adsit matura mors, ludibrio ferme homines exponere. *Grotius.*

33. *Litora contigerat.*] Supra ℣. 1. *Per quæ Peneius, &c. Fluminis, &c.*] Per Tempe usque ad mare iter fecit. ibi noctis reliquum in piscatoria casula exegit: circa auroram in fluviatilem lembum ingressus, de comitibus ingenuos ad se recepit, &c. inde oram legens, ad justæ magnitudinis onerariam pervenit, cui præerat Peticius quidam Ro-

manus

Emathia jam clade rubens exibat in æquor.
Inde ratis trepidum, ventis, & fluctibus impar,
Flumineis vix tuta vadis evexit in altum:
Cujus adhuc remis quatitur Corcyra, sinusque
Leucadii, Cilicum dominus, terræque Liburnæ,
Exiguam vector pavidus correpsit in alnum.
Conscia curarum secreta in littora Lesbi
Flectere vela jubes, qua tum tellure latebas
Mœstior, in mediis quàm si, Cornelia, campis
Emathiæ stares. tristeis præsagia curas
Exagitant: trepida quatitur formidine somnus:
Thessaliam nox omnis habet: tenebrisque remotis
Rupis in abruptæ scopulos extremaque currens
Littora, prospiciens fluctus, nutantia longè
Semper prima vides venientis vela carinæ,
Quærere nec quicquam de fato conjugis audes.
En ratis, ad vestros quæ tendit carbasa portus

Quid

manus, qui cum Pompejum de facie nosset, eum & quos is jubebat, recepit, &c. Plut. & Appian.

36. *Flumineis vix tuta vadis.*] Navis non bellica, ac ne oneraria quidem, sed fluvialis. *Grotius.*

37. *Cujus adhuc remis quatitur Corcyra, &c.*] Pompejus, cujus præfecti longè lateque classibus tenebant Corcyram, sinum Ambracium prope Leucadem, & oram Liburniæ in mari Adriatico, olim Cilicum piratarum domitor, jam domitus. lib. 3. ✝s. 228. ipse in cymba, mox in oneraria vehitur.

40. *Conscia curarum, &c.*] Tu Cornelia quam noverat solicitam animi de belli eventu pendere, mones Pompejum ut jubeat cursum dirigi ad Lesbon, ubi tu semota eras à strepitu belli, lib. 5. ✝s. 722. Alii leg. *jubet*, id est, Pompejus, & referunt *conscia* ad *litora*. *Littora Lesbi.*] In Lesbo insula, oppidum Mitylene est, ubi initio belli uxorem seposuerat. Lesbus imprimis nobilitate vini commendatur. Unde & calices Lesbii. Insula proverbiis aliquot veteribus nobilitata est. *Lesbia regula, &c.* Hortens.

42. *Mœstior, &c.*] Vide ipsius Corneliæ rationes lib. 5. ✝s. 767.

44. *Trepida quatitur, &c.*] Interdiu solicita de belli eventu, noctu per quietem Thessalia obversatur menti.

45. *Tenebrisque.*] Oriente die.

47. *Nutantia longe.*] Quæ videntur nutare, quum vento huc illuc flectuntur, & hac illacve casum minari & navim evertere ex intervallo putes. *Hortensius.*

49. *Quærere nec quicquam, &c.*] Ne forte audias quod præsaga mens somniabat aut suspicabatur.

50. *En ratis, &c.*] Hæc Plutarchus ad hunc modum. ut Mitylenen appulit, nuncium in urbem misit ad Corneliam, cui aliis de Cæsare ad Dyrrhachium profligato & bello prope confe-

Quid ferat ignoras: sed nunc tibi summa pavoris
Nuntius armorum tristis, rumorque sinister
Victus adest conjux. quid perdis tempora luctus?
Cùm possis jam flere, times. tunc puppe propinqua
Prosiluit, crimenque Deûm crudele notavit,
Deformem pallore ducem, vultusque prementem
Canitie, atque atro squalentes pulvere vestes.
Obvia nox misera cœlum, lucemque tenebris
Abstulit, atque animam clausit dolor: omnia nervis
Membra relicta labant: riguerunt corda, diuque
Spe mortis decepta jacet. jam fune ligato
Littoribus, lustrat vacuas Pompejus arenas.
Quem postquam propius famulæ vidêre fideles,
Non ultra gemitus tacitos incessere fata
Permisêre sibi, frustraque attollere terra
Semianimem conantur heram: quam pectore Magnus
Ambit, & astrictos refovet complexibus artus.
Cœperat in summum revocato sanguine corpus
Pompeji sentire manus, mœstamque mariti
Posse pati faciem: probibet succumbere fatis

Ma-

cto, intentæ cogitationibus, ille salutatione omissa, lacrymis magis quam voce mandatum referens, properare jussit, si Pompejum una & aliena advectum navi cernere vellet.

53. *Victus adest conjux.*] Non est quod ulterius sis solicita & timori insumas tempora luctus. desine timere, adest ecce victus conjunx, suæ cladis nuncius, tibi justi doloris causa. *Quid perdis tempora luctus?*] Non debes lugendi rempora metu consumere. Times, cum jam sir quod lugeas: victus maritus scilicet. *Grotius.*

55. *Prosiluit.*] Cornelia obvia prosiluit. *Crimenque Deûm, &c.*] Advertit inclemenriam Deorum, conjugis cladem & fugam.

58. *Obvia nox miseræ cœlum.*] Caligo oculis oborta est ex animi deliquio, & præ mœrore Cornelia decidit exanimis.

61. *Spe mortis decepta jacet.*] Nam frustrata mortis desideratæ spe, ad se rediit.

64. *Non ultra gemitus, &c.*] Famulæ non permisere sibi incusare inclementiam fatorum ultra taciros questus, hoc est, temperaverunt sibi ejulatu & vociferationibus lamentorum, Pompejum scil. reveritæ, & ne heræ dolorem accenderenr.

66. *Pectore Magnus.*] Amplexatur.

68. *In summum, &c.*] Ad se redire; sanguine, qui in repentina consternatione ad cor refluxerat, se jam remittente atque in extremas partes effundente.

70. *Faciem.*] Adspectum; ad quem prius

Magnus, & immodicos castigat voce dolores.
Nobile cur robur Fortunæ vulnere primo,
Femina, tantorum titulis insignis avorum,
Frangis? Habes aditum mansura in secula famæ,
Laudis in hoc sexu, non legum jura, nec arma,
Unica materia est conjux miser. erige mentem,
Et tua cum fatis pietas decertet, & ipsum,
Quòd sum victus, ama: nunc sum tibi gloria major.
A me quòd fasces, & quòd pia turba Senatus,
Tantaque discessit regum manus: incipe Magnum
Sola sequi. deformis, adhuc vivente marito
Summus, & augeri vetitus dolor: ultima debet
Esse fides, lugere virum. tu nulla tulisti
Bello damna meo. vivit post prœlia Magnus,
Sed Fortuna perit: quod defles, illud amasti.

Voci-

prius exanimis deciderat. *Succumbere fatis.*] Cedere adversæ fortunæ.

72. *Nobile cur robur, &c.*] Pompeji oratio consolatoria est, qua fractum animum adversis fatis mariti consolatur, & quidem argumentis, quibus in præsenti potest, accommodatis. Initio captat benevolentiam à dignitate generis, personæ Corneliæ, tectè simul eam incusans fracti animi. *Hortens. Robur.*] Animi fortitudinem. *Robur.*] Animi firmitatem.

73. *Avorum.*] Scipionum.

74. *Habes aditum, &c.*] Contigit tibi seges & materia æternæ & summæ laudis, quam fœminis consequi datur. neque enim fœminarum gloria est jus dicere, aut arma ferre; sed fides maritis præstita, *Tristi materiam tempore laudis habet.*

75. *Non legum jura, &c.*] Etenim miser maritus est uxori suæ fideli, in adversis laudis materia; quam non in administratione togata, aut in jure dicundo; nec in mediis armis, consequeris. *Hortens.*

77. *Et tua cum fatis pietas, &c.*] Si fata dejecerunt è culmine gloriæ Pompejum; tu contrà, qua potes pietate eum adjuta in afflictis rebus, unde materia laudis tibi apposita est, *Hortens.*

78. *Quod sum victus, ama.*] Quasi dicat, multò magis tibi in adversa fortuna sum amandus, quam in secunda: ut amicus certus in re incerta cernitur: ita multo magis pia & bona uxor in tristibus. *Hortens.*

79. *A me quod fasces, &c.*] Erit enim veri amoris argumentum; & non te viri amasse fortunam; sed virum ipsum, quem ab aliis desertum sequaris. *Sulpit.*

81. *Deformis, &c.*] Haud decet impendere vivo marito, perinde atque conclamato & mortuo, dolorem extremum & cui nihil addi potest; ne videare vitam æque ac mortem lugere.

82. *Ultima debet, &c.*] Ultimum conjugalis fidei officium est luctus.

85. *Sed Fortuna perit.*] Sed vide ne fortunam meam eversam lugendo, videaris eam quam me habuisse chariorem.

Vocibus his correpta viri, vix ægra levavit
Membra solo, taleis gemitu rumpente querelas:
O utinam in thalamos invisi Cæsaris issem
Infelix conjux, & nulli læta marito!
Bis nocui mundo: me pronuba duxit Erinnys,
Crassorumque umbræ, devotaque manibus illis
Assyrios in castra tuli civilia casus:
Præcipitesque dedi populos, cunctosque fugavi
A causa meliore Deos. ô maxime conjux,
O thalamis indigne meis, hoc juris habebat
In tantum Fortuna caput! cur impia nupsi,
Si miserum factura fui? nunc accipe pœnas,
Sed quas sponte luam. quò sit tibi mollius æquor,
Certa fides regum, totusque paratior orbis,
Sparge mari comitem. mallem felicibus armis

Depen-

88. *O utinam, &c.*] Optat se Cæsari nupsisse potius olim, quam Pompejo; quod jam bis suo connubio, duo clarissimi conjuges, infelices bellis fuissent. Culpam in se transfert, quasi per ipsam fatalis ea fuisset calamitas: ut cuicunque ea nupsisset, ad extremam miseriam esser redactus. Er his & similibus argumentis usa, hortatur virum, ut se in mare projiciat, & pœnas de se exigat. *Hortens.* *O utinam, &c.*] Quo illius fortunas gravaret connubium meum, maritis usque fatale.

89. *Infelix conjux, &c.*] P. Crasso Marci F. qui cum patre apud Parthos periit, prius nupta: nunc Pompejo. Idem questa inducitur à Plutarcho. Video, inquit, te marite, non tua sed mea fortuna ad unicum navigium recidisse, qui ante Corneliæ nuptias quingentis navibus per hoc æquor vehebaris, &c. in vita Pompeji.

90. *Me pronuba duxit Erinnys.*] Infelicibus auspiciis nupriarum querela. sic Hypsiphile Ovidiana: *Nam mihi nec Juno nec Hymen, sed tristis Erinnys Prætulit infaustas sanguinolenta comas:* & Senecæ Medea ℣s. 16. & Octavia ℣s. 23. *Illa, illa meis tristis Erinnys Thalamis Stygios prætulit ignes.*

91. *Crassorumque umbræ, &c.*] Patris & filii manes me illis infausta execrati atque insequuti miserunt æque infelici cladis omine in civilia hæc bella.

92. *Assyrios.*] Parthicam cladem.

93. *Præcipitesque dedi.*] Ego exercitum Romanum in cladem illam præcipitavi. Ego Deos averti à parte Senatus, qui justam belli causam habebat. *Hortens.*

95. *Hoc juris habebat.*] Tantum potestatis, ut fatalem me conjugem tibi daret.

96. *In tantum Fortuna caput.*] Quasi Fortuna suum jus solum in homines plebeios, ac non in triumphales habeat homines; quum nulli magis sunt ruinæ propiores, quam tales. *Hortens.*

97. *Pœnas.*] Mei devoventis se pro tua salute, & fortunæ mutatione in melius.

100. *Comitem.*] Me. *Mallem felici-bus*

Dependisse caput: nunc clades denique lustra
Magne tuas. ubicunque jaces civilibus armis
Nostros ulta toros, ades huc, atque exige pœnas,
Julia crudelis, placataque pellice cæsa,
Magno parce tuo. sic fata, iterumque refusa
Conjugis in gremium, cunctorum lumina solvit
In lacrymas. duri flectuntur pectora Magni,
Siccaque Thessalia confundit lumina Lesbos.
Tunc Mitylenæum pleno jam littore vulgus
Affatur Magnum: Si maxima gloria nobis
Semper erit tanti pignus servasse mariti,
Tu quoque devotos sacro tibi fœdere muros
Oramus, sociosque lares dignare vel una
Nocte tua: fac Magne locum, quem cuncta revisant
Secula; quem veniens hospes Romanus adoret.
Nulla tibi subeunda magis sunt mœnia victo.

Omnia

bus armis.] Atque utinam me prius devoviſſem, ante hanc cladem, pro tua victoria, id quia non contigit, nunc denique expia clades tuas mea cæde.

101. *Clades denique lustra.*] Expia, purga cæde mea & his inferiis. *Sulpit.*

102. *Ubicunque jaces.*] Apostrophe ad Juliam, quam in odium adducens, civili clade ultam fuiſſe dicit conjugium suum. *Sulpit. Ubicunq; jaces, &c.*] Lege quæ Juliæ umbra minatur Pompejo, lib. 3. ℣ſ. 21.

104. *Placata.*] Mitior facta. *Pellice cæsa.*] Occiſa me, quæ ſum pellex tua, & tuo viro conjuncta. *Sulpit. Pellice cæsa.*] Invidioſe & indignanter hoc in ſe, ut lib. 3. ℣ſ. 23.

108. *Siccaque Thessalia, &c.*] Et commiſeratio uxoris hic in Lesbo expreſſit Pompejo lacrymas, quod non fecit clades in Theſſalia accepta.

109. *Tunc Mitylenæum, &c.*] Mitylenæos, ut refert Plutarchus, ſalutatum egreſſos & ut in urbem intraret orantes, hoc recuſato, monuit: uti bono animo eſſent, & victori parerent Cæſari, bono & clementi viro.

111. *Pignus servasse mariti.*] Corneliam, uxorem Pompeji, apud nos depoſitam à bello.

112. *Tu quoque devotos.*] Propoſitio petitionis, ut ad ſe dignetur diverti in hoſpitium, & civitate communi vel noctem unam ſecum uti. *Hortensius. Fœdere muros.*] Societatis & hoſpitii.

114. *Fac Magne locum, &c.*] Ab honeſto: ipſis honorificum futurum perpetuo, quod tantus vir Mitylenen ſe hoſpite dignatus fuerit. Adeo ſummi viri, honori ac gloriæ ſunt civitatibus, à quibus humaniter ad communionem rerum ſuarum invitantur. *Hortensius. Quem cuncta, &c.*] Te hoſpite primum è bello recepto, honoratum.

116. *Nulla tibi subeunda.*] Commendant citrà jactationem, officium, & Mitylenæorum benevolum ergà eum animum: commendant verecundè ſuam urbem, quam aliis anteponunt jure hoſpitii. *Hortens.*

Aa 3 118. *Hæc*

Omnia victoris poſſunt ſperare favorem:
Hæc jam crimen habent. quid, quòd jacet inſula ponto,
Cæſar eget ratibus? Procerum pars magna coibit
Certa loci: noto reparandum eſt littore fatum.
Accipe templorum cultus, aurumque Deorum
Accipe: ſi terris, ſi puppibus iſta juventus
Aptior eſt, tota, quantum valet, utere Lesbo.
[Accipe: ne Cæſar rapiat, tu victus habeto.]
Hoc ſolum crimen merita bene detrahe terra,
Ne noſtram videare fidem felixque ſecutus,
Et damnaſſe miſer. tali pietate virorum
Lætus, in adverſis, & mundi nomine gaudens
Eſſe fidem, Nullum toto mihi, dixit, in orbe
Gratius eſſe ſolum, non parvo pignore vobis
Oſtendi: tenuit noſtros hac obſide Lesbos
Adfectus: hîc ſacra domus, carique penates,
Hîc mihi Roma fuit. non ulla in littora puppim

Antè

118. *Hæc jam crimen habent.*] Noſtra hæc civitas jam Cæſari damnata eſt officii erga te tuamque. infra ✝ſ. 134. *Crimen.*] Hoſpitii culpam. *Sulp.* *Quid, quod jacet inſula.*] Perſuadent à tuto, apud ſe manere aliquamdiu eum poſſe: quod difficile ſit Cæſari cum claſſe in Lesbum penetrare: tum convenit omnis nobilitas ad defendendum te, & arcendum hoſtem à littore. *Hortenſ.*

119. *Procerum pars.*] Huc è bello convenient nobiles, qui ſciant te huc veniſſe ad conjugem.

120. *Noto reparandum, &c.*] Quo appuliſti à bello Mithridatico, auditum artium profeſſores.

122. *Si puppibus iſta juventus.*] Non ſat habent aurum ſacrum & profanum offerre, niſi etiam promittant ſe juventutem terra marique armaturos. *Hort.*

124. *Accipe.*] Verſus iſte νόθος, non habetur in Ms. F. Modii novantiq. 95. epiſt.

125. *Hoc ſolum crimen, &c.*] Hoc opprobrium à nobis bene de te meritis averte, ne videaris fidem noſtram in adverſis rebus ſuſpectam habuiſſe & damnaſſe, quam in proſperis approbaſti.

128. *Mundi nomine.*] Non ſui cauſſa gaudet, ſed generis humani nomine, quod tam profligato ſæculo fides aliqua ſupereſſet: ipſe alioqui beneficio non uſurus. *Grotius. Mundi nomine gaudens.*] Ut qui non penitus profligaſſet fidem, cujus hæc civitas edidiſſet ſpecimen & promptitudinem erga Pomp. & pop. Rom. in rebus creperis, bonum augurium atque exemplum cæteris futurum, mox ✝ſ. 140.

130. *Non parvo pignore vobis.*] Cornelia vobis commiſſa.

131. *Hac obſide.*] Cornelia, quaſi in pignus fidei data. *Sulpit.*

133. *Hic mihi, &c.*] Declarat, nuſquam ſe maluiſſe uxorem ſeponere,

quam

Antè dedi fugiens, ſævi cùm Cæſaris iram
Jam ſcirem meritam, ſervata conjuge, Lesbon,
Non veritus tantam veniæ committere vobis
Materiam. ſed jam ſatis eſt feciſſe nocentes:
Fata mihi totum mea ſunt agitanda per orbem.
Heu nimium felix æterno nomine Lesbos,
Sive doces populos, Regeſque admittere Magnum,
Seu præſtas mihi ſola fidem. nam quærere certum eſt
Fas quibus in terris, ubi ſit ſcelus. accipe numen,
Si quod adhuc mecum es, votorum extrema meorum:
Da ſimiles Lesbo populos, qui Marte ſubactum
Non intrare ſuos infeſto Cæſare portus,
Non exire vetent. dixit, mœſtamque carinæ
Impoſuit comitem. cunctos mutare putares
Tellurem, patriæque ſolum: ſic littore toto
Plangitur, infeſta tenduntur in æthera dextræ:
Pompejumque minus, cujus Fortuna dolorem
Moverat, aſt illam, quam toto tempore belli

Ut

quam apud eos, quorum ædes, domos ſuas, ſuos penates, adeoque Romæ loco duxerit. *Hortenſ.*

136. *Non veritus tantam, &c.*] Me veſtræ fidei credere non dubitans, quem ſi vos prehenſum Cæſari traderetis, facile eum vobis conciliaretis, impetrata exceptæ hoſpitio Corneliæ venia.

137. *Feciſſe nocentes.*] Obnoxios & expoſitos invidiæ & odio Cæſaris; cur vos in inimicis propter me poſſit habere. *Hortenſ.*

138. *Fata mihi totum, &c.*] Fortuna mea mihi tentanda eſt, errando per totum terrarum orbem; dum vel ſedem tutam, vel fideles opes invenero, quibus adjuter. *Hortenſ.*

141. *Quærere certum eſt, &c.*] Statui enim experiri, quæ gentes Senatui & pop. Romano fideles ſint; quæ infidæ.

142. *Accipe numen, &c.*] Et tu, ſi quis deorum etiamdum mihi faveat, exaudi ultimum hoc votum meum.

146. *Dixit, mœſtamque, &c.*] Poſtquam Pompejus Mitylenæis honorificè pro effuſa humanitate in ſe, conjugem in navem excepit, jam jam ſoluturus portum. Et ad dilatandam narrationem, refert, quanto planctu inſulanorum dimiſſi ſint. Hanc complorationem mirè amplificat Poëta. *Hortenſ.*

147. *Cunctos mutare putares.*] Crederes Mitylenæos omnes in exilium pulſos è patrio ſolo migraſſe, in diſceſſu Pompeji & Corneliæ; adeo undique plangebatur ab omnibus.

159. *Infeſtæ tenduntur, &c.*] Tanquam Deos inclementiæ incuſantes.

150. *Pompejumq; minus.*] Neque tangebantur tantum diſceſſu Pompeji, quantum Corneliæ.

 155. *Tan-*

Ut civem vidêre ſuam, diſcedere cernens
Ingemuit populus: quam vix ſi caſtra mariti
Victoris peteret, ſiccis dimittere matres
Jam poterant oculis: tanto devinxit amore
Hos pudor, hos probitas, caſtique modeſtia vultus,
Quòd ſubmiſſa nimis, nulli gravis hoſpita turbæ,
Stantis adhuc fati vixit quaſi conjuge victo.
Jam pelago medios Titan demiſſus ad ignes,
Nec quibus abſcondit, nec ſi quibus exerit orbem,
Totus erat: vigiles Pompeji in pectore curæ
Nunc ſocias adeunt Romani fœderis urbes,
Et varias regum mentes, nunc invia mundi
Arva ſuper nimios ſoles, Auſtrumque jacentis.
Sæpe labor mœſtus curarum, odiumque futuri
Projecit feſſos incerti pectoris æſtus,
Rectoremque ratis de cunctis conſulit aſtris;

Unde

155. *Tanto devinxit amore.*] Exclamatione cauſſam amoris reddit, à virtutibus Corneliæ, quæ illos ſibi uſque adeo devinxerant. Laudat eam à verecundia ingenua, probitate, modeſtia, & humilitate, & animi tranquillitate. *Hortenſ.*

156. *Caſtique modeſtia; &c. Stantis adhuc, &c.*] Cornelia ſtantis fati, id eſt, cujus fortuna adhuc erat integra (ut infra ℣ſ.223. *æterni Martis Alanos.* Helleniſmum alii eſſe volunt pro *ſtante fortuna*) vixit non minori cum modeſtia, quam ſi fracta fuiſſet adverſa Fortuna.

159. *Jam pelago medios, &c.*] Erat jam Solis occidentis ſphæræ pars media ſupra horizontem, pars altera infra diem illis deferentis, ſi qui ſunt Antipodes qui opponunt pedibus veſtigia noſtris. Namque hoc pleriſque veterum controverſum fuit etiam contra demonſtrationes Mathematicas.

160. *Nec, ſi quibus exerit orbem.*] Antipodibus, quibus oritur, quum nobis occidit. *Sulpit.*

161. *Vigiles Pompeji, &c.*] Pompejum inſomnem & ſolicitum tenebat meditatio quos reges, quas gentes ſocias, quas mundi partes adiret.

163. *Invia mundi.*] Deſerta Libyæ, zonam torridam & ulterius.

164. *Arva ſuper nimios, &c.*] Rurſum inter navigandum deliberabat apud ſe, num in deſerta Libyæ ſe reciperet, aut Æthiopes, &c. *Nimios Soles.*] Æſtus propè intolerabiles zonæ torridæ, quæ inter circulum Cancri eſt & Capricorni, quo Cæſar non penetrabit. Hæ regiones ſubjectæ ſunt auſtro. *Hortenſ. Jacentis.*] Non *jacentes.* Grotius.

165. *Sæpe labor mœſtus curarum.*] Interdum ut mentis ſolicitudinem & tædium cogitandi de futuris levaret, convertit ſe ad diſputationem de aſtris & ratione cœli viæque inquirenda à gubernatore navis.

166. *Projecit.*] Repulit. *Feſſos æſtus.*] Defatigatas cogitationes.

168. *Quæ*

Unde notet terras; quæ ſit menſura ſecandi
Æquoris in cœlo; Syriam quo ſidere ſervet:
Aut quotus in plauſtro Libyam bene dirigat ignis.
Doctus ad hæc fatur taciti ſervator Olympi:
Signifero quæcunque fluunt labentia cœlo,
Nunquam ſtante polo, miſeros fallentia nautas
Sidera non ſequimur: ſed qui non mergitur undis
Axis inocciduus, gemina clariſſimus Arcto:
Ille regit puppes. hic cùm mihi ſemper in altum
Surget, & inſtabit ſummis minor Urſa ceruchis;
Boſporon, & Scythiæ curvantem littora pontum

Spe-

168. *Quæ ſit menſura ſecandi.*] Percunctatur gubernatorem navis de ſtellis ad quas naviget in has vel in illas terras, ad quas ſtellas dirigat navigationis curſum. *Hortenſ.*

169. *Syriam quo ſidere ſervet.*] Quam ſtellam obſervans in Syriam naviget, & cum Pompejum de his regionibus adeundis varia animo verſantem conſilia reſpicere videatur poëta, tum & illud, *Namque Helice Graios, Tyrios Cynoſura per altum Dirigit.*

170. *Quotus in plauſtro, &c.*] Quota ſtella urſæ majoris obſervatur navigantibus in Africam.

171. *Taciti ſervator Olympi.*] Gubernator. Sic Palinurus Virg. 3. Æneid. *Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo.*

172. *Signifero cœlo.*] Signifer circulus, Zodiacus: hic à Philoſophis obliquus dicitur; quia Æquinoctialem circulum obliquè ſecat: & is eſt, qui duodecim illa ſigna cæleſtia continet. *Signifero quæcunque, &c.*] Non obſervamus ſtellas in Zodiaco & illa cœli parte quæ revoluta nobis occidit: ſed ſidera vicina polo Arctico, qui nobis ſemper ſublimis certos ſignat curſus, juxta quem maxime fulgent duo ſidera Helice & Cynoſura.

173. *Nunquam ſtante polo.*] Ubi nulla cœli pars ſtabilis ſtellas præfert, ad quas dirigatur curſus.

175. *Axis.*] Axis eſt linea recta, per ſphæræ centrum ducta, circa quam ſphæra convertitur. Poli ſunt duo puncta, quæ axem ſphæræ utrimque terminant. Ille qui nobis in Europa degentibus ſemper apparet, dicitur Borealis vel Septentrionalis, & etiam polus Arcticus. Alter verò polus Auſtralis vel Meridionalis dicitur & Antarcticus, quod per diametrum oppoſitus ſit polo Arctico. Hic nunquam nobis conſpicitur, & tantum ſub noſtro hemiſphærio deliteſcit, quantum alter ſuprà idem hemiſphærium attollitur. ut Virgil. *Hic vertex nobis ſemper ſublimis: at illum Sub pedibus Styx atra videt, maneſque profundi. Gemina Arcto.*] Duabus urſis, majore & minore.

177. *Ceruchis.*] Cornibus antennarum, ex κέρας & ἔχω.

178. *Boſporon, & Scythiæ, &c.*] Hoc vult nauta dicere, Navigantibus hinc in Boſphoron Scythicum aut Thracium, & Pontum, verſus Septentrionem, ſtella polaris aſcendit ad Zenith, ceu punctum verticale, quod, per *antennas, ſummam arborem & malum*, intelligit, id eſt, polus Arcticus elevatur. Navigantibus contra in Syriam, verſus meridiem: ſtellæ

Spectamus. quicquid descendet ab arbore summa
Arctophylax, propiorque mari Cynosura feretur,
In Syriæ portus tendet ratis. inde Canopos
Excipit Australi cælo contenta vagari,
Stella timens Borean: illa quoque perge sinistra,
Trans Pharon: in medio tanget ratis æquore Syrtim.
Sed quò vela dari, quò nunc pede carbasa tendi
Nostra jubes? dubio contrà cui pectore Magnus,
Hoc solum toto, respondit, in æquore serva,
Ut sit ab Emathiis semper tua longiùs oris
Puppis, & Hesperiam pelago, cæloque relinquas:
Cetera da ventis. comitem, pignusque recepi
Depositum: tunc certus eram, quæ littora vellem;
Nunc portum Fortuna dabit. Sic fatur: at ille

Justo

stellæ polares Bootes & Ursa minor descendunt à summitate mali ceu puncto verticali, Horizontem versus, hoc est, polus deprimitur, atque elevatur Canopus, fulgida stella in gubernaculo Australi navis Argus sideris Meridionalis, quæ non videtur nisi Rhodo in Austrum pergentibus. *nusquam invenies*, inquit Manilius: *fulgere Canopum, Donec Niliacas per Pontum veneris oras.*

179. *Quicquid descendit, &c.*] Quantum deprimitur poli Arctici, tantum elevatur Æquatoris, & in Austrum tendimus. *Descendet ab arbore summa.*] Non *descendit.* nam sequitur *feretur.* Quare & mox *tendit*, in *tendet* mutavimus. *Grotius. Ab arbore summa.*] Id est, quando polus, Arctophylax & minor ursa à summo malo descendunt, rectà excursus est in Syriam. *Hortens.*

180. *Arctophylax.*] Qui & Bootes vocatur, cujus sinistram manum circulus Arcticus includit, ut neque occidere, neque oriri videatur. *Hortens. Cynosura.*] Ursa minor, quæ Bootæ opposita est. *Sulpit.*

181. *Inde Canopos.*] Remota, nec ascendens Septentrionalibus conspicua. *Canopos.*] Stella australis ingens & clara, nostris regionibus ignota; Berenices crinis dicta. ejus meminit Plinius lib. VI. & Vitruvius lib. IX. *Sulpit.*

183. *Stella timens Borean.*] Metuit ne Borea nubes impellente, obscuretur. *Illa quoque perge sinistra.*] Si in sinistram teneas à Canopo trans Pharon, illidetur navis Syrtibus.

184. *Pharon.*] Pharus insula est in ingressu portus Alexandrini. *Hortens. Pharon.*] Lib. 10. ℣s. 57. & 509. *Syrtim.*] Lib. 1. ℣s. 367.

185. *Quo nunc pede carbasa.*] Utro? dextro an sinistro veli angulo imo? *ποδῶνι. the tacke.* libro 5. ℣s. 428. *Tendi nostra jubes.*] Dirigi cursum.

188. *Ut sit ab Emathiis, &c.*] Thessaliam atque Italiam relinque, ad Orientem tendens.

190. *Comitem, pignusque.*] Uxorem Corneliam, quam in Lesbo deposueram. *Hortens.*

191. *Litora vellem.*] Ante receptam uxorem, Lesbon volui petere.

193. *Justo*

Justo vela modo pendentia cornibus æquis
Torsit, & in lævum puppim dedit, utque secaret,
Quas Asiæ cautes, & quas Chios asperat, undas,
Hos dedit in proram, tenet hos in puppe rudentes.
Æquora senserunt motus, aliterque secante
Jam pelagus rostrò, nec idem spectante carina,
Mutavêre sonum. non sic moderator equorum,
Dexteriore rota lævum cùm circuit orbem,
Cogit inoffensæ currus accedere metæ.
Ostendit terras Titan, & sidera texit.
Sparsus ab Emathia fugit quicunque procella,
Assequitur Magnum: primusque à littore Lesbi
Occurrit natus, procerum mox turba fidelis.

Nam

193. *Justo modo.*] Pari altitudine & planitie. *Sulpit.*

194. *In lævum puppim dedit.*] In lævam flexit.

195. *Quas Asiæ cautes, &c. undas.*] Fretum inter Asiæ litus & Chion insulam à sinistra. male legitur *Asinæ caut.*

196. *Hos dedit in proram, &c.*] Alterum veli angulum protendit, reducto altero. ut ✠. 428. lib. 5.

197. *Æquora senserunt motus.*] Motus, navis; ut fit ubi contra maris æstum luctatur nauta.

198. *Iam pelagus rostro, nec idem, &c.*] Cursu in obliquum mutato. neque procurrente ut prius æquatis antennis navi. majori impetu & fragore prora eruit fluctus.

199. *Non sic moderator equorum.*] Non secus atque auriga in curuli certamine contendit, interiore rota quam proxime stringere metam, quo breviore gyro circumeat. *Non sic moderator equorum, Dexteriore rota, &c.*] *Lævus orbis* in metæ flexu interior, dexter exterior. Hic tamen, naturalior motus, ut docet philosophus, ἀπὸ δεξιῶν ἐπ' ἀριστερά. equos naturaliter ad sinistram flectere tradunt equarii. Hæc ratio ergo quod in certamine curuli equi ad sinistram flecterent, ac sinistro gyro interiore metas lustrarent; quia hic motus & conversio equis familiariot & magis ex natura. Hinc absolute *interior* Latinis pro sinisterior, ut *interior comes, interior sponda, &c.* Etenim in hac circumactione quæ κατὰ φύσιν est, interior otbis & propior centro sinister habetur. *Salmasius Plin.* Exercit. pag. 936.

200. *Dexteriore rota, &c.*] Sinistra rota immobili, dum dextra vertitur.

201. *Inoffensæ, &c.*] Evitatæ & intactæ.

202. *Ostendit terras Titan.*] A periphrastica matutini temporis descriptione redit ad historicam narrationem. Post fugam Pompeji, totis castris fuga facta est. Cn. Pompeji filium *majorem* natu, patrem secutum dicit Poëta, & simul cum eo Orientales reges, atque inter hos Deiotarum, Gallo-Græciæ regem, pro quo exstat otatio Ciceronis ad Cæsarem. *Hort.* *Et sidera texit.*] Oriens sol obscuraverat sidera.

203. *Sparsus ab Emathia.*] Quicunque è clade Pharsalica fugerant, sequuti sunt Pompejum.

205. *Natus.*] Natu minor, Sextus. ad lib.

Nam neque dejecto fatis, acieque fugato
Abstulerat Magno reges Fortuna ministros:
Terrarum dominos, & sceptra Eoa tenentes
Exul habet comites. jubet ire in devia mundi
Deiotarum, qui sparsa ducis vestigia lêgit.
Quando, ait, Emathiis amissus cladibus orbis
Quà Romanus erat, superest fidissime regum
Eoam tentare fidem, populosque bibentes
Euphraten, & adhuc securum à Cæsare Tigrim:
Nec pigeat Magno quærentem fata, remotas
Medorum penetrare domos, Scythicosque recessus,
Et totum mutare diem, vocesque superbo
Arsacidæ perferre meas: Si fœdera nobis
Prisca manent, mihi per Latium jurata Tonantem,
Per vestros astricta magos, implete pharetras,

Arme-

lib. 9. ℣. 45. *Procerum.*] Senatorum, & ducum. *Pompejus fugiens cum duobus Lentulis, Sextoque filio & Favonio, &c.* Vel. Patercul. lib, 2.

206. *Dejecto.*] Victo.

208. *Sceptra Eoa.*] Regna Orientalia.

209. *Jubet ire in devia mundi Deiotarum.*] Deiotarum regem Gallo-Græciæ mittit in remotissimas terras minoris Asiæ ad arma solicitanda.

210. *Qui sparsa ducis vestigia legit.*] Qui fugientem Pompejum assecutus fuerat.

211. *Quando, ait, Emathiis.*] Pompeji ad Deiotarum oratio.

212. *Qua Romanus erat.*] Qua parte, & quousque Imperio Romano subjectus est. *Hortens.*

213. *Eoam tentare fidem.*] Auxilia & opes Orientales sollicitare ad arma contra Cæsarem, pro majestate Senatus. *Hortens. Populosque bibentes Euphraten.*] Armeniæ & Mesopotamiæ pop.

214. *Tigrim.*] Tigtis accolas.

215. *Magno quærentem fata.*] Quo mihi fata recuperes.

217. *Totum mutare diem.*] Subire aliud cœli clima, ubi propter loci distantiam & mundi inclinationem variatur diei ratio. Alii leg. *motare*, id est, excitare totum Orientem. *Superbo.*] Recenti de Crassis victotia, lib. I. ℣. 10.

218. *Arsacidæ.*] Regi Parthorum, denominato ab Arsace authore imperii. *Fœdera nobis, &c.*] Exceptis (inquit Florus lib. 3. cap. 5.) Parthis, qui fœdus maluerunt: & Indis, qui nos adhuc non noverant, omnis Asia inter Rubrum & Caspium & Oceanum Pompejanis domita vel oppressa signis tenebatur.

219. *Per Latium jurata Tonantem.*] Per Jovem Imperii Rom. præsidem à nobis, & Deos vestros à magis sapientibus, sacerdotibusque jurata.

220. *Astricta.*] Firmata. *Magos.*] Sapientes, sacerdotes. *Sulpit. Implete pharetras.*] Instruite & parate arma auxiliaria. Parthi autem arcubus præliabantur, quos cum per pacem remitterent, in contrarium flectebant.

221. *Ar-*

Armeniosque arcus Geticis intendite nervis:
Si vos ô Parthi, peterem cùm Caspia claustra,
Et sequerer duros æterni Martis Alanos,
Passus Achæmeniis latè decurrere campis,
In tutam trepidos nunquam Babylona coëgi:
Arva super Cyri, Chaldæique ultima regni,
Quà rapidus Ganges, & quà Nysæus Hydaspes
Accedunt pelago, Phœbi surgentis ab igne
Jam propior, quam Persis, eram: tamen omnia vincens
Sustinui nostris vos tantùm deesse triumphis,
Solusque è numero regum telluris Eoæ,
Ex æquo me Parthus adît. nec munere Magni
Stant semel Arsacidæ. quis enim post vulnera cladis
Assyriæ, justas Latii compescuit iras?
Tot meritis obstricta meis, nunc Parthia ruptis

Exce-

221. *Armeniosque arcus Geticis.*] Parthieos.

222. *Si vos ô Parthi.*] Avertit orationem à Deiotaro ad Parthos, cum quibus humaniter egit, tum, quum persequeretur Alanos, ut Poëta dicit, & peteret portas Casplas, quas *claustra Caspia* vocat. *Hortens.* *Caspia claustra.*] Caspiæ portæ sunt fauces montium Caspiorum inter Medos & Parthos. Sed de aliis furcis eeu faucibus Armeniam versus est intelligendum: cum Pompejus hue non pervenerit. uti nec ad Alanos Scythiæ Europææ pop. sed Albanos potius, qui Caspiis claustris & Parthis viciniores. De his item Plut. in Pomp. & Tacit. Annal. 12. 13. 15. atque ita legendum apud Suet. in Domitiano eap. 2.

223. *Æterni Martis Alanos.*] Qui semper in armis sunt, qui induruerunt assueti bellis.

224. *Achæmeniis.*] Persicis, ab Achæmeni de tribu, è qua Reges Persarum, à filio Ægei. Steph. *Late decurrere campis.*] In ocio & pace.

225. *In tutam trepidos, &c.*] Non repressi, neque in urbem Imperii sedem fugavi.

226. *Arva super Cyri.*] Ultra regnum Persarum. lib. 6. ꝟs. 449.

227. *Ganges.*] Indiæ fluvius. *Nysæus Hydaspes.*] Nysam urbem Indiæ à Baecho conditam præterfluens.

228. *Accedunt pelago.*] In mare Indicum labuntur. *Phœbi surgentis, &c.*] Propior eram Orienti soli quam ipsi Persæ.

232. *Ex æquo me Parthus adît.*] Par, liber, non triumphatus. *Nec munere Magni.*] Neque incolumitatem & paeem semel tantum meo debent beneficio, quin & post victos Crassos, dissuasi ego in Senatu, ne bellum Parthis inferretur, durante sc. bello Gallico.

233. *Arsacidæ.*] Parthi, ab Arsace primo Parthorum rege. *Quis enim post vulnera.*] Quis post cæsos Crassos, patrem & filium à Parthis, continuit populum Rom. ne ea clades vindicaretur, nisi ego? *Hortens.*

235. *Tot meritis, &c.*] Concludit enume-

Excedat claustris vetitam per secula ripam,
Zeugmaque Pellæum. Pompejo vincite Parthi;
Vinci Roma volet. regem parêre jubenti
Ardua non piguit, positisque insignibus aulæ
Egreditur famuli raptos indutus amictus.
In dubiis tutum est inopem simulare tyranno.
Quanto igitur mundi dominis securius ævum
Verus pauper agit! dimisso in littore rege,
Ipse per Icariæ scopulos, Ephesumque relinquens,
Et placidi Colophona maris, spumantia parvæ
Radit saxa Sami: spirat de littore Coo
Aura fluens: Gnidon inde fugit, claramque relinquit

Sole

enumerationem meritorum, dimittitque Regem cum mandatis ad Parthos; ut terminos regni libere transeant, & Romanis secum bellum inferant. *Hortensius.*

236. *Claustris vetitam per secula ripam.*] Terminis constitutis intra Euphratem, quem Phraates cum Tigranem generum suum à Pompejo exposceret, Imperii metam & terminum pactus est.

237. *Zeugmaque Pellæum.*] Syriæ ad Euphratem opp. ab Alexandro Macedone conditum. & ubi fluvium ponte è navibus domuerat, cathenas in urbe servatas esse suo tempore refert Plin. lib. 34. cap. 15. *Pellæum.*] Macedonicum, seu Alexandri: Pella enim urbs Macedoniæ. Hinc *unus Pellæo juveni non sufficit orbis.* Hortens. *Pompejo vincite Parthi.*] In meam gratiam & partes potius quam Cæsaris sit.

238. *Regem.*] Deiotarum.

239. *Positisque, &c.*] Posito habitu regio.

240. *Egreditur famuli.*] Deiotarus rex Pompejo mandanti paruit; atque haud melius vestitus quam famulus, positis regiis ornamentis, egreditur è navi in littus. Addit *amictus raptos*, quasi in re trepida raptim acceptos. *Hortens.*

241. *Inopem simulare tyranno.*] Regi assumere habitum pauperis.

243. *Dimisso in litore rege.*] Exposito Deiotaro cum mandatis ad Parthos, in litore Asiatico.

244. *Ipse per Icariæ.*] Pompejus. *Icariæ scopulos.*] Icariæ ins. *nidi inter scopulos. Ephesumque relinquens.*] Ioniæ in Asia maritimam urbem celebrem.

245. *Placidi Colophona maris.*] In imo quippe sinus pulcherrimi est Colophon. *Spumantia parvæ.*] Ioniæ insulæ.

246. *Sami.*] Maris Carpathii insul. *Coo.*] Samo vicina est Cos ins.

247. *Aura fluens.*] Ab occasu ventus commodus leniter spirat, inter Asiam & Coum insulam, cursum in Ortum flectentibus. Est autem Cous sive Cos in eodem mari contra Cariam, & illi sinui obtenta, in quo Halicarnassus quondam fuit nobilissima insula; inter quam & Chium Samos media est. Cous Hippocratem dedit principem medicorum, Pythagoræ. Hinc prodiit Apelles ille incomparabilis pictor. Cous Æsculapii templum habuit, vetustissimi omnium Medicorum, qui ob dignitatem & excellentiam artis præstantissimæ, divinos honores meruisse proditur. Cous vinum præstantissimum ferre tradit Strabo. *Hortens. Gnidon.*] Extremam

Sole Rhodon, magnosque sinus Telmessidos undæ
Compensat medio pelagi. Pamphylia puppi
Occurrit tellus: nec se committere muris
Ausus adhuc ullis, te primùm parva Phaselis
Magnus adit. nam te metui vetat incola rarus,
Exhaustæque domus populis; majorque carinæ
Quàm tua turba fuit. tendens hinc carbasa rursus
Jam Taurum, Tauroque videt Dipsanta cadentem.
Crederet hoc Magnus, pacem cum præstitit undis
Et sibi consultum? Cilicum per littora tutus
Parva puppe fugit: sequitur pars magna Senatus
Ad profugum collecta ducem: parvisque Synedris,
Quo portu mittitque rates recipitque Selinus,
In Procerum cœtu tandem mœsta ora resolvit

Voci-

tremam Cariæ urbem in promontorio sitam, liberam, forma peninsulæ: hanc Dores habitarunt. *Claramque Sole Rhodon.*] Rhodos insula Carpathii pelagi, classe potens, Phæbo dilecta: hinc & Colosso & templo Phæbi clara. *Hortens. Claramque, &c.*] Lib. 5. ỿ. 51.

248. *Sinus Telmessidos.*] Sinus, ad Telmessum oppidum Cariæ. *Telmessidos undæ.*] Variant nonnihil Mss. Sed vera hæc lectio. *Telmessus* urbs apud Plinium: apud Strabonem & Stephanum τελμεσσός. Est in confinio Lyciæ & Cariæ. *Grotius.*

249. *Compensat medio pelagi.*] Compendium magni sinus facit, recta per medium pelagus navigatione. Legitur & *Compensat, medio pelagi Pamph. Medio pelagi.*] Priori periodo hæc verba adscripsimus. Sunt enim opposita, *medium pelagi*, &, *magni sinus. Compensare* est, compendifacere. Seneca Hippolyto: *Qua via longum compensat iter.* ỿ. 85. *Grotius. Pamphylia puppi.*] Asiæ Minoris regio Ciliciæ vicina.

250. *Muris Ausus adhuc ullis.*] Oppido ulli, ỿ. 136. supra.

251. *Te primum parva Phaselis.*] *Phaseli* vocante casu Ms. P. rectius. *Grot. Phaselis.*] Pamphyliæ opp. Attaleam dicit Plutarchus eum primum intrasse.

253. *Majorque carinæ.*] Pauciores incolæ erant quam comites Pompeji.

254. *Tendens, &c.*] Hinc navigans.

255. *Taurum.*] Montem Ciliciæ. *Dipsanta cadentem.*] Ciliciæ fluv.

256. *Crederet hoc Magnus.*] Credidisset hoc quondam Pompejus, cum maria hæc profligatis piratis pacasset, fore aliquando ut sibi profugo hoc tuto itinere opus esset?

259. *Synedris, &c.*] Ins. vel potius ad ostium Selinuntis fluv. Ciliciæ. Sunt qui intelligant consessum Senatorium, συνέδριον. Alii leg. *Celendris* opp. litorale. Strabo lib. 14. Plin. lib. 5. cap. 27.

260. *Selinus.*] Et hic variant manuscripti. Sed vera hæc lectio. Selinus fluvius est Ciliciæ apud Strabonem. *Grotius.*

261. *In Procerum, &c.*] Metuens Pompejus celeritatem hostis, ne rebus imparatis superveniret Cæsar, de loco perfugii & secessus deliberavit; ipse Parthiam prætulit; alii Africam & Jubam;

Vocibus his Magnus: Comites bellique, fugæque,
Atque instar patriæ, quamvis in littore nudo,
In Cilicum terra, nullis circundatus armis
Consultem, rebusque novis exordia quæram,
Ingenteis præstate animos: non omnis in arvis
Emathiis cecidi, nec sic mea fata premuntur,
Ut nequeam relevare caput, cladesque receptas
Excutere. an Libycæ Marium potuere ruinæ
Erigere in fasces, plenis & reddere fastis:
Me pulsum leviore manu Fortuna tenebit?
Mille meæ Grajo volvuntur in æquore puppes,
Mille duces: sparsit potiùs Pharsalia nostras,
Quàm subvertit opes. sed me vel sola tueri
Fama potest rerum, toto quas gessimus orbe,
Et nomen, quod mundus amat. vos pendite regna
Viribus, atque fide, Libyen, Parthosque, Pharonque,
Quæ-

bam; Theophanes Lesbius Ægyptum suasit & persuasit. Plutarch. & Appian. Patercul.

263. *Instar patriæ.*] Referentes patriam, *vel* pondus atque autoritatem patriæ habentes.

266. *Non omnis in arvis, &c.*] Etsi in campis Pharsalicis infeliciter pugnavi, non tamen in totum perii; neque ita res meæ afflictæ sunt, ut spes nulla ad reparandum bellum supersit. *Hortensius.*

267. *Premuntur.*] Non sunt adeo prostrata.

269. *Excutere.*] Repellere damnum & oblivisci. *Sulp.* *An Libycæ Marium.*] Marium post carcerem Minturnensem & latebras in ruinis Carthaginis, lib. 2. vs. 89. Fortuna ad septimum provexit Consulatum. Me manu minus gravi depressit: Quid obstat quo minus & restituat?

270. *Erigere in fasces.*] Provehere ad Consulare imperium. *Hortens.* *Plenis & reddere Fastis.*] Annalibus, in quibus acta & anni per Consulatus recensentur. *Hortens.*

271. *Leviore manu.*] A Cæsare, cujus potentia & vires tantæ non sunt, quantæ Syllæ fuerunt. *Hortens.*

272. *Mille meæ.*] Synecdoche Hyperbolica. *Graio volvuntur, &c.*] Ad Corcyram enim & in Adriatico classes illi integræ erant & præfecti.

273. *Sparsit potius.*] Extenuat acceptam cladem, ut comitum animos erigat, ne in adversis frangantur; sed ut multò magis recordatione præsentium virium confirmentur. *Hortens.*

276. *Nomen quod mundus amat.*] Quo nimium fretus erat. lib. 1. vs. 135. *Pendite regna, &c.*] Expendite, deliberate ad quem tanquam fidelem & viribus præstantem confugiamus, ad Jubamne Numidarum regem in Africa; an Phraaten Parthiæ; an ad Ptolomæum Ægypti regem.

277. *Libyen, Parthosque, &c.*] Per *Libyen,*

Quanam Romanis deceat succurrere rebus.
Ast ego curarum, proceres, arcana mearum
Expromam, mentisque meæ quò pondera vergant.
Ætas Niliaci nobis suspecta tyranni est:
Ardua quippe fides robustos exigit annos.
Hinc anceps dubii terret solertia Mauri:
Namque memor generis Carthaginis impia proles
Imminet Hesperiæ, multusque in pectore vano est
Annibal, obliquo maculat qui sanguine regnum,
Et Numidas contingit avos: jam supplice Varo
Intumuit, viditque loco Romana secundo.
Quare agite, Eoum comites properemus in orbem.
Dividit Euphrates ingenti gurgite mundum,
Caspiaque immensos seducunt claustra recessus,
Et polus Assyrias alter noctesque, diesque
Vertit, & abruptum est nostro mare discolor unda,
Oceanusque suus. regnandi sola voluptas.

Cel-

Libyen, Jubam Regem Numidarum: per *Parthos*, Phraaten; per *Pharon*, Ptolemæum puerum adhuc Regem indicat; qui omnes in fide & amicitia Pop. Romani erant. *Hortens.*

280. *Mentisque, &c.*] Quo consilia mea inclinent.

281. *Niliaci nobis, &c.*] Ptolomæi, *qui tum puero quam juveni propior Ægypti rex erat.* Paterc.

282. *Ardua quippe, &c.*] Eximia, certa, in rebus arduis præstita.

283. *Solertia Mauri.*] Jubæ astutia.

284. *Namque memor, &c.*] Jubam Pœnis oriundum vult poëta, ingenio vafro, perfidia & odio nominis Romani referre Annibalem.

286. *Obliquo maculat, &c.*] Qui regni Libyæ jus ad se ex laterali descensu pertinere vult. Alii ex *obliquo & macula*, nothum fuisse intelligunt.

287. *Jam supplice Varo, &c.*] Insolens factus est, quod Actius Varus subsidium ab illo petiisset, & quod Curione cum exercitu deleto res Romanas vidisset suis inferiores.

289. *Eoum, &c.*] Parthiam. Locum hunc examinat redarguitque Jos. Scal. in prolegom. ad Manil.

290. *Dividit Euphrates.*] Ad ℣s.236. supra.

291. *Caspiaque immensos, &c.*] Ad ℣s. 222. supra.

292. *Et polus Assyrias, &c.*] Parthiam, atque Indiam, pro qua videtur Assyriam dixisse. cum nulla sit pars Assyriæ quæ polum Antarcticum videat.

293. *Et abruptum est, &c.*] Et Oceanus Indicus alius est à nostro, cujus pars Mare rubrum, diversi à nostro coloris; ut volunt. sed vide quæ nos ad Senec. Thyest. ℣s. 370.

294. *Regnandi sola voluptas.*] Regnandi solo studio arma meditantur & capessunt.

Celsior in campis sonipes, & fortior arcus;
Nec puer, aut senior letales tendere nervos
Segnis, & à nulla mors est incerta sagitta.
Primi Pellæas arcu fregêre sarissas,
Bactraque Medorum sedem, murisque superbam
Assyrias Babylona domos. nec pila timentur
Nostra nimis Parthis, audentque in bella venire,
Experti Scythicas, Crasso pereunte, pharetras.
Spicula nec solo spargunt fidentia ferro;
Stridula sed multo saturantur tela veneno.
Vulnera parva nocent, fatumque in sanguine summo est.
O utinam non tanta mihi fiducia sævis
Esset in Arsacidis! fatis nimis æmula nostris
Fata movent Medos, multumque in gente Deorum est.
Effundam populos alia tellure revulsos,
Excitosque suis immittam sedibus ortus.
Quòd si nos Eoa fides, & Barbara fallunt
Fœdera; vulgati supra commercia mundi

Nau-

295. *Celsior in campis sonipes.*] Equi illis altiores & ferociores quam nostri.

296. *Nec puer.*] Ab ineunte ætate sagittis mittendis instituuntur. *Letales tendere, &c.*] Mox vs. 304.

298. *Primi.*] Parthi primi & soli retuderunt impetum Alexandri. *Pellæas arcu, &c.*] Macedonicas hastas. Pella urbs Macedoniæ Alexandri patria. *Sarissas.*] Hastas Macedonicas. *Hortens.*

299. *Bactraque Medorum sedem.*] Sibi subjecerunt Medos, quorum urbs Bactra regia Bactrianæ; & Assyrios, quorum regia Babylon. *Murisque superbam.*] Lib. 6. vs. 50.

302. *Experti Scythicas.*] Ab exemplo Crassorum probat, quantum Parthi viribus & rei militaris peritia valuerint. *Hort. Experti Scythicas.*] Facto periculo in eo prœlio, quo Crassi devicti sunt, nostra pila esse suis sagittis inferiora. *Scythicas pharetras.*] Parthicas nuncupat: sunt enim Parthi à Scythis oriundi. *Hortens.*

305. *Vulnera parva nocent.*] Leve utique vulnus lethale est à veneno quo tinguntur sagittæ.

306. *O utinam, &c.*] Atque utinam mihi non instaret necessitas opem implorandi à Parthis, gente sæva, nostri æmula invidaque, nec habenti minus favoris divini.

309. *Alia tellure revulsos.*] Præter Parthos.

310. *Ortus.*] Orientis populos.

311. *Quod si nos Eoa fides.*] Occupat, quod objici posset, nihil firmæ spei & certæ fiduciæ in Barbaris ponendum esse; à quibus nuper admodum, exercitus Rom. unà cum Imperatore Crasso cæsus fuit. *Hort. Et Barbara.*] Cum Parthis, supra vs. 218. & 236.

312. *Vulgati suprà commercia, &c.*] Quod si Parthorum fides, & fœdus inter nos

Naufragium Fortuna ferat. non regna precabor,
Quæ feci; sed magna feram solatia mortis
Orbe jacens alio, nil hæc in membra cruentè,
Nil socerum fecisse piè. sed cuncta revolvens
Vitæ fata meæ, semper venerabilis illa
Orbis parte fui: quantus Mæotida supra!
Quantus apud Tanaim toto conspectus in ortu!
Quas magis in terras nostrum felicibus actis
Nomen abît, aut unde redît majore triumpho?
Roma fave cœptis: quid enim tibi lætius unquam
Præstiterunt Superi, quàm, si civilia Partho
Milite bella geras, tantam consumere gentem,
Et nostris miscere malis? Cùm Cæsaris arma
Concurrent Medis, aut me Fortuna necesse est
Vindicet, aut Crassum. sic fatus, murmure sentit

Con-

ter nos nuper renovatum me fallat; non recuso naufragium dignitatis meæ, vitæ & bonorum, quod Fortuna detulerit me extrà conspectum nostrorum hominum; Vel apud eas gentes, cum quibus nobis nullum commercium est. *Hortens.*

314. *Sed magna feram, &c.*] Levius feram dignitatis meæ ruinam & fortunæ naufragium ex oculis nostrorum remota ad extremas ignotásque gentes, quibuscum nobis nullum commercium: quam si me conferrem in regna quæ à me devicta suis regibus reddidi, lib. 7. ✝ſ. 710. eritque mihi solatiò ibi interire, ubi nec crudelitati Cæsaris, neque officiis sim obnoxius; solanti me recordatione rerum à me illic gestarum.

318. *Quantus Mæotida supra.*] Quas victorias & triumphos retuli è Mithridate, Tigrane, &c. ultra Mœotim paludem & Tanaim!

320. *Quas magis, &c.*] In nullas certe magis.

321. *Nomen abit.*] Pro *abiit*, quasi dicat, in nullas terras, nominis mei splendor magis abiit, quam in has. *Majore triumpho.*] Nam è Mithridatico bello domum reversus, triumpharat uno tempore de piratis toto mari ejectis; quodque Romanis maris imperium restituisset: quod Asiam, Pontum, Armeniam, Paphlagoniam, Cappadociam, Ciliciam, &c. armis subegisset. Omnibus terris à Mæoti lacu, ad Rubrum mare subactis, meritò postea in concione gloriatus est, de rebus à se gestis; quodque Asiam, quam ultimam Rom. Imperii provinciam acceperat, finibus longè propagatis, mediam reddidisset. *Hortens.*

323. *Partho, &c.*] Qui aut victor restituet me, aut victus pœnas dabit Crassorum, vacante interim à civili bello milite Rom.

326. *Medis.*] Parthis.

327. *Me vindicet aut Crassum.*] Quasi dicat, cum Partho milite aut vincemus in ultionem nostram; aut ita attenuabitur, ut Crassi umbras ulciscamur, & sit multò Romanis inferior, quod sequenti oratione declarat. *Sulpit.*

Consilium damnasse viros: quos Lentulus omneis
Virtutis stimulis, & nobilitate dolendi
Præcessit, dignasque tulit modò Consule voces:
Siccine Thessalicæ mentem fregêre ruinæ?
Una dies mundi damnavit fata? secundum
Emathiam lis tanta datur? jacet omne cruenti
Vulneris auxilium? solos tibi, Magne, reliquit
Parthorum Fortuna pedes? quid transfuga mundi
Terrarum totos tractus, cœlumque perosus,
Adversosque polos, alienaque sidera quæris,
Chaldæos culture focos & barbara sacra
Parthorum famulus? quid causa obtenditur armis
Libertatis amor? miserum quid decipis orbem,
Si servire potes? te, quem Romana regentem
Horruit auditum, quem captos ducere Reges
Vidit ab Hyrcanis, Indoque à littore, silvis,

Deje-

328. *Consilium damnasse viros.*] Consilium suum de Parthis adeundis improbari à suis. *Lentulus omneis.*] Orationem hanc Theophani Lesbio adscribit Plut. in Pomp.

329. *Nobilitate dolendi.*] Nobili dolore & commiseratione.

330. *Modo Consule voces.*] Qui paulo ante Consulatum gesserat.

331. *Siccine Thessalicæ.*] Hac oratione Lentulus argumentis contrariis dissuadet, decernitque Ægyptum esse petendam. *Sulpit.*

332. *Una dies mundi, &c.*] Unane illa infeliciter in Thessalia pugnata dies damnavit totum mundum in extremam & æternam calamitatem? lata quasi perpetuæ felicitatis sententia pro victoribus unius diei? *Secundum Emathiam lis.*] Fertur tota sententia pro victoribus in Emathia. *Sulpit.*

333. *Jacet omne cruenti.*] Nihilne post acceptam hanc cladem superest auxilii.

335. *Parthorum Fortuna pedes.*] Quorum ad pedes tu supplex accidas opem imploraturus. *Transfuga mundi.*] Parthos ultra Æquinoctialem statuit, ut supra ℣. 292. Assyrios.

338. *Focos & barbara sacra.*] Aras. Alii leg. *deos.* in idem recidunt. Ignem scil. Deum Chaldæorum.

339. *Quid causa, &c.*] Aut quid libertatis studium prætexiinus belli causam, si modo Parthis nos servituros projiciamus?

341. *Te, &c.*] O, quanto Romani nominis dedecore, atque damno tuo, consilium hoc iniisti? cristas utique tollent Parthi, Romanosque omnes præ se contempserint: ubi viderint te Imperatorem summum & *caput Romæ, laurigeros egeret cum læta triumphos*, animo tam abjecto ad pedes suos prostratum. *Romana regentem.*] Res Romanas; imperium.

342. *Ducere reges.*] Ante triumphalem currum.

343. *Ab Hyrcanis, &c.*] Ex remotis Asiæ regionibus, ad Hyrcaniam & Indiam vergentibus.

344. *De-*

Dejectum fatis, humilem fractumque videbit,
Extolletque animos Latium vesanus in orbem,
Se simul, & Romam Pompejo supplice mensus?
Nil animis, fatisque tuis effabere dignum:
Exiget ignorans Latiæ commercia linguæ,
Ut lacrymis se, Magne, roges. patimurne pudoris
Hoc vulnus, clades ut Parthia vindicet antè
Hesperias, quàm Roma suas? civilibus armis
Elegit te nempe ducem. quid vulnera nostra
In Scythicos spargis populos, cladesque latenteis?
Quid Parthos transire doces? solatia tanti
Perdit Roma mali, nullos admittère Reges,
Sed civi servire suo. juvat ire per orbem
Ducentem sævas Romana in mœnia gentes,
Signaque ab Euphrate cum Crassis capta sequentem?
Qui solus regum, fato celante favorem,
Defuit Emathiæ, nunc tantas ille lacesset
Auditi victoris opes, aut jungere fata

Tecum,

344. *Dejectum fatis.*] Ab indigno. Qui tot triumphis clarus, in his regionibus celebreris, eo amentiæ redactus es, ut uno prœlio fusus, animum fractum & abjectum habeas: talem te his gentibus cum ludibrio nominis ac dignitatis præbeas. *Hortens.*

345. *Extolletque animos.*] Ab inutili & publico Imperii Rom. incommodo. Ilicò Parthus, comperto tam parùm virium esse in Imperatore summó, Populi Rom. animum eriget, & collectis viribus bellum faciet Italiæ; suis opibus, & Populi Rom. viribus æstimaris, quum te supplicem viderit. *Hortens.*

347. *Nil animis, &c.*] Et quam indignum erit animo tuo & rebus tuis gestis, supplicare Parthis? quorum linguæ cum imperitus sis, lacrymis agendum est implorandumque fletu auxilium.

350. *Clades ut Parthia, &c.*] Ut cladem Pharsalicò prœlio acceptam prius Parthi vindicent, quam nos cladem ab iis acceptam ad Carras? *Grotius.*

352. *Quid vulnera nostra, &c.*] Damna bello accepta, quæ hostes celare prudentius erat, cur prodis illis?

354. *Quid Parthos transire doces?*] Quid occasionem præbes transeundi Euphratem, imperii sui limitem? *Solatia tanti, &c.*] Et cum Roma soletur se post bellum, quod civi potius serviat suo quam regibus externis: per te solatio hoc illa frustrabitur.

357. *Romana.*] Contra patriam.

358. *Signaque ab Euphrate.*] Lib. I. ỳ. 10.

359. *Qui solus regum, &c.*] Quando exitus belli erat in dubio, Phraates non misit tibi auxilium: an utique credis opem illum tibi victo laturum contra victorem, de quo multa audiit?

361. *Aut jungere fata.*] Tecum se in

 discri-

Tecum, Magne, volet? non hæc fiducia genti est.
Omnis in Arctois populus quicunque pruinis
Nascitur, indomitus bellis, & Martis amator.
Quicquid ad Eoos tractus, mundique teporem
Labitur, emollit gentes clementia cœli.
Illic & laxas vestes, & fluxa virorum
Velamenta vides. Parthus per Medica rura,
Sarmaticos inter campos, effusaque plano
Tigridis arva solo, nulli superabilis hosti est
Libertate fugæ: sed non, ubi terra tumebit,
Aspera conscendet montis juga; nec per opacas
Bella geret tenebras incerto debilis arcu,
Nec franget nando violenti vorticis amnem,
Nec tota in pugna perfusus sanguine membra
Exiget æstivum calido sub pulvere solem.

Non

discrimen conjicere, qui clade affectus, ipse omnibus relictis fugeris. *Hortens.*

363. *Omnis in Arctois, &c.*] Septentrionales populi, inquit Vegetius lib. 1. cap. 2. remoti à solis ardoribus, inconsultiores quidem, sed tamen largo sanguine redundantes, sunt ad bella promptissimi. Nationes vero Soli vicinæ, nimio calore siccatæ, amplius quidem sapiunt, sed minus habent sanguinis; & propterea fiduciam cominus pugnandi non habent, & metuunt vulnera. Idem Aristot. Herodot. & Vitruvius lib. 5. & Rob. Valturius lib. 6. de re Militari, cap. 8. Respondet autem ad illud Pompeji, supra ỽs. 395.

364. *Martis.*] Alii *mortis*, ut lib. 1. ỽs. 461.

365. *Mundique teporem.*] Plagam cœli tepidam.

367. *Laxas vestes, & fluxa.*] Quod & mollitiem arguebat apud Romanos; *Malthinus tunicis demissis ambulat.* Horatius.

368. *Parthus per Medica rura.*] In camporum quidem planitie præstant plurimum Parthi, sagittis eminus & fuga inter pugnandum freti: in montosis vero minimum valent.

371. *Libertate fugæ.*] Inter suos, inquit, in pugna insuperabiles sunt in campis planis, non armorum vi, sed alacritate fugæ, qua pugnant. Nam medio pugnæ ardore, ex improviso certamen deserunt, mox ex fuga redeunt in pugnam; & cum maximè te vicisse putes, tum præcipuum instet discrimen. *Sed non ubi terra tumebit.*] In planis quidem campis fugiendo refugiendoque in pugna plurimum præstant; at in locis, quæ collibus assurgunt, depriminturque convallibus, minimum valent. *Hortensius.*

372. *Per opacas, &c.*] Per opaca vallium, inquiunt. Quid si, noctis? neque enim noctu fugientem insequi Crassum sustinebant Parthi. Plutarchus in Crasso.

374. *Nec franget, &c.*] Non flumina, ubi opus est tranare didicerunt.

375. *Nec tota in pugna, &c.*] Neque vulneratus perseverabit per diem totum

æstivum

Non aries illis, non ulla eſt machina belli:
Haud foſſas implere valent: Parthoque ſequente
Murus erit, quodcunque poteſt obſtare ſagittæ.
Pugna levis, bellumque fugax, turmæque vagantes,
Et melior ceſſiſſe loco, quàm pellere, miles.
Illita tela dolis, nec Martem comminus unquam
Auſa pati virtus, ſed longè tendere nervos,
Et, quò ferre velint, permittere vulnera ventis.
Enſis habet vires, & gens quæcunque virorum eſt,
Bella gerit gladiis. nam Medos prœlia prima
Exarmant, vacuæque jubent remeare pharetræ.
Nulla manus illis; fiducia tota veneni eſt.
Credis, Magne, viros, quos in diſcrimina belli
Cum ferro veniſſe parum eſt? tentare pudendum
Auxilium tanti eſt, toto diviſus ut orbe
A terra moriare tua? tibi barbara tellus
Incumbat? te parva tegant, ac vilia buſta,
Invidioſa tamen, Craſſo quærente ſepulcrum.
Sed tua ſors levior, quoniam mors ultima pœna eſt,

Nec

æſtivum in pugna, pulveris & ſolis patiens.

377. *Aries illis.*] Lib. 3. ℣ſ. 490.

378. *Implere valent.*] Cratibus, faſcibus, terra, trabibus, ad oppugnanda caſtra.

379. *Murus erit, &c.*] Illæſum te præſtabit, quicquid ſagittas arcere valet.

380. *Pugna levis, &c.*] Reſp. ad illud, ℣ſ. 295. ſupra.

381. *Et melior, &c.*] Fugæ aptior quam pugnæ.

382. *Dolis.*] Veneno.

384. *Et, quo ferre velint.*] Tela incertum ubi caſura temere emittere.

385. *Enſis habet vires.*] Statuaria pugna & comminus gladiis præliari virorum, hoc eſt, fortium eſt. *Et gens quæcunque virorum eſt.*] Parthos notat ut effeminatos, imbelles. Sic Rex Epiri Alexander, ſe in viros incidiſſe dicebat, Alexandrum Philippi Macedonis filium in feminas. *Grotius.*

386. *Nam Medos, &c.*] Sed vide Plutarchum in Craſſo, ubi Romanos hæc ſpes falſos habuit, aderant quippe cameli ſagittis onuſti, unde converſi Parthi pharetras reficerent.

388. *Nulla manus illis.*] Nulla vis in ictibus inferendis.

390. *Parum eſt.*] Niſi & venenum addant. *Tentare pudendum, &c.*] Tantine facis tam inhoneſtum & imbelle auxilium, ut moriare.

391. *Toto diviſus.*] Ut ſupra ℣ſ. 289.

392. *A terra moriare tua.*] Reſp. ad illud Pompeji, ℣ſ. 311. ſupra.

394. *Quærente ſepulcrum.*] Non habente ſepulc. feris alitibuſque projecto.

395. *Quoniam mors, &c.*] Quoniam

mors,

Nec metuenda viris. at non Cornelia letum
Infando sub rege timet. num barbara nobis
Est ignota Venus, quæ ritu cæca ferarum
Polluit innumeris leges, & fœdera tedæ
Conjugibus, thalamique patent secreta nefandi
Inter mille nurus? epulis vesana, meroque
Regia, non ullos exceptos legibus horret
Concubitus: tot femineis complexibus unum
Non lassat nox tota marem. jacuêre sorores
In regum thalamis, sacrataque pignora matres.
Damnat apud gentes sceleris non spontè peracti
Oedipodionias infelix fabula Thebas:
Parthorum dominus quoties sic sanguine misto
Nascitur Arsacides? cui fas implere parentem,
Quid rear esse nefas? proles tam clara Metelli
Stabit barbarico conjux millesima lecto.
Quanquam non ulli plus regia, Magne, vacabit

Savi-

mors, ærumnarum requies est & malorum ultimum.

396. *Non Cornelia*] Sed dedecus omni leto gravius timet.

399. *Innumeris leges.*] Rex quot libet, alii, quot possunt alere.

400. *Patent secreta nefandi.*] In propatulo sunt, vel in communi inter multas.

401. *Inter mille nurus.*] Prosequitur nfandos & illicitos coïtus concubitusque gentis Parthicæ; & quidem in Rege tam potenti, qui citrà discrimen vago concubitu, cum quibuslibet commiscetur. *Hortens.* *Epulis vesana, &c.*] Rex satur & ebrius nullos horret concubitus, vel legibus interdictos. Alii leg. *non ullis.*

402. *Non ullos.*] Ita rescripsimus pro, *ullis.* Nullos horret concubitus interdictos legibus. *Grotius.*

403. *Tot fœmineis complexibus.*] Ecphonesis in dissolutam libidinem virorum.

404. *Jacuere sorores, &c.*] Quin & sorores incestant, & quod nomen inviolatum debet esse, matres.

406. *Damnat apud gentes, &c.*] Male audiunt Thebæ in Bœotia, nomine OEdipodis, qui matrem Jocastam duxit. vide argumentum nostrum in OEdip. Senecæ. Quamvis ille hoc per ignorantiam admiserit, quod hi scienter & sponte.

408. *Parthorum dominus, &c.*] Et ex hujusmodi incestu sæpe nascitur ipse rex.

409. *Implere parentem.*] Prægnantem facere. sic Ovid. 11. Metam. *ingentique implevit Achille.*

410. *Metelli.*] Cornelia L. Scip. Metelli filia.

411. *Millesima lecto.*] Multis posthabita, quanquam (& hoc corrigit) ut Crasso tibique insultet, cum nulla frequentius consueverit.

412. *Quanquam, &c.*] Correctio.

Et ta-

Sævitiæ ſtimulata Venus, tituliſque virorum,
Nam quo plura juvent Parthum portenta, fuiſſe
Hanc ſciet & Craßi: ceu pridem debita fatis
Aßyriis, trahitur cladis captiva vetuſtæ.
Hæreat Eoæ vulnus miſerabile ſortis;
Non ſolùm auxilium funeſto à rege petiſſe,
Sed geßiſſe prius bellum civile pudebit.
Nam quod apud populos crimen ſocerique, tuumque
Majus erit, quàm quòd vobis miſcentibus arma,
Craſſorum vindicta perît? incurrere cuncti
Debuerant in Bactra duces, & ne qua vacarent
Arma, vel Arctoum Dacu, Rhenique catervis
Imperii nudare latus, dum perfida Suſa
In tumulos prolapſa ducum, Babylonque jacerent.
Aßyriæ paci finem, Fortuna, precamur:
Et, ſi Theſſalia bellum civile peractum eſt,
Ad Parthos, qui vicit eat. gens unica mundi eſt,
De qua Cæſareis poßim gaudere triumphis.

Non

Et tamen in nullam fœminarum regia libido magis ſæviet, quam in Corneliam; idque propter Craſſum & Pompejum, quos habuit maritos, Principes Senatus. *Hortenſ.*

414. *Portenta.*] Monſtroſæ libidinis incitamenta.

416. *Aſſyriis.*] Per antonomaſiam, *Parthos* intelligit. *Hortenſ.* *Cladis captiva vetuſtæ.*] Tanquam cæſi ibi prioris mariti præda illi debita.

417. *Hæreat Eoæ.*] Quod ſi grave illud Craſſianæ cladis damnum tibi in mentem ſubeat. *Eoæ ſortis.*] Calamitatem cladis vocat à Parthis acceptam.

419. *Prius bellum, &c.*] Quam Craſſum vindicaſſe.

420. *Socerique.*] Cæſaris.

422. *Craſſorum vindicta perit.*] Quaſi dicat Poëta, prius Craſſorum mortem vindicare par fuit, quam arma in cives ſumere. *Hortenſ.* *Craſſorum vindicta perit?*] Lib. 1. ꝟſ. 10.

423. *Bactra duces.*] Parthos, quibus ſubdita eſt Bactra. ſupra ꝟſ. 299.

424. *Vel Arctoum Dacis.*] Et vel bellum Gallicum atque Germanicum omiſiſſe ſubductis inde præſidiis copiiſque omnibus contra Parthos mittendis.

425. *Perfida Suſa.*] Urbs Mediæ, regia vetus Perſarum, latrociniis & gentis perfidia famoſa.

426. *Ducum, &c.*] Craſſorum, tanquam illis rogi atque inferiæ.

427. *Paci finem.*] Fœderis exitum, belli initium.

428. *Theſſalia bellum, &c.*] Pro, in Theſſalia. Legitur & *Theſſaliæ.*

429. *Qui vicit eat.*] Victor Cæſar. *Gens unica mundi eſt.*] Utcunque alias infeſtus, non tamen Cæſari triumphum de Parthis inviderim.

 431. Nec

Non tibi, quamprimum gelidum transibis Araxem,
Umbra senis mœsti Scythicis confixa sagittis
Ingeret has voces? Tu, quem post funera nostra
Ultorem cinerum nuda speravimus umbra,
Ad fœdus, pacemque venis? tum plurima cladis
Occurrent monimenta tibi: quæ mœnia trunci
Lustrârunt cervice duces, ubi nomina tanta
Obruit Euphrates, & nostra cadavera Tigris
Detulit in terras, ac reddidit. ire per ista
Si potes, in media socerum quoque, Magne, sedentem
Thessalia placare potes. quin respicis orbem
Romanum? si regna times projecta sub Austro,
Infidumque Jubam, petimus Pharon, arvaque Lagi.
Syrtibus hinc Libycis tuta est Ægyptus: at inde
Gurgite septeno rapidus mare summovet amnis:
Terra suis contenta bonis, non indiga mercis,
Aut Jovis: in solo tanta est fiducia Nilo.
Sceptra puer Ptolemæus habet tibi debita, Magne,

Tu-

431. *Non tibi, &c.*] Prosopopæia umbræ Crassi usus, dissuadet Pompejum. *Araxem.*] Armeniæ fluvium. *Hort.*

434. *Nudæ speravimus.*] Insepultæ.

435. *Tum plurima cladis.*] Hæc ex persona Lentuli.

436. *Quæ mœnia trunci.*] Ad quas urbes per ludibrii pompam missa sunt capita ducum. filii caput hastæ præfixum Parthi adequitantes ostenderunt patri: patris caput & manum Surena in Armeniam ad Orodem præmisit Seleuciam, &c. Plutarch. Crass.

437. *Nomina tanta.*] Nobiles & fortes viros.

439. *Ire per ista, &c.*] His si potes te supplicem abjicere, non video cur & Cæsari non possis supplicare in media Thessalia.

441. *Quin respicis, &c.*] Quin respicis potius amicos & socios populi Rom. & hos petimus.

443. *Infidumque Jubam.*] Vers. 283. supra. *Petimus Pharon.*] Quin petimus Ægyptum? cujus Pharos insula, & Ptolomeus Lagi filius, rex. libro 1. ℣s. 692.

444. *Syrtibus hinc Libycis.*] Syrtes duæ sunt, major & minor sinus in mari Libyco, propter fluctus arenasque affluentes ac refluentes importuosi atque navigantibus infesti. Hinc concludit natura sua munitam esse Ægyptum. *Syrtibus.*] Lib. 1. ℣s. 367. *Hinc Libycis.*] Ad occasum. *Inde, &c.*] Ad ortum, Asiam versus, Nilus septem ostiis in mare infunditur.

447. *Jovis.*] Pluviæ. ut quæ à Nilo inundatur. Heliodor. lib. 9. Diod. Sic. & Tibullus de Nilo. *Te propter nullos tellus tua postulat imbres, Arida nec pluvio supplicat herba Jovi.*

448. *Sceptra puer Ptolemæus.*] Resp. ad illud Pompeji supra ℣s. 281.

449. No-

Tutelæ commiſſa tuæ. quis nominis umbram
Horreat? innocua eſt ætas: ne jura, fidemque,
Reſpectumque Deûm veteris ſperaveris aulæ.
Nil pudet aſſuetos ſceptris: mitiſſima ſors eſt
Regnorum ſub rege novo. Non plura locutus
Impulit huc animos quantum ſpes ultima rerum
Libertatis habet! victa eſt ſententia Magni.
Tunc Cilicum liquêre ſolum, Cyproque citatas
Immisêre rates, nullas cui prætulit aras
Undæ diva memor Paphiæ, ſi numina naſci
Credimus, aut quenquam fas eſt cœpiſſe deorum.
Hæc ubi deſeruit Pompejus littora, totos
Emenſus Cypri ſcopulos, quibus exit in Auſtrum,
Inde maris vaſti transfuſo vertitur æſtu:
Nec tenuit Caſium nocturno lumine montem,

Inſi-

449. *Nominis umbram,&c.*] Titulum tantum, & imaginariam regii nominis majeſtatem.

450. *Ne jura fidemque.*] Ita maluimus quam *nec.* Senſus eſt: Regnandi jus veteribus haud tutò credi: meliores eſſe Reges juvenes. *Gr. Ne jura,&c.*] In veterum quidem regum aulis non facile inveneris jura,fidem,religionem, ubi periit jam dudum pudor: à regibus novis pietatem expecta. Alii leg. *nec ſprev.*

454. *Impulit huc.*] In Ægyptum ut iretur perſuaſit. *Sulpit. Quantum, &c.*] *Epiphonema.* Quantum libertatis, *παῤῥησίας* aſſumunt ſibi homines in rebus deſperatis.

456. *Cilicum liquere ſolum, &c.*] E Cilicia ſolvens in Cyprum inſ. trajecit Pompejus.

457. *Nullas cui prætulit aras.*] *Quam coluiſſe Venus terris magis omnibus unam Fertur, ubi templum Divæ, centumque Sabæo Thure calent aræ ſertisque recentibus halant.*

458. *Undæ diva memor Paphiæ.*] Memor Cyprii maris, in quo nata Venus è ſpuma maris & teſticulis Cœli dicitur. vide quæ ad ✝ſ. 273. Senec. Hipp. *Si numina naſci.*] Ἐπανόρθωσις. Si modo naſcantur numina, & non ſint æterna.

460. *Hæc ubi deſeruit Pompejus,&c.*] Navibus aliis, inquit Cæſar 3. com. additis actuariis, in Ciliciam, atque inde in Cyprum pervenit. ibi cognoſcit arcem ante captam ſui excludendi cauſa, &c. Pompejo itaque pecunia ſocietatis ſublata & æris magno pondere ad militarem uſum in naves impoſito, & 2000. hominum armatis, Peluſium pervenit.

462. *Transfuſo vertitur æſtu.*] Mari Cyprum & Ægyptum interfuſo. Alii leg. *tranſverſo*, id eſt, curſum direxit ex tranſverſo maris.

463. *Nec tenuit Caſium.*] Nullus hic locus Caſio monti, qui poſt aliquanto memoratur. Mss. habent; *Nec tenuit gratum nocturno lumine montem.* Chimæram intelligit, montem noctibus flagrantem, ut loquitur Plinius ✝ſ. 27. *Grotius. Nec tenuit Caſium.*] Neque Caſium

Infimaque Ægypti pugnaci littora velo
Vix tetigit, quà dividui pars maxima Nili
In vada decurrit Pelusia septimus amnis.
Tempus erat, quo Libra pares examinat horas
Non uno plus æqua die, noctique rependit
Lux minor hybernæ verni solatia damni.
Comperit ut regem Casio se monte tenere,
Flectit iter: nec Phœbus adhuc, nec carbasa languent.
Jam rapido speculator eques per littora cursu
Hospitis adventu pavidam compleverat aulam.
Consilii vix tempus erat: tamen omnia monstra
Pellææ coière domus: quos inter Achoreus
Jam placidus senio, fractisque modestior annis,
(Hunc genuit custos Nili crescentis in arva

Mem-

sium promontorium, quod petebat tenuit: sed vento adversante & velis reluctantibus, infra Casium appulit, qua Nilus septimo eoque ultimo & amplissimo ostio juxtra Pelusium in mare exit. *Nocturno lumine montem.*] Noctu, lucente luna. *vel* face nocturna, velut in Pharo, viam navigantibus dirigente.

464. *Pugnaci litora velo.*] Reluctanti adversus ventum.

467. *Tempus erat, &c.*] Erat jam æquinoctium autumnale, Sole Libram ingresso. *Libra die somnique pares ubi fecerit horas.* Virg. Georg. 1. *Examinat horas.*] Allusum ad examen libræ.

468. *Non uno plus æqua die.*] Unum tantum diem æquans nocti, deinceps imminuit dies, rependitque noctibus, quantum deperierat iis, post æquinoctium vernum. *Rependit.*] Pensat, reddit. *Sulpit.*

470. *Comperit ut regem, &c.*] Ibi casu, *inquit Cæsar*, rex erat Ptolomæus, puer ætate, magnis copiis cum sorore Cleopatra gerens bellum, quam regno expulerat, &c. Ad eum Pompejus misit, ut pro hospitio, atque amicitia patris, Alexandria reciperetur, atque illius opibus in calamitate tegeretur.

471. *Nec Phœbus adhuc.*] Nondum Sol occiderat, & venti spirabant.

472. *Speculator eques, &c.*] Legatione Pompeji certiorem factum regem scribunt historici omnes: non speculatu.

474. *Monstra, &c.*] Sceleratissimi homines regi à consiliis: Photinus eunuchus, Theodorus Chius rhetor & Achillas Ægyptius.

475. *Pellææ coiere domus.*] Domum Pellæam, regiam Alexandrinam vocat: vel ob Alexandrum urbis conditorem: vel propter primum Ptolemæum Lagi, qui Macedo fuerit. *Hortens. Pellæa.*] Lib. 5. ℣s. 60. *Achoreus.*] Fictitium nomen.

477. *Hunc genuit custos Nili.*] Patria illi erat Memphis, Ægypti quondam regia, ad Nilum sita, *gran Cairo.* ubi puteus erat, in quo notabantur incrementa Nili, Nilometrium. *Custos Nili.*] Memphis dicitur hic custos Nili, sive quod sita sit in ripa Nili; sive quod totius Ægypti quondam regia fuit. *Hora*

478. *Vana*

Memphis vana sacris; illo cultore Deorum
Lustra sua Phœbes non unus vixerat Apis;)
Consilii vox prima fuit, meritumque, fidemque,
Sacraque defuncti jactavit pignora patris.
Sed melior suadere malis, & nosse tyrannos,
Ausus Pompejum leto damnare Pothinus;
Jus, & fas multos faciunt Ptolemae nocenteis.
Dat pœnas laudata fides, cùm sustinet, inquit,
Quos Fortuna premit. fatis accede, Deisque,
Et cole felices, miseros fuge. sidera terra
Ut distant, & flamma mari, sic utile recto.
Sceptrorum vis tota perit, si pendere justa
Incipit: evertitque arces respectus honesti.
Libertas scelerum est, quæ regna invisa tuetur,
Sublatusque modus gladiis. facere omnia sævè

Non

478. *Vana sacris.*] Vanæ superstitionis. vide quæ nos ad 5. sat. Juven. ẏſ. 1. *Illo cultore Deorum.*] Sub quo sacerdote multi boves, quos Ægyptii pro Diis colebant, fuerant cæsi.

479. *Lustra suæ.*] Lunaria, quæ sunt 5. mensium. *Phœbes non unus, &c.*] Lunæ, cujus bicornis imaginem Apis bos Dei vice cultus in dextro habebat latere, macula candicante. Plin. lib. 8. cap. 46. Porphyr. lib. de abst. carn. & Plutar. de Iside, & infra ẏſ. 833. *Non unus vixerat.*] Grandem senectutem ejus sacerdotis periphrasticè circumscribit. *Non unus.*] Plurimus bos eorum, quos colit Ægyptius perierat. Per *Apim* enim bovem intelligit. Eum, ut Plinius ait, non est fas certos vitæ excedere annos. Mersumque in sacerdotum fonte enecant, quæsituri luctu alium quem substituant, & donec invenerint mærent, derasis etiam capitibus, nec tamen unquam diu quæritur. *Sulpit.*

480. *Consilii vox prima fuit.*] Achoreus primus dixit sententiam, commemoravitque officia Pompeji erga patrem Ptol.

482. *Melior suadere malis*] Qui melius sciebat mala regibus consulere, & subservire tyrannorum voluntati.

486. *Fatis accede, Deisque.*] Fove eos quibus Dii & fata favent.

487. *Sidera terra, &c.*] A simili collationem facit, honesti & utilitatis. *Hortens.*

488. *Distant.*] Differunt, pugnant.

489. *Sceptrorum vis tota perit.*] Quasi vis regnorum pereat, si justitiæ ratio habeatur, & simul etiam honesti: è contrario verò regna conservari libertate scelerum dicit, quamvis sint invisa propter tyrannidem. *Hortens.*

490. *Arces respectus honesti.*] Regna, quæ tutantur custodiæ & arces. Senec. Thyest. ẏſ. 453. & 640.

491. *Libertas scelerum est.*] Scelerata manu Sceptra obtinentur: omnis in ferro est salus, &c. Lycus apud Senec. in Herc. Fu. ẏſ. 340.

492. *Sublatusq; modus gladiis.*] Crudelitas, cædis modum nesciens. *Facere*

omnia

Non impunè licet, nisi dum facis. exeat aula
Qui volet esse pius. virtus, & summa potestas
Non coëunt: semper metuet, quem sæva pudebunt.
Non impunè tuos Magnus contemserit annos;
Qui te nec victos arcere à littore nostro
Posse putat. neu te sceptris privaverit hospes,
Pignora sunt propiora tibi: Nilonque, Pharonque,
Si regnare piget, damnatæ redde sorori.
Ægyptum certè Latiis tueamur ab armis.
Quicquid non fuerit Magni, dum bella geruntur,
Nec victoris erit. toto jam pulsus ab orbe,
Postquam nulla manet rerum fiducia, quærit
Cum qua gente cadat: rapitur civilibus umbris.
Nec soceri tantùm arma fugit: fugit ora Senatus,
Cujus Thessalicas saturat pars magna volucres.
Et metuit gentes, quas uno in sanguine mistas
Deseruit: regesque timet, quorum omnia mersit:
Thessaliaque reus, nulla tellure receptus,

Solli-

omnia sceve.] Tutius sævitur, si libertas audaciorum sævitia reprimatur.

493. *Nisi dum facis.*] Nostra est emendatio. Continuanda enim scelera docet, juxta illud: *Per scelera semper sceleribus tutum est iter*, ut Seneca inquit. *Grotius.*

496. *Non impune, &c.*] Quasi contemptu annorum regis advenerit Pompejus.

498. *Neu te sceptris, &c.*] Potius quam regnum tuum invadat hospes, trade sorori Cleopatræ à te ejectæ. ita ỳſ. 440. supra. Procuratores pueri (inquit Cæsar, com. 3.) sive timore adducti, ne solicitato exercitu regio Pompejus Alexandriam Ægyptumque occuparet, sive despecta ejus fortuna consilium ineunt, &c.

499. *Pignora sunt propiora.*] Sororem intelligit.

502. *Quicquid non fuerit Magni.*] Quicquid Pompejus non invaserit, dum bellum civile geritur; nec Cæsar occupabit. *Hortens. Quicquid non fuerit Magni.*] Non fecimus nos nocentes durante bello, neque accessimus partibus Pompeji: certe post bellum cavebimus ne victorem Cæsarem irritemus, infra ỳſ. 531.

504. *Postquam nulla, &c.*] Cum nulli Regum fidat; quum nihil spei & opis supersit ad recolligendas vires, quærit & implorat aliena auxilia, ut habeat, cum quibus cadat. *Hortens.*

505. *Rapitur civilibus umbris.*] Exagitatur à manibus eorum, qui bello civili perierunt.

510. *Thessaliaque reus, &c.*] Belli in Thessalia male gesti damnatus. Damnatus à Diis clade Pharsalica, inquit H. Grotius.

513. *Quid*

Sollicitat nostrum, quem nondum perdidit, orbem.
Justior in Magnum nobis, Ptolemae, querela
Causa data est. quid sepositam, semperque quietam
Crimine bellorum maculas Pharon, arvaque nostra
Victori suspecta facis? cur sola cadenti
Hæc placuit tellus, in quam Pharsalica fata
Conferres, pœnasque tuas? jam crimen habemus
Purgandum gladio, quòd nobis sceptra Senatus
Te suadente dedit, votis tua fovimus arma.
Hoc ferrum, quod fata jubent proferre, paravi
Non tibi, sed victo. feriam tua viscera, Magne:
Malueram soceri: rapimur, quò cuncta feruntur.
Tene mihi dubitas an sit violare necesse,
Cùm liceat? quæ te nostri fiducia regni
Huc agit infelix? populum non cernis inermem,
Arvaque vix refugo fodientem mollia Nilo?

Me-

513. *Quid sepositam, &c.*] Apostrophe ad Pompejum. quem incusat perturbandi regni pacati: amovendo à se ingratitudinis crimen.

514. *Pharon.*] Ægyptum, à parte totum. *Hortens.*

515. *Suspecta facis.*] Atque adeo vindicanda. *Cadenti, &c.*] Tibi victo, rebus pessum ruentibus.

517. *Tuas.*] Quas ab iis, qui te excipient non levius atque à te exposcet Cæsar. *Jam crimen habemus, &c.*] Jam dudum Cæsari sumus invisi; quasi votis faventes tibi, quo suadente confirmavit nobis regnum Senatus. quod crimen bello vindicabit Cæsar, nisi nos tua cæde iram illius avertamus.

520. *Hoc ferrum, &c.*] Inviti itaque neque ingrati sed salutis nostræ necessitate coacti inferimus cædem tibi non quasi optime à nobis merito, sed quia victo, quem tueri non erit nobis tutum.

521. *Non tibi, &c.*] Ut Pompejo & hospiti paterno, sed victo. *Hortens.*

522. *Malueram soceri.*] Atque utinam victus fuisset Cæsar: tibi ô Pompei multo libentius illum interfecissemus, fortunam utique secuti.

523. *An sit violare necesse.*] Ostendo necesse esse, quia licet, quia possum. Neque enim possem te lædere, si Romanarum rerum potireris: nunc quia non potiris, ob hoc ipsum necesse quoque est id faciam, ne videar tui tutelam suscipere. Simplicior tamen sensus esset, vocibus transpositis: *Tene mihi dubitas cum sit violare necesse, An liceat?* Seneca pater: *Necessitas, magnum humanæ imbecillitatis patrocinium, omnem legem frangit.* Grotius.

524. *Cum liceat.*] Facta nobis à fatis tui potestate.

525. *Populum non cernis, &c.*] Nostrum Ægyptium, agris jam decrescente Nilo intentum. revocatur autem Nilus in totum intra ripas Sole Libram ingresso, supra ỷs. 467. *Inermem populum.*] A tenuitate regni: quasi dicat quum tantæ non sint opes nostræ, ut auxi-

Metiri sua regna decet, viresque fateri
Tu Ptolemae potes Magni fulcire ruinam,
Sub qua Roma jacet? bustum, cineresque movere
Thessalicos audes, bellumque in regna vocare?
Ante aciem Emathiam nullis accessimus armis:
Pompeji nunc castra placent, quæ deserit orbis?
Nunc victoris opes, & cognita fata lacessis?
Adversis non deesse decet, sed læta secutos.
Nulla fides unquam miseros elegit amicos.
Assensêre omnes sceleri. lætatur honore
Rex puer insueto, quòd jam sibi tanta jubere
Permittunt famuli. sceleri delectus Achillas.
Perfida quà tellus Casiis excurrit arenis,
Et vada testantur junctas Ægyptia Syrtes,
Exiguam sociis monstri, gladiisque carinam
Instruit. ô superi, Nilusne, & barbara Memphis,
Et Pelusiaci tam mollis turba Canopi

Hos

auxilia inde tibi possis polliceri. *Hortensius.*

527. *Metiri sua regna decet.*] Si vires nostras rectè metiamur: non sufficimus rebus Pompeji sustentandis.

528. *Tu Ptolemae potes.*] Quasi dicat, non: à majori ad minus. Roma, domina rerum non potest sustentare ruinam Pompeji, multò minus tu. *Hortens.*

529. *Bustum, &c.*] Cladis Pharsaliæ reliquias in nos convertere?

531. *Nullis accessimus armis.*] Neque Cæsaris, neque Pompeji.

534. *Adversis non deesse decet, &c.*] Si modo prosperam illius fortunam secuti fuissemus, non decuerat ab illo in adversis defecisse.

536. *Sceleri.*] Scelerato Photini consilio atque sententiæ.

538. *Sceleri delectus Achillas.*] Interficiendo Pompejo deligitur Achillas, pædagogus quondam regis, nunc præfectus exercitui.

539. *Perfida qua tellus Casiis.*] Ad pedem Casii montis, qua vada & brevia referunt Syrtes vicinas, inter Leptim scil. & Alexandriam.

541. *Exiguam sociis, &c.*] Achillas (inquit Plutarch.) assumpto Septimio, tribuno quondam mil. sub Pompejo, & Salvio centurione sub eodem, atque tribus aut quatuor famulis præterea, ad navim Pompeji advectus est.

542. *O Superi.*] Per indignationem exclamatio, quod modica cymba instruitur à monstris hominum, quæ totius orbis Imperatorem sit ad cædem exceptura. Et Pompeji majestatem amplificat. *Hortensius. Memphis.*] Supra, ỳs. 477.

543. *Pelusiaci tam mollis, &c.*] Parum convenit hoc epitheton. Pelusium enim est opp. ad extremum Nili ostium, orientem versus; Canopos vero maxime ad Occasum; urbs impurissima, & omnium libidinum domicilium.

544. *Hos*

Hos animos! ſic fata premunt civilia mundum!
Sic Romana jacent! ulluſne in cladibus iſtis
Eſt locus Ægypto? Phariuſque admittitur enſis?
Hanc certè ſervate fidem civilia bella:
Cognatas præſtate manus, externaque monſtra
Pellite, ſi meruit tam claro nomine Magnus
Cæſaris eſſe nefas. tanti Ptolemaee ruinam
Nominis haud metuis? cæloque tonante profanas
Inſeruiſſe manus impure, ac ſemivir audes?
Non domitor mundi, nec ter Capitolia curru
Invectus, regumque potens, vindexque Senatus,
Victoriſque gener; Phario ſatis eſſe tyranno
Quod poterat, Romanus erat. quid viſcera noſtra
Scrutaris gladio? neſcis puer improbe, neſcis
Quo tua ſit fortuna loco: jam jure ſine ullo
Nili ſceptra tenes: cecidit civilibus armis
Qui tibi regna dedit. Jam vento vela negârat
Magnus, & auxilio remorum infanda petebat

Lit-

544. *Hos animos.*] Sup. *habebit.* ſic Juv. Sat. 1. ✝ſ. 89. *alea quando Hos animos?*

545. *Sic Romana jacent!*] Indignatur jus eſſe barbaris iiſque mollibus Ægyptiis in jugulum Pompeji.

546. *Pharius admittitur enſis.*] In cæde Pompeji, ut barbarus & Ægyptius enſis feratur ad cædem civis Romani Imperatoris, & quidem Maximi omnium, quos Roma habuit. *Hortenſ.*

547. *Hanc certe ſervate, &c.*] Ut à civibus ſuis potius quam externis his monſtris juguletur Pompejus.

550. *Cæſaris eſſe nefas.*] In gratiam Cæſaris occidi. Ab ipſo Cæſare, inquit, H. Grotius. *Tanti Ptolemæe ruinam.*] Apoſtrophe ad regem, quem vel ultionis divinæ metus vel Pompeji gloria, vel quod erat Romanus (in quem nihil liceret regi Ægyptio) deterruiſſet à tanto ſcelere.

551. *Cœloque tonante profanas.*] Non reveritus Jovem, quem cœlo tonantem credimus regnare. Horat. ode 5. lib. 3. ſcelera vel regum ipſorum, in quos imperium habet, vindicaturus.

552. *Inſeruiſſe manus impure.*] Manus interpoſuiſſe tuas. *Semivir audes.*] Imbellis & mollis puer.

553. *Ter Capitolia.*] Libro 7. verſu 685.

554. *Regumque potens, vindexque Senatus.*] Vindex libertatis & dux belli à Coſſ. & Senatu dictus, ſub quo & reges militarunt.

556. *Noſtra.*] Romana.

558. *Jam jure ſine ullo.*] Omni jam impetui exponeris, deſtitutus authoritate tutoris, illiuſque qui tibi Ægypti regnum confirmabat. lib. 9. ✝ſ. 132.

560. *Jam vento vela negarat.*] Appropinquans litori vela demiſerat.

 562. *Quem*

Littora: quem contra non longa vecta biremi
Appulerat scelerata manus: Magnoque patêre
Fingens regna Phari, celsa de puppe carina
In parvam jubet ire ratem, littusque malignum
Incusat, bimaremque vadis frangentibus æstum,
Qui vetet externas terris advertere classes.
Quòd nisi fatorum leges, intentaque jussu
Ordinis æterni misera vicinia mortis
Damnatum leto traherent ad littora Magnum;
Non ulli comitum sceleris præsagia deerant.
Quippe fides si pura foret, si regia Magno
Sceptrorum auctori vera pietate pateret;
Venturum tota Pharium cum classe tyrannum.
Sed cedit fatis, classemque relinquere jussus
Obsequitur, letumque juvat præferre timori.
Ibat in hostilem præceps Cornelia puppim,

Hoc

562. *Quem contra non longa, &c.*] Interim cymba appropinquante (ait Plutarchus) mature Septimius surrexit, Romanoque sermone Pompejum imperatorem salutavit; & Achillas Græcis verbis eum excipiens in cymbam transire jubebat, vadum ibi causatus, & mare ob arenæ multitudinem triremi non esse navigabile.

563. *Scelerata manus.*] Supra ℣. 541. *Magnoque patêre.*] Septimius (inquit Appianus) dextram, regis nomine Pompejo obtulit, & ad amicum filium tuto monuit accedere.

566. *Bimaremque vadis, &c.*] Vadis utrinque æstu allisis & fluctu vario impulsis. Hinc Libyco, inde Ægyptio (inquit Sulpitius) mari inter se collidentibus, propter æstum ostiorum Nili interjecti.

568. *Quod nisi fatorum leges.*] Quod nisi fatale fuisset & divinitus provisum ut hic Pompejus caderet, multa illum præsagia deterruisse poterant.

572. *Quippe fides si pura foret, &c.*] Qui erant cum Pompejo, ubi viderunt non regio more, non magnifice Pompejum excipi, sed ad hoc officium paucos una cymba venire, suspectam habuere eam contemptionem, Pompejumque hortati sunt, uti navem in altum detruderet, dum adhuc extra jactum teli esset. Plut. Simul & naves in lit. &c.

573. *Sceptrorum auctori, &c.*] Cujus suasu & beneficio regnum à Senatu Ptolomæo fuerat confirmatum.

576. *Letumque juvat præferre timori.*] Emori mavult, quam vel suspicari fidem vel mortem formidare. ita Juvenal. 8. Sat. *Summum crede nefas animam præferre pudori.*

577. *Ibat in hostilem, &c.*] Ire parabat comes viro. Salutata (inquit Plutarchus) Cornelia, quæ jam tum mariti exitum lamentabatur, &c. ad uxorem & filium conversus hos Sophoclis Jambos protulit: ὅςις ϗ πρὸς τύραννον

ἐμπο-

Hoc magis impatiens egresso deesse marito,
Quòd metuit clades. remane temeraria conjux,
Et tu nate precor, longeque è littore casus
Expectate meos: & in hac cervice tyranni
Explorate fidem. dixit: sed surda vetanti
Tendebat geminas amens Cornelia palmas:
Quò sine me crudelis abis? iterumne relinquor
Thessalicis summota malis? nunquam omine læto
Distrahimur miseri. poteras non flectere puppim,
Cùm fugeres aliò, latebrisque relinquere Lesbi,
Omnibus à terris si nos arcere parabas?
An tantum in fluctus placeo comes? Hæc ubi frustrà
Effudit, prima pendet tamen anxia puppe:
Attonitoque metu nec quoquam avertere visus,
Nec Magnum spectare potest. stetit anxia classis
Ad ducis eventum, metuens non arma, nefasque;
Sed ne submissis precibus Pompejus adoret
Sceptra suâ donata manu. transire parantem
Romanus Pharia miles de puppe salutat
Septimius: qui, prô superûm pudor, arma satelles
Regia gestabat posito deformia pilo,
Immanis, violentus, atrox, nullaque ferarum
Mitior in cædes. quis non, Fortuna, putasset
Parcere te populis, quòd bello hæc dextra vacasset,
Thes-

ἐμπορεύεται Κείνου 'στι δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος μόλῃ. Hac postrema voce suos allocutus, cymbam conscendit.

578. *Hoc magis.*] Hac de causa.

579. *Remane, &c.*] Inquit Pomp.

585. *Nunquam omine læto.*] Non sine cladis omine secernimur, quod dudum summota è Pharsalia, sum experta.

586. *Non flectere puppim.*] Non divertisse, sed me in Lesbo reliquisse: si me denuo eras à te semoturus, neque passurus tecum una terram tangere.

593. *Non arma, nefasque.*] Non gladios & cædem nefariam.

594. *Ne submissis, &c.*] Ne se indigne supplicem projiceret ad genua regis à se creati.

596. *Romanus Pharia.*] Ad ỳs. 562. & 563. supra.

597. *Qui, prô superûm pudor.*] Qui olim sub Pompejo duxerat ordinem in bello prædonum jam stipator & famulus Ptolomæi Ægyptiaca gerit arma, positis Romanis.

601. *Parcere te populis, &c.*] Septimium

Thessaliaque procul tam noxia tela fugasses?
Disponis gladios, ne quo non fiat in orbe,
Heu, facinus civile tibi. victoribus ipsis
Dedecus, & nunquam Superûm caritura pudore
Fabula; Romanus Regi sic paruit ensis,
Pellæusque puer gladio tibi colla recidit
Magne tuo. qua posteritas in secula mittet
Septimium fama? scelus hoc quo nomine dicent,
Qui Bruti dixère nefas? jam venerat hora
Terminus extremæ, Phariamque ablatus in alnum
Perdiderat jam jura sui. tum stringere ferrum
Regia monstra parant. ut vidit comminus enses,
Involvit vultus: atque indignatus apertum
Fortunæ præbere caput, tunc lumina pressit,
Continuitque animam, ne quas effundere voces
Posset, & æternam fletu corrumpere famam.
At postquam mucrone latus funestus Achillas
Perfodit, nullo gemitu consensit ad ictum:

Despe-

mium amovendo, qui si prœlio interfuisset Thessalico, ingentem editurus fuerat stragem.

603. *Disponis gladios, &c.*] Verum non amovisti hunc, quo parceres populis: sed ut in omni orbis parte dispositos haberes civilium facinorum ministros.

605. *Nunquam Superûm, &c.*] Non sine deorum inclementiæ nota vulgandum facinus.

607. *Pellæusque puer gladio, &c.*] Ensis Romani Septimii jussu regis barbari ejusque pueri obtruncavit Magnum. Indigna omnia!

609. *Fama.*] Infamia. *Sulpit.* *Scelus hoc quo, &c.*] Quo nomine designabunt hoc Septimii scelus illi, qui Brutum Cæsaris tyranni percussorem, appellant *Parricidam*; factumque ipsum *nefas?*

611. *Phariamque allatus in alnum, &c. ut vidit comminus enses.*] Cum jam procul à sua triremi avectus nullam benignam mentionem ad se factam audivisset, Septimium intuitus: *Non ego te*, inquit, *commilitonem olim meum agnosco?* atque is capite tantum annuit, &c. terræ vero apptopinquante cymba, multisque ad litus confluentibus aulicis velut honoris & salutandi causa, Pompejum ut facilius surgeret, Philippi manum apprehendentem Septimius à tergo ense trajecit. post hunc Salvius, inde Achillas gladios strinxere: Pompejus nihil se indignum neque agens neque locutus, utraque manu togam faciei prætendens, emisso tantum suspirio ictus excepit, &c. Plut. Pomp.

612. *Perdiderat jam jura sui.*] Erat jam sub alterius potestate. *Sulpit.*

617. *Æternam famam.*] Fortitudinis & constantiæ hactenus servatæ. *Sulpit.*

619. *Nullo gemitu consensit ad ictum.*] Patienter ictum recepit.

621. *Se-*

Despexitque nefas, servatque immobile corpus,
Seque probat moriens, atque hæc in pectore volvit:
Secula Romanos nunquam tacitura labores
Attendunt, ævumque sequens speculatur ab omni
Orbe ratem, Phariamque fidem. nunc consule famæ.
Fata tibi longæ fluxerunt prospera vitæ.
Ignorant populi, si non in morte probaris,
An scieris adversa pati. ne cede pudori,
Auctoremque dole fati. quacunque feriris,
Crede manum soceri. spargant, lacerentque licebit,
Sum tamen, ô superi, felix, nullique potestas
Hoc auferre Deo. mutantur prospera vitæ:
Non sum morte miser. videt hanc Cornelia cædem,
Pompejusque meus. tanto patientiùs oro
Claude dolor gemitus: natus, conjuxque peremptum
Si mirantur, amant. talis custodia Magno
Mentis erat: jus hoc animi morientis habebat.
At non tam patiens Cornelia cernere sævum

Quàm

621. *Seque probat moriens.*] Magnum morteæque ac vita se præstat. *Atque hæc in pectore volvit.*] Atque hæc secum in animo versat Pompejus moriens.

622. *Secula Romanos, &c.*] Puta jam præsentes posterosque omnes observare qua mente mortem oppetas, vel indigne sic Ægyptiis insidiis & perfidia exceptus. vide ut extremus hic actus anteactæ vitæ fabulæ respondeat.

627. *Ne cede pudori.*] Ne tibi pudori aut dolori sit, quod jussu pueri & manu desertoris occideris: sed crede te ipsa Cæsaris manu cadere. *Grotius.*

630. *Nullique potestas, &c.*] Neque hanc fortis animi felicitatem mihi auferre in manibus Deorum est.

631. *Mutantur prospera vitæ.*] Simul cum fortuna mea deficit & vita. neque ultra res prosperas vivo, morte miserias præveniente. infra ꝟſ. 703. & libro 9. ꝟſ. 208. *Felix Priamus: Felix, quisquis bello moriens, Omnia secum consumpta videt.* Senec. in Troad. ꝟſ. 157.

632. *Non sum morte miser.*] Quia mors malum non est, & in mea constantia persevero; & fretus recta conscientia, post triumphos animo tranquillo morior. *Videt hanc Cornelia cædem.*] Consolatur se Pompejus, quod in conspectu suorum cadat, hoc est, Conjugis & Sexti Pompeji filii. Pathos à sexu & ætate. *Hortens.*

634. *Peremptum, &c.*] Si animi mei in morte magnitudinem cum admiratione intueantur, amant certe.

635. *Talis custodia Magno.*] Talem habuit Pompejus moderationem, imperium sui, & constantiam in morte. *Custodia.*] Ratio, temperantia, moderatio. *Sulpit.*

636. *Jus hoc animi.*] Imperium & potestatem, ut dolori non cederet. *Sulpit.*

637. *At non tam patiens.*] Gravius

ferens

Quàm perferre nefas, miserandis æthera complet
Vocibus: ô conjux, ego te scelerata peremi:
Letifera tibi causa mora fuit avia Lesbos,
Et prior in Nili pervênit littora Cæsar.
Nam cui jus alii sceleris? sed quisquis in istud
A superis immisse caput, vel Cæsaris iræ,
Vel tibi prospiciens, nescis crudelis, ubi ipsa
Viscera sint Magni: properas, atque ingeris ictus,
Quà votum est victo. pœnas non morte minores
Pendat, & antè meum videat caput. haud ego culpa
Libera bellorum, quæ matrum sola per undas,
Et per castra comes, nullis absterrita fatis,
Victum, quod reges etiam timuêre, recepi.
Hoc merui conjux in tuta puppe relinqui?
Perfide parcebas? te fata extrema petente
Vita digna fui? moriar, nec munere regis.
Aut mihi præcipitem nautæ permittite saltum:
Aut laqueum collo tortosque aptate rudentes:
Aut aliquis Magno dignus comes exigat ensem.

Pom-

ferens conspectum trucidari mariti, quam ipsa necem latura fuisset.

638. *Miserandis æthera, &c.*] Uxor & amici ejus hæc intuentes ejulatu qui in terram usque exaudiri posset edito, sublatis ancoris summa celeritate fugerunt, ventusque alto incumbens eos juvit, ut ne volentibus quidem persequi Ægyptiis licuisset. Plut. & Appian.

639. *Ego te scelerata peremi.*] Dum me semotam in Lesbo petitum diverteres.

640. *Letifera tibi causa, &c.*] Conjicit Cæsarem vel à Cæsare missos antevenisse, qui Pompejum interficiendum curarent.

642. *Quisquis in istud, &c.*] Quicunque permissus es à Diis vel missus à Cæsare ad interficiendum Pompejum.

644. *Nescis crudelis, &c.*] Ego illi cor sum & vitalia, quam sibi superesse voluit: tu ingeris Pompejo ictus, parte ea qua voluit mori, quin me pete, majores luet pœnas si me truncatam viderit, quam quod ipse jugulatur.

647. *Haud ego culpa, &c.*] Neque enim ego vaco culpa, ut quæ sola è fœminis Rom. comes fuerim civilis belli.

650. *Victum, &c.*] Pompejum excepi, in Lesbo.

652. *Perfide parcebas.*] Qui me deseruisti *comitem supremum iter carpere paratam, non ego perfidum dixi sacramentum, &c.* Horat. lib. 2. od. 17.

653. *Moriar nec munere regis.*] Mortem inveniam, utut Ptolomæi beneficio illam non impetrarim.

654. *Præcipitem.*] In mare.

656. *Exigat ensem.*] Immittat. *Sulpitius.*

657. Pom-

Pompejo præstare potest, quod Cæsaris armis
Imputet. ô sævi, properantem in fata tenetis?
Vivis adhuc conjux, & jam Cornelia non est
Juris, Magne, sui. prohibent accersere mortem:
Servor victori. sic fata, interque suorum
Lapsa manus, rapitur, trepida fugiente carina.
At Magni cùm terga sonent, & pectora ferro,
Permansisse decus sacræ venerabile formæ,
Iratamque Deis faciem, nihil ultima mortis
Ex habitu, vultuque viri mutasse, fatentur
Qui lacerum vidêre caput. nam sævus in ipso
Septimius sceleris majus scelus invenit actu:
Ac retegit sacros, scisso velamine, vultus
Semianimis Magni, spirantiaque occupat ora,
Collaque in obliquo ponit languentia transtro.
Tunc nervos, venasque secat, nodosaque frangit
Ossa diu: nondum artis erat caput ense rotare.
At postquam trunco cervix abscissa recessit,
Vendicat hoc Pharius dextra gestare satelles.
Degener, atque operæ miles Romane secundæ,

Pom-

657. *Pompejo præstare, &c.*] Qui Pompejo beneficium hoc præstiterit, vacabit culpa, quæ in Cæsaris conferetur crudelitatem.

659. *Vivis adhuc conjux, &c.*] Etiam te nondum mortuo, amisi libertatem, negaturne mihi jus mortis, ut in potestatem victoris redigar?

662. *Lapsa manus.*] Decidit exanimata. ut lib. 5. ✝ſ. 799. & supra, ✝ſ. 58.

663. *At Magni cum terga, &c.*] Dilatat narrationem copiose ab iis, quæ cædem consecuta sunt. Pompejus utraque manu ad frontem obducta, multis uno tempore ictibus confossus, nullam emisit vocem, tanti viri majestate indignam; sed suspirio tantum edito, obtulit corpus percussoribus feriendum. *Hortens. Sonent.*] Ictibus.

664. *Permansisse, &c.*] Supra, ✝ſ. 613.

665. *Ultima mortis.*] Extremum mortis tempus.

669. *Velamine.*] Toga qua faciem involverat. supra ✝ſ. 613. *Vultus, &c.*] Spirantis adhuc caput prehendit & crudeliter lanians amputavit, nec uno, uti jam ense rotato artis est, ictu.

670. *Occupat ora.*] Prendit adhuc spirantis caput. *Sulpit.*

673. *Nondum artis erat rotare, &c.*] Nondum norant artifices, caput uno ictu, rotato ense amputare. *Sulpit.*

675. *Pharius, &c.*] Achillas, cui delegatum hoc negotium, caput sibi ad regem sumit deferendum. *Satelles Pharius.*] Ptolemæi regis ministrum, Achillam vocat.

676. *Degener, &c.*] O degener Se-

 ptimi,

Pompeji diro sacrum caput ense recidis,
Ut non ipse feras? ô summi fata pudoris!
Impius ut Magnum nosset puer, illa verenda
Regibus hirta coma, & generosa fronte decora
Cæsaries compressa manu est; Pharioque veruto,
Dum vivunt vultus, atque os in murmura pulsant
Singultus animæ, dum lumina nuda rigescunt,
Suffixum caput est, quo nunquam bella jubente
Pax fuit: hoc leges, campumque, & Rostra movebat:
Hac facie Fortuna tibi Romana placebas.
Nec satis infando fuit hoc vidisse tyranno:
Vult sceleri superesse fidem. tunc arte nefanda
Submota est capiti tabes, raptoque cerebro
Adsiccata cutis, putrisque effluxit ab alto
Humor, & infuso facies solidata veneno est.
Ultima Lageæ stirpis, perituraque proles,

Dege-

ptimi, tunc primas tanti sceleris suscepisti partes, ut tibi honoris, quem hinc petebas, secundæ cederent? Primum vulnus inflixerat Septimius & caput absciderat; quod non ipse jam gestat, sed Achillas. *Opera secundæ.*] Τῶν δευτερείων, partium secundarum. à fabulis ductum. Major enim Achillæ dignitas qui caput gestavit, quam Septimii, qui abscissum gestare ipse non potuit. *Grotius.*

679. *Impius ut Magnum, &c.*] Ptolomæus, ut Pompejum agnosceret, caput illius à cæde recens contemplatus tractavit.

681. *Pharioque veruto.*] Et caput etiamdum spirans & palpitans Ægyptio pilo suffixum est.

683. *Nuda rigescunt.*] Non clausa; aperta.

684. *Quo nunquam, &c.*] Caput, pacis semper amans, in Senatu, comitiis, foro potens; felix & toties triumphale. *lanigeros ageres cum læta triumphos, Hoc tibi Roma caput erat.* Martial. ep.70. lib. 3.

685. *Leges.*] Forum. *Campum.*] Comitia. *Rostra.*] Senatum. *Sulpit.*

688. *Fidem.*] Monimentum, quo Pompejum à se occisum fidem faciat. *Tunc arte nefanda, &c.*] Ab intimo humor arte educitur.

691. *Infuso facies, &c.*] Medicamentis & aromatibus, quibus condiuntur cadavera, conservatum est Pompeji caput Cæsari, deferendum, lib.9 vs.1035.

692. *Ultima Lageæ stirpis.*] Invectiva Apostrophe ad Ptolomæum, ultimum regum Ægypt. è progenie Lagi, cujus filius Ptolomæus Alexandro mortuo Ægyptum occupavit, posterisque suis reliquit. *Perituraque proles.*] Periit brevi post hæc in pugna contra Cæsarem. navigio depresso à fugientibus, & ipse, ut creditur, immersus flumine. Regis corpus inquit Florus, obrutum limo repertum est in aureæ loricæ honore. & Plutarch. & Patercul.

693. *In-*

Degener, incestæ sceptris cessure sororis,
Cùm tibi sacrato Macedon servetur in antro,
Et regum cineres extructo monte quiescant,
Cùm Ptolemæorum manes, seriemque pudendam,
Pyramides claudant, indignaque Mausolea:
Littora Pompejum feriunt, truncusque vadosis
Huc illuc jactatur aquis. adeone molesta
Totum cura fuit socero servare cadaver?
Hac Fortuna fide Magni tam prospera fata
Pertulit: hac illum summo de culmine rerum
Morte petît: cladesque omneis exegit in uno
Sæva die, quibus immunes tot præstitit annos:
Pompejusque fuit, qui nunquam mista videret
Læta malis: felix nullo turbante Deorum,
Et nullo parcente miser. semel impulit illum
Dilata Fortuna manu. pulsatur arenis,
Carpitur in scopulis, hausto per vulnera fluctu
Ludibrium pelagi: nullaque manente figura,

Una

693. *Incestæ sceptris cessure sororis.*] Sororis Cleopatræ, cujus nuptias à patre consecutus fuerat, moriens ei regnum reliquit.

694. *Macedon servetur in antro.*] Corpus Alexandri Magni serv. in immani sepulchri mole.

696. *Cum Ptolemæorum manes.*] Cum Ptolomæo omnes Ægypti continua serie post Alexandrum reges conditos tegant Pyramides. De quibus vide quæ nos ad Martial. epist. 1. *Pudendam.*] Luxu & ignavia perditam.

697. *Indignaque.*] Quibus illi erant indigni. *Mausolea.*] Sepulchra & monimenta illius æmula, quod Mausolo regi Cariæ ab uxore Artemisia extructum erat.

698. *Litora Pompejum feriunt.*] Post hæc, Magni *jacet ingens litore truncus.* neque jacet, sed alliditur litori, pulsatum arenis, ludibrium pelagi. ut mox.

700. *Totum cura fuit, &c.*] Æque ac caput. modo ✝ſ. 691.

701. *Hac Fortuna, &c.*] Inconstanti, prout ipsa levis Dea est, quæ more Scorpii cauda ferit. *tantum in illo viro à se discordante Fortuna, ut cui modo ad victoriam terra defuerat, deesset ad sepulturam.* Paterc.

702. *Pertulit.*] Ad exitum deduxit.

703. *Exegit in uno, &c.*] Omnes calamitates & mala, quæ antehac fuisset passurus, immisit uno hoc die. *Sulpit. In uno, &c.*] Fr. Modius è l. Weidneri legit *in imo.* ea mente, qua supra, ✝ſ. 29. Sed placet *in uno:* ut opponatur dies unus infelix tot annis felicibus; & propter *semel*, quod seq. ✝ſ. 707.

705. *Fuit, &c.*] Unus mortalium fuit, qui, &c.

Una nota eſt Magno capitis jactura revulſi.
Ante tamen Pharias victor quàm tangat arenas,
Pompejo raptim tumulum Fortuna paravit,
Ne jaceat nullo, vel ne meliore ſepulcro.
E latebris pavidus decurrit ad æquora Cordus.
Quæſtor ab Idalio Cinyrææ littore Cypri
Infauſtus Magni fuerat comes. ille per umbras
Auſus ferre gradum, victum pietate timorem
Compulit, ut mediis quæſitum corpus in undis
Duceret ad terram, traheretque ad littora Magnum.
Lucis mœſta parum per denſas Cynthia nubes
Præbebat; cano ſed diſcolor æquore truncus
Conſpicitur. tenet ille ducem complexibus arctis
Eripiente mari: nunc victus pondere tanto
Expectat fluctus, pelagoque juvante cadaver
Impellit. poſtquam ſicco jam littore ſedit,
Incubuit Magno, lacrymaſque effudit in omne
Vulnus, & ad Superos, obſcuraque ſidera fatur:
Non pretioſa petit cumulato ture ſepulcra

Pom-

711. *Una nota eſt Magno.*] Hoc ſolum agnoſcitur; quod capite caret.

712. *Pharias.*] Ægyptias, à Pharo inſ. *Victor.*] Cæſar.

713. *Pompejo raptim, &c.*] Hæc Plutarchus ad hunc modum refert: Illi capite amputato truncum nudum ex cymba projecerunt: quem Philippus libertus Pompeji, qui in cymbam una cum Pompejo ingreſſus fuerat, diſcedentibus iis, qui aſpectu ſaturabantur, aqua marina abluit, ſua tunica involvit & rogo è fragmentis naviculæ piſcatoriæ extructo impoſitum cremavit, à ſene quodam Rom. adjutus.

715. *E latebris.*] Ubi latuerat, ut furtim Pompejum ſepeliret. *Sulpitius.* *Cordus.*] Quæſtor Pompeji, ut vult poëta.

716. *Idalio.*] Idalus, mons Cypri, Veneri ſacer. *Cinyrææ.*] A rege Cinyra. Pindari Nem. ode 8. & Pythior ode 2.

717. *Infauſtus Magni fuerat comes.*] Ms. P. *Infauſtus fugæ*, unde ſcribere liceat: *Infauſtuſque fugæ fuerat comes.* Grotius. *Per umbras.*] Noctu.

721. *Lucis mœſta, &c.*] *Et Lunam in nimbo nox intempeſta tenebat.*

722. *Diſcolor æquore.*] Diverſi à mari coloris.

724. *Eripiente mari.*] Refluo.

725. *Fluctus.*] Veniliam quæ cadaver ſublevaret.

726. *Sedit.*] Truncus Pompeji.

728. *Obſcuraq; ſidera fatur.*] Ut modo ỳſ. 723.

729. *Non pretioſa, &c.*] Non poſcit *nidorem thuris Eoi, Et Cilicum meſſes, volucrique exempta ſuperbæ Cinnama, & Aſſyrio manantes gramine ſuccos.* qualia fune-

Pompejus, Fortuna, tuus: non pinguis ad astra
Ut ferat è membris Eoos fumus odores,
Ut Romana suum gestent pia colla parentem,
Præferat ut veteres feralis pompa triumphos,
Ut resonent cantu tristi fora, totus ut ignem
Projectis mœrens exercitus ambiat armis.
Da vilem Magno plebeji funeris arcam,
Quæ lacerum corpus siccos effundat in ignes.
Robora non desint misero, nec sordidus ustor.
Sit satis, ô superi, quòd non Cornelia fuso
Crine jacet, subicique facem complexa maritum
Imperat, extremo sed abest à munere busti
Infelix conjux, nec adhuc à littore longè est.
Sic fatus, parvos juvenis procul aspicit ignes,
Corpus vile suis, nullo custode cremantes.

Inde

funeribus felicium cumulate infunduntur.

731. *Eoos fumus odores.*] Arabicos, Indicos, Panchæi thuris odores.

732. *Ut Romana suum, &c.*] Non ut tanquam pater patriæ efferatur, à nobilissimis civibus feretrum subeuntibus.

733. *Præferat ut veteres, &c.*] Non ut in funebri pompa præferantur rerum gestarum tituli & insignia, non triumphorum suorum imagines.

734. *Cantu tristi fora.*] Epicediis & næniis deplorantium ad tibiam. *Totus ut ignem, &c.*] Ut militari more exercitus demissis hastis ter rogum circumeat. *Ter circum accensos cincti fulgentibus armis Decurrêre rogos, ter mæstum funeris ignem Lustravêre in equis, ululatusque ore dedêre.* Virg. 11. Æneid.

735. *Projectis armis.*] Demissis, nam per terram hastas trahebant. *Sulpit.*

736. *Plebeji funeris arcam.*] Orcinianam spondam, popularem sandapilam, qua plebeji vilesque efferebantur. *angustis ejecta cadavera cellis Conservus vili portanda locabat in arca.* Horat. Satyr. 8. lib. 1.

737. *Siccos effundat in ignes.*] In quos nulla conjiciuntur aromata, *Thurea dona, dapes, fuso crateres olivo.* Æneid. 6.

738. *Robora non desint misero.*] Ligna quibus uratur. *Sordidus ustor.*] Vespillo saltem.

739. *Quod non Cornelia fuso.*] Quod non adest mariti funeri Cornelia, quæ virum defleat fuso crine humum verrens, solo pectus affligens, &c. vide quæ Senecæ Troad. ℣. 83. & nostrum, lib. 2. ℣. 28.

740. *Subicique facem, &c.*] Subjici facem funebrem, quod officium defuncto præstabant necessitudine devincti, sed aversa facie *subjectam more parentum Aversi tenuere facem.* Virg. 6. Æneid.

741. *Munere busti.*] Ita Ms. non *funere.* Dolet enim Corneliam ultimum marito officium subjiciendi facem non præstitisse. *Grotius.*

743. *Juvenis.*] Cordus.

744. *Vile suis*] Neglectum, non custoditum suis.

745. *Inde*

Inde rapit flammas, semustaque robora membris
Subducens, Quæcunque es (ait) neglecta, nec ulli
Cara tuo, sed Pompejo felicior umbra,
Quòd jam compositum violat manus hospita bustum,
Da veniam: si quid sensus post fata relictum est:
Cedis & ipsa rogo, paterisque hæc damna sepulcri,
Teque pudet, sparsis Pompeji manibus, uri.
Sic fatur: plenusque sinus ardente favilla
Pervolat ad truncum; qui fluctu penè relatus
Littore pendebat. summas dimovit arenas,
Et collecta procul laceræ fragmenta carinæ
Exigua trepidus posuit scrobe. nobile corpus
Robora nulla premunt, nulla strue membra recumbunt:
Admotus Magnum, non subditus, accipit ignis.
Ille sedens juxta flammas, O maxime, dixit,
Ductor, & Hesperii majestas nominis una,
Si tibi jactatu pelagi, si funere nullo
Tristior iste rogus; manes, animamque potentem
Officiis averte meis: injuria fati
Hoc fas esse jubet; ne ponti belua quicquam,
Ne fera, ne volucres, ne sævi Cæsaris ira
Audeat: exiguam, quantum potes, accipe flammam

Ro-

745. *Inde rapit flammas.*] Ab illo rogo.

747. *Felicior umbra.*]. Quia rogum nacta.

748. *Quod jam, &c.*] Ignosce mihi rogum tuum violanti.

750. *Cedis & ipsa rogo.*] Et ipsa videris tardius uri quo Pompejo cedas pyræ tuæ partem. *Damna sepulchri.*] Faces rogo subtractas, pyræ reliquias.

751. *Sparsis Pompeji manibus, uri.*] Inhumatis, adeoque ex Platonicorum opinione, errantibus per ripas Stygis centum annos: *Centum errant annos, volitantque hæc litora circum.* Virg. 6. Æn. vel fluctu jactantis.

752. *Plenusque sinus, &c.*] Ipse sinu vestis, arena, ut verisimile est, strato, prunas ferens.

755. *Collecta, &c.*] Supra, ad ℣f. 715.

756. *Nobile corpus, &c.*] Hypallage. Nobile corpus non premit robora. ut versu seq. extrui enim pyra è roboreis fissilibus solebat, atque illi medio imponi cadaver.

761. *Si tibi jactatu pelagi.*] Nisi forte fluctibus jactari aut funere carere malles, quam habere tam vile.

763. *Officiis averte meis.*] Ignosce tenuitati hujus officii mei; noli advertere funeris exilitatem, quam excuset ptementis fati injuria.

767. *Re-*

Romana ſuccenſe manu. Fortuna recurſus
Si det in Heſperiam, non hac in ſede quieſcent
Tam ſacri cineres: ſed te Cornelia, Magne,
Accipiet, noſtraque manu transfundet in urnam.
Intereà parvo ſignemus littora ſaxo,
Ut nota ſit buſti; ſi quis placare peremtum
Fortè volet, plenos & reddere mortis honores;
Inveniat trunci cineres, & norit arenas,
Ad quas, Magne, tuum referat caput. hæc ubi fatus,
Excitat invalidas admoto fomite flammas.
Carpitur, & lentum Magnus diſtillat in ignem,
Tabe fovens buſtum. ſed jam percuſſerat aſtra
Aurora promiſſa dies: ille, ordine rupto
Funeris, attonitus latebras in littore quærit.
Quam metuis demens iſto pro crimine pœnam,
Quo te fama loquax omneis accepit in annos?
Condita laudabit Magni ſocer impius oſſa.
I modò ſecurus veniæ, faſſuſque ſepulcrum
Poſce caput. cogit pietas imponere finem

Offi-

767. *Recurſus, &c.*] Reditum mihi felicem in Italiam.

771. *Saxo.*] Quod denotet buſti locum.

772. *Placare peremtum.*] Juſta & inferias rite ſolvere.

775. *Caput.*] Quod his cineribus deeſt.

777. *Diſtillat in ignem.*] Collapſus in cineres.

778. *Tabe.*] Adipe.

779. *Promiſſa dies.*] Alii leg. *præmiſſa.* per hypallagen, Aurora præmiſſa diei. Sed hanc lectionem præfert Sabellicus, exponitque: ut ab Aurora intelligatur dies promitti illius ſplendore. *Rupto, &c.*] Interrupto, non continuato conſummatoque funeris officio.

781. *Quam metuis demens.*] Non poteſt non exclamare Poëta in timiditatem Cordi uſtoris; cui quum pro pio officio, non gratiæ ſolum haberi debuiſſent, verum etiam præmium debebatur; inſuper fugit adventante luce, quaſi pœnam ob malam noxam meritus fuiſſet. *Hortenſ.*

782. *Quo te fama, &c.*] Quo famæ immortalitatem conſecutus es.

783. *Socer impius.*] Ipſe Cæſar.

784. *I modo ſecurus.*] Hortatur eum, ut ſecurus eadem via Ptolemæum & percuſſores adeat, & eadem via caput humandum petat, nihil periculi futurum: imo laudem apud Cæſarem conſecuturum, propter pietatem in hoſtem etiam. *Hortenſ.*

785. *Cogit pietas, &c.*] Metum tandem Cordo excuſſit pietas, prorepitque ad abſolvendum funeris officium.

787. *In-*

Officio. semusta rapit, resolutaque non dum
Ossa satis, nervis, & inustis plena medullis
Æquorea restinguit aqua, congestaque in unum
Parva clausit humo. tum ne levis aura retectos
Auferret cineres, saxo compressit arenam:
Nautaque ne bustum religato fune moveret,
Inscripsit sacrum semusto stipite nomen:
Hic situs est Magnus. placet hoc, Fortuna, sepulcrum
Dicere Pompeii: quo condi maluit illum,
Quàm terra caruisse socer? temeraria dextra
Cur obicis Magno tumulum, manesque vagantes
Includis? situs est, quà terra extrema refuso
Pendet in Oceano. Romanum nomen, & omne
Imperium Magno est tumuli modus. obrue saxa
Crimine plena Deûm. si tota est Herculis Oete,
Et juga tota vacant Bromio Nyseïa; quare

Unus

787. *Inustis plena medullis.*] Non absumptis.

788. *Æquorea restinguit aqua.*] Quæ lacte & vino extingui perfundique oportuit. de more colligendi ac componendi ossa, vide quæ nos ad Senec. Troad. ℣ſ. 797. *Unum, &c.*] Vide quæ ad ℣ſ. 84. infra.

791. *Ne bustum moveret.*] Summum semper scelus habitum fuit, violasse sepulchrum. Lex inquit, ubi corpus mortui hominis condas, locus sacer esto. Mortui *sacri* dicuntur Plutarcho in Numa; quorum sacra sint sepulchra. Sancitum lege fuit, ut graviter mulctaretur, si quis bustum violasset, aut ex sepulchro columnam dejecisset fregissetve. Apud Athenienses dux capite puniebatur, qui bello cæsos non humasset, &c. *Hortens. Bustum religato fune.*] Saxum quo signabatur busti locus, sanctum cautumque ne violaretur.

793. *Hic situs est Magnus.*] Appianus refert aliud inscriptum carmen τῷ ναοῖς βρίθοντι πόση σπάνις ἔπλετο τύμβου.

795. *Quam terra.*] Quam insepultum abjici. *Temeraria dextra, &c.*] Verba poëtæ inctepantis Cordum de sepulchro & inscriptione solicitum: quasi Pompejo angustum sit monimentum, cui totus à se triumphatus orbis est tumulus. Sic Germanicus in Themistoclem. Antholog. libro 3. epistola 5. Ἀντὶ τάφου λιτοῖο θὲς Ἑλλάδα, &c. Στήλαισιν δ' αἱ Σαλαμὶς ἐπικείσεται, ἔργα λέγουσα Τᾶμά. τί με σμικροῖς τε μέγαν ἐνθέτε.

799. *Obrue saxa Crimine plena Deûm. si tota est Herculis OEte.*] Terra obrue ô Corde saxum hoc tuum, Diis potius inclementiæ, quam Pompejo sepulchri notam futurum; cui si signum hoc amoveas tota Ægyptus loco tumuli erit, perinde ac mons OEta Herculi, aut Nysa Baccho.

801. *Quare Unus, &c.*] Conclusio, qua infert, non unius lapidis spatium debere

Unus in Ægypto Magno lapis? omnia Lagi
Rura tenêre poteſt, ſi nullo ceſpite nomen
Haſerit. erremus populi, cinerumque tuorum,
Màgne, metu nullas Nili calcemus arenas.
Quòd ſi tam ſacro dignaris nomine ſaxum;
Adde actus tantos, monimentaque maxima rerum:
Adde truces Lepidi motus, Alpinaque bella,
Armaque Sertorî revocato Conſule victa,
Et currus, quos egit eques: commercia tuta
Gentibus, & pavidos Cilicas maris. adde ſubactam
Barbariem, genteſque vagas, & quicquid in Euro
Regnorum, Boreaque jacet. dic ſemper ab armis
Civilem repetiſſe togam: ter curribus actis
Contentum patriæ multos donaſſe triumphos.
Quis capit hæc tumulus? ſurgit miſerabile buſtum
Non ullis plenum titulis, non ordine tanto
Faſtorum: ſolitumque legi ſuper alta Deorum

Cul-

debere Pompeji ſepulchrum dici, ſed totam Ægyptum. *Hortenſ.*

804. *Erremus populi, &c.*] Quin migremus omnes ex Ægypto, eamque univerſam tanquam religione & veneratione Diis Manibus Pompeji conſecratam cedamus.

807. *Adde actus tantos.*] Res geſtas abs te à juventute, uſque ad ultimum vitæ diem. Inde enumerat aliquot monumenta rerum ab eo geſtarum. *Hortenſius.*

808. *Adde truces.*] Inſcribe res illius geſtas. *Lepidi motus.*] Lib. 2. ℣ſ. 547. *Alpinaque bella.*] Lepidus provinciam Galliam ſupra Alpes ſortitus, inde movit bellum.

809. *Armaque.*] Lib. 2. ad ℣ſ. 549. *Sertori.*] Sertorii. συγκοπή. *Conſule victa.*] Metello, qui impar adverſus Sertorium videbatur.

810. *Currus, quos egit eques.*] Triumphales, quos egit annum agens 24. immaturus honoribus & adhuc eques, lib. 7. ℣ſ. 14. & hoc lib. ℣ſ. 25.

811. *Pavidos Cilicas maris.*] Piratas Cilicas coërcitos, lib. 2. ℣ſ. 576.

812. *Barbariem.*] Barbaras nationes, devicto Mithridate, Ponticos, Armenios, Paphlagonas, Cappadocas. *Genteſque vagas.*] Scythas, vagos ἀμαξοβίους, Nomadas. *Quicquid in Euro, &c.*] Albanos, Iberos, Baſternas, Syros, Judæos, omneſque gentes Orientales à Mæotide palude ad rubrum uſque mare.

813. *Dic ſemper ab armis.*] Adde etiam rediiſſe ſemper in ordinem, reddidiſſe ſe civilibus officiis neque affectaſſe tyrannidem.

814. *Ter curribus actis.*] Ter triumphaſſe, lib. 7. ℣ſ. 685.

816. *Surgit miſerabile buſtum.*] Atque illi interea, cui nullus erat ſatis amplus, erigitur tumulus titulis nudus.

818. *Faſtorum.*] Rerum geſtarum Faſtis

Culmina, & extructos spoliis hostilibus arcus,
Haud procul est ima Pompeji nomen arena,
Depressum tumulo, quod non legat advena rectus,
Quod nisi monstratum Romanus transeat hospes.
Noxia civili tellus Ægyptia fato,
Haud equidem immeritò Cumanæ carmine Vatis
Cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora
Hesperius miles, ripasque æstate tumentes.
Quid tibi sæva precer pro tanto crimine tellus?
Vertat aquas Nilus, quo nascitur orbe, retentus,
Et steriles egeant hybernis imbribus agri,
Totaque in Æthiopum putres solvaris arenas.
Nos in templa tuam Romana accepimus Isin,

Semi-

stis inscribi dignatum, lib. 5. ℣. 5. *Solitumque legi, &c.*] Nomenque illius quod inscribi solebat summis Deorum culminibus, arcubus triumphalibus, jam depressum est.

821. *Rectus.*] Nisi inclinet se ad legendum.

823. *Noxia civili tellus, &c.*] Apostrophe ad Ægyptum, adjecta imprecatione; ut divertatur Nilus, sterilisque fiat Ægyptus.

824. *Haud equidem immerito, &c.*] Exitium illud, Romanis impendere è carmine Sibyllino interpretati sunt XV. viri, si Ptolomæus Auletes à Gabinio, qui tum Syriæ præfuit, ex autoritate Pompeji & S. C. reduceretur. de qua re Cic. multa in lib. 1. epist. fam. poëta refert ad rem Pompeji præsentem.

826. *Hesperius miles ripasque, &c.*] Ex membranis Andinis Gronovius ita legit: *ripasque æstate carentes.* Æstatis opus est in fluviis ut decrescant & laxè contineantur; hyemis, ut intumescant, & ripas egrediantur. Quibus alterutrum horum consueto tempore non accidit, vel *æstate* vel *hyeme carere*, ob perpetuum earundem partium anni effectum deficientem elegantissime dicuntur per notam μετωνυμίαν causæ efficientis. Sic media æstate hiemen, ait esse Statius in Tiburtina Vopisci villa:

Talis hiems tectis, frangunt sic improba Solem
Frigora, Piscæumque domus non æstuat annum.

Hiems tectis, quæ nimium æstatis calorem arcent & procul habent. *Gronov.* *Ripasque æstate tumentes.*] Nili qui Sole in Cancro, Leone, Virgine inundat, lib. 10. ℣. 210. & deinceps.

828. *Quo nascitur orbe.*] Lib. 1. ℣. 20.

829. *Hybernis imbribus agri.*] Tempestuosis inundationibus, rarissime enim pluit in Ægypto.

830. *Totaque in Æthiopum.*] Deserta fias, arenosa, qualia incolunt Æthiopes supra Ægyptum.

831. *Nos in templa, &c.*] Expostulatio indignabunda. Nos recepimus sacra vestræ Isidis Romam translata, cui in campo Martio templum constituimus cum 9. dierum sacrorum ceremoniis. Erant & plures Isidis ædes. *Isin.*] Eandem cum Io, quam Ægyptii colebant sub specie vaccæ, ut & Osirim sub imagine bovis maris. *Herodot.* 3. illam

deno-

Semideosque canes, & sistra jubentia luctus,
Et quem tu plangens hominem testaris Osirim:
Tu nostros Ægypte tenes in pulvere Manes.
Tu quoque cùm sævo dederis jam templa tyranno,
Nondum Pompeji cineres ô Roma petisti:
Exul adhuc jacet umbra ducis. si secula prima
Victoris timuere minas; nunc excipe saltem
Ossa tui Magni, si nondum subruta fluctu
Invisa tellure sedent. quis busta timebit?
Quis sacris dignam movisse verebitur urnam?
Imperet hoc nobis utinam scelus, & velit uti

denotantes terram ceu rerum naturam Osiri, id est, Soli suppositam, è qua conjunctione nascuntur omnia. Lunam, alii esse autumant. vide Diod. Sic. lib. 1. & Plutarchum, lib. de Iside. Lucian. *περὶ θυσιῶν*. Cœl. Rhod. lib. 5. cap. 12.

832. *Semideosque canes.*] Anubin. Deum canino capite pictum. sive quod tempus significet; ut Macrob. 1. Saturn. cap. 20. vel Horizonta; ut Cœl. Rhod. lib. 5. cap. 12. vel Nilum producentem Cynocephalos serpentes, crocodilos, &c. ut Diod. Sicul. lib. 1. sive Mercurium; ut Strabo lib. 17. sive Canem stellam referat, qui Solis recessus ceu Nili inundationis tempus denotat. *Sistra jubentia luctus.*] Crepitacula ex ære aut argento, adhibita in sacris Isidis, modum luctus indicentia.

833. *Quem tu plangens, &c.*] Cujus obitum plangendo, hominem non deum testaris fuisse Osirim, regem Ægypti à Typhone fratre cæsum, ab Iside uxore diu quæsitum. Diod. Sicul. lib. 1. de cujus cultus apud Ægyptios ratione C L V. atque extra omnem ingenii, curæ, judicii aleam positus Joan. Seldenus eruditissime disserit in Syntagmate 1. de DIS Syris, cap. 3. & 2. Syntagm. cap. 10. ubi exactissima mensium computatione Ositidis *ἀφανισμὸν, ζήτησιν, εὕρεσιν* ad Solis accessum & recessum redigit. Neque fortassis absurdum fuerit & cultum hunc ad Nilum referre, qui iisdem mensibus inundans Isidi, id est, terræ conjungitur, & in Typhona, id est, mare lapsus deperit. cum, ut ipse ibidem docet, Osiris à Siti, hoc est, Nilo denominetur.

834. *Manes.*] Pompeji, qui nobis numinis instar.

835. *Tu quoque, &c.*] Apostrophe ad Romam, immemorem Pompeji & ingratam. *Tyranno, &c.*] Cæsari. cui in numerum Deorum relato Augustus templum consecravit & divinos honores instituit. *Sueton.*

837. *Si secula prima, &c.*] Quod si metu Cæsaris, quoad vixit hoc officio supersederint; quin nunc tandem petit aliquis?

840. *Invisa tellure sedent.*] Ægypto, terra infesta & meritum funeris honorem negante.

841. *Urnam.*] Ossa semiusta & cineres, quæ urnis condi solita. quod si timido huic vespilloni ad manum fuisse urnam crederem, & supra ṽs. 788. legissem *congestaque in urnam Parva clausit humo.* Sed & alii *umbram* hic legunt.

842. *Nobis utinam scelus.*] Mihi honori & pio officio futuro quod illi pro scelere habent, inquit poëta.

Nostro Roma sinu: satis ô nimiumque beatus,
Si mihi contingat manes transferre revulsos
Ausoniam, si tale ducis violare sepulcrum.
Forsitan aut sulco sterili cùm poscere finem
A Superis, aut Roma volet feralibus Austris,
Ignibus aut nimiis, aut terræ tecta moventi:
Consilio, jussuque Deûm transibis in urbem,
Magne, tuam, summusque feret tua busta sacerdos.
Nam quis ad exustam Cancro torrente Syenen
Ibit, & imbrifera siccas sub Pleiade Thebas
Spectator Nili: quis rubri stagna profundi,
Aut Arabum portus mercis mutator Eoæ,
Magne, petet, quem non tumuli venerabile saxum,
Et cinis in summis forsan turbatus arenis
Advertet? manesque tuos placare jubebit,
Et Casio præferre Jovi? nil ista nocebunt

Famæ

843. *Sinu.*] Ossa suorum peregre defunctorum amici solebant in sinu referre. *Retulit ossa sinu cari Nigrina mariti.* Martial. epist. 31. lib. 9. Sen. cons. ad Albican. cap. 2.

844. *Manes transferre.*] Cineres illius transferre in Italiam.

846. *Forsitan.*] Erit credo tempus, ubi ad avertendam sterilitatem, pestem, incendia aut terræ motum consulta oracula docebunt Pompeji ossa & cineres ex Ægypto transferenda in Urbem: ita demum cessuram iram Deorum. vide quæ ad ℣ſ. 109. lib. 5. *Sulco sterili.*] Sterilitati.

847. *Feralibus.*] Pestiferis.

848. *Ignibus.*] Incendiis. *Terræ tecta moventi.*] Terræ motui.

850. *Summusque feret tua, &c.*] Cineres feret Pontif. max. Tumulus obrutus & statuæ exesæ, ætate mea (inquit Appianus) ab Hadriano Imp. summa diligentia perquisita & inventa erigebantur, ut ab omnibus dignosci possent.

851. *Nam quis ad.*] Idque commodius nostris futurum. quos in Ægyptum navigantes invitabit veneranda Pompeji memoria ad visendum, placandum, adorandum, ipsius tumulum. *Exustam, &c.*] Lib. 2. ℣ſ. 587.

852. *Imbrifera siccas, &c.*] Thebas Ægyptiacas, in exusta regione siccas, quamvis subjectæ sint Tauro signo Zodiaci: in cujus humero septem stellæ dictæ Pleiades, ceu Virgiliæ: *Navita eas Hyadas Graius ab imbre vocat.* Ovid. 5. Fast. ab ὕω, pluviam enim ortæ inducunt.

853. *Rubri stagna profundi.*] Maris Erythræi. de quo vide quæ ad Senec. Thyest. ℣ſ. 370.

854. *Mercis mutator Eoæ.*] Qui merces mutat sub sole recenti.

857. *Advertet?*] Ita rectè Mss. *Grotius.*

858. *Casio.*] Qui in monte Casio colitur. *Præferre Jovi?*] Potius visere. *Ista nocebunt.*] Utcunque humilia & vilia.

860. *Nunc*

Fama busta tuæ. templis, auroque sepultus
Vilior umbra fores: nunc est pro numine summo,
Hoc tumulo Fortuna jacens. augustius aris
Victoris Libyco pulsatur ab æquore saxum.
Tarpeiis qui sæpe Deis sua tura negarunt,
Inclusum fusco venerantur cespite fulmen.
Proderit hoc olim, quòd non mansura sepulcri
Ardua marmoreo surrexit pondere moles.
Pulveris exigui sparget non longa vetustas
Congeriem, bustumque cadet, mortisque peribunt
Argumenta tuæ. veniet felicior ætas,
Qua sit nulla fides saxum monstrantibus istud:
Atque erit Ægyptus populis fortasse nepotum
Tam mendax Magni tumulo, quàm Creta Tonantis.

M. AN-

860. *Nunc est pro numine summo.*] Fortuna quodammodo ipsa hic cum Pompejo cui semper faverat; sepulta inquit Grotius. Alii exponunt ut Fortuna sit Vocandi casus.

861. *Augustius aris.*] Saxum hoc Pompeji in litore undis allisum augustius est quam templum Cæsari dicatum.

863. *Tarpejis qui sæpe Deis, &c.*] Qui Diis Capitolinis, Jovi, Junoni, Apollini, Minervæ, Marti negarunt sacrificia, venerabuntur ossa ustulata Pompeji, signata saxo hoc, cui Cordus *Inscripsit sacrum semusto stipite saxum.* ut supra ℣. 792. Alii fuscum exponunt cespitem terram Ægypti, cui nomen à nigredine, uti probat CL. V. Jo. Seldenus, Synt. de DIS Syris 1. cap. 4.

864. *Inclusum fusco venerantur, &c.*] Nollem à me sollicitatum hunc locum. Nam omnes Mss. ut & vulgati, habent *Thusco.* Sensus est; Non mirum, si Pompejus tam vili tumulo conditus honoratur: nam & multi, qui in Capitolio sacrificare insuper habent, venerantur molem terream, cui ab aruspice inclusum est aliquid, quod erat fulminatum. Suprà lib. 1.

—— Aruns dispersos fulminis ignes
Colligit & terræ mæsto cum murmure condit.

Hominem fulmine exanimatum cremari fas non est: condi terra religio tradidit, est apud Plinium. *Grotius.*

865. *Proderit hoc olim, &c.*] Bene tibi cedet quod tam vile & cito interiturum nactus es sepulchrum, sterneturque tibi ad immortalitatem gradus, ita ut Ægypriis de sepulchro tuo, nusquam tamen comparente gloriantibus, non majorem fidem posteri sint habituri, quam Cretensibus habita est de Jove apud eos sepulto. unde vana & mendax dicitur Creta, quasi vero Dii sint mortales: vide J. Seldenum in Titulis honorum, l. 1. c. 7. Callimach. hym. 1. Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται καὶ γὰρ τάφον ὦ ἄνα σεῖο Κρῆτες ἐτεκτήναντο: σὺ δ' οὐ θάνες ἐσσὶ γὰρ αἰεί.

M. ANNÆI LUCANI
CIVILIS BELLI,
SIVE
PHARSALIÆ,
LIBER NONUS.

ARGUMENTUM.

Spiritus in nono Magni petit æthera: pugnæ
Relliquiasque Cato Libyæ transportat in oras,
Et cum Pompejis Magnum Cornelia luget.
Quem Cato commendans Cilices, castigat, & inde
Per Syrtes agitur, Libycas quoque calcat arenas:
Hammonemque tuens serpentum senta peragrat.
Dux & ab Emathia Trajanam vectus in urbem,
It Pharon, & generi lacrymans pia conspicit ora.

AT non in Pharia manes jacuêre favilla,
Nec cinis exiguus tantam compescuit umbram:
Prosiluit busto, semustaque membra relinquens,
Degeneremque rogum, sequitur convexa Tonantis.
Quà niger astriferis connectitur axibus aër:
Quodque patet terras inter, lunaque meatus

Semi-

1. M*Anes jacuere favilla.*] Pompeji anima. absolvit autem poëta ἀποθέωσιν Pompeji.

4. *Sequitur convexa Tonantis.*] Beatarum animarum sedem reperit, campos Elysios, de quibus vide quæ nos ad Senec. Troada, vs. 942. Hos alii in Hispania, alii in insulis Fortunatis locant. Platonicorum alii in summo loco tertii ordinis ex ter quaterna elementorum divisione, in cœlo scilicet, quod terra ἀπλανὴς dicitur, alii vero in regione proxime Lunam, quam vitæ mortisque confinium esse volunt, &c. Macrobius in Somn. Scipion. lib. 1. cap. 11.

7. *Semi-*

Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vitæ patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animam collegit in orbes.
Non illuc auro positi, nec ture sepulti
Perveniunt. illic postquam se lumine vero
Implevit, stellasque vagas miratur, & astra
Fixa polis, vidit quanta sub nocte jaceret
Nostra dies, risitque sui ludibria trunci.
Hinc super Emathiæ campos, & signa cruenti
Cæsaris, ac sparsas volitavit in æquore classes;
Et scelerum vindex in sancto pectore Bruti
Sedit, & invicti posuit se mente Catonis.
Ille ubi pendebant casus, dubiumque manebat,
Quem mundi dominum facerent civilia bella;
Oderat & Magnum, quamvis comes isset in arma
Auspiciis raptus patriæ, ductuque Senatus.
At post Thessalicas clades jam pectore toto
Pompejanus erat. patriam tutore carentem
Excepit, populi trepidantia membra refovit,
Ignavis manibus projectos reddidit enses:

Nec

7. *Semidei manes habitant.*] Ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος, quos ἥρωας, id est, aëris filios corpore solutos emicare & cum Dæmonibus habitare volunt aëris in campis. *Quos ignea virtus.*] *Quos ardens evexit ad æthera virtus.* Virg. 6. Æn. *Igneus* quippe *est ollis vigor & cœlestis origo.*

8. *Innocuos vitæ, &c.*] Non gravatos, non corruptos inferiorum contage, verum sedem suam appetentes.

9. *Orbes.*] Sphæras.

10. *Non illuc auro positi, &c.*] Non illuc semper ascendunt Cæsares aureis conditi loculis; eburneis auratisque elati lectis, argo, thure cremati, &c. qui mos est referendi Imperatores in numerum Deorum, Herod. lib. 4.

11. *Illic postquam, &c.*] *Insuetum postquam miratus lumen Olympi Sub pedibus vidit nubes, & sidera.* Virg. ecl. 5.

13. *Vidit quanta, &c.*] Vide Platonis Gorgiam, & de Rep. atque Cic. de somnio Scip.

16. *Classes.*] Quæ integræ adhuc erant circa Corcyram.

17. *Et scelerum vindex, &c.*] Et vindicaturus scelestum bellum à Cæsare summæ dominationis studio susceptum, transfudit se quasi per μετεμψύχωσιν in pectus Bruti, qui eum interfecturus erat, & Catonis.

19. *Ille ubi pendebant casus.*] Cato, dum incertus esset belli exitus, patriæ & civium à se mutuo cæsorum misertus, Pompejum & Cæsarem ex æquo oderat, veritus ne victor imperium invaderet.

 28. Nec

Nec regnum cupiens geßit civilia bella,
Nec servire timens. nil causa fecit in armis
Ipse sua: totæ post Magni funera partes
Libertatis erant: quas ne per littora fusas
Colligeret rapido victoria Cæsaris actu,
Corcyræ secreta petit, ac mille carinis
Abstulit Emathiæ secum fragmenta ruinæ.
Quis ratibus tantis fugientia crederet ire
Agmina? quis pelagus victas arctasse carinas?
Dorida tunc Malean, & apertam Tænaron umbris,
Inde Cythera petit: Boreaque urgente carinas
Creta fugit: Dictæa legit, cedentibus undis,
Littora. tunc ausum classi præcludere portus
Impulit, ac sævas meritum Phycunta rapinas
Sparsit: & hinc placidis alto delabitur auris

In

28. *Nec servire timens.*] Ut, cui perfecto Stoico semper ad manum libertatis portus, mori parato. τίς ἐστι δοῦλος τοῦ θανεῖν ἄφροντις ὤν.

29. *Partes.*] Copiæ Pompeji.

30. *Quas ne per litora fusas.*] Pompejus Cæsarem in Thessaliam persecuturus, multis suorum Dyrrhachii relictis præfecit Catonem, quem usque verebatur ne sibi obstaret quo minus victoria liceret ex suo animo uti. Is itaque accepta apud Pharsalum clade, statuit suos in Italiam trajicere, si modo Pompejus periisset, sin superesset, copias quas habebat illi servareↄ. atque hoc animo Corcyram ad classem trajecit. Plutarchus. sed aliter hæc Appianus.

31. *Victoria Cæsaris actu.*] Cæsar victor, pro expeditione & celeritate solita.

32. *Corcyræ secreta petit.*] Inf. sub Epiro, ubi erat Pompeji classis. *Mille carinis.*] Synecdoche Hyperbolica.

34. *Quis ratibus, &c.*] Cladis Pharsalicæ reliquias.

35. *Arctasse carinas.*] Contraxisse, angustum reddidisse, texisse.

36. *Dorida tunc, &c.*] Navigationem Catonis, è Corcyra in Africam descripturus, narrat loca, quæ præternavigarit. *Hort. Malean.*] Malea promontorium est Laconiæ, quam incoluere Dores. *Apertam Tænaron.*] Lib. 6. vs. 648. *Tænaron apertam.*] In cujus promontorio spelunca erat, per quam aditus erat ad inferos. *Hortens.*

37. *Cythera petit.*] Insulam Peloponnesi, hodie *Cerigo*.

38. *Fugit.*] Præternavigantibus & provectis recedere videtur; causam vide ad Sen. Troad. vs. 1044. *Dictæa legit.*] Cretensia. Dicte urbs & mons Cretæ.

39. *Ausum classi, &c.*] Phycunta opp. cum promontorio Cyrenaicæ regionis. quia portum Catoni præclusit, expugnavit & militibus suis diripiendum concessit.

40. *Impulit.*] *Foxced. Phycunta.*] Urbs Cyrenaicæ contra Tænarum. Meminerunt Plinius iv. 12. vs. 5. Stephanus etiam. *Grotius.*

43. *Pe-*

In littus Palinure tuum: (neque enim æquore tantùm
Ausonio monimenta tenes: portusque quietos
Testatur Libye Phrygio placuisse magistro.)
Cum procul ex alto tendentes vela carinæ
Ancipites tenuêre animos, sociosne malorum,
An veherent hostes: præceps facit omne timendum
Victor, & in nulla non creditur esse carina.
Ast illæ puppes luctus, planctusque ferebant,
Et mala vel duri lacrymas motura Catonis.
Nam postquam frustra precibus Cornelia nautas
Privignique fugam tenuit, ne fortè repulsus
Littoribus Phariis remearet in æquora truncus,
Ostenditque rogum non justi flamma sepulcri:
Ergo indigna fui, dixit, Fortuna, marito
Accendisse rogum, gelidos effusa per artus
Incubuisse viro, laceros exurere crines,
Membraque dispersi pelago componere Magni?
Vulneribus cunctis largos infundere fletus?
Ossibus, & tepida vestes implere favilla?

Quic-

42. *Palinure tuum.*] Promontorium Cyrenaicæ regionis in Africa, à Palinuro Æneæ navis magistro denominatum, ut & illud Pæstani sinus in Italia.

44. *Testatur Libye.*] Ante fuit *Libyæ*. Non Italia sola, sed & Africa testatur tutos portus Palinuro placuisse, & ab ipso dictos. *Grot.* *Testatur Libye, &c.*] Neque Africa minus quam Italia testatur tutos portus placuisse Palinuro atque ab eo nomen accepisse. *Phrygio Magistro.*] Æneæ. *Hortens.*

45. *Cum procul, &c.*] Ubi, conspectis navibus in quibus erant Cornelia & Sextus Pompejus cum suis, Cato dubitare cœpit utrum Cæsaris essent an Pompeji.

50. *Duri lacrymas.*] Stoici, ἀπαθοῦς.

51. *Frustra precibus, &c.*] Frustra laborabat retinere Sextum Pomp. natum ex Æmylia, & cæteros in litore Ægyptio, desiderio atque expectatione trunci conjugis, si forte illum fluctu relabente delapsum possent excipere.

54. *Non justi, &c.*] Indigni Pompejo.

55. *Ergò indigna, &c.*] Querulatoria oratio Corneliæ, quæ invita à nautis ab Ægyptio mari avecta fuit. *Fortuna.*] Ad Fortunam vertitur oratio. Recenset aliquot pietatis officia, quæ marito Pompejo in funere præstare potuisset. *Hortens.*

56. *Accendisse rogum.*] De more luctus. vide lib. 2. ℣. 21. & ad Senec. Troada, ℣. 83.

60. *Ossibus, &c.*] Mulieres autem ossa sinu legebant. *Modo in eundem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti.* Senec. ad Albinam cap. 2.

 61. *Quic-*

Quicquid ab extincto licuisset tollere busto,
In templis sparsura Deûm. sine funeris ullo
Ardet honore rogus: manus hoc Ægyptia forsan
Obtulit officium grave manibus. ô bene nudi
Crassorum cineres! Pompejo contigit ignis
Invidia majore Deûm. similisne malorum
Sors mihi semper erit? nunquam dare busta licebit
Conjugibus: nunquam plenas plangemus ad urnas?
Quid porrò tumulis opus est, aut ulla requiris
Instrumenta dolor? non toto pectore portas
Impia Pompejum? non imis hæret imago
Visceribus? quærat cineres victura superstes.
Nunc tamen hic, longè qui fulget luce maligna,
Ignis, adhuc aliquid, Phario de littore surgens
Ostendit mihi, Magne, tui: jam flamma resedit,
Pompejumque ferens vanescit Solis ad ortus
Fumus, & invisi tendunt mihi carbasa venti.
Non mihi nunc tellus Pompejo siqua triumphos
Victa dedit, non alta terens Capitolia currus
Gratior: elapsus felix de pectore Magnus:

Hunc

61. *Quicquid, &c.*] Cineres & ossa.

62. *Sine funeris ullo.*] Idem questus erat Cordus lib.8. ℣s.729. & deinceps.

63. *Manus hoc Ægyptia.*] Ita & Cordus, lib. 8. ℣s. 762.

64. *O bene nudi, &c.*] Feliciores illi qui inhumati abjecti, quam Pompejus cui tam despicatus & vilis contigit ignis quasi Deorum odio.

68. *Conjugibus.*] P. Crasso prius, nunc Pompejo negata. *Plenas plangemus ad urnas?*] Cinere & ossibus. Respicit ad cenotaphia, quæ in acie desideratis vel naufragio amissis accumulata sunt ab amicis repræsentantia omnes ceremonias & officia vera sepultis debita. ὧς δ' μὴ εὕρισκον, κενοτάφιον αὐτοῖς ἐποίησαν μέγα, Xenoph. 6. ἀναβάσεως.

69. *Quid porro tumulis opus est.*] Sed quid, &c. ἀπαντόρθωσις. cum pectus meum sit tumulus illius & monimentum vivum?

72. *Victura superstes.*] Quæ diu conjugi superesse cupit; quod ad me, vitæ tædet.

73. *Maligna.*] Non clara, sed tenui & paupertina. vel ingrata, ut modo ℣s. 64.

75. *Flamma resedit.*] Rectius Ms. P. *residit.* Sequitur *vanescit.* Grotius.

76. *Solis.*] Oriente die.

78. *Non mihi nunc tellus, &c.*] Non ulla tellus Pompejo triumphata, gratior jam mihi est, quam hæc, quæ utcunque nocens, illius ossa habet.

80. *Elapsus felix.*] Felicitatem Pompeji nolo ulterius recordari; fortuna illius

Hunc volumus, quem Nilus habet, terræque nocenti
Non hærere queror: crimen commendat arenas.
Linquere, si qua fides, Pelusia littora nolo.
Tu pete bellorum casus, & signa per orbem,
Sexte, paterna move: namque hæc mandata reliquit
Pompejus vobis in nostra condita cura,
Me cùm fatalis leto damnaverit hora,
Excipite ô nati bellum civile, nec unquam,
Dum terris aliquis nostra de stirpe manebit,
Cæsaribus regnare vacet. vel sceptra, vel urbes
Libertate sua validas impellite fama
Nominis: has vobis parteis, hæc arma relinquo.
Inveniet classes quisquis Pompejus in undas
Venerit: & noster nullis non gentibus hæres
Bella dabit: tantum indomitos, memoresque paterni
Juris habete animos. uni parêre decebit,
Si faciet partes pro libertate, Catoni.
Exolui tibi, Magne, fidem, mandata peregi.
Insidiæ valuêre tuæ, deceptaque vixi,
Ne mihi commissas auferrem perfida voces.
Jam nunc te per inane chaos, per Tartara, conjux,
Si sunt ulla, sequar: quàm longo tradita leto

Incer-

illius lætiori nolo frui, tristiori malo, infra ℣ſ. 112.

87. *Me cum fatalis, &c.*] Repetit Cornelia Pompeji mandata ad liberos, fidei suæ & curæ commissa.

90. *Vacet.*] Immune sit, labore & periculo vacuum. *Sceptra, &c.*] Regna & urbes liberas impel.

92. *Nominis.*] Mei, quod sufficiet ad partes, ad arma, ad classes & exercitus comparandos.

93. *Quisquis Pompeius.*] Uter è filiis, sive quis alius Pompeji nomine.

95. *Bella dabit.*] Ad arma excitabit gentes quascunque.

96. *Juris habete, &c.*] Quod mihi à Senatu datum ad gerendum hoc bellum.

98. *Exolui tibi.*] Apostrophe ad maritum. *Fidem, mandata peregi.*] Quibus te periculis objiciens me tibi superesse voluisti, quo mandata hæc ad filios tuos perferrem.

99. *Insidiæ valuere tuæ.*] Quod me in navi relicta, solus in cymbam Ægyptiacam descenderis. Habent tamen illæ momentum aliquod, quod tua mandata ad filium pertuli. *Hortens.*

100. *Auferrem.*] Ut omninò vobis hæc patris mandata declararem. *Hort.*

101. *Chaos per Tartara.*] Lib. 1. ℣ſ. 74.

102. *Si sunt, sequar.*] Nisi & fabula

manes

Incertum est: pœnas animæ vivacis ab ipsa
Ante feram. potuit cernens tua vulnera, Magne,
Non fugere in mortem: planctu contusa peribit:
Effluet in lacrymas: nunquam veniemus ad enses,
Aut laqueos, aut præcipites per inania jactus.
Turpe mori post te solo non posse dolore.
Sic ubi fata, caput ferali obducit amictu,
Decrevitque pati tenebras, puppisque cavernis
Delituit: sævumque arctè complexa dolorem
Perfruitur lacrymis, & amat pro conjuge luctum.
Illam non fluctus, stridensque rudentibus Eurus
Movit, & exurgens ad summa pericula clamor:
Votaque sollicitis faciens contraria nautis,
Composita in mortem jacuit, favitque procellis.
Prima ratem Cypros spumantibus accipit undis:
Inde tenens pelagus, sed jam moderatior, Eurus
In Libycas egit sedes, & castra Catonis.
Tristis, ut in multo mens est præsaga timore,
Aspexit patrios comites à littore Magnus,
Et fratrem: medias præceps tunc fertur in undas.
Dic ubi sit, germane, parens: stat summa, caputque
Orbis,

manes sint. *Quam longo, &c.*] Vitam, quamcunque mihi fata extenderint, luctu & cruciatu reddam amaram.

103. *Incertum est.*] Ignoro mortis meæ tempus, quam me discruciando & torquendo doloribus miseram animam anticipabo. *Sulpit.*

104. *Feram.*] Auferam.

105. *Non fugere in mortem.*] Non separari à corpore. *Sulpit.*

106. *Nunquam veniemus, &c.*] Non erit opus vi extrinsecus: sufficiet dolor internus.

107. *Per inania.*] Per aërem.

112. *Perfruitur lacrymis.*] Delectationem capit in lacrymis.

115. *Contraria nautis, &c.*] Moram in Ægyptio litore expetens. naufragium & mortem: cum nautæ abitum & salutem voverent.

118. *Tenens pelagus.*] Sibi vendicans imperium pelagi.

119. *Catonis.*] Qui jam erat ad Palinurum, supra vs. 12.

121. *Magnus, &c.*] Cn. Pompejus major natu filius Pompeji, quem è Pharsalica clade elapsum cum Catone in Africam trajecisse refert. In Hispaniam tamen profectum solicitasse Iberos & Celtiberos tradit Appianus.

122. *Et fratrem, &c.*] Cato oram Africæ legens (inquit Plutarchus in Catone min.) in Sext. Pompejum incidit, Magni Fil. natu minorem; is ei patrem in Ægy-

Orbis, an occidimus? Romanaque Magnus ad umbras
Abstulit? hæc fatur: quem contra talia frater.
O felix, quem sors alias dispersit in oras,
Quique nefas audis: oculos, germane, nocenteis
Spectato genitore fero. non Cæsaris armis
Occubuit, dignoque perît auctore ruinæ.
Rege sub impuro Nilotica rura tenente,
Hospitii fretus Superis, & munere tanto
In proavos, cecidit donati victima regni.
Vidi ego magnanimi lacerantes pectora patris:
Nec credens Pharium tantum potuisse tyrannum,
Littore Niliaco soccerum jam stare putavi.
Sed me nec sanguis, nec tantum vulnera nostri
Affecêre senis, quantum gestata per urbes
Ora ducis, quæ transfixo sublimia pilo
Vidimus: hæc, fama est, oculis victoris iniqui
Servari, scelerisque fidem quæsisse tyrannum.
Nam corpus Phariæne canes, avidæque volucres
Distulerint, an furtivus, quem vidimus, ignis
Solverit, ignoro. quæcunque injuria fati

Abstu-

in Ægypto necatum refert. *Præceps fertur in undas.*] Celer navi occurrit. *Sulpitius.*

124. *Romanaque Magnus.*] Res Romanas, quæ ab illo pendebant.

126. *O felix.*] O te felicem. *O felix una ante alias Priameia virgo.* Virgilius Æneid. 3. *Alias dispersit in oras.*] Qui neque interfuisti, neque vidisti quæ nos. *Sulpit.*

127. *Quique nefas audis.*] Neque visu læsisti pietatem & venerationem.

130. *Impuro Nilotica.*] Incesto, impio, perfido Ptolomæo.

131. *Hospitii fretus.*] Fretus Diis hospitii præsidibus, & beneficentia qua sibi demeruerat reges Ægyptios Auleten in regnum autoritate sua restituens, jure hospitalitatis cum patre ejus Lathyro usus, & Dionysio huic, cui tutor à Senatu datus erat confirmato regno.

135. *Soccerum.*] Cæsarem. sic Cornelia lib. 8. ✝ſ. 641.

137. *Per urbes.*] *Per urbem*, Mss. omnes. *Grotius.*

138. *Ora ducis.*] Amplificatio crudelitatis in cæde paterna. Itaque pater ratus eum jus hospitalitatis servaturum, & Superos ipsumque Jovem, qui juri hospitali præsidet reveriturum, crudeliter in nostro conspectu necatus fuit. *Hortens.* *Ora ducis.*] Lib 8. ✝ſ. 681.

140. *Scelerisque.*] Lib. 8. ✝ſ. 688. indicia sceleris.

143. *Solverit.*] In cineres verterit. lib. 8. ✝ſ. 755. *Ignoro.*] Quod in mari, ex tanto intervallo, nihil certi videre potuerint. *Hortens.*

144. *Dono.*]

Abstulit hos artus, Superis hæc crimina dono:
Servata de parte queror. Cùm talia Magnus
Audisset: non in gemitus, lacrymasque dolorem
Effudit; justaque furens pietate profatur:
Præcipitate rates è sicco littore nautæ;
Classis in adversos erumpat remige ventos:
Ite duces mecum: nunquam civilibus armis
Tanta fuit merces, inhumatos condere manes,
Sanguine semiviri Magnum satiare tyranni.
Non ego Pellæas arces, adytisque retectum
Corpus Alexandri pigra Mareotide mergam?
Non mihi Pyramidum tumulis evulsus Amasis,
Atque alii reges Nilo torrente natabunt?
Omnia dent pœnas nudo tibi, Magne, sepulcra:
Evolvam busto jam numen gentibus Isin,
Et tectum lino spargam per vulgus Osirim,
Et sacer in Magni cineres mactabitur Apis,
Suppositisque Deis uram caput. has mihi pœnas

Ter-

144. *Dono.*] Condono, ignosco.

145. *Servata de parte queror.*] De capite illius in adventum Cæsaris servato.

147. *Justaque furens.*] Conjunctiva *que*, pro discretiva *sed.* lib. 1. ✝ſ. 252. & lib. 2. ✝ſ. 35.

148. *Præcipitate rates.*] Decorum hic servat Poëta, in oratione juvenilis ætatis, immodice vehementis, nulloque judicio præcipitantis se ad vindictam. *Hortens.*

152. *Sanguine semiviri.*] Ptolemæum cædere inferias Pompejo.

153. *Non ego Pellæas, &c.*] Commemorat vindictæ genera varia. Primum vult refodere corpus Alexandri Magni, & aliorum regum sepulchra demoliri, & ossa eorum dispergere in flumine, &c. *Hortens. Pellæas.*] Alexandriam. *Adytisque retectum, &c.*] Sepulchro effossum Alexandri corpus. lib. 8. ✝ſ. 694.

154. *Mareotide mergam.*] Ægypti palude.

155. *Pyramidum.*] Vide quæ nos ad epist. 1. Martial. b. *Amasis.*] Ægypti rex. Herodot. lib. 2. Plin. 36. cap. 12.

157. *Nudo.*] Insepulto.

158. *Isin.*] Eandem cum Io, quam Ægyptii colebant sub specie vaccæ, ut & Osirim sub imagine bovis maris. vide lib. 8. ✝ſ. 831.

159. *Tectum lino, &c.*] Osirim à fratre Typhone dilaniatum Isis uxor tela lini recepit. hinc statuæ ejus & sacerdotibus lineæ vestes. *Linigeri calvi, &c.* Martial. epigr. 29. lib. 12. vide lib. 10. ✝ſ. 175. *Osirim,*] Lib. 1. ✝ſ. 835.

160. *Et sacer in Magni, &c.*] Et bovem, qui Apin Deum repræsentat, & post certos annos in puteum demergitur, mactabo ad tumulum Pompeji. de Api, vide quæ ad ✝ſ. 479. & 833. lib 8.

161. *Deis, &c.*] Deorum statuis.

163. *Solus-*

Terra dabit: linquam vacuos cultoribus agros;
Nec, Nilus cui crescat, erit: solusque tenebis
Ægyptum genitor, populis superisque fugatis.
Dixerat, & classem sævas rapiebat in undas.
Sed Cato laudatam juvenis compescuit iram.
Interea totis audito funere Magni
Littoribus sonuit percussus planctibus æther:
Exemploque carens, & nulli cognitus ævo
Luctus erat, mortem populos deflere potentis.
Sed magis, ut visa est lacrymis exhausta, solutas
In vultus effusa comas, Cornelia puppe
Egrediens, rursus geminato verbere plangunt.
Ut primùm in sociæ pervenit littora terræ,
Collegit vestes, miserique insignia Magni,
Armaque, & impressas auro, quas gesserat olim,
Exuvias, pictasque togas, velamina summo
Ter conspecta Jovi, funestoque intulit igni.
Ille fuit miseræ Magni cinis. accipit omnis
Exemplum pietas, & toto littore busta

Sur-

163. *Solusque tenebis.*] Lib.8.ꝟſ.803.

167. *Interea, &c.*] Sparsa miserabili catastrophe exitus Pompeji, redintegratur planctus in littore Africo, cum amplificatione ejus hyperbolica. *Hortens.*

170. *Mortem populos.*] Ut populi deflerent mortem potentis viri, Pompeji. *Hellenism.*

171. *Sed magis, &c.*] Sed major ingeminatur planctus, ubi visa est Cornelia.

174. *Sociæ.*] Africæ, ubi Cn. Pompejus & Cato.

175. *Vestes, &c.*] Efferebantur illustres viri apud Rom. in pompam funebrem, conspicui insignibus honorum quos gessissent. In imaginaria hac sepultura Pompejo suo hunc honorem præstat Cornelia Illustrium item virorum bustis injecta atque una cremata fuisse arma, & quæ illis in vita fuerant charissima, docet Virgil. in funere Miseni, Æneid. 6.

177. *Pictasque togas.*] Palmatas, id est, palmis pictas, quas gerebant triumphantes.

178. *Ter conspecta Jovi.*] Jovi Capitolino conspecta, in tribus triumphis, lib. 7. ꝟſ. 685.

179. *Cinis.*] Imaginarium bustum, loco veri cineris. *Accipit, &c.*] Corneliæ pietatem & cæteri imitati repræsentativa extruunt busta & cenotaphia suis quisque amicis qui in Thessalia occubuerant.

180. *Et toto litore busta.*] Totum rogis lucet litus, non secus atque ubi pastores Apuli agros & montes igne per hyemem depascunt ad renovanda gramina eliciendasque novas herbas.

182. *Sic,*

Surgunt Thessalicis reddentia manibus ignem.
Sic, ubi depastis submittere gramina campis,
Et renovare parans hybernas Appulus herbas,
Igne fovet terras, simul & Garganus, & arva
Vulturis, & calidi lucent buceta Matini.
Non tamen ad Magni pervenit gratius umbram,
Omne quòd in Superos audet convicia vulgus.
Pompejumque Deis obicit, quàm pauca Catonis
Verba, sed à pleno venientia pectore veri.
Civis obît (inquit) multo majoribus impar
Nosse modum juris, sed in hoc tamen utilis ævo,
Cui non ulla fuit justi reverentia, salva
Libertate potens, & solus plebe parata
Privatus servire sibi, rectorque Senatus,
Sed regnantis, erat. nil belli jura poposcit:

Qua-

182. *Sic, ubi depastis, &c.*] Collatio incendii littoralis in busto Pompeji, cum igne Appulo, quoties pastores in Appulia ignem in herbis immittunt, & quidem hyeme, ut renoventur & novas eliciant. *Hortens.*

184. *Garganus, & arva Vulturis.*] Montes Apuliæ.

185. *Buceta Matini.*] Boum pascua. Al. *buxeta*, malè.

186. *Non tamen ad Magni, &c.*] Inter omnia vero quæ vulgus in defuncti Pompeji laudes jactabat, indignam ejus calamitatem & cædem Deorum inclementiæ objiciens; nihil pervenit ad Pompeji umbram gratius, quam funebris oratio à Catone habita.

190. *Civis obît.*] Oratio Catonis laudatorii generis. Laudat enim Pompejum jam defunctum, ab heroïcis virtutibus, quibus inter omnes Romanos eminebat; sed præcipuè à singulari modestia, quæ raro in summos viros & triumphales incidere solet. *Hortensius. Obit.*] Pro obiit. *Multo majoribus, &c.*] Qui defecit quidem à priscorum Rom. moderatione & justitia, sed tamen utilis.

192. *Cui non ulla.*] Micyllus sic hunc locum exponit: Sed in hoc tamen scilicet, quod se ultrà civem non extulit; & semper minus potestatis ac juris, quam ei concedebatur, sibi usurpavit. Profuit ac utilis fuit huic ævo, cui nulla reverentia justi est, hoc est, quando omnes jus ac fas contemnunt ac negligunt, suo quisque arbitrio viventes & agentes; profuit itaque vel aliis etiam exemplum exhibendo. Laudat ergo Pompejum, vel isto nomine, quod corrupto sæculo, tum præsenti, tum Syllano, potens esset salva libertate, quam alii oppressum irent. *Hortens. Cui non ulla fuit.*] Cui, ævo nostro scil. *Salva libertate fuit.*] In tantum potentiæ evectus, quantum civi consequi licet salva libertate, neque tamen se extulit supra civem, utcunque plebs illi servire prompta fuerit. *In id evectus supra quod adscendi non potest.* Vell. Paterc. 2.

195. *Regnantis.*] Liberi. cuncta regentis, cui & ipse Pompejus parebat.

Nil

Quaque dari voluit, voluit sibi posse negari.
Immodicas possedit opes; sed plura retentis
Intulit: invasit ferrum, sed ponere norat.
Prætulit arma togæ: sed pacem armatus amavit.
Juvit sumta ducem, juvit dimissa potestas.
Casta domus, luxuque carens, corruptaque nunquam
Fortuna domini. clarum, & venerabile nomen
Gentibus, & multum nostræ quod proderat urbi.
Olim vera fides Sylla Marioque receptis
Libertatis obît: Pompejo rebus ademto
Nunc & ficta perît. non jam regnare pudebit:
Nec color imperii, nec frons erit ulla Senatus.
O felix, cui summa dies fuit obvia victo,
Et cui quærendos Pharium scelus obtulit enses:
Forsitan in soceri potuisses vivere regno.
Scire mori, sors prima viris, sed proxima cogi.
Et mihi, si fatis aliena in jura venîmus,
Da talem Fortuna Jubam: non deprecor hosti
Servari, dum me servet cervice recisa.

Voci-

Nil belli jura poposcit.] Neque enim bello tam potens in animo habuit vi senatum cogere.

197. *Retentis intulit.*] Quam ipse sibi retinuit.

198. *Intulit.*] In ærarium publ. *Invasit ferrum, sed ponere norat.*] Suscepit bellum, sed & ponere norat.

204. *Olim vera fides Sylla Marioque.*] Vera libertas jamdudum temporibus Marii & Syllæ periit, cujus tamen species aliqua retenta est, Pompejo vivente: jam vero illo mortuo & de specie illa libertatis & imagine Imperii atque Senatus actum est. *Receptis, &c.*] In urbem vicissim reversis ad internecionem adversarum partium, lib.2. vs.69. & deinceps.

207. *Nec color.*] Species. *Frons.*] Neque verecundia. *Hortens.*

208. *O felix, &c.*] Eum tempestiva morte felicem appellat. nam si vixisset, in servitutis discrimen potuisset incidere. Seneca in Troade act. *Felix Priamus, felix quisque bello moriens, omnia secum consumpta videt.* Sulpit. *O felix.*] Lib.8. vs. 360.

209. *Quærendos.*] Vel expetendos. Emphasis. *Pharium scelus.*] Ægyptiorum scelus.

210. *Soceri.*] Cæsaris. *Regno.*] Invidiose.

211. *Scire mori, &c.*] Mortem, Stoicum ab omnibus miseriis portum, libenter oppetere, sibique consciscere. *Cogi.*] Aliunde illata morte perire.

213. *Talem Fortuna Iubam, &c.*] Qualem habuit Pompejus Ptolemæum, potius quam victori reservet, me vel sic detruncatum servet.

215. *Vo-*

Vocibus his major, quàm si Romana sonarent
Rostra ducis laudes, generosam venit ad umbram
Mortis honos. fremit interea discordia vulgi
Castrorum, bellique piget post funera Magni:
Cùm Tarcho in motu linquendi signa Catonis
Sustulit; hunc rapta fugientem classe secutus
Littus in extremum, tali Cato voce notavit:
O nunquam pacate Cilix! iterumne rapinas
Vadis in æquoreas? Magnum Fortuna removit:
Jam pelago pirata redis. tunc respicit omneis
In cœtu, motuque viros: quorum unus aperta
Mente fugæ, tali compellat voce regentem:
Nos Cato, da veniam, Pompeji duxit in arma,
Non belli civilis amor, partesque favore
Fecimus. ille jacet, quem paci prætulit orbis,
Causaque nostra perit: patrios permitte penates,
Desertamque domum, dulcesque revisere natos.
Nam quis erit finis, si nec Pharsalia, pugnæ,
Nec Pompejus erit? perierunt tempora vitæ,

Mors

215. *Vocibus his major.*] Ut supra ✝ſ. 186.

216. *Rostra ducis laudes.*] Pro rostris enim in foro Rom. habebantur hujusmodi orationes funebres.

217. *Vulgi, &c.*] Ab armis discedere cupientis.

219. *Cum Tarcho in motu linquendi.*] In medio animorum motu signum secessioni dedit. Frigidius ante: *Cum Tarchon motus.* Sed in Ms. P. inter lineas asscriptum erat *alias: dimotus*, quod viam præit ad veram lectionem *Tarcondimotus.* ita enim apud Florum nominatur hic Cilicum Princeps, & Græcè Dioni eodem modo Ταρκονδίμοτος. Apud Cæsarem corruptè legi videtur *Tarcundarius*, & apud Strabonem Ταρκονδήμιδρος. *Grotius. In motu linquendi signa Catonis sustulit.*] In motu secessionis & relinquendi Catonem sustulit signa. Ita H. Grotius emendat, cum prius legeretur: *Cum Tarchon motus linquendi.* Tarcho autem dux Cilicum.

220. *Fugientem, &c.*] Abitum & fugam apparantem.

223. *Magnum, &c.*] Lib. 2. ✝ſ. 576.

225. *Aperta, &c.*] Reddita ratione consilii sui & secessionis.

226. *Regentem.*] Catonem.

228. *Partesque favore.*] In illius gratiam partes has secuti sumus.

229. *Quem paci prætulit orbis.*] Cujus arma & signa sequi paci prætulit orbis.

230. *Causaque nostra.*] Et cum illo, nostra quoque belli causa.

233. *Perierunt tempora, &c.*] Consenuimus in bellis, à quibus liceat discedere ut domi tuto moriamur.

234. *Ju-*

Mors eat in tutum: juſtas ſibi noſtra ſenectus
Proſpiciat flammas. bellum civile ſepulcra
Vix ducibus præſtare poteſt. non barbara victos
Regna manent: non Armenium mihi ſæva minatur,
Aut Scythicum Fortuna jugum: ſub jura togati
Civis eo. quiſquis Magno vivente ſecundus,
Hic mihi primus erit: ſacris præſtabitur umbris
Summus honor: dominum, quem clades cogit, habebo:
Nullum, Magne, ducem. te ſolum in bella ſecutus,
Poſt te, fata ſequar: neque enim ſperare ſecunda
Fas mihi, nec liceat. Fortuna cuncta tenentur
Cæſaris: Emathium ſparſit victoria ferrum.
Clauſa fides miſeris, & toto ſolus in orbe eſt,
Qui velit, ac poſſit victis præſtare ſalutem.
Pompejo, ſcelus eſt bellum civile, peremto,
Quo fuerat vivente, fides. ſi publica jura,
Si ſemper patriam ſequeris Cato, ſigna petamus
Romanus qua Conſul habet. ſic ille profatus
Inſiluit puppi, juvenum comitante tumultu.
Actum Romanis fuerat de rebus, & omnis

234. *Juſtas Proſpiciat flammas.*] Rogos.

236. *Vix ducibus.*] Bene *vix:* nam non totus Pompejus ſepultus eſt, & quidem miſerande: alii vero quum innumeri ſint, ſepeliri non poſſunt. *Sulpit.* *Non barbara, &c.*] Neq; enim ſervitutem ſub Parthis aut Scythis duram metuo, ſed ſub Romano levem, quam ſubeo libens potius quam bella ulterius ſequar.

240. *Sacris præſtabitur umbris Summus honor.*] Summus à me honor habebitur ſemper umbris & memoriæ Pompeji, det modo veniam laſſo jam militiæ, ut adverſarium victorem potius induam dominum, quam victarum partium ſequar ullum ducem.

243. *Fata ſequar.*] Fortunam atque exitum belli hujus. *Secunda, &c.*] Proſpera, victoriam harum partium, vel priſtinam libertatem excuſſo omnino ſervitio.

244. *Nec liceat.*] Oſtendit ſe ſorti ſuæ acquieſcere, & ſimul rebellionis tollit ſuſpicionem, & felicitatem Romano precatur imperio. *Sulpit.*

245. *Emathium, &c.*] Victoria Cæſaris diſſipavit Pompejanos & reliquias cladis Pharſalicæ.

246. *Clauſa fides.*] Bello victis negatur fides & victoris in ſupplices clementia. *Toto ſolus in orbe eſt.*] Altero è contendentibus cæſo, Imperii ſumma in poteſtatem ſuperſtitis cedat.

251. *Conſul.*] Cæſar.

252. *Inſiluit puppi.*] Propere conſcendit navem. *Tumultu.*] Turba.

Indiga servitii fervebat littore plebes:
Erupêre ducis sacro de pectore voces:
Ergo pari voto gessisti bella juventus
Tu quoque pro dominis, & Pompejana fuisti,
Non Romana manus? quòd non in regna laboras,
Quòd tibi, non ducibus, vivis, moriensque quòd orbem
Acquiris nulli, quòd jam tibi vincere tutum est,
Bella fugis, quærisque jugum cervice vacante,
Et nescis sine rege pati. nunc causa pericli
Digna viris. vestro potuit Pompejus abuti
Sanguine: nunc patriæ jugulos ensesque negatis,
Cùm propè libertas. unum Fortuna reliquit
Jam tribus è dominis. pudeat: plus regia Nili
Contulit in leges, & Parthi militis arcus.
Ite ô degeneres, Ptolemæi munus, & arma

Sper-

254. *Indiga servitii, &c.*] In servitutem prona plebs.

255. *Erupere, &c.*] In hunc modum locutus est Cato.

256. *Pari voto, &c.*] Eódem voto quo Cæsariani. tu pro Pompeji dominatu, ut illi pro Cæsaris, non utique pro libertate Rom.

257. *Tu quoque pro dominis.*] Oratio Catonis ad milites generis Judicialis est. Exordium ab acerba reprehensione quod pro Pompejo, non pro libertate patriæ, arma sumpsisse dicantur, quod jam eo mortuo, illa deponere studeant, quasi res ad umbilicum perducta sit: qua in re, inquit, se testari servos Pompeji, non defensores libertatis Romanæ fuisse. Nunc vero illo sublato è rebus humanis, cum nondum alicujus dominatui subjecti sint, malint adhuc liberi, Cæsaris servi esse sine sanguine, quam secum adversus illum consociate arma. *Hortens.*

258. *Quod non in regna, &c.*] Postquam autem spei dominationis summæ filum incisum est; postquam tuæ libertati asserendæ, non ducis, qui cecidit, partibus es superstes; quia mortis tuæ discrimine neutri regnum confirmasti, & quia jam minimo cum labore & periculo te in libertatem vindicate licet, tu ab armis discedis: collo servitutis jugum ferre patato.

261. *Cervice vacante.*] Libera ab omni jugo, hoc est, servitute. *Hortens.*

262. *Sine rege pati.*] Sine rege & domino esse. lib. 5. ℣. 314. non potes esse liber. *Causa pericli.*] Libertatis ergo.

263. *Abuti sanguine.*] Adempta libertate, & regno sibi constituto.

264. *Jugulos ensesque.*] Mortem & vires. *Sulpit.*

266. *Tribus è dominis.*] Pompejo, Crasso, Cæsate lib. 1. ℣. 4. quorum fœdera & affinitates jam olim metuens Cato exclamavit Remp. nuptiarum lenocinio corruptam prodi. Appianus. *Plus regia Nili.*] Ad libertatem nostram tuendam plus profuit Ptolemæus, qui Pompejum; plus Parthi, qui Crassum sustulerunt.

268. *Ite ô degeneres.*] Contemptim per exclamationem eos facessere jubet, qui

Spernite. quis vestras ulla putet esse nocenteis
Cæde manus? credet faciles sibi terga dedisse,
Credet ab Emathiis primos fugisse Philippis.
Vadite securi: meruistis judice vitam
Cæsare, non armis, non obsidione subacti.
O famuli turpes, domini post fata prioris
Itis ad hæredem. cur non majora mereri,
Quàm vitam, veniamque libet? rapiatur in undas
Infelix Magni conjux, prolesque Metelli:
Ducite Pompejos: Ptolemæi vincite munus.
Nostra quoque inviso quisquis feret ora tyranno,
Non parva mercede dabit. sciat ista juventus
Cervicis precio bene se mea signa secutam.
Quin agitè, & magna meritum cum cæde parate:
Ignavum scelus est tantùm fuga. dixit: & omneis
Haud aliter medio revocavit ab æquore puppes,
Quàm simul effetas linquunt examina ceras,

Atque

qui à virtute Romana degeneratis, indigni nomine Romano, qui Ptolemæi munus, hoc est, libertatem spernitis. Cum tolleret Pompejum, vobis vestram libertatem restituit; qui vivus eam adimere potuisset. Et cum dicit manus eorum non esse nocentes cæde; exprobrat eos minime fortiter pugnasse pro libertate. *Hortens. Ptolemæi munus.*] Libertatem à Ptolemæo donatam simul cum bello deserere.

269. *Quis vestras, &c.*] Quis credat vos strenue pugnando manus vestras cæde hostium cruentasse? imo credet potius fugam à vobis in Pharsalico prœlio cœptam.

271. *Philippis.*] Ad vs. 680. lib. 1.

275. *Hæredem.*] Dominatus successorem. *Cur non majora mereri.*] Sed cur non & majora suscipitis scelera, quo ampliora à Cæsare accipiatis præmia quam veniam & vitam? Cur non Corneliam, juvenes Pompejos, vel me prodentes perdentesve melius de Cæsare meremini, quam ipse Ptolemæus?

277. *Prolesque Metelli.*] Hujus filia erat Cornelia, Scipionis scil. Metelli filia.

278. *Ptolemæi munus.*] Quod gratius ei futurum est, quam quod ille Pompejum sustulerat ferro. *Hortens.*

280. *Sciat.*] Probo quod habent Mss. P. & T. *sciet*. Grotius.

281. *Cervicis precio.*] Mer. *Bene se mea signa.*] Sibi utiliter.

283. *Ignavum scelus est tantum fuga.*] Fuga est simplex defectio; nisi & aliud adjungatis scelus.

284. *Haud aliter medio revocavit.*] Cilicas secedere volentes ad officium & in castra revocat: non secus atque apum examina in alveos reducuntur tinnitu æris.

285. *Simul.*] Ubi, postquam. *Effetas linquunt examina ceras.*] Fetu destitutos favos.

Atque oblita favi non miſcent nexibus alas,
Sed ſibi quæque volat, nec jam deguſtat amarum
Deſidioſa thymum: tum ſi ſonus increpat æris,
Attonitæ poſuêre fugam, ſtudiumque laboris
Florigeri repetunt, & ſparſi mellis amorem:
Gaudet in Hyblæo ſecurus gramine paſtor
Divitias ſervaſſe caſæ: ſic voce Catonis
Inculcata viris juſti patientia Martis.
Jamque actu belli non doctas ferre quietem
Conſtituit mentes, ſerieque agitare laborum.
Primùm littoreis miles laſſatur arenis.
Proximus in muros, & mœnia Cyrenarum
Eſt labor: excluſus nulla ſe vindicat ira:
Pœnaque de victis ſola eſt, viciſſe, Catoni.
Inde peti placuit Libyci contermina Mauris
Regna Jubæ, ſed iter mediis Natura negabat
Syrtibus: has audax ſperat ſibi cedere virtus.

Syr-

286. *Non miſcent nexibus alas.*] Non in formam uvæ ceu racemi pendent ab arbore βοτρυδὸν, nec conglobatim volant.

287. *Tum ſi ſonus increpat æris.*] Al. *at Phrygii ſonus ut crepat æris.* Virgil. 4. Georg. *Tinnituſque cie & Martis quate cymbala circum.*

289. *Studiumque laboris, &c.*] *Ipſe Intima more ſuo ſeſe in cunabula condent.*

291. *Hyblæo.*] Hybla, Siciliæ mons floribus & mellificiis clarus.

292. *Divitias.*] Apes.

294. *Jamque actu belli, &c.*] Jamque ne per ocium ad ſeditiones relaberentur, militaribus operibus eos exercuit.

296. *Laſſatur arenis.*] Exercitatione vel itinere.

298. *Excluſus nulla ſe vindicat ira.*] Sed Plutarchus in Catone Min. refert, eum profectum Cyrenen, receptum fuiſſe, cum paucis ante diebus Labienus inde eſſet excluſus.

299. *Pœnaque, &c.*] Non crudeliter uſus eſt victoria; non aliam ſumpſit de hoſtibus pœnam, præter ipſos viciſſe: id illi ſupplicii ſatis viſum. *De victis.*] Antea ubique fuit, *devictis. Catoni* autem habent & Mss. *Grot.*

300. *Inde peti placuit, &c.*] Ibi (id eſt, Cyrenis, inquit Plutarchus) cum inaudiiſſet Scipionem à Juba ſuſceptum, & una eſſe Atium Varum cum copiis quem Pompejus Africæ præfecerat: hyeme durante ad eos itinere terreſtri contendit. *Eorum copias*, inquit Paterculus, *auxerat M. Cato, ingenti cum difficultate itinerum, locorum inopia, perductis ad eos legionibus. qui, cum ſummum ei à militibus deferretur imperium, honoratiori parere maluit.* lib. 2.

302. *Syrtibus.*] Lib. 1. ℣. 367. *Has audax ſperat ſibi cedere virtus.*] Et tamen Catonis virtuti nulla via erit invia.

303. *Syr-*

Syrtes vel primam mundo Natura figuram
Cùm daret, in dubio pelagi terræque reliquit.
(Nam neque ſubſedit penitus, quò ſtagna profundi
Acciperet, nec ſe defendit ab æquore tellus:
Ambigua ſed lege loci jacet invia ſedes:
Æquora fracta vadis, abruptaque terra profundo,
Et poſt multa ſonant projecti littora fluctus.
Sic malè deſeruit, nulloſque exegit in uſus
Hanc partem natura ſui.) vel plenior alto
Olim Syrtis erat pelago, penituſque natabat:
Sed rapidus Titan ponto ſua lumina paſcens,
Æquora ſubduxit Zonæ vic[illegible] peruſtæ:
Et nunc pontus adhuc Phœbo ſiccante repugnat.
Mox ubi damnoſum radios admoverit ævum,
Tellus Syrtis erit: nam jam brevis unda ſupernè
Innatat, & latè periturum deficit æquor.
Ut primùm remis actum mare propulit omne

Claſ-

303. *Syrtes vel primam, &c.*] Utrum (inquit poëta, in rationis Phyſicæ de natura Syrtium inquiſitionem digreſſus) Natura vel naturæ molitor Deus, cum è rudi Chao cætera omnia eximeret loca, hæc reliquerit indigeſta atque indiſcreta: ſive olim in totum mari contecta, jam à rapido vicini Solis calore exhauſta alibi emineant vadoſa, procedente vero tempore in totum exhalarint humorem & in terram penitus ſolida ſint futura.

305. *Neque ſubſedit penitus.*] Neque litore arcet maria, ſed incerto ſinu eſt mare vadoſum, alternis fluxus atque refluxus vicibus dubium, terræ ac maris mira inæqualitate.

307. *Invia ſedes.*] Inacceſſa, quod in eas acceſſus, niſi cum præſenti periculo non ſit. *Ambigua lege.*] Natura conditioneque incerta. Eſt enim æquor vadoſum, & terra mari intermiſta. *Sulpitius.*

309. *Et poſt multa littora.*] Poſt multos arenarum ſpiſſoſque cumulos. *Sulp.*

312. *Natabat.*] Merſa erat.

313. *Rapidus Titan, &c.*] Sol & ſidera maris fluctibus & exhalationibus ali opinabantur Stoici & alii vet. Ariſt. lib. 2. Meteor. & hos ſecuti poëtæ, *convexa polus dum ſidera paſcet.* Æneid. 1. Virgil. vide lib. 1. ℣ſ. 415.

314. *Subduxit.*] Attraxit magna ex parte. *Peruſtæ.*] Torridæ.

315. *Et nunc pontus, &c. repugnat.*] Obſtat adhuc, quo minus in terram ſolidam tutus abeat. quod temporis proceſſu fiet.

319. *Ut primum, &c.*] Deſcribit periculoſam Catonis navigationem ad Jubam Mauritaniæ Regem. *Hortenſ. Ut primum, &c.*] Poëta Catonem partem itineris claſſe emenſum uſque ad Tritonidem paludem fingit. *Actum mare.*] *Ictum mare* Ms. P. *aptum mare*, Ms. R. R. *Grotius.*

 320. Claſ-

Classis onus, densis fremuit niger imbribus Auster
In sua regna furens: tentatum classibus æquor
Turbine defendit, longeque à Syrtibus undas
Egit, & illato confregit littore pontum.
Tum quarum recto deprendit carbasa malo
Eripuit nautis, frustraque rudentibus ausis
Vela negare Noto, spatium vicêre carinæ,
Atque ultra proram tumuit sinus. omnia siquis
Providus antennæ suffixit lintea summæ,
Vincitur, & nudis avertitur armamentis.
Sors melior classi, quæ fluctibus incidit altis,
Et certo jactata mari. Quæcunque levatæ
Arboribus cæsis flatum effudêre prementem:
Abstulit has ventis liber contraria volvens
Æstus, & obnixum victor detrusit in Austrum.
Has vada destituunt, atque interrupta profundo

Ter-

320. *Classis onus.*] Milites navi vectos.

321. *In sua regna furens.*] In regiones Meridionales. *Tentatum classibus, &c.*] Auster impetu arcuit mare tentatum classibus, repulitque undas longe à Syrtibus: idem Auster objecit ponto cumulos arenæ ingestos interruptis undis.

323. *Illato confregit littore portum.*] Emenda ex Ms. P. *In lato confregit littore pontum.* Id est, non in vadis. *Grotius.*

324. *Tum quarum, &c.*] Vela tensa impellens Auster, non passus ea à nautis dimitti, fractis funibus rapuit.

326. *Vela negare Noto, spatium, &c. ultra proram, &c.*] Cumque rudentibus nautæ frustra tentarent submittere vela, sinus velorum propellebantur ultra proram.

327. *Omnia si quis, &c.*] Quod si quis vela collecta antennæ substrinxisset, vincitur tamen vi Austri, & avertitur à cursu quem intenderat, spoliata velo antenna.

329. *Avertitur.*] Hoc est, ab incepto navigationis cursu disjicitur. *Nudis armamentis.*] Armamenta propriè sunt armorum collectiones. Hinc in navibus *armamenta* dicuntur navalia instrumenta; ut vela & funes nautici. *Hortens.*

330. *Sors melior classi, &c.*] Minus vexabantur illæ naves quæ altum tenuerunt mare, evitatis his incertis inter Syrtes undis.

331. *Quæcunque levatæ, &c.*] Quæ leviores factæ succisis malis ventum effudere.

333. *Abstulit has ventis liber.*] Mss. *Abstulit has liber, ventis contraria volvens.* Melius. *Grot.* *Abstulit has, &c.*] Æstus obvius sui juris, ut contra quem non obnitebantur vela, has eripuit ventis.

334. *Obnixum.*] Contra quem obnitebantur. *Victor detrusit in Austrum.*] Æstus potentior vento.

335. *Has.*] Alias. *Interrupta profundo,*] Nam terram interruptam mari, arenas

Terra ferit puppes: dubioque obnoxia fato
Pars ſedet una ratis, pars altera pendet in undis.
Tunc magis impactum brevibus mare, terraque ſævit
Obvia conſurgens: quamvis eliſus ab Auſtro,
Sæpe tamen cumulos fluctus non vincit arena.
Eminet in tergo pelagi procul omnibus arvis,
Inviolatus aqua, ſicci jam pulveris agger,
Stant miſeri nautæ, terraque hærente carina
Littora nulla vident. ſic partem intercipit æquor:
Pars ratium major regimen, clavumque ſecuta eſt,
Tuta fuga, nautaſque loci ſortita peritos,
Torpentem Tritonos adit illæſa paludem.
Hanc, ut fama, Deus, quem toto littore pontus
Audit ventoſa perflantem murmura concha,
Hanc & Pallas amat: patrio quæ vertice nata
Terrarum primam Libyen (nam proxima cœlo eſt,

Ut

arenas appellat, quæ vento collectæ, mare vadoſum reddunt. *Hortenſ.*

336. *Terra ferit puppes.*] Arena. *Dubioque, &c.*] Arenane an aquis ſit peritura.

337. *Pars ſedet una ratis.*] Prora hæret in vado, puppis fluctuat in undis.

338. *Brevibus mare, &c.*] *The flats, the ſholes. In brevia & Syrtes urget, miſerabile viſu, Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.*

341. *Tergo pelagi, &c.*] *Dorſo maris.* Virg. Æneid. 1.

342. *Pulveris agger.*] Multum arenæ, in modum montis congeſtæ. *Hortenſius.*

344. *Sic partem intercipit æquor.*] Sic navium aliæ à Syrtibus retinebantur, aliæ gubernatorum peritia è Syrtibus in altum provectæ appellebant, oſtium fluvii Tritonis juxta Tritonida paludem in Africa Propria. Mela lib. 1. c. 7.

347. *Torpentem paludem.*] Ob naturam paluſtrem. *Hortenſ.*

348. *Deus.*] Triton, Neptuni tubicen.

349. *Perflantem, &c.*] *Cærula concha exterrentem freta.* Æneid. 10. Virgil. *conchaque ſonanti Inſpir. &c.* Ovidius 1. Metam.

350. *Hanc & Pallas amat.*] Ut quæ ibi primum apparuiſſe dicitur in terra proximiore cœlo. hinc *Pallantias* dicta Callimacho & Plin. & Solin. cap. 40. palus, quam Triton amnis inflexit. ubi ſpeculatam ſe artium deam crediderunt. *Patrio quæ vertice nata.*] E cerebro Jovis nata, Ovid. Faſt. 3. ſumma quippe aëris regio tribuitur Minervæ, ut media Jovi & infima Junoni.

351. *Terrarum primam Libyen, &c.*] Ægyptum, inquit Marcellinus lib. 22. omnium antiquiſſimam, niſi quod ſuper antiquitate certat cum Scythis. de quo certamine vide quæ Juſtinus lib. 2. & Claudian. in Eutropium. Herodotus tamen cum Phrygiis Ægyptios contendiſſe refert lib. 2.

 355. *Quam*

Ut probat ipse calor) tetigit: ſtagnique quieta
Vultus vidit aqua, poſuitque in margine plantas,
Et ſe dilecta Tritonida dixit ab unda.
Quam juxta Lethes tacitus prælabitur amnis
Infernis, ut fama, trahens oblivia venis:
Atque inſopiti quondam tutela draconis,
Heſperidum pauper ſpoliatis frondibus hortus.
Invidus, annoſo famam qui derogat ævo,
Qui vates ad vera vocat. Fuit aurea ſilva,
Divitiiſque graves, & fulvo germine rami,
Virgineuſque chorus nitidi cuſtodia luci,
Et nunquam ſomno damnatus lumina ſerpens,
Robora complexus rutilo curvata metallo.
Abſtulit arboribus pretium, nemorique laborem
Alcides: paſſuſque inopes ſine pondere ramos
Rettulit Argolico fulgentia poma tyranno.
His igitur depulſa locis, ejectaque claſſis
Syrtibus, haud ultrà Garamantidas attigit undas:

Sed

355. *Quam juxta Lethes, &c.*] Circa extimum Syrtium cornu, Berenicen civitatem alluit Lethon (ita appellat Solinus cap. 40.) amnis, inferna ut putant, exundatione prorumpens, & apud priſtinos vates latice memoratus oblivionis. Quamvis longe à Tritonide palude diſtant Lethon ceu Lethe fluv. & Heſperidum horti. Sed Claudianus 1. laud. Stiliconis, ad Tritonem fluv.

357. *Inſopiti quondam tutela draconis.*] Pervigilis draconis, ſive ille paſtor fuerit cuſtodiens χρύσεα μῆλα, id eſt, pecora, nativo rutila colore, ut Athenæus vult lib. 3. cap. 7. ceu mala citrea Medica, aurea involverit ſinuoſus amnis, ut Plinius lib. 5. cap. 1.

358. *Heſperidum pauper, &c.*] Heſperi filiarum, Ægles, Arethuſæ & Heſperethuſæ. quarum hortum Solin. cap. 37. Virg. 3. Æneid. & Plin. lib. 5. cap. 5. in Mauritania Tingitana ponunt, atque idem Plin. lib. 5. c. 1. ad Syrtim Man.

359. *Invidus, &c.*] Maligni eſt antiquitati fidem derogare, & in poëtis fidem requirere.

361. *Divitiiſque graves.*] Aureis pomis.

362. *Virgineuſque chorus, &c.*] Heſperides, modo ad ỳſ. 358.

364. *Robora, &c.*] Arbores auriferas.

365. *Abſtulit arboribus pretium.*] *Alcida adortus nemoris opulenti domos Aurifera vigilis ſpolia ſerpentis tulit.* Sen. Herc. Fur. ỳſ. 238.

367. *Argolico, &c.*] Euryſtheo Argivorum regi, qui juſſu Junonis fuit Herculi ἐργοδιώκτης.

368. *His igitur, &c.*] Claſſis par Syrtibus provecta ſub Pompejo non ultra litus Garamantum, appulit meliorem Africæ partem, ubi Varus. ſed vide quæ ad ỳſ. 120. ſupra.

370. *Sed*

Sed duce Pompejo Libyes melioris in oris
Mansit. at impatiens virtus hærere Catonis
Audet in ignotas agmen committere gentes,
Armorum fidens, & terra cingere Syrtim.
Hæc eadem suadebat hyems, quæ clauserat æquor.
Et spes imber erat, nimios metuentibus ignes:
Ut neque sole viam, nec duro frigore sævam,
Inde polo Libyes, hinc bruma temperet annus:
Atque ingressurus steriles, sic fatur, arenas.
O quibus una salus placuit mea castra secutis
Indomita cervice mori, componite mentes
Ad magnum virtutis opus, summosque labores.
Vadimus in campos steriles, exustaque mundi,
Quà nimius Titan, & raræ in fontibus undæ,
Siccaque letiferis squalent serpentibus arva,
Durum iter. ad leges, patriæque ruentis amorem
Per mediam Libyen veniant, atque invia tentent,
Si quibus in nullo positum est evadere voto,

Si

370. *Sed duce Pompejo.*] Filio magni Pompeji.

371. *At impatiens, &c.*] Supra versu 300.

373. *Terra cingere Syrtim.*] Terrestri itinere circuire.

374. *Hæc eadem suadebat hyems.*] Timebat quippe tempestates hyeme jam claudente maria sperabatque clementius iter bruma mitigante regionis calorem. Ita, inquit Plutarchus, per Africam hyberno tempore suos traduxit, haud multo pauciores decem millibus, spacio 30. dierum. Strab. ult. lib.

377. *Inde polo, &c.*] Inde ab æstu Austrino; hinc à frigore Boreali. *Hortensius.*

379. *O quibus una salus.*] Exhortatoria oratio, Catonis personæ conveniens, tetrica ac dura, ad tolerantiam laborum, quos subituri sunt per deserta Libyæ. Proponit pericula æstus & sitis; tum autem discrimina à serpentum morsibus. Sed his rursum opponit libertatem, quam vindicaturi sint, ni malint Cæsarem dominum, *Hortens. Una salus.*] Sola unam sine libertate nolumus esse salvi. *Sulpit.*

380. *Indomita.*] Libera, non subjugata Cæsari. *Sulpitius.*

382. *Vadimus in campos, &c.*] Quicunque forti estis animo & patriæ amantes; sequimini me libertatem petentes per deserta, sitim, æstum, discrimina serpentum, &c.

385. *Durum iter ad leges.*] Ad leges decusque patriæ tuendum, fortes invitat: molles, qui servire possunt, repellit à se ad Cæsarem. *Sulpit.*

387. *In nullo voto positum.*] Id est, qui nulla vota faciunt evadendi. *Sulpitius.*

Si quibus ire sat est. neque enim mihi fallere quenquam
Est animus, tectoque metu perducere vulgus.
Hi mihi sint comites, quos ipsa pericula ducent,
Qui me teste, pati, vel quæ tristissima, pulcrum,
Romanumque putant. at qui sponsore salutis
Miles eget, capiturque animæ dulcedine, vadat
Ad dominum meliore via. dum primus arenas
Ingrediar, primusque gradus in pulvere ponam,
Me calor æthereus feriat, mihi plena veneno
Occurrat serpens; fatoque pericula vestra
Prætentate meo: sitiat, quicunque bibentem
Viderit: aut umbras nemorum quicunque petentem,
Æstuet: aut equitem peditum præcedere turmas,
Deficiat; si quo fuerit discrimine notum
Dux, an miles eam. serpens, sitis, ardor, arenæ,
Dulcia virtuti: Gaudet patientia duris.
Lætius est, quoties magno sibi constat, honestum.
Sola potest Libye turbam præstare malorum,

Ut

389. *Perducere.*] Deludere, vel detinere.

390. *Ipsa pericula ducent.*] Hoc est, qui causa experiendi pericula veniunt. *Sulpit.*

392. *Romanumque putant.*] Romano, id est, forti viro dignum. *At qui sponsore salutis.*] Qui vero adeo ignavi sunt, ut saluti suæ & vitæ plus consulant quam honesto & libertati; iis patet mollior & facilior ad turpem servitutem via.

394. *Dominum meliore via.*] Cæsarem libertatis oppressorem. *Primus arenas, &c.*] Septem continentibus diebus iter factum est, cum ipse agmen pedes duceret, neque unquam equo aut jumento uteretur. Cœnabat etiam sedens; nam post Pharsalicam cladem, priori id luctui addiderat, ut nunquam nisi dormiendi causa accumberet. Plutarch in Catone Min. Strabo vero in ult. lib. refert eum 30. diebus Syrtim lustrasse.

396. *Me calor æthereus.*] Rigidum Catonem delineat disertè, dum se ducem ad omnium periculorum tolerantiam offert.

398. *Bibentem.*] Me.

404. *Lætius est.*] Omnis virtus quo circa difficiliora versatur eo laudabilior est & major. *Sulpit.*

405. *Sola potest Libye, &c.*] Timiditatis & turpis fugæ crimine absolvet nos iter hoc per Libyæ pericula omni hoste graviora sponte susceptum. *Libye turbam præstare, &c.*] Quasi dicat, Cum alias turpe sit viris fugere malorum metu, quale quiddam post pugnam Pharsalicam accidisse videri potest: Libya, quia tot malis abundat, ignominiam & turpitudinem hanc tollet. Neque enim malorum metu fugisse videbimur, quum ultrò malorum turbam petamus,

Ut deceat fugiſſe viros. Sic ille calentes
Incendit virtute animos, & amore laborum,
Irreducemque viam deſerto limite carpit:
Et ſacrum parvo nomen clauſura ſepulcro
Invaſit Libye ſecuri fata Catonis.
Tertia pars rerum Libye, ſi credere famæ
Cuncta velis: at ſi ventos cœlumque ſequaris,
Pars erit Europæ. nec enim plus littora Nili,
Quàm Scythicus Tanais primis à Gadibus abſunt:
Unde Europa fugit Libyen, & littora flexu
Oceano fecêre locum: ſed major in unam
Orbis abit Aſiam. nam cùm communiter iſtæ
Effundant Zephyrum, Boreæ latus illa ſiniſtrum
Contingens, dextrumque Noti, diſcedit in ortus,

Eu-

tamus, eamque terram peragremus, unde periculorum plus metuendum ſit, quam ſi hoſti obviam iremus. Loquitur ut Stoïcus; docent enim Stoïci ἀπάθειαν; voluntque à ſapiente, omnem metum ac perturbationem abeſſe debere. *Micyllus.*

408. *Irreducemque, &c.*] Per quam non erit redeundum.

409. *Et ſacrum parvo, &c.*] Et Cato ſecurus fati, quod eum hic manebat, invaſit Libyam ſibi fatalem.

411. *Tertia pars rerum Libye.*] Si vulgarem admittas orbis diviſionem, Africa eſt tertia orbis pars: ita & Saluſtius in bello Jug. *In diviſione*, inquit, *orbis terræ plerique in parte tertia Africam poſuere: pauci, tantummodo Aſiam & Europam eſſe, ſed Africam in Europa, &c.*

412. *At ſi ventos, &c.*] At ſi ventorum cœlique revoluti rationem ſequaris; Africam complectitur Europa, quæ duæ conjunctæ, excepto quod interluat mare Mediterraneum, Occidentalem conficiunt orbis medietatem, uti Aſia Orientalem.

413. *Nec enim plus litora Nili.*] Neque enim Nilus qui Africam, in diviſione tripartita, ab Aſia diſterminat, remotior eſt à Gadibus inſ. extremæ Hiſpaniæ; quam Tanais fluv. qui cum Euxino, in quem prolabitur, Europam ab Aſia dividunt. *Nili.*] Nilus Aſiam ab Africa; Tanais ab Europa diſterminat. Et ab occaſu Europam ab Africa ita dividit, ut per fretum Gaditanum ortum petenti, Europam lævam, Africam dextram habeat. *Fugere Libyam* videtur Europa, quod ab interluente medio mari interraneo ſevulſa ſit. *Hortenſ.*

415. *Unde Europa fugit Libyen.*] Ad quas Gades, Europa ſeparatur ab Aſia interjectu maris Mediterranei. *Et littora fluxu.*] Malim *flexa.* Grotius.

416. *Sed major in unam, &c.*] Et tamen Aſia eſt major orbis terrarum pars, quam Europæ conjuncta Africa.

417. *Nam cum communiter iſtæ, &c.*] Cum Africa & Europa in Orientem effundant Zephyrum; illa à Noto, hæc à Boreali parte: Aſia ſola ſe extendens utrinque ad Auſtrum à dextra, ad Boream a ſiniſtra. vendicat ſibi totum Eurum.

420. *Li-*

Eurum sola tenens. Libycæ quod fertile terræ est,
Vergit in occasus: sed & hæc non fontibus ullis
Solvitur: Arctoos raris Aquilonibus imbres
Accipit, & nostris reficit sua rura serenis.
In nullas vitiatur opes; non ære, nec auro
Excoquitur, nullo glebarum crimine, pura,
Et penitus terra est. tantum Maurusia genti
Robora divitiæ, quarum non noverat usum:
Sed citri contenta comis vivebat, & umbra.
In nemus ignotum nostræ venêre secures:
Extremoque epulas, mensasque petivimus orbe.
At quæcunque vagam Syrtim complectitur ora
Sub nimio projecta die, vicina perusti
Ætheris, exurit messes, & pulvere Bacchum
Enecat, & nulla putris radice tenetur.
Temperies vitalis abest: & nulla sub illa
Cura Jovis terra est: Natura deside torpet

Orbis,

420. *Libyca, &c.*] Libyes pars occiduæ fertilior est, sicca tamen. Plin. libro 5. cap. 22.

422. *Arctoos raris.*] A Septentrione immissos. *Aquilonibus imbres, &c.*] Boreas enim qui nobis serenus est, illis pluviam inducit: ut Auster contra nobis humidus & imbrifer, illis serenus.

424. *In nullas vitjatur opes, &c. penitus terra est.*] Pura enim & simplex terra, ubere tantum glebæ potens, non sterilescit admistione venarum metallorum. sic Pers. Sat. 2. *Et Calabrum coxit vitiato murice vellus.* Juvenal. sat. 3. *nec ingenuum violarent marmora tophum.* & infra ✝ſ. 519.

425. *Glebarum crimine.*] Crimen terræ est aurum & argentum producere. *Sulpit.*

426. *Tantum Maurusia genti.*] Tantum Mauritaniæ divitiæ sunt citri arbores, quarum tamen usum non noverunt ultra quam umbris earum gaudebant: nostris vero in summo precio & honore sunt lectuli & mensæ è citra. *Accipe felices Atlantica munera sylvas: Aurea qui dederit dona, minora dabit.* Martial. epigr. 89. lib. 24. vide Plin. lib. 13. & 15. cap. 5.

430. *Extremoque orbe.*] E Mauritania. *Epulas.*] Esculenta & poculenta. *At quæcunque, &c.*] Orientalis vero Africæ pars quæ in Meridiem excurrit, Syrtes complexa, zonæ torridæ subjecta aut vicina, solis æstu exusta, in totum sterilis est.

431. *Vagam.*] Instabilem.

432. *Sub nimio projecta die.*] In meridiem extenta, qui nimis illic æstuat. *Sulpit.*

433. *Bacchum.*] Vites.

434. *Nulla putris radice tenetur.*] Soluta in pulverem, non habet arbores.

436. *Jovis terra est.*] Cœli & ætheris; pluviæ, ut lib. 8. ✝ſ. 447. *vel* simpliciter, Dei.

437. *Or-*

Orbis, & immotis annum non ſentit arenis.
Hoc tam ſegne ſolum raras tamen exerit herbas,
Quas Naſamon gens dura legit, qui proxima ponto
Nudus rura tenet, quem mundi barbara damnis
Syrtis alit. nam littoreis populator arenis
Imminet, & nulla portus tangente carina,
Novit opes. ſic cum toto commercia mundo
Naufragiis Naſamones habent. hâc ire Catonem
Dura jubet virtus. illîc ſecura juventus
Ventorum, nullaſque timens tellure procellas,
Æquoreos eſt paſſa metus. nam littore ſicco,
Quàm pelago, Syrtis violentiùs excipit Auſtrum,
Et terræ magis ille nocet, non montibus ortum
Adverſis frangit Libye, ſcopuliſque repulſum
Diſſipat, & liquidas è turbine ſolvit in auras:
Nec ruit in ſylvas, annoſaque robora torquens
Laſſatur: patet omne ſolum, liberque meatu
Æoliam rabiem totis exercet arenis:

At

437. *Orbis.*] Illa orbis terræ pars. *Immotis.*] Inaratis. *Annum non ſentit arenis.*] Anni vices & vires. nec meſſes autumni, &c.

438. *Segne ſolum.*] Infæcundum.

439. *Naſamon gens dura legit, &c.*] Naſamones Africæ pop. in ſolo arenoſo, vicini Syrtibus. quarum naufragiis victitant, quippe obſident litora & æſtu deſtituta navigia notis ſibi vadis occupant. Curt. 4. quos antea *Meſammones* Græci appellavere, quia medios inter arenas ſitos. *Sulpit.*

440. *Nudus.*] Pauper. *Mundi damnis.*] Præda omnium qui incidunt in Syrtes. diripiunt enim naves & naufragos. *Sulpit.*

441. *Nam litoreis, &c.*] Et quamvis portus atque commercii expertes ſint, fruuntur tamen mercibus & opibus ab omni orbis parte, rapientes ſcil. naves Syrtibus alliſas.

444. *Habent.*] Habere videntur ob naufragia.

445. *Illic ſecura, &c.*] Atque hic Romani ſecuri jam, uti credebant, ventorum; experti ſunt graviores procellas in terra quam quæ in æquore timentur.

447. *Æquoreos metus.*] Pericula, quæ ſolent in mari timeri. *Sulpit.* *Nam litore ſicco.*] In plana enim & expoſita regione juxta Syrtes, violentius furit Auſter quam in pelago; majores hic arenæ quam ibi aquarum fluctus concitans.

449. *Non montibus ortum, &c.*] Non habet illa pars Africæ montes, ſcopulos aut ſylvas quæ venti impetum frangant & aërem reſolvant: ſed patet, expoſita rapidis ventis.

450. *Libye.*] Ita reſcribendum pro *Libyæ.* Grotius.

451. *E turbine.*] Ita maluimus quam *ſe.* Grotius.

454. *Æoliam rabiem, &c.*] Ventorum

At non imbriferam cum torto pulvere nubem
In flexum violentus agit: pars plurima terræ
Tollitur, & nunquam resoluto vertice pendet.
Regna videt pauper Nasamon errantia vento,
Discussasque domos: volitantque à culmine raptæ
Detecto Garamante casæ. non altiùs ignis
Rapta vehit: quantumque licet consurgere fumo,
Et violare diem, tantum tenet aëra pulvis.
Tum quoque Romanum solito violentior agmen
Aggreditur, nullusque potest consistere miles,
Instabilis raptis etiam, quas calcat, arenis.
Concuteret terras, orbemque à sede moveret,
Si solida Libye compage, & pondere duro
Clauderet exesis Austrum scopulosa cavernis:
Sed quia mobilibus facilis turbatur arenis,
Nusquam luctando stabilis manet: imaque tellus
Stat, quia summa fugit. galeas, & scuta virorum,
Pilaque contorsit violento spiritus actu,
Intentusque tulit magni per inania cœli.

Illud

tum ex Æoli antro ruentium rabiem.

455. *Non imbriferam.*] Υ'φ' ἐν. Nubem non imbriferam, hoc est, areniferam. *Grot. Non imbriferam.*] Sed areniferam.

457. *Et nunquam, &c.*] Neque unquam in aëre suspenditur, more nubis imbriferæ resoluta.

458. *Regna videt, &c.*] Describit Catonis laboriosum iter per deserta Libyæ, ad Ammonis templum apud Garamantas. Finitimi hi Psyllis sunt, à Garamante Apollinis filio nominati, qui illic de suo nomine oppidum Garamantum condidit. *Hortens. Regna videt, &c.*] Urbes & terram quam possidet, *vel* casas & tuguria. ut ecloga 1. Virg. *mea regna videns*. Cic. 1. de Oratore, *nisi in tuo regno essemus.*

461. *Rapta vehit.*] Quæcunque rapuit, favillam, flammam, fumum.

462. *Et violare diem.*] Obscurare lucem diei.

463. *Violentior.*] Ventus.

465. *Raptis etiam.*] A vento subtractis.

466. *Concuteret terras.*] Quod si Africa durati esset soli, quod ventis resisteret; aut cavernosa, quæ ventos clauderet: ventorum procul dubio rabie dimoveretur è loco. *Orbemque à sede moveret.*] Illam orbis partem, Libyam.

470. *Luctando stabilis manet.*] Resistendo ventorum flatibus.

471. *Stat.*] Non concutitur. *Fugit.*] Cedit Austro.

472. *Spiritus.*] Ventus. *Actu.*] Impulsu.

473. *Intentusque tulit magni.*] Continuus, non intermittens. *Per inania cœli.*] Per aëra.

474. *Illud*

Illud in externa forsan longeque remota
Prodigium tellure fuit: delapsaque cœlo
Arma timent gentes, hominumque erepta lacertis
A Superis demissa putant. sic illa profectò
Sacrifico cecidêre Numæ, quæ lecta juventus
Patritia cervice movet: spoliaverat Auster
Aut Boreas populos ancilia nostra ferentes.
Sic orbem torquente Noto Romana juventus
Procubuit, metuensque rapi, constrinxit amictus,
Inseruitque manus terræ: nec pondere solo,
Sed nixu jacuit, vix sic immobilis Austro,
Qui super ingenteis cumulos involvit arenæ,
Atque operit tellure viros. vix tollere miles
Membra valet, multo congestu pulveris hærens.
Alligat & stantes affusæ magnus arenæ
Agger, & immoti terra surgente tenentur.
Saxa tulit penitus discussis proruta muris,
Effuditque procul miranda sorte malorum:
Qui nullas vidêre domos, vidêre ruinas.

Jam-

474. *Illud in externa, &c.*] Videtur poëta non tam ad miracula, & præmonita Deorum referre has pluvias prodigiosas, quam ad rationem Physicam. atque in illorum inclinare sententiam, qui opinantur illa, quæ ita per pluviam decidunt, vi ventorum in sublime evecta è longinquis locis ferri atque inde decidere, quanquam hæc alii à calore Solis attrahi atque ex aptitudine materiæ mutari credunt. Arist. 5. Phys. c. 2. & de gen. animal. lib. 4. cap. 4.

477. *Sic illa profectò.*] Ita fortasse ancile illud quod Numæ tempore è cœlo decidisse creditur, aliunde huc vento delatum est.

478. *Sacrifico cecidere Numæ.*] Sacrorum & religionis institutori. *Lecta juventus, &c.*] Salii, sacerdotes Martis, è Patritiis lecti. lib. 1. ℣. 603.

481. *Orbem torquente, &c.*] Arenas, terram Libycam, ut supra ℣. 466.

483. *Nec pondere solo.*] Vix prono in terram nixu saburrati tuebantur se Romani, quo minus ab Austro abriperentur.

484. *Nixu.*] Conatu, ne raperentur. *Sulpit.*

485. *Qui super ingenteis, &c.*] Allusum videtur ad historiam Psyllorum, qui Nasamonibus vicini, cum ab Austro valido & diutino aliquando vexarentur, contra illum tanquam hostem profecti, interierunt congestu arenæ universi oppressi. Herod. lib. 4. A. Gell. lib. 16. cap. 11.

489. *Agger, &c.*] Aggestis arenæ cumulis, & tenacissimo sabulo, quod præaltum & vestigio cedens ægre moliuntur pedes.

493. *Jam-*

Jamque iter omne latet: nec sunt discrimina terræ
Ulla, nisi ætheriæ medio velut æquore flammæ.
Sideribus novere vias: nec sidera tota
Ostendit Libycæ finitor circulus oræ,
Multaque devexo terrarum margine celat.
Utque calor solvit, quem torserat aëra ventus,
Incensusque dies, manant sudoribus artus:
Arent ora siti: conspecta est parva maligna
Unda procul vena: quàm vix è pulvere miles
Corripiens, patulum galea confudit in orbem,
Porrexitque duci. squalebant pulvere fauces
Cunctorum: minimumque tenens dux ipse liquoris
Invidiosus erat. Méne, inquit, degener unum
Miles in hac turba vacuum virtute putasti?
Usque adeò mollis, primisque caloribus impar
Sum visus? quanto pœna tu dignior ista,
Qui populo sitiente bibas! sic concitus ira
Excussit galeam, suffecitque omnibus unda.

Ven-

493. *Jamque iter omne latet.*] Viarum scil. signis arena obrutis.

494. *Ætheriæ medio, &c.*] Stellæ velut navigantibus observatæ. Inter Syrtes, quamvis terra pergentibus, iter sideribus destinatur, nec aliter cursus patescit. Nam putris soli faciem aura mutat, &c. Solinus cap. 40.

495. *Tota.*] Alii, *nota*, id est, Australia. nobis Septentrionem versus positis ignota, non visa.

496. *Finitor circulus oræ.*] Horizon ille ab ὁρίζω. terminat enim & dividit superius hemisphærium ab inferiori.

497. *Devexo terrarum, &c.*] Inclinato, sub terra demerso.

498. *Utque calor solvit, &c.*] Simulatque aër venti agitatione refrigeratus, increscente die incaluit.

499. *Incensusque dies, &c.*] Versus hic aliquot omisimus, ineptè ex loco inferiore repetitos: qui & in Ms. deerant. *Grotius. Incensusque dies.*] Vulgati lib. habent: *Incensusque dies (jam mundi spissior ignis, Jam plaga, quam nullam Superi mortalibus ultra A medio fecere die, calcatur, & humor In Notonomnis abit) manant sud. &c.* quam Parenthesin, inepte ex loco inferiore repetitam, omisit Grotius, quod in Ms. deerat.

500. *Maligna, &c.*] Cænosa vel tenui lama.

501. *Quam vix, &c.*] Simile quiddam de Alexandro refert Q. Curtius lib. 7. & Plut. in vita Alex.

505. *Invidiosus erat.*] Invidiæ obnoxius, si solus bibisset. *Mene, inquit.*] Castigat milites exordio orationis, à personæ suæ virtute, & laborum periculorumque tolerantia. *Hortens.*

510. *Sufficitque omnibus unda.*] Nemine desiderante illud cui abstinuisset dux.

511. *Ven-*

Ventum erat ad templum, Libycis quod gentibus unum
Inculti Garamantes habent: ſtat corniger illîc
Jupiter, ut memorant, ſed non aut fulmina vibrans,
Aut ſimilis noſtro, ſed tortis cornibus Ammon.
Non illîc Libycæ poſuerunt ditia gentes
Templa: nec Eois ſplendent donaria gemmis.
Quamvis Æthiopum populis, Arabumque beatis
Gentibus, atque Indis unus ſit Jupiter Ammon,
Pauper adhuc Deus eſt, nullis violata per ævum
Divitiis delubra tenens: morumque priorum
Numen Romano templum defendit ab auro.
Eſſe locis Superos teſtatur ſilva per omnem
Sola virens Libyen. nam quicquid pulvere ſicco

Sepa-

511. *Ventum erat, &c.*] Tranſit ad deſcriptionem templi Jovis Ammonis. Jovem à forma: templum à paupertate & cultus tenuitate. *Hortenſ.*

512. *Stat corniger illic Jupiter.*] Jup. arietina forma, vel umbilico tenus (ut habet Q. Curtius lib. 4.) arieti ſimilis, cultus. quod hic Libero patri exercitum ducenti, ſiti fatigato, & Jovis patris imploranti auxilium, ſtatim viſo ariete, fons exiluit arenis. vide Dio. Sic. lib. 17. & Herod. Euterp.

514. *Ammon.*] Ab ἄμμου. quod in Cyrenaica regione arenoſa templum illi conditum ſit. Pauſan. in Meſſen. à paſtore ejuſdem nominis dici eum autor eſt. quid ſi à חמן ſolario, ſimulachro Jovis in excelſo loco extructo.

517. *Beatis, &c.*] Divitibus, Felicis Arabiæ incolis. *Icci beatis nunc Arabum invides gazis.* Horat. 29. ode lib. 1.

518. *Unus ſit Jupiter Ammon.*] Unum, commune, & ſummum numen, cujus oraculum non Pythio cedit. Æthiopes autem Africani dicti ſunt Indi. Philoſtratus lib. 3. de vita Apollonii vocat γένος ἰνδικόν. lib. 6. ἀπὸ τῶν ἰνδῶν ἥκοντας, & ἀποίκους ἰνδῶν. Euſeb. in lib. poſt. *Æthiopes ab Indo fluv. ſurgentes juxta Ægyptum conſedere.* Virgil. 4. Georg. de Nilo: *Uſque coloratis amnis devexus ab Indis.*

519. *Nullis violata, &c.*] Sic Juvenalis ſat. 11. ℣ſ. 116. *Fictilis & nullo violatus Jupiter auro.* & ſupra 424. ℣ſ.

520. *Morumque priorum, &c.*] Priſcæ ſimplicitatis, incorruptæ fidei.

521. *Romano templum, &c.*] Ne polluatur auro templum more Romano. *In templis quid facit aurum?* Perſ. 2. Satyr.

522. *Eſſe locis Superos teſtatur.*] Templo Ammonis fons proximat (inquit Solinus cap. 40.) Soli ſacer, qui humoris nexibus humum ſtringit, favillam etiam in ceſpitem ſolidat. In qua gleba non ſine miraculo lucus viret, undique ſecus agris arentibus. Plin. lib. 2. c. 106. Curtius 4. Mela lib. 1. cap. 8. *Silva per omnem, &c.*] Fontibus & ſylvis numina ineſſe credebat antiquitas.

523. *Nam quicquid, &c.*] Reliqua omnis regio inter Leptin Minorem, quæ Libyphœnicum Africæ urbs eſt & Pentapolitanam regionem (quam Berenicida vocat à Berenice una è quinque urbibus, nomen ſortita à Berenice Ptolomæi uxore, cum prius Heſperis dicta

 fue-

Separat ardentem tepida Berenicida Lepti,
Ignorat frondes: solus nemus extulit Ammon.
Silvarum fons causa loco, qui putria terræ
Alligat, & domitas unda connectit arenas.
Sic quoque nil obstat Phœbo, cum cardine summo
Stat librata dies: truncum vix protegit arbor:
Tam brevis in medium radiis compellitur umbra.
Deprensum est hunc esse locum, quà circulus alti
Solstitii medium signorum percutit orbem.
Non obliqua meant, nec Tauro Scorpius exit
Rectior, aut Aries donat sua tempora Libræ,
Aut Astræa jubet lentos descendere Pisces.
Par Geminis Chiron, & idem quod Carcinos ardens
Humidus Ægoceros: nec plus Leo tollitur Urna.
At tibi, quæcunque es Libyco gens igne diremta,

In

fuerit) arbores non habet. Plin. lib. 5. cap. 5. Strab. ult.

525. *Solus nemus extulit Ammon.*] Sola Ammonitis arbores producit. *Extulit Ammon.*] Malè libri, *abstulit*, aut *attulit*. Sola Ammonitis arbores erigit. *Grot.*

526. *Silvarum fons causa loco.*] Modo ad ℣ſ. 522.

528. *Sic quoque, &c.*] Et quamvis sylva sit, non tamen arcet solem. Alii leg. *Hic quoque. Cardine summo, &c.*] Medio cœlo perpendiculariter. vide quæ ad ℣ſ. 587. lib. 2.

529. *Truncum vix protegit arbor.*] Arboris frondes vix opacant truncum.

531. *Circulus alti, &c.*] Tropicus æstivus (qui Proclo est vertici proximus) tangitur à Zodiaco. vel colurus solstitialis. *Al.* Æquinoctialis.

533. *Non obliqua meant.*] Lucanus (inquit Jos. Scal. in prolegomenis ad Manilium) quum legisset apud rudiores priscæ Matheseos magistros sub recta sphæra Zodiacum ad verticem esse, & omnia signa propterea oriri recte: (quod utique falsum est, cum obliquatio quædam fit etiam sub Æquatore) sciret autem sub Tropico Cancrum culminare omnium signorum Borealissimum, hinc putavit totum quoque Zodiacum *μεσουρανεῖν*, & consequenter omnia signa recte oriri, &c. Atque adeo quia medius signorum ordo culminat, ideo ipsa non obliqua meare, sed recta, &c. *Nec Tauro Scorpius exit, &c.*] Recte & æqualiter ascendunt descenduntque opposita sibi in Zodiaco signa, Taurus & Scorpius, Aries & Libra, Virgo & pisces, Gemini & Sagittarius, Cancer & Capric. Leo & Aquarius.

535. *Aut Astræa.*] Virginem indicat, signum æstivum, Piscibus hyemali signo oppositum. *Hortens.*

536. *Par Geminis Chiron.*] Sagittarius, Geminis objectus. *Hortens. Et idem quod Carcinos ardens.*] Quia nobis Septentrionem versus sitis Cancer æstivi solstitii signum est; ut Capricornus, hiemalis: *Neque tamen Ammonitis sub Æquatore est, sed citra Tropicum Cancri.*

538. *At tibi, quæcunque es, &c. Te signis Cynosyra subit: tu sicca, &c.*] Iis

vero,

In Noton umbra cadit, quæ nobis exit in Arcton.
Te segnis Cynosura subit: tu sicca profundo
Mergi plaustra putas, nullumque in vertice semper
Sidus habes immune maris, procul axis uterque est,
Et fuga signorum medio rapit omnia cœlo.
Stabant ante fores populi, quos miserat Eos,
Cornigerique Jovis monitu nova fata petebant:
Sed Latio cessêre duci: comitesque Catonem
Orant, exploret Libycum memorata per orbem
Numina, de fama tam longi judicet ævi.
Maximus hortator scrutandi voce Deorum
Eventus Labienus erat. sors obtulit, inquit,
Et fortuna viæ, tam magni numinis ora,
Consiliumque Dei: tanto duce possumus uti
Per Syrtes, bellique datos cognoscere casus.
Nam cui crediderim Superos arcana daturos,
Dicturosque magis, quàm sancto vera Catoni?
Certè vita tibi semper directa supernas
Ad leges, sequerisque Deum. datur ecce loquendi

vero, qui à nobis dividuntur torrida zona, aut quorum zenith Sol Cancrum versus transierit; umbra projicitur in Austrum, ut nobis in Arcton. iis, Ursa minor, quæ, cum polo vicinior sit, tardius moveri videtur, sub Horizonte est. iis Ursa major, quæ nobis maris immunis est, hoc est, non occidit, subit Horizontem mari mergi visa.

542. *Axis uterque est.*] Polus uterque Arcticus atque Antarcticus.

543. *Et fuga signorum, &c.*] Medius inter utrunque polum circumvolvitur Zodiacus. *Fuga signorum.*] Revolutio signorum, quæ fugere observantibus videntur in occasum, omnia sidera secum trahit, ut adventante luce, jam minus minusque appareant: ita inter utrumque axem rapitur volviturque Zodiacus. *Hortens.*

544. *Stabant ante fores populi.*] Aderant ex Asia & Oriente populi ad limen templi Jovis Ammonis oracula consulturi: qui tamen Catoni cessêrunt, si quid vellet.

545. *Nova fata.*] Oracula.

548. *Numina memorata.*] Jovis Ammonis responsum, cujus oraculum perinde ut Apollinis Delphici, per totum orbem celebre habebatur. *Hortens.*

549. *Maximus hortator, &c.*] Comites, & Labienus maxime Catonem orant, ut celebris hujus oraculi fidem experiatur, consulatque de hujus belli eventu.

550. *Labienus erat.*] Lib. 5. vs. 346.

551. *Ora.*] Oracula.

554. *Arcana daturos.*] Declaraturos arcana.

556. *Supernas.*] Divinas.

Cum Jove libertas: inquire in fata nefandi
Cæsaris, & patriæ venturos excute mores:
Jure suo populis uti, legumque licebit,
An bellum civile perit. tua pectora sacra
Voce reple: duræ saltem virtutis amator
Quære quid est virtus, & posce exemplar honesti.
Ille Deo plenus, tacita quem mente gerebat,
Effudit dignas adytis è pectore voces.
Quid quæri Labiene jubes? an liber in armis
Occubuisse velim potiùs, quàm regna videre?
An sit vita nihil, sed longam differat ætas?
An noceat vis ulla bono? Fortunaque perdat
Opposita virtute minas? laudandaque velle
Sit satis, & nunquam successu crescat honestum?
Scimus, & hoc nobis non altiùs inseret Ammon.
Hæremus cuncti Superis, temploque tacente
Nil facimus non sponte Dei: nec vocibus ullis

Nu-

558. *Inquire in fata, &c.*] Exquire, explora, quo in statu futura sit patria: liberane; an frustra à nobis ad libertatem propugnandam sumptis armis, tyrannide oppressa.

559. *Excute.*] Explora, an suis legibus & libertate victuri sint populi; an frustrà bellum civile fiat, & tyranni sint dominaturi.

563. *Exemplar honesti.*] Ut exitus hujus belli causam honestam & virtutem eorum qui pro patriæ libertate pugnaverint comprobet.

565. *Dignas adytis è pectore voces.*] *Erratis nisi illam vocem non M. Catonis, sed oraculi creditis. Quid enim est oraculum? Nempe voluntas divina hominis ore enunciata. Et quem tandem antistitem sanctiorem invenire sibi divinitas potuit, quam Catonem?* Senec. controvers. lib. 1. proœm.

566. *An liber in armis, &c.*] An hæc, quæ jamdudum constant, neque opus habent oraculo consulto? potiorne scil. sit mors quam servitus? &c.

568. *Longam differat ætas.*] Ita reposuimus, cum alii, *longa an differat*, alii aliter haberent. *Longam differt ætas*, hoc est, producit, non tamen mutat. Hoc quærere ex Ammone nihil necesse est. Scitum est Stoïcum, ut & cætera. Seneca: *Non est vita major quæ longior*: & alia in hanc sententiam, Epist. LXXIII. *Grot.*

569. *Perdat, &c.*] Cum forti nocere non possit.

571. *Et nunquam, &c.*] Et honestum non recipit majus aut minus laudis, quod successu gaudeat aut careat.

572. *Et hoc nobis, &c.*] Neque hoc melius & plenius Jovis ipsius oraculum nobis ingeret, quam nos sciamus.

573. *Hæremus cuncti Superis.*] Inest nobis anima divinæ particula auræ; *est Deus in nobis*; *sibi quisque profecto Est Deus*; & vel tacente oraculo, Deum sequimur & fato paremus.

575. *Dixit-*

Numen eget: dixitque semel nascentibus auctor
Quicquid scire licet: sterileis nec legit arenas,
Ut caneret paucis, mersitque hoc pulvere verum:
Estne Dei sedes nisi terra, & pontus, & aër,
Et cœlum, & virtus? Superos quid quærimus ultra?
Juppiter est quodcunque vides, quocunque moveris.
Sortilegis egeant dubii, semperque futuris
Casibus ancipites: me non oracula certum,
Sed mors certa facit: pavido, fortique cadendum est.
Hoc satis est dixisse Jovem. Sic ille profatur:
Servataque fide templi discedit ab aris,
Non exploratum populis Ammona relinquens.
Ipse manu sua pila gerens, præcedit anheli
Militis ora pedes: monstrat tolerare labores,
Non jubet: & nulla vehitur cervice supinus,
Carpentove sedens. somni parcissimus ipse est,
Ultimus haustor aquæ. cùm tandem fonte reperto
Indiga cogatur latices potare juventus,
Stat, dum lixa bibat. Si veris magna paratur
Fama bonis, & si successu nuda remoto

In-

575. *Dixitque semel, &c.*] Et nobis omnibus nascentibus inseruit Deus scientiam recti, atque discrimen boni ac mali.

576. *Sterileis nec legit arenas.*] Neque seclusit veritatem in oraculis solis, aut elegit sibi arenosum hunc Libyæ locum, unde fata promeret paucis.

578. *Estne Dei sedes.*] Ita rectè Ms. non *Estque.* Ullane alia Dei sedes est, quam Universum, & Mens Sapientis? *Grotius.*

579. *Superos quid quærimus, &c.*] Si quicquid videmus Deus est: si omnia quæ sub cælo sunt, opificis præsentiam & magnitudinem testantur, quorsum consuluerimus Ammonem. *Hortensius.*

584. *Hoc satis est, &c.*] Nascentibus semel dictasse, vs. 575. modo.

585. *Servataque fide, &c.*] Salva oraculi fide; non diminuta aut derogata Jovis ibi culti fide.

586. *Populis Ammona relinquens.*] Orientalibus, ut supra vs. 544. ipse non exploravit.

587. *Præcedit anheli.*] Supra versu 304.

588. *Tolerare labores.*] Mss. *Vapores.* Grotius.

589. *Nulla vehitur.*] Non lectica, non curru.

591. *Cum tandem fonte reperto.*] Quo loco repererit fontem, incertum. Captat Poëta occasionem ad divagandum in descriptionem serpentum, quorum Africa ferax est. *Hortens.*

 595. *Quic-*

Inspicitur Virtus, quicquid laudamus in ullo
Majorum, fortuna fuit. quis Marte secundo,
Quis tantum meruit populorum sanguine nomen?
Hunc ego per Syrtes, Libyaque extrema triumphum
Ducere maluerim, quàm ter Capitolia curru
Scandere Pompeji, quàm frangere colla Jugurthæ.
Ecce parens verus patriæ, dignissimus aris
Roma tuis; per quem nunquam jurare pudebit,
Et quem, si steteris unquam cervice soluta,
Tunc olim factura Deum. Jam spissior ignis,
Et plaga, quam nullam Superi mortalibus ultra
A medio fecêre die, calcatur, & unda
Rarior: inventus mediis fons unus arenis
Largus aquæ: sed quem serpentum turba tenebat
Vix capiente loco. stabant in margine siccæ
Aspides, in mediis sitiebant Dipsades undis.
Ductor, ut aspexit perituros fonte relicto,

Allo-

595. *Quicquid laudamus, &c.*] Majores fortuna superarunt Catonem, illos Cato vera virtute.

596. *Quis Marte secundo, &c.*] Quis victoria & hostium cæde tantam gloriam est assecutus, quantam Cato continentia & tolerantia?

598. *Hunc ego per Syrtes.*] Malim ego, inquit poëta, hanc Catonis per Syrtes fugam, quam Pompeji tres triumphos. lib. 7. ỷs. 685. aut Marii de Jugurtha triumphum.

601. *Ecce parens, &c.*] Exclamatio in laudem Catonis egregia; cum propter eximias animi dotes; tum propter non solum laborem fortitudinemque innatam, sed patriæ amorem; ad quam asserendam, has difficultates subierit. Estque gravis aversio ad Romam. *Hortensius.*

602. *Per quem nunquam, &c.*] Tanquam numen. *Jurandasque tuum per nomen ponimus aras.* Horat. 1. epist. lib. 2.

603. *Et quem, &c.*] Et quem, si unquam excusso domino dabitur tibi sui juris esse, in Deorum numerum referes.

604. *Spissior ignis.*] Calor & æstus violentior.

605. *Quam nullam, &c.*] Ultra quam, nullam posuere Dii habitabilem. *Ita creditum antiquitus.*

610. *Siccæ Aspides, &c.*] Adeo diversa species aspis & dipsas; ut hæc aquatilis sit, illa terrestris. Tres aspidum species facit Galenus: *χερσαίας, χελιδονίας* & *πτυάδας.* Χερσαῖαι dictæ, quæ in mediterraneis degebant; quum chelidoniæ circà ripas fluminum colerent, & præcipuè Nili. *Aspides.*] Serpentum genus, quo icti torpore & somno extinguuntur. *Dipsades undis.*] Dipsas, serpens quemcunque morsu læserit, siti enecat. ἀπὸ τῦ διψάω. hinc Situla dicta.

611. *Perituros fonte relicto.*] Siti, nisi ex illo fonte biberent.

612. *Vana*

Alloquitur: Vana ſpecie conterrite leti
Ne dubita miles tutos haurire liquores:
Noxia ſerpentum eſt admiſto ſanguine peſtis:
Morſu virus habent, & fatum dente minantur:
Pocula morte carent. dixit; dubiumque venenum
Hauſit: & in tota Libyæ fons unus arena
Ille fuit, de quo primus ſibi poſceret undam.
Cur Libycus tantis exundet peſtibus aër
Fertilis in mortes, aut quid ſecreta nocenti
Miſcuerit Natura ſolo, non cura, laborque
Noſter ſcire valet: niſi quòd vulgata per orbem
Fabula pro vera decepit ſecula cauſa.
Finibus extremis Libyes, ubi fervida tellus
Accipit Oceanum demiſſo ſole calentem,
Squalebant latè Phorcynidos arva Meduſæ,
Non nemorum protecta coma, non mollia ſulco,
Sed dominæ vultu conſpectis aſpera ſaxis.
Hoc primùm natura nocens in corpore ſævas
Eduxit peſtes: illis è faucibus angues
Stridula fuderunt vibratis ſibila linguis,
Femineæ qui more comæ per terga ſoluti,
Ipſa flagellabant gaudentis colla Meduſæ.

Sur-

612. *Vana ſpecie, &c.*] Cum non ſit timendum ab aquis, quas non inficiunt veneno, ſed à morſu ſolo, quo virus ſuum noſtro ſanguini admiſcent.

616. *Dubiumque venenum, &c.*] Aquam; quam reliqui tanquam venenatam horruerant.

619. *Cur Libycus, &c.*] Cur Libya ſerpentibus abundet, non ita in promptu cauſa eſt, niſi forte adhibenda ſit fides fabulæ referenti, quod cum Perſeus referens Meduſæ caput *ſtridentibus alis, Ipſe ſuper Libycas victor penderet arenas, Gorgonei capitis guttæ cecidere cruentæ: Quas humus exceptas varios animavit in angues. Unde frequens illa eſt, infeſtaque terra colubris.* Ovid. Metam. 4. Sed Nicander Titanum ſanguini id tribuit.

623. *Fabula, &c.*] Diod. Sic. lib. 3.

625. *Demiſſo ſole cadentem.*] Occiduo, prono.

626. *Phorcynidos arva Meduſæ.*] Filiæ Phorci ceu Phorcynos & Cetus. Heſiod. Theogon.

628. *Dominæ vultu, &c.*] Meduſæ, quæ viſa omnia vertebat in ſaxa.

629. *Hoc primum, &c.*] In Meduſa. namque Minerva crines ejus in angues convertit, quod in ſuo templo fuerat à Neptuno ſtuprata.

630. *Peſtes.*] Angues, colubros.

633. *Gaudentis colla.*] His anguibus, *vel,*

Surgunt adversa subrectæ fronte colubræ,
Vipereumque fluit depexo crine venenum.
Hoc habet infelix, cunctis impunè, Medusa,
Quod spectare licet. nam rictus, oraque monstri
Quis timuit? quem, qui recto se lumine vidit,
Passa Medusa mori est? rapuit dubitantia fata,
Prævenitque metus: anima periêre retenta
Membra, nec emissæ riguêre sub ossibus umbræ.
Eumenidum crines solos movêre furores:
Cerberus Orpheo lenivit sibila cantu:
Amphitryoniades vidit, cùm vinceret, Hydram:
Hoc monstrum timuit genitor, numenque secundum
Phorcus aquis, Cetosque parens, ipsæque sorores
Gorgones: hoc potuit cælo pelagoque minari
Torporem insolitum, mundoque obducere terram.
E cælo volucres subito cum pondere lapsæ:
In scopulis hæsêre feræ: vicina colentes
Æthiopum totæ riguerunt marmore gentes.

Nul-

vel, colla sua ab his flagellari gaudentis.

636. *Hoc habet infelix.*] Hanc solum Medusæ partem, crines scil. habet Medusa, quæ impune spectatur. Nam vultum ejus nemo impune aspexerit.

639. *Mori est?*] Sensu mortis affici. *Dubitantia fata.*] Dubitationem & moram mortis. ut lib. 3. ℣. 645.

641. *Sub ossibus umbra.*] Animæ retentæ & manentes in saxis.

642. *Eumenidum crines, &c.*] Collatione hujus cum aliis monstris, amplificat. Furiæ anguicomæ conspectu tantum inducunt furorem, l. 7. ℣. 178.

643. *Cerberus Orpheo, &c.*] Orphei *carminibus stupens Demittit atras bellua centiceps auras.* Horat. ode 13. lib. 2.

644. *Amphitryoniades vidit.*] Hercules impune vidit Hydram, quam contudit.

645. *Genitor.*] Suus. *Numenque secundum.*] Deus marinus. Neptuni F. & illi proximus. pater Gorgonum ex Cetonympha, ceu, ut alii volunt, monstro marino.

646. *Cætosque parens.*] Lege *Cetoque* cum Mss. Apollonius bibliothecæ l. 1. Φόρκυ δὲ καὶ Κήτους Φορκυάδες γοργόνες: unde & hoc apparet, quod præcedit *genitor & numen secundum aquis*, de eodem Phorco dici. *Grot. Sorores Gorgones.*] Sthenio & Euriale sorores Medusæ, quæ Gorgonum sola mortalis erat.

647. *Hoc potuit.*] Hoc monstrum, id est, Medusa. *Cælo pelagoque.*] Metonymia. *Minari.*] In saxa vertere, petrifacere, ut loquuntur Philosophorum filii.

648. *Torporem insolitum.*] Hoc est, in saxa vertere.

649. *Cum pondere.*] Quia saxeæ.

650. *Hæsere feræ.*] Saxeæ scil. factæ.

651. *Riguerunt marmore gentes.*] Obduruerunt in saxum.

652. *Visu*

Nullum animal visus patiens, ipsique retrorsum
Effusi faciem vitabant Gorgonis angues.
Illa sub Hesperiis stantem Titana columnis
In cautes Atlanta dedit: cœloque timente
Olim Phlegræo stantes serpente gigantes,
Erexit montes, bellumque immane Deorum
Pallados è medio confecit pectore Gorgon.
Quò postquam partu Danaës, & divite nimbo
Ortum Parrhasiæ vexerunt Persea pennæ
Arcados auctoris citharæ, liquidaque palæstra,
Et subitus præpes Cyllenida sustulit Harpen,
Harpen alterius monstri jam cæde rubentem,
A Jove dilectæ fuso custode juvencæ:

Auxi-

652. *Visus patiens.*] Potest impune videre.

653. *Angues.*] Anguineæ comæ.

654. *Illa sub Hesperiis, &c.*] Illius caput gestans Perseus, Atlanta regem Mauritaniæ ad Occidentem prope Herculis columnas Calpen & Abylam de gente Titanum, fuit enim Japeti filius, in saxum vertit. Ovid. Metam. 4.

655. *Cœloque timente, &c.*] Quo tempore, in Phlegræis campis, l. 7. ℣. 145. Gigantum *quisque parabat Injicere anguipedum captivo brachia cœlo Centum*, quæ turba magnum terrorem intulerat Jovis, Medusæ caput à Pallade in pectore gestum Gigantes in saxa mutavit, atque ita auxit montes, quos illi alios aliis superstruxerant. *Timente Olim.*] Non est hic ponendum comma: cohærent enim cum sequentibus. Quo tempore cœlum gigantes timuit, auxit ipsa montes, mutatis in saxa gigantibus. *Grotius.*

656. *Phlegræo.*] Phlegræi campi duo fuerunt; alter in Græcia, à Phlegra valle Thessaliæ, in qua gigantes cum Cælestibus pugnarunt, à φλέγω, *uro.* ubi enim hoc bellum exarsit; Terra belli concitatrix fuit. Alter in Italia, haud procul à Cumis, ubi gigantes Herculem vicisse feruntur. *Hortens.*

659. *Quo postquam.*] Ad Gorgadas scil. insulas maris Atlantici, Gorgonum domos. *Partu Danaës.*] Perseo F. Danaës è Jove in aureum imbrem converso, per impluvium decidenti in sinum virginis atque illi fucum facienti. Ter. Eun.

660. *Parrhasiæ vexerunt Persea pennæ.*] Talaria Mercurii, qui Arcas perhibetur. Parrhasium autem Arcadiæ opp. est.

661. *Arcados auctoris.*] Periphrasis Mercurii. *Arcados auctoris, &c.*] Sic Horat. lib. 1. ode 10. *curvæ citharæ parentem* canit. *Qui feros cultus hominum recentum Voce formavit cautus & decoræ More palæstræ.* vel ut D. Heinsius legit, *humore palæstræ*, id est, oleo, ceromate, ut noster *liquidæ*, id est, unctæ.

662. *Subitus præpes.*] Perseus subito volucer. *Cyllenida sustulit Harpen.*] Falcatum Mercurii gladium. Ovid. 5. Metam. *Cyllenide confodit harpe.*

663. *Alterius monstri, &c.*] Argi centoculi, cujus custodiæ Juno Io in juvencam mutatam tradiderat. Ovid. Metam. 1.

664. *Dilectæ juvencæ.*] Iûs, mutatæ in

Auxilium volucri Pallas tulit innuba fratri,
Pacta caput monstri: terraque in fine Libyssa
Persea Phœbeos converti jussit ad ortus,
Gorgonis averso sulcantem regna volatu:
Et clypeum læva fulvo dedit ære nitentem,
In quo saxificam jussit spectare Medusam,
Quam sopor æternam tracturus morte quietem
Obruit haud totam. vigilat pars magna comarum,
Defenduntque caput protenti crinibus hydri:
Pars jacet in medios vultus, oculique tenebras.
Ipsa regit trepidum Pallas, dextraque tremente
Perseos aversi Cyllenida dirigit Harpen,
Lata colubriferi rumpens confinia colli.
Quos habuit vultus lunati vulnere ferri
Cæsa caput Gorgon! quanto spirasse veneno
Ora rear! quantumque oculos effundere mortis!
Nec Pallas spectare potest: vultusque gelassent
Perseos adversi, si non Tritonia densos
Sparsisset crines, texissetque ora colubris.
Aliger in cœlum sic rapta Gorgone fugit.

Ille

in juvencam, quam Jupiter amabat. *Hortens.*

665. *Innuba.*] Virgo, casta. *Fratri.*] Perseo Jovis F.

666. *Pacta caput monstri.*] Clypeum æneum specularem concessit Perseo, & pugnæ rationem docuit, ea conditione ut Medusæ caput ad ipsam perferret. *Terraq; in fine Libyssæ.*] In ultima Africa. supra ℣. 659.

668. *Averso sulcantem, &c.*] Aversa facie ne Medusam contueretur pervolantem Gorgadas ins.

669. *Et clypeum lævæ, &c.*] Ovid. 4. Metam. Perseus refert. *Si tamen horrendæ, clypei, quam læva gerebat, Ære repercusso formam aspexisse Medusæ. Dumque gravis somnus colubros ipsamque tenebat, Eripuisse caput collo.*

671. *Æternam tracturus, &c.*] Lethalem illi somnum illaturus.

672. *Comarum.*] Colubrorum, quos pro crinibus habuit.

674. *Oculique tenebras.*] Somno solutum oculum.

676. *Dirigit Harpen.*] Pallas regit ensem falcatum, ne ictus aberret. *Hortensius.*

678. *Lunati vulnere ferri.*] Ita Ms. Harpes descriptio quæ falcata. *Grotius.* *Lunati vulnere.*] Harpes, falcati ensis.

681. *Gelassent, &c.*] Gelu obriguissent in saxum.

682. *Adversi.*] Alii, *aversi.* Emphatice.

683. *Ora colubris.*] Medusæ.

684. *Aliger in cælum.*] Reddita per digressionem fabula Medusæ, inde & Per-

Ille quidem pensabat iter, propiusque secabat
Æthera, si medias Europæ scinderet urbes;
Pallas frugiferas jussit non lædere terras,
Et parci populis. Quis enim non præpete tanto
Æthera respiceret? Zephyro convertitur ales,
Itque super Libyen, quæ, nullo consita cultu,
Sideribus, Phœboque vacat: premit orbita solis,
Exuritque solum: nec terra celsior ulla
Nox cadit in cœlum, lunæque meatibus obstat,
Si flexus oblita vagi per recta cucurrit
Signa, nec in Borean, aut in Noton effugit umbram.
Illa tamen sterilis tellus, fecundaque nulli
Arva bono, virus stillantis tabe Medusæ
Concipiunt, dirosque fero de sanguine rores,
Quos calor adjuvit, putrique incoxit arenæ.

Hîc,

Persei; aufert hunc in aërem; & dicit quam orbis partem petiverit; non Europam, sed Libyam; in quam cum guttæ sanguinis è capite Medusæ defluerent; factum cur ea orbis pars tot serpentum generibus scateat. *Hortensius.* *Aliger.*] Perseus alatus. *Gorgone fugit.*] Medusæ capite.

685. *Ille quidem pensabat iter.*] Perseus sibi videbatur mage compendiosum initurus iter, si Europam transvolaret. lib. 8. vs. 249. Sed vetuit Pallas.

686. *Scinderet urbes.*] Ita Ms. hoc est, transvolaret. *Grotius.*

687. *Lædere terras.*] Sanguineis guttis in serpentes conversis. supra vs. 619.

688. *Parci populis.*] Ne Medusæ caput à Perseo alite gestum suspicientes in saxa mutarentur. *Præpete tanto.*] Tanta ave. *Hortens.*

689. *Zephyro convertitur ales.*] Zephyri secundi flatu avertitur in Libyæ deserta, Soli Zodiacum peragranti subjectæ, atque æstui expositæ.

691. *Sideribus, Phœboque vacat.*] Exposita est æstui Solis & siderum. *Sulpit.* *Orbita solis.*] Vestigium. iter sub Zodiaco ab utroque Tropico obliquans Æquatorem.

692. *Nec terra celsior ulla, &c.*] Atque Africa sub Æquatore altior est omni alia terra, inquit poëta, unde umbra terræ interpositæ Soli & Lunæ altius extenditur & pleniorem efficit Lunæ Eclipsin. Pulchra ac plausibilis plenæ Eclipseos phantasia: non tamen utique vera, cum non tumor orbis terrarum, qui ex omni parte æqualis est, sed trium corporum, Solis, terræ, Lunæ concentricitas Eclipsin reddat.

694. *Si flexus oblita, &c.*] Ubi Luna, quæ ad 5. gradus ab Ecliptica utrinque deflectit quandoque, jam non ita deviat, sed intra gradum unum & quinque minuta ab Ecliptica in latitudinem ad Austrum vel Boream, signis subjecta, & Soli, qui Eclipticam usque tenet, opposita. *Per recta cucurrit.*] Ad differentiam signorum obliquorum. Sunt autem signa recta: Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius, Sagittarius.

698. *Rores.*] Guttas, supra vs. 619.

700. *Quæ*

Hic, quæ prima caput movit de pulvere tabes,
Aspida somniferam tumida cervice levavit.
Plenior huic sanguis, & crassi gutta veneni
Decidit: in nulla plus est serpente coactum.
Ipsa caloris egens gelidum non transit in orbem
Sponte sua, Niloque tenus metitur arenas.
Sed quis erit nobis lucri pudor? inde petuntur
Huc Libycæ mortes, & fecimus aspida mercem.
At non stare suum miseris passura cruorem,
Squamiferos ingens Hæmorrhois explicat orbes:
Natus & ambiguæ coleret qui Syrtidos arva
Chersydros, tractique via fumante Chelydri:
Et semper recto lapsurus limite Cenchris:
Pluribus ille notis variatam pingitur alvum,

Quàm

700. *Quæ prima, &c.*] Quæ ex pulvere animato & sanguine Medusæ primum nata est.

701. *Somniferam.*] Quod ictis, somnum letiferum inducat. Et qui ab ea percussus sit, Ælianus negat, ultrà quatuor horas eum vivere posse. Huic infestus hostis est Ichneumon. *Hort.* *Somniferam.*] Plures, inquit Solinus capite 40. diversæque sunt aspidum species, verum dispares effectus ad nocendum. Dipsas siti interficit. Hypnale somno necat, teste etiam Cleopatra, emitur ad mortem. *Ὑπνηλὸν δ' ἐπὶ νῶκαρ ἄγει βιότοιο τελευτήν.* Nicand. Ther. *Tumida cervice levavit.*] Colla aspidum intumescere nullo ictus remedio, &c. Plin. lib. 8. cap. 23.

703. *Plus est.*] Veneni.

704. *Gelidum non transit, &c.*] Non transit in gelidas orbis partes, nisi capta & asportata venalis. *Emitur ad mortem aspis*, inquit Solin. cap. 40.

707. *Et fecimus aspida mercem.*] Quia ex Libya petita, in Europa pretio venditur.

708. *At non stare, &c.*] Hæmorrhois morsu sanguinem elicit, &c. Sol. ibid. *Αἷμα δ' ἐκ ῥινῶν τε καὶ αὐχένος ἠδὲ καὶ ὤτων*, &c. Nicand. Theriac.

709. *Hæmorrhois.*] Pestiferum serpentis genus, hujus morsu, corpus sanguine exhauritur: ex *αἷμα* & *ῥέω*, *fluo.* Est & morbi species, ut Medicorum filii testantur. *Orbes.*] Gyros & sinuosa volumina. *Hortens.*

710. *Natus & ambiguæ, &c.*] Terra & aqua degens, amphibium serpentis genus. unde & nomen ex *χέρσος ὕδωρ, ἀλλ' ὅταν ὕδωρ Σείριος ἀζήνῃσι*, &c. Nicand. Ther.

711. *Fumante.*] Graveolente, à tractu serpentis. *Chelydri.*] Δρυΐνας Nicandro, cujus interpretem vide. *ἔστι δ' ὄφις, ὃς ἐν ἀεννάῳ λίμνῃ. διαλείζει*, &c.

712. *Et semper recto, &c.*] Non in spiras sinuosus: *Ἰθεῖαν δ' ὠκιστος ἐπιδρομάδην σῖτον ἕρπει.* Nicand.

713. *Pluribus ille notis, &c.*] Serpens, milii instar maculis distinctus, magis variegatus, inquit poëta, quam marmor in Bœotia effossum, quod

Ophi-

Quàm parvis tinctus maculis Thebanus Ophites:
Concolor exustis, atque indiscretus arenis
Ammodytes: spinaque vagi torquente Cerastæ:
Et Scytale sparsis etiam nunc sola pruinis
Exuvias positura suas: & torrida Dipsas:
Et gravis in geminum surgens caput Amphisbæna:
Et Natrix violator aquæ, Jaculique volucres,
Et contentus iter cauda sulcare Pareas:
Oraque distendens avidus spumantia Prester:
Ossaque dissolvens cum corpore tabificus Seps.
Sibilaque effundens cunctas terrentia pestes,
Ante venena nocens, latè sibi submovet omne
Vulgus, & in vacua regnat Basiliscus arena.

Vos

Ophites dicitur quia maculis instat serpentum distinguitur.

716. *Atque Ammodytes, &c.*] Serpentis genus, arenæ concolor. ex ἄμμος & ὄδος, vel δύμι. *Torquente.*] Flexuosa & vacillanti instar naviculæ. sic enim Nicander: Αὐτὰρ ὅγε σκαιὸς μεσσόθεν ἐμπαλίνδην ὀλκῷ, &c. *Cerastæ.*] Ἀπὸ τῆ κέρατος. Cerastæ enim præferunt quadrigemina cornicula (Nicandro bina tantum) quorum ostentatione, veluti esca illice, solicitatas ad se aves perimunt. Sol. cap. 40. Plin. l. 8. cap. 23.

717. *Scytale sparsis.*] Scytale tanta præfulget tergi varietate, ut &c. In hoc tamen squamniarum nitore hyemales exuvias prima ponit. Solin. c. 40. & Nicander in Ther. *Etiam nunc sola.*] Aliæ enim serpentes vete tandem exuunt se.

718. *Torrida Dipsas.*] Sitim morsu inducens. sup. ℣s. 610. & mox ℣s. 638. Luc. dialog. περὶ διψάδων.

719. *Gravis in geminum, &c.*] Amphisbœna consurgit in caput geminum, quorum alterum in loco suo est, alterum in ea parte qua cauda, &c. Solin. c. 40. Plin. lib. 8. c. 23. & Nicander. ἀμφίσβαινα. ex ἀμφὶ & βαίνω, quod utraque ex parte ingrediatur, nomen habet Amphisbœna.

720. *Natrix violator aquæ.*] Ὕδρος, serpens aquaticus. *Jaculique volucres.*] Nicandro ἀκοντίας ἠδὲ μόλουροι. Jaculi serpentes subeunt arbores, è quibus se vibrant & quasi missili evolant tormento. Solin. & Plin. locis citatis & infra ℣s. 822.

721. *Contentus iter, &c.*] Pareas, serpens pedibus duobus, quos prope caudam habet, innitens. Suidas. *Pareas.*] Variant valde in hoc nomine Mss. Sed vera hæc est lectio. Παρείας Aristophani, Hyperidæ & aliis. *Grot.*

722. *Oraque distendens, &c.*] Infra, ℣s. 791. *Prester.*] Ἀπὸ τῆ πρήθω.

723. *Ossaque dissolvens, &c.*] Infra, ℣s. 776. & allusum ad etymon, παρὰ τὸ σήπειν.

724. *Sibilaque effundens, &c.*] Sibilo omnes (inquit Plin. lib. 8. cap. 21.) fugat serpentes, &c. alios olfactu necat. Idem cap. 4. lib. 29. & Solinus cap. 40. & Nicander in Theriacis, Οὐκ ἄρα δὴ κείνε ἀπειρογχθεῖα κνώδαλα γαίης Ἰυγὴν μίμνουσιν, &c. Sibilo, halitu, & aspectu necat.

726. *Basiliscus arena.*] Ἑρπηστῶν βασιλῆος.

Vos quoque, qui cunctis innoxia numina terris
Serpitis, aurato nitidi fulgore Dracones,
Pestiferos ardens facit Africa, ducitis altum
Aëra cùm pennis, armentaque tota secuti
Rumpitis ingentes amplexi verbere tauros.
Nec tutus spatio est Elephas: datis omnia leto:
Nec vobis opus est ad noxia fata veneno.
Has inter pestes duro Cato milite siccum
Emetitur iter: tot tristia fata suorum,
Insolitasque videns parvo cum vulnere mortes.
Signiferum juvenem Tyrrheni sanguinis Aulum
Torta caput retrò Dipsas calcata momordit.
Vix dolor, aut sensus dentis fuit: ipsaque leti
Frons caret invidia: nec quicquam plaga minatur.
Ecce subit virus tacitum, carpitque medullas
Ignis edax, calidaque incendit viscera tabe.

Ebi-

σπλδὖς. Nicand. candida in capite macula quasi quodam diademate insignirus. Plin. lib. 8. cap. 21. Solin. cap. 43. & Avicenna.

727. *Vos quoque, &c.*] Serpentes alati, sacri habiti, ut quorum formam Dii assumpsisse credantur, alibi innoxii, in Africa pestiferi. Plin. cap. 4. lib. 29. *Innoxia numina, &c.*] Ἀγαθοὶ δαίμονες, quos Latini *genios* vocant. Solinus enim tradit, ora draconibus adeo parva, ut mordere non possint. prætereà innoxius eorum morsus, quod veneno careant. ideo veteribus in delitiis & oblectamentis, eosque *agathodæmones* vocabant. *Salmas.*

730. *Armentaque, &c.*] Volatu insequimini armenta. Strab. lib. ult. Nican. Ther.

731. *Verbere tauros.*] Spiris & cauda.

732. *Nec tutus spatio est Elephas.*] Spatium elephantis dixit de magnitudine ac mole illius belluæ. ut Juvenal. *Spatium admirabile rhombi.* Salmas. *Elephas.*] Elephantis quia frigidissimus inest sanguis, à Draconibus expetitur. de modo insidiarum & certaminis vide Solinum cap. 38. & 43. Plinius lib. 8. cap. 11. & 12. Philostrat. lib. 3. vit. Apollonii.

733. *Nec vobis opus, &c.*] Draco non habet venena. Plin. cap. 4. lib. 29. vim habet majorem in cauda quam in dentibus.

734. *Has inter pestes.*] In ea expeditione septem diebus continuabat iter Cato, ut scribit Plutarchus. Præibat omnes pedes, neque equo, neque ullo jumento usus fuit: Sedendo cœnam capiebat, &c. *Hortens.*

737. *Signiferum juvenem, &c.*] Poëta dilatat vires horum serpentum, in militibus Catonis ictis.

740. *Frons caret invidia.*] Vulneris species, vel os, &, ut vocant, orificium erat pusillum & contemnendum. ut modo ꝟs. 736.

745. Ebi-

Ebibit humorem circum vitalia fusum
Pestis, & in sicco linguam torrere palato
Cœpit. defessos iret qui sudor in artus
Non fuit, atque oculos lacrymarum vena refugit.
Non decus imperii, non mœsti jura Catonis
Ardentem tenuêre virum, quin spargere signa
Auderet, totisque furens exquireret agris,
Quas poscebat aquas sitiens in corde venenum.
Ille vel in Tanain missus, Rhodanumque, Padumque
Arderet, Nilumque bibens per rura vagantem.
Accessit morti Libye, fatique minorem
Famam Dipsas habet terris adjuta perustis.
Scrutatur venas penitus squalentis arenæ:
Nunc redit ad Syrtes, & fluctus accipit ore:
Æquoreusque placet, sed non & sufficit, humor.
Nec sentit fatique genus, mortemque veneni:
Sed putat esse sitim: ferroque aperire tumentes
Sustinuit venas, atque os implere cruore.
Jussit signa rapi properè Cato: discere nulli
Permissum est hoc posse sitim. sed tristior illa

Mors

743. *Ebibit humorem, &c.*] Vitalem absumit humorem & sitim lethalem inducit. Δήγματι δ' ἐμφλέγεται κραδίη, &c.

746. *Non fuit.*] Inaruerat.

747. *Non decus imperii, &c.*] Non Aquila quam gerebat, non autoritas Catonis continuit in officio Aulum siti flagrantem.

748. *Quin spargere signa.*] Mss. *ne spargere signa Auderet.* Grotius. *Spargere.*] Projicere.

751. *Ille vel in Tanaim.*] Amplificatio morbi.

753. *Accessit morti Libye, &c.*] Sitis pestem auxit, æstus regionis torridæ, qui Dipsadis vires adjuvit.

755. *Scrutatur.*] Aulus.

756. *Fluctus, &c.*] Salsos, marinos.

759. *Tumentes, &c.*] Sanguine fervido, vel ingurgitatione aquæ marinæ. Dipsadis morsus comites (inquit Dioscorides lib. 8.) sunt tumor quidam solutus, sitis contenta vehementer, nunquam explebilis, &c. Δαχθεὶς ἀμέστῳ δίψει πότον εἰσόκε νηδὺς ὀμφαλὸν ἐκρήξειε, χέῃ δ' ὑπερέχθεα φόρτον. Nicand.

760. *Os implere cruore.*] Sanguinem suum bibere.

761. *Signa rapi propere Cato.*] Quæ projecerat Aulus modo ℣s. 748. *Discere nulli, &c.*] Sic ut nos emendavimus habent Mss. *Grot.* *Discere nulli.*] Noluit quemquam hoc scire, ne sitim nimium timerent. *Idem.*

762. *Illa.*] Siti & morte Auli.

763. *Mors*

Mors erat ante oculos: miſerique in crure Sabelli
Seps ſtetit exiguus, quem fixo dente tenacem
Avulſitque manu, piloque affixit arenis.
Parva modo ſerpens; ſed qua non ulla cruentæ
Tantum mortis habet. nam plagæ proxima circum
Fugit rupta cutis, pallentiaque oſſa retexit.
Jamque ſinu laxo nudum eſt ſine corpore vulnus.
Membra natant ſanie: ſuræ fluxêre: ſine ullo
Tegmine poples erat: femorum quoque muſculus omnis
Liquitur, & nigra diſtillant inguina tabe
Diſsiluit ſtringens uterum membrana, fluuntque
Viſcera: nec, quantum toto de corpore debet,
Effluit in terras: ſævum ſed membra venenum
Decoquit: in minimum mors contrahit omnia virus.
Vincula nervorum, & laterum textura, cavumque
Pectus, & abſtruſum fibris vitalibus, omne
Quidquid homo eſt, aperit peſtis. natura profanâ
Morte patet: manant humeri, forteſque lacerti:
Colla, caputque fluunt. calido non ocyus Auſtro
Nix reſoluta cadet, nec ſolem cera ſequetur.

Parva

763. *Mors erat, &c.*] Militis Sabelli.

764. *Seps ſtetit, &c.*] Hujus morſum multò triſtiorem fuiſſe canit Poëta, quem dentibus inflixit Seps vulnificus, quem manu retractum pilo terræ affixit Sabellus miles, vide ✠ſ.723. *Hortenſ. Stetit.*] Inhæſit mordens. *Sulpit.*

766. *Parva modo ſerpens.*] Mole & magnitudine corporis non ita magna, ſed, &c. *Sed qua non, &c.*] Ictus Sepium ſtatim putredo ſequitur. Solin. cap. 40. σήψ δὲ καλεῖται, παρὰ τὸ σήπειν τοὺς πληγέντας. Scholiaſtes Nicandri.

767. *Plagæ, &c.*] Vulneri vicina.

768. *Retexit.*] Nudavit.

769. *Sinu laxo nudum eſt.*] Orificio vulneris dilatato. *Sine corpore vulnus.*] Carne. *Inque omni nuſquam corpore corpus erat.* Martial. epigr. 7. lib. Spect.

773. *Diſsiluit.*] Diſſoluta eſt cutis. *Sulpit. Stringens.*] Peritonæum.

774. *Nec quantum, &c.*] Nec quantum corruptum eſt excidit; ſed uritur & conſumitur antequam cadat. *Sulpitius.*

775. *Sævum ſed membra, &c.*] Corpus veneno abſumptum in minorem ſui modum redigitur.

777. *Vincula nervorum, &c.*] Nervi, coſtæ crateſque pectoris.

779. *Natura.*] Interior corporis pars.

780. *Manant.*] Diffluunt tabe.

782. *Nix reſoluta cadet.*] Melius quam *cadit*: ut cohæreat cum *ſequetur.* Grotius. *Nec ſolem cera ſequetur.*] Neque cera liqueſcet celerius.

785. *Hæc*

Parva loquor; corpus ſanie ſtillaſſe peruſtum:
Hoc & flamma poteſt. ſed quis rogus abſtulit oſſa?
Hæc quoque diſcedunt, putreſque ſecuta medullas
Nulla manere ſinunt rapidi veſtigia fati.
Cyniphias inter peſtes tibi palma nocendi eſt:
Eripiunt omnes animam, tu ſola cadaver.
Ecce ſubit facies leto diverſa fluenti.
Naſidium Marſi cultorem torridus agri
Percuſſit Preſter. illi rubor igneus ora
Succendit, tenditque cutem, pereunte figura,
Miſcens cuncta tumor toto jam corpore major:
Humanumque egreſſa modum ſuper omnia membra
Efflatur ſanies, latè tollente veneno,
Ipſe latet penitus congeſto corpore merſus:
Nec lorica tenet diſtenti corporis auctum.
Spumeus accenſo non ſic exundat aheno
Undarum cumulus: nec tantos carbaſa Coro
Curvavêre ſinus. tumidos jam non capit artus
Informis globus, & confuſo pondere truncus.
Intactum volucrum roſtris, epulaſque daturum
Haud impunè feris, non auſi tradere buſto,
Nondum ſtante modo, creſcens fugêre cadaver.

Sed

785. *Hæc quoque, &c.*] Sed hic oſſa quoque abſumuntur.

787. *Cyniphias, &c.*] Libycas ſerpentes, à Cinyphe Africæ Propriæ fluvio.

789. *Diverſa fluenti.*] Contraria. illa enim abſumpſerat; hæc tumefacit.

791. *Illi rubor, &c.*] Preſter quem percuſſerit, diſtenditur, enormique corpulentia necatur extuberans. Solinus cap. 40.

792. *Pereunte figura.*] Ut inflatum jam non cognoſcas eundem eſſe, latet quippe merſus conglobato corpore. ut ſeq.

796. *Ipſe latet.*] Ipſe Naſidius. *Hort.*

797. *Tenet.*] Coërcet. *Auctum.*] Incrementum tumefacti corporis. *Sulpitius.*

798. *Spumeus accenſo, &c.*] Non ſic intumeſcit bulliens aqua; non velorum ſinus vento turgidi.

801. *Truncus.*] Non enim apparebat caput.

802. *Intactum volucrum roſtris.*] Neque enim ſuſtinuerunt eum tangere, quo buſto & ſepulchro inferrent.

803. *Haud impunè feris.*] Epulas ſcil. venenatas, & feris quoque & alitibus exitioſas futuras.

804. *Nondum ſtante modo.*] Etiam poſt mortem intumeſcens cadaver.

Sed majora parant Libycæ spectacula pestes.
Impreßit dentes Hæmorrhois aspera Tullo
Magnanimo juveni, miratorique Catonis.
Utque solet pariter totis se effundere signis
Corycii pressura croci: sic omnia membra
Emisêre simul rutilum pro sanguine virus.
Sanguis erant lacrymæ: quæcunque foramina novit
Humor, ab his largus manat cruor: ora redundant,
Et patulæ nares: sudor rubet: omnia plenis
Membra fluunt venis: totum est pro vulnere corpus.
At tibi Leve miser fixus præcordia preßit
Niliaca serpente cruor: nulloque dolore
Testatus morsus subita caligine mortem
Accipis, & Stygias somno descendis ad umbras.
Non tam veloci corrumpunt pocula leto,

Sti-

805. *Pestes.*] Serpentes.

806. *Impreßit dentes Hæmorrhois.*] Hæmorrhois morsu sanguinem elicit, & dissolutis venarum commerciis, quicquid animæ est, evocat per cruorem. Solin. cap.40. & Nicand. in Ther.

807. *Miratorique Catonis.*] Imitatori, vel studioso.

808. *Utque solet, &c.*] Sic per totum ejus corpus cruor effluxit, ut solet in sparsionibus theatralibus, crocus vino aut aqua dilutus è syphonibus & tubis latentibus ejaculatus diffundi. vide Martial. epigr. 3. lib. Spect. & lib. 5. cap. 26. Apul. lib. 10. Milesf. Senec. proëm. lib. 10. controv. Lipsf. de Amphitheatro c.16. *Signis.*] E statuis quoque emittebatur imber hic odoratus, κρόκος ὁ ῥαινόμενος.

809. *Corycii pressura croci.*] Corycus mons Ciliciæ croco nobilis.

811. *Sanguis erant lacrymæ.*] Vide quæ ad ✠f. 638. lib. 3.

813. *Omnia plenis.*] Supra ✠f. 709.

815. *At tibi Leve miser.*] *Vele* habent Mss. Avertit narrationem ad alium militem, Levum nomine, quem serpente ictum canit. *Hortensf.*

816. *Niliaca serpente cruor, &c.*] *Niliaca serpens*, id est, Ægyptia, propriè Aspis. [illegible] in sacris Isidis cum tumido collo, caput arduum attollens circumferebatur. Sic Lucanus: *Aspida somniferam tumida cervice levavit.* Græcè ὑπνάλη ἀσπὶς, aspis somniculosa, quod nullo sensu doloris, quasi somno solutos extinguat, quos pupugit. *Salmasf.* vel *Niliaca* propter Cleopatram quæ aspide admota sibi necem conscivisse creditur. vel quod Ægypti reges solebant diademata figuris aspidum discriminata gestare. vel quod limo gaudeat. sic enim Nicander: μελαινομένη ὑπὸ βώλῳ, Αἰθιόπων. οἷόν τε πολύσπορος εἰς ἅλα Νεῖλος Πλησάμενος καλίχευεν ἄσιν. *Nulloque dolore, &c.*] Καμμύσει δ' ἄτερ ὄλλυται ἀνήρ. Ὕπνηλον, &c. ut supra, ad ✠f. 701.

819. *Non tam veloci, &c.*] Non tam præsentem inferunt mortem venena quæ fatilegi Sabæi decerpunt ex arbore

xefe-

Stipite quæ diro virgas mentita Sabinas
Toxica fatilegi carpunt matura Sabæi.
Ecce procul sævus sterilis se robore trunci
Torsit, & immisit (Jaculum vocat Africa) serpens:
Perque caput Pauli transactaque tempora fugit.
Nil ibi virus agit: rapuit cum vulnere fatum.
Deprensum est, quæ funda rotat, quàm lenta volaret,
Quàm segnis Scythicæ strideret arundinis aër.
Quid prodest miseri Basiliscus cuspide Murri
Transactus? velox currit per tela venenum,
Invaditque manum: quam protinus ille retecto
Ense ferit, totoque simul demittit ab armo:
Exemplarque sui spectans miserabile leti
Stat tutus pereunte manu. quis fata putaret
Scorpion, aut vires maturæ mortis habere?
Ille minax nodis, & recto verbere sævus,
Teste tulit cœlo victi decus Orionis.
Quis calcare tuas metuat Solpuga latebras?

Et

referente betullam, è qua Romani magistratus, Sabinis autoribus, virgas gestabant. prius legebatur, *virgas mentita Sabæas*, id est, thureas virgas unde colligitur thus.

820. *Virgas Sabinas.*] Ante *Sabæas* ineptè: cum versu altero sequatur vox, *Sabæi*. Nec verum est turis arbori taxum similem, unde toxica; imò abieti potius aut piceæ. At virgæ Sabinæ essent eæ, quas Sabinis auctoribus Romani magistratus usurpavere. At has fermè ex betulla fuisse, ait Plin. *Grot.*

822. *Ecce procul sævus.*] Aliud exemplum Jaculi serpentis, qui sagittæ in modum per tempora Pauli militis se transmisit. *Hortens.* *Procul sævus, &c.*] Supra vs. 720. & lib. 6. vs. 677.

825. *Nil ibi virus agit.*] Neque enim tam veneno, quam ipso vulnere læsit.

826. *Deprensum est, &c.*] Deprensum est, glandem è funda, sagittam è Parthi arcu lentam & segnem esse, si Jaculo serpenti comparentur.

828. *Quid prodest miseri.*] Si etiam post mortem venenum ejus diffunditur, *Basiliscus.*] Quod de torpedine fertur.

830. *Quam.*] Manum tactam veneno basilisci, ne totum corpus eo corrumperetur, præputavit. *Hortens.*

833. *Quis fata putaret.*] Quis crederet Scorpium tantas habere vires accelerandæ mortis. *Hortens.*

835. *Recto.*] Ictu caudæ recto.

836. *Teste tulit cœlo, &c.*] Habet cœlum, in quo recepti sidus ejus fulget, clarum testem virium suarum in Orione interficiendo.

837. *Quique tuas calcare timent Salpuga latebras.*] Ita meliores libri, nec rescribendum *solpuga*. Isidorus & ipse Hispanus: *salpuga serpens est quæ non videtur.* verum hujus animalculi nomen, *solipuga*, ὀλοκεντὶς, quod depravatum

 esse-

Et tibi dant Stygiæ jus in sua fila sorores.
Sic nec clara dies, nec nox dabat atra quietem,
Suspecta est miseris in qua tellure jacebant.
Nam neque congestæ struxêre cubilia frondes,
Nec culmis crevêre tori: sed corpora fatis
Expositi volvuntur humo, calidoque vapore
Alliciunt gelidas nocturno frigore pestes:
Innocuosque diu rictus torpente veneno
Inter membra fovent: nec, quæ mensura viarum,
Quisve modus nôrunt, cœlo duce: sæpe querentes,
Reddite Dii, clamant, miseris, quæ fugimus, arma:
Reddite Thessaliam. patimur cur segnia fata
In gladios jurata manus? pro Cæsare pugnant
Dipsades, & peragunt civilia bella Cerastæ.
Ire libet quâ Zona rubens atque axis inustus

Solis

efferunt, qui *salpugas*, & qui *solifugas* scribunt. Nam *solipuga* minutulum illud animal dicitur, quod tam acriter pungat, ut totum videatur esse punctura. *Salmasius*. Plin. Exercit. pag. 100. *Quis calcare tuas, &c.*] Nec minus clara exitii documenta (inquit Plinius lib. 8. cap. 29.) sunt etiam ex contemnendis animalibus, &c. mox citra Cynomolgos Æthiopas late deserta regio est, è Scorpionibus & Solpugis gente sublatâ.

839. *Sic.*] Hoc periculo & malo. *Sulpit.*

840. *Suspecta.*] Scil. tellus. *Suspecta est miseris.*] Ms. T. rectius connectit cum superioribus:

Suspectâ miseris in qua tellure jacebant.

Ut sit trajectio Lucano frequens: *suspectâ miseris ipsâ terrâ, in qua cubabant.* Grotius.

842. *Nec culmis crevere tori.*] Neque enim in regione deserta suppetebant frondes aut culmi ad toros extruendos.

844. *Gelidas nocturno, &c.*] Serpentes Innocuas propter frigus nocturnum.

845. *Innocuos rictus.*] Ora serpentium innoxia dum frigerent; sed ubi concaluerant, mordebant.

846. *Fovent.*] Dormientes inscii. *Sulpit. Quæ mensura viarum.*] Amplificatio malorum. Quum ita passim aliis super alia incommodis jactarentur, illud mali accedebat, ut nescirent itineris finem. *Hortens.*

847. *Cœlo duce.*] Stellis observatis, ut supra vs. 493.

849. *Segnia fata.*] Segnibus & ignavis congrua. mortem ignavam.

850 *In gladios jurata manus?*] Milites astricti belli sacramento & pugnæ devoti.

851. *Dipsades, &c.*] Supra vs. 738. & 715.

852. *Ire libet qua Zona rubens.*] Quin eamus potius ad loca torridiora: ut cœli intemperiei mortem debeamus potius quam serpentibus. *Grotius.* Zona torrida, & Solis intra Tropicos meatui subjecta regio.

853. *Æthi-*

Solis equis: juvat ætheriis adſcribere cauſis
Quòd peream, cœloque mori. nil Africa de te,
Nec de te Natura queror: tot monſtra ferentem,
Gentibus ablatum dederas ſerpentibus orbem:
Impatienſque ſolum Cereris, cultore negato
Damnaſti, atque homines voluiſti deeſſe venenis.
In loca ſerpentum nos venimus: accipe pœnas,
Tu quiſquis Superûm commercia noſtra peroſus,
Hinc torrente plaga, dubiis hinc Syrtibus orbem
Abrumpens, medio poſuiſti limite mortes.
Per ſecreta tui bellum civile receſſus
Vadit; & arcani miles tibi conſcius orbis
Clauſtra petit mundi. forſan majora ſuperſunt
Ingreſſis. coëunt ignes ſtridentibus undis,
Et premitur natura poli. ſed longius iſta

Nulla

853. *Ætheriis cauſis.*] Id eſt, fato & aſtris, quæ nos huc egerunt. *Sulpit.*

854. *Nil Africa de te.*] Neque enim Africa in culpa quam ſerpentum nutricem Natura deſolatam eſſe & incultam voluit: ſed nos, qui huc advenimus, Diis iratis & numine ſiniſtro.

856. *Ablatum orbem.*] Deſertum, inhabitabilem: & quo privaveras gentes. *Sulpit.*

858. *Damnaſti.*] Ut à ſerpentibus coleretur, quæ hominibus nocere non poſſent. *Sulpit.*

859. *Accipe pœnas.*] Noſtræ temeritatis.

860. *Commercia noſtra peroſus.*] Iter hoc & tranſitum vetitum.

861. *Hinc torrente plaga, &c.*] In terra hac damnata ſerpentibus inter Zonam torridam & Syrtes poſitis.

862. *Abrumpens.*] Separans regionem ſerpentum, quam inter Syrtes & regionem torridam collocaſti. *Sulpit.*

863. *Per ſecreta, &c.*] Et jure opt. nobis hoc evenit: qui civilis belli reliquias velimus transferre per regiones à te ſemotas & homini negatas, ſecreta tua ſcrutaturi.

865. *Clauſtra petit mundi.*] *Ferit* habent Mss. quod efficacius. *Grot.* *Clauſtra mundi*, ubi orbis terrarum clauditur Oceano Atlantico; ubi terrarum finis. *Hortenſ.*

866. *Coëunt ignes ſtridentibus undis.*] Ubi cœlo devexo & prono, ſidera merguntur in occidentali Oceano, ex opinione Poſidonii philoſophi, quem poëtæ vulgo inſervientes ſequuntur, opinati occidentem Solem in æquore ſtridere more ferri candentis in aqua extincti. Juvenal. Sat. 14. *ſed longe Calpe relicta Audies Herculeo ſtridentem gurgite ſolem.*

867. *Et premitur natura poli.*] Arcticus polus depreſſior hic eſt, quam apud nos eſt. Et quo longiores receſſus Africæ petimus, hoc magis deprimitur, & æſtus hic augetur. *Hortenſ.* *Sed longius iſta, &c.*] Ultra hanc terram non eſt alia, excepta Mauritania, regno Jubæ, qua forte hæc ſerpentibus damnata terra clementior eſt.

869. *Quæ*

Nulla jacet tellus, quàm fama cognita nobis
Tristia regna Jubæ. quæremus forsitan istas
Serpentum terras: habet hoc solatia cœlum:
Vivit adhuc aliquid. patriæ non arva requiro,
Europamque, alios soles, Asiamque videntem.
Qua te parte poli, qua te tellure reliqui
Africa? Cyrenis etiam nunc bruma rigebat.
Exiguane via legem convertimus anni?
Imus in adversos axes: evolvimur orbe:
Terga damus ferienda Noto. nunc forsitan ipsa est
Sub pedibus jam Roma meis. solatia fati
Hæc petimus: veniant hostes, Cæsarque sequatur
Quà fugimus. sic dura suos patientia questus
Exonerat: cogit tantos tolerare labores
Summa ducis virtus, qui nuda fusus arena
Excubat, atque omni Fortunam provocat hora.
Omnibus unus adest fatis: quocunque vocatur.
Advolat, atque ingens meritum, majusque salute
Contulit, in letum vires: puduitque gementem
Illo teste mori. quod jus habuisset in ipsum

Ulla

869. *Quæremus.*] Quærere poterimus. *Sulpit.*

870. *Solatia cœlum.*] Quod non funditus interiimus omnes.

872. *Europamque, &c.*] Europamque Asiamque videntem alios meatus solis.

874. *Cyrenis.*] Cyrenæ sunt inter Ægyptum & Syrtes, conditæ à Batto Theræorum duce. Hanc urbem Apolloniam postea dictam Stephanus credit; & eam à Cyrene Hypsei filia dictam credit: vel à Cyre, fonte regionis. *Hortens. Cyrenis, &c.*] Modo cum Cyrenis essemus, hiems erat. undè nobis tam subito æstus? tam brevi interstitio mutavimus legem anni?

876. *Adversos axes.*] Antarcticum polum *Orbe.*] Nostri orbis parte, horizonte nostro.

877. *Terga damus, &c.*] Qui nobis prius adversus erat & à pectore. *Forsitan ipsa.*] Forte apud Antipodas versor.

880. *Sic dura suos.*] Clausula querelæ militis; atque hinc transit in laudes Catonis ab humanitate, & benevolentia ergà milites suos. *Hortens. Patientia.*] Militis, id est, ipse miles patiens.

881. *Exonerat.*] *Expletur lacrymis, egeriturque dolor.* Ovid.

883. *Fortunam provocat hora.*] Vide quæ ad vs. 21. lib. 10.

884. *Omnibus, &c.*] Omnium suorum militum.

886. *In letum vires.*] Confirmatis morientibus edoctisque mortem contemnere.

887. *Illo teste mori.*] Catone præsente.

888. *Ca-*

Ulla lues? casus alieno in pectore vincit,
Spectatorque docet magnos nil posse dolores.
Vix miseris serum tanto lassata periclo
Auxilium Fortuna dedit. gens unica terras
Incolit à sævo serpentum innoxia morsu
Marmaridæ Psylli: par lingua potentibus herbis:
Ipse cruor tutus, nullumque admittere virus,
Vel cantu cessante, potest. natura locorum
Jussit ut immunes misti serpentibus essent.
Profuit in mediis sedem posuisse venenis.
Pax illis cum morte data est. fiducia tanta est
Sanguinis: in terram parvus cùm decidit infans,
Ne qua sit externæ Veneris mistura timentes,
Letifica dubios explorant aspide partus.
Utque Joris volucer, calido cùm protulit ovo
Implumes natos, solis convertit in ortus:

Qui

888. *Casus alieno, &c.*] Ipse in militum animis vincit malum, dum constantiam ipsis adspirat; & dum adstat edocens, fortem virum non dolere, neque affectibus jus esse in virtutem.

889. *Nil posse dolores.*] Ms. P. *labores.* Grotius.

891. *Gens unica terras, &c.*] Supra Garamantes Psylli fuerunt, contra noxium virus muniti incredibili corporis firmitate. soli morsibus anguium non interibant, &c. Solinus cap. 40. Herodot. lib. 4. Plin. lib. 8. cap. 25.

893. *Marmaridæ Psylli.*] Incolæ regionis Marmaricæ. A. Gell. l. 16. c. 11. *Par lingua potentibus herbis.*] Ad incantandos serpentes, vel exugendum venenum. Terrori sunt serpentibus (inquit Plin.) tactu ipso levant percussos, suctuve modico, lib. 28. cap. 3.

895. *Vel cantu cessante.*] Etiam citra incantationem.

896. *Immunes.*] Illæsi.

898. *Pax illis cum morte data est.*] Tu scribe: *Pax illa cum morte data est.* Hoc est, cum illo genere mortis, pax illis fato & dono Deûm concessa est; venena illis mortifera non sunt. *Gronov.* *Pax illis cum, &c.*] Naturali morte, non veneno extinguuntur.

899. *Sanguinis.*] Ut modo ỳs. 894. etiam in prole sua recens edita. *In terram parvus, &c.*] Recens editos serpentibus offerebant: si essent partus adulterini, matrum crimina plectebantur interitu parvulorum: si pudici, probos ortus à morte paterni sanguinis privilegium tuebatur. Sic originis fidem probabant venenis indicantibus. Solinus cap. 40.

902. *Joris volucer, &c.*] Haliæetus implumes etiamnum pullos suos percutiens subinde cogit adversos intueri Solis radios: quod si quem conniventem advertit, præcipitat è nido velut adulterinum atque degenerem; illum cujus acies firma contra steterit, educat. Plin. lib. 10. cap. 3. Quam rem elegantissime expressit Claudianus in Præfat. in tertium Consulatum Honorii Aug.

 906. *Sic*

Qui potuêre pati radios, & lumine recto
Sustinuere diem cœli, servantur in usus,
Qui Phœbo cessêre, jacent: sic pignora gentis
Psyllus habet, si quis tactos non horruit angues,
Si quis donatis lusit serpentibus infans.
Nec solùm gens illa suâ contenta salute,
Excubat hospitibus, contraque nocentia monstra
Psyllus adest populis. qui tunc Romana secutus
Signa, simul jussit statui tentoria ductor,
Primùm quas valli spatium comprendit arenas
Expurgat cantu, verbisque fugantibus angues.
Ultima castrorum medicatus circuit ignis.
Hîc ebulum stridet, peregrinaque galbana sudant,
Et tamarix non læta comis, Eoaque costos,
Et panacea potens, & Thessala centaurea:
Peucedanumque sonat flammis, Erycinaque thapsos,

Et

906. *Sic pignora gentis.*] Ad eundem modum Psyllus facit; si qui liberi non horrent serpentum contactum, educantur. *Hortens.*

910. *Hospitibus.*] In gratiam hospitum, quibus subveniat.

911. *Psyllus adest populis.*] Psyllos etiam secum duxit Cato in itinere per Syrtes; hi morsos à serpentibus sanant, ore venenum exugentes, ipsasque bestias incantationibus demulcent. Plutarch. in Catone Minore.

912. *Simul jussit, &c.*] Simul ac castra metari jussit Cato.

915. *Medicatus circuit ignis.*] Odore & suffitu herbarum adversus noxia animalia efficacium, è quibus paucas enumerat. de quibus vide quæ Nicand. & Plin. lib. 25. cap. 4. 5. 6. 9. & 10.

916. *Ebulus.*] Græcè χαμαιάκτη, quasi pumila sambucus. Belg. *Wilde vlier, adick. Stridet.*] In igne crepat. *Peregrinaque galbana.*] Exoticum gummi. Dat Galbanum Syria in monte Amano è ferula, quam ejusdem nominis resinæ modo stagonitin appellant, &c. syncerum si uratur, fugat nidore serpentes. Plin. lib. 12. cap. 25. *Sudant.*] Igne liquefactæ.

917. *Et tamarix.*] Tamarix, seu myrica. Belg. *Tamarisch boom. Non læta comis.*] Humilis scil. & tenuis. *Eoaque costos.*] Indica & Arabica.

918. *Potens.*] Respicit ad ἔτυμον. παρὰ τὸ πᾶν & ἀκεῖν. *Thessala centaurea.*] Gr. κενταύρειον μέγα, falsò pro Rapontico habitum à multis. Belg. *Groote santorie. Thessala centaurea.*] A Chirone Thessalo inventa.

919. *Peucedanum.*] Stataria herba, seu fœniculus porcinus. Belg. *Verckens venckel. Erycinaque thapsos.*] Sic Nicand. Θελυκαίην μὲν ῥίζαν ἕλοις γηκλάδεα θάψου: ubi commentator, Θελυκαίην δὲ τὴν ῥίζαν τῆς θάψου λέγει. διὰ τὸ ἐν Σικελίᾳ γίνεσθαι. Quod in Sicilia nascatur. Eryx autem Siciliæ.

920. *La-*

Et larices, fumoque gravem serpentibus urunt
Abrotanum, & longè nascentis cornua cervi.
Sic nox tuta viris. at si quis peste diurna
Fata trahit, tunc sunt magicæ miracula gentis,
Psyllorumque ingens & rapti pugna veneni.
Nam primùm tacta designat membra saliva,
Quæ cohibet virus, retinetque in vulnere pestem.
Plurima tum volvit spumanti carmina lingua
Murmure continuo, nec dat suspiria cursus
Vulneris, aut minimum patiuntur fata tacere.
Sæpe quidem pestis nigris inserta medullis
Excantata fugit: sed si quod tardius audit
Virus, & elicitum, jussumque exire repugnat;
Tunc superincumbens pallentia vulnera lambit,
Ore venena trahens, & siccat dentibus artus,
Extractamque tenens gelido de corpore mortem
Expuit: & cujus morsus superaverit anguis,
Jam promtum Psyllis vel gustu nosse veneni.

Hoc

920. *Larices.*] Larix Græc. λάριξ. Al. *Lerchenbaum.* *Gravem, &c.*] Plin. lib. 21. cap. 21.

921. *Abrotanum*] Abrotonum mas. Gr. Ἀβρότονον ἄῤῥεν. Belg. *Averone, averruyt.* Abrotonum femina, Græcè Ἀβρότονον θῆλυ. Belg. *Cypres.* *Longe nascentis.*] Vivacis; *vel*, procul ab Africa nascentis Cervos inquit Plinius, Africa propemodum sola non gignit. Plin. l. 8. cap. 33. *Cornua cervi.*] Singulare abigendis serpentibus odor adusto cervino cornu. Plin. lib. 8. c. 32. Solin. 31. cap.

922. *Sic nox, &c.*] Ad hunc modum, per hos suffitus, & earum rerum suffumigationes & odores, milites ea nocte à serpentibus tuti fuerunt. *Hort.* *Peste diurna, &c.*] Percussus à serpente interdiu contraxit venenum lethale.

924. *Psyllorumque, &c.*] Excantando & exugendo luctantur Psylli adversus venenum. *Pugna veneni.*] Disertè. Luctantur & excantando & exsugendo Psylli cum veneno. *Hortens.*

925. *Saliva, &c.*] Ophiogenas saliva contra ictus serpentum mederi, tradit Plin. lib. 7. cap. 2. & plura de saliva, lib. 28. cap. 4.

928. *Nec dat suspiria, &c.*] Non ut ante, *dant*, & *haud*, ne dari negetur cursus: quum sensus sit, celeritatem vulneris suspiria non permittere. *Grotius.* *Nec dat suspiria, &c.*] Neque periculum vulneris properandam desiderantis medelam permittit incantatorem respirare aut carmen intermittere.

929. *Fata tacere.*] Mors accelerans.

932. *Elicitum.*] Carmine.

933. *Tunc superincumbens.*] Ad versum 893. supra.

934. *Dentibus.*] Levi morsu.

935. *Mortem.*] Venenum lethale.

936. *Et cujus morsus, &c.*] Quin & gustu veneni dignoscere valent, à quo ser-

Hoc igitur levior tandem Romana juventus
Auxilio, latè ſqualentibus errat in arvis.
Bis poſitis Phœbe flammis, bis luce recepta
Vidit arenivagum ſurgens fugienſque Catonem.
Jamque illis magis, atque magis dureſcere pulvis
Cœpit, & in terram Libye ſpiſſata redire.
Jamque procul nemorum raræ ſe tollere frondes:
Surgere congeſto non culta mapalia culmo.
Quanta dedit miſeris melioris gaudia terræ,
Cum primum ſævos contrà videre leones!
Proxima Leptis erat, cujus ſtatione quieta
Exegêre hyemem nimbis flammiſque carentem.
Cæſar ut Emathia ſatiatus clade receſſit,
Cætera curarum projecit pondera, ſoli
Intentus genero: cujus veſtigia fruſtrà
Terris ſparſa legens, fama duce tendit in undas,

Threï-

ſerpente quis fuerit ictus. *Superaverit.*] Id eſt, cujus anguis morſus vicerit ac dejecerit hunc militem. *Hortenſ.*

938. *Levior tandem.*] Minori cum periculo.

940. *Bis poſitis Phœbe flammis.*] Notatio duorum menſium. ſed vide quæ ad ỳſ. 394. ſupra, quaſi dicat, Duos menſes erravit M. Cato per deſerta & arenoſa illa & periculorum plena loca.

942. *Jamque illis magis, atque, &c.*] Evaſerant jam ex profundis arenis Libyæ, quum ad terram ſolidam, hoc eſt, gleboſam & frugum arborumque fæcundam venirent. *Hortenſ.*

943. *Terram, &c.*] Solidam, gleboſam & fœcundam.

944. *Raræ ſe tollere frondes.*] A ſignis mitioris ingenii ſoli; quum nemora & mapalia, xxx. diebus non viſa in conſpectu haberent. *Hortenſ.*

945. *Congeſto, &c.*] Culmo & ſtipula tectæ caſæ & tuguria.

947. *Cum primum, &c.*] Quod argumentum erat non longe abeſſe armenta.

948. *Leptis erat.*] Minor. Libyphœnicum Africæ urbs.

950. *Cæſar ut Emathia.*] Poëta ad Cæſaris res à pugna Pharſalica redit ad hiſtoriæ ſeriem. *Hortenſ. Cæſar ut Emathia, &c.*] Cæſarem duos dies in Pharſalo commoratum, ut ſacris intenderet & exercitum recrearet, ſcribit Appianus. Plutarchus autem & ipſe Cæſar contra. Victorem ſcil. omnibus rebus relictis perſequendum ſibi Pompejum exiſtimaviſſe ne bellum renovare poſſet: paucos itaque dies in Aſia moratum, cum audiſſet Pompejum Cypri viſum, conjectaſſe eum in Ægyptum iter habere, cum legionibus duabus & equitibus 800. Alexandriam perveniſſe. Poëta eum per Troadem circumducit, ut fabulandi anſam captet.

953. *Fama duce.*] Acceperat enim in Orientem eum fugam intendiſſe. *Hortenſ. Tendit in undas.*] Ad mare deſcendit.

954. *Threi-*

Threïciasque legit fauces, & amore notatum
Æquor, & Eroas lacrymoso littore turres,
Quà pelago nomen Nepheleïas abstulit Helle.
Non Asiam brevioris aquæ disterminat usquam
Fluctus ab Europa, quamvis Byzantion arcto
Pontus, & ostriferam dirimat Chalcedona cursu,
Euxinumque ferens parvo ruat ore Propontis.
Sigeasque petit famæ mirator arenas,
Et Simoëntis aquas, & Grajo nobile busto
Rhœtion, & multum debentes vatibus umbras.
Circuit exustæ nomen memorabile Trojæ,
Magnaque Phœbæi quærit vestigia muri.
Jam silvæ steriles, & putres robore trunci
Assaraci pressère domos, & templa deorum

Jam

954. *Threïciasque legit fauces.*] Bosphorum Thracium, Propontidem & angustias Hellesponti. *Amore notatum, &c.*] Leandri & Herus, quem cecinit Musæus, dein Ovidius in epist. inter tranandum mersum: quod ubi comperisset Hero, se quoque turri præcipitasse.

955. *Eroas, &c.*] Erus puellæ, in Sesto in Europa. *Lachrymoso.*] Quod cum Hero Leandrum inter tranandum mergi procul prospectaret, se quoque ipsa e turri præcipitasse. *Hortens.*

956. *Qua pelago nomen, &c.*] Helle filia Nepheles & Athamantis, cum Phryxo fratre novercæ insidias fugiens, ariete quo vehebatur delapsa, Hellesponto nomen dedit. *Abstulit Helle.*] Euxino ponto nomen suum abstulit Helle puella in eo submersa; ut non Euxinus Pontus diceretur amplius, sed Hellespontus ab Helle.

957. *Non Asiam, &c.*] Hic enim fretum angustissimum, 7. nempe stadiorum, Europam ab Asia dividit Hellespontus. Byzantio, hoc est, *Constantinopoli* in Europa, opposita Chalcedone in Asia. Polyb. lib. 4.

960. *Euxinumque ferens, &c.*] Qua Propontis exceptas per Thracium Bosphorum Euxini aquas emittit per Hellespontum in mare Ægeum, libro 3. vs. 278.

961. *Sigeasque..*] Litus Trojanum; à Sigæo promontorio, Achillis tumulo nobile. *Petit.*] Petit Cæsar Troädem, cujus promontorium est Sigæum. *Hort. Famæ mirator arenas.*] Cæsar, veterem hujus loci famam admiratus, simul originis suæ sedem visurus.

962. *Simoëntis aquas.*] Fluv. Troados.

963. *Rhœtion.*] Rhœteum promontorium, Ajacis Telamonii sepulchro nobile. Mela lib 1. Strab. 13. *Multum debentes, &c.*] Manes & sepulchra Achillis & Ajacis, Homero aliisque poëtis decantata. A quibus res gestæ eorum celebratæ sunt, & ne interciderint assertæ.

965. *Phœbæi quærit vestigia muri.*] Quo Phœbus & Neptunus mercedem cum Laomedonte pacti Trojam cinxerant.

967. *Assaraci.*] Regia Trojani filii Trois.

968. *Lassa*

Jam lassa radice tenent: ac tota teguntur
Pergama dumetis: etiam periêre ruinæ.
Aspicit Hesiones scopulos, silvasque latentes
Anchisæ thalamos; quo judex sederit antro:
Unde puer raptus cœlo: quo vertice Nais
Luserit Oenone: nullum est sine nomine saxum.
Inscius in sicco serpentem pulvere rivum
Transierat, qui Xanthus erat: securus in alto
Gramine ponebat gressus; Phryx incola manes
Hectoreos calcare vetat. discussa jacebant
Saxa, nec ullius faciem servantia sacri;
Herceas, monstrator ait, non respicis aras?
O sacer, & magnus vatum labor, omnia fato
Eripis, & populis donas mortalibus ævum.
Invidia sacra Cæsar ne tangere fama:
Nam, si quid Latiis fas est promittere Musis,

Quan-

968. *Lassa radice tenent.*] Propter vetustatem ruitura.

970. *Hesiones scopulos.*] Scopulum, cui Hesione filia Laomedontis sorte exposita ceto à Neptuno immisso alligata fuerat, quam tamen Hercules liberavit. *Silvasque latentes, &c.*] In quibus Anchisen Venus dignata est concubitu. *vel*, Anchisæ domum quæ *secreta arboribusque obtecta recessit.* Virg. Æneid. 2.

971. *Quo judex, &c.*] Paris, ubi de forma trium Dearum judicat.

972. *Puer raptus cœlo.*] Ganymedes filius Trois, ab aquila Jovis raptus. *Quo vertice Nais, &c.*] Quo monte, sc. Ida, Nympha Oenone se Paridi indulserit.

973. *Nullum est sine nomine saxum.*] Nullus in Troade mons, scopulus, aut promontorium caret suo monimento.

974. *Inscius.*] Cæsar.

975. *Qui Xanthus erat.*] Nobilem olim, nunc vix apparentem Xanthum Troados rivulum. *Securus in alto, &c.*] Nulla religione aut loci veneratione motus, nescius ibi latuisse sepulchrum Hectoris, donec ab incola Phryge admonitus agnosceret.

978. *Sacri.*] Templi aut aræ, ut respiciat ad seq. *Herceas aras.* alii leg. *Hectoreas.*

979. *Herceas, &c.*] Jovis Hercei, ἑρκεῖος: quod inter aulam & parietem in domus penetrali coleretur, ad hanc aram Priamus cæsus. Virg. 2. Æneid. Juven. sat. 10. vs. 268. Ovid. in Ibin. *Cui nihil Hercei profuit ara Jovis.*

980. *O sacer, &c.*] Exclamatio poëtæ in laudem poëseos, quæ omnibus his monimentis, sepulchris, aris, templis diuturnior, virtutem reddit vivacem & dignos laude viros vetat mori. *Carmina quam donant, fama perennis erit.* Propert. *Solaque non norunt hæc monimenta mori.* Martial. lib. 10. epist. 2.

982. *Invidia sacra, &c.*] Noli invidere huic meo operi, quo tua qualiacunque facta legentur, vitalitatem.

984. *Smyr-*

Quantum Smyrnæi durabunt vatis honores,
Venturi me, teque legent: Pharsalia nostra
Vivet, & à nullo tenebris damnabitur ævo.
Ut ducis implevit visus veneranda vetustas,
Erexit subitas congestu cespitis aras,
Votaque turicremos non irrita fudit in ignes.
Dii cinerum, Phrygias colitis quicunque ruinas,
Æneæque mei, quos nunc Lavinia sedes
Servat & Alba lares, & quorum lucet in aris
Ignis adhuc Phrygius, nullique aspecta virorum
Pallas, in abstruso pignus memorabile templo,
Gentis Iuleæ vestris clarissimus aris
Dat pia tura nepos, & vos in sede priori
Ritè vocat: date felices in cætera cursus:
Restituam populos. grata vice mœnia reddent
Ausonidæ Phrygibus, Romanaque Pergama surgent.
Sic fatus, repetit classes, & tota secundis
Vela dedit Coris, avidusque urgente procella
Iliacas pensare moras, Asiamque potentem
Prævehitur, pelagoque Rhodon spumante relinquit.

Septi-

984. *Smyrnæi durabunt, &c.*] Homeri, quem suum inter alias civitates sibi civem vendicat Smyrna. Ἑπτὰ πόλεις διερίζουσι περὶ ῥίζαν Ὁμήρου, Σμύρνα, Ῥόδος, Κολοφῶν, Σαλαμὶν, Χίος, Ἄργος, Ἀθῆναι. A. Gell. libro 3. cap. 11.

985. *Pharsalia nostra, &c.*] Opus hoc nostrum. vide quæ ad inscriptionem in fronte lib. 1.

986. *Damnabitur ævo.*] Abolebitur.

987. *Ut ducis, &c.*] Postquam Cæsar satis perlustrasset hæc Trojæ monumenta.

990. *Dii cinerum.*] Manes & umbræ, Dii & Lares.

991. *Mei.*] A quo originem ego duco. *Quos nunc, &c.*] Lib. 1. ℣. 196.

993. *Ignis adhuc Phrygius.*] Vestalis. lib. 1. ℣. 199. *Nullique, &c.*] Palladium, simulachrum Palladis Trojanæ in templo Vestæ asservatum tanquam pignus imperii, quod viris conspici nefas.

995. *Gentis Juleæ, &c.*] Ego, Julius Cæsar, ab Iulo Æneæ F. originem ducens.

996. *Priori.*] Pristina, antiqua.

998. *Grata vice.*] Invicem excitaturi & condituri sunt Romani urbes in Phrygia; ut Julienses condiderunt in Italia. *Hortens.*

999. *Romanaque.*] A Romanis condita.

1002. *Iliacas pensare moras.*] Redimere moram quam Ilii fecerat.

1004. *Se-*

Septima nox Zephyro nunquam laxante rudentes
Ostendit Phariis Ægyptia littora flammis.
Sed prius orta dies nocturnam lampada texit,
Quàm tutas intraret aquas. ibi plena tumultu
Littora, & incerto turbatas murmure voces
Accipit: ac dubiis veritus se credere regnis
Abstinuit tellure rates. sed dira satelles
Regis dona ferens, medium provectus in æquor,
Colla gerit Magni, Phario velamine tecta:
Ac prius infanda commendat crimina voce.
Terrarum domitor, Romanæ maxime gentis;
Et, quod adhuc nescis, genero secure peremto;
Rex tibi Pellæus terræ pelagique labores
Donat, &, Emathiis quod solum defuit armis,
Exhibet: absenti bellum civile peractum est.
Thessalicas Magnus quærens reparare ruinas,
Ense jacet nostro: tanto te pignore Cæsar
Emimus: hoc tecum percussum est sanguine fœdus.
Accipe regna Phari nullo quæsita cruore:

Ac-

1004. *Septima nox.*] Appianus tribus diebus pelago profectum, eum Alexandriam pervenisse tradit. *Hortens.*

1005. *Phariis Ægyptia, &c.*] In Pharo ins. & turri quæ claudit portum Alexandriæ extruebantur faces prælucendis navibus nocturna suggerentes ministeria. Ammian. Marcel. lib. 22. Plin. lib. 36. cap. 12. Solin. cap. 45.

1006. *Nocturnam, &c.*] Phariam facem obscuravit.

1007. *Tutas intraret aquas.*] Portum Alexandriæ. *Ibi plena, &c.*] Ibi primum è navi egrediens (inquit Cæsar com. de bello civ. 3.) clamorem militum audit, quos rex in oppido præsidii causa reliquerat: & concursum ad se fieri videt, quod fasces anteferrentur, in hoc omnis multitudo majestatem regiam minui prædicabat, &c.

1010. *Satelles.*] Theodotus Chius rhetor, pædagogus regis, quem postea M. Brutus ubi in Asia deprehendisset, omni prius cruciatu laceratum occidit. Plut. in Pompejo & Bruto. sed Appian. eum à Cassio crucifixum refert.

1011. *Regis dona ferens, &c.*] A rege missum caput Pompeji & annulum (ut refert Plutarchus) cujus insigne erat Leo ensem gestans.

1015. *Quod adhuc nescis.*] Alexandriæ primum de Pompeji morte cognovit Cæsar. Plut.

1016. *Pellæus terræ pelagique.*] Ægyptius. Ptolemæi enim oriundi erant à Macedonibus lib. 5. ✠ſ. 60. & lib. 8. ✠ſ. 692. & lib. 10. ✠ſ. 86. *Labores.*] Laborum tuorum mercedem.

1018. *Absenti.*] Tibi.

1019. *Thessalicas Magnus.*] Narratio plausibilis, & rei accommoda, ut grata victori futura. *Hortens.*

1022. *Phari.*] Alexandriæ vel Ægypti.

1023. Ni-

Accipe Niliaci jus gurgitis: accipe quicquid
Pro Magni cervice dares; dignumque clientem
Castris crede tuis, cui tantum fata licere
In generum voluere tuum. nec vile putaris
Hoc meritum, facili nobis quòd cæde peractum est.
Hospes avitus erat: depulso sceptra parenti
Reddiderat. quid plura feram? tu nomina tanto
Invenies operi, vel famam consule mundi.
Si scelus est, plus te nobis debere fateris,
Quòd scelus hoc non ipse facis. sic fatus, opertum
Detexit, tenuitque caput. jam languida morte
Effigies habitum noti mutaverat oris.
Non primo Cæsar damnavit munera visu,
Avertitque oculos: vultus, dum crederet, hæsit:
Utque fidem vidit sceleris, tutumque putavit
Jam bonus esse socer; lacrymas non sponte cadentes
Effudit, gemitusque expreßit pectore læto,

Non

1023. *Niliaci.*] Ægypti, quam Nilus inundat.

1024. *Dignumque clientem.*] Ptolemæum.

1026. *Nec vile putaris.*] Commendat officium ab utili, quum alioquin propter merita ejus in patrem suum, illi parcere debuisset. Sed tamen ut Cæsaris rebus studere videretur; contempto jure hospitalitatis, amicum paternum non veritus fuit interficere. *Hort.*

1028. *Hospes avitus erat.*] Jure hospitalitatis usus fuerat Pompejus cum Ptolem. Lathyro avo hujus Ptolem. Dionysii. *Depulso, &c.*] Auctoritate sua Ptolemæum Auleten in regnum restituit. supra ỷ. 132.

1029. *Tu nomina tanto, &c.*] Si non invenias quo nomine hoc factum appelles, require famam quo nomine mundus insigniat; officii certe, imo beneficii.

1030. *Vel famam consule mundi.*] Quo nomine hoc regis nostri factum appellandum sit. *Hortens.*

1035. *Non primo damnavit.*] Non aversatus fuit, non rejecit, quo minus acciperet. *Hortens.*

1036. *Dum crederet, hæsit.*] Donec exacte cognosceret esse Pompeji caput, sustinuit videre.

1038. *Bonus esse socer.*] Præ se ferre pietatem & naturam boni soceri. *Lacrymas, &c.*] Sed contra quam noster hæc in Cæsaris invidiam narret, vide quæ Plutarchus in Cæs. Appian. 2. & Val. Max. lib. 5. cap. 1. referunt Cæsarem aversatum primum caput allatum; mox, ut aspexit, oblitum hostis, soceri vultum induisse, tum proprias tum filiæ lacrymas reddidisse, caput plurimis & preciosis odoribus cremandum curasse, &c. *Non sponte cadentes.*] De hoc fletu Cæsaris, vide Dionis verba cum his Lucani valdè consentientia. *Grotius.*

1040. Non

Non aliter manifesta putans abscondere mentis
Gaudia, quàm lacrymis. meritumque immane tyranni
Destruit, & generi mavult lugere revulsum,
Quàm debere caput. qui duro membra Senatus
Calcarat vultu, qui sicco lumine campos
Viderat Emathios, uni tibi Magne negare
Non audet gemitus. ô sors durissima fati!
Hunccine tu Cæsar scelerato Marte petisti,
Qui tibi flendus erat? non misti fœdera tangunt
Te generis? nec nata jubet mœrere, neposque?
Credis apud populos Pompeji nomen amantes
Hoc castris prodesse tuis? fortasse tyranni
Tangeris invidia, captique in viscera Magni
Hoc alii licuisse doles, quererisque perisse
Vindictam belli, raptumque è jure superbi
Victoris generum. quisquis te flere coëgit
Impetus, à vera longè pietate recessit.
Scilicet hoc animo terras, atque æquora lustras,
Necubi suppressus pereat gener. ô bene rapta

Arbi-

1040. *Non aliter manifesta.*] Immodicus est Poëta in Cæsaris falsis lachrymis perstringendis; Cæsaribus propter libertatem sublatam passim infestus. *Hortens.*

1041. *Meritumque, &c.*] Et lacrymis suis minuit, imo evertit gratiam meriti Ptolemæi. *Immane.*] Horrendum & detestabile Ptolemæi meritum de occiso Pompejo, vel hoc nomine evertit, quod lugeat cæsum. quare officium sibi non gratum esse ostendit. *Hortens.*

1042. *Et generi, &c.*] Et mavult lacrymas impendere capiti Pompeji quem oderat, quam obnoxius esse aut gratias debere regi pro hoc beneficio.

1043. *Quam debere.*] Quam obnoxius esse regi. *Hortens.* *Senatus, &c.*] Senatorum in campis Thess. cæsorum.

1044. *Sicco lumine.*] Siccis oculis, id est, non lacrymantibus.

1046. *O sors durissima.*] Exclamatio pathetica in Cæsarem & in miserabilem & fatalem sortem Pompeji. *Hort.*

1048. *Qui tibi flendus erat?*] Cujus cædes posset tibi elicere lacrymas. *Misti fœd.*] Affinitas.

1049. *Nata jubet, &c.*] Julia, & immaturus infans cujus abortum fecerat. lib. 1. ỳs. 113.

1051. *Fortasse tyranni, &c.*] Fortasse invides Ptolemæo facinus istud; cujus maluisses te autotem.

1054. *E jure superbi.*] Ex potestate tua.

1057. *Scilicet.*] Ironice.

1058. *O bene rapta, &c.*] O quam bene tibi erepta est Pompeji vitæ necisque potestas: ne tum ipsi, tum Senatui dedecori foret vita à te donari.

1059. *Quam*

Arbitrio mors ista tuo! quam magna remisit
Crimina Romano tristis Fortuna pudori,
Quòd te non passa est misereri, perfide, Magni
Viventis! nec non his fallere vocibus audes,
Acquirisque fidem simulati fronte doloris.
Aufer ab aspectu nostro funesta satelles
Regis dona tui: pejus de Cæsare vestrum,
Quàm de Pompejo meruit scelus, unica belli
Præmia civilis, victis donare salutem
Perdidimus. quòd si Phario germana tyranno
Non invisa foret, potuissem reddere regi,
Quod meruit; fratrique tuum pro munere tali
Misissem Cleopatra caput. secreta quid arma
Movit, & inseruit nostro sua tela labori?
Ergo in Thessalicis Pellæo fecimus arvis
Jus gladio? vestris quæsita licentia regnis?
Non tuleram Magnum mecum Romana regentem:
Te Ptolemæe feram? frustrà civilibus armis
Miscuimus gentes, si qua est hoc orbe potestas
Altera, quàm Cæsar: si tellus ulla duorum est.

Ver-

1059. *Quam magna remisit crimina.*] Quam magnam dedecoris culpam removit Fortuna à Senatu atque Pompejo; quibus fuisset summum dedecus, si Pompejum Cæsar vita donasset. *Sulpitius.*

1062. *Nec non his, &c.*] Et persuades iis te serio dolere, cum id vultu tantum simules: Ad fidem veri doloris ficta hac oratione usus.

1064. *Aufer ab aspectu.*] Verba Cæsaris sunt, ad militem regium, caput Pompeji offerentem. *Hortens.* *Aufer ab, &c.*] Supra vs. 1035.

1066. *Unica belli, &c.*] Clementiæ meæ gloriam. Quam innumeris Cæsar præstitit. qua ex clementia majorem laudem & gloriam fuit consecutus, quam ex tot anteactis victoriis.

1068. *Quod si Phario, &c.*] Quod nisi regi vestro intercederent cum sorore Cleopatra inimicitiæ, in promptu mihi esset quo illi parem referrem gratiam: sororis scil. caput pro hac cervice Pompeji.

1072. *Nostro sua tela labori?*] Civili bello.

1073. *Ergo in Thessalicis, &c.*] Quasi vero victoria mea Thessalica, regi Ægyptio potestatem dederim interficiendi Pompejum.

1076. *Frustra civilibus armis, &c.*] Frustra civili bello inter me & Pompejum, totis concussi viribus orbis, dimicatum est de summo imperio, si etiamdum æmulum habeam; & dominatus hujus cœlum duos admittat soles.

Vertissem Latias à vestro littore proras:
Fama cura vetat, ne non damnasse cruentam,
Sed videar timuisse Pharon. nec fallere vos me
Credite victorem: nobis quoque tale paratum
Littoris hospitium: ne sic mea colla gerantur,
Thessaliæ fortuna facit. majore profectò,
Quàm metui poterat, discrimine gessimus arma:
Exilium, generique minas, Romamque timebam:
Pœna fuga Ptolemæus erat. sed parcimus annis,
Donamusque nefas. sciat hac pro cæde tyrannus
Nil venia plus posse dari. vos condite busto
Tanti colla ducis: sed non, ut crimina tantùm
Vestra tegat tellus. justo date tura sepulcro,
Et placate caput, cineresque in littore fusos
Colligite, atque unam sparsis date manibus urnam.
Sentiat adventum soceri, vocesque querentis
Audiat umbra pias. dum nobis omnia præfert,
Dum vitam Phario mavult debere clienti,

Læta

1079. *Vertissem Latias, &c.*] Fugerem certe litus hoc, scelus vestrum detestatus, nisi famæ meæ consulerem, arguererque timuisse vos potius quam damnasse.

1080. *Fama cura vetat.*] Ut consulerem famæ meæ, huc appuli, ne videar approbasse vestrum scelus, & ausum temerarium. *Hortens.*

1084. *Thessaliæ.*] Victoria mea in Pharsalia.

1086. *Exilium, &c.*] Ego duntaxat timebam exilium, minas Pompeji, & Rom. inimicitias si modo è prælio victus fugissem: sed ecce major his omnibus metus, major pœna à Ptolemæo.

1087. *Annis, &c.*] Pueritiæ regis, qui vixdum sui juris est, huic scelus imputamus. vel quod alieno consilio sit admissum.

1089. *Nil venia plus.*] Nullum majus præmium accipere posse, quam veniam. *Sulpit.* *Vos condite busto, &c.*] Caput Pompeji ad se delatum (inquit Appianus) minime intueri voluit, verum sepeliri statim jussit. Templum quoque exiguum ante urbem condidit, quod Indignationis Sacellum appellavit. lib. de civ. bell. 2.

1091. *Tura sepulcro, &c.*] Plurimis & preciosis odoribus cremandum curavit; &c. Plut. in Cæs. & Val. Max. lib. 5. cap. 1.

1092. *Cineresque, &c.*] Divisi corporis collectos cineres una urna & tumulo condite.

1095. *Dum nobis, &c.*] Dum omnia, quam me tutiora credit.

1096. *Phario, &c.*] Regi Ægyptio, cui ipsi tutor à Senatu Pompejus datus fuerat, & cujus patri avoque intercesserant jura hospitalitatis cum Pompejo.

1097. *Læta*

Læta dies rapta eſt populis: concordia mundo
Noſtra perit: caruêre Deis mea vota ſecundis,
Ut te complexas poſitis felicibus armis
Affectus abs te veteres, vitamque rogarem,
Magne, tuam: dignaque ſatis mercede laborum
Contentus par eſſe tibi. tunc pace fideli
Feciſſem, ut victus poſſes ignoſcere divis,
Feciſſes ut Roma mihi. nec talia fatus
Invênit fletus comitem, nec turba querenti
Credidit: abſcondunt gemitus, & pectora læta
Fronte tegunt, hilareſque nefas ſpectare cruentum
(O bona libertas) cùm Cæſar lugeat, audent.

M. AN-

1097. *Læta dies rapta eſt populis.*] Salutis datæ, reditionis in gratiam, & concordiæ in æternum.

1098. *Deis ſecundis.*] Faventibus Diis, qui optarim concordiam inter nos aliquando coïturam.

1099. *Felicibus armis.*] Victricibus.

1100. *Affectus abs te veteres.*] Amorem priſtinum, & ut velles vitæ à me donatæ munere frui.

1102. *Par eſſe tibi.*] Vide vſ. 125. l. 1.

1103. *Ut victus, &c.*] Ut non eſſet, cur cladem tuam Deorum inclementiæ imputares.

1104. *Ut Roma mihi.*] Ut, propter te O Pompei ſervatum, Roma mihi ignoſceret quod arma induiſſem. *Nec talia fatus invenit fletus.*] Neque tamen propterea invenit, qui fletum illius ſuis lacrymis proſequerentur. neque enim creditus illius dolor verus fuiſſe, diſſimulabant itaque dolorem læta fronte.

1107. *Nefas ſpectare.*] Caput Pompeji.

1108. *O bona libertas.*] Ironice, quaſi non audeant mentem & affectus vultu teſtari.

M. ANNÆI LUCANI

CIVILIS BELLI, SIVE PHARSALIÆ,

LIBER DECIMUS.

ARGUMENTUM.

INtrepidè decimo victor, per templa vagatus
Admittit Regem: Cleopatraque supplicat ipsi.
Pax fit, & immenso celebrant convivia sumptu;
Ostentantur opes. consultus Achoreus ortus
Nile tuos aperit cursusque. Photinus Achillam
Ductorem in Latium mittit; qui pugnat ab alta
Obsessus cum Rege domo; noctuque per æquor
Classe Pharon vectus, metuens se immittit in undas.

VT primùm terras Pompeji colla sequutus
Attigit, & diras calcavit Cæsar arenas:
Pugnavit fortuna ducis, fatumque nocentis
Ægypti, regnum Lagi Romana sub arma
Iret; an eriperet mundo Memphiticus ensis

Victo-

1. UT *primum terras, &c.*] Cæsar confisus fama rerum gestarum, infirmis auxiliis proficisci non dubitaverat; atque omnem sibi locum tutum fore existimabat. *Hortens. Pompeji colla sequutus.*] Theodotum, qui Pompeji caput à rege missum Cæsari obtulerat. lib. 9. ÿs. 1010.

2. *Diras calcavit, &c.*] Propter Pompejum ibi trucidatum. *Arenas.*] Litus.

3. *Ducis.*] Cæsaris.

4. *Regnum Lagi, &c.*] Utrum Ægyptum Cæsar sub Romano imperio redigeret: an Ægyptii Cæsarem æque àc Pompejum è medio tollerent.

5. *Memphiticus ensis.*] Gladius Ægyptiorum, quo Pompejum interemerant. *Hortens.*

6. Tua

Victoris, victique caput. tua profuit umbra
Magne, tui socerum rapuêre à sanguine manes,
Ne populus post te Nilum Romanus haberet.
Inde Paratoniam fertur securus in urbem
Pignore tam sævi sceleris, sua signa sequutus.
Sed fremitu vulgi fasces, & jura querentis
Inferri Romana suis, discordia sensit
Pectora, & ancipites animos, Magnumque perisse
Non sibi. tum vultu semper celante timorem,
Intrepidus Superûm sedes, & templa vetusti
Numinis, antiquas Macetûm testantia vires,
Circuit: & nulla captus dulcedine rerum,
Non auro, cultuque deûm, non mœnibus urbis,
Effossum tumulis cupidè descendit in antrum.
Illic Pellæi proles vesana Philippi

Felix

6. *Tua profuit.*] Cæsari, inquit Badius, ut hinc monitus sibi caveret ne in easdem insidias incideret. Grotius autem sic: Pompeji honori hoc Dii dederunt, ne populi Romani esset Ægyptus post ipsius mortem, quod futurum fuerat, nisi Cæsar populo Rom. imperium omne cum libertate ademisset. *Umbra.*] Mors.

7. *Rapuere, &c.*] Eripuere cædi.

8. *Nilum.*] Ægyptum.

9. *Paratoniam fertur.*] Alexandriam. à Paratonio portu & opp. Ægypti, non longe ab Alexandria. Ptol. *Canobo. Securus in urbem, &c.*] Ociosus, inquiunt interpretes. Cæsar enim, ut refert Appianus, dum rex moram circa Casium montem ageret, vacavit gratulationibus, urbis atque templorum lustrationi, disputationibus Philosophorum. Ego autem horum pace sic intelligo. Cæsar admonitus, ut sibi caveret, exemplo Pompeji ab iis trucidati (quod *pignus sceleris* vocat Poëta) ingressus est urbem securus, id est, monitus septusque suis cohortibus. itaque signa simpliciter, vel, ut illi *fasces* accipio.

10. *Secutus.*] Scribe auctore Ms. P. *secutam*, & refer ad urbem Alexandriam nimirum, quæ Cæsarianam se, Pompeji cæde probasse videri volebat. *Grotius.*

11. *Sed fremitu vulgi fasces.*] Cæs. com. de civ. bell. 7. refert: Concursum ad Cæs. fieri, quod fasces anteferrentur. in hoc omnis multitudo majestatem regiam minui prædicabat.

13. *Magnumque perisse.*] Pompeium non ab Ægyptiis cæsum in suam gratiam.

14. *Tum vultu semper, &c.*] Satagebat enim salutis suæ, cui intentus erat, Alexandrinorum deliciis minime vacans, utcunque fiduciam præ se ferebat.

19. *Antrum.*] Alexandri & ab illo regum Ægyptiorum conditorium: *σῶμα* dictum refert Strabo quod corpus Alexandri è Babylone huc tulerit condideritque Lagi filius. Curtius libro 10.

20. *Illic Pellæi, &c.*] Exspatiatur ab histo-

Felix prædo jacet: terrarum vindice fato
Raptus: ſacratis totum ſpargenda per orbem
Membra viri poſuêre adytis: Fortuna pepercit
Manibus, & regni duravit ad ultima fatum.
Nam ſibi libertas unquam ſi redderet orbem,
Ludibrio ſervatus erat, non utile mundo
Editus exemplum, terras tot poſſe ſub uno
Eſſe viro. Macetûm fines, latebraſque ſuorum
Deſeruit, victaſque patri deſpexit Athenas:
Perque Aſiæ populos fatis urgentibus actus
Humana cum ſtrage ruit, gladiumque per omnes
Exegit gentes: ignotos miſcuit amnes,
Perſarum Euphraten, Indorum ſanguine Gangen:
Terrarum fatale malum, fulmenque, quod omnes

Per-

hiſtoriæ ſerie, in geſta Alexandri tragica, ut hac copia exornet dilatetque narrationem. *Hortenſ.* *Pellæi proles.*] Alexander F. Philippi regis Macedoniæ, in cujus urbe Pella natus eſt Alexander. *Veſana Philippi.*] Cui non unius ſuffecit orbis, non mortalis parens. Animal (ut appellat eum Seneca lib. 2. de Beneſ. cap. 10.) tumidiſſimum. Addo temulentiſſimum, crudeliſſimum.

21. *Felix prædo jacet.*] Felicitatem Alexandri æque feliciter exprimit Apulejus lib. 1. Florid. Fortuna, inquiens, ſua major fuit: ſucceſſuſque ejus ampliſſimos & provocavit ut ſtrenuus, & æquiparavit ut meritus, & ſuperavit ut melior: ſoluſque ſine æmulo clarus, adeo ut nemo ejus audeat vel ſperare virtutem, vel optare Fortunam. *Terrarum vindice fato Raptus.*] Raptus morte, quæ ſola potuit vindicare terras ab illo ſubactas.

22. *Orbem, &c.*] Orientalem maxime, cui gravis & exitialis fuiſſet.

24. *Manibus, &c.*] Cineribus qui hic condebantur, neque prout meritus ipſe fuerat, diſpergebantur. *Ad ultima fatum.*] Ad everſionem regni Ægyptii, & ultimos Ægypti reges.

25. *Nam ſibi libertas, &c.*] Orbi enim, ſi quando erit ſe in libertatem vindicaturus, nihil aliud erit Alexandri gloria & memoria quam ludibrium & peſſimum ambitionis ſuperbiæ, & regnandi cupiditatis exemplum. *Si redderet orbem.*] Si orbis unquam ſuæ libertati reſtitueretur, ad viſum & ludibrium cineres ſervati fuiſſent.

26. *Non utile mundo.*] Peſſimo exemplo unus homo tot regna ſubegit, & ſub jus imperiumque ſuum coëgit. *Hortenſius.*

28. *Macetum fines.*] Genitivus plur. ut Macedum, ſyncopate.

29. *Victaſque patri, &c.*] Magnam Græciæ partem Philippi dolis & auro ſubactam ſibique relictam tanquam imperium non ſatis amplum contempſit. vide Plut. Q. Curt. Polyb. Juſtin. Arrian.

31. *Ruit, &c.*] Turbavit, fœdavit ſanguine.

33. *Perſarum Euphraten.*] Sanguine ſcil.

35. *Si-*

Percuteret pariter populos, & sidus iniquum
Gentibus. Oceano classes inferre parabat
Exteriore mari. non illi flamma, nec unda,
Nec sterilis Libye, nec Syrticus obstitit Ammon.
Isset in occasus, mundi devexa secutus,
Ambissetque polos, Nilumque à fonte bibisset:
Occurrit suprema dies, naturaque solum
Hunc potuit finem vesano ponere regi:
Qui secum invidia, qua totum ceperat orbem,
Abstulit imperium; nulloque hærede relicto,
Totius fati lacerandas præbuit urbes.
Sed cecidit Babylone sua, Parthoque verendus.
Prô pudor! Eoi propius timuere sarissas,
Quàm nunc pila timent populi. licet usque sub Arcton
Regnemus, Zephyrique domos, terrasque premamus
Flagrantis post terga Noti: cedemus in ortus
Arsacidûm domino. non felix Parthia Crassis

Exi-

35. *Sidus iniquum, &c.*] Velut pestilentis influentiæ sidus terris.

36. *Oceano classes inferre parabat.*] Oceani Indici visendi studio, flumini ignoto caput suum totque fortissimorum virorum salutem permisit. *Curt.*

37. *Exteriore mari.*] Quod ambit terras ad Orientem & Meridiem. *Flamma.*] Æstus Solis.

38. *Sterilis Libye, &c.*] Iter per deserta Libyæ ad Jovis Ammonis templum supra Syrtim majorem. Diod. 17. Arrian. Curt. & Plut.

40. *Ambissetque polos.*] Orbe circuito, & sub jus suum redacto. *Nilumque à fonte bibisset.*] Strabo refert Alexandrum cum Sesostre rege Ægypti statuisse lustrare Æthiopiam ut fontes Nili quæreret. vide infra ℣. 272.

41. *Occurrit suprema dies.*] Sed fatum & lex naturæ incidit vitæ simul & voti filum.

42. *Vesano ponere regi.*] Ut sup. ℣. 20.

43. *Qui secum invidia, &c.*] Qui eadem invidia qua vivus non tulit imperii æmulum; ita moriens nec uni reliquit Imperium, quasi fataliter invidens alteri tantam magnitudinem.

45. *Lacerandas præbuit urbes.*] Inter duces suos dividendas. Divisionem vide apud Curtium lib. 10.

46. *Sua.*] In suam potestatem redacta Babylone Parthorum metropoli & regia. *Parthoque verendus.*] Parthis formidandus.

47. *Eoi propius, &c.*] Macedonum hastas plus timuerunt Parthi quam pila nostra.

48. *Licet usque sub Arcton, &c.*] Nos Romani subjecimus nobis orbem ab Arctoa parte, Occidentali, Meridionali: soli obstant nobis Parthi, quo minus in Orientem proferamus Imperium.

51. *Non felix Parthia Crassis, &c.*] Et tamen Parthia Crassis & exercitibus

Exiguæ ſecura fuit provincia Pellæ.
Jam Peluſiaco veniens à gurgite Nili
Rex puer, imbellis populi ſedaverat iras,
Obſide quo pacis Pellæa tutus in aula
Cæſar erat: cùm ſe parva Cleopatra biremi,
Corrupto cuſtode Phari laxare catenas,
Intulit Emathiis ignaro Cæſare tectis;
Dedecus Ægypti, Latio feralis Erinnys,
Romano non caſta malo. quantum impulit Argos,
Iliacaſque domos facie Spartana nocenti,
Heſperios auxit tantum Cleopatra furores.
Terruit illa ſuo, ſi fas, Capitolia ſiſtro,
Et Romana petit imbelli ſigna Canopo,

Ca-

noſtris exitioſa; à Macedonibus, quorum oppidum exiguum eſt Pella, devicta eſt, & metropolis ejus quaſi in provinciam redacta facta victori Alexandro regia ſecura.

52. *Secura fuit.*] Parthia quæ de Craſſis triumphat, Macedonibus paruit, quorum oppidum Pella. *Grotius.*

53. *Peluſiaco, &c.*] A Caſio monte prope Peluſium lib. 8. ỽſ. 470. & ad ỽſ. 463.

54. *Rex puer.*] Ptolemæus. *Iras.*] Tumultum Alexandrinorum. ſupra ad verſum 11. & indignationem Photini.

55. *Obſide quo tutus.*] Rege præſente ſatis tutus Cæſar ab injuria inimicorum eſſe videbatur. *Hortenſ.*

57. *Laxare catenas.*] Ut laxaret ſibi carcerem, quo cuſtodiebatur, inquit Berſmanus. Ego de catenis portum Alexandrinum obſtruentibus dici opinor. Scribit enim Plutarchus, Cæſarem ad ſe ex agro accivisse Cleopatram regno ejectam. Quæ cum Apollodoro Siculo lembum ingreſſa, nocte ingruente ad regiam pervenit, cumque latere aliter non poſſet, ſtragulo ſe illigatam ab Apollodoro ad Cæſ. per fores apportari paſſa eſt, &c.

58. *Emathiis ignaro Cæſare tectis.*] Alexandrinis, ab Alex. Macedone conditis; *vel* Cæſaris victoris in Emathia.

59. *Dedecus Ægypti.*] Invectiva Apoſtrophe ad Cleopatram. *Latio feralis Erinnys.*] Ita Virg. de Helena: *Troiæ ac patriæ communis Erinnys.* cui noſter hanc confert.

60. *Romano, &c.*] Nunc in Cæſare, poſtea in Antonio.

61. *Spartana nocenti.*] Helena.

62. *Furores.*] Inſanæ libid. & belli illius, quod Antonius Auguſto inferebat, furores.

63. *Terruit illa ſuo, &c.*] *Dum Capitolio Regina dementes ruinas Funus & imperio parabat.* Horatius od. 37. lib. 1. *Siſtro, &c.*] *Regina in mediis patrio vocat agmina ſiſtro.* Virg. Æneid. 8. Eſt autem ſiſtrum, crepitaculum ex ære aut argento tinnulum, per cujus laminam incurvam ungulæ trajectæ erant: quod criſpanti brachio agitatum redderet argutum ſonum.

64. *Imbelli ſigna.*] *Contaminato cum grege turpium Morbo virorum.* Horatius. *Canopo.*] Ægyptiis & viliſſima Canopi plebe. 8. ỽſ. 543. Juvenal. Sat. 1. ỽſ. 26. & Sat. 6. ỽſ. 85.

65. Ca-

Cæsare captivo Pharios ductura triumphos:
Leucadioque fuit dubius sub gurgite casus,
An mundum ne nostra quidem matrona teneret.
Hoc animi nox illa dedit, quæ prima cubili
Miscuit incestam ducibus Ptolemaïda nostris.
Quis tibi vesani veniam non donet amoris,
Antoni? durum cùm Cæsaris hauserit ignis
Pectus, & in media rabie, medioque furore,
Et Pompejanis habitata manibus aula,
Sanguine Thessalicæ cladis perfusus adulter
Admisit Venerem curis, & miscuit armis
Illicitosque toros, & non ex conjuge partus?
Prô pudor! oblitus Magni, tibi Julia fratres
Obscœna de matre dedit: partesque fugatas
Passus in extremis Libyes coalescere regnis,
Tempora Niliaco turpis dependit amori,
Dum donare Pharon, dum non sibi vincere mavult.
Quem formæ confisa suæ Cleopatra sine ullis
Tristis adit lacrymis, simulatum comta dolorem,
Quem decuit, veluti laceros dispersa capillos,

Et

65. *Cæsare.*] Augusto.

66. *Leucadioque fuit, &c.*] Sinu maris Ambracii sub Leucate promontorio Epiri, lib. 1. ℣. 43.

69. *Miscuit ducibus.*] Miscuit Cleopatram ducibus Rom. Cæsari, & Antonio postea. *Hortens.* *Ptolemaida nostris.*] Cleopatram, Ptolemæi filiam.

70. *Quis tibi vesani, &c.*] Exclamatio poëtæ per aversionem in turpem libidinem Cæsaris; qui in medio belli ardore, luxui ac voluptati indulsit, præcipuè quum inter medios hostes suos versaretur, qui generum suum Pompejum occiderant. Ab exemplo majori: Si Cæsar hoc sibi permisit in armis, cur non Antonius in otio? *Hortens.*

71. *Ignis.*] Alii, *ignes.*

72. *Media rabie, &c.*] Belli, menses autem 9. ibi moratum refert Appianus.

73. *Et Pompejanis, &c.*] Etiamdum sibi in aula illa observari visa Pompeji modo ab iis cæsi umbra.

76. *Non ex conjuge partus?*] Filium Cæsarionem susceptum ex Cleopatra muliere barbara.

77. *Magni, &c.*] Cui filia Iulia nupta fuerat.

78. *Partesque fugatas.*] Pompejanas, sub Scipione, Catone, &c.

79. *Coalescere regnis.*] Vires colligere.

81. *Donare Pharon, &c.*] Cleopatræ, quam fratre interfecto postea præfecit Ægypti regno.

83. *Quem decuit, &c.*] Ita emendat Grotius, cum prius legeretur, *Quam decuit.* ut sit admirantis.

 85. Si

Et sic orsa loqui: Si qua est ô maxime Cæsar
Nobilitas, Pharii proles clarissima Lagi,
Exul in æternum sceptris depulsa paternis,
Si tua restituat veteri me dextera fato,
Complector regina pedes. tu gentibus æquum
Sidus ades nostris. non urbes prima tenebo
Femina Niliacas: nullo discrimine sexus
Reginam scit ferre Pharos. lege summa peremti
Verba patris, qui jura mihi communia regni,
Et thalami cum fratre dedit. puer ipse sororem,
Sit modò liber, amet: sed habet sub jure Pothini
Affectus, ensesque suos. nil ipsa paterni
Juris habere peto: culpa, tantoque pudore
Solve domum: remove funesta satellitis arma,
Et regem regnare jube. quantosne tumores
Mente gerit famulus, Magni cervice revulsa!
Jam tibi (sed procul hoc avertant fata) minatur.
Sat fuit indignum, Cæsar, mundoque tibique,

Pom-

85. *Si qua est ô maxime Cæsar.*] Oratio Cleopatræ petitoria est. petit summatim in regni sui partem restituatur, unde à fratre & ejus tutoribus per summam injuriam sit ejecta. Movet affectus simul à præsenti exsilii sui statu. *Hortens.*

86. *Pharii proles clarissima Lagi.*] Ego regina, filia Ptolemæi, proles Lagi. lib. 8. ℣s. 692.

89. *Complector regina pedes.*] *Cleopatra regis soror affusa Cæsaris genibus, partem regni reposcebat*, inquit Florus lib. 4. cap 2. *Æquum, &c.*] Salutare, me in jus meum redditurum, supra ℣s. 35. vocaverat Alexandrum *sidus iniquum gentibus.*

90. *Non urbes, &c.*] *Occupatio.* Neque, inquit, hoc novo fiet exemplo, ut regnet mulier, patre enim meo ejecto, sororem meam natu majorem in regno constituerunt.

92. *Summa peremti, &c.*] Testamentum patris, quo ex æquo cum fratre hæres relicta sum, necnon conjux illius.

95. *Sub jure Pothini, &c.*] Potestatem suam Pothini eunuchi autoritati subjectam.

97. *Culpa, &c.*] Hoc dedecore & turpitudine, ut pro arbitrio servorum regnetur.

98. *Satellitis arma.*] Achillæ præfecti regii à Pothino solicitati contra Cæs. infra ℣s. 398.

99. *Quantosque tumores.*] Quantum fastum gerit in pectore ob Pompejum interfectum. Trahit adversarium in invidiam Cæsaris. *Hortens.* *Quantosne tumores.*] Quantosnam? duplici interrogatione. ut lib. 7. ℣s. 301.

101. *Jam tibi.*] Exaggerat invidiam ominatione mali majoris, quod tamen deprecatur. *Hortens.*

103. *Pom-*

Pompejum facinus meritumque fuisse Pothini.
Nequicquam duras tentasset Cæsaris aures:
Vultus adest precibus, faciesque incesta perorat.
Exigit infandam corrupto judice noctem.
Pax ubi parta duci, donisque ingentibus emta est;
Excepêre epulæ tantarum gaudia rerum:
Explicuitque suos magno Cleopatra tumultu
Nondum translatos Romana in secula luxus.
Ipse locus templi, quod vix corruptior ætas
Extruat, instar erat: laqueataque tecta ferebant
Divitias, crassumque trabes absconderat aurum.
Nec summis crustata domus, sectisque nitebat
Marmoribus: stabatque sibi non segnis Achates,
Purpureusque lapis, totaque effusus in aula

Cal-

103. *Pompejum, &c.*] Scelestam Pompeji cædem, qua te sibi demereri voluit. *Pothini.*] Ita ubique scribendum hoc nomen, non ut ante fuit *Photini.* Nam Græcum est Ποθεινὸς, non Φωτεινὸς, quod & lex versuum repudiat. *Grotius.*

104. *Nequicquam.*] Frustrà, inquit, sua blandiloquentia tentasset Cæsarem, sed forma eum movit. *Hortens.* *Nequicquam, &c.*] Satis enim formæ venustas commendabat eam.

105. *Incesta.*] Propter illicitum conjugium fratris & sororis. *Hortens.* *Perorat.*] Persuasit. Forsan pro *exorat* dixit; hoc est, orando induxit. *Idem.* *Perorat.*] Aderat puellæ forma, inquit Florus, & quæ duplicaretur ex illo, quod talis passa videbatur injuriam.

106. *Judice noctem.*] Cæsare, inter ipsam & fratrem judice.

107. *Pax ubi parta.*] Compositis inter se rebus & reconciliata fratri Cleopatra, extruitur convivium. *Duci.*] Ptolemæo. *Donisque ingentibus empta est.*] Debuerat pater ejus qui tum rex erat Cæsari septingenties HS. inde quadringenties petebat ad alendum exercitum. Plut. in Cæs.

109. *Tumultu.*] Strepitu & murmure ministrorum. *Sulpit.*

111. *Ipse locus templi, &c.*] Domus regia referebat majestatem templi, melius extructi atque exornati quam ferant exornentque seriora secula, atque adeo corruptiora.

113. *Crassumque, &c.*] Laminæ aureæ.

114. *Crustata domus.*] Crustare, crustam ducere sive applicare. Parietes crustati, crusta marmoris tecti. *Hortensius.*

115. *Stabatque sibi, &c.*] Copulativa pro adversativa. vide lib. 1. vs. 252. Sed stabat sibi, id est, per se solidus non incrustatus & alteri insertus, Achates lapis; de quo Plin. lib. 37. cap. 10. Solin. cap. 12.

116. *Purpureusque lapis.*] Porphyrites. Plin. lib. 36. cap. 7. vel Sardius. *Totaque effusus, &c.*] Pavimenta sternuntur Onychite marmore. *Calcatusque tuo sub pede lucet Onyx.* Martial. lib. 12. epigr. 50.

117. *Ebe-*

Calcabatur Onyx: Hebenus Mareotica vastos
Non operit postes, sed stat pro robore vili
Auxilium, non forma domus. ebur atria vestit,
Et suffixa manu foribus testudinis Inda
Terga sedent, crebro maculas distincta Smaragdo.
Fulget gemma toris, & Iaspide fulva supellex:
Strata micant: Tyrio quorum pars maxima succo
Cocta diu, virus non uno duxit aheno;
Pars auro plumata nitet; pars ignea cocco,
Ut mos est Phariis miscendi licia telis.
Tum famulæ numerus turbæ, populusque minister,
(Discolor hos sanguis, alios distinxerat ætas:)
Hæc Libycos, pars tam flavos gerit altera crines,

Ut

117. *Ebenas quamvis Mareotica vastos Non, &c.*] Perperam hodie legitur *Mareotica.* nec enim in Mareotide aut Ægypto nascitur ebenus; sed in Meroë Æthiopiæ. Stephanus: *Μερόη, μητρόπολις Αἰθιόπων καὶ νῆσος.* gentile *Μεροΐτης.* unde *Meroëtica ebenus.* hoc verissimum. idem paulo post:

—— nigris Meroë fœcunda colonis
Læta comis ebeni. Plin. lib. 12. cap. de Ebeno. *Salmas.* Plin. Exercit. p. 387. *Hebenus.*] Postes non incrustantur Hebeni ligno: sed ex ipso solidæ stant columnæ. *Mareotica vastos, &c.*] Ægyptia, à Mareotide palude. licet *sola India nigrum fert ebenum,* ut canit poëta lib 2. Geor. Herodotus tamen lib. 3. in Æthiopia nasci scribit. vide Plin. lib. 12. cap. 4. & lib. 6. cap. 30. infra ỳs. 304. Solin. cap. 65. Dioscorid. libro 1. capite 137.

119. *Auxilium, &c.*] Columna ad sustentandum; non incrustamentum ad ornatum. *Ebur atria vestit.*] Fores operiebantur putaminibus testudinis Indicæ in laminas dissectis, & gemmis intertextis distinguebantur. vide quæ nos ad ỳs. 94. Satyr. 11. Juvenalis.

123. *Strata micant: &c.*] Alii leg. *Hic torus, Assyrio cujus pars maxima succo Strata micant Tyrio, quorum pars maxima lentum Cocta diu virus.* Sed illa quam nos retinuimus simplicior est & verior. *Tyrio quorum, &c.*] Purpureo, à Tyro ubi optimus purpurarum piscatus, cujus piscis, qui & murex dicitur, sanguine ceu flore quem ore habet moriensque expuit, tinguntur vestes purp.

124. *Virus.*] Medicatum liquorem, succum, tincturam. Martial. epigr. 50. lib. 1. & lib. 4, epigr. 4. *Non uno duxit aheno.*] Plus semel; bis tinctum innuit, dibaphum. Plin. lib. 9. cap. 30.

125. *Plumata nitet.*] Intertexta auro atque varii coloris liciis; qualia opera Græci *πολύμιτα* vocant. Martial. epigramm. 150. lib. 14. *Igneo cocco.*] Splendida coccino colore. vide quæ ad epigramm. 24. lib. 4. Martial.

126. *Phariis.*] Ægyptiis à Pharo ins. in portu Alexandrino. *Licia.*] Sunt fila, quibus in telis, textrices implicant stamina. Accipiuntur nonnunquam pro ipsis staminibus. *Hortens.*

129. *Libycos.*] Nigros, adustos, tortos.

130. *Rheni*

Ut nullas Cæsar Rheni se dicat in arvis
Tam rutilas vidisse comas. pars sanguinis usti
Torta caput, refugosque gerens à fronte capillos.
Nec non infelix ferro mollita juventus,
Atque execta virum. stat contrà fortior ætas,
Vix ulla fuscante tamen lanugine malas.
Discubuêre toris reges, majorque potestas
Cæsar: & immodicè formam fucata nocentem,
Nec sceptris contenta suis, nec fratre marito,
Plena maris rubri spoliis, colloque, comisque
Divitias Cleopatra gerit, cultuque laborat.
Candida Sidonio perlucent pectora filo,
Quod Nilotis acus compressum pectine Serum
Solvit, & extenso laxavit stamina velo.
Dentibus hîc niveis, sectos Atlantide silva

Impo-

130. *Rheni se dicat in arvis.*] In Germania. Germani autem flava cæsarie pulchri sunt. Tacit. de Germ.

132. *Torta caput.*] *Tortis crinibus Æthiopes,* inquit Martialis lib. Spect. ep. 3. *Refugosque gerens, &c.*] Rejectos in cervicem, in supera reflexos, & Solis vapore adustos.

133. *Ferro mollita juventus.*] Castrata. Spadones scil. & Eunuchi. *male pubescentibus annus Surripuere viros; exectaque viscera ferro, In Venerem fregere: atque ut fuga mobilis aut Circumscripta mora properantes differat annos, Quærit se natura, nec invenit.* Petr. Arb.

134. *Execta.*] Emasculata. *Virum.*] Virilitatem.

135. *Lanugine malas.*] Non castrati juvenes, investes tamen atque imberbes.

136. *Reges.*] Ptolemæus & Cleopatra. *Majorque potestas Cæsar.*] Et regibus major Cæsar.

137. *Fucata.*] Quasi fuco adulterata ac depicta. *Hortens.*

139. *Maris rubri spoliis.*] Gemmis, margaritis. de Mari rubro, vide quæ nos ad Senecæ Thyest. ℣s. 370.

140. *Cultuq; laborat.*] Gravatur gemmis. vel solicita est de cultu.

141. *Sidonio perlucent pectora filo.*] Amictu è tenuissimis filis. Pollux lib. 7. cap. 16. *Non sic in Tyria sindone tutus eris*, epigr. 19. lib. 4. Martial.

142. *Nilotis acus, &c.*] Ægyptia. *picti tunica Nilotide Mauri*, Martialis epigr. 6. lib. 10.

143. *Solvit, &c.*] Ut rariora essent fila, discrevit.

144. *Dentibus hic niveis.*] Pedibus eburneis sustentatas rotundas mensas citreas è Mauritania petitas. *felices Atlantica munera sylvas.* Martial. epigr. 89. lib. 4. vide quæ nos ad epigr. 43. lib. 2. Martial. *Tu Libycos Indis suspendis dentibus orbes.* & Juven. Sat. 11. *latos sustinet orbes Grande ebur. Sectos Atlantide sylva.*] A materia mensarum, quæ citrinis tabulis compactæ erant. Citrus arbor nobilis est, quæ sola in Mauritania ad montem Atlantem nascitur. *Hortens.*

145. *Ora.*]

Imposuêre orbes; quales ad Cæsaris ora
Nec capto venêre Juba. prô cæcus, & amens
Ambitione furor, civilia bella gerenti
Divitias aperire suas, incendere mentem
Hospitis armati. non sit licet ille nefando
Marte paratus opes mundi quæsisse ruina:
Pone duces priscos, & nomina pauperis ævi
Fabricios, Curiosque graves: hic ille recumbat
Sordidus Hetruscis abductus Consul aratris,
Optabit patriæ talem duxisse triumphum.
Infudêre epulas auro, quod terra, quod aër,
Quod pelagus, Nilusque dedit, quod luxus inani
Ambitione furens toto quæsivit in orbe.
Non mandante fame, multas volucresque ferasque
Ægypti posuêre Deos: manibusque ministrat
Niliacas crystallus aquas: gemmæque capaces
Excepêre merum, sed non Mareotidos uvæ,
Nobile sed paucis senium cui contulit annis

Indo-

145. *Ora.*] Conspectum.

146. *Nec capto, &c.*] Vide Plin. libro 13. cap. 15. *Prô cæcus, &c.*] Exclamatio in intempestivum luxum & splendorem apparatus nuptialis in medio ardore belli civilis. *Hortens.*

149. *Non sit licet, &c.*] Etiamsi Cæsar non esset.

151. *Duces priscos, &c.*] Continentes & incorruptissimos viros, quos tamen opima & ampla præda alliceret.

152. *Fabricios.*] Libro 3. ℣ſ. 160. *Curiosque graves.*] Lib. 6. ℣ſ. 787.

153. *Sordidus Hetruscis, &c.*] Quintius Cincinnatus, qui agrum trans Tyberim fodiens à legatis Dictator salutatus est. Liv. lib. 3. Dionysius vero consulatum illi ita oblatum scribit. Alii hic Serranum intelligunt. vide Plin. lib. 18. cap. 3. *te sulcos, Serrane serentem.* Virg. 6. Æneid. Pers. Sat. 1.

155. *Auro.*] Aureis vasis. *Quod terra, quod aër.*] Mensæ illatum fuit, ferarum terrestrium & volatilium omne genus. *Hortens.*

158. *Non mandante fame.*] Sed gula & ambitioso luxu. *Multas volucresque ferasque, &c.*] Quas Ægyptii pro Diis coluerunt, uti pisces, Ibin, &c. vide quæ ad Sat. 15. Juvenal.

160. *Crystallus aquas.*] Crystallinum gutturnium. *Dant famuli manibus lymphas. Gemmæque capaces, &c.*] Pocula è gemmis. *Cum bibitur concha.* Juvenalis Sat. 6. ℣ſ. 305.

161. *Mareotidos uvæ.*] Mareotidum uvarum meminit Virgil. 2. Georg. & Plinius lib. 14. cap. 3. Mareotici vini, Athenæus lib. 1. cap. 25. ἀπὸ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κρήνης Μαρείας dicti. & Strabo lib. 13.

162. *Nobile sed paucis, &c.*] Sed vinum Meroæum, quod paucis annis nobilitatem saporis odorisque consecutum

tum

Indomitum Meroë cogens spumare Falernum.
Accipiunt sertas nardo florente coronas,
Et nunquam fugiente rosa: multumque madenti
Infudêre comæ, quod nondum evanuit aura
Cinnamon, externa nec perdidit aëra terra:
Advectumque recens vicinæ messis Amomum.
Discit opes Cæsar spoliati perdere mundi,
Et gessisse pudet genero cum paupere bellum,
Et causas Martis Phariis cum gentibus optat.
Postquam epulis, Bacchoque modum lassata voluptas
Imposuit, longis Cæsar producere noctem
Inchoat alloquiis: summaque in sede jacentem
Linigerum placidis compellat Achorea dictis:
O sacris devote senex, quodque arguit ætas
Non neglecte Deis, Phariæ primordia gentis,
Terrarumque situs, vulgique edissere mores,
Et ritus, formasque Deûm: quodcunque vetustis
Insculptum est adytis profer, noscique volentes

Prode

tum est, decocta cruditate. Meroë autem insula Nili est max. lib. 4. ℣s. 333.

163. *Indomitum.*] Vim nobilis vini arguit: nam in doliis ita fervet, ut coërceri nequeat. *Hortens. Falernum.*] Vinum. *Synecdochice.* Falernum enim proprie è Campania est.

164. *Nardo florente coronas.*] Frutice Indico & Syriaco, cujus folia & spicæ odore commendantur.

165. *Nunquam fugiente rosa.*] Perenni, per totum annum in Ægypto florente. Martial. epigr. 80. lib. 6. *Madenti, &c.*] Delibutæ unguentis.

167. *Externæ, &c.*] Nec peregre advectum expiravit odorem. *nec spirant cinnama surdum*, Pers. Sat. 6.

168. *Vicinæ messis Amomum.*] In vicina Assyria & Media natæ. Plin. l. 11. cap. 13.

169. *Discit opes, &c.*] Ab Alexandrino hoc luxu,

172. *Postquam epulis, &c.*] Imitatio Virgiliana: *Postquam epulis exempta fames*; & Homerica, Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.

175. *Linigerum placidis compellat.*] Sacerdotem Isidis xylinis vestibus indutum, *gregem linigerum* vocat hos Juven. Sat. 6. & Linigeram Isidem Ovidius. Quippe lana, &c. jam inde Orphei & Pythagoræ scitis profanus vestitus est. Sed enim mundissima lini seges, inter opt. fruges terra exortas, non modo indutui & amictui sanctissimis Ægyptorum sacerdotibus, sed opertui quoque in rebus sacris usurpatur. Apul. Apolog. *Achorea dictis.*] Lib. 8. ℣s. 475.

176. *O sacris devote senex.*] Oratio Cæsaris petitoria ad Achorea sacerdotem. Petit multa rerum Ægyptiacarum ab eo cognoscere; sed præcipuè quibus fontibus Nilus originem ducat. *Hort.*

180. *Noscique volentes, &c.*] Gloria quippe

Prode Deos. ſi Cecropium ſua ſacra Platonem
Majores docuère tui: quis dignior unquam
Hoc fuit auditu, mundique capacior hoſpes?
Fama quidem generi Pharias me duxit ad urbes,
Sed tamen & veſtri: media inter prœlia ſemper
Stellarum, cœlique plagis, Superiſque vacavi,
Nec meus Eudoxi vincetur Faſtibus annus.
Sed cùm tanta meo vivat ſub pectore virtus,
Tantus amor veri, nihil eſt quod noſcere malim
Quàm fluvii cauſas per ſecula tanta latentes,
Ignotumque caput: ſpes ſit mihi certa videndi
Niliacos fontes; bellum civile relinquam.
Finierat, contraque ſacer ſic orſus Achoreus:
Fas mihi magnorum Cæſar ſecreta parentum
Prodere, ad hoc ævi populis ignota profanis.
Sit pietas aliis, miracula tanta ſilere:
Aſt ego cœlicolis gratum reor, ire per omnes

Hoc

quippe & celebratione gaudent, infra *v.* 197.

181. *Cecropium.*] Athenienſem, à Cecrope rege. *Platonem, &c.*] Plato in Ægyptum ad prophetas & ſacerdotes profectus arcana & diſciplinas eorum edidicit. Laërtius lib. 3.

183. *Mundique capacior hoſpes.*] Docilior & qui mundi cauſis noſcendis magis vacavit.

184. *Generi Pharias, &c.*] Pompeji, qui huc profugiſſe dicebatur.

185. *Veſtri.*] Quorum ſcientias ſcire percupio: Aſtronomiam maxime, cui inter arma vacavi ſemper.

187. *Eudoxi vincetur.*] Eudoxus iſte fuit Cnidius, auditor Platonis, qui cum Chryſippo medico in Ægyptum profectus, anni rationem reverſus Græcis tradidit & Ephemeridas ſcripſit. Laërt. lib. 8. Strabo lib. 14. Columel. lib. 10. Cenſorinus. hujus autem faſtis, id eſt, rationi anni Cæſar dicit ſuam anni correctionem non ceſſuram. qua obſervationi veteri adjecit X. dies ut annum CCCLXV. dies efficerent, & ne quadrans deeſſet, quarto quoque anno unus dies intercalaretur. Plutarchi Cæſ. & Macrob. lib. 1. Saturn. c. 14. Solin. cap. 3. Sueton. Cæſ. *Faſtibus annus.*] Utcunque Servius erroris Lucanum inſimulare auſus ſit, *Faſtum* tamen pro dierum computatione in quarta declinatione uſurparunt autores boni. Varro in Ephemeride: *Cæſar faſtus correxit.* Columella 10. *Sequor nunc Eudoxi & Metonis faſtus.* & Horat. utriuſque declin. 2. & 4.

194. *Fas mihi magnorum, &c.*] Achoreus narrationem orditur à pia deprecatione culpæ, quo majorum ſecreta, quæ hactenus latuerunt homines profanos, ſit proditurus: Alluſit ad Virgilii illud Sinonis lib. 2. Æneid. *Fas mihi Graiorum ſacrata reſolvere jura.* Hortenſ.

195. *Profanis.*] Non initiatis.

196. *Pietas.*] Religio.

199. *Side-*

Hoc opus, & sacras populis notescere leges.
Sideribus, quæ sola fugam moderantur Olympi,
Occurruntque polo, diversa potentia prima
Mundi lege data est. Sol tempora dividit anni,
Mutat nocte diem, radiisque potentibus astra
Ire vetat, cursusque vagos statione moratur.
Luna suis vicibus Tethyn, terrenaque miscet.
Frigida Saturno glacies, & zona nivalis
Cessit. habet ventos, incertaque fulmina Mavors.
Sub Jove temperies, & nunquam turbidus aër.
At fecunda Venus cunctarum semina rerum
Possidet. immensæ Cyllenius arbiter undæ est.
Hunc ubi pars cœli tenuit, quà mista Leonis

199. *Sideribus, &c.*] Planetæ, qui adverso motu ab Occasu scil. in Ortum retardant rapidum motum quo decima sphæra ab Ortu in Occasum recte decurrens reliquos orbes secum trahit, aliam atque aliam sortiuntur motus rationem, adeoque potentiam. *Moderantur fugam.*] Regunt revolutionem cæli. Vultque eo indicare sidera certis vicibus oriri & occidere, & temperato cursu suo volvi. *Hortens.*

200. *Occurrunt polo.*] Id est, contrà cœlum moventur.

201. *Sol tempora dividit anni.*] Medius planetarum; temporum, terrarum, siderum & cœli rector.

202. *Mutat nocte diem.*] Cum veteribus, qui τὰς τῶν πλανωμένων στηριγμὰς, à Sole fieri credebant, errasse nostrum monet Jos. Scal. in prolegom. ad Manil. *Radiisque potentibus.*] Solem, inquit Sulpitius, cæteri planetæ venerari videntur, ut Regem. Et quum propius accessere, sunt in statione, & fiunt retrogradi: unde Sol moderator reliquorum dicitur luminum.

203. *Cursusque vagos statione moratur.*]. Ipse sub Elliptica certus vagos cæterorum cursus moderatur. Neque enim de planetis stationariis & retrogradis aliquid innotuisse veteribus verisimile est. Sed de stationibus planetarum Plin. lib. 2. cap. 15. 16. & 17.

204. *Luna suis.*] Æstum maris Lunæ motui tribuerunt veteres. Pomp. Mela lib. 3. cap. 1. & interp. Vadian. *Vicibus.*] Crescentis ac decrescentis Lunæ. *Tethyn, &c.*] Mare reciproca agitatione nunc accedens litora, nunc recedens.

205. *Frigida Saturno glacies.*] De virtutibus & qualitatibus plenetarum consulendi Astrologi, qui de his plenius & planius.

209. *Cyllenius.*] Mercurius. Hoc sidus etiam nonnunquam Apollinis appellatur, medium inter Venerem & Lunam. *Hortens. Undæ est.*] Fluminum, adeoque Nili. *Cessit Mercurio locus imbrifer.* Avienus.

210. *Hunc ubi pars, &c.*] Ubi Mercurius in Julii principio, pervenit ad extremum gradum Cancri quà Leonem contingit, vicinus Caniculæ & Tropico Cancri cui subjacent ignoti fontes Nili, tum arbiter unde Mercurius laxat fontes fluminis directe subjecti, facitque effervescere, non secus ac Luna motu suo tumefacit mare, modo vs. 204.

Sidera sunt Cancro, rapidos quà Sirius ignes
Exerit, & varii mutator circulus anni
Ægoceron, Cancrumque tenet, cui subdita Nili
Ora latent: quæ cùm dominus percussit aquarum
Igne superjecto, tunc Nilus fonte soluto
Exit, ut Oceanus lunaribus incrementis
Jussus adest: auctusque suos non antè coarctat,
Quàm nox æstivas à Sole receperit horas.
Vana fides veterum, Nilo, quò crescat in arva,
Æthiopum prodesse nives. non Arctos in illis
Montibus, aut Boreas. testis tibi sole perusti
Ipse color populi, calidique vaporibus Austri.

Adde,

211. *Sirius, &c.*] Septem inundationis Nili causas ponit, è quibus secunda haud dubiè vera est, & optimis quibusque authoribus placita. *Sirius* est stella magna & lucida in fronte canis. Hujus exortu amplissimæ vires in terra sentiuntur. Tum poëtæ nonnunquam *Sirium* pro æstate usurpant. *Hortens.*

212. *Mutator circulus anni, &c.*] Zodiacus; in quo taxatur à Jos. Scal. in proleg. ad Manil. quod ex duobus Tropicis unum facit, & Zodiacum non solem dirigit ad puncta Solstitialia. Nullo modo probantur mihi interpretes, qui Meridianum intelligunt Trop. utrunque intersecantem.

214. *Dominus aquarum.*] Mercurius.

215. *Nilus fonte soluto, &c.*] Nilus crescere incipiens nova Luna post solstitium; Sole Cancrum transeunte, modice; Leonem, abundantissime, in Virgine, residet; revocatur intra ripas, Sole in Libra, hoc est, in æquinoctio autumnali, lib. 8. ỳs. 467. Herod. lib. 2. Plin. lib. 5. cap. 9. Solin. cap. 34. & 45. Strabo lib. ult. Diod. Sic. lib. 1. Seneca lib. 4. nat. q. cap. 2. Marcel. lib. 22. Heliod. lib. 9. Philo lib. 1. de vita Mosis. Card. de Subtilit. lib. 2. & 21. Jul. Cæs. Scal. exercit. 47.

216. *Lunaribus incrementis.*] Quando scil. Oceanus crescente ac decrescente luna, magis minusve accedit receditve reciproco suo æstu. *Hortens.*

218. *Nox æstivas, &c.*] Notatio æquinoctii autumnalis.

219. *Vana fides veterum, Nili.*] E septem causis inundationis Nili, quas ponit noster, secunda hæc veteribus Anaxagoræ, Euripidi, & aliis gravissimis autoribus placita validissimis nititur argumentis, ad quæ diluenda nimis debiles sunt poëtæ confutationes. Sole enim apud nos in Cancri tropico existente ultra Capricorni circulum sitis hyems est, & nives in Lunæ montibus conceptæ à Sole redeunte, quod iis ver est, dissolvi possunt. Sed & hanc opinionem refutat Jo. Bapt. Scortia lib. 2. de Nili incremento, cap. 12. *Quo crescat in arva.*] Mss. habent, *quæ.* vulgati *quod.* Veteres autem quos dicit, sunt Anaxagoras & Euripides. *Grotius.* Refutat hic eorum opinionem qui incrementum & exundationem Nili ex nivibus liquefactis in montibus Æthiopiæ provenire arbitrentur. *Hortens.*

220. *Non Arctos in illis, &c.*] Et tamen recessus à circulo Capricorni ad Antarcticum æque se habet quoad frigus, ac noster à circulo trop. Cancri.

223. *Quod-*

Adde, quòd omne caput fluvii, quodcunque soluta
Præcipitat glacies, ingresso vere tumescit
Prima tabe nivis: Nilus neque suscitat undas
Ante Canis radios, nec ripis alligat amnem
Ante parem nocti Libra sub judice Phœbum.
Inde etiam leges aliarum nescit aquarum:
Nec tumet hybernus, cùm longè sole remoto
Officiis caret unda suis: dare jussus iniquo
Temperiem cœlo, mediis æstatibus exit.
Sub torrente plaga, ne terras dissipet ignis,
Nilus adest mundo, contraque incensa Leonis
Ora tumet: Cancroque suam torrente Syenen,
Imploratus adest: nec campos liberat undis,
Donec in autumnum declinet Phœbus, & umbras
Extendat Meroë. quis causas reddere posset?

Sic

223. *Quodcunque soluta, &c.*] Atqui hoc versus Antarcticum sitis vernum tempus est.

225. *Tabe nivis.*] Solutione.

226. *Ante Canis radios.*] Ante exortum caniculæ, in mense Julio: Sole Leonem ingresso. *Nec ripas, &c.*] Neque revocatur in alveum ante æquinoctium autumnale lib. 8. ℣ſ. 467. Jo. Leo Africanus lib. 8. cap. 4. & lib. 9. cap. 26. Hieron. Fracastorius tract. de Nilo. M. Ant. Sabellicus Ennead. 1. l. 3. Goropius in Niloscopio. Card. de Subt. lib. 21. Cæs. Scal. exerc. 47.

227. *Ante parem nocti Libra, &c.*] Diodorus scribit Nilum augeri ab Solstitio usque ad æquinoctium autumnale, subinde crescentem, τῆς πληρώσεως τὴν ἀρχὴν ὑπὸ τῶν θερινῶν τροπῶν ποιούμενον, αὔξεσθαι μὲν μέχρι τῆς ἰσημερίας τῆς μετοπωρινῆς, ἀεὶ δ᾽ ἐπάγειν νέαν ἰλύν. Nam post æquinoctium Sole adhuc in Libra constituto, centesimo die à solstitio, redire intrà suas ripas ac residere incipit Nilus. In Cancro enim sensim ac modicè primum crescit, in Leone plenissimus fluit, pigrescit in Virgine & lentior manat, adhuc tamen crescit; at in Libra post æquinoctium revocatur intrà ripas & retro cedit. *Salmas.* Plin. exercit. pag. 436. *Phœbum.*] Diem.

228. *Aliarum nescit aquarum.*] Aliorum fluminum, quæ hyeme crescunt, æstate decrescunt.

230. *Officiis caret unda suis.*] Officium Nili est arva irrigare: hoc autem præstare non potest nisi à Sole excitetur. ideo hyeme se ripis tenet. *Grot. Officiis caret unda suis.*] Incremento ad irrigationem Ægypti. *Iniquo, &c.*] Ferventi ætheri.

232. *Torrente plaga.*] Zona torrida. *Ignis.*] Calor excandescens.

233. *Adest mundo.*] Ad refrigerium & temperiem subvenit Ægypto.

234. *Suam torrente Syenen.*] Sibi subjectam. vide lib. 2. ℣ſ. 587.

235. *Imploratus adest.*] In auxilium quasi advocatus.

237. *Meroë, &c.*] In qua inf. torridæ zonæ subjecta breves aut nullæ rejiciebantur umbræ. infra ℣ſ. 305.

Sic jußit Natura parens decurrere Nilum:
Sic opus eſt mundo. Zephyros quoque vana vetuſtas
His adſcripſit aquis, quorum ſtata tempora flatus,
Continuique dies, & in aëre longa poteſtas:
Vel quòd ab occiduo depellunt nubila cœlo,
Trans Noton, & fluvio cogunt incumbere nimbos:
Vel quòd aquas toties rumpentis littora Nili
Aßiduè feriunt, coguntque reſiſtere flatus.
Ille mora curſus, adverſique obice ponti
Æſtuat in campos. ſunt qui ſpiramina terris
Eſſe putent, magnoſque cavæ compagis hiatus.
Commeat hàc penitus tacitis diſcurſibus unda
Frigore ab Arctôo medium revocata ſub axem,
Cùm Phœbus preßit Meroën, telluſque peruſta
Illuc duxit aquas, trahitur Gangeſque, Paduſque,
Per tacitum mundi: tunc omnia flumina Nilus

Uno

239. *Zephyros quoque, &c.*] Improprie Eteſias Aquilones (qui à Rhiphæis & Septentrione flantes pellere pluvia nubila in Auſtrum, & Nilum verſus fontes repulſum quo minus in mare ſe exoneret, adeoque exundet, ſiſtere dicuntur) vocat Zephyros & ab Occaſu flare facit. vide Joſ. Scal. in prolegom. ad Manilium. Cæterum hanc opinionem diſcutit refutatque Jo. Bapt. Scortia lib. 2. de natura & increm. Nili, cap. 13. 14. & 15.

242. *Vel quod, &c.*] Quod Democriti placitum eſt. *Ab occiduo cælo.*] Unde Zephyri ſpirant.

244. *Vel quod aquas, &c.*] Quod Thaleti viſum eſt. *Toties rumpentis, &c.*] Alia cauſa incrementi: quaſi Libycum mare aſſiduo impulſu ſuo & violentia aquarum feriat ſeptem oſtiorum Nili littora & oneret ea ratione omnes ejus alveos aquis, ad inundationem uſque. *Hortenſ.*

245. *Flatus.*] Ms. P. *Flatu.* *Flatus.*] Venti.

246. *Ille mora curſus, &c.*] Nilus impeditus ab Eteſiis ex adverſo flantibus, quo minus in mare delabatur, exundat. Ammian. Marcel. lib. 22. Solin. cap. 45. Plin. lib. 5. cap. 9. Herod. 2. *Adverſique objice Ponti.*] Objectu maris, ex quo tantum aquarum invehitur. *Hort.*

247. *Sunt qui.*] Quarta incrementi Nili cauſa, ſed abſurda, quam tamen Memphitici ſacerdotes tradebant. *Spiramina terris.*] Canales & meatus ſubterraneos.

249. *Unda.*] Fluvii, ut mox verſu 252.

250. *Medium revocata ſub axem.*] Sub Æquatorem aut torridam zonam cui ſubjacet Meroë. infra ℣ſ. 305.

251. *Phœbus preßit Meroën.*] Meroën premit Sol cum obtinet quartam decimam Leonis partem.

253. *Per tacitum mundi.*] Per ſecretos meatus illos ſubterraneos. *Tunc omnia flumina Nilus.*] His fluminibus non ſufficit unus Nili alveus, adeoque exundat fluv.

255. *Ru-*

Uno fonte vomens non uno gurgite perfert.
Rumor, ab Oceano, qui terras alligat omnes,
Exundante procul violentum erumpere Nilum,
Æquoreosque sales longo mitescere tractu.
Nec non Oceano pasci Phœbumque polumque
Credimus: hunc, calidi tetigit cùm brachia Cancri,
Sol rapit, atque undæ plus, quàm quod digerat aër
Tollitur. hoc noctes referunt, Niloque refundunt.
Ast ego, si tantam jus est mihi solvere litem,
Quasdam, Cæsar, aquas post mundi sera peracti
Secula, concussis terrarum erumpere venis,
Non id agente Deo, quasdam compage sub ipsa
Cum toto cœpisse reor, quas ille creator,
Atque opifex rerum certo sub jure coërcet.
Quæ tibi noscendi Nilum Romane cupido est,
Et Phariis, Persisque fuit, Macetûmque tyrannis:
Nullaque non ætas voluit conferre futuris

Noti-

255. *Rumor ab Oceano.*] Alii sunt, qui opinantur feruntque Nilum ab illo Oceano, qui terras ambit, exæstuante, incrementum aquarum capere; fluctus vero marinos salsuginem amittere atque dulcescere longo cursu. hanc opinionem examinat atque rejicit Scortia lib. 2. de Nilo, cap. 11.

258. *Nec non Oceano, &c.*] Alia opinio. Sidera aquis pasci, ut lib. 1. ℣ſ. 415. & lib. 9. ℣ſ. 313. aquarum itaque à Sole in Cancro attractarum partem à sideribus non digestam in Æthiopia deorsum noctu decidere, atque hinc Nilum crescere Herodoti sententia. vide cap. 19. lib. 2. Scortiæ de incremento Nili.

262. *Ast ego, &c.*] Ego reor alios fluvios è venis vi concussis erupisse ante orbem conditum; alios accepisse ortum & leges certas à Deo in ipsa mundi creatione. Nilum autem hanc incrementi legem à prudenti Deo etiam tum accepisse. hanc tanquam universalem causam à nostro positam ut & ab Aristide in oratione Ægyptiaca, pro levi refutat Jo. Baptista Scortia lib. 2. de natura & incremento Nili, cap. 1. Refutatis deinde variis aliorum opinionibus docet cap. 17. Nilum aquis pluviis crescere.

265. *Compage sub ipsa.*] In prima mundi coagmentatione.

266. *Cum toto cœpisse reor.*] Cum rerum universitate.

268. *Quæ tibi noscendi, &c.*] Enumerat Cæsari reges, qui eodem studio cognoscendi originem Nili tenebantur: ut reges Ægyptiorum, Persarum, Macedonum; denique omnis ætatis mortales operam dedisse, ut ejus rei cognitionem posteris traderent. *Hort.*

269. *Et Phariis, &c.*] Sesostri, Cambysæ, Alexandro, ut seq.

270. *Futuris.*] Posteris. ἐσομένοις.

Notitiam: sed vincit adhuc natura latendi.
Summus Alexander regum quos Memphis adorat,
Invidit Nilo, misitque per ultima terræ
Æthiopum, lectos: illos rubicunda perusti
Zona poli tenuit; Nilum vidêre calentem.
Venit ad occasum, mundique extrema Sesostris,
Et Pharios currus regum cervicibus egit:
Ante tamen vestros amnes Rhodanumque, Padumque,
Quàm Nilum de fonte bibit. vesanus in ortus
Cambyses longi populos pervênit ad ævi,
Defectusque epulis, & pastus cæde suorum,
Ignoto te, Nile, redit. non fabula mendax
Ausa loqui de fonte tuo est, ubicunque videris,
Quæreris: & nulli contingit gloria genti,
Ut Nilo sit læta suo. tua flumina prodam,
Qua Deus undarum celator, Nile, tuarum
Te mihi nosse dedit. medio consurgis ab axe,
Ausus in ardentem ripas attollere Cancrum:

In

271. *Sed vincit, &c.*] Needum enim inventi sunt ejus fontes.

274. *Lectos.*] Electos viros, qui ortum Nili indagarent.

276. *Sesostris.*] Sesostrin hunc Tzetzes Chiliad. 3. cap. 69. Var. hist. refert Assyriorum regem fuisse, & regibus curru junctis vectum triumphasse. Idem Plin. lib. 33. cap. 3. Val. Flac. Sed vide Herodoti Euterpen.

278. *Ante tamen, &c.*] Neque tamen invenit magis quam vestrorum fluv. fontes. Notatio τοῦ ἀδυνάτου.

280. *Cambyses.*] Persarum rex, Cyri F. qui patris imperio adjecit Ægyptum. *Longi ævi, &c.*] Μακροβίους Æthiopas. Herod. lib. 3. Plin. lib. 6. cap. 30.

281. *Defectusque epulis, &c.*] Destinarat Cambyses triplex bellum, navale contra Carthaginenses; alterum terrestre contra Ammonios: tertium in Macrobios Æthiopas, deficiente autem in itinere commeatu, ingens fames exercitum invasit: unde decimum quenque militem sorte ductum edebant, &c. Herod. 3.

282. *Non fabula mendax.*] Ita ut non falsum sit quod de Nili origine dicitur, *Nemini notam esse.*

286. *Qua.*] Quatenus.

287. *Medio consurgis ab axe.*] A Meridie (innuit autem polum Antarcticum) in Septentrionem recto cursu defertur Nilus; nisi quod sinuoso flumine modo Arabiam ex æquo alluat. *Inde Africam ab Æthiopia dispescens, &c.* Plin. lib. 5. cap. 9.

288. *Ausus in ardentem, &c.*] Alveo quidem contentus, à Cataractis, quæ sub Cancro sunt ante per arenosa & squalentia fluens, quandoque se terra condens & post dierum aliquot itinera erumpens. *In ardentem ripas, &c.*]

Con-

In Borean is rectus aquis, mediumque Booten:
Cursus in occasum flexu torquetur, & ortus,
Nunc Arabum populis, Libycis nunc aquus arenis:
Teque vident primi, quærunt tamen hi quoque, Seres,
Æthiopumque feris alieno gurgite campos:
Et te terrarum nescit cui debeat orbis.
Arcanum natura caput non prodidit ulli,
Nec licuit populis parvum te, Nile, videre,
Amovitque sinus, & gentes maluit ortus
Mirari, quàm nosse tuos. consurgere in ipsis
Jus tibi solstitiis, aliena crescere bruma,
Atque hyemes adferre tuas: solique vagari
Concessum per utrosque polos. hic quæritur ortus,

Illic

Contrà Septentrionem cursum ad Cancri Solstitialem tropicum vertere. *Hortens.*

289. *Is.*] Defluis. *Rectus aquis*] Directe adversum Borean. *Mediumque Booten.*] Astronomica ratione amplius monstrat vagum lapsum Nili. Est autem Bootes, sidus, quod *Arctophylax* etiam vocatur. βοώτης bubulcus: *Arctophylax* custos ursæ. stella haud procul ab ursa majore, & tanquam bubulcus plaustrum sequi videtur. *Hortensius.*

290. *Cursus in occasum, &c.*] Scribe aut *occasus*, cum Ms. R. A. & T. aut *certum*, cum Ms. P. *Grotius.*

291. *Æquus.*] Benignus.

292. *Primi te vident.*] Apud eos enim primum apparet. *Sulpitius. Seres Æthiopumque.*] Æthiopiæ gens, ut placet Heliodoro l. 9. Indiæ pop. ut Orosio lib. 3. cap. 24. Non itaque in tantum errat aut hallucinatur noster quantum à Jos. Scal. ad Manilium arguitur. vide quæ ad lib. 1. ℣s. 19. Glareanus conjicit legend. *feri* ut opponatur τῷ *primi.*

293. *Feris alieno, &c.*] Præterveheris advena ex alibi orto fluv.

295. *Arcanum natura, &c.*] Fontes Nili ignotos, quem tamen Ptolemæus & alii è Lunæ montibus oriri referunt: Vitruvius ex Atlante Mauritaniæ, Jubam secutus.

296. *Parvum.*] Nascentem. *Sulpitius.*

298. *Consurgere in ipsis Jus tibi solstitiis, aliena crescere bruma, Atque hiemes efferre tuas.*] Hiemes vocat abundantiam aquarum, quam in nostro orbe tempore fere hiberno experimur. Scribo autem *efferre*, ut habent quidam codices & vetustissima Romana editio, non *adferre*. Plinius in Panegyr. *quia piger Nilus cunctanter alveo sese ac languide extulerat.* Gronovius. *Consurgere, &c.*] Crescere, exundare, ut supra ℣s. 215. & deinceps.

299. *Solstitiis.*] Solstitio æstivo. *Aliena crescere bruma.*] Diversa ab aliis fluv. ratione. supra ℣s. 228.

300. *Hyemes adferre tuas.*] Incrementum tuum, quasi hybernum.

301. *Per utrosque polos.*] Per terras longe ab utraque Æquatoris parte recedentes ad utrunque polum. *Hic quæritur ortus.*] Apud nos ad Arcticum sitos, de origine tua quæstio est.

Illic finis aquæ. latè tibi gurgite rupto
Ambitur nigris Meroë fecunda colonis,
Læta comis hebeni: quæ, quamvis arbore multa
Frondeat, æstatem nulla sibi mitigat umbra:
Linea tam rectum mundi ferit illa Leonem.
Inde plagas Phœbi, damnum non passus aquarum,
Præveheris, sterilesque diu metiris arenas,
Nunc omnes unum vires collectus in amnem,
Nunc vagus, & spargens facilem tibi cedere ripam.
Rursus multifidas revocat piger alveus undas,
Quà dirimunt Arabum populis Ægyptia rura
Regni claustra Philæ. mox te deserta secantem,
Quà dirimunt nostrum rubro commercia Pontum,
Mollis lapsus agit. quis te tam lenè fluentem
Moturum tantas violenti gurgitis iras,
Nile, putet? sed cùm lapsus abrupta viarum

Exce-

302. *Illic finis aquæ.*] Apud Antarcticos, de exitu & ostiis. *Gurgite rupto, &c.*] Dividente se Nilo & Meroën insf. circundante.

304. *Hebeni.*] Supra vs. 117. *Quæ quamvis, &c.*] Meroën premit Sol cum obtinet decimam quartam partem Leonis. vide lib. 1. vs. 587.

306. *Linea tam rectum, &c.*] Illa regio linea tam perpendiculari Soli in Leone subjacet.

307. *Plagas Phœbi.*] Zonam torridam. *Damnum non passus aquarum.*] Diminutionem, attrahentibus illum Sole & sideribus.

308. *Metiris arenas.*] Pervagaris per arenas steriles. *Hortens.*

309. *Nunc omnes unum, &c.*] Modo in uno amne, omnibus suis aquarum viribus collectis decurrit: nunc vagus egreditur ripas suas, quæ facile undarum impetui cedunt. *Hortens.*

311. *Rursus multifidas, &c.*] Paulò post redit aqua in alveos suos, ubi Ægyptus, inquit, ab Arabia dividitur. Et monstrat locum, quasi digito, ubi *Philæ* sunt, quas claustra regni vocat. *Hortensius.*

312. *Qua dirimunt Arabum, &c.*] Ubi Ægyptus ab Arabia dividitur, ad Philas opp. Straboni lib. 17. Ptolom. & Heliodoro l. 8. sed Plinio insf. lib. 5. cap. 9. & Senec. lib. 4. cap. 2.

313. *Claustra Philæ.*] Fines. vel alludit ad τὰς πύλας. Solinus cap. 45. Catadupas appellat Nili claustra. *Mox te deserta secantem.*] Rursum lentior fluit per ea deserta, qua Rubrum mare dirimit nostrarum gentium commercia. *Hortens.*

314. *Qua dirimunt, &c.*] Qua non ita multum Mediterraneum mare ab Erythræo ceu rubro dividitur.

317. *Sed cum lapsus, &c.*] Nec alibi torrentior, vectus aquis properantibus ad locum Æthiopum, qui Catadupi vocantur, novissimo Cataracte inter occursantes scopulos non fluere immenso fragore sed ruere creditur. postea lenis, &c. Plin. lib. 5. cap. 9.

318. *Præ-*

Excepêre tuos, & præcipites cataractæ,
Ac nuſquam vetitis ullas obſiſtere cautes
Indignaris aquis: ſpuma tunc aſtra laceſſis:
Cuncta fremunt undis: ac multo murmure montis
Spumeus invictis caneſcit fluctibus amnis.
Hinc, Abaton quam noſtra vocat veneranda vetuſtas,
Terra potens, primos ſentit percuſſa tumultus,
Et ſcopuli, placuit fluvii quos dicere venas,
Quòd manifeſta novi primum dant ſigna tumoris.

Hinc

318. *Præcipites cataractæ.*] Partim enim, ut Mela inquit, aſper decurrit, propter cataractas, hoc eſt præcipites & torrentes undarum, ex aſperis & urgentibus ſcopulorum anguſtiis lapſus, qui in Nilo multi ſunt, ob crebra inſularum, rupiumque è medio alveo extantium impedimenta: mitem alioquin & dulciſſimi hauſtus fluvium, immania rupium obſtacula ita exaſperant, ut ſævus, non ſua culpa inſurgat. *Hortenſ.*

319. *Ac nuſquam, &c.*] Atque indignaris ullas cautes obſiſtere tuis aquis, nuſquam alibi inhibitis.

320. *Spuma tunc aſtra laceſſis.*] Frequentia illic ſaxa ſcopulis ſimilia aquam magna vertigine mirabilique alliſam reflectunt, inque contrarium curſum ſpumis agunt redundantibus, &c. Diod. Sic. Senec. Nat. quæſt. 4. ſcopulis aſperatur, &c. Solin. cap. 45. Mela lib. 1. cap. 9.

323. *Hinc Abatos, quam noſtra vocat veneranda vetuſtas Petra patens, primos ſentit percuſſa tumultus.*] Sic legendum. nam malè eſt etiam in optimis, *Terra potens.* petra eſt & ſaxum, non terra. *tumultus* autem vocat, Nili tumores & auctus. Locum Sen. Natural. Quæſt. 1v. totum Lucanus verſibus expreſſit. Sequitur enim:

Et ſcopuli placuit fluvii quos dicere venas.

Πηγὰς Νείλȣ Græci vocant. deinde

Quod manifeſta novi primum dant ſigna tumoris.
Hos montes natura vagis circumdedit undis
Qui Libyæ te Nile negent: quos inter at alta
In convalle jacens ſtat molibus unda quietis.

Sic legendi hi verſus, qui vulgò non tam ſinceri. montium objectu preſſum ait Nilum Seneca, ne in latitudinem excederet. Lucanus montes à natura vagis aquis Nili circumdatos, qui eum Libyæ negarent. nam ſi in latitudinem excederet, Libyam utique perfunderet, non Ægyptum. at montibus illis preſſus & coërcitus rectà exit in Ægyptum. inter montes illos Nilum, ut alta in convalle molibus quietis ſtare dicit: nam moles aquarum quietæ ac veluti ſtantes in profundo & alto alveo, qui veluti convallis locum obtinet, inter duos montes altiſſimos. Fontem ergò venaſque Nili inter Syenen & Elephantinen Ægyptii conſtituebant in medio duorum eminentium ſaxorum. vide *Salmaſ.* Plin. Exerc. p. 439. latius & accuratius hac de re diſſerentem. *Abaton quam, &c.*] Petra ceu inſula Nili prope Philas ad primum cataractam, inacceſſibilis, unde nomen.

325. *Placuit fluvii, &c.*] Quos nonnulli fontes Nili credebant.

326. *Quod manifeſta, &c.*] Quod hic primum intra alveum fluere, hinc increſcere apparet. *Signa tumoris.*] Hic *tumorem*, pro mole aquæ poſuit. *Salmaſ.*

 327. *Hinc*

Hinc montes Natura vagis circumdedit undis,
Qui Libyæ te, Nile, negant: quos inter ut alta
In convalle jacens stat molibus unda receptis.
Prima tibi campos permittit, apertaque Memphis
Rura, modumque vetat crescendi ponere ripas.
Sic velut in tuta securi pace trahebant
Noctis iter mediæ: sed non vesana Pothini
Mens imbuta semel tam sacra cæde, vacabat
A scelerum motu. Magno nihil ille peremto
Jam putat esse nefas: habitant sub pectore manes,
Ultricesque Deæ dant in nova monstra furorem.
Dignatur viles isto quoque sanguine dextras,
Quo Fortuna parat victos perfundere Patres;
Pœnaque civilis belli, & vindicta Senatus
Penè data est famulo. procul hoc avertite fata
Crimen, ut hæc Bruto cervix absente secetur.
In scelus it Pharium Romani pœna tyranni,

Exem-

327. *Hinc montes, &c.*] Subinde insulis impactus, totidem incitatus irritamentis, postremo inclusus montibus, &c. Plin. lib. 5. cap. 9.

328. *Qui Libyæ te Nile.*] Qui te ab Africa divertunt. *Quos inter ut alta, &c.*] Nostra est mutatio. antea fuit *&*. in quibusdam *in*, & versu sequente pro *in*, *it*. Alveus fluminis montes inter, convallis obtinet speciem. Olim sic conjeceramus legendum; sed tutius Mss. sequi: *quos inter in alta It convalle tacens jam moribus unda receptis.* Non jam cum tumultu ruit, sed silentii & modestiæ retinens labitur. *Grot.* *Quos inter, &c.*] Inter quos montes Nilus flagrans obtinet convallis speciem.

330. *Prima tibi campos, &c.*] Memphis prima urbs est planæ & jacentis Ægypti, unde exundare incipit Nilus, nullis ripis fluvium coërcentibus. vetatque ripas ponere modum crescendi.

332. *Sic velut in tuta, &c.*] Hujusmodi colloquiis totam noctem, quasi nullum esset bellum, exemerunt. Et sic porro ad historiam redit. *Hortens.*

334. *Cæde.*] Pompeji.

335. *Magno perempto nihil, &c.*] Interfecto jam Pompejo, omnia sibi licere existimabat; ergò novum scelus animo agitabat. *Hortens.*

336. *Manes.*] Umbra Pompeji.

337. *Dant in nova monstra furorem.*] Excitant hominis animum ad novum furorem, & immane scelus audendum, quod nunc *nova monstra* appellat. *Hort.*

338. *Viles.*] Eunuchi Pothini & Achillæ. *Isto quoque, &c.*] Cæsaris, ut modo Pompeji.

340. *Pœnaque civilis belli, &c.*] Patrum & Bruti dextris ereptæ libertatis vindicibus futuris, pene præripuerat Cæsaris cædem famulus Pothinus.

342. *Bruto cervix, &c.*] M. Bruto Cæsaris interfectore futuro, lib. 7. vs. 586.

343. *In scelus it Pharium.*] Ægyptiorum

Exemplumque perit. ſtruit audax irrita fatis,
Nec parat occultæ cædem committere fraudi:
Invictumque ducem detecto Marte laceßit.
Tantum animi delicta dabant, ut colla ferire
Cæſaris, & ſocerum jungi tibi, Magne, juberet:
Atque hæc dicta monet famulos perferre fideles
Ad Pompejanæ ſocium ſibi cædis Achillam,
Quem puer imbellis cunctis præfecerat armis,
Et dederat ferrum, nullo ſibi jure retento,
In cunctos, in ſeque ſimul. Tu mollibus, inquit,
Nunc incumbe toris, & pingues exige ſomnos:
Invaſit Cleopatra domum. nec prodita tantùm eſt,
Sed donata Pharos. ceſſas accurrere ſolus
Ad dominæ thalamos? nubet ſoror impia fratri:
Nam Latio jam nupta duci eſt: interque maritos
Diſcurrens Ægypton habet, Romamque meretur.
Expugnare ſenem potuit Cleopatra venenis.

Crede

rum conatu & inſidiis, à quibus nefas eſt, eum occidi. *Hortenſ.* *In ſcelus it Pharium, &c.*] Pœna à Cæſare tyrannio ſumenda Romanis pene factum erat ſcelus Ægyptiorum, & tyrannicidæ gloria atque exemplum prope perierat.

344. *Exemplumque perit.*] Quod tyrannus jure à ſuis debeat occidi. *Hort.* Vel factum Bruti, quod ſit poſteritatem in Tyrannos excitaturum. *Sulpit.* *Irrita fatis.*] Quæ in fatis non erat perficere.

345. *Nec parat occultæ, &c.*] Erat in procuratione regni propter ætatem pueri nutricius ejus eunuchus Pothinus. is primum inter ſuos queri atque indignari cœpit, regem ad dicendam cauſam evocari: deinde adjutores quoſdam conſcios ſui nactus ex regiis amicis, exercitum à Peluſio clam Alexandriam evocavit. atque Achillam, quem omnibus copiis præfecerat incitatum ſuis, & regis inflatum pollicitationibus, quæ fieri vellet, literis nunciiſque edocuit. Cæſ. com. civ. bell. 3.

353. *Tu mollibus, &c.*] Ex obliquo ſegnitiem illius arguens: Achillam ad cædem Cæſaris excitat.

355. *Domum.*] Regiam.

356. *Sed donata Pharos.*] Sed palam donatum eſt Cleopatræ à Cæſare Ægypti regnum. *Ceſſas accurrere ſolus.*] Ceſſas, vel ſi ſolus eſſes neque tali exercitu inſtructus, accurrere ad has nuptias opprimendas & præveniendas?

357. *Nubet ſoror, &c.*] Ita feci ex Ms. in quibus *nubit.* vulgati pejus, *nupſit.* Grotius. *Nubet ſoror impia fratri.*] Procul dubio efficiet Cæſar cui illa jam vice uxoris eſt, ut Cleopatra concilietur Ptolemæo.

359. *Diſcurrens, &c.*] Per vices. *Meretur.*] Noctibus.

360. *Senem potuit.*] Cæſarem. *Venenis.*] Philtris, veneficiis amoris, illecebris & lenociniis formæ.

361. *Crede*

Crede miser puero: quem nox si junxerit una,
Et semel amplexus incesto pectore passus
Hauserit obscœnum titulo pietatis amorem,
Meque, tuumque caput, per singula forsitan illi
Oscula donabit. crucibus, flammisque luemus
Si fuerit formosa soror. nil undique restat
Auxilii: rex hinc conjux, hinc Cæsar adulter:
Et sumus, ut fatear, tam sæva judice sontes.
Quem non è nobis credet Cleopatra nocentem
A quo casta fuit? per te, quod fecimus unà,
Perdidimusque nefas, perque ictum sanguine Magni
Fœdus, ades: subito bellum molire tumultu:
Irrue: nocturnas rumpamus funere tedas,
Crudelemque toris dominam mactemus in ipsis
Cum quocunque viro. nec nos deterreat ausis
Hesperii Fortuna ducis. quæ sustulit illum,
Imposuitque orbi, communis gloria nobis:
Nos quoque sublimes Magnus facit. aspice littus

Spem

361. *Crede miser puero.*] Ms. *puerum.* Crede jam Cleopatræ Ptolemæum, illi inquam, quæ senem Cæsarem potuit in amorem sui pellicere. *Grotius.* *Crede miser puero.*] Ironice.

362. *Incesto pectore passus.*] Sororis, quam duxerit in matrimonium.

363. *Hauserit, &c.*] Incestum velaverit conjugii nomine.

366. *Si fuerit formosa soror.*] Si forma sororis fratri placere cœperit.

368. *Sæva judice sontes.*] Cleopatra.

369. *Nocentem, &c.*] Vel hoc nomine. quod non & nos cum illa consuetudinem habuimus.

370. *Per te.*] Obtestatio. *Quod fecimus una.*] Obtestatur Achillam per scelera & nefaria inter se perpetrata, ut quam primum cum exercitu appropeset: obtestatur per fœdus, sanguine Pompeji medio fuso ceu libamine, percussum. *Hortens.*

371. *Perdidimusque nefas.*] Male collocavimus, nullum consecuti illius præmium; nisi & novum hoc scelus adjungamus. *Ictum sanguine Magni, &c.*] Allusum ad morem faciendi fœderis.

373. *Tedas.*] Nuptias.

375. *Cum quocunq; viro.*] Ptolemæo, ceu Cæsare. *Nec nos deterreat, &c.*] Occupat quod objici posset, quo à cæde deterrerentur. Cæsarem bellis tot victorem & fortunatum esse: Periculum fore, ut consilium infeliciter caderet. *Hesperium ducem,* Cæsarem vocat. *Hort.*

376. *Sustulit illum.*] Evexit.

377. *Communis gloria nobis.*] Occupat occupatione gloriam communem ex cæde utriusque Pompeji & Cæsaris paranda. *Hortens.*

378. *Nos quoque, &c.*] Nos quoque

gloriam

Spem nostri sceleris: pollutos consule fluctus
Quid liceat nobis: tumulumque è pulvere parvo
Aspice Pompeji non omnia membra tegentem.
Quem metuis, par hujus erat. non sanguine clari:
Quid refert? nec opes populorum, ac regna movemus.
Ad scelus ingentis fati sumus. adtrahit illos
In nostras Fortuna manus. en altera venit
Victima nobilior. placemus cæde secunda
Hesperias gentes. jugulus mihi Cæsaris haustus
Hoc præstare potest, Pompeji cæde nocentes
Ut populus Romanus amet. quid nomina tanta
Horremus, viresque ducis, quibus ille relictis
Miles erit? nox hæc peraget civilia bella,
Inferiasque dabit populis, & mittet ad umbras,

Quod

gloriam hanc cum Cæsare dividimus: ille devicit, nos interfecimus. *Litus.*] In quo cæsus est Pompejus, ubi jacet sepultus.

379. *Spem nostri sceleris.*] Quòd jubeat nos sperare idem posse in Cæsare. *Pollutos, &c.*] Cæde Pompeji.

382. *Quem metuis, &c.*] Cæsaris Fortuna & gloria non majores sunt quam fuere illæ Pompeji. *Non sanguine clari.*] *Object.* Sed nos, inquies, non sumus genere clari.

383. *Quid refert?*] *Solut.* Neque tamen nos (quod illi fecerunt) solicitavimus populos & reges in nostra auxilia & ad exequendum quod proposuimus. ad quod ipsi per nos sufficimus. *Nec opes populorum.*] Nec opes populorum movemus; sed ipse se ultrò offert nobis, & ad scelus ingentes facti sumus, postquam semel occidimus Pompejum. *Hortens.*

384. *Ad scelus ingentis fati sumus.*] Magnum est fatum nostrum & potens ad scelera. Ita Grotius qui hanc lectionem probat. Alteram lectionem, *Ad scelus ingentes facti sumus*, adstruere poterit illud Lyci apud Senec. in Herc. Fu. ℣. 337. *nobiles non sunt mihi Avi, nec altis inclytum titulis genus: Sed clara virtus, &c. prosperum autem*, ut habetur in eadem tragœdia ℣. 250. *ac felix scelus Virtus vocatur. Adtrahit, &c.*] *Illos* scil. populos, ipsa fortuna ultrò nobis conciliat & quasi in manus tradit. Altera victima hic objecta, qua gentes ac populos externos placemus. *Micyllus.*

385. *Altera, &c.*] Cæsar.

386. *Placemus cæde secunda, &c.*] *Rituale verbum* quando priore litatum non sit. *Metaphora à sacris.*

387. *Jugulus mihi, &c.*] Cæsaris invisi cæde conciliabimus nobis Romanos offensos de Pompeji.

388. *Nocentes.*] Nos Ægyptios, quos odit. *Sulpit.*

390. *Quibus ille relictis, &c.*] Quos titulos & nomina si illi adimas, nil nisi miles est. sic lib. 5. ℣. 366. *privatum factura juventus.*

391. *Nox hæc peraget.*] A facili: una hac nocte, interfecto Cæsare, finem imponemus bello civili. *Hortens.*

392. *Inferiasque dabit populis.*] Cæsarem, tanquam sacrificium umbras cæsorum pop. placaturum.

394. *Præ-*

Quod debetur adhuc mundo, caput. ite feroces
Cæsaris in jugulum: præstet Lagea juventus
Hoc regi, Romana sibi. tu parce morari:
Plenum epulis, madidumque mero, Venerique paratum
Invenies: aude: Superi tot vota Catonum,
Brutorumque tibi tribuent. Non lentus Achillas
Suadenti parêre nefas. haud clara movendis,
Ut mos, signa dedit castris, nec prodidit arma
Ullius clangore tubæ: temerè omnia sævi
Instrumenta rapit belli. pars maxima turbæ
Plebis erat Latiæ: sed tanta oblivio mentes
Cepit, in externos corrupto milite mores,
Ut duce sub famulo, jussuque satellitis irent,
Quos erat indignum Phario parere tyranno.
Nulla fides, pietasque viris, qui castra sequuntur,
Venalesque manus: ibi fas, ubi maxima merces:
Ære merent parvo: jugulumque in Cæsaris ire
Non sibi dant. prô fas! ubi non civilia bella

Inve-

394. *Præstet Lagea juventus, &c.*] In castris tuis milites Ægyptii præstent hanc libertatis gratiam regi suo, quem Cæsar apud se tenet tanquam captivum: Romani (ut mox ✝s. 403.) sibi oppressore scil. libertatis Cæsare cæso.

397. *Catonum, &c.*] Catonis, Scipionis, Bruti, &c. quibus hoc maxime in votis est.

398. *Non lentus Achillas, &c.*] Dum Cæsar laboraret controversias regum componere: subito exercitus regius, equitatusque omnis venire Alex. nunciatur, &c. Cæs. com. civ. bell. 3.

400. *Nec prodidit arma.*] Silentio petebat Alexandriam, ut incautum ac securum Cæsarem opprimeret. *Hortens.*

402. *Pars maxima turbæ, &c.*] Erant cum Achilla copiæ, ut neque numero, neque genere hominum, neque usu rei militaris contemnendæ viderentur. millia enim viginti in armis habebat. hæ constabant ex Gabinianis militibus: qui jam in consuetudinem Alexandrinæ atque licentiam venerant, & nomen disciplinamque pop. Romani dedidicerant, uxoresque duxerant, &c. Cæs. com. civ. bell. 3.

403. *Sed tanta, &c.*] Indignationem hujusmodi vide apud Horat. Ode 5. l. 3.

405. *Duce.*] Achilla.

406. *Phario parere tyranno.*] Ipsi regi Ægyptio.

408. *Venalesque manus.*] Non ex animo suo aut se in libertatem vindicaturi; sed stipendio conducti.

410. *Non sibi dant.*] Hoc est, non sua sponte & authoritate mortem Cæsaris petunt, ut hostis, sed stipendio conducti, quo ad nulla non flagitia impellantur, id sunt facturi. *Hort.* *Ubi non civilia bella, &c.*] Milites Rom. qui non interfue-

Invenit imperii fatum miserabile nostri?
Thessaliæ subducta acies in littore Nili
More furit patrio. quid plus te, Magne, recepto
Ausa foret Lagea domus? dat scilicet omnis
Dextera, quod debet Superis: nullique vacare
Fas est Romano. Latium sic scindere corpus
Diis placitum: non in generi, socerique favorem
Discedunt populi. civilia bella satelles
Movit, & in partem Romanam venit Achillas.
Et nisi fata manus à sanguine Cæsaris arcent,
Hæ vincent partes. aderat maturus uterque:
Et districta epulis ad cunctas aula patebat
Insidias: poteratque cruor per regia fundi
Pocula Cæsareus, mensæque incumbere cervix.
Sed metuunt belli trepidos in nocte tumultus,
Ne cædes confusa manu, permissaque fatis
Te, Ptolemæe, trahat. tanta est fiducia ferri.
Non rapuêre nefas: summi contemta facultas

Est

terfuerant prælio Pharsalico, hic tamen in Ægypto civili sanguine manus imbuere parant, sic lib. 8. ỳs. 601.

413. *Magne.*] Aversio ad Pompejum. qui si reviviscerer; quid Ægyptii plus contra Cæsarem efficere potuissent, quam eo mortuo jam fecerunt. *Hortens. Te, Magne, &c.*] Si Pompejum exceptum tuerentur armis Ægyptii?

414. *Dat scilicet omnis, &c.*] Omnis ubique Rom. dextra se immiscet bello huic civili ita volentibus Superis.

416. *Latium sic scindere Diis placitum.*] Ita Diis visum res Rom. & vires unitas divellere & dissolvere factionibus; neque his Pompeji & Cæsaris, sed tertias partes se quoque ingerit satelles Ægyptius Achillas.

420. *Et nisi fata manus.*] Et nisi fatis reservatus esset Cæsar interficiendus Romæ; hic certe ab his fuisset oppressus.

421. *Aderat maturus uterque.*] Pothinus intra, Achillas extra urbem. Plutarchus refert, tonsorem Cæsaris, hominem timidissimum, dum omnia curiose exploraret, percepisse insidias Cæsari strui ab Achilla & Pothino, indiciumque rei detulisse, Cæsarem cœnaculum præsidio cinxisse, & Pothinum interfici jussisse. Achillam vero fuga in castra elapsum intulisse ei difficillimum bellum, &c. Aliter Cæs. lib. 3. de bello civil.

422. *Districta.*] Impedita, distracta.

426. *Ne cædes confusa, &c.*] Ne qua forte & ipse rex Ptolemæus in tumultu pereat.

428. *Non rapuere nefas.*] Non itaque temere & raptim aggressi sunt facinus. *Summi contemta, &c. visum famulis.*] Visum est iis occasionem hanc omittere atque oportunius resumere die insequente.

433. Di-

Est operis: visum famulis reparabile damnum,
Illam mactandi dimittere Cæsaris horam.
Servatur pœnas in aperta luce daturus.
Donata est nox una duci, vixitque Pothini
Munere Phœbeos Cæsar dilatus in ortus.
Lucifer à Casia prospexit rupe, diemque
Misit in Ægyptum primo quoque sole calentem:
Cùm procul à muris acies non sparsa maniplis,
Nec vaga conspicitur, sed justos qualis ad hostes
Recta fronte venit. passuri comminus arma,
Laturique ruunt. at Cæsar mœnibus urbis
Diffisus, foribus clausæ se protegit aulæ,
Degeneres passus latebras. nec tota vacabat
Regia compresso: minima collegerat arma
Parte domus: tangunt animos iræque, metusque:
Et timet incursus, indignaturque timere.
Sic fremit in parvis fera nobilis abdita claustris,
Et frangit rabidos præmorso carcere dentes.
Non secus in Siculis fureret tua flamma cavernis,
Obstrueret summam si quis tibi Mulciber Ætnam.
Audax Thessalici qui nuper rupe sub Æmi,

Hespe-

433. *Dilatus in ortus.*] In lucem sequentis diei, ut sine regis periculo res geri posset, cædem differre placuit. *Hortensius.*

434. *Lucifer.*] Notatio Auroræ. *Casia prospexit rupe.*] Monte Casio, qui ad Orientem Alexandriæ est. libro 8. ℣. 463.

435. *Primo quoque, &c.*] Recte quippe orto.

437. *Sed justos, &c.*] Sed collecta & instructa.

438. *Passuri comminus, &c.*] Achillas copiis suis fidens, paucitatemque militum Cæsaris despiciens, occupabat Alexandriam, præterea oppidi partem quam Cæsar cum militibus tenebat, &c. Cæs. comment. 3.

439. *At Cæsar mœnibus, &c.*] Cæsar à percussoribus Pompeji obsessus in regia, quamvis exigua manu, ingentis exercitus molem mira virtute sustinuit. *Florus.*

441. *Nec tota vacabat Regia compresso.*] Neque suffecit parva Cæsaris manus tuendæ toti regiæ.

445. *Sic fremit in parvis, &c. Non secus in Siculis.*] Indignatur, instar Leonis caveæ inclusi, clathros mordicus prehendentis; furitque non secus atque Ætna. lib. 5. ℣. 99. si quis foramina illius obstruere laboret.

448. *Mulciber.*] Vulcane. *Apostrophe.*

449. *Audax Thessalici, &c.*] Cæsar, qui nuper in Pharsalicis campis nimium

Hesperiæ cunctos proceres, aciemque Senatus,
Pompejumque ducem, causa sperare vetante,
Non timuit, fatumque sibi promisit iniquum,
Expavit servile nefas, intraque penates
Obruitur telis; quem non violasset Alanus,
Non Scytha, non fixo qui ludit in hospite Maurus.
Hic, cui Romani spatium non sufficit orbis,
Parvaque regna putat Tyriis cum Gadibus Indos,
Ceu puer imbellis, ceu captis femina muris,
Quærit tuta domus: spem vitæ in limine clauso
Ponit, & incerto lustrat vagus atria cursu:
Non sine rege tamen; quem ducit in omnia secum,
Sumturus pœnas & grata piacula morti;
Missurusque tuum, si non sint tela; nec ignes,
In famulos Ptolemae caput. sic barbara Colchis
Creditur ultorem metuens regnique, fugæque,
Ense suo, fratrisque simul cervice parata
Expectasse patrem. cogunt tamen ultima rerum

Spem

mium ausus est, nimium speravit; jam trepidavit. *Amplificatio. Æmi.*] Thraciæ quidem montis: sed nostro semper fere Thessaliæ.

451. *Causa sperare vetante.*] Iniqua, nec felicem exitum promittente.

452. *Fatum iniquum.*] Injustam victoriam. *Sulpit.*

453. *Servile nefas.*] Scelesta Achillæ satellitis regii arma.

454. *Quem non violasset.*] *Altera exaggeratio. Alanus.*] Scythiæ Europeæ pop.

455. *Non fixo, &c.*] Non Mauri inhospitales, qui per lusum & exercendi gratia hospites pro scopo positos sagittis configunt.

456. *Hic, cui Romani, &c.*] Hic cui non suffecit Romanum Imperium ab Indis usque in Oriente ad Gades in Occidente, insulam in qua colonia Tyriorum. *omnes terræ quæ sunt à Gadibus usque Ad Gangem.*

459. *Tuta domus, &c.*] Pars erat regiæ exigua, in quam ipse habitandi causa initio erat inductus, &c. Cæs. com. civ. bell. 3.

461. *Non sine rege tamen.*] Regem ut in sua potestate haberet, Cæsar effecit, magnamque regium nomen apud suos auctoritatem habere existimans, &c. ibid. *Omnia secum.*] Loca omnia, *vel* eventum omnem.

462. *Pœnas.*] A rege.

464. *Famulos Ptolemæe caput.*] Achillam & alios. *Sic barbara Colchis.*] Non secus ac Medea insequentem patrem aurei velleris proditi vindicem morata est, fratrem Absyrtum discerpendo dispergendoque. vide quæ nos ad Sen. Med. vers. 44.

466. *Cervice parata.*] Ad omnem eventum & casum mortis. *Hortens.*

467. *Cogunt tamen, &c. missusque satelles, &c.*] Missi à rege ad Achillam

Seta-

Spem pacis tentare ducem: missusque satelles
Regius, ut savos absentis voce tyranni
Corriperet famulos, quo bellum auctore moverent.
Sed neque jus mundi valuit, neque fœdera sancta
Gentibus: orator regis, pacisque sequester,
Æstimat in numero scelerum ponenda tuorum
Tot monstris Ægypte nocens. non Thessala tellus,
Vastaque regna Jubæ, non Pontus, & impia signa
Pharnacis & gelido circumfluus orbis Ibero
Tantum ausus scelerum, non Syrtis barbara, quantum
Deliciæ fecere tuæ. premit undique bellum,
Inque domum jam tela cadunt, quassantque penates.
Non aries uno moturus limina pulsu,

Fra-

Serapion & Dioscorides, (inquit Cæs. com. 3. eiv. belli) quos ille, prius quam audiret, aut, cujus rei causa missi essent cognosceret, corripi ac interfiei jussit, &c.

469. *Absentis tyranni, &c.*] Regis Ptolemæi.

471. *Jus mundi valuit.*] Jus gentium, quo sacrosancti sunt legati.

472. *Sequester.*] Mediator, legatus.

473. *Æstimat in numero.*] Conjectura nostra est: *Res minima in numero.* Sensus mihi videtur: Legati cædes apud alias gentes maximum est scelus; sed inter Ægypti scelera minimum. Nihil me moveut Mss. Itaque persevero in veteri conjectura, *Res minima:* nisi malis, *res ima.* Legati autem hi regii vocabantur Dioscorides & Serapio: ut ex Livio ad hunc locum notat vetus Scholiastes in Ms. P.. Sed & in commentario de bello Alexandrino eadem exstat historia. *Grotius. Æstimat in numero.*] Æstimationem ecu specimen dat scelerum Ægypti.

474. *Monstris, &c.*] Sceleribus. *Non Thessala tellus.*] *Amplificatio.* Non bellum Thessalicum, quo cum Pompejo conflixit. non Africum, quo Scipionem & Jubam Mauritaniæ regem devicit: non Ponticum, quo Pharnacem Mithridatis F. occasione civilis belli capta, patrium regnum in potestatem suam redigere conatum vidit, vicit, Ponto expulit: non Hispanica bella, quorum altero Petreium & Afranium Pompeji duces; altero Cn. & Sext. filios Pompeji devicit. Non hæc omnia tantum afflixere Cæsarem, quantum delicati isti famuli atque Eunuchi Ægyptii.

475. *Vastaque regna Jubæ*] Ad versum 670. *Impia signa, &c.*] Propter defectionem à patre. lib. 1. ꝟſ. 336. & l. 1. ꝟſ. 637. necnon conatum Bithyniam, Cappadociam, & Armeniam invadendi, principesque ad defectionem pertrahendi.

476. *Gelido, &c.*] Hispania, *quam torrens ambit Iberus.* lib. 7. ꝟſ. 15.

478. *Deliciæ fecere.*] Ne virilia quidem portenta, Pothinus atque Ganymedes. Florus lib. 4. cap. 2. *Tuæ.*] Tuæ ô Ægypte.

479. *Inque domum, &c.*] Primo impetu domum ejus irrumpere conatus est, &c. Cæs. com. civ. bell. 3.

480. *Non aries uno, &c.*] Oppugnationem

Fracturusque domum; non ulla est machina belli:
Nec flammis mandatur opus: sed cæca juventus
Consilii, vastos ambit divisa penates,
Et nusquam totis incursat viribus agmen.
Fata vetant, murique vicem fortuna tuetur.
Necnon & ratibus tentatur regia, quà se
Protulit in medios audaci margine fluctus
Luxuriosa domus. sed adest defensor ubique
Cæsar, & hos aditus gladiis, hos ignibus arcet:
Obsessusque gerit (tanta est constantia mentis)
Expugnantis opus. piceo jubet unguine tinctas
Lampadas immitti junctis in bella carinis.
Nec piger ignis erat per stuppea vincula, perque
Manantes cerâ tabulas: & tempore eodem
Transtraque nautarum summique arsêre ceruchi.
Jam propè semusta merguntur in æquore classes,

Jam-

tionem domus, quàm Cæsar tenebat, describit: *Hortens. Aries uno moturus.*] Ad ✝ſ. 300. lib. 3.

482. *Nec flammis mandatur opus.*] Nec incendium paranr. *Cæca juventus.*] Expers consilii.

485. *Fata vetant, &c.*] Cæsaris Fortuna hostibus ademit consilium, illique præstitit incolumitatem.

486. *Necnon & ratibus tentatur regia.*] Eodem tempore pugnatum est ad portum (inquit Cæsar com. 3.) dum naves longas occupare hostes conarentur; quarum erant auxilio L. missæ ad Pompejum, quæ prœlio in Thessalia facto domum redierant, præter XXII. constratas, quæ præsidii causa Alexandriæ esse consueverant; quas si occupassent, classe Cæsaris erepta, portum ac mare totum in sua potestate haberent, commeatu auxiliisque Cæsarem prohiberent, &c. *Quase, &c.*] Regiæ enim pars in quam Cæsar habitandi causa initio erat inductus, habebat aditum ad portum & ad reliqua navalia. Cæs. comm. 3.

488. *Luxuriosa domus.*] Vel propter comessationem nocturnam ita à Lucano descriptam: vel propter magnificentiam regiam & eximio splendore structam. Monstrat locum, ubi redintegrata pugna fuerit, ad portum scil. circà navalia. *Hortens.*

491. *Piceo jubet.*] Phalaricas, ad versum 681. lib. 3.

492. *Junctis in bella carinis.*] Navibus quæ præsidii causa Alexandriæ esse consueverant. modo ad ✝ſ. 486.

493. *Stuppea vincula, &c.*] Funes nauticos & tabulas pice unctas. ut l. 3. ✝ſ. 683.

495. *Summique arsere ceruchi.*] Οἱ κερᾶχοι, cornu habentes, à κέρας & ἔχω. ceruchus est funis rudens, antennarum cornua firmans, suasque habens in puppi ansas, quibus religatur. alii ipsas antennas sic dictas volunt à cornubus quæ habent. *Ceruchi.*] Cornua antennarum. lib. 8. ✝ſ. 177.

 497. *Nec*

Jamque hostes, & tela natant. nec puppibus ignis
Incubuit solis: sed quæ vicina fuêre
Tecta mari longis rapuêre vaporibus ignem:
Et cladem fovêre Noti, percussaque flamma
Turbine, non alio motu per tecta cucurrit,
Quàm solet ætherio lampas decurrere sulco,
Materiaque carens, atque ardens aëre solo.
Illa lues clausa paulum revocavit ab aula
Urbis in auxilium populos. nec tempora cladis
Perdidit in somnos, sed cæca nocte carinis
Insiluit Cæsar, semper feliciter usus
Præcipiti cursu bellorum, & tempore rapto.
Tunc claustrùm pelagi cepit Pharon. insula quondam
In medio stetit illa mari, sub tempore vatis
Proteos: at nunc est Pellæis proxima muris.
Illa duci geminos bellorum præstitit usus:

Abstu-

497. *Nec puppibus ignis, &c.*] Dum Cæsar coactus suæ saluti consulere classem incendio amoliretur, longius à navali grassatus ignis celeberrimam Ptolemæi Philadelphi bibliothecam absumpsit. Plutarch.

502. *Quam solet, &c.*] Ad ☩s. 532. lib. 1. *de cælo lapsa per umbras Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.* mox, *tum longo limite, sulcus Dat lucem, &c.* Virg. Æneid. 2.

503. *Materiaque, &c.*] Pabulo, ignis alimento.

504. *Lues clausa paulum.*] Incendium. Ita Virg. Æneid. 5. *lentusque carinas Est vapor, & toto descendit corpore pestis. Revocavit ab aula, &c.*] Revocavit multitudinem à regiæ obsidione ad incendium restinguendum.

505. *Nec tempora cladis, &c.*] Neque incendii tempus ita impendit somno, ut sibi deesset.

506. *Perdidit in somnos.*] Ita rectè Ms. *In somnos perdere*, est impendere somno, ita ut rebus melioribus. *Grotius.* *Carinis, &c.*] Confestim ad Pharum navibus milites exposuit.

509. *Claustrum pelagi cepit Pharon.*] Hæc enim insula (ait Cæsar comm. 3.) objecta Alexandriæ portum efficit, &c. mox ☩s. 513. & supra ☩s. 57. *Insula quondam, &c.*] Phatos Alexandriæ nunc ponte conjungitur, olim, ut Homerico carmine proditum est, ab iisdem oris cursu diei totius abducta, &c. Mela lib. 2. cap. 7.

511. *Proteos.*] Qui rex Ægypti fuit tempore belli Trojani. Diod. Sic. & Herod. lib. 1. *At nunc est, &c.*] A superioribus regibus in longitudinem pass. nonagentorum in mare jactis molibus, angusto itinere, & ponte cum oppido jungitur. Cæs. com. 3. civ. bell.

512. *Illa duci geminos, &c.*] Neque enim per pontem in Pharon excurrere, neque è portu solvere in mare poterant hostes. Iis autem (inquit Cæs. com. 3.) invitis, à quibus Pharos tenetur, non potest esse, propter angustias, navibus introitus in portum.

515. Nec

Abstulit excursus & fauces aequoris hosti;
Caesaris auxiliis aditus & libera ponti
Ostia permisit. nec poenas inde Pothini
Distulit ulterius: sed non qua debuit ira,
Non cruce, non flammis, rabido non dente ferarum:
Heu facinus, cervix gladio malè caesa pependit:
Magni morte perit. necnon subrepta paratis
A famulo Ganymede dolis pervênit ad hostes
Caesaris Arsinoë: quae castra carentia rege
Ut proles Lagea tenet, famulumque Tyranni
Terribilem justo transegit Achillea ferro.
Altera, Magne, tuis jam victima mittitur umbris.
Nec satis hoc Fortuna putat. procul absit, ut ista
Vindicta sit summa tuae. non ipse tyrannus
Sufficit in poenas, non omnis regia Lagi.
Dum patrii veniant in viscera Caesaris enses,
Magnus inultus erit. sed non auctore furoris

Sub-

515. *Nec poenas inde Pothini.*] Haec dum apud hostes geruntur, Pothinus nutricius pueri & procurator regni, cum ad Achillam nuncios mitteret hortareturque ne negotio desisteret, neve animo deficeret, indicatis deprehensisque internunciis, à Caesare est interfectus. Caesar com. civ. bell. 3.

519. *Magni morte perit.*] Gladio & eo mortis genere quo Pompejus lib. 8. ỹ. 671. *Necnon subrepta paratis, &c.*] Interim Arsione filia minor Ptolemaei regis, vacuam possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regia trajecit, unaque bellum administrare coepit. sed orta celeriter inter eos de principatu controversia, cum alter alteri insidiaretur, & summam imperii ipse obtinere vellet; praeoccupat Arsinoë per Ganymedem eunuchum, nutricium suum, atque Achillam interficit. Caes. com. civ. bell. 3. & Hirtius 4.

521. *Arsinoë.*] Filia Ptolemaei minor, Arsinoë.

522. *Achillea ferro.*] Accusativus Graecus ab Ἀχιλλεύς. vel Achilla nominat. Ion. in prima Decl. ut Xerxea Herod. lib. 7.

524. *Altera, Magne, &c.*] Ptolemaeus, qui paulo post ad suos elapsus è proelio fugiens receptusque in navigium, eo demerso multitudine adnatantium, periit. Hirt. com. 4. de bell. Alex. *Regis ipsius corpus obrutum limo repertum est in aureae loricae honore.* Florus lib. 4. cap. 2. & Paterc.

525. *Procul absit, &c.*] Requirit Poëta majorem victimam, tum autem & praestantiorem Pompejo; caput nempe ipsius regis Ptolemaei, quod victimam Pompeji umbris dignam suo more arbitratur. *Hortens.*

528. *Dum patrii, &c.*] Donec ipse Caesar à partibus Rom. in curia cadat Pompeji manibus victima.

529. *Auctore furoris, &c.*] Achilla caeso, Arsinoë sine ullo socio & custode omne imperium obtinebat, exer-

Sublato cecidit rabies: nam rursus in arma
Auspiciis Ganymedis eunt: ac multa secundo
Prœlia Marte gerunt. potuit discrimine summo
Cæsaris una dies in famam, & secula mitti.
Molis in exiguæ spatio stipantibus armis,
Dum parat in vacuas Martem transferre carinas
Dux Latius, tota subiti formidine belli
Cingitur: hinc densæ prætexunt littora classes,
Hinc tergo insultant pedites: via nulla salutis:
Non fuga, non virtus; vix spes quoque mortis honestæ.
Non acie fusa, nec magna strage acervo
Vincendus tunc Cæsar erat, sed sanguine nullo.
Captus sorte loci pendet, dubiusne timeret,
Optaretne mori; respexit in agmine denso
Scævam perpetuæ meritum jam nomina famæ
Ad campos Epidamne tuos; ubi solus apertis
Obsedit muris calcantem mœnia Magnum.

citus Ganymedi traditur. Hirt. 4. com.

532. *Potuit discrimine, &c.*] Vel unum illud Cæsaris summo cum discrimine factum meretur in omne ævum propagari.

533. *Molis in exiguæ, &c. Dum parat, &c.*] In aggere. *Plut.* Circa oppugnationem pontis. Suet. Cæs. c. 64. dum milites navibus impositos trajicere in Pharon & propugnare pararet, eruptione hostium subita compulsus in scapham, à multis Ægyptiorum navibus petitus in mare se conjecit, ac per ducentos passus natans ad suos evasit incolumis, elata læva, ne libelli, quos tenebat, madefierent. Hirtius, Suetonius, Plutarchus, Diod. &c.

542. *Captus sorte loci pendet.*] Obsessus atque loci iniquitate pressus, in dubio erat utrum fugeret an mortem fugæ præferret.

543. *Respexit in agmine denso, &c.*] Subiit illius animum memoria & imago Scævæ, qui unus in mediis hostibus fortiter Dyrrhachii sustinuit Pompeji copias, victoriamque ejus moratus est. vide lib. 6. ỷs. 141. & deinceps.

545. *Epidamne tuos.*] Ad ỷs.624. l.2. *Apertis.*] Dirutis, *vel* æquatis cadaverum strue, ut lib. 6. ỷs. 180.

546. *Obsedit muris calcantem.*] Propugnavit castellum sibi creditum, unum ex iis, quibus Cæsar Pompejum ad Dyrrhachium circumvallare instituit. lib. 6. ỷs. 29. & 125. *Mœnia Magnum.*] Vallum dirutum & solo æquatum. *Jam Pompejanæ celsi super ardua valli Exierant Aquilæ.* lib. 6. ỷs. 138.

PHARSALIÆ LUCANI FINIS.

PETRONII ARBITRI

SPECIMEN BELLI CIVILIS.

Ecce, belli civilis ingens opus quisquis attigerit, nisi plenus literis, sub onere labetur. Non enim res gestæ versibus comprehendendæ sunt, quòd longè meliùs historici faciunt, sed per ambages, deorumque ministeria, & fabulosum sententiarum tormentum præcipitandus est liber spiritus; ut potiùs furentis animi vaticinatio appareat, quàm religiosæ orationis sub testibus fides. * tanquam si placet hic impetus, etsi nondum recepit ultimam manum.

Orbem jam totum victor Romanus habebat,
Quà mare, quà terræ, quà sidus currit utrumque,
Nec satiatus erat. gravidis freta pulsa carinis
Jam peragrabantur. si quis sinus abditus ultra,
Si qua foret tellus quæ fulvum mitteret aurum,
Hostis erat: fatisque in tristia bella paratis
Quærebantur opes. non vulgo nota placebant
Gaudia: non usu plebejo trita voluptas:
Assyria concham laudabat miles in unda.
Quæsitus tellure nitor certaverat ostro.
Hinc Numidæ crustas, illinc nova vellera Seres,
Atque Arabum populus sua despoliaverat arva.

Ecce alia clades, & læsa vulnera pacis.
Quæritur in silvis Mauri fera: & ultimus Ammon
Afrorum excutitur. ne desit bellua dente
Ad mortes preciosa suas. premit advena classes
Tigris, & aurata gradiens vectatur in aula,
Ut bibat humanum populo plaudente cruorem.
Heu pudet effari, perituraque prodere fata:
Persarum ritu male pubescentibus annis
Surripuere viros; exsectaque viscera ferro
In venerem fregere: atque ut fuga mobilis ævi
Circumscripta mora properantes differat annos,
Quærit se natura, nec invenit. omnibus ergo
Scorta placent, fractique enervi corpore gressus,
Et laxi crines, & tot nova nomina vestis,
Quæque virum quærunt. Ecce Afris eruta terris
Citrea mensa, greges servorum, ostrumque renidens
Ponitur, ac maculis imitatur vilibus aurum,
Quæ sensum turbant. hostile ac mobile lignum
Turba sepulta mero circumvenit: omniaque orbis
Præmia, correptis miles vagus extruit armis.
Ingeniosa gula est. Siculo scarus æquore mersus
Ad mensam vivus perducitur, inde Lucrinis
Eruta littoribus vendunt conchylia cenas,
Ut renovent per damna famem. jam Phasidos unda
Orbata est avibus: mutoque in littore tantùm
Solæ desertis adspirant frondibus auræ.
Nec minor in campo furor est, emptique Quirites
Ad prædam strepitumque lucri suffragia vertunt.
Venalis populus, venalis curia Patrum:
Est favor in precio, senibus quoque libera virtus
Exciderat, sparsisque opibus conversa potestas,
Ipsaque majestas auro corrupta jacebat.
Pellitur à populo victus Cato: tristior ille est
Qui vicit, fascesque pudet rapuisse Catoni.

Nam-

Namque hoc dedecus est populi, morumque ruina.
Non homo pulsus erat; sed in uno victa potestas
Romanumque decus. quare tam perdita Roma
Ipsa sui merces erat, & sine vindice præda.
Præterea gemino deprensam gurgite prædam
Fœnoris illuvies, ususque exederat æris.
Nulla est certa domus, nullum sine pignore corpus:
Sed veluti tabes tacitis concepta medullis
Intra membra furens curis latrantibus errat.
Arma placent miseris, detritaque commoda luxu
Vulneribus reparantur. inops audacia tuta est.
Hoc mersam cœno Romam, somnoque jacentem
Quæ poterant artes sana ratione movere,
Ni furor, & bellum, ferroque excita libido?
Tres tulerat Fortuna duces; quos obruit omnes
Armorum strue diversa feralis Enyo.
Crassum Parthus habet: Libyco jacet æquore Magnus:
Julius ingratam perfudit sanguine Romam.
Et, quasi non posset tot Tellus ferre sepulcra,
Divisit cineres, hos gloria reddit honores.
Est locus exciso penitus demersus hiatu,
Parthenopen inter, magnæque Dicarchidos arva,
Cocytia perfusus aqua. nam spiritus extra
Qui furit effusus funesto spargitur æstu.
Non hæc autumno tellus viret, aut alit herbas
Cespite lætus ager. non verno persona cantu
Mollia discordi strepitu virgulta loquuntur:
Sed chaos, & nigro squallentia pumice saxa
Gaudent ferali circumtumulata cupressu.
Has inter sedes Ditis pater extulit ora,
Bustorum flammis, & cana sparsa favilla:
Ac tali volucrem Fortunam voce lacessit:
Rerum humanarum, divinarumque potestas,
Fors, cui nulla placet nimium secura potestas,

Quæ nova semper amas, & mox possessa relinquis;
Ecquid Romano sentis te pondere victam?
Nec posse ulteriùs perituram extollere molem?
Ipsa suas vires odit Romana juventus,
Et quas struxit opes, malè sustinet. aspice latè
Luxuriam spoliorum, & censum in damna furentem.
Ædificant auro, sedesque ad sidera mittunt:
Expelluntur aquæ saxis: mare nascitur arvis;
Et permutata rerum statione rebellant.
En etiam mea regna petunt. perfossa dehiscit
Molibus insanis tellus, jam montibus haustis
Antra gemunt: & dum varios lapis invenit usus,
Inferni manes cælum sperare jubentur.
Quare age, Fors, muta pacatum in prælia vultum,
Romanosque cie, ac nostris da funera regnis.
Jampridem nullo perfundimus ora cruore,
Nec mea Tisiphone sitientes perluit artus
Ex quo Sullanus bibit ensis, & horrida tellus
Extulit in lucem nutritas sanguine fruges.
Hæc ubi dicta dedit, dextræ conjungere dextram
Conatus, rupto tellurem solvit hiatu.
Tunc fortuna levi defudit pectore voces:
O Genitor, cui Cocyti penetralià parent,
Si modò vera mihi fas est impune profari,
Vota tibi cedent: nec enim minor ira rebellat
Pectore in hoc, leviorque exurit flamma medullas.
Omnia, quæ tribui Romanis arcibus, odi;
Muneribusque meis irascor: destruet istas
Idem, qui posuit, moles Deus. est mihi cordi
Quippe cremare viros, & sanguine pascere luxum.
Cerno equidem gemina jam stratos morte Philippos,
Thessaliæque rogos, & funera gentis Iberæ.
Jam fragor armorum trepidantes personat aures.
Et Libyæ cerno tua Nile gementia claustra,

Actia-

Actiacosque sinus; & Apollinis arma timentes.
Pande age terrarum sitientia regna tuarum,
Atque animas arcesse novas. Vix navita Porthmeus
Sufficiet simulacra virûm traducere cimba,
Classe opus est. tuque ingenti satiare ruina
Pallida Tisiphone, concisaque vulnera mande.
Ad Stygios manes laceratus ducitur orbis.
Vix dum finierat, quum fulgure rupta corusco
Intremuit nubes, elisosque abscidit ignes.
Subsedit pater umbrarum, gremioque reducto
Telluris, pavitans fraternos palluit ictus.
Continuo clades hominum venturaque damna
Auspiciis patuere Deûm. namque ore cruento
Deformis Titan vultus caligine texit.
Civiles acies jam tum spirare putares.
Parte alia plenos extinxit Cynthia vultus,
Et lucem sceleri subduxit. rupta tonabant
Verticibus lapsis montis juga, nec vaga passim
Flumina per notas ibant morientia ripas.
Armorum strepitu cælum furit, & tuba Martem
Sideribus transmissa ciet; jamque Ætna voratur
Ignibus insolitis, & in æthera fulmina mittit.
Ecce inter tumulos, atque ossa carentia bustis
Umbrarum facies diro stridore minatur.
Fax stellis comitata novis incendia ducit;
Sanguineoque recens descendit Juppiter imbre.
Hæc ostenta brevi solvit Deus. Exuit omnes
Quippe moras Cæsar, vindictæque actus amore
Gallica projecit, civilia sustulit arma.
Alpibus aëriis, ubi Grajo nomine, pulsæ
Descendunt rupes, & se patiuntur adiri,
Est locus Herculeis aris sacer. hunc nive dura
Claudit hiems, canoque ad sidera vertice tollit.
Cælum illinc cecidisse putes. non solis adulti

Man-

Mansuescit radiis, non verni temporis aura:
Sed glacie concreta rigens, hiemisque pruinis
Totum ferre potest humeris minitantibus orbem.
Hæc ubi calcavit Cæsar juga milite læto,
Optavitque locum, summo de vertice montis
Hesperiæ campos latè prospexit, & ambas
Intentans cum voce manus ad sidera, dixit:
Juppiter omnipotens, & tu Saturnia Tellus,
Armis læta meis, olimque onerata triumphis:
Testor ad has acies invitum arcessere Martem;
Invitas me ferre manus: sed vulnere cogor,
Pulsus ab urbe mea, dum Rhenum sanguine vinco;
Dum Gallos iterum Capitolia nostra petentes
Alpibus excludo: vincendo, certior exul:
Sanguine Germano, sexagintaque triumphis,
Esse nocens cœpi. quanquam quos gloria terret,
Aut qui sunt, qui bella volunt? mercedibus empta,
Ac viles operæ; quorum est mea Roma noverca:
Ut reor, haud impune; nec hanc sine vindice dextram
Vinciet ignavus. victores ite ferentes,
Ite mei comites, & caussam dicite ferro.
Namque omnes unum crimen vocat: omnibus una
Impendet clades. reddenda est gratia vobis:
Non solus vici. quare, quia pœna trophæis
Imminet, & sordes meruit victoria nostra,
Judice fortuna cadat alea. sumite bellum,
Et tentate manus. certe mea caussa peracta est.
Inter tot fortes armatus nescio vinci.
Hæc ubi personuit, de cælo Delphicus ales
Omina læta dedit, pepulitque meatibus auras.
Nec non horrendi nemoris de parte sinistra
Insolitæ voces flamma sonuere sequenti.
Ipse nitor Phœbi vulgato latior orbe
Crevit, & aurato præcinxit fulgure vultus.

Fer-

Fortior ominibus movit Mavortia signa
Cæsar; & insolito gressu prior occupat haustus.
Prima quidem glacies, & cana juncta pruina
Non pugnavit humus, mitique horrore quievit:
Sed postquam turmæ nimbos fregere ligatos,
Et pavidus quadrupes undarum vincula rupit,
Incaluere nives, mox flumina montibus altis
Undabant modò nata: sed hæc quoque jussa putares.
Stabant & vincta fluctus stupuere pruina:
Et paullo ante lues jam concidenda jacebat.
Tum verò malefida priùs vestigia lusit,
Decepitque pedes. paßim turmæque virique,
Armaque congesta strue deplorata jacebant.
Ecce etiam rigido concussa flamine nubes
Exonerabantur, nec rupti turbine venti
Deerant, aut tumida confractum grandine cælum:
Ipsæ jam nubes ruptæ super arma cadebant,
Et concreta gelu Ponti velut unda ruebat.
Victa erat ingenti Tellus nive, victaque cæli
Sidera, victa suis hærentia flumina ripis;
Nondum Cæsar erat: sed magnam nixus in hastam
Horrida securis frangebat greßibus arva.
Qualis Caucasea decurrens arduus arce
Amphitryoniades; aut torvo Juppiter ore,
Quum se verticibus magni demisit Olympi,
Et periturorum disjecit tela Gigantum.
Dum Cæsar tumidas iratus deprimit arces:
Interea volucer motis conterrita pennis
Fama volat, summique petit juga celsa Palatî:
Atque hoc Romano attonito fert omnia signa:
Jam classes fluitare mari, totasque per Alpes
Fervere Germano perfusas sanguine turmas.
Arma, cruor, cædes, incendia, totaque bella
Ante oculos volitant. ergo pulsata tumultu

Pectora

Pectora per dubias scinduntur territa caussas.
Huic fuga per terras, illi magis unda probatur;
Et patria est Pontus jam tutior. est magis, arma
Qui tentata velit: fatisque jubentibus actus,
Quantum quisque timet, tantum fugit. ocyor ipse
Hos inter motus populus, miserabile visu,
Quo mens icta jubet, deserta ducitur urbe.
Gaudet Roma fuga, debellatique Quirites
Rumoris sonitu mœrentia tecta relinquunt.
Ille manu trepida natos tenet: ille penates
Occultat gremio, deploratumque relinquit
Limen, & absentem votis interficit hostem.
Sunt qui conjugibus mœrentia pectora jungant,
Grandævosque patres; onerisque ignara juventus
Id, pro quo metuit, tantùm trahit. omnia secum
Hic vehit imprudens, prædamque in prælia ducit.
Ac velut ex alto quum magnus inhorruit Auster,
Et pulsas evertit aquas, non arma ministris,
Non regimen prodest: ligat alter pondera pinus,
Alter tuta sinu tranquillaque littora quærit:
Hic dat vela fugæ, Fortunæque omnia credit.
Quid tam parva queror? gemino cum Consule Magnus,
Ille tremor Ponti, sævi quoque terror Hydaspis,
Et piratarum scopulus: modò quem ter ovantem
Juppiter horruerat; quem fracto in gurgite Pontus,
Et veneratus erat submissa Bosporus unda,
Pro pudor! Imperii deserto nomine fugit,
Ut Fortuna levis Magni quoque terga videret.
Ergo tanta lues Divûm quoque numina vidit:
Consensitque fugæ cœli timor. Ecce per orbem
Mitis turba Deûm, terras exosa furentes
Deserit; atque hominum damnatum avertitur agmen.
Pax prima ante alias, niveos pulsata lacertos
Abscondit galea victum caput, atque relicto

Orbe

Orbe fugax Ditis petit implacabile regnum.
Huic comes it sincera Fides, & crine soluto
Justitia, ac mœrens lacerâ Concordia pallâ.
At contra, sedes Erebi quà rupta dehiscit,
Emergit latè Ditis chorus, horrida Erinnys,
Et Bellona minax, facibusque armata Megæra
Letumque, Insidiaque, & lurida Mortis imago.
Quas inter Furor, abruptis ceu liber habenis
Sanguineum latè tollit caput, oraque mille
Vulneribus confossa cruentâ caßide velat.
Hæret detritus lævæ Mavortius umbo,
Innumerabilibus telis gravis: atque flagranti
Stipite dextra minax terris incendia portat.
Sentit terra Deos, mutataque sidera pondus
Quæsivere suum. namque omnis Regia cæli
In partes diducta ruit: primumque Dione
Cæsaris acta sui ducit. comes additur illi
Pallas, & ingentem quatiens Mavortius hastam;
Magnaque cum Phœbo soror, & Cyllenia proles
Excipit, ac totis similis Tirynthius actis.
Infremuere tubæ, ac scisso Discordia crine
Extulit ad superos Stygium caput. hujus in ore
Concretus sanguis, contusaque lumina flebant.
Stabant ærati scabra rubigine dentes;
Tabo lingua fluens, obsessa draconibus ora,
Atque intertorto laceratam pectore vestem
Sanguineam tremula quatiebat lampada dextra.
Hæc ut Cocyti tenebras, & Tartara liquit,
Alta petit gradiens juga nobilis Appennini,
Unde omnes terras, atque omnia littora posset
Aspicere, ac toto fluitantes orbe catervas:
Atque has erumpit furibundo pectore voces:
Sumite nunc gentes accensis mentibus arma;
Sumite, & in medias immittite lampadas urbes.

Vin-

Vincetur quicunque latet: non femina cesset,
Non puer, aut ævo jam desolata senectus.
Ipsa tremat Tellus, lacerataque tecta rebellent.
Tu legem, Marcelle tene: tu concute plebem
Curio, tu fortem ne supprime Lentule Martem.
Quid porrò tu Dive tuis cunctaris in armis?
Non frangis portas? non muris oppida solvis,
Thesaurosque rapis: nescis tu Magne tueri
Romanas acies? Epidauria mœnia quære,
Thessalicosque sinus humano sanguine tingue.
Factum est in terris, quicquid Discordia jussit.

SUP-

SUPPLEMENTUM LUCANI.

LIBRI SEPTEM.

Authore

THOMA MAIO, ANGLO.

SUPPLEMENTUM LUCANI.

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Rex Ptolemæus à Cæsare dimissus bellum parat. Oraculum Serapidis. Ptolemæi mors.

Perdiderant Freta sæva minas, & ab Æquore tutus,
Tutus ab insidiis imbellibus, & sceleratâ
Ægypti rabie consedit littore Cæsar,
Vindictam spirans, tantâque efferbuit ira,
Quantam non Pharii potuit restinguere regni
Exitium. justa est belli data causa gerendi:
Sed pudor, & magnam premit indignatio mentem
Bella dari tam justa, aut mollem audere Canobum
Cæsareas iras, infestaque tela mereri,
Quæ vix armipotens est ausa lacessere Roma;
Nec damno tantas iras leviore luisset
Quam libertatis jactura, & funere Magni.
Quod tamen incolumis per tanta pericula Cæsar
Evasit, Superis poteras ignoscere, Roma,
Si sola Ægyptus rediviva vulnera dextra
Et sævos posthac gladios sensura fuisset.
Inferias tibi, Magne, pias hæc bella dedissent
Et gratas Latio. Phariâ de clade triumphum
Victori placida donâsset fronte Senatus,

Templa coronasset votis, plausuque superbum
Spectasset lato currum Romana juventus.
Hac patriæ forsan victoria conciliasset
Cæsaris arma suæ, ni dira sequentia bellæ,
Ni Libycæ clades, & tristis funera Mundæ
Victrices alio fœdassent crimine dextras.

At Nili scelerata cohors, quæ sceptra dedisset
Reginæ Arsinoë, subitò mutata rebellat,
Fœmineum Imperium, fastusque exosa superbos
Eunuchi Ganymedis, & implet castra tumultu.
Nec pavidum murmur; consensu audacia crevit,
Tantaque turba metu pœnarum solvit ab omni.
Nec mora; Delecti ad Tentoria Cæsaris ibant
Invita Arsinoë, pacem Regemque petentes,
Et delictorum veniam, dirumque Photinum
Ut scelerum authorem, & sævum execrantur Achillam,
Qui facinus merita jam tandem morte luissent.

Ausonius Ductor, quamvis jam fervidus ira,
Pacem optans, Phariaque timens regione teneri
Dum procul Æmathiæ coëant fragmenta ruinæ,
Dum, quas dispersit clades Pharsalica, rursus
Jungantur vires, & castra hostilia crescant,
Castigat primò dictis; mox fronte serena
Dat veniam precibus; nec tanta Cæsaris ira
Dignatur viles populos, impendere totos
Irarum fluctus cupiens civilibus armis.
Nil nisi Romani Imperii patriæque ruinas
Aut scelera esse suis aut digna pericula fatis
Credit, & imbellem Ptolemæum in regna remittit.

Quid tandem, miserande puer, tibi proderit ista
Libertas, quam morte lues, regnique ruina?
Tutior ab longe custodia Cæsaris esset
Quam data libertas; nec cum captivus agebas,
Esse nocens poteras. te sævi Cæsaris ira

Liberat ut fieres. Pharia nam noverat aula
Perfidiam, moresque tuos, tua crimina sperans
Ut mox justa cadas Cleopatra *victima regno;*
Cujus adulterii pretium Nilotica sceptra
Donabit Cæsar, dulcique impendet amori.
Nec Latium versuta Ducem spes ista fefellit.
Namque infelicem Ptolemæum in regna remissum
(Sive Ægyptiacæ fuit inconstantia gentis,
Seu Regis vitium) confestim oblivio cepit
Et dextræ fideique datæ; nova bella parabat
Consiliis pravis, & spe delusus inani,
Inque suam accelerat properantia fata ruinam.
Et ne subsidiis accrescant castra marinis
Cæsarea, instructam disponit in æquora classem,
Quà levis Ægypto disterminat unda Canobum.
Inceptum visa est primum Fortuna juvare.
Incidit in classem hanc sociis divisa carinis
Cæsaris una ratis, quæ fortem Euphranora vexit:
Hanc omni Phariæ puppes statione solutæ
Circumeunt. periit numeris oppressa Triremis.
Regius interea per Deltam Exercitus ibat
Terrestris, multasque via muniverat arces.
Jam belli molem pulcherrima Delta tenebat,
Delta Ægyptiaci decus atque opulentia regni;
Per cujus virides sinuato gurgite campos
Huc illuc ludit Nilus, gyrisque recurrens
Nunc ambit, nunc implicitis intersecat undis
Pinguia culta suis, & nigra ditat arena.
Huic nomen terræ dat littera Delta triformi.
Oceano Boreale latus defenditur, in quem
Infundit sese septeno gurgite Nilus.
Quæ restant latera inde duo, duo brachia Nili
Ultima constituunt. hæc inter brachia, quinque
In mare gurgitibus per Deltam volvitur amnis.

Magnus ab Æthiopum campis nigrantibus amnis
Volvitur, atque uno longe decurrit in alveo
Usque ad planitiem, qua surgit maxima Memphis
Pyramidum aggeribus totum celebrata per orbem.
Indulsit nimium faciles telluris opimæ
Fertilitas fruges populo, nimiumque pepercit
Agricolæ manibus, tanti jactura laboris
Ut fieri possit; moles ut vulgus inanes,
Vanaque Pyramidum miracla stupesceret Orbis.
Tot potuere manus steriles invertere glebas,
Emendare solum, muris circundare terras,
Et tanto imbellem munimine cingere gentem,
Ut non incursum populi timuisset Eoi,
Non Persarum acies, pharetrataque robora Susæ,
Nec Macedûm aratæ cessisset præda Phalangi
Fertilis Ægyptus; sed inexpugnabilis armis,
Atque sui juris seclum mansisset in omne.
Volvitur à Memphi partito gurgite Nilus,
Extremoque Eurum versus ferit æquora cornu
Ad Pelusiacas arces; at gurgite mollis
Alluit Occiduo littus portumque Canobi.
Huic dedit antiquum Menelai Navita nomen,
Littore (si famæ credas) tumulatus in isto,
Cum Pharii justus tenuit diademata regni
Proteus. eripuit Paridi castissimus ille
Tindarida, & nullo vitiatam crimine servans
Post Trojam excisam ferro flammisque marito
Reddidit. hæc tellus inter duo flumina Delta est
Dives opum, dives pecorum, lætisque colonum
Frugibus exaturans, atque urbibus inclyta magnis.
Quid Butum, Butive lacum, quo gentibus olim
Niliacis responsa dabat Phœbeïa mater:
Quid sævam hospitibus memorem Busiridis urbem,
Funestasque aras? teve Urbs pulcherrima, nomen

Cui

Cui Venus ipsa dedit? vel te delubra Minervæ
Alta tenens Saïs, quam rex Psammiticus olim
Condidit? antiquæ juxta stant mœnia Mendes,
Qua Deus Arcadiæ Pan pastoralis in urbe
Religione patrum colitur. cum matribus illic
(Ut perhibent) capri coïere, & semine misto
Fœdavere uteros. olim sic ille creatus,
Qui pueri nimio Cyparissi ardebat amore.
Ante tamen quam rex Ptolemæus ab urbe Canobo
Per Deltam transire parat, (nam nota Canobo
Templa Serapis habet) scrutari oracula divum,
Et belli casus cupit explorare futuros.
Hic Deus alta tenens molli delubra Canobo,
Quem serpentina Nilotica terra figura
Vicinique colunt, non voce oracula reddit,
Corniger ut Libycis colitur qui Syrtibus Ammon;
Non esuve, fameve, velut Memphiticus Apis,
Certa boni, fative mali præsagia pandit;
Nec Phœbo similis Cyrrhæo, Virginis implet
Concussos artus miseræ, quam pœna recepti
Numinis, aut pretium mors immatura sequatur;
Erudit at placide humanam per somnia mentem,
Nocturnaque quiete docet; nulloque labore
Hic tantum parta est pretiosa scientia, nullo
Excutitur studio verum. mortalia corda
Tunc Deus iste docet, cum sunt minus apta doceri,
Cum nullum obsequium præstant, meritisque fatentur
Nil sese debere suis; tunc recta scientes
Cum nil scire valent. non illo tempore sensus
Humanos forsan dignatur numen inire,
Cum propriis possunt per se discursibus uti,
Ne forte humana ratio divina coiret.
Jamque Sacerdotes Regem in penetralia templi
Duxerunt. Tyrio resplendens sanguine & auro

Stratus erat lectus, quo tu, Ptolemae, recumbens
Fatidici infelix captas præsagia somni.
Sacratos intrant templi sola illa recessus
Somnia, quæ Deus ipse creat; nam cætera cuncta,
Quæ vel temperies varias, variosve sequuntur
Corporis humores, vel quæ repetita diei
Aut studia, aut curæ finxerunt somnia, templo
Exteriore volant multas imitantia formas.
Illic præ reliquis fuscam exhilarantia noctem
Formosa specie, roseisque volantia pennis
Sanguinea apparent, templique in margine ludunt.
His quoque de Veneris campo, placidoque vireto
Mille pharetrati fratres, gens mollis Amorum
Occurrunt noctu, & templo consortia jungunt.
Illic flammatis alis, vel fulguris instar
Nocturnæve facis, per summa cacumina templi
Somnia de flava nascentia bile, volatu
Irato strepitant, tanquam hostem quærere semper
Audacem, & sævas assueta lacessere pugnas;
Excelsoque parant cœlum superare volatu.
At contra timidè tenebrosa per atria templi
Quæ nigra de bile fluunt, demißius ibant,
Nocturnæque ut aves strident feralibus alis,
Inter busta volant, & fœdis sola sepulchris
Invitant Stygios mœsta ad consortia Manes,
Illic per postes, albataque mœnia templi
Ignavo incessu, tardæ testudinis instar,
Somnia, quæ pituita creat, trepidantia serpunt;
Ne si forte cadant, liquidis mergantur in undis;
Nam semper vana falluntur imagine lymphæ.
Hæc inter volitant imitantia mille figuris
Quicquid agunt homines paßim; totidemque feruntur
Quot patitur magnus diversa negotia Mundus,
Aut objecta tenet. cedunt hæc somnia cuncta

Divi-

Divinis, quæ dat Numen, longeque remota
Non audent templi sacros intrare recessus.
Nocte ferè media Ptolemæi pectora somnus
Vicerat optatus, cùm jam divina Serapis
Somnia, mutandum Ægypti narrantia regnum,
Miserat. incessu tardo delubra petebat
Bos niger ingenti specie; geminisque micabat
Pelle insignitus stellis; quarum altera tergo,
Altera fronte fuit media. lugubre videtur
Mugire, atque oculis lacrumas effundere nigris,
Confectus macie, tanquam qui pabula nulla
Gustasset mœrens. post majestate decora
Incedit, quamvis pullato fœmina cultu
Turrigero laceros effundens vertice crines,
Atque catenatos tendens post terga lacertos.
Tum, velut inferni plorarent carcere Manes,
Erupit subito tumulis lacrumabile murmur
Ex imis, scindi regalia Mausolea
Vidit, & erupto Ptolemæum exire sepulchro
Lagæum primò, reliquos hunc ordine reges
Ponè sequi, miseræ crudelia fata gementes.
His verò attonitus visis Ptolemæus (ab omni
Nam gelidus trepido manavit corpore sudor)
Excusso somno templum circumspicit omne,
Talia Divorum quærens ostenta; sed illa
Quæ vidit, clausis, oculis non vidit apertis.
Jamque sacerdotes veniunt, & somnia Regis
Audita horrentes, hinc lamentabile fatum,
Atque propinquantem regni dixere ruinam
Niliaci. [illegible] Diis patriis lustrantur, & aras
Incendunt [illegible]tis. sed Dii propiore ruina
Te, Ptolemæe, prement. casus, miserande, futuros
Dum patria narrans celat tua fata Serapis.
Interea valido Mithridates agmine nuper

Per Cilicum populos Syriaque extrema coacto,
Ad Pelusiacam properans pervenerat arcem,
Quæ viridem Ægyptum Syriæ disterminat arvis.
Nam tota Ægyptus claustris munita duobus
Nititur; accessum prohibens arx ista pedestrem,
Ut Pharos æquoreum. tanti sunt mœnia regni.
Sed non egregium omnino Pelusia tardant
Claustra Ducem. una dies arcemque expugnat & urbem.
Inde rapit celeri Mithridates agmine cursum,
Et se Cæsareis properat conjungere castris.
Hoc metuens equitum præmiserat agmina turmis
Obvia Cæsareis Ptolemæus; dum sibi castra
Colle locat celso, latè qui despicit omnem
Planitiem, Ægyptus quà terram effusa patentem
Explicat. Est proprio Mons undique robore tutus:
Difficilem declive solum, præruptaque saxa
Una parte dabant ascensum: tuta palude
Pars alia est: rapido pars tertia cingitur amne.
Sola angusta aditus ad montem præbuit Isthmos.
Sed non castrorum tanto munimine tutum
Se satis esse ratus, procul illo arcere parabat
Cæsaris occursum; pontes, aditusque remotos
Milite custodit præmisso, & disita longe
Flumina necquicquam (infelix) defendere tentat.
Nam neque Romanis animis fiducia cessit
Contra hostes, contraque locos pugnare paratis:
Virtutem Pharia nec sustinuere catervæ
Ausoniam. Cedunt ripis, & terga per agros
Præcipites dantes victoribus omnia linquunt.
Contectam vidit castris Ptolemæus ab altis
Corporibus terram, rubefactaque cæde suorum
Prata quibus steterant, proprii præsagia fati
Tristia concipiens animo; dum castra petentes
Quos fuga servavit pauci, non viribus augent

Auxi-

Auxiliove suos, implent sed cuncta timore.
Quorum victores fugientia terga secuti
Instabant; acrique ad Regia castra tumultu
Perveniunt; quæ jam Cæsar conamine toto,
Dum fortuna calet, dumque omnia plena timore,
Impiger aggreditur; nec adhuc victoria certa
Esse videbatur, Pharii dum castra tenebant.
Ite viri, dixit, belloque imponite finem.
Virtutis pretium, mercedem sanguinis, auro
Argentoque referta tenent tentoria Regis;
Niliacas gemmas, Erythræo è littore conchas,
Totque simul Procerum congestas undique gazas,
Quæ vobis debentur, ait, nunc sumere restat,
Et rapere à victis. Nec prædam quærere tantam
Segnis erat miles; parvam primo occupat Isthmon.
(Sola aditum hæc præbens disjungit ab amne paludem)
Illam præcipuè pubes Ægyptia servat.
Illic concurrunt, oriturque miserrima cædes.
Hos formido ingens, & si vincantur in armis
Desperata salus: prædæ spes excitat illos.
Illic immensa rabie decernitur; amnis
Atque palus multo fœdantur utrinque cruore,
Semianimesque artus, & saucia corpora volvunt;
Quæ gemino pereunt fato. dumque hostibus hostes
Conseruere manus, alternaque brachia nexu
Robusto tenuere, cadunt in flumina juncti;
Nec furiosa illic linquunt certamina; pugna
Contendunt ambo collapsi flumine vana;
Nam victum Stygias sequitur cito victor ad umbras.
Dumque omnes illa castrorum parte feroces
Concurrere manus Phariæ; celsum undique Cæsar
Contemplans montem, prærupta parte videbat
(Qua miseris est collis inexpugnabilis esse
Niliacis visus) nullo custode teneri;

Con-

Confestimque leves illuc jubet ire catervas
Quas Carfulenus duxit. nec dura videntur
Hæc mandata Ducis; scandunt acclivia saxa,
Præcipitemque locum capiunt. mors opprimit inde
Niliacos, poterat minimo unde labore repelli.
Jam Carfulenus per collem ascenderat audax,
Cumque levi intrarat Ptolemæi castra cohorte.
Attoniti fugiunt custodes; castra tumultu
Implentur; subitis perculsi casibus omnes
Huc illuc miseri discurrunt; quidve relinquant,
Quidve petant capti non norunt. Cæsariani
(Dum trepidant intus, dum conficit omnia terror)
Acriter instantes irrumpunt undique castris.
Implorat frustra veniam gens victa; furentes
Nec tenuit Cæsar gladios; mactare nocentes
Imperat, invisoque orbem purgare cruore.
Pars turbæ miseræ Latiis nutrita sub armis,
Et de Romuleis legionibus ante fuisset.
Hos olim è Syria duxit Gabinius audax
Exulis auxilio regis, belloque peracto
Pila satellitio Phario Romana reliquit.
Tempore torpuerant vires, luxuque Canobi
Cœperunt fracti veteres dediscere ritus,
Atque Ægyptiacos paulatim assumere mores.
Non procul à castris fugiens conspexit in undis
Rex miser haud magno pendentem à fune carinam;
Et cito conscendens, comites de littore jussit
Solvere, purpureos humeris dejecit amictus,
Ne nosci fugiens poterat. sed durâ salutem
Fata negant; misero detractâ insignia solum
Hoc Ptolemæe dabant, ut vilior umbra jaceres.
Namque hanc de castris Ægyptia turba carinam
Assequitur fugiens, properantque ascendere cuncti.
Cæsarei urgebant gladii post terga; fugasset

Jam

Jam timor officium; pavidis reverentia nulla
Regis erat, nimio dum pondere victa carina
Deficit, & rapidis Ptolemæus mergitur undis.
Plebejo extinctus fato, gelidoque sepultus
Rex, Ægypte, tuus Nilo jacet, ultima tanta
Et miseranda domus soboles. non Mausoleis
Excelsis habitant Manes, non Regia templis
Condita, marmoreis aut montibus ossa quiescunt
Lagææ de more domus, quæ funera luxu,
Divitiisque solet nimiis violare sepulchra.
Quam breve crudeles regnum Ptolemae dederunt
Dii tibi! non aliter Pharium diadema gerebas
Hostia quàm tristem gestat moritura coronam.
Sed breviora tamen si Dii tibi regna dedissent,
Ad Styga venisses felicior umbra, priusquam
Sanguine Niliacas perfudit Magnus arenas,
Depulso qui sceptra tuo dedit ante parenti,
Te nunc occisi, rex ingratissime, Magni
Manibus inferias Cæsar (quem demeruisse
Crimine sperasti) mittit; Generique perempti
Ne possit debere nefas, ulciscitur ipse,
Inque tua titulum pietatis cæde requirit.
Pellæam tendens victor jam Cæsar ad urbem,
Ne Ducis adventum tanti, justasque timeret
Iras Victoris sibi conscia turba rebellis,
Præmittit veniam cunctis, trepidantia solvens
Corda metu; leges populo, proavitaque jura
Se concessurum affirmans, & debita stirpi
Lagææ dudum Pharii diademata regni.

SUP-

SUPPLEMENTUM LUCANI.

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Cæsar amore Cleopatræ captus in Ægypto moratur, dum L. Scipio cum Rege Juba bellum in Africa renovant. Cæsar Pharnacem vincit.

Splendida Pellæam celebrant jam festa per urbem,
Et Ducis Ausonii laudes ad sidera tollunt
Servati Cives (dum passim altaria fumant)
Votaque Diis solvunt. nescis, gens impia, nescis
Cui causæ hanc debes veniam, patriæque salutem.
Non hanc semideive Canes, aut barbara præstant
Numina, queis ritu persolvis vota profano;
Nec Ducis inflectunt animum fulgentia tecta,
Non veterum monumenta Ducum, non templa Deorum,
Nec Macedûm cineres Regis, quos Cæsar adorat
Plus aris templisque tuis: sed inania sacra,
Infirmosque Deos facie Cleopatra potente
Protegit, & stupro redimit Memphitica sceptra.
Nec visum est æquum Cœlestibus, ut meliori
Deberent causæ tam turpia regna salutem.
Jamque sui Pharias regnans Cleopatra per urbes
Authorem fati regali splendida cultu
Excipit, & magno celebrat convivia luxu.

Atria

Atria fulgebant tali laqueata paratu
Qualem magna solent, sed jam ruitura, studere
Regna, quibus veteres, quas longa potentia fecit,
Ostentantur opes, vitiis alimenta futuris.
Sed non divitiæ, non auro fulva supellex,
Gemmative tori passim, pictive tapetes
Cæsareos pascunt oculos, nec talia curat,
Dum prope sidereo cunctis splendoribus ore
Præradiat, vultuque movet Cleopatra superbo.
Hanc videt, huic oculis & pectore totus inhæret;
Quoque magis cernit, magis ardet; cætera visu
Splendida quæ primo, sordent objecta secundo:
Fœmineus decor augetur, crescitque revisus.
Purpureas stupet ille comas, & candida colla,
Queis gemmis lux major inest. abscondere formam
Divitiæ eximiam, non exornare videntur;
Quamvis non desunt Erythræo è littore gemmæ,
Non spolia Eoi Gangis, non quicquid in undis
Volvitur Assyriis, aut dives mittit Hydaspes;
Non Arabum ex petris viridi splendore Smaragdus,
Nec lapis auratus, quem dat Mareotica tellus.
Sidereis Adamas radiis hebetatur ocelli,
Quoque minus lucet, formæ magis auget honorem.
Sapphirum pulchro pendentem pectore vincunt
Cærula venarum violaria; labra Rubinus
Non rosea æquaret, nisi primo victa fuisset,
Et pudor augeret quem dat Natura ruborem.
Ausonius Ductor jamdudum saucius, ignem
Concipit inde novum, nimioque accenditur æstu;
Nec placidam celare studet, sed pascere flammam;
Quænam (inquit) nostris obstare potentia votis,
Aut quæ fama potest? quid sic durissima virtus
Oppugnata ageret? facies absolveret ista
Judice raptorem cœlo, nam talia quondam

Stu-

Stupra Deis summis celebres tribuere poëtæ,
Æthere qui toties posuere Tonantis amicas,
Et forma eximias fecere Heroïdas astra.
Temporibus si visa illis Cleopatra fuisset,
Non coma Niliacæ Berenices aurea cœlo
Fulsisset, pulchræ nec Pleiades astra fuissent;
Non stupri pretium radiantia plaustra tulisset
Callisto, aut Bacchi conjux formosa coronam,
Donec partem aliquam Cleopatræ stella sereni
Nobilitare Poli certam dignata fuisset.
Jupiter exemplum mihi sit, quem sæpe coëgit
Sævus Amor magno furtim descendere cœlo:
Vel potius nostra absolvant delicta Tonantem,
Cæsareumque Jovi veniam det nomen amoris.
Ne, Cæsar, tua vota time; non pervigil ista
Hesperidum Serpens fulgentia poma tuetur,
Nec nimio forma est hæc custodita pudore.
Sed puerilis Amor, vanique Cupidinis ignes,
Pectora qui stimulare solent innoxia vulgi,
Pastoresque rudes urunt, turisque puellas,
Non tibi rem peragant, Cæsar; nec causa domare
Vulgaris potuit Reginæ corda superbæ;
Formosamve tuis Cleopatram amplexibus offert
Dulcis amor Veneris: sed regni insana Cupido,
Majestas, nimiisque optata potentia votis.
Hic amor affectus alios Ptolemaidis omnes
Pectore sustulerat. penitus si nullus inesset
Venarum calor, aut artus depasceret ignis,
Lascivos tamen amplexus in Cæsaris isset
Frigida, & Ambitio solvisset tanta pudorem.
Quæ te causa fidem, Cæsar, violare coëgit,
Visceraque in patriæ sceleratos impulit enses
Æmathios Latio perfundens sanguine campos,
Illa pudicitiam Reginæ in pectore vicit,

Pro-

Prostituitque tibi. nec quisquam Cæsaris altos
Suspiciat posthac animos, cum spiritus idem
Fœmineum impellit pectus. qua Cæsar, eadem
Ambitione nocens facta est Cleopatra; fidelis
Nec manet hic civis, nec conjux illa pudica.
Ne tamen illicito Cæsar videatur amori,
Non patriæ vicisse suæ, (nam Ægyptia tellus
Victa licet, nondum Latia est provincia facta,
Sed sceptro subjecta manet) veritusque rebellem
Niliacum subito populum, si regna teneret
Fœmina, dum stirpis Lagææ mascula proles
Vivat adhuc, puerum Ptolemæum lustra videntem
Vix bina, Arsinoës, quam duxerat ante, sororis
Conjugio avulsum Cleopatræ jungit, & illum
Immaturum annis Phario diademate cingit.
Hunc vocat Ægyptus Regem, Cleopatra maritum;
Defunctique locum fratris supplere videtur
Conjugio & regno. quid præter nomina vana
Conjugii, regnique, puer miserande, tenebis?
Quid præter titulos, thalamum dum Cæsar adulter
Possidet, & regnum conjux Cleopatra gubernat?
Nec rivalis adhuc fieri puerilibus annis
Cæsareive potes thalami, regnive sororis.
Sed tenerâ poteris felix ætate videri,
Quâ non incesti cognosces gaudia lecti,
Obscœnoque carens fructu, noxâque carebis.
Conjugium innocuum magis hoc est, quò minus aptum;
Conjugis incesti sine crimine nomen habebis,
Et sine curarum retinebis pondere regnum.
Humenti Nox atra polos involverat umbrâ,
Inque vicem Phœbi redeuntia sidera cæli
Ornârant variè faciem, cum captus amore
Illicito Ductor Latius, vinoque solutus,
Dulcibus indulget votis, tandemque cupito

Reginæ fruitur thalamo, pulcherrima lecti
Gaudia degustans. tantum suadere potestas,
Donaque, & illustris gestarum gloria rerum
Fœmineæ poterant menti. nec crimen inesse
Concubitu nimium tali, Cleopatra, putabunt
Qui Ptolemæorum thalamos, consuetaque jura
Incestæ novere domus, fratremque sorori
Conjugio junctum, sacræ sub nomine tedæ
Majus adulterio delictum. turpius isset
(Quis credit?) justi ad thalamos Cleopatra mariti;
Utque minus lecto peccaret, adultera facta est.
Pœna tamen sequitur; furtivi pignus amoris,
Cæsario infelix, fatis generatus iniquis
Cæsaris Augusti cadet olim victima ferro
Cæsareos tristans cognata cæde Penates.
Tempora dum Phario Ductor dependit amori
Ausonius, Libycis iterum fragmenta ruinæ
Thessalicæ terris coëunt, quæ magnus agebat
Scipio dux belli. cum quo (jam Cæsaris hostis,
Quamvis ille truces toties sub Cæsare Gallos
Stravisset) fortis stabat Labienus in armis.
Hic sanctus Cato privatâ non concitus irâ,
Sed patriæ imperium, & communia signa secutus
Militat; injustis hic stat Petrejus in armis,
Oblitus fidei, terris quem Cæsar Iberis
Donâsset vitâ; & Varus, cui cesserat omnis
Affrica, Romanis quæ tum sub fascibus esset,
Quam ditione potens olim Carthago tenebat.
Delectas Libyæ turmas, & Punica secum
Agmina ducebat Varus, fallacia corda,
Membra leves: rubris induti vestibus ibant
Ut fusum in bello hac celarent arte cruorem.
Sub Varo populos sitientibus arida venis
Cyrene Barceque suos ad prælia mittunt,

Quæ-

Quæque Afris Siculos permiscuit Aea colonos.
Tabraca bellantes Tyrio de sanguine turmas
Mittit, & antiquâ Phœnicum stirpe creatos
Dat populos Lybicis dilectus regibus Hippo;
Atque Utica, & tanto Thapsus post inclyta bello.
Advenit his Libyco regum Juba maximus orbe,
Qui jam Cæsareâ lætum de clade triumphum
Duxerat; infelix cecidit cum Curio fraude
Deceptus. domino imperium non latius ulli
Contigit. Occiduo de cardine terminat Atlas:
Parte alia Thera, & confinis Syrtibus Ammon.
Undique diversæ gentes, populique remoti
Conveniunt ad signa Jubæ. fulgentia signa
Medorum antiqua Mauri de stirpe tulerunt.
Atque inopes, qui cum mundo commercia solis
Naufragiis Nasamones habent. Garamantes iniquo
Sub cælo positi, steriles qui semper arenas
Squallidaque arva tenent solis fœcunda venenis.
Cumque his Marmaridæ medicas egere catervas,
Serpentum morsus cantu curare parati.
Audaces Numidæ, & frænorum nescia turba
Massyli, levibus norûnt qui flectere virgis
Ora ferocis equi; gregibusque assuêta ferarum
Gens Getula viros mittit, qui comminus iras
Indomitorum ausi sunt irritare leonum.
Autololesque vagi, pedibus qui vincere cursum
Venatoris equi celerem, cervique fugacis
Assueti; atque Mibæ vicino Sole perusti,
Qui ferrum infamant, sceleratamque tela venenis;
Et membra hirsuta capri qui pelle teguntur
Cyniphii venere Macæ; fortisque juventus
Quam Vaga, quamque Uzzita dabat, quam regia Zama
Nutrivit, vexilla Jubæ comitantur euntis.
Scipiadæ, Latiisque Aquilis hæc agmina jungit

 Rex

Rex Juba; jamque actis intendunt viribus omnem
(Cum primum Zephyro putris se gleba resolvit)
In Latium belli casum transferre futuri.
Sed celer in cunctis, semperque inferre suëtus
Nunquam bella pati Cæsar, mox irrita fecit
Hæc decreta Ducum, bellumque huc attulit omne.
Heu nimium cito Marmaricis cernetis in oris,
Quem vos Hesperia statuistis quærere terra.
Dulcibus interea illecebris, luxuque Canobi
Captus, & afflatus fallente Cupidine Cæsar,
Lascivas ducit Veneris sub numine noctes,
Oblitus Libyæ tantas coalescere vires,
Fortunamque suam, & surgentia regna morantes.
Talibus illecebris, & molli fractus amore
Formosæ Oechalidos Reginæ dicitur olim
Maximus Alcides. humeros non fulva leonis
Terga Cleonæi velant, nodosave fortem
Clava armat dextram; domitores mille laborum
Desidia incipiunt duri torpere lacerti.
Nec jam vindicibus pacati viribus orbis
Terrentur Reges: sed plus Junonis iniquæ
Spes sævas facie formosa fœmina juvit,
Quam poterant ferratæ acies, aut omnia terræ,
Aëris, Oceanique, & Ditis monstra profundi.
Sed longo Fortuna Ducem torpere veterno
Non patitur tantum, medio nec Cæsaris acta
Deficere in cursu; sive accelerare ruinam
Romanam cupit inconstans, exosa potentem
Jam populum, & vires nimias quas fecerat ipsa:
Sive Deam puduit, leges venerandaque jura
Cæsaris ignavæ solum debere salutem
Desidiæ, & potius statuisset perdere Marte
Quam sic servare; ut bellum, quod struxerat olim,
Destrueret rursum Imperii fastigia tanti:

Nec

Nec plus res Latias facie Cleopatra nocente
Quam gladii ultores, & Thessala castra juvarent.
Non tamen à Phariis primo civilia bella
Deliciis traxere Ducem, tantumve soporem
Excussere tubæ Latiæ. rex debilis illum
Et cito casurus Pharnaces excitat, ut non
Ipse ruat solus: sed secum nobilioris
Fata trahat populi. sic cum Leo magnus apertis
Dormivit campis, passim formidine nulla
Illæsi carpsere greges sua pabula; parvus
Forte culex stimulis audacibus ora leonis
Cum pupugit, somno excusso fera nobilis ira
Infrendens magna, postquam protriverit hostem
Exiguum, nondum vindictam nactus, in omnem
Prosiluit campum, grassataque sanguine multo
Stravit equos, stravit tauros, armentaque tota
Exigui culicis temeraria facta luerunt.
Munere Pompeji Pharnaces impius olim
Cimmerium, & pretium sceleris, diadema recepit.
Natus erat magno Ponti Mithridate, potentis
Qui populis Asiæ quondam, Grajisque subactis
Æmula Romanis per terras arma gerebat.
Qui victus tandem, & Pompeji viribus omni
Exutus regno, nati impietate nefandi
Proditus est, ceciditque minor sic gloria Magno.
Pharnacem nimia nunc ambitione tumentem,
Cum paribus dudum signis concurrere signa
Romanasque acies, & tantæ robora gentis
In se civili novit conversa furore,
Quærendi regnum pepulit spes vana paternum.
Quem fallax primo juvit Fortuna, futuris
Deceptura malis; Urbisque ad mœnia magnæ,
Quam debellati Mithridatis struxerat olim
Pompejus monumentum ingens, devicit iniquis

Te,

Te, Domiti infelix, fatis; ad nota tulerunt
Mœnia barbarici Romana piacula Manes.
Lucida jam novies reparavat cornua Phœbe
Ex quo Niliacas devênit Cæsar in oras,
Reginæque tument vitiati pondera ventris.
Quam verbis abiens solatur Cæsar amicis:
O fortunarum rectrix Cleopatra mearum,
Cæsaris & fatum, qui cætera fata gubernat,
Me nunc bella vocant. crudelis amantibus arma
Crudelisque sibi Pharnaces impia movit,
Exitioque suo nostrum interrumpit amorem.
Tu cohibe lachrumas; devictus sentiet hostis
Cæsaris armati gemitus, & clade suorum
Agnoscet quanta Cleopatræ amplexibus ira
Divellor. Sed non nostris concurrere turmis
Debilis audebit Pharnaces. arma relinquet,
Quæ temere sumpsit, subito: nomenque fugabit
Cæsaris invalidas acies. avellor amore,
Non ad bella vocor; citius victoria cedet
Nunc quam pugna mihi; facilis venit, ecce, triumphus.
Verum ut te caream, nec erit victoria læta,
Nec laurus jucunda mihi; non ipsa triumpho
Quæ comes est, tantum pensabit gloria damnum.
A te discedam tristis, pulcherrima rerum,
A te, quæ fusca Ægypti lucentibus arva
Irradias oculis, & splendidiora Deorum
Tramite cælesti, cui lactea nomina Græci
Antiqui tribuere, facis; sine qua mihi tellus
Nulla placet, triste exilium Roma ipsa videtur.
Sed nos hinc majora vocant certamina; nondum
Attigit optati Cæsar fastigia regni.
Quantos debet adhuc nobis Fortuna triumphos!
Quantaque civilis, quod restat, præmia belli
Te, Cleopatra, manent! formam hanc venerabitur orbis

Side-

Sideream. Australi populi qui littore degunt,
Et nunquam Oceano fulgentia plaustra Boötæ
Mersa vident: & quæ septem subjecta Trioni
Gens jacet, in cujus nunquam regione Canopus
Cernitur, hoc tantum cœlo contenta vagari,
Nomen adorabunt Cleopatræ: littore gentes
Occiduo, & quæ surgentem videt India Solem.
Cum Nilo Tybris tibi serviet, & tua regna
Defendent Aquilæ nostræ, Romanaque signa;
Dum Reges inter famulos Cleopatra superbos,
Et sceptris subjecta suis nova sceptra videbit.
Talia nam (si nota satis mihi Numina) spondet
Hoc bellum Regina tibi. nunc fata sequenda,
Et cito quo ducunt. uteri per cara tumentis
Pignora, civilis belli post fata revertar.
At blandis Cleopatra dolis instructa, venustas
Cui niveæ frontis tanta est, ut luctus, & ipsæ
Vel lachrumæ deceant, lachrymis sic insit obortis:
Non tanti facio, Cæsar, mea vota precesque,
Ut decreta Ducis tanti mutare valerent,
A quibus humani generis fortuna per orbem
Pendet; queis stellæ, queis Numina cuncta vacabunt.
Audax relligio nimium, Pietasque superba
Censetur, quæ magna optat mutare Deorum
Consilia. ah potius flammæ, votisque resistam
Ipsa meis, dulcemque sibi Cleopatra negabit
Cæsaris aspectum, quam tanta negotia, totque
Bellorum laurus tardabit nostra voluptas.
Sed tamen ignoscas paulum si, Cæsar, amori
Indulget Cleopatra suo, si vivere tecum
Exoptat, si castra sequi victricia. non pax
Tutior ulla mihi quam classica Cæsaris essent.
Quo propius bellum sub te Ductore secuta,
Hoc magis à belli fuero terrore remota.

Sed jam jussa sequar, Phariisque videbor in oris
Tutela secura tua, magnique putabo
Cæsaris Occiduis Alcidæ à Gadibus usque
Eöum Gangen victricem extendere dextram,
A Thule ad populos Austri. tam dissita Mundo
Littora nulla jacent, ut jam divortia longa
Inter nos faciant, si sit tam Cæsar amando
Quam vincendo celer. lachrymas tum sponte cadentes
Combibit ore avido Cæsar, repetitaque jungit
Oscula. Niliacis tandem digressus ab oris,
Tendit in Armeniam Libycis velocior Austris
Pharnacem exquirens; altæ hunc prope mœnia Zelæ
Invenit, & solo conspectu fundit inertem.
Tam cito devictus pugnæ non ulla reliquit,
Sed tantum monumenta fugæ; nec fama loquetur
Pharnacis de bello aliud, quam tempore Cæsar
Quod venit, viditque hostes, & vicit eodem.
Heu quantum famæ Magni fuga detrahit illa
Pharnacis timidi, dum Cæsariana juventus
Mollitiem cernit gentis? non digna triumpho,
Nec titulis tantis jam Pontica regna subacta
Armenosque putant victos. non destruit illo
In bello Cæsar tantum diademata regis,
Sed Magni decus; exultans cum talia fatur;
O felix Pompei, cui nomina tanta subactæ
Degeneres istæ gentes, laurosque dederunt,
Quando ego pugnaces Gallos, fortesque Sicambros
Vincendo, nullum videor meruisse triumphum.
Fatum bella tibi si transalpina dedisset,
Nostrarum forsan nosses discrimina laudum.
Non hæc omnino civilia bella fuissent.
Sed majora vocant illinc discrimina belli
Victrices Aquilas. Libycis consedit in arvis
Scipio Romanis cinctus legionibus, hostis

Secu-

Securus nimium, gelidi cum jam Capricorni
Terga premens, horas contraxerat inde diurnas
Phœbus; & acris Hyems cursum frænarat aquarum,
Nudaque vestierat niveis nemora alta pruinis.
Sed præceps Cæsar, quem nunquam in bella ruentem
Tempestas, tristesve Hyemes potuere morari,
Ter jam Romulea factus Dictator in urbe
Velà dedit ventis, paullumque moratus in oris
Sicaniis, iterum Lilybæo à littore solvit,
Et prætervehitur magnæ Carthaginis arces
Semirutas, Clupeamque videns, male littora nota
Damnat, ubi infelix perituris Curio turmis
Appulit. infaustas oras, Uticamque relinquit,
(Quam Cato tum legum vindex justißimus armis
Præsidioque tenet, nomen qui sumet ab urbe,
Æternamque urbi reddet per sæcula famam)
Inde Adrumetum tendens, ubi Scipio belli
Ingentis Ductor Romanis stabat in armis.

SUPPLEMENTUM LUCANI.

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Levia aliquot Ducum prælia. Cn. Pompejus à Catone objurgatus in Hiſpaniam navigat. Pugna Thapſiaca, & Victoria Cæſaris deſcribitur.

Jamque propinquabat bellum, Libyaque nefandi
Concurrunt iterum gladii, quos Theſſala tellus
Vidiſſet. pugna cur, Dii, voluiſtis in illa
Reſtare exiguum necquicquam ſanguinis urbi?
Ut flueret torrente novo, fieretque ſecundum
Hic civile nefas? una num clade pudebat
(Quantumvis magna) Romanam excindere gentem?
Aut una tanti populi regione jacere
Non eſt paſſa graves triſtis Fortuna ruinas?
Jam Roma in Libya eſt. Latii quæ terra triumphos
Spectaſſet toties, jam triſtia vulnera ſpectat.
Sed levibus tantum pugnis contenta parumper
Fortuna, extremi differt certamina Martis,
Tot ſubito gentes, perituraque millia leto
Condemnare pudet; nec adhuc feralia Thapſi
Arva Jubæ caſus magni, vel triſte videbunt
Scipiadæ exitium, donec coëuntia ſigna
Ductorum, atque aliquos belli Rhuſpina tumultus

Vidit,

Vidit, & exhibuit tantæ prælvdia cladis.
Scipiadæ à castris Rex (in sua regna reversus
Quæ longe infestis populatur Sittius armis)
Discedit paullum; plenamque hostilibus armis
Advenit Libyen unâ legione, relicto
Robore militiæ Lilybæo in littore Cæsar.
Nec de more suo dederat mandata relictis
Militibus quo conveniant, quæ signa sequantur,
Quemve petant portum, permittens omnia fatis,
Fortunæque suæ fidens. Cur, Cæsar inique,
Non pudet in minimis toties instare favori
Fortunæ, & toties casus tentare per omnes?
Non tibi sat visum est, bello quod semper aperto
Res agit illa tuas, & tantos conficit hostes
Cum plena pugnas acie, sine milite ni te
Protegat, & tua prospiciens temeraria cœpta
Dirigat in melius, Ducis objectumque periclis
Privatis toties redimat caput? an tibi parvum est
Effugisse Phari insidias, parvaque carina
Nocturni tutum vicisse pericula ponti?
Cur Divæ, imperium tibi quæ promiserit orbis,
Casibus exiguis pretiosum absumis amorem?
Postquam Adrumeti frustra corrumpere fidum
Considium, qui Scipiadæ servaverat urbem
Præsidiis, Cæsar tentaverat, ordine certo,
Instructaque redit legione, nec urbe potiri,
Sed tuto remeare cupit. Sed vix fuga tanto
Induperatori concessa est tuta; frequentes
Considii erumpunt Equites, atque agmina turbant.
Summaque Ductoris laus est, & Cæsare digna,
Rhuspinam salvis potuisse redire catervis.
Sola urbes inter Libycas jam Cæsarianæ
Perfugium tenui restat Rhuspina cohorti.
Hinc iterum Ductor fatis egressus eisdem

Dum

Dum cepit Leptim, & firmavit robore, pæne
Amisit rursus reditum. Labienus in armis
Acer erat, validisque vias præcluserat omnes
Insidiis. Virtute opus est, & Cæsare toto.
Fortunaque ejus summa jam tempus egebat.
Et vicere viri virtus, fortunaque. visa
Tempore sunt apto insidiæ; victorque cruento
Perque viros, perque arma viam mucrone recludit;
Bisque fugam Cæsar solam vincendo paravit.
Dum prope signa Ducum vidit Rhuspina duorum,
Infestasque Aquilas, Utica Pompejus agebat.
Hanc Cato præsidiis tenuit; cum sic Cato sanctus
Alloquitur juvenem, & dictis castigat amicis.
Surge animis Pompei, magnum patris assere nomen,
Et generis fatum tanti. scrutare remotos
Terrarum tractus, per regnaque dissita quære
Quantus erat fama genitor; quantasque reliquit
Nominis hæredi solo vel nomine vires.
Pompeji nato gladios quæ terra negabit?
Quæ tibi non classes (armis pacata paternis)
Æquora præbebunt? hostis te viribus æquum
Tanta facit fama, & mundo venerabile nomen.
Si libet Occiduos Orbis tentare recessus,
Hispanosque armare truces, tua signa sequetur
Cantaber, & Celtis sociatus nomen Iberus;
Et tota Herculeis pubes à Gadibus, altos
Ad Pyrenæos, extremaque littora mundi.
Si nihil omnino patriæ miseranda moveret
Afflicta facies, si nil moritura moveret
Libertas, possesque hilaris servire tyranno:
Te privata tamen facerent mala Cæsaris hostem.
Si pater arma tuus pro libertate gerebat,
Nullus in Æmathiis plus, quam tu, perdidit arvis:
Sed sibi si genitor campo pugnavit in illo,

Multa

Multo sunt tua damna illic majora, tibique
Abstulit Imperium victoria Cæsaris orbis.
Sed bona, quæ moriens Genitor tibi vera reliquit
Sunt vitæ exemplum, & gestarum imitatio rerum.
Hæc tibi perpetuo, quæ non invisa potestas
Cæsaris, aut fortuna potest auferre, manebunt.
Labentem Patriam teneris suscepit ab annis,
Nullus adhuc titulis, nulloque insignis honore:
Nec vires habuit nisi quas virtute paravit.
Quantos ille Duces juvenili ardore subegit,
Cum Marii mæstam lacerasset factio Romam,
Et miseram assiduis implesset cædibus urbem!
Quot tum pro patria felicia bella peregit!
Illius auspiciis audax est Carbo peremptus,
Et cecidit terris Sertorius exul Iberis.
Præclarum Libyco (dignus tunc nomine Magni)
Duxit (adhuc Romanus Eques) de Rege triumphum.
Hæc fecit, nondumque tuos excesserat annos.
Sed tu cur Libycis resides privatus in oris?
Unius auxilium dextræ præstare valebis
Hic tantum Patriæ. procul hinc tu collige vires,
Et libertati Ductor succurre cadenti:
Vel dignam tantis Natalibus oppete mortem.
Nil contra juvenis; sed tanquam Roma Catonis
Ex ore admoneat, promantve Oracula vocem.
Obsequitur citius dicto, & dans carbasa ventis
Digreditur Libycis nunquam rediturus ab oris,
Ut cadat Europa magnus, Ductorque per agros
Tot ferat Hispanos Romanæ vulnera gentis,
Quot prima Æmathiis victoria Cæsaris arvis
Proxima vel faciet Libycis. nimis invida quanquam
Nobilis, ô Pompei, longæ tibi fata negarunt
(Quæ patri dederant) felicia tempora vitæ:
Morte tamen patrem æquabis, magnaque ruina,

Nec

Nec fera fatalem vincet Pharſalia Mundam.
Sicaniis Cæſar vires jam nactus ab oris
Protinus Uzzitæ excelſum prope mœnia montem
Occupat. huc ducunt collatis undique ſignis
Rex Juba Scipiadeſque ſuas ad prœlia turmas.
Conſpectu Uzzitæ bellum jam conſtitit omne.
Scipio detrectat pugnam; nec dulcia tantis
Uzzitæ fato damnantur cladibus arva:
Quamvis ter Cæſar certaminis acer amore
Inſtruit armatus acies, ter provocat hoſtes.
Sed nullam pugnæ cum ſpem ſupereſſe videbat,
Deſtituit rurſus montem, & læto omine Thapſi
Nocte iter emenſus, fatalia venit in arva.
Illic Vergilius valido caſtella tenebat
Milite, Scipiadæ fidus, cauſæque Senatus.
Scipiadæ, Regiſque Jubæ vexilla ſequuntur
Ad Thapſum, quamvis cladis præſaga futuræ
Æthera non ceſſant dare ſigna minacia. lumen
Horridius tenebris præbebant fulgura. ſtellæ
Inſolitæ viſæ; intonuit ſine nubibus aër.
Et fragor armorum nocturnas terruit auras.
Ærata mœſtus manavit caſſide ſudor;
Et dura attonitis ardebant pila maniplis.
Vix poterant infauſta examine tecta revelli
Signa ſolo; noctu Libycorum audita leonum
Murmura ſæva. ſolum Thapſi, monteſque moveri
Cœliferumque Atlanta putant. non læta videtur
Ulla avis; infauſtus bubo, nocturnaque caſtris
Strix queritur. nec cum Superi mortalibus iſta
Prodigia oſtendunt, clades vitare futuras,
Sed tantum trepidare docent: feralia Thapſi
Scipiadæ peritura acies jam venit in arva,
Quæ tot damnaſſent crudelia fata ruinis.
Æquore, quo Siculis Libye disjungitur oris,

Allui-

Alluitur longo tractu perinsula Thapsus
Qua spectat Borean: adversa parte palude
Cingitur: in medio est aditus terrestris ad urbem.
Hanc Isthmon quamvis non late extenditur, altum
Dividit in medio stagnum, binasque relinquit
Angustas utrinque vias. hac Cæsar ad ora
Exteriora Isthmi pervenerat agmine læto,
Castraque munierat vallis fossaque profunda
Qua Thapsum spectant; ne forsan terga suorum
In pugna opprimerent hostes ex urbe ruentes.
Sed fauces pene angustas obsederat Isthmi
Scipio; Cæsareis adversaque castra locasset
Magnum opus intendens, si non cita pugna daretur,
Aggeribus structis, ductaque ad littora fossa,
Deceptos illis includere faucibus hostes.
Sed cœptum celare suum, ve[illegible]e paratus
Incursum belli, pulchro instruit ordine turmas.
Romanas medio legiones ipse gubernat;
Tot varias dextro gentes sua signa secutas
Rex Juba ducebat cornu; lævumque tenebat
In Libycis Varus, Gallis Labienus in armis
Teutonicisque ferox; alarum frontibus, altis
Aggeribus bello similes stabant Elephantes.
His juncti Getuli Equites, Numidæque steterunt.
Pone feras variæ gentes levia arma gerebant,
Armati jaculis Mauri, pharetrisque veneno
Illita gestabant scelerati spicula Mibæ.
Cæsaris at postquam instructam procedere vidit
Scipiades aciem, clara sic voce cohortes
Incitat: oh Romana manus, spes sola Senatus,
Et patriæ tutela, animis si robora posset
Addere Ductoris facundia, quanta diserto
Argumenta darent miseræ tot vulnera Romæ,
Viribus extinctæ leges, venerandaque jura,

Ipsa-

Ipsaque libertas armis oppressa nefandis?
Si patriæ clades, si publica damna movere
Nil poterant mentes, cui non Pharsalia luctus
Exhibuit proprios, privataque funera? quis non
Aut fratres illic, aut natos mœret ademptos?
Jam nunc ultrices spectant tot pignora dextras,
Tot chari Manes. tanto hic nos justius arma
Induimus quam Thessalicis Pompejus in arvis,
Quanto Thessalicis augentur crimina campis
Cæsaris. accedent tam justæ Numina causæ.
Nec, quoniam Emathia cecidit sub Cæsare Roma,
Vos transisse Deos, Romanaque jura perosos
Credite. Pompejo solitum Fortuna negavit
Non Urbi auxilium; toties lassata triumphis
Privati, verita est ne, si cecidisset in arvis
Æmathiis Cæsar, deceptus c[illegible] Orbis
Non Romæ sed Pompejo donasse triumphum,
Privatique fuisse Deam. non amplius Urbem
Destituet Fortuna suam, fatisve nefandi
Cæsaris Ausoniæ sacras succumbere leges
Imperiumque sinet. non sunt hæc signa Deorum
Iratorum Urbi (si me non omina fallunt)
Ductorem vobis Libyco pugnantibus orbe
Quod dant Scipiadem. felicia nominis hujus
Fata hic, aut Afros non est memorare necesse
(Quos non ulla potest regio nescire) triumphos.
Talia fas nobis sperare est; non minor armat
Nos pietas: Latii nec nominis Hannibal hostis
Cæsare deterior. patriæ junxere salutem
Cum vestra Superi. manibus reddetur eisdem
Roma sibi & vobis. virtute accersite fatum.
Communi proprios cum libertate Penates,
Conjugia atque domos istis conquirite campis.
Militis erigitur virtus, animosa cohortes

Ira

Ira subit Latias, pugnaque accendit amore.
Nec minus interea vario clamore fremebat
Dissona turba Jubæ, & belli undique signa petebat.
Cæsar, ut optatum Diis advenisse secundis
Pugnandi vidit tempus, sic voce cohortes
Incitat audaces: dextris victricibus iste
Ultimus en sudor, qui tot mercede labores
Pensabit digna, qui tot livore negatos
Hactenus, & magna meritos virtute triumphos
Asseret. ista dies quascunque aut Gallia laurus,
Aut Rheni gentes, ant victa Britannia debent
Virtuti dudum vestræ, nuperve subactæ
Promittunt gentes, invitis hostibus, omnes
Invito livore dabit. longeque triumphum
Majorem de rege Juba victoribus addet.
Nec dubitare mihi fas est; fallentia nunquam
Signa, truces oculos video, vultusque minaces.
Victores novisse suos, fragmenta ruinæ
Æmathiæ discant. Dixisset plura; repente
Cum fera de dextro cecinerunt classica cornu,
Prosiliuntque acres (nec eas retinere Tribunus
Centuriove potest) ad prælia sponte catervæ.
Non inhibet Cæsar, sed laxat fræna furori.
Carcere sic pronus nimium ad certamina currus
Cum forte erumpit, lorisque auriga retentis
Frustra inhibere studet, tandem dat victus habenas.
Utraque jam tanto concurrunt agmina motu,
Quanto (si longæ flexum natura Malææ
Donaret nautis) adversis bina coirent
Æquora gurgitibus. pulsat fragor æthera, montes
Undique vicini excipiunt, resonantque furentes
Pugnantum voces. Siculas it clamor ad oras.
Huncque repercutiunt Lilybeïa saxa, timentque
Vel sonitum belli terra retinere quieta.

Non ita pinifero Boreas cum Thracius Ossa
Incubuit, resonant quassata turbine silvæ;
Murmure nec tanto Nilus, cum de Cataractis
Præcipitat duris illisas cautibus undas
Astra lavans, surdas habitantibus obstruit aures.
Scipiadæ dulcis stimulat vindicta catervas:
Cæsareas ingens premit indignatio turmas,
Quod nova defuncto succedant prælia Magno:
Inventusque alius Ductor civilibus armis.
Sanguine merguntur campi, vicinaque multo
Tincta cruore palus; & quod tot vulnera rubrum
Emittunt flumen, fœcundam putria terra
Alligat in glebam, & steriles connectit arenas.
Inter utramque aciem volitat feralis Enyo,
Lampada funestam quatiens. reseraverat antrum
Tartareus Rector pallens, utque arma nefanda
Spectarent, caperentque sui solatia fati,
Invisas illuc Libyes emiserat umbras.
Undique consedere arvis, nigraque corona
Infecere diem, versatilis umbra Jugurthæ,
Hannibalis sævi Manes, captique Syphacis.
Qui nunc eversas secum Carthaginis arces
Ignovere Deis, postquam feralia campi
Prœlia Thapsiaci, & Latios videre furores.
Sed tamen Ausoniæ civilia vulnera dextræ
Afra luet tellus, & plus vastabitur, ætas
Proxima quam reparare potest. inarata jacebunt
Arva, ruentque suis vacuatæ civibus urbes.
Quæque viri coluere, feræ nunc rura tenebunt.
Quæ Reges olim per gentes jura dederunt,
Tigris erit, Pardusque, & habebunt regna leones.
Innocuus vivet Serpens, & nulla, venenis
Dum deerunt homines, pestis censebitur Orbi.
Cæsareis leviter percussi pectora telis

In sua conversis Elephantes agmina frænis
Præcipites rabie currunt. tum robore densos
Indomito turbant cuneos, atque agmina Regis
Prosternunt confusa Jubæ. nil arte valebant
Rectores miseri, nil vi; Fortuna regebat
Sola feras, contraque suos pro Cæsare misit.
Illi hostes, illi socii, dum nemo gubernat,
Quos Fortuna facit. vicinum Elephantibus agmen
Getuli, Numidæ equites crudeliter illic
Calcabantur humi. vasta pars mole ferarum
Contrita est; fossas pars præcipitatur in altas.
Tunc infelices tutela orbati Elephantum
Tot Libyæ populi, & gentes levia arma gerentes
Cæduntur cumulis passim, jugulisque fatigant
Cæsareos solis; nec stantes amplius hosti
Hic bellum sed præda manent. hastilibus igne
Duratis quid Bamuræ jam nuda juventus?
Quid levibus contra Romanos comminus hostes
Autololes jaculis? nil illis ignea planta
Vis prodest, cursusque levi velocior aura.
Non bene Cyniphiis hirsuti tegmina capri
Pectora defendunt. vix contra Cæsaris enses
Aes ferrumque valent. implentur sanguine fossæ.
Mœsta madet tellus, & de tot gentibus unus
Purpureus cæsis infecit pascua torrens.
Non Juba per mortes hominum, privataque fata,
Sed gentes pariter cæsas, populosque jacentes
Metitur quantis pereunt sibi regna ruinis.
Nec sua post tantam cladem munita putavit
Castra satis, miseram victis præstate salutem;
Sed cum Petrejo fugiens tentoria cunctis
Splendida divitiis hosti permisit avaro.
Quæ cito Cæsarei victorum terga sequentes
Diripiunt, opibusque Jubæ, tantisque potiti

 Bello-

Bellorum exuviis, operum mercede, priusquam
Sanguinolenta fuit victoria plena, fruuntur.
Sed non tam celeri bellum pro Cæsare cursu,
Qua Latiis stabat vallatus Scipio turmis
Atque pares fulsere Aquilæ, Fortuna peregit.
Hic incerta diu varii stetit alea belli
Hic hæsit fatum, & dubiis victoria pennis
Inter utrumque agmen visa est volitare; repellit
Viribus hæc acies vires; alternaque dextras
Crimina civiles fœdant; dum maxima regnant
Hic odia, hic cædes; animos in prælia tanquam
Causa mala augeret; tantoque ardentior ira
Quo scelerata magis. dubitant ostendere fata
Quid tandem Roma fortunave Cæsaris esset.
Ex acie tandem Libycæ fugere cohortes
Quæ duce sub Varo steterant; dare terga coactus
Dux simul; & tu Gallorum, Labiene, tuorum
Corpora cæsa videns, Thapsi funesta relinquis
Arva gemens; aliis demum civilibus armis,
Romanisque iterum servate furoribus, arvo
Pars Latiæ cladis Mundano magna jacebis.
Nec fato occumbes (acerrime Cæsaris hostis)
Dum potis est certare suo cum Cæsare Roma.
Scipio ut adversas videt increbrescere vires,
Cedentesque suas, nec jam reparabile bellum,
Fluctuat ancipiti divisus pectora cura;
Ingerat an medios sese moriturus in hostes,
Ut populi caput Hesperii, Ductorque Senatus
Summo in honore cadat felix, Stygiasque per undas
Maxima Romani descendat nominis umbra:
An speraret adhuc, atque ultra fidere fatis
Ausoniis, tantoque velit superesse dolori.
Decepit tandem fiducia vana futuri
Successus miserum, pulchrumque excussit amorem

Mortis:

Mortis: ut Æmathia, caput oblatura superbo
Victori, Magnum spes dira fefellerat olim.
Hos animo casus volventem concitus aufert
Scipiadem ex acie Sonipes; cum territa passim
Agmina cœperunt toto discurrere campo;
Cedentesque Equites tutas petiere latebras
Montibus Uzzitæ, peditum pars magna petebat
Castra Jubæ, si forte brevem præstare salutem
Defessis alti poterant munimina valli.
Sed postquam se deceptos, & castra cruentis
Cæsareis possessa vident, tum tela cohortes
Victæ projiciunt, & inermia brachia tendunt.
Sed nihil (oh rabies civilis dira furoris)
Profuit heu miseris submissio. cæde nefanda
Sternuntur, quamvis gladios inhibere suorum
Contendit Cæsar frustra, & clamore furentes
Increpuit magno, cives nunc esse memento,
Non hostes, miles; partum virtute triumphum
Cur feritate nova maculas? hæc sanguine fero
Quam paris Invidia est plus quam Victoria nobis.
Sæpius hæc mœstus clamat; pars nullaque belli
Civilis tum Cæsar erat. sed perdere cives
Quæ toties poterant, non jam servare valebant
Jussa Ducis. jugulant miseranda cæde cohortes
Scipiadæ, strictisque odium mucronibus explent
Invito Duce Cæsarei. & qui jussa per annos
Tot Ducis implessent magni crudelia semper,
Nunc solum, cum justa dedit mandata, rebellant.
Jam vero ingentem pro Cæsare fata ruinam
Sparsissent campis, & tecta cadavere tota
Planities funesta jacet. tandemque sequendo
Defessas Cæsar revocans ad signa cohortes,
Prospera divitiis Regum certamina donat.

SUPPLEMENTUM LUCANI.

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

Juba & Petrejus ſe mutuis vulneribus interficiunt. Scipionis & Catonis fata deſcribuntur.

NOn funeſta tamen clades quas fecerat omnes
Terra capit Thapſi; tantæve jacere ruinæ
Anguſto potuere loco. quot fata per oras
Thapſiacæ ſpargent ingentia vulnera pugnæ,
Ne non diverſis famam regionibus olim
Funera tantorum faciant diviſa virorum!
Rex Juba Petreio & paucis comitantibus urbem
Ad Zamam Imperii ſedem, qua pignora cara
Uxoreſque ſuas, gazaſque reliquerat omnes,
Advenit infelix. ſed jam clauſere rebelles
Zamenſes Regi portas, victoque negarunt
Introitus, odium ſævi crudele tyranni
Auſi fortuna tandem pereunte fateri.
Nil precibus, miſtiſve minis, vultuve moventur.
Perdita majeſtas victo; penditque prioris
Jam Juba ſævitiæ pœnas. oh ſera tyranni
Cognitio! dum regna manent, ſe neſcit amatum
Inviſumve ſuis. affectus ſola latentes
Servorum pandit Fortuna adverſa: ſed illa,

Quæ

Quæ post regna venit, cui nulla potentia juncta est,
Cognitio torquet miseros; nec reddere grates,
Nec licet ulcisci. seros (& non nisi tantum
Ut doleant) oculos aperit Fortuna tyrannis.
Exclusi rapido fugiunt per devia cursu,
Et Villam, paucis equitum stipantibus, intrant
Rex Juba Petrejusque simul. tum fessa quiete
Corpora componunt stratis, agrosque per omnes
Devolvunt animos casus, solamina donec
Ultima lassatis ingens audacia præbet.
Continuo instaurant epulas, plenisque Lyæo
Discumbunt mensis. postquam compressus edendi
Est amor; intrepido tandem sic inchoat ore,
Petreiumque toris Juba Rex affatur ab altis:
En Romane vides quo nos Fortuna redegit:
Sola relicta salus clementia Cæsaris; at non
Nos duo tam fuimus temnendi Cæsaris hostes,
Adversusve illum tam innoxia gessimus arma,
Ut veniam liceat salvo sperare pudore,
Oblatave frui. quæ non dant arma salutem,
Dent libertatem nobis. me certa manebit
Libertas ferro; nec dignam credere vitam
Hanc possum votis, ut supplice Rege superbus
Intumeat Cæsar; nec quem vidisset honore
In summo forsan (si vel Pompejus in arvis
Thessalicis olim, vel nostris Scipio terris
Vicisset) me jam captivum Roma videbit,
Regia præbentem ridenda Quiritibus ora
Ante triumphantes currus, ut victa Syphacis
Atque catenati traxerunt colla Jugurthæ.
Nec Juba ridendum, nec erit miserabile nomen
Cæsareis. non corda mihi, non tela, manusve
Ad letum desunt: sed te, Petreje, supremæ
Participem facio famæ, mortisque decoræ.

Causa reos eadem junxit, fortunaque victos;
Nunc eadem virtus morientes jungat utrosque.
Stringe ensem, & mecum pariter nunc utere dextra.
Quæramus pulchram per mutua vulnera mortem,
Et libertatem citius quis donet amico
Contendat feralis Amor. Petreius ense
Sic breviter stricto: Libycorum maxime Regum,
Cujus honoratum per sæcula nomen habebit
Ausonia, hanc laudem cui me debere fatebor,
(Nec pudet Hesperium Ductorem discere, tanto
Rege docente, mori) Latius gaudebit honore
Hoc Genius, ne te captivum Roma videret,
Quem libertates nostras legesque tuentem
Laudavit toties, sociique infamia Regis
Cæsaris injustos posset decorare triumphos.
Roma Juba, sicut Masinissæ, nomen amabit;
Nec meliore nota signabit Cæsaris acta
Quam Catilinæ olim, & diri consulta Cethegi.
Dixerat, & totis concurrunt viribus ambo,
Grataque dant referuntque per ictus vulnera crebros.
Crederet hoc quisquam, tanto conamine, tanta
Pugnatum virtute mori, non vincere? tandem
Petrejus cecidit. retine, Petreje, parumper
Festinantem animam, clamat Juba, dum comes umbræ
Umbra tuæ hoc gladio ad Stygias demittitur undas.
Quis regni posthac confidet viribus? aut quem
Gloria decipiet sceptri, soliive superbi
Lubrica majestas? cunctis desertus ad umbras
Nudus eo, nuper Libyco Juba maximus orbe.
At vobis, populi infidi, & tibi, Zama rebellis.
Sit Latium precor usque jugum grave, perfidiamque
Hanc vestram domino domino pejore luatis.
Tunc iterum gladio pectus ferit; evolat acer
Spiritus, æternæque oculos clausere tenebræ.

Ecce

Ecce alios luctus, aliudque per æquora funus
Nobile Thapsiacis Fortuna vehebat ab arvis.
Scipio Dux belli tanta de clade superstes
Non dedignatus parva tentare carina
Et sola Libycum pelagus, properabat ad oras
Hispanas, ubi Pompeji civilia cogunt
Rursus in arma viros; sed tempestate repulsus
In portum Hipponis vehitur. se Scipio sentit
Cum nave amissum; nec portum evadere vento
Opposito licuit. clara tum voce dolorem
Testatus clamat: pelagusque ipsæque procella,
Et conjurati pugnant pro Cæsare venti.
Oh utinam Thapso cecidissem, strage virorum
Mistus; nec tanto placuisset vita superstes
Imperio, (Ductor summo Romanus honore
Ad Stygias venissem undas,) aut ante tulisset
Hanc male servatam potius Pharsalia vitam
Quam Thapso infelix duxissem bella Senatus,
Ultaque Scipiadem vidisses Africa victum.
Vos claræ majorum animæ, quos Africa sensit
Sæpe triumphantes, ut cum Carthaginis altæ
Excidio, captusque Syphax, claraque fugatus
Hannibal ex acie testantur, fata Nepotis
Ne pudeat vestri, miserandaque bella videre.
Nam neque me Libye vicit: sed viribus ipsa
Scipiadem, seseque suis hic Roma subegit.
Cum patria à patria vincor, moriorque cadente
Libertate libens. misere hunc Numina ventum
Adversum, ut morerer, ne spe delusus inani
Optarem forsan tanto superesse dolori.
Hispanas iterum Romana ad prælia gentes
Pompeji cogant juvenes, legesque requirant,
Et libertates: mea tunc fortuna peracta est.
Et quanquam hæc armata manus testabitur orbi

Me terra potuisse mori: placet æquore mergi,
Ignotumque illic funus per sæcla manere.
Ob nunquam veniat fluitans ad littora truncus,
Ne Libyca condatur humo; victique futuris
Scipiadæ ostentent monumenta nepotibus Afri
Tunc latus ense fodit; nec eo contentus in æquor
Prosilit; emissi spargit pars transtra carinæ
Sanguinis: æquoreos tingit pars altera fluctus;
Migrantique animæ fatum non sufficit unum.
Demersum monstris jacet, eheu, præda marinis
Nobile Scipiadæ corpus; nec colliget urna
Flebilis hos cineres; nec tanto nomine dignas
Exequias tibi Roma dabit; passisve capillis
Scipiadem, extremum generis, lugebit ademptum.
Agmina de campis passim fugientia cunctas
Implessent magnis Libyæ terroribus oras.
Præsidiis tum forte Uticam Cato nobilis urbem
Ausoniis tenuit; qui nota clade Senatus
Scipiadæque fuga, victorem arcere parabat,
Hortaturque suos alacer defendere muros.
Sed frustra; heu nimium trepidantia pectora sensit,
Et victum fama non visi Cæsaris agmen.
Tum Cato militibus vultu immutatus eodem
Ignovit pavidis. ultro fugientibus ipse
Prospexit, classes portu contraxit ab omni
Vicino, remosque dedit properantibus aptos.
Cunctorumque, suam quamvis projecerat ipse,
Non dedignatur Ductor curare salutem.
Solatus cives Uticæ, & trepidantia verbis
Pectora confirmans placidis, quam certa superstit
Spes illis veniæ, victis clementia quanta
Cæsaris, edocuit. talis cupit ipse videri
Civibus, ut qui non donatam à Cæsare vitam
Sperneret. illum etiam, cui non durissima virtus

Affe-

Affectus celare suos permiserat unquam,
Quem nullus simulare timor docuisset, aperto
Vel deflexisset rigidi de tramite veri,
Tandem mortis amor cogit simulare Catonem.
Orbarant homines jam luce silentia Noctis
Inque vicem fessis donarant regna quietem;
Cum gratos cuncti, quos curâ dolorque sinebant,
Carpebant somnos: sed non tranquilla Catonem
Exemit virtus curis mortalibus, alto
Ut jaceat somno oppressus: sed libera mentis
Erigat ut se vis, contempleturque futura
Secula, & aeternos vitae immortalis honores.
Ante tamen contemplatrix quam dogmata vera
Scrutari possit Sophia, moralibus apte
Praeceptis purganda anima est; prius ejiciendi
Affectus pravi, cunctaque è pectore sordes,
Ira nocens, & luxuries, & foeda libido.
Hos igitur motus animi (purgantia sicut
Corporis humores pravos medicamina tollunt)
Moralis plene educat Medicina, priusquam
Divinum, summumque bonum scrutarier ausa
Sit contemplando, ne densis pressa tenebris
Mens erret caeca, & vitiis decepta fatiscat.
Sic longa virtute fuit mens sancta Catonis
Purgata; atque illi vitae immortalis honorem
Jam contemplanti divini fata Platonis
Phaedonem tradunt. cum laetus talia fatur.
Salve sancte liber Superis demisse Catoni;
Dirige tu cursum, vitaeque extrema meantis
Instrue; non alium moriturus quaero magistrum;
Nec restare alias voluerunt Numina curas.
Jamque mori certo liceat mihi discere, quid sit
Mors, quid vita fuit, quid erit; num nulla futura est;
An vivant animae post funera; praemia justis

Quae

Quæ restent; quæ sacrilegos vindicta manebit.

Dum contemplatur, mentis se libera tollit
Nec turbata acies, abstractaque corpore vires
Exercere suas contendit pura facultas.
Tunc volitans excelsa petit, nimiumque remotæ
A terris, quo non oculi, non organa sensus
Corporei penetrare valent, fulgentia cœli
Corpora scrutatur; nec eis contenta, requirit
Splendoris fontem cuncti, lucisque beatum
Principium, æternique Dei vestigia adorat.
Hæc magis atque magis cœlestia discere tentat
Contemplans anima: at cæcis obducta tenebris,
Et depressa gravi connexu corporis, ipsa
Se non posse videre videt. solatia sola hæc,
Quod meliore frui post mortem lumine sperat.
Immortalem animam spes hæc probat: aut tibi frustra
Spem dedit omnipotens: frustra te jussit amare
Quæ nunquam poteris cognoscere, cur Sapientes
Dum terris vivunt spernunt terrena, nec aurum,
Regna, voluptates quærunt, quæ sola videntur
Splendida: sed quæ non cernunt cœlestia tantum
Depereunt, si non cœlestia gaudia tandem
Exciperent; sed non illuc ascendere possunt
Corpora, quæ gravia, & terrenis mista creantur
Principiis, in quæ tandem resoluta redibunt,
In terramque cadent. animæ est cœlestis origo,
Igneus atque vigor, substantia pura, suique
In toto similis, variis nec partibus illa
Composita est; ideo nullo dissolvitur ævo;
Sed sibi corporeo laxata à carcere vivit.
Felices posthac animæ, quas corpora nullis
Fœdarunt vitiis nullaque libidine morsas
Detinuere olim, quæ, dum sub carne latebant,
Contemplatrices abstractæ à carne volarant

Sæpius

Sæpius ad cœlos, cœlis post fata, quibuscum
Fœdera sanxerunt viventes sacra, locantur,
Æternaque illic lætantes luce fruuntur:
At tenebrosæ animæ, nimium quæ carnibus olim
Demersæ jacuere suis, queis tetra libido
Atque voluptates, solum quas sensus alebat,
In terris notæ, posthac de carne solutæ
Aspectum cœli, cum quo commercia nullæ
Viventes habuere, timent, nec luce fruuntur:
Sed tenebris dilecta nimis prope corpora semper
Ferales errant umbræ, mœstæque sepulchra
Bustaque fœda colunt. hinc noctu spectra videntur,
Quæ terrent homines, animæ sunt ista Malorum,
Quæ, quoniam crassæ sunt, corporeæque, videntur.

Quam diversæ (inquit) restant post funera sortes!
Credo equidem, divine Plato, te dogmata vera
Hæc ipsum docuisse Deum. Deus ipse sequendam
(Aut Natura homines ratioque innata fefellit)
Proposuit virtutem, & præmia debita justis.
Hæc, quoniam justos injusta potentia fraudat
Sæpius in terris, & gens humana rebellat,
Solvere post mortem justissimus ipse tenetur.

Funera non metuit Sapiens suprema; nec illi,
Qui contemplando toties super astra levavit
Carnoso abstractam penitus de carcere mentem,
Corporis atque animæ faciens divortia tanta
Quanta homini licuit, mors formidanda venire
Aut ignota potest. nam Mors divortia tantum
Plena hæc, quæ sapiens toties optasse videtur
Et toties tentasse, facit, Superosque petenti
Libertatem animæ claustris concedit apertis.
Si sæpe impatiens vitam projecit Amator,
Atque manu pectus propria perfodit, ut umbra
Defunctam Stygias sponsam sequeretur ad umbras.

(Qua

(Qua tamen haud illo conceditur orbe potiri)
Num Sapientum animæ summi quæ gaudia cœli
Depereunt, verique boni capiuntur amore,
Quo nequeunt in carne frui, de carcere tandem
Corporeo solvi, claustrisque exire recusent,
Cum Deus ipse foras aperit, licitamque meanti
Dat Natura viam. at donec Deus ille creator,
Qui terrena animam primò statione locavit,
Evocat, haud illa statione excedere fas est.
Hic dubitans hæsit paulum Cato. non datur ergo
Sponte mori victis (inquit:) nec obire Catoni
Dum dabit injustus Victor mandata, licebit?
Cæsaris expectem gladios, atque in caput istud
Jus illi agnoscam Superi? Dominumque fatebor
Esse meum, quem Roma suum decreverat hostem,
Quemque ego damnaram. num justum injusta dederunt
Bella potestatem? non sic, oh Numina certe
Humanas placuit vobis confundere leges,
Et dare jus sceleri. sed si non sponte Catoni
Projicere hanc lucem fas est, at crimine vitam
Grandius est retinere nefas. quam grande putarem
Esse nefas nobis, turpem producere vitam
Cæsaris imperiis, & regna injusta probare!
Quam Romæ damnosa forent exempla Catonis!
Pompeji juvenes, qui nunc ad prælia gentes
Hispanas armant, patriæque impendere vitas
Non dubitant, justæ posthac non credere causa,
Sed pulchris fortasse volunt desistere cœptis,
Nec libertatem per tanta pericula, per tot
Ærumnas quærent, cum nobis regna probentur,
Et non displiceat duro servire Catoni.
Ah potius fragilem hanc sit fas abrumpere vitam
Quam te, Libertas, violem. sed Numina si te
Nunc tandem jussere mori, tua funera saltem

Pro-

Prosequar, & Stygias liber comitabor ad umbras.
Non ultra dubitare licet. Tunc pectora dextra
Nuda ferit, moriensque cadit; morientis ad ictum
Undique concurrunt famuli; labentia tollunt
Membra viri, vulnus refovent; mortique quietem
Eripiunt tantum, dum, quam projecerat ipse
Tanto animo, heu frustra, contendunt reddere vitam.
Impatiens lucis propria Cato vulnera dextra
Dilacerat; mortemque docet non posse negari!
Cæsar Thapsiaca Victor de clade reversus
Tendit Adrumetum, cum jam victoria passim
Securum præstabat iter. non arma, nec ulla
Insidiæ clausere vias. ignoscit ubique
Supplicibus; cum nulla videt restare pericla,
Tutaque fortuna facta est clementia tanta.
Inde Uticam advenit Cæsar, fatoque Catonis
Audito ingemuit; questusque, ob invide, dixit,
Cur odio moreris nostri? vitamque relinquis
Ne non Cæsareæ bonitati injuria fiat?
Heu tibi crudelis nimium moriendo fuisti,
Ut moriendo mihi posses crudelior esse.
Durior interitu, quam vita armisque fuisti,
Hostis es; atque odium nostri, quod sanguine nostro
Non potuisti unquam, voluisti sanguine saltem
Nunc satiare tuo, teque ipsum impendere damno
Cæsaris. evitas nostrum, crudelis, amorem,
Ut luctum facias. mihi quid clementia prodest,
Cui non Romani dubitant præponere mortem?
Infelix Magnus sese committere fraudi
Barbaricæ potius quam nostro elegit amori.
Sed tamen ille suas sperans reparare ruinas
Auxilium infido, non mortem, à Rege petivit,
Quam tamen invitus subiit. tu sponte peristi
Invidiam facture mihi. sed detrahet illam

Invidiam, & spes injustas clementia vincet.
Deflebo funus, natumque amplectar honore;
Nec me crudelem victo fore sentiet Orbis.
Dans veniam Cæsar timidis Uticensibus, agmen
Defessum reficit, paulumque moratus in urbe
Munimenta videns, circumspicit undique latam
Planitiem. prope silva stetit (regionibus illis
Rara nimis) non ampla tamen, quam lentus alebat
Bagrada, qui siccas illic connectit arenas.
Horrida silva fuit, conjunctis aëra ramis
Obscurum & tristes exclusis Solibus umbras
Complectens, nemus hoc ingressus Cæsar opacum,
Antrum immane videt nigro squalore repletum,
Et marcente situ, quem nox ibi longa creasset.
Infecit gravidas erumpens halitus auras.
Attonito terrore loci, tandemque roganti
Rem notam populis astans Libys incola narrat.
Hæc, Cæsar, multos jam non habitata per annos
Antra immensa olim monstrum exitiale tenebat
Pestis, & ira Deum, serpens cui sæcula nulla
Produxere parem terris; non tanta palude
Lernæa tumuit reparatis anguibus Hydra;
Nec qui poma Draco custodit aurea; nec, quem
Servantem vigili Phryxæum lumine vellus
Somniferis tandem domuit Medea venenis.
Nec tu Phœbeis Python confixe sagittis
Tantus eras, populis species incognita primis.
Serpente in tanto potuisset Gorgonis omne
Absumi virus; Libycis nec majus arenis
Hoc monstro, semen si defluxisset in unum,
Pestifera tabes generasset tota Medusæ.
Tam longum sese (centum porrectus in ulnas
Quippe fuit) volvit Serpens per fluminis undas,
Ut quoties gyris distendit terga solutis

Adversa

Adversa prædam potuit deprendere ripa.
Sæpe illic Tigris spumantes oblita rictus,
Atque cruentati taurorum cæde Leones
Flumina dum libant, monstri conduntur in alvo.
Atque utinam his tantum prædis contenta fuisset
Ingluvies; periere homines, quicunque per æstum
Umbrosæ fessi petierunt tegmina silvæ,
Aut quicunque istos, adverso numine ducti,
Advenere viri gelidos haurire liquores.
Nam simul ac nigro Serpens caput extulit antro
Horrendus, totamque implerunt sibila sylvam,
Attonitos timor invasit; non ulla salutis
Spes manibus, non ulla fuga. deprendere prædam
Distendit subito toto se corpore Serpens:
Sæpius in flumen, monstrum vitare nefandum,
Desiluere viri: sed non præstare salutem
Flumen eis potuit. nantes correpsit in undis,
Nec mergi licuit miseris, pejora manebant
Fata illos, monstri obscœna conduntur in alvo.
Sic impune diu Sylva grassatus in ista
Egressus tandem est, & se ad majora paravit.
Quid pecudum strages, quid singula fata virorum
Persequar? haud vacat hic privatas dicere clades.
In populos furit, & totis cum gentibus atrox
Bella gerens, ausus Romana lacessere castra est:
Cum primum turmas Libyes ad littora duxit
Regulus Ausonias, & in his consederat arvis,
(Quis mihi de tanto credet certamine) solus
Invasit totas acies. exercitus ille,
Qui sibi promisit Libyæ, & Carthaginis altæ
Imperium, quem tot gentes, mundique timebat
Tertia pars, uno vix se defendit ab Angue..
Dux capere arma jubet, nec solis ensibus illic,
Aut pilis, sed ballistis, quæ mænia summa

Et turres quaterent, monstro nova bella parari.
Protinus insonuere tubæ; tunc erigit alte
Se, dirumque caput Serpens attollit in auras
Undique despiciens campos, tantusque videtur
Quantus is est geminas cœlo qui dividit Arctos.
Tunc asper sævit; Stygias de gutture diro
Exhalans nebulas, & flammea lumina torquet.
Squamea cum volvit sublatus terga, putares
Excelsum ad pugnas castellum sponte moveri.
Distantum longe subito se immittit in ora.
Hos morsu, afflatu necat hos, hos tollit in altum,
Ut casu interimat miseros; totasque cohortes
Sternit humo, latas cauda dum verrit arenas.
Consternuntur equi passim, frænisque rebelles
Invitos sævi dominos Serpentis ab ira
Dum fugiunt campo portant. cessere manipli,
Tergaque vertissent (si fas est credere) cuncti,
Ni tandem valido contortum hastile lacerto,
Dum sese arrectu tollit, sub pectore diro
Hæsisset. fluxit sanies de vulnere nigra.
Horrendum immugit tum primum vulnera passus
Longævus Serpens, caudaque flagellat arenas
Iratus; cuncti clamorem ad sidera tollunt,
Speque alacres validis mittunt per inane lacertis
Undique pila. ferit pars magna innoxia tergum
Squammosum monstri, crepitantque sonantia tela,
Ut sonat æstivus salientis grandinis imber
Tegmina tectorum feriens. hastilia quædam
Fortunata magis maculoso vulnera ventri
Infligunt. solus levibus penetrabilis illi
Venter erat telis. nigro humectantur arenæ
Sanguine Serpentis., fœcundæque ante venenis
Gorgonea de tabe, novo nunc semine tristes
Concipiunt iterum pestes, & monstra nefanda.

Nec

Nec minus iratus Serpens, tantique doloris
Impatiens sævit campis, & corpora leto
Prostemit. levibus necquicquam prælia pilis
Aut jaculis tantum tentasset miles in hostem;
Robore ni tandem demissa Phalarica magno
Immensi spinam fregisset pondere dorsi.
Tum fractus vires, & tanto languidus ictu
Decubuit. solito non sese attollere nisu
Jam potuit, patulo tantum minitatur hiatu,
Et nebulas læsis expirat faucibus atras
Sic quoque lethalis, tandem stridore per auras
Tormento volitat Trabs acta, caputque nefandum
Discutit, & cerebro nigras dispergit arenas.
Horrendus tandem Serpens tot jugera magno
Ventre premens, ipsa metuendus morte jacebat.
Postquam oculos silvæ miracula tanta vetustæ
Cæsaris implessent, Utica discessit ab Urbe,
Et victi per regna Jubæ victricia ducens
Agmina, regalis famosa ad mœnia Zamæ
Pervenit. Ducis hic Petreji animosa Jubæque
Funera cognoscens, animo tam tristia fata,
Fortunæque vices summæ miseratur amaras.
Tunc Urbe exceptus Zamenses laudat, & illis
Præficit imperio Crispum. Maurusia tellus
Romula de tanto facta est Provincia Regno.
Inde Uticam remeans, ventis dans carbasa, Sardon
Appulit, atque illa paullum tellure moratus,
Tutus ad Ausoniæ pervenit littora Cæsar.

SUPPLEMENTUM LUCANI.

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

Triumphi Cæſaris quatuor continuis diebus. Templum Veneri extructum. Pompeji Juvenes bellum in Hiſpania renovant.

Romuleas arces celeri victoria fama
Cæſaris intraſſet. Fictis certare parati
Obſequiis complent Phœbeia palatia Patres.
Aque quater denis (quamvis devicta ſit ipſa
Illo Roma die) decernunt vota diebus.
Cæduntur Tauri, gratoque altaria thure
Cuncta calent. nec tot ſunt templa ornata coronis,
Cum Latio audita eſt olim victoria felix
Scipiadæ, & fuſus Zamenſibus Hannibal arvis.
Aut cum Teutonicis intravit mœnia victor
Exuviis Marius. non plus felicibus armis
Externiſve unquam lætata es, Roma, tropæis,
Quam nunc amiſſa pro libertate triumphas.
Tum juſto, meruit quem Gallia victa triumpho,
Dilatoque diu, jungunt Decreta Senatus
Tres alios, veteres ut poſſit Cæſar honore
Obſcurare Duces, pompaſque excedere cunctas;
Utque triumphales utroque à cardine laurus

Orna-

Ornarent pariter currus: Australibus illa
Splendida divitiis, Boreæ generosior ista
Robore & exuviis: ut pictis mista Britannis
Agmina Niliaca incedant, ut sole perustos
Mazaces albo comitentur corpore Suevi:
Ut Galli Armenis juncti, Maurisque Sicambri
Spectentur pariter populis: longeque remotæ
Tot possint Gentes, & quas commercia nunquam
Junxissent, Latiis junctæ nunc ire catenis,
Communemque simul vinctæ deflere ruinam.
Ut cunctos pariter fontes, captivaque Tibris
Flumina Cæsareis videat depicta tabellis.
Inde catenati lugens Germania Rheni
Fata sui sedeat: Nilus septemfluus illic
Cornua fracta gemens: frænato ut gurgite Gallis
Inde suis Rhodanus, Mauris hinc Bagrada ploret.
Nec majorem ullo sese Urbs Romana triumpho
Fortunamque suam potuisset cernere, si non
Ipsa triumphatæ partis pars magna fuisset.
Tot clarus titulis, tot bellorumque superbus
Exuviis, Tyrio Cæsar spectabilis ostro
Mœnia sublimi intravit Romana Triumpho,
Quadrijugis vectus niveis, quos pascua mittunt
Clitumni læta, & sacræ victoribus undæ.
Dicito Calliope, quot gentes quattuor illis
Quos Ponto, Ægypto, Libye, Gallisque subactis
Ducebat Cæsar, spectabat Roma triumphis.
Quam diversa fuit facies, quam corpore toto
Ornatus populis varius, quam dissona lingua,
Dum fluvios tabulis pictos, dum facta metallis
Oppida, bellorum series, diversaque pugna
Tot genera ostendit; varie & fabricata ministri
Arma, Ducum exuvias, argenti pondera & auri,
Captaque magnorum portaut diademata Regum.

Sed si non tanta dignaris singula pompa
Dicere Calliope, saltem miserabile magni
Vercingetorigis fatum reticere putato
Esse nefas, quem bellantem tot viderat annos
Gallia, collatis toties cum Cæsare signis,
Et toties renovantem acies, proavita tueri
Jura, jugumque suis Romanum avertêre Gallis.
Hic, quem dura Ducis nimium sententia morti
Damnasset, residens indignabunda pheretro
Dejicit ora: tegit frontem diffusa minacem
Cæsaries; diis iratus, vitamque perosus
Captivam, domini gladios optare videtur.
Ecce alia in Phario facies miseranda triumpho
Corda movet vulgi. incessit Regina catenis
Arsinoë, passis per candida colla capillis,
Et teneras, modo quæ gessere Ægyptia sceptra,
Auratis palmas manicis religata tenebat.
Quamvis Arsinoën non hic sententia mortis
Dura manet, parcit clementia Cæsaris illi:
Aut donat Victor, Cleopatræ captus amore,
Germanæ veniam, Phariamque remittit ad aulam.
Heu quantum, Cleopatra, tibi, si capta perisset
Hic soror, abstulerat crimen Fortuna futurum!
Nam misera Arsinoë donatam à Cæsare vitam
Crimine majori posthac soror impia tollet.
Maxima sed populi subiit miseratio mentes,
Cum videre Afro pueri captiva triumpho
Ora Jubæ; cujus Libyco rex maximus Orbe
Nuper erat Genitor, qui tot modo regna, tot urbes,
Tot populos lata tenuit ditione remotos.
Quis Latius, miserande puer, tam obtusa gerebat
Pectora, quem tua non ætas innoxia movit?
Aut quis te tanto dejectum culmine regni
Immerita hostili præbentem colla catenæ

Non

Non mœrens animo vidit? sed cæca futuri
Mens hominum. felix, quæ tam miseranda videtur,
Sors tua, Magne puer; vinclis felicior istis
Es Juba, quam magni maneant si regna parentis,
Et stet firma tuis tellus Maurusia sceptris.
Illa dies quæ te captivum fecerit, illa
Transtulit in melius (quis crederet?) illa futuræ
(Tristis visa licet) posuit fundamina famæ.
Moribus Ausoniis primis nutritus ab annis,
Barbarie exutusque, tuo felicia posthac
Tempora constituens orbi, moderamine justo
Commissas olim regni tractabis habenas.
(Nam te post casus tantos ad culmina Regni
Evehet Augustus Cæsar, solioque locabit.)
Præterea excultus studiis, miranda relinques
Ingenii monumenta tui, calamique perennis
Docti fama tibi per sæcula cuncta manebit.
Sed non Pharnacis captiva Quiritibus ora
Armeno potuit Cæsar monstrare triumpho.
Ille fuga evasit. vehitur fugientis imago;
Et VENI, VIDI, VICI, *tria verba superbo*
Portantur curru totum narrantia bellum.
Romanos animos, plus quam spectacula viva,
Tristia fata Ducum tabulis depicta movebant.
Illic mœsta videt civilia vulnera Roma,
Et proprias luget clades; illic sua quisque
Funera Romanus, cognataque damna recenset.
Inter Barbaricas strages, & funera Regum
Extera, magnates Libyæ, cæsosque per Alpes
Gallorum Proceres; proprio qua pingitur ense
Rex Juba transfixus convivia mœsta cruentans,
Demersusque sui Nili Ptolemæus in undis,
Monstrantur Latiæ mortes, absumptaque bellis
Maxima Cæsareis Romanæ nomina gentis.

Hic cum Rege Juba Petrejus, Afranius illic:
Illic Torquatus moriens, hic Sulla jacebat.
Nec procul hinc oculis agnoſcunt flentibus ora
Scipiadæ, puppi jam deſilientis ab alta.
Te quoque, Sancte Cato, fodientem viſcera dextrâ,
Et properanti animæ lacerantem vulnera cernunt.
Verum inter Procerum tot mortes una tacetur.
Nec tabulæ mœſtis monſtrare Quiritibus audent
Flebile Pompeji fatum; ne tanta triumphos
Triſtaret clades. ſed mors ea ſola relicta.
Quæ tum præcipue populo expectata fuiſſet,
Altius infixa eſt quærentibus, & bene cuncti
Jam ſine picturis Magni miſerabile letum,
Et ſeriem tantæ poſſunt memorare ruinæ.

Quis numerare queat variæ ſpectacula pompæ?
Quot campis ludi? nova quot certamina Circo
Spectentur populis? quantoque madeſcit arena
Sanguine nobilium dat quas Hyrcana ferarum
Sylva, aut monſtriferis nutrit Getulia campis?
Quin & nocturnæ præfulgent undique pompæ,
Delectantque, parat cum poſt ſpectacula Cæſar
Nocte redire domum toto famulante Senatu.
Cum mediam cernunt Elephantes ire per urbem,
Et lucem geſtare: forum via lactea viſum eſt:
Tot ſimul accenſis Elephantum terga micabant
Ignibus, atque ibant cœleſtibus æmula ſignis.

Nec tantas Victoris opes ſpectacula vana
Teſtantur ſolum: ſed duratura per ævum
Exurgunt opera, & ſæclis miranda futuris.
Nam templum Veneri, domus à qua Julia nata eſt,
Aut pius, aut tanta ſublatus origine Cæſar
Magnificum extruxit; ſpoliiſque ornavit opimis.
Ut formoſa Venus tanto videatur honore
Plus Jovis Uxorem, & Tritonida vincere, quam cum

Aurea

Aurea poma illi nemorosæ in vallibus Idæ
Judicium Paridis Priamo fatale dedisset.
Plusque Dioneæ veneratur numina Mundus,
Quam vel Junonem vel Pallada: dignius orbi
Nomen Julææ censetur stirpis origo
Quam Superum Regina, aut vertice nâta Tonantis.
Interiora auro radiabant limina Templi
Marmorei, aurataque trabes, cælataque multa
Arte micant simulachra Deûm, & spirantia signa.
Hic Troja antiqua, & Veneris Phrygiique videntur
Anchisæ thalami, decantatumque Poëtis
Frondescit nemus Idæum, quod debuit olim
Vatibus, hic tantis debens pictoribus Ida.
Hic torus exurgit mollis, quem mater Amorum
Progeniem terris, tantosque datura nepotes
Cum juvene Anchisa quondam Venus aurea pressit,
Concubitumque hominis pulcherrima passa Dearum est.
Æneas juxta Soboles stat, corpore talis
Formoso, qualis semper florente juventa
Exultat Phœbus: frænata aut Tigride qualis
Bacchus odoratis curru descendit ab Indis:
Troïus Æneas, cui tantam Musa Maronis
Donavit felix famam per sæcula, quantam
Mæonius Grajo vates præstabat Achilli.
Illic eximiæ visa est pietatis imago,
Cum bonus Æneas, Troja pereunte, parentem
Grandævum attollens humeris, per tela, per ignes
Hostiles rapuit. non illi Laomedontis
Arsuræ curantur opes, non fulva supellex,
Nec sparsæ passim per tanta incendia gaza:
Sed Genitor, Phrygiique lares, & sacra Deorum.
Pone patrem sequitur fortem formosus Iülus,
Unde genus nomenque suum gens Julia duxit.
Condidit hic Albam longam, multosque per annos

Imperio rexit. longo dehinc ordine picti
Post primum Albani Reges monstrantur Iülum.
Donec Iüleam Tullus Rex diruit Albam,
Transtulit & Romæ cives. hinc ordine rursus
Reges atque Duces Latii, Romanaque fata
Usque ad Cæsarei monstrantur tempora regni,
Quo vetus Alba iterum Romam vicisse videtur.
Robore sed quamvis munita potentia tanto,
Cæsaris, & populi plausu firmata videtur:
Nutat adhuc, & plus terris quatietur Iberis
Quam vel Thessalicis, vel Thapsi tristibus arvis.
Maxima adhuc restant discrimina, maxima bella,
Quæ juvenes facient Pompeji nomine tanto
Non indigna. truces vicinos Gadibus illi
Herculeis armant populos. Hispania sedes
Tertia bellorum, & Romani scena furoris.
Currit ad occasus, extremaque littora Mundi
Jam civile nefas, qua sese Hispania pandit
Ultima. non ulli populo majora videntur
(Cum vastus fessos exacta luce jugales
Proluit Oceanus) rutilantis corpora Phœbi.
Atque ideo propiora sua putat incola terræ
Deceptus, tanquam sese illic ætheris alti
Convexum inclinet. sed majus ab æquore tanto
Surgentes reddunt nebulæ, densique vapores
Objectum, radios oculi diffundere sueti.
Hinc non ulla vident surgente crepuscula Phœbo,
Nec fugiente. dies oritur cum Sole, caditque.
Tota jacet corii specie diffusa bovini
Terra Hispana, mari cincta undique, & insula pœne
Facta, nisi gelida quod Pyrenæus ab Arcto
Mons interpositus Gallis disterminat agris.
Facturum tantis montem divortia terris
Excelsum posuit Natura, & vertice cœlum

Æquan-

Æquantem summo. nudum est, & gramine nullo
Vestitum, quod Gallorum præpinguibus arvis
Objicitur Boreale latus: contraque cacumen
Qua steriles terræ campos prospectat Iberæ,
Frondosum silvas densas, & pascua læta
Ostendit; tanquam Galli felicibus arvis
Divitias mons iste suas concesserat, utque
Vestiret sese, terras spoliarat Iberas.
Nubifero, fama si credas, nomina monti
Pyrene miserandæ dedit. Regnabat in illo
Monte Bebryx Genitor, parvaque excepit in aula
Hospitio Alcidem formosa armenta petentem
Geryonis. visa est Alcidæ regia virgo
Pyrene, placuitque nimis, deceptaque tandem
Hospitis invicti placido succumbit amori.
Conjugium Alcides miseræ, tedasque jugales.
Si modo Geryonis victor remearit ab arvis,
Promittit: sed fata negant crudelia tedas.
Nec prius Alcides vincit, quam funere tristi
Pyrene formosa jacet. timet illa Parentem
Iratum; nec jam vitiati pondera ventris
Ulterius celare valet. queribunda pererrat
Frondosas latebras, & vasti devia montis;
Solaque furtivum sylvis deplangit amorem.
Amphitryoniadem falsum, tardumve vocabat;
Donec plorantis frustra, magnique vocantis
Herculis auxilium leto crudelior ipso
Bellua formosæ laceravit virginis artus.
Amphitryoniades tristem Bebrycis ad aulam
Jam victor rediens, amissa virgine demens
Et formidandus luctu, per lustra ferarum,
Per juga, perque alti frondosa cacumina montis
Tendebat, sponsæ quærens vestigia charæ,
Pyrenenque suam mæsto clamore vocabat.

Pyre-

Pyrenen silvæ, Pyrenen antra ferarum,
Et curvæ toto resonabant monte cavernæ.
Ingemuit locus ipse; feræ tremuere, metuque
Montani latuere fures; nec quærere prædam
Immanes audent ursi, torvive leones,
Dum nemore atque jugis graditur Tyrinthius altis,
Sed postquam laceros artus, atque ora puellæ
Deformata suæ cognovit, fata Deosque
Multum incusavit lacrumans: tunc oscula charis
Relliquiis repetita dedit; supremaque plangens
Funera, Pyrenen tumulavit montibus illis.
Diruet hanc (inquit) molem non longa vetustas.
Famaque tum tua major erit; tumulique ruina
Augebit tumulum. toto tunc monte jacebis,
Ut juga tuta tenet Bacchus Niseia sepultus.
Mons erit iste tuus. consensit fama. tenentque
Pyrenes isti nomen per sæcula montes.
Pompeji juvenes instructo milite Gades
Linquentes, bellum omne locant, qua pinguia Bætis
Culta secans, sua felici dat nomina terræ.
Oppida cepissent primo regionibus illis
Ateguam, atque Ucubin; & nomen clade futura
Funestum Ausoniæ Mundam, & te grata Camœnis
Cordubà, doctorum cunis fœcunda virorum.
Undique Pompejis vires Hispania mittit.
Hic præter Latias Aquilas, Romanaque signa,
Quæ Varus, duxitque acer Labienus, Iberi
Pugnaces coëunt. hic trux stat Cantaber, armis
Qui vitam impendit solis, gens nescia pacis
Aut siccæ mortis, ferro prævertere sueta
Imbelles annos: decus esse abrumpere vitam,
Naturæque putant segnem donare senectam.
Augurii sacri, divinarumque peritam
Flammarum pubem dives Gallecia mittit.

Cal-

Callaici veniunt, qui, dempto Marte, laborem
Non ullum novere viri. nam semina sulcis
Injicit, & duro glebas invertit aratro
Fœmina, dum manibus peraguntur bella virorum.
A Minii ripis patrii venit impiger Astur,
Auriferique Tagi fulgentia signa ferebat
Incola, deciduum consuetus cernere Solem.
Et Vasco insuetus galeis, & Concanus audax,
Qui se Massagetum dura de stirpe fatetur
Cornipedis consuetus equi potare cruorem.
Celtiberi, bello qui corpora cæsa suorum
Igne cremant, creduntque nefas si forte jacentum
Exanimes fera vel volucris depascitur artus.
A ripis rapidi veniunt Sucronis, & omnes
Hispanæ gentes, quacunque aut funera Magni
Ulcisci, aut Latios cupiunt nutrire furores.

SUP-

SUPPLEMENTUM LUCANI.

LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM.

Pugna navalis cum tempestate describitur. Funestum Mundæ prælium. Cn. Pompejus Varus, & Labienus interfecti sunt.

Excipit Oceanus civilia bella priusquam
Hispanas tangant terras, & tristia Pontus
Pompejanarum gestat præludia cladum.
Qua Tartessiacas extremum littus ad oras
Extendit Libye, Pompeji nomine Varus
Æquora custodit: pro Cæsare Didius illuc
Classibus advenit. vicinaque littora utrinque
Æquoris angusti belli videre furorem,
Et terris tumuere suis. vix pugna coorta est
Cum variis subito tumuerunt æquora ventis.
Fluctibus insurgit totum mare; plusque pericli
Quam gladii hostiles tempestas atra minatur.
Et Tingitanis primo ruit Auster ab oris,
Corus ab Occiduo pelago, violentus Ibero
Littore surgebat Boreas, & flatibus undas
Reppulit adversis. variis vexata procellis
Æquora confusos tollunt ad sidera fluctus.
Nil aliud dubio flatu voluisse videtur

Quam

Quam turbare mare, & sceleratum abrumpere bellum
Æolus, aut mediis undis utramque, priusquam
Sanguine civili madeant, immergere classem.
Sed rabiem Oceani vicit, ventique furorem
Bellandi vesanus amor; tantisque ruebat
Militis impietas ad prælia dira procellis,
Quantis Mercator, quamvis avidissimus, undas
Æquoreas tentare neget; nec vellera Parmæ,
Indum ebur, aut rubro pretiosas æquore conchas
Auderet tali ratibus conquirere cœlo.
Jamque propinquabant classes, validisque lacertis
Sulcatas vertere undas, tonsisque secabant
Excussis: fluctu spumabant cærula cano.
Innumeræ pariter tolluntur ad æthera voces.
Nec jam remorum sonitus, clangorve tubarum
Audiri poterant: hominum clamore premuntur:
Sed remos, vocesque hominum, sonitumque tubarum
Bacchantes venti, tempestatesque sonoræ
Exuperant. nimbis pariter jaculisque diurna
Lux periit, densis & inhorruit unda tenebris.
Tum rostra haud visis sonuerunt obvia rostris.
Occurrunt aliæ proprio conamine naves:
Hostibus objiciunt alias agitata procellis
Æquora, & invitas forsan concurrere cogunt.
Navibus elidunt naves, hominumque furori
Additur ira maris. cunctos geminata pericla,
Dissimilesque metus urgent caligine tanta.
Dum pugnant alii, pelagi sarcire ruinas
Contendunt alii, & propiorem avertere mortem.
Nec jam pugnantes pro Cæsare Didius audax
Hortari poterat, nec in ordine vertere classem:
Non Pompejanis Varus mandata valebat
Militibus dare: nec voces fragor æquoris ullas
Jam sinit audiri; ventis, fatoque relinquunt

Omnia,

Omnia, & attonitas classes Fortuna regebat
Prælia committens. rostro perfossa carina
Subsidet, & fatum nescit cui debeat, hosti,
An tempestati. nec sola fragoribus auris
Terretur: sed nox oculis obducitur atra.
Nec tamen est tenebrosa satis: sed tristius illis
Exoritur lumen tenebris, & fulgura ponto
Crebra micant, lucisque reposcere regna videntur.
Quam Sol non potuit depellunt fulgura noctem,
Illic dum tumidis forte oppugnatur in undis
Pompejana ratis, nec se defendere contra
Hostiles valet incursus, & capta videtur,
Vendicat iratum pelagus sibi: gurgite pinus
Mergitur, & rapuit victoribus unda triumphum.
Ast alias jam possessas victore carinas
Obruit, & cito devictos ulciscitur æquor.
Contra utramque diu classem Fortuna videtur
Pugnare, atque odiis vexare hostilibus ambas.
Finivit tandem dubii certamina Martis,
Ostenditque quibus cœli pelagique labores
Ipsa excivisset tantos. victoria classi
Cæsareæ jam plena fuit, quam Didius audax
Erubuit vento aut pelagi debere procellis.
Amissam Varus classem videt. obruta ponto
Pars jacuit; pars victores possessa vehebat.
Relliquias secum fugientibus inde carinis
Carteja ad portum vexit, ratibusque relictis
Emensus tellure vias, hinc castra petebat
Pompeji juvenis. toto tunc milite frustra
Mœnia Pompejus munita obsederat Ullæ.
Interea cursu celeri (quo bella solebat
Conficere) Hispanas properabat Cæsar ad oras.
Quem Roma egressum dena bis luce Saguntus
Excipit, Urbs fidei clarum per sæcula nomen,

Et

Et crimen quondam Superum. quod non nisi magno
Deleri excidio potuit Carthaginis altæ.
Urbis ad Occiduum nitidis it Duria Lymphis
Culta rigans vicina, atque in Mare tendit Iberum.
Sed Ducis haud tanti cursum vel Duria tardat,
Vel rapidæ Sucronis aquæ, montesve corusci,
Queis faciunt dites argentea nomina venæ.
Inde rapit cursum flavæ per littora Bætis,
Et procul egressus totis te, Corduba dives,
Obsidione premit turmis, non spe potiundæ,
(Præsidiis urbem validis nam Sextus habebat)
Sed trahat obsessæ ut Pompejum à mœnibus Ullæ.
Quod juxta evenit. namque obsidione relicta
Pompejus totis sectatur viribus hostem
Jam pugnæ cupidus; sed non certamen iniquo
Cæsar inire loco statuit: verum agmine moto
Progressus, Salsi non magnas transilit undas,
Ateguamque capit subita feliciter arte.
Ategua amissa, veritus Pompejus Iberas,
Fortuna quassante fidem, ne perderet urbes
Et reliquas, uni properat committere pugnæ
Spes omnes, viresque suas, hostemque secutus
Ocyus, ad Mundæ fatalia pervenit arva.
Castra locat tumulo modico, qui desuper omnem
Planitiem late despectat, Cæsaris unde
Ante oculos positas potuit numerare cohortes.
Nulla hic auguria, aut tantæ prænuntia cladis
Prodigia implêrant campos aut aëra; nullæ
Vel per inane faces, vel diræ arsere cometæ.
Non signis examen apum, liquefactave pila
Fulmine; non volucres, non exta minacia terrent.
Plus tamen hic mœrent omnes, metuitque silentes
Turba Deos, tanquam clades immanior omni
Ostento his campis, & inenarrabile damnum

 Immi-

Immineat Mundæ. tacito portenta timore
Quæ nulli fecere Deûm, sibi quisque creabat.
In Pompejanis per mœsta silentia castris
Ancipites errant animi. nunc improba vota
Concipiunt, & spes diras, umbrasque videntur,
Horridaque ante oculos mortis simulachra futuræ
Cernere: lymphata rursus formidine pallent.
Nec, quamvis sperare nimis fortuna vetabat
Cæsaris, exoptant victas producere vitas.
Danda tamen venia est illis, cum Cæsaris audax
Bella timet miles, Latium qui sæpe cruorem
Hauserat; & patriæ toties in viscera fortes
Incipiunt trepidare manus. exercitus Orbis
Ille triumphati domitor, victorque Senatus
Romani, qui tam præceps in bella ruisset
Thessala, Thapsiacisque ausus prævertere campis
Jussa Ducis, jam jussa timet, sonitumque tubarum;
Nec sibi desuetum potis est celare timorem.
Sed minus ut vulgi pavidos mirere tumultus,
Tristis ad hæc Cæsar funestæ prælia Mundæ
Ipse venit. consueta deest fiducia, nec frons
Illa Duci est, ex qua toties felicia belli
Ante tubas hilaris tulerat præsagia miles.
Lubrica fortaßis mœsto tunc pectore dona
Fortunæ expendens, quantisque agitata procellis
Sint humanarum metuenda cacumina rerum,
Per tot Magnorum quas fecerat ipse ruinas,
Formidare suam discit. felicia Magni
Tempora dinumerat; totque inviolata per annos
Prosperitas, similisque suæ, Pharsalia donec
Tam longas evertit opes, in mente recursat.
Et Magni casum, postquam fastigia Magni
Attigerat, jam visa levis Fortuna minari.
Hæc mœste reputat Cæsar, mentemque labantem

Corri-

Corripit, iratus tacite; tandemque cohortes
Alloquitur vultu cæcum celante timorem.
Bellorum Comites, qui mille pericula, mille
Vicistis plusquam Herculea virtute labores,
En vobis toties truncata repullulat Hydra,
Ultimus hic labor est; infirma atque ultima colla
Exerit; hic virtus eadem, quæ prima recidit,
Et robusta magis, resecet postrema, nec ultra
Crescere civilis permittat semina belli,
Quæ post tot clades imbellis Iberia nutrit.
Sanciet hæc nobis pacem victoria, totus
Exarmatus erit post hæc certamina Mundus.
Sed qui sunt, qui bella parant? qui Cæsaris enses,
Et totidem bellis victricia signa lacessunt?
Destituet plebs ista Ducem non sponte secuta,
Sed casu. num Pompeji pugnabit amore
Quem non novit adhuc? num vanam nominis umbram
Plusquam Cæsareas vires, quas nuper Ilerda
Vincentes vidit, populus formidat Iberus?
At vero si qua est Legio Romana sub armis
Pompeji; rudibus constat tyronibus, aut his
Qui vobis victi fugientia terga dederunt,
Et veterem adducunt secum ad nova castra timorem.
Quæ toties victus faciet jam prælia Varus?
Hispanisve geret Labienus transfuga plusquam
Aut prius Æmathiis, Libycis aut gesserit arvis?
Ite mei comites, belloque imponite finem.
Dixerat; at nullo excipiunt clamore cohortes
Verba Ducis; nec stridentes accendere possunt
Dejectos animos litui, conceptave cornu
Classica; nec quanquam ad pugnam de colle propinquo
Decurrunt Pompejani, procedere campo
Longius, aut rapido (ut mos est) occurrere cursu
(Tum primum trepidus) veteranus Cæsaris audet.

Quod simul ut vidit, magna inflammatus ab ira,
Deseritisne Ducem, & faciet nece Cæsaris (inquit)
Vos timor emeritos hodie? simul arripit hastam
Ductor, & adversos solus defertur in hostes.
Obstupuere illi, quibus hæc miracula, miles
Cæsareus timidus, temerarius ipse, videntur.
Vix oculis primo credunt; mox in caput audax
Undique pila volant; donec, vincente pudore,
Non virtute metum, cunctis exercitus armis
Ad Ducis auxilium procurrit, & impia tanta
Tunc rabie, quanto detrectavere timore,
Bella gerit, redimat Romano ut sanguine culpam,
Et dira faciat funesta piacula cæde.
At primo pugnæ gentes utrinque furore
Diffugiunt, solis peragendaque bella relinquunt
Ensibus Ausoniis; aliis nec egebat Enyo,
Pallida nec plures Alecto optabat. in omne
Suffecere nefas hæ dextræ. hic constitit atrox
Pugna; pares urgent acies, animique, paresque
Irarum stimuli. magnis hortatibus ambo
Inter spemque metumque Duces discurrere primo
Cæperunt, frustraque suos impellere, donec
Lassati excedunt pugna: collemque propinquum
Ductor uterque capit. diri hinc discrimina belli,
Totque cruentatos enses, tot stragis acervos
Dum tristes spectant, vix formidare vacabat,
Vix sperare, Duces subiit miseratio sola,
Feralisque timor, ne non victoria mœsto
Ulla, sed ambobus lugenda tragœdia campo
Restaret, Latiusque illic procumberet Orbis.
Ultima Cæsarei restare pericula credunt:
Et Pompejani post hæc sperare recusant
Prælia. pugnaces animos agit æmula virtus.
Utque magis stupeas, cunctis incognita bellis

In

In totis subito sunt orta silentia campis
Dum media fervent rabie; nulloque virorum
Audito clamore, manus movere furentes.
Ad Pompejanas tandem Victoria partes
Se trahere est visa, & paulatim cedere retro
Casarei capere; fuga vix Centuriones.
A turpi retinere queunt; cum fortia Casar
Pectora denudans stricto sic ense profatur:
Non tibi jam Fortuna levis, qua condere summa
Exoptas potius quam condita summa tueri,
Irascor; satis ampla mihi, qua nulla tacebunt
Secula, fecisti, fateor. transferre favorem
Jam te, Diva, decet, mundo ne ignota potestas
Sit tua, meque Deum deceptus crederet orbis.
Dixerat; & certa fodisset pectora dextra.
Sed Fortuna (velut prope summa pericula mater
Stare sinit puerum interdum, ut majora timenti
Gratius auxilium veniat) submittit alumno
Unde minus speratur opem. nam castra Bogudes
Extra aciem positus, prada perductus amore
Pompejana petit. contra hunc ad castra tuenda
Ex acie educit Labienus quinque cohortes.
Perdidit infelix Pompejum hic casus, & omne
Mutavit belli fatum. pro Casare falsus
It timor, & cunctis Labienus terga dedisse
Creditur; illa suos debellat opinio, spemque
Casareis creat. errorem monstrare, metumve
Tantum inhibere studet frustra Pompejus; acerba
Prodita diffugit casu miseranda juventus.
Infelix Varus toties devictus ab armis
Casareis, quem tot per clades fata tulissent,
Jam male servatam cupiens abrumpere vitam
Irruit in medios enses, in vulnera latus
Mille ruit moriens; post tot certamina cladi

Huic supereſſe pudet, cumuloque deeſſe virorum.
At miſer ut totis rediens Labienus in arvis
Pompejanorum vidit fugientia ſigna,
Erroremque ſimul fatalem audiverat, amens
Me miſerum exclamat! tantæ, fortuna, ruinæ
Me facis authorem? per me crudelia fata
Auſoniam ſubigunt? hac hac fuge prodite miles,
Hoc aperi pectus, triſtemque ulciſcere cladem:
Aut pœnas ſument pro vobis Cæſaris enſes.
Tum vero, ut Leo Getulis in ſaltibus ardens,
Qui venatorum telis cingentibus, ultro
Aſſilit in ferrum, ſeſe ingerit ipſe periclis,
Et cupide letum gladio molitur ab omni.
Tandem vita fugit Stygias irata ſub umbras.
Jam ſtragis cumulos, & ineluctabile damnum
Viderat infelix tumulo Pompejus ab alto,
Et quamvis lucem damnat, ſperare juventus
Integra perſuadet; necquicquam à triſtibus arvis
Aufugit, heu terra ſtatim moriturus in iſta.
Sed fratrem Hiſpanas abſcondent fata per urbes,
Cæſaris ut poſſit poſt mortem triſtia rurſus
Bella, & Romanos olim renovare furores.
Impia jam cædes oritur, paſſimque per agros
Palantes cædunt inſano ardore furentes
Cæſarei, & tanto ſaturant crudelius iras
Victores, quanto plus triſtia bella timebant
Ante tubas dudum. nec jam fugientibus ullam
Vicinæ latebræ, vel Pompejana ſalutem
Caſtra dabant miſeris, infirmave mœnia Mundæ.
Nam cito diripiunt victores caſtra; citaque
Vi Mundam expugnant; dum (quod vix ulla tacebunt
Sæcula, vel credent forſan) pro ceſpite foſſas
Corporibus complent, faciuntque cadavera muros.
Nec ſolum ante tubas, ſed poſt hæc prælia triſtis

Cæſar

Cæsar erat; quanti victoria constitit illa,
Et quam mœsta siet civili gloria bello
Sero animum subiit. miseræ nunc vulnera Romæ,
Nunc sua, Victorisque nefas crudele recenset,
Invidiamque simul; victricem pœne coactus
Fortunam damnare suam; quæ clade triumphum
Obruit, & tanto mersisset sanguine Lauros.
Talia dum mœsto volvebat pectore Cæsar,
Pompeji caput abscissum Cenonius affert.
Ingemit, & tantæ lachrymis agnoscit obortis
Fata domus; subiit magni Genitoris imago,
Atque Ægyptiaco miserandum in littore funus.
Quærenti fatum juvenis Cenonius infit:
Cum modo Pompejus Mundæ funesta per arva
Tot stragis cumulos, tot corpora cæsa suorum
Infelix vidit, nec jam reparabile damnum,
Vectus equo celeri Carteja ad littora fugit,
Ut portum nactus notum, dare carbasa ventis
Posset; at insidias veritus, nostrosque sequentes,
Littora deseruit rursus, sylvamque propinquam
Consilii incertus petiit. nos terga secuti
Instamus, sylvamque oculis scrutamur opacam;
Quærentesque diu frustra, sub tegmine fagi
Umbrosæ tandem defessum, & vulnere claudum
Pompejum aspicimus solum, (proh tristia sortis
Humanæ specula, & pompæ documenta caducæ!)
Pompejum illum (inquam,) qui tecum, ô maxime Cæsar,
Tot modo stipatus legionibus, & comitatus
Gentibus innumeris, tam longo tempore fatis
Pugnavit dubiis, jam cinctum milite nullo
Vidimus. ut tradat se hortamur; at ille minaci
Intrepidus vultu, nunquam me Cæsaris inquit
Captivum, victum quamvis, Fortuna videbit.
Abscissum videat caput, & cervice revulsa

Hæredem agnoscat Magni. nec dedecus illud,
Quod fatum Genitoris erat, mihi Roma putabit.
Non tam vile tamen caput hoc, certamine nullo
Ut vobis tradatur, erit. dum tela supersunt,
Non gratis moriar. tum pugnam ingressus iniquam
In mediosque ruens, sine spe, sine viribus, omnes
Nos pariter sola adjutus virtute lacessit.
Nec vitam, quam tanto animo projecerat ipse,
Servandi nobis conceditur ulla potestas.
Invasit ferrum, ceciditque in vulnera latus,
Et tandem invito mortem sibi vendicat hoste.
Tum Cæsar lachrymans, generosum quærite truncum,
Thuriferis collecta rogis componite membra
Cum capite, & dignam tantis date Manibus urnam.
Digressus Munda Cæsar securus ab omni
Bellorum strepitu victricia signa per urbes
Sustulit Hispanas. jam Gades, Corduba dives,
Hispalis, atque omnes, quascunque interluit undis
Bætis Anasve suis, victori tradere sese
Non dubitant Urbes. populi, gentesque remotæ
Sub juga jam veniunt. abjectis Cantaber armis,
Callaicusque ferox, & Celta, atque impiger Astur
Exposcunt veniam, pacemque à Cæsare quærunt.
Nil terris olim venerabile nomen Iberis
Jam valuit Magni. cunctos Fortuna clientes
Transtulerat; solus jam possidet omnia Cæsar.
Nec mirum obtineat terras si solus Iberas,
Qui sine rivali Romanas obtinet arces.

SUP-

SUPPLEMENTUM LUCANI.

LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM.

Honores Cæsari à Senatu decreti. bellum in Parthos parat. conjuratio in Cæsarem. Prodigia. Cæsar in Senatu occiditur.

Jam se post clades tantas, tot vulnera gentis
Ausoniæ, & strages populorum, absumpserat ipsum
Civilis furor, & terris pax alma resulsit.
Defessis iterum rebus sperare quietem
Cœperunt populi; non tristia bella timebant,
Omnia dum tenuit Cæsar, nec in orbe potestas
Altera, nec fuerit communis Roma duobus.
Hunc supra invidiam Fortuna evexerat; hujus
Regnum amat, ut tutum, populus. nam quem magis optent
Custodem pacis, quam qui fortissimus armis
Semper erat, nulloque unquam devictus ab hoste.
Plebs libertatem, sola contenta salute,
Romula projecit; nec post tot prælia pacem,
Quamvis cum Domino veniat pax ista, recusat.
Nec solum vulgus domino servire paratum
Cæsaris imperium votis amplectitur: illud
Et Procerum pars magna cupit; tranquillaque Patres
Tempora lassati exoptant; quos (fulgura summos

Ut feriunt montes) feriunt discrimina sævi
Præcipue belli, & gaudens feralis Enyo
Sanguine nobilium semper. nec nomen inane
Jam libertatis (dudum ipsa eversa fuisset)
Sanguine jam retinere student. vix ipsa videtur
Libertas tanti. neque ficto Cæsaris augent
Obsequio titulos. sed vero pectore tantos,
Ne sibi Rege minor videatur Cæsar, honores
Decernunt, quantos nequeat privatus habere.
Perpetuum Dictatorem, patriæque parentem
Appellant Patres; denos ut Consul in annos
Designaretur statuunt; altaque Curuli
Ipse ut supremus Romana Censor in urbe
Veste triumphali indutus, lauroque sederet
Perpetua ornatus. nec non de Principe Numen
Ut fieret Victor, donant altaria, Sacra,
Altaque templa, quibus pulcherrima juncta Dearum
Illius astabat statua Clementia sacra.
Cæsareo faciunt Vestales nomine vota.
Et quo quæque die victoria contigit illi
(Civilis quanquam) celebrantur festa per urbem.
Crederet hoc aliquis, cum sint feralia fastis
Et Trebia, & Cannæ Romanis nomina; Mundæ,
Thessaliæ, Thapsique dies jam læta vocentur
Tempora! Pompejique necem, sanctique Catonis,
Scipiadæque albis designet Roma lapillis.
Nullus restat honor, quem non assumere posit
Jam sibi, victori tanta est concessa potestas.
Quid nunc imperio securam Cæsaris urbem,
Et tandem optata, pro libertate, quiete
Lætantem, posit civilia rursus in arma,
Rursus in horrendas populos impellere clades?
Quid tantas Victoris opes, stabilitaque regna
Eruere? an non tam facile est suprema tueri

Quam

Quam dare Diis Superis? an non mortalibus ulla
Firma datur, nullisque malis violanda potestas?
Nullane livorem poterit transcendere virtus?
Nec tantum meriti spatium est, quod non capit ulla
Invidiæ rabies? oh summis lubrica semper
Et minitans statio! non te tua plurima virtus
Securum Cæsar præstat, non robur in armis,
Non bonitas, tantasque æquans Clementia vires.
Supplicibus frustra veniam, victisque salutem;
Exulibusque urbem permittis; Romula frustra
Imperia exornare studes, dum legibus Orbem
Emendas prudens, aut oppida diruta condis
Magnificus. tantis jamdudum extincta ruinis
Per te stat Carthago, novisque impleta Colonis
Exurgit, nuribus non jam metuenda Latinis.
Tu quoque restauras, Latiisque habitanda Corinthi
Mœnia das Bimaris; nec famam authoribus ullam
Detrahis antiquis; sed adhuc retinere vetusta
Nomina permittis totum vulgata per orbem.
Non tamen hæc fatum avertunt, nec regna tueri
Usurpata diu possunt. non mentibus ulla
Conciliare jugum generosis munera possunt;
Nec libertatem Clementia pensat ademptam.
Invidiæ stimulos ergo ut lenire furentis,
Et capite insidias, quas maturare quietem
Non nescit, Cæsar factis avertere posset,
Nec non externo maculas abstergere bello
Civiles; cum jam Crassi vindicta perisset
Debita jamdudum Latio; jussu ille Senatus
(Ne patrum imminui videatur sacra potestas)
Decretoque togæ, mandari Parthica bella
Suppliciter petiit, felix ut more retento
Romulei antiquo populi, legionibus iret
Tessera. sicque alacri compellat voce Senatum:

Si mihi, conſcripti Patres, quæſita Poteſtas
Eſſet, ut immani ſævaque tyrannide ſolus
Regnarem; ut quodcunque jubet furor impius, aut mens
Ægra metu, aut ſuadet luxus, vel prava libido
Exequerer: tanto non tempore diſſimulata
Conſilia, & furiæ latuiſſent pectoris hujus;
Jamdudum gladios ſenſiſſet Roma nefandos.
Sed non nos vitiis famulantia geſſimus arma,
Nec factura urbi, ſed detractura tyrannos.
Libertatis erit cuſtos victoria noſtra,
Et legum. nec ſi non hæc perſpecta fuiſſent
Numinibus, noſtræ faviſſent numina cauſæ.
Cur gravis aut metuenda, Patres, ſit noſtra poteſtas,
Quæ vitam tot devictis dedit hoſtibus, & tot
Exulibus reditum? quis juſſu Cæſaris unquam
Dum ſiluere tubæ, jugulatus concidit hoſtis?
Scipiadæ chartas poſt Thapſi bella cremavi
Non lectas, ne quos Victor deprendere poſſem,
Et punire hoſtes. potius quam cæde tueri
Nobilium hanc vitam, neſcire pericula noſtra
Elegi. nec non invitus (Numina teſtor)
Civilem ſumpſi gladium, dum præmia juſta
Bellorum bello conquirere, proque triumphis,
Quos tot trans Alpes annos, Pontumque Britannum,
Et Rhenum merui vincendo, vincere cogor
Rurſus; & invidiam his armis, quibus ante feroces
Edomui Britonas, Suevos, Galloſque, domare.
His iiſdem forſan, vobis mandantibus, armis
(Si non in patriam paucorum injuria bellum
Vertiſſet) Latiis Babylon ſpoliata tropæis
Jamdudum noſtros leniſſet clade dolores,
Ultimaque Auſonias tremuiſſent Bactra Secures.
Hæc jam bella mihi Numen peragenda reliquit.
Ad Parthos, Patres, ſi vos decernitis, ibo;

Et

Et simul ac Tauri de cornibus aureus exit
Phœbus, ad Eöas victricia signa pharetras
Convertam. Ausonias Aquilas, amissaque signa
Aut referam aut moriar; dignis aut cladibus ultus
Tunc erit, aut cæso comitatus Cæsare Crassus.
Assensere Patres: placuit tam nobile bellum,
Et tantus Ductor. cui Parthica bella Senatus
Nequicquam mandat. captis ingentibus obstant
Fata; nec Ausoniæ decus hoc, nec Cæsaris armis
Concedunt. iterum redeunt civilia bella,
Et populi abrumpit tristis Fortuna quietem.
Sola quies jam Cæsar erat. cum Cæsare rursus
Pax Romana perit. cujus mors dira pianda est
Cladibus innumeris, laceroque cruentior orbi
Quam tot viventis feralia bella fuissent.

Fata Ducis mortem accelerant; pars magna Senatus
Conjurat trepidi; nec qui de parte stetissent
Adversa solum, & noti jam Cæsaris hostes
Spurius, & Naso, Rubrius, Servilius audax,
Donatusque semel venia Ligarius, atque
Cæcilius: sed qui vulgo creduntur amici
Illius adjungunt sese; Trebonius inter
Hos fuit, & Casca, & Cimber; nec Caßius acer
Defuit insidiis, qui libertatis adempta
(Quamvis Urbana Prætura à Cæsare nuper
Donatus) vindex nunquam non esse volebat.
Jungitur his Decimus notißimus inter amicos
Cæsaris, Ingratus, cui trans-Alpina fuisset
Gallia Cæsareo nuper commissa favore.
Non illum conjuncta fides, non nomen amici
Deterrere potest. nec adhuc sat firma videtur
Conjurata manus, quamvis pars tanta Senatus
Totque simul Proceres sanxissent fœdera dira:
Te quoque flos juvenum Latiorum, & nobile nomen

Brute,

Brute, petunt cœpti socium, cædisque nefandæ
Participem; ut tantæ pietatem obtendere culpæ,
Et dare jus sceleri posset venerabile Bruti
Nomen apud populos. hic libertatis ademptæ
Et patriæ vindex natalibus esse videtur
A Superis designatus, tua, maxime Brute,
Progenies, primus qui nomine Consulis annos
Signasti Latios, pulsis ex urbe tyrannis.
Urbis erat Prætor Brutus: cui Cassius arctis
Junctus amicitiis (ut eodem junctus honore)
Et tunc immensis cupiebat jungier ausis.
Hunc quoque, cum notas intravit Cassius ædes,
Invenit mœstum, & tacitè surgentia regna
Damnantem. Tales versat dum pectore curas,
Cassius aggreditur. non vanis, Brute, querelis
Tempus eget. sat jam votis, tacitoque dolori
Concessum est, sat consiliis: nunc vindice dextra
Utendum. ultorem sperat te Roma, tuamque
Libertas oppressa manum jam Brute requirit.
Hoc à te expectat populus, taciteque precatur.
Hæc sellis statuisque tuis inscripta legebas
Authore ignoto. non à te munera vana
Venatus ludosque petunt, aut talia: sola
Reddita libertas Bruto Prætore videtur
Dignum munus eis. forsan dum regna relinquat
Cæsar, & imperium, quod per tot bella petebat,
Deponat sponte expectas. non sufficit illi
Dictatoris honor, quia libera novit honorem
Roma illum. quodcunque potest donare Senatus
Posse negare putat; nec jam suprema potestas
Victori satis est, nisi sit quoque sola potestas,
Vera ideo imperii quærens insignia, sceptrum
Et diadema petit. probat hoc (quod vidimus omnes)
Sacra Tribunorum, dum detraxere coronam

Cæsareæ nuper statuæ, violata potestas.
An coram populo (quamvis tum respuit) illi
Obtulit invito diadema Antonius audax?
An non ut populum tentaret, ut ambitiosis
Artibus hoc sciret, quo vultu regna, priusquam
Se Regem faceret, pateretur Romula pubes?
Mactetur Dominus: libertatemque (paratæ
Servitio quamvis) reddat mors Cæsaris Urbi.
Et festinanda est; si paulum, Brute, moramur
Dum redeat læto post Parthica bella triumpho,
Majore invidia cædes peragenda manebit.
Ingemuit Brutus, tristique has pectore voces
Edidit: oh Caßi, frustra quod numina nobis
Imposuere jugum, jam detrectamus acerbum.
An libertatem Superi, causamque Senatus
Tot damnaverunt bellis, tot cladibus, ut jam
Insidiis poßint, & proditione tueri?
Ah potius bello pereat, quo crevit, aperto
Libertas populi Latii, quam cæde dolosa,
Fraudibus, & gladio occulto videatur egere.
Talibus insidiis hostes, civesque nefandos
Vincere Romani duxere ignobile prisci.
Incerta potius patriam permittere belli
Fortunæ voluit, quam sic te tollere, Pyrrhe,
Fabritius. nec non, quamvis Sertorius audax
Hostis erat patriæ, turpis Perpenna vocatur
Proditor à cunctis. quis tanto sanguine Sullam
Carnificem imbutum positurum regna putavit?
Quis tamen occultis tantum mactare tyrannum
Insidiis conatus erat? quis Cæsaris audet
Præferre Imperio crudelia tempora Sullæ,
Ni furias præferre Deis audebit? ut illi
Degeneres nimium Proceres, pavidique vocantur
Qui tantum subiere jugum: sic Cæsaris ista

Virtuti

Virtuti & meritis ingrata vocabitur ætas;
Plusque senes illi damnabunt crimina nostra.
Tempora qui sævi meminere immania Sullæ.
Sed me præcipue miserum qua cuncta notabit
Posteritas fama, quem tanto Cæsar amore,
Totque sibi meritis semper devinxit? iniqua
Est mea sors; liber nequeo gratusque manere.
Oh utinam tunc, cum plebeja caßide tectus
Cæsaris intentus jugulo per tela ruebam,
Thessalica Brutus cecidisset strage, priusquam
Donasset vita victor; tunc liber ad umbras
Venissem Stygias; vel si pia Numina dextram
Hanc bene rexissent, uno feliciter ictu
(Ni sibi Pompejus regnum quoque victor in illo
Quæsisset campo) libertas parta fuisset.
Expecta, oh Caßi, quid tandem Numina nobis,
Quidve hostes facient Parthi? Cui talia contra
Caßius; exoptes Parthis si Brute triumphum
De Latio, patriæ es factus, non Cæsaris hostis:
Quod procul avertant Superi. rationibus erras
Brute tuis: ingrata vocas quæ justa vocabit
Posteritas: & dum vis non ingratus haberi,
Impius es. nec, quæ patriæ sunt debita, donis
Privati debere potes. corrupta vocatur
Hæc non justa fides. quo plus te dona ligarunt
Illius, hoc magis es patriæ justusque piusque.
Heu quantam, tibi si non esset Cæsar amicus,
Detraheret famam facto Fortuna merenti!
Cum plus privatis affectibus indulgere
Quam patriæ servire tuæ te crederet Orbis.
Si tamen exemplis opus est, illum aspice priscum
Brutorum generis, libertatisque parentem,
Romanos primus qui nomine Consulis annos
Signavit. proprios natos dum regna favebant,

Suppli-

Supplicio affectos spectavit fronte serena.
Exuit ille patrem Brutus, dum civis haberi
Vult pius. an tibi plus sunt munera Cæsaris, illi
Quam Natura fuit? sed justior ultio nostra
Tempore jam facta est. pro libertate vetusta
Tot confirmata magna per sæcula Roma
Quid nunc egisset Brutus, qui talia fecit,
Cum nova libertas, & Reges nuper abacti?
Hac postquam juvenem flexisset Caßius arte,
Cum Decimo Proceres reliqui venere, dataque
Acceptaque fide sanxerunt fœdera dira;
Et libertatem amissam, quam sanguine tanto
Tot bellis frustra quæsissent, quæque Deorum
Decretis nunquam reditura reliquerat orbem,
Cæsaris infanda decepti cæde requirunt.
Jamque propinquabant Martis tibi, maxime Cæsar,
Fatales Idus; nec tanta instantia possunt
Funera Dii celare; dies nec Vatibus illa
Auguribusque venire potest ignota; loquuntur
Hoc solitæ volucres, hoc exta minacia fatum.
Has Idus frustra monuit Spurinna timendas,
Sol quoque mœsta dedit tantæ præsagia mortis;
Lugenti similem, madida nunc Iride cinctum,
Nunc caput obscura tectum ferrugine Solem
Attoniti videre homines; pecudesque locutæ.
Destituere amnes cursum; terraque cavernas
Spiritus erumpens detexerat. Imbre tumescens
Eridanus subito vicinos merserat agros:
Et subito ad ripas rediens per prata reliquit
Innumeros angues, & prodigiosa nigrorum
Corpora Serpentum: totidem prope Tibridis ora
Destituit pisces refluum Mare littore sicco.
Cæsaream propiora necem sed signa notabant.
Nam quos victor equos finito Marte sacrarat

Cæsar, & emeritos bellis permiserat alto
Depasci nemore, & per dulcia rura vagari,
Ante necem Domini multis luxere diebus.
Non illis amnes, non illis pascua curæ;
Sed lachrumis prata humectant. cædemque cruentam
Præcedente die, cum lauri regia ramum
Ore avis exiguum volitans gestaverat, illam
E sylvis volucrum crudelis turba secuta est,
Et Pompejana captam laceravit in aula.
Horrida prodigiis aderat nox ultima vitæ
Cæsareæ; diris turbata Palatia monstris
Excutiunt somnum cunctis, & flebile totis
Ædibus auditur murmur. patuere reclusæ
Sponte fores; raucum dederant crepitantia Martis
Arma sonum; mæstisque canes ululatibus implent
Atria; ferales effundit sæpe querelas
Stryx nocturna suas, infaustaque carmina Bubo.
Morpheus intravit media jam nocte cubile
Quo Tyrio formosa cubans Calphurnia lecto
Carpebat magno teneros cum conjuge somnos.
In faciem occisi vertens se Cæsaris astat
Ante torum misera, lacerata veste cruentus;
Vulnera mille patent, qualem te crastina, Cæsar,
Lux populo ostendet. diris exterrita visis
Ingemit, & lachrymans Calphurnia brachia somno
Per lectum prensura virum movet; invenit illum
Incolumem; sed vix (nam jam turbata soporem
Excussit) putat incolumem; vix sensibus ipsa
Credidit, attonitæ tam somnia fixa manebant.
Oscula dat mæsta Cæsar, causamque doloris
Quærenti, visum narrat Calphurnia triste.
Quod dum narrat, adhuc trepidat, lachrymasque recentes
Effundit; pectusque ulnis amplexa virile
Sidereis, orat ne vana hæc somnia credat,

Nere

Neve ostenta Deûm contemnat; Martis ut Idus,
Quæ male tunc aderant, & quid Spurinna moneret,
Quidque alii vates, reputet; nec jam sua tantis
Præmonitus signis nescire pericula vellet.
Utque manere domi placeat; lucemque sequentem
Hanc unam, si non propriæ donare saluti,
Conjugis at saltem vellet donare timori.
Hispanas iterum, dum tanta pericula restant,
Dimissas nuper monuit revocare cohortes,
Et stipatores fidos. non esse pavoris
Sed pietatis opus Divorum ostenta timere.
Cui Cæsar contra: plus me Calphurnia luctus
Et lachrymæ movere tuæ, quam tristia Vatum
Responsa, infausta volucres, aut ulla dierum
Vana superstitio poterant. ostenta timere
Si nunc inciperem; quæ non mihi tempora posthac
Anxia transirent? quæ lux jucunda maneret?
Aut quæ libertas? frustra servire timori
(Dum nec luce frui, nec mortem arcere licebit)
Cogar, & huic capiti, quod Roma veretur, Aruspex
Jus dabit, & vanus semper dominabitur Augur.
Si mortem mihi Roma paret, dubiæne saluti
Proderit una dies? aut cur differre laborem
Quam nequeo vitare necem? semperne timere
Exoptem potius quam certa occumbere morte?
Cur tamen insidias timeam? cur Roma salutem
Non potius nostram exoptet? partaque quiete
Cæsaris imperio post tot civilia bella,
Post rabiem tantam lassatus gaudeat Orbis?
Pax mundi mea sola salus; nece Cæsaris enses
Stringentur rursus, rursus lacerabitur Orbis,
Mæstaque Romano tingetur sanguine tellus.
Sed si non homini satis esset cura diei,
Ni nocturna alias facerent insomnia curas,

Dic mihi, nam Morpheus nobis contraria misit
Somnia, queis potius credes? hac nocte volasse
Ad cælum, dextramque Jovis tetigisse, serena
Et majestate indutus sedisse videbar.
Quid nisi fausta, & magna mihi hæc (si credere vellem
Talibus omnino) portendere somnia possunt?
Jam Jubar Aurora pallentia vicerat astra.
Prosiluit stratis Cæsar, mœstaque reliquit
Conjugis amplexus; magnaque capacia turba,
Et tantos pariter mox exceptura clientes
Magnifico splendent excelsa Palatia cultu.
Festini Proceres, magnique ad limina Patres
Luce salutatum prima venere, domumque
Admissi implerunt. animus non omnibus unus.
Cæsareo quidam vere lætantur honore:
Pars alia Invidiæ stimulis agitata nefandis
Quem mactare parant, falso venerantur honore,
Et funesta animis, linguis dum fausta precantur.
Ante alios Decimus, cui fallere nomen amici
Præcipue dederat, Ductorem sæpe morantem
Incitat: & spretis hortatur adire Senatum
Prodigiis. tandem patrum famulante caterva
Progreditur Cæsar, quamvis ostendere cædem
Venturam Superi non cessavere minaces.
Progreditur tamen, atque (oh mira potentia fati)
Dum transit, chartam oblatam, quæ nomina tanta
Conjuratorum, facinusque ex ordine totum
Detegit, ante sinu, quam sit perlecta, recondit,
Funestamque intrat fatis urgentibus ædem.
Cæsaris intenti jugulo stant undique Patres
Et conjurati Proceres; altamque Curulem
Circundant. primo aspectu cecidere parumper
Audaces animi, & fortes tremuere lacerti.
Jam pæne inceptum damnant. armare videtur

In-

Ingens fama Ducem, majestas laurea frontis,
Terribilis decor, & gestarum gloria rerum.
Nunc fortuna viri nimium comperta, favorque
Perpetuus Superum terrent. nec quantus in armis
Cæsar, ut audaci stipatus milite turmas
Fuderat hostiles toties, totiesque per omnes
Terrarum tractus victricia signa tulisset,
Mentibus occursat: sed quanta pericula solus
Vicit, Fortuna tantum comitante Deisque,
Qualiter Ægypti insidias, Pontique procellas
Nocturnas, sævosque intra sua castra tumultus
Militis irati evasit. cur jam caput istud
Numina destituant? versant dum talia, rursus
Pectoribus vindicta redit, pellitque timorem
Libertatis amor nimius. Primusque Curulem
Tullius accedens tanquam pro fratre rogatum,
Purpureum ex humeris subito divellit amictum.
Mirantique Duci primum prope guttura vulnus
Dat Casca. haud impune quidem; nam brachia Cascæ
Transfigit Cæsar primumque ulciscitur ictum,
Prosiliens alio tardatur vulnere, donec
Circumstare videt strictis pugionibus omnes,
Sentit se Cæsar funesta indagine cingi,
Et qui ferratas acies, densasque catervas
Rupisset toties campo, tutamque per hostes
Fecerat ense viam, nulla virtute togatas
Insidias vitare potest. obvolvit amictu
Tum caput, & vultum, dum Martia pectora præbet
Tot manibus fodienda; tegit, reprimitque querelas,
Ne tantam possit gemitu corrumpere famam,
Interea tacito secum hæc in pectore volvens,
Hoc saltem, Fortuna, placet, quod nulla superbo
Victori capitis nostri est concessa potestas,
Nec Domini jussu pereo. mactatus iniquis

Inſidiis, quas Roma mihi ſubjecta paravit,
Occumbo Princeps Orbis, numerumque Deorum
Aucturus poſthac. tandem per vulnera mille
Spiritus erumpit: ſævis qui ſemper in armis
Inviolatus erat, violatæ victima pacis
Hic cadit: atque togæ, quas bello læſerat, ædes
Ipſe ſuo moriens perfundit ſanguine Cæſar.

FINIS.

VARIANTES LECTIONES

CODICUM,

Quibus usi Theod. Pulmannus & Greg. Bersmannus.

LIBER I.

11	Placuit,	licuit.
13	potuit terræ pelagique,	terræ pot. pel. pot. pelagi terr.
14	hauserunt,	fuderunt.
19	jam S.	nunc S.
21	Tunc,	Tum.
26	tenentur,	tenetur.
28	multosque,	multos.
31	erit,	erat.
	discindere,	descindere.
35	deis,	diis.
37	ipsa,	ista.
44	debet,	debes.
48	flammigeros,	flammiferos.
	conscendere,	transcendere.
50	juvet,	juvat.
51	Cedetur,	Credetur.
	jurisque tui,	jutique tuo.
54	adversi,	aversi.
	mergitur,	vergitur, vertitur.
58	tene med.	tene in med.
60	Tunc,	Tum.
64	Accipiam,	Excipiam, Accipio.
66	dandas vires,	vires dandas.
72	Nec se,	Non se.
76	nolet,	nollet.
81	lætis,	lætisque.
94	nec,	ne.
103	frangat,	franget.
107	actum est,	actum.
120	Permissum est,	Permissum.
121	acta,	facta.
130	longoque,	longeque.
131	veteres,	veteris.
134	hærens,	hæret.
139	suo est:	suo.
140	umbram:	umbras:
141	At,	Et, Sed.
142	tollant,	tollent.
146	vocasset,	tulisset.
152	fragore,	pavore.
154	præstringuens,	perstringens, præstringens.
158	causæ suberant:	suberant causæ.
166	accersitur,	arcessitur, arcersitur.
167	tunc,	tum.
	fines,	funes.
168	sulcata,	calcata.
177	Et cum,	Hinc cum.
178	precio fasces,	fasces precio.
181	tempore,	tempora.
183	Cæs. cursu,	cursu Cæs.
192	Tunc,	Tum.
199	summique ô,	summi qui.
205	movet,	tulit.
	sic cum sq.	sic in sq. sicut sq.
206	Æstiferæ,	Pestiferæ.
209	jubam, & vasto,	jubas, vasto &
217	Tunc,	Tum.
	auxerat,	hauserat.
218	pluvialis,	pluviali.
221	tum,	tunc.
224	Hesperiæ,	Hesperies.
225	hic pacem, temerataque jura relinquo,	hic pacem linquo, temerataque jura.
227	judice,	vindice.
228	noctis tenebris,	tenebris noctis.
	& torto,	it torto.
231	ut ignes,	& ignes, & ignem.
238	concinuit,	concinnunt.
239	populi,	populis.
	stratisque,	stratis.
240	Diripiunt,	Diripuit.
246	gelidos,	gelidus.
	alligat,	occupat.
247	tacito mutos,	tacitos muto, tacito multos.

	sub pect.	in pect.
249	alta,	missa.
254	ruentem,	furentem.
260	jacet,	tacet.
261	quies. Noctis,	quies populis.
268	mota,	fata.
273	tuæ,	tua.
275	tunc,	tum.
277	Sed,	At.
	leges bello,	bello leges.
279	faciat,	faciet.
282	petuntur,	tenentur.
287	aut,	haud.
304	transcenderet,	conscenderet.
308	adverso,	averso.
312	partesque,	partes.
313	Catones,	Catonum, Catonis.
315	satiabunt,	sociabunt.
319	Ac,	Ad, Et.
324	lassum,	lapsum.
334	jam te,	tamen.
335	discedere,	descendere.
341	me duce,	cum duce.
349	desunt,	deerunt.
350	neque, neque,	nec, nec.
351	Detrahimus,	Distrahimus.
355	diro,	duro.
357	gerens,	ferens.
359	Si licet,	Scilicet.
	rector,	ductor.
360	fas est,	jus est.
	voces,	causas.
363	hic,	hæc.
368	Libyæ,	Libyes.
371	vortice,	vertice.
372	posse, velle,	velle, posse.
381	Castra,	Signa.
384	disperget,	disperdet.
386	His cunctæ simul.	Hisque simul cunctæ., His junctæ simul.
388	ad æth.	in æth.
390	robore,	pondere.
391	sonus, aut. rurs.	sonitus rurs.
	æthera,	æthere.
397	Castraque quæ Vogesi,	Castraque Vogesi.
	rupem,	ripam.
398	colubebant,	cohibentia.

	Lingonas.	Lingones, Ligones.
403	Atax,	Arax.
404	limite,	milite.
405	Quaque sub,	Quique sub, Qua super.
	nomine,	numine.
408	Monœci.	Menethi, Meneti.
410	Vendicat,	Vindicat.
414	æstuet,	æstuat.
418	moves,	mones.
419	late,	lates.
	Nemossi,	Menetis, Nemetis. Nanetis, *Turn.*
420	Aturi,	Satyri.
422	movet,	movent.
	amoto,	admoto.
423	Suessones,	Saxones, Sexones, Sassones, Sausonas, Axones.
424	Leucus,	Leucas.
426	rostrati,	monstrati.
427	Arvernique,	Alvernique.
	Latio,	Latiis.
430	te laxis,	laxatis.
436	Pictones immunes subigunt,	Pictonus immunis subigit.
437	Instabiles Turonas,	Instabiles Tricoros, *vel* Turonos.
	coërcent.	coërcet. *alii autem hunc versum postponunt sequenti.* In nebulis.
438	nebulis,	ripis.
	Meduana,	Medualle, Meditana.
439	Andus,	Addus.
440	Genabos,	Menabos. *alii autem hunc versum omittunt.*
442	Ligur,	Liger.
	decora,	decore.
444	placatur,	placatus.
446	Taranis,	Taranus, Tharanis, Tarami.

448 di-

		Tarani.
448	dimittitis,	demittitis, extenditis.
453	datum:	datum est:
458	despicit,	despicis; aspicit.
461	animæque capaces,	animique rapaces.
462	ignavum,	ignavum est.
463	crinigeros,	cirrigeros, *Lips.*
	arcere,	urgere.
464	petitis Romam,	Romam petitis.
474	turmas,	turbas.
475	illabitur,	labitur.
479	ferusque,	feroxque.
481	Hunc,	Tunc, Nunc.
	Alpesque,	Alpemque.
485	auctore,	actore.
486	nec,	non.
487	Percussum,	Perculsum.
490	Tum,	Tunc.
	& quæ,	vel quæ.
	metuenda,	metuendo.
491	urgent,	urget.
505	conjuxve,	conjuxque.
506	aut,	haud.
508	tunc,	tum.
515	externis,	extremis.
519	murmure,	nomine.
520	nox, non,	non, nox.
521	pavorum,	malorum.
522	tum,	tunc.
525	terras implerunt,	cœlum, terram implent.
529	mutantem,	nutantem.
531	denso,	tento.
534	de part.	è part.
536	decurrere,	discurrere.
540	medio Titan,	Titan medio.
542	gentesque,	gentemque.
552	Thebanos,	Thebanosque.
	tum,	tunc.
555	Calpem, summumque impl. Atlanta.	Calpe, summoque impl. Atlante. *Jac. Bononiens.*
556	Indigetes,	Indigenas.
561	Tum,	Tunc,
565	tum,	tunc.
566	movet,	monet.
567	Sanguinei,	Sanguineum.

569	Tum,	Tunc.
574	Stridentesque comas,	Stridentemque comam.
	Agaven,	Agavem.
579	auris,	umbris.
580	& med.	in med.
584	fracto Marium,	Marium fracto.
586	Aruns,	Artons, Arruns.
	Lunæ,	Lucæ.
588	monitus volitantis,	motus errantis.
	aëre,	æra.
590	Protulerat,	Pertulerat.
594	pomœria,	pomaria.
	cingere,	jungere.
596	ritu sequitur,	sequitur ritu.
599	Tum,	Tunc.
600	Cybellen:	Cybelem.
602	festis,	festus.
604	Et tollens,	Attollensque.
606	Circumeunt,	Circueunt.
	dispersos,	diffusos.
	fulminis i. Colligit,	colligit i. Fulminis.
608	nomen,	numen.
609	Electa cer.	Electa à cer. Erecta cer.
	fundere,	effundere.
613	victum, collum.	collum, victum.
614	largo,	laxo.
615	nigrum,	dirum.
621	minaces,	minantes.
623	parvusque,	pravusque.
631	fas,	ô.
	monetis,	movetis.
632	neque,	nec.
633	viscera,	pectore.
634	Dei,	Dii.
637	omina,	omnia.
642	cum lege,	sine lege.
643	sidera,	omina.
644	orbi,	urbi.
645	matura,	natura.
646	an toll.	aut toll.
647	segetes,	segetem.
648	infusis,	effusis.
654	latuisset,	jacuisset.
656	toto,	toti.
657	suis,	tuis.
662	hebet,	habet, abest.

663 cur,

367	celatur,	velatur.
372	horrificam,	horriferam.
373	duroque,	nulloque.
377	ſtudiiſq; odiiſq;,	ſtudiis odiiſque.
380	Reſtitit,	Obſtitit.
382	vitam,	cauſam.
384	magnique,	magnoque.
387	Veneriſque,	Veneris.
394	Hæc pl. moventis,	Heic pl. moventi.
397	nullo qua.	nulloque à.
399	propiuſque,	propiuſve.
400	coërcent,	coërcet.
402	Dalmat.	Delmat. *Sabel.*
403	Fontibus h. v. immenſos.	Pontibus h. v. im. Pontibus immenſos h. v. Montib. *Grot.*
404	ſpargit,	ſparſit.
406	Cruſtumiumque,	Cruſtiniumque, Cruſtinumque.
	Junctus,	juncto.
	Iſapis,	Iapis, Iaſpis, Sapis.
407	Sennaque,	Seenaque, Cenaque, Senaque.
408	ſolvit,	volvit.
409	fractaſque evolluit,	fractas diſſolvit, fractas devolvit.
411	umbraſſe,	vibraſſe.
416	Non minor,	Nec minor.
418	Non minor,	Nec minor.
425	radenſque,	rodenſque.
426	Culta,	Tecta.
427	procurrit,	percurrit.
429	devexaſque excipit,	devexas aſpicit, devexaſque aſpicit, devexaſque accipit.
433	antris.	undis.
436	repelleret,	impelleret.
437	eliſa,	exciſa.
444	nec tam,	non tum.
445	populetur, & igni.	populentur, & igne.
447	favore,	furore.
456	tellus pulſu, tridentis,	pulſu tellus. ſtridentis.
458	novo,	Noto.

459	cum ceſſerit,	conceſſerit.
461	ferebat,	gerebat, tenebat.
463	ſui,	ſuum.
466	Auximon,	Aximon, Anximon.
469	Eſculea.	Aſculea.
470	Devertitque,	Divertitque.
472	nudatam commiſſæ,	commiſſæ nudatam.
473	Luceriæ, fortiſſima,	Luceriæ, Nucoriæ. firmiſſima.
474	His ſedeat caſtris,	His caſtris ſedeat.
475	ſubducta,	ſeducta.
479	pugnax Domiti,	Domiti pugnax.
481	campo,	campis,
491	nequicquam,	nequiquam.
492	Nam prior è campis,	Namque prior campis.
495	fluviis,	fluviiſque.
497	ullo,	illo.
502	Trans ripam validi torſerunt,	Torſerunt validi trans ripam.
505	pondera,	mœnia.
508	traxere,	duxere.
509	alta,	ante.
510	recta ferrum,	ferrum erecta.
513	ſpes,	pars.
514	retenta,	recepta.
515	ipſe,	eſſe.
519	civi,	eſt civi, cui ſit.
521	illes, graves,	ipſe. graveſque.
522	petes,	petam.
523	in med.	& med.
527	admixto,	immiſto.
529	moturi,	morituri.
530	cohortes,	catervas.
534	popularibus,	populantibus.
539	petat,	petit.
541	Nec mag. paravit,	Heu mag. parabat.
543	in tecta,	vi tecta *Aſcen.*
544	miſeranda,	miranda.
553	Craſſus victor,	victor Craſſus.
554	Spartacus,	Sparticus.
557	hæc iterum, circa,	hæc iterum. circum.

558	disces,	dices, dicet, discas, discant, discet, discent.
560	ne vos,	non vos, nec vos.
561	senior,	melior.
562	perducere liber,	perducere, liber.
564	cupit,	cupis.
565	parat.	paras.
569	Gallia,	Gallica.
570	quod fug.	quos fug.
571	incerti stagna prof.	incerti magna prof. incertaque stagnata prof.
577	exactum,	exhaustum.
579	Angustaque,	Angustamque.
585	Phasidos,	Phasidis.
587	nusquam,	nunquam.
588	timet,	timent.
591	Heniochi,	Emolchi.
593	mollisque Sophene,	mollesque Sophenæ, mollesque Sofenæ, mollisque Sophone.
595	Quod socero bellum,	Quid socero, bellum.
597	Nec,	Non.
	matura,	motura.
599	mittere,	ponere.
604	Nec redit,	Non redit.
	repleta,	recepta.
608	Appula,	Apula.
609	Brundusii,	Brundisii.
	concedit,	conscendit, concessit.
611	Creta profugos,	profugos Creta.
613	Hanc,	Hinc.
	arctum,	arcum.
614	æquora,	æquore.
615	claudit quæ,	quæ claudit, qua claudit.
618	Exciperet,	Acciperet.
	lassasque,	laxasque, lapsasque.
624	Epidamnus,	Epidaurus.
624	Huc,	Hæc, Hinc.
627	Sason.	Sanson.
631	sobole è,	sobole ex, subole è.

636	Pharios,	Parthos.
	concute,	excute.
637	nec Ph.	ne Ph.
638	utraque,	in utraque.
641	Mæotica,	Mæotida.
642	Et quid,	Sed quid.
	nate,	nota.
643	feres,	feres.
645	At,	Et.
	Latios,	Latio.
646	arva,	arma.
647	Macetumque,	Macedumque.
650	pacis,	segnis.
653	primo tot,	tot primo.
654	dejectis,	depulsis.
657	actum credens,	credens actum.
	supereffet,	superaret.
662	Obstruit,	Obruit.
666	Eryx,	Athos *Sabel.*
670	Tunc placuit,	Complacuit.
671	immensis,	immersis.
673	Construxisse,	Constituisse.
675	super Hellesponti,	Ponti super Helles.
677	deferret,	differret.
678	multo,	magno.
681	curis animum,	animum curis.
682	spargatque per æq. bellum.	peragatque per æq. bellum, bellumq; per æq. spargat.
684	maris p. c. rates,	rates p. c. maris.
689	neu buc.	ne buc.
690	Neu tuba,	Ne tuba, Nec turba.
	præmonitos,	permonitos.
	perducat,	deducat.
693	taciti,	tacitas.
696	pavidi classis,	classis pavidi.
697	pandentes,	pendentes.
	deducunt,	diducunt.
700	Quam,	Qua.
705	fato,	fatis.
706	cornua,	litora.
710	qua,	quæ.
	Chalcida,	Colchida.
711	paratas,	paratæ.
712	in littora,	in littore, ad littora.
717	Rapta,	Rupta.

sub-

	ſubducta eſt m. Argo,	ſubductaque m. Argo eſt.
722	feſſi,	flexi.
726	toto,	victor.
728	Deſcivit,	Ceſſavit ; Deſeruit.
734	procul hoc ut in,	procul hoc, & in, procul hinc, & in.
735	Abſcondat,	Abſcondit.
736	ſervetur,	ſervatur.

LIB. III.

2	tenuere,	movere.
3	fluctus :	portus :
7	dubios,	medios.
9	tum,	tunc.
15	Eumenidas,	Eumenides.
	veſtris,	noſtris.
17	laxantur,	laſſantur.
23	Innupſit,	En nupſit.
	tepido,	trepido.
26	veſtro,	noſtro.
31	nunquam tibi,	tibi nunquam.
32	generum,	genero.
33	Abſcindis,	Abſcidis.
35	trepidi,	tepidi.
	dilapſa,	delapſa.
36	Dei,	Dii.
	minentur,	minantur.
37	malorum,	laborum.
38	Et, quid,	Ecquid.
41	demerſerat,	dimiſerat, demiſerat.
45	malo,	velo.
50	ferant,	ferunt.
	neque,	nec.
52	tunc,	tum.
54	vanos,	varios. *Mod.*
58	alunt,	alant.
61	& med.	aut med.
68	ſuperat,	ſuperant.
70	annum,	amnem.
71	victor,	ductor.
72	trahens,	trahit.
73	in urb.	ad urb.
75	præmittere,	promittere.
76	potuit belli,	belli potuit.
81	non conſt.	nec conſt.
	uſquam.	unquam.
83	Tam,	Jam.
	non mal.	nec mal.
85	Pontinas,	Pomptinas.
95	admiſtus,	admotus.
101	omina feſta,	omina fauſta, omnia fauſta.
102	Non,	Nec.
105	educta,	producta.
113	poſſent obſiſtere,	poſſint reſiſtere.
115	Saturnia,	Saturni.
118	Uſque adeo,	Heu adeo.
	ſolus ferrum,	ferrum ſolus.
120	ſed pars,	& pars.
124	niſi,	ſine.
	ſacro,	noſtro.
125	violata,	violenta.
127	Sæva,	Scæva. *Scal.*
	noverunt,	voverunt, moverunt.
	prælia,	funera. *Aſtenſ.*
128	neque,	nec.
133	Cæſar,	ô Cæſar.
	His,	Is.
	victor,	ductor.
137	honor,	honos.
139	non, ſi,	ſi non.
141	nondum foribus,	foribus nondum.
143	ſimulare,	ſervare.
	tum,	tunc, cum.
150	avertant,	avertas, avertet, avertent.
154	Tunc,	Tum.
155	tunc,	tum.
156	intactus,	nec motus, non tactus.
160	regi,	regni.
167	Egcritur,	Eruitur.
169	totum Magni,	Magni totum.
171	vires dat,	dat vires.
174	Bœoti,	Boëtii.
175	Cadmeaque,	Cadmeïa.
177	Sicaniis,	Sicanias.
	tunc,	tum.
178	Trachinius,	Trachinius.
184	dilecta,	delecta.
	arma,	armis.
185	Gnoſſaſque,	Gnoſiſque, Gnoſſoſque, Gnoſſuſque.

187 Ori-

187 Oricon,	Orithon.
190 Colchis, &,	Colchus &.
191 Et Penei,	Penei.
192 vomer proscindit,	proscindit vomer.
193 primo,	primum.
194 littore,	gurgite.
197 tunc,	tum.
200 consuetus,	assuetus.
Cone,	Chone.
202 alluit,	abluit.
203 Mysiaque,	Mæsiaque.
perfusa,	profusa.
204 Idalis,	Æolis.
207 erectis,	& rectis, è rectis *Bers.* vel ereptis.
210 qua cul.	& qui cul.
215 Damascus,	Damascos.
219 Certior,	Gratior.
222 contexere,	contingere.
227 externæ,	extremæ.
228 justa,	juxta.
jam non,	non jam.
232 impellit,	impellere.
234 vinci se fassus ab orbe est,	se fassus ab æquore vinci est.
235 fontem,	Pontum. ponte *Bers.*
239 coloratis,	coronatis.
240 vivique,	vinique.
244 nunc cul.	non cul.
246 Coastræ,	Choatræ, Coatræ.
249 Tunc,	Tum.
Oloftras,	Orestas, Oretas.
250 Carmanosque,	Carmannosque.
devexus,	deflexus, jam flexus.
252 ibi,	ubi.
254 nisi,	ni.
lapso,	flexo.
256 rapido tollit,	tollit rapido.
257 edit,	edet.
258 incertum,	incertum est.
259 aquis.	aquæ.
267 Bactros,	Braccos.
270 Heniochi,	Emolchi.

276 hunc, nunc illum,	huc, nunc illuc.
277 torrens,	terrens.
Mæotidos,	Mæotidas.
279 negat,	negant.
admittere,	exmittere, *Beroaldus*.
280 Sithoniæ,	Sidoniæ, Essedones.
284 Memnoniis,	Mæoniis.
286 Perses,	Xerxes.
287 classibus,	cladibus.
unum,	imum.
290 mistura,	missura.
293 Marmaricas.	Marmaridos.
294 patet,	dedit.
296 semel,	simul.
299 rapto,	rapido.
302 signataque,	sacrataque *Mod.*
305 Pacifico,	Pacifero.
306 Cecropiæ,	Cecropidæ.
307 externis,	extremis.
308 Massiliam,	Massaliam.
309 Comprensa,	Compressa.
327 spargere,	mittere.
329 nobis hæc,	hæc nobis.
334 ut in,	& in.
335 quo ven.	qua ven.
336 cum tanta vocent,	si tanta vocant,
338 Nec mom.	Non mom.
339 à sed.	è sed.
340 tralatas,	translatas.
343 perfringere,	præstringere.
345 aversis,	adversis.
346 effossam,	eversam.
348 carpere,	corpora. attingere.
349 hic pop.	is pop.
350 gessit quod,	quod gessit.
351 rapti matrum,	matrum rapti.
356 cum turbato,	conturbato.
359 ad ax.	in ax.
361 munere,	numine.
362 robora,	robore.
363 Occurrant,	Occurrunt.
366 rebellent.	rebellant.
368 Tunc mihi,	Tunc &.
tantum,	terra.
371 discetis,	dicetis.

374 Con.

374	Conſpicit,	Concipit.
376	parvum diffuſo,	parvo diffuſum.
378	tutiſque,	tutis.
379	Conſurgit,	conſcendit.
381	Tunc,	Tum.
382	diverſos vaſto,	diverſo vaſtos.
384	perduxit ad,	produxit ad, produxit in.
385	Longum,	Summum.
	fonteſque &,	fontes &.
389	Æternumque,	Extremumque.
	nec ipſo,	neque ipſo.
393	virum,	unum.
400	connexis,	convexis.
404	ſacris feralibus,	diris altaribus.
405	Omnis &,	Omniſque.
	arbos,	arbor.
407	Illis,	Illic.
410	Fulgura,	Fulmina.
	præbentibus,	prædantib. *Berſ.* ferientibus, *al.*
411	tum,	tunc.
417	timeant,	metuant.
418	cavernas,	latebras.
421	Roboraque amplexos,	Robora complexos.
	circumfluxiſſe,	circumfulſiſſe, circumfuſiſſe.
422	cultu populi,	populi cultu.
423	deis,	diis.
426	immiſſo,	immenſo, immerſo, *Berſ.*
427	priori,	priore.
432	terrore,	torpore.
433	librare,	vibrare.
435	Effatur,	Affatur.
436	ſubvertere,	ſubmittere.
438	pavore,	timore.
439	Superorum &,	Superumque &.
443	Tum primum,	Tum primo.
445	gemuere,	tremuere.
449	Et,	Nec.
450	cæſum nemoris,	cæſi nemoris, cæſi eſt nemoris.
457	hæ null.	& null.
463	Grajo, ferro,	ferro, Grajo.
464	neque enim,	nec enim.
465	tenſo,	tenſæ.
466	quieſcit,	quievit.
469	ponderis,	verberis.

471	adjuta,	adjuncta.
475	armiſque,	armis.
477	miſſa,	tela.
478	Grajis,	Græcis.
479	Aut fac,	Haud fac,
484	incenſa,	accenſa.
485	defeſſo,	defenſo.
487	procedit,	proceſſit.
489	nunc,	tunc.
	vertere,	vortere.
491	Incuſſus,	Incuſſu, Pulſus.
498	coruſcas,	coruſcis.
499	Nocturni,	Nocturnis.
505	ſpatioſa,	tenebroſa.
506	ingentia,	rigentia.
510	mari,	vitis.
520	Claſſis:	Puppis:
521	matutinos,	matutinus.
523	poſito,	pulſo.
524	bello jacuit,	jacuit bello.
526	pubes,	puppes.
531	æquore,	æquora.
533	fronte,	claſſe.
542	tum,	tunc.
	verrunt,	vertunt.
545	puppim,	puppem.
547	proris,	roſtris.
549	repugnat,	repugnant.
551	tractus,	curſus.
552	hæc,	hoc.
	reppulit,	rettulit.
553	laceſſere,	capeſſere.
564	percuſſæ capta,	percuſſa & capta.
566	tecto,	toto.
571	adverſos,	averſos.
572	undis,	unda, undam, undas.
573	obducto concreſcunt,	obducti concreto.
575	conſerta,	conferta, *Sabel.*
577	Hauſeruntque,	Auxeruntque.
581	quodcunque,	quocunque.
	pondere,	milite.
583	Romana ratis vallata,	Romana manus vallata, vallata ratis Rom.
584	dextrum lævumque,	lævum dextrumque.
586	Tagus,	Lagus.
	apluſtre,	ampluſtre.

591 ſpar-

591	sparsitque,	spargitque.
	vulnera,	vulnere.
592	huc,	hac.
	puppim,	puppem.
	Telonis,	Gelonis.
598	Pila,	Tela.
600	erumpere,	irrumpere.
	puppim,	puppem.
601	immissum,	immensum.
609	pectine,	pectore.
611	Injectare,	Injactare, Innectare.
612	nixu,	nisu.
616	procurrit,	procumbit.
618	Jam clyp.	Et clyp.
	conditur,	conditus.
619	pectore,	corpore.
622	tum,	tunc.
623	lassos,	lapsos.
624	quicunque manebat,	quæcumque manebant.
625	membris,	nervis.
626	puppim,	puppem.
629	At,	Sed.
630	repleta,	completa.
	desedit,	descendit.
631	contorto,	cum torto.
	vertice,	vortice.
632	discedunt,	descendunt.
634	illa,	ille.
639	venis,	nervis.
642	dimissa,	demissa.
644	At tumid.	Et tumid.
647	Dum nim.	Cum nim.
648	Incumbit,	Incubuit.
	relinquit,	reliquit.
649	pondere,	robore.
654	fixere,	feriere, adfixere.
656	obtritis,	obstrictis.
658	Ejectat,	Dejectat.
	permistus viscere,	mistus per viscera.
659	remis,	remi, remos.
	recedunt,	reducunt.
660	Disjectum,	Dejectum.
	perfosso,	percusso.
663	ad aux.	in aux.
664	prensarent,	pensarent, pressarent.
	altius,	arctius.
666	turba,	turma.
668	A man.	Et man.
670	omni fusis,	omnis fusis, omni absfusis, omni effusis, *Bers.*
671	contorsit,	commisit.
672	hi,	hic.
	tortum,	totum.
	aplustre,	amplustre.
673	Avulsasque,	Evulsasque.
	rotant,	rotat.
	excusso,	expulso.
	remige,	milite.
676	teli,	telis.
677	Visceribus,	Vulneribus.
	traxere,	cepere.
	vulnera,	viscera.
678	Oppressere,	Compressere.
679	cum torserit,	contorserit.
683	at facil.	ac facil.
685	flammas superant undæ:	flammam superant undæ: superant undæ flammas:
686	ferus,	ferox.
687	recipit,	repetit.
690	Qua,	Quæ.
692	ictu,	jactu.
693	Exercent,	Excrtant.
694	sævus,	sævum.
697	Phoceus,	Cepheus.
700	Adductum,	Abductũ, *Sabel.*
	senserat,	senserit.
701	compressum penitus deduxerat,	comprensum penitus diduxerat.
702	in undas,	ad undas.
703	credit dum,	dum credit.
710	excussa,	excussæ.
712	expulsi,	excussis.
713	procumbunt,	prorumpunt, procurrunt, dissiliunt.
715	membris sensit,	sensit membris.
719	ingentem,	ingentis.
720	defunctum,	defectum.
722	mittit,	misit.
725	pondere,	pectore.
726	diversa victæ jam,	jam victa diversæ.

728	cessurus,	cessisset.
730	non mil.	jam mil.
732	ad puppim,	ad puppem, in puppim.
	spirantesque,	spirantes.
734	Distentis,	Distensis.
	toro,	tento.
735	subit,	subiit.
	vastæ,	late.
737	& jam,	etiam.
	languentia,	labentia.
743	Deis,	Diis.
	senilem,	senile.
746	vulnera,	viscera.
747	Semianimisque,	Semianimusque.
748	missi,	mersi.
749	Polluerat,	Polluerit.
750	Præcipiti saltu. letum,	Præcipiti saltu. & letum, Præceps: & letum gaudens.
751	Festinantem,	Festinansque.
757	quantus,	quanti.

LIB. IV.

2	nocentem,	nocentum, rubentem.
3	momenta,	monumenta, monimenta.
11	lenique,	levique.
13	Ilerda,	Hylerda.
17	minore,	minori.
18	levat:	locat.
20	prendente,	pendente.
26	piguit,	puduit.
28	tum,	cum, dum, tunc.
30	præstant,	perstant.
35	tutam castris,	totam castris, castris tutam.
39	sequentis,	sequenti.
40	vacabat,	vacavit.
41	& fixo,	infixo.
42	stirpesque,	stipesque.
44	equitemque,	equitesque.
	succedere,	subducere.
45	præducere,	producere, procedere.
50	Pigro,	Primo.
57	delapsæ,	dilapsæ.
59	tunc,	tum.

60	refulsit,	reluxit.
64	sentit,	sensit.
66	fuscator,	frustrator.
67	Impulerat,	Intulerat.
68	nubes,	nubesque.
72	jam,	sunt.
75	terram.	terras.
76	pressæ,	sparsæ.
	largos,	longos.
77	fluunt:	ruunt:
78	exstinguit,	moriuntur, extingunt.
	fulgura,	fulmina.
	nimbus.	nimbis.
79	Hinc,	Hic.
85	tum,	tunc.
	è font.	ex font.
86	vias:	viam:
	tam largus alveus omnis,	tunc largis alveus amnis.
87	campo,	campis.
90	Non pec.	Nec pec.
92	occultos, agros,	occultis, agris.
100	ac tec.	& tec.
101	Detulit,	Depulit.
102	equos,	aquas, *Canter.*
103	sentit,	sensit.
104	subtexta,	subjecta.
106	ima,	una.
108	non quicquam,	nec quicquam.
109	ignes.	æstus.
110	parens,	pater.
112	Et tu,	Ut tu.
	impendas,	infundas.
113	emiseris,	immiseris.
116	Laxet iter,	Laxetur.
119	effunde,	infunde, dissolve.
123	clarior aër,	rarior aër, clarior æther.
132	puppim,	puppem.
	inducta,	induta.
133	superenatat,	supereminet, superemicat.
137	trajecta,	transjecta.
139	timens,	tenens.
	ripis,	rivis.
141	Ac,	At.
142	scisso,	fisso.
	rivis,	rivus.

145	diffisus,	diffusus.
148	Cæsar colles,	colles Cæsar.
151	ruens,	furens.
153	gelidosque à,	gelidos à.
158	cavæ,	cava.
160	potito,	petito.
161	Nec,	Ne.
172	Deprensum,	Depressum.
175	Rupit,	Rumpit.
	transcendere,	transcurrere.
177	propinquum :	propinqui.
179	Nec,	Non.
	agnoverat,	agnosceret, cognoverat.
183	gemis?	times?
184	Nec,	Non.
185	ipse,	esse.
186	dat bello,	dent bellum.
187	ferat : cessa :	ferant : cessa : ferant, celsa.
189	Nunc,	Huc.
196	& miles castris,	in castris miles, & castris miles.
	permistus,	permixtus.
198	permisto,	permixto.
201	steterint,	steterant.
204	renovata,	revocata.
207	ad pr.	in pr.
209	junctosque,	junctos.
229	at vob.	hac vob.
230	pugnabitis,	pugnantibus.
231	Sed,	Et.
232	Funera,	Fœdera.
242	abstinet,	detinet.
	ira,	ora.
244	in nocte,	nocte, in nube.
245	nostra,	monstra.
246	pectora,	corpora.
251	Et scelerum, &c.	*Hic versus in MS. tertio deinceps loco sequitur.*
254	Cæsar, quamvis,	quamvis, Cæsar.
255	neque,	nec.
	arvis,	armis.
257	nec tantum est æ. gestum.	tantum nec in æ. gestum est.
259	polluta,	spoliata.
270	hostes,	hostem.
272	tendere,	currere.
274	non ullo,	jam nullo.
	constet,	constat.
	sanguine,	vulnere.
275	jugulo,	bello.
276	invisa,	contemta.
277	non,	nec.
278	Incumbet,	Incumbens.
279	hic fervor,	iste furor.
282	Substituit,	Sustinuit.
	nox,	mox.
283	miscendæ mortis,	miscendi Martis.
284	cadit,	fugit.
286	mobile,	nobile.
288	Abduxere,	Adduxere.
	si conf.	sic conf.
289	manus.	manum.
	tum,	dum.
291	astrinxit,	abstringit, adstrinxit, astringit, adstringit.
293	abstrusaque,	obstrusaque.
294	Nec,	Non.
296	ad ir.	& ir.
299	tectis,	recti.
301	nec,	neque.
303	Tunc,	Sic.
305	possent siccos,	siccos possent, siccos possit.
311	immota,	immunda.
	jacet,	manet.
	omnis in haustus,	haustus in omnis.
318	tenera, medulla,	teneræ, medullæ.
322	Dictæis,	Ditæis, *Bereal.*
327	angustat,	gustabat.
328	dura,	longa.
329	siti,	tamen.
333	axe,	axem.
334	Qua,	Quam.
335	deprensus,	depressus.
338	Auctor,	Actor.
342	omnia,	omina.
345	rapiendo,	capiendo.
346	sola, causa,	causa, sola : magna, causa.
348	nec,	non.
351	moramur.	morantur.
357	des,	da.
	fessis,	victis.

	inermem,	inermes.
359	felicibus,	feliciter.
362	ne tecum,	tecum ne.
363	facilis Cæsar,	Cæsar facilis.
364	usum,	usus.
366	decurrit,	percurrit.
396	discurrere,	decurrere.
372	sibi poscit,	suscepit.
375	terra,	turba.
377	Discite,	Dicite.
378	petat.	petit.
384	Innocuusque,	Innocuisque.
385	potitos,	petitos.
386	unquam,	nunquam.
388	usis,	usu.
397	deductos,	diductos.
398	oneris,	hominis.
	remisit,	remisi.
399	favor:	pavor.
400	auctor,	actor.
404	ferit,	ferit.
405	excurrit,	discurrit, decurrit.
406	Cutetum,	Curitum.
408	extrema, ota,	extremis, oris.
411	protulit,	protulit.
413	attonso,	atonso.
415	adversæ,	adverso.
417	neque enim,	nec enim.
418	sed fit.	non fit.
427	Tunc,	Tum.
	declivibus,	cedentibus.
433	undæ,	otæ.
435	crescat dum,	dum crescat.
438	Claudat,	Claudit.
439	Aut dum,	At cum, Ac dum.
	attollat,	attollit.
442	presso, rostro,	nostro, presso.
447	Impulit,	Impedit, Impetit.
448	innectere,	adnectere.
451	laxas,	laxe.
454	adducto,	abducto, *Sabel.*
459	rupes,	raptus.
460	vorticis,	verticis.
464	Circueunt,	Circumeunt.
	& lit.	& lit.
466	ferro,	ferri.
469	deprensa,	depressa.

472	atra,	umbra,
473	lucem dubiam,	dubiam lucem,
474	Tunc,	Tum,
	paventem,	timentem,
477	angusto in temp.	angusto temp.
482	speraveris,	superaveris, spumaveris.
483	momentum,	momenta.
487	hinc absit:	omnis abest: omnis abit.
489	Ut cum,	Aut cum.
	permistis,	permixtis.
	tela,	bella.
490	conserta,	constrata, conferta.
493	Dei.	Dii.
494	summis,	à summis.
495	diverso è lit.	diverso lit. diverso in lit.
496	quod,	quid.
498	ferro,	bello.
503	Abscindit,	Abscidit.
	laudi,	laudis.
505	timeatque,	teneatque.
509	quo,	quod.
510	veniam,	vitam.
515	Emittantque,	Permittantque.
518	Permissum est,	Permissum.
	fati,	leti, mortis.
519	Dei,	Dii.
520	sustulit,	sustinuit, extulit.
523	flexoque,	flexo.
524	subissent,	subirent.
525	mergere,	vergere.
528	tum Th.	cum Th.
535	Promisso,	Permisso.
537	simul,	manus.
538	manus:	simul.
540	ipse,	ille.
542	Ecquis,	En quis, Et qui, *Bers.*
544	nec,	non.
548	unis,	imis.
550	Emicuit,	Commicuit.
553	missa,	emissa.
554	implerunt,	complerunt.
557	minimumque,	nimiumque.
562	jugulis pr. manum.	jugulo pr. manus. jugulos pr. manus.

	cum,	sic.
563	incurrant,	occurrunt, incurrunt.
566	Non,	Nec.
568	despectam,	despectant.
576	Percipient,	Percipiunt.
579	ne quis.	nec quis.
580	vitæ,	morti.
582	tunc,	tum.
	arvis.	armis, oris.
586	Clupeam,	Clypeam, Clipeam, Clepheam.
588	Bagrada,	Bacrada.
595	Nec,	Non.
	justa,	vasta.
596	ferox,	ferax.
597	non,	nec.
598	Hoc quoq; tam,	Hoc quanquam.
600	defecta vig. renovato,	defeta vig. revocato.
604	Assuerunt,	Assuerant.
	resumit,	resumsit.
606	Libyes:	Libyæ.
609	Quanvis,	Quanquam.
613	perfudit,	perfundit.
616	infudit,	infundit.
618	gravibus frustra,	frustra gravibus.
620	nec,	neque.
627	arctat:	attat.
639	cum ferret,	conferret.
644	Egeritur,	Erigitur.
647	credêre,	condêre.
	terra:	terræ.
650	terras,	terra.
651	summitere,	permitrere, promittere.
652	medium,	medio.
660	primum tenuit,	tenuit primum.
669	Libycæ,	Libyæ.
671	regna,	regni.
674	At,	Et.
	jacet,	jacent.
675	Distinet,	Destinat, Destinet.
	exusta,	exuta.
677	Autololes,	Antolopes, Et Dolopes, Andolop. Aut Dolopes, Autolop.
678	tum con.	tunc con.
681	Mazax:	Mazas:
682	Massylia,	Massalia.
688	dabat,	parat.
692	regnum,	regum.
697	captus,	raptus.
699	segni,	cernit.
700	Cernit,	Segni.
	munia,	mœnia.
703	campum miles,	miles campum.
705	Eripe,	Erige.
	pugna,	pugnæ.
	cum,	dum.
	voluntas,	voluptas.
706	prenso,	prenso &c.
716	belli,	rebus.
717	Sit rebus s. suis,	Sit s. suis belli.
719	incautus,	incauto.
726	Obliquansque,	Obliquumque, Obliquusque.
	vanas,	varias.
727	Effusæ,	Effusi.
733	late, campis.	campis, late.
	decurrere,	discurrere.
741	conspecti,	conspexit.
743	Effusam,	Effusas.
	aciem,	acies.
745	medios a. projecit in agros,	mersos a. dejecit in hostes.
748	Obstupuit,	Obstipuit.
750	Quippe ubi,	Quippe? ibi, Quippe ibi.
752	terens,	tenens.
	spargirque,	sparsitque.
754	armi,	artus.
755	arentia,	horrentia.
762	neque,	nec.
	illis,	ullis, ulli.
763	profertur,	perfertur.
	hostem,	hostem.
765	emisit,	immisit.
771	steterunt,	steterant.
	sed,	&.
776	& pon.	ac pon.
778	Ac, si,	At si.
781	Constrinxit,	Constrixit.
782	teruntur.	tenentur.
785	dabat;	dedit.
786	lapsum, & se.	lapsus, se.

 797 spe-

797 sperare,	superare.
800 arce,	arte.
801 dabas,	dabat.
806 potentes.	petentes.
807 civesque,	& cives.
816 secula,	fœdera.
821 nostros,	nostri.
823 series,	acies.

LIB. V.

8 munia,	numina.
11 externis,	extremis.
16 excelsa,	è celsa.
19 tectis,	castris.
28 Veiosque,	Veios.
39 Libyæ,	Libyes.
41 signa,	magna.
42 Deis,	Diis.
43 vobis,	nobis.
44 exhausto,	exacto.
50 honos,	honor.
53 Massiliæque,	Massaliæque.
54 Sadalem,	Sadalam, Salidam.
Cotyn,	Cotim.
58 Et tibi,	En tibi.
61 Permissum: sæ.	Permissum est: sæ.
64 Ereptum est, so.	Ereptum so.
69 multosque ob.	multos ob.
71 semotus,	submotus, summotus.
76 Eminuit,	Emicuit.
77 Tu quoque v. s. deductus,	Tu quanquam v. s. ductus.
Tu quoque v.	Tunc quoque v. unam.
79 premerent,	premeret.
82 Pæan,	Phœbus.
85 ibi,	ubi.
88 terram,	terra.
90 proferre,	conferre, præferre.
91 Contactusque,	Contactumque.
92 jubet,	canit.
ipse,	Ille.
94 quæ,	quem.
96 connexa,	conexa, convexa.
104 Vindicat,	Vendicat.
illic,	ulli.
107 sedem totas,	sedem tutas, sedes notas.
110 sterilis,	steriles.
113 timuere,	tenuere.
114 negata,	rogata.
115 fruuntur,	feruntur.
121 Immotos,	Immotas, Non motas.
124 Deis,	Diis.
128 Limine,	Lumine.
129 futuri,	futura.
130 quid sp.	quæ sp.
132 pressitqueDeum:	pressit dominum.
134 Pytho,	Python.
139 Carmine,	Carmina.
142 cum tor.	tunc tor.
150 Instinctam,	Invictam, Instructam.
ment. facfurore,	fac. ment. favore.
151 falsa,	fata.
154 horrore,	errore.
157 sentit,	sensit.
159 antris,	antro.
161 Tandem conterrita,	Tandemque exterrita.
162 abducta,	adducta, obducta.
167 irrupit,	irrumpit.
170 ferens,	gerens.
Phœbeaque,	Phœbeiaque, Phœbeia.
171 Erectis,	Ereptis.
174 solo,	solum.
175 Uteris, & stimulis,	Uteris; & stimulos.
& stim.	ac stim.
flammas,	flammasque.
176 Accipit,	Accipis.
178 premunt,	prement.
180 Nititur,	Mittitur.
186 Excerpsit,	Excerpit.
189 tam mag.	te mag.
190 tunc pr.	tum pr.
192 tunc,	tum.
196 vasta,	in vasta.
197 obstruxit,	extruxit, obtrusit, obstrinxit.

199 veri

199	veri Pæan,	Pæan veri.
200	suprema,	sub prima.
206	furorum,	futoris.
208	tunc,	tum.
	vatis,	fatis.
209	exclusaque,	expulsaque.
211	ille,	illa.
217	post fl.	per fl.
222	tum p.	tunc p.
223	Phœbi tripodas,	tripodas Phœbi.
233	Rhamnus,	Rannus.
235	cursum mutantibus,	cursu nutantibus.
237	Cæs. remeabat,	remeabat Cæsar.
240	nam,	jam.
247	majora,	pejora.
248	venditat,	vindicat, vendicat.
249	ullo,	illo.
250	è stab.	ex stab.
251	Despiceret,	Respiceret,
252	truncus manib.	manib. truncus.
256	constringere,	confringere.
259	quippe ipsa,	sed quippe.
264	Quolibet,	Quod libet.
268	Rhodano,	Rhodanoque.
274	parum ?	parum est ?
278	duro liceat,	liceat duro.
279	galeam,	glebam.
293	sciat,	sciet.
294	speres,	fieres.
301	demittere,	dimittere.
307	infanda,	nefanda.
	Cæsar,	certe.
310	heu Cæs.	ô Cæs.
311	tuis ?	suis ?
313	lassare,	lassere.
316	fultus,	fulci.
328	sequuntur,	sequantur, sequentur.
331	Auferat,	Auferet.
333	defecta,	despecta.
334	nostros,	vestros.
335	cursus,	currus.
338	Non magis,	Num magis.
	decresceret,	descenderet, decreverit.
341	premit,	premet.
343	paucis vivit,	vivit paucis, paucis vivet.

344	nostro sub,	sub nostro.
349	relinquit,	reliquit, relinquens, relinquet, relinquent.
350	Nec,	Non.
	tradit,	tradet.
	sua,	mea.
352	Deis,	Diis.
354	fessis,	victis, pressis, lassis.
358	Tradite n. v. ignavi,	Tradita n. v. ignavis.
359	auctoribus,	actoribus.
360	terræ :	terra :
361	Infidumque,	Infandumque.
362	stabunt,	stabant.
363	ferire,	redire.
364	sæva,	dura.
367	invito,	& manco.
368	pavet,	timet.
369	vicit,	vincit.
370	præstitit,	præbuit.
	enses.	ensem.
372	tam diro,	jam diri, tam diri.
374	Brundusium,	Brundisium.
	hanc,	hinc.
375	Hydrus,	Hydruns.
376	Taras,	Thoras, Tarax.
377	Salapina,	Salpina, Scalpina.
	Sipus,	Sippus, Sipphus.
379	Dalmatico,	Delmatico. *Sabel.*
385	tanto,	nostro.
388	voluit gladiis,	gladiis voluit.
397	primum,	primo.
398	careat tantum,	tantum careat.
399	fastos,	fastis.
402	flammifera,	flammigera.
406	Transcurrit :	Transierat :
407	Brundusii,	Brundisii.
409	visum est rap.	visum rap.
410	exisse,	hæsisse, exire.
419	furens,	ferens.
	& Graia,	Graiaque.
420	è litt.	à litt.
423	perdimus,	prodimus.
434	ligata.	ligatæ.

439	nec per.	non per.
440	latente sonantem,	sonante latentem.
441	scindit,	findit.
447	Casibus,	Classibus.
448	Illinc,	Illic.
452	vires,	rabies.
456	diem,	dies.
459	fluctuque,	cursuque.
461	vidit junctis,	junctis vidit.
	consistere,	considere.
462	Genusus,	Genesus.
	Apsus,	Hapsus.
463	Apso,	Hapso.
465	Genusum,	Genesum.
466	neuter,	neutrum.
	lassat,	laxat.
474	infausti,	infesti.
475	propius,	proprius.
479	tum,	tunc.
481	malorum,	laborum.
483	rapti, belli,	belli, rapti.
484	num,	non.
498	videbat,	videbit.
	Deis,	Diis.
	at,	ac.
500	incautas,	incertas.
	tenebras,	latebras.
505	Parta,	Parva.
512	Transiluit,	Transiliit.
	tacite q.	tacite est q.
513	primisque in.	primis in. primusque in.
518	inversa,	inverso.
524	tepidæ,	trepidæ.
527	casas.	casam.
	tuta,	tanta.
531	tum,	tunc.
533	laxa juvenis,	juvenis laxa.
535	manibusque,	manibusve.
536	Ne,	Nec.
539	tum,	tunc.
545	Spectanteis,	Spectanteisque.
547	Aut,	Haud.
	medii,	medio.
550	nubem,	nubes.
552	qui pro.	quod pro.
559	potius pelagus,	pelagus potius.
560	fatur,	fatus.
566	flatusque,	fluctusque,
568	Tunc,	Tum.
	trepidæ,	trepide.
569	paret,	parat.
	Zephyros ne in.	Zephyros in. Zephyrus ne in.
	Euros,	Eurus, Austros.
570	puppim dubius,	dubius puppim.
571	Nubibus,	Nubilus.
	& cælo,	è cæli.
572	Cori verrent mare.	venient Cori in mare. Cori venient mare. Cori veniunt mare. Cori ferient mare.
573	Hesperias,	Hesperiam.
574	Desperare,	Desperasse.
576	ne,	nec.
	sit,	fit.
580	causa hæc est justa,	justa hæc est caussa, causa est hæc justa, justa est hæc causa.
581	Vectorem,	Victorem.
583	perrumpe,	prorumpe.
586	nec lon.	non lon.
587	sævo dabitur,	dabitur sævo.
588	nec,	ne.
	manum:	manus.
589	tum,	tunc.
593	Quid,	Quod.
597	concita,	congesta.
600	erexerat,	erexerit.
602	concidat,	pareat.
603	vicit,	vincit.
604	abstrusas,	obstrusas.
605	perfert,	profert.
608	cessasse,	cessare.
609	jacuisse,	latuisse.
610	Crediderim:	Credideris.
615	Ah,	Ha, A.
616	illa,	ille.
617	ullo,	illo.
618	ex orbe,	en orbe.
620	Monstriferos,	Mortiferos.
622	Adjuvit, regnoque,	Adjuvat, & regno.
625	Tunc,	Tum, Nunc.
	astra,	astris.

628 pal-

628	pallore,	squalore.
629	accipit,	excipit.
630	currunt,	current.
631	dissilit,	desilit.
632	Tum,	Tunc.
	tremunt,	trement, fremunt, *Ascens.*
633	Insonuit,	Intonuit.
	laborant,	laborat.
636	Deis.	Diis.
637	tanta,	tantum.
640	è sum.	à sum.
643	qua parte,	quacunque.
	celat,	celet.
	arenam,	arenas.
644	cumulos,	tumulos.
647	puppim,	puppem.
648	valet in fluctus: vie.	valet: influctus vic.
649	vento.	ponto.
650	Sasona,	Sansona, Soffona, Salsona.
651	pavent,	timent.
653	jam d.	tam d.
655	parva quem,	parvaque in.
660	sat,	at, jam.
665	Nesciat,	Nec sciet; Nec sciat, Nesciet.
672	mirabile,	miserabile.
674	pertulit,	protulit.
678	non tam,	tam non.
680	gemituque,	gemitusque.
682	durè,	dire.
683	quæ nos,	qui nos.
684	Invitis,	Invisis.
693	prona,	sæva, parva.
695	tantum quid,	quid tantum.
696	fatum belli,	belli fatum, summam belli.
	favor iste, laborque,	labor iste, favorque.
699	Nec,	Et.
	esses?	esset?
702	parientibus,	pereuntibus, *Sabel.*
703	Hesperii,	Hesperiæ.
704	parumque,	puroque.
713	Effingunt,	Efficiunt.
714	tensas,	densas.
716	Et turbata,	Conturbata.

717	violentior,	velocior.
	aër,	Auster.
723	duri,	diri.
	discrimina,	discrimine.
724	tutum,	tutis.
725	remotam,	remota.
729	quod,	quo.
733	moræ, & t.	moræ, t.
736	aversi,	adversi.
739	Non nunc, vita mihi,	Mihi non vita nunc.
742	jam totus,	cùm totus.
744	erit,	erat.
745	non,	nec.
	patiere,	paterere.
747	cadunt.	cadent.
748	Meque,	Nosque.
749	nam me jam,	jam me jam.
754	Eque tuo,	Deque tuo.
	miserum quatient,	miserum quatiunt, quaterent miserum, quatiunt miserum.
757	Magni,	nostri.
758	premant,	prement.
759	infirma,	firma.
761	Tandem ut vox, proferre quetelas:	Tandem vix, perferre loquelas.
764	sorte,	forte.
	frequenti,	gementi.
766	tedæ:	tedæ?
767	Socerum.	Socerum?
769	non ne olim,	nos ne olim, non olim, nos olim.
	uno?	uno.
770	Fulminibus,	Fluminibus.
771	præstare,	servare.
773	servire,	sævire.
774	dum mœsta,	ad mœsta.
777	Crudelis,	Crudelem.
778	sunt,	sint.
781	feret,	ferat.
	tam,	jam.
	timebo.	timebo?
782	belli,	bella.
786	poterit,	possit.
787	relinquent,	relinquunt.

789	Quolibet,	Quo licet.
791	Exiluit,	Exiliit.
793	tenere:	teneri.
795	Præcipitantque,	Præcipitatque.
802	portusque,	portumque.
	reliquit,	relinquit.
803	Hesperios,	Hesperium.
804	vadis,	vadit.
805	fugis.	fugit.
	quæ nox tibi,	quæ nox sibi, nox quæ sibi.
806	tum,	tunc.
811	tacitas,	tectas, tacitus.
	urente,	urgente.

Lib. VI.

3	Dei, cap.	dehinc cap.
10	Testatus,	Testatur.
	nunquam Latiæ se deesse,	Latiæ nunquam deesse.
12	sed clauso,	clauso sed.
15	præcepit,	præcedit, præcessit, prævenit.
	limite,	littore.
16	Taulantius,	Taumanticus.
17	Ephyreaque,	Epimeaque.
24	scopulisque vomentibus,	scopulisque moventibus, scopulis removentibus.
27	rapido,	rabido.
29	Hinc,	Huc.
34	saxa,	signa.
35	direptaque,	directaque.
39	turritaque summis,	turrita supremis.
40	recessu,	recursu.
42	vastaque,	vastasque.
45	illic,	illinc.
47	intermanet,	interjacet, intermeat, interminet.
49	Deis:	Diis.
51	En,	Et, At.
54	clausit,	claudit.
	tanti,	quanti.
55	adjungere Seston,	aut jungere Sexton.
57	Ephyren,	Epirenem.
58	fletus,	fletum.
65	mediæ,	mediis.
66	rapidum,	rabidum.
69	vasto septas,	septas vasto.
72	& ef.	ut ef.
73	Ac,	Et.
	vendicat,	vendicet.
78	injussaque,	immissaque, invisaque.
80	duces,	ducis.
	abstrahit,	abstulit.
81	pabula,	gramina.
82	obtrivit,	attrivit, subtrivit.
84	defessus,	defensus.
87	abrumpit,	abrupit, obrumpit.
88	tum,	dum.
	digerit,	dirigit.
89	fluidæ,	fluide.
90	Nesis,	Nessus.
91	nebulosis,	à nebulosis.
95	atra,	arcta.
100	cadentum,	peremtum.
101	Aucta,	Acta.
	jacent,	manent.
102	nam,	dum.
	ultra,	extra.
109	surgentibus,	turgentibus.
112	morsu,	foliis.
114	queunt,	queant.
115	demittere,	dimittere.
116	antehac,	ante hac, ante hoc.
118	ruptis e. claustris,	raptis e. castris.
123	impulso, vallo,	impulsi, valli, impulsu, valli.
126	Minuti,	Numici, Minici, Minuci, Mimici, Mimiti, Munici.
127	tegunt.	cadunt.
129	è camp.	in camp.
134	nimbusque fezens,	& nimbus agens.
135	Tum,	Tunc.
	immissæ,	emissæ.
136	Tum,	Tunc.
137	gemit,	vomit.

139 jura

139	jura,	rura.
	petebant.	patebant.
145	ibi,	ubi.
147	ad omne,	in omne.
152	O famuli, &c.	*Hic verſus in quibuſdam MSS. deſideratur.*
153	vos,	non.
154	Non pudet, &,	Vos pudet, &, Non pudet, è, Nō pudet, haud.
155	juvenes,	ô juvenes.
160	confringite,	conſtringite.
161	incurſu,	impulſu.
	retundite,	recondite.
164	Vincimus,	Vicimus.
	vendicet,	vindicet.
166	ſuccendunt,	ſuccedunt.
168	deprenſa,	depreſſa.
172	totæque,	tantæque.
179	ſtrident,	ſtridunt, ſtridentque.
181	Admovere,	Æquavere.
184	Tunc,	Tum.
	compreſſus,	depreſſus, comprenſus.
186	craſſo,	caſſo.
189	premit,	petit.
200	Hunc,	Aut.
201	Summoveat,	Promoveat.
202	pectora,	pectore.
204	tot,	in tot.
208	Getulus denſis,	Sic Libycus denſis, Sic Libyæ feſſis.
212	facta,	fixa.
214	Gortynis,	Cortinis.
216	lævum,	lævi.
217	rumpit,	rupit.
226	de ſang.	è ſang.
229	ſuppreſſum,	ſuſpenſum, ſupremum.
	dolorem,	furorem.
230	ait,	jam.
	ferrum:	bellum:
233	ponite,	imponite.
236	ſimulatis,	ſimulantis.
237	recto,	rectum.
	tenentem:	prementem; trementem.
244	putaſtis?	putatis?
245	vobis minor eſt,	minor eſt vobis.
246	effatus,	eſt fatus, affatur,
248	hic,	hoc.
249	totæ fugerent,	fugerent totæ.
250	nam,	non.
251	dabat.	dedit.
252	defectum,	defeſſum.
256	nudum,	nudo.
261	non tu,	nil tu.
263	repulſus,	revulſus.
264	Intra clauſtra,	Inter caſtra, Intra caſtra.
265	Euris,	Auſtris.
270	laxat,	laſſat.
273	totos,	tutos.
275	tum,	tunc.
282	ipſa,	illa.
286	tremente,	fremente.
287	Circeæ ſubducit,	ſubducit Circeæ.
291	emiſit,	immiſit.
	agmen,	arma.
292	ob ſeptum,	obſeſſum.
294	Enceladum ſp. Noto,	Encelado ſp. Notum.
	cum tota,	ſic tuta, cum tuta, cum mota.
297	nube,	nocte.
299	mitti civilibus,	dimitti civibus.
301	tenuit,	timuit.
	ac,	&.
304	Cæſar,	victor.
305	pio.	ſuo.
309	Marmaricas,	Marmoricas, Marmaridas.
	nudus preſſiſſet,	preſſiſſet nudus.
310	placaſſet,	placaret.
311	Catone.	Catonis.
313	Exire è mediis,	Exire mediis, Exire ex med. Exire & med.
314	adverſo,	averſo.
315	lacero,	Latio.
317	ſui,	ſuo.
	divertere,	devertere.
	Magnum,	Magnum.
318	Hortati pa.	Hortatu, pa. Hortantur, pa. Hortari, pa.

319	Ausoniam,	Æmoniam.
320	reddam patriæ,	patriæ reddam.
	videbit,	jubebit.
323	aciem,	acies.
328	Ah,	Ha, A.
	ne quid bello,	bello ne quid.
330	convertit,	conduxit, contendit.
331	Candavia,	Gandavia.
336	opponit,	opposuit.
337	rabidique,	rapidique.
339	adversos.	aversos.
	Zephyros,	Zephyrum.
	Iapyga,	Iapida.
340	maturato,	matutino.
	præcidis,	præcindit, proscidit.
346	undis,	unum.
347	discessit,	discedit.
352	Pteleosque, & Dorion.	Teleiisque, & Doridon.
354	pharetris:	sagittis:
359	rapuisset,	rupisset.
360	discessit,	discedit.
365	Evenos,	Pimetis, Eimenos, Euneus, Euneos.
367	Maliacas,	Melliachas, Malliachos.
368	Amphrysos,	Amphrissus.
370	ventos,	vento.
372	it,	&.
374	Asopos,	Esopus.
	Phœnixque,	Penisque, *Ald.*
	Melasque.	Melasque.
376	Titaresus,	Tytharessus.
381	patuerunt amnibus,	paruere paludibus.
382	Bœbicio,	Bebricio, Bebrycio, Brebicio, Bœbaico.
383	pressum,	impressum.
385	Et,	Ac.
386	semiferos,	magniferos.
387	Pelethronius,	Pelotroniis.
	effudit,	effundit.
388	Monyche,	ô Moniche.
389	OEtæo,	Ætnæo, Eothoë, Etheo, OEtheo.
390	Rhœce,	Rhæte.
	inverteret,	subverteret, everteret.
393	Teque,	Cumque.
395	Martis.	belli.
398	Exiluit;	Exuerit.
	frœnosque,	ferrumque.
401	Terrenum,	Tyrrhenum.
402	Itonus,	Ionos, Ithonus, Ionus, Ionas.
410	immisit,	admisit, dimisit.
	Aloeus,	Aleus, Alous.
412	incumbens,	incurrens.
415	horam,	iram.
416	palam. est. p.	palam, p.
424	venturisque,	venturis.
425	Deli,	Delii.
	Pythia,	Phicia, Cynthia.
426	Nec,	Non.
427	Ore,	Ære, *Silva*.
431	Detestanda,	Detestata.
	Deis,	Diis.
432	Moverat,	Noverat.
436	licentia,	scientia.
440	ibi,	ubi.
441	Deis,	Diis.
442	advexerat,	evexerat.
447	unquam,	usquam.
448	Avocat:	Advocat.
449	Tunc,	Tum.
450	solvat,	solvant.
455	perficiunt,	proficiunt.
464	Axibus,	Arcibus.
465	nunc,	tunc.
467	iisdem,	hisdem.
470	rursus,	rursum.
471	turbante,	cessante.
	puppimque,	puppemque.
476	submisso,	summisso.
478	Scythicæ,	Scythiæ.
480	Reppulit,	Depulit.
481	concussit,	percussum.
	axem,	axes.
482	vergens,	urgens.
	nisu titubavit,	nisi titubavit, titubavit nisus.
483	percussum,	concussum.
484	Prospectumque,	Perspectumque.

488 so-

488	fovent,	fovet.
489	arvo,	antro.
492	labor,	pavor.
494	est,	est?
499	illis,	illic.
504	Insereretque,	Inferretque.
505	tantos,	magnos.
	deprensa,	depressa.
506	Donec, &c.	*Post hunc versum in quib. sequitur hic:* Addidit exceptas Lunæ de nocte pruinas.
507	scelerum ritus,	ritus scelerum.
	hæc,	&c.
	carmina,	crimina.
515	Non Sup. non,	Nec Sup. nec.
	vetat.	vetant.
520	fulgura,	fulmina, flumina.
524	litanteis,	litantes, latentes, *Berosl.*
526	quæ,	quoque.
532	letum.	lectum.
533	ardentiaque ossa,	ardentia ossa.
534	illa,	ipsa.
541	Immersitque,	Immergitque.
543	laqueum,	laqueos.
	nocenteis,	nocentis.
544	rupit:	rumpit:
548	tabi,	tabis.
550	quacunque,	quodcunque.
	nudum,	nuda.
558	sic ven.	si ven.
562	primævo corp.	prim. è corp. prim. à corp. prim. ex corp.
565	fingens,	figens.
566	compressaque,	comprensaque.
567	gutture,	in gutture.
568	infudit,	infundit.
573	suetique,	assuetique.
574	Effractos,	Amfractos.
	vagati,	vagantes, vagati.
579	ne Mars,	ut Mars.
581	Pollutos,	Polluto.
582	Conspersos,	Compressos.
585	avertere,	advertere, avellere.
586	acquirere,	admittere.
587	quid,	quod.
589	prior,	prius.
591	devertere,	divertere.
592	mihi noscere,	cognoscere.
596	percussa,	perculsa.
	parata est,	parata.
599	exprime,	eripe.
601	Quos petat è nobis,	Quos spectat nobis, Quos p. à nob.
	tibi,	mihi.
602	dignum quod,	dignũ est quod.
604	vulgatæ,	vulgato.
607	Invitos,	Innatos.
	conceditur,	contenditur.
610	abrumpimus,	arumpimus.
613	ictu,	actu.
615	sed si,	at si, & si.
616	facilesque,	faciles.
617	Ad verum: tel.	Ac verum tel.
621	tepidique,	trepidique.
622	ne m.	nec m.
630	rigidi,	gelidi.
631	Invenit & vocem defuncto,	Invenit defuncto vocem.
632	pendent jam,	pendentia, pendent tunc.
633	revocasse,	revocare.
636	Averno,	acervo.
645	Phœbo non pervia r.	non pervia Phœbo t.
649	mæstum mundi,	mundi mæstum.
650	metuunt,	metuant.
653	Aspiciat Stygias, an quod,	Aspiciat, an quod Stygias.
	descenderit,	descendit ad.
655	operitur c. soluto,	aperitur c. remoto.
656	Et,	Sed.
	substringitur,	distringitur.
658	defixum,	deflexum.
659	timores:	dolores.
667	tunc,	tum.
670	sinistro,	sinistra.
671	timori est,	timori.
672	diræ,	duræ.
673	cervi pasti, medulla:	Pasti cervi, medullæ.
674	puppim,	puppem.

675 eche-

		Casuram & fatis sensit, Casuram fatis sensit, Casuram sensit fati.
248	sperare,	superare.
250	mundi,	regni.
252	fatum,	fata.
	accersite,	arcessite.
258	emerito,	emeritos.
	vos,	nos.
260	nocentem est,	nocentem.
261	flammisque,	flammaque.
262	gladiosque exolvite culpa,	gladioque exolvite culpas, gladioque ex. culpam, gladiisque exolv. culpas.
268	nihil,	nil.
270	delecta,	dilecta.
273	moto,	toto.
280	triumphi,	triumphum.
282	minimo,	nimio.
	quisquam,	quisque.
283	Hesperiis,	his superis.
286	quorum,	quarum.
289	fallar,	fallor.
294	natantes,	minanteis.
295	tela ruentes,	bella furentes, cæde furentes.
300	populi,	populus.
	licebit,	libebit.
301	Quone,	Quove.
302	permittitis,	promittitis.
303	paratur,	parata est.
305	hoc positum,	oppositum.
309	Mors,	Sors.
310	victo r. hoste.	victum r. hostem.
313	in victos,	invictos, & victos.
315	credit,	credunt.
	vestra,	nostra.
317	Cum tenuit,	Continuit.
318	Vos tamen hoc,	Ast ego vos, Vos autem hoc.
	quisquam,	quamvis.
324	seu nullum,	sive ullum, seu nullo.

	pignus,	pectus.
325	imputet,	imperat.
329	cuncta,	plura.
331	Sumta viris: celeres,	Sumta Ceresque viris. Sumta viris: celeris. Sumta, viri celeres. Sumta virisque Ceres.
	capiunt,	rapiunt.
333	nulla: permittunt,	nulla, permittuntque.
335	locasses,	locasset.
336	in pr.	ad pr.
340	timere,	tenere.
342	provectus,	prævectus, pervectus.
343	diem,	dies.
344	effundite,	diffundite.
345	ferri,	belli.
351	sancire,	sentire.
358	reducesque,	reducesve.
359	Deciosque,	Deciosve.
363	comprensum,	compressum, compressum est.
	cæli,	cycli.
364	fumus,	simul.
367	at pl.	& pl.
373	domini,	dominum.
374	populum,	populus.
379	Volverer,	Volveret.
	nisi,	ni.
385	concurrunt,	procurrunt, concurrent.
	motu,	motu:
386	Irarum: metus, hos regni, spes,	Irarum metus, hos, regni spes.
390	Obruet,	Obruit.
393	tectæ,	teste.
394	Laurentinosque,	Laurentanosque.
395	quod non,	quo non.
	nisi,	ni.
396	questusque,	questus.
	Senator,	Senatus.
397	carpsit,	carpit.
	rerum,	regum.
398	Putria destituit: cr.	Putrida destituit: cr. Putria: destituit cr.

400 nasci-

400	nascimur,	nascitur.
401	Nec,	Non.
	nec,	non.
402	vincto,	juncto.
406	tanto in tempore,	tanto temp. tanto in corpore.
407	posset,	possit.
414	tremores,	timores.
419	Ostendat,	Ostendit.
	quo,	quæ.
429	Daas,	Dachas, Dachos, Dathas, Dacas.
431	semper sævas,	sævas semper.
434	Ac,	Ha.
	negatur,	vagatur.
440	legum,	longum.
446	rapiantur,	rapiuntur.
448	fulmina, cædes,	fulgura, clades.
449	petet,	petit.
	petet,	petit.
450	minanteis?	minanteis
451	Cassius,	Casus?
	feriet,	feriat.
452	Abstulit,	Impulit, Intulit.
454	dabit,	dedit.
456	quantam,	quantum.
	terris, fas est.	fas est, terris.
461	diremti,	redemti.
462	Inde manum spectant, vultusque agnoscere quærunt, Quo sua pila cadant, aut qua sibi fata minentur,	*Hi duo versus variè leguntur. In quib.* Quo sua pila cadant, aut quæ sibi fata minentur, Inde manum spectant, tempus quo noscere possent. *In quib.* Quam f. p. c. aut quam f. f. minentur, *In quibusd.* Inde manus spectant, vultusque agnoscere quærunt Quo sua p. c. aut qua f. f. minentur, *In quib.* Inde manum sp. tempus quo noscere possunt, Quo f. p. c. aut quæ sibi fata minantur, *vel*, quæ sibi fata minentur, *Modius*, Unde manus spectant, vultusque agnoscere possunt, Quo sua p. c. & quæ f. f. minentur, *In quibusd.* Unde manus spectent, vultusque agnoscere possent.
466	libuit,	licuit.
467	constrinxit:	constringit: contraxit.
	gelidusque,	gelidus.
468	Perculsaque,	Percussa, Commota.
469	parata,	paterna.
471	sensum,	sensus.
	morti,	mortis, menti.
474	Cæsar tela,	ductor bella.
475	ulla	illa.
476	conceptaque,	concentaque.
477	tendit,	condit.
478	irrumpit,	irrupit, & rumpit.
482	gemitus,	fremitus.
483	Oetæaque,	Osseæque.
	gemunt,	fremunt.
485	innumerum,	in numerum.
486	figere,	affigere.
487	omnia,	omina.
489	Sed,	Et.
490	odiis,	studiis.
491	ducit.	duxit.
493	Junxerat,	Duxerat, Vinxerat.

495 tenebat.	timebat.
498 catenas,	catervas.
499 tutoque,	tutumque.
500 arma,	arva.
503 Cæsare,	sanguine.
504 vergens,	vertens.
506 diduxit,	deduxit.
510 Illic, miscet,	Illinc, miscens.
512 saxa,	tela.
solutæ,	sagittæ.
513 liquefactæ,	liquescere.
514 soluto,	soluti.
516 aër:	æther.
518 maculant chalybem,	chalybem maculant.
519 æther,	aër.
521 Tum,	Tunc.
524 Immittit,	Emittit, Emisit, Immisit.
motis,	motum.
525 timendi,	tenendi.
532 secuta est,	secuta.
535 potest.	valet.
537 fontes.	fortes.
538 ossibus,	hostibus.
540 Syrique,	Seresque.
543 populus Romanus erit.	Romanus erit populus.
ortus,	orsus.
546 perfuderat,	profuderat.
548 Non illic regum aux.	Illic non regum aux. Non heic aux. regum.
549 togatæ:	rogatæ:
554 bellis liceat,	liceat bellis.
555 Ah,	Ha, Ac,
556 gessisti,	gessistis, gestasti.
557 furoris,	furorum, malorum, furorque.
560 Inspicit,	Conspicit,
manent,	manant; *hic autem versus in quib. postponitur sequenti.*
562 presso,	prenso.
563 bella,	tela.
568 veluti quatiens,	quatiens veluti.
570 stimulet,	stimulat.
currus,	cursus.
571 scelerum & cædes,	scelerum, cædesque. scelerum est, cædes.
574 subicit,	subigit.
575 confundere,	contundere.
579 qui sit,	quis sit.
legum:	regum.
584 legum:	regum.
586 contectus,	contentus.
588 spes ô,	ô spes.
589 tanti generis,	generis tanti.
592 istic,	istinc.
593 intentus,	attentus.
594 culmen,	columen.
reguntur,	premuntur.
595 Egressus,	Ingressus.
598 commista,	non mista, *Sabel.*
599 eminuit,	emicuit.
602 Succubuit:	Succumbit.
604 ac ven.	& ven.
605 versantem,	volventem, solventem.
607 Successor,	Succensor.
613 te sævo,	sævo te.
614 graveis,	duci.
615 Cum moriar,	Cum morior, Dum moriar.
616 pressere,	texêre, vertêre.
619 viscera vulnus,	vulnera ferrum.
621 demisso,	dimissam.
faucibus,	in faucibus.
622 ictu,	ictus.
623 cadunt:	cadant.
qui pectora telis,	quis pectora tela; *vel*, telo. quis pectore tela, *Mod.*
624 Transmittant, aut,	Transmittat, vel, Transmutet, vel, *Mod.*
affixerit,	defixerit.
625 emissus,	emissis.
628 Abcisum,	Abscissum.
631 nullosque,	nullos.
635 sanguis ibi,	sanguis ubi, ibi sanguis, sanguis tibi.
640 totum m. prosternimur ævum.	toto m. p. ævo. Totum m. prosternitur ævum.

641 Vin-

641 Vincitur,	Vincimus.
serviet,	serviat.
643 regnum,	regno.
pavide,	pavidi.
num,	non.
647 transisse,	traxisse.
648 tota vix,	tanta vix, vix tota.
656 post se vivat,	vivat post se.
658 volvitque,	vovltque.
659 ait, S.	jam S.
664 Obruat?	Obruet? Obruit? Obruis?
666 fatur:	fatus.
671 Sed,	At.
strato miles,	miles strato.
674 Nequicquam,	Nequiquam, Nec quicquam.
675 quoque,	modo.
676 probatum,	probatum est, negatum, negatum est.
677 Tunc,	Tum.
680 non fl.	nec fl.
685 læto,	lætos.
690 Ac testare,	Attestare.
perstet,	præstet, perstat.
692 Pharioque à g.	Pharioque g. Pharioque in g. Phario quæ g.
693 maxima pugnæ.	magna ruinæ. maxima turbæ.
694 Pompeji,	Pompejus.
697 Ostendet,	Ostendit.
698 istud,	illud.
699 Prospectasse,	Prospectare, Perspectasse.
704 sub Phario,	& à Phario.
patiere,	patiare.
707 vera,	vetes.
708 adoret.	aditet.
715 læto:	lento.
præmittunt,	promittunt.
716 se clad.	de clad.
719 fata,	bella.
redire,	referre.
720 aut urb.	ac urb.
721 præstate,	præstare.
722 cumulo,	tumulo.
726 vera, Magne,	Magne, vera.

734 dum conf.	cum conf.
735 ac M.	aut M. haud M.
736 Hoc foret,	Non foret.
739 nec,	neque.
741 è gent.	ex gent.
744 præcedere,	procedere.
746 rapiantur,	rapiuntur, rapientur.
nec plura locutus,	sic milite jusso.
749 cæsos,	cæcos.
duces,	deos.
751 volunt,	ruunt.
754 impleruut,	implevit.
755 expulit,	extulit, expluit, expuit.
756 Quodque leg.	Quod leg.
757 putabunt,	putabant.
758 desponderit,	disponderit.
760 rapit. capit impia,	petit. rapit omnia: rapit: capit infima.
761 somnos:	somnum.
vacuumque,	stratumque.
764 somniquefurentes:	somnoq; fruentes: *Canter.*
765 pectore,	pectora.
768 putes,	putem, putat, putant.
769 infectumque,	infestumque.
770 superam,	superum.
771 meritis,	miseris.
774 figuras:	figuram.
775 cadavera,	pericula.
778 vidit,	radit.
780 fureret,	fugeret.
aut cum desisset,	aut cum descisser, aut deseruisset.
782 ultrix,	victrix.
784 Et qu.	Heu qu.
pœnæ misero,	misero pœnæ.
785 infestaque,	ingestaque.
Tartara,	corpora.
791 fidentes,	fidentes, depressos.
spectat,	exspectat.
792 numerat populos,	populos numerat.
793 jacentem,	jacentes.

795 Et

795	Et lustrare oculis campos,	Lustrare & campos oculis, Sed lustrare ocul. camp.
801	hostes.	hostem.
806	generi,	generis.
808	videat,	ut videat.
810	An,	Aut.
	refert:	difert.
815	tuam,	animam.
	vocabit,	locabit.
816	eunt,	erunt, sunt.
817	Non,	Nec.
	iacebis.	latebis.
818	Fortunæ,	Fortuna.
820	Tu,	Tum.
	gentes,	manes.
822	Has trahe,	Has bibe, Abstrahe.
823	Pharsalica,	Pharsalia.
825	Non,	Nec.
828	ursi,	ursæ.
	obscæni,	obscænæ, obscæna.
830	sentit.	sensit.
831	castra,	bella.
834	Istis,	Itis.
	nunquam,	nusquam.
	se tanto,	tanto se.
837	arbor.	arbos.
840	lassis,	laxis.
844	Degustant,	Degustantque.
845	nimbique,	nimbusque.
847	Thessalica,	Thessalia, Thessaliæ.
	quo tanto,	quid tantum.
851	surget,	surgat.
860	funem,	puppem.
861	arator,	aratro.
864	permittere,	committere.
866	Ac,	At.
870	quid totum absolvitis,	qui totum solvitis.
871	unda,	ora.
	Pachyni,	Pachinni.

LIB. VIII.

5	Implicitasque,	Implicitas.
7	venit,	ferit, redit.
8	summo, lapsus,	lapsus, summo
9	pretium,	facinus.
10	tantæ,	tantum.
11	quantum,	quantam.
14	castra,	rura.
16	Occursu,	Occursum.
18	Auctor,	Actor.
19	cunctis,	cunctisque.
20	orbem,	urbes.
21	longi pœnas,	pœnas longi.
24	sentit,	sensit.
27	Dejectum,	Devictum.
	piget.	pudet.
30	Affuit,	Affluat.
	prævertit,	prævertat.
31	Dedecori est f.	Dedecori f.
32	parata?	suprema?
35	&,	ac.
	fluctibus,	flatibus.
38	Cilicum dominus,	dominus Cilicum.
39	vector,	rector.
	correpsit,	correxit.
	alnum.	alvum.
41	jubes,	jubet.
	tum,	tunc, nunc.
44	somnus:	somni:
46	currens,	curris.
47	fluctus,	fluctu.
	nutantia,	mutantia.
48	vides,	videns, videt.
49	fato,	facto.
	audes.	audet.
53	luctus?	fletus?
54	times.	times?
55	Prosiluit,	Prosiliit.
57	Canitie,	Canitiem.
	vestes.	crineis.
58	nox,	vox.
59	animam,	animum.
61	decepta jacet.	depressa jacet, dejecta jacent.
63	propius famulæ,	famulæ propius.
64	fata,	fatum.
66	pectore,	corpore.
75	nec,	neque.
77	decertet,	discertet.
78	nunc,	nam.
81	adhuc,	ab hac.
86	correpta,	correcta.

90 du-

90 duxit,	junxit.
103 atque,	ac.
107 flectuntur,	plectuntur.
108 confundit,	confudit.
109 Tunc,	Tum.
pleno jam,	jam pleno.
114 revisant,	revisent.
116 tibi f. magis,	magis f. tibi.
120 noto,	notum.
reparandum est l. fatum.	reparandum l. bellum.
121 templorum,	celorum.
124 Accipe, &c.	*Hunc versum plerique libri non habent.*
131 non parvo,	parvo non.
133 ulla in littora puppim,	ullo in littore puppim, ullo in littore puppes.
136 Materiam.	Materiem.
140 Regesque,	Regemque.
141 præstas,	præstes.
nam,	nunc.
143 meorum:	malorum:
148 solum:	locum:
æthera,	æthere.
153 populus : quamvis,	vulgus: quamvis.
155 Jam,	Non, Vix.
tanto,	toto.
devinxit,	devicit.
159 ad ig.	in ig.
161 Pomp. in pect.	Pomp. pect.
164 jacentis.	jacentes. jacentem.
166 Projecit,	Dejecit.
168 secandi,	sequenti.
171 ad hæc,	ad hoc.
177 Surget,	Surgit.
179 descender,	descendit.
181 tendet,	tendit.
183 perge,	pergo.
184 tanget,	tangit.
Syrtim.	Syrtes.
186 contra cui,	cui contra.
189 pelago cœloque,	cœlo pelagoque,
191 tunc,	tum.
192 at ille,	& ille.
194 puppim,	puppem.

195 Asiæ,	Asine, Saeine, Syriæ, Sasinæ, Lasinæ.
asperat,	asperet.
197 aliterque,	altumque.
198 spectante,	inspectante.
199 non sic,	nec sic.
200 orbem,	axem.
202 Ostendit terras Titan,	Offendit Titan terras.
203 Emathia,	Hæmonia.
204 primusque à l.	primus à l. primusque ab l.
205 procerum,	comitum, currit.
21[illegible] Qua,	Quo.
214 securum à Cæs.	securum Cæs.
215 Nec,	Ne.
217 mutare,	motare.
218 nobis,	vobis.
220 astricta,	obstricta.
224 decurrere,	discurrere.
227 rapidus,	trepidus.
229 Jam,	Nam.
231 Solusque è,	Solusque ex, Solus & è.
232 nec,	nunc.
235 obstricta,	astricta.
240 raptos,	ruptos.
242 dominis,	domini.
244 scopulos,	populos.
246 Coo,	Eoo.
248 Telmessidos,	Themesidos.
249 Compensat medio pelagi. Pam.	Compensat medio, pelago Pam.
251 Phaselis,	Phasele, Phalese.
254 hinc,	hic.
255 Dipsanta,	Dipsonta, Dipsunta, Dimpsanta, Dipsana.
256 hoc,	hinc, huc.
259 Synedris,	Sinedris, Celendris.
260 mittitque rates,	mittit puppes.
Silenus,	Silinis, Selinis, Salinis, Selirus, Silenis.
261 cœtu,	cœtum.
265 novis,	meis.

266	arvis,	armis.
269	Libycæ,	Libyæ.
	ruinæ,	carinæ.
270	plenis &,	& plenis.
271	pulsum,	pressum.
	leviore,	livore.
274	tueri,	juvare.
276	pendite regna,	pandite signa.
277	Libyen,	Libyam.
278	Quænam,	Quem non.
279	proceres, arc.	vobis arc.
280	Expromam,	Exponam.
	pondera,	pondere.
285	multusque in,	multus in.
290	ingenti,	ingentem.
291	seducunt,	educunt.
292	Et polus,	Proh polus.
293	nostro,	nostrum.
296	Nec,	Non.
301	audentque,	audent.
	in,	ad.
302	pharetras,	sagittas.
304	saturantur,	satiantur.
306	sævis,	lævis, ferri.
309	tellure,	ab tellure.
315	nil,	nihil.
316	pie,	pium.
	revolvens,	resolvens.
319	ortu!	orbe!
322	lætius,	lectius, levius.
324	geras,	geram.
	tantam c. gentem,	tantas c. gentes.
326	Concurrent,	Concurrant.
327	Crassum,	Crassos.
	sentit,	sensit.
332	secundum,	secunda.
333	Emathiam,	Emathia.
334	reliquit,	relinquit.
337	Adversosque,	Aversosque.
338	focos,	deos.
339	causa,	causæ.
	obtenditur,	ostenditur.
	armis,	armis?
342	auditum,	audito.
355	Perdit,	Perdet.
	nullos,	nullosque.
358	sequentem?	sequente?
361	aut,	haud.
362	genti est,	genti.
364	Martis,	mortis.
366	Labitur,	Ibitur.
368	Medica,	Media.
370	nulli superabilis hosti est,	nullo superabitur hoste.
372	conscendet montis juga,	conscendit juga montis.
374	vorticis,	gurgitis.
375	perfusus,	profusus.
376	Exiget,	Exigit.
378	Haud,	Aut.
	sequente,	sequenti.
382	unquam,	usquam.
384	Et, q. f. velint,	Ut q. f. valent.
385	virorum est,	virorum.
387	vacuæque, pharetræ,	vacuaque, pharetra.
390	venisse,	misisse.
391	toto,	tanto.
	ut,	in.
393	ac vilia,	civilia.
395	levior,	melior.
	pœna est,	pœna, pœnæ est.
396	Nec,	Non.
397	num,	non.
	nobis,	vobis.
400	nefandi	nefandi.
401	nurus?	nurus.
402	ullos,	ullis.
	horret,	audet.
404	lassat,	laxat.
	tota,	una.
405	regum,	fratrum.
	matres,	matrum.
407	Oedipodionias,	Oedipodionidas, Oedipodionas.
413	stimulata,	stimulante.
415	ceu,	seu.
	debita,	dedita.
420	quod,	neque.
421	quod vobis,	si vobis, si nobis.
422	incurrere,	concurrere.
425	Susa,	Susis.
426	jacerent,	jaceret.
427	paci,	pacis.
428	Thessalia,	Thessaliæ.
429	Vicit,	vincit.
430	Cæsareis possim g. triumphis,	Cæsarei possint g. triumphi.

431 Non,

431	Non,	Num.
	tibi, quam primum,	tibi, cum primum,primum tibi cum.
	transibis Araxem,	transibis ad axem,transibit Araxem.
432	confixa,	infixa.
433	Ingerer,	Ingerat.
	has vo.	ad vo.
434	nudæ,	& nudæ.
435	tum,	tunc.
437	duces,	ducis.
439	ista,	istas.
442	projecta,	protenta.
443	arvaque,	armaque.
450	ne jura,	nec jura.
451	speraveris,	superaveris.
454	spes,	sors.
455	habet!	habes!
464	Hæc,	Hic.
462	transfuso,	transverso.
463	Casium,	Casion, gratum.
465	tetigit,	tenuit.
468	uno,	una.
471	carbasa,	sidera.
475	domus:	manus:
478	vana,	una.
479	vixerat,	vexerat, duxerat.
481	jactavit,	jactanti.
483	damnare,	damnasse.
485	laudata,	laudanda.
487	terra,	terræ.
489	pendere,	prendere.
491	invisa,	injusta.
493	dum fa.	cum fa.
494	volet,	vult.
498	neu te,	neu nos, nec te.
500	piget,	pudet.
505	umbris,	armis.
506	fugit ora,	sed & arma.
509	omnia,	omina, agmina.
514	nostra,	vestra.
516	Pharsalica,	Pharsalia.
520	paravi,	parati, paratur.
521	viscera,	pectora.
522	feruntur,	ferentur.
523	Te ne,	Tu ne.
525	non cer.	num cer.

526	refugo f. m. Nilo?	refugi f. m. Nili?
532	quæ,	quem.
536	lætatur,	lætatus.
537	insueto,	insolito.
	jubere,	licere, libere.
538	Permittunt,	Permittant.
	delectus,	dilectus.
539	excurrit,	exultat,occurrit.
541	gladiisque carinam,	cladisque carinam, cladisque ruinam.
545	ullus ne in cl.	nullus ne in cl. ullus ne cl.
547	servate,	præstate.
548	præstate,	præbete.
550	ruinam,	ruina.
551	haud,	an.
553	curru,	vectus.
554	Invectus,	In curru.
560	negarat,	negante.
561	Magnus, &,	Magnus &.
562	longa,	longum.
564	cellæ,	cellæ.
567	vetet,	vetat.
	advertere,	appellere, avertere.
568	nisi,	ni.
575	cedit,	cessit, cecidit.
	classemque,	sociosque.
579	metuit,	timuit.
	clades,	classes.
580	longeque,	longoque.
581	& in,	sed in.
582	sed,	tum.
	surda,	dura.
584	iterumne,	iterumque.
586	non,	num.
	puppim,	puppem.
587	latebrisque,	latebrasque.
588	à ter.	è ter.
590	Effudit,	Effundit,
591	Attonitoque,	Attonitosque.
592	classis,	puppis.
601	hæc,	hoc.
	vacasset,	vacaret.
602	tam,	quod.
	fugasses?	fugasset.
604	civile,	crudele.
611	alnum,	alvum.

612	tum ſtringere,	tunc ſtringere, conſtringere.
615	præbere,	præſtare.
617	Poſſet,	Poſſit.
618	At,	Sed.
619	Perfodit,	Effodit.
	conſenſir,	conſentit.
620	Deſpexitque,	Reſpexitque.
628	Auctoremque,	Anctoremne.
	quacunque,	quocunque.
629	manum,	manus.
630	nullique,	nullaque.
631	Deo.	Deo eſt.
	vita:	vitæ:
635	amant,	ament.
637	ſævum,	ſævam.
638	nefas,	necem.
640	avia,	obvia, invia
642	alſi,	tanti.
	quiſquis,	quidquid.
644	proſpiciens,	proficiens.
649	nullis,	nulliſque.
	abſterrita,	exterrita.
650	quod reg.	quem reg.
653	Vita digna fui?	Digna fui vita?
	munere,	vulnere.
655	aptate,	aptate, artate.
660	ſui,	ſui?
	accerſere,	arceſſere.
663	ſonent,	ſonant, fovent, *Sabell.*
	ferro,	ferrum, *Sabell.*
665	mihil,	nil.
667	ipſo,	illo.
671	Colla quoque,	Collaque in.
673	non dum,	nec dum.
674	abſciſſa,	abciſa.
676	operæ, ſecundæ,	operis, ſecundi.
677	Pompeji,	Pompejo.
678	ô ſum,	proh ſum.
679	verenda,	verenda eſt.
681	compreſſa,	comprenſa.
682	Vivunt,	vivit.
686	Fortuna t. Romana,	Romana t. fortuna.
688	ſceleri ſupereſſe fidem,	ſceleris ſupereſſe fidem, ſupereſſe fidem ſceleri.
689	raptoque,	tactoque.
690	Adſiccata,	Exſiccata.
693	ſororis,	ſorori.
694	ſervetur,	ſervatur.
695	extructo,	obſtructo.
	monte,	in monte.
702	illum,	illo.
703	uno,	imo.
704	immunes,	immunem.
706	Deorum,	malorum.
712	Pharias victor,	victor Pharias.
714	ne,	non.
715	Cordus,	Codrus.
716	Idalio,	Icario.
	Cinyrææ,	Cynareæ, Cyrenææ, Cyrinæi, Cyneræi, Cinerei, Cyrenez, Cyreni, Cirene.
	Cypri,	Ponti.
717	Infauſtus,	Infauſti.
720	ad lit.,	in lit.
724	nunc,	nam.
727	effudit,	infudit.
734	cantu triſti,	triſti cantu.
	ignem,	ignes.
735	ambiat,	ambigat.
737	effundat,	effundit.
741	à munere,	à funere, in funere.
742	à lit.	ab lit.
745	membris,	flammis.
746	Subducens,	Subducit.
747	Pompejo,	Pompeji.
748	violat,	violet.
	hoſpita,	ultima.
752	fatur:	fatus:
753	Pervolat,	Prævolat, Evolat.
754	dimovit,	ſemovit.
760	Ductor,	Victor, Auctor.
761	nullo,	nudo.
763	averte,	adverte.
764	fas,	jus.
772	buſti,	buſto.
773	reddere mortis,	mortis reddere.
777	Magnus diſtillat,	diſtillat Magnus.
779	promiſſa,	præmiſſa, permiſſa.
781	Quam,	Quid.

crimine

	crimine pœnam,	funere culpam.
781	I modo,	Sis modo.
786	rapit,	capit.
788	restinguit,	restringit, restringuit, restinxit.
789	tum,	tunc.
	retectos,	revulsos.
790	arenam:	arenas:
792	Inscripsit,	Inscribit.
799	est tumuli,	tumuli est.
802	Magno lapis?	est Magno lapis? Magni est lapis? Magni lapis?
803	Arva,	Ruta.
804	erremus,	hæremus.
805	nullas Nili,	Nili nullas.
806	tam,	jam.
	sacro,	claro.
807	monimentaque,	momentaque.
815	Contentum,	Contemtum.
	patriæ multos,	& multos patriæ, multos patriæ.
817	ullis,	illis.
818	Fastorum,	Fatorum.
	alta,	arta.
819	& exstructos,	& structos.
821	Depressum,	Impressum.
823	fato,	fato est.
828	retentus,	retento.
831	accepimus,	recepimus.
836	petisti:	piasti:
838	excipe,	accipe.
840	Invisa,	Inversa, *Sabell.*
841	Quis sacris,	Qui sacris.
	urnam?	umbram?
844	revulsos.	remissos.
846	cum poscere,	compescere.
847	Austris,	astris.
849	nimiis,	nimbis.
851	exustam,	exaustam.
852	imbrifera,	umbrifera.
857	Advertet?	Avertet? Avertat?
	jubebit,	juvabit, libebit, licebit.
860	est pro numine,	es pro nomine.
861	Fortuna jacens.	Fortuna, jacens.
	augustius,	angustius.
862	ab æq.	in æq.
863	negarunt,	negarant, negarent.
864	fusco venerantur,	fusco venerentur, Tusco venerantur.
	fulmen,	nomen, numen.
865	mansura,	mensura.
	sepulcri,	sepulcris, futuris
868	mortisque,	mortique.

LIB. IX.

5	axibus,	apsibus, *Sabell.*
6	Quodque patet,	Quoque jacet.
8	vitæ,	vita.
9	æternos,	internos, *Sabell.*
11	vero,	puro.
12	miratur,	miratus.
15	Emathiæ,	Emathios.
20	mundi dominum facerent,	dominum mundi facerent, dominum facer. mundi.
21	isset,	esset.
25	Excepit, pop.	Excipit, & pop.
27	Nec,	Non.
28	Nec,	Nil.
29	Ipse,	Ille.
	sua:	sui:
34	fugientia,	fulgentia.
35	victas,	junctas.
36	Malean,	Maleamque, *hic autem versus cũ sequenti non est in quib.*
39	præcludere,	perecludere.
40	rapinas,	ruinas.
42	neque enim,	nec enim.
43	Ausonio,	Ausoniæ.
44	Testatur,	Testatis.
	Libye,	Libyæ.
	magistro,	marito.
45	Cum,	Tum.
47	præceps,	precibus.
49	illæ,	illi.
52	repulsus,	recisus, revulsus.
54	justi,	usti.
56	gelidos,	gelidosque.

57	laceros,	lacerosque.
59	cunctis,	variis.
	infundere,	effundere.
60	tepida,	trepida.
64	Obtulit,	Abstulit.
67	nunquam,	nusquam.
69	aut ulla,	anne ulla.
70	toto pectore,	toto in pectore, tanto pect.
71	non imis,	quia nominis.
73	Nunc tamen hic,	Num tamẽ hinc, Hunc tamen hinc, Non tamen hinc.
75	resedit,	recedit,
79	terens,	tenens,
83	Pelusia,	Pelusinaque, *Hic autem versus in quibusdam præponitur 78. in al. 79. in al. 81.*
85	namque hæc,	nam hæc.
	reliquit,	relinquit.
87	fatalis,	fatali.
90	Cæsaribus,	Cæsareis.
96	animos,	meos.
97	faciet,	faciat.
104	vulnera,	funera.
105	contusa,	concussa.
109	obducit,	obduxit.
111	complexa,	compressa.
112	luctum,	luctus, fletum.
114	exurgens,	insurgens.
117	ratem,	rates.
118	moderatior,	moderantior.
121	Aspexit,	Ut vidit.
122	medias,	& medias.
130	rura,	regna.
131	Hospitii,	Hospitiis, Officiis.
134	credens,	credes.
136	vulnera,	funera.
	nostri,	patris.
137	urbes,	urbem.
138	sublimia,	deformia.
141	Phariæne,	Phariine, Pharixque.
142	Distulerint,	Distulerat.
144	crimina,	carmina.
147	Effudit,	Effundit, Diffudit.
148	è sic.	ex sic.
150	nunquam,	nusquam.
154	Mareotide,	Meotide.
155	evulsus,	avulsus.
157	sepulcra:	sepulcri:
158	Evolvam,	Involvam.
159	lino,	Nilo.
161	Deis,	Diis.
163	tenebis,	tenebit.
164	gen. pop.	pop. gen.
165	in undas,	ad undas.
169	nulli,	nullo.
176	gesserat,	fecerat.
185	buceta,	buxeta.
186	umbram,	umbras.
191	(inquit)	(dixit)
	multo,	multum.
192	non ulla,	nulla.
196	Quæque,	Quodque.
202	clarum,	carum.
206	Nunc &,	Et nunc.
208	victo,	leto,
210	potuisses,	potuisset.
213	Da,	Fac.
219	Cum,	Tum.
	Tarchon in motu,	Tarchon motus, Tarchodimotus.
222	pacate,	placate.
223	Vadis in,	Tendis in, Tendis ad, Vadis ad.
224	Jam pel.	In pel.
	tum,	tunc.
226	regentem,	Catonem.
227	Pompeji,	Pompejus.
229	prætulit,	protulit.
232	erit finis,	finis erit.
	nec,	non.
241	honor:	honos:
	quem clades,	clades quem.
243	te, fata,	tua fata.
	neque,	nec.
245	sparsit,	spargit.
249	Quo,	Quod.
252	Insiluit,	Insiliit.
253	Actum, &c.	*Hic versus cum sequenti in quibusdam non leguntur.*

259 Quod,

259	Quod,	Quid.
	morienſque,	moreriſque.
	quod,	quid.
261	vacante,	vaganti, vagante, vacantem.
262	rege,	lege.
263	veſtro potuit,	potuit veſtro, potuit noſtro.
266	è dom.	ex dom.
269	ulla,	nulla.
	putet,	putat.
276	libet?	juvat?
277	Magni conjux,	conjux Magni.
279	ferer,	ferat.
280	ſciat,	ſciet.
281	ſe mea,	me ſua.
282	cæde,	clade.
283	Ignavum,	Ignavi.
285	effetas,	effectas.
288	tum ſi,	at Phrygii.
	increpat,	ut crepat, increpet.
290	Florigeri,	Floriferi.
	ſparſi,	ſacri.
293	Inculcata,	Incunctata.
295	ſerieque,	ſeriemque.
	laborum,	malorum.
296	laſſatur,	luxatur.
299	Pœnaque,	Pœna eſt.
	de victis ſola eſt.	devictis ſola eſt, devictis ſolum.
	Catoni.	Catonem.
300	Libyci,	Libycis.
301	ſed iter,	ſed tunc.
	negabat,	vetabat.
302	ſperat,	ſuperat.
303	primam,	primum.
304	pelagi terræque,	terræ pelagique.
311	plenior,	planior.
316	radios,	radiis.
319	propulit,	protulit.
323	illato,	inlato, inalto.
324	Tum,	Tunc.
	quarum,	quorum.
	malo,	velo.
328	ſuffixit,	ſuffigit.
331	mari,	mari eſt.
332	cæſis,	celſis.
	prementem:	frementem:
333	ventris liber.	liber ventris.
337	una,	ima.
338	impactum brevibus,	impactis brevibus, impactum brevius, impactum eſt brevius.
	ſævit,	ſæpe.
340	vincit,	vicit.
341	arvis,	undis.
342	jam,	nam.
345	ſecuta eſt,	ſecuta.
348	pontus,	portus.
349	murmura,	litora.
350	patrio quæ,	patrio quod, patrioque è.
356	venis:	ripis:
358	ſpoliatis,	ſpoliatus.
359	famam qui,	qui famam.
361	graves,	gravis.
	fulvo,	flavo.
	germine,	gramine.
367	Rettulit,	Detulit.
	tyranno,	Eriſtheo.
370	Sed,	Sub.
371	Catonis,	Catoni.
373	terra,	terram.
375	imber,	imbris.
	ignes:	æſtus:
377	temperet,	temperat.
379	caſtra,	ſigna.
	ſecutis,	ſecuti.
386	Libyen veniant,	Libyam veniant, veniant Libyen.
387	poſitum,	oppoſitum.
389	perducere,	producere.
390	Hi,	Ii.
	ſint,	ſunt.
391	quæ,	qui.
392	putant,	patent.
395	primuſque,	primoſque.
405	poteſt,	potes.
	turbam,	turba, turma.
	malorum,	laborum.
406	deceat,	doceat.
	calentes,	paventes.
408	Irreduceſque,	In reduceſque.
409	ſacrum parvo,	parvo ſacrum.
411	rerum Libye,	Libye rerum.
412	at ſi,	aut ſi.
413	Pars,	Par.

nec,

	nec,	neque.
414	primis,	quamvis.
	à Gad.	ab Gad.
415	flexu,	flexo.
416	Oceano,	Oceani.
417	abit,	adit, abis.
419	discedit,	distendit.
420	Libycæ,	Libyæ, Libyes.
423	tura,	jura.
426	Et,	Sed, Sic.
	Maurusia,	Maurisia.
428	citri,	cedri.
	umbra,	umbris.
432	projecta,	porrecta.
445	illic,	illi.
446	tellure,	sentire.
447	nam lit.	nam in lit.
448	excipit,	accipit.
449	nocet,	nocens.
	ortum,	illum.
450	Libye,	Libyæ.
	scopulisque,	scopulusque.
	repulsum,	revulsum.
451	è turb.	se turb.
455	At non imbriferam,	Et non umbriferam.
	cum torto,	contorto.
456	In flexum,	Inflexus.
	plurima,	maxima, ultima.
458	errantia,	certantia.
463	violentior,	violentius.
469	quia,	quod.
471	quia,	quod.
474	externa,	extrema.
475	delapsaque,	dilapsaque,
477	demissa,	dimissa.
482	metuensque,	timuitque.
	rapi, constrinxit,	mori, constringit. rapi, perstringit.
484	nixu,	nisu.
491	Effuditque,	Effunditque.
	miranda,	miseranda.
495	novere,	movere.
	vias,	viam.
	tota,	nota.
499	Incensusq; dies,	Exarsitque dies, *ac deinceps addunt sequentia:* Jam mundi spissior ignis, Jam plaga, quam nullam Superi mortalibus ultra. A medio fecere die, calcatur, & humor in Noton omnis abit, manant, &c.
501	quam vix è pulvere.	qua visa pulvere, quam vix in pulvere.
502	Corripiens, patulum galeæ confudit,	Sustulit, & galeæ convexum infudit, Sustulit, & galeæ conversum infudit.
504	tenens,	ferens.
505	me ne,	ne me.
506	putasti?	putastis?
508	pœna tu,	tu pœna es, pœna es tu.
	ista,	ista es.
513	aut,	ut.
	vibrans,	librans, vibrat.
516	donaria,	altaria.
519	est, nul.	& nul.
520	morumque,	moremque.
524	tepida Berenicida,	trepida proremptida, tepida Ptolemaida, *Bers.*
525	extulit,	abstulit, attulit.
526	putria,	putrida.
528	Sic,	Hic, Hoc.
530	compellitur,	complectitur.
531	hunc esse locum,	hoc esse solum.
536	Carcinos,	Carcinus.
537	nec;	non.
539	in Arcton,	ad Arctos.
540	Te,	Et.
541	semper,	summo.
542	maris,	mari, tibi.
544	miserat Eos,	misit Eous.
549	hortator,	hortatu, orator.

556 dire-

556 **directa,**	discreta.
562 **duræ,**	& duræ.
saltem,	semper.
564 **quem,**	quas.
565 **è pect.**	de pect.
568 **sed longam differat,**	sed longa? an diff. nec longa? an diff. sed longa an auferat. seu longa? an diff.
569 **bono?**	bonis?
571 **& nunquam,**	ut nunquam, & nusquam.
572 **inseret,**	inferet.
574 **facimus non,**	agimus nisi.
nec,	non.
576 **nec legit,**	ne elegit.
578 **Est ne,**	Estque.
nisi,	ubi.
580 **quocunque,**	quodcunque.
583 **pavido,**	timido.
cadendum,	cavendum.
584 **profatur:**	profatus:
587 **gerens,**	gerit, regit, tenens.
590 **Carpentove,**	Carpentoque.
592 **latices,**	laticis.
594 **&,**	sed.
595 **ullo,**	illo.
597 **Libyæque,**	Libyesque.
604 **Tunc,**	Hunc, Nunc, *Med.*
Deum,	Deum es.
605 **nullam Superi,**	Superi nullam.
613 **Ne,**	Non.
614 **admisto,**	emisso, admixto.
615 **fat. dente,**	fat. in dente.
617 **Libyæ,**	Libyes.
618 **undam,**	undas.
619 **exundet,**	exudet.
623 **causa,**	fama.
625 **calentem,**	cadentem.
632 **Femineæ qui,**	Femineo cui.
soluti,	solutæ.
634 **subrectæ,**	surrectæ.
636 **cunctis impune Medusa:**	cunctisque impune resolvit.
637 **Quod,**	Queis.
638 recto se lumine vidit,	se recto lumine vidit, vidit se lum. recto.
639 dubitantis,	motientia.
646 Cetosque,	Cetoque, certosque, Cetusque.
647 cœlo pelagoque,	pelago cœloque.
648 obducere,	abducere.
652 visus patiens,	visum est patiens.
654 Illa,	Ipsa.
656 Phlegræo,	Phlegtæos.
657 Erexit,	Verterat in.
658 è med.	in med.
664 fuso,	cæso.
668 Gorgonis,	Gorgones.
aversо,	adverso.
volatu:	meatu:
673 Defenduntque,	Defenditque.
protenti,	protentis.
675 trepidum Pallas,	Pallas trepidum, Pallas. trepidum.
tremente,	trementem.
677 Lata,	Jacta.
678 lunati,	hamati.
679 spirasse,	spirare.
682 adversi,	aversi.
684 sic rapta,	rapta sic.
fugit,	subit.
685 pensabat,	prensabat.
686 Æthera,	Aëra.
scinderet,	ascenderet, finderet.
689 respiceret?	conspiceret?
694 vagi,	fuit.
695 effugit,	efficit.
umbram,	umbra.
696 nulli,	nullo.
701 levavit,	notavit.
702 crassi g. veneni,	crasso g. veneno.
704 Ipsa,	Illa.
706 pudor?	modus?
707 mercem,	merces.
708 At non,	Et non.
709 Squamiferos,	Squamigeros.
711 tractique,	tectique.
713 pingitur,	tinguitur, ringitur.
716 Ammodytes,	Hammodites.

717 Scy-

717 Scytale,	phitalis.
719 surgens,	vergens.
Amphisbæna:	Amphisibæna: Amphisiena?
721 Pareas:	Phareas: Pariasi Pharias.
729 Pestiferos,	Letiferos.
733 Nec vobis, &c.	*Hic versus in quib. non extat.*
736 videns,	videt.
739 sensus dentis,	dentis sensus.
743 Ebibit,	Et bibit.
circum,	circa.
744 torrere,	torquere.
747 non mœsti,	mœsti non.
748 quin,	ne.
749 totisque,	totusque.
757 non &,	non sibi.
759 tumenres,	timentes.
761 Cato: discere,	Cato: dicere, discedere.
764 fixo,	flexo.
765 arenis.	arenæ.
768 rupta,	rapta.
769 nudum est,	nudum, est nudum.
corpore vulnus.	vulnere pectus.
772 Liquitur,	Linquitur.
distillant,	destillant.
773 Dissiluit,	Dissolvit.
774 toto de,	de toto.
777 textura,	junctura.
778 abstrusum,	obstrusum.
781 fluunt.	fluit.
782 cadet,	cadit.
789 subit,	subiit.
790 Marsi,	Marci.
torridus,	perfidus.
795 tollente,	pollente, torrente.
796 mersus:	morsus.
797 auctum.	actum.
798 exundat,	exultat.
799 tantos,	tanto, tantum.
800 Curvavere,	Curavere.
jam non,	nec jam, non jam.
808 totis se ef.	totis ef.
812 his,	iis.
816 dolore,	cruore.

820 diro,	duro.
Sabinas,	Sabæas.
822 sterilis se,	steriles e, sterili se.
823 immisit (Iaculum vocat Africa) serpens:	emisit (Iac.v.A.) serp. immisit jaculum, volat Africa s.
824 transactaque,	trajectaque, transacti.
tempora,	corpora.
825 ibi,	ubi.
828 Murri,	Muri, Murris, Mauri, Maura.
829 tela,	membra.
831 demittit,	dimisit, dimittit.
832 miserabile,	mirabile.
leti,	fati.
833 tutus,	vivus.
putaret,	putavit.
834 vires,	virus.
835 recto,	torto.
837 Solpuga,	Salpiga, Scalpiga, Salpyga, Salpuga, Solipugia, Solipagna, Salpiuga, *Volater.*
840 Suspecta,	Quis picta.
843 Expositi,	Exposita, Expositis.
847 Quisve,	Quisque.
848 arma:	arva.
854 nil,	nihil.
855 Natura,	Fortuna.
queror:	querar.
858 venenis.	veneno.
861 orbem,	oram.
867 ista,	istinc.
868 jacet,	jacens.
quam,	quæ, &c.
870 hoc,	hæc,
cœlum:	cœli: letum.
872 videntem.	calentem.
874 nunc,	tunc.
876 evolvimur orbe:	evolvimus orbem:
877 ipsa est,	ipsa.
878 fati,	fatis.

882	nuda,	nudus.
884	fatis:	miseris.
	vocatur;	vocatus.
888	al. in pectore,	al. pectore.
896	misti,	mixtis, mixti.
899	terram,	terras.
900	externæ,	extremæ.
903	in ortus:	ad ortus.
908	donatis,	donatus.
909	contenta,	contemta.
913	Primum,	Primo.
	quas,	quam.
914	Expurgat,	Expugnat.
917	costos,	costus.
919	sonat,	sonans.
	thapsos,	thapsus, tapsos, taxos, taxus.
927	tum,	tunc.
928	nec dat,	nec dant, ne dent.
929	aut,	haud.
	minimum,	nimium.
931	fugit,	perit.
	audit,	exit, audet.
933	Tunc,	Tum.
934	& siccat,	exsiccat.
935	Extractamque,	Extinctamque.
936	superaverit,	superaverat.
937	veneni.	venenum.
938	levior tandem,	melior tandem, tandem levior.
942	illis,	illic, illi.
943	terram,	terras.
944	redire.	reverti.
	nemorum raræ,	raræ nemorum,
	tollere,	attollere.
945	culta,	visa.
948	quieta,	quietam.
950	clade,	sede, cæde.
953	legens,	premens.
	in und.	ad und.
955	Eroas,	heroas.
956	pelago,	pelagi.
	abstulit,	attulit.
958	arcto,	arctat.
963	Rhœtion,	Rhœteum.
964	exustæ,	exhaustæ.
	memorabile,	venerabile.
967	Assaraci,	Assarici.
968	lassa,	laxa, lapsa.

969	etiam,	& jam.
970	scopulos silvasque,	silvas scopulosque.
	latentes,	parentes.
971	judex sederit antro:	vindex sedit in antro: judex sedit in antro.
975	Xanthus,	siccus.
979	Herceas,	Hectoreas.
980	fato,	leto.
982	sacræ Cæsar,	Cæsar sacræ.
	ne,	non, nec.
985	me teque,	te meque.
986	damnabitur,	damnabimur.
987	vetustas,	potestas,
988	congestu,	congesti.
989	turicremos,	turiferos.
993	Phrygius,	Phrygiis.
	virorum,	tuorum.
994	abstruso,	obstruso.
995	clarissimus,	carissimus.
996	vos, priori,	non, priore.
998	Restituam, &c.	*Ante hunc versum in quib. hic extat:* Constituam sparsas acies, replebo ruinas.
1003	Prævehitur,	Provehitur.
	relinquit.	reliquit.
1004	laxante,	lassante.
1007	ibi,	ubi.
1008	incerto turbatas,	incertas turbato.
1009	Accipit:	Perspicit.
	regnis,	muris.
1015	Et, quod,	Et quid.
1016	terræ pelagique,	belli pelagique.
	labores,	laborem.
1017	armis,	arvis,
1019	Magnus quærens,	quærens Magnus.
1021	tecum,	rotum.
	percussum est sang.	est percussum sang. percussum sang.
1022	Accipe,	Suscipe.
	cruore;	labore.
1025	crede,	redde.

1026 vo-

1026	voluere,	valuere.
1027	facili nobis quod,	nobis facili quod, facili quod nobis.
1028	depulso,	depulsoque, pulsoque, *Bers.*
1030	famam,	famæ.
1040	putans,	potest.
1041	quam la.	quid la.
1042	generi mavult,	mavult generi.
	revulsum,	remissum.
1044	Calcarat,	Calcavit.
1047	Hunccine,	Hunc ô.
1052	Tangeris,	Angeris.
1053	alii,	aliis.
1058	bene,	bone.
1061	te non passa,	non te passa.
	perfide,	perfida.
1062	audes,	audet.
1063	Acquirisque,	Adquirirque.
	simulati,	simulato.
1064	funesta,	funeste.
1069	Non,	Hæc.
1073	fecimus arvis,	movimus armis.
1077	hoc,	toto.
1078	ulla,	una.
	duorum est.	duorum.
1081	vos me,	vos met. posse.
1082	paratum,	paratum est,
1083	hospitium,	hospitium est.
1085	metui,	credi.
	poterat,	poterant.
1089	condite,	credite.
1091	justo,	victo.
	tura,	membra, busta.
1093	unam, urnam.	urnam, unam.
1098	Deis.	Diis.
1100	Affectus abs te.	Effectus à te, Affectus à te.
1105	fletus.	in fletus.
	comitem,	comitum.
	querenti,	loquenti.

LIB. X.

2	calcavit Cæsar,	Cæsar calcavit.
8	Ne,	Nec.
	haberet.	habebit. amaret. habebat.
9	ferrur securus in urb.	securus fertur ad urb.
14	tum,	tunc.
	rimorem,	pavores.
15	vetusti,	venusti.
21	jacet : terrarum,	jacet terrarum.
22	torum,	tantum.
25	sibi, si,	si, sibi.
	unquam,	nunquam.
28	fines,	vires.
34	quod,	per.
35	pariter populos,	populos pariter.
38	obstirit,	obfuit.
46	Parthoque,	Parthisque.
48	nunc,	non.
	Arcton,	Arcto.
50	cedamus,	cedemus.
	in,	ad.
53	Jam Pelusiaco,	Jamque Pelusina.
58	Intulit,	Impulit.
59	Latio,	Latii.
61	Iliacasque,	Iliadumque.
63	illa,	ipsa.
69	Ptolemaïda,	Ptolemeïda.
71	ignis,	ignes.
74	Thessalicæ,	Thessaliæ.
75	Admisit Venerem curis,	Ad Venerem misit curas.
76	partus ?	natos ?
81	non sibi,	ne sibi.
84	Quem,	Quam.
85	est ô,	est mi ô.
87	æternum,	externum.
	depulsa,	expulsa.
	paternis,	parentis.
88	Si,	Ni.
	restituat,	restituit.
89	Complector,	Complectar.
	tu gentibus,	tangentibus.
90	prima,	sola.
94	thalami,	thalamos.
	ipse,	ille.
95	Sit,	Si.
	amet :	amat :
96	nil,	nihil.
97	habere,	inire.
99	quantos ne,	tantosne, quantos ve.
	tumores,	timores.
104	Nequicquam,	Nec quicquam.
106	judice,	Cæsare.

107	parta,	pacta.
	emta est;	emta;
112	Extruat,	Extruet.
114	Nec,	Non.
118	vili,	Nili.
120	Et suffixa,	Et suffecta, Et suffulta, At suffecta.
121	crebro,	crebra.
123	micant, Tyrio succo,	micant Tyrio, fuco,
		lentum, *In quib. autem ante hunc versum hic reperitur:* Hic torus, Assyrio cujus pars maxima succo.
124	diu, virus	diu virus,
127	Tum,	Tunc.
128	distinxerat,	distrinxerat.
	ætas:	ostrum:
129	flavos,	fulvos.
130	nullas,	nullis.
	arvis,	undis.
135	lanugine,	fuligine.
136	toris,	illic.
137	fucata,	fuscata.
138	sceptris c. suis,	sceptro c. suo.
140	gerit,	tulit.
141	perlucent,	prælucent.
142	compressum,	comprensum est.
143	extenso,	expanso, extemplo.
144	sectos,	sectosque.
146	Nec,	Ne.
149	sic licet.	scilicet.
150	quæsisse,	pressisse.
153	Sordidus,	Sordibus.
	Hetruscis,	ex Tuscis.
156	dedit,	gerit.
161	Excepere,	Accepere.
164	sertas,	certas.
167	externa, terra:	externæ, terræ: extremæ, terræ:
171	Martis Phariis,	Phariis Martis.
175	Linigerum,	Lanigerum, Longævum.
177	Deis,	Diis.
181	si Cec.	ni Cec.

186	Superisque,	curisque.
187	Fastibus,	fascibus.
189	malim,	mallem.
190	latentes,	latentis.
193	Prodere,	Edere.
	ad hoc,	ab hoc.
197	cœlicolis,	cœlicolas.
201	anni,	ævi.
204	Tethyn,	Tethym.
206	fulmina,	flumina.
211	rapidos,	rabidos, rapido.
212	Exerit, &,	Excierit.
214	quæ cum,	quem cum.
217	Jussus,	Justus.
	auctusque,	actusque.
219	veterum,	veterum est.
	quo,	quod, quæ.
221	testis,	testes.
	tibi,	sibi, mihi.
222	calidique,	calidisque.
	tabe,	labe.
225	neque,	nec.
226	nec,	neque.
232	ne,	neu.
235	adest:	adit:
236	declinet Phœbus,	Phœbus declinet.
237	posset?	possit?
238	parens,	potens.
	decurrere,	discurrere.
239	Zephyros,	ventos, flatus.
	quoque,	quos.
240	adscripsit,	adscribit.
241	aëre longa,	aëra magna.
244	rumpentis,	rumpenteis.
245	Assidue, flatus.	Assiduo, flatu, *vel* fluctu. Assidue, fluctus.
246	objice ponti,	obice mundi.
248	putent,	putant.
249	hac,	hic.
253	Per tac.	In tac.
254	perfert.	profert.
258	polumque,	polosque.
260	digerat,	degerit.
261	hoc,	hunc.
262	jus,	fas.
269	Et Ph.	Hæc Ph.
272	quos,	quem.
275	calentem.	carentem.

276	occasum,	occasus.
277	currus,	cursus.
279	in ort.	ad ort.
286	Qua,	Quæ.
287	consurgis,	cum surgis.
290	Cursus in,	Curris &.
	occasum,	occasus.
	flexu,	flexus.
	& ort.	in ort.
300	adferre,	efferre, perferre.
301	Concessum,	Concessum est.
302	latè tibi,	tibi latè.
	rupto,	rapto.
305	mitigat,	vindicat.
307	Inde pl.	In pl.
308	Præveheris,	Proveheris.
310	tibi.	sibi.
312	populis.	populos.
313	Philæ,	Physæ.
314	Pontum,	Ponto.
316	tantas,	totas.
319	Ac,	Ar.
321	fremunt,	tremunt.
	ac multo,	ac multo in, à nullo.
322	invictis,	invitis.
	canescit,	albescit.
323	Abaton,	Abatos.
324	sentit,	sensit.
	percussa,	perculsa.
326	Quod,	Qui.
328	negant:	negent:
	ut alta,	& alta, in alta.
329	In con.	It con.
	stat molibus,	jam molibus, jam mollibus, stat montibus.
	receptis,	quietis.
330	apertaque,	opertaque.
	Memphis,	Nymphis.
331	vetat,	timet.
332	tuta,	tanta.
	securi p. trahebant,	securus p. trahebat.
334	tam sacra,	sacra jam, sacra tam, sacrata.
335	A sc.	Ah sc.
	nihil,	nil.
337	Deæ,	umbræ.
	furorem,	furores.
338	viles,	Pharias.
339	parat,	paret.
340	belli, & vin.	belli, vin.
347	ferire,	feriret.
349	perferre,	præferre.
352	retento,	retentum, retecto, relicto, *Bers.*
355	prodita,	perdita.
357	dominæ thalamos?	thalamos dominæ?
	nubet,	nupsit, nubit.
360	senem,	ducem.
368	ut fat.	& fat.
369	è nob.	ex nob.
	credet,	credit.
370	per te, quod,	per te, & quod.
380	è pul.	à pul.
381	tegentem,	tegente.
383	opes,	opus.
	ac reg.	& reg.
384	ingentis fati,	ingentes facti.
387	haustus,	ictus.
388	præstare,	spectare.
395	tu par.	jam par.
397	Superi,	Superos.
398	lentus,	segnis.
399	parêre,	præbere.
400	Ut mos,	Et mox.
	nec,	non.
402	rapit,	parat.
403	mentes,	mentis.
408	ibi fas,	ubi fas.
	ubi maxima,	ibi maxima, ubi proxima.
409	Ære,	Æra.
417	placitum:	placitum est:
	generi socerique,	soceri generique.
418	bella,	jura.
419	Romanam,	Romani.
420	Et nisi,	Et ni.
422	districta,	destricta, distincta.
426	confusa,	infusa.
	permissaque,	permistaque.
427	ferri,	belli.
428	contemta,	contenta.
429	famulis,	populis.
430	Illam,	Aptam.

433 dila-

433	dilatus,	prolatus, deductus.
435	calentem:	calente:
437	Nec,	Non.
	justos,	junctos.
439	Laturique,	Jacturique.
	at,	sed.
440	Diffisus,	Diffusis.
446	rabidos,	rapidos.
447	Non,	Nec.
448	Mulciber,	Mulcifer.
449	qui nuper,	nuper qui.
451	sperare vetante,	superare vetantem.
452	promisit,	permisit.
454	Obruitur,	Obstruitur.
456	spatium non,	non solum.
458	ceu,	vel.
462	morti,	mortis, matri.
463	tela,	arma.
466	suo,	suum.
468	tentare,	tentasse.
471	neque,	nec.
473	Res minima,	Æstimat, Æstimet.
	ponenda,	hæc ponenda.
479	Inque d.	Jamque d.
482	Nec fl.	Non fl.
483	divisa.	diversa.
485	vicem.	ducem.
490	constantia mentis.	fiducia menti.
491	tinctas,	tactas.
492	immitti,	immittit.
	bella,	vela.
495	summique,	summæque.
496	prope,	quoque.
	æquore,	æquora.
497	Jamque,	Hinc.
498	Incubuit,	Incumbit.
	quæ,	qua.
999	longis,	crebris.

	ignem:	ignes:
500	Et clad.	Ut clad.
501	tecta,	terga.
502	ætherio,	aërio.
503	solo,	toto.
504	clausa paulum,	paulum clausa.
505	auxilium populos,	auxilio populum.
506	in somnos,	in somnis.
507	feliciter,	felicibus.
509	Tunc,	Hinc, Cum, Nunc.
513	excursus,	& cursus, incursus.
514	Cæsaris a. aditus &,	Cæsar & a. ut vidit, Cæsar a. aditus ac.
515	permisit, nec pœnas inde,	non fatum meriti pœnasque, non mortem meriti pœnasque, nunc fatum meriti pœnasque.
516	non qua,	qua non.
517	rabido,	avido, rapuit.
	ferarum:	leonis:
518	cervix gladio,	gladio cervix.
532	summo,	nullo, multo.
534	Molis,	Solus.
	exiguæ,	exiguo, exilio.
536	subiti,	subito.
537	prætexunt,	protexunt.
539	vix,	non.
540	nec,	non.
	acervo,	acervis.
543	Optaret ne,	Optaret ve.
	respexit in agmine,	respexerat agmine, respexit sanguine.
544	Epidamne,	Epidaure, Epidaune.

276	occasum,	occasus.
277	currus,	cursus.
279	in ort.	ad orr.
286	Qua,	Quæ.
287	consurgis,	cum surgis.
290	Cursus in,	Curris &c.
	occasum,	occasus.
	flexu,	flexus.
	& ort.	in ort.
300	adferre,	efferre, perferre.
301	Concessum,	Concessum est.
302	larè tibi,	tibi latè.
	rupto,	rapto.
305	mitigat,	vindicat.
307	Inde pl.	In pl.
308	Præveheris,	Proveheris.
310	tibi.	sibi.
312	populis.	populos.
313	Philæ,	Physæ.
314	Pontum,	Ponto.
316	tantas,	totas.
319	Ac,	Ar.
321	fremunt,	tremunt.
	ac multo,	ac multo in, à nullo.
322	invictis,	inviris.
	canescit,	albescit.
323	Abaron,	Abatos.
324	sentit,	sensit.
	percussa,	perculsa.
326	Quod,	Qui.
328	negant:	negent:
	ut alta,	& alta, in alta.
329	In con.	It con.
	stat molibus,	jam molibus, jam mollibus, stat montibus.
	receptis,	quietis.
330	apertaque,	opertaque.
	Memphis,	Nymphis.
331	vetat,	timet.
332	tuta,	tanta.
	securi p. trahebant,	securus p. trahebat.
334	tam sacra,	sacra jam, sacra tam, sacrata.
335	A sc.	Ah sc.
	nihil,	nil.
337	Deæ,	umbræ.
	furorem,	furores.
338	viles,	Pharias.
339	parat,	paret.
340	belli, & vin.	belli, vin.
347	ferire,	feriret.
349	perferre,	præferre.
352	retenro,	retentum, retecto, relicto, *Bers.*
355	prodita,	perdita.
357	dominæ thalamos?	thalamos dominæ?
	nubet,	nupsit, nubit.
360	senem,	ducem.
368	ut sat.	& sat.
369	è nob.	ex nob.
	credet,	credit.
370	per te, quod,	per te, & quod.
380	è pul.	à pul.
381	tegentem,	tegente.
383	opes,	opus.
	ac reg.	& reg.
384	ingenris fati,	ingentes facti.
387	haustus,	ictus.
388	præstare,	spectare.
395	tu par.	jam par.
397	Superi,	Superos.
398	lentus,	segnis.
399	parêre,	præbere.
400	Ut mos,	Et mox.
	nec,	non.
402	rapit,	parat.
403	mentes,	mentis.
408	ibi fas,	nbi fas.
	ubi maxima,	ibi maxima, ubi proxima.
409	Ære,	Æra.
417	placitum:	placitum est:
	generi socerique,	soceri generique.
418	bella,	jura.
419	Romanam,	Romani.
420	Et nisi,	Et ni.
422	districta,	destricta, distincta.
426	confusa,	infusa.
	permissaque,	permistaque.
427	ferri,	belli.
428	contemta,	contenta.
429	famulis,	populis.
430	Illam,	Aptam.

433	dilatus,	prolatus, deductus.
435	calentem:	calente:
437	Nec,	Non.
	juſtos,	junctos.
439	Laturique,	Jacturique.
	at,	ſed.
440	Diffiſus,	Diffuſis.
446	rabidos,	rapidos.
447	Non,	Nec.
448	Mulciber,	Mulcifer.
449	qui nuper,	nuper qui.
451	ſperare vetante,	ſuperare vetantem.
452	promiſit,	permiſit.
454	Obruitur,	Obſtruitur.
456	ſpatium non,	non ſolum.
458	ceu,	vel.
462	morti,	mortis, matri.
463	tela,	arma.
466	ſuo,	ſuum.
468	tentare,	tentaſſe.
471	neque,	nec.
473	Res minima,	Æſtimat, Æſtimet.
	ponenda,	hæc ponenda.
479	Inque d.	Jamque d.
482	Nec fl.	Non fl.
483	diviſa.	diverſa.
485	vicem.	ducem.
490	conſtantia mentis.	fiducia menti.
491	tinctas,	tactas.
492	immitti,	immittit.
	bella,	vela.
495	ſummique,	ſummæque.
496	prope,	quoque.
	æquore,	æquora.
497	Jamque,	Hinc.
498	Incubuit,	Incumbit.
	quæ,	qua.
999	longis,	crebris.
	ignem:	igneas:
500	Et clad.	Ut clad.
501	tecta,	terga.
502	ætherio,	aërio.
503	ſolo,	toto.
504	clauſa paulum,	paulum clauſa.
505	auxilium populos,	auxilio populum.
506	in ſomnos,	in ſomnis.
507	feliciter,	felicibus.
509	Tunc,	Hinc, Cum, Nunc.
513	excurſus,	& curſus, incurſus.
514	Cæſaris a. aditus &,	Cæſar & a. ut vidit, Cæſar a. aditus ac.
515	permiſit, nec pœnas inde,	non fatum meriti pœnaſque, non mortem meriti pœnaſque, nunc fatum meriti pœnaſque.
516	non qua,	qua non.
517	rabido,	avido, rapuit.
	ferarum:	leonis:
518	cervix gladio,	gladio cervix.
532	ſummo,	nullo, multo.
534	Molis,	Solus.
	exiguæ,	exiguo, exilio.
536	ſubiti,	ſubito.
537	prætexunt,	protexunt.
539	vix,	non.
540	nec,	non.
	acervo,	acervis.
543	Optaret ne,	Optaret ve.
	reſpexit in agmine,	reſpexerat agmine, reſpexit ſanguine.
544	Epidamne,	Epidaure, Epidaune.

INDEX
IN
LUCANUM.

peji

Africa

diis

C.

cadave-

Cavæ

aure

D.

multis

vatici-

F.

specta-

fossa-

guttur

F.

fosso-

guttur

injuria

jus.

ipse

Metelli

Mithri-

N.

naufra-

O.

amici

Perses

pignora

Poëtis

patris

calido

Q.

R.

S.

Sc

fertis-

ptii

Stry-

surda

T.

tango

Theb-

 trans-

V.

venti

 videre

non

FINIS.